RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 19

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

YAYINLAYAN:

Ahıska yayınevi

Çiftlik Mh. Edebali Cd. No: 16 Çavuşbaşı / İstanbul
Tel.: 0216 479 79 79 Faks: 0216 479 20 12
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ŞUBELER:

Merkez Şube	:	0216 479 79 79
Fatih Şube - 1	:	0212 532 24 24
Fatih Şube - 2	:	0212 667 34 54
Ümraniye Şube	:	0216 634 76 76
Bursa Şube	:	0224 224 77 00

ISBN NO:

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (tk.)
ISBN 19. Cilt: 978-605-4905-47-8 (19.c)

BASKI - CİLT:

SİSTEM MATBAACILIK
Yılanlı Ayazma Yolu No: 8 Davutpaşa
Zeytinburnu / İstanbul Tel.: 0212 482 11 01

TELİF HAKKI:

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevine aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İSTANBUL 2018
1. BASKI

بسم الله الرحمن الرحيم

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ
لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ ؕ قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ
اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَآئِ نَفْسِيْ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى
اِلَيَّ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ
﴿١٥﴾ قُلْ لَّوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهٗ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَدْرٰىكُمْ بِهٖ ۖ
فَقَدْ لَبِثْتُ فِيْكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا
يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ
اللّٰهِ ؕ قُلْ اَتُنَبِّـُٔوْنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا
فِي الْاَرْضِ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١٨﴾ وَمَا
كَانَ النَّاسُ اِلَّآ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوْا ؕ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيْمَا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ
﴿١٩﴾ وَيَقُوْلُوْنَ لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۚ فَقُلْ اِنَّمَا
الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوْا ۚ اِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿٢٠﴾

﴿ وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (15)

(وَإِذَا تُتْلَى) **Okunduğu zaman,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (اٰيَاتُنَا) **Bizim âyetlerimiz,** ne oldukları halde? (بَيِّنَاتٍ) **açık seçik oldukları halde,** (قَالَ) **dedi,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (لَا يَرْجُونَ) **ummuyorlar,** neyi? (لِقَاءَنَا) **Bize kavuşmayı,** ne dediler? (اِئْتِ) **getir,** neyi? (بِقُرْاٰنٍ) **bir Kur'ân'ı,** öyle Kur'ân ki, (غَيْرِ هٰذَا) **işte bundan başka,** (أَوْ بَدِّلْ) **ya da değiştir,** neyi? (هُ) **onu,** (قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (مَا يَكُونُ) **olmaz** (olacak şey değildir), kim için? (لِي) **benim için,** ne? (أَنْ أُبَدِّلَ) **değiştirmem,** neyi? (هُ) **onu,** kim tarafından? (مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي) **kendi tarafımdan,** (إِنْ أَتَّبِعُ) **ben tâbi olmam** (uymam), (إِلَّا مَا) **ancak o şeye** (uyarım) **ki,** (يُوحَى) **vahyolunuyor,** kime? (إِلَيَّ) **bana,** (إِنِّي) **çünkü muhakkak ben,** (أَخَافُ) **korkarım,** (إِنْ عَصَيْتُ) **eğer isyân edersem,** kime? (رَبِّي) **Rabbime,** neden korkarım? (عَذَابَ يَوْمٍ) **bir günün azâbından,** öyle gün ki, (عَظِيمٍ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Âyetlerimiz onlara açık seçik bir halde devamlı okunduğu zaman, o Bize kavuşacaklarını ummayan (müşrik) **kimseler: 'İşte** (içerisinde putlarımıza hakāret bulunmayan ve dirilme gibi aklımızın almayacağı konular ihtivâ etmeyen,) **bundan başka bir Kur'ân getir! Ya da** (ilâhlarımızı kınayan kısımları kaldırarak ve azap âyeti yerine rahmet âyeti koyarak) **onu değiştir' dedi**(ler).

(Habîbim! Sen:) '(Allâh'ın bir hükmü nesh etmesi söz konusu olmaksızın) **onu kendi tarafımdan değiştirmem benim için olacak bir şey değildir! Ben** (hiçbir artırma, eksiltme ve değiştirme yapmaksızın) **ancak bana vahyolunmakta olan şeye hakkıyla uyarım!**

Çünkü ben (kendi kafamdan Kur'ân'ı değiştirerek) **Rabbime isyan edersem, gerçekten pek büyük bir gün** (olan kıyâmet günün)**ün azâbın**(a dûçâr kılınacağım)**dan korkarım!' de."**

Âyet: 15

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ sûre-i celîlenin başında müşriklerin bir beşerin peygamber olmasına şaşarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvveti husûsunda ileri geri konuştuklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuduğu âyetleri hafife alarak ve bu âyetlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi kelâmı olduğunu îmâ ederek bu vechile de onun peygamberliği hakkında ta'n-u tenkitte bulunduklarını açıklamış ve bu şüpheyi de bu âyet-i kerîmesiyle cevaplamıştır.

Taberî, İbnü Ebî Hâtim ve **İbnü Münzir**'in, **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklettiklerine göre; bu âyet-i kerîmede geçen söz, Mekke müşriklerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e söyledikleri bir kavildir.

"Fahrurrâzî, Beğavî ve Hâzin" tefsirlerinde **İbnü Abbâs** ve **Mukātil** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklen zikredildiğine göre; bu sözü söyleyenler beş kişidir ki, onlar (tefsirlerde farklı isimler zikredilmekle birlikte) **Velîd ibni Muğîre, Âs ibni Vâil, Esved ibni Muttalib, Esved ibni Abdiyağûs** ve **Hâris ibni Hanzale**'dir.

İşte bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Eğer bizim sana inanmamızı istiyorsan bundan başka bir Kur'ân getir ki onda **Lât, Uzzâ** ve **Menât**'ı terk etmemiz söz konusu olmasın ve bizim ilâhlarımız ayıplanmasın. Eğer **Allâh** sana bunu indirmezse sen bunu kendi tarafından söyle veya **Allâh**'ın indirdiğini değiştirerek (bizim isteğimiz doğrultusunda) azap âyeti yerine rahmet âyeti yerleştir ve haram yerine helâl, helâl yerine haram getir" dediler.

Görüldüğü üzere; kâfirlerin bu talebi iki mânâya ihtimallidir ki onlar bu sözü ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile dalga geçmek ve alay etmek için söylemişlerdir veya kendisini denemek ve imtihan etmek için demişlerdir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların istediklerini farz-ı muhâl yapacak olsaydı o zaman da: "Hani bu Kur'ân sana **Allâh** tarafından indiriliyordu, mâdem ki bunu istediğinde değiştirebiliyorsun, o zaman yalancı olduğun meydana çıktı" diyeceklerdi.

Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den böyle uygunsuz bir şey isteyince **Allâh-u Te'âlâ** da Habîbi *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onlara cevap vermek üzere: **"Allâh**'ın bir hükmü nesh etmesi veya değiştirmesi yâhut unutturması söz konusu olmaksızın benim **onu kendi tarafımdan değiştirmem benim için olacak bir şey değildir!**

Şunu bilin ki; ben size emrettiğim yâhut nehyettiğim veya haber verdiğim her konuda hiçbir artırma, eksiltme ve değiştirme yapmaksızın **ancak bana vahyolunmakta olan şeye hakkıyla uymaktayım,** ben size ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bana haber verdiklerini bildirmekteyim, benim size bildirdiklerimin hepsi **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bana indirilmiştir, kendimden söylediğim şeyler değildir.

Çünkü ben kendi kafamdan Kur'ân'ı değiştirerek **Rabbime isyan edersem, gerçekten** her emziklinin emzirdiğinden gaflete düşeceği ve her yüklünün farkında olmadan doğuracağı o **pek büyük bir gün** olan kıyâmet günü**n azâbın**a dûçâr kılınacağım**dan korkarım"** demesini emretmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşriklerin bu sözlerinin şerhi sadedinde müfessirler üç görüş zikretmişlerdir. **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, vaadi va'îd ile, tehdidi de müjde ile değiştirmesini, helâli haram, haramı da helâl ile tebdil etmesini (değiştirmesini) istemişlerdir.

İbnü Îsâ *(Rahimehullâh)*ın nakline göre ise, müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ilâhlarının ayıpları ve akılsızlıklarının beyânı hakkında Kur'ân'da mevcut olan âyetleri kaldırmasını istemişlerdir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre ise, haşr, neşr ve diriltilme ile ilgili âyetleri Kur'ân'dan kaldırmasını talep etmişlerdir. *(el-Mâverdî, en-Nüket ve'l-'uyûn: 2/426, İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/136; ez-Zeccâc, Me'âni'l'Kur'ân:3/11; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/466)*

"Rûhu'l-beyân" sâhibi *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Zamanımızdaki ehl-i keyfin (uyuşturucu ve sigara bağımlısı kimselerin) farz oruçtan ağırlanarak (orucun kısa günlere sâbitlenerek Ramazan'a bağlanmamasını istemeleri gibi dînî hükümlerde) değişiklikler talep etmeleri müşriklerin bu talebine benzemektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın herhangi bir emrinden ağırlanmak îman alâmetlerinden değildir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyâzımız dizginlerimizi geri çekerek bizi helâk yerlerine düşürmemesidir."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Âyetlerinin Başkası Tarafından Değiştirilemeyeceği:

﴿لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

Âyet: 15

Allâh'ın (hükümlerini ifâde eden) **kelimeleri için hiçbir değiştirme** (ve bu sözlerin yerine getirilmemesi gibi bir şey söz konusu) **olamaz! İşte sana! Ancak bu** (şekilde iki cihan müjdesine nâil olmak), **pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir."** *(Yûnus Sûresi:64)*

﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾

"(Habîbim! Sen onların: "Bize başka bir Kur'ân getir, ya da bunu değiştir" şeklindeki hezeyanlarına aldırmayıp) **sana vahyolunmakta olan Rabbinin o kitabını art arda oku.**

O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir şey yoktur! (Ama) **sen** (onların bu fikirlerine birazcık bile meyledecek olursan, şunu bilesin ki) **O'ndan başka bir sığınak da aslâ bulamazsın!** (Zâten sen de Rabbini bildiğin için aslâ böyle bir şey yapmazsın.)" *(el-Kehf Sûresi:27)*

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾

"**O**(nun söyledikleri), **ancak** (Allâh-u Te'âlâ tarafından Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* vâsıtasıyla kendisine) **vahyedilmekte olan bir vahiydir.** (Dolayısıyla kendi nefsinden bir şeyi değiştirme yetkisine sahip değildir.)" *(en-Necm Sûresi:4)*

Allâh-u Te'âlâ'nın Âyetlerini Bâzı Hikmetlere Mebnî Olarak Ancak Allâh-u Te'âlâ'nın Nesh ve Tebdîl Edebileceği:

﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"**Biz herhangi bir âyeti**(n lafzını yâhut hükmünü veyâ her ikisinin geçerliliğini kaldırarak onu) **nesheder veyâ** (hâfızalardan silerek) **onu unutturursak,** (onun yerine, hem kullara fayda ve kolaylık açısından, hem de sevap bakımından) **ondan daha iyisini veyâ** (yükümlülük ve sevap kazandırma yönünden) **onun** (bir) **benzerini getiririz.**

(Habîbim!) **Bilmez misin ki; gerçekten Allâh** (emretme, yasaklama, değiştirme ve hükümsüz kılma dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir?!"** *(el-Bakara Sûresi:106)*

﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ
قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Âyet: 15

"Biz (nesh etmek istediğimiz) **bir âyet yerine başka bir âyeti değiştir**(ip getir)**diğimizde,** (neshin hikmetini bilmeyen) **o** (kâfir) **kişiler:**

'Sen ancak (Allâh adına) **bir uydurucusun!** (Bugün emrettiğin bir şeyi, yarın aklına gelen başka bir nedenle yasaklıyorsun!)**' derler.**

Oysa Allâh (zamâna zemine göre ve her ümmetin menfaatleri gözetilmek üzere) **neyi indireceğini pek iyi bilmektedir. Doğrusu onların pek çoğu** (bir hükmü diğeriyle değiştirmemizde bulunan yüce hikmetleri) **bilmezler."** *(en-Nahl Sûresi:101)*

Allâh'a Kavuşmaya İnanmayanların
Diğer Uygunsuz İstekleri:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا
لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾

"(Dirilmeyi inkâr ettikleri için) **Bize** (hayırla) **kavuşmayı ümit etmemekte olan o kimseler:**

'Bizim üzerimize melekler indirilseydi (de, insanlar değil de, onlar bize peygamber gönderilseydi, en azından Muhammed'in doğruluğunu bize bildirselerdi) **ya! Yâhut Rabbimizi görseydik** (de, ona uymayı bize O emretseydi) **ya!' dedi**(ler).

Andolsun ki; muhakkak onlar kendi nefisleri hakkında çok büyüklük (varsayımına gitmişler de, Allâh-u Te'âlâ'yı görmek gibi, çoğu peygambere bile nasip olmamış bir makama kendilerini lâyık) **görmüşlerdir.**

Bir de (açık mûcizeleri gördükleri halde görmezden gelip, kutsal ruhlara bile nasip olmayan makamları, murdar nefislerine yakıştırarak) **pek büyük bir azgınlıkla zulümde haddi aşmışlardır."** *(el-Furkān Sûresi:21)*

Âyet: 16

﴿ قُلْ لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ
فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (16)

(قُلْ) (Habîbim! Sana bu uygunsuz teklifleri yapan müşriklere) **söyle,** ne söyle? (لَوْ شَاءَ) **eğer dileseydi,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (مَا تَلَوْتُ) **ben okuyamazdım,** neyi? (هُ) **onu,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** daha, (وَلَا أَدْرَا) **O da bildirmezdi,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِهِ) **onu,** (فَقَدْ لَبِثْتُ) **çünkü gerçekten ben durmuştum,** nerede? (فِيكُمْ) **içinizde,** ne müddet? (عُمُرًا) (kırk senelik) **bir ömür** (müddeti), neden önce? (مِنْ قَبْلِهِ) **bundan önce,** (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) **hâlâ anlamayacak mısınız?!**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Ey Nebiyy-i zîşânım! Sana bu uygunsuz teklifleri yapan müşriklere) **de ki: 'Eğer Allâh** (Kur'ân-ı Kerîm'i size bu hâliyle okumamamı) **dilemiş olsaydı** (onu bana indirmeyeceği için) **ben onu size okuyamazdım, O da size bunu** (benim vâsıtamla) **bildirmezdi.**

Gerçekten ben ondan önce de (kırk senelik) **bir ömür** (boyu) **içinizde** (kimseden bir ilim öğrenmeden ve size böyle bir şeyler okumadan ümmî olarak) **durmuştum. Hâlâ** (bu gerçekleri düşünüp de, Kur'ân'ın, benim gibi bir beşer tarafından derlenmiş bir şey olmadığını, bilakis Allâh-u Te'âlâ tarafından indirilmiş bulunduğunu) **anlamayacak mısınız?!' de."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i okuduğu âyetler sebebiyle ithâm ettiklerini beyân edip, aslında bu ithâmın kayda değer bir şüphe barındırmadığı husûsunda bâzı cevaplar açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede de farklı bir cevap ortaya koymuştur.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, müşriklere cevâben: **"Eğer Allâh** Kur'ân-ı Kerîm'i size bu hâliyle okumamamı **dilemiş olsaydı** onu bana indirmezdi, **ben** de **onu size okuyamazdım,** zâten ben okuma-yazma bilmeyen bir ümmîyim, **Cibrîl** bana ilk vahyi getirdiği zaman:

إِنَّ جِبْرِيلَ قَالَ لِي: «اِقْرَأْ! قُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ»

"Bana 'Oku' dedi, ben ise: 'Ben okuyabilen biri değilim' dedim." *(el-Buhârî, Bedü'l-vahy:1)*

Bunun üzerine Rabbim bana Kur'ân'ı öğretti de o vesîleyle ben size okuyabildim, O dilemeseydi ben bu Kitâb'ı size okumaya güç bulamazdım, zâten **O da size bunu** benim vâsıtamla **bildirmezdi** ve siz böyle bir Kitap olduğunu dahî düşünemezdiniz.

Gerçekten ben ondan önce de kırk senelik **bir ömür** boyu **içinizde** kimseden bir ilim öğrenmeden ve size böyle bir şeyler okumadan **durmuştum! Hâlâ** bu gerçekleri düşünüp de, Kur'ân'ın, benim gibi bir beşer tarafından derlenmiş bir şey olmadığını, bilakis **Allâh-u Te'âlâ** tarafından indirilmiş bulunduğunu **anlamayacak mısınız?"** demesini emretmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ) **"Gerçekten ben ondan önce de bir ömür boyu içinizde durmuştum"** kavl-i şerîfinin, **Kur'ân-ı Kerîm**'in **Allâh-u Te'âlâ** tarafından indirilmiş olduğuna dâir delil getirilmesinin îzahı şöyle yapılmıştır:

Mekke kâfirleri, peygamber olarak gönderilmeden önce de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tanımıştılar, bütün hallerini bilmiştiler, kendisinin ümmî olduğunu, hiçbir kitap okumadığını, vahiyden önce yaşadığı kırk senelik ömrü boyunca kimseden ders almadığını çok iyi bilmekteydiler.

İşte kırk yaşından sonra onlara eşsiz ilimlere şâmil olan **Kur'ân-ı Kerîm** gibi bir Kitâb'ı, geçmiş ümmetlerin haberlerini, insanlar arasında adâlet temin eden hükümleri, edepleri, güzel ahlâkı ve fasih konuşan büleğâyı (belâğat sâhiplerini) dahî kendisine karşı bir şey getirmekten âciz bırakacak derecede fesâhat ve belâğat içeren böyle muhteşem bir Kur'ân'ı onlara getirince; elbette akl-ı selîm ve derin anlayış sâhibi olanların bu Kitâb'ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından değil de **Allâh-u Te'âlâ** katından gelen bir vahiy ile hâsıl olduğunu anlamaları gerekirdi.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** **âyet-i kerîmenin sonunda**: (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) **"Hâlâ aklınızı çalıştırmayacak mısınız?!"** buyurarak Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr edenlerin tedebbür ve tefekkür ile (ince düşünmek sûretiyle) akıllarını çalıştırmayan birtakım beyinsizler olduğuna dikkat çekmiştir.

Âyet: 16

İbnü Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kırk yaşında iken kendisine peygamberlik verilmiş, on üç sene **Mekke**'de, on sene **Medîne**'de ikâmet etmiş, altmış üç yaşında vefat etmiştir." *(el-Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr: no:3851; Müslim, el-Fedâil, no:2351; Abdürezzâk, el-Musannef:3/598; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:2242, 3503, 1/249, 364, 370; es-Sa'lebî, el-Keşf-ü ve'l-beyân:14/183)*

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ömrü hakkında üç rivâyet varsa da, **Müslim**'in **Enes**, **Âişe** ve **İbnü Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet ettiği "Altmış üç yaşı" bu rivâyetlerin en sahihi ve en meşhur olanıdır. Bu görüşün en sahih görüş olduğu husûsunda ulemânın ittifakı vardır.

Onlar altmış yaş rivâyetini küsûratın terk edilmesi ile tevil etmişler, altmış beş yaş rivâyetini de (farklı takvim hesaplarına göre konuşanların sebebiyet verdiği) bir iştibâha (karışıklığa) hamletmişlerdir. *(el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/237)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (**Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna vahiy göndermek veya ilham yoluyla hikmetler bildirmek murâd ederse, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremine kimse mâni olamaz, **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfuna kavuşmak için zâhirî ilim sahibi olmak şart değildir.

Nitekim naklolunduğu üzere; tasavvuf yolunu münkir biri, taassub ve inat yoluyla hareket ederek meşâyıhtan olan ümmî (ilim tahsil etmemiş) birisinden kendilerine vaaz etmesini istedi.

Ama bundan maksadı o zâtın buna güç yetiremeyeceğini bildiği için rezil olması idi. Çükü onun, **Arap** lisânını bilmeyen **Kürt** asıllı biri olması hasebiyle güzel vaaz edemeyeceğini düşünüyordu.

O zât ertesi gün onlara nasıl vaaz edeceğinin derdine düşerek uyuya kalmıştı ki rüyasında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona gelerek vaaz etmesi için müsaade buyurdu. Bunun üzerine o zât sabah olur olmaz vaaz-u nasîhat meclisinde kürsüye oturdu ve sözüne:

أَمْسَيْتُ كُرْدِيًّا وَأَصْبَحْتُ عَرَبِيًّا

"**Kürt** olarak akşamladım, **Arap** olarak sabahladım" diye başlayarak her türlü tevil ve tefsirle alâkalı konuda insanları şaşırtacak beyanlarda bulundu. Demek ki lütfa nâiliyet ilme bağlı değildir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel demiştir:

Âyet: 16

لَوْ جَاءَ مِنْ فَيْضِ رُوحِ الْقُدْسِ مِنْ مَدَدٍ
لِغَيْرِ عِيسَى لَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَا

"Rûhu'l-Kuds'ün (Cibrîl'in) **feyzinden gelen medet,**
Îsâ'dan başkasına gelseydi elbette o da onun yaptığını yapabilirdi."

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet eden terbiye ehli meşâyıh, zâhirleri tahrîb (bakımsız bırakmak), maddiyattan tecrîd (soyutlanmak) gibi nefse ağır gelen riyâzat (açlık-susuzluk ve uykusuzluk gibi zor) yolları tespit ettikleri zaman, nefsânî arzuları kendilerine gâlip geldiği için **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma derdinde olmayanlar onlara:

"Size uyabilmemiz için bize başka bir yol getirin ki nefislerimize kolay gelsin ve alışkanlıklarımıza uygun düşsün ya da yolunuzu (tarîkat vazîfelerinizi) daha kolay bir yolla değiştirin, çünkü sizin getirdiğiniz bu zor yolu icrâ etmeye biz güç yetiremeyiz" derler.

Hattâ ("Sizin bu yolunuz sünnete uygun değil" diyerek) onları bidatçılıkla itham ederler.

Evliyâullah da onlara: "Bizim bu yolu kendiliğimizden değiştirmemiz câiz olmaz, biz ancak şeyhlerimizin ve onların şeyhlerinin sülûk ettiği yola tâbi oluruz.

Onlar bizi ne ile terbiye ettilerse biz de tâbîlerimizi o şekilde terbiye ederiz. Eğer biz meşâyıhımızın yoluna muhâlefet edecek olursak bu yolda bize uyanları aldatmış olacağımız için **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbından korkarız. Biz şeyhlerimizle birlikte olmadan önce yıllar yılı sizinle birlikte durduk.

Onlara mürid oluncaya kadar üzerimizde bu yolla alâkalı bir eser (yâni sizlere bu konuda yönlendirme yaptığımızı) görmediğinize göre şimdi dediklerimizin şeyhlerimizden bize intikal ettiğini, onların da bu yolu şeyhlerinden aldıklarını anlamanız lâzım değil mi?" derler.

Âyet: 17

﴿ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (17)

(فَمَنْ) **Kim,** nedir? (أَظْلَمُ) **daha zâlimdir,** kimden? (مِمَّنْ) **o kimseden ki,** (اِفْتَرٰى) **uydurdu,** kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (كَذِبًا) **bir yalanı,** (أَوْ كَذَّبَ) **yâhut da yalanladı,** neyi? (بِاٰيَاتِهِ) **O'nun âyetlerini,** (إِنَّهُ) **şüphesiz ki şân,** nedir? (لَا يُفْلِحُ) **felah bulmaz** (kurtulmaz), kim? (اَلْمُجْرِمُونَ) **o mücrimler.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"Artık (ortak ve çocuk isnat ederek) **Allâh'a karşı iftirâda bulunmuş olandan ya da O'nun âyetlerini yalanlamış olandan daha zâlim kim olabilir? Şu bir gerçek ki;** (en büyük suç olan şirki irtikâb etmiş) **o mücrimler felâh bulmayacak** (onlar sakındıkları hiçbir tehlikeden korunamayacak, hiçbir arzularına da kavuşamayacaklar)**dır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân'ı kendiliğinden uydurmadığını beyân ederek müşriklerin bu hususdaki şüphelerini reddettikten sonra bu âyet-i kerîmede Kendi adına bir şey uyduranların en büyük zâlim olduklarını ve iki cihanda iflâh olmayacaklarını açıklamak sûretiyle peygamberini bu tür ithamlardan temize çıkarmıştır.

"Vesît, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Âlûsî, ve Hâzin" tefsirlerinde **İbnü Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, müşriklere hitâben: "Ben **Allâh**'a bir yalan iftirâ etmedim ve: 'Bu Kur'ân **Allâh** katındandır' derken de Rabbim adına yalan söylemedim, ama **Allâh-u Te'âlâ** ortaktan ve evlâttan münezzeh olduğu halde siz **Allâh**'a ortak ve çocuk isnâd ederek **Allâh**'a karşı yalan uydurdunuz" demesini emretmiştir.

Allâh-u Te'âlâ müşriklerin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bu Kur'ân'ı kendi nefsinden getirmekle itham etmelerinin bâtıl olduğuna dâir bu âyet-i kerîmesiyle kāhir ve zâhir bir burhan (ezici ve belirgin bir delil) getirmiştir ki buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, müşriklere hitâben:

"Bu Kur'ân **Allâh** katından olmasaydı da ben onun **Allâh** katından olduğunu söyleseydim bu durumda **Allâh**'a iftirâ etmiş olacağımdan, dünyâda benden daha ziyâde nefsine zulmetmiş bir kişi bulunmazdı.

Ama bu Kur'ân, **Allâh** katından bana vahyedilmiş olduğuna göre o zaman da siz bunu inkâr ederek **Allâh**'ın âyetlerini yalanlamış olduğunuz için dünyâda sizden daha câhil ve nefsine sizden daha çok zulmeden kimse olmadığını kabullenmeniz gerekir" demesini emretmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ) "**Şu bir gerçek ki; o mücrimler felâh bulmayacaktır**" kavl-i şerîfi genel mânâda mücrimlerin, özellikle **Allâh**'a ortak koşma suçunu işleyen müşriklerin felah bulmayacağını yâni sakındıkları hiçbir şeyden kurtulamayacaklarını ve istedikleri hiçbir şeye ulaşamayacaklarını bildirmektedir ki, burada geçen ve "Suçlular" anlamına gelen "Mücrimler" ifadesine, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı yalan uyduran müfterîlerin ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini inkâr eden mükezziblerin evleviyetle dâhil olduğu hususu îzaha muhtaç değildir.

Ayrıca cümle-i celîlenin başında "Dikkat" mânâsına gelen "Şan zamîri" getirilmesinin tercih edilmesinde, peşi sıra zikredilecek cümlenin önemine atıfta bulunulduğu da gözardı edilmemelidir ki bunun geride geçen mefhumu te'kit mâhiyetinde büyük bir tehdit olduğu âşikârdır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bu âyet-i kerîme **Müseylemetü'l-Kezzâb** ve **Esved-i Ansî** gibi peygamberlik taslayan kimselere temas etmektedir. **Benû Hanîfe** kabîlesinden olan **Müseyleme**, **Yemâme**'de kâhinlik yapar, peygamberlik iddiasında bulunur, yalan-yanlış kâfiyeler düzerek Kur'ân-ı Kerîm'e muârazalar yapmaya kalkışırdı ve: "**Muhammed** büyük işler için gönderildi, ben de ufak tefek işler için gönderildim!" derdi.

Esved ise **Benû Müdlic** kabîlesinden olup, **Yemen**'de peygamberlik iddiasına kalkışan bir kâhin idi ki bu kişi **Yemen** havâlisindeki bazı bölgeleri istîlâ edip, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zekât tahsildarlarını oralardan çıkardı.

Müşriklerden **Nadr ibni Hâris** de, **Fâris** (Acem) diyârından **Acem** hikâyelerini ve **Rüstem** kıssalarını nüshalar halinde **Mekke**'ye getirir, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân okurken geçmiş kavimlerin kıssalarını nakletmesi sırasında: "İstesem ben de bunun söylediğinin benzerlerini söylerdim!" derdi.

Âyet: 17

Bu kişiler hakkındaki diğer mâlûmât ve bu meâldeki âyet-i kerîmelerin sebeb-i nüzûlü hakkındaki diğer rivâyetler için bakınız: Rûhu'l-Furkān: 10/341-349

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kendisini peygamber tâyin etmediği halde böyle bir iddiada bulunandan daha zâlim kimse olamaz. Böyle bir kimsenin durumu, akıllılar bir yana aptallara bile gizli kalmaz. Doğru veyâ yalan yere **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine peygamberlik verdiğini iddia eden bir kişinin dürüst veyâ sahtekâr olduğuna dâir mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** güneşten daha âşikâr deliller ortaya koyar.

Nitekim kendilerini görenler için **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Müseylemetü'l-Kezzâb** arasındaki fark, kuşluk vaktinin aydınlığıyla gece yarısının karanlığı arasındaki farktan daha belirgindir. Zîrâ bu ikisinin sîmâlarını, fiillerini ve sözlerini inceleyen basîret sâhibi herkes **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğru bir kimse olduğunu, **Müseyleme, Secâh** ve **Esved-i Ansî** gibi kimselerin ise sahtekâr olduklarını kolayca anlar.

Nitekim (Ehl-i Kitâbın en büyük ulemâsından olan) **Abdullah ibni Selâm** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne-i Münevvere**'yi teşriflerini duyduğumda insan kalabalığı arasına girerek ona baktım, yüzünü gördüğümde onun yüzünün yalancı bir adamın yüzü olmadığını anladım. Ondan duyduğum ilk kelâm:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَامٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَيُّهَا النَّاسُ اَفْشُوا السَّلَامَ وَاَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْاَرْحَامَ وَصَلُّوا وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ.»

«Ey insanlar! Selâmı yayın, yemek yedirin, sıla-i rahim yapın (akrabâyı ziyâret edin) **ve insanlar uyurken geceleri namaz kılın ki, selâmetle cennete giresiniz."** *(et-Tirmizî, el-Kıyâmet:42, no:2485, 4/652; İbnü Mâce, el-İkāmet:174, no:1334, 1/423; ed-Dârimî, el-İsti'zân:4, no:2534, 2/728, es-Salât:156, no:1432, 1/363)* sözü olmuştur.

Nitekim **Hassân ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâda:

لَوْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ اٰيَاتٌ مُبَيِّنَةٌ كَانَتْ بَدِيهَتُهُ تَأْتِيكَ بِالْخَبَرِ

"Kendisinde pek âşikâr mûcizeler olmasaydı dahî,
İlk görünüşü bile sana (doğruluğunu) **haber verirdi!"**

diyerek ne güzel söylemiştir.

Ama basîret sâhiplerinden, **Müseyleme** gibi sahtekârları görenler onların fasîh olmayan rekîk (düşük) sözlerini ve güzel olmayan kabîh (çirkin) fiillerini tespit ederek yalancı olduklarını anlarlar.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾

"Allâh ki; Kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur! Hayy'dır, Kayyûm'dur. Ne bir gevşeme, ne de bir uyku Kendisini tutmaz." *(el-Bakara Sûresi:255)* kavl-i şerîfi ile, mel'ûn **Müseyleme**'nin: "Fil! Filin ne olduğunu sana bildiren nedir? Onun uzun hortumu vardır..." şeklindeki hezeyanları ve çocukların bile söylemekten imtina ettiği hurâfeleri arasında ne kadar fark vardır?!

Evvelce ona tâbi olanlar da daha sonra **Hazret-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a gelmiş ve büyük bir şevkle **Allâh**'ın dînine girmişlerdir.

İşte o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfesi **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* onlardan **Müseyleme**'nin Kur'ân diye insanlara yutturduğu kitabından kendisine bir şeyler okumalarını isteyince onlar: "Bizi bu işten muaf tutar mısın?" demişler fakat o çok ısrar edince mecburen bir şeyler okumuşlar, bitirdiklerinde ise **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* onlara:

«وَيْحَكُمْ! أَيْنَ كَانَ يَذْهَبُ بِعُقُولِكُمْ؟ وَاللهِ إِنَّ هَذَا لَمْ يَخْرُجْ مِنْ إِلٍّ.»

"Yazık size! (Bu okuduklarıyla) **o sizin akıllarınızı nereye götürmüştü** (sizin akıllarınızı nasıl çelebildi)**? Vallâhi gerçekten de bu, bir İlâh'tan sudûr edecek şey değildir!"** demiştir. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/344-345)*

Nakledildiğine göre; **Amr ibni Âs** Müslüman olmadan önce bir heyetle birlikte eski dostu olan **Müseyleme**'nin yanına uğradığında **Müseyleme** ona: "Arkadaşınıza bu müddet zarfında ne indirildi?" diye sorunca **Amr**: "Ashâbının çok kısa fakat çok büyük bir sûre okuduklarını işittim" dedi. **Müseyleme** o sûreyi sorunca **Amr** ve'l-'Asr Sûresi'ni okudu.

Bunun üzerine **Müseyleme** bir an durup düşünmeye başladı ve: "Şimdi bana da onun bir misli indirildi" dedi. **Amr**: "Söyle bakayım" deyince: "Senin iki kulağın ve bir göğsün var, diğer tarafların ise değersiz ve boş" anlamına gelen birtakım hurâfeler okudu ve: "Ey **Amr**, nasıl buldun?" dedi. Bunun üzerine **Amr**: "Vallâhi şüphesiz sen benim, senin yalancı olduğunu bildiğimi çok iyi biliyorsun" dedi.

Âyet: 17

Görüldüğü üzere; şirk hâlindeki bir müşriğe bile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâli ile mel'ûn **Müseyleme**'nin durumu karışık gelmiyorsa, akl-ı selîm sâhibi basîretli kimselere bu durum nasıl kapalı kalabilir?

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde:

"Artık Allâh'a karşı iftirâda bulunmuş olandan ya da O'nun âyetlerini yalanlamış olandan daha zâlim kim olabilir? Şu bir gerçek ki; o mücrimler felâh bulmayacaktır" buyurduğu gibi diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللهُ﴾

"('Allâh hiçbir beşere bir şey indirmedi!' diyerek) **Allâh'a karşı bir yalan uydurmuş olan** (Mâlik ibni Sayf Yahûdi'siyle, bu görüşte olan diğer inkârcılar)**dan yâhut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde: 'Bana da vahiy gönderildi!' demiş olan** (Müseyleme ve Esved gibi yalancılar) **dan, bir de: 'Allâh'ın indirmiş olduğu şeyin bir benzerini yakında ben de indireceğim**(, istesek biz de Kur'ân'a benzer şeyler söylerdik)**!' demiş olan** (Nadr ibni Hâris gibi inkârcılar)**dan daha zâlim kim olabilir?!"** *(el-En'âm Sûresi:93)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebu'l-Kāsım el-Fakîh** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"Âlimler şu hususta ittifak etmişlerdir ki, üç haslet bir kimsede doğru bir şekilde bulunursa kurtuluş müyesser olur, ama bu hasletlerden biri olmadan diğerleri tamam olmaz. Bunlar da; zulümden arınmış bir İslâm, gıdânın helâl ve temiz olması, bir de bütün amellerde **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı sadâkat (ihlâs, samimiyet ve güzel niyet)tir."

(Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ, zulümlerin en büyüğüdür ki ondan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iftirâ gelir. Nitekim) **Vâsile ibni Eska'** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ أَعْظَمَ الْفِرَى ثَلَاثَةٌ؛ أَنْ يَفْتَرِيَ الرَّجُلُ عَلَى عَيْنَيْهِ يَقُولُ رَأَيْتُ وَلَمْ يَرَ وَأَنْ يَفْتَرِيَ عَلَى وَالِدَيْهِ فَيُدْعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ يَقُولُ سَمِعَنِي وَلَمْ يَسْمَعْ مِنِّي.»

"İftirâların en büyüğü üçtür; (birincisi; rüyâsını anlatırken veyâ şâhit olmadığı bir hâdise hakkında) **görmediği halde gördüm diye gözüne iftirâ atması,** (ikincisi;) **babasından başkasına** (nispet edilip, 'Felan oğlu felan' diye) **çağrıl**(dığında buna râzı ol)**arak ana-babasına iftirâ etmesi,** (üçüncüsü; bir hadîsi) **benden duymadığı halde beni** (öyle söylerken) **işittiğini söylemesidir."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:16008, 25/390; İsmâîl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/24)*

Fakîr (İsmâ'îl Hakkı) der ki; duymadığı bir şeyi duydum demek, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden herhangi bir fert için dahî olacak şey değilse, ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelmeyen bir şeye vahiy demesi nasıl düşünülebilir?

Oysa peygamberler *(Aleyhimüsselâm)* kendilerine vahyedilen şeyler husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın emînidirler (güvendiği kullardır). Dolayısıyla onlar kendilerine vahyedilene bir şey katmazlar, bir şey eksiltmezler ve onda asla değişiklik yapmazlar.

Evliyâ *(Kaddesellâhu Esrârahüm)* da böylece kendilerine gelen ilhamlar husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın emîn kullarıdırlar ki, kendilerine has ilhamları ziyâde ve noksan yapmaksızın ehli olanlara tebliğ ederler. Her kim ümmînin velî olabileceğini inkâr ediyorsa, nebî olacağını da inkâr etsin (görelim)! Zîrâ bunu inkâr, diğerini inkâra sebebiyet verebilir.

İmâm-ı Sehâvî *(Rahimehullâh)*:

«مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ وَلِيٍّ جَاهِلٍ وَلَوِ اتَّخَذَهُ لَعَلَّمَهُ.»

"Allâh hiçbir câhili velî edinmemiştir, edinecek olursa elbette (ilk önce ona gereken ilimleri öğreterek) **onu âlim yapar** (sonra onu velî edinir)**"** rivâyeti hadîs olarak sâbit değilse de mânâsı sahihtir ki bundan maksat; "**Allâh-u Te'âlâ** bir kulu velî ittihaz etmek dilerse evvelâ ona (ledün ilmi) öğretir, sonra da onu velî edinir" demektir.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* Esmâ-i Hüsnâ'dan **el-Hakîm** ism-i şerîfinin şerhinde: "Bir insanın zâhirî ilimlerde açıklama yapması kāsır, dili yorgun ve gayreti zayıf olsa da o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'yı biliyorsa o kişi hakîm (hikmet sâhibi) sayılır" demiştir.

Bundan anlaşıldığına göre; (farz olan) ilmihalden ziyâde ilimler bilmesi, velînin velâyeti hakkında şart değildir. **Allâh-u Te'âlâ** bir kulu hakkında hayır murâd ederse ona dinde ince ilimler nasip eder ve ona ilm-i ledünden (Kendi katından) ilm-i yakîn (görür gibi şüphesiz bilgi) öğretir.

Âyet: 17

Nitekim **İbnü Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ Nebiyyellâh! Nasıl oldu da sen bizim en fasih konuşanımız oldun?" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ عُمَرُ: يَا نَبِيَّ اللهِ مَالَكَ أَفْصَحُنَا؟ فَقَالَ النَّبِيُّ «جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَلَقَّنَنِي لُغَةَ أَبِي إِسْمَاعِيلَ.»

"Cibrîl bana geldi ve bana babam İsmâ'îl'in lügatini (fasih lehçesini, düzgün dilini) **telkîn etti"** buyurdu. *(Ebû Nu'aym, Târîhu Isbahân, no:119, 1/153; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:45, sh:73; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/25)*

Yine böylece bir kere **Nehd ibni Zeyd** oğulları **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiklerinde kendi lehçeleri üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitap ettiler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlara cevap verdi.

Bunun üzerine **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın da aralarında bulunduğu bir cemaat: "Yâ Nebiyyellâh! Biz aynı babanın oğullarıyız, aynı memlekette büyüdük, ama sen Araplarla konuşurken öyle lügatler söylüyorsun ki ekserîsini anlamıyoruz" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَدَّبَنِي فَأَحْسَنَ أَدَبِي.»

"Şüphesiz bana edebi Allâh-u Azze ve Celle öğretti ve beni çok güzel terbiye etti" buyurdu. *(es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:45, sh:73; İsmâîl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/225)*

İşte böylece hak zâhir olmuştur, **Allâh-u Te'âlâ** elçiliğini kime emânet edeceğini en iyi bilendir. Artık sen **Yûnus** (Emre) gibi ümmî velîlerin makamını inkâr etmekten sakın!

Zîrâ onlarda bulunan deliller, dâvâlarının doğru olduğunu haykırmaktadır. Sakın sen onların (zâhiren lügate uymayan şiirlerinde ve sözlerinde yaptıkları) lahinlerine (telaffuz hatâlarına) dil uzatmaya kalkma.

Nitekim: **"Eşhedü derken Bilâl'in sîni, Allâh indinde başkasının şîninden daha sevgilidir."** Velîlerin (dostların) hatâsı yabancıların doğrusundan evlâdır.

İmâm-ı Yâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*ın ***"Ravzu'r-reyâhîn"*** isimli eserinde zikredildiğine göre; **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)* şu sözleriyle onları tanıtmıştır:

عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: «اِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا يُقَالُ لَهُمُ الْاَبْدَالُ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا

بِكَثْرَةِ الصَّوْمِ وَالصَّلاَةِ وَالتَّخَشُّعِ وَحُسْنِ الْحِلْيَةِ وَلٰكِنْ بَلَغُوا بِصِدْقِ الرَّوْعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلاَمَةِ الصَّدْرِ وَالرَّحْمَةِ بِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ اصْطَفَاهُمُ اللهُ بِعِلْمِهِ وَاسْتَخْلَصَهُمْ لِنَفْسِهِ وَهُمْ اَرْبَعُونَ رَجُلاً عَلٰى مِثْلِ قَلْبِ اِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ لاَ يَمُوتُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ حَتّٰى يَكُونَ اللهُ قَدْ اَنْشَأَ مَنْ يَخْلُفُهُ وَاعْلَمْ اَنَّهُمْ لاَ يَسُبُّونَ شَيْئًا وَلاَ يَلْعَنُونَ وَلاَ يُؤْذُونَ مَنْ تَحْتَهُمْ وَلاَ يَحْقِرُونَ وَلاَ يَحْسُدُونَ مَنْ فَوْقَهُمْ اَطْيَبُ النَّاسِ خَبَرًا وَاَلْيَنُهُمْ عَرِيكَةً وَاَسْخَاهُمْ نَفْسًا لاَ تُدْرِكُهُمُ الْخَيْلُ الْمِجْرَاةُ وَلاَ الرِّيَاحُ الْعَوَاصِفُ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَبِّهِمْ اِنَّمَا قُلُوبُهُمْ تَصْعَدُ فِى السُّقُوفِ الْعُلٰى ارْتِيَاحًا اِلَى اللهِ تَعَالٰى فِى اسْتِبَاقِ الْخَيْرَاتِ اُولٰئِكَ حِزْبُ اللهِ اَلاَ اِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.»

"Şüphesiz Allah(-u Te'âlân)**ın öyle kulları vardır ki, onlara 'Ebdâl' denilir. Ulaştıkları dereceye ne çok oruç ve namazla, ne tevâzu ve takvâ sâhibi görünmeye çalışmakla, ne de** (insanlara) **güzel görünmekle ulaşmadı velâkin kalp doğruluğu, niyet güzelliği, gönlün selâmeti** (kin ve nefretten uzak oluşu) **ve bütün Müslümanlara acımakla kavuşmuşlardır.**

Allah(-u Te'âlâ) **onları ilmiyle seçmiş ve kendi Zat'ı için ayırmıştır. Onlar, kalpleri İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi gibi olan kırk kişidirler ki, Allah**(-u Te'âlâ) **onlardan birinin yerine geçecek kişiyi yaratmadan, içlerinden biri ölmez.**

Bil ki onlar, hiçbir şeye sövmezler ve lânet etmezler, kendilerinden aşağı olanı hakir görüp eziyet etmezler, kendilerinden üstün olana da haset etmezler. Onlar, insanların en güzel sözlüsü, en yumuşak tabiatlısı ve en cömert huylusudurlar. Onlarla Rableri arasında olan (mânevî hallere ve makam)**lara, ne sür'atli koşan atlar, ne de şiddetli esen rüzgârlar erişemez. Hayırlara yarışmakta Allah**(-u Te'âlâ'nın fazl-u rahmeti) **ile olan rahatlamalarından dolayı onların kalpleri o en yüksek tavanlara** (göklere) **çıkar. İşte onlar Allah**(-u Te'âlâ'n)**ın taraftarlarıdır. Âgâh olun ki, felâh bulacak olanlar, ancak Allah**(-u Te'âlâ'n)**ın cemaatleri** (olan o velîler)**dir."** *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/165; İsmâîl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/225)*

"Te'vîlât-ı Necmiyye" isimli eserde zikredildiğine göre: "Kezzâblar ve mükezzibler (çok yalancı olan ve hakîkatleri yalanlayan kimseler) kâfirlik bağından, kötü arzuların perdelerinden, **Allâh**'tan uzaklık azâbından ve nefis cehenneminden kurtulamazlar."

Âyet: 17

Bu söz çok yerindedir, zîrâ bu mânevî yol sadâkat ve ihlâs (dürüstlük ve samîmiyet) yoludur, yalan ve riyâ yolu değildir.

Her kim sıdk (doğruluk) yoluna sülûk ederse (girerse) felah bulur (kurtulur) ve murâdına vâsıl olur (ulaşır).

Her kim de yalancılık yoluna girerse hüsrâna düşer, helâk olur ve sapıtır.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Şerî'atte yalan çok çirkin bir şeydir, ama bu yalan **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı olursa o daha çirkin olur.

Kendilerinde bulunmayan mânevî halleri, o hallerde sâdık olmadıkları halde kendilerinde varmış gibi göstermeye çalışanlar da **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ edenlerdendir ki onların cezâsı iddia ettikleri o makamlardan ebediyyen mahrum kılınmalarıdır. Artık böyle kimseler hiçbir mânevî makama vâsıl olamazlar."

Rabbimiz bu hallere düşmekten cümlemizi muhâfaza eylesin! Âmîn!

﴿ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (18)

(وَيَعْبُدُونَ) (Müşrikler) **ibâdet ediyorlar,** ne oldukları halde? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'ı bırakır oldukları halde,** neye ibâdet ederler? (مَا) **o şeye ki,** (لَا يَضُرُّ) **zarar veremez,** kime? (هُمْ) **onlara,** daha, (وَلَا يَنْفَعُ) **fayda da veremez,** kime? (هُمْ) **onlara,** daha, (وَيَقُولُونَ) **diyorlar,** ne derler? (هٰؤُلَاءِ) **işte bunlar,** nedirler? (شُفَعَاؤُنَا) **şefaatçilerimizdir,** kimin katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** (قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (أَتُنَبِّئُونَ) **siz haber mi veriyorsunuz?** kime? (اَللهَ) **Allâh'a,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (لَا يَعْلَمُ) **bilmiyor,** nerede? (فِي السَّمَاوَاتِ) **göklerde,** daha, (وَلَا فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** (سُبْحَانَهُ) **tenzih olsun O Zât'a,** (وَتَعَالٰى) **O dâima pek yüce olmuştur,** neden? (عَمَّا) **o şeylerden ki,** (يُشْرِكُونَ) **ortak koşuyorlar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"O (müşrik ola)**nlar** (yoktan yaratan, fayda ve zarar verme gücüne sâhip olan) **Allâh'ı bırakarak, kendilerine hiçbir zarar veremeyecek, onlara hiçbir fayda da temin edemeyecek** (cansız) **şeylere taparlar, bir de: 'İşte bunlar** (dünyâdaki mühim işlerimizde de, diriltilecek olursak kıyâmet günü) **Allâh katında** (da) **bizim şefaatçilerimizdir!' derler.** (Rasûlüm!) **De ki: 'Siz ne göklerde ne de yerde** (ortağı olarak) **bilmemekte olduğu şeyleri**(n size şefaat edeceğini) **mi Allâh'a haber veriyorsunuz?'** (Herhangi bir kimseyi Kendisine ortak etmekten arılık ve) **tenzih O'na! Zâten O, onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâimâ pek yüce olmuştur."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bundan önceki âyet-i kerîmelerde, müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân istediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede, Kur'ân-ı Kerîm, taptıkları putlara hakāret ettiği için onların böyle bir talepte bulunduğunu beyân etmek üzere putların ne kadar boş yaratıklar olduğunu açıklamıştır.

Âyet: 18

"Fahrurrâzî, Hâzin ve Hûd ibni Muhakkem" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müşriklerin iki durumunu nakletmiştir ki bunlardan birisi; onların puta tapmalarıdır, ikincisi ise: **"İşte bunlar** (dünyâda da, âhirette) **Allâh katında** (da) **bizim şefaatçilerimizdir"** demeleridir.

Allâh-u Te'âlâ bu iki işten birincisinin fesâdına (ne kadar bozuk bir iş olduğuna): (مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ) **"Kendilerine hiçbir zarar veremeyecek, onlara hiçbir fayda da temin edemeyecek** (cansız) **şeylere** (taparlar)" kavl-i şerîfiyle dikkat çekmiştir ki **Zeccâc** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "O putlara tapmadıkları zaman zarar vermezler, taptıkları zaman da fayda vermezler" diye mânâ vermiştir.

Bunun birkaç yönden îzahı yapılır, şöyle ki; ma'bûd (tapınılan ilâh) olmayı hak eden bir varlık mutlaka kendisine ibâdet edenden kudret bakımından daha mükemmel olmalıdır. Bu putlar ise aslâ fayda ve zarar verebilecek güçte değildirler.

Oysa onlara tapan kâfirler onları eğip bükerek, yapıp bozarak onlar hakkında tasarrufa muktedirdirler. Bu durumda âbid (ibadet eden)in hâli ma'buddan daha mükemmel olursa böyle bir ibâdetin bâtıl olacağı âşikârdır.

Yine böylece ibâdet, tâzim nevîlerinin (yüceltme çeşitlerinin) en büyüğü olduğuna göre böyle bir hürmet kendisinden hayat, akıl, kudret ve iki cihanda temin edilecek menfaatler gibi nîmet çeşitlerinin en büyüklerini veren zâta ancak yakışır. Menfaat ve mazarratların hepsi yaratılmak cihetinden **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'dan olduğuna göre, ibâdete ancak **Allâh-u Sübhânehû**'nun lâyık olduğu kesinleşmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu âyet-i kerîmede naklettiği ikinci mesele ise müşriklerin: **"İşte bunlar** (dünyâda da, ahrette de,) **Allâh katında** (da) **bizim şefaatçilerimizdir"** demeleridir.

Bilindiği gibi müşrikler **Allâh-u Te'âlâ**'yı tümden yok saymazlar, zâten bu sözleri de bunun ispatıdır. Onların putlara tapmaları ise birkaç nedenledir:

Birincisi; onlar: "Biz **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmeye ehil değiliz, onun için bunlara ibâdetle meşgul oluyoruz, onlar da bize **Allâh** katında şefaat ediyorlar" görüşündeydiler.

İkincisi; onlar, bu âlemin her bir iklimini felekler âlemindeki ruhlardan muayyen bir rûhun yönettiğine, onların taptığı putun da o rûhu temsil ettiğine, o rûhun da aslında en büyük ilâhın ibâdetiyle meşgul olduğuna inanmaktaydılar.

Üçüncüsü; müşrikler aslında yıldızlara tapmaktaydılar, zîrâ kendilerinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmeye ehil olmayıp sâdece yıldızların **Allâh**'a ubûdiyete müstehak olduğuna inanmaktaydılar. Fakat sonra yıldızların kâh doğup kâh battığını görünce onları temsîlen birtakım muayyen putlar belirleyerek yıldızların doğup batmasına aldırmadan o putların ibâdetiyle meşgul oldular ki bundan maksatları aslında ibâdeti yıldızlara tevcih etmek (yöneltmek)tir.

Dördüncüsü; onlar evvelce geçen peygamberlerinin ve büyüklerinin sûretlerini temsil eden putlar yaparak o heykellere ibâdetle meşgul oldukları zaman, onların asılları olan peygamberlerin ve velîlerin kendilerine şefaat edecekleri fikrindeydiler.

Beşincisi; onlar asıl ilâhın büyük bir nur olduğuna, meleklerin de nûrânî varlıklar olduğuna îtikat ederek en büyük ilâhı temsîlen en büyük putu, melekleri temsilen de diğer heykelleri yaparak onlara taptılar.

Altıncı olarak; bâzı âlimler müşriklerde hulûl îtikādı olduğunu, dolayısıyla ilâhın, bâzı cisimlerin içine girdiğine inandıklarını söylemişlerdir ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde bu putların kendilerine tapanlara zarar veremediğini ve fayda temin edemediğini açıklayarak bu inançların hepsinin bâtıl olduğunu açıklamıştır.

Müşriklerin, putların **Allâh** katında kendilerine şefaat edeceklerine dâir sözleri dünyâ işleriyle ilgilidir.

Zîrâ: (وَأَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللهُ مَنْ يَمُوتُ)"**Bir de o** (müşrik ola)**nlar** (kendi günahlarından Allâh-u Te'âlâ'yı sorumlu tutmakla yetinmediler de) **en güçlü yeminleriyle Allâh'a and ettiler ki: "Ölecek bir kimseyi Allâh diriltmeyecektir!"** *(en-Nahl Sûresi:38)* âyet-i kerîmesinde zikredildiğine göre müşriklerin dirilmeye inançları yoktur, bu yüzden onlar için varsa yoksa dünyâ hayâtındaki aracılıklar mûteberdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; putlara tapmak ilk olarak **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavminde ortaya çıkmıştır, şöyle ki; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın beş tâne sâlih (velî) evlâdı vardı.

Âyet: 18

Onların isimleri **Vedd, Süvâ', Yağûs, Ya'ûk** ve **Nesr** idi. **Vedd, Bâbil**'de ölünce insanlar ona çok üzüldü, kabrinin etrâfında toplandılar ve neredeyse oradan ayrılmaz oldular.

İblîs bu durumu görünce bir insan sûretinde onlara gelerek: "İster misiniz ben size onun bir sûretini yapayım da o sûrete baktığınız zaman onu hatırlayasınız?" dedi, onlar: "Çok iyi olur" deyince, onlara onun heykelini yaptı. Ondan sonra artık içlerinden (o kardeşlerden) kim ölse onun sûretini onlara yaptı, onlar da o sûretlere sâhiplerinin isimlerini verdiler.

Sonra zaman geçip babalar, çocuklar ve torunlar onları unutunca **İblîs** sonradan gelenlere: "Sizden önce geçenler o heykellere tapıyorlardı" dedi. Onlar da o heykellere tapmaya başladılar.

Derken **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi. O, onları o heykellere tapmaktan nehyettiyse de bunu kabul etmediler. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile **Nûh** *(Aleyhisselâm)* arasında on asır geçmişti ki o asırların ahâlisinin tamâmı (İslâm'ın) hak şerî'at(ı) üzere idiler.

Sonra o heykelleri (Nûh) tûfan(ı) **Cidde** sâhiline gömdü. Sonra mel'ûn şeytan onları ortaya çıkardı. Araplar içerisinde putları ilâh olarak diken ilk kişi **Huzâ'a** kabîlesinden **Amr ibni Lühayy** oldu.

Şöyle ki; o bir işi için **Mekke**'den **Şâm**'a gitmişti, (Ürdün'de bulunan) **Belkâ** arazisinde **Nûh** oğlu, **Sâm** oğlu, **Lâvûz** oğlu, **'Imlâk** oğulları olan **Amâlik** kabîlesini gördüğünde onlar puta tapıyorlardı, onlara: "Bunlar nedir?" diye sorduğunda: "Bunlar birtakım putlardır ki biz bunlara tapıyoruz, onlardan yağmur istiyoruz bize yağdırıyorlar, onlardan yardım istiyoruz bize yardım ediyorlar" cevâbını alınca: "Bunlardan bir put bana verseniz de onu Arap diyârına götürsem" dedi.

Bunun üzerine onlar kendisine akikten yapılmış insan sûretinde **Hübel** denilen bir put verdiler. O, onu alıp **Mekke**'ye geldi ve onu **Kâ'be**'nin içinde sol tarafa dikti ve insanlara ona ibâdet etmelerini ve tâzimde bulunmalarını emretti. Artık onlardan bir adam yolculuğundan döndüğü zaman âilesine gitmeden önce, Beytullâh'ı tavaf ettikten sonra **Hübel**'in yanına gelir ve onun yanında başını tıraş ederdi. ***"İnsânü'l-'uyûn"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir. *(İbnü Seyyidi'n-nâs, es-Sîratü'l-Halebiyye:1/19), İsmâîl Hakkî, Rûhu'l-beyân, 2/645)*

Tâif ehli **Lât**'a taparlardı, **Mekke** ehli ise **Uzzâ, Menât, Hübel** ve **İsâf** isimli putlara taparlardı.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ) **"De ki: 'Siz ne göklerde ne de yerde** (ortağı olarak) **bilmemekte olduğu şeyleri**(n size şefaat edeceğini) **mi Allâh'a haber veriyorsunuz?'"** cümle-i celîlesinde müfessirler tek bir îzah şekli açıklamışlardır ki o da:

"**Allâh-u Te'âlâ** bir şeyi bilmiyorsa, o şey hiç var olmamış" demektir, zîrâ o şey mevcut olsaydı elbette **Allâh-u Te'âlâ** için mâlum olurdu.

Mâdem ki o şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildiği bir şey değildir, o şeyin mevcut olmaması hattâ varlığını sorgulamanın dahî muhal olması îcap eder. Bu tâbir Arap kelâmında yaygındır, nitekim onlardan biri bir şeyi kendinden nefyetmek istediği zaman: "**Allâh** bende bu işi bilmedi" der ki, bundan maksadı: "Ben böyle bir iş aslâ yapmadım" demektir.

Yâni **Allâh-u Te'âlâ** burada: "Ben göklerde ve yerde Kendimden gayri ilâh olduğunu bilmezken, siz bana bunu mu bildirmeye çalışıyorsunuz?" buyurmak istemiştir ki bu, **Firavun** hânedânı içerisinde gizlice îmân etmiş olan zâtın: (تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ) **"Siz bana Allâh'ı inkâr edeyim ve kendisi**(nin ilâhlığı) **hakkında benim için hiçbir bilgi bulunmayan şeyleri O'na ortak koşayım diye çağrıda bulunuyorsunuz."** *(el-Ğafir Sûresi:42)* sözü gibidir ki onun da maksadı: "Ben yerlerde ve gökte O'ndan başka bir ilâh olduğunu bilmiyorum" demektir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) **"**(Herhangi bir kimseyi Kendisine ortak etmekten arılık ve) **tenzih O'na! Zâten O, onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâimâ pek yüce olmuştur"** cümle-i celîlesinde **Allâh-u Te'âlâ** yüce Zât'ını müşriklerin isnad ve iftirâlarından tenzih etmiştir ki, Zât-ı Celîlini tenzih eden, yüce Zât'ın kendisi olunca bu tenzih teberrî (uzak olma) mânâsına rucû eder (döner) ki bunun mânâsı: "Ben onların ortak koşmasından son derece berîyim ve yüceyim" demek olur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müşrikleri, kendisinden zarar ve fayda gelmeyen şeylere ibâdet etmelerinden dolayı zemmettiğine göre, demek ki ma'bûd olacak varlıktan zarar ve fayda umulması gerektiği anlaşılıyor.

Müşriklerin fart-ı ğabâvetlerinin (son derece akılsız olduklarının) en büyük delîli şudur ki, şu anda fayda ve zarar bulmadıkları şeylerden gelecekte şefaat beklerler.

Âyet: 18

Buna göre başına gelecek belâları defetme ve muratlarını celbetme husûsunda bir şey yaratabileceklerine dâir müminlerden her kimin kalbi yaratılmışlardan bir şeye tealluk ederse, o kimse putlara tapanların yoluna sülûk eden gibidir.

Hâlbuki onun istediği şeyi yoktan yaratacak ve îcat edecek olan ancak **Allâh-u Sübhânehû**'dür. (Hâl böyleyken, bir şeye ulaşmak için kalp Allâh-u Te'âlâ'dan gayrine nasıl bağlanır?)

İbni Acîbe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede, **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ ederek O'nun dostu olduğunu iddia eden müdde'îlere büyük bir tehdit bulunduğu gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostu olduğu sâbit olan velîleri yalanlayan inkâr ehline de büyük bir zecr (alıkoyma), suçlarını tescil ve felah bulamayacakları husûsunda tespit vardır.

Yine böylece bu âyet-i kerîme bir menfaatin celbi yâhut zararın defi husûsunda yaratılanlara îtimat edenlere ya da büyük günahlara ısrar ettiği halde bir velînin kendisine şefaat edeceği düşüncesiyle onun sohbetinde bulunmasına aldananlara tehdit içermektedir.

﴿ وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (19)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı** (değildi), kim? (اَلنَّاسُ) **insanlar,** (إِلَّا أُمَّةً) **ancak bir ümmet** (idi), öyle ümmet ki, (وَاحِدَةً) **tek,** (فَاخْتَلَفُوا) **sonra ayrılığa düştüler,** (وَلَوْلَا كَلِمَةٌ) **bir kelime bulunmasaydı,** öyle kelime ki, (سَبَقَتْ) **geçti,** kim tarafından? (مِنْ رَبِّكَ) **Rabbin tarafından,** (لَقُضِيَ) **elbette hüküm verilirdi,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** ne hakkında hüküm verilirdi? (فِيمَا) **o şeyler hakkında ki,** (فِيهِ) **kendisi hakkında,** (يَخْتَلِفُونَ) **ihtilâf ediyorlar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"İnsanlar (Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ardından) **ancak** (hak olan tevhîd dîni üzere ittifâk etmiş) **tek bir ümmetti, fakat sonra** (Kābil Hâbil'i öldürünce) **ayrılığa düştüler. Ama** (aralarındaki hükmün kıyâmet gününe tehir edilmesine dâir, ezelde) **Rabbin tarafından geçmiş olan** (o karârı ifâde eden) **bir kelime bulunmasaydı, kendisi hakkında ihtilâf etmekte oldukları şeyler husûsunda elbette** (herkesi topluca hakka uymaya mecbur bırakacak birtakım azaplar indirilerek, ya da yanlış yoldakiler helâk edilip, haklılar yaşatılarak) **aralarında** (şimdiden) **hüküm verilmiş** (bitmiş) **olurdu."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede putlara tapmanın meşrûiyeti ile ilgili hükmün bozukluğuna dâir kāhir (âciz bırakıcı) deliller açıkladıktan sonra bu inkârcılık yolunun insanlığın başlangıcında olmadığını, bilakis daha sonra gerçekleşen ihtilâflar sebebiyle ortaya çıktığını beyân etmiştir.

"Semerkandî, Beğavî, Nesefî, Fahrurrâzî, Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede bütün insanların tek ümmet olduğu bildirilmiştir ki bu "Tek ümmet"ten ne kastedildiği husûsunda müfessirler: "İlk zamandan îtibâren insanların tümü hiç ihtilâf vâki olmaksızın hak ve hidâyet üzere müttefik idiler" mânâsı vermişlerdir. Ancak bu ittifak ne zamana kadar devâm ettiği husûsunda farklı görüşler serdetmişlerdir:

Âyet: 19

Bir kavle göre bu ittifak, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın döneminden başlamış, **Kābîl, Hâbîl** *(Aleyhisselâm)*ı öldürünceye kadar devâm etmiştir.

Diğer bir kavle göre **İdrîs** *(Aleyhisselâm)* zamânına kadar devâm etmiştir. Yine denilmiştir ki **Nûh** *(Aleyhisselâm)* zamânına kadar geçen on asır içinde bu ittifak süre gelmiştir. Sonra onun zamânında şirk zuhûr etmiş, tûfandan sonra ise yeryüzünde gezip dolaşan bir kâfir kalmayarak yine îmanda ittifak hâsıl olmuş, nihâyet tekrar inkâr baş göstermiştir.

Atâ *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir mânâya göre burada geçen "İnsanlar" tâbirinden özellikle Araplar kastedilmiştir ki buna göre mânâ: "**Amr ibni Lühayy** putlara tapmayı îcâd edinceye kadar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dan beri insanlar yâni **İsmâ'il** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyeti olan Araplar tevhîd üzere idiler" demek olur ki, bir önceki âyet-i kerîmede Arap müşriklerinden nakledilen konu düşünüldüğünde bu mânâ daha münâsip görülmüştür.

Bâzı müfessirler burada geçen ittifak ve ihtilâfı: "İnsanlar ilk yaratılışlarında **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı İslâm üzere ittifâk eden tek bir ümmet idiler, daha sonra bulûğa erdiklerinde anne-baba terbiyesi hasebiyle ihtilâfa düştüler" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ...»

"Her doğan çocuk fıtrat (İslâm kābiliyeti) **üzere doğar. Ama sonra anababası onu ya Yahûdî yaparlar yâhut Hristiyan yaparlar ya da Mecûsî yaparlar!.."** buyurmuştur. *(el-Buhârî, el-Cenâiz:91, no:1319, 1/465; Müslim, el-Kader:6, no:2658, 4/2047; İsmâîl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/27)*

İşte böylece insanlar bulûğa erdikten sonra fıtratları husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Geçmiş ümmetler arasında vukû bulan ihtilaflar bu ümmetin efrâdı arasında da vâki olmuştur. Nitekim onlardan bâzısı kâfir, bâzısı mümin, müminler içinde de bâzısı Ehl-i Sünnet'ten ayrılarak mübtedi' (dinde yenilik çıkaran bidat ehlinden) olmuştur.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kemâlâtı ancak hem cemâl hem de celâl sıfatlarının tecellî ettiği noktaların belirmesiyle açığa çıkacağı için bu ihtilafta büyük faydalar ve üstün hikmetler varsa da rahmet arayanlar (Ehl-i Sünnet'e

karşı) nefret ve tefrika üzere değil de, ülfet ve muvâfakat üzere bulunmalı ve (Ehl-i Sünnet ve'l-)Cemâat'in îtikādından asla ayrılmamalıdır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı dâimâ ümmetin ekseriyetinin, kendisi üzerinde ittifâk ettiği cemâat inancıyla birliktedir. Kurt, sürü içerisinden ancak yalnız kalanı yiyebilir.

Hikmet (isâbetli ince ilim) sâhiplerinden bir zat vefâtı esnâsında çocuklarını toplayarak onlara nasîhat ederken onlardan kendisine birkaç tâne asâ (baston) getirmelerini istedi, sonra onları cem ederek birlikteyken kırmalarını talep etti, onlar bir arada olan değnekleri kıramayınca o zat asâları birbirinden ayırdı ve onlardan tek tek olan sopaları kırmalarını istedi, onlar da bunu kolayca yapabildiler.

Bunun üzerine kendilerine: "İşte böylece benim ardımdan siz de birliğinizi sürdürdüğünüz sürece aslâ mağlup edilmezsiniz, ama ayrılırsanız düşmanınız sizi yenmeye imkân bulur ve sizi helâk eder" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizlere, başımıza emîr (yönetici) seçilen kimselere itaat etmemizi, bir ihtilâf vukû bulduğunda kendi sünnetine ve halîfelerinin sünnetine sımsıkı sarılmamızı emrederek bizleri tefrikaya (ayrılığa) düşmekten sakındırmıştır.

Nitekim **'Irbâz ibni Sâriye** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir gün sabah namazını edâ ettikten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize öyle tesirli (etkili) bir vaaz-u nasîhatte bulundu ki ondan dolayı gözler yaşardı ve kalpler ürperdi.

O sırada bir adam: "Şüphesiz bu, hayâta vedâ eden birinin yapacağı bir vaazdır, o halde sen bize ne vasiyet edersin yâ **Rasûlellâh**!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ، قَالَ: وَعَظَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا بَعْدَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ هٰذِهِ مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَمَاذَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ يَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّهَا ضَلَالَةٌ فَمَنْ أَدْرَكَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَعَلَيْهِ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ»

Âyet: 19

"Ben size, Allâh-u Te'âlâ(nın haramların)**dan sakınmanızı ve Habeşli bir köle de olsa** (başınızda bulunan yöneticinin sözlerini) **dinleyip itaat etmenizi vasiyet ediyorum.**

Şu bir gerçek ki; sizden kim (benim ardımdan) **yaşayacak olursa çok ihtilâf** (fikir ayrılıkları) **görecektir.** (Şerî'atte aslı olmayıp dînî konularda) **sonradan çıkartılan** (bidat) **işlerden sakının! Çünkü şüphesiz onlar tam bir sapıklıktır. Artık içinizden her kim buna** (ihtilâf zamânına) **kavuşursa benim sünnetime ve hidâyete erdirilmiş olan o râşid halîfelerin sünnetine sarılsın.** (Hattâ bununla da yetinmeyip) **siz onları azı dişlerinizle ısırın."** *(et-Tirmizî, el-'Ilm:16, no:2676, 4/408; Ebû Dâvûd, es-Sünne:6, no:4607, 2/611; ed-Dârimî, el-Mukaddime:16, no:95, 1/48; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:17142, 17144, 145, 6/82, 83; İsmâîl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/27)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen: "Râşid halîfeler"den maksat; **Ebûbekr, Ömer, Osman** ve **Ali** *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)*dir. Râşid, ğâvînin zıttıdır, ğâvî ise hakkı bildiği halde tersini yapan kimsedir.

Bu hadîs-i şerîfte, bir şeyi kaçırmaktan korkanın o şeyi dişleriyle ısırması gibi bu ümmetin de sünnet-i seniyyeye sarılması ve ondan ayrılmaması emredilmiştir. Ne çâre ki bu ümmet içerisinde de ihtilâf vâki olmuştur, **Hazret-i Mehdî** *(Aleyhi'r-rıdvân)* zuhûr edip, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* nüzûl edinceye kadar da bu ihtilâf devâm edecektir.

Ulemâdan bâzısının beyânı vechile; bu ümmette geçmiş ümmetlerde bulunmayan farklı bir fırka vardır ki bunlar özellikle âlimlere buğzeder ve fıkıhla uğraşanlara düşmanlık ederler.

Geçmiş ümmetler ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın: (اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ بْنَ مَرْيَمَ) **"O** (Yahûdî ve Hristiyan ola)**nlar Allâh'ı bırakıp, hahamlarını**(nı) **ve rahiplerini**(n, Allâh'ın helâllerini haram, haramlarını ise helâl etmesine itaat ederek)**, bir de Meryem oğlu Mesîh'i** (Allâh'ın oğlu bilerek onları) **birer rab edindiler."** *(et-Tevbe Sûresi:31)* âyet-i kerîmesinde vasfettiği gibi âlimlerini çok sever ve onlara boyun eğerlerdi. Lâkin bunda sebât edemediler.

İnsanlar arasında fıkıh âlimi mebğûz (kızılan ve nefret edilen) ise ya **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen ârif kimseler (bunlar nezdinde) nasıl sevimli olabilir?

Nitekim onlar bir adamın zâhirî ve bâtınî ilimlerde kâmil olduğunu görseler, kendi sahasında yegâne olup hem cinslerinden farklı ve akrânından üstün olduğunu fark etseler kimi ona zındık der, kimi de ona mübtedi' (bidat ehli) der. Bunlar içerisinde böyle bir zâta sıddîk diyeni az duyarsın.

Bak gör ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayreti (dostlarını başkalarından kıskanması) bu zâtları, ağyâr (Allâh-u Te'âlâ'ya yabancı olanlar)dan nasıl setretmiş ve bunların sırrını, eşrârdan (şerli kimselerden) nasıl da gizlemiştir?!

Meşâyıh-ı kirâmdan **Rüveym** *(Kuddise Sirruhû)*: "Sûfiyye (tasavvuf ehli, hakkı meydana çıkartmak için) birbiriyle çatıştıkça hayırda dâim olurlar, (yanlışta) uzlaştıkları zaman helâk olurlar" demiştir. Zîrâ birbirini kabul ettikleri zaman bâzısı bâzısıyla takılıp kalır ve birbiriyle sükûnete ererler. Oysa avam (sıradan insanlar) nezdinde puta tapmak neyse havas (seçkin kullar) katında da **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayriyle rahata ermek odur.

Tahkîk ehlinden olan sûfiyye arasındaki teberrî (sesli zikreden Kādirîlerle, gizli zikreden Nakşîler arasında zikri sesli yapıp yapmama nedeniyle vâki olduğu şekliyle birbirinden uzak olma hâli) Yahûdîlerle Hristiyanların birbirinden uzak olmasına benzemez. Zîrâ tasavvuf ehlinin teberrîsi hak içerisindedir ve hak (meydana çıksın) içindir. Ehl-i Kitâb'ın birbirinden berî olması ise bâtıl içerisindedir ve bâtıl içindir.

Velhâsıl ihtilâfın kötü olanı vardır, iyi olanı vardır. Kötü olan ihtilaf, îtikat konuları gibi dînin temel meselelerinde olanlarıdır. İyi olan ise dînin furû (fıkıh) ve amel meselelerinde olanlarıdır. Bundan dolayı:

«اِخْتِلَافُ الْأَئِمَّةِ رَحْمَةٌ.»

"İmamların ihtilâfı (müctehidlerin görüş ayrılığı, kolaylığa vesîle olacağından) rahmettir" buyrulmuştur. Yine böylece Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın tahrîc ettiği bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu mânâda:

«اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ.»

"Ümmetimin ihtilafı rahmettir" buyurmuştur. *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:28686, 10/136; el-Beyhakî, el-Medhal, no:152, sh:162-163; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:288, 1/270; es-Sehâvî, el-Mekâsıdü'l-hasene, no:39, sh:46; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:153, 1/64)*

İbni Hamdûn *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; Yahûdî bir kişi **Ali** *(Kerramellâhu Vechehû)*ya: "Daha peygamberinizi defnetmeyi bitirmeden ihtilâfa düştünüz" dediğinde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ قَالَ لَهُ يَهُودِيٌّ: مَا دَفَنْتُمْ نَبِيَّكُمْ حَتَّى اخْتَلَفْتُمْ فَقَالَ: «اِنَّمَا اخْتَلَفْنَا عَنْهُ لَا فِيهِ وَلٰكِنَّكُمْ مَا جَفَّتْ أَرْجُلُكُمْ مِنَ الْبَحْرِ حَتَّى قُلْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ: اِجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ.»

Âyet: 19

"Biz (ihtilâf ettiysek) **ancak on**(un dînini doğru anlamak uğrunda çaba harcamak)**dan sebep ihtilâf ettik, yoksa on**(un buyurdukları hakkın)**da ihtilâf etmedik. Siz ise** (Kızıldeniz'i geçtiğinizde) **daha ayaklarınız denizden kurumamışken** (buzağıya tapanları görünce) **peygamberinize: 'Onların ilâhları olduğu gibi bize de bir ilâh yap' dediniz"** *(İbnü Hamdûn, et-Tezkira, no:791, 7/163; ez-Zemahşerî, Rabîu'l-ebrâr, no:4/2/47; en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb:8/169; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/28)* diye cevap vermiştir ki bu söz müskit (susturan) cevaplardandır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَاخْتَلَفُوا) **"Fakat sonra ayrılığa düştüler"** kavl-i şerîfi: "Sonra bâzısı kâfir olup diğerleri tevhîd üzere sâbit kalarak bu iki fırka her zaman birbirine muhâlif düştüler" demektir.

Bu âyet-i kerîmenin geçen âyet-i kerîme ile irtibatı şu yöndendir ki burada hak dînin ancak tevhîd olduğu, üzerinde bütün ümmetlerin ittifâk ettiği millet-i kadîmenin (kıdemli dînin) ancak tevhîd olduğu, bütün teferruatıyla birlikte şirkin, cumhûrun hilâfına olarak cemaatin birliğini bozmak için bâzı azgınlar tarafından uydurulan birtakım cehâletlerden ibâret olduğu konusu açıklanarak önceki âyet-i kerîmenin mefhûmu tekit edilmiştir.

Aynı zamanda böylece müşriklere: "Puta tapma şirki, Arapların önceden beri sürdürdükleri bir yol değildir. Bilakis onlar putlara tapmaktan uzak olan hak bir din üzere idiler. Bu şirk onlarda şeytanların tesvîli (süslemesi) ile belirdi" denmiş olmaktadır ki böylece **Mekke** müşriklerinin puta tapma yoluna destek için kıdem taassubuna girmemeleri ve bu şirk tezyîf edildiği (yerildiği) zaman: "Zâten atalarımızın yolu bu değilmiş" diye düşünerek bundan sıkıntı duymamaları hedeflenmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) **"Ama Rabbin tarafından geçmiş olan** (o karârı ifâde eden) **bir kelime bulunmasaydı, kendisi hakkında ihtilâf etmekte oldukları şeyler husûsunda elbette aralarında** (şimdiden) **hüküm verilmiş** (bitmiş) **olurdu"** cümle-i celîlesine müfessirler birkaç türlü mânâ vermişlerdir:

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre mânâ: "Kulların ihtilâf ettikleri konularda, onların sevap veyâ azaptan hak ettikleri karşılığı kıyâmet kopmadan önce vermeyeceğine, yâni; aralarındaki hükmün kıyâmet gününe tehir edileceğine dâir ezelde **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bir karar geçmiş olmasaydı elbette daha dünyâdayken onlar arasında hüküm verilecek ve böylece iyi amelleri sebebiyle müminler cennete, inkârları sebebiyle kâfirler cehenneme girdirilecekti.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** onların ne yapacağını bildiği halde onlara mühlet verme karârı aldı ve karşılıklarının verileceği yer olarak kıyâmeti tâyin etti" şeklindedir.

Ebû Ravk *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir mânâya göre ise bu cümle-i celîlenin tefsîri: "Ezelde geçen azâbı tehir karârı olmasaydı elbette **Allâh-u Te'âlâ** onların başına şimdiden kıyâmeti koparır ve böylece helâk etme işini çoktan bitirirdi" şeklindedir.

Burada: "**Allâh-u Te'âlâ**, kâfir olsalar da kulların mükellefiyetini ibkā (sürekli kılma) kararı almış olmasaydı, herkesi topluca hakka uymaya mecbur bırakacak birtakım azaplar indirerek, ya da yanlış yoldakileri helâk edip sâdece hak üzere olanları yaşatmak sûretiyle bu konuyu bitirirdi.

Lâkin bu durum kulların mükellefiyetinin zevâline (sorumluluklarının ortadan kalkmasına) sebep olarak onları îmâna mecbur bırakacağı için hikmete uygun düşmedi. Oysa dünyâ yurdu teklif yurdu olup, sevap ve azap yurdu ise sâdece âhiret olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** azâbın âhirete tehirini daha maslahatlı (faydalı) buldu" şeklinde bir îzah da yapılmıştır.

Bu mânâlara göre; **"Kelime-i sâbıka** (ezelî karar)", kâfirlere ve âsîlere yapılacak azâbın kıyâmete kadar tehiri ile ilgili hükümdür.

Diğer bir kavle göre bu **"Kelime"**; huccet gönderilmeden yâni; rasüllerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi ile insanları bağlayan bir delil ortada yokken kimseye azap edilmeyeceğidir ki:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasül** (elçi ve peygamber) **gönderinceye kadar** (cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır."** *(el-İsrâ Sûresi:15)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾

"Tâ ki helâk olmuş olan kimse açık bir delil (ve mûcizeyi gördük) **den sonra helâk olsun,** (îmân edip) **hayat bulmuş olan da açık bir delil**(i gördük)**den sonra hayat bulsun** (ve Müslüman olan, kabul ettiği dînin gerçek olduğunu hiçbir şüpheye düşmeyecek şekilde yakînen bilsin, kâfir kalan da tasdik etmediği o İslâm dîninin hak olduğuna, kendisininse, bile bile yanlış yolu tuttuğuna kanaat getirsin)." *(el-Enfâl Sûresi:42)* kavl-i şerîfinde

Âyet: 19

açıkladığı üzere; insanların câhilken körü körüne helâk olmamalarına râzı olmadığını, ancak hakîkati öğrendikten sonra yine inkârda ısrar edecek olurlarsa o zaman helâk edilmeyi hak ettiklerini beyân etmiş olmaktadır.

Diğer bir kavle göre ise bu **"Kelime"**; **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen hadîs-i şerifte geçen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Rahmetim gazabımı (acıma sıfatım kızma sıfatımı) **geçmiştir' buyurdu"** *(Müslim, et-Tevbe:4, no:2751, 4/2108; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:7303, 3/34; el-Buhârî, Bedü'l-halk:1, no:3022, 3/1166; İbnü Mâce, el-Mukaddime:13, no:189,1/67)* karârıdır ki zâten bu karar olmasaydı günahkârlara tevbe imkânı tanımazdı.

Her hâlükârda bu âyet-i kerîme, inkârcılar hakkında azâbın tehir edileceğine dâir **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir tesellî bahşetmektedir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ümmetler **Âdem** *(Aleyhisselâm)* dan beri ihtilâf etmişler hattâ birbirleriyle harbetmişlerdir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi inâyetiyle (mânevî gözetimiyle) ve kabûlüyle seçkin kılmış, diğer bir kavmi ise (onların ezelde Kendisinden uzak olmayı tercih ettiklerini bildiği için) alçaklık ve uzaklıkla tahsis etmiştir. Böyle olmasaydı bu muhâlefet (hak ile bâtıl çekişmesi) süregelmezdi.

İbnü Acîbe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; insanların velîler husûsundaki ihtilâfı, peygamberler hakkındaki ihtilâfı gibidir ki bu konuda ezelî hüküm geçtiği için bundan kaçış yoktur. Artık her kim insanların ittifâk etmesini beklerse o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ve ehlullâhın yolu hakkında câhildir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İnsanların Eskiden Hak Üzere Tek Bir Ümmet Olduğu, İhtilâfın İse Daha Sonra Çıktığı:

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

"İnsanlar (Âdem ile İdrîs *(Aleyhimesselâm)* arasında geçen dönemde iyilik üzere ittifâk etmiş) **tek bir ümmetti.**

Daha sonra (ayrılığa düştüklerinde) **Allâh** (inananları sevapla) **müjdeleyiciler ve** (kâfirleri azapla) **korkutucular olarak peygamberleri gönderdi ve kendisinde ihtilâfa düştükleri** (dînî) **şeyler hakkında insanlar arasında hükmetmesi için, onlarla birlikte kitab**(lar)ı **hak**(kı beyân hikmeti) **ile indirdi.**

Kendilerine açık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı o (hakkın anlaşılması)**nda ayrılığa düşmüş olanlar ise, yine o** (kitap) **kendilerine verilmiş olanlardan başkası değildi!**

Böylece Allâh îmân etmiş olan kimseleri, o (Kitap ehli ola)**nların kendisinde ihtilâf ettikleri o hakk** (olan İslâm)**a Kendi izni** (dilemesi ve bilgisi) **ile hidâyet etti. Allâh dilediğini** (tâkipçisinin sapıtmayacağı) **dosdoğru bir yola hidâyet eder."** *(el-Bakara Sûresi:213)*

Allâh-u Te'âlâ Hikmetine Binâen Ümmetlerin Tek Bir Ümmet Olmasını Dilemedi:

﴿وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾

"Allâh (tüm insanların hidâyeti veyâ dalâleti tercih yönünde gayret sarf edeceğini ezelde bilmiş olsaydı da, bu sûretle Kendisi, onları topluca hidâyete kavuşturmayı veyâ saptırmayı) **dileseydi, elbette onları** (İslâm'da ittifâk eden yâhut yanlış yolda birleşen) **tek bir ümmet yapardı.**

Velâkin O, (doğru yolu seçtiğini bildiği için, hidâyetini) **dilediği kimseyi rahmetine** (kavuşturacak İslâm dînine) **girdirir.** (Şirk yolunu seçerek en büyük zulmü işlemiş olan) **o zâlimler ise; kendileri için ne yakın bir dost bulunur, ne de gerçek bir yardımcı."** *(eş-Şûrâ Sûresi:8)*

Âyet: 20

﴿ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (20)

(وَيَقُولُونَ) (Mekke kâfirleri) **derler,** ne derler? (لَوْلَا أُنْزِلَ) **indirilseydi ya,** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** ne? (اٰيَةٌ) **bir âyet,** yâni mûcize, kim tarafından? (مِنْ رَبِّهِ) **Rabbinden,** (فَقُلْ) (Habîbim! Onlara cevâben) **söyle,** ne söyle? (إِنَّمَا الْغَيْبُ) **ancak ğayb**(ı bilmek), kime âittir? (لِلّٰهِ) **Allâh'a âittir,** (فَانْتَظِرُوا) **öyleyse** (azâbın gelmesini) **bekleyin,** (إِنِّي) **şüphesiz ki ben de,** kimle berâber? (مَعَكُمْ) **sizinle berâber,** kimlerdenim? (مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ) **bekleyenlerden**(im).

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Mekke kâfirleri, Mûsâ ve Îsâ *(Aleyhimesselâm)*a indirilen mûcizeler cinsinden bâzı âyetleri Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den inadına talep etmek ve kendilerine bir azap gelmesini alay yoluyla istemek için:) **'Rabbinden ona** (bizim de görebileceğimiz açık) **bir** (mûcize ve) **âyet indirilseydi ya?' derler.**

(Habîbim! Onlara cevâben) **sen de: '**(Bu kadar mûcizeler varken, onlarla yetinmeyip başkalarını istemeniz, niyetinizin iyi olmadığını ortaya koymuştur. İnanmak için değil de, inadına mûcize isteyen sizin gibi kimseler Allâh'ın belâsının başlarına gelmesini çoktan hak etmişlerdir. Dolayısıyla size de mutlaka bu azap ulaşacaktır. Fakat ben bunun ne zaman olacağını bilemem, çünkü) **gayb**(ı bilmek ve gelecekte olacaklara âit ilim) **ancak Allâh'a âittir. Öyleyse** (istediğiniz azâbın gelmesini) **bekleyin! Şüphesiz ki ben de sizinle birlikte** (inadına inkârınız yüzünden, Allâh-u Te'âlâ'nın size yapacaklarını) **bekleyenlerdenim' de."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ, önceki âyet-i kerîmelerde müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğine îtiraz mâhiyetinde ortaya attıkları bâzı şüpheleri açıklayıp onları kuvvetli delillerle çürüttükten sonra bu âyet-i kerîmede de müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den mûcize talep etme yönünde bir şüphe ortaya attıklarını beyân etmiş ve onlara ne cevap vereceğini Habîbine bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetini inkâr husûsunda ortaya attıkları şüphelerin dördüncüsü açıklanmış ve bu âyet-i kerîme bu şüpheyi iptal etmiştir.

Şöyle ki; onlar: "Bize gelen Kur'ân, bâzı kelimeler ihtivâ eden bir kitaptan ibârettir. **Mûsâ** ve **Îsâ**'nın kitapları onların mûcizesi değildi, bilakis kitaplarının dışında onların peygamber olduğuna delâlet eden başka mûcizeleri vardı. Zâten istesek Kur'ân benzeri şeyler biz de söyleyebiliriz. O halde îmân etmemiz için Kur'ân dışında bir mûcize isteriz" dediler.

Nitekim:

﴿وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ۞ أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ۞ انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۞ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ۞ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾

"(O müşrikler): **'İşte bu Rasûl** (olduğunu sanan kişiy)**e ne oldu ki;** (bizim gibi) **yemek yemektedir ve sokaklarda** (rızık temini için) **yürümektedir.** (Dâvâsı doğruysa, niye bizden farklı bir yönü yoktur? Bu durumda bizden ne üstünlüğü olabilir? Peygamberin yeme ve geçinme derdinden uzak bir melek olması gerekmez miydi? Hadi insan oldu diyelim; o zaman) **kendisine bir melek indirilseydi de, onunla berâber bir uyarıcı olsaydı** (böylece biz de meleğin tasdîkiyle onun peygamber olduğunu kolayca anlasaydık) **ya. Ya da ona** (gökten) **bir hazîne atılsaydı** (da, onunla geçim derdinden kurtulsaydı) **ya. Yâhut** (en azından) **ona âit bir bostan olsaydı da** (zahmetsizce) **ondan yeseydi ya' dediler.**

Bir de o zâlimler (müminlere)**: 'Siz büyülen**(erek delir)**miş bir adamdan başkasına uymamaktasınız' dedi**(ler).

(Habîbim!) **Bak** (gör) **ki; senin için nasıl** (uygunsuz sözler söyleyerek ve kıyaslar uydurarak) **misaller açıkladılar da, böylece** (haktan tamâmen) **sapıttılar. Artık onlar** (gerçek peygamberi sahtekârdan ayırma husûsunda kendilerini doğruya iletecek) **hiçbir yola imkân bulamazlar.**

Âyet: 20

İşte sana! O Zât'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur ki, O dileseydi senin için** (dünyâda onların) **bu** (anlattıkları)**ndan daha iyisini; altlarından ırmaklar akmakta olan çok kıymetli bostanları yaratırdı ve** (orada) **senin için sağlam köşkler yapardı!**

Doğrusu onlar o (kıyâmet) **ânı**(nı) **yalanlamışlardır** (da o yüzden üstünlüğü sâdece dünyâlıkta sanarak, fakirliğin yüzünden peygamberliğine îtiraz etmiştirler. Artık bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zîrâ kıyâmete inanmayanların sana inanmaları beklenemez).

Ama Biz o (kıyâmet) **ânı**(nı) **yalanlamış olan kimselere, çok alevlendirilmiş korkunç bir ateş hazırlamışızdır!"** *(el-Furkān Sûresi:7-11)* âyet-i kerîmelerinde bu husus açıklanmıştır.

Allâh-u Te'âlâ onların bu isteklerine cevâben kendilerine ne demesi gerektiğini tâlim etmek üzere bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: (فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ) **"De ki: Ğayb ancak Allâh'a âittir. Öyleyse bekleyin! Şüphesiz ki ben de sizinle birlikte bekleyicilerdenim!"** demesini emretmiştir ki müfessirler bunu:

"Bu kadar mûcizeler varken, onlarla yetinmeyip başkalarını istemeniz, niyetinizin iyi olmadığını ortaya koymuştur. İnanmak için değil de, inadına mûcize isteyen sizin gibi kimseler başlarına **Allâh**'ın belâsının gelmesini çoktan hak etmişlerdir. Dolayısıyla size de mutlaka bu azap ulaşacaktır. Fakat ben bunun ne zaman olacağını bilemem, çünkü ğaybı bilmek ve gelecekte olacaklara âit ilim ancak **Allâh**'a âittir, bütün işlerin sonunun ne olacağını ancak O bilir.

Mâdem ki istediğiniz (sipariş ettiğiniz) mûcizeleri görmeden îmân etmeyeceksiniz o halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın benim ve sizin hakkınızda vereceği hükmü ve size istediğiniz azâbın gelmesini bekleyin! Şüphesiz ki ben de sizinle birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, inadına inkârınız yüzünden size neler yapacağını bekleyicilerdenim" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Bilindiği üzere; müşrikler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den istedikleri mûcizelerden daha büyüğünü ondan görmüştüler.

Nitekim bir kere onların gözünün önünde dolunay gecesi aya işâret ettiğinde ay ikiye yarılmış, bir parçası dağın arkasında, bir parçası dağın önünde kalmıştı.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* bu mûcizeyi şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: اِنْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِقَّتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِشْهَدُوا»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında ay iki parçaya yarıldı, bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"(Bana verilen bu mûcizeye) şâhit olun!"** buyurdu. *(el-Buhârî, el-Menâkıb:24, no:3437, 3/1330)*

İşte bu mûcize onların istediği ve istemediği arazî âyetler (yeryüzü ile ilgili mûcizeler)den daha büyüktü.

Allâh-u Te'âlâ onların istedikleri bu mûcizeleri doğruyu anlamak için istediklerini biliyordu ve elbette onlara icâbet ederdi, lâkin onların bu mûcizeleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr etmek için inadına istediklerini ve talep ettikleri mûcizeleri görseler de içlerinden hiçbir kimsenin îmân etmeyeceğini bildiği için onları şüphe ve şirk içinde terk etti. Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"O kimseler ki Rabbinin (kâfir olarak ölüp, cehennemde ebedî kalacaklarına dâir, ezelî ilmi netîcesindeki kesin karârını ifâde eden) **sözü onlar aleyhinde hak olmuştur, şüphesiz ki onlar** (ne kadar mûcize görseler de) **inanmayacaklardır."** *(Yûnus Sûresi:96)* kavl-i şerîfi bunu bildirmektedir.

Yine böylece:

﴿وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾

"Gerçekten de Biz (onların istediği gibi) **onlara melekleri indirseydik,** (babalarının diriltilmesi yönündeki isteklerini yerine getirmek üzere,) **ölüler**(i) **de** (diriltseydik ve onlar senin doğruluğun hakkında) **kendileriyle konuşsaydı ve** (uyarılarımızın doğruluğuna delâlet eden) **her şeyi karşılarına kefil olarak/*yüz yüze*/ toplasaydık, Allâh'ın dilemesi dışında onlar îmân edecek değillerdi.**

Lâkin onların çoğu (her istekleri yerine gelse de, irâdelerini inanma yönünde sarf etmedikleri için îmâna muvaffak kılınmayacaklarını) **bilmezler** (onun için mûcize görmeleri durumunda îmân edeceklerine dâir yemin ederler)**."** *(el-En'âm Sûresi:111)* âyet-i kerîmesi de bunu anlatmaktadır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

Âyet: 20

﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ۞ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾

"Eğer Biz o (inadına mûcize istemekte ısrarcı ola)**nlara gökten bir kapı açmış olsaydık da, onun içerisinde gün boyu yükselmekte dâim olsalardı** (ve orada bulunan melekleri, kudret delillerini ve açık mûcizeleri görselerdi), **elbette** (aşırı inatlarından dolayı)**:**

'Ancak bizim gözlerimiz (gerçeği görmekten) **tamamen engellendi.** (Dolayısıyla bir şeyler görmekteysek de, bunlar gerçeği olmayan bazı hayallerden ibarettir.) **Doğrusu biz** (Muhammed tarafından büyülenip) **sihre mâruz kalmış bir toplumuz' derlerdi."** *(el-Hıcr Sûresi:14-15)* âyet-i kerîmesi ile,

﴿وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴾

"Onlar gökten (kendilerine azap etmek için) **düşen büyük bir parça görecek olsalar** (yine de inatlarından)**: 'Üst üste yığılmış bir buluttur' derler."** *(et-Tûr Sûresi:44)* kavl-i şerîfi, yine böylece:

﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾

"(Habîbim!) **Eğer Biz** (müşriklerin, nüzûlüne şâhit olmadıkları Kur'ân-ı Kerîm hakkında ileri geri konuşamamaları için) **kâğıt içinde bir yazıyı** (onların da göreceği bir şekilde) **senin üzerine indirseydik de, ona elleriyle dokun**(arak inkâr etme imkânı bulama)**salardı, elbette o kâfir olmuş kimseler** (yine de inatlarından dolayı)**: 'İşte bu, âşikâre bir büyüden başkası değildir' der**(ler)**di."** *(el-En'âm Sûresi:7)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati açıklamıştır.

İşte bu durumdaki adamlar taleplerine icâbeti (istediklerinin yerine getirilmesini) hak etmemektedirler. Zîrâ fücur ve fesatlarının çokluğundan dolayı kibir ve inatla mûcize isteyenlere cevap vermenin bir faydası yoktur, aksine zararı vardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkātı hakkındaki sünneti (hikmetli âdeti) şu şekilde cereyân etmiştir ki, peygamberlerinden mûcize isteyen toplumlara istediklerini verdiği zaman îmân etmezlerse mutlaka azaplarını peşin vermiştir.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "İstedikleri verildiğinde îmân ederlerse ne âlâ, değilse azapları peşinen gelir, bu durumda istersen talep ettikleri verilsin, dilersen onlar bu hâl üzere bırakılsın" şeklinde bir tahyîr (seçim hakkı) verildiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların inkâr etmeleri hâlinde âcilen helâk edilmelerini istemediği için onlara mühlet verilmesini tercih etmiştir.

Nitekim:

﴿وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا﴾

"Bizim, (Kureyş'in istediği) **o âyet** (ve mûcize)**leri göndermemize sâdece evvelkilerin onları yalanlamış olması mâni olmuştur.**

Biz Semûd (toplumun)**a, açıkça görünen bir âyet**/*(kendilerine) basîret veren bir âyet*/ **olarak o** (kayadan çıkardığımız) **dişi deveyi vermiştik. Ama onlar** (o deveye bir mûcize olarak inanacak yerde, onu boğazlayarak) **ona** (karşı nankörlük etmiştiler ve bu sebeple kendilerini azâba mâruz bırakarak nefislerine) **zulmetmiştiler.**

Oysa Biz (ümmetlerin istediği) **o âyetleri ancak** (inanmamaları hâlinde köklerini kazıyacak bir azâbın âcilen kendilerine geleceğine dâir) **büyük bir korkutma olarak göndermekteyiz."** *(el-İsrâ Sûresi:59)* âyet-i kerîmesi de bu husûsa dikkat çekmiştir.

Ayrıca **Kur'ân-ı Kerîm** gibi bir mûcizeye inanmayanın zâten diğer mûcizelere inanmayacağı âşikârdır. Zîrâ **Kur'ân-ı Kerîm** kāhir ve zâhir (inkârcılarını âciz bırakan ve hak olduğu âşikâr olan) bir mûcizedir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu müşriklerin arasında doğmuş ve yetişmiş biriyken, fikir ve teallümle (insanlara bir kitap yazayım da onlara önder olayım gibi düşüncelerle ve bunun için ilim tahsil etmekle) meşgul olmamışken, tahsil sebeplerinden hiçbiri kendisine rast gelmemiş olan böyle bir insanın dilinde def'aten (bir anda) böyle büyük ve şerefli bir kitabın zuhûr etmesi vahiyden başka bir yol ile mümkün değildir.

Artık böyle bir Kur'ân'ı gördükten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğinin isbâtı husûsunda zorunlu olmayan ve kendilerine ihtiyaç bulunmayan sâir mûcizeleri talep etmek elbette cevap vermeyi hak etmeyen uygunsuz isteklerden ibâret kalmıştır.

Âyet: 20

*"Rûhu'l-beyân Tefsîri"*nde *"Vâkı'ât-ı Mahmûdiyye"* isimli eserden naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere Hazret-i Kur'ân diğer âyet ve mûcizelere benzemez. Her kim onu hakir görür ve reddederse artık kesinlikle o kişi, kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına namzet etmiş olur.

Bunun aksine **Kur'ân-ı Kerîm**'i kabul edip, abdestli tutmak ve yüksek yere kaldırmak gibi edeplere riâyetle ona zâhiren tâzim eden, içinde bulunanlarla amel edip onun ahlâkını takınarak da ona mânen değer veren kimseler de **Allâh-u Te'âlâ**'dan her istediklerine nâil olurlar.

Naklolunduğuna göre; **Osmanlı** sultanlarının dedesi (ve Devlet-i Aliyye'nin kurucusu) **Osman Gâzî** *(Rahimehullâh)* ulaştığı mertebelerin tamâmına ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmına riâyeti (onun saygınlığını gözetmesi) sâyesinde vâsıl olmuştur. Şöyle ki; kendisi zamânının en cömertlerinden olduğu için gelen-gidene bolca ikrâm yapmaktaydı. Bu durum memleketinin ahâlisine ağır gelerek onun huzûrunu bozdular.

O da karyesinin halkından şikâyetlenmek için **Hacı Bektâş-ı Velî** Hazretleri'ne veyâ başka bir zâta (Şeyh Edebâlî Hazretleri'ne) giderken bir adamın evinde konakladı ki orada bir Mushaf duvarda asılı duruyordu. O şeyin ne olduğunu sorunca "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmıdır" dediler.

Bunun üzerine o: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmının yanında oturmamız edebe uygun değildir" diyerek ayağa kalktı ve ona doğru yönelip ellerini bağlayarak sabaha kadar ayakta durdu.

Sabah olduğunda yoluna giderken bir adam karşısına çıkarak: "Senin aradığın asıl benim! Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** seni yüceltti ve O'nun kelâmına tâzimin sebebiyle sana ve zürriyetine saltanat verdi" dedi. Sonra (küçük) bir ağaç kesmesini emrederek o ağacın tepesine bir mendil bağladı ve: "Bu senin sancağın olsun" dedi.

İşte o günden sonra **Osman Gâzî**'nin yanında bir cemaat toplandı ve böylece ilk gazâsı **Bilecik** üzerine oldu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetiyle orası fethedildi, sonra (Selçuklu hükümdârı) **Sultan Alâüddîn** (Keykûbat) ona zâhiren de (devlet kurması için) izin verdi. Böylece o sultan oldu. O vefat ettikten sonra oğlu **Orhan** sultan oldu, o da avn-i İlâhî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı) ile **Berûse-i Mahrûse**'yi (korunmuş Bursa'yı) fethetti. O vakitten bu âna (H.1102'ye) kadar **Osmanlı Devleti**, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâb'ı olan Kelâm-ı Kadîm'e tâzimleri sebebiyle sürekli ilerledi.

O halde akıllı kişi îtibârının ve mertebesinin artmasını istiyorsa, Kur'-ân-ı Azîm'e tâzime devâm etsin, şânı ve heybeti eksilmesin istiyorsa, Kur'ân'a hakāretten (onu hor görmekten) sakınsın.

Görülmez mi ki sultan dördüncü (avcı) **Mehmet** ve adamları Kur'ân ile ameli terk edip zulüm ve düşmanlık ile hareket edince **Allâh-u Te'âlâ** onlara ve onlar sebebiyle diğer insanlara kıtlık ve korku musallat etti de, bu yüzden **Rumeli**'ndeki (Estergon, Peşte, Budin, Preveze, Mora ve Atina gibi) mâmur kalelerin ekserîsi ellerinden çıktı ve oraları kâfirler istilâ etti, hattâ Kostantîniyye'yi (İstanbul'u) almaya bile heveslendiler.

Düşman korkusu o kadar şiddetlendi ki, insanlar "Kaçacak yer nerede?" demeye başladılar. İşte bütün bunlar kötü yakınlar yüzünden oldu, çünkü onlar padişâhı şerî'atin hilâfına hareket etmeye teşvik ediyorlardı. Ey **Allâh**! Sen bizi ibret alanlardan eyle. Ey **Allâh**! Sen bizi basîret sâhiplerinden eyle. *(İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/13)*

İbnü Acîbe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Müşrikler peygamberlerden istediği gibi avam halk da terbiye meşâyıhından (müritleri yetiştirmekle meşgul olan şeyhlerden) kerâmet isterler ki onlara verilecek cevap, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede beyân buyurduğu üzere:

"Bu velîlerin ellerinde zuhûr edecek hidâyet, irşâd (yanlış yolda olanları doğru yola getirme) ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikriyle kulları ve beldeleri ihyâ gibi faaliyetleri gözleyin bakalım, kerâmetlerin en büyüğü işte budur.

Zîrâ dünyânın kalpleri istîlâ ettiği böyle bir zamanda insanları alışkanlıklarından ve dünyâdan kurtarabilmek hârikulâde bir iştir. Nitekim içinde bulunduğumuz şu dönemde (Hicrî 1102'li yıllarda) dünyâ denizinin karanlıklarına dalıp kalmamış ne âlim, ne sâlih, ne de müntesip (mürid) göremezsin!"

Hâl böyleyken bir velî, insanları dünyâdan soğutup kalplerini âhirete çeviriyorsa, haramlardan, mekruhlardan kurtarıp sünnetlere, hattâ müstehaplara bağlıyorsa artık böyle bir zâttan, başka ne kerâmet beklenebilir!?

وَاِذَآ اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ
فِىٓ اٰيَاتِنَا ۭ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا ۭ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُوْنَ مَا تَمْكُرُوْنَ
﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِىْ يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۭ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِى
الْفُلْكِ ۚ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيْحٍ طَيِّبَةٍ وَّفَرِحُوْا بِهَا جَآءَتْهَا رِيْحٌ
عَاصِفٌ وَّجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ اُحِيْطَ
بِهِمْ ۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهٖ
لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ اَنْجٰىهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُوْنَ فِى
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ ۙ
مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ
فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ ۭ حَتّٰٓى اِذَآ
اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَآ اَنَّهُمْ قٰدِرُوْنَ
عَلَيْهَآ ۙ اَتٰىهَآ اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنٰهَا حَصِيْدًا كَاَنْ لَّمْ تَغْنَ
بِالْاَمْسِ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٤﴾ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا
اِلٰى دَارِ السَّلٰمِ ۭ وَيَهْدِىْ مَنْ يَّشَاۗءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢٥﴾

لِلَّذِيْنَ

﴿ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (21)

(وَإِذَا أَذَقْنَا) **Tattırdığımız zaman,** kime? (اَلنَّاسَ) **insanlara,** neyi? (رَحْمَةً) **bir rahmeti,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ) **bir zarardan sonra,** öyle zarar ki, (مَسَّتْ) **dokundu,** kime? (هُمْ) **onlara,** (إِذَا لَهُمْ) **birden bire onlar için vardır,** ne? (مَكْرٌ) **büyük bir hîle kurmak,** ne husûsunda? (فِي آيَاتِنَا) **âyetlerimiz**(i iptal) **husûsunda,** (قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (أَسْرَعُ) **daha süratlidir,** ne bakımından? (مَكْرًا) **tuzaklara karşılık verme bakımından,** (إِنَّ رُسُلَنَا) **şüphesiz elçilerimiz** (olan melekler), (يَكْتُبُونَ) **yazıyorlar,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (تَمْكُرُونَ) **hîle olarak kuruyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kendilerine dokunmuş olan (hastalık ve kıtlık gibi) **bir zarardan sonra insanlara** (sağlık ve bolluk gibi) **bir rahmet tattırdığımız zaman, birden bire âyetlerimiz**(i tenkit edip gözden düşürme ve yürürlükten kaldırma) **husûsunda büyük bir hîle kurmak** (ve gizlice iptal gayretine girmek) **onlar için** (bir âdet)**dir.**

(Habîbim!) **De ki: 'Tuzaklara karşılık verme bakımından Allâh** (sizden) **daha süratlidir.'**

(Daha siz bu hîleleri kurmadan, O sizin azâbınızı takdir etmiştir. Sizin gizlice yaptığınız hîleler, değil Bize, meleklerimize dahî saklı kalmamıştır. Zîrâ) **hiç şüphesiz ki** (sizin yaptıklarınızı zapt etmeye görevli kılınan) **elçilerimiz hîle olarak kurmakta olduğunuz şeyleri** (bir bir) **yazmaktadırlar."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den Kur'ân dışında bir mûcize istediklerini açıklayarak buna o âyet-i kerîmede bir cevap verdikten sonra bu âyet-i celîle-i cemîlede diğer bir cevap beyân etmiştir ki o da müşriklerin, kendi başlarına gelen musîbetten sonra rahata kavuştuklarında sürekli **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini iptâle çalışmalarıdır.

Âyet: 21

Böylece ikinci bir cevap olarak: "Bu müşriklerin âdeti, hîlekârlık, çekişme ve inatçılıktır. Dolayısıyla istedikleri mûcizeler verilse de inanmayacaklar, bilakis kâfirlikte ısrar edeceklerdir. Hâl böyleyken bunlara istedikleri diğer mûcizeleri göndermekte bir fayda yoktur" buyrulmuş olmaktadır.

"Mâverdî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Beğavî, Kurtubî ve Rumûzü'l-künûz" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ»

"Ey Allâh! Sen onların (beni inkâr eden müşriklerin) **senelerini aleyhlerine** (çevirip) **Yûsuf'un** (kurak geçen) **seneleri gibi seneler yap."** *(el-Buhârî, el-Edeb:110, no:5847, 5/2290; Hâfız İzzüddîn Abdürrâzık er-Ras'anî, Rumûzü'l-künûz fî Tefsîr-i Kitâbillâhi'l-Azîz:3/26)* bedduâsı sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ Mekke** ehline yedi sene kıtlık musallat etmiş, bu yüzden onlar kemikler ve deriler yiyecek kadar zorlanmışlar ve helâk olacak duruma gelmişlerdi.

Sonra **Ebû Süfyân** gelerek: "Yâ **Muhammed**! Biz senin bedduân sebebiyle kıtlığa mâruz kaldık, eğer bizi suvarırsan seni tasdîk edeceğiz" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların îmân etmeleri ümidiyle yağmur duâsı yapınca **Allâh-u Te'âlâ** onlara acıyarak toprakların çok faydalı yağmurlar yağdırdı.

Fakat onlar bu değerli menfaatleri putlara ve yıldızlara bağlayarak bu nîmete küfran (nankörlük) ile mukâbelede bulundular ve îmân etmeyerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini inkâr için bahâneler aramaya ve peygamberine karşı hîleler kurmaya başladılar.

İşte bu âyet-i kerîmede bahsedilen: **"Onlara dokunan zarardan sonra"** ifâde-i celîlesi o şiddetli kıtlık dönemini bildirmekte; **"İnsanlara rahmet tattırdığımız zaman"** kavl-i şerîfi ise faydalı yağmurları anlatmaktadır.

"Birden bire âyetlerimiz husûsunda büyük bir hîle kurarlar" cümle-i celîlesi ise onların kavuştukları değerli menfaatleri gezegenlere, yıldızlara ve putlara bağlayarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini gizleme husûsunda hîle kurduklarını beyân etmektedir.

Müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini yalanlamaları, bu âyet-i kerîmede "Mekr" olarak değerlendirilmiştir.

Zîrâ mekr; hîle yoluna başvurarak bir şeyi düzgün yönünden başka tarafa çevirmektir.

Müşrikler de **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini ve nîmetlerini inkâr etmek için şüpheler ortaya atmak, münâzaraları (fikirleri tartıştırırken ortamı) bozmak ve kendilerine tâbi olanların kafalarını karıştırmak gibi her türlü hîleye başvurdukları için, onların bu tavırları mekr olarak adlandırılmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmeye benzeyen bir âyeti de yine bu sûredeki:

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ﴾

"**O** (kâfir) **insana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunacak olsa, yanı üzere** (yaslanmış halde) **bulunurken yâhut oturarak veyâ ayaktayken**(, hangi hâl üzere olursa olsun) **Bize yalvarır. Fakat Biz ondan o sıkıntısını açtığımız anda, kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç duâ etmemiş gibi** (önceki kibirli hâli üzere) **devâm edip gider.**" *(Yûnus Sûresi:12)* kavl-i şerîfiyle beyân etmiştir.

Ancak tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmede geride zikretmediği bir incelik açıklamıştır. Şöyle ki; önceki âyet-i kerîmede sıkıntıdan sonra nîmete kavuşan müşrik insanın evvelce yaptığı duâları hiç yapmamış gibi unuttuğunu bildirmiş, bu âyet-i kerîmede ise onların **Allâh-u Te'âlâ**'yı unutmakla kalmayıp üstelik bir de rahmete kavuştukları zaman hîlelere başvurduklarını, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dîni ve peygamberi hakkında her türlü ifsâd ve iptal faaliyetleri yürüttüklerini açıklamıştır.

Bunca belâyı çektikten sonra bu kadar büyük hayırlara kavuşan kimselerden îmân ve şükür beklenirken inkâr ve inatçılıkta ısrar ettiklerine göre bu kişilere istedikleri tüm mûcizeler verilse de îmân etmeyecekleri ve onlara iltifat etmeyecekleri anlaşılmıştır. Zîrâ onların mûcize talep etme husûsunda bu kadar istekli olmalarındaki maksatları, dünyevî makamlarını korumak ve başkasına tâbi olmaktan kurtulmak için direnişi sürdürmektir. Yoksa gerçek dîne ulaşma derdi değildir.

"Hâzin ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mukātil ibni Hayyân** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu "Mekr"den maksat; müşriklerin, kendilerine gönderilen yağmurlar ve bereketli mahsüller hakkında: "Bunlar **Allâh**'ın rızkıdır" diyecek yerde: "Bize bu yağmuru falan yıldız yağdırdı" demeleridir ki böylece onlar kendilerine tâbi olanları **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerine îmân etmekten ve O'na şükretmekten engellemeyi hedeflemişlerdir. Nitekim:

Âyet: 21

﴿وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ﴾

"Rızkınızı(n yegâne sebebi olan yağmuru yıldızların getirdiğini sanıp da, ona gereken şükrü, onun Allâh'tan geldiğini) **yalanlamanızdan ibâret mi yapıyorsunuz?"** *(el-Vâkı'a Sûresi:82)* âyet-i kerîmesi bundan bahsetmektedir.

Bu görüşün doğru olduğunun bir delîli de **Zeyd ibni Hâlid el-Cühenî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu rivâyetidir: "Bir kere **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geceleyin yağan yağmurun peşinde **Hudeybiye**'de bize sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince insanlara dönerek:

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: صَلّٰى لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلاَةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ عَلٰى اِثْرِ سَمَاءٍ مِنَ اللَّيْلَةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، اَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مَا ذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟» قَالُوا: اَللهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: «اَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ وَكَافِرٌ، فَاَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ، فَذٰلِكَ مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ. وَاَمَّا مَنْ قَالَ: بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذٰلِكَ كَافِرٌ بِي وَمُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ.»

"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Sahâbe: "**Allah** ve **Rasûlü** daha iyi bilir" deyince, **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Allah-u Te'âlâ: 'Kullarımdan bâzısı mümin** (Bana inanıcı)**, bâzısı da kâfir** (Beni inkâr edici) **olarak sabahladı. Kim; <Allah'ın fazl-u rahmetiyle yağmura kavuştuk> dediyse işte o Bana îmân etmiş, yıldızı inkâr etmiştir. Kim de <Şu ve bu yıldızın doğması veyâ batmasıyla yağdırıldık> dediyse o da Beni inkâr etmiş, yıldıza îmân etmiştir' buyurdu."** *(el-Buhârî, Sıfatü's-Salât:72, no:810, 1/290; Müslim, el-Îmân:32, no:71,1/83; Ebû Dâvûd, et-Tıbb:22, no:3906,2/408; el-Mâlik, el-Muvatta', el-İstiskā:3, no:451, sh:119; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:17060, 6/65)*

"er-Ravza" isimli eserde zikredildiğine göre; "Her kim yağmurların yağmasını sâdece gezegenlere bağlarsa kâfir olur, ama yağmurların **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla yağdığını, gezegenlerin ve yıldızların ise sâdece birer vâsıta ve emârelerden ibâret esbâb-ı âdiye (sıradan sebepler) olduğuna inanan kimse böyle olmaz (bunda bir sakınca yoktur)."

Araplara göre; bu hadîs-i şerîfte geçen: "Nev'" kelimesinin cemîsi olan "Envâ"; ayın menzilleri (burçları ve konakladığı yerler)dir ki bunlar yirmi sekizdir. Bunlardan bir yıldız doğduğu zaman batıda onun nazîri bir yıldız düşer (batar).

Câhiliyet döneminde müneccimler ve onlara tâbi olan Araplardan bâzısı yıldızın doğuşu ânında, kimi de batışı ânında mutlaka ya rüzgâr veyâ yağmur geleceğine inanırlardı. İşte bu hadîs-i şerîf ile **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu görüşün doğru olmadığını açıklamış, bu inançları yasaklamış ve tesiri yıldızdan bilenleri kâfir saymıştır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

گَرْ رَنجْ پِيشَتْ آيَدْ وَگَرْ رَاحَتْ اَىْ حَكِيمْ نِسْبَتْ مَكُنْ بَغَيْرْ كِه اِينْهَا خُدَا كُنَدْ

"Ey hikmet sâhibi! Sana ister keder, ister rahat gelsin,
(Bunları) **başkasına nispet etme, çünkü hepsini yapan Allâh'tır."**

(İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/29)

İbni Hacer *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir kimse yıldızların ve gezegenlerin kendilerine âit ihtiyârî bir tesir (istediklerinde kullanabilecekleri bir etki)leri olduğuna inanırsa o kişi kâfir olur.

Ancak bir kişi, "Tesir bu sebeplerle değildir, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu sebepler bulunduğunda yaratmasıyladır" diye inanacak olsa, **Eş'arîler**'in (genel mânâda Ehl-i Sünnet'in) diğer sebepler hakkında da açıkladıkları üzere bu, küfür (kâfirlik) olmaz. *(İbnü Hacer el-Heytemî, el-Fetâve'l-hadîsiyye, sh:282-283)*

Şeyh İbrâhîm el-Kûrânî *(Rahimehullâh)*ın ***"Meslekü's-sedâd"*** isimli eserindeki beyânı vechile; bir kişi "**Allâh-u Te'âlâ** yıldızlara ve gezegenlere Kendi izniyle tesir eden bir kuvvet verdi ama yüce Zât'ı dilediği zaman o kuvvet tesir eder, dilemezse tesir etmez" diye inansa bu inanış insanı dinden çıkarmaz, hattâ Selef'in (en hayırlı ilk üç asır âlimlerinin) görüşü de budur. Eğer gezegenlere ve felekteki cisimlere tesir nispet etmek genel mânâda kâfirlik sayılacak olsaydı elbette yarık genişler ve bu âlemde olup bozulan birçok şeyi ulviyyâta (yüksekteki cisimlere) nispet ettikleri için insanların birçoğunu hattâ en fazîletlerini dahî kâfir saymak îcap ederdi.

Nitekim **Şeyh-i Ekber** *(Kuddise Sirruhû)*: "Gezegenlerin bu âlemde hiç şüphesiz tesiri vardır, ancak bunun teferruatını belirleme vukûfiyyeti keşif erbâbının muttali olacağı hususlardandır" derken, onun ve yıldızlara tesir isnâd eden diğer ulemânın görüşü -hâşâ sümme hâşâ- yıldızların kendiliğinden bir şey yaratabileceği şeklinde olabilir mi?

Bu fazîletli zâtların, varlık âleminde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir Zât'ın müessir (kendi başına etkili) olduğuna inanmaları düşünülebilir mi?

Âyet: 21

Şerî'at-ı ğarrâ (parlak şerî'at)dan son derece uzak olan filozofların sözlerinin hakîkatine vâkıf olan, özellikle **Eflâtûn**'un:

إِنَّ الْعَالَمَ كُرَةٌ وَالْأَرْضَ مَرْكَزٌ وَالْإِنْسَانَ هَدَفٌ وَالْأَفْلَاكَ قِسِيٌّ وَالْحَوَادِثَ سِهَامٌ وَاللهُ تَعَالٰى هُوَ الرَّامِي فَأَيْنَ الْمَفَرُّ

"Âlem yuvarlıktır, yeryüzü merkezdir, insan hedeftir, felekler yaydır, musîbetler oklardır, atan **Allâh-u Te'âlâ**'dır, artık kaçış nereyedir?" *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/83)* sözünü iyi düşünen kişiler, onların bile tesiri **Allâh**'tan bildiklerini anladığında bu fazîletli zatların tesiri **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına nispet edeceklerini aklından bile geçiremez.

Hâsıl-ı kelâm; bir kimse: "Yıldızlar ve gezegenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle tesir edicidir dese bu kişi: "Ateş yakıcıdır, su susuzluğu gidericidir" diyen gibi mâkul ve meşrû bir söz söylemiş olacağından asla kâfirliğe nispet edilemez.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (قُلِ اللهُ أَسْرَعُ مَكْرًا) **"De ki: '**(Tuzaklara) **karşılık verme bakımından Allâh** (sizden) **daha süratlidir!"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara vereceği cezânın "Mekr" ile isimlendirilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbının onların hîlekârlığına mukābil olarak gerçekleşmesi sebebiyledir ki buna göre bu ifâde-i celîle bir şeyi sebebinin ismiyle adlandırmak kabîlinden olur.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu müşriklerin hîlelerine mukābelesi birkaç türlü îzah edilmiştir; bir kavle göre; burada, onların hakkı iptal için yaptıkları çalışmalardan daha süratli bir şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları helâk etmeye kādir olduğu açıklanmıştır. Diğer kavle göre; **Allâh-u Te'âlâ**, Kendi nimetine karşı tuzakla ve hîlekârlıkla mukābele eden bu kâfirlere onların hîlesinden daha şiddetlisiyle karşılık vermiştir ki buna göre **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda onlara hiç suçları yokmuş gibi mühlet vermiş, onlar da buna aldanarak din düşmanlıklarını sürdürmüşlerdir, fakat âhirette onlara şiddetli azap hazırlayarak onları sonsuz belâlara uğratacaktır.

Ancak âhiret azâbından önce **Allâh-u Te'âlâ** bu din düşmanlarına dünyevî belâlar ve helâkler de tattırmıştır. Nitekim **Mukātil** *(Rahimehullâh)*dan naklolunduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ Bedir günü** bu müşriklerin bir kısmını katlederek Kendi mekrinin ne kadar süratli olduğunu göstermiş, böylece onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yok edip, okuduğu âyetleri iptal etmeden önce **Allâh-u Te'âlâ** onun düşmanlarını ortadan kaldırmıştır.

Nitekim şâir, **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenenlerin düşmanlarından kurtulduğunu beyân sadedinde şöyle demiştir:

تَوَكَّلْ عَلَى الرَّحْمٰنِ وَاحْتَمِلِ الرَّدٰى وَلَا تَخْشَ مِمَّا قَدْ يَكِيدُ بِكَ الْعِدٰى

"Rahmân'a tevekkül et, tehlikeye tahammül et,
Düşmanların sana kurduğu hîlelerden endişe etme!"

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ) **"Hiç şüphesiz ki elçilerimiz hîle olarak kurmakta olduğunuz şeyleri yazmaktadırlar"** kavlinde zikredilen **"Elçiler"**den maksat; **Kirâmen Kâtibîn** diye bilinen, kulların amellerini yazmakla görevli meleklerdir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ** iltifat kâidesi kullanarak yâni; ğâipten muhâtaba geçerek o müşriklere:

"Daha siz bu hîleleri kurmadan, O sizin azâbınızı takdir etmiştir. Sizin gizlice yaptığınız hîleler, değil Bize, meleklerimize dahî saklı kalmamıştır. Zîrâ sizin yaptıklarınızı zapt etmekle görevli kılınan ve kendilerinden en ufak bir şey dahî kaçmayan meleklerimiz sizin bütün yaptıklarınızı yazmaktadırlar. Sonra onu gizli ve âşikâr her şeyi bilen Zât'a arz edecekler, O da size ufak-büyük, değerli-değersiz her yaptığınız amelin karşılığını verecektir" buyurmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîme kâfirlerin de hafaza melekleri olduğunu açıklamaktadır. Ancak burada: "Müşriğin hiçbir hasenesi yok iken sağındaki melek ne yazacak?" diye sorulursa, ***"el-Büstân"*** isimli eserde zikredildiğine göre; bu soruya "Solundaki melek arkadaşı olan sağdaki meleğin izniyle yazar, dolayısıyla sağdaki bir şey yazmasa da soldakinin yazdığına şâhitlik yapar" şeklinde cevap verilmiştir.

Bu meleklerin sayısı hakkında âlimler ihtilâf etmişler, **Abdullâh ibni Mübârek** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bunlar beş tânedir; ikisi gündüz, ikisi gece bulunur, bir tânesi ise gece gündüz ondan hiç ayrılmaz" demiştir. İşte böylece şu hakîkat sâbit olmuştur ki; mümin-kâfir herkesin tüm fiilleri ve sözleri yazılıp zapt-u rabt altına alınmaktadır ki böylece kıyâmet günü onların ilzâmı (susturulması) hedeflenmiştir.

Yine böylece sâbit olmuştur ki; insanın istemediği şeyden kurtulması için hîle ve tuzağın tesiri yoktur. Hattâ âlimler: "İş tersine döndüğü zaman hîleye başvurmak insanı daha çok helâk eder" demişlerdir. Artık her kim kurtuluşu hîle yapmakta ararsa o kişi kuyruğunu sallayarak kurtulacağını sanan tilki gibi olur.

Âyet: 21

Böyle yerde insanı kurtaracak olan ancak îmân-ı kâmilden sora işlenecek olan sâlih amellerdir. Akıllı kişi başına belâ gelmeden önce hâlini telâfi eder (işlerini düzeltmeye bakar).

Ziyâd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Akıllı kişi, içine düştüğü işten kurtulmak için çâre arayan değildir, lâkin âkıl (akıllı) insan sakındığı işlerin içine düşmemek için önceden çâre arayandır."

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

تُو پیشْ اَزْ عُقُوبَتْ دَرِ عَفْوْ كُوبْ كِه سُودِی نَدَارَدْ فِغَانْ زِیرِ چُوبْ

كُنُونْ كَرْدْ بَایَدْ عَمَلْ رَا حِسَابْ نَهْ رُوزِی كِه مَنْشُورْ گَرْدَدْ كِتَابْ

"Sen cezâdan önce af kapısını çal,
Çünkü sopa altında feryât etmenin faydası yoktur.

Amelleri şimdiden hesap etmek lâzımdır
Kitabın (amel defterin) **dağıtıldığı gün değil!"**

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde ***"Te'vîlât-ı Necmiyye"***den naklen zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîmede **bâzı insanlara zarar dokunduktan** yâni; evvelce fâsıklık, fâcirlik, kötü ahlâk ve beşerî sıfatlarla perdelenme gibi hâller isâbet ettikten **sonra bir rahmet** yâni; tevbe, inâbe (tarîkat dersi), sâdık bir talep (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma arzusu), bâzı makamlara ulaşma yâhut keşif ve müşâhede zevki **tattırılınca, birden onlar Allâh'ın âyetleri hakkında hîle kurarlar**.

Yâni insanlar arasında îtibar kazanmak ve halk nezdinde makbul olmak, bunların netîcesinde insanları kendilerine tâbi kılarak onlara reis olmak ve onlardan menfaat temin etmek gibi bozuk gâyelerle o mânevî hallerini ehli olmayan kişilere açıklarlar.

Ama **Allâh hîlelere karşılık verme bakımından daha süratlidir**, yâni; onları ulaştıkları o makamlardan ve kerâmetlerden istidrâc ederek (onlar farkında olmadan yavaş yavaş indirerek) ve bilmedikleri bir cihetten mânevî perdeleri kalplerine yığarak cezalarını verir.

Şüphesiz Allâh'ın elçileri onların kurduğu hîleleri yazmaktadır yâni; onların ne mertebede hîle kurdukları **Allâh-u Te'âlâ**'ya gizli olmadığından onların hîleleri nispetinde onlara karşılık verir.

Nitekim tarîkat ehlinden çokları görülmüştür ki, suda ve havada yürüyecek kadar ve hattâ tayy-i mekân ile topraklar kendisine dürülüp bir anda en uzak yerlere gidecek kadar kerâmetlere erdikten sonra tekrar eski hallerine döndürülmüşlerdir.

Bâzı kere istidrâca uğrayan kişi, suda ve havada yürüyebilir ve topraklar kendisine dürülebilir. Oysa **Allâh** indinde o kişinin hiçbir îtibarı yoktur.

Çünkü kerâmet gibi görülen bu mertebeler şerî'ate göre beğenilen makamların netîceleri değildir. Bilakis nefsini şerî'at mîzanıyla tartmaktan gâfil olan bu zavallı kimselere rast gele verilen ve şerî'at katında kınanmış olan bâzı hâllerin kötü netîceleridir ki **Hakk Sübhânehû** böyle hârikulâde işler verdiği kuluna bunu bir imtihan vesîlesi kılmıştır.

Ama o kişiler şerî'ate göre mâsiyet sayılan işlerle kerâmete erdiklerini sanmışlardır.

Allâh-u Te'âlâ'dan niyâzımız, bizleri kötü amelleri kendilerine süslü gösterilip de onları güzel sanarak devâm edenlerden eylememesidir. *"Mevâkı'u'n-nücûm"* isimli eserde bu mâlûmât yer almıştır.

Bu gibi tehlikeli geçitlerden kurtulan az olmuştur, bu yüzden munkatı' (mânevî yolun kopuk)lar(ın)a nispetle vâsıl (Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsına ulaşan)lar azdır.

Bu tehlikeli geçitleri aşmak için mutlaka mürşid-i kâmil ve müeddib-i hâzık (mahâretli terbiyeci) bulmak gerekir.

*"Mesnevî"*de şöyle buyrulmuştur:

دَرْ پَنَاهِ شِيرْ كَمْ نَايَدْ كَبَابْ رُوبَهَا تُو سُوى جِيفَه كَمْ شِتَابْ

"Aslanın sığınağında kebap az olmaz
(mürşide teslim olanın mânevî azığı bol olur),

Ey tilki! Leşin peşinden çok
koş(acağına aslanın izini sür de aç kal)**ma!"**

Yine şöyle buyrulmuştur:

چُونْ گِرِفْتِى پِيرَهَنْ تَسْلِيمْ شَوْ هَمْچُومُوسَى زِيرِ حُكْمِ خِضْرْ رَوْ

"(Dervişlik) **elbisesini aldıysan** (giydiysen mürşide) **teslim ol,**
Mûsâ gibi Hızır'ın hükmü altına (emrine) **git!"**

Âyet: 21

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; avâma (sıradan insanlara) bir zarar ve sıkıntı isâbet etse de daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu onlardan açacak olsa:

"Şu yıldız bize yağmur yağdırdı", "Yıldızımız bize saâdet verdi", "Feleğin tesiriyle bu işten kurtulduk" ve: "Zamânın hayırları rast geldi" gibi laflar ederek işi **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine havâle ederler ki işte böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara Kendi iyiliğini göstermeyerek mekr (yaptıklarına karşılık verme) muâmelesi yapmış olur.

Havâs (seçkin) kullarına mekri ise, bâzen bir mürîde bir fetret (gevşeklik veyâ tutukluk) ârız olur, sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu bir tecellî ve ikbâl (yöneliş) ile açınca onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetini müşâhede etmeleri ve o tecellîye takılıp kalmak bir yana onu hiç mülâhaza bile etmemeleri gerekirken, onlar kendilerinde hâsıl olan o mânevî hâl (ve feyz) ile sükûnet bulurlarsa, **Allâh-u Te'âlâ** onlara (bu nankörlüklerine mukābil) mekr ile muâmele ederek onları o mânevî hâller içerisinde darmadağın edip kendilerini o hâllerden terakkî ettirmez, en azından mânevî hâllerinde ziyâdelik nasip etmez ki seçkin kullarına uyguladığı mekri budur.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi düşmanlarına ve dostlarına yaptığı mekr muâmelelerinden muhâfaza eylesin. Âmîn!

﴿ هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (22)

(هُوَ) **Ancak O** (Allâh), kimdir? (اَلَّذِي) **öyle Zât'tır ki,** (يُسَيِّرُ) **gezdiriyor,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (فِي الْبَرِّ) **karada,** daha, (وَالْبَحْرِ) **denizde,** (حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ) **derken siz bulunduğunuzda,** nerede? (فِي الْفُلْكِ) **gemilerde,** daha, (وَجَرَيْنَ) (o gemiler de) **götürdüklerinde,** kimi? (بِهِمْ) **o** (sizin gibi insa)**nları,** ne ile? (بِرِيحٍ) **bir rüzgârla,** öyle rüzgâr ki, (طَيِّبَةٍ) **pek hoş,** daha, (وَفَرِحُوا) **ferahlandıkları sırada,** ne ile? (بِهَا) **onunla,** (جَاءَتْ) (ansızın) **gelir,** kime? (هَا) **onlara** (o gemilere), ne? (رِيحٌ) **bir rüzgâr,** öyle rüzgâr ki, (عَاصِفٌ) **şiddetli esen,** daha, (وَجَاءَ) **gelir,** kime? (هُمُ) **onlara,** ne? (اَلْمَوْجُ) **dalgalar,** nereden? (مِنْ كُلِّ مَكَانٍ) **her yerden,** daha, (وَظَنُّوا) **iyice anlarlar,** neyi? (أَنَّهُمْ) **şüphesiz kendileri,** (أُحِيطَ) **kuşatıldı,** kim? (بِهِمْ) **onlar,** bu esnâda, (دَعَوُا) **yalvarırlar,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** ne oldukları halde? (مُخْلِصِينَ) **tahsis edici oldukları hâlde,** kime? (لَهُ) **ancak O'na,** neyi? (اَلدِّينَ) **duâyı,** ne diye yalvarırlar? (لَئِنْ أَنْجَيْتَ) **Andolsun eğer kurtarırsan,** kimi? (نَا) **bizi,** neden? (مِنْ هٰذِهِ) **işte bundan,** (لَنَكُونَنَّ) **yemin olsun ki elbette biz olacağız,** kimlerden? (مِنَ الشَّاكِرِينَ) **şükredicilerden.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"Karada ve denizde sizi (ayaklar, binekler ve gemiler gibi gerekli imkânlara kavuşturarak) **gezdirmekte** (ve uzak mesâfeleri kolayca kat etmeye muvaffak kılmakta) **olan Zât ancak O'dur!**

Derken siz gemilerde bulunduğunuzda, onlar da (içlerinde bulunan) **o** (sizin gibi) **kişileri pek hoş bir rüzgârla akar gibi götürdüklerinde ve kendileri** (rüzgârın tatlı esintisine kapılıp,) **onun** (verdiği mutluluk)**la ferahlandıkları bir sırada, şiddetli esen bir rüzgâr** (ve kasırga) **onlar**(ı taşıyan vapurlar)**a geli**(p çata)**r ve onlara her yerden dalgalar geli**(p hücûm ede)**r.**

Âyet: 22

Böylece onlar gerçekten kendilerinin çepeçevre kuşatıl(ıp helâke mâruz bırakıl)**dıklarını iyice anlarlar ve duâyı sâdece Kendisine tahsis eden kimseler olarak Allâh'a: 'Andolsun; eğer Sen bizi işte bundan kurtarırsan, kasem olsun ki elbette biz** (Sana inanarak ve tâatına sarılarak, nîmetlerine) **gerçekten şükredenlerden olacağız' diye yalvarırlar."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede küllî bir kelâm (genel bir söz) olarak insanların dara düştükten sonra nîmete kavuştuklarında âyetleri iptâle çalıştıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu genel söze tam bir misal teşkil edecek bir misâl yâni insanın şiddetli bir musîbetten kurtulup rahmete nasıl kavuştuğunu ve daha sonra nasıl hîlekârlığa başvurduğunu açıklayacak bir örnek zikretmiştir ki bu îtibarla bu âyet-i kerîme bir önceki âyet-i kerîmenin tefsîri mâhiyetindedir.

Zâten genel olarak zikredilen hiçbir sözün mânâsı o kelâmın hakîkatini (gerçek yüzünü) tam mânâsıyla açıklayacak celî bir misal (belirgin bir örnek) zikredilmeden dinleyenlerin anlayışlarına ulaşamaz.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; insan gemiye bindiği zaman evvelâ maksadına uygun hoş bir rüzgâr bulur ve böylece tam anlamıyla sevinir.

Sonra yekten helâk alâmetleri belirmeye başlar, önce şiddetli fırtına eser, sonra her cihetten dalgalar onu kaplar da böylece o kesinlikle helâk olacağına ve kurtulma ümîdi olmadığına kanaat getirir ki önceki hoş hallerden bu zor duruma düşmek elbette büyük bir korkuyu mûcip olur.

Bu duruma düşen bir insan bütün yaratıklardan beklentisini keser, ancak **Allâh**'ın fazl-u rahmetine ümit bağlayarak hem kalbiyle hem rûhuyla hem de bütün bedeniyle ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelip yalvarmaya başlar.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu bu büyük belâdan kurtarıp, bu kuvvetli mazarrat (zarar)dan halâs ve necâta naklettiği (kurtuluşa geçirdiği) zaman o kişi ânında bu nîmeti unutup nankörlük yaparak evvelce alışkanlık hâline getirdiği bâtıl inançlara ve kötü huylara avdet eder (döner). İşte bu mânâları, bu âyet-i kerîmede zikreden misalden daha güzel ve daha mükemmel bir şekilde açıklayabilmek mümkün değildir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; hakîkatte müseyyir (yürüten) **Allâh-u Te'âlâ**'dır, rüzgâr değildir, zîrâ rüzgâr kendi başına hareket edecek bir şey değildir. Bilakis onun da bir muharrike (hareket ettirene) ihtiyâcı vardır, nihâyet bu süreç kendisini hareket ettiren hiçbir şey olmayan, kendisi de hareket etmeyen hattâ hareket ve benzeri her türlü değişiklikten münezzeh ve yüce olan Muharrik-i Evvel'e (her şeyi hareket ettiren ilk Zât'a) ulaşıncaya kadar devâm eder. İşte her kim bu hakîkati güzelce anlar da geminin seyr-ü seferi husûsunda rüzgâra îtimâdı keserse tevhîd-i ef'âlin (bütün fiillerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiiline bağlı olarak tek bilinmesinin) hakîkatleriyle tahakkuk etmiş olur. Aksi takdirde (geminin seyrini sadece rüzgârın esmesine bağlı kabul etmesi durumunda tasavvuf ehline göre) şirk-i hafî (gizli şirk)de takılır kalır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

قَضَا كِشْتِى آنْجَا كِه خَواهَدْ بَرَدْ وَگَرْ نَاخُدَا جَامَه بَرْ تَنْ دَرَدْ

"(Rüzgâr değil, Allâh'ın) kaderi gemiyi istediği yere götürür, Kâfir her ne kadar üzerindeki elbiseyi yırtsa da (onun isteği olmaz)**!"**

Nakledildiğine göre; bir adam **Câfer-i Sâdık** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bana yaratıcının varlığına dâir bir delil söyle" deyince o da ona: "Sen bana ne iş yaptığını söyle" dedi. O kişi: "Ben denizde ticâret yapan biriyim" deyince, **Câfer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "O halde başına bâzı haller gelmiştir, birini bana anlat" dedi. O da: "Bir kere gemiye binmiştim, çok fırtınalar koptu, o sırada gemi parçalandı, ben de bir tahta üzerinde kalakaldım" diye anlatınca **Hazret-i Câfer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "O anda kalbinde bir yalvarış ve yakarış buldun mu?" diye sordu. O: "Evet!" deyince **Câfer** *(Radıyallâhu Anh)*: "İşte o anda içinden kime yalvardıysan ilâhın odur" dedi ki böylece müşriklerin dahî denizde fırtınaya tutulduklarında putlarına değil de sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvardıklarını beyân etmek sûretiyle gerçek ilâhın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu ispat etmiş oldu.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (دَعَوُا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ) **"Duâyı sâdece Kendisine tahsis eden kimseler olarak Allâh'a yalvarırlar"** kavl-i şerîfinde sâdece duâyı **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis ettikleri değil, aynı zamanda ibâdeti de **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis ettikleri anlatılmak istenmiştir. Zîrâ bu âyet-i kerîmede zikredilen: **"Dîni Allâh'a tahsis ediciler olarak"** ifâdesi, sâdece duâyı **Allâh-u Te'âlâ**'ya has kılmakla gerçekleşmez, çünkü din genel mânâda ibâdet ve kulluk demektir.

Âyet: 22

Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; burada zikredilen duâlarından maksat; "(اٰهِيَا شَرَاهِيَا) Âhiyâ! Şerâhiyâ" diye duâ etmeleridir. Zîrâ bu iki isim "Yâ Hayyü yâ Kayyûm" ile tefsir edilmiştir ki, İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a **İsm-i Âzam**'ın ne olduğunu sorduklarında onlara bu iki ismi tâlim etmiştir. **Âsaf ibni Berhıyâ** *(Radıyallâhu Anh)* da **Belkıs**'ın tahtını bu iki ism-i şerifle duâ ederek getirmiştir. Bu iki ism-i şerîf denizde korkanların duâ ederek kurtulacakları virdlerdendir ki müşrikler dahî denizde sıkıntıya düştüklerinde bu gibi ism-i şeriflerle duâ ederlerdi. *(es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/192; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/74; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/32)*

Böylece âyet-i kerîme şiddetli korku ânında herkesin şirki bırakıp asıl fıtratında bulunan tevhîd şuuruna döndüğünü ve bütün âlemlerin tabiatlarına yerleştirilmiş bulunan "**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri kimse hakîkî mânâda tasarruf sâhibi değildir" fikrine rücû ettiğini beyân etmiş olmaktadır ki bu mânâ **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilmiştir.

Böyle bir hâdiseyi **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle nakletmiştir: "**Mekke** fethi günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* herkese emân verdi ancak dört erkekle iki kadını müstesnâ tuttu ki onlar hakkında:

«اُقْتُلُوهُمْ، وَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمْ مُتَعَلِّقِينَ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ؛ عِكْرِمَةُ بْنُ أَبِي جَهْلٍ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ خَطَلٍ، وَمِقْيَسُ بْنُ ضُبَابَةَ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي السَّرْحِ.»

"Bu kişileri Kâ'be'nin astarına yapışmış halde bulsanız da öldürün; (bunlar da) **Ikrime ibni Ebî Cehl, Abdullâh ibni Hadal, Mıkyes ibni Dubâbe ve Abdullâh ibni Sa'd ibni Ebi's-Serh'dir"** buyurdu. **Abdullâh ibni Hadal, Kâ'be**'nin astarına yapışmış vaziyette yakalandı, **Sa'îd ibni Hurays** ile **Ammâr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* onu öldürmek için yarıştılar, **Sa'îd** daha genç olduğu için **Ammâr**'ı geçerek onu öldürdü. **Mıkyes ibni Dubâbe**'yi ise insanlar çarşıda yakalayıp öldürdüler.

Ikrime'ye gelince o (kaçıp) gemiye bindi, onları şiddetli bir kasırga yakalayınca geminin sâhipleri: "(Duânızı sâdece Allâh-u Te'âlâ'ya) hâlis kılın, zîrâ sizin ilâhlarınız burada sizden bir şey defedemezler" deyince **Ikrime**: "Vallâhi denizde beni ihlâstan başka bir şey kurtarmıyorsa, karada da ondan gayrisi kurtaramaz. Ey **Allâh**! Gerçekten benim sana ahdim olsun ki eğer bana içinde bulunduğum bu halden kurtuluş verirsen **Muhammed**'e gidip elimi eline koyacağım ve (inanıyorum ki) elbette onu çok affedici ve iyilik sâhibi olarak bulacağım" dedi ve sonra gelip Müslüman oldu.

Abdullâh ibni Sa'd ibni Ebî Serh'a gelince, **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında gizlendi. O, onu getirip, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûrunda durdurarak, "Yâ **Rasûlellâh**! **Abdullâh**'ın bey'atını kabul et!" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mübârek başını ona doğru üç kere kaldırıp bakarak, her defâsında bey'atını kabul etmedi. Üçüncüden sonra bey'atını kabul etmesinin akabinde (Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın ayrılmasından sonra) ashâbına dönerek:

«اَمَا كَانَ فِيكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ يَقُومُ اِلٰى هٰذَا حَيْثُ رَاٰنِى كَفَفْتُ يَدَىَّ عَنْ بَيْعَتِهِ فَيَقْتُلَهُ؟»

"Benim bu kişinin bey'atından ellerimi çektiğimi gördüğünde, kalkıp onu öldürecek içinizde akıllı bir kimse yok muydu?" buyurunca, onlar: "Biz senin içinde olanı ne bilelim Ya **Rasûlellâh**! Bize gözünle işâret buyursaydın ya!" dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: «اِنَّهُ لاَ يَنْبَغِى لِنَبِىٍّ اَنْ تَكُونَ لَهُ خَائِنَةُ اَعْيُنٍ.» **"Gözlerin hâinliği** (dilden bir şey demeyip, göz işâreti yaparak insanlara açıklamadığını kalbinde gizlemek)**, bir peygambere yakışmaz!"** buyurdu. *(en-Nesâî, Tahrîmü'd-dem:14, no:4078, 4/2223; Ebû Dâvûd, el-Hudûd:1, no:4359, 2/532; el-Hâkim, el-Müstedrek:3/45; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/643-644)*

Fahrurrâzî, **Beyzâvî** ve **Şihâb** *(Rahimehümullâh)* gibi birçok müfessirin beyanları vechile; bu ve öncesindeki âyet-i celîlelerde geçen yeminler, evliyâullâhın ruhları gibi birtakım fazîletli ruhlara âit olabilir ki, buna göre bedenlerinden tamâmen ayrılan bu kutsal ruhlar melekût âlemine sevinçli bir şekilde ulaşır, orada yüzer gibi gezinir, nezih makamlara süratlice varır, şerefinden ve mânevî gücünden dolayı da yaratıkların işlerini yöneten rûhânîlere katılırlar. İşte bundan dolayı:

«اِذَا تَحَيَّرْتُمْ فِى الْاُمُورِ فَاسْتَعِينُوا مِنْ اَهْلِ الْقُبُورِ.»

"İşlerde hayrete düştüğünüz zaman kabir ehlinden yardım isteyin" *(İbnü Kemâl, er-Risâle fî Şerhi'l-ehadîsi'l-erba'în, sh:62, Ali el-Kārî, Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe, sh:227; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 16/42; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:213, 1/85)* buyrulmuştur *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:31/29-30; el-Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl:2/564-565; eş-Şihâb, 'İnâyetü'l-Kāzî:8/313)* ki, bunun mânâsı: **"Vefat etmiş olan fazîletli rûhların sâhiplerinden himmet** (mânevî destek) **isteyin"** demektir.

Bundan dolayı bütün insanlar geçmiş büyük velîlerin kabirlerini ziyâret edip onlarla tevessül edilmesi (onları aracı yaparak Allâh-u Te'âlâ'dan hâcetlerin istenmesinin meşrûiyeti) husûsunda ittifâk etmişlerdir. Asrımızda (Şihâb *(Rahimehullâh)*ın asrında) birtakım zındıklar bunu inkâr etseler de bunların durumundan şikâyet edilecek merci ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Âyet: 22

Bu zâtların bereketiyle, kendilerini ziyâret edenlere rûhânî bir meded hâsıl olacağında (mânevî bir yardım geleceğinde) hiçbir şüphe yoktur. Onların hürmetine, **Allâh-u Te'âlâ'**dan istemek sebebiyle birçok düğümler çözülmektedir. Bazı âlimler de bu sözün mânâsını, "Diri olup da:«مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا» **"Ölmeden evvel ölün"** *(el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2668, 2/291)* emrine imtisâl etmiş olan velîlerden yardım isteyin" şeklinde anlamışlardır.

Evet! **Allâh-u Te'âlâ'**nın, bâzı velîlerine, ölümlerinden sonra da, hayatlarında ikrâm ettiği gibi bâzı kerâmetler vereceği, böylece hastaya şifâ vereceği, boğulanı kurtaracağı, düşmanına karşı bir kimseye yardım edeceği, yağmurlar yağdıracağı ve o zâta kerâmeten daha birçok şeyler yapacağı husûsunda hiçbir tereddüt söz konusu değildir.

Bâzı kere de **Allâh-u Te'âlâ**, isteyenin, meşrû olan bir isteğini yerine getirmek için, o himmet istediği zâta benzeyen birini ona gösterir de böylece işini gördürebilir." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:16/43)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذَا انْفَلَتَتْ دَابَّةُ اَحَدِ كُمْ بِاَرْضٍ فَلاَةٍ فَلْيُنَادِ: يَا عِبَادَ اللهِ احْبِسُوا! يَا عِبَادَ اللهِ احْبِسُوا! فَاِنَّ لِلّٰهِ حَاضِرًا فِى الْاَرْضِ سَيَحْبِسُهُ.»

"Sizin birinizin sahrada hayvanı kaçarsa, 'Ey Allâh'ın kulları hapsedin!, Ey Allah'ın kulları durdurun!' diye seslensin. Çünkü Allâh'ın yeryüzünde hâzır (bulunan kul)**ları vardır ki, onu tutarlar."** *(Ebu Ya'lâ, el-Müsned, no:5269, 91177; İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:3375, 3/239; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:10518, 10/217)*

Bu hadîs-i şerîfte de sıkıştığımızda **Allâh**'ın husûsî kullarına nidâ ederek (seslenerek) himmet istememizi emretmiştir.

Nitekim evliyâullâhın reisi **Abdülkādir Geylânî Hazretleri**:

تَوَسَّلْ بِنَا فِي كُلِّ هَوْلٍ وَشِدَّةٍ أُغِيثُكَ فِي الْأَشْيَاءِ طُرًّا بِهِمَّتِي

أَنَا لِمُرِيدِي حَافِظٌ مَا يَخَافُهُ وَأَحْرُسُهُ مِنْ كُلِّ شَرٍّ وَشِدَّةٍ

مُرِيدِي إِذَا مَا كَانَ شَرْقًا وَمَغْرِبًا أُغِثْهُ إِذَا مَا صَارَ فِي أَيِّ بَلْدَةٍ

"Her zorda ve darda bizimle tevessül et ki,
Himmetimle her işte sana yardım edeyim.

Ben müridimi korktuğu şeyden korurum,
Onu her şer ve şiddetten himâye ederim.

Mürîdim şark veyâ garbın neresinde olsa,
Hangi beldede olsa da ona yardım ederim."

(İsmâ'îl ibnü Muhammed Sa'îd el-Kādirî, el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fi'l-meâsir ve'l-evrâdi'l-Kādiriyye, sh:48-50) buyurarak kendisinin bu tasarrufa sâhip olan velîlerden olduğunu açıklamıştır.

Hâl böyleyken bâzılarının bu hususta ki îtirâzı ve evliyâullâhtan himmet isteyen kişileri **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ etmemekle suçlaması asla yerinde değildir.

Zîrâ himmet isteyenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarruf ve yetki verdiği kullarından, yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşvîkiyle medet beklemektedirler ki yaratanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna inandıktan sonra bu gibi tevessül ve istiğâselerde şerî'atin yasakladığı bir durum söz konusu olmadığı gibi aksine teşvik ettiği bir amel olduğu mevzûbahistir.

Nitekim şâfi'î ulemâsından Allâme **Şihâb er-Remlî** *(Rahimehullâh)*a bâzı insanlar tarafından: "Bâzı kimseler zorluklarla karşılaştıklarında 'Yâ **Rasûlellâh**!' ya da 'Yâ şeyh felan' gibi nidâlarla, peygamberlerden, velîlerden, âlimler ve sâlihlerden istiğâsede bulunuyor (meded dileniyor)lar, bu câiz midir? Bu zatların vefatlarından sonra bir iğâse (yardım ve destek)leri var mıdır?" diye sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir:

"Rasulllerin, nebîlerin ve velîlerin vefatlarından sonra da yardımları vardır. Çünkü peygamberlerin mûcizeleri ve velîlerin kerâmetleri ölümlerinden sonra kesilmez. Zîrâ birçok hadîs-i şerîfte vârid olduğu üzere:

«اَلْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ وَيَحُجُّونَ.»

'Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar ve hac yaparlar' *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3425, 6/147; İbnü Hacer, el-Metâlibü'l-âliye, no:3452, 3/269)* buyrulmuştur. Dolayısıyla onların yardımları mûcizelerinden sayılır. Şehitler de diridirler, gündüz gözüyle âşikâre kâfirlerle harbettikleri açıkça görülmüştür. Velîlerin yardımı ise onların kerâmetleridir." *(Fetâve'r-Remlî, -İbnü Hacer el-Heytemî'nin el-Fetâve'l-Kübrâ'sının hâmişi-, 4/382; el-Fetâve'l-Hayriyye, -İbnü Âbidîn'in el-Ukûdü'd-Dürriyye fî tenkîhi'l-Hâmidiyye'sinin hâmişi-, 2/279-280; et-Tehânevî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 3/67; en-Nebhânî, Şevâhidü'l-Hakk, sh:113)*

Âyet: 22

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ) **"Andolsun; eğer Sen bizi işte bundan kurtarırsan, kasem olsun ki elbette biz gerçekten şükredenlerden olacağız"** kavl-i şerîfi: "Sana inanarak ve tâatına sarılarak, nîmetlerine şükredeceğiz, Senden gayrine ibâdet ederek nîmetlerine nankörlük etmeyeceğiz" şeklinde müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri teâhüdün beyânıdır. Lâkin bir sonraki âyet-i kerîmede îzah edileceği üzere onlar hiçbir zaman sözlerinde durmamışlar, **Allâh-u Te'âlâ** kendilerini kurtardığı gibi hemen şirke geri dönmüşlerdir. Nitekim:

﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا﴾

"(Ey müşrikler!) **Denizde size** (büyük bir fırtına nedeniyle boğulma endişesi gibi) **bir zarar dokunduğu zaman, O** (Allâh-u Azîmüşşâ)**ndan başka tapmakta olduklarınız**(ın tamâmı aklınızdan ve fikrinizden) **kaybolur gider. Ama O**(, duânıza icâbet edip) **sizi karaya** (çıkararak) **kurtardığında,** (îman ve ihlâstan) **yüz çevirirsiniz. Zâten o** (kâfir) **insan** (nîmetlere karşı) **pek nankör olmuştur"** *(el-İsrâ Sûresi:67)* kavl-i şerîfinde de **Allâh-u Te'âlâ** bu hakîkati açıkça beyân etmiştir.

"Kurtubî ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu kadar ağır gemileri suyun üstünde tutarak kullarına teshîri (onların hizmetine vermesi) **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerindendir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirdiği üzere ilk gemi yapan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dır. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ona: "Gemiyi kuşun göğsü şeklinde yap" demiş, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* da **Cibrîl**'in gösterdiği şekilde bütün âlemlere kalacak bir mîras olarak ilk gemiyi yapmıştır. Dolayısıyla gemi, kuşun tersine çevrilmiş hâlidir, kuşun üstündeki hava ne ise geminin altındaki su da ona benzer. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/1036; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:2/494-497)*

"Envârü'l-meşârık" isimli eserde zikredildiğine göre; "Erkeklerin de kadınların da denizde gemiye binmeleri câizdir, cumhûrun kavli bu yöndedir. Ancak ekseriyetle kadınların küçük teknelerde tesettüre riâyeti mümkün olmayacağından kadınların bu gibi sandallara (nâmahrem kimselerle birlikte) binmesi mekruh görülmüştür. (Uzun yolculuklarda) iki tarafın birbirine bakmaması, özellikle küçük gemilerde oturup kalkma esnâsında avret yerlerinin açılmayacağına emin olunmaması ve erkeklerin gördüğü yerde kazâ-i hâcet yapmaya mecbur olacakları düşünüldüğünde bu kerâhetin sebebi daha iyi anlaşılır."

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمرٍو رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَرْكَبُ الْبَحْرَ إِلاَّ حَاجٌّ، أَوْ مُعْتَمِرٌ، أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ؛ فَإِنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَارًا، وتَحْتَ النَّارِ بَحْرًا.»

"Hacca giden yâhut umre yapmak isteyen veyâ Allâh yolunda gazâya çıkan dışında deniz(deki gemiy)**e kimse binmez** (binmesin)**!**

Zîrâ şüphesiz denizin altında (bulunan yerin üçüncü tabakasında) **ateş**(li lâv tabakaları) **vardır, o ateşin altında da** (yeryüzünden takrîben 400-600 km. derinlikte bütün denizlerden çok daha büyük) **bir deniz vardır."** *(Ebû Dâvûd, el-Cihâd:9, no:2489, 3/1076-1077; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:14499, 13/584; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/32)* hadîs-i şerîfi de geride zikredilen fetvâları teyid etmektedir.

İşte bu hadîs-i şerîf mûcizelerdendir, zîra hayatında bir kere dahî deniz yolculuğu yapmamış olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, 21. asra kadar keşfedilmemiş olan bu hakikati 1400 küsür sene evvel açıklamış olması hiç şüphesiz ki onun, her şeyin en doğrusunu bilen **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyi ile bu ilimlere sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu hadîs-i şerîfteki "Denizin altında ateş vardır" ifâdesi, gemiye binenin ateş gibi helâk edici âfetlere kendini hedef ettiğine delâlet etmektedir. Nitekim bir denizciye: "Denizin acayipliklerinden gördüğün en acaip şey nedir?" diye sorulduğunda: "Bunca zaman denizde olduğum halde hâlâ sağ kalabilmemdir" diye cevap vermiştir. Şu beyit ne güzel söylenmiştir:

بَدَرْيَا دُرِّ مَنَافِعِ بِي شُمَارَسْتْ اَگَرْ خَواهِى سَلَامْتَ دَرْ كَنَارَسْتْ

"Deryâda sayısız inciler, menfaatler vardır ama,
Selâmet istiyorsan o, kenarda durmaktadır!"

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

سُودِ دَرْيَا نِيكْ بُودِى گَرْ نَبُودِى بِيمِ مَوْجْ
صُحْبَتِ گُلْ خُوشْ بُدِى گَرْ نِيسْتِى تَشْوِيشِ خَارْ

"Dalga korkusu olmasaydı denizin faydası çok olurdu,
Dikenden endişe olmasaydı, gül ile arkadaşlık hoş olurdu!"

Âyet: 22

Demek ki; insanın elinde olsaydı dalgayı durdurup denizden faydalanmayı tercih ederdi velâkin hiç istemediği bir zamanda fırtına kopma tehlikesi olduğundan insan çoğukere deniz yolculuğunu tercih etmez.

Bir nahivci gemiye bindiğinde kaptana nahiv ilmini bilip bilmediğini sormuş, o bilmediğini söyleyince ona: «ذَهَبَ نِصْفُ عُمْرِكَ.» "Ömrünün yarısı gitti" demiş. O sırada fırtına çıkıp gemi sallanmaya başlayınca, gemici ona yüzme bilip bilmediğini sormuş, o da bilmediğini söyleyince kaptan ona: «ذَهَبَ كُلُّ عُمْرِكَ.» "Şimdi senin ömrünün tamamı gitti" diye latîfe yapmış.

Dolayısıyla bu hadîs-i şerîfte geçen: **"Ateşin altında deniz vardır"** ifâdesi de, denizin korkunç durumunu açıklayarak ateşe değmekten çekinildiği gibi denizden de çekinilmesi husûsuna dikkat çekmektedir. Bu itibarla fânî (dünyevî) maksatlardan herhangi birisi için deniz yolunu kullanmayı tercih etmek uygun görülmemektedir. Zîrâ bunda nefsi telef etme (canı yok etme) tehlikesi vardır. İnsanın canını bu şekilde cömertçe harcaması ancak kulu **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracak amellerde güzel olur.

Şu bilinsin ki; bir insanın hac ve cihad için deniz yolunu kullanmaktan başka çâresi yoksa bu kişinin gemiye binmesinin vâcip olduğuna bu hadîs-i şerîf delâlet etmektedir.

Bu âyet-i kerîme ve benzerlerinden yola çıkarak hac ve cihad gibi ibâdet için olsun, genel mânâda ticâret için olsun gemiye binmenin câiz olduğu kesindir. Hadîs-i şerîften bu husûsta delil ise **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu rivâyetidir:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، اَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هُوَ الطَّهُورُ مَاءُهُ، اَلْحِلُّ مَيْتَتُهُ.»

Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

"Yâ **Rasûlellâh**! Biz denize çıkıyoruz, yanımızda da az su bulunduruyoruz, onunla abdest alırsak susuyoruz, deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onun** (denizin) **suyu temiz, ölüsü** (kendiliğinden ölmüş balıklarını yemek) **helâldir"** buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, et-Tahâret:41, no:83, 1/69; et-Tirmizî, et-Tahâret:52, no:69, 1/100; İbnü Mâce, et-Tahâret:38 no:386, 1/136; en-Nesâî, et-Tahâret:47, no:59, 1/53; el-Mâlik, el-Muvatta', es-Sayd:3, no:l074, sh:311; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:23157, 9/41; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:2/495)*

Yine böylece **İmâm Mâlik** ve diğer muhaddis imamların *(Rahimehümullâh)* tahrîc ettiği **Ümm-ü Harâm** kıssası yâni; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ona **Kıbrıs** adasının fethine katılma duâsı yapması da bu hususta delil teşkil etmektedir ki cihâd için kadın-erkek herkesin gemiye binmesinin câiz olduğunun en açık delîli budur. Bâzı ulemâdan, gemiye binmenin yasaklığına dâir gelen rivâyetler Kur'ân ve sünnete ters düştüğünden reddedilmiştir. Eğer gemiye binmek mekruh olsaydı elbette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Biz gemiye biniyoruz" diye soru soran kişileri nehyederdi.

Ömer ibni Hattâb ve **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan, gemiye binmeyi yasakladıklarına dâir gelen rivâyetler ihtiyâta mahmuldür (tedbirli davranmakla yorumlanmıştır). Yâni; dünyâ talebinde hırs yaparak deniz yolunu çok kullanmak insanı tehlikelere mâruz bırakacağından dolayı tedbire riâyet bakımından onlar bunu men etmiş olabilirler. Ama farzları edâ konusu gemiye binmeye bağlıysa bunu nehyeden kimse olmamıştır.

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*ın kadının deniz yoluyla hacca gitmesini mekruh saydığına dâir fetvâ ise: "Hicaz'daki gemiler küçüktür, kadınlar (mahremleriyle birlikte olsalar bile) gemilerin darlığından ve insanların izdihamından dolayı kazâ-i hâcet ânında örtünmeye imkân bulamayacakları için **İmâm-ı Mâlik** bunu mekruh saymıştır" şeklinde açıklanmıştır. Ama **Basra** ehlinin gemileri gibi büyük gemiler ile hac yapmakta, kadınlar hakkında bir beis (sakınca) yoktur. Zîrâ genel kâide şudur ki; yolun güvenli olduğu bilgisi ağleb (daha gâlip) ise bülûğa ermiş hürlerden kadın-erkek herkesin kara veyâ deniz yolu demeden hac farîzasını eda etmeleri farzdır.

Kitap ve sünnet, deniz yolunun ancak iki gâyeyle kullanılmasının câiz olduğuna delâlet etmektedir ki, o iki gâye de ibâdet ve ticârettir. Yine de bu hususta fetvâ insanların hallerine göre değişebilir, şöyle ki; bir adam gemide farz namazları kılamayacak derecede zorlanıyorsa bu adamın deniz yolunu tercih etmesi engellenir. Ama gemideyken farzlarını edâ etme imkânına sâhipse bu kişi için câiz olur.

İlim ehli arasında şu hususta ihtilâf yoktur ki; şiddetli dalga mevcut iken gemi yolculuğuna çıkmak hiçbir kimse için hiçbir sebeple câiz değildir. Yine böylece kurtuluş olmama ihtimâli fazla iken de gemiye binmek câiz değildir. Fakat kurtulma ihtimâli daha ziyâde ise gemiye binmek câiz olur. Zîrâ kurtuluş hâlinde binip de kurtulanlar sayısızdır. Deniz sâkin iken binip de helâk olanlar ise sınırlıdır. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/1036; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:2/494-497)*

Âyet: 22

Ulemânın beyânı vechile; her kim (meşrû bir gâye ile) gemiye biner de kendisine o yolculukta baş dönmesi ve mide bulantısı gibi sıkıntılar isâbet ederse duruma bakılır; eğer o kişi gazâ, hac, ilim tahsîli ve akrabâ ziyâreti gibi **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâat yoluna çıkmışsa bu kişi için şehit sevâbı vardır.

Ticâret için çıkmış olanların denizden başka yolu yoksa onlar da fazla mal yığmak için değil de azık temin etmek için ticâret yapıyorlarsa onlar da bu sevâba dâhildirler.

Bu durumlarda boğulana iki şehit sevâbı vardır, birincisi ibâdet kastından dolayı, ikincisi boğulduğundan dolayı bu sevâbı kazanır.

Nitekim **Alkame ibni Şihâb el-Kuraşî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ شِهَابٍ الْقُرَشِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يُدْرِكِ الْغَزْوَ مَعِي فَلْيَغْزُ فِي الْبَحْرِ، فَإِنَّ أَجْرَ يَوْمٍ فِي الْبَحْرِ كَأَجْرِ شَهْرٍ فِي الْبَرِّ، وَإِنَّ الْقَتْلَ فِي الْبَحْرِ كَقَتْلَيْنِ فِي الْبَرِّ، وَإِنَّ الْمَائِدَ فِي السَّفِينَةِ كَالْمُتَشَحِّطِ فِي دَمِهِ، وَإِنَّ خِيَارَ شُهَدَاءِ أُمَّتِي أَصْحَابُ الْكَفْءِ» قَالُوا: وَمَا أَصْحَابُ الْكَفْءِ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «قَوْمٌ تَتَكَفَّأُ بِهِمْ مَرَاكِبُهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Her kim benimle gazâya çıkmaya yetişemediyse denizde gazâ yapsın, zîrâ muhakkak denizde (yapılan cihâdın) **bir günlüğünün sevâbı karadakinin bir aylık ecri gibidir.**

Yine muhakkak denizdeki bir şehâdet karadaki iki şehitlik gibidir. Gemide başı dönüp midesi bulanan hiç şüphesiz ki kanı içinde kıvranan gibi (sevâba nâil)**dir. Şüphesiz ümmetimin şehitlerinin en hayırlıları ters dönenlerdir"** buyurmuştur.

Bunu duyanlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Ters dönenler kimlerdir?" diye sorduklarında: **"Allâh yolundaki bineklerinde ters dönen** (alabora olup şehit düşen) **bir kavimdir"** buyurdu. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9631, 5/286)*

Yine böylece **Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَجَّةٌ لِمَنْ لَمْ يَحُجَّ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ غَزَوَاتٍ، وغَزْوَةٌ لِمَنْ قَدْ حَجَّ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ

حِجَجٍ، وغَزْوَةٌ فِي الْبَحْرِ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ غَزَوَاتٍ فِي الْبَرِّ، ومَنْ أَجَازَ الْبَحْرَ فَكَأَنَّمَا أَجَازَ الْأَوْدِيَةَ كُلَّهَا، وَالْمَائِدُ فِيهِ كَالْمُتَشَحِّطِ فِي دَمِهِ»

"Hac yapmamış bir kimse için bir hac on gazâdan hayırlıdır, hac yapmış bir kimse için bir gazâ (cihâd) **on hacdan hayırlıdır. Denizdeki bir gazâ karadaki on gazâdan hayırlıdır.**

Denizi geçen kimse (kara cihâdında) **bütün vâdileri geçmiş gibidir. Gemide başı dönüp midesi bulanan kişi kanı içinde kıvranan gibi** (sevâba nâil)**dir."** *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, no:3168, 4/112; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/33)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Rahimehullâh)*: **"Allâh-u Te'âlâ** velîlere kalpleriyle mânevî yolda seyr-i sülûk yaptırdı, düşmanları da nefisleriyle kötü yolda yürüttü" demiştir. Burada geçen **"Kara"** tâbirinin tasavvufî mânâsı lisandır, **"Deniz"**in mânâsı ise kalptir.

Allâh-u Te'âlâ, müritleri şevk (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma arzusunun) sahralarında ve kurbet (mânevî yakınlık) denizlerinde bir zaman yürütür.

Nihâyet onlar o yolda üzerlerine esen kerem rüzgârlarıyla ve kavuştukları inâyet ve riâyet (Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı ve gözetimi) sâyesinde biraz sevinmişlerdi ki tam o anda kudret tecellîlerinden büyük bir kasırga ve kahır dalgaları gelerek onların sıfatlarını yok etti ve onları mânevî yollarında şaşkına çevirdi.

Tam onlar kuşatıldıklarını düşünerek o dalgalar içerisinde helâk olduklarını vehmederken kendilerine âit olan, kendilerinde bulunan ve üzerlerinde beliren tedbîr, ihtiyâr ve seçim adına ne varsa hepsini terk ederek tefvîz ve teslîm (her şeyi Allâh-u Te'âlâ'ya ısmarlama) sınırına döndüler ve kurtuldular. İşte bu zâtlar mutahherûne'l-ahyâr (çok hayırlı ve nefsânî hazlardan aklanmış)dırlar.

Bâzı meşâyıhın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın sâlikleri **"Karada yürütmesi"** delillerle ve vâsıtalarla hareket ettirmesidir. **"Denizde yürütmesi"** ise hiç vâsıta olmaksızın ğalebât-ı Hakk (Allâh-u Te'âlâ'nın baskın tecellîleri) ile yürütmesidir.

Bir kavle göre ise; **"Karadaki seyr"**, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarında seyr-i sülûk yapmaktan ibârettir. **"Denizdeki seyr"** ise **Zât-ı Pâk-i Sübhâniyye**'de istiğrâk (tecellîleri müşâhede ederken boğulup kalma) hâlidir.

Âyet: 22

"Duâyı sâdece Kendisine tahsis ederek Allâh'a yalvarırlar" kavl-i şerîfinin îzâhında **Ebu'l-Huseyn Nûrî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Duâsında muhlis (ihlâs sâhibi) olan kimse, duâ ettiği Zât'ı müşâhededen başka nefsinden hiçbir şey kendisinde bulunmayandır."

Cüneyd *(Rahmetullâhi Aleyh)*: "İhlâs(lı amel); hangi amel olursa olsun, kendisiyle **Allâh-u Te'âlâ** kastedilendir" buyurmuştur.

Rüveym *(Kuddise Sirruhû)*: "İhlâs; yaptığın bir işte kendini görmemendir" buyurmuştur. **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*: "İhlâs(lı amel); (gösteriş ve kendini beğenme gibi) âfetlerden hâlis (arınmış) olandır" buyurmuştur.

Hâris *(Kuddise Sirruhû)*: "İhlâs; **Allâh-u Te'âlâ**'nın muâmelesinden (O'nun için yapılacak işlerden) halkı çıkartmaktır" buyurmuştur.

Zünnûn *(Kuddise Sirruhû)*: "İhlâs; bir ameli ifsâd edecek düşmanlardan korumaktır" buyurmuştur.

Ebû Ya'kûb es-Sûsî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hâlis olan ameller; meleğin bilip yazmadığı, düşmanın (şeytanın) bilip bozmadığı ve nefsin hoşuna giderek ucublenmediği (kendini beğenmediği) amellerdir" buyurmuştur.

(Sülemî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:) "Bir kere ben **Ebû Osmân el-Mağribî**'ye ihlâsın ne olduğundan sordum, o da bana: 'İhlâs; kendisinde nefsin hiçbir şekilde hazzının ve nasîbinin bulunmamasıdır ki bu, avâmın ihlâsıdır. Havâssın ihlâsı ise; kendileri devrede olmaksızın onların üzerine cereyân eden mânevî hallerden ibârettir. Onlardan ibâdetler zuhûr eder ama onlar farkında bile olmazlar, o ameli görmezler ve ona hiç îtibar etmezler. İşte seçkin kulların ihlâsı budur' diye cevap cerdi."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanlar evvelâ nîmetler içerisinde sabahlarlar, o kadar bolluğa ulaşırlar ki eteklerini sürüklerler, sonra akşama bir varırlar ki geceler boyu ağlarlar, sonra bir sabaha kalkarlar ki ilâhî takdîrin gizli tecellîleri artık onları helâk edip bitirmiştir.

Bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

أَقَمْتَ زَمَانًا وَالْعُيُونُ قَرِيرَةٌ وَأَصْبَحْتَ يَوْمًا وَالْجُفُونُ سَوَافِكُ

"Bir zaman durdun, gözlerin aydın idi,
Sonra bir güne sabahladın ki gözlerin akıyordu!"

İşte bu kullar ihlâs ile duâ ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya döndükleri zaman **Allâh-u Te'âlâ** belâyı açarak onlara ihsanda bulunur.

Ama duâlarına icâbet edip onları kurtarınca hemen O'ndan başkasına dönerler ve evvelce olduğu gibi inatçılık yolunda yürürler. Rabbim cümlemizi bu hâle düşmekten muhâfaza eylesin! Âmîn!

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; deniz tehlikelidir, bu mânevî yollar da tehlikeli geçitlerle doludur, bu yolda ilim, amel sökmez. Ancak benlikten sıyrılmak fayda eder.

Bu hususta büyükler şöyle demişlerdir:

مَحْوْ مِی بَایَدْ نَه نَحْوْ اِینْجَا بِدَانْ گَرْ تُو مَحْوِی بِی خَطَرْ دَرْ آبْ رَانْ

آبِ دَرْیَا مُرْدَه رَا بَرْ سَرْ نِهَدْ وَرْ بُوَدْ زِنْدَه زِ دَرْیَا کَی رَهَدْ

چُونْ بِمُرْدِی تُوزِ اَوْصَافِ بَشَرْ بَحْرِ اَسْرَارَتْ نِهَدْ بَرْ فَرْقِ سَرْ

اَیْ کِه خَلْقَانْ رَا تُو خَرْ مِی خَوانْدَه اِینْ زَمَانْ چُونْ خَرْ بَرِینْ یَخْ مَانْدَه

"(Şunu) bil ki burada mahiv (benliğini yok etme) **lâzım, nahiv değil,**
Eğer (benliğini tüketip) **yok olmuşsan tehlikesizce suya dal!**

Deniz suyu, ölüyü üzerine alır (yukarıda tutar),
Fakat (denize düşen adam) **diri ise denizden nasıl kurtulacak?**

Beşeriyet vasıflarından (sıyrılıp) **öldüğün zaman,**
(Hakîkat) **sırların denizi, seni başının üstüne kor!**

Ey (ilmiyle iftihar edip) **halka 'eşek' diye seslenen kimse,**
Şimdi (nefsinden arınan câhiller kurtuldu ama sen hâlâ nefsinle beraber hareket ettiğin için) **eşek gibi buz üstünde kaldın!"**

Âyet: 23

﴿ فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (23)

(فَلَمَّا أَنْجَا) **Ne zaman ki O kurtardı,** kimi? (هُمْ) **onları,** (إِذَا هُمْ) **birdenbire onlar,** (يَبْغُونَ) **haddi aşarlar,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** ne ile mültebis oldukları halde? (بِغَيْرِ الْحَقِّ) **hakkın gayri ile** (iç içe oldukları halde, yâni; haksız yere), (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) **ey insanlar!,** (إِنَّمَا بَغْيُكُمْ) **sizin zulmünüz ancak,** kimin aleyhinedir? (عَلَى أَنْفُسِكُمْ) **kendi nefisleriniz aleyhinedir.** (Siz bu azgınlığınızla metâlanırsınız,) ne olarak? (مَتَاعَ الْحَيَاةِ) **bir hayâtın faydası ile,** öyle hayat ki, (اَلدُّنْيَا) **en alçak olan,** (ثُمَّ إِلَيْنَا) **sonra ancak Bizedir,** ne? (مَرْجِعُكُمْ) **sizin dönüşünüz,** (فَنُنَبِّئُ) **Biz de haber vereceğiz,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyleri ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَعْمَلُونَ) **yapar oldunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Fakat O (yalvardıkları Allâh-u Te'âlâ, duâlarına icâbeten) **onları** (düştükleri şiddetli belâdan) **kurtarınca, birden bire onlar** (kendilerince bile) **hak olmayan** (zulüm dolu) **şeyler ile yer**(yüzün)**de fesâda koşuşurlar/** ***haddi aşarlar/*****. Ey** (bozgunculuğa yönelen) **insanlar! Sizin zulmünüz** (gerçekte haksızlık yaptığınız kimselere değil,) **ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir.** (Zulümler yaparak) **o son derece alçak** (ve basit olan dünyâya âit) **yaşantının bir faydası ile** (bir süre yararlanabilirsiniz).

Sonra dönüşünüz ancak Biz(im huzûr-u mânevîmiz)**edir. Biz de** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz** (zulüm ve fesatlar gibi ağır vebâli mûcip) **şeyleri**(n kötü âkıbetini) **size haber vereceğiz."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede denizde fırtınaya tutulanların zoru görünce Kendisine nasıl duâ ettiklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede fırtınadan kurtulanların nasıl sözlerini bozduklarını beyân etmiş ve sonrasında onlara bu azgınlıklarının ancak kendileri aleyhine olacağını bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede müşriklerin fırtınadan kurtulduktan sonra hemen yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamaya kalkıştıklarını açıklamıştır ki **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* burada geçen "Bağy"den ne kastedildiği husûsunda: "Burada müşriklerin yaptıkları fesat (bozgun)lar, âyetleri tekzîb (yalanlamak) ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı cüret gösterme kastediliyor" demiştir.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Bağy" kelimesinin aslı; "Talep", yâni aramak demektir. Bâzılarına göre ise "Haddi aşmak" demektir.

Müfredât sâhibi (Râğıb el-Isfahânî *(Rahimehullâh)*) şöyle demiştir: "Bağy iki türlü olur; birisi mahmûddur (beğenilmiştir) ki o, adâletten ihsâna mücâvezet, yâni; eşit davranmaktan öte fazla iyilik yapmaktır ve farzdan nâfileye mücâvezet, yâni; farzlarla yetinmeyip nâfileleri de yapmaktır. Diğeri ise mezmûmdur (kınanmıştır) ki o da, haktan bâtıla veyâ şüpheye mücâvezet, yâni doğruyu bırakıp yanlışa veyâ şüpheli şeylere bulaşmaktır.

"Bağy (haddi aşma) hiçbir zaman hak ile olamayacağı halde bu âyet-i kerîmede niçin haksız olmakla sıfatlanmıştır" şeklindeki bir soruya ulemâ: "Haddi aşma bâzı kere hak ile de olabilir. Nitekim Müslümanların kâfirlerin yurtlarını istîlâ ederek evlerini yıkması, ekinlerini yakması ve ağaçlarını sökmesi bu kabildendir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Kureyza** oğullarına bunları yaptı" diye cevap vermiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) **"Ey insanlar! Sizin zulmünüz ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir, o son derece alçak yaşantının bir faydası olarak"** kavl-i şerîfi:

"Ey bozgunculuğa yönelen insanlar! Sizin bu azgınlığınız gerçekte haksızlık yaptığınız kimselere zarar verecek değildir. Siz zulümler yaparak o basit olan dünyâya âit hayattan bir süre yararlanabilirsiniz, ama bu pek az birkaç günü geçmez ki o da çabuk tükenen ve kısa olan hayatınızın müddetiyle sınırlıdır. Fakat sonra o hayat ve ona tâbi olan lezzetler tükenip bitecek, kötülük sâhiplerinin başına ise onların azapları inecektir" şeklinde îzah edilmiştir.

Ulemânın beyânı vechile; bağy (haddi aşmak, zulüm ve azgınlık), fesat (bozgunculuk), taassub ve inat (körü körüne bâtıla tutunmak) ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerine küfran (nankörlük) en büyük günahlardan olup, bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya verilen sözleri unutmaktan ve ahdi boz-

maktan kaynaklanmaktadır ki bu şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahdini unutup günahlara ısrar etmenin netîcesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın hışmına ve intikamına uğrayarak cezâlandırılmaktır. Bu günahlar içerisinde özellikle zulüm ve azgınlığın cezâsı çok çabuk verilmektedir.

Nitekim **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَبْغِ وَلَا تَكُنْ بَاغِيًا، فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ ﴿إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾

"Azgınlık (zulüm) **etme, azgın** (zâlim) **olma, zîrâ Allâh-u Te'âlâ: 'Sizin zulmünüz ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir' buyuruyor."** *(el-Hâkim, el-Müstedrek, no;3298, 2/369; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/645)*

Iyâz ibni Hımâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizim aramızda kalkıp konuşma yaptı ve şöyle buyurdu:

عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ خَطِيبًا، فَقَالَ: «وَإِنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَلَا يَبْغِي أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bana: 'Tevâzûlu olun, kimse kimseye karşı iftihar etmesin, kimse kimseye karşı azgınlık etmesin' diye vahyetti." *(Müslim, el-Cenne:16, no:2865/64, 4/2198; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/646)*

Ebû Bekre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ أَنْ يُعَجِّلَ اللهُ تَعَالَى لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يَدَّخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِثْلُ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ.»

"Allâh-u Te'âlâ'nın, sâhibi için âhirette hazırladığı (azaplar) **ile birlikte dünyâda azâbını peşin göndereceği** (günahlar içinde)**, azgınlık** (zulüm) **ve sıla-i rahmi** (akrabâ ile irtibâtı) **kesmek gibisi yoktur.** (Yâni en âcil olarak bunların cezâsını verir.)" *(Ebû Dâvûd, el-Edeb:51, no:4902, 2/693; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/350)*

Ebû Bekre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِثْنَتَانِ يُعَجِّلُهُمَا اللهُ عَزَّوَجَلَّ فِي الدُّنْيَا؛ اَلْبَغْيُ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ.»

"İki şey vardır ki Allâh-u Azze ve Celle onların cezâsını dünyâda acele verir, (onlar da) **azgınlık** (zulüm) **ve ana-babaya isyandır."** *(el-Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, 1/166; en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/243; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/33)*

Müminlerin annesi **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَسْرَعُ الْخَيْرِ ثَوَابًا الْبِرُّ، وَصِلَةُ الرَّحِمِ، وَأَسْرَعُ الشَّرِّ عُقُوبَةً، اَلْبَغْيُ، وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ.»

"Hayırlar içinde sevâbı en süratli olan (karşılığı en çabuk gelen)**, iyilik yapmak ve sıla-i rahimdir** (akrabâyı arayıp sormaktır). **Şerler içerisinde cezâsı en çabuk olan da azgınlık** (zulüm) **ve** (sıla-i) **rahmi** (akrabâ ile irtibatı) **kesmektir."** *(İbnü Mâce, ez-Zühd:23, no:4212, 2/1408; en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/243)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهِيَ رَاجِعَةٌ عَلَى صَاحِبِهَا؛ اَلْبَغْيُ، وَالْمَكْرُ، وَالنَّكْثُ» ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿وَلا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ وَقَرَأَ: ﴿يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ وَقَرَأَ: ﴿فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ﴾

"Üç şey vardır ki kimde bulunurlarsa onlar(ın cezâsı) **sâhibine** (peşin olarak dünyâda) **döner.** (Onlar da) **azgınlık** (zulüm)**, hîlekârlık** (insanlara tuzak kurmak) **ve söz bozmaktır"** buyurduktan sonra:

"Oysa kötü hîle(nin netîcesi)**, sâhibinden başkasını kuşatmaz"** *(el-Fâtır Sûresi:43)* âyetini okudu. Sonra: **"Ey insanlar! Sizin zulmünüz ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir"** *(Yûnus Suresi:23)* âyetini okudu. Sonunda da: **"Artık her kim** (bu sözü) **bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur"** *(el-Feth Sûresi:10)* âyetini okudu. *(el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, no:4563, 8/451; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/644)*

Ebû Bürde'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* naklettiği bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَبْغِي عَلَى النَّاسِ إِلَّا وَلَدُ بَغِيٍّ أَوْ فِيهِ عِرْقٌ مِنْهُ.»

"İnsanlara karşı ancak veled-i zinâ veyâ kendisinde (zinâ soyundan) **bir damar** (atalarında zinâ etmiş biri) **bulunan kişi azgınlık** (zulüm) **yapar."** *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6248, 9/53; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/646; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/96)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*a ulaşan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الزُّهْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَمْكُرْ وَلَا تُعِنْ مَاكِرًا، فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ وَلَا تَبْغِ وَلَا تُعِنْ بَاغِيًا، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ وَلَا تَنْكُثْ، وَلَا تُعِنْ نَاكِثًا، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ﴾»

"Hîlekârlık yapma, hîleciye yardım da etme, zîrâ şüphesiz Allâh-u Te'âlâ: 'Oysa kötü hîle(nin netîcesi)**, sâhibinden başkasını kuşatmaz'** *(el-Fâtır Sûresi:43)* **buyuruyor.**

Azgınlık (zulüm) **yapma, zâlime yardım da etme! Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ: 'Sizin zulmünüz ancak kendi nefisleriniz aleyhine** (dönecek)**dir'** *(Yûnus Suresi:23)* **buyuruyor.**

Söz bozma, söz bozana da yardım etme, nitekim Allâh-u Te'âlâ: 'Artık her kim (bu sözü) **bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur'** *(el-Feth Sûresi:10)* **buyuruyor."** *(İbnü Mübârek ez-Zühd, no:725, sh:252; İbnü Ebî Hâtim, no:10306, 6/1940; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/645; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/33)*

Abdullâh ibni Nüfeyl el-Kinânî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُفَيْلٍ الْكِنَانِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ قَدْ فَرَغَ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ فِيهِنَّ.»

"Üç şey vardır ki Allâh-u Te'âlâ onlar hakkında hükmü bitirmiştir" buyurdu ve sonra geride zikredilen üç maddeyi söyledi. *(et-Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, no:1374, 2/295; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/645)*

İbni Abbâs ve **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ بَغَى جَبَلٌ عَلَى جَبَلٍ لَدُكَّ الْبَاغِي مِنْهُمَا.»

"Bir dağ diğer dağa karşı azgınlık edecek olsa elbette içlerinden azgınlık yapan paramparça edilirdi." *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/647; el-Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:588, sh:304; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/96)*

Şâir ne güzel söylemiştir:

يَا صَاحِبَ الْبَغْيِ إِنَّ الْبَغْيَ مَصْرَعَةٌ فَارْجِعْ فَخَيْرُ فِعَالِ الْمَرْءِ أَعْدَلُهُ

فَلَوْ بَغَى جَبَلٌ يَوْماً عَلَى جَبَلٍ لَانْدَكَّ مِنْهُ أَعَالِيهِ وَأَسْفَلُهُ

"Ey azgınlık sâhibi! Şüphesiz ki zulüm yıkımdır,
Hemen dön, kişinin işlerinin en hayırlısı en âdil olanıdır.

Bir gün bir dağ bile diğer dağa karşı azgınlık edecek olsa,
Elbette onun üstleri de, altları da paramparça olur!"

(el-Hatîb, Târîhu Bağdâd:9/59)

Ebû Ca'fer Muhammed (el-Bâkır) **ibni Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ، وَمَا يَدْفَعُ الْقَضَاءَ إِلَّا الدُّعَاءُ، وَإِنَّ أَسْرَعَ الْخَيْرِ ثَوَابًا الْبِرُّ، وَأَسْرَعَ الشَّرِّ عُقُوبَةً الْبَغْيُ وَكَفَى بِالْمَرْءِ عَيْبًا أَنْ يُبْصِرَ مِنَ النَّاسِ مَا يَعْمَى عَلَيْهِ مِنْ نَفْسِهِ، وَأَنْ يَأْمُرَ النَّاسَ بِمَا لَا يَسْتَطِيعُ التَّحَوُّلَ عَنْهُ وَأَنْ يُؤْذِيَ جَلِيسَهُ بِمَا لَا يَعْنِيهِ»

"**Allâh-u Azze ve Celle** Kendisinden bir şey istenmesinden daha çok hiçbir şeyi sevmez. Kazâ (ve belâ)yı ancak duâ geri çevirebilir, hayırlar içinde sevâbı en çabuk olan (karşılığı en hızlı şekilde verilen) hiç şüphesiz ki iyilik yapmaktır. Şerler içerisinde cezâsı en çabuk verilen de azgınlıktır (zulümdür). Kendi adına görmediği şeyleri (kusurları), insanlar yaptığında görmesi, kendisinden (vazgeçip başka bir şeye) dönüş yapmaya güç yetiremeyecekleri (meşrû) şeyleri (bırakmalarını) insanlara emretmesi, bir de fuzûlî bir şekilde meclis arkadaşına eziyet etmesi ayıp olarak kişiye yeter." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliyâ, 3/187; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/647)*

Racâ ibni Hayve *(Rahimehullâh)* **Minâ** mescidinde konuşan bir vâizin şöyle dediğini nakletmiştir: Üç haslet vardır ki kendilerini işleyenin aleyhine dönerler, onlar da; azgınlık (zulüm), hîlekârlık ve söz bozmaktır.

Âyet: 23

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: ﴿إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ **'Sizin zulmünüz ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir'** *(Yûnus Sûresi:23)*, ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ **'Oysa kötü hîle**(nin netîcesi), **sâhibinden başkasını kuşatmaz'** *(el-Fâtır Sûresi:43)*, ﴿فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ﴾ **'Artık her kim** (bu sözü) **bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur'** *(el-Feth Sûresi:10)* buyuruyor.

Üç haslet de vardır ki onlarla amel ettiğiniz sürece **Allâh** size azap etmez, onlar da; şükür, duâ ve istiğfardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: ﴿مَا يَفْعَلُ اللهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ﴾ **"Şükrederseniz ve îmân ederseniz Allâh size azap etmekle ne yapacaktır ki?!"** *(en-Nisâ Sûresi:147)*, ﴿قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ **"De ki: 'Duânız**(ve ibâdetiniz) **olmasaydı, Rabbim sizi ne yapsın?'** (Başka neye yararsınız?)" *(el-Furkān Sûresi:77)*, ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ **"Sen onların içindeyken Allâh onlara aslâ azap edecek değildir, onlar istiğfâr ederlerken de Allâh onlara azap edici olmamıştır."** *(el-Enfâl Sûresi:33)* buyurdu. *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:646, 2/157, no:6247, 9/53; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/646)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kadılardan ve vâlilerden zulüm yapan kimselere şerî'at hükümlerini icrâ husûsu dışında hiçbir işte yardım etmek câiz değildir. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ اَعَانَ ظَالِمًا سَلَّطَهُ اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ.»

"Kim bir zâlime yardım ederse, Allâh-u Te'âlâ onu ona musallat eder."
(İbnü Asâkir, Târîhu Dımeşk:34/4; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/33)

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: (Yezid'in Kûfe vâlisi) **Ubeydullâh ibni Ziyâd**, (sahâbeden) **Ma'kıl ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anh)*ı öleceği hastalığında ziyâret etti. **Ma'kıl** ona (laf dokundurmak üzere): "Ben sana gerçekten bir hadis nakledeceğim ki onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işittim.

Ben **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ عُبَيْدَ اللهِ بْنَ زِيَادٍ، عَادَ مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، فَقَالَ لَهُ مَعْقِلٌ إِنِّي مُحَدِّثُكَ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللهُ رَعِيَّةً، فَلَمْ يَحُطْهَا بِنُصْحِهِ، إِلَّا لَمْ يَجِدْ رَائِحَةَ الجَنَّةِ»

"Herhangi bir kula Allâh-u Te'âlâ bir halkın yönetimini verir de o onları iyi niyetiyle kuşatmazsa o kişi aslâ cennetin kokusunu bulamaz" *(el-Buhârî, el-Ahkâm:8, no:6731, 6/2614)* buyururken işittim" dedi.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Biz **Ma'kıl ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anh)*ı hasta iken ziyârete gitmiştik, birden yanımıza **Ubeydullâh** (ibni Ziyâd) girince **Ma'kıl** ona şöyle dedi: "Sana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işittiğim bir hadîs-i şerîfi nakledeyim, o buyurdu ki:

عَنِ الحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: أَتَيْنَا مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ نَعُودُهُ، فَدَخَلَ عَلَيْنَا عُبَيْدُ اللهِ، فَقَالَ لَهُ مَعْقِلٌ: أُحَدِّثُكَ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «مَا مِنْ وَالٍ يَلِي رَعِيَّةً مِنَ المُسْلِمِينَ، فَيَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لَهُمْ، إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الجَنَّةَ»

"Müslümanlardan bir topluluğu yöneten herhangi bir vâli onlara zulüm yapmış olduğu halde ölürse mutlaka Allâh ona cenneti haram kılar." *(el-Buhârî, el-Ahkâm:8, no:6732, 6/2614; Müslim, el-Îmân:63, no:363, 1/374; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/33)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

رَعِيَّتْ چُو بِيخَنْدُ و سُلْطَانْ دَرَخْتْ دَرَخْتْ اَىْ پِسَرْ بَاشَدْ اَزْ بِيخْ سَخْتْ

مَكُنْ تَا تَوَانِى دِلِ خَلْقْ رِيشْ وَگَرْ مِيكُنِى مِيكَنِى بِيخِ خِويشْ

گَرْ اِنْصَافْ پُرْسِى بَدَاخْتَرْ كَسْ اَسْتْ كِه دَرْ رَاحَتَشْ رَنْجِ دِيگَرْ كَسْ اَسْتْ

نَمَانَدْ سِتَمْكَارِ بَدْ رُوزْگَارْ بِمَانَدْ بَرُو لَعْنَتْ پَايْدَارْ

"İnsanlar kök, sultan ise ağac(ın gövdesi) **gibidir,**
Ey oğul! Ağacın gövdesi kökünden sert (sağlam) **olur.**

Elinden geldiği kadar insanların kalbini incitme,
(Çünkü) **eğer böyle edersen kendi kökünü kazımış olursun!**

Eğer insaf arayan kimse isen, (bil ki) **bedbaht o kimsedir ki,**
Diğer kişilerin rencide edilmesinde onun rahatı vardır.

Hayatı kötülük olan zâlim (pâyidar) **kalmaz,**
Üzerine ebedî olarak lanet kalır."

Âyet: 23

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) **"Sonra dönüşünüz ancak Bizedir. Biz de yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri size haber vereceğiz"** kavl-i şerîfi mukadder bir cümleye atıf (gönderme) yapmaktadır.

Sanki böylece burada: "Siz dünyâ hayâtında bu yaptığınız zulümlerle birkaç gün yararlanırsınız ama sonra dönüşünüz ancak Bize olacak, o zaman Biz size yapmış olduğunuz zulüm ve fesatların ağır vebâli mûcip cezâlarını birer birer açıklayacağız" buyrulmuş olmaktadır.

Şu bilinsin ki; dünyâda işlenen her amelin yârın âhirette ortaya çıkacak bir gerçek yüzü olacaktır. Hayırlı ameller güzel sûrette görünecek, şerli işler ise çirkin sûrette zuhûr edecektir.

Velâkin bu hakîkat dünyâda bilinmediği için günahkârlar öldürücü zehir mâhiyetinde olan mâsiyetleri güzel ve tatlı görmüşler, hakîkatte faydalı mâcun niteliğinde olan taat ve ibâdetleri ise kerih görüp acı bulmuşlardır.

Azgınlık ve zulüm bu dünyâda, mal edinmek ve düşmanlarından intikam almak gibi yönler hasebiyle zâlimler için iştah kabartan bir sûrette gözükse de âhirette **Allâh-u Te'âlâ** o işlerin hakîkatini kendilerine gösterdiği zaman, gerçeğin onların düşündüğü gibi olmadığını anlayacaklardır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahmetullâhi Aleyh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede geçen: **"Bağy** (azgınlık)**"**, nefsin kendisini aldatacak şekilde sâlih amellerini görmesi ve onları kendinden bilerek helâk olmasıdır.

Nitekim **Zünnûn** *(Rahmetullâhi Aleyh)*e: "Kulun kendisiyle kandırıldığı şeylerin en gizlisi nedir?" denildiğinde: "Lütufları, kerâmetleri ve hârikulâdelikleri (kendinden) görmektir" diye cevap verdi.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kullara: "Ey insanlar! Azgınlığınız kendi aleyhinize dönecektir, Biz sizi birkaç gün metâlandıracağız ama dünyâda faydalandığınız bu zevklerden sebep çok uzun azaplar çekeceksiniz" buyurmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmelerin îzâhında zikredilen işârî mânâlara göre; **Allâh-u Te'âlâ**, **siz** kullarının nefislerini **karada**, yâni; kara gibi olan nefisleriyle cihat yollarında, kalplerini de **denizde**, yâni; deryâ gibi olan müşâhedeler içerisinde **yürütüyor**.

Nihâyet **siz** kullar **gemilerde**, yâni; ezelî inâyet gemilerinde **bulunduğunuzda** ve **hoş bir rüzgâr ile** yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmanın getirdiği sabâ rüzgârı gibi bir esinti ile **gemiler onları yüzdürdüğünde, ve tam onunla ferahlandıkları bir anda o gemilere bir kasırga**, yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kahır tecellîsi **gelir ve her yerden dalgalar**, yâni; celâl sıfatının dalgaları **onlara gelir ve böylece onlar kuşatıldıklarını**, yâni o dalgalarda helâk olacaklarını **zannederler.**

İşte o zaman dîni Kendisine hâlis kılarak, yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden teberrî ederek (uzaklaşarak) **ve: "Bizi bundan kurtarırsan elbette şükredenlerden olacağız"** yâni; Sana nefsimizle (kendimizi devrede görerek) değil de, Sana Seninle (Senin bizi muvaffak kılmanı mülâhaza ederek) şükredeceğiz **diyerek Allâh'a duâ ederler.**

Bu sefer onları kurtarınca hak olmayan bir sûretle yeryüzünde azgınlık ederler, yâni; rubûbiyyetin cemâl tecellîlerinden dolayı mânevî sarhoşluğa uğrayarak kulluk sınırını aşarlar.

Ama bu sekr (mânevî sarhoşluk) hâlinden kurtulup sahv (ayıklık) hâline döndüklerinde **Allâh-u Te'âlâ** onlara:

"Ey insanlar! Bu azgınlığınız ancak kendinize döner, yâni; (O'nu gördüğünüz, O'na ulaştığınız ve O'nun varlığında kendi varlığınızı yok ettiğinize dâir) **Allâh-u Te'âlâ** hakkındaki tüm iddialarınız ancak sizi alâkadar eder, bunlardan hiçbiri **Allâh-u Te'âlâ**'ya râci olmaz.

Çünkü **Allâh-u Sübhânehû, Vücûd-u Mutlak**'tır, yâni; O'nun varlığı (Kendisine ulaşılma, Kendisiyle buluşulma ve müşâhede edilme gibi) bütün kayıtlardan hattâ itlâk kaydından yâni; kayıtsızlık kaydından dahî vârestedir (uzaktır)." buyurur.

Âyet: 24

﴿ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (24)

(إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ) **Ancak o hayâtın meseli** (ilginç durumu), öyle hayat ki, (اَلدُّنْيَا) **pek alçak olan,** ne gibidir? (كَمَاءٍ) **bir su gibidir,** öyle su ki, (أَنْزَلْنَا) **Biz indirdik,** neyi? (هُ) **onu,** neden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten,** sonra, (فَاخْتَلَطَ) **karıştı,** ne sebebiyle? (بِهِ) **onun sebebiyle,** ne? (نَبَاتُ الْأَرْضِ) **o toprağın bitkisi,** o bitkiler hangi cinsten olduğu halde? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (يَأْكُلُ) **yiyor,** kim? (اَلنَّاسُ) **insanlar,** daha, (وَالْأَنْعَامُ) **davarlar,** (حَتَّى إِذَا أَخَذَتْ) **nihâyet takındığı zaman,** ne? (اَلْأَرْضُ) **o toprak,** neyi? (زُخْرُفَهَا) **güzelliğini,** daha, (وَازَّيَّنَتْ) **süslendiğinde,** daha, (وَظَنَّ) **zannettiğinde,** kim? (أَهْلُهَا) **onun ahâlîsi,** neyi? (أَنَّهُمْ) **gerçekten kendileri,** nedirler? (قَادِرُونَ) **kādirdirler,** ne üzerine? (عَلَيْهَا) **onun** (bitirdiği mahsüllerden faydalanmak) **üzerine,** (أَتَا) **geliverir,** neye? (هَا) **ona,** ne? (أَمْرُنَا) (azap) **emrimiz,** ne zamanda? (لَيْلًا) **bir gece,** (أَوْ نَهَارًا) **veyâ bir gündüz,** (فَجَعَلْنَا) **böylece Biz çevririz,** neyi? (هَا) **onu** (o ürünleri), neye? (حَصِيدًا) **kökünden biçilmiş** (ekin gibi) **bir şeye,** ne gibi olduğu halde? (كَأَنْ لَمْ تَغْنَ) **sanki** (o bitkiler o toprakta) **durmuyordu,** ne zamanda? (بِالْأَمْسِ) **dün,** yâni biraz önce, (غَنِيَ) *fiili* (عَلِمَ) *bâbından olup "İkāmet etti" mânâsına gelmektedir,* (كَذٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (نُفَصِّلُ) **Biz ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz,** neyi? (اَلْاٰيَاتِ) **âyetleri,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يَتَفَكَّرُونَ) **tefekkür ediyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O pek alçak (dünyâ) **hayâtın**(ın çabucak elden çıkması ve insanların ona aldanmasının) **ilginç durumu, ancak bir su gibidir ki; Biz kendisini gökten indirmişizdir de, insanların ve davarların yemekte olduğu o toprağın bitkisi**(, mahsülleri ve meraları) **onun sebebiyle** (çokça ve sıkça) **birbirine karış**(arak çık)**mıştır.**

Nihâyet o toprak güzelliğini iyice takındığında, (türlü türlü ve rengârenk bitkilerle) **tamâmen süslendiğinde, ahâlîsi de gerçekten kendilerinin on**(da yetişen mahsüllerden faydalanmay)**a karşı gücü yeten kimseler olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veyâ bir gündüz**(; dolu, don, çekirge, fâre ve kasırga gibi azaplarımızla ilgili) **emrimiz ona gelivermiştir de, böylece hemen Biz onu**(n ağaçlarını, bitkilerini ve ekinlerini) **sanki biraz önce** (orada) **durmuyormuş gibi kökünden biçilmiş bir şeye çevirmişizdir.**

İşte sana! (Mânâları hakkında iyice kafa yorarak) **tefekkür etmekte olan bir toplum için Biz âyetleri böylece** (eşsiz bir beyan üslûbuyla) **ayrıntılı olarak açıklıyoruz."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede insanların azgınlıklarının ancak kendi aleyhlerine olacağını bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede, âhirete hazırlanmaktan tamâmen yüz çevirip dünyâya aldanarak ve ona sımsıkı sarılarak yeryüzünde fesat çıkaran kimselerin kötü âkıbetlerini çok ilginç bir misal ile açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede dünyâ hayâtı yağmurla yetişen ve birbiriyle karışık şekilde büyüyen türlü türlü nebâtâta (bitkilere) benzetilmiştir ki, ulemâ bu benzetmede bulunan ortak yönleri birkaç şekilde îzah etmiştir.

Birinci vecih; kişinin ömrünü harcadığı ve mesâisini sarfettiği dünyâ hayâtının âkıbeti, kendisine büyük ümitler bağlandığı anda başına gelen bir âfet nedeniyle birden ümit kestiren bitkilerin âkıbetine benzemektedir. Nitekim dünyâya kalbini tamâmen bağlayıp ona karşı rağbetini büyük tutarak fânî hayâta tutunmaya çalışan kişiye en ümitlendiği ve şımardığı anda ekseriyetle ölüm gelmektedir ki bu husus:

﴿حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾

"Netîcede onlar kendilerine verilmiş olan (nîmet dolu) **şeylerle** (şımarıp) **ferahlanmışlardı ki,** (azâbı daha şiddetle tatmaları için) **Biz onları ansızın yakalayıverdik, artık birden bire onlar** (kurtuluş ve rahmetten) **ümit kesici kimseler** (hâline gelmişler)**dir."** *(el-En'âm Sûresi:44)* âyet-i kerîmesinde de beyân edilmiştir.

Âyet: 24

Şöyle ki; bu âyet-i kerîmede dünyâcıların tüm isteklerine kavuşarak tam şımardıkları bir anda, bütün ömürlerini uğruna harcadıkları dünyâyı kaybederek, kendisine kavuşmak üzere oldukları âhireti de kazanamadıkları için sonsuz hayâtı da zâyi ederek tam bir iflâsın içine düştükleri konusu işlenmiştir ki böylece dünyâyı sevip ona aldanarak âhireti terk edenin güzel bir sona erişememesi, netîcesi güzel olmayan güzel görünümlü mahsûlün durumuna benzetilmiştir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

بِنْگَرْ بَآنْكِه رُوی زَمِينْ فَصْلِ نَوْبَهَارْ مَانَنْدِ نَقْشِ خَانَه مَانِی مُزَيَّنْ اَسْتْ

وَقْتِ خَزَانْ بَبَرْگِ رَيَاحِينْ چُوبِنْگَرِی مُنْصِفْ شَوِی كِه لَائِقِ بَرْ بَادْ دَادَنْ اَسْتْ

"İlkbahar mevsiminde yeryüzüne bak,
Ebedî kalacak bir evin süsü gibi süslenmiştir.

(Ama) **son bahar zamânında o reyhanların yapraklarına baktığında,**
İnsafa gelip (anlarsın ki bu dünyâ) **rüzgârlara bırakmaya lâyıktır."**

İkinci benzeyiş yönü; esbâb-ı mühlike (yel, sel, yıldırım gibi gökten veyâ yerden gelen helâk edici âfetler sebebi) ile zâyi olan mahsülleri ekip bakan kimsenin bu uğurdaki sa'y-ü gayreti boşa gittiği gibi dünyâya aldanıp âhireti reddeden kimselerin yaptıkları bâzı hayırlı ameller de âhirette sevapsız kalarak zâyi olacaktır.

Nitekim:

﴿وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا﴾

"Biz o (kâfir ola)**nların** (misâfir ağırlamak ve sıla-i rahîm gibi) **yapmış oldukları o** (iyi) **amele yöneldik de nihâyet onu dağılmış bir toz** (gibi fayda görülemeyen değersiz bir şey) **hâline getirdik"** *(el-Furkān Sûresi:23)* âyet-i kerîmesinde de dünyâcıların iyi amellerinin durumu, darmadağın edilen toza benzetilmiştir.

Üçüncü yön; felâkete uğrayan bostanın sâhibi ömrünü yorgunluklarla ve zahmetlerle geçirip kalbini ondan faydalanma azmine bağlamışken bir mühlik sebep baş gösterip mahsulleri zâyi olunca, mâzide çekmiş olduğu o zahmetler, müstakbelde dâimâ sıkıntısını çekeceği hasret ve nedâmetlere (pişmanlıklara) sebebiyet verdiği gibi, kalbini dünyâya bağlayıp onu elde etmek için kendisini birçok zahmete sokan kişi de öldüğü zaman dünyâda

elde ettiği her şeyi kaybettiğini görünce dünyâlık menfaatleri tahsil uğrunda katlandığı onca zahmet hiç şüphesiz ki kendisi için âhirette büyük bir bedbahtlığın ve sıkıntının husûlüne sebep olacaktır.

Dördüncü yön; Allâh-u Te'âlâ bu misâli âhirete inanmayan kimseler için vermiş de olabilir. Zîrâ son derece güzel yetiştirilmiş ve ziynet husûsunda zirveye ulaşmış mahsülleri barındıran o süslü arâziye bir âfet gelip güzelliği tümüyle kaybolduktan sonra biz o toprakların yeniden mahsüllerle süslendiğini görmekteyiz. İşte bu misal bunu yapmaya kādir olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın, iyiliğe iyilikle, kötülüğe de azap ile muâmelede bulunmak üzere yaptıklarına karşılık vermek için kulları âhirette diriltmeye güçlü olduğuna en büyük delildir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ) **"Bir su gibidir ki; Biz kendisini gökten indirmişizdir"** kavl-i şerîfinde dünyâ hayâtının suya benzetilmesi hususunda şöyle bir îzah yapılmıştır; su bekletilmekle değişip bozulduğu gibi mal da cimrilik sebebiyle (zekâtı ve sadakası verilmeyerek) tutulursa **Allâh** indinde kınanmış ve bozulmuş olur.

Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:

مَالْ چُونْ آبْ اَسْتْ تَا بَاشَدْ رَوَانْ فَيْضْهَا يَابَنْدْ اَزُو اَهْلِ جَهَانْ

چَنْدْ رُوزِى چُونْ كُنَدْ يَكْجَا دِرَنْگْ گَنْدَه ُو بِي حَاصِلْ اَسْتُ و تِيرَه رَنْگْ

"Mal su gibidir; akıcı olduğu müddetçe,
Dünyâ ehli kendisinden feyizler (faydalar) **alır.**

(Lâkin) **birkaç gün bir yerde durgun kalırsa,**
Kötü, faydasız ve rengi sönük olur."

Yine böylece yağmur hâcet miktârı (ihtiyaç kadar) yağarsa fayda verir, itidal haddini (dengeli olma sınırını) aşarsa zararlı olur.

İşte mal da zarûretleri karşılayacak, din ve dünyâ gâyelerini tahsil ettirecek kadar olursa faydalı olur. Ama ihtiyaç miktârından fazla olup günah işlemeye sebebiyet verir de düşük ve yüksek seviyedeki herkese karşı iftihar vesîlesi olursa zararlı olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى ۞ أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنَى﴾

Âyet: 24

"Hayır! (İnsan bunca nîmetlere nankörlük etmemelidir!) **Gerçekten o** (kâfir) **insan elbette haddi aşmaktadır; çünkü kendisini** (Allâh'tan ve îmandan) **ihtiyaçsız kalmış olarak görmüştür"** *(el-Alak Sûresi:6-7)* buyuruyor.

Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:

تَوَانگَرِی کَشَدَتْ سُوی عُجْبُ و نَخْوَتُ و نَازْ
خُوشْ اَسْتْ فَقْرْ کِه دَارَدْ هَزَارْ سُوزُ و نِیَازْ

"Zenginlik seni kendini beğenme, kibir ve nazlara çeker,
Binlerce acı ve ihtiyaç içeren fakirlik ne güzeldir!"

Malı tutmak cimrilikten sayıldığı gibi, faydalanmak için kitapları isteyenden gizleyip vermemek de cimriliğe dâhildir. Hele de o kitabın nüshaları çok olmayıp herkesin faydalanması gereken tek nüsha bir kişideyse, bu durumda onu gizlemek ilmi engelleme sebeplerinin en büyüklerindendir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَتَمَ عِلْمًا مِمَّا يَنْفَعُ اللهُ بِهِ فِي أَمْرِ النَّاسِ أَمْرِ الدِّينِ أَلْجَمَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ.»

"Her kim insanların işleri, özellikle din işleri husûsunda Allâh'ın kendisini (kullara) **faydalı kıldığı konulardan herhangi bir ilmi gizlerse, kıyâmet günü Allâh on**(un ağzın)**a ateşten bir gemle gem vurur"** *(İbnü Mâce, el-Mukaddime:24, no:265, 1/97; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/)* hadîs-i şerîfinde vârid olan tehdit, kitapları engelleyen kimselere de şâmildir. ***"el-Mekāsıdü'l-hasene"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: "Zamânımızda öyle kimseler gördük ki hak eden kimselere kitapları vermezler, bâzı elbiseleri çürüyünceye kadar sandıkta saklarlar, ne giyerler, ne satarlar, ne de bağışlarlar. Kendisine bu konuda bir şey diyecek olsan: 'Bu bana babamdan yâhut anamdan mîras kaldı, ben de teberrüken (hâtıra olarak) saklıyorum' der. Hâlbuki bu cehâlet ondan hiçbir şey defedemez." (Çünkü teberrük akrabânın elbisesiyle değil, evliyânın elbisesiyle olur.)

Âyet-i Kerîmede Geçen: (حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ) **"Nihayet o toprak güzelliğini iyice takındığında, tamâmen süslendiğinde, ahâlîsi de gerçekten kendilerinin ona karşı gücü yeten kimseler olduklarını sandıkları bir**

sırada, bir gece veyâ bir gündüz emrimiz ona gelivermiştir de, böylece hemen Biz onu sanki biraz önce durmuyormuş gibi kökünden biçilmiş bir şeye çevirmişizdir" cümle-i celîlesi tefsirlerde:

"Bol ve bereketli yağmurlar alması netîcesinde mâmur olan o toprak güzelliğini iyice takınıp, türlü türlü ve rengârenk bitkilerle tamâmen süslendiğinde, sâhipleri de gerçekten kendilerinin onda yetişen mahsüllerden yiyip içerek, alıp satarak faydalanma imkânına sâhip olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veyâ bir gündüz ânîden isâbet eden dolu, don, çekirge, fâre ve kasırga gibi azapların vurmasına dâir ilâhî emir o tarlaya gelir de, böylece **Allâh-u Te'âlâ** hemen o tarlanın ağaçlarını, bitkilerini ve ekinlerini sanki biraz önce orada durmuyormuş gibi kökünden biçilmiş bir hâle getirir" şeklinde îzah edilmiştir ki bu cümle-i celîleyi **Semerkandî** *(Rahimehullâh)*:

"Bir an önce mâmur olup başına gelen bir âfet sebebiyle bir an sonra yerinde yeller esen o tarla gibi, insan da mal yığar, mülk satın alır, binâlar yapar, ama tam maksadına ulaştığını düşündüğü bir anda kendisine ölüm gelir de birdenbire o kişi hiç yaşamamışa döner. Yine böylece bir adamın (uzun zaman beklemesinin ardından) çocuğu doğar, derken o çocuk büyür ve bülûğa erer, babası tam ondan (faydalanacağını umarak) maksadına ulaştığını düşünürken o çocuk ânîden ölür de artık o kişi sanki o mutluluğu hiç yaşamamış gibi olur" şeklinde tefsir etmiştir.

Dünyânın tabiatı, peşine düşenden kaçmak, kendisinden kaçanın ise peşine düşmektir. Bu yüzden dünyâya aldanıp peşine düşenler tam onu yakaladım derken kaybederler. **Allâh-u Te'âlâ** Kitâb-ı Azîzi'nin birkaç yerinde dünyâ hayâtını yeryüzünün bitkilerine benzeterek çabuk elden çıkacağına dikkat çekmiştir. Nitekim:

﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا﴾

"(Habîbim! Yaşadıkları) **o en alçak** (dünyâ) **hayâtın**(ın ilk başta güllük gülistanlık görülüp, sonra çabucak elden çıkışıyla ilgili) **acâyip hâlini onlara bir su gibi** (örneklendirerek) **açıkla ki, Biz onu gökten indirmişizdir de, onun sebebiyle yerin bitkisi** (ilk başta gelişerek, sık ve) **karışık bir halde yetişmiş, sonra da rüzgârların kendisini savurmakta olduğu kuru ve dağınık bir kırıntıya dönüşüvermiştir.**

Âyet: 24

Zâten Allâh dâimâ (yoktan yaratmak ve tekrar yok etmek dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Muktedir olmuştur"** *(el-Kehf Sûresi:45)* kavl-i şerîfinde, ayrıca:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

"(Ey dünyâya aldanan kişi!) **Görmedin mi ki; şüphesiz Allâh gökten bir su indirmiştir de, onu yerdeki birtakım menbâlara girdirmiştir. Sonra türleri/şekilleri/renkleri/ farklı birçok ekini onun sebebiyle çıkartmaktadır.** (Yemyeşil ve taptâze hâlinden) **sonra o** (ekinler) **kurur da sen onu sapsarı bir halde görürsün. Sonra da O onu** (ele alındığında) **darmadağın olan bir kırıntı yapar.**

İşte sana! Hâlis akıllara sâhip kimseler için gerçekten de bunda(, dünyânın fânîliğini anlamaları husûsunda) **elbette pek büyük bir öğüt vardır"** *(ez-Zümer Sûresi:21)* âyet-i kerîmesinde, yine böylece:

﴿اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾

"(Ey dünyâ nîmetleriyle mağrur olup, âhiret için çalışmayı ihmâl eden kullarım!) **Bilin ki; o en alçak** (dünyâ) **hayât**(ı)**, ancak** (çocukların boş yere kendilerini yorduğu oyunlar gibi) **kıymetsiz bir oyun,** (gençlerin eğlenişi gibi kısa süren) **geçici bir eğlence,** (kadınların kısa bir zaman içinde bozulacak süsleri gibi) **basit bir ziynet,** (yaşıtların birbirine hava atması gibi) **aranızda büyük bir böbürlenme** (malzemesi) **ve** (esnaf-tüccarın, tûl-u emele kapılarak artırma gayretine girdikleri, ama kendilerinden istifâde edecek kadar dahî yaşayamayacakları o) **mallarla çocuklarda bir nevi çokluk taslamaktır.**

(İşte bütün bunlar,) **bir yağmurun ilginç durumu gibidir ki, onun bitkisi ekenleri hayran bırakmıştır ama sonra o kurur da, artık** (yemyeşil ve taptâze hâlinden sonra) **sen onu sapsarı bir halde görürsün, daha sonra ise** (ele alındığında) **darmadağın olan bir kırıntı oluverir.** (Bu dünyâ zevklerine dalıp, âhireti ihmâl eden kimseler için) **âhirette ise pek şiddetli büyük bir azap da vardır, hem de** (dünyâya meyletmeyip âhireti tercih

edenler için) **Allâh tarafından büyük bir mağfiret ve çok yüce bir rızâ da vardır. İşte o en alçak** (dünyâ) **hayât**(ının lezzet ve yaldızları) **aldatıcı bir** (menfaat ve geçici bir) **yaşantıdan başkası değildir"** *(el-Hadîd Sûresi:20)* âyet-i celîlesinde, dünyâ hayâtı suyla yetişen bitkilere teşbih edilerek; o bitkiler güzelleştikten sonra kısa bir zaman içinde, hattâ bir felâket gelmesi hâlinde mevsimini de beklemeden çörçöp olduğu gibi, dünyâ nîmetlerinin de bir zaman faydalanıldıktan sonra ölümle, hattâ kimileri hakkında yaşarken bile hiç faydalanmadan elden çıkacağı anlatılmak istenmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) **"İşte sana! Tefekkür etmekte olan bir toplum için Biz âyetleri böylece ayrıntılı olarak açıklıyoruz"** cümle-i celîlesi:

"İşte Biz, mânâları hakkında iyice kafa yorarak tefekkür etmekte olan bir toplum için dünyânın bir zaman aldatıp sonra elden çıkacağının âyet ve alâmetlerini böyle eşsiz bir beyan üslûbuyla ayrıntılı olarak açıklıyoruz ki fânî dünyânın nîmetlerine aldanıp âhireti kaybetmesinler, âhiretin sonsuzluğunu da böylece misallerle beyân ediyoruz ki bu şuurla onu talep edip kazansınlar" şeklinde tefsir edilmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde, dünyâ hayâtına bağlanmanın zemmi ve dünyânın fânîliği gibi hususları açıklayan bâzı hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmını burada zikretmek münâsip düşecektir.

Bu konuda vârid olan hadîs-i şerîfler meyânında **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُؤْتَى بِأَنْعَمِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُصْبَغُ فِي النَّارِ صَبْغَةً ثُمَّ يُقَالُ: يَا ابْنَ اٰدَمَ! هَلْ رَأَيْتَ خَيْرًا قَطُّ، هَلْ مَرَّ بِكَ نَعِيمٌ قَطُّ، فَيَقُولُ: لَا وَاللهِ يَا رَبِّ! وَيُؤْتَى بِأَشَدِّ النَّاسِ بُؤْسًا فِي الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُصْبَغُ صَبْغَةً فِي الْجَنَّةِ فَيُقَالُ لَهُ: يَا ابْنَ اٰدَمَ! هَلْ رَأَيْتَ بُؤْسًا قَطُّ، هَلْ مَرَّ بِكَ شِدَّةٌ قَطُّ، فَيَقُولُ لَا وَاللهِ يَا رَبِّ! مَا مَرَّ بِي بُؤْسٌ قَطُّ وَلَا رَأَيْتُ شِدَّةً قَطُّ.»

"Dünyâ ehlinin en bol nîmetlisi olup (âhirette) **cehennem ehlinden olan bir kişi kıyâmet günü getirilir de cehennem içerisinde** (çok az bir zaman bekletilmek sûretiyle ateşin) **hafif bir boyasıyla** (karalığıyla) **boya-**

nır, sonra (ona): **'Ey Âdemoğlu! Sen** (hayâtın boyunca) **hiçbir hayır** (ve iyilik) **gördün mü? Sana herhangi bir nîmet hiç uğradı mı?' denilir. O da** (karşılaştığı o en hafif azâbın tesiriyle dünyâ hayâtında zevklendiği bütün nîmetleri unutup)**: 'Hayır, vallâhi yâ Rabbi!** (Dünyâda asla bir nîmete kavuşmadım!)**' der.**

Dünyâda sıkıntı bakımından insanların en şiddetlisi olup (âhirette) **cennet ehlinden olan bir kişi** (mahşere) **getirilir de cennet içerisinde** (çok az bir zaman bekletilmek sûretiyle nîmetlerin) **hafif bir boyasıyla** (zevkiyle) **boyanır, sonra** (ona)**: 'Ey Âdemoğlu! Sen** (hayâtın boyunca) **hiçbir sıkıntı gördün mü? Sana herhangi bir şiddet hiç uğradı mı?' denilir. O da** (karşılaştığı o en hafif nîmetin tesiriyle dünyâ hayâtında çektiği bütün dertleri unutup)**: 'Hayır, vallâhi yâ Rabbi! Bana hiçbir sıkıntı aslâ uğramadı ve ben hiçbir şiddet görmedim!' der."** *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:12, no:2807, 4/2162; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/351)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in meclislerinden bir mecliste bulundum, o sırada kendisine yüzü bembeyaz, saçları ve rengi güzel, üzerinde bembeyaz elbiseler bulunan bir adam gelerek: 'Esselâmü aleyke yâ **Rasûlellâh**' dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا، قَالَ: شَهِدْتُ مَجْلِسًا مِنْ مَجَالِسِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ أَبْيَضُ الْوَجْهِ، حَسَنُ الشَّعْرِ وَاللَّوْنِ، عَلَيْهِ ثِيَابٌ بِيضٌ، فَقَالَ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ». فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ مَا الدُّنْيَا؟ قَالَ: «حُلْمُ الْمَنَامِ وَأَهْلُهَا مُجَازَوْنَ وَمُعَاقَبُونَ» . قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْاٰخِرَةُ؟ قَالَ: «اَلْأَبَدُ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْجَنَّةُ؟ قَالَ: «بَدَلُ الدُّنْيَا لِتَارِكِهَا، نَعِيمُهَا أَبَدًا» قَالَ: فَمَا جَهَنَّمُ؟ قَالَ: «بَدَلُ الدُّنْيَا لِطَالِبِهَا لَا يُفَارِقُهَا أَهْلُهَا أَبَدًا». قَالَ: فَمَنْ خَيْرُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ؟ قَالَ: «اَلَّذِي يَعْمَلُ فِيهَا بِطَاعَةِ اللهِ تَعَالَى.» قَالَ: فَكَيْفَ يَكُونُ الرَّجُلُ فِيهَا؟ قَالَ: «مُشَمِّرًا كَطَالِبِ الْقَافِلَةِ» قَالَ: فَكَمِ الْقَرَارُ بِهَا؟ قَالَ: «كَقَدْرِ الْمُتَخَلِّفِ عَنِ الْقَافِلَةِ» قَالَ: فَكَمْ مَا بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ؟ قَالَ: «كَغَمْضَةِ عَيْنٍ» قَالَ: فَذَهَبَ الرَّجُلُ فَلَمْ يُرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هٰذَا جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ لِيُزَهِّدَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَيُرَغِّبَكُمْ فِي الْاٰخِرَةِ.»

'Ve aleykümü's-selâm ve rahmetüllâh' buyurdu. Bunun üzerine o zât: 'Yâ Rasûlellâh! Dünyâ nedir?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Uykudaki rüyâdır** (ama rüyâda yaptıklarından sorumsuz olduğun gibi dünyâda yaptıklarından sorumsuz olmayacaksın. Zîrâ) **dünyâ ehli** (iyilik yaparlarsa hayırları ile) **karşılık görecekler,** (kötülük yaparlarsa da) **azâba uğratılacaklardır'** buyurdu.

Yine aynı kişi: 'Yâ **Rasûlellâh**! Âhiret nedir?' diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Sonsuzluktur; bir fırka cennette, diğer bir fırka ise cehennemde olacaktır'** buyurdu. Bu kişi: 'Yâ **Rasûlellâh**! Cennet nedir?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Terkedenleri için dünyânın karşılığı olacaktır ki onun nîmetleri ebedîdir'** buyurdu. O zaman bu zat: 'Cehennem nedir?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Tâlipleri** (âhireti terkedip sadece onu talep edenler) **için dünyânın karşılığı olacaktır ki, ehli ondan ebediyyen ayrılmayacaktır'** buyurdu.

Yine bu kişi: 'Bu ümmetin hayırlısı kimdir?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Orada** (dünyâda) **Allâh-u Te'âlâ'nın tâatıyla amel edendir'** buyurdu.

O kişi: 'Bir adam dünyâda nasıl olur?' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Bir kâfileyi arayan gibi** (dünyâ malını yığmaya hırslı ve) **gayretli olur'** buyurdu. Bu kişi: 'Peki orada kalması ne kadar olur?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Kâfileden geri kalan kişi**(nin koşup kâfileye yetişmesi sırasında geçen az bir süre) **kadar olur'** buyurdu.

Sonunda o kişi: 'Dünyâ ile âhiret arasında ne kadar (süre) vardır?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Göz yum**(up aç)**ması kadar** (az bir zaman)**dır'** buyurdu. Tam o anda o kişi gitti, artık görülemez oldu. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'İşte o Cibrîl idi, sizi dünyâdan soğutmak ve sizi âhirete teşvik etmek için geldi'** buyurdu." *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Tenbîhü'l-gâfilîn, sh:239; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/154)*

İbni Acîbe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Hakk Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede himmetini dünyâya sarfedip, nefsini mal yığmakta yoran, muhkem binâlar yapıp onları yaldızlayan, ekip biçen, tam faydalanacağım derken de kendisine ölüm gelerek dünyâdan göçen ve bu yüzden umduğuna erişemeyen, kaçırdığı sâlih amellere de geri dönemeyen kişilere dünyâ hayâtının fânîliğini şu misâliyle açıklamıştır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir hutbesinde (konuşmasında) şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

«أَمَا رَأَيْتُمُ الْمُؤَاخَذِينَ عَلَى الْغِرَةِ، الْمُزْعَجِينَ بَعْدَ الطُّمَأْنِينَةِ، الَّذِينَ أَقَامُوا عَلَى الشُّبُهَاتِ، وَجَنَحُوا إِلَى الشَّهَوَاتِ، حَتَّى أَتَتْهُمْ رُسُلُ رَبِّهِمْ، فَلَا مَا كَانُوا أَمَّلُوا أَدْرَكُوا، وَلَا مَا فَاتَهُمْ رَجَعُوا، قَدِمُوا عَلَى مَا قَدَّمُوا، وَنَدِمُوا عَلَى مَا خَلَّفُوا، وَلَمْ يَنْفَعِ النَّدَمُ وَقَدْ جَفَّ الْقَلَمُ.»

"Gaflet içindeyken yakalananları, rahatlıktan sonra rahatsız edilenleri, Rablerinin elçileri (olan ölüm melekleri) **kendilerine gelinceye kadar o şüpheli işlerde ısrar edip şehvetlere meyledenleri görmediniz mi ki onlar ne umduklarına yetişebildiler, ne de kaçırdıklarına dönebildiler?!**

Onlar gönderdikleri (hayır ve haseneleri)**ne kavuştular,** (zekât ve sadaka olarak elden çıkartmayıp) **geri bıraktıklarına da pişman oldular, fakat kalem kurumuşken** (haklarında yazılan bedbahtlık karârı kesinleşmişken) **bu pişmanlık**(ları) **fayda vermedi."** *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/153)*

Yine bir konuşmasında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«فَلَا تَخْدَعَنَّكُمْ زَخَارِفُ دُنْيَا دَنِيَّةٍ، عَنْ مَرَاتِبِ جَنَّاتٍ عَلِيَّةٍ، فَكَأَنْ قَدْ كُشِفَ الْقِنَاعُ، وَارْتَفَعَ الْارْتِيَابُ، وَلَاقَى كُلُّ امْرِئٍ مُسْتَقَرَّهُ، وَعَرَفَ مَثْوَاهُ وَمَقِيلَهُ.»

"Sakın alçak dünyânın yaldızları sizi yüksek cennetlerin mertebelerinden (alıkoyarak) **aldatmasın!** (Âhiret o kadar hakîkattir ki) **sanki gerçekten** (dünyâdayken bile) **perdeler açılmış, şüphe ortadan kalkmış, herkes yerine kavuşmuş, ikâmetgâhını ve istirâhatgâhını** (dünyâdaki evinden daha ziyâde) **tanımıştır."** *(İbnü Acîbe, 3/154; Ebû Nasr, el-Erba'ûn vüde'âniyye, sh:53)*

Bu hadîs-i şerîfleri yanlış yorumlayan bâzı kimseler insanları dünyâ hayâtından soğutayım derken çalışıp mal kazanmanın zemmi husûsunda açıklamalar yapmışlarsa da bunlar doğru değildir. Zîrâ zekâtı ve sadakası verilen hayırlı malın sâhibi için faydalı olacağı hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Nitekim **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana birini yolla(yıp beni çağır)dı ve:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ بَعَثَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «خُذْ عَلَيْكَ ثِيَابَكَ وَسِلَاحَكَ ثُمَّ ائْتِنِي.» فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَصَعَّدَ فِيَّ النَّظَرَ ثُمَّ طَأْطَأَهُ فَقَالَ: «إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَكَ عَلَى جَيْشٍ فَيُسَلِّمَكَ اللهُ وَيُغْنِمَكَ وَأَرْغَبُ

لَكَ مِنَ الْمَالِ رَغْبَةً صَالِحَةً.» قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا أَسْلَمْتُ مِنْ أَجْلِ الْمَالِ وَلٰكِنِّي أَسْلَمْتُ رَغْبَةً فِي الْإِسْلَامِ وَأَنْ أَكُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «يَا عَمْرُو! نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ.»

"Elbiselerini ve silâhını üzerine al sonra bana gel" buyurdu. Bunun üzerine ben kendisine geldiğimde o abdest alıyordu, o sırada yukarıdan aşağı doğru bana iyice baktı sonra bakışını indirdi ve: **"Gerçekten ben seni bir ordu**(ya komutan olarak düşman) **üzerine göndermek istiyorum ki böylece Allâh sana selâmet verecek ve sana ganîmet verecektir. Ben senin için mal** (sâhibi olman) **hakkında iyi** (niyetli) **bir istek ile rağbet içinde bulunuyorum"** dedi.

Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben maldan sebep Müslüman olmadım, lâkin ben İslâm'a gerçekten heves ettiğim için ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte olayım diye Müslüman oldum" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Amr! Sâlih (iyi) **kişi için sâlih** (iyi) **mal ne güzeldir"** buyurdu. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:17763, 29/298; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/16)*

İyi mal iyi adam için güzel oduğu gibi faydalı ilim de nefsin hevâsını katl (kötü arzusunu bitirme) husûsunda sâhibi yararına işleyen keskin kılıç gibidir. Faydasız ilim ise sâhibini hak yoldan ayırma sebebidir. Birincisi güzel olduğu kadar ikincisi de o derece çirkindir.

Nizâmî *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:

كُنْجِ اَمَانْ نِيسْتْ دَرِينْ خَاكْدَانْ مَغْزِ وَفَا نِيسْتْ دَرِينْ اُسْتُخَوانْ

"Bu çöplük (misâli olan dünyâ âlemin)**de sığınacak bir köşe yoktur,**
(Ne kadar arasan da) **bu kemiklerde vefâ özü yoktur."**

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'e dünyânın ne olduğu sorulduğunda:

«دُنْيَاكَ مَا يُشْغِلُكَ عَنْ رَبِّكَ.»

"Senin dünyân, seni Rabbinden meşgul eden şeylerdir" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/35)* buyurmuştur. Buna göre mal, makam ve mevki gibi şeylerden hangisi insanı **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerini tatbikten ve zikirden alıkoyuyorsa o kişi hakkında zemmedilen dünyâ odur.

Âyet: 24

Ama aynı şeyler bir başka kişiyi bu vazîfelerden geri bırakmıyorsa, onun hakkında o şeyler kınanmış dünyâ sıfatı taşımaz.

Dünyâ, çocuklar menzilesinde olan insanları terbiye eden anne gibidir. Her kim muallimini (hocasını) ihmâl edip annesiyle meşgul olan çocuk durumuna düşerse o kişi câhil kalır ve hattâ annesini kendisine tapmak için put edinmiş gibi olur.

Ama her kim annesiyle yetinmeyip kendisine hayırlar öğreten muallimin dersleriyle meşgul olursa o kişi âlim olur, arzusuna tapmaktan halâs olur ve maksadına vâsıl olur (ulaşır).

Demek ki; dünyânın tenkit edilmesi kendisi îtibarıyla olmayıp kendisine takılanları **Allâh-u Te'âlâ**'dan meşgul etmesi hasebiyledir.

Mahlûkat içerisinde dünyânın hudûdunu târif husûsunda birkaç görüş varsa da tahkik ehli (meseleleri delilleriyle inceleyen) âlimler bu hususta şöyle demişlerdir:

"Dünyâ; **Kürsî**'den îtibaren başlayıp yedi kat yerin altına kadar devâm eder. Kevn-ü fesâd âlemine (var olup bozulması imkân dâhilinde olan bütün yaratılmışlara) tealluk eden her şey dünyânın sınırına dâhildir.

Buna göre yedi kat gökler, yedi kat yerler ve bunlarda bulunan her şey dünyânın hudutlarına dâhildir. Ama **Arş**, **Kürsî** ve onlara tealluk eden sâlih ameller, temiz ruhlar, cennet ve içindekiler âhiret târifine dâhildirler. **Allâh-u Te'âlâ** bizi ve sizi her ne olursa olsun Kendi Zât'ından gayri bir şeyle alâkalı olmaktan muhâfaza eylesin ve bizleri âlem-i imkândan tam anlamıyla tecerrüd (soyutlanma) şerefiyle müşerref eylesin! Âmîn!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde dünyâ hayâtını gökten inen suya benzetmiştir ki o su sebebiyle ürünler biter, toprak yeşerir, meyveler biter, sâhipleri kendilerini ona tam alıştırmışken ânîden bir semâvî âfet gelerek sanki o toprağı hiç (böyle bir şey) olmamışa çevirir.

İşte böylece insan da yaşı kemâle erip kuvveti tamamlandıktan ve beğenilen hasletleri kendinde cem ettikten sonra ecel gelip onu alır da vefât etmesiyle düzenli olan bütün işleri bozulur.

Nitekim bu mânâda şöyle demişlerdir:

فَقَدْنَاهُ لَمَّا تَمَّ وَاخْتَمَّ بِالْعُلٰى كَذَاكَ كُسُوفُ الْبَدْرِ عِنْدَ تَمَامِهِ

"Tamamlanıp yüceliklere ulaşınca onu kaybettik,
İşte böylece ayın tutulması da tamalanı(p dolunay olu)**ncadır!"**

Dünyâ hallerinin gökten indirilen suya benzetilmesinin birçok yönden îzâhı yapılmıştır, şöyle ki; yağmur hîle (ve çâre)lerle inmeyeceği gibi dünyâ da ne yapsan kısmet olmadan elde edilmez.

Yağmur takdirsiz gelmezse de yağmur duâsı yapılabildiği gibi, rızık kısmetle olsa da **Allâh-u Te'âlâ**'dan istenebilir.

Yağmur yerine düşerse insanların hayat sebebi olur, mahallinin gayrine düşerse ortalığı harâb eder.

Mal da, hak edeni için selâmet sebebi olup kendisiyle alâkadar olanlara menfaat verir. Ama hak etmeyenlere ulaşırsa onların azgınlığına ve kendisiyle alâkadar olanların da belâsına sebebiyet verir.

Su ölçülü olursa salâh (fayda ve iyilik) sebebi olup, haddini aşarsa tahribat sebebi olduğu gibi mal da kifâyet miktârı olursa sâhibi nîmete mazhar olur, haddini aştığında ise nankörlük ve azgınlığı mûcip olur.

Suyun akışı devâm ettikçe tertemiz olur, uzun beklerse bozulur. Mal da, sâhibi onu infâk ettiği zaman hayırlı olur ama onu stok edip tuttuğu zaman illetli ve kötü olur.

Su temiz olduğu zaman helâl ve hem içime, hem pisliği gidermeye, hem ziyâde temizliğe elverişli olur, temiz olmadığında ise bunun aksine olduğu gibi mal da helâl ise faydalı olur, haram ise zararlı olur.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredilen işârî mânâya göre; ilkbahar zamanı ağaçları tomurcuk veren, çiçekleri beliren, toprağı yeşillenen ve bitkilerle ziynetlenen arâziye hiç beklenmediği bir anda hesapta olmayan bir şekilde bir âfet vurmasından emin olunmayacağı gibi, çok güzel halleri ve ihlâslı amelleri bulunan bir kişiye de nazar isabet ederek tecellî kapılarının kapanmasından emîn olunamaz.

Nitekim bu mânâda şöyle denilmiştir:

عَيْنٌ أَصَابَتْكَ إِنَّ الْعَيْنَ صَائِبَةٌ وَالْعَيْنُ تُسْرِعُ أَحْيَانًا إِلَى الْحَسَدِ

"Sana göz isâbet etmiş, şüphesiz göz, zararı isâbet eden bir şeydir,
Bâzı kere göz, haset (kıskanma) **cihetine süratle meyleder."**

Âyet: 24

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Gökten İndirdiği Su ile Yarattığı Mahsullerden İnsanların ve Davarların Yararlandığı:

﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ۞ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۞ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۞ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۞ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۞ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۞ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۞ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ۞ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾

"Haydi, insan yemeğine (bir) **baksın** (da düşünsün); **gerçekten Biz suyu tam bir dökme ile döktük; sonra yeri iyice yarmakla yar**(ıp ondan mahsüller çıkar)**dık.**

Böylece orada (buğday ve arpa gibi) **dâneler bitirdik; üzümler ve yoncalar da; zeytinlikler ve hurmalıklar da; sık ve büyük ağaçlı bostanlar da; meyveler ve meralar da;** (işte bütün bunları) **sizi ve davarlarınızı faydalandırmak için** (yarattık)." *(Abese Sûresi:24-32)*

﴿ وَاللّٰهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (25)

(وَاللّٰهُ) **Allâh,** (يَدْعُو) **dâvet ediyor,** nereye? (إِلَى دَارِ السَّلَامِ) **selâmet yurduna** (cennete), daha, (وَيَهْدِي) **hidâyet ediyor,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (يَشَاءُ) **diliyor,** nereye hidâyet ediyor? (إِلَى صِرَاطٍ) **bir yola,** öyle yol ki, (مُسْتَقِيمٍ) **dosdoğru olucu.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh (son bulmaktan ve tüm âfetlerden) **selâmet** (ve kurtuluş) **yurduna/*Selâm** (olan Zât'ın)**ın** (cennet gibi şerefli) **evine/***(sâkinlerine, Allâh'ın ve meleklerin çokça selâm verdiği) ***selâm diyârına/** (tüm kullarını) **dâvet etmektedir.** (Ama kullarının hepsi bu dâvete icâbet etmemiş, ancak bir kısmı bu çağrıya kulak vererek îmân etmiş ve sâlih ameller işlemişlerdir. Böylece O, rızâsına kavuşturmayı) **dilediği** (bu) **kimseleri de** (cennete zahmetsizce kavuşturacak) **dosdoğru bir yola hidâyet etmektedir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede açıkladığı misal ile âhiretten gâfil olanları dünyâya meyletmekten tenfîr ettikten (uzaklaştırdıktan) sonra bu âyet-i kerîmesiyle onları âhireti kazanmaya dâvet ve teşvik etmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr, Hâzin ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin âhirete teşvik etmesi husûsu **Sa'îd ibnü Ebî Hilâl** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf ile îzâh edilmiştir: **Câbir ibni Abdillâh el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizim yanımıza çıkıp gelerek şöyle buyurdu:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ: «إِنِّي رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ جِبْرِيلَ عِنْدَ رَأْسِي وَمِيكَائِيلَ عِنْدَ رِجْلَيَّ يَقُولُ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ اضْرِبْ لَهُ مَثَلًا فَقَالَ اسْمَعْ سَمِعَتْ أُذُنُكَ وَاعْقِلْ عَقَلَ قَلْبُكَ. إِنَّمَا مَثَلُكَ وَمَثَلُ أُمَّتِكَ كَمَثَلِ مَلِكٍ اتَّخَذَ دَارًا ثُمَّ بَنَى فِيهَا بَيْتًا ثُمَّ جَعَلَ فِيهَا مَائِدَةً ثُمَّ بَعَثَ رَسُولًا يَدْعُو النَّاسَ إِلَى طَعَامِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَجَابَ الرَّسُولَ وَمِنْهُمْ مَنْ تَرَكَهُ؛ فَاللهُ هُوَ الْمَلِكُ وَالدَّارُ الْإِسْلَامُ وَالْبَيْتُ الْجَنَّةُ وَأَنْتَ

Âyet: 25

يَا مُحَمَّدُ رَسُولٌ، فَمَنْ أَجَابَكَ دَخَلَ الْإِسْلَامَ وَمَنْ دَخَلَ الْإِسْلَامَ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ أَكَلَ مَا فِيهَا.»

"Şüphesiz ben uykuda gördüm ki; sanki Cibrîl başımın ucunda, Mîkâîl de ayaklarımın yanında idi. Onlardan biri arkadaşına: 'Ona bir misal açıkla' diyordu.

Bunun üzerine o da (bana): '(Şimdi açıklayacağım misâli iyi) **dinle, kulağın iyi duysun, anla, kalbin anlasın! Seninle ümmetinin hâli ancak bir hükümdârın durumuna benzer ki; o bir konak edindi, sonra içerisinde bir ev binâ etti, sonra içerisine bir sofra yerleştirdi, sonra bir elçi göndererek insanları yemeğine çağırdı. Onlardan kimi o elçiye icâbet** (ederek yemeğe iştirâk) **etti, kimi de onu**(n dâvetine gelmeyi reddederek) **terk etti.**

Şimdi (bu misalde) **Allâh hükümdârdır, konak İslâm'dır, ev cennettir, yâ Muhammed! Sen elçisisin, artık kim sana** (îmân edip hak dîne dâvetine) **icâbet ederse İslâm'a girer, İslâm'a giren cennete girer, cennete giren de ondakileri yer** (nîmetlerinden istifâde eder)' **dedi."** *(et-Tirmizî, eş-Emsâl:1, no:2860, 5/134; ed-Dârimî, Sıfatü'n-Nebî:2, no:11, 1/11; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/78; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/353)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِسْتَتْبَعَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا مَوْضِعًا لَا نَدْرِي مَا هُوَ فَوَضَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فِي حِجْرِي ثُمَّ إِنَّ هَنِينًا أَتَوْا، عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ بِيضٌ طِوَالٌ وَقَدْ أَغْفَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ عَبْدُ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَأُرْعِبْتُ مِنْهُمْ. فَقَالُوا: لَقَدْ أُعْطِيَ هٰذَا الْعَبْدُ خَيْرًا إِنَّ عَيْنَهُ نَائِمَةٌ وَالْقَلْبُ يَقْظَانُ ثُمَّ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: هَلُمَّ فَلْنَضْرِبْ لَهُ مَثَلًا قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ اِضْرِبُوا لَهُ وَنَتَأَوَّلُ نَحْنُ أَوْ نَضْرِبُ نَحْنُ وَتَتَأَوَّلُونَ أَنْتُمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ: مَثَلُهُ كَمَثَلِ سَيِّدٍ اتَّخَذَ مَأْدُبَةً ثُمَّ ابْتَنَى بُنْيَانًا حَصِينًا ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى النَّاسِ فَمَنْ لَمْ يَأْتِ طَعَامَهُ عَذَّبَهُ عَذَابًا شَدِيدًا قَالَ الْآخَرُونَ: أَمَّا السَّيِّدُ فَهُوَ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَأَمَّا الْبُنْيَانُ فَهُوَ الْإِسْلَامُ وَالطَّعَامُ الْجَنَّةُ وَهٰذَا الدَّاعِي فَمَنِ اتَّبَعَهُ كَانَ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْ لَمْ يَتَّبِعْهُ عُذِّبَ عَذَابًا أَلِيمًا ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَيْقَظَ فَقَالَ: «مَا رَأَيْتَ يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ؟» فَقُلْتُ: رَأَيْتُ كَذَا وَكَذَا قَالَ: «أَفَخَفِيَ عَلَيَّ مِمَّا قَالُوا شَيْءٌ؟» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هُمْ نَفَرٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ.»

"Bir kere **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisini takip etmemi istedi, nihayet biz gide gide neresi olduğunu bilmediğim bir yere vardık, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* başını benim kucağıma koydu, o sırada üzerlerinde beyaz elbiseler bulunan uzun boylu bâzı adamlar geldiler, fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dalmıştı.

Ben onlardan çok korktum, o anda (birbirlerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i göstererek): 'Gerçekten bu kula çok hayır verildi, şüphesiz onun gözü uyuyor ama kalbi uyanıktır' dediler. Sonra biri diğerine: 'Haydi gel, onun hakkında bir misâl açıklayalım' dedi. O arada yine birbirine: 'Siz misâl açıklayın biz yorumlayalım yâhut biz açıklayalım yorumunu siz yapın' dediler. Bunun üzerine biri: 'Onun hâli (ziyâfet) sofra(sı) kuran bir efendiye benzer ki o kişi sağlam bir binâ yapıp (yemeğine dâvet etmek için her tarafta bulunan) insanlara (elçiler) gönderdi.

Neticede her kim yemeğine gelmezse (çok cömertliğinden dolayı dâvetine icâbet etmeyenlere kızdığı için) onlara şiddetli bir azap ile azap etti' dedi. Diğerleri de: '(Bu misalde geçen) Efendi, âlemlerin Rabbidir, sağlam binâ İslâm'dır, yemek cennettir, dâvetçi de işte bu zâttır. Artık her kim ona tâbi olursa cennette olur, kim ona uymazsa acı veren bir azap ile ta'zîb olunur' dediler. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyanınca bana (künyemle hitâb ederek): **'Ey İbnü ümm-i Abd! Neler gördün?'** dedi.

Ben de: 'Şöyle şöyle gördüm' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Onların dediklerinden hiçbir şey bana gizli kaldı mı** (uyuduğum halde hepsini duydum)**, işte o gördüklerin meleklerden bir cemaatti'** buyurdu." *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/650-651. Bu hadîs-i şerîfin daha uzun bir rivâyeti için bakınız: Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:3788, 6/332-334)*

Bu hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere; cennete rağbet eden insanlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu dâvetine icâbet eder. Bu dâvete icâbetin en büyük alâmeti de dünyâ kazançlarına düşkün olmayıp aza kanaat ederek cenneti kazanmaktan meşgul eden her şeyden uzak durmaktır.

Nitekim **Ebü'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ شَمْسُهُ إِلَّا وَبِجَنْبَتَيْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ، يَسْمَعُهُ خَلْقُ اللهِ كُلُّهُمْ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! هَلُمُّوا إِلَى رَبِّكُمْ، إِنَّ مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَأَلْهَى. وَلَا اَبَتْ شَمْسُهُ

Âyet: 25

إِلَّا وُكِّلَ بِجَنْبَتَيْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ نِدَاءً يَسْمَعُهُ خَلْقُ اللهِ كُلُّهُمْ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ: اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَأَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا فَأَنْزَلَ اللهُ فِي ذٰلِكَ قُرْاٰنًا فِي قَوْلِ الْمَلَكَيْنِ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! هَلُمُّوا إِلٰى رَبِّكُمْ فِي سُورَةِ يُونُس ﴿وَاللهُ يَدْعُو إِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ وَأَنْزَلَ فِي قَوْلِهِمَا: اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَأَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى﴾ إِلٰى قَوْلِهِ ﴿لِلْعُسْرٰى﴾

"Güneşinin doğduğu her günde mutlaka onun (güneşin) **iki yanında: 'Ey insanlar! Rabbiniz**(in dâvetin)**e gelin! Şüphesiz az ve yeterli olan** (mal) **çok olup meşgul edenden hayırlıdır' diye seslenen iki melek bulunur ki, sekaleyn** (insanlar ve cinler) **dışında bütün mahlûkāt onu işitir.**

Hangi günün güneşi battıysa mutlaka onun (güneşin) **iki yanında: 'Ey Allâh! İnfâk edene yerini dolduracak mal ver,** (cimrilik edip elini infaktan) **tutana da telef ver** (malını mülkünü yok et)**' diye seslenen iki melek bulunur ki, insanlar ve cinler dışında bütün mahlûkāt onu işitir. Allâh-u Te'âlâ bunlar hakkında Kur'ân**(da âyetler) **indirdi ki iki meleğin: 'Ey insanlar! Rabbiniz**(in dâvetin)**e gelin' sözü hakkında Yûnus Sûresi'nde: 'Allâh selâmet yurduna dâvet etmektedir. Dilediği kimseleri de dosdoğru bir yola hidâyet etmektedir'** (âyetlerini indirdi).

İki meleğin: 'Ey Allâh! İnfâk edene yerini dolduracak mal ver, tutana da telef ver' sözleri hakkında da: 'Yemin olsun (güneşi ve günü) **bürüdüğü zaman geceye;** (güneşin doğumuyla) **iyice parladığında gündüze; bir de** (her canlı türünden) **erkeği ve dişiyi yaratmış olan O** (kudret sâhibi) **Zât'a ki; şüphesiz sizin çalışmalarınız elbette farklı ve dağınık şeylerdir.** (Nitekim kiminiz canını cehennemden kurtarmaya, kiminiz de nefsini ateşe atmaya gayret etmektesiniz.) **İşte her kim** (malında bulunan zekât gibi hakları muhtaçlara) **verdiyse ve** (haramlardan) **iyice sakındıysa; bir de o en güzel olan** (cenneti, kelime-i tevhîdi ve İslâm inancın)**ı tasdik ettiyse; artık muhakkak Biz de onu o en kolay olan** (ve kendisini ebedî rahatlığa kavuşturacak cenneti kazandıracak çalışmalar)**a kolayca hazırlarız.**

Ama her kim cimrilik etti (de, malında bulunan hakları ödemedi)**yse ve** (zenginliği sebebiyle Allâh'tan ve imandan) **kendisini ihtiyaçsız say**(arak Rabbinden sakınma)**dıysa; bir de o en güzel** (sevap, en makbul kelime ve en doğru din) **olan** (cenneti, tevhîd kelimesini ve İslâm)**ı yalanladıysa;**

Artık gerçekten Biz de onu o en zor olan (ve kendisini ebedî azaba kavuşturacak cehennemi kazandıracak fenalıklar)**a kolayca hazırlarız.** (Bu nedenle cennet ameli işlemek kendisine en zor bir şeymiş gibi gelirken, cehennem amelleri ona pek kolay gelir ve çok zevk verir.)' *(el-Leyl Sûresi:1-10)* **âyet-i kerîmelerini indirdi."** *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3139, 5/90-91; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:21721, 36/52-53; İbnü Ebî Hâtim, no:10326, 6/1942; el-Hâkim, el-Müstedrek:2/444)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Her gece mutlaka bir münâdî:

«يَا صَاحِبَ الْخَيْرِ هَلُمَّ وَيَا صَاحِبَ الشَّرِّ أَقْصِرْ»

'Ey hayır sâhibi! Haydi (Rabbinin cennet dâvetine) **gel. Ey şer sâhibi! Sen de vazgeç'** diye nidâ eder." Bunun üzerine bir adam **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Sen buna dâir Allâh'ın Kitâbı'nda bir şey bulabiliyor musun?" diye sorunca o: "Evet!" diyerek: **"Allâh selâmet yurduna dâvet etmektedir"** âyet-i kerîmesini okudu. *(İbnü Ebî Hâtim, no:, 6/1943; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/651)*

Ebuşşeyh *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuduğu zaman: (لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ) "Buyur yâ Rabbi, buyur! Emrine âmâdeyim, dâvetine icâbet etmekteyim" derdi. *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/652)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (دَارِ السَّلَامِ) **"Dârü's-Selâm** (selâmet yurdu)"ndan cennetin kastedildiğinde şüphe yoktur. Ancak müfessirler cennete bu ismin ne sebeple verildiği husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

İlk kavle göre; Selâm **Allâh-u Te'âlâ**'dır, cennet te O'nun yurdudur. Yeri gelmişken **Allâh-u Te'âlâ**'ya niçin **Selâm** isminin verildiğini açıklamak îcâb eder ki bunun îzâhında da birtakım vecihler bulunmaktadır.

Birinci veche göre; **Allâh-u Te'âlâ Vâcibü'l-Vücûd li-Zâtihî** (varlığı Kendinden olan bir Zât) olduğuna göre yok olmaktan ve değişikliğe uğramaktan selâmette kalmış (kurtulmuş) demektir. Aynı zamanda Zât'ı ve sıfatları husûsunda da başkasına ihtiyaçtan selâmettedir. İşte bu sıfat, **Allâh-u Sübhânehû**'den başkası için söz konusu olamaz. Nitekim: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللهِ وَاللهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ) **"Ey insanlar!** (Her hususta) **Allâh'a muhtaç olanlar ancak sizsiniz! Allâh ise;** (hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şey Kendisine muhtaç olacak derecede zenginliğe sâhip olan) **Ğaniyy de,** (övgüye lâyık olan) **Hamîd de ancak O'dur"** *(el-Fâtır Sûresi:15)* kavl-i şerîfiyle: (وَاللهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ) **"**(Hiçbir kimsenin yardımına ihtiyâcı olmayan yegâne zengin ve) **Ğaniyy ancak Allâh'tır, sizlerse tam anlamıyla fakirlersiniz"** *(Muhammed Sûresi:38)* âyet-i kerîmesinde bu husus açıklanmıştır.

Âyet: 25

İkinci veche göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Selâm** sıfatıyla vasıflanması, mahlûkātın O'nun zulmüne mâruz kalma endişesinden selâmette kalmış olmaları hasebiyledir. Nitekim: (وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ) **"(Habîbim!) Senin Rabbin kullar(ın)a aslâ hiç mi hiç zulmedici değildir** (ki, onlara haksız yere cezâ versin)" *(Fussilet Sûresi:46)* kavl-i şerîfi bu husûsu açıklamıştır.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey O'nun mülkü olduğuna göre bir fâilin kendi mülkündeki tasarrufu hiçbir zaman zulüm sayılamaz. Ayrıca zulüm ya (hakkını almaya gücü yetmeyen) âcizden veyâ (hak hukuk nedir bilmeyen) câhilden ya da (düştüğü darlık kendisini çâresiz bırakan) muhtaçtan sudûr eder. Bunların her biri **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülmesi muhal olan şeyler olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın zulüm yapmasını düşünmek muhal olmuştur.

Üçüncü veche göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Selâm** sıfatıyla vasıflanması hakkında **Müberrid** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Selâm** sıfatıyla vasıflanması, selâm sâhibi olması îtibarıyladır ki bu, "Selâmet vermeye Kendisinden başka kimse kādir olamayan Zât" mânâsına gelmektedir. Selâmet ise, düştükleri sıkıntılardan kurtulmaktan âciz kalmış kişileri istemedikleri şeylerden ve âfetlerden kurtarmaktan ibârettir. **Hakk Te'âlâ** ayıplıların kusurlarını örten, darda kalmışların duâlarına icâbet eden, zâlimlerden mazlumların hakkını alan yegâne İlâh'tır.

Bu mânâlara göre; Dâr'ın Selâm'a izâfeti Beytullâh izâfetinde olduğu gibi teşrîf içindir. Yâni **"Allâh'ın evi"** denilerek **Kâ'be**'ye nasıl şeref verilmek isteniyorsa **"Selâm yurdu"** denilerek de cennete şeref atfedilmek murâd edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ hakkında **Selâm** lafzı; yüce Zât'ının, sıfatlarının ve fiillerinin, ayıplardan, kusurlardan, noksanlardan ve şerlerden uzak olması anlamına geldiği gibi kul hakkında da bu sıfat, kalbinin kinden, nefretten, hasetten ve şer istemekten selâmet bulmuş olması, yine böylece uzuvlarının günahlardan ve sakıncalı şeylerden uzak kalması mânâsına gelmektedir ki bu mânâlara göre kullar içerisinde selâm ve İslâm vasıflarıyla ancak dilinin ve elinin şerrinden Müslümanların selâmette kaldığı kişiler vasıflanabilir.

İkinci kavle göre; **"Selâm"** kelimesi selâmet kelimesinin cemîsi kabul edilir ki; bu durumda **"Dârü's-Selâm"** tâbirinin mânâsı: "İçerisine giren kişinin, ölüm, hastalık, elem, keder, musîbetler, şeytanın vesveseleri, kâfirlik, bidat, bitkinlik ve yorgunluk gibi bütün âfetlerden selâmet bulduğu (kurtulduğu) yurt" şeklinde açıklanmıştır.

<u>Üçüncü kavle göre</u>; cennete **"Dârü's-Selâm"** isminin verilmesi, **Allâh-u Te'âlâ** oranın halkına selâm verdiği içindir. Nitekim: (سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ) **"**(Cennetliklere şeref vermek için, melekler aracı yapılmaksızın bi'z-Zât) **O Rahîm olan Rab**(lerin)**den** ('Ey cennet ehli! Selâm olsun size!') **söz**(üy)**le bir selâm** (verilince Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlini müşâhede ederler ve O, kendilerinden perdeleninceye kadar hiçbir nîmetin tarafına bakmazlar. Böylece o nur ve bereket, özel mekânlarında bile üzerlerinde kalıcı olur)**"** *(Yâsîn Sûresi:58)* âyet-i kerîmesi bunu açıklamaktadır.

Cennette meleklerin de onlara selam vereceği: (وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۞ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ) **"Melekler de** (köşklerinin) **her kapı**(sın)**dan yanlarına girecekler** (ve)**:** '(İslâm'ı yaşamaya) **sabretmiş olmanız sebebiyle selâm olsun size! O** (dünyâ) **yurd**(un)**un âkıbeti** (olan cennet) **ne güzel olmuştur'** (diyerek onları müjdeleyeceklerdir)**."** *(er-Ra'd Sûrsi:23-24)* kavl-i şerîfinde belirtilmiştir.

Yine böylece cennet ehli orada birbirlerine selâm lafzıyla tahiyyede bulunacaklardır ki bu husus: (تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ) **"Onların oradaki** (karşılaşmalar esnâsında, birbirlerine: 'Güzel hayat dileme' anlamında söyleyecekleri) **tahiyyeleri,** ('İstenmedik tüm şeylerden kurtuluş sizin üzerinize olsun!' mânâsına gelen) **'Selâm!'** (lafzı)**dır"** *(İbrâhîm Sûresi:23)* kavl-i şerîfinde îzah edilmiştir.

Ayrıca cennet ehlinin selâmı dünyâ ehlinden olan sa'îd kimselere de (vefat edecekleri zaman) ulaşmaktadır. Nitekim: (وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۞ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ) **"Ama eğer o,** (defterini sağından alacak olan) **sağ ashâbından olduysa,** (ölürken kendisine:) **'O sağın adamları** (olan arkadaşları)**ndan sana selâm olsun'** (denilir)**"** *(el-Vâkı'a Sûresi:90-91)* âyet-i kerîmeleri bu husûsu beyân etmektedir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının kemâli, kudretinin mükemmelliği ve kullarına acımasının ekmeliyeti mâlumdur. Böyle bir Zât, kullarını **"Dârüsselâm"** ismini verdiği yurduna çağırıyorsa bu dâvet **"Dârüsselâm"**da **"Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden dahî geçiremeyeceği nimetler"** bulunduğuna delâlet eder. Çünkü büyük olan Zât bir şeye büyük diyorsa, ona teşvik ediyorsa ve bu teşviği mübâlağalı bir şekilde yapıyorsa bu teşvik o şeyin her bakımdan mükemmel olduğunu ifâde eder. Hele hele **Allâh-u Te'âlâ** bu mukaddes Kitâb'ı cenneti vasfeden âyetlerle doldurmuşken bu husus daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Âyet: 25

Şimdi biz burada bu konuyu daha ziyâde açıklamak için genel mânâda bir kelâm zikredeceğiz, şöyle ki insan bu gün yârını için çalışır, her insanın iki yârını vardır, biri dünyâdaki yârınıdır, diğeri ise âhiretteki yârınıdır. Âhiretin yârını dünyânın yârınından dört yönden hayırlıdır.

Birincisi; insan dünyânın yârınına ulaşamayabilir ama âhiretin yârınına mutlaka ulaşacaktır.

İkincisi; dünyânın yârınına ulaşsa bile cem ettiği imkânlarla faydalanması mümkün olmayabilir. Nitekim yığdığı mal zâyi olabilir veyâ bedeninde o maldan faydalanmasına engel olacak bir hastalık hâsıl olabilir. Âhiretin yârını ise, insanın o gün için kazandığı her şeyden orada faydalanması kaçınılmazdır.

Üçüncüsü; insan dünyânın yârınına ulaşıp malından faydalanma imkânı bulsa bile o menfaatler dâimâ zararlarla ve yorgunluklarla iç içedir. Zîrâ dünyânın saâdetleri hiçbir zaman âfetlerden arınmış kalmaz. Bilakis sürekli belâlarla karışık bir şekilde sâhiplerine ulaşır. Nitekim araştırmalar bunu göstermektedir. Bundan dolayı hadîs-i şerîfte:

وَفِى الْحَدِيثِ: «مَنْ طَلَبَ مَا لَمْ يُخْلَقْ اَتْعَبَ نَفْسَهُ وَلَمْ يُرْزَقْ.»
فَقِيلَ وَمَا هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «سُرُورُ يَوْمٍ بِتَمَامِهِ.»

"Her kim yaratılmamış olan bir şeyin peşine düşerse kendisine nasip edilmeyecek şeyde nefsini (boşuna) **yormuş olur"** buyrulmuştur. Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Yaratılmamış olan o şey nedir?" diye sorulduğunda: **"Bir günün tamâmının sevinç**(li geçmes)**idir"** buyurmuştur. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/79)*

Şerefli âhiretin menfaatleri ise dâimâ gamlardan, dertlerden ve hüzünlerden arınmış olup nefret ettirici her türlü vasıftan kurtulmuştur.

Dördüncüsü; kişinin dünyânın nîmetlerine ulaşıp onlardan faydalandığını ve o intifâın (faydalanmanın) âfetlerin karışmasından hâlî (boş) kalmış olduğunu farzetsek bile o nîmetlerin mutlaka bir gün biteceği kesindir. Âhiret menfaatleri ise sürekli olup kesintiye uğramaktan uzaktır. İşte böylece sâbit olmuştur ki; dünyânın saâdetleri dört ayıpla bulaşık iken âhiret saâdetleri bunlardan uzaktır ve bu sebepledir ki cennet **"Dârü's-selâm"** (selâmet -bütün ayıplardan ve kusurlardan kurtuluş- yurdu) olarak isimlendirilmiştir.

Hâsılı; **"Dârü's-selâm"**, her türlü istenmedik şeyden ve âfetten kurtuluş yurdu olan cennettir ki onun evveli atâ (ilâhî lütuflara kavuşma)dır, ortası rızâdır (Allâh-u Te'âlâ'nın hoşnutluğudur), âhiri likādır (kavuşmadır).

Nakledildiğine göre; geçmiş hükümdarlardan biri yeni bir şehir binâ etti, o şehrin îmarına, güzelleştirilmesine ve süslenmesine çok özendi ve aşırı emek sarfetti. Sonra bir yemek hazırlayarak insanları ona dâvet etti, birtakım insanları da şehrin kapılarına oturtarak çıkan herkese: "Bir kusur gördünüz mü?" diyerek sordurttu. Çıkanlar: "Hayır, görmedik" diyerek çıktılar. Nihâyet insanların son kısmı çıkarken üzerlerinde kalın abalar olan bir kısım insanlar geldi, onlara da bir kusur görüp görmedikleri sual edildiğinde onlar: "İki ayıp gördük" deyince onları durdurdular ve sonra hükümdarın yanına girip onların dediklerini bildirdiler.

O zaman melik: "Ben bir ayıba bile râzı değilken bu nasıl olur, çabuk onları bana getirin" dedi. Böylece onları hükümdarın yanına getirdiler, o kendilerine o iki kusurun ne olduğunu sorunca: "Buranın yıkılacak olması ve sâhibinin ölecek olması" dediler. Bunun üzerine melik: "Peki siz hiç harap olmayacak ve sâhibi ölmeyecek bir yurt tanıyor musunuz?" diye sorunca onlar cenneti ve nîmetlerini kendisine açıkladılar, oraya kavuşması için onu teşvik ettiler, cehennem ateşini ve azâbını anlattılar ve kendisini ondan korkutarak onu **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete dâvet ettiler. O da onların bu dâvetine icâbet etmek üzere saltanatını terk ederek dünyâdan firar edip (yüz çevirip) **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe etti.

Farsça bir beyitte (Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)* tarafından) şöyle denilmiştir:

وَاللّٰهُ يَدْعُو اٰمَدَه اَزَادِی زِنْدَانِيَانْ زِنْدَانِيَانْ غَمْگِينْ شُدَه گُويِی بَزِنْدَانْ مِيكَشِی

شَاهَانْ سَفِيهَانْرَا هَمَه دَرْ بَنْدِ زِنْدَانْ مِيكَشَنْدْ تُو اَزْ چَه و زِنْدَانَشَانْ سُوِی گُلِسْتَانْ مِيكَشِی

"'Allah (cennete) **çağırıyor'** (âyeti, dünyâ) **zindan**(ın)**dakilere kurtuluş oldu, Zindandakiler** (ise ölümü ve âhireti düşünerek) **sanki** (tekrar) **zindana götürülüyormuş gibi kederli oldular.**

Pâdişahlar sefihleri hep zindana atıyorlar,
Sen ise (Allâhım) **onları kuyu ve zindandan gülistanlara götürüyorsun."**

(Mevlânâ, Dîvân-i Şems, Tercî'ât:28)

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** sana işin zâhirinde Kendisine itaati vâcip kılarken hakîkatte sana cennete girmeyi vâcip kılmıştır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaatin netîcesi cennete girmek olacaktır."

Âyet: 25

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Dilediği** (bu) **kimseleri de dosdoğru bir yola hidâyet etmektedir"** cümle-i celîlesi tefsirlerde: **"Allâh-u Te'âlâ** bütün kullarını cennete çağırmıştır ama kullarının hepsi bu dâvete icâbet etmemiştir, ancak bir kısmı bu çağrıya kulak vererek îmân etmiş ve sâlih ameller işlemişlerdir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**, rızâsına kavuşturmayı dilediği bu kimseleri cennete zahmetsizce kavuşturacak dosdoğru bir yola hidâyet etmektedir" şeklinde tefsir edilmiştir.

"Sırât-ı müstakîm (dosdoğru yol)"dan ne kastedildiği hakkında dört görüş vardır. Birinci kavle göre bundan maksat **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâbı'dır. Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

«اَلصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ كِتَابُ اللهِ.»

"Sırât-ı müstakîm Allâh-u Te'âlâ'nın Kitâbı'dır" buyururken işittim" demiştir. *(el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/431; el-Ukaylî, ed-Du'afâ:3/293)*

İkinci kavle göre; **"Dosdoğru yol"** İslâm'dır. Nitekim **Nevvâs ibni Sem'ân** *(Radıyallâhu Anh)* bu kavli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den nakletmiştir. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:4/182-183; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/176; et-Tirmizî, no:2859; el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/431)*

Bu hususdaki hadîs-i şerîfin metni ve tercemesi Rûhu'l-Furkān Tefsîrimizin 1/99 ve 12/380'de mevcuttur.

Üçüncü kavle göre; **"Sırât-ı müstakîm"**, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ondan sonraki iki halîfesi **Ebû Bekir** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*(ya uymak)dır. Bu görüş **Hasen** ve **Ebu'l-Âliye** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya âittir.

Mücâhid ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen dördüncü mânâya göre **"Sırât-ı müstakîm"** hak (her işte doğrudan yana olmak)tır ki bâzı ulemâya göre bu haktan maksat; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebidir.

Nitekim:

﴿وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾

"Bir de (şunu size okuyayım ki:) **gerçekten işte bu**(sûre-i celîlede anlatılan tevhîd ve nübüvvetin isbâtı, ayrıca şerî'at hükümlerinin beyânı hakkındaki konular)**, benim dosdoğru yolumdur, öyleyse siz ona hakkıyla uyun!**

(Benim ve ashâbımın temsilcisi konumundaki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat yolundan başka) **yollara ise aslâ uymayın, sonra onlar sizi O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun yolundan ayırır"** *(el-En'âm Sûresi:153)* âyet-i kerîmesinde geçen **"Dosdoğru yol"**dan maksat da; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve ashâbının temsil ettiği Sünnet ve Cemaat yoludur.

Nitekim **Semerkandî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre bu yol, Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat yoludur. Bu hususta **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düz bir çizgi çizerek:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا ثُمَّ قَالَ: «هٰذَا سَبِيلُ اللهِ.» ثُمَّ خَطَّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ قَالَ: «هٰذِهِ سُبُلٌ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُوا إِلَيْهِ.» ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾»

"İşte bu, Allâh'ın dosdoğru yoludur" buyurdu. Sonra o çizginin sağından ve solundan birtakım çizgiler çizerek: **"İşte bunlar**(, uyulmaması emredilen) **birtakım yollardır, onlardan her bir yolun başında o yola dâvet eden bir şeytan mevcuttur"** buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmeyi okudu. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:4142, 2/132; İbnü Mâce, el-Mukaddime:1, no:11, 1/6; el-Hâkim, el-Müstedrek, et-Tefsîr:6, no:3241, 2/348-349; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, et-Tefsîr:141, no:11174, 6/343; Tefsîru'n-Nesâî:141, no:194-195, 1/485-487; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:14173, 5/397; İbnü Ebî Hatim, no:8102, 5/3422; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, no:381, 6/263; Ebû Dâvûd et-Tayâlesî, el-Müsned, no:244, sh:33; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/142)*

Nesefî *(Rahimehullâh)* bu makamda, diğer kaynaklarda bulamadığımız bir rivâyete yer vermiştir ki, bu nakle göre:

رُوِيَ اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَّ خَطًّا مُسْتَوِيًا ، ثُمَّ قَالَ: «هٰذَا سَبِيلُ الرُّشْدِ وَصِرَاطُ اللهِ فَاتَّبِعُوهُ.» ثُمَّ خَطَّ عَلٰى كُلِّ جَانِبٍ سِتَّةَ خُطُوطٍ مُمَالَةٍ ، ثُمَّ قَالَ: «هٰذِهِ سُبُلٌ عَلٰى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ فَاجْتَنِبُوهَا» وَتَلَا هٰذِهِ الْاٰيَةَ ثُمَّ يَصِيرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الْاِثْنٰى عَشَرَ طَرِيقًا سِتَّةَ طُرُقٍ، فَتَكُونُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ .

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dümdüz bir çizgi çizmiş, sonra: **'Bu, rüşd yoludur ve Allâh'ın yoludur! Artık ona uyun'** buyurmuş, daha sonra o düz çizginin her iki kenarına altı tâne eğri büğrü çizgi çizip: **'İşte bunlar birtakım** (dîne sonradan sokulan bidat) **yollar(ı)dır ki, bunlardan her birerleri üzerinde kendisine dâvet eden şeytan vardır. Artık onlardan sakının'** buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur."

Âyet: 25

Daha sonra bu oniki yoldan her biri, kendi aralarında altı yola ayrılarak, bu sayı, **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivayet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«...وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِى عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ فِى النَّارِ اِلاَّ مِلَّةً وَاحِدَةً.»

"...Benim ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır ki, tek bir fırka dışında hepsi ateştedir.." *(et-Tirmizî, el-Îmân:18, no:2641, 5/26; İbnü Mâce, el-Fiten:17, no:3992)* hadîs-i şerîfinde, cehenneme mutlaka girecekleri bildirilen yetmişiki fırkaya ulaşır. *(en-Nesefî, Medârikü't-Tenzîl:1/548-549)*

*Âyet-i celîlede geçen; **"Dârüsselâm"**dan ve **"Rasûlüllah** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) **e âit sırât-ı müstakîm"** olarak belirtilen dosdoğru yoldan: **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi** kastedilip **"Uyulmaması emredilen yollar"**dan ise; Mûtezile ve Şî'a gibi, Ehl-i Sünnet dışı sapık yetmişiki fırka kastedildiği hakkındaki hadîs-i şerîfler, rivâyetler ve müfessirlerden gelen bâzı açıklamalar için* **Rûhu'l-Furkan Tefsîrimizin 12/364-383**'*e bakınız!*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Ehl-i Sünnet bu âyet-i kerîmeyi küfür ve îmânın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle olduğuna dâir delil getirmişlerdir.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede bütün kullarını **"Dârüsselâm"** olan cennete dâvet ettiğini beyân etmiş, fakat daha sonra onlardan her birini doğru yola iletmediğini açıklamıştır ki, işte bu özel hidâyetin umûmî dâvetten farklı olduğunu kabullenmek gerekir.

Yine böylece peygamberler göndermek, kitaplar indirmek ve onlara inanıp tâbi olmak husûsunda kullara güç ve imkân vermek umûmî işlerdir. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede geçen husûsî hidâyetin bütün bu sayılanlardan farklı olduğunu kabullenmek gerekir ki bu da Ehl-i Sünnet'in: "Hidâyeti de, dalâleti de yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" görüşünün doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Sapık Mûtezile fırkası ise, hidâyet yaratmanın **Allâh**'a vâcip olduğunu iddiâ etmişlerdir. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede hidâyet yaratmasını Kendi meşîetine (dilemesine) bağlamıştır.

Dilemeye bağlanan bir şey ise aslâ vâcip (zorunlu) olamaz. Mâdem ki hidâyet dilemeye bağlanmıştır, o halde Mûtezile'nin görüşünün bâtıl olduğu ortaya çıkmıştır.

Ulemânın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** huccetini ızhâr (bütün kullarına karşı delîlini açıklamak) için dâvetini umûmî yapmış fakat mahlûkattan müstağnî (ihtiyaçsız) olduğunu göstermek için de hidâyetini dilediği kullarına tahsis etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın dâvetini dinleyip kabul etme konusundaki bu umum ve husus (genel ve özel durum), misk kokusunu görüp koklama husûsunda gözü olan kimselerdeki durum gibidir. Nitekim miski gören nice nezleli kimseler vardır ki koku alma duyusu kapalı olduğu için onu görmekten başka bir istifâdesi olmaz. Görme hâssesi sağlam olan nice kişiler de vardır ki koku alma duyusu çalışmadığı için miski görse de güzel kokusunu kabul etmez. Artık **Hakk Te'âlâ**'nın irâdesi kimin hidâyetine tealluk ederse **Allâh-u Te'âlâ** o kuluna hidâyet sebeplerine ulaşmayı kolay eder, mânevî yolları kendisi için dürer ve onu dosdoğru caddeye girdirir.

Bu durumda dâvetçi olan, evvelen ve bizzât **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendisidir, sâniyen ve bi'l-araz (ikinci ve dolaylı olarak) peygamberler ve hak yolda kâmil mânâda onlara tâbi olan vârisleridir, dâvet edilenler bütün insanlardır, kendisine dâvet edilen yer de cennet-i âlâ'dır. Yine böylece hidâyet eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, özel bir hidâyetle mehdî (hidâyete erdirilmiş) olan, havâs kullardır, kendisine hidâyet edilen yol ise sırât-ı müstakîmdir.

Allâh-u Te'âlâ'nın irâdesi anlamına gelen meşîeti, kadîm (evveli olmayan) bir sıfattır ki ilim, kudret, kelâm vesâir sıfatları gibi yüce Zât'ı bu sıfat ile mevsuftur. Bu sıfatın ilgi alanına giren şeylerle olan alâkası inâyet diye isimlendirilir. Artık her kim isti'dât lisânıyla (kābiliyet diliyle) kendisinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl (جَلَالْ) (heybet ve şiddet) sıfatına mazhar olmasını dilemişse o kişi bu âlemde dâvete icâbetten geri durur. Ama her kim cemâl (جَمَالْ) (güzellik) sıfatının mazharı (eserinin görüldüğü yer) olmak istemişse o da **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvetine çabucak icâbet eder.

Allâh-u Te'âlâ her şeye, kābiliyet diliyle istediği şeyi verir. İşte bu şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilemesiyle kulun lisân-ı hâliyle istemesinin bir araya gelmesi için mutlaka hâl kuvveti (insanda bulunan isteme kābiliyetinin kuvvetli olması) lâzımdır.

Şunu bil ki; dâveti kabul etmenin mutlaka bir alâmeti vardır ki o da dünyâya karşı zühd (ilgisizlik), **Firdevs-i a'lâ** yoluna sülûk (girmek) ve yüce Mevlâ'ya teveccüh etmek (mânen yöneliş)tir.

Âyet: 25

Nitekim **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)* bir gün avlanmaya çıkmıştı, bir tilki veyâ tavşan görüp peşine düştüğü bir anda bir hâtif (sâhibi görülmeyen bir seslenici): (أَلِهٰذَا خُلِقْتَ أَمْ بِهٰذَا أُمِرْتَ) "Bunun için mi yaratıldın, yoksa bununla mı emrolundun?" diye nidâ etti.

Sonra semerinin kaşından kendisine: (وَاللهِ مَا لِهٰذَا خُلِقْتَ وَلَا بِهٰذَا أُمِرْتَ) "Vallâhi bunun için de yaratılmadın, bununla da emrolunmadın!" diye nidâ gelince hemen bineğinden indi. O sırada babasının bir çobanına rastlayınca hemen çobana atını ve yanında bulunan her şeyi verdi, karşılığında onun cübbesini alarak sahrâya çıktı, daha sonra çok büyük makamlar kazandı.

"İbni Acîbe Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)*: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarını dünyânın yaldızlarıyla ve aldatmacalarıyla fitnelenmeyip Kendi mânevî civârına ve Zât'ını müşâhede (görür gibi olma) nîmetine kavuşsunlar diye bu fânî yurttan bâki âhirete dâvet etti" demiştir.

Şüphesiz ki lezzetlerin en üstünü, insanda bulunan kalbin de rûhun da tabîatı îcâbı, sevgilisi olan Rubûbiyyet sıfatlarına tâbi olmasıdır. Zîrâ: (قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي) **"De ki: "Ruh** (hiçbir ana madde bulunmaksızın, sâdece) **Rabbimin**(: 'Meydana gel!') **emrinden** (yaratılmış olan şeylerden biri)**dir"** *(el-İsrâ Sûresi:85)* âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere; rûhun **Mevlâ Te'âlâ** ile özel bir münâsebeti vardır.

Bu yüzden kalp ve ruh, kendisinde yokluk olmayan bir bekā, zillet bulunmayan bir izzet, fakirlik barındırmayan bir zenginlik, noksanlık içermeyen bir mükemmeliyet ve korku ihtivâ etmeyen bir güvence isterler ki bütün bunlar asıl îtibârıyla rubûbiyyet sıfatlarındandır. İşte kalp ve ruh sâhibi olan her kula yakışan şey, sonu olmayan büyük bir mülke tâlip olmasıdır ki bunun dünyâda bulunmayacağı âşikârdır. Zîrâ insan dünyâda ne kadar büyük saltanata erişse de bir gün mutlaka o mülk zevâl bulacaktır, zâten insan o mülke sâhipken de nîmetlerini bulandıran ve zevkini kaçıran birçok acılarla iç içe yaşamaktadır.

O halde peşine düşülmesi gereken bu büyük mülkün ancak âhirette bulunabileceği bellidir. Lâkin şeytan, hakkı bâtılla karıştırarak ve âdemoğullarına karşı taşıdığı hasedi açıklayarak bir de insan tabiatında bulunan acelecilik vasfını iyi kullanarak (insana o damardan girerek) onu sürekliliği olmayan peşin dünyâ zevklerine dâvet etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ ise kulunu peşin dünyâya karşı zühd (soğuk durma) sıfatını takınarak hem dünyâda (onun fuzûlî meşguliyetlerinden özgür kalarak) melik (kral) olmaya, hem de Zât'ının yüce sıfatları ile ahlâklanması sâyesinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık kesbedip âhirette de pâdişah olmaya dâvet etmektedir. İşte bu dâvete uyanların **Allâh-u Te'âlâ** da duâlarına icâbet etmektedir.

Nitekim **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Biz duâ ettiğimiz halde niçin kabul görmüyoruz?" denildiğinde: "Çünkü O da sizi dâvet etti, siz O'na icâbet etmediniz" diye cevap verdikten sonra: (وَاللهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ) **"Allâh Dârüsselâm'a dâvet ediyor"** âyet-i kerîmesiyle: (وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) **"Îmân etmiş olanlara ve sâlih ameller işlemiş bulunanlar**(ın duâların)**a da** (ancak) **O** (Rableri) **icâbet etmektedir"** *(eş-Şûrâ Sûresi:26)* kavl-i şerîfini okumuştur. *(et-Tıybî, Fütûhu'l-ğayb, 14/58)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullarını **Dârü's-Selâm** olan cennete dâvet ederken hakîkatte onları o selâmet yurduna ulaşmalarını temin edecek olan şeye çağırmış olmaktadır ki o da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerini kucaklamak ve yasakladığı şeylerden vazgeçmektir.

"Dârü's-Selâm"; **Allâh-u Te'âlâ**'nın (dostları için hazırladığı) yurdu demektir, çünkü Selâm **Allâh-u Te'âlâ**'nın esmâsından bir isimdir. Selâm, selâmet mânâsında da olabilir ki, o zaman bu terkip "Selâmet yurdu" mânâsında olur ki bu da, "Cennet ehli cennette (her türlü tehlikeden) selâmettedirler" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Dârüsselâm**, kalb-i selîm yurduna işâret etmektedir ki o kalp **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herhangi bir şeye tealluktan (bağlanıp kalmaktan) selâmete ermiş bir kalptir. Ona dâhil olan kişi istenmedik işlerden herhangi biriyle tekeddürden (bulanıp kalmaktan) genel mânâda emîn olur ve artık onun hakkında nârlar (ateşler) nûr olmaya başlar.

İşte böyle bir kalbe nâil olmak hakkında: "Cennet-i mu'accele (peşin cennet)" denilir ki bundan maksat; (Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ı, sıfatları ve fiilleri hakkında keşif ve müşâhedeye dayalı üstün bilgiler anlamına gelen) ulûm ve me'ârif cennetidir.

Bir de "Cennet-i müeccele (ileride verilecek cennet)" vardır ki o da; **Dâru'l-karâr** (ebedî kalınacak âhiret yurdun)da vaad edilen cennettir.

Âyet: 25

Hangisi olursa olsun mutlak mânâda cennet denilince, bundan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostları hakkındaki selâmet (maddî ve mânevî bütün sıkıntılardan kurtuluş) yurdudur.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Sa'îd el-Kuraşî** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾

"O kimseler ki (hem nefis ve şeytan gibi görünmeyen, hem de kâfirler gibi görünen düşmanlarla) **Bizim uğrumuzda** (sırf Bizim rızâmız için ihlâs ile) **cihâd etmişlerdir, andolsun ki; elbette Biz onları** (cennet ve cemâlimize kavuşturacak) **yollarımıza mutlaka hidâyet edeceğiz.**

Gerçekten (iki cihanda da) **Allâh**(ın yardım ve desteği)**, elbette o güzel işler yapan** (ve yaptıklarını, Allâh'ı görür gibi huzûr üzere işleyen) **kimselerle berâberdir"** *(Ankebût Sûresi:69)* buyurunca, müridlerin hidâyeti (doğru yola eriştirilmesi) nefisle cihâda bağlandı, yâni; herhangi bir mürîd nefsiyle cihâd etse, **Allâh-u Te'âlâ** onu hidâyet buyuracağını taahhüt etmiş oldu."

Ama bu âyet-i kerîmede: (وَيَهْدِي) **"Hidâyet etmektedir"** buyurunca murâdların hidâyeti meşîete bağlandı. Yâni; bir kimse mürîd değil de murâd (Allâh-u Te'âlâ tarafından hidâyeti arzulanmış) ise o zaman onun hidâyeti kendi cihâdına değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesine bağlanmıştır ki buna göre; murâd olan bir kul istese de istemese de **Mevlâ Te'âlâ**'ya kavuşturulur.

Meşâyıhtan bâzısı: "Her kime **Allâh-u Te'âlâ** katından ezelde hidâyet karârı sebkat etmediyse (ezelî ilimde böyle bir bilgi yoksa) artık ona hiçbir dâvet (tebliğ) fayda etmez" buyurmuştur.

Kāsım *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Dâvet umûmîdir, hidâyet husûsîdir, hidâyet de umûmîdir sohbet husûsîdir, sohbet de umûmîdir, ittisâl (vuslat) husûsîdir. Yâni; herkes çağrılır ama herkese adres buldurulmaz, buldurulan herkesle de berâber olunmaz, berâber olunan herkese de vasl-ı uryân (vâsıtasız ve engelsiz ulaşma) nasip olmaz."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Cennet hoş olduysa ancak silm (orada sâdece barış) olduğu için kıymetli olmuştur. Kul, kendisine bu nîmetleri ihsân eden **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı hiçbir kimseyi tercih etmesin diye **Allâh-u Te'âlâ** kulunu cennete dâvetle ve ona götürecek sırât-ı mustakîme hidâyetle seçkin kılmıştır."

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredilen işârî mânâya göre; dâvet, teklif (kulları mükellef tutma) açısındandır, hidâyeti ehline tahsis ise teşrîf (onlara özel şeref verme) cihetindendir.

Dâvet, tekliftir, hidâyet ise târiftir, yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarını cennete dâvet etmesi, onları emir ve yasaklarıyla mükellef tutmasıdır. Onları cennete ulaştırması ise hidâyet yolunu göstermesidir.

Allâh-u Te'âlâ saltanatının hakkını vermek üzere kulları mükellef tutmuştur, ihsânı (iyiliği) hükmünce de cennet yolunu târif etmiştir, dâveti kelamlarıyla yapmıştır, hidâyeti ise lütuflarıyla yapmıştır ki, böylece herkes O'nun kelamlarıyla muhatap olmuş, velîler ise O'nun özel lütfuna (ilhamlarına) mazhar olmuştur.

Cennet ehlinin oradaki selâmeti, **Allâh-u Te'âlâ**'dan ayrı kalmaktan ve ayrılığın yangınından selâmet bularak ikramlarının lezzetine erişmeleri ve firkatten (ondan ayrı düşmekten) sâlim olarak azîz likâsına vâsıl olmaları (O'na kavuşmaya ulaşmaları)dır.

Denilmiştir ki: "Nefsi, puta secde etmekten, kalbi de şirkten ve zulümden kurtulmayan kimse selâmet (kurtuluş) yurduna ulaşamaz."

Yine denilmiştir ki: "Âhiret yurdu birçok derecelerden ibârettir; kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyin sevgisinden selâmet bulan kişinin mertebesi elbette ki nefsi günahlardan ve mâsiyetlerden sâlim olan kişinin derecesinden üstündür."

Yine böylece denilmiştir ki: "Selâm yurdu öyle bir kavme mahsustur ki onların kalpleri kinden, hasetten ve nefretten kurtulmuştur, sâir insanlar da onların şerrinden kurtulmuştur. Dolayısıyla onlarla kimse arasında muhâsebe (görülecek her hangi bir hesap) yoktur, kimse üzerinde bir alacakları da yoktur.

Nitekim: 'Müslim; dilinin ve elinin şerrinden Müslümanların selâmette olduğu kişidir, muhsin ise bütün mahlûkât, kalbinden uzaklaşmış olan kimsedir' buyrulmuştur.

Sırât-ı müstakîm, Müslümanların yoludur. Bu yol avâm hakkında ilm-i yakîn (şüphesiz bir ilim) şartına bağlıdır.

Sonra yine bu yol müminlerin yoludur ve aynı zamanda bu, havâs (seçkin kulların) yoludur ki bu da ayne'l-yakîn (şüphesiz bir müşâhede) şartına bağlıdır.

Âyet: 25

Sonra yine bu yol muhsinlerin yoludur ki bu, hâssu'l-hâs (seçilmişlerin en özellerinin) tarîkıdır ki bu da hakka'l-yakîn (şüphesiz bir vuslat ile gerçeğe erme) şartına bağlıdır.

Müslimler aklın nûruyla aydınlanan burhân ashâbıdır (zâhirî delillerin sâhipleridir).

Müminler ilimleri keşfeden beyân (hakkı açıkça anlatma) ashâbıdır.

Muhsinler ise mârifetin (Allâh-u Te'âlâ'yı bilmenin) ziyâsına kavuşmuş ayân ehlidir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların vasıflarını târif ederken şöyle buyurmuştur:

«اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ.»

"İhsân; senin, Allâh'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Sen O'nu göremiyorsan da, O seni görmektedir (diye kabul etmendir)." *(el-Buhârî, el-Îmân:3, no:50, 1/27; Müslim, el-Îmân:1 no:8, 1/36; Ebû Dâvûd, es-Sünne:17, no:4695, 2/635; el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:2/13)*

"el-Arâis Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye meşâyıhtan bâzıları:

"**Allâh-u Te'âlâ** Selâm yurduna, âdâb (mânevî yolun edeplerine riâyet şartı) ile dâvet ediyor, dilediklerini ise hakāik ve me'ârife hidâyet ediyor (mânevî gerçeklere ve bilgilere eriştiriyor)." şeklinde mânâ vermişlerdir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; **Allâh-u Te'âlâ Dârü's-Selâm**'a yâni; bütün âfetlerden selâmette olan rûhânî âleme kullarını **dâvet ediyor, dilediklerini ise sırât-ı müstakîme** yâni; kendisinde hiçbir eğrilik-büğrülük bulunmayan vahdet (sâdece Allâh-u Te'âlâ'nın birliğini görme şuuruna erme) yoluna **hidâyet ediyor.**

Allâh-u Te'âlâ herkesi selâmet yurduna çağırıyor, ancak seçkin ârifleri visâline hidâyet ediyor.

Allâh-u Te'âlâ sâlik (kendi gayreti ile mânevî yolda yürümeye çalışan kimse)leri cennete dâvet ediyor, meczûb (Kendisi tarafından mânen cezbedilen kul)ları ise müşâhedeye (yüce Zât'ını görür gibi olma makamına) kavuşturuyor.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ Herkesi Cennete Dâvet Etse de O Selâmet Yurdunun Ancak Öğüt Alanlara Nasip Olacağı:

﴿وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ۞ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"İşte bu (Kur'ân'ın getirdiği beyan)**, Rabbinin dosdoğru olan yoludur! Gerçekten de Biz iyice düşün**(üp tesirlenerek, her şeyin Allâh-u Te'âlâ'nın irâdesi, kazâ ve kaderiyle olduğunu bil)**mekte olan bir toplum için** (müjde-tehdit, sevap-azap, helâl-haram, emir ve yasaklarla ilgili hükümleri ihtivâ eden) **âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıklamışızdır.**

Selâm (olan Allâh-u Te'âlâ'n)**ın** (değerli kıldığı cennet) **yurdu**/*(istenmedik şeylerden)* ***kurtuluş diyârı***/*(dostların birbirini)* ***selâmlama yurdu*** *(olan cennet,)*/ **Rableri katında sâdece o** (ince düşünüp gereğini yapa)**nlara âittir.**

Yapmakta bulunmuş oldukları (iyi) **şeyler sebebiyle de onların Velî'si** (yâr ve yardımcısı, mükâfatlarını ihsân etme vasfının mütevellîsi) **ancak O'dur."** *(el-En'âm Sûresi:126-127)*

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ ؕ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ
كَسَبُوا السَّيِّاٰتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ؕ مَا لَهُمْ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ ۚ كَاَنَّمَآ اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا ؕ
اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ ۚ
فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفٰى
بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾
هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَآ اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ
الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ
السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ
الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ
الْاَمْرَ ؕ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ ۚ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ
الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

Âyet: 26

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (26)

(لِلَّذِينَ) **O kimseler için vardır,** öyle kimseler ki, (أَحْسَنُوا) **güzel işler yaptılar,** ne vardır? (اَلْحُسْنَى) **o en güzel şey** (olan cennet), daha, (وَزِيَادَةٌ) **bir de ziyâde** (ilâve mükâfât) **vardır,** daha, (وَلَا يَرْهَقُ) **kaplamayacak,** neyi? (وُجُوهَهُمْ) **onların yüzlerini,** ne? (قَتَرٌ) **kara bir toz,** daha, (وَلَا ذِلَّةٌ) **ne de bir alçaklık,** (أُولَٰئِكَ) **İşte sana! Onlar,** kimdir? (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ) **cennetin adamlarıdır,** (هُمْ) **ancak onlar,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedirler? (خَالِدُونَ) **ebedî kalıcıdırlar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Emirleri tutup yasaklardan kaçarak) **güzel işler yapan o kimseler için, o en güzel şey** (ve en rahat yer olan cennet), **bir de ziyâdesi** (olarak Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlini görmek) **vardır.** (Cehennem ehline ârız olduğu gibi) **onların yüzlerini, ne kara bir toz, ne de** (üzüntü ve kötü görüntü gibi) **bir alçaklık** (eseri) **bürümeyecektir. İşte sana! Onlar ancak cennetin dâimî adamlarıdır! Kendileri orada** (bitip tükenmek bilmeyen nîmetler içerisinde) **ebedî kalıcılardır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kullarını selâmet yurdu olan cennete dâvet ettikten sonra bu âyet-i kerîmede cennette onlar için hâsıl olacak saadetleri ve korunacakları felâketleri açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (أَحْسَنُوا) **"Güzel işler yapanlar"** kavl-i şerîfinden kimler kastedildiğini **Übeyy ibni Ka'b** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا﴾ قَالَ: «أَهْلُ التَّوْحِيدِ.»

"İhsân eden kimseler, tevhîd (îmân ve İslâm) **ehlidir"** buyurmuştur. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10333, 6/1944; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/653)*

Âyet: 26

İbni Ömer *(Radyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «أَحْسَنُوا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.»

"İhsân edenler (kavl-i şerîfinde geçen 'İhsân')**, Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına dâir şâhitliklerini güzel yapanlardır"** buyurduğunu rivâyet etmiştir. *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/654)*

Enes *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîmenin tefsîrinden sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ هٰذِهِ الْآيَةِ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْعَمَلَ فِي الدُّنْيَا الْجَنَّةُ.»

"Dünyâda güzel amel işleyenler için (Hüsnâ) **cennet vardır."***(İbnü Mendeh, er-Raddü ale'l-Cehmiyye, no:85, sh:95-96; el-Lâlekâî, es-Sünne, no:779, 3/456; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/652)*

Esamm *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyetin mânâsı: 'Yaptıkları bütün ibâdetlerde ihsân vasfı üzere oldular' demektir" ki bunun mânâsı: "Emrolunan ibâdetleri gerektiği şekilde yerine getirdiler ve yasaklanmış olan menhiyyâtın tümünden sakındılar" şeklindedir.

İsmâ'îl Hakkî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "İhsân"ın mânâsını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ.»

"İhsân; senin, Allâh'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir! Sen O'nu göremiyorsan da, O seni görmektedir (diye bilmendir)**!"** *(el-Buhârî, el-Îmân:3, no:50, 1/27; Müslim, el-Îmân:1 no:8, 1/36; Ebû Dâvûd, es-Sünne:17, no:4695, 2/635; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/38)* hadîs-i şerîfiyle açıklamıştır ki **Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi müşâhede ve huzur üzere ibâdet yapabilmek ancak kalpten **Allâh-u Te'âlâ** dışındaki her şeyin kaybolması ve mâsivânın mülâhazasının ortadan kalkması ile mümkün olabileceği için buradaki mânâ: "Amellerini riyâdan, kalplerini de **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrinden hâlis kılan (arındıran) kimseler" şeklinde yorumlanabilir.

Görüldüğü üzere; zikredilen bu rivâyetlerin bir kısmında "İhsân" sıfatının mânâsı, sâde bir îmanla tefsir edilmiş olup diğer bir kısmında ise sâlih ameller de bu mefhûma ilhâk edilmiştir.

Lâkin **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; amellerin de ihsân mefhumuna dâhil edilmesi doğruya daha yakındır. Çünkü yüksek dereceler ancak sâde îmândan ziyâde taat ehli olanlar için hâsıl olur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (اَلْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ) **"O en güzel şey, bir de ziyâdesi vardır"** kavl-i şerîfinde iki tâne lafız zikredilmiştir ki bunların birisi "(اَلْحُسْنٰى) el-Hüsnâ" lafz-ı şerîfidir.

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*ın beyân vechile; "(اَلْحُسْنَى) el-Husnâ" kelimesi "el-Ahsen" kelimesinin müennesidir ki Araplar bu lafzı sevilen haller ve rağbet edilen hasletler hakkında kullanırlar. **Sâhibü'l-Keşşâf**'ın beyânına göre bu lafzın mânâsı: "En güzel sevap" demektir ki bu âyet-i kerîmenin bir nazîri de:

﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

"Güzel amel işlemenin karşılığı, güzel mükâfat vermekten başkası olamaz!" *(Rahmân Sûresi:60)* âyet-i kerimesidir. Zâten bu nedenle en güzel amel olan tevhîdin karşılığı ancak en güzel yer olan cennet kılınmıştır.

İkincisi ise "(زِيَادَةٌ) Ziyâde" lafz-ı şerîfidir ki bu kelimenin anlaşılması çok mühimdir, bundan dolayı tefsîr ehli olan zâtlar bunun tefsîri hakkında çok ihtilâf etmiştir.

Ehl-i Sünnet müfessirlerinin cumhûruna göre bu tâbir-i şerîften maksat **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmektir. Bu hususta naklî ve aklî deliller mevcuttur. Naklî deliller bu hususta vârid olan sahîh hadîs-i şerîflerdir ki bunların hepsinde "Hüsnâ"; cennet ile, "Ziyâde" ise; **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın cemâline bakmak ile tefsir edilmiştir.

Nitekim **Suheyb** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، قَالَ: يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: [تُرِيدُونَ شَيْئًا أَزِيدُكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا أَلَمْ تُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَتُنَجِّنَا مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: فَيَكْشِفُ الْحِجَابَ فَمَا أُعْطُوا شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى رَبِّهِمْ عَزَّ وَجَلَّ. ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾

Âyet: 26

"Cennet ehli cennete girdiğinde Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ: 'Size (verdiğim bunca nîmetlerden) **ziyâde olarak bir şey vermemi ister misiniz?' buyurunca, onlar: 'Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi ateşten kurtarıp cennete girdirmedin mi** (verdiklerin bize yeter, daha ne isteyelim ki)**?' derler. Bunun üzerine Allah-u Te'âlâ, hicâbı keşfeder** (cemâlinden perdeyi açarak onlara cemâlini gösterir)**.**

Artık Azîz ve Celîl olan Rablerine bakmaktan daha sevgili bir şey onlara verilmiş olmayacaktır" buyurmuş ve sonrasında: **"Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır"** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Müslim, el-Îmân:80, no:181, 1/163; et-Tirmizî, Sifetü'l-cennet:16, no:2552, 4/687; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübra, et-Tefsîr:179, no:11234, 6/361; İbnü Mâce, el-Mukaddime:13, no:187, 1/67; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:1411; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:18935, 31/265; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/160-161; İbnü Ebî Hâtim, no:10340, 6/1945; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:7441; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/652)*

Enes *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîmenin tefsîrinden sorulduğunda:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ هٰذِهِ الْآيَةِ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْعَمَلَ فِي الدُّنْيَا الْجَنَّةُ، وَالزِّيَادَةُ النَّظَرُ إِلَى وَجْهِ اللهِ الْكَرِيمِ جَلَّ وَعَزَّ.»

"Dünyâda güzel amel işleyenler için (Hüsnâ) **cennet vardır.** (Âyet-i kerîmede vaad edilen) **'Ziyâde' ise; Celîl ve Azîz olan kerem sâhibi Allâh'ın Vechi'ne** (Cemâli'ne) **bakmaktır"** buyurmuştur. *(Hâfız İbnü Mendeh, er-Raddü ale'l-Cehmiyye, no:85, sh:95-96; el-Lâlekâî, es-Sünne, no:779, 3/456; el-Hatîb, Târîhu Bağdâd:9/140;* el-*Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/482; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/652)*

Übeyy ibni Ka'b *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Allâh-u Azze ve Celle**'nin Kitâbı'nda geçen: **"Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır"** âyet-i kerîmesindeki "Ziyâde" kelimesinin mânâsını sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الزِّيَادَةِ فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «اَلْحُسْنَى الْجَنَّةُ وَالزِّيَادَةُ النَّظَرُ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Hüsnâ, cennettir! Ziyâde ise Allâh-u Azze ve Celle'ye bakmaktır" buyurdu. *(el-Lâlekâî, es-Sünne, no:780, 3/456; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/162; ez-Zeyla'î, Tahrîcü ehâdisi'l-Keşşâf:2/125; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/483; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/653)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَبْعَثُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادِيًا بِصَوْتٍ يُسْمِعُ أَوَّلَهُمْ وَآخِرَهُمْ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَكُمُ الْحُسْنَى وَزِيَادَةً، فَالْحُسْنَى: الْجَنَّةُ، وَالزِّيَادَةُ: النَّظَرُ إِلَى وَجْهِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Allâh-u Azze ve Celle kıyâmet günü bir münâdîyi öyle güçlü bir sesle gönderir ki (mahşerde bulunan insanların) **öncekilerine de, sonrakilerine de** (önde bulunanlara da, sonda olanlara da) **işittirir.** (İşte o münâdî onlar içerisinden cenneti hak edenlere:) **'Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle size Hüsnâ ve ziyâde vaad etti, Hüsnâ, cennettir, ziyâde ise Allâh-u Azze ve Celle'nin vechine bakmaktır'** (diye seslenerek müjde verir.)**"** *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/158; İbnü Ebî Hâtim, no:10336, 6/1944; İbnü Merdûyeh, ez-Zeyla'î, Tahrîcü ehâdîsi'l-Keşşâf:2/125; ed-Dârekutnî, es-Sünen, no:43, 1/156; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/653)*

İbni Ömer *(Radyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **"Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır"** âyet-i kerîmesinin tefsîrinde:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «أَحْسَنُوا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَالْحُسْنَى الْجَنَّةُ وَالزِّيَادَةُ النَّظَرُ إِلَى اللهِ.»

"İhsân edenler (kavl-i şerîfinde geçen 'İhsân')**, Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şâhitlik etmektir. Hüsnâ cennettir, ziyâde ise Allâh'a bakmaktır"** buyurmuştur. *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/654)*

Enes *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «يَنْظُرُونَ إِلَى رَبِّهِمْ بِلَا كَيْفِيَّةٍ وَلَا حُدُودٍ وَلَا صِفَةٍ مَعْلُومَةٍ.»

"Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır" (âyet-i kerîmesinin tefsirinde) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***: "Onlar** (cennet ehli, gördükleri Allâh-u Te'âlâ hakkında) **bir keyfiyyet** (şekil) **olmaksızın, sınırlar ve bilinen bir sıfat** (nitelik) **bulunmaksızın Rablerin**(in cemâlin)**e bakarlar"** buyurmuştur. *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/654)*

Âyet: 26

Ebû Hüreyre *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَبَّرَ عَلَى سِيْفِ الْبَحْرِ تَكْبِيرَةً رَافِعًا بِهَا صَوْتَهُ، لَا يَلْتَمِسُ بِهَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً كَتَبَ اللهُ لَهُ رِضْوَانَهُ الْأَكْبَرَ، وَمَنْ كَتَبَ اللهُ لَهُ رِضْوَانَهُ الْأَكْبَرَ جَمَعَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ وَإِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِمَا فِي دَارِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ، اَللهُ ذُوالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَنْظُرُونَ إِلَى رَبِّهِمْ كَمَا يَنْظُرُ أَهْلُ الدُّنْيَا إِلَى الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ فِي يَوْمٍ لَا غَيْمَ فِيهِ وَلَا سَحَابَةَ، وَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ فَالْحُسْنَى: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَالزِّيَادَةُ الْجَنَّةُ وَالنَّظَرُ إِلَى وَجْهِ الرَّبِّ جَلَّ ثَنَاؤُهُ.»

"Her kim denizin kıyısında kuvvetli bir tekbir getirir, sesini onunla yükseltirse (yüksek sesle okursa)**, riyâ ve süm'a da** (gösteriş ve işittirme gibi ihlâsa zıt düşen niyetler de) **aramazsa Allâh**(-u Te'âlâ) **ona en büyük rızâsını yazar** (nasîb eder).

Allâh(-u Te'âlâ) **her kime en büyük rızâsını yazarsa Allâh**(-u Te'âlâ) **Kendi özel yurdunda; Adn cennetinde onunla Muhammed ve İbrâhîm** *(Sallâllâhu Aleyhimâ)***nın arasını birleştirir. Celâl ve ikrâm sâhibi olan O Allâh** (var ya)**, dünyâ ehli yoğun bulutların olmadığı ve hattâ hiçbir bulut olmayan bir günde güneşe ve aya baktıkları gibi onlar da** (cennete girenler de O) **Rablerin**(in cemâlin)**e bakarlar.**

İşte Allâh(-u Te'âlâ'n)**ın: 'Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır' kavl-i şerîfi budur; Hüsnâ, 'Lâlilâhe illâllâh'** (kelimesini inanarak okumak)**tır, ziyâde ise cennettir ve Rabb Celle Senâühû'nun vechine** (cemâline) **bakmaktır."** *(İbni Ebî Âsım, no:310, 2/720; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/654-655)*

Ebû Bekr es-Sıddîk *(Radyallâhu Anh)*, **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radyallâhu Anh)*, **Huzeyfe, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, İbni Abbâs** ve **İbni Mes'ûd, Ubâde ibni's-Sâmit, Ka'b ibni Ucra** ve **Suheyb** *(Radyallâhu Anhüm)* gibi birçok sahâbeden, ayrıca **Katâde, Abdurrahmân ibni Ebî Leylâ, Âmir ibni Sa'd el-Becelî, Süddî, Dahhâk, Abdurrahmân ibni Sâbıt, Ebû İshâk es-Sebî'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi tâbi'înden ve daha sonraki tabaka erbâbından nakledildiğine göre; "Ziyâde" kelimesi, cennette **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini müşâhede mânâsına gelmektedir. *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/655-658)*

Bu hususta daha birçok sahih hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcut olup biz burada sâdece bu âyet-i kerîmede geçen "Ziyâde" lafzının tefsiri mâhiyetinde vârid olan hadîs-i şerîfleri naklettik. **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennette görüleceği husûsundaki diğer hadîs-i şerîfler ise En'âm Sûresi'nin 103. âyet-i kerîmesi ile A'râf Sûresi'nin 143. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:11/46-52; 14/253-260)* zikredilmiştir.

Sapık Mûtezile fırkası bu âyet-i kerîmede geçen: "Ziyâde"nin **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme mânâsında olmadığını iddia etmişlerse de onların bu görüşüne îtibar yoktur. Bu konuda onların bâtıl görüşlerine karşı naklî ve aklî birçok delil En'âm Sûresi'nin:103. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:11/16-65)* zikredilmiştir.

"Ziyâde" lafzının mânâsı hakkında diğer bâzı rivâyetler de vardır. Nitekim **Ali** *(Radyallâhu Anh)*, **Allâh-u Azze ve Celle**'nin **"Güzel işler yapan o kimseler için Hüsnâ ve ziyâde vardır"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾ قَالَ: «اَلزِّيَادَةُ: غُرْفَةٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ وَاحِدَةٍ لَهَا أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ، غُرَفُهَا وَأَبْوَابُهَا مِنْ لُؤْلُؤَةٍ وَاحِدَةٍ.»

"Ziyâde; (cennette) **tek bir inciden yapılmış bir ğurfe** (saray)**dır ki onun dört** (bir rivâyet dörtbin) **kapısı vardır, onun konaklarının ve kapılarının hepsi tek bir incidendir"** demiştir. *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/657; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/162; İbnü Ebî Hâtim, no:10342, 6/1945; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/204)*

İbni Abbâs *(Radyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiş tir: "Bu âyette geçen 'Ziyâde' tâbiri: (وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ) **"Bizim katımızda ise** (hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak duymadık ve kimsenin aklından geçmedik nimetler, özellikle de Cemâlimizi müşâhede gibi) **pek ziyâde** (lütuflar) **vardır."** *(Kāf Sûresi:35)* âyet-i kerîmesinde geçen: 'Mezîd' lafzı gibidir ki bunların mânâsı: '**Allâh-u Te'âlâ** onları amellerinin karşılığı olarak mükâfatlandıracak ve lütf-u kereminden onlara (hak ettiklerinden de) ziyâde(sini) verecektir' demektir." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/163; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/658)*

Mücâhid *(Radyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Güzel amel işleyenlere Hüsnâ vardır yâni karşılığında misliyle güzel bir mukābele vardır, bir de ziyâde vardır ki o da mağfiret (günahların bağışlanması) ve rızvân (Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsına ulaşmak)dır" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/163-164; İbnü Ebî Hâtim, no:10343, 6/1945; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/658)*

Âyet: 26

Alkame ibni Kays *(Radyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Ziyâde; her amelin karşılığında bire on verilmesidir buyurmuş ve:

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾

"Her kim (kelime-i tevhîd ve diğer sâlih ameller gibi) **güzel bir iş**(meydana) **getirirse,** (Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u keremi îcâbı) **kendisi için onun on misli** (sevap) **vardır."** *(el-En'âm Sûresi:160)* âyet-i kerîmesini okumuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/163; İbnü Ebî Hâtim, no:10339, 6/1945; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/659)*

Hasen-i Basrî *(Radyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Ziyâde; bir amele en az on misli sevap verilip yediyüz kata kadar artırılmasıdır" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/163; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/659)*

İbni Zeyd *(Radyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Ziyâde; **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda onlara verdiği nîmetler karşılığında onları hesâba çekmemesidir" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/164; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/659; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484)*

Yezîd ibni Şecere *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ziyâde; cennet ehline bir bulutun uğraması ve o zamana kadar görmedikleri nâdir şeyleri onlara yağdırmasıdır, şöyle ki; o bulut onlara gelerek: 'Ey cennet ehli! Size ne yağdırmamı istersiniz?' der ve onlar ne isterlerse mutlaka onlara onu yağdırır." *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484)*

Bir kavle göre ise; âyet-i kerîmede geçen "Ziyâde" şu rivâyetle tefsîr edilmiştir: "Cennet ehlinin üzerinden dünyâ günlerinden bir gün miktârı geçtiğinde mutlaka o zaman zarfında onlardan her birinin konağına yetmiş bin melek uğrayacaktır. Onlardan her bir melekle birlikte **Allâh-u Te'âlâ** katından gönderilen öyle hediyeler olacaktır ki onlar diğer arkadaşının yanında bulunmayacaktır ve o hediyeler o zamana kadar cennet ehlinin görmediği şeylerden olacaktır."

O lütfu geniş ve ilmi ziyâde olan, O çok zengin ve hamde lâyık olan, O çok yüce olan, O çok kudretli ve Azîz olan, O rahmeti çok ve iyilik sâhibi olan, O her şeyi yöneten hikmet sâhibini ve pek lütufkâr kerem sâhibini tesbîh (noksan sıfatlardan tenzih) ederiz ki O'nun makdûrâtının nihâyeti (gücünün tealluk ettiği şeylerin sonu) yoktur. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484)*

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde çok farklı ve faydalı bir mânâ daha açıklanmıştır ki buna göre; "İhsân" insanlarla güzel geçinmek, "Hüsnâ" onların şefaatine nâil olmak, "Ziyâde" ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların şefaatini kabul etmesidir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/484)*

Bu mânâların farklılığı **Kur'ân-ı Kerîm**'de bir ihtilâf varmış gibi değerlendirilemez. Hattâ bu mânâlar arasında bir zıtlık bulunmadığı için hepsi birlikte aynı anda da mülâhaza edilebilir.

Nitekim **Süfyân** *(Radyallâhu Anh)*: "Kur'ân'ın tefsirinde ihtilâf olmaz, **Kur'ân-ı Kerîm** bütün mânâları toplayan câmi' bir kelâm olması hasebiyle kendisinden o mânâ da, bu mânâ da birlikte murâd edilebilir" demiştir. *(Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no1061: es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/80; 7/659)*

Şu bilinsin ki; âyet-i kerîmede geçen "Ziyâde" kelimesi hakkında birçok mânâ varsa da, muhakkık âlimlerin cumhûruna göre bu kelimenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ'**ya rızâsı üzere kavuşmak ve vech-i kerîmine bakmaktır."

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın da beyân-ı vechile; bu bâbta sahîh olan ittifaklı mânâ budur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ'**nın en ufak bir rızâsı her şeyden büyük olduğu gibi burada vaad ettiği "Ziyâde" de, cennet ve dereceleri cinsinden kabul edilse, o zaman bu bir fazlalık içermez.

Bu yüzden ziyâde, olsa olsa cemâli bâ kemâlinin müşâhedesi gibi diğer nîmetlerle kıyas edilemeyecek bir nîmet olarak kabul edilmelidir.

Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَيْنَا اَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ اِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ، فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ، فَاِذَا الرَّبُّ قَدْ اَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ، فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، يَا اَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿سَلاَمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ قَالَ: فَيَنْظُرُ اِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ اِلَيْهِ. فَلاَ يَلْتَفِتُونَ اِلَى شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَا دَامُوا يَنْظُرُونَ اِلَيْهِ حَتَّى يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُورُهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ.»

"Cennet ehli, nîmetleri içinde iken âniden onlara bir nur parlar. Bunun üzerine onlar başlarını kaldırırlar. İşte o anda Rabb (Te'âlâ'nın tecellîsi) **üstlerinden onlara zuhûr ederek** (görünerek)**: 'Ey cennet ehli, selâm olsun size!' buyurur.**

İşte bu, Allah(-u Te'âlâ)**nın : 'Ziyâde acıyan bir Rabb tarafından** (onlara) **bir söz olarak selâm vardır.'** *(Yâsîn Sûresi:58)* **kavl-i şerîfi**(nde bahsedilen) **dir. Sonra Allah**(-u Te'âlâ) **onlara bakar, onlar da O'na bakarlar ve O'na baktıkları sürece nîmetlerden hiçbir şeye iltifat etmezler.**

Âyet: 26

Nihâyet O(nun tecellîsi) **onlardan gizlenir, fakat onların yurtlarında ve üzerlerinde O'nun** (tecellîsinin) **nûru ve bereketi bâki kalır."** *(İbnü Mâce, el-Mukaddime:13, no:184, 1/65; el-Lâlekâî, es-Sünne, no:836, 3/482; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/209; el-Kelâbâzî, Bahru'l-fevâid, no:502, 1/461-462)*

Ehl-i Sünnet'e âit îtikat metinlerinden olan ***"Bed'ü'l-emâlî"*** kasîdesinde de bu husus:

فَيَنْسَوْنَ النَّعِيمَ اِذَا رَاَوْهُ فَيَا خُسْرَانَ اَهْلِ الْاِعْتِزَالِ

"O'nu gördükleri zaman bütün nîmetleri unutacaklar,
Ey Millet! Mûtezile mensuplarının düştüğü zarardan sakının."

(Ali el-Kārî, Şerhu'l-Emâlî, no:21, sh:13-15) beyitleriyle ifâde edilmiştir. Cennette olacak olan ru'yet, başgözüyledir. Dünyâda olan ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışında kalan herkes için kalp gözüyledir.

"Rûhu'l-beyân" sâhibinin beyânı vechile; ***"Keşşâf"*** sâhibi (sâhip olduğu Mûtezile görüşüne binâen), bu âyet-i kerîmede geçen "Ziyâde" lafzını **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görme mânâsıyla tefsir etmemek için "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi" mânâsıyla tefsir etmiştir.

Bâzı müfessirler de bu mânâda ona tâbi olmuştur. Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in "Ziyâde" lafzı hakkında geride zikredilen tefsîri, uyulmayı, tercih edilmeyi ve her mânâya takdim edilmeyi hak etmektedir.

Ayrıca "Fazl-u kerem" mânâsından, ikramların en fazîletlisi olan "Likā (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşup cemâlini görme)" nîmetinin murâd edilmesine hiçbir engel yoktur. Zâten mutlak zikredilen bir kelimeden onun en mükemmel tarafı kastedilir ki iyiliğin en mükemmeli de hiç şüphesiz cemâlullâhın müşâhedesir. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma mükâfâtı ele geçtikten sonra artık onun aşağısındaki diğer sevapların hâsıl olması evleviyetle tahakkuk edecektir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmek aradaki cismânî ve rûhânî perdelerden ibâret olan mânîlerin ortadan kalkmasıyla gerçekleşir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

جَمَالِ يَارْ نَدَارَدْ نِقَابُ و پَرْدَه وَلِى غُبَارِ رَهْ بِنْشَانْ تَا نَظَرْ تَوَانِى كَرْدْ

"Dostun cemâlinde peçe ve perde yoktur ancak,
Ona bakabilmek için yoldaki tozları indir (engelleri izâle et)!"

(Hâfız Şîrâzî, el-Gazâliyât)

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** mahcûb (perdelenebilecek) bir Zât değildir, bütün cihetlerden ve mekânlardan münezzeh olan Zât'ı hangi şey örtebilir?! O halde mahcûb olan kulun kendisidir.

Bu îtibarla **Hakk Te'âlâ** bizim perdemizi kaldırsa da O'nu müşâhede edecek olsak elbette cennet ehli o tecellî ânında bütün cennet nîmetlerini unutacakları gibi biz de bu cihanı ve içindekileri unuturuz. İşte o zaman şerî'atin emrettiği ibâdetleri bile yapma fırsatını kaçırırız. İşte bundan dolayıdır ki dünyâ yurdunda **Allâh-u Te'âlâ**'yı göremiyoruz.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ) **"Onların yüzlerini, ne kara bir toz, ne de bir alçaklık** (eseri) **bürümeyecektir"** kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinin elde ettiği saadetleri beyân etmesinin ardından fazl-u keremiyle onları sıyânet buyurduğu (koruduğu) âfetleri açıklamıştır ki **Kur'ân-ı Kerîm**'de kâfirlerin suratlarına isâbet edecek musîbetler hakkında birkaç âyet-i kerîme mevcuttur.

İlk olarak bu âyet-i kerîmede: **"Onların yüzlerini, ne kara bir toz, ne de bir alçaklık** (eseri) **bürümeyecektir"** buyurmuştur.

İbni Ebî Hâtim ve **İbnü'l-Cevzî** *(Rahimehümellâh)*ın nakilleri vechile; burada geçen (قَتَرٌ) kelimesi **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*ya göre yüz karalığı, **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*a göre ise rüsvâlık, **Atâ** *(Rahimehullâh)*a göre cehennem dumanı ve **Ebû Ubeyde** *(Rahimehullâh)*a göre toz-duman ile tefsir edilmiştir ki, cennet ehline bu rüsvâlığın ulaşmaması, özellikle **Allâh-u Te'âlâ'**nın cemâlini seyretmelerinden sonra hâsıl olacaktır.

Nitekim **Abdurrahmân ibni Ebî Leylâ** *(Radyallâhu Anh)* bu cümle-i celîleyi okuduktan sonra: "Cennet ehli, Rablerine -Tebâreke ve Te'âlâ- baktıktan sonra artık onların yüzlerine ne bir karalık ne de bir zillet (horluk ve hakirlik) isâbet etmeyecektir" diye mânâ vermiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10346-10348, 6/1946; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/25)*

İkinci bir sıfat olarak diğer bir âyet-i kerîmesinde: (وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۞ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۞ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ) **"Birtakım suratlar da, işte o gün onların üzerinde büyük bir toz** (ve bulanıklık) **vardır ki; onları**(n suratlarındaki tozu da) **karalık ve karanlık kaplayacaktır!**

İşte sana! Onlar, (Allâh'ın haklarını inkâr eden) **kâfirler ve** (kul haklarını ihlâl eden) **fâcirler ancak onlardır!** (Onlar kâfirlikle fâcirliği birleştirdikleri için, suratlarında da toz ve siyahlık bir araya getirilecektir.)" *(Abese Sûresi:40-42)* buyurmuştur.

Âyet: 26

Üçüncü olarak da: (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۞ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ) **"Birtakım suratlar**(ın sâhipleri) **işte o gün zelil durumdadır;** (cehennem içerisinde) **çalışıcıdır**(, zincirleri) **ve** (bukağıları çekerek, balçığa batan develer gibi ateşe dalarak ve ateş dağlarına inip çıkarak) **yorulucudur."** *(el-Ğâşiye Sûresi:2-3)* buyurmuştur.

Bu iki sıfatın nefyedilmesinden maksat; cennet ehlinde korku, üzüntü ve zillet sebeplerinin bulunmadığını ifâde etmektir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ** onların kavuştuğu nîmetlerin hâlis nîmetler olduğunu yâni istenmedik şeylerle karışık olmadığını, onların yüzlerindeki tebessümü giderecek hiçbir şeyin başlarına gelmeyeceğini bildirmek istemiştir.

Nitekim (فَوَقَاهُمُ اللهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا) **"İşte sana! Bu yüzden Allâh onları o günün şerrinden korumuş ve kendilerini** (yüzlerinde) **bir güzellik ve** (kalplerinde) **bir sevinçle karşı karşıya getirmiştir."** *(el-İnsân Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde de **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinin yüzlerine güzellik ve memnuniyet ifâdesi yerleştireceğini açıkça ifâde etmiştir.

Tabî ki bütün bu nîmetlerin husûlü, cennet ehli **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini müşâhede ettikten sonra hâsıl olacaktır. Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ﴾ قَالَ: «بَعْدَ نَظَرِهِمْ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Onların yüzlerini, ne kara bir toz, ne de bir alçaklık (eseri) **bürümeyecektir"** âyet-i kerîmesini okuduktan sonra: **"Onlar Allâh-u Azze ve Celle'ye baktıktan sonra** (bu hal kendileri için hâsıl olacaktır)" buyurmuştur. *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/659)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) **"İşte sana! Onlar ancak cennetin dâimî adamlarıdır! Kendileri orada ebedî kalıcılardır"** kavl-i şerîfi de cennet ehlinin nîmetler içerisinde olacaklarını beyânın ardından bu nîmetlerinin hiç kesilmeyeceğini açıkladıktan sonra onların, sâhip oldukları bu nîmetlerden ayrılacağız diye bir endişe de hiçbir zaman taşımayacaklarını beyân etmektedir.

Usûl âlimlerinin beyânı vechile; sevap ve mükâfât; menfaat demektir, ama bu ifâde kendisinden faydalanılan her şey hakkında kullanılamaz, bu ifâdenin yerini bulabilmesi için elde edilen o menfaatte birtakım vasıflar bulunması gerekir.

Buna göre o menfaat evvelâ bulandırıcı (keyfe keder getiren) şeylerden arınmış olmalıdır, ayrıca sürekli olmalıdır, yine böylece tâzim (başa kakılma îmâlarıyla değil de hürmet ifâdesi) ile birlikte bulunmalıdır. Bunlardan biri eksik olduğunda verilen o karşılığa sevap denmez.

Bu îtibarla, bir önceki âyet-i kerîmede geçen: (وَاللهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ) **"Allâh selâmet yurduna dâvet etmektedir"** ifâde-i celîlesi son derece tâzime, yâni **Allâh-u Te'âlâ'**nın cennete çağırdığı kullarına değer verdiğini, bu âyet-i kerîmede geçen: (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ) **"Güzel işler yapan o kimseler için, o en güzel şey ve ziyâdesi vardır"** kavl-i şerîfi de onlar için çok büyük menfaatler hâsıl olacağını beyân ederken, (وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ) **"Onların yüzlerini, ne kara bir toz, ne de bir alçaklık bürümeyecektir"** cümle-i celîlesi, o nîmetlerin dertten, kederden hâlis (arınmış) olduğuna delâlet etmekte, (أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) **"İşte onlar ancak cennetin dâimî adamlarıdır. Kendileri orada ebedî kalıcılardır"** kavl-i şerîfi ise bu nîmetlerin sürekli olup kesilme tehlikesi bulunmadığına işâret etmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ**'nın ihsânına mazhar olan ve devamlı O'nu müşâhede üzere olan kimselerin yüzleri aslâ zelil olmaz. Bilakis o müşâhedenin bereketiyle dâimâ nur, ziyâ, izzet ve senâ (parlaklık) bakımından artışa nâil olur.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; ihsân sıfatına sâhip kimseler bütün işleri izin (Allâh-u Te'âlâ'nın müsaadesi) üzere olanlardır.

Bir kavle göre; vâcipleri yerine getirmede kusur etmezler, mendupları ihlâl etmezler, üzerlerinde bulunan bütün hakları îfâ ederler, Hakk'ın hakkında hiç taksîr etmezler, halkın hakkını ise hiç tehir etmezler.

"Hüsnâ" dünyâda sürekli muvaffakıyyet (hayırlara ulaştırılma), âhirette ise muaccel ğufrân (peşin bağışlanma) ve müebbed ayân (Allâh-u Te'âlâ'nın Cemâli'ni sonsuz müşâhede)dir.

"Hüsnâ", likā (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma), "Ziyâde" ise likā hâlinde bekādır (kavuşma nîmetinde sürekliliktir).

Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarının yüzüne toz yâni hicâb ğubârı (Allâh-u Te'âlâ'dan perdelenme tozu) isâbet etmez, onlara zillet de isâbet etmez ki o zillet **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhededen koparılıp başkasını(n varlığını) görme hâline döndürülmektir. İşte bu zâtlar kendilerine ikrâm edilen türlü türlü fazîletler ve mânevî haller içerisinde ebedî kalıcıdırlar.

Âyet: 26

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ihsân sâhibi kullarına hüsnâ vaad etmiştir ki onların ihsânı, mukaddes kelimeleri zikreden ruhlarının cemâlinin güzelliğindendir. **Hakk Te'âlâ**'nın güzelliği ise kadîm olan cemâlinin (evveli olmayan cemâl sıfatının) güzelliğindendir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** ihsân sâhibi kullarına Kendi hüsn ve cemâlini keşfettirerek mükâfât ihsan edecektir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın azamet sıfatlarıyla O'nu idrâk edecek olsalardı elbette helâk olurlardı. Bu îtibarla vaad edilen "Hüsnâ", **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhededir, "Ziyâde" ise bu müşâhede ile birlikte O'na vâsıl olup O'nun müşâhedesinde O'nunla birlikteliği muhâfaza ederek bekā bulmaktır.

Yine böylece "Hüsnâ", O'nun cemâline nazar etmektir, "Ziyâde" ise O'nun (cömertlik, affedicilik gibi) sıfatlarıyla vasıflanabilmek demektir.

Farklı bir kavle göre; "Hüsnâ", muhabbeti (sevgisi)dir, "Ziyâde" ise mârifeti (lâyıkı vechile bilinmesi)dir.

Diğer bir mânâya göre ise; "Hüsnâ", ru'yet (cemâlini görmek)dir, "Ziyâde" ise (ru'yetin) devamıdır.

Onların yüzlerini hiçbir toz yâni rüsvaylık tozları **ve zillet** yâni **Allâh-u Te'**âlâ'dan ayrı düşmenin alçaklığı **kaplamaz. Onlar cennette** yâni **Zât-ı Pâk-i Sübhâniyye**'yi ve sıfât-ı İlâhiyyeyi müşâhededе ulaştıkları türlü türlü kurubât (mânevî yakınlıklar) içerisinde **ebedî kalıcılardır.**

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde ise şu mânâ zikredilmiştir: **Allâh-u Te'âlâ** ile müşâhede üzere muâmele eden ve O'nu görüyormuşçasına ibâdet ederek **ihsân makamına erişen o kimseler için hüsnâ,** (Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîleri ve cemâlinin müşâhedesi) **vardır, bir de ziyâdesi vardır** ki o da o kulun enâniyetinden tecrid edilip **Allâh-u Te'âlâ**'nın hüviyetine (öz Zât'ına) cezbedilerek (mânen çekilerek) ve onun nâsûtiyeti (cismâniyeti) **Allâh-u Te'âlâ**'nın lâhûtiyyetinde tüketilerek o kişinin **Mevlâ Te'âlâ**'nın cemâline bakmaktan da ileri geçip ilm-i ezelî(de kendisi hakkında bilinmiş olan mertebe)ye ulaşmasıdır.

Onların yüzlerini ne kara bir toz yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenme tozu**, ne de bir zillet** yâni isneyniyyet iktizâ eden (ikilik gerektiren) kendi varlığını görme alçaklığı bürümez. **İşte onlar ancak cennetin** yâni mânevî cennet olan seyr-i fillâh makamının **dâimî adamlarıdır! Kendileri orada ebedî kalıcılardır,** inâyet cezbeleriyle (mânevî yardımın çekişleriyle) seyr-ü sülûklerinde (mânevî yolculuklarında) dâim olacaklardır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İhsân Üzere Amel Edenlere Çok Büyük Ecirler Verileceği:

﴿اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"O (mümin) **kimseler**(in ecrini zâyi etmeyecektir) **ki;** (Uhud'daki) **o** (bozgun ve) **yara kendilerine isâbet ettikten sonra**(, tekrar müşriklerle savaşa çağrıldıklarında) **Allâh'a ve o Rasûl'e tam mânâsıyla icâbet etmiştirler. Kendileri güzel amel işlemiş bulunan ve** (peygamberin dâvetine uymamak gibi günahlardan) **hakkıyla sakınmış olan bu kimseler için** (âhirette) **çok değerli, pek büyük bir mükâfat vardır."** *(Âl-i İmrân Sûresi:172)*

﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ﴾

"(Îman kelimesi olan kelime-i şehâdet ve kelime-i tevhîd gibi zikirleri tekrar etme ve insanlara İslâm'ı tanıtıp sevdirme gibi) **güzel ameller işlemiş bulunan o kimseler için, işte bu dünyâda** (yardımlar, fetihler ve Allâh-u Te'âlâ'nın medh-u senâları gibi) **pek güzel bir mükâfat vardır. Hele âhiret yurdu**(nda karşılaşacakları sonsuz mükâfatlar) **elbette** (dünyâda elde ettiklerinden) **çok daha iyidir. O takvâ sâhiplerinin yurdu** (olan cennet) **elbette ne güzel olmuştur."** *(en-Nahl Sûresi:30)*

﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ﴾

"İşte bu dünyâda güzel amel işlemiş bulunan o kimseler için, (dünyâda zafer ve ganîmet, âhirette ise sonsuz nîmet ve cennetler gibi) **pek güzel ve çok büyük bir mükâfat vardır."** *(ez-Zümer Sûresi:10)*

﴿وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى﴾

"Göklerde olanlar ve yerde bulunanlar sâdece Allâh'a âittir. (Ne müstakillen ne de müştereken hiçbir varlığın bunlarda en ufak bir hissesi yoktur. Allâh-u Te'âlâ bunları yaratmıştır,) **tâ ki O, kötü işler yapmış olan o kimseleri yapmış oldukları şeyler mukābilinde cezalandırsın, güzel amel işlemiş bulunan o kişileri de,** (o pek güzel amellerine karşılık cennet gibi) **pek güzel bir sevapla mükâfatlandırsın."** *(en-Necm Sûresi:31)*

Âyet: 27

﴿ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (27)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَسَبُوا) **kazandılar,** neyi? (اَلسَّيِّئَاتِ) **kötü şeyleri,** (جَزَاءُ سَيِّئَةٍ) **bir kötülüğün cezâsı,** *ne iledir?* (بِمِثْلِهَا) **misli iledir,** daha, (وَتَرْهَقُ) **kaplayacaktır,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne? (ذِلَّةٌ) **büyük bir alçaklık,** (مَا لَهُمْ) **onlar için olmadı,** neden? (مِنَ اللهِ) **Allâh**(ın gazabın)**dan,** ne olmadı? (مِنْ عَاصِمٍ) **hiçbir koruyucu,** (كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ) **sanki bürünmüştür,** ne? (وُجُوهُهُمْ) **onların yüzleri,** neye? (قِطَعًا) **parçalara,** öyle parçalar ki, (مِنَ اللَّيْلِ) **geceden,** ne olduğu halde? (مُظْلِمًا) **karanlık olduğu halde,** (أُولَئِكَ) **İşte sana! Onlar,** kimdir? (أَصْحَابُ النَّارِ) **cehennemin adamlarıdır,** (هُمْ) **ancak onlar,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedirler? (خَالِدُونَ) **ebedî kalıcıdırlar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"O kimseler ki (kâfirlik, irtidâd ve münâfıklık gibi) **kötü şeyler kazanmışlardır;** (İlâhî adâlet gereği) **bir kötülüğün cezâsı, misli ile** (karşılık görecek)**dir. Onları büyük bir horluk da kaplayacaktır. Onlar için Allâh**(ın gazabın)**dan hiçbir koruyucu yoktur. Yüzleri** (son derece siyah ve karanlık olduğundan,) **sanki** (zifiri) **karanlık geceden birtakım parçalara bürünmüştür.**

İşte sana! Onlar (ebediyyen yaşasalardı şirk üzere yaşamaya azmettiklerinden, cezâ ise amele göre değil, niyete göre verildiğinden,) **ancak o ateşin ayrılmaz arkadaşlarıdır. Kendileri orada** (hiç çıkmamak üzere) **ebediyyen kalıcılardır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Müslümanların cennetteki güzel hallerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede şirk ve benzeri kötülüklere bulaşan kimselerin cehennemdeki kötü hallerini ve ebedî azaplarını beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kötü amellere teşebbüs eden kullarının dört hâlini şerhetmiştir.

Birinci Hâl; (جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا) **"Bir kötülüğün cezâsı, misli iledir"** kavl-i şerîfi ile açıklanmıştır ki bu kayıttan maksat; hasenât ile seyyiât (sevaplar ile günahlar) arasındaki farka dikkat çekmektir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** iyi ameller husûsunda, onlarla meşgul olanlara sâdece sevap vermekle yetinmeyip ziyâde karşılık da vereceğini bildirmiştir. Ama günahlar tarafında ancak misliyle karşılık vereceğini bu cümle-i celîle ile açıklamıştır.

Zîrâ iyilik yapana hak ettiğinden fazlasını vermek lütuf (karşılıksız iyilik) olur ki bu, taata (ve ibâdete) teşvik noktasında te'kîd ifâde ettiğinden dolayı güzeldir. Lâkin günahlar husûsunda hak edilenden fazlasını vermek **Allâh-u Te'âlâ**'nın keremiyle bağdaşmaz.

İkinci Hâl; (وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ) **"Onları büyük bir horluk da kaplayacaktır"** cümle-i celîlesi, kâfirlerin cehennemde mâruz kalacakları alçaklığı anlatmaktadır ki bu cümle-i celîle ile âyet-i kerîmenin başında zikredilen "Seyyiât"tan maksadın öncelikle şirk ve küfür olduğu anlaşılmıştır. Nitekim:

﴿وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۞ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۞ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ﴾

"Birtakım suratlar da, işte o gün onların üzerinde büyük bir toz (ve bulanıklık) **vardır ki; onları**(n suratlarındaki tozu da) **karalık ve karanlık kaplayacaktır! İşte sana! Onlar,** (Allâh'ın haklarını inkâr eden) **kâfirler ve** (kul haklarını ihlâl eden) **fâcirler ancak onlardır!** (Onlar kâfirlikle fâcirliği birleştirdikleri için, suratlarında da toz ve siyahlık bir araya getirilecektir.)" *(Abese Sûresi:40-42)* âyet-i kerîmeleri de bu hakîkati açıklamıştır.

Üçüncü Hâl; (مَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مِنْ عَاصِمٍ) **"Onlar için Allâh**(ın gazabın)**dan hiçbir koruyucu yoktur"** cümle-i celîlesi, dünyâda ve âhirette **Allâh-u Te'âlâ'**dan başka sığınılacak bir melce' bulunmadığının beyânıdır. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)* dağa sığınarak kurtulacağını zannedip îmandan imtinâ eden (Ken'ân adındaki) oğluna:

﴿لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ'nın) **acımış olduğu kimse dışında bugün Allâh'ın** (azap) **emrinden hiçbir kurtulan yoktur!"** *(Hûd Sûresi:43)* buyurarak **Allâh-u Te'âlâ'**dan başka kurtarıcı bulunmadığını açıklamıştır.

Âyet: 27

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ'**nın hükmü bütün kâinâtı kuşatmıştır ve O'nun kaderi sonradan yaratılan bütün âlemlerde nâfiz (geçerli)dir. Fakat âsî tabiatlere gâlip gelen huy, peşin dünyâ hayâtında kendi işleriyle ve istekleriyle meşgul olmalarından dolayı kendilerine başka kurtarıcılar arama yönündedir. Lâkin öldükten sonra herkes **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kurtarıcı olmadığını ikrâr etmektedir ve edecektir!

Dördüncü Hâl; (كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا) **"Yüzleri sanki** (zifiri) **karanlık geceden birtakım parçalara bürünmüştür"** kavl-i celîli, **Allâh-u Te'âlâ'**nın, sa'îd kullarından nefyettiği kötü durumu şakî kulları hakkında isbât etmektedir ki, birçok müfessir âyet-i kerîmenin bidâyetinde geçen "Seyyiât"tan şirk ve küfür kastedildiğine dâir bu cümle-i celîleyi de delil saymışlardır. Zîrâ:

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾

"Artık yüzleri simsiyah olmuş kimselere gelince (o gün kendilerine:) '(Kālû Belâ mîsâkıyla açıkladığınız) **îmânınızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyleyse inkârda bulunmuş olmanız sebebiyle tadın** (bakalım) **bu azâbı'** (denilecektir)." *(Âl-i İmrân Sûresi:106)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ
أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ﴾

"(Habîbim!) **Allâh'a** (eş, ortak ve çocuk isnat ederek O'na) **karşı yalan uydurmuş olan o kimseleri kıyâmet gününde görürsün ki, yüzleri kapkaradır! O** (Allâh'ın âyetleri karşısında boyun bükmeyip) **büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yerleşim yeri mi yok?!** *(ez-Zümer Sûresi:60)* âyet-i celîlesinde görüldüğü üzere; âhiretteki yüz karalığı kâfirliğin alâmetlerinden sayılmıştır.

Yine böylece: ﴿يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ﴾ **"O** (şirk gibi en büyük günahı işlemiş olan) **suçlular sîmâlarıyla tanınacaktır da,** (onlar alın) **perçemler**(i) **ve ayaklar**(ı) (birleştirilip yaka paça) **yakalana**(rak cehenneme atıla)**caktır**(lar)." *(Rahmân Sûresi:41)* kavl-i şerîfinde geçen "Sîmâ"dan mavi göze siyah surat şeklindeki korkunç görüntü kastedilmiştir.

Ayrıca bir sonra gelecek: (وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا) **"**(Kulları öyle) **bir günden** (korkut) **ki; onları hep birlikte haşredeceğiz, sonra o şirk koşmuş olan kimselere diyeceğiz..."** âyet-i kerimesindeki zamîrin bu âyet-i

kerîmede bahsedilen kişilere râci olduğu (gittiği) âşikârdır ki peşisıra **Allâh-u Te'âlâ** onları şirkle vasfedince bu âyet-i kerîmede kâfirlerden bahsedildiği kesinleşmiştir. Zâten gerçek ilim nurdur, ilimlerin ve mârifetlerin sultânı ise mârifetullâh (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımak)tır. **Allâh-u Te'âlâ'**nın mârifetinin içerisinde bulunduğu kalpte ise aslâ (şirkin getireceği) zulmet (karanlık) hâsıl olmaz. **Şiblî** *(Rahimehullâh)* bu mânâda şu beyitleri çok okurdu:

يَا رَسُولَ اللهِ سَلَامٌ عَلَيْكَ يَا رَفِيعَ الشَّأْنِ وَالدَّرَجِ

يَا رَسُولَ اللهِ جُدْ كَرَمًا وَأَغِثْ بِالْغَيْثِ وَالْفَرَجِ

كُلُّ بَيْتٍ أَنْتَ سَاكِنُهُ غَيْرُ مُحْتَاجٍ إِلَى السُّرُجِ

وَجْهُكَ الْمَأْمُولُ حُجَّتُنَا يَوْمَ يَأْتِي النَّاسُ بِالْحُجَجِ

"Ey Allâh'ın Rasûlü! Selâm olsun sana,
Ey şânı ve dereceleri yüce olan zât.

Yâ Rasûlellâh! Cömertliğinle lütfet,
Medet ve kurtuluşla yardım et!

Sen hangi evde bulunuyorsan,
O ev kandillere muhtaç değildir.

Huccetimiz, kendisine ümit bağlanan cemâlindir,
İnsanlar delillerini getireceği günde!"

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) **"İşte sana! Onlar ancak o ateşin ayrılmaz arkadaşlarıdır. Kendileri orada ebediyyen kalıcılardır"** kavl-i şerîfi, kâfirlerin cehennemden hiç çıkmayacaklarını bildirmektedir. Çünkü onlar ebediyyen yaşasalardı şirk üzere yaşamaya azmettikleri için, cezâ ise amele göre değil, niyete göre verildiğinden dolayı cehennemden hiç çıkmayacaklardır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sapık Mûtezile fırkası bu âyet-i kerîmeyi ashâb-ı kebâirin (büyük günah sâhiplerinin) cehennemde ebedî kalacağına dâir delil getirmişlerdir. Lâkin onların bu görüşü birkaç yönden reddedilmiştir. Şöyle ki; "Seyyiât (kötü işler)" tâbiri, küçük günahları da, büyük günahları da hattâ kâfirliği bile içine alan umûmî bir lafızdır. Bu âyet-i kerîme umûmî mânâda tefsir edilirse küçük günah ashâbının da cehennemde ebedî kalmasını kabullenmek gerekir. Oysa Mûtezile dâhil hiçbir fırka bu görüşte değildir.

Âyet: 27

Yine böylece burada geçen "Seyyiât"tan maksat; şirk ve küfür olarak değerlendirilmelidir. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin bağlı olduğu bir önceki âyet-i kerîmede geçen: (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا) kavl-i şerîfindeki "İhsân" vasfına sâhip olanlardan maksat, hasene sâhipleridir ki bütün hasenâtın (iyi amellerin) başı îman olduğuna göre, büyük günahı olsa da kıble ehlinden olan hiçbir Müslüman geride zikredilen "Muhsinler"in karşıtı olarak bu âyet-i kerîmede zikredilen "Müsî (kötülük sâhibi)" taksimine dâhil olmaz.

Şöyle de denilmesi mümkündür; eğer burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında mevcut olan kötü fiil sâhipleri kastedilirse o zaman bu ancak kâfirleri içine alır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında mevcut olan müminlerin hepsi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı idi ki onların her birerlerinin adâletli oldukları ve günahta ısrarcı olmadıkları icmâ ile sâbittir. Tabî ki burada peygamberlerde bulunan ismet (günahsızlık) sıfatı kastedilmemektedir.

Lâkin sahâbe-i kiramdan herhangi biri bir günah işlemişse mutlaka ondan tevbe etmiş ve bağışlanmıştır. Günahından tevbe eden de hiç günahı olmayan gibi kabul edildiğinden bu mânâya göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında seyyiât kesbedenler olsa olsa kâfirlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennete girmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyledir, derecelerin taksimi amellerledir, ebedî kalmak ise niyetlerledir. İşte bu üç makamdır ki, şekâvet yurdu olan cehenneme giriş de **Allâh-u Te'âlâ**'nın adâleti iledir, azap tabakaları amellere göredir, orada ebedî kalmaları ise niyetlerledir. Yâni müminin dünyâdaki niyeti, ebediyyen yaşasaydı **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmek olduğu gibi, kâfirin niyeti de ebedî yaşasa putlara tapmak olduğu için mümin ve kâfirden her birine niyetinin ebedîliğine göre muâmele edilir.

Ebu'l-Abbâs el-Uklîşî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sahih rivâyetlerde âsîlerden cehenneme girenlerin ne kadar kalacaklarına dâir bir sınır bulamadım, ancak **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* ***"el-İhyâ"*** isimli eserinde muvahhidlerin âsîlerinin (Müslümanların günahkârlarının) hallerini anlatırken: 'Günahkârların cehennemde kalış süresi bir sâniyeden başlayıp yedibin seneye kadar süreceğine dâir haberler vârid oldu' *(el-Ğazâlî, el-İhyâ:4/26)* demiştir."

Bu rivâyet doğrudur, nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ سَاعَةً ثُمَّ يَخْرُجُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ فِيهَا يَوْمًا ثُمَّ يَخْرُجُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ فِيهَا شَهْرًا ثُمَّ يَخْرُجُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ فِيهَا سَنَةً ثُمَّ يَخْرُجُ وَأَطْوَلُهُمْ مُكْثًا فِيهَا مِثْلَ الدُّنْيَا مِنْ يَوْمٍ خُلِقَتْ إِلَى يَوْمِ أُفْنِيَتْ وَذٰلِكَ سَبْعَةُ آلَافِ سَنَةٍ.»

"Cehennem ehlinden öylesi vardır ki orada bir saat durur sonra çıkar, onlardan kimi de orada bir gün durur sonra çıkar, onlardan öylesi vardır ki orada bir ay durur sonra çıkar, onlardan kimi de orada bir sene durur sonra çıkar. Orada en uzun duran ise, dünyânın yaratıldığı günden yok edildiği güne kadar geçen sürenin bir misli durur ki o da yedi bin senedir." *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, el-Asl:103, no:616, 2/388-390; el-Irâkî, el-Muğnî:4/312; ed-Dârekutnî, el-Mü'telef ve'l-muhtelef:2/667; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:8/626)*

Bu fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: "Herhalde bunun hikmeti; bu yedibin senelik müddetin insan cinsinin ömrünün tamâmına tekâbül etmesidir. Anlaşılan odur ki, bu seneler âhiret günü îtibarıyladır ki onun her bir günü bin senedir. Ama kâfirler hakkında geçerli olan bu durumun **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütf-u keremiyle müminler hakkında bu hesâba göre uygulanmaması umulur. Yine de her şeyi bilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **"O kimseler ki** iyi ameller işler gibi gösterip bunları dünyânın ve lezzetlerinin tahsîlinde kullanarak **kötü şeyler kazanmışlardır;** (İlâhî adâlet gereği) **bir kötülüğün cezâsı, misli iledir.** Bu kişiler **Mevlâ**'dan yüz çevirip dünyâya yönelmeleri sebebiyle bile bile helâk olsunlar diye onların cezâsı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini rüsvay etmesi ve düştükleri varta içerisinde onları başıboş bırakmasıdır.

Onları büyük bir horluk yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak kalma, perdelenme ve kapısından kovulma alçaklığı **da kaplayacaktır. Onlar için Allâh**(ın gazabın)**dan hiçbir koruyucu yoktur,** yâni düştükleri derekelerden onları kurtaracak bir cezbe kendilerine ulaşmayacaktır. **Yüzleri sanki karanlık geceden birtakım parçalara bürünmüştür,** yâni ulvî işleri bırakıp süflî işlere yönelen bu kişiler hayvâniyyet, sebu'iyyet (canavarlık) ve şeytâniyyet sıfatlarının birbiri üstüne binen karanlıkları içerisinde kalmışlardır. **İşte sana! Onlar ancak o** rahmetten uzaklık **ateşin**in **ayrılmaz arkadaşlarıdır. Kendileri orada** yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenmenin alçaklığı içerisinde **ebediyyen kalıcılardır."**

Âyet: 27

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her günahkârın azâbı keyfiyyet ve kemmiyyet bakımından dünyâdayken **Allâh-u Te'âlâ** ile arasında bulunan hicâbın (perdenin) durumu ve miktârına göre değişecektir. Dolayısıyla her kimin süflî işlere; hayvânî ve şeytânî sıfatlara yönelişi fazla olursa, onların yüzüne vuran karanlık üst üste binmiş yoğun karanlıklar olarak belirecektir. -**Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki bizleri fıtratlarında bulunan çamurlu mâdenlerinden ayrılıp, beşeriyetten kaynaklanan donukluktan çıkararak âlem-i âlâya iltihak edenlerden eylesin! Âmîn!-

Her kimin cevheri sâfî (özü tertemiz) ve mâneviyâtı latîf (kalp, ruh gibi latîfeleri faal) ise işte o en yüce âleme iltihâk eder. Ama cevheri bulanık, mâneviyâtı kesîf (latîfeleri çalışmaz halde) ise mutlaka onun nefsini cihat ateşine sokup yakmak ve o nefsi riyâzât potalarına (açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi çilelere) atmak lâzımdır. Zîrâ kıymetli **Allâh** dostları *(Radıyallâhu Anhüm)* bedenlerinin şehvetlerini yönetmekle meşgul olmamışlar, bilakis nefislerini tabiatından kaynaklanan bönlükten kurtarıp yükselmesi gereken âlemine ulaştırmakla uğraşmışlardır.

Nitekim bu yolun reislerinden ve efendilerinden olan **Sehl-i Tüsterî** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Azık nedir?" diye sorulduğunda: "Hiç ölmeyen diriyi zikretmektir" demiştir. Bunun üzerine kendisine: "Bu ruhların azığıdır, ya bedenlerin azığı nedir?" denildiğinde: "Yurtları bânîsine bırak, isterse mâmur etsin, isterse harâb etsin!" diye cevap vermiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, cevherini (çamurluktan) kurtarmaya muvaffak kılmadığı bir kul ne kadar mahrumdur, bu mahrumiyetten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız! ***"Mesnevî"***de şöyle buyrulmuştur:

اِینْ رِیَاضَتْهَایِ دَرْوِیشَانْ چِرَاسْتْ کَانْ بَلَا بَرْ تَنْ بَقَایِ جَانْهَاسْتْ

"Dervişlerin bu riyazatları nedendir?
Çünkü bedenin üzerine musallat edilen belâ
(imtihan, çile ve eziyet) **canların bekāsıdır."**

مُرْدَنِ تَنْ دَرْ رِیَاضَتْ زَنْدِگِیسْتْ رَنْجِ اِینْ تَنْ رُوحْ رَا پَایِنْدَگِیسْتْ

"Riyâzatta bedenin ölmesi aslında hayattır,
Bu bedene eziyet hakîkatte ruh için bekādır."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

هَرْ گَنْجِ سَعَادَتْ کِه خُدَا دَادْ بَحَافِظْ اَزْ یُمْنِ دُعَایِ شَبُ و وِرْدِ سَحَرِی بُودْ

**"Allah Hâfız'a saadet hazînesinden ne verdiyse,
Gece duâları ve sabah virdlerinin bereketiyle olmuştur."**

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı gibi, günahların cezâsı uzaklık ve alçaklıktır, kalplerin ve bedenlerin suratlarının karartılmasıdır. Nitekim tâatlerin mükâfatları da yakın etmek, iyilik etmek, kalplerin ve sır latîfelerinin yüzlerini nurlandırmaktır ki, **İbnü'n-Nahvî** *(Rahimehullâh)* ***"Kasîde-i Münferice"***sinde bu konuyu şöyle açıklamıştır:

وَمَعَاصِي اللهِ سَمَاجَتُها تَزَدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِحِ

وَلِطَاعَتِه وَصَبَاحَتِهَا أَنْوَارُ صَبَاحٍ مُنْبَلِجِ

**"Allâh'a karşı işlenen günahların kötülükleri,
Kötü huy sâhiplerine süslü gelir.**

**Ama Allâh'a itaate ve güzelliğine âit,
Parlak sabahın nurları** (gibi ziyâlar) **vardır."**

Sâlihlerden birine: "Teheccüd kılanların niye yüzleri çok güzel oluyor?" denildiğinde: "Çünkü onlar Rahmân ile halvet yaptılar (gece kimsenin görmediği bir zamanda namaz kıldılar), O da onlara Kendi nûrundan bir nur giydirdi" diye cevap vermiştir.

Bir günaha tevbe ve inkisâr (boyun kırıklığı) eşlik eder, bir ibâdet de gurur ve kibir barındırırsa hakîkatleri tersine döner ve böylece bu günah insanı **Allâh**'a yaklaştırırken, o ibâdet de insanı uzaklaştırır.

Nitekim ***"Hıkem-i Atâiyye"***de:

مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلاً وَافْتِقَارًا خَيْرٌ مِنْ طَاعَةٍ أَوْرَثَتْ عِزًّا وَاسْتِكْبَارًا

"Zillet ve muhtaçlığını bilme hâli kazandıran bir mâsiyet, izzet ve kibir îrâs eden bir tâatten daha hayırlıdır" buyrulmuştur.

Başka bir hikmetli ibâresinde de:

وَرُبَّمَا قَضٰى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبًا فِى الْوُصُولِ

"Bâzen O (Rabbin) **senin hakkında bir günah hükmü verir de o günah senin vusûl** (Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma) **sebebin olur"** buyurmuştur.

Âyet: 27

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirlerin Âhirette Düşecekleri Zelil Durumu Bildiren Âyet-i Kerîmeler:

﴿وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ﴾

"Sen onları o (cehennem azâbı)**na arz olunuyorlarken,** (kendilerine isâbet eden azapların büyüklüğü nedeniyle düştükleri) **zilletten dolayı alçalıp küçülmüş olan kimseler hâlinde göreceksin ki, onlar**(, atılacakları ateşe, göz dolusuyla değil de, îdâma götürülenin kılıca bakması gibi) **zayıf bir göz kımıldatışla** (ve hırsızlama bir bakışla) **bakmaktadırlar.**

O îmân etmiş olan kimseler (işte o zaman): **'Şüphesiz o** (zarar çeşitlerinin tümünü kendilerinde toplayarak tam mânâsıyla) **hüsrâna uğramış olanlar** (dünyâda Allâh yoluna infakta bulunanlar değil)**, asıl kıyâmet gününde kendilerini ve âilelerini** (cennetten mahrum bırakıp, cehenneme sokarak) **zarara uğratanlardır' demiştir. Haberiniz olsun ki; gerçekten o zâlimler sürekli büyük bir azap içerisindedir**(ler)." *(eş-Şûrâ Sûresi:45)*

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ اللهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ۞ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ﴾

"Sakın ha sen Allâh'ı, o zâlimlerin yapmakta oldukları şeylerden gâfil (ve habersiz) **sanma. O, onları**(n hak ettikleri azâbı) **ancak öyle büyük bir gün**(de gerçekleştirmek) **için geciktirmektedir ki, onda gözler yerinde durama**(yıp yuvalarından fırla)**yacaktır.** (Sen onları) **başlarını** (hiçbir tarafa döndüremeyip, mecbûren yukarı doğru) **kaldıranlar ve** (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûrunda toplanmaya çağırana doğru boyun uzatıp korku ve endişe içinde) **süratlice koşanlar olarak** (görürsün) **ki, göz kapakları** (şaşkınlık ve dehşetlerinden dolayı açık kalıp, bir daha) **onlara doğru geri dönmez. Kalpleri de** (akıl ve anlayıştan) **boştur."** *(İbrâhîm Sûresi:42-43)*

Âhirette Allâh-u Te'âlâ'dan Başka Sığınılacak Bir Şey Bulunmadığı:

﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ۞ كَلَّا لَا وَزَرَ ۞ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ﴾

"İşte o gün insan: 'Kaçış yeri nerededir?' diyecektir. Hayır (ey insan! Bu arayışından vazgeç)**. Sığınılacak hiçbir yer yoktur. İşte bugün yerleşim ancak Rabbin**(in göstereceği yer)**edir."** *(el-Kıyâme Sûresi:10-12)*

Âyet: 28

﴿ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (28)

(وَيَوْمَ نَحْشُرُ) **Haşredeceğimiz günden** (korkut), kimi haşredeceğimiz? (هُمْ) **onları,** ne oldukları halde? (جَمِيعًا) **topluca oldukları halde,** daha, (ثُمَّ نَقُولُ) **sonra buyuracağız,** kime? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (أَشْرَكُوا) **şirk koştular,** ne buyuracağız? (مَكَانَكُمْ) **yerinize** (bağlı kalın), (أَنْتُمْ) **siz,** daha, (وَشُرَكَاؤُكُمْ) **ortaklarınız da,** (فَزَيَّلْنَا) **böylece iyice ayrım yaptık da,** nerede? (بَيْنَهُمْ) (tapanlarla taptıklarının) **aralarında,** daha, (وَقَالَ) **dedi** (diyecek), kim? (شُرَكَاؤُهُمْ) **ortakları,** ne diyecek? (مَا كُنْتُمْ) **siz olmamıştınız,** kime? (إِيَّانَا) **bize,** nedir olmamıştınız? (تَعْبُدُونَ) **taparlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Kulları öyle) **bir günden** (korkut) **ki; o** (mümin ve müşrik ola)**nları hep birlikte** (kabirlerinden diriltip mânevî huzûrumuza toplamak üzere) **haşredeceğiz, sonra o şirk koşmuş olan kimselere: 'Siz de,** (Bize denk tuttuğunuz) **ortaklarınız da yerinize** (bağlı kalıp, oradan ayrılmayın ve size yapılacak azapları bekleyin)' **buyuracağız, işte böylece** (o tapanlarla taptıklarının) **aralarında iyice ayrım yaptık da** (o gün) **ortakları** (bile kendilerini ilâh kabul edenlerden son derece berî olduklarını beyân etmek üzere)**: 'Siz aslâ bize tapmakta değildiniz' dedi**(ler)."

İ Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirlerin âhiretteki kötü hallerini ve suratlarının kara olacağını beyân ettikten sonra bu ve bir sonraki âyet-i kerîmede cehenneme girmeden önce kâfirlerin mahşerde karşılaşacakları farklı bir rezâleti açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, İbni Kesîr, Kurtubî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ halkının tümünü; insanını-cinini, iyisini-kötüsünü mahşere getirecektir. Nitekim: ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ **"Ve Biz onları** (kabirlerinden diriltip mahşere) **topladık da hiçbir kimseyi bırakmadık"** *(el-Kehf Sûresi:47)* âyet-i kerîmesinde bu husus beyân edilmiştir.

Âyet: 28

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** tapanları da, tapınılanları da mahşerde toplayacak ve onlara: (مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ) **"Siz de,** (Bize denk tuttuğunuz) **ortaklarınız da yerinize** (bağlı kalıp, oradan ayrılmayın ve size yapılacak azapları bekleyin)" buyuracaktır ki bunun bir nazîri de:

﴿اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ۞ مِنْ دُونِ اللهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ۞ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ﴾

"(Mevlâ Te'âlâ meleklere:) **'O zâlim olmuş** (müşrik) **kimseleri de, eşlerini de Allâh'ı bırakıp da tapmakta bulunmuş oldukları şeyleri de toplayın. İşte onları o şiddetle tutuşmuş** (cehennem) **ateşin**(in) **yoluna iletin ve onları** (mahşerde) **durdurun. Gerçekten de onlar** (tüm inanç ve amellerinden) **mesuldürler.** (Cevaplarını vermeden hiçbir yere adım atamazlar)' (buyurur)." *(es-Sâffât Sûresi:22-24)* âyet-i kerîmeleridir.

Böylece anlaşılmış olmaktadır ki; mahşerde müminler ve kâfirler bir arada bulunmayacaktır.

Nitekim: ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ (Allâh-u Te'âlâ mahşerde topladığı kâfirlere buyurur ki:) **"Ey** (şirk suçunu işlemiş) **mücrimler! Bugün** (müminlerden) **ayrılın** (da cehennemde kimseyi göremeyeceğiniz, kimsenin de sizi göremeyeceği özel yerlerinize gidin)" *(Yâsîn Sûresi:59)* kavl-i şerîfinde yârın âhirette onların, müminlerin durduğu yerden ayrı bir tarafa gönderileceği bildirilmiştir.

Yine böylece **Mevlâ Te'âlâ**: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ﴾ **"O** (kıyâmet kopma) **ân**(ı) **meydana geleceği gün, işte o gün** (müminlerle kâfirler birbirlerinden) **iyice ayrılacaklardır."** *(er-Rûm Sûresi:14)* kavl-i şerîfiyle, ﴿يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾ **"İşte o gün** (insanlar, cennet ve cehenneme giden fırkalar hâlinde birbirlerinden) **tamâmen ayrılacaklardır."** *(er-Rûm Sûresi:43)* âyet-i celîlesinde mahşerde gerçekleşecek bu ayrışmayı bildirmiştir.

İşte bu hâdise **Rabb Tebâreke ve Te'âlâ**'nın mahkeme-i kübrâda fasl-ı kazâ (kullar arasında hüküm vermek) için tecellî buyurduğu vakit olacaktır. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُحْبَسُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُهَمُّوا بِذٰلِكَ فَيَقُولُونَ لَوِ اسْتَشْفَعْنَا إِلٰى رَبِّنَا فَيُرِيحَنَا مِنْ مَكَانِنَا، فَيَأْتُونَ اٰدَمَ...»

"Kıyâmet gününde müminler (mahşer sahasında) **durdurulur, nihâyet bu nedenle sıkıntıya girerler ve: 'Rabbimize aracı koysak da bizi bu** (durduğumuz) **yerimizden bir rahatlatsa' derler de Âdem** *(Aleyhisselâm)***a gelirler..."** *(el-Buhârî, et-Tevhîd:24, no:7002, 6/2708; Bu hadîs-i şerîfin tamâmı için bakınız: Rûhu'l-Furkān Tefsîri:1/580-583)* hadîs-i şerîfinde bildirildiği üzere; Müslümanlar mahşerde uzun süre beklemekten rahatsız olacak ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan başlayarak diğer enbiyâya, kullar arasında mahkemenin başlaması için müracaat edecekler, onlardan her biri de kendisinin bu iş için ehil olmadığını beyân ederek sonunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelecekler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaatiyle müminler cennete gireceklerdir.

Yine böylece **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu konuyu anlatırken şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَحْنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَوْمٍ فَوْقَ النَّاسِ، فَيُدْعَى بِالْأُمَمِ بِأَوْثَانِهَا، وَمَا كَانَتْ تَعْبُدُ، الْأَوَّلِ، فَالْأَوَّلِ، ثُمَّ يَأْتِينَا رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ بَعْدَ ذٰلِكَ، فَيَقُولُ: مَا تَنْتَظِرُونَ؟ فَيَقُولُونَ: نَنْتَظِرُ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: حَتَّى نَنْظُرَ إِلَيْهِ» قَالَ: «فَيَتَجَلَّى لَهُمْ وَهُوَ يَضْحَكُ...»

"Kıyâmet günü biz(im ümmet)**, insanların fevkında yüksek bir tepe üzerinde bulunacağız, o sırada ümmetler, putlarıyla ve sâir taptıklarıyla birlikte sıralarına göre çağırılacaklar, sonra bunun ardından Rabbimiz**(in bir tecellîsi) **gelecek ve onlara: 'Ne bekliyorsunuz?' diye soracak, onlar: 'Rabbimizi bekliyoruz' diyecekler.**

O da: 'Rabbiniz Benim' buyuracak, bu sefer onlar: 'O'nu bir görsek!' diyecekler, bunun üzerine O kendilerinden râzı olduğu halde onlara tecellî edecek (nûrunu parlatacak)..." *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:14721, 23/63-64; ed-Dârimî, er-Raddü ale'l-Cehmiyye, sh:58; ed-Dârekutnî, es-Sıfât, no:33; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/358)*

İşte müminler kâfirlerden ayrıldıktan sonra tapınılan putlar ve sâir bâtıl ilâhlar, kendilerine tapanlardan teberrî edecek (uzak olduklarını bildirecek)dir ki **Allâh-u Te'âlâ** bu husûsu:

﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ﴾

"O (sapık önderler kendilerine uya)**nlar**(la birlikte) **azâbı görmüşlerken, o** (şirk ve inkârda izlerine) **uyulmuş olan kimseler,** (dünyâdayken kendilerine) **tâbi olmuş bulunan o kimselerden tamâmen uzaklaştığında**

Âyet: 28

ve onlar(ın inkârı) **yüzünden**(, kurtuluş sebebi olarak görülen akrabâlık, yoldaşlık ve samîmi dostluk gibi irtibat) **bağlar**(ı) **tümüyle koptuğunda** (işte o zaman bâtıl ilâhlarının kendilerine fayda vermeyeceğini keşke şimdiden anlayabilseydiler de, onlarla tüm ilişkilerini daha dünyâdayken kesebilseydiler)!" *(el-Bakara Sûresi:166)* âyet-i kerîmesinde açıklamıştır.

Yine böylece:

﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾

"**Hayır!** (İş onların sandığı gibi değildir!) **Kesinlikle onlar**(ın taptıkları bâtıl ilâhlar, kıyâmet günü) **bunların ibâdetlerini tanımaya**(rak onlardan tamâmen uzaklaşa)**caklar ve onların aleyhine bir düşman olacaklardır.**" *(Meryem Sûresi:82)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ۞ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ﴾

"O kimseden daha sapık kim olabilir ki, Allâh'ı bırakıp da, kıyâmet gününe kadar kendisin(in hiçbir isteğin)**e hiçbir cevap veremeyecek olan** (putlar gibi âciz) **kimselere ibâdet etmektedir. Üstelik bu** (tapınıla)**nlar o** (tapa)**nların duâsından bile habersizdirler!**

Bir de (kıyâmet koptuğunda) **insanlar haşrolunduğu zaman, o** (ibâdet oluna)**nlar** (Allâh-u Te'âlâ'nın kendilerine vereceği bir idrâk ve konuşma kâbiliyeti netîcesinde) **bunlara kuvvetli düşmanlar olacaklar ve onların** (kendilerine) **tapmasını**(n doğru bir şey olmadığını açıklayarak, bu şirki) **inkâr edenler olacaklardır.**" *(el-Ahkâf Sûresi:5-6)* kavl-i şerîfinde kâfirlerin mahşerde düşecekleri bu rezil durum beyân edilmiştir ki böylece **Mevlâ Te'âlâ** putların kendi ilim ve irâdeleriyle ilâhlık taslamadıklarını, müşrikler: "Bu putlar **Allâh** indinde bizim şefaatçilerimizdir" dediyseler de, âhirette onların kâfirlere şefaat edemeyeceğini bilakis onlardan uzaklaşacağını açıklamıştır ki işte bu, kâfirler hakkında rezilliğin ve murdar azâbın nihâyetidir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ) **"İşte böylece** (o tapanlarla tapınılanların) **aralarını iyice ayırdık"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahşerde müşriklerle, taptıkları bâtıl ilahlarının ve putlarının arasını ayıracağını, yâni dünyâdayken aralarında bulunan irtibat ve münâsebeti tamâmen kesip koparacağını açıklamaktadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ) **"Ortakları da: 'Siz aslâ bize tapmakta değildiniz' dedi"** kavl-i şerîfi, mahşer gününde müşriklerin kendilerini ilâh kabul edenlerden son derece berî olduklarını açıklayacaklarını beyân etmiştir. Burada geçen: "Şerîkler"den kimler kastedildiği hakkında ihtilâf edilmiştir. Bâzı müfessirler bunlardan meleklerin kastedildiğini söylemişler ve: **"İşte şunlar, özellikle size mi ibâdet etmekteydiler?"** *(Sebe' Sûresi:40)* âyet-i kerîmesini delil getirmişlerdir.

Diğer bâzı müfessirler bu "Şürekâ"dan maksadın putlar olduğunu, zîrâ **Mekke** ehlinin onlara taptığını, **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen âyetlerin ekserîsinde putların kastedildiğini beyân etmişlerdir ve buna delil olarak: "Âyet-i kerîmede geçen hitapta **'Yerinizde durun'** şeklinde tehdit içeren üslup kullanılmıştır ki bu, mukarreb meleklere yapılan hitap şekline uygun düşmez" demişlerdir.

Daha sonra cansız putların o gün nasıl bu şekilde konuştuğu konusu tefsirlerde işlenmiş, bâzı müfessirler: "**Allâh-u Te'âlâ** o gün onlarda hayat, akıl ve nutk (konuşma kābiliyeti) yaratacak ve böylece onlar bu sözü söyleme gücünü kendilerinde bulacaklardır" demişlerdir. Diğer bâzı ulemâ ise: "**Allâh-u Te'âlâ** onlara hayat vermeksizin onları konuşturacak ve bu sözü onlardan duyurtacaktır" demişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kudretine inananlar için cansız putların konuşacağı konusu anlaşılmayacak bir şey değildir. Nitekim yârın âhirette derilerin de konuşacağı ve aleyhlerine şâhitlik yaptığı kimselerin buna teaccüb etmesine karşılık: ﴿أَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ "(Biz kendimiz isteyerek konuşmuş değiliz, lâkin konuşturmak istediği) **her şeyi konuşturmuş olan O Allâh bizi de konuşturdu.** (Artık bu suâlinizin ne anlamı var?)" *(Fussilet Sûresi:21)* diyeceği **Kur'ân-ı Kerîm**'de bildirilmiştir.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** putları dirilttikten sonra onları bırakacak mıdır yoksa yeniden ifnâ mı edecektir?" diye sorulursa buna şöyle cevap verilmiştir: "Bunların her ikisi de muhtemeldir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinden hiçbir şeye îtiraz edilemez. Kıyâmet halleri bizce mâlum değildir, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kur'ân'da bildirdiği pek az mesele bilinmektedir.

Şu kadar var ki: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ﴾ "(Ey Mekke müşrikleri!) **Siz de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeyler de, şüphesiz cehennem odunusunuz! Sizler** (mahşerde beklemekten çok sıkılınca: "Ateşe atmakla da olsa bizi rahatlat" diyeceğiniz için, susamış hayvanların suya koşmaları gibi) **oraya giricilersiniz."** *(el-Enbiyâ Sûresi:98)* âyet-i kerîmesi ile,

Âyet: 28

﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ **"O halde kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten iyice sakının ki; onun tutuşturucusu birtakım insanlar ve o** (kibrit) **taşlar(ı)dır."** *(el-Bakara Sûresi:24)* kavl-i celîlinden anlaşıldığı üzere kendilerine tapınılan putlar da tapanlarıyla birlikte cehenneme atılacaktır. Gerçi burada putların azap çekmesi söz konusu değilse de onlara tapanlar böylece daha ziyâde rezil edilecektir.

Burada müşriklerin dünyâda putlara taptıkları âşikârken putların: "Siz bize tapmıyordunuz" sözlerinin yalan olduğu sâbittir. Bu durumda: "Kıyâmet ehli yalan söyleyebilir mi, söyleyemez mi" şeklinde bir soru devreye girer ki bizim bu konuda anlatabileceklerimiz şunlardır:

Bir kavle göre; putlar bu sözleriyle "Siz bize taptıysanız bizim emrimizle ve irâdemizle tapmadınız, ancak kendi istekleriniz doğrultusunda bize ibâdet ettiniz" demek istemişlerdir. Nitekim bir sonraki âyet-i kerîmede onların sözü olarak nakledilen: (فَكَفَى بِاللهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ) **"Bizimle sizin aranızda** (sizin bize tapmanıza rızâ göstermediğimize dâir) **hakîki bir şâhit olarak Allâh yeterli olmuştur"** ifâde-i celîlesinde kendilerinin buna râzı olmadığına **Allâh-u Te'âlâ**'yı şâhit koşmuşlardır.

Ayrıca yine bir sonraki âyet-i kerîmede nakledilen: (إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ) **"Gerçekten de Biz sizin** (bize olan) **ibâdetinizden elbette** (hoşnut olmayan ve habersiz bulunan) **gâfil kimselerdik"** sözleri de müşriklerin kendilerine taptıklarını ispat etmekte velâkin kendilerinin bundan gaflet içinde (habersiz) olduğunu ifâde etmektedir ki putlar bu sözlerinde çok doğrudurlar. Zîrâ onların bu işten habersiz olmalarının en büyük sebebi his ve şuur taşımayan donuk varlıklar olmalarıdır.

İkinci bir kavle göre; putların, kâfirlerin kendilerine tapmadığını söylemesi birkaç türlü îzah edilebilir, şöyle ki; mahşer dehşet ve şaşkınlık yeri olduğu için orada söylenen bu yalan söz, dehşete düşmüş ve aklını yitirmişlerin yalanı gibi hükümsüzdür. Ayrıca putlar müşriklere: "Siz bizde zarar verme, fayda verme ve **Allâh** indinde O'nun izni olmadan şefaat etme gibi sıfatlar bulunduğunu vehmettiniz ve bize taptınız, oysa bu sıfatlar bizde olmadığı için gerçekte bize tapmış olmadınız" demiş olmaktadırlar.

Mahşerde müşriklerle, taptıkları putların karşı karşıya getirileceği ve bu âyet-i kerîmede putların kendilerine tapıldığını reddetmeleri gibi müşriklerin de onlara tapmadıklarını iddia edecekleri husûsundaki diğer bâzı mâlûmât, En'âm Sûresi'nin 22 ve 24. âyetlerinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:9/44-59) zikredilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **"Bir gün ki; onları hep birlikte haşredeceğiz,** yâni insanların ruhlarıyla, **Allâh**'ın dışında taptıkları dünyâ, hevâ (nefsin kötü arzusu) ve putlar gibi şeyleri bir araya getireceğiz. **Sonra o şirk koşmuş olan kimselere: "Siz de,** Bizi bırakıp meylettiğiniz **ortaklarınız da yerinizde durun**, evvelce bulunduğunuz ulvî mekânı terk edip cehâletiniz yüzünden tercih ettiğiniz süflî mekânda durun, oradan ayrılmayın ve size yapılacak azapları bekleyin**" buyuracağız, işte böylece** (o tapanlarla tapılanların) **aralarında iyice ayrım yapmış olacağız,** yâni bu mânevî müşriklere huzurdan kovulma, uzak kalma, ayrılık ve Bize kavuşma istidâdını yitirme hasletleriyle azap edeceğiz ama, onların kendisine meylettikleri şeylerde bu kābiliyet esâsen bulunmadığı için onlara bu azapları tattırmayacağız.

O gün **ortakları da** kendilerini ilâh kabul edenlerden son derece berî olduklarını beyân etmek üzere **dedi ki: "Siz aslâ bize tapmakta değildiniz,** yâni siz aslında nefsinizin hevâsına tapmaktaydınız (dünyâyı ve nîmetlerini bu işe âlet ettiniz). Zîrâ yeryüzünde nefsin hevâsından daha mebğûz bir ma'bûd (kızılan bir bâtıl ilâh) yoktur.

Bundan dolayı hadîs-i şerîfte:

«مَا عُبِدَ فِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ اَبْغَضُ عَلَى اللهِ مِنَ الْهَوَى.»

"Allâh-u Te'âlâ'nın, yeryüzünde nefsin hevâsından daha çok kızdığı hiçbir ilâha tapılmadı" *(Necmüddîn el-Kübrâ, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/235; el-Irâkî, el-Muğnî, no:88, 1/27; ez-Zebîdî, el-İthâf:9/18, 586)* buyrulmuştur ki bunun mânâsı "Yeryüzünde tapınılan ilâhlar içinde **Allâh** katında nefsin hevâsından daha fazla buğz edilen hiçbir şey yoktur" demektir. **Allâh-u Te'âlâ** da bu hususta: (أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ) **"Gördün mü** (söyle bana) **o kimseyi ki; o,** (hidâyete uymayı bıraktı da) **kötü arzusunu ilâhı edindi"** *(el-Câsiye Sûresi:23)* buyurmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müşriklerin Âhirette Şirklerini İnkâr Edecekleri ve Taptıklarından Berî Olacakları:

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۞ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ۞ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

Âyet: 28

"O günü (iyice hatırla) **ki; onları hep birlikte** (huzûrumuza) **haşredeceğiz, sonra o şirk koşmuş olan kimseler**(i rezil etmek üzer)**e:**

'Nerede o (Allâh'a) **ortak** (koştuğunuz put)**larınız ki, boş yere dâvâlarını gütmekte bulunmuştunuz** (ve kurtuluş ümîdini kendilerine bağlamıştınız)**?' diyeceğiz.**

Sonra onların fitneleri (ve kendilerini azaptan kurtarır düşüncesiyle sundukları mâzeretleri)**: 'Rabbimiz olan Allâh'a yemin olsun ki, biz şirk koşan kimseler değildik' de**(mek sûretiyle, Allâh'ın adına bile bile yalan yere yemin et)**melerinden başka bir şey olmamıştır.**

(Habîbim!) **Bak** (gör ki, onlar şirkten uzak olduklarını savunarak) **nasıl da kendi nefislerinin aleyhine yalan söylediler ve** ('Bunlar bizim şefaatçilerimizdir!' diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler**(; o putlar vesâir bâtıl ilâhlar) **böylece kendilerinden kayboldu** (gitti)**."** *(el-En'âm Sûresi:22-24)*

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَٰؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ۞ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ'nın) **o** (önderleri, uyuntuları ve Kendisi dışında tapı) **n**(ılan)**ları hep birlikte** (huzûruna toplayıp) **haşredeceği, sonra da meleklere: 'İşte şunlar, özellikle size mi ibâdet etmekteydiler?' buyuracağı gün** (olacakları hiçbir söz tam mânâsıyla açıklayamaz).

(O gün geldiğinde melekler:) '(Sana ortak koşulmaktan) **tenzîh Sana! Bizim** (gerçek) **Velîmiz** (ve dostumuz) **onlar değil, ancak Sensin. Doğrusu onlar** (putlara taparlarken, aslında onlara tapmayı kendilerine süslü gösteren ve ibâdetleri esnâsında putların içine girerek onları gerçekte kendilerine taptıran şeytanlara ve) **cinlere tapmaktaydılar.** (Müşriklerin) **pek çokları o** (şeyta)**nlara inanıcı** (olarak tapmakta)**ydılar' dediler."** *(Sebe' Sûresi:40-41)*

﴿ فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (29)

Onların şirk koştukları putlar daha ne diyecek? (فَكَفَى) **Yeterli olmuştur,** kim? (بِاللَّهِ) **Allâh,** ne olarak? (شَهِيدًا) **hakîkî bir şâhit olarak,** nerede? (بَيْنَنَا) **bizim aramızda,** daha, (وَبَيْنَكُمْ) **sizin aranızda,** (إِنْ كُنَّا) **muhakkak biz olduk,** neden? (عَنْ عِبَادَتِكُمْ) **sizin ibadetinizden** (bize tapmanızdan), nedir olduk? (لَغَافِلِينَ) **elbette gâfiller.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bizimle sizin aranızda (sizin bize tapmanıza rızâ göstermediğimize dâir) **hakîkî bir şâhit olarak Allâh yeterli olmuştur. Gerçekten de Biz sizin** (bize olan) **ibâdetinizden elbette** (hoşnut olmayan ve habersiz bulunan) **gâfillerdik."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

"Beğavî, İbni Kesîr ve *Süyûtî"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme bir önceki âyet-i kerîmede zikredildiği üzere; kendilerine ibâdeti red ve inkâr mâhiyetinde putların müşriklere karşı söylemiş oldukları sözün devâmıdır.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle anlatmıştır: "Kıyâmet günü insanlar üzerine öyle rahat bir an gelecek ki şirk ehli tevhîd ehlinin günahlarının bağışlandığını görünce (belki biz de affoluruz ümîdiyle): **"Rabbimiz olan Allâh'a yemin ederiz ki biz müşrik değildik"** diyecekler.

İşte bunlar hakkında **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۞ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾

"O günü (iyice hatırla) **ki; onları hep birlikte** (huzûrumuza) **haşredeceğiz, sonra o şirk koşmuş olan kimseler**(i rezil etmek üzer)**e:**

'Nerede o (Allâh'a) **ortak** (koştuğunuz put)**larınız ki, boş yere dâvâlarını gütmekte bulunmuştunuz** (ve kurtuluş ümîdini kendilerine bağlamıştınız)**?' diyeceğiz.**

Âyet: 29

Sonra onların fitneleri (ve kendilerini azaptan kurtarır düşüncesiyle sundukları mâzeretleri)**: 'Rabbimiz olan Allâh'a yemin olsun ki, biz şirk koşan kimseler değildik' de**(mek sûretiyle, Allâh'ın adına bile bile yalan yere yemin et)**melerinden başka bir şey olmamıştır."** *(el-En'âm Sûresi:22-23)* buyurdu.

Sonra öyle şiddetli bir an gelecek ki **Allâh**'ı bırakıp da taptıkları ilâhları onların karşılarına dikilecek, o zaman **Allâh-u Te'âlâ**: "**Allâh**'ı bırakıp da taptıklarınız bunlar mıydı?" buyuracak, onlar: "Evet! İşte biz bunlara tapıyorduk" diyecekler.

Bunun üzerine bâtıl ilâhları onlara: "Vallâhi biz hiçbir şey işitmiyorduk, görmüyorduk, anlamıyorduk ve sizin bize taptığınızı bilmiyorduk" deyince müşrikler, "Hayır! Vallâhi elbette biz size tapıyorduk" diyecekler. O zaman taptıkları onlara:

"Bizimle sizin aranızda (sizin bize tapmanıza rızâ göstermediğimize dâir) **hakîkî bir şâhit olarak Allâh yeterli olmuştur! Gerçekten de Biz sizin** (bize olan) **ibâdetinizden elbette** (hoşnut olmayan ve habersiz bulunan) **gâfillerdik"** sözünü sarfedecekler. *(İbnü Ebî Hâtim, no:6/1; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/661)*

Bu âyet-i kerîme, bir önceki âyet-i kerîmenin devâmı mâhiyetinde olduğundan onun tefsîrinde, putların müşriklere: "Siz bize tapmıyordunuz" demelerinin birkaç yönlü îzahı yapılmıştır ki burayla birlikte mütâlaası elzemdir.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp, görmez, işitmez ve hiçbir fayda sağlamaz donuk varlıklara tapanların büyük bir rezilliği ortaya konulmuştur. Oysa o taptıkları onlara bunu emretmemiş, buna rızâ göstermemiş ve böyle bir şeyi irâde etmemişlerdir. Bundan dolayıdır ki taptıklarına en muhtaç oldukları vakitte bâtıl ilâhları kendilerinden teberrî (uzak olduklarını ifâde) edecektir.

İşte o zaman müşrikler, diri olan, her şeyi yöneten, ziyâde işiten ve hakkıyla gören, her şeye kādir olup her şeyi hakkıyla bilen, rasüller gönderip kitaplar indiren, sâdece Kendisine ibâdet edilmesini emredip Kendinden gayrine tapılmasını yasaklayan **Allâh-u Te'âlâ**'ya kulluğu terkettikleri için çok pişman olacaklardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine ibâdeti bütün kullarına emredip putlara tapmaktan nehyettiğini birçok âyet-i kerîmede açıklamıştır ki:

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اُعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

"(Evet! Peygamberlerin vazîfesi ancak açık seçik bir duyurudur. Bu yüzden) **andolsun ki; elbette Biz: '**(Ey insanlar! Sâdece) **Allâh'a kulluk edin ve** (sapıklığa çağıran her türlü insan ve cin şeytanlarını temsil eden) **tâğût**(a uymak)**tan sakının'** (şeklindeki hükmümüzü, gönderildikleri kullara ulaştırsınlar) **diye her bir ümmet içerisinde gerçekten bir peygamber göndermişizdir.**

Artık Allâh onlardan kimini(n hidâyet arayışına yöneldiğini ve sâhip olduğu cüz'î irâdeyle kudreti o yönde sarf ettiğini görerek, kendilerini) **hidâyet buyurmuştur, onlardan kimi ise,** (hidâyeti bulma yönünde hiçbir imkânını sarf etmeyip, bilakis duyduğu ve gördüğü âyetlere karşı kör ve sağır kaldığından) **onun üzerine sapıklık** (fermânı) **kesinleşmiştir.** (Ey kendi günahlarını Allâh'ın irâdesine bağlayarak sorumluluktan sıyrılmaya çalışan müşrikler!) **Öyleyse hemen yer**(yüzün)**de gezin de bakın ki;** (Âd ve Semûd kavmi gibi, sizden önce geçmiş olanlardan sizin gibi konuşan ve düşünen) **o yalanlayıcıların** (fecî) **âkıbeti nice olmuş!** *(en-Nahl Sûresi:36)* âyet-i kerîmesi, yine böylece:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾

"(Habîbim!) **Biz senden önce hiçbir rasül göndermedik ki, ona: 'Şu bir gerçektir ki; Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde** (sâdece) **Bana kulluk edin' diye vahyetmekte bulunmuş olmayalım."** *(el-Enbiyâ Sûresi:25)* âyet-i celîlesi ile:

﴿وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ﴾

"(Habîbim! Mi'râc gecesi peygamberlerle görüştüğünde) **senden önce göndermiş olduğumuz rasüllerimize sor ki; Biz Rahmân'dan başka, kendilerine tapılmakta olan ilâhlar**(a ibâdeti meşrû) **kılmış mıyız?"** *(ez-Zühruf Sûresi:45)* âyet-i kerîmesi bunlardan bâzılarıdır.

<u>İŞÂRÎ MÂNÂLAR</u>: ***"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri ilâh edinilen dünyâ ve nefsin hevâsı gibi şeyler kendilerini **Allâh**'a ortak edenlere "Siz bize tapmıyordunuz, ancak nefsinizin arzusuna tapıyordunuz" dedikten sonra:

Âyet: 29

"Bizimle sizin aranızda sizin bize tapmanıza rızâ göstermediğimize dâir **hakîkî bir şâhit olarak Allâh yeterli olmuştur! Gerçekten de Biz sizin** bize olan **ibâdetinizden elbette** hoşnut olmayan ve habersiz bulunan **gâfil kimselerdik!**

Biz sizin bize tapmanızdan lezzet almıyorduk, hattâ farkında bile değildik. Siz bize taparak kendinizi tatmin ediyor ve böylece dünyevî lezzetler ve şehvetler tadarken, sizin nefsinizin hevâsı haz ve zevk almakta idi, ama **Allâh**'a ibâdet etseydiniz böyle olmayacaktı, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** sizin ibâdetinizi bilecekti ve sizden râzı gelecekti. Medet ve tevfîk ancak O'ndandır, azap ve sevap da ancak O'na âittir" diyeceklerdir.

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredilen işârî mânâya göre; bir şeyi seven onun kulu olur, bir şeye kulluk eden de onunla birlikte haşrolur.

Rivâyet olunduğuna göre: "Dünyâ; kır saçlı, mavi gözlü bir kocakarı sûretinde mahşere getirilir ve: "Benim çocuklarım ve dostlarım neredeler?" diye seslenir. Sonra cehenneme doğru gider, onu sevenler de birlikte giderler."

Artık her kim dünyâsına ve hevâsına (nefsin kötü arzusuna) taparsa âhirette alçaklık menzillerinde durup kalır. Ama her kim Mevlâ'sını sever ve O'nunla birlikte başka bir şeyi sevmezse izzet ve takrîb (mânevî yakınlık) makāmında sâbit kalır.

O âhiret ki bütün sırlar onda açığa çıkacak, gizliler keşfolacak, mânevî erlerin makamları zuhûr edecek, mükemmellik iddia eden nâkıslar rüsvay olacak, mukarrebler Mevlâ'nın müşâhedesine yükseltilecek, iddiacılar ise hislerinin perdeleri içerisinde hazlarıyla berâber esir kalacaktır.

﴿ هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (30)

(هُنَالِكَ) **İşte sana! Orada,** (تَبْلُو) **tecrübeyle bilecektir,** kim? (كُلُّ نَفْسٍ) **her bir nefis,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (أَسْلَفَتْ) **geçmişte yaptı,** (وَرُدُّوا) **böylece döndürüldüler,** kime? (إِلَى اللهِ) **Allâh'a,** O'ndan bedel, (مَوْلَاهُمُ) **Mevlâ'larına,** öyle Mevlâ ki, (الْحَقِّ) **Hak** (gerçek varlık sâhibi) **olan,** daha, (وَضَلَّ) **kayboldu,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** ne? (مَا) **o şeyler ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَفْتَرُونَ) **uydurmaktalar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"İşte sana! Orada (o zor makamda ve dehşetli mekânda, mümin olsun kâfir olsun) **her nefis geçmişte yapmış olduğu şeyleri**(n gerçek mâhiyetini tamâmen karşısında bulunca onların faydalı mı zararlı mı, güzel mi çirkin mi, makbul mü merdûd mü olduğunu) **tecrübeyle bilecektir.**

Böylece o (şirk koşa)**nlar** (kendi edindikleri bâtıl rablere değil de, Rabliğinde sâdık ve) **Hak olan Mevlâ'larına; O Allâh**(ın mükâfat ve cezâsını bulacakları yüce makām)**a döndürülmüşlerdir.** (Tanrı diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler ise kendilerinden kaybolmuştur."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlerle taptıkları putların mahşerde yüzleşeceğini ve putların onları rezil edeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede herkesin **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna döndürüleceği o mahşer gününde bütün amellerin netîcelerinin meydana çıkacağını ve yapılanların eserlerinin zuhûr edeceğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Mazharî, İbni Kesîr ve ***Süyûtî"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîle bir öncekinin tetimmesi (tamamlayıcısı) gibidir. Burada geçen: (هُنَالِكَ) lafzı, mekân zarfı için de, zaman zarfı için de kullanılabilir ki buna göre: "O makamda yâni o mahşer sahasında" veyâ: "O zamanda yâni mahşer gününde" olarak mânâ verilebilir. Burada peşisıra zikredilen kelimelerle birlikte umûmî mânâ:

Âyet: 30

"İşte kıyâmet günü hesap görüleceği mahşerde, herkes hayırdan ve şerden geçmişte yapmış olduklarını bilecek ve onların haberini alacaktır" şeklindedir ki: (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ) **"O tüm gizlilerin araştırıl**(ıp iyiyle kötünün birbirinden ayrıl)**acağı günde** (Rabbi onu diriltecektir)**!"** *(et-Târık Sûresi:9)* âyet-i kerîmesi ile (يُنَبَّأُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ) **"İşte o gün insan, öne sürdüğü ve geri bıraktığı** (yaptığı ve yapmadığı) **şeylerden iyice haberdâr edilecektir."** *(el-Kıyâme Sûresi:13)* âyet-i celîlesi, ayrıca:

﴿وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا ۞ اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾

"Kıyâmet gününde ise ona (amellerinin kendisinde yazılı olduğu) **bir kitap çıkaracağız ki o, ona açılmış vaziyette kavuşacaktır** (ve açma zahmetinde dahî bulunmayarak onda yazılı amellerini rahatça okuyabilecektir).

(O zaman kendisine:) **'Oku** (bakalım) **kitabını! Bugün iyi bir muhâsebeci olarak nefsin sana yeterli olmuştur'** (buyuracağız)**"** *(el-İsrâ Sûresi:13-14)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati beyân etmektedir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَرُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ) **"Böylece onlar Hakk olan Mevlâ'larına; O Allâh'a döndürülmüşlerdir"** cümle-i celîlesine birkaç türlü mânâ verilmiştir ki; bir kavle göre buranın mânâsı: "**Allâh**'ın hükmünden başka hiçbir kimsenin hükmünün geçmeyeceği mahşere döndürüldüler" şeklindedir.

Diğer bir kavle göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine göstereceği sevap ve azaplara döndürüldüler" demektir. Üçüncü bir kavle göre de: "Müşrikler dünyâda bâtıl ilâhlara taptıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın ulûhiyyetini ikrâra mecbûren döndürüldüler" şeklindedir ki bundan dolayı: **"Hakk olan Mevlâ'larına"** buyrularak, bâtıl olarak mevlâ saydıklarından yüz çevirip "Hakk olan Mevlâ'ya döndüler" mânâsı kastedilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Reddolundular"** kavl-i şerîfindeki döndürülmenin diğer farklı mânâları ve bu döndürme işini kimlerin yaptığı, "Hakk ism-i şerîfinin mânâları", "**Allâh-u Te'âlâ**'nın muhâsebesinin mânâsı ve keyfiyeti", "Hisâb-ı ilâhînin müddeti", "Âhiret hesâbının mahalli", "Kulların **Allâh-u Te'âlâ**'ya döndürüleceği" ve "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Mevlâ sıfatı ve Hakk sıfatı" hakkındaki diğer tafsîlatlı mâlûmât En'âm Sûresi'nin 62. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:9/467-480)* zikredilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ) **"**(Tanrı diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler ise kendilerinden kaybolmuştur"** kavl-i şerîfinde **Mevlâ Te'âlâ** müşriklerin, taptıkları ilâhlarda şefaat sıfatı bulunduğunu ve onlara ibâdetin, tapanlarını **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştırdığını iddia ettiklerini lâkin bu düşüncelerinin âhirette kaybolacağını ve bu görüşlerinin bâtıl, iftirâ ve uydurma olduğunu bileceklerini açıklamıştır ki buna göre onların kıyâmet günü eseri kalmayacak olan bu iftirâlarından maksadın, özellikle putların **Allâh-u Te'âlâ**'nın ortağı olduğu yönündeki uydurmaları olarak tefsir edilmesi daha uygun görülmüştür.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ**: (وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ) **'O kâfirler ise, şüphesiz ki onlar için hiçbir mevlâ yoktur'** *(Muhammed Sûresi:11)* buyurmuşken, burada nasıl: (وَرُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ) **"Müşrikler Hakk olan Mevlâ'larına döndürüldüler"** buyuruyor" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"Nefyedilen mevlâ, yardımcı ve dost mânâsındadır, isbât edilen (var olduğu bildirilen) Mevlâ ise Rabb ve Mâlik mânâsındadır. Zîrâ rızık ve nîmet verme husûsunda **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin de Mevlâsıdır ama nusret ve me'ûnet (yardım) mânâsında müşriklerin Mevlâsı değildir.

"Rûhu'l-beyânTefsîri"nde zikredildiğine göre; ehli îmânın bile kendisine îtimad ettiği (namaz, abdest gibi) şeylerin ekserîsi kıyâmet günü işin gerçeği zuhûr ettiğinde muzmahil ve mütelâşî (darmadağın) olacakken ya şirk ve isyan ehlinin kendisine istinâd ettiği şeylerden nasıl menfaat beklenebilir?!

Nitekim naklolunduğuna göre; **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)* vefâtından sonra mânâ âleminde görülüp kendisine: "**Allâh-u Te'âlâ** sana ne muâmele yaptı?" diye sorulduğunda:

«طَاحَتْ تِلْكَ الْإِشَارَاتُ وَفَنِيَتْ تِلْكَ الْعِبَارَاتُ وَأُبِيدَتْ تِلْكَ الرُّسُومُ وَغَابَتْ تِلْكَ الْعُلُومُ وَمَا نَفَعَنَا إِلَّا رُكَيْعَاتٌ كُنَّا نَرْكَعُهَا فِي السَّحَرِ.»

"(Mânâ âleminde gösterilen) o işâretler kayboldu, o (hâtiften gelen nidâlar ve söylenen) ibâreler yok oldu, o (tasavvufta karşılaşılan mânevî mertebelerle ilgili) merâsimler yok edildi ve o (mânevî makamlarla ilgili) ilimler kayboldu. Burada bize ancak seher vakitlerinde kılmaya devâm ettiğimiz rekâtçıklar fayda verdi" diye cevap verdi.

Âyet: 30

Sonra bu âyet-i şerîfe işâret etmektedir ki; nefis ancak hevâsına (kötü arzusuna) tapmaktadır. Bu teveccühünde onun Mevlâ'dan gayri olan şeylerden başka mihrâbı yoktur.

Evliyâullâhtan biri şöyle demiştir: "Dağları tırnaklarla oymak, nefsin yerleşmiş olan hevâsını gidermekten daha kolaydır. **Allâh-u Te'âlâ**, nefis olsun, başkaları olsun Kendinden gayrine yönelişte müşterek olan amelleri sevmediği gibi şehvet veyâ diğer şeylerin sevgisiyle müşterek olan kalbi de sevmez."

Muhammed ibni Hassân *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere ben **Lübnân** dağında dolaşırken karşıma bir delikanlı çıktı ki sam yeli ve rüzgârlar onu yakmıştı. Beni görür görmez arkasını dönüp kaçtı. Ben onun peşine düştüm ve ona: "Bana bir kelime ile vaaz et ki onunla faydalanayım" dedim, o da bana: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan sakın, çünkü O çok kıskançtır, kulunun kalbinde Kendinden gayrini görmeyi sevmez" dedi.

İbni Nüceyd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir insanın bütün amelleri kendi nazarında riyâ olarak görülmedikçe ve bütün halleri onun katında iddia olarak kabul edilmedikçe o kişinin kulluğa attığı adım şâibelerden arınmış olmaz. İddiacılar ise ancak kendilerine verilen haller ellerinden alındığı zaman rüsvâ olurlar."

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

چُونْ بَبَاطِنْ بِنْگَرِی دَعْوَی کُجَاسْتْ اُو وُ دَعْوَی پِیشِ آنْ سُلْطَانْ فَنَاسْتْ

"(Gerçek dervişin) bâtınına baktığın zaman, iddia nerede?!
Kendisi de, iddiası da O Sultan'ın yanında fânîdir."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

حَدِیثِ مُدَّعِیَانُ وخَیَالِ هَمْکَارَانْ هَمَانْ حِکَایَتِ زَرْ دُوزُ و بُورِیَا بَافَسْتْ

"(İlim sâhibi olduklarını) iddia edenlerin ve
(gerçek âlimlerle) meslektaş olduklarını düşünenlerin durumu,

Altın ile (kumaşlara ince süs) **ören ve hasır örenin hâli gibidir.**
(Yâni; ikisi de örgücü geçinir ama mesleklerinin arasında çok fark vardır.)"

Artık (Rabbinin rızâsını arayan) kulun, nefsin tüm vasıflarından fânî olması (geçmesi), bütün mânevî kirlerden yıkanması ve bulduğu her taşa ve ağaca sarılmaktan vazgeçmesi gerekir.

Zîrâ zafer (isteğe ulaşmak) ancak kuvvet ve kudretleri yaratan **Alâh**'ın inâyetiyle hâsıl olur. Bâzı büyüklerin söylemiş olduğu: "Bir mahlûkun kendisi gibi (mâneviyatı zayıf) olan diğer mahluktan yardım istemesi, bir mahbûsun kendisi gibi hapiste olan diğer mescûn (mahkûm)dan yardım istemesine benzer" sözü ne kadar güzel ve yerindedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; mânevî yolda iddiası olan herkes, iddiasının hakîkatini (gerçek olup olmadığını) ispat ile mükellef tutulacaktır.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Allâh**'a karşı başkasını tercih edenler yârın âhirette düştükleri alçak durumun tadını tattıkları zaman ne büyük hüsrâna uğradıklarını anlayacaklar ve netîcede karşılık olarak ancak **Allâh**'tan uzaklık ve **Allâh** tarafından tard edilme bulacaklardır.

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Sübhânehû** ğayret-i kadîmesi (dostlarını Kendinin gayrinden kıskanması) sebebiyle dostluğunu iddia edenleri imtihan edeceğini ve sevgi dâvâsında sâdık (doğru) ile kâzibin (yalancının) arasını ayıracağını bu âyet-i kerîmede bildirmektedir. Zîrâ O'nun muhabbetinde sâdık olan kişiye **Rahmân**'ın cemâline karşı iştiyâk gâlip geldiği için ne cennete tama' eder, ne de cehennemden endişe eder. Bu dâvâda yalancı çıkanın içindeki niyetlerin bozukluğu yârın âhirette meydana çıkınca sâdıklar Mevlâ'larının lütfuna döndürülecek kâzibler ise:

"Böylece onlar Hak olan Mevlâ'larına; O Allâh'a döndürülmüşlerdir" kavl-i celîli muktezâsınca Cebbâr olan Mevlâ'larının kahrına reddolunacaklardır ki böylece sâdıklar muhabbet ve visâl husûsunda elde ettikleri husûsî derecelerde bekâ bulurken, insanlara sâdıkların amelleri gibi yaptıklarını gösteren mürâîlerin amelleri boşa çıkacaktır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirlerin Taptıkları Şeylerin Âhirette Onlardan Kaybolacağı:

﴿اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Bak** (gör ki, onlar şirkten uzak olduklarını savunarak) **nasıl da kendi nefislerinin aleyhine yalan söylediler ve** ("Bunlar bizim şefaatçilerimizdir!" diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler**(; o putlar vesâir bâtıl ilâhlar) **böylece kendilerinden kayboldu** (gitti)." *(el-En'âm Sûresi:24)*

Âyet: 30

﴿قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"Şüphesiz ki onlar (ömürlerini gâvurluğa harcayarak) **kendilerini zarara uğratmışlardır ve** ("Şefaatçilerimiz" diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler onlardan kaybolmuştur."** *(el-A'râf Sûresi:53)*

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"İşte sana! Ancak onlardır o kimseler ki (sapıklığa karşı hidâyeti, dünyâya karşı âhireti değiştiklerinden dolayı) **kendilerini** (zarar ve) **hüsrâna uğratmışlardır.** ("Melekler ve putlar Allâh indinde bizim şefaatçilerimizdir!" diyerek taptıkları bâtıl ilâhların şefaatlerine mazhar olacaklarına dâir) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler de kendilerinden** (uzaklaşıp) **kaybolmuştur."** *(Hûd Sûresi:21)*

﴿وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذِ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"(Dünyâdaki bunca kibir ve direnişlerine rağmen) **işte o gün onlar Allâh'a karşı teslimiyet** (bayrağını) **ortaya koymuş** (olacak)**lardır,** (Allâh'a ortak olarak) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler de kendilerinden** (hiçbir azâbı gidememiş, bilakis boşu boşuna) **kaybolup gitmiştir."** *(en-Nahl Sûresi:87)*

﴿وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا
أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"(O gün) **Biz her bir ümmet** (içerisin)**den**(, yaptıklarına tanıklık edecek) **bir şâhid** (olmak üzere peygamberlerin)**i süratle çıkarmışız da**(, onun ümmetlerine)**: '**(Dîninizin doğruluğuna dâir) **açık delîlinizi getirin' buyurmuşuzdur.**

Artık onlar bilmişlerdir ki o (bir olarak ibâdet olunma hakkı da, kendileri hakkında karar verme) **hak**(kı da) **sâdece Allâh'a mahsustur.** (Dünyâda) **uydurmakta bulunmuş oldukları o** (bâtıl) **şeylerse onlardan kaybolmuştur."** *(el-Kasas Sûresi:75)*

﴿ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (31)

(قُلْ) (Habîbim! O müşriklere) **söyle,** ne söyle? (مَنْ) **kim,** (يَرْزُقُ) **rızık veriyor,** kime? (كُمْ) **size,** neden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten** (yağdırarak), daha, (وَالْأَرْضِ) **yerden** (bitirerek), (أَمَّنْ) **ya da kim,** (يَمْلِكُ) **mâlik oluyor,** neye? (اَلسَّمْعَ) **kulaklara,** daha, (وَالْأَبْصَارَ) **gözlere,** daha, (وَمَنْ) **kim,** (يُخْرِجُ) **çıkarıyor,** neyi? (اَلْحَيَّ) **diriyi,** neden? (مِنَ الْمَيِّتِ) **ölü** (bir meni)**den,** daha, (وَيُخْرِجُ) **yine çıkarıyor,** neyi? (اَلْمَيِّتَ) **ölüyü,** neden? (مِنَ الْحَيِّ) **diriden,** daha, (وَمَنْ) **kim,** (يُدَبِّرُ) **yönetiyor,** neyi? (اَلْأَمْرَ) **bütün işleri,** (فَسَيَقُولُونَ) **şüphesiz derhal diyecekler,** ne diyecekler? (اَللهُ) **Allâh** (yapıyor), (فَقُلْ) (Habîbim!) **Sen de söyle,** ne söyle? (أَفَلَا تَتَّقُونَ) (ortak koşmanız netîcesinde başınıza gelecek azaptan) **hâlâ sakınmayacak mısınız?**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Habîbim!) **Sen** (o müşriklere)**: 'Gökten** (yağdırarak) **ve yerden** (bitirerek) **size rızık vermekte olan kimdir? Ya da kulaklara ve gözlere**(; en ufak bir şeyden etkilenecek derecede hassas olan o uzuvların eşsiz bir şekilde yaratılmasına, çalıştırılmasına ve bunca âfetlerden muhâfaza edilmesi için gerekli güce) **sâhip olan kimdir?**

Ölü (bir meni)**den** (insan gibi bir) **diriyi çıkaran, diriden de** (meni gibi) **ölüyü çıkaran kimdir? Ayrıca** (yaratılan âlemlerle ilgili) **tüm işleri** (eşsiz bir nizam ve aksamayan bir düzen üzere) **yönetmekte olan kimdir?' de.**

Şüphesiz derhâl onlar (kendi bâtıl ilâhlarının bu işlere gücü yetmeyeceğini açıkça bildikleri için, tüm bu suallere cevâben:) **'Allâh!' diyeceklerdir.**

Sen de: '(Bu gerçekleri bildiğiniz halde, hiçbir ilâhlık vasfına sâhip olmayan bâtıl şeyleri böyle bir Zât'a ortak koşmanız netîcesinde karşılaşacağınız azaptan) **hâlâ hiç sakınmayacak mısınız?' de."**

Âyet: 31

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde puta tapan müşriklerin âhirette nasıl rüsva olacaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede şirkin ne kötü bir yol olduğunu açıklamak üzere, kulların her şeyinin yegâne mâlikinin putlar olmayıp ancak yüce Zât'ı olduğunun delillerini ortaya koymuştur.

Fahrurrâzî ve **İsmâîl Hakkı** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede puta tapanların ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşanların îtikatlarının bozukluğuna dâir bâzı deliller zikredilmiştir.

Huccet-i ûlâ (birinci delil) rızıkla ilgili konulardadır. Rızık meselesine gelince; bütün rızıkların hammaddesi ancak gökten ve yerden hâsıl olur. Gökten bitkilerin yetişmesine elverişli yağmurların yağmasıyla, yerden de canlıların yiyeceği nebâtâtın bitmesiyle rızık temin edilir.

Şöyle ki; gıdâlar bitki veyâ hayvandan elde edilir. Bitkiler ancak toprakta yetişir. Hayvanlar da mutlaka gıdâya muhtaçtır. Çünkü her hayvanın gıdâsı başka bir hayvan olarak değerlendirilip bitki unsuru devreden çıkartılamaz.

Zîrâ bâzı hayvanların gıdâsı diğer hayvanları yemekle temin edilse de onun yediği hayvanın da ot yediği görülmektedir. Dolayısıyla bütün rızıkların gökten ve yerden hâsıl olduğu hakkında kesin hüküm sâbit olmuştur.

(Putlar gibi Allâh-u Te'âlâ dışında kendilerine tapınılan canlı-cansız varlıkların kendilerini yönetmekten dahî âciz olduğu sâbit olduğuna göre) **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'dan gayri göklerin ve yerin müdebbiri (yöneticisi) olmadığı mâlumdur.

O halde şu hakîkat sâbit olmuştur ki bütün rızıklar ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratılmakta ve muhtaçlarına ulaştırılmaktadır.

İşte **Mevlâ Te'âlâ**'nın: (مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) **"Gökten** (yağdırarak) **ve yerden** (bitirerek) **size rızık vermekte olan kimdir?"** kavl-i şerîfi bu hakîkati açıklamıştır. Nitekim:

﴿أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"(Hiçbir şey yaratamayan, üstelik kendileri yaratılmış olan âciz mahluklar mı sizin için yararlıdır,) **yoksa O Zât mı ki, halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek, sonsuz hayata) **geri döndürecektir ve yine O Zât mı ki, gökten de yerden de sizi rızıklandırmaktadır?! Allâh ile birlikte bir ilâh mı vardır?!** (Habîbim! Sen müşrikleri art arda sıralayacağın delillerle rezil etmek için:) '(Allâh'tan başkasının, anlatılanlardan herhangi birini yapmaya güçlü olduğuna dâir aklî ya da naklî) **delîlinizi getirin! Eğer** (dâvânızda) **doğru kimseler olduysanız** (bunu yapmalısınız)' **de."** *(en-Neml Sûresi:64)* kavl-i şerîfiyle,

﴿أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ﴾

"Yoksa O (Allâh-u Te'âlâ), (kuraklık gibi nedenlerle) **rızkını tutacak olursa, kimdir işte o kimse ki sizi rızıklandırabilecektir?"** *(el-Mülk Sûresi:21)* âyet-i kerîmesinde yüce Rabbimiz rızıkları ancak Kendisinin gönderdiğini ve O'nun engellemesi durumunda kimsenin kimseyi rızıklandırma gücüne sâhip olmadığını beyân etmiştir.

Huccet-i sâniye (ikinci delil) havâs (duyu organları) ile alâkalıdır. Şöyle ki; duyu uzuvlarının en şereflisi kulak ve gözdür. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu hususdaki kudretini ızhâr sadedinde:

«فَسُبْحَانَ مَنْ بَصَّرَ بِشَحْمٍ وَاَسْمَعَ بِعَظْمٍ وَاَنْطَقَ بِلَحْمٍ»

"Yağı gördüren, kemiği işittiren, eti konuşturan Zât'ı tesbîh ederiz" buyurmuştur. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/91)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede en ufak bir şeyden etkilenecek derecede hassas olan bu uzuvların eşsiz bir şekilde yaratılmasına, çalıştırılmasına ve kendilerine isâbet edecek en ufak şeyden çabucak etkilenmelerine rağmen bunca âfetlerden korunması için gerekli güce ancak Kendisinin mâlik bulunduğunu beyân etmiştir. İşte **Mevlâ Te'âlâ**'nın: (أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ) **"Ya da kulaklara ve gözlere sâhip olan kimdir?"** kavl-i şerîfi bu hakîkati açıklamaktadır. Nitekim:

﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾

"(Habîbim!) **'Sizi yoktan var etmiş olan ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yaratmış olan Zât ancak O** (Allâh-u Sübhânehû)**dur.** (Nîmetlerine karşı) **pek az şükrediyorsunuz' de"** *(el-Mülk Sûresi:23)* âyet-i kerîmesiyle,

Âyet: 31

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ﴾

"(Habîbim! O kâfirlere) **'Gördünüz mü?** (Söyleyin bakayım!) **Eğer Allâh kulaklarınızı ve gözlerinizi al**(arak, sizi sağır ve kör bir halde bırak) **ırsa, kalpleriniz üzerine de mühür vurur** (ve böylece anlayış gücünüzü tamâmen giderecek olur)**sa, Allâh'tan başka bunları size getirecek ilâh kimdir?' de.**

Bak (gör) **ki,** (bâzen teşvik, bâzen tehdit, bâzen helâk olan ümmetlerin kıssalarıyla uyarı, bâzen de aklî deliller getirerek,) **âyetleri türlü türlü yönlere nasıl çeviriyoruz, sonra yine onlar** (nasıl da inkâr edip) **yüz çeviriyorlar?"** *(el-En'âm Sûresi:46)* âyet-i kerîmesinde de **Mevlâ Te'âlâ** kullarına lutfettiği kulak ve göz nîmetinin önemine ve bu nîmetlerin ancak Kendisinden olduğuna dikkat çekmiştir.

Huccet-i sâlise (üçüncü delil) ise; mevt ve hayat (ölüm ve yaşama) ile alâkalı hususlardadır ki bu âyette geçen: (وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ) **"Ölü** (bir meni)**den** (insan gibi bir) **diriyi çıkaran, diriden de** (meni gibi) **ölüyü çıkaran kimdir?"** kavl-i şerîfi bu hakîkati açıklamıştır.

Burada ölüden diriyi çıkartması, meniden insanı, yumurtadan kuşu çıkartmasıyla, diriden ölü çıkartması da, insandan meni, kuştan yumurta çıkartması ile örneklendirilmiştir. Bir kavle göre ise; müminden kâfir, kâfirden mümin çıkartması ile îzâh edilmiştir ki ekserî müfessirler birinci kavil üzeredir, zâten hakîkate yakın olan da odur.

Mevlâ Te'âlâ bu vasfını:

﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ)**, ölü** (bir şey)**den diri** (bir şe)**yi çıkarmaktadır, diriden de ölüyü çıkarmaktadır, ölümünün ardından toprağı da O canlandırmaktadır! İşte sana! Siz de böylece** (kabirlerinizden) **çıkartılacaksınız."** *(er-Rûm Sûresi:19)* gibi daha birçok âyet-i kerîmesinde açıklamıştır ki bâzı müfessirler buralarda geçen: "Ölü" tâbirini meni ve tâne gibi kendi başına üreyemeyen şeylerle îzâh etmiş, "Diri" tâbirini de, canlılar ve bitkiler gibi üreyen şeylerle tefsir etmişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ ölüden diri ve diriden ölü çıkartma vasfını, ölüleri kabirlerinden mahşere diri olarak çıkartacağına dâir delil olarak zikretmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ) **"Ayrıca** (yaratılan âlemlerle ilgili) **tüm işleri** (eşsiz bir nizam ve aksamayan bir düzen üzere) **yönetmekte olan kimdir?"** kavl-i şerîfi ise, geride zikredilen tafsîlattan sonra getirilen ve bütün işlerin yöneticisinin ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu beyân eden küllî bir kelâmdır.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın âlem-i ulvî ve âlem-i süflîdeki (göklerdeki ve yerlerdeki âlemlerde), ayrıca ruhlar ve cesetlerle ilgili âlemlerde sonsuz işleri vardır ki bunların hepsini saymak imkânsız gibi bir şeydir. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** önceki cümle-i celîlelerde bâzı tafsîlâtı açıkladıktan sonra onların peşi sıra, genel mânâ ifâde eden bir kelam zikrederek bizleri diğerlerini düşünmeye ve anlamaya sevk etmiştir.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu konuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e (فَسَيَقُولُونَ اللهُ) **""Allâh!" diyeceklerdir"** buyurmuştur ki bu ifâde-i celîle bu kelâmın muhâtaplarının **Allâh**'ı bilen ve kabûl eden kimseler olduğunu göstermektedir. Gerçekten o müşrikler putların fayda ve zarar yaratamayacağını bilmekteydiler, ancak diğer âyet-i kerîmelerde belirtildiği üzere putlara ancak onları **Allâh**'a yaklaştırsın diye taptıklarını ve onların **Allâh** katında şefaatçi olacaklarını söylemekteydiler.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda beyân ettiği vechile **Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâben: (فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ) **"Sen de** onlara: 'Dünyâ ve âhiretteki bütün hayırların ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti ve ihsânıyla hâsıl olduğunu bilmenize rağmen ve bu putların hiçbir fayda ve zarar vermediğini îtirâf ettiğiniz halde, hiçbir ilâhlık vasfına sâhip olmayan bâtıl şeyleri böyle bir Zât'a ortak koşmanız netîcesinde karşılaşacağınız azaptan **hâlâ hiç sakınmayacak mısınız?' de"** buyurmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde ***"el-İntisâf"*** isimli eserden nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme: "Rızıklar iki kısımdır, bir kısmını **Allâh** kula rızık olarak gönderir ki bunlar helâllerdir, diğer kısmı ise kulun kendine temin ettiği rızıklardır ki bunlar haramlardır" diyen Kaderiyye (Mûtezile) fırkasını reddetmektedir.

Yine böylece **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* bu noktada bâzılarının: "Tasavvuf ehlinden kimileri: 'Her asırda bir kutub var ki o, göklerin direğidir, o olmazsa gökler yere düşer, işleri o yönetir' diyorlar ki, bu âyet bunları da reddet-

mektedir" dediklerini nakletmiş, daha sonra bunun genel mânâda kabul edilemeyeceğini açıklamak üzere: "Bunu diyenlerin maksadı; kutub olan zât da **Allâh**'ın izniyle yönetir, bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası hakkında da: (فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا) **"İşleri yönetenler"** *(en-Nâzi'ât Sûresi:5)* âyetinde "Müdebbir (işleri yöneten)" tâbiri kullanılıyor" *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 11/122)* şeklinde bâzı tevcihlerde bulunmuştur.

Tabî ki **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* bu hususta çok net konuşmamıştır. Oysa sahâbe-i kirâmın vesâir velîlerin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den de, evliyadan da himmet istenebileceği ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle kendilerine âlemde tasarruf (yönetim yetkisi) verildiğine dâir sarîh ifâdeleri bulunmaktadır ki aşağıda (170. sayfaya kadar) bu hususta zikredeceğimiz rivâyetler, vefatlarından sonra da velîlerle tevessül ve istiğâsenin meşrûiyetinin delillerindendir. Nitekim **Hâfız İbni Kesîr** *(Rahimehullâh)*ın naklettiğine göre, (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra vukû bulan) **Yemâme** savaşında Müslümanların (sahâbenin) şi'ârı (nişanı): «يَا مُحَمَّدَاهْ» **"(Yetiş) yâ Muhammed! Bize yardım et"** sözleri (ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-den himmet istemeleri) idi. *(Hâfız İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye, 6/324)*

Abdurrahmân ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatıyor: "Bir kere **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın ayağı uyuştu, o zaman bir adam ona: 'En sevdiğin insanı an (ki bu sıkıntıdan kurtulasın)' dedi. O da: **'Yâ Muhammed!'** der demez, bağlardan kurtulmuş gibi rahatladı." *(el-Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:993, sh:262)*

Bu şekilde bir hâdisenin vukûuna dâir değişik bir rivâyet de **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* vâsıtasıyla, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında nakledilmiştir. **Utbe ibni Gazvân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُتْبَةَ بْنِ غَزْوَانَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَضَلَّ أَحَدُكُمْ شَيْئًا أَوْ أَرَادَ أَحَدُكُمْ عَوْنًا وَهُوَ بِأَرْضٍ لَيْسَ بِهَا أَنِيسٌ فَلْيَقُلْ: يَا عِبَادَ اللهِ! أَغِيثُونِي، يَا عِبَادَ اللهِ! أَغِيثُونِي، فَإِنَّ لِلهِ عِبَادًا لاَ نَرَاهُمْ.»

"Sizin biriniz bir şey kaybederse yâhut yanında arkadaşı bulunmadığı bir yerde yardım dilerse: 'Ey Allâh'ın kulları! Bana yardım edin. Ey Allâh'ın kulları! Bana imdâd edin' desin. Çünkü şüphesiz Allâh'ın öyle kulları vardır ki, biz onları göremeyiz." *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:290, 17/117)*

İmâm-ı Taberânî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre bu hadîs-i şerîf denenmiş, böylece yardım görülmüştür.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Seyyidü'l-Enbiyâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلّٰهِ مَلاَئِكَةً فِي الْأَرْضِ سِوَى الْحَفَظَةِ، يَكْتُبُونَ مَا يَسْقُطُ مِنْ وَرَقِ الشَّجَرِ، فَإِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ عَرْجَةٌ بِأَرْضٍ فَلاَةٍ فَلْيُنَادِ: يَا عِبَادَ اللهِ! أَغِيثُوا.»

"Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ'nın hafaza meleklerinin dışında yeryüzünde öyle melekleri vardır ki, ağaç yapraklarından düşenleri yaza(cak kadar yaygındı)**rlar.**

Sizin birinize (kimsenin bulunmadığı) **çöl arâzisinde bir aksaklık** (ve sıkıntı) **isâbet ederse: 'Ey Allâh'ın kulları!** (Bana) **yardım edin' diye seslensin."** *(el-Bezzâr, el-Müsned, no:4922, 11/181; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, ed-Du'â:106, no:30339, 15/345; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:165, 1/325)*

Nitekim **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: 'İlimde büyük hisse sahibi olan bazı şeyhlerimiz, içlerinden birinin katırı kaçtığında bu hadîs-i şerîfle amel ederek, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarından yardım istediklerini ve o anda hayvanlarının bulunduğunu bize nakletmişlerdir.

Bir kere benim de aralarında bulunduğum bir cemaat içerisinde, bir kişiye âit olan bir hayvan kaçmaya başladı. İnsanlar onu tutmaktan âciz kalınca ben bu isti'âne'yi (yardım isteme lafzını) söyledim. Benim bu sözümden başka görünen hiçbir sebep ortada yokken, hayvan o anda durdu.'" *(en-Nevevî, el-Ezkâr, sh:223-224; İbnü Allân, el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye, 5/150-151)*

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* gibi Şâfi'î mezhebinde ictihad mertebesine ulaşmış büyük bir âlimin bu beyânı, bu hadîs-i şerîfin sağlamlığına ve bununla amel etmenin cevâzına (câiz olduğuna) açıkça delâlet etmektedir.

Ayrıca sahâbe-i kirâmın tatbikatı da bu yöndedir. Çünkü onlar, vefatından sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimize** nidâ ederek ondan yardım istemişlerdir.

Şâfi'î ulemâsından Allâme **Şihâb er-Remlî** *(Rahimehullâh)*a bâzı insanlar tarafından: "Bir takım kimseler zorluklarla karşılaştıklarında 'Yâ **Rasûlellâh**' ya da 'Yâ şeyh felan' gibi nidâlarla, peygamberlerden, velîlerden, âlimlerden ve sâlihlerden istiğâsede bulunuyor (meded dileniyor)lar, bu câiz midir? Bu zatların vefatlarından sonra bir iğâse (yardım ve destek)leri var mıdır?" diye sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir:

Âyet: 31

"Rasülllerin, nebîlerin ve velîlerin vefatlarından sonra da yardımları vardır. Çünkü peygamberlerin mûcizeleri ve velîlerin kerâmetleri ölümlerinden sonra kesilmez.

Zîrâ birçok sağlam hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

«اَلْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ وَيَحُجُّونَ.»

'Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar ve hac yaparlar' *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3425, 6/147; İbnü Hacer, el-Metâlibü'l-âliye, no:3452, 3/269)*

Dolayısıyla onların yardımları mûcizelerinden sayılır. Şehitler de diridirler, gündüz gözüyle âşikâre kâfirlerle harbettikleri açıkça görülmüştür. Velîlerin yardımı ise onların kerâmetleridir." *(er-Remlî, Fetâve'r-Remlî, -İbnü Hacer el-Heytemî'nin el-Fetâve'l-Kübrâ'sının hâmişi-, 4/382; er-Remlî, el-Fetâve'l-Hayriyye, -İbnü Âbidîn'in el-Ukûdü'd-Dürriyye fi tenkîhi'l-Hâmidiyye'sinin hâmişi-, 2/279-280; et-Tehânevî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 3/67; en-Nebhânî, Şevâhidü'l-Hakk, sh:113)*

Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلاَّ بِضُعَفَائِكُمْ.»

"Siz ancak zayıflarınız hürmetine yardım olunuyor ve rızıklandırılıyorsunuz" *(el-Buhârî, el-Cihâd:75, no:2739, 3/1061; en-Nesâî, el-Cihâd:43, no:3178, 6/352, 6/45; Abdürrazzâk, el-Musannef, no:9691, 5/303)* hadîs-i şerîfindeki zayıflardan murâd; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânındaki fakir muhâcirlerdir.

Kutub ve Ğavs dâimâ o tâifedendir. O cemâate: «عِبَادُ الرَّحْمٰنِ، عِبَادُ اللهِ.» "**Allâh**'ın kulları" ve "**Rahmân**'ın kulları" denir ki Kur'ân-ı Kerîm'de de *(el-İnsan Sûresi:6, el-Furkân Sûresi:63)* bu tâbirler mevcut olup **Rabbimiz** bu makâma yükselttiği özel kulları olduğundan bahsetmektedir.

Zamânımızda bu seçkin velîlere ve mânevî direklere "Kutub", "Ğavs", "Evtâd", "Nücebâ" ve "Ebdâl" (dörtler, yediler, kırklar, üç yüzler) şeklinde farklı isimler verilmektedir. *(es-Süyûtî, el-Hâvî, 2/455)*

İşte bu sahîh hadîs-i şerîf **Allâh-u Te'âlâ**'nın, darda kalmış zayıf ve âciz kullarına dostları hürmetine yardım ettiği husûsunda açık bir delil teşkil etmektedir.

Bütün bu nakillerden de anlaşıldığı üzere; râbıtada veyâ başka zamanlarda velîlerden himmet (mânevî yardım) istemek kesinlikle meşrû (şerî'atın kabul ettiği) bir iştir.

Rûzbehân el-Baklî *(Kuddise Sirruhû)* ***"Meşrabü'l-ervâh"*** isimli eserinin yirminci babının, yirmi dört ve kırk sekizinci baplarında bu konuda şu beyanda bulunmuştur:

Ğavslık makāmına ulaşan bir kişi, o derece tasarruf sâhibidir ki, karada veyâ denizde bir kişi veyâ bir cemaat, her hangi bir belâ ve şiddete dûçar olup, âciz ve zor durumda kalsalar **Allâh-u Te'âlâ** o zâta bunu bildirir.

O Ğavs da hemen harekete geçerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle onları o varta (tehlike ve belâ)dan kurtarır. Bu yüzden o zâta yardım mânâsına gelen "Ğavs" ismi verilmiştir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ.»

"Allâh onlar sebebiyle yer halkından (belâları) **kaldırır"** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34612, 12/190; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:896, 1/238)* hadîs-i şerîfi bu mânâdadır.

Bir velî, büyüklerin makāmına ulaşınca, kendisinden ne kadar çok uzakta olanlardan bile boğulanlar ve helâkte olanlar onun himmetiyle kurtulurlar. Nitekim bu makāmın sâhiplerinden olan **Şeyh Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* yolculuğa çıkmak isteyen bâzı müridlerine: «أَنْتُمْ فِي جِوَارِي.» **"Siz benim civârımdasınız"** buyurmuştur. Yine böylece evliyâullâhın reisi **Abdülkādir Geylânî Hazretleri**:

مُرِيدِي إِذَا مَا كَانَ شَرْقًا وَمَغْرِبًا أُغِثْهُ إِذَا مَا صَارَ فِي أَيِّ بَلْدَةٍ

"Mürîdim şark veyâ garbın neresinde olsa,
Hangi beldede olsa da ona yardım ederim."

(İsmâ'îl ibni Muhammed Sa'îd el-Kādirî, el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fi'l-meâsir ve'l-evrâdi'l-Kādiriyye, sh:48-50) buyurarak kendisinin bu tasarrufa sâhip olan velîlerden olduğunu açıklamıştır. Bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü bu zâtlar hadîs-i kudsîde geçen: **"Ben onun gören gözü, işiten kulağı ve tutan eli olurum"** *(el-Buhârî, er-Rikāk:38, no:6137, 5/2384)* tecellîsine mazhardılar.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

Âyet: 31

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: «مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ.»

"Her kim Benim velî bir kuluma düşmanlık ederse, muhakkak Ben ona harp açarım. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden Benim için daha sevimli bir amel ve ibâdetle Bana yaklaşmamıştır. Kulum Bana nâfile (ibâdet)**lerle yaklaşmaya devâm eder, nihâyet Ben onu severim.**

Bir kere de Ben onu sevdiğim zaman, artık Ben o kulumun işiten kulağı, gören gözü, şiddetle kavradığı eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer (bu makāma ulaşmış bir kulum) **Benden bir şey dilerse ona veririm, Bana** (bir şeyden) **sığınırsa muhakkak onu** (korktuğu şeylerden) **himâye ederim** (korurum)**."** *(el-Buhârî, er-Rikāk:38, no:6137, 5/2384)*

Fahruddîn-i Râzî *(Rahimehullâh)* ***"Tefsîr-i Kebîr"***de kerâmetin varlığını ispat ederken: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Celâl nûru, kul için bir kulak olunca, o kul yakını işittiği gibi uzağı da işitir. Bu nur ona bir göz olunca, yakını gördüğü gibi uzağı da görür ve yine bu nur bir kul için el olunca; artık o elin zora da, kolaya da, yanındakine de, uzaktakine de, her şeye gücü yeter" demiştir. *(Fahrurrâzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 21/89-91)*

Hazret-i Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın:

قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: «إِنَّ لِلّٰهِ فِي الْأَرْضِ عُيُونًا.»

"Şüphesiz Allâh'a âit yeryüzünde gözde (velî)**ler** (seçkin kullar) **vardır"** *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, 1/270; el-Hısnî, el-'İnâye fî şerhi'l-hidâye ilâ 'ulûmi'r-rivâye, 2/375)* sözünün fehvâsınca da, bu dostlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın gözleri konumundadırlar ki, kendilerine râbıta edeni mahrum etmezler.

Ayrıca bu makama ulaşan zatlar **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعِيدِنِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ.»

"Müminin ferâsetinden (üstün anlayışından) **sakının. Çünkü o, Allâh'ın nûru ile bakar"** *(et-Tirmizî, et-Tefsir:16, no:3127, 5/298; el-Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, no:1529, 7/354; Ebû Hanîfe, el-Müsned, sh:566)* hadîs-i şerîfinin mazharıdırlar.

İşte ğavsiyet makāmına ulaşıp da dili, icâbet hazînelerinin anahtarı hâline gelen bir zat, kabul kapılarını açmak isterse, kalbini **Mevlâ Te'âlâ**'ya dayandırıp, dilini de duâ ile kıpırdattığında, en büyük belâları insanlardan uzaklaştırır.

Çünkü artık o kişi **Hakk Te'âlâ**'nın aynası durumundadır. **Allâh-u Te'âlâ** âleme nazar etmek dilediğinde evvelâ o zâta tecellî eder, sonra ondan âlemlere bakar. Bu makam asâleten (aslında ve hadd-i zâtında) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimize** âittir.

Kettânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Âlemde bir belâ vukû bulacağında evvelâ nücebâ (kırklar) **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarır, belâ defolmazsa, bu sefer urefâ (yediler) **Mevlâ Te'âlâ**'ya niyâzda bulunur.

Yine kalkmazsa muhtârûn (üçler) duâ eder, yine mündefi' olmazsa, ğavs ibtihalde bulunduğu (duâya başladığı) anda hemen belâ ortadan kalkar. Çünkü iş büyük olunca ancak o belâ büyük bir zâtın diliyle defolur." *(Ebû Muhammed Rûzbehân el-Baklî eş-Şîrâzî, Kitâbu Meşrabi'l-ervâh, sh:309, 316)*

Yalnız şunu ifâde edelim ki; hakîkatte kendisinden yardım istenilen Zât ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Gerçek tevhîdin mânâsını ve mecâzî isnâdın ne demek olduğunu bilen bir kişi, bir işi sebep ve vesîlelere mecâzî anlamda dayandırmakla aslâ müşrik olmaz.

Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Bürûc Sûresi'nde zikredilen ashâb-ı uhdûd kıssasındaki çocuktan bahsederken:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَكَانَ الْغُلَامُ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الْأَدْوَاءِ.»

"O çocuk, körü ve alacalıyı iyi ediyor, insanları diğer hastalıklardan da tedâvi ediyordu" *(Müslim, Zühd:17, no:3005, 4/2299; İbnü Hıbbân, Sahîhu İbni Hıbbân, no:870, 2/116)* buyurmuştur.

Yine böylece **Mevlâ Te'âlâ** Kendisi için: ﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾ **"Bütün işleri O yönetiyor"** *(Yûnus Sûresi:3'den)* buyurduğu halde, melekler hakkında da: ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾ **"İşleri yönetenler"** *(en-Nâzi'ât Sûresi:5)* buyuruyor.

Âyet: 31

Yine Zât-ı Ecell-i Âlâsı: ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ﴾ **"Ruhları Allâh alır"** *(ez-Zümer Sûresi:42'den)* buyurduğu halde **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)* hakkında:﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ﴾ **"(Habîbim! Kullarıma): 'Ölüm meleği sizin canlarınızı alır' de"** *(es-Secde Sûresi:11'den)* buyurmaktadır.

Bu konudaki en bâriz misallerden biri de şudur; **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ** Yüce Zâtı hakkında: ﴿وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ **"Allâh dilediğini hidâyet eder"** *(en-Nûr Sûresi:46'dan)* buyurmuşken, peygamberleri hakkında: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا﴾ **"Biz onları, Bizim emrimizle hidâyet eden önderler yaptık"** *(el-Enbiyâ Sûresi:73'den)* buyurmaktadır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında da: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ **"Elbette sen dosdoğru bir yola hidâyet edersin"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:52'den)* buyurmuştur. **Rabbimiz**in Kendisine isnâd ettiği bazı filleri kullarına da isnâd ettiğinin daha pek çok örneği vardır.

Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* da **Meryem** *(Aleyhesselâm)*a: ﴿لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا﴾ **"Sana bir çocuk bahşedeyim için** (Rabbim beni sana gönderdi)" *(Meryem Sûresi:19'dan)* demiştir. Oysa el-Vehhâb (bahşeden) **Allâh-u Te'âlâ**'nın ismidir.

Bütün bu âyet-i kerîmeler açıkça ifâde etmektedir ki, bütün işleri yaratan ve yöneten hakîkatte ancak **Allâh-u Te'âlâ** ise de bâzı kullarına, "Tedbîr", "Hidâyet", "Hıfz", "Himâye" ve "Hibe" (yönetme, eriştirme, koruma, kollama ve bağış yapma) gibi konularda ehliyet ve salâhiyet (yetki) vermiştir, verdiğini de bizlere bildirmiştir.

Artık bu vesîleleri inkâr etmek, insaftan ve idrakten değildir. İşte geldiğimiz bu noktada râbıtayı, tevessülü, isti'âne ve istiğâseyi (Allâh dostlarını hatırlayıp, onları aracı yapmayı ve onlardan himmet-yardım istemeyi) kabul etmeyenler, iki durumun birinden hâlî (boş) değillerdir. Ya bu nassları (açık delilleri) anlamayacak kadar câhildirler veyâ ilimleri, işin iç yüzünü kavrayamayacak kadar sathî (yüzeysel)dir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahmetullâhi Aleyh)* şöyle demiştir: "İşleri başlatan, tekrar iâde eden ve zamânı geldiğinde ortaya çıkaran ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna göre bu noktada hiçbir kimsenin bir şeyi sâhiplenme hakkı yok demektir. Hal böyleyken bir kişinin çıkıp: "Benim fiilim, benim amelim" demesi nasıl câiz olur?

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Hakk Sübhânehû** yaratıcı olmakta tek olduğu gibi rızık verici olmakta da birdir.

O'ndan başka yaratan olmadığı gibi O'ndan gayri râzık da yoktur. Rızık iki kısım üzeredir; bedenlerin rızkı vardır ki o, bir kavim için ibâdetlere muvaffakıyyet, diğerleri için ise zellelerin rüsvaylığına düşürülmektir.

Ruhların da rızkı vardır ki o da bir cemaat için vuslatın hakîkatlerine ermektir. Diğerleri için ise dünyâda gaflet, âhirette azap ve mihnettir.

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; ruhlara (göklerdeki) Melekût âleminden kurb ve visâlinin (mânevî yakınlığının ve Kendisine kavuşmanın) gıdâsını veren, kalplere de yerin Melekûtundan ubûdiyyetinin safâsını (Kendisine kulluğun tadını) tattıran ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Âriflerin **kulaklarına** celâlinin lezîz hitâbını işittirmeye, sıddîkların **gözlerine** de cemâlini keşfettirmeye **mâlik olan** ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Kendi hayâtıyla ve Zâtıyla sıfatlarının mârifetiyle (onları bilerek) mânen hayat bularak **diri olan** ârif ruhları **ölü olandan** yâni ademden (yokluktan) kıdem nûruyla çıkaran da, Kendi azametinde fânî olan (büyüklüğünü müşâhedede nefsini tüketerek) **ölmüş** nefisleri **diri olandan** yâni huzurlu kalplerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın yakınlığını müşâhede etmeleri hasebiyle çıkartan da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Ârifler için evvelce bilinmeyen mânevî sahraları kat etmeyi kolaylaştırma **işlerini yöneten** de, ubûdiyyet ve rubûbiyyet işlerini (kulluk ve ilâhlıkla alâkalı farklı konuları) yöneten de ancak O'dur!

İşte bu mertebeleri müşâhede edenlere bunları yaratanın kim olduğu sorulduğunda, sadâkatle ve adâletle îtirafta bulunmak üzere: **"Allâh derler."**

Bunu îtiraf ederek **Allâh-u Te'âlâ**'nın müşâhedesiyle ilgili mânâlara şâhit olduklarında artık **Allâh-u Te'âlâ** mânevî yolda Kendisinden gayrine iltifat etmemeleri şartıyla onları Kendisinden ayırmayacağına dâir kendilerine güvence vermiştir.

İşte size bu nîmetleri veren ve bu saadetlerin yolunu gösteren **ancak Allâh'tır ki O sizin Hak olan Rabbinizdir! Artık o Hak'tan sonra dalâletten başka bir şey olamaz.**

Yâni Ben sizi sıfatlarımın ve Zât'ımın müşâhedesiyle müşerref kıldıktan sonra mârifetimin nurlarına vâkıf kıldığım zaman artık siz kıdemin künhünü (ezelî olan Zât'ımın hakîkat ve mâhiyetinin ne olduğunu anlamayı) talep etmeyin.

Âyet: 31

Zîrâ (Benim Zât'ıma ve sıfatlarıma hâs olan lâhût âlemi bir yana) melekût âleminin dahî cevherleri ve bilinmezleri nihâyetsiz iken kalplerin kavraması imkânsız olan, ruhların ve basîretlerin Kendisini idrâki muhal olan kıdem sırrı nasıl talep edilebilir?!

*"Âlûsî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; ârifler nezdinde gökten gelen rızık, ruhların rızkıdır, yerden gelen rızık bedenlerin rızkıdır. Onlar katında diri, ârif (Allâh-u Te'âlâ'yı bilen)dir, ölü ise câhil (Rabbini bilmeyen)dir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'dan Başka Gökten ve Yerden Rızık Veren Bulunmadığı:

﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

"(Habîbim! Müşriklere tevhîd gerçeğini îtiraf ettirmek için:) **'Göklerden ve yerden sizi sürekli rızıklandıran kimdir?' de.**

(Onlar bunu bilseler de mahcup duruma düşmemek için sessiz kalabilirler. O zaman sen): **'Allâh'tır!** (Bütün nîmetlerin sâhibi olan Allâh'a ibâdet edenle, hiçbir şeye yaramayan cansız varlıkları O'na ortak edenler eşit olamayacağına göre,) **gerçekten de biz yâhut siz**(; iki fırkadan birimiz) **elbette büyük bir hidâyet üzeredir, ya da pek açık bir sapıklık içerisindedir' de."** *(Sebe' Sûresi:24)*

﴿ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (32)

(فَذٰلِكُمُ) **İşte size! Bu,** kimdir? (اَللّٰهُ) **Allâh'tır,** O'ndan bedel, (رَبُّكُمُ) **Rabbinizdir,** öyle Rab ki, (الْحَقُّ) **Hakk** (varlığı gerçek) **olan,** (فَمَاذَا) **ne şey vardır,** neden sonra? (بَعْدَ الْحَقِّ) **haktan sonra,** yâni hak olan Allâh'a kulluğu bıraktıktan sonra yoktur, (إِلَّا الضَّلَالُ) **ancak sapıklık** (vardır), (فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ) **hâlâ nasıl** (haktan bâtıla) **döndürülebiliyorsunuz?!**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte size! (İlâhlığı hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde sâbit ve) **Hakk olan Rabbiniz Allâh budur! Artık o hak** (olan Allâh'a kulluğu bıraktık)**tan sonra sapıklıktan başka ne şey vardır? Hâlâ** (bile bile doğrudan uzaklaştırılıp) **nasıl** (sapıklığa) **döndürülebiliyorsunuz?"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kulların bütün işlerinin, rızıklarının, duyularının, ölüm ve hayat hallerinin yegâne mâlikinin ancak Kendisi olduğunu açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede kullarına hakkı bırakıp sapıklığa yönelmemelerini tenbih etmiştir.

"Fahrurrâzî, Kurtubî ve *Âlûsî"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde bir önceki âyet-i kerîmeye atıfta bulunarak: "Hiçbir faydası ve zararı olmayan putlar sizin ibâdetinize lâyık olamaz. Sizin Rabbiniz ancak kudreti ve rahmeti bu mesâbede olan bir Zât'tır ki o da Hakk olan; Rabliği hiç şüphesiz bir şekilde sâbit olan **Allâh**'tır. **Allâh**'ın hakîkî Rab olduğu sâbit olunca O'ndan gayrine tapmanın dalâlet (sapıklık) olduğu kesinleşmiştir. Zîrâ iki zıt varlığın ikisinin de aynı anda hak aynı anda bâtıl olmaları imkânsızdır. Dolayısıyla birisi hak olduğu zaman kesinlikle diğerinin bâtıl olması gerekir.

Allâh-u Te'âlâ hakkında zikredilen "Hakk" sıfatının aslı (حَقَّ) fiilidir ki, "Bir şey sâbit olduğu zaman" onun hakkında (حَقَّ الشَّيْءُ) denilir. **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan hakkıyyet sıfatı, hakîkî mânâda ve husûsî olarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası hakkında kullanılamaz.

Âyet: 32

Çünkü varlığı kendinden olan, öncesinde yokluk bulunmayan, sonrasında da Kendisine yokluk ârız olmayacak olan sâdece O'dur. O'ndan mâadâ her şey hakkında: "Bu şeyin öncesinde yokluk vardır, sonradan yok olması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla varlığı kendinden olmayıp mûcidindendir (kendisini var eden bir zât tarafındandır)" denilebilir.

İşte bu mânâ îtibârıyla şâirlerin inşâd ettiği en doğru kelime câhiliyet şâiri **Lebîd**'in söylediği:

«أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ.»

"Âgâh olun! Allâh'tan başka her şey bâtıldır" sözü olmuştur. *(el-Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:56, no:3628, 3/1395)*

Allâh-u Te'âlâ'nın: (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) **"O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olucudur, hüküm de ancak O'na âittir! Siz** (ölümünüzün ardından diriltilerek) **ancak O'na döndürüleceksiniz!"** *(el-Kasas Sûresi:88)* kavl-i şerîfiyle işâret buyurduğu mânâ da: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka, varlığı kendinden olan hiçbir şey bulunmayıp, her şeyin varlığı O'na dayandığından, her an her şey yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için, O'nun dışındakiler yok hükmündedir" şeklinde anlaşılmıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâlarında "el-Hakk" ism-i şerîfini zikrederdi, **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edildiğine göre özellikle gece namazına kalktığında (iftitâh tekbîrini aldıktan sonra):

«أَنْتَ الْحَقُّ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ وَ لِقَائُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ.»

"Sen Haksın; buyurduğun haktır; va'din haktır; Sana kavuşmak haktır; cennet haktır, cehennem haktır; kıyâmet de haktır" *(el-Buhârî, et-Tehecciid:1, no:1069, 1/377; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:199, no:769; İmâm Mâlik, el-Muvatta' 1/215; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/492)* diye duâya başlardı.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) **"Artık o hak** (olan Allâh'a kulluğu bıraktık)**tan sonra sapıklıktan başka ne şey vardır?"** cümle-i celîlesindeki "Hakk" ve "Dalâl" tâbirleri bâzı ulemâya göre sâdece tevhîd inancı ile şirk hakkında olmayıp genel mânâda faydalı ve bâtıl (boş) şeylerin hükümlerine temas etmektedir.

Nitekim **Eşheb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **İmâm-ı Mâlik** *(Rahimehullâh)*a satranç ve tavla oynayanların şâhitliğinin geçerli olup olmadığı sorulduğunda:

"Bu gibi işlere devâm edenlerin şâhitliğini geçerli görmüyorum. **Allâh-u Te'âlâ:** (فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) **"Artık o haktan sonra sapıklıktan başka ne şey vardır?"** buyuruyor.

İşte bunların tümü dalâl (boş işler)dendir. Zâten oyunların hepsi bâtıldandır. Bunlar müminlerin şânından değildir. Akıllı kişiyi sakalının ve tüylerindeki akının bâtıldan nehyetmesi gerekir" diye cevap vermiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, 6/1951; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/1040; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/493; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/124)*

İslâmiyet bu gibi oyun ve eğlencelerden nehyettiği gibi oturup bunları seyretmekten de nehyetmiştir. Nitekim **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bir hadîs-i şerîfte:

«وَإِنَّ مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ وَالشِّطْرَنْجِ وَالْجَوْزِ وَالْكِعَابِ مَقَتَهُ اللهُ وَمَنْ جَلَسَ إِلَى مَنْ يَلْعَبُ بِالنَّرْدِ وَالشِّطْرَنْجِ لِيَنْظُرَ إِلَيْهِمْ مُحِيَتْ عَنْهُ حَسَنَاتُهُ كُلُّهَا وَصَارَ مِمَّنْ مَقَتَهُ اللهُ.»

"Her kim tavla, satranç, (çocukların oynadığı) **ceviz** (oyunuyla) **ve zarlarla oynarsa Allâh-u Te'âlâ ona buğzeder. Her kim tavla ve satranç oynayanlara bakmak için yanlarına otururbut bütün sevapları kendisinden mahvedilir** (silinir)**, o da Allâh-u Te'âlâ'nın kendisine buğzettiği kimselerden olur"** buyrulmuştur. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/496; Ebû Abdillâh Huseyn el-Halîmî, el-Minhâc fî Şu'abi'l-îmân, 3/92-93)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* **Temîmoğulları**'ndan bir meclise uğradı, orada bulunanlar satranç oynuyorlardı, onların yanında durarak:

«أَمَا وَاللهِ لِغَيْرِ هٰذَا خُلِقْتُمْ! أَمَا وَاللهِ لَوْلَا أَنْ تَكُونَ سُنَّةً لَضَرَبْتُ بِهِ وُجُوهَكُمْ.»

"Vallâhi siz bundan başka işler için (Allâh-u Te'âlâ'ya ibâdet için) **yaratıldınız! Şimdi, Allâh'a yemin olsun ki benden sonra âdet olacağını düşünmeseydim bu oynadığınız şeyi suratınıza çarpardım"** demiştir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/495)*

Bu husustaki hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden, ayrıca mezheplerin bu konudaki görüşlerinden derlenmiş diğer birçok mâlûmât, Mâide Sûresi'nin 91. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:8/26-32)* zikredilmiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* bu konuda bâzı rivâyetler zikrettikten sonra: "İşte bütün bu hadîs-i şerîf ve rivâyetler kumar maksadıyla olmasa bile bu gibi oyunların haram olduğuna delâlet eder" demiştir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/496)*

Âyet: 32

Tabî ki "Dalâl" ve "Bâtıl" ifâdeleri sâdece kumar ve oyunlarla sınırlı değildir, hak olmayan, gerçeği yansıtmayan, insanı meşgul eden ve sıkıntıya sokan bütün işler "Boş ve yanlış işler" mefhûmuna dâhil olup haktan uzaktırlar.

Nitekim **Harmele ibni Abdilazîz** *(Rahimehullâh)* **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bir adam (ile arkadaşlık yapmam) hakkında ne düşünürsün ki onun işleri sürekli beni zahmete sokuyor?!" diye sorduğunda o: "Onun yaptığı bu iş haktan değildir.

Allâh-u Te'âlâ: (فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) **"Artık o haktan sonra sapıklıktan başka ne şey vardır?"** buyuruyor" diyerek hak olmayan işlerle uğraşan kişilerden uzak durulması gerektiğine dikkat çekmiştir.

İbni Atıyye ve diğer Mâlikî ulemasının *(Rahimehümullâh)* beyânı vechile; bu âyet-i kerîme şu konuda kesin hüküm bildirmektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliği, sıfatları ve inanılması gereken zarûrî îman meselelerinde hakla bâtıl arasında üçüncü bir menzile (durak) yoktur. Çünkü usûl (temel îtikat) konularında hak mutlaka bir taraftadır. Ama fıkıh meseleleri buna benzemez.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**: (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) **"Sizden her biriniz için bir şerî'at ve** (din husûsunda) **açık bir yol**(; Allâh'a ulaştıracak bir tarîkat) **tâyin ettik"** *(el-Mâide Sûresi:48)* buyurmuştur.

Yine böylece **Nu'mân ibni Beşîr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ نُعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ...»

"Helâl belli, haram da bellidir, ikisi arasında (helâl mi, haram mı belli olmayan bir takım) **şüpheli şeyler vardır**..." *(el-Buhârî, el-Îmân:37, no:52, 1/28)* buyurduğunu işittim" demiştir ki bu hadîs-i şerîf, fıkıh meselelerinde helâl ve haram arasında hükmü kesin bilinemeyen şüpheli şeyler bulunduğunu beyân etmek sûretiyle furû'da (fıkhî meselelerde) sâdece iki şık bulunmadığını ve bu ihtilâfın da **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı üzere olduğunu açıklamış olmaktadır. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/491; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/158)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (فَأَنَّى تُصْرَفُونَ) **"Hâlâ** (bile bile doğrudan uzaklaştırılıp) **nasıl** (sapıklığa) **döndürülebiliyorsunuz?"** buyurarak müşriklere:

"Siz bunca nîmetlerin sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'yı bir kabul edip O'na ibâdet etmekten nasıl döndürülüyorsunuz da size rızık veremeyen, diriltemeyen ve öldüremeyen putlara ibâdete yöneltiliyorsunuz? Âşikâre bir gerçek olan **Allâh**'a kulluktan ayrılmayı mümkün görebiliyorsunuz?" şeklinde hitap etmiştir.

"Rûhu'l-beyânTefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in lisânı üzere müşriklerin yanlış yolda olduklarına dikkat çekmek için istifhâm-ı inkârî mânâsında bir edat kullanarak: "Gerçek bu kadar âşikâr iken haktan nasıl ayrılabiliyorsunuz? Bu, olmaması gereken şaşılacak bir şeydir!" buyurmuştur. Hakka ve doğru yola ulaştıracak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Tasdîk ehli ile şüphecilerin arasını ayıracak olan da yine ancak O'dur!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Hüseyn** (Hallâc-ı Mansûr) *(Kaddesellâhu Sirrahû)*: "İbâdetlerle kastedilen, tâatlerle Kendisine yönelinen Zât, **Hakk Te'âlâ**'nın Kendisidir ki O yüce Zât Kendisinden gayri (başka bir şey) ile müşâhede edilemez ve Zât'ından gayri her hangi bir şeyle idrâk edilemez. (Yüce Zât'ı yine ancak Zât'ının târifiyle yâni Zât'ını tanıtmayı lutfetmesiyle tanınabilir. Yoksa kimsenin ilmi ve ameli O'nu idrâke ulaşamaz)" buyurmuştur.

Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Muvahhid (Allâh'ın birliğini kabul eden) bir kimsenin, tevhîdin şâhidine şehâdet getirirken **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyi sâbit (kalıcı) olarak görmesi câiz değildir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi "Dalâl (kayıp)" olmakla vasıflamıştır. Artık kaybolmuş bir şeyin (sâbit olarak) durması da, âciz bir kulun onu (varlıkla) vasıflaması da olacak şey değildir."

Hüseyn (Hallâc-ı Mansûr) *(Kaddesellâhu Sirrahû)* şöyle demiştir: "**Hak Te'âlâ** (her şeyi Kendisi yaratmış olması îtibârıyla) hiçbir çirkini çirkin görmez, hiçbir güzeli güzel görmez. Kendisinden zuhûr eden şey kendisine nasıl (bir sıfatla nitelenerek) dönebilir ya da yoktan yarattığı bir şey nasıl ona tercih edilebilir? Artık siz Hak'tan çevrilip bâtıla nasıl döndürülüyorsunuz?

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu dünyâda irâdeli görünen, istediğini yaptığı zannedilen ne varsa her biri içi boş karaltılardır. Hepsinin üzerinde cârî olan ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîrinin ahkâmıdır.

Âyet: 32

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; Hak, ulemânın yoludur, hakîkat hukemânın (hikmete ulaşmış zatların) yoludur, tahkîk (hakîkat arayışı) evliyânın yoludur, hakāik (erişilmiş hakîkatler) ise enbiyânın yoludur.

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı gibi, bütün işleri yöneten Fâil-i Hakîkî **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Nitekim şâir **Lebîd**:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ

"Âgâh olun! Allâh'tan başka her şey bâtıldır" demiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onu tasdik ederek:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ، كَلِمَةُ لَبِيدٍ:

"Şâirin söylediği en doğru söz, Lebîd'in sözüdür!" *(el-Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:56, no:3628, 3/1395)* buyurmuştur.

O halde her kim **Hakk Te'âlâ**'nın müşâhedesinden döndürülerek O'ndan gayri herhangi bir şeye yöneltilirse, o kişi dalâlet içersisindedir.

İşte bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**: **"Artık o haktan sonra sapıklıktan başka ne şey vardır?"** buyurmuştur.

Âyet: 33

﴿ كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (33)

(كَذٰلِكَ) **İşte sana! Böylece,** (حَقَّتْ) **hak** (sâbit) **oldu,** ne? (كَلِمَةُ رَبِّكَ) **Rabbinin sözü** (kararı), kim üzerine? (عَلَى الَّذِينَ) **o kimseler üzerine ki,** (فَسَقُوا) **fâsık oldular,** o karar da nedir? (أَنَّهُمْ) **gerçekten onlar,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **îmân etmeyecekler.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"İşte sana! (Rablik dâvâsı ancak Allâh-u Te'âlâ'ya hak olduğu gibi, kâfirlikte sınır tanımayıp zirveye ulaşan) **o fâsık olmuş kimseler üzerine** (de) **böylece Rabbinin** (karârını ifâde eden şu) **sözü hak olmuştur ki: "Şüphesiz onlar** (tüm mûcizeleri görseler de) **îmân etmeyeceklerdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kulların hak olan Rabbinin ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu ve bu hakîkati bile bile kulların haktan ayrılıp bâtıla meyletmemeleri gerektiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede gerçeği bildikleri halde fâsıklığı tercih eden kimselere **Allâh**'ın azap karârının hak olduğunu açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Semerkandî, Kurtubî ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: (كَذٰلِكَ) **"İşte böylece"** ifâdesi, "Rubûbiyyet ancak **Allâh-u Te'âlâ** hakkında sâbit olduğu gibi" veyâ "Haktan sonra dalâletten başka bir şey olmadığı gibi" mânâlarıyla tefsir edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (كَلِمَةُ رَبِّكَ) **"Rabbinin kelimesi"** kavl-i şerîfinden maksat; ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfir olarak öleceklerini bildiği kimselerin îmân etmeyeceklerine dâir ezeldeki ilmidir ki O'nun ilmi değişiklik ve cehâlet kabul etmez, ya da **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmân etmeyecek kimselerin bu durumunu (meleklere veya dostlarına) bildirmesidir ki, O'nun haberi haktır ve gerçektir, değişikliği ve zevâli (yanlışlığı) kabul etmez.

Bâzı muhakkık âlimler şöyle demişlerdir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kelimesi"; bir kulunun îmân etmeyeceğini bilmesi, bunu dilediklerine bildirmesi, kudretinin ona îman yaratmaya tealluk etmemesi, bilakis irâdesinin ve kudretinin onun kalbinde kâfirlik yaratmaya tealluk etmesi anlamı-

Âyet: 33

na gelmektedir ki **Allâh-u Te'âlâ** bir kâfir hakkındaki bu karârını Levh-i Mahfûz'da yazmış, meleklerini buna şâhit tutmuş, peygamberlerine bu durumu bildirmiş, onları da buna şâhit kılmıştır.

Tabî ki bu durum **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulunu kâfirliğe zorlaması anlamına gelmez. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** ezelde o kişiyi ilminde yaratmış, ona özgür irâde vermiş ve tercihlerini ne yönde kullanacağını görüp bilmiştir. Dolayısıyla bu kişinin artık îmân etmesi düşünülemez.

Aksi takdirde yâni bu kişi îmân edecek olsa **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi cehâlete, doğru haberi yalana, kudreti acziyete, irâdesi zorlamaya, şâhit tutması boşa, meleklerin ve peygamberlerin bilgileri de yalana dönüşmüş olur ki bütün bunların düşünülmesi muhâl olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfir olarak öleceğini bildiği kimsenin îmân edebileceğini düşünmek de imkânsızdır.

Bu mânâlar mülâhaza edildiğinde bu âyet-i kerîmede: "Kul fiilinin hâlikıdır, yâni kendi işini kendi yaratır, inanıp inanmamasında **Allâh**'ın karârının bir tesiri yoktur" gibi bâtıl görüşler ortaya atan Kaderiyye (Mûtezile) fırkasına karşı çok güçlü bir delil mevcuttur.

Nitekim:

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

"Derken o kâfir olmuş kimseler (inkâr ve sapıklıktaki aşırılıklarına göre istif edilmiş) **birtakım zümreler hâlinde** (hakâretle itilip kakılarak) **cehenneme sürülmüştür.**

Sonunda (elli bin sene sürecek mahşer sıkıntılarının ardından) **oraya geldiklerinde** (evvelce kilitli olan) **kapıları açılır da, bekçileri onlara** (sitem ve azarlamada bulunmak üzere)**:**

'Size içinizden birtakım rasüller gelmedi mi ki, onlar Rabbinizin âyetlerini üzerinize peş peşe okumaktaydılar ve işte bu (cehenneme girme) **gününüze kavuşmakla sizi korkutmaktaydılar?' der**(ler)**.**

Onlar: 'Evet! (Bize Rabbimizin elçileri geldiler ve anlayacağımız bir dille gerçekleri anlattılar.) **Velâkin o**(: 'Elbette cehennemi insanlardan ve

cinlerden dolduracağım!' şeklindeki ilâhî) **azap sözü** (bizim gibi) **kâfirler üzerine hak olmuştur.' derler."** *(ez-Zümer Sûresi:71)* kavl-i şerifinde zikredilen: **"Rabbinin kelimesi"** kavl-i şerîfi hakkında bâzı müfessirler: "Bundan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirler ile cehennemi dolduracağına dâir olan karârıdır. Nitekim:

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

"(İşte) **böylece Rabbinin: 'Andolsun ki; mutlaka cehennemi cinler ve insanlar**(ın kâfir ve isyankârların)**dan topluca dolduracağım!'** (şeklindeki hükmünü bildiren) **kelimesi** (yerini bulmuş ve) **tamâma ermiştir."** *(Hûd Sûresi:119'dan)* kavl-i şerîfiyle,

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

"(Herkes kendisine verilen cüz'î irâde ve gücü, hakkı bulma yönünde kullanacak olsaydı, elbette Biz bunu bilirdik. Böyle bilince de, onların hidâyetini dilerdik.) **Eğer Biz dileseydik, elbette her nefse hidâyetini** (sağlayacak başarıyı) **verirdik.**

Velâkin (mükelleflerin birçoğunun hakkı tercih etmeyeceklerini bildiğimiz için) **Benden** (sudûr eden)**: 'Andolsun; elbette cehennemi cinler ve insanlar**(ın kâfir ve isyankârların)**dan mutlaka topluca dolduracağım' sözü hak olmuştur"** *(es-Secde Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde bu husus açıklanmaktadır" demişlerdir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا) **"O fâsık olmuş kimseler üzerine"** kavl-i şerîfindeki "Fâsıklar"dan maksat; günah işleyenler anlamına gelmeyip, **Allâh**'ın taatından dışarı çıkıp O'nun dînini yalanlayarak kâfir olan kimselerdir. Nitekim:

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾

"Ama o kimseler ki (Rablerine itaatten çıkıp, kâfir ve) **fâsık olmuşlardır; işte onların sığınakları ancak o ateştir! Oradan her ne zaman çıkmalarını isteseler,** (kafalarına vurulan demir tokmaklarla, yetmiş senelik mesâfe derinliğinde) **onun içerisine geri döndürülürler ve onlara:**

Âyet: 33

'(Dünyâdayken) **kendisini yalanlamakta bulunmuş olduğunuz o** (cehennem) **ateşin**(in) **azâbını tadın** (bakalım)!' **denilir."** *(es-Secde Sûresi:20)* kavl-i şerîfinde de bu husus açıklanmıştır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmü, kulları hakkında sâbık (ezelde geçmiş) ve onlar hakkında buyrukları sâdık (dosdoğru) olmuştur.

Artık ne O'nun hükmü tahvîl edilir (döndürülür), ne de buyrukları tebdîl edilir (değiştirilir). Zîrâ hiçbir illet ve bahâne ezeldeki hükmü değiştiremez.

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredilen işârî mânâya göre; haklarında bedbahtlık karârı kesinleşenler fenâ ve bekā ehli olan meşâyıha (velîlere) inanmazlar ve bu nedenle sürekli zorluk ve zahmette kalırlar.

Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'yı müşâhedenin ve O'nu hakîkî varlık olarak bilmenin tek yolu fenâ ve bekā ehli ile sohbet etmektir ve evliyâullâhın mezhebinde, müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma) makāmına ulaşamayan herkes dalâlet içerisindedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎME

Kâfirler Hakkında Cehennemlik Karârının Kesinleştiği:

﴿وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾

"(Habîbim!) **İşte sana!** (Seni öldürmeye teşebbüs eden) **o inkâr etmiş kimseler üzerine de böylece Rabbinin** (azap) **sözü hak olmuştur.**

Çünkü şüphesiz onlar (da, geçmişte peygamberlerine sûikast yapmış olan kâfirler gibi) **o** (cehennem) **ateşin**(in) **arkadaşlarıdır/*Rabbinin: 'Muhakkak onlar o ateşin ayrılmaz dostlarıdır!' sözü, o kâfir olmuş kimseler üzerine böylece hak olmuştur*/.**" *(el-Mü'min Sûresi:6)*

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ ؕ قُلِ اللّٰهُ
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ
مَنْ يَهْدِٓى اِلَى الْحَقِّ ؕ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ؕ اَفَمَنْ يَهْدِٓى اِلَى
الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّٓى اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۖ كَيْفَ
تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا ؕ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ
الْحَقِّ شَيْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ
اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۖ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ ؕ
قُلْ فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ
تَاْوِيلُهٗ ؕ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الظّٰلِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهٖ ؕ وَرَبُّكَ
اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ۚ ﴿٤٠﴾ وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِّى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۚ
اَنْتُمْ بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ
يَّسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

Âyet: 34

﴿ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
قُلِ اللّٰهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (34)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ) **sizin ortaklarınızdan var mıdır,** (مَنْ) **öylesi ki,** (يَبْدَأُ) **ilk başta** (yoktan) **yaratıyor,** kimi? (اَلْخَلْقَ) **halkı,** daha, (ثُمَّ يُعِيدُ) **sonra geri döndürecektir,** kimi? (هُ) **onu** yâni yaratıkları, (قُلْ) (Habîbim! Gerçeği bilerek inkâr eden o müşriklere) **söyle,** ne söyle? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (يَبْدَأُ) **ilk başta yaratmaktadır,** kimi? (اَلْخَلْقَ) **halkı,** daha, (ثُمَّ يُعِيدُ) **sonra geri döndürecektir,** kimi? (هُ) **onu** yâni yaratılmışları, (فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ) **siz hâlâ** (O'na ibâdetten) **nasıl döndürülebiliyorsunuz?!**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! O müşriklere)**: 'Sizin ortaklarınızdan var mıdır öylesi ki; halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek sonsuz hayata) **geri döndürecektir?' de.** (Habîbim! Gerçeği bildikleri halde inatçılıkları yüzünden îtiraftan çekinen o müşriklere)**: 'Allâh halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek âhiret yaşantısına) **geri döndürecektir!** (Bu hakîkati açıklayan bunca delillere rağmen) **siz nasıl hâlâ** (O'na ibâdetten) **döndürülebiliyorsunuz?!' de."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

"Fahrurrâzî ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** geride geçen: **"**(Habîbim! O müşriklere) **de ki: "Gökten ve yerden size rızık vermekte olan kimdir? Ya da kulaklara ve gözlere sâhip olan kimdir? Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkaran kimdir? Ayrıca tüm işleri yönetmekte olan kimdir?"** âyet-i kerîmesinde müşriklere karşı Kendi varlığını ve birliğini isbât sadedinde, gökten ve yerden rızık verme, ölüden diri, diriden ölü çıkartma ve bütün işleri yönetme gibi sıfatlarını saydıktan sonra bu âyet-i kerîmede de farklı bâzı sıfatlarını açıklamıştır.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde insanı ilk önce bir damla sudan, sonra donuk kandan, sonra bir çiğnem etten yarattığını sonra onu öldürdüğünü daha sonra onu tekrar dirilteceğini açıklamıştır.

Müşrikler ilk yaratılışı ikrâr edip inatları yüzünden iâdeyi (tekrar yaratılışı) inkâr ettikleri için **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: (اَللّٰهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ) **"De ki"** buyurarak, baştan yaratmayı O'ndan gayri yapan olmadığı gibi tekrar diriltme işini de O'ndan başka kimsenin yapamayacağını ve iâdenin insanlar nezdinde ilk başta yaratmaktan daha zor kabul edildiğini, dolayısıyla yoktan yaratanın tekrar dirilteceğine inanmanın aslında hiç zor olmadığını kâfirlere açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîmede suâl ve cevap yolu üzere delil getirilmesinin faydası şudur ki; bir konu çok âşikâr ve açık iken istifhâm tarîkıyle (soru sorma üslûbuyla) açıklanıp sonra da cevâbı, kendisine soru yöneltilen kişiye ısmarlanırsa hiç şüphesiz ki bu usûl kalpte daha tesirli olur.

Eğer burada: "Müşrikler iâdeyi (tekrar diriltilmeyi), haşrı ve neşri inkâr ederlerken burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarını iâde edeceği gibi onlar tarafından inkâr edilen bir şeyle onlara karşı ihticâc etmesi (delil getirmesi) nasıl anlaşılmalı?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilmiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** bu sûre-i celîlenin başından beri bu konuda birçok delil açıklamıştır ki bunların özeti; iyilik yapanla kötülük yapanın bir tutulmayacağı ve zorunlu olarak bu ikisi arasında bir ayırım yapılacağı husûsuna râcidir. Bu konuda öyle açık ve kuvvetli bir delâlet vardır ki hiçbir akıllı bunu reddetme imkânına sâhip değildir.

Müşrikler mâdem **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları yarattığına inanmaktadırlar, o zaman dirilteceğine de inanmak zorundadırlar. Çünkü hiçbir akıl sâhibi **Allâh-u Te'âlâ** gibi hikmetli bir zâtın kullarını diriltmeyerek, yaptıkları zulümleri kötülük yapanların yanına kâr bırakacağını ve iyilik yapanla zulüm yapan arasında bir fark gözetmeyeceğini düşünemez.

İşte bu delîlin son derece güçlü ve âşikâr oluşundan dolayıdır ki **Allâh-u Te'âlâ** ilk yaratışı kabûl edenin, tekrar dirilişi kabûl etmesi gerektiğine ve müşrikler bunu kabûl etmese de bu işin delîle muhtaç olmayacak kadar açık olduğuna dikkat çekmek için bu âyet-i kerîmede ilk yaratışı müşriklere karşı delil getirmekle yetinmemiş, müşrikler kabûl etmediklerini söylese de her akıl sâhibinin ilk yaratıştan yola çıkarak kabûl etmesi gereken iâdeyi (tekrar diriltilişi) de onlara karşı delil mevkiinde sunmuştur."

Zâten bundan dolayıdır ki; müşriklerin îtiraf edip etmediklerini beklemeden **Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu konuyu kendisinin cevaplamasını emrederek:

Âyet: 34

"Bu husus o kadar açıktır ki hasmın ikrârına hâcet yoktur, müşrik ikrâr da etse, inkâr da etse bir şey değişmez, bu yüzden sen kimsenin cevâbını beklemeden kendin cevap ver. Zîrâ bu husus herhangi bir kimsenin cevâbı beklenmeyecek kadar kesindir" buyurmak istemiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ) **"Siz nasıl hâlâ döndürülebiliyorsunuz?"** kavl-i şerîfi, ölüm sonrası diriltilmek gibi bu kadar âşikâr bir konuyu sırf nefislerinin hevâsını körü körüne taklit ederek kabullenmemelerinden dolayı bütün kulları, âhireti inkâr edenlerin bu hâline şaşırmaya dâvet etmektedir.

"İfk" kelimesi aslında "İftirâ ve uydurma" demektir, müşriklerin cansız varlıklara ilâh demeleri de hâlis bir yalan ve iftirâdır. Onlar hiçbir ibâdeti hak etmezken onlara tapmakla meşgul olmak da ayrı bir uydurma fiilini ortaya koymaktır. Dolayısıyla sanki bu cümle-i celîlede: "Sizin gibi akıllı geçinen adamlar haktan uzaklaştırılıp bunca iftirâya nasıl döndürülüyorsunuz?" buyurulmuş olmaktadır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Mahlûkātı Baştan Îcâd Edip Sonra İâde Edeceği:

﴿إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ﴾

"Muhakkak ki O (Allâh-u Te'âlâ mükellef) **halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek sonsuz hayâta) **geri döndürecektir.**

Tâ ki O, îmân etmiş olanları ve sâlih ameller işlemiş bulunanları (Kendi) **adâlet**(i) **ile**/*(îmân edip tüm işlerinde)* ***adâlet*** *(ile hükmetmeleri)* ***sebebiyle/*** **mükâfatlandırsın!"** *(Yûnus Sûresi:4)*

﴿أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَإِلٰهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"(Hiçbir şey yaratamayan, üstelik kendileri yaratılmış olan âciz mahluklar mı sizin için yararlıdır,) **yoksa O Zât mı ki, halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek, sonsuz hayâta) **geri döndürecektir ve yine O Zât mı ki, gökten de yerden de sizi rızıklandırmaktadır?!**

Allâh ile birlikte bir ilâh mı vardır?! (Habîbim! Müşrikleri art arda sıralayacağın delillerle rezil etmek için) **Sen** (onlara)**:**

'(Allâh'tan başkasının, anlatılanlardan herhangi birini yapmaya güçlü olduğuna dâir aklî ya da naklî) **delîlinizi getirin! Eğer** (dâvânızda) **doğru kimseler olduysanız** (bunu yapmalısınız)' **de."** *(en-Neml Sûresi:64)*

﴿اَللّٰهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

"Allâh halkı ilk başta (yoktan) **yaratır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek sonsuz hayata) **geri döndürür.**

Sonunda ise ancak O'na döndürüleceksiniz." *(er-Rûm Sûresi:11)*

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; halkı ilk başta (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek, sonsuz hayâta) **geri döndürecektir.**

Zaten O'na göre (hiçbir şeyde zorluk ve kolaylık söz konusu değilse de, sizce bir şeyi yoktan yapmaktansa) **bu** (tekrar diriltme) **daha kolaydır/*pek kolaydır*/."** *(er-Rûm Sûresi:27)*

Âyet: 35

﴿ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (35)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ) **sizin ortaklarınızdan var mıdır,** (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَهْدِي) **hidâyet ediyor,** neye? (إِلَى الْحَقِّ) **hakka,** (قُلِ) (Habîbim! Câhilliğinden veyâ inadından dolayı bu suâle doğru cevap vermeyen o kâfirlere) **söyle,** ne söyle? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (يَهْدِي) **hidâyet etmektedir,** neye? (لِلْحَقِّ) **hakka,** (أَفَمَنْ) **artık O Zât mı,** öyle Zât ki, (يَهْدِي) **hidâyet ediyor,** neye? (إِلَى الْحَقِّ) **hakka,** nedir? (أَحَقُّ) **daha lâyıktır,** neye? (أَنْ يُتَّبَعَ) **uyulmaya,** (أَمَّنْ) **yoksa o kimse mi,** öyle kimse ki, (لَا يَهِدِّي) **doğruyu bulamıyor,** (إِلَّا أَنْ يُهْدٰى) **ancak hidâyet edilmesi müstesnâ,** (فَمَا) **öyleyse ne oldu,** kime? (لَكُمْ) **size,** (كَيْفَ تَحْكُمُونَ) **nasıl karar veriyorsunuz?**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Rasûlüm! O müşriklere)**: 'Sizin ortaklarınız içerisinden** (akıl vererek ve peygamberler gönderip kitaplar indirerek) **hakka hidâyet etmekte olan biri var mıdır?' de.**

(Habîbim! Câhilliğinden yâhut inadından ötürü bu suâle doğru cevap vermeyen o kâfirlere) **'Allâh hakka hidâyet etmektedir! Artık hakka** (ve doğruya) **iletmekte olan bir Zât mı, yoksa kendisi hidâyet edilmedikçe doğruyu bulamayan biri mi uyulmaya daha lâyıktır?**

Öyleyse size ne oldu (da bu âcizleri ortaklar ediniyorsunuz)**? Siz** (peşine gidilmeyi hiç mi hiç hak etmeyen âciz varlıklara tapma gibi bir bâtıla) **nasıl karar veriyorsunuz?' de."**

İ Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede önce yaratıp sonra tekrar dirilteceğini beyân ederek, müşriklere karşı bir delil açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede de doğruya iletmeyi ancak Kendisinin yapabileceğini, bâtıl ilâhların ise bundan bir nasîbi olmadığını açıklamak sûretiyle üçüncü bir delil daha ortaya koymuştur.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının isbâtı konusunda evvelâ yaratma sıfatının daha sonra da hidâyet (doğruyu buldurma) vasfının zikredilmesi **Kur'ân-ı Kerîm**'de sürekli uygulanan bir üslûptur.

Nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın sözleri arasında zikredilen:

﴿اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ﴾

"O Zât ki; beni yaratmıştır, artık O(, yarattığı her şeye yararlarını gösterdiği gibi) **beni** (de din ve dünyâ menfaatlerine) **hidâyet etmektedir..."** *(eş-Şu'arâ Sûresi:78)* kavl-i şerîfi ile, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sözü olarak nakledilen:

﴿رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾

"Bizim Rabbimiz ancak O Zât'tır ki; her şeye(, ihtiyaç duyacağı ve ancak kendisiyle rahat yaşayabileceği münâsip) **şeklini vermiş, sonra da** (onu, sâhip olduğu imkânlardan nasıl istifâde edeceği bilgisine) **eriştirmiştir!"** *(Tâhâ Sûresi:50)* âyet-i kerîmesinde, yine böylece:

﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۞ اَلَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ۞ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾

"O en yüce olan Rabbinin ismini tesbîh et(; isimleri hakkında yanlış yorumlamalardan sakın, o isimleri başkalarına takma, uygunsuz hallerde ve necâset bulunan mahallerde onları anma)**! O Zât ki;** (her şeyi) **yaratmıştır ve** (tüm yaratıkları, varlıklarını sürdürebilmelerine en elverişli biçimde var ederek) **düzenlemiştir.**

Yine O Zât ki; (tüm varlıkların cinsleri, türleri, şahısları, miktarları, sıfatları, yaptıkları, yapacakları ve ecelleri dâhil her şeylerini ayarlayıp) **takdîr etmiştir ve** (her şeyi yaratılış gâyesine) **yönlendir**(erek, her varlığa neden nasıl faydalanacağını öğret)**miştir!"** *(el-A'lâ Sûresi:1-3)* âyet-i kerîmelerinde bu husus görülmektedir ki aslında bu çok şerefli bir delildir.

Zîrâ insan bir ceset, bir de ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Cesetle ilgili halleri yaratıcının varlığına delil getirmek halk (yaratma) sıfatı îtibârıyla, rûhun halleriyle delil getirmek ise hidâyet vasfı cihetiyledir. İşte bir önceki âyet-i kerîmede bed' ve iâde (başlatma ve geri döndürme) vasıflarıyla yaratma sıfatı konu edildikten sonra bu âyet-i kerîmede de hakka hidâyet vasfı zikredilmiştir.

Zâten cesedin yaratılmasından maksat, rûhun hidâyete kavuşturulmasıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

Âyet: 35

﴿وَاللّٰهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

"Allâh sizi hiçbir şey bilmez olduğunuz halde annelerinizin karınlarından çıkarmış, bir de size kulaklar, gözler ve (anlayış merkezi olan) **gönüller vermiştir. Tâ ki siz** (mazhar kılındığınız nîmetlerin büyüklüğünü fark ederek, onların kadrini bilesiniz de sâhibine) **şükredesiniz!"** *(en-Nahl Sûresi:78)* kavl-i şerîfinde bu husûsa dikkat çekmiştir.

Hattâ cesedin ancak rûhun tekâmülü ve hidâyeti için yaratıldığını söylesek dahî yeridir. Zîrâ bu âyet-i kerîmede **Mevlâ Te'âlâ**: "Ben insan bedenini yarattım, bir de ilim ve mârifet kazanma vâsıtası olsun diye ona kulak, göz ve gönül gibi hisler (duyu organları) verdim. Ama bunları sırf onlara menfaat olsun diye değil, Beni bilip Bana şükretsinler ve böylece ruhlarını kemâle erdirsinler diye verdim" buyurmuş olmaktadır.

Yine böylece bedenle ilgili haller pek hasîs (değersiz) olup onların özeti, ya yenilen bir şeyi tadarak veyâ dokunulacak bir şeye dokunarak lezzet almaktan ibâret kalır.

Rûha âit haller ve **Allâh-u Te'âlâ** ile ilgili bilgiler ise sonsuza kadar bâkî kalacak ve kevn-ü fesattan (yap-bozdan) korunacak ebedî kemâlât (olgunluklar)dır ki bu da bize, yaratılmanın hidâyete tâbi olduğunu, en şerefli ve en yüce maksadın ise hidâyet (her işte doğruya kavuşturulmak) olduğunu anlatmaktadır.

İşte buraya kadar yapılan îzâhat ile âyet-i kerîmenin bidâyetinde geçen: "Putların hakka hidâyet edip edemeyeceği sorusu"nun önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bu mânâlar mülâhazasıyla **Allâh-u Te'âlâ**, Habîbine bu soruya cevâben: (اَللّٰهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ) **"Allâh hakka hidâyet etmektedir"** demesini emretmiştir.

Vardığımız bu noktada şunu diyebiliriz ki; her konuda hakkı ve doğruyu bulmak çok çetindir. Zâten akıllar muzdarip (git-gel yapmakta), fikirler de muhtelit (karmakarışık)tır. Yanlış yapmaktan kurtulanlar ise dâimâ ekalliyettir (çok azdır).

O halde kendi kendine bırakılan insanın hidâyete eremeyeceği, hidâyetin ve hakkı bulmanın ise ancak **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın yardımı, hidâyet ve irşâdıyla olduğu husûsu kesinleşmiştir.

Hidâyete ermenin zorluğundan dolayı **Mûsâ Kelîm** *(Aleyhisselâm)* kelâm-ı kadîmi dinledikten sonra:

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾

"Ey Rabbim! Benim için göğsümü şerh et! (Yüreğime genişlik ver de, Senden başka kimseden korkmayayım! Elçilik görevimi Firavun'a tebliğ) **işimi bana kolaylaştır!"** *(Tâhâ Sûresi:25-26)* diye duâ etmiştir.

Bu da göstermektedir ki peygamberler dâhil bütün mahlûkāt hidâyet aramakta ve dalâletten (doğrudan sapmaktan) sakınmaktadırlar. Hal böyleyken yine de insanların çoğu sapıklıktan kurtulamamaktadır. İşte bütün bunlar hidâyetin, ilim ve mârifetin **Allâh-u Te'âlâ** dışında hiçbir varlık tarafından verilemeyeceğini göstermektedir.

Bu mukaddimeler anlaşıldığında artık şunu konuşabiliriz ki, hidâyet; ya hakka dâvet etmek veyâ hak ile bilgiyi elde etmekten ibârettir. Her iki mânâ üzere de hidâyetin, beşerî mertebelerin en şereflisi ve gerçek saâdetlerin en yücesi olduğu husûsu kesin olup hidâyetin ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından verildiği sâbit olmuştur. Zâten hakka dâvette ve doğruya irşatta donuk varlıklar olan putların hiçbir etkisi olmadığı konusu îzâha muhtaç değildir.

Demek ki dünyâ ve âhirette bütün hayırlara ulaştıranın, ruhta ve bedende bulunan bütün mükemmelliklere irşâd edenin ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu sâbit olmuştur ki bu durumda hiçbir konuda hiçbir tesiri bulunmayan putlara tapmakla meşgul olmanın mahzâ cehâlet ve sırf ahmaklık olduğu ortaya çıkmıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَى) **"Artık hakka** (ve doğruya) **iletmekte olan bir Zât mı, yoksa kendisi hidâyet edilmedikçe doğruyu bulamayan biri mi uyulmaya daha lâyıktır?"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde müfessirlerin beyânı vechile; Rabbimiz, müşriklere:

"Siz de biliyorsunuz ki sizin ortak koştuklarınız, hiçbir dalâlettekini hidâyet etmeye güç yetiremezler. Şaşkınları ve sapıkları ancak **Allâh** hidâyet edebilir.

Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan O **Allâh**'tan başkası kalpleri azgınlıktan ve yanlışlıktan döndürüp rüşde ve doğruluğa yöneltemez. O halde kulun kime tâbi olması daha uygundur.

Âyet: 35

Hakka hidâyet eden, körlükten sonra yol gösteren **Zât** mı yoksa hiçbir şeye iletemeyen, kör ve dilsiz putlar mı kendilerine tâbi olunmaya daha ziyâde hak sâhibidirler?" buyurmuş olmaktadır ki **Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın da babasına hitâben:

﴿يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾

"Ey babam! (Yalvarışlarını) **duymayan,** (kendisine karşı boyun eğmeni) **görmeyen ve senden hiçbir şeyi gideremeyen**(, senin hiçbir işine de yaramayan putlar gibi âciz) **şeylere niçin tapıyorsun?"** *(Meryem Sûresi:42)* dediğini haber vermiş, yine böylece kavmine hitâben:

﴿أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ۞ وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

"Siz (yontulmamış taş hâlinde bunlara tapınmazken, daha sonra) **yont**(up put hâline sok)**makta olduğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yapmakta olduğunuz şeyleri de Allâh yaratmıştır."** *(es-Sâffât Sûresi:95-96)* dediğini nakletmiştir.

Müfessirler bu âyet-i kerîmede geçen: (شُرَكَاء) tâbirini putlarla tefsir etmişlerdir ki bu durumda bâzıları:

"Putlar akılsız donuk varlıklar oldukları için hidâyeti kabul etmeleri düşünülemezken bu âyet-i kerîmede: **"Yoksa kendisi hidâyet edilmedikçe doğruyu bulamayan biri mi uyulmaya daha lâyıktır?"** buyrulması bu mânâya uygun düşmemektedir. Zîrâ putlar hidâyet edilseler de doğruyu bulamayacak varlıklardır" diyecek olursa buna birkaç yönden farklı cevaplar verilmiştir.

İlk olarak şu denilebilir ki; bu âyette geçen (شُرَكَاء) tâbirinde sâdece putlar kastedilmiş değildir. Bilakis şirke dâvet eden bütün liderler burada kastedilmiştir. Nitekim:

﴿اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

"O (Yahudi ve Hristiyan ola)**nlar Allâh'ı bırakıp, hahamlarını**(n) **ve râhiplerini**(n, Allâh'ın helâllerini haram, haramlarını ise helâl etmesine itaat ederek)**, bir de Meryem oğlu Mesîh'i** (Allâh'ın oğlu bilerek) **birer rab edindiler.**

Oysa onlar ancak tek bir İlâh (olan Allâh)**a kulluk etmeleriyle emrolunmuştular ki,** (zâten) **O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Şirk koşmakta oldukları şeylerden tesbîh** (ve tenzîh) **O'na!"** *(et-Tevbe Sûresi:31)* âyet-i kerîmesi buna delâlet etmektedir.

Bu durumda mânâ: "**Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** açıkladığı aklî ve naklî deliller vâsıtasıyla halkı hak dine hidâyet etmiştir, bu şirk dâvetçileri ve dalâlet reisleri ise **Allâh-u Te'âlâ** kendilerini hidâyet etmedikçe başkasını hidâyet etmeye aslâ muktedir olamazlar. O halde bu câhillerin sözünü kabul etmektense **Allâh-u Te'âlâ**'nın dînine sarılmak zarûrî olarak evlâ görülmüştür" şeklinde olur.

İkinci olarak şöyle bir îzah yapılmıştır: Müşrikler putları ilâh edinince **Allâh-u Te'âlâ** onları, kendilerine tapanların düşüncelerine göre bilen ve anlayan yerine koymuştur.

Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ﴾

"Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz o kimseler, gerçekten de sizin gibi (yaratılmış) **birtakım** (âciz) **kullardır."** *(el-A'râf Sûresi:194)* kavl-i şerîfinde donuk varlık olan putlar hakkında **"Kullar"** tâbirini kullanmış, yine böylece onlar hakkında:

﴿إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ﴾

"(Başınız sıkıştığında Allâh'ı bırakıp) **onlara duâ edecek olsanız, yakarışınızı işitemezler!"** *(el-Fâtır Sûresi:14)* buyururken, kendilerine râci olan zamirleri, anlayan ve bilen kimselere âit olacak şekilde göndermiştir.

Bu durumda mânâ: "Kendilerine tapınılacak varlıklar akıllı ve ilim sâhibi olması gerekirken, sizin taptıklarınız kendilerinden bile haberi olmayan birtakım cemâdât (donuk varlıklar)dır.

Onların akıllı olduklarını farzedip hidâyeti kabul edebileceklerini varsaysak bile başkası onları hidâyet etmedikçe onların diğerlerine doğru yolu göstermeleri düşünülemezken bir de onların bu halleriyle başkalarını hidâyet edebilecekleri nasıl kabul edilebilir? Dolayısıyla bu tip varlıklara nasıl ibâdet olunabilir?" şeklinde açıklanarak geride zikredilen sual cevâbını bulmuş olur.

Âyet: 35

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ) **"Siz nasıl karar veriyorsunuz?"** kavl-i şerîfi:

"Ey müşrikler! Peşine gidilmeyi hiç mi hiç hak etmeyen âciz varlıklara tapma gibi bir bâtıla nasıl tâbi oluyorsunuz? Yine siz, **Allâh** ile yarattıklarının arasını eş tutma ve önüne gelene ibâdet yapma gibi yanlış bir karara nasıl sâhip olabiliyorsunuz?

Artık siz ibâdetinizi her şeyin mâliki ve hâkimi olan ve dalâletten kurtaran **Allâh**'a tahsis etmeniz gerektiğini, duâyı ve yönelişi ancak O'na hâlis kılmanız îcâb ettiğini hâlâ anlamayacak mısınız?" mânâsı üzere tefsir edilmiştir.

Görüldüğü üzere müşrikler, kendisine muhtaç oldukları **Allâh-u Te'âlâ** ile kendilerine muhtaç olan putlar arasında bir eşitleme yaparak akıl almayacak bir hükme imza atmışlardır. Oysa kādir ile âciz (güçlü ile güçsüz) arasında hiçbir yönden müsâvât (eşitlik) yoktur.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

عَجْزْ و قُدْرَتْ كِه هَرْ دُو ضِدَّانَنْدْ عَقْلْ كَيْ كُويَدَتْ كِه يَكْسَانَنَدْ

عَجْزْ بَرْ خَلْقْ مِى دَرَانَدْ پُوسْتْ قَادِرِى بَرْ كَمَالْ حَضْرَتِ اُوسْتْ

"Âcizlik ile kudret birbirine zıttırlar,
Akıl bunların aynı olduklarını ne zaman söyleyebilir?

Âcizlik mahlûkların postunu soyuyor,
Kemal kudret sâhibi ancak Hazret-i Allah'tır."

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Siz nasıl karar veriyorsunuz?"** kavl-i şerîfi müşriklerin aklın kemâlinden mahrum olduklarını haykırmıştır.

Bu gerçekten böyledir. Zîrâ kâmil (olgun) bir akla sâhip olan kişi bâtıl şeylere ve cehâlete tâbi olmaz. Bilakis hakka ve ilme uyar. Ataların şirk sıfatı üzere bulunması çocuklar için bir delil teşkil edemez. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** insanları yaratmış ve onlara yerleştirdiği akıl sâyesinde onları hayrı ve şerri birbirinden temyîz etme gücüne ulaştırmıştır.

Artık akıllıların hidâyetten başka bir şeye tâbi olmaları düşünülemez. İşte müşrikler câhilleri taklit ederek şerîat yolundan saptıkları gibi sâlik (mürid)ler de gâfilleri taklit ederek tarîkat yolundan sapıtmışlardır.

Âyet: 35

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu (ve bir önceki) âyet-i kerîmelerde, **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri herhangi bir şeye yönelmeyi terk etmeye ve baştan yaratmak ile tekrar iâde etmek, irşad ve hidâyet ancak Kendi yed-i kudretinde bulunan **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmeye teşvik vardır. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** her kimin ellerine irşâd ve hidâyet vazîfesi verdiyse ki onlar nebîler ve velîlerdir, bir de takvâ sâhibi âlimlerdir, işte onlar bu hükümden müstesnâdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾

"(Dine yardım konusunda ve ibâdetlerin zorluklarına katlanma hususunda) **sabrettikleri ve sâdece Bizim âyetlerimize yakînen inanmakta bulunmuş oldukları zaman, onlar arasından birtakım önderler**(; peygamberler, velîler ve âlimler) **tâyin ettik ki, onlar Bizim emrimizle** (insanları, Allâh-u Te'âlâ'nın dininin hükümlerine) **hidâyet ediyorlardı."** *(Secde Sûresi:24)* kavl-i şerîfinde bunu beyân etmiştir. Dolayısıyla onlara karşı tevâzu ile boyun eğmek hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'ya yöneliştir, onlara uymak gerçek mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâbi olmak demektir.

Onlardan başkalarına tâbi olan ise hakka ve hakîkate değil de zanna ve hevâya (nefsin kötü arzusuna) uymaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bir sonraki âyet-i kerîmede bunu açıklamıştır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)*: "Hakk'ın hakîkatine Hakk'tan başkası vâkıf olamaz" demiştir.

Huseyn ibni Mansûr (el-Hallâc) bu mânâda şu beyitleri inşâd etmiştir:

حَقِيقَةُ الْحَقِّ مُسْتَنِيرٌ صَارِخَةٌ مَنْ بِنَا خَبِيرٌ

حَقَائِقُ الْحَقِّ قَدْ تَجَلَّتْ مَبْلَغُ مَنْ رَامَهَا عَسِيرٌ

"Hakk'ın hakîkati çok nurludur,
Ve: 'Bizi hakkıyla bilen kimdir?' diye nidâ etmektedir.

Şüphesiz Hakk'ın hakîkatleri (kalplere parlayıp) **tecellî etmiştir,**
Ama onları arayanların ulaşması pek çetindir!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; Hakk, her kimi hakka (doğruya) hidâyet ederse onu o hak üzere sâbit kılar. Hakk her kimi Hakk'a (nefsânî hazlarını veyâ dünyevî arazları temin için değil de) sırf Hakk için hidâyet ederse işte onun (amellerinde ve hallerinde) nefsine âit hiçbir haz devreye girmez, fakat böylesi de kolay kolay ele girmez.

Âyet: 36

﴿ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (36)

(وَمَا يَتَّبِعُ) **Uymuyor,** kim? (أَكْثَرُهُمْ) **onların çoğu,** (إِلَّا ظَنًّا) **ancak zanna** (uyuyor), (إِنَّ الظَّنَّ) **gerçekten zan,** (لَا يُغْنِي) **defedemez,** neden? (مِنَ الْحَقِّ) **Hakk** (Te'âlâ'nın azâbın)**dan,** neyi? (شَيْئًا) **hiçbir şeyi,** (إِنَّ اللَّهَ) **muhakkak Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **hakkıyla bilendir,** neyi? (بِمَا) **o şeyleri ki,** (يَفْعَلُونَ) **yapıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onların çoğu (inançları husûsunda, içi boş bir) **zandan** (ve birtakım tahminlerden) **başka bir şeye uymamaktadır. Oysa gerçekten zan** (ve tahmin diye bilinen şey), **hak** (ve gerçek sayılabilecek ilim ve îtikat)**tan hiçbir şey yerine geçmez.** (Ya bir de yanlışlığı sâbit olan bir düşünce, ilim nâmına ne ifâde edebilir?) **Muhakkak ki Allâh** (kat'î deliller dururken bozuk zanlara uymak gibi) **yapmakta olduklarınızı** (ve netîcelerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin hakka hidâyet eden **Allâh**'ı bırakıp hiçbir doğruyu bulduramayan putlara taptıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onların bu konuda hiçbir ilme ve delîle dayanmadıklarını ancak zanna ve tahmîne tâbi olduklarını açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Sa'lebî, Mâverdî, Kurtubî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: "Onların ekserîsi" kavl-i şerîfinde geçen "Ekseriyet" tâbirinden küll (bütün) mânâsı kastedilmiştir.

Zîrâ müşrikler içerisinde zan ve tahmine dayanmayıp putlara tapma husûsunda ilme dayanan bir kimse bulunduğu bile düşünülemez. Ancak buradaki "Ekseriyet"ten şirkin lider kadrosu kastedilirse o zaman onların hiçbir delile dayanmaksızın sâdece bir sezgi ve tahmin yoluyla putların ilâh olduğuna ve kendilerine şefaat edeceklerine karar verdikleri, diğer ekalliyetin ise taklit yoluyla onlara tâbi oldukları söylenebilir. Bu durumda ekseriyet (çoğunluk) ifâdesine külliyet (bütünlük) mânâsı vermeye hâcet kalmaz.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde puta tapanların, din konularında hiçbir delile ve rehbere uymadıklarını, ancak kendi vehimlerine tâbi olduklarını, bunun da kendilerine hiçbir şey kazandırmayacağını açıklamıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا) **"Oysa gerçekten zan, haktan hiçbir şey yerine geçmez"** kavl-i şerîfinde geçen: **"Haktan"** terkibindeki Hakk, ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i şerîfi olarak kabul edilir ki buna göre mânâ: "Zan ve tahminle putlara tapmak Hakk'ın azâbından onları kurtaramayacaktır" demek olur ki kelime mânâsı buna göre verilmiştir.

Yok, eğer burada geçen "Hakk" tâbiri "Yakîn" mânâsında değerlendirilirse o zaman bu cümle-i celîle: "Şüphesiz ki zan ve tahmin hak ve gerçek sayılabilecek ilim ve îtikattan hiçbir şey yerine geçmez, çünkü hiçbir zaman zan, yakîn (şüphesiz inanç) ile bir tutulamaz" şeklinde tefsir edilmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zan, yakînin (kesin inancın) zıttıdır. Zîrâ zan; bir konudaki karârın iki tarafından birinin kesin bir ilim olmaksızın diğerine tercih edilmesinden ibârettir. Bu îtibarla **Hakk Te'âlâ**'nın sıfatları hakkında kul, zan üzere değil de kesin inanç ve basîret üzere olmalıdır. **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıması gereken Müslüman bir kulun hiçbir şekilde Rabbinin sıfatlarıyla ilgili konularda zan ve tahmin üzere bulunması câiz olmaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine emrettiği hususlar arasında:

﴿أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي﴾

"Ben (körü körüne değil, açık delillerle ilgili) **büyük bir** (şuur, delil ve) **basîret üzere** (insanları) **Allâh**(a inanmaya ve O'nu kâmil sıfatlarıyla tanımay)**a dâvet etmekteyim. Ben de, bana hakkıyla uymuş olan kimseler de** (bu davet üzereyiz)**!"** *(Yûsuf Sûresi:108)* demesini emretmiştir.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme; usûl (îtikat) konularında ilmin (araştırıp doğruyu öğrenmenin) vâcip olduğuna ve taklit (körü körüne birilerinin dedikleri) ile yetinmenin câiz olmadığına delâlet etmektedir.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

وَهْمْ اُفْتَدْ دَرْ خَطَا وُ دَرْ غَلَطْ عَقْلْ بَاشَدْ دَرْ اِصَابَتْهَا فَقَطْ

"Vehim, hatâ ve yanılgıya düşebilir,
Ancak akıl isâbette bulunabilir."

(Mevlânâ, Mesnevî, 3.cilt, 171.bab)

Âyet: 36

Yine şöyle buyrulmuştur:

كِشْتِئ بِي لَنْگَرْ آمَدْ مَرْدِ شَرْ كِه زِ بَادِ كَژْ نَيَابَدْ اُو حَذَرْ

لَنْگَرِ عَقْلَسْتْ عَاقِلْ رَا أَمَانْ لَنْگَرِى دَرْ يُوزَه كُنْ اَزْ عَاقِلاَنْ

"Kötü insan çapası olmayan gemiye benzer,
(Öyle gemi) **deli rüzgârdan** (tehlikelerden) **sakınamaz.**

Akıllı kimse için emniyet (güvence) **akıl çapasıdır,**
O halde akıllı insanlardan bir çapa dilen."

(Mevlânâ, Mesnevî, 3.cilt, 208.bab)

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Ben size öyle bir vasiyet edeceğim ki bunu ancak anlayıp tecrübe eden idrâk eder ve bu vasiyeti ancak gaflet edip perdelenmiş kimse ihmâl eder.

Bu vasiyetim şudur; sakın bu ilmi kibirli kimseden almayın, bidat sâhibinden de (Ehl-i Sünnet dışı inanca sâhip olandan da) almayın, mukallidden (meselelerin gerçeğini araştırmayıp körü körüne taklit eden kimseden) de almayın!

Kibre gelince; şüphesiz ki o, âyetleri ve ibretleri anlamaya mâni olan çok fenâ bir haslettir. Bidat (Ehli Sünnet dışı inançlar), sâhibini çok büyük belâlara düşürür, taklit ise insanın isteğine ulaşmasına engel olur."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ) **"Muhakkak ki Allâh yapmakta olduklarınızı Alîm'dir"** kavl-i şerîfi tehdit mânâsı üzere değerlendirilmiştir ki buna göre mânâ:

"Ey müşrikler! Sizin, kat'î deliller dururken bozuk zanlara uyarak putlara tapmak gibi yaptığınız bütün fenâlıkları ve bunların hangi kötü sonuçlara sebebiyet vereceğini Ben çok iyi bilmekteyim ve bunları bilmekle yetinmeyeceğim, bilakis bu şirkinizden dolayı sizleri tastamam bir azap ile cezâlandıracağım. Artık Benim azâbımdan kurtulmak istiyorsanız içinde bulunduğunuz şirki terkedip tevhîde dönün" şeklindedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)*: "Onlar (mânevî yola çalışanlar) ayrılık mahallinde iken ulaştıklarını sandılar, zîrâ hakîkatte ne vasl (ulaşma) vardır, ne de fasl (ayrılık) vardır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı, Kendisinden ayrılmak mümkün olmadığı gibi, Kendisine ulaşılması da mümtenî (imkânsız) olan bir Zât'tır" demiştir.

Ebû Hafs *(Rahimehullâh)*a tevekkülün hakîkati sorulduğunda: "**Allâh-u Te'âlâ**: (وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا) **"Onların çoğu** (inançları husûsunda, içi boş bir) **zandan** (tahminlerden) **başka bir şeye uymamaktadır"** buyuruyorken, bizim mânevî hallerin hakîkati hakkında konuşmamız nasıl olur?" demiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, Mevlâları (olan Allâh-u Te'âlâ) hakkında bilmeleri gereken şeyleri, yüce Mevlâ hakkında neleri düşünebileceklerini ve neleri düşünmelerinin yasak olduğunu bilmedikleri için kulları zemmetmektedir ki bu kınamadan ancak pek az kişi kurtulabilir.

Kullardan öylesi vardır ki **Allâh-u Celle Şânuhû**'yü tanıdılar, ama O'nu düşünüp akıl yorarak değil, yine O'nunla tanıdılar.

Zîrâ kelamcılardan olan zâhir ulemânın ve diğerlerinin delilleri çelişkilidir. Kîl-ü kâlden (hakkında îtiraz içeren laf-sözden), münâzaa ve çekişmeden sâlim kalmış (kurtulmuş) bir delil neredeyse bulamazsın!

Dolayısıyla bunlardan yola çıkarak **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bir ilme vâkıf olmak, ayyûk (ulaşılamayan yıldız)dan daha uzak ve kel kartal yumurtalarından daha değerlidir.

(İbni Sînâ gibi Allâh-u Te'âlâ'ya akılla ulaşmaya çalışan en büyük filozof dahî bu konuda şaşıp kaldığını îtiraf noktasında şöyle demiştir:)

لَقَدْ طُفْتُ فِي تِلْكَ الْمَعَاهِدِ كُلِّهَا وَسَرَّحْتُ طَرْفِي بَيْنَ تِلْكَ الْمَعَالِمِ

فَلَمْ أَرَ إِلَّا وَاضِعًا كَفَّ حَائِرٍ عَلَى ذَقَنٍ أَوْ قَارِعًا سِنَّ نَادِمِ

"Ben bu konakların hepsinde çok dolaştım,
Gözümü de bu yol izleri arasında çok dolaştırdım.

Ama (bu konuda) **ya bir şaşkını elini çenesine koymuş vaziyette,**
Ya da bir pişmanı dişine vurur halde görebildim!"

(İbnü Hallikân, Vefeyâtü'l-a'yân:2/161)

(Böylece o, bu beyitleriyle Allâh-u Te'âlâ'ya akıl ve fikirle ulaşmaya çalışanların mesâilerinin zâyi olacağına ve zâhirî istidlâllerle Mevlâyı tanımanın mümkün olmayacağına dikkat çekerek bu yoldan gidenlerin ya şaşkın vaziyette neye inanacağını bilemediğini ya da bu uğurda sarfettiği çabaların boşa gitmesi nedeniyle pişman olup dişine vurduğunu açıklamıştır).

Âyet: 36

Artık her kim kurtuluş istiyorsa, tasavvuf ehlinin elde ettiği mârifetleri kazanmak için onların yaptığını yapsın (bir mürşid-i kâmile intisâb edip seyr-i sülûk yapsın)!

Eğer bunu yapamıyorsa o zaman selef-i sâlihînin din konusunda tâkip ettikleri yolu izlesin, sakın felsefecilerin sözlerine ve onların yolunu izleyen kelamcıların fikirlerine îtibar etmesin. Çünkü onların görüşleri hakkı arayan bir insanın ancak şüphesini artırır. *(el-Âlûsî, Rûhu'l me'ânî, 11/151)*

"Rûhul-Beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; erbâb-ı yakîn nezdinde (tasavvuf yoluna sülûk ederek şüphesiz inanç kazanmış kimselere göre) kişinin, aklın nûruyla yola çıkıp burhân ve delillere bakarak vâsıl olduğu ilimler zan ve tahmin mesâbesindedir.

Ötesinde bir gâye bulunmayan hakîki hak ise akıl tavrının ötesindedir. Kalbin zâhirinde (dış yüzünde) bulunanlar îman, bâtınında (iç âleminde) bulunanlar ise îkân (görür gibi şüphesiz inanç) diye adlandırılır.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Îman, kalbin zâhirinde olunca o kul âhireti de dünyâyı da sever, kâh **Allâh** ile birlikte olur, kâh nefsi ile berâber kalır. Ama îman kalbin içine girdiği zaman o kul dünyâsına buğzeder, hevâsını (nefsin kötü arzusunu) terkeder. Lâkin bu meretebeye ulaşmak için ancak ilâhî bir cezbe ve mürşid-i kâmil sohbeti gerekir."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَنْ بَه سَرْمَنْزِلِ عَنْقَا نَه بَخُودْ بُرْدَمْ رَاهْ قَطْعِ اِينْ مَرْحَلَهْ بَا مُرْغِ سُلَيْمَانْ كَرْدَمْ

"Anka kuşunun bulunduğu yere ben kendi başıma yolcu olmadım, Bu (mânevî) **merhaleyi Süleymân kuşu** (Hüdhüd) **ile berâber kat ettim."**

Yâni hakîkate kendi başıma değil, bir mürşidin yol göstermesiyle ulaşabildim. *(Hâfız Şîrâzî, Gazeller, no:319)*

Bu mânevî makama ulaşmanın şartlarından biri de hilâf-ı cinsin sohbetinden (tarîkatı inkâr eden kimselerle berâber bulunmaktan) sakınmaktır. Zîrâ sohbet (birliktelik) çok tesir edicidir, zâyi olanların tamâmı nefsin hevâsına uymak ve ehl-i inkâr (tasavvufu reddedenler) ile oturmak yüzünden zâyi olup gitmiştir.

Artık hak ve hakîkat zâhir olmuştur, haktan sonra dalâletten başka bir şey kalmamıştır. **Allâh-u Müte'âl**'den dileğimiz, irtihâl vaktine kadar bizleri ictihâda (nefisle mücâdeleye) muvaffak kılmasıdır!

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; insanlar iki kısım üzeredir, bir kısmı tasdîk ve îman ehlidir, bir kısmı da şühûd ve ayân (gözle görür gibi inanma) ehlidir.

Tasdîk ve îman ehli genel mânâda ehl-i yemîndir (defterini sağ elinden alanlardır) ki onlar sâlih âlimler başta olmak üzere Müslümanların ekserîsidir. İşte onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma husûsunda delil ve huccete dayanırlar.

Bazı kere onlar nezdinde delil kuvvetli gelince, o noktada zanna uymaktan uzaklaşarak cezm (kesin hüküm verme) makāmına terakkî ederler. Ama bâzen de ulaştıkları delil onlara zayıf gelir, o zaman da zann-ı râcihe (ağır basan görüşe) uymaya dönerler.

Şühûd ve ayân ehli (gözle görür gibi kesin inananlar) ise Mükevvin'i (Allâh-u Te'âlâ'yı) müşâhede ederken ekvânı (âlemleri) kaybettiklerinden (başkaları güneş ve ay gibi varlıkları delil göstererek Allâh-u Te'âlâ'nın varlığını isbâta çalıştıkları gibi onlar da) **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını delil alıp "Başkası var mı?" diyerek zâhiren (görünüşte) ararlar fakat O'ndan gayri hiçbir şey bulamazlar.

Hattâ evliyâullâhtan biri bu mânâda: "O'ndan gayri görmeye zorlansam dahî buna güç bulamam, zîrâ O'nunla birlikte başkası yoktur ki onu da müşâhede edeyim. Eğer O'nu müşâhede edebiliyorsan O'nunla berâber başkasını görmen muhaldir" demiştir.

Bir diğeri ise şöyle demiştir:

عَجِبْتُ لِمَنْ يَبْغِي عَلَيْكَ شَهَادَةً وَأَنْتَ الَّذِي أَشْهَدْتُهُ كُلَّ شَاهِدِ

"Senin hakkında şâhitlik arayana şaştım,
Sen ki, bütün şâhitlere şâhit yaptığım Zât'sın!"

*"Hıkem-i Atâiyye"*de şöyle buyrulmuştur:

وَالْاِسْتِدْلَالُ عَلَيْهِ مِنْ عَدَمِ الْوُصُولِ إِلَيْهِ، وَإِلَّا فَمَتَى غَابَ حَتَّى يُسْتَدَلَّ عَلَيْهِ؟ وَمَتَى بَعُدَ حَتَّى تَكُونَ الْآثَارُ هِيَ الَّتِي تُوصِلُ إِلَيْهِ؟.

"**Allâh-u Te'âlâ** hakkında delil aramak, O'na ulaşamamaktan kaynaklanır ve illâ (değilse), O ne zaman kayboldu ki O'na (ulaşmak için) delil aransın?! O ne zaman uzak oldu ki, eserler O'na ulaştıracak vasıfta bulunsun!?"
(İbnü Atâillâh el-İskenderî, el-Hıkem, no:29, sh:10; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/161)

Âyet: 36

Artık kimsenin kâmil ve ârif-i billâh bir şeyh bulmadan zanlardan ve vehimlerden temizlenmesi husûsunda beklentisi kalmamıştır. Ancak kendisine kâmil bir mürşid bulan ve nefsini ona teslim eden kişi müstesnâ ki o şeyh ona mânevî yolda seyr-i sülûk yaptıra yaptıra nihâyet ona:

"Haydi sen ve Rabbin artık başbaşasın" dediği anda işte o zaman şekler, zanlar ve vehimler o sâlikten kalkar ve o kişi, Hakk'ı müşâhede husûsunda ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine ulaşır.

Cüneyd *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Yetmiş sıddîka yetiştim ki hepsi de **Allâh-u Te'âlâ**'ya zan ve vehim üzere ibâdet ediyorlardı.

Bizim çocuklarımızdan bir sabiye bile kavuşsaydı, elbette onun ellerinde Müslüman olurdu" sözüne gelince bunun îzâhı vardır.

Nitekim **Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)*nun sözünün mânâsı hakkında:

'Bu velîler mânevî makamların nihâyetine ulaştıklarını ve ulaştıkları makāmın fevkında başka bir makam bulunmadığını zannederek öldüler. Hâlbuki onlardan biri, bizim içimizde yeni başlayan bir kişiye dahî ulaşsaydı elbette o onlara kaçırdıkları makamların ulaştıkları makamlardan daha çok olduğunu anlatır, onlar da onun bu görüşüne teslim olurlardı' şeklindedir" demiştir.

﴿ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ أَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (37)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** ne? (هٰذَا) **işte bu,** ondan bedel, (اَلْقُرْاٰنُ) **Kur'ân** (olmadı), nedir olmadı? (أَنْ يُفْتَرٰى) **uydurulmuş bir şey,** daha nedir olmadı? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'tan başkası tarafından da olmadı,** (وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي) **velâkin o şeyin tasdik**(leyicis)**i** (oldu) **ki,** nerededir? (بَيْنَ يَدَيْهِ) **onun öncesindedir,** daha ne oldu, (وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ) **o** (farz kılındığı) **yazı**(la)**n** (ahkâm)**ın tafsîli** (ayrıntılı bir açıklaması oldu), (لَا رَيْبَ) **hiçbir şüphe yoktur,** nerede? (فِيهِ) **kendisinde,** o Kur'ân kim tarafından indirilmiştir? (مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbinden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte bu (tüm hidâyet yollarının îzâhını üstlenmiş bulunan ve beyan üslûbuyla herkesi âciz bırakan) **Kur'ân, uydurulmuş bir şey değildir, Allâh'tan başkası tarafından** (düzenlenip yazılmış) **da değildir! Velâkin** (o,) **öncesinde bulunan** (Tevrât ve İncîl gibi İlâhî kitap olma vasfına sâhip) **şeylerin doğrulamasıdır,** (inanç ve fıkıh meseleleriyle ilgili) **o yazı**(lıp farz kılına)**n**(lar)**ın ayrıntılı bir açıklamasıdır, kendisinde hiçbir şüphe yoktur ve âlemlerin Rabbinden** (indirilmiş)**dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

"Fahrurrâzî, Nesefî, Hâzin, İbni Kesîr, Mazharî ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu sûre-i celîlenin 20. âyet-i kerîmesinde:

﴿وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾

"(Mekke kâfirleri, Mûsâ ve Îsâ *(Aleyhimesselâm)*a indirilen mûcizeler cinsinden bâzı âyetleri inadına Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den talep etmek ve alay yoluyla kendilerine bir azap gelmesini istemek için:) **'Rabbinden ona** (bizim de görebileceğimiz açık) **bir** (mûcize ve) **âyet indirilseydi ya?' derler"** buyurmuştur ki, biz orada onların bu sözü söylerken niyetlerinin Kur'ân'ın mûciz (benzerini getirmekten âciz bırakıcılık) vasfı olmadığını ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onu kendi nefsinden uydurduğunu ifâde etmek olduğunu açıklamıştık.

Âyet: 37

Allâh-u Te'âlâ, geldiğimiz bu noktaya kadar onların bu sözüne karşılık birçok cevap açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu Kur'ân'ı **Allâh**'a iftirâ ederek getirmediğini bilakis Kur'ân'ın **Allâh** katından nâzil olan bir vahiy olduğunu beyân etmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ أَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللهِ) **"İşte bu Kur'ân uydurulmuş bir şey değildir, Allâh'tan başkası tarafından da değildir!"** cümle-i celîlesi hakkında *"Âlûsî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; burada geçen: (مِنْ دُونِ اللهِ) kavl-i şerîfi (كَانَ) fiilinin ikinci haberidir ki buna göre mânâ:

"**İşte bu** tüm hidâyet yollarının îzâhını üstlenmiş bulunan, tevhîdin hak, şirkin bâtıl olduğunu haykıran ve beyan üslûbuyla herkesi âciz bırakan **Kur'ân uydurulmuş bir şey değildir, Allâh'tan başkası tarafından** düzenlenip yazılmış **da değildir**. O ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiği bir vahiy olup iftirâdan ve yalandan son derece uzaktır ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri hiçbir kimse böyle bir kitap indirmeye kādir değildir" demek olur ki böylece: "Bu Kur'ân **Allâh**'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir" şeklinde mefhûm-u muhâliften yola çıkılarak verilecek olan yanlış mânâları akla getirecek tevillere lüzum kalmaz.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme daha önce bu sûre-i celîlede müşriklerin sözü olarak nakledilmiş olan:

﴿اِئْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ﴾

"İşte (sen bize, içerisinde putlarımıza hakāret bulunmayan ve dirilme gibi aklımızın almayacağı konular ihtivâ etmeyen,) **bundan başka bir Kur'ân getir! Ya da** (ilâhlarımızı kınayan kısımları kaldırarak ve azap âyeti yerine rahmet âyeti koyarak) **onu değiştir."** *(Yûnus Sûresi:15)* ifâdesine cevap mâhiyetindedir ki böylece kâfirlere: "Bu Kur'ân peygamber tarafından uydurulmuş bir şey değildir ki istediği yeri istediği zaman değiştirebilsin" denilmiş olmaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâben:

﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحٰى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾

"(Habîbim!) **Sen** (o müşriklere:) '(Allâh'ın bir hükmü nesh etmesi söz konusu olmaksızın) **onu kendi tarafımdan değiştirmem benim için olacak bir şey değildir! Ben** (hiçbir artırma, eksiltme ve değiştirme yapmaksızın) **ancak bana vahyolunmakta olan şeye hakkıyla uyarım.**

Çünkü ben (kendi kafamdan Kur'ân'ı değiştirerek) **Rabbime isyân edersem, gerçekten pek büyük bir gün** (olan kıyâmet günün)**ün azâbın**(a dûçâr kılınacağım)**dan korkarım' de."** *(Yûnus Sûresi:15)* buyurarak, kendisinin vahiyden başka bir şeye uymadığını onlara açıklamasını emretmiştir.

Allâh-u Azze ve Celle bu cümle-i celîlede Kendisinden gayri kimsenin böyle bir Kur'ân indirmeye muktedir olmadığını beyân etmesinin ardından peşisıra gelecek cümle-i celîlelerde buna dâir birkaç türlü huccet (güçlü delil) açıklamıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ) **"Velâkin** (o,) **öncesinde bulunan şeylerin doğrulamasıdır"** cümle-i celîlesine birkaç türlü mânâ verilmiştir ki bunlardan birincisi aynı zamanda **Birinci Hucceti** teşkil etmektedir. Bu veche göre mânâ: "Bu Kur'ân, Tevrât, İncîl ve Zebûr gibi ilâhî kitap olma vasfına sâhip tüm vahiylerin doğruluğuna şâhitlik etmektedir" demektir ki bu huccetin takrîri (delîlin îzâhı) şu şekilde yapılmıştır:

Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* okuma-yazma bilmeyen ümmî bir şahıs olup bir şeyler öğrenmek için hiçbir beldeye gitmemiştir. Zâten **Mekke** âlimler beldesi değildir ve orada ilim kitaplarından hiçbir şey bulunmamaktadır. Hâl böyleyken öyle mûcizeli bir Kur'ân getirmiştir ki o Kur'ân evvelce geçmiş olanların haberlerini, geçmiş ümmetlerin kıssalarını Tevrât'a, İncîl'e vesâir kütüb-ü münzeleye tıpatıp uygun şekilde açıklamıştır.

Zâten böyle olmasaydı kendisine son derece düşman olan Yahûdî ve Hristiyan tâifeleri elbette onu tenkite tâbi tutarlar ve: "Sen bu kıssaları yaşandığı şekliyle anlatmıyorsun" derlerdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumunu kötüye döndürmeye son derece düşkün olmalarına rağmen mâdem ki Ehl-i Kitap'tan hiçbiri onun anlattığı kıssaların Tevrât ve İncîl'e mutâbık olmadığına dâir bir tenkit getirememiştir, işte böylece **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, önceki kitapları mütâle'a etmediği ve ulemâsından hiçbirine talebelik yapmadığı halde **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen bütün kıssaları onlara mutâbık şekilde okuması, bu Kur'ân'ın **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gönderilen bir vahiy olduğuna ve o kıssaları kendisine **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirdiğine delâlet etmektedir.

İkinci veche göre mânâ: "Bu Kur'ân, ileride meydana gelecek olan dirilme, mahşere çıkartılma, cezâ ve hesap gibi büyük hâdiselerin vukuunu tasdîk etmektedir" şeklindedir.

Âyet: 37

Üçüncü veche göre ise mânâ: "Kendisinden önce geçmiş olan ilâhî kitaplar âhir zamanda Kur'ân'ın indirileceğini konu etmeleri hasebiyle **Kur'ân-ı Kerîm**'in bir iftirâ mahsûlü olmadığını tasdîk etmektedir" demek olur.

İkinci Huccet; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'den önce indirdiği kitaplarda **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderileceğini bildirmiş olmasıdır.

Nitekim Tevrât'ın Sifr-i Evvelinin (ilk bölümünün) dokuzuncu faslında şöyle bildirilmiştir:

وَجَاءَ فِي الْفَصْلِ التَّاسِعِ مِنَ السِّفْرِ الْأَوَّلِ مِنَ التَّوْرَاةِ: «أَنَّ هَاجَرَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَمَّا غَضِبَتْ عَلَيْهَا سَارَةُ، تَرَاءَى لَهَا مَلَكٌ، فَقَالَ لَهَا: يَا هَاجَرُ! أَيْنَ تُرِيدِينَ، وَمِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتِ؟ فَقَالَتْ: أَهْرُبُ مِنْ سَيِّدَتِي سَارَةَ! فَقَالَ لَهَا: يَا هَاجَرُ! اِرْجِعِي إِلَى سَارَةَ، وَسَتَحْمِلِينَ وَتَلِدِينَ وَلَدًا اسْمُهُ إِسْمَاعِيلُ، وَهُوَ يَكُونُ عَيْنَ النَّاسِ، وَتَكُونُ يَدُهُ فَوْقَ الْجَمِيعِ، وَتَكُونُ يَدُ الْجَمِيعِ مَبْسُوطَةً إِلَيْهِ بِالْخُضُوعِ وَهُوَ يَشْكُرُ عَلَى رَغْمِ جَمِيعِ إِخْوَتِهِ.»

"Sâre İsmâ'îl'in annesi Hâcer'e kızınca onun karşısına bir melek çıktı ve: 'Ey Hâcer! Nereye gitmek istiyorsun ve nereden yola çıktın?' dedi.

O: 'Hanımefendim olan Sâre'den kaçıyorum!' deyince melek ona: 'Dön Sâre'ye, yakında (İbrâhîm'den) **hâmile kalacaksın ve adı İsmâ'îl olan bir çocuk doğuracaksın. O, insanların gözdesi olacak, onun eli herkesin üstünde olacak ve herkesin eli ona doğru itaatle uzatılacaktır!**

Diğer kardeşleri (İshâk ve Ya'kûboğulları olan Yahûdiler) **istemese de o** (ve torunu Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Allâh-u Te'âlâ'nın kendilerine vereceği lütuflar karşısında) **çok şükredecektir' dedi."** *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401; el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:197; el-Fahrurrâzî, et-Tefsîru'l-kebîr:3/37-38)*

Görüldüğü üzere; bu vahiyde bir müjde söz konusudur ki **Allâh** tarafından gönderilen bir meleğin **Allâh**'a iftirâ etmesi yâhut bir zulüm ve haksızlığı müjdelemesi düşünülemeyeceğine göre, bu durumda **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın herkese söz geçirmesinin kesinlikle gerçekleşeceği ve onun mülkünün hâlis adâlet olacağı sâbit olmuştur.

Şu da kesinlikle malumdur ki, ne **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kendisi ne de çocuklarından hiçbiri dünyânın ekserîsinde ve insanların büyük kısmında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelene kadar geçen hiçbir dönemde yönetici olamamışlardır.

Zîrâ onlar İslâm'dan önce **Irak** ve **Şam** topraklarına dahî girmeye cesâret edememişler, içlerinden oralara giden bâzı kimseler de son derece korku içersisinde girmişlerdir.

Fakat İslâm gelince şarkı ve garbı fethetmişler, bütün ümmetlerle karışıp görüşmüşler, bütün insanlar da İslâm sâyesinde onlarla mezc olarak Beytullâh'ı haccetmişler ve Kâ'be-i Muazzama'yı ziyâret sebebiyle onların yaşadığı çöllere dâhil olmuşlardır ki işte ancak o zaman bütün insanlığın **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a boyun eğmesi tahakkuk etmiştir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın torunudur. Dolayısıyla ona verilen nîmetler aynı zamanda dedesine verilmiş olmaktadır.

Yine bu vahiyde zikredildiği üzere; ona karşı gelenlerin en şiddetlileri **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kardeş çocukları olan o dönemin Yahûdîleri olmuştur. Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara rağmen dînini dünyâya yaymış ve bundan dolayı da şükretmek ona nasib olmuştur.

Eğer **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dâvâsında sâdık olmasaydı, o takdirde **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın çocukları olan **Kureyş** ve diğer Arapların İslâm sâyesinde diğer ümmetlerle karışıp görüşmesi **Allâh**'a isyan ve O'nun taatını terkedip şeytana itaat etme mânâsı taşımış olurdu ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın Tevrât gibi bir kitapta **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)* ve zürriyetini Kendisine isyân ile müjdelemesi düşünülecek bir şey değildir.

Yine böylece Tevrât'ın birinci bölümünün yirminci faslında:

وَفِي التَّوْرَاةِ: «إِنَّ الرَّبَّ تَعَالَى جَاءَ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ،
وَطَلَعَ عَلَى سَاعِيرَ، وَظَهَرَ مِنْ جَبَلِ فَارَانَ.»

"Rabb Te'âlâ(nın tecellîsi) **Tûr-u Sînâ'dan** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a) **geldi,** (Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın kendisinde peygamber kılındığı Kudüs dağı olan) **Sâ'îr üzerine parladı ve** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğduğu) **Fârân** (Mekke'de bulunan Nûr) **dağında** (bulunan Hirâ mağarsında)**n zuhûr etti** (âşikâr oldu)**."** *(el-Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr:3/38; Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:199; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/28/86)* buyrulmuştur ki, **Fârân** dağının **Hicaz**'da olduğu kesindir. Zîrâ Tevrât'ta:

«إِنَّ إِسْمَاعِيلَ تَعَلَّمَ الرَّمْيَ فِي بَرِيَّةِ فَارَانَ فَمَنَحَهُمُ الْعِزَّ وَحَبَّبَهُمْ إِلَى الشُّعُوبِ.»

"İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)* **Fârân sahrasında ok atmayı öğrendi...** (Allâh) **on**(a ve çocuk)**lar**(ın)**a izzet bahşetti ve onları bütün kabîlelere sevdirdi"**

Âyet: 37

(el-Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr:3/38) buyrulmuştur ki, **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın **Mekke**'de bulunduğu herkesçe kabul edildiğine göre, onun döneminde ise **Mekke**'de ne bir izzet, ne bir içtima bulunmadığı bilindiğine göre, **Mekke**'de de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka bir peygamber zuhûr etmediğine göre o zaman **Fârân** dağından zuhûr eden nûrun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zuhûrunun nûru olduğu kesinleşmiştir.

Mâverdi *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsinin **Tûr-u Sînâ**'dan gelişinden maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ı orada bulunuyorken indirmesidir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsinin **Sâ'îr** dağından parlaması **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a İncîl'i orada indirmesinden ibarettir. Zîrâ **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* kendisine İncîl vahyedildiği sırada **el-Halîl** topraklarında olan **Nâsıra** beldesindeki **Sa'îr** dağında bulunuyordu.

İlâhî tecellînin **Fâran** dağından yükselişi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Kur'ân'ı orada indirmesi demektir, çünkü **Fârân** herkese göre **Mekke** dağlarının adıdır. Eğer bunu inkâr ederlerse Tevrât'ta bulunan diğer âyetleri de inkâr etmiş olacaklardır.

Zâten dînin **Mekke**'den parlayışı gibi hiçbir yerden parlamadığı âşikâr iken onların bu inkârı gözle görülen hakîkatle çarpışacağından tümüyle geçersiz olmuştur. *(el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:200)*

İki kitap ehlinin de ittifâkıyla **Mûsâ** ve **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)* arasında bulunan ve kendilerine bâzı sahîfeler verilen on altı nebînin **İsrâîloğulları** arasında yaygın olan yazılarında da **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliği tebşîr edilmiş (müjdelenmiş)tir.

Nitekim **Eş'iyâ** *(Aleyhisselâm)*ın Kitabının yirmi ikinci faslında **Fârân**'a (Mekke'ye) hitâben:

«قُومِي فَأَزْهِرِي مِصْبَاحَكِ، (يُرِيدُ مَكَّةَ) ، فَقَدْ دَنَا وَقْتُكِ وَكَرَامَةُ اللهِ تَعَالَى طَالِعَةٌ عَلَيْكِ فَقَدْ تَجَلَّلَ الْأَرْضَ الظَّلَامُ وَغَطَّى عَلَى الْأُمَمِ الضَّبَابُ وَالرَّبُّ يُشْرِقُ عَلَيْكِ إِشْرَاقًا وَيُظْهِرُ كَرَامَتَهُ عَلَيْكِ، تَسِيرُ الْأُمَمُ إِلَى نُورِكِ وَالْمُلُوكُ إِلَى ضَوْءِ طُلُوعِكِ، وَارْفَعِي بَصَرَكِ إِلَى مَا حَوْلَكِ وَتَأَمَّلِي فَإِنَّهُمْ مُسْتَجْمِعُونَ عِنْدَكِ وَيَحُجُّونَكِ وَيَأْتِيكِ وُلْدُكِ مِنْ بَلَدٍ بَعِيدٍ لِأَنَّكِ أُمُّ الْقُرَى (فَأَوْلَادُ سَائِرِ الْبِلَادِ كَأَنَّهُمْ أَوْلَادُ مَكَّةَ) وَتَتَزَيَّنُ ثِيَابُكِ عَلَى الْأَرَائِكِ وَالسُّرُرِ، حِينَ تَرَيْنَ ذٰلِكِ تُسَرِّينَ وَتَبْتَهِجِينَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ يَمِيلُ إِلَيْكِ

ذَخَائِرُ الْبَحْرِ وَيَحُجُّ إِلَيْكِ عَسَاكِرُ الْأُمَمِ وَيُسَاقُ إِلَيْكِ كِبَاشُ مَدْيَنَ وَيَأْتِيكِ أَهْلُ سَبَإٍ وَيَتَحَدَّثُونَ بِنِعَمِ اللهِ وَيُمَجِّدُونَهُ وَتَسِيرُ إِلَيْكِ أَغْنَامُ قَاذَارَ وَيُرْفَعُ إِلَى مَذْبَحِي مَا يُرْضِينِي وَأُحْدِثُ حِينَئِذٍ لِبَيْتِ مَحْمِدَتِي حَمْدًا.»

"Ey Fârân (Mekke)**! Kalk, kandilini yak, muhakkak** (şenleneceğin) **vaktin yanaştı.**

Yeryüzünü karanlık kaplamışken, ümmetlerin üzerini bulut bürümüşken Allâh-u Te'âlâ'nın ikrâmı senin üzerine doğacaktır, Rabb(in tecellîsi) **sana tam mânâsıyla parlayacaktır, O, senin üzerinde ikramlarını âşikâr edecektir.**

Bütün ümmetler senin nûruna koşacak, padişahlar senin (yeniden) **doğuşunun ziyâsına koşuşturacaktır. Haydi, gözünü etrâfındakilere çevir ve iyi düşün.**

Çünkü gördüğün her şey şüphesiz senin yanında toplanacak, onlar sana hacca gelecekler, uzak şehirlerden oğulların (evlâdın) **sana gelecek, çünkü sen şehirlerin anasısın** (bu nedenle bütün memleketlerin çocukları sanki Mekke'nin çocukları gibidir)**, tahtlar ve serirler üzerinde** (gelecek) **örtülerin yakında süslenecek, sen de bunu görünce denizlerin enfes malları sana geliyor diye sevinip mutlu olacaksın.**

O zaman bütün ümmetlerin orduları seni ziyârete gelecek, Medyen'in koçları (hac kurbanı olarak) **sana sevkedilecek, Yemen halkı sana gelecek ve Allâh'a tâzim ederek O'nun nîmetlerini analatacaklar,** (Arapların atası İsmâ'îl oğlu) **Kâzâr'ın** (tüm Arapların) **koyunları sana yürüyecek ve Benim mezbahama** (Minâ'ya) **Beni râzı edecek kadar kurbanlık gönderilecek. İşte o zaman hamd evim** (olan Kâ'be) **için yeni bir hamd ihdâs edeceğim!"** *(el-Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr:3/39-40; el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:201)*

Bu rivâyette geçen sıfatların hepsi **Mekke**'de bulunmaktadır. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra bütün ümmetlerin askerleri **Mekke**'yi haccetmiş, karaların ve denizlerin en değerli malları oraya meyletmiş, Arabın acemin koyunları ve koçları **Minâ** mezbahasına sevkedilmiştir ve **Allâh-u Te'âlâ** Arapların İslâm'dan önce getirdikleri şirk içerikli: (لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ اِلاَّ شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ) "Buyur yâ Rabbi! Senin hiçbir şerîkin yoktur. Ancak bir ortağın vardır ki o da Sana âittir, Sen ona mâliksin, o ise hiçbir şeye sâhip değildir" telbiyesini iptal ederek İslâm'da meşrû kılınan:

Âyet: 37

«لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ.»

"Ey Allâh! Dâvetine tekrar tekrar icâbet ettim, bütün emirlerini yerine getirmek için huzûruna geldim! Senin (saltanatında eşin ve) **ortağın yoktur. Bütün varlığımla tekrar tekrar Sana döndüm, şüphesiz hamd Sana mahsustur, bütün nîmetler Sana âittir. Mülk de Senindir,** (bütün bunlarda) **Senin ortağın yoktur."** *(Ebû Dâvûd, el-Menâsik:26, no:1812; el-Buhârî, el-Hacc:26; Müslim, el-Hacc:19, 22; et-Tirmizî, el-Hacc:13; en-Nesâî, el-Menâsik:54; el-Muvatta', el-Hacc:28; ed-Dârimî, el-Menâsik:13; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:1/302, 298, 2/3, 79, 4/243)* telbiyesini yeniden izhâr etmiştir.

Yine böylece **Habakkûk** *(Aleyhisselâm)*ın Kitâbında **Allâh-u Te'âlâ:**

«جَاءَ اللهُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ وَالْقُدُّوسُ مِنْ جَبَلِ فَارَانَ، وَانْكَشَفَتِ السَّمَاءُ مِنْ بَهَاءِ مُحَمَّدٍ وَامْتَلأَتِ الأَرْضُ مِنْ حَمْدِهِ. يَكُونُ شُعَاعُ مَنْظَرِهِ مِثْلَ النُّورِ يُحْفَظُ بَلَدُهُ بِعِزِّهِ تَسِيرُ الْمَنَايَا أَمَامَهُ وَيَصْحَبُ سِبَاعُ الطَّيْرِ أَجْنَادَهُ.»

"Allâh(ın tecellîsi) **Tûr-u Sînâ'dan** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a) **geldi ve Kuddûs** (Te'âlâ'nın nûru Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğduğu) **Fârân** (Mekke'de bulunan Hirâ) **dağından geldi** (âşikâr oldu). **O Muhammed'in güzelliğinden gök açıldı ve onun hamdinden yeryüzü dolup taştı.**

Onun cemâlinin şuâları nûr gibi oldu, onun şerefiyle beldesi korunur oldu, (çok cihada çıkacağı için kâfirlerin) **ölümler**(i) **onun önünde gezer oldu, yırtıcı kuşlar da ordularına arkadaş oldu"** *(el-Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr:3/39 el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:204)* buyurmuştur ki bu vasıfların da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında sâbit olduğu herkesin kabul ettiği bir gerçektir.

Zîrâ **Fârân** olarak bilinen **Mekke**'de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışında bu vasıflara sâhip olan bir kişinin çıkmadığı husûsu herkes nezdinde kabul görmüştür.

Benîisrâîl'in enbiyâsından **Yuvâl ibni Nûtâl** *(Aleyhisselâm)*, **Ûbedyâ** *(Aleyhisselâm)*, **Meyhâ** *(Aleyhisselâm)*, **Hızkıyâl** *(Aleyhisselâm)*, **Safeynâ** *(Aleyhisselâm)*, **Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)*, **Denyâl** *(Aleyhisselâm)*, **Ermiyâ** *(Aleyhisselâm)* gibi bâzı peygamberlerin tebşîrâtında da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceği müjdelenmiştir. *(el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:203-209)*

Dâvûd *(Aleyhisselâm)*a indirilen Zebûr Kitâbı'nda da:

«إِنَّ اللهَ أَظْهَرَ مِنْ صَيْفُونَ أَكْلِيلًا مَحْمُودًا»

"Şüphesiz Allâh, Araplardan çok övülen bir peygamber ortaya çıkarttı" buyrulmuştur. *(Mâverdî, A'lâmü'n-nübüvve, sh:210)*

Zebûr Kitâbı'nın yetmiş ikinci mezmûrunda da:

«إِنَّهُ يَجُوزُ مِنْ بَحْرٍ إِلَى بَحْرٍ وَمِنْ لَدُنِ الْأَنْهَارِ إِلَى الْأَنْهَارِ إِلَى مُنْقَطَعِ الْأَرْضِ وَأَنْ تَخِرُّ أَهْلُ الْجَزَائِرِ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى رُكَبِهِمْ وَتَلْحَسُ أَعْدَاؤُهُ التُّرَابَ، تَأْتِيهِ الْمُلُوكُ بِالْقَرَابِينِ وَتَسْجُدُ وَتَدِينُ لَهُ الْأُمَمُ بِالطَّاعَةِ وَالْانْقِيَادِ لِأَنَّهُ يُخَلِّصُ الْمُضْطَهِدَ الْبَائِسَ مِمَّنْ هُوَ أَقْوَى مِنْهُ وَيُنْقِذُ الضَّعِيفَ الَّذِي لَا نَاصِرَ لَهُ وَيَرْأَفُ بِالضُّعَفَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَيُبَارَكُ عَلَيْهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَيَدُومُ ذِكْرُهُ إِلَى الْأَبَدِ.»

"Şüphesiz o (Arap beldelerinde çıkacak zâtın ümmetleri) **denizden denize geçecek**(ler)**, toprakların nihâyet bulduğu yere kadar ırmaklardan ırmaklara atlayacak**(lar)**, adaların âhâlisi onun huzûrunda diz çökecek, düşmanları toprak yalayacak, krallar ona kurbanlar sunacak, ümmetler ona boyun eğip itaat edecek. Çünkü o, zorda kalmışları güçlülerden kurtaracak, yardımcısı olmayan zayıfları halâs edecek, güçsüzlere ve yoksullara merhamet edecek.**

Her vakit (salli-bârik okunarak) **kendisine salât okunacak, her gün ona bereket duâsı yapılacak ve böylece şânı ebediyyen dâim olacak"** buyrulmuştur ki bu sıfatların değil Araplar içerisinde, dünyâda bile **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başkası hakkında söz konusu olmadığı herkesçe mâlumdur. *(el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:210; el-Karâfî, el-Ecvibetü'l-fâhira, sh:171)*

*"Âlûsî Tefsiri"*nde zikredildiğine göre; İncîl'de **İsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şu sözü nakledilmiştir:

«إِنَّ خَيْرًا لَكُمْ أَنْ أَنْطَلِقَ لِأَبِي، إِنْ لَمْ أَذْهَبْ لَمْ يَأْتِكُمُ الْفَارَقْلِيطُ فَإِذَا انْطَلَقْتُ أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكُمْ. فَإِذَا جَاءَ فَهُوَ يُوَبِّخُ الْعَالِمَ عَلَى الْخَطِيئَةِ، وَإِنَّ لِي كَلَامًا كَثِيراً أُرِيدُ قَوْلَهُ وَلٰكِنَّكُمْ لَا تَسْتَطِيعُونَ حَمْلَهُ لٰكِنْ إِذَا جَاءَ رُوحُ الْحَقِّ ذَاكَ الَّذِي يُرْشِدُكُمْ إِلَى جَمِيعِ الْحَقِّ لِأَنَّهُ لَيْسَ يَنْطِقُ مِنْ عِنْدِهِ بَلْ يَتَكَلَّمُ بِمَا يَسْمَعُ وَيُخْبِرُكُمْ بِكُلِّ مَا يَأْتِي وَيُعَرِّفُكُمْ جَمِيعَ مَا لِلْأَبِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونِي فَاحْفَظُوا وَصَايَايَ وَلَسْتُ أَدَعُكُمْ أَيْتَامًا لِأَنِّي سَآتِيكُمْ مِنْ قَرِيبٍ.»

Âyet: 37

"Benim Rabbim'e gitmem sizin için çok hayırlı olacaktır, çünkü ben gitmezsem Fâraklît size gelemez! Ben gittiğim zaman onu size göndereceğim. O geldiği zaman bilerek yanlış yapanı hatâsından sebep kınayacaktır. Benim çok söyleyeceklerim var ama siz onları kaldıramazsınız. Lâkin Rûhu'l-Hakk size gelince bütün hakîkatlere sizi o irşad edecektir.

Çünkü o kendi katından konuşmayacaktır, bilakis vahiy olarak işittiklerini anlatacaktır, tüm gelecekleri size bildirecektir ve Rabbime âit olan tüm vasıfları size anlatacaktır. Eğer beni seviyorsanız bu vasiyetlerimi iyi tutun. Gerçi ben de sizi yetimler olarak bırakacak değilim, zîrâ pek yakında tekrar size geleceğim." *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:28/87; el-Mâverdî, E'lâmü'n-nübüvve, sh:210; el-Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr:3/40)*

Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın bu sözlerinde geçen **"Fâraklît"**, ilim ve ihtisas sâhibi olan bâzı Hristiyanlar tarafından: **"Hamdedici"** mânâsıyla tefsir edilmiştir ki bu, **"Ahmed"** isminin karşılığıdır. Artık **Allâh** her kimin gözlerinden taassup perdesini açarsa, bu **"Fâraklît"** tâbirinden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kastedilmiş olduğunu kolayca anlar. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, **"Kendisinin yakında gelecek olduğu"**nu müjdelemesi ise, **Deccâl**'i öldürmek ve İslâm dînini dünyâya hâkim kılmak üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti olarak âhir zamanda gökten ineceğinin bir ifâdesidir! *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:28/87)*

İşte geride zikrettiğimiz bunca rivâyetin delâleti vechile; semâvî kitapların tümü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceğini bildirmiştir. **Kur'ân-ı Kerîm** de, geçmiş kitaplarda bulunan bu müjdeleri:

﴿اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ﴾

"O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o** (okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar..."** *(el-A'râf Sûresi:157)* âyet-i kerîmesi ile;

﴿وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ اَحْمَدُ﴾

"(Îsâ *(Aleyhisselâm)*) **'İsmi Ahmed olup benden sonra gelecek olan pek kıymetli bir Rasûlü müjdeleyiciyim'** (demiştir)" *(es-Saff Sûresi:6)* âyet-i celîlesinde açıklayınca elbette **Kur'ân-ı Kerîm**, bu âyet-i kerîmede geçen: (وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ) **"Velâkin** (o Kur'ân-ı Kerîm) **öncesinde bulunan şeylerin doğrulayıcısıdır"** vasfını açığa çıkarmış ve bu da onun bir beşer sözü olmadığını isbât etmiştir.

Üçüncü Huccet ki bu da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Kur'ân-ı Kerîm**'de haber verdiği gaybî konularla alâkalıdır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

﴿الٓمٓ ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ ۞ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ﴾

"Elif! Lâm! Mîm! (Ehl-i Kitap olan) **Rumlar**(, kitapsız Farslar tarafından) **mağlup edildi!** (Rum diyârına göre) **o** (Mekke) **toprağ**(ın)**a en yakın yerde! Ama onlar mağlubiyetlerinin ardından yakında** (Farslara) **gâlip geleceklerdir!** (Üçle on arası) **birkaç sene içerisinde!"** *(er-Rûm Sûresi:1-4)* âyet-i kerîmesiyle, Rumların Acemlere on sene geçmeden mutlaka gâlip geleceğini bildirmiş ve geleceğe âit bu haber aynen gerçekleşmiştir. Yine böylece:

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا﴾

"Andolsun ki; elbette Allâh gerçekten (Hudeybiye'ye çıkışlarından evvel, Mekke'ye güvenli bir şekilde gireceklerine dâir) **Rasûlüne** (göstermiş olduğu) **o rüyâda**(, müminle münâfığın durumunu belli etme gibi bir) **hak** (ve hikmet) **ile sâdık olmuş** (ve onun kesinkes çıkacağına dâir hüküm buyurmuş)**tur. Yemin olsun ki; elbette siz**(, Rasûlümün size anlattığı şekilde) -**Allâh dilerse- güvenli kimseler hâlinde ve** (hiçbir düşmandan) **korkmadığınız halde** (yapacağınız umreden sonra, kiminiz) **başlarınızı tıraş edenler ve** (kiminiz de) **kısaltıcılar olarak Mescid-i Harâm'a mutlaka gireceksiniz!**

Böylece O, sizin bilmediğiniz şeyleri bilmiş ve işte sana! Bu sebeple o (rüyânın tahakkuku)**ndan önce** (Hayber fethi gibi) **pek yakın bir fetih tâyin etmiştir."** *(el-Feth Sûresi:27)* âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ** hicretin altıncı yılında **Hudeybiye** senesi umre yapamayıp geri dönerlerken Mescid-i Harâm'a mutlaka gireceklerini ve ondan evvel de **Hayber**'i fethedeceklerini bildirmiştir. Bu müjdeler de aynen tahakkuk etmiştir. Nitekim yedinci sene **Hayber**, sekizinci sene de **Mekke** fethedilmiştir.

Yine bunun gibi **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin dünyâya hâkim olacağını:

﴿وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا﴾

Âyet: 37

"Allâh, o îman (şartlarını şeksiz şüphesiz tasdik) **etmiş olan ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemiş bulunan sizlere** (şöyle) **vaad**(ler)**de bulunmuştur ki; kasem olsun; elbette onlardan önceki** (îmanlı ve itaatli) **kimseleri** (yeryüzünde hükümrân kılarak) **halîfe kıldığı gibi kesinlikle onları da yerin tamâmında** (diledikleri gibi yönetimi ele geçiren) **halîfe**(ler) **yapacaktır.**

Yine andolsun ki; elbette onlar için seçip beğendiği (İslâm) **dinlerini mutlaka kendileri için** (yüceltip tüm dinlere gâlip kılarak ve düşmanlarının onun aleyhindeki gayretlerini boşa çıkararak, o dîni her konuda hükümleriyle sürekli amel edebilecekleri şekilde) **iyice sâbit kılacaktır ve yine yemin olsun ki; elbette** (düşmanlarından) **korkularının ardından onları**(n durumlarını) **gerçekten mükemmel bir güvenceyle değiştirecektir."** *(en-Nûr Sûresi:55)* kavl-i şerîfiyle bildirmiş ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in vefâtından kısa bir zaman sonra **Acem** ve **Rum** imparatorlukları dahî Müslümanların hâkimiyet alanına girmiştir.

Ayrıca **Ebû Leheb**'in kötü bir şekilde helâk olacağı:

﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾

"Ebû Leheb'in (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e atmak için taş alan) **iki eli helâk olsun; zâten** (değil iki eli, bütünü) **helâk oldu da!"** *(Tebbet Sûresi:1)* âyet-i kerîmesinde beyân edilmiş ve bu söz aynen tahakkuk etmiştir. Nitekim zâhiren onun îtibarsız bir şekilde ölmesini gerektirecek bir şey yok iken bu kişi bulaşıcı bir hastalıkla helâk olmuş, çocukları dahî gömmek için yanına yaklaşamamışlar ve leşini sırıklarla çöplüğe atmışlardır.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; hepimiz biliyoruz ki **Kur'ân-ı Kerîm** nâzil olurken Müslümanlar zayıftılar, kendilerini korumaktan âcizdiler, kimse kimseyi kurtaracak durumda değildi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İslâm'ı arzetmek için **Tâif**'e yönelmiş lâkin eziyetten başka bir şey görmemişti. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gariban sahâbesine **Habeşistan**'a hicreti tavsiye etmişti.

İşte tam bu sıkıntıların gölgesinde **Kur'ân-ı Kerîm**: (سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ) **"O topluluk muhakkak bozguna uğratılacaktır ve arka çevir**(ip mağlup bir halde dönüp gid)**eceklerdir!"** *(el-Kamer Sûresi:45)* kavl-i şerîfiyle bu ümmeti müjdelerken, **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* bile bu bozguna uğrayacak topluluğun **Mekke** müşrikleri olacağını düşünememiş ve: "Bu mağlup olacak topluluk acaba kim olacak?" demişti.

Daha sonra kendisi: "**Bedir günü** olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zırhı içerisinde sıçrayarak bu âyeti okuduğunu görünce bu âyetin mânâsını ancak o gün anlayabildim" demiştir. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:4/266)*

İşte geleceğe âit bunca konuların **Kur'ân-ı Kerîm**'de bildirilmesi ve bildirilen hususların aynıyla gerçekleşmesi, **Kur'ân-ı Kerîm**'in uydurma bir Kitab olmayıp ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyine dayandığını ortaya koymuşken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi güvenilir bir zât **Kur'ân-ı Kerîm**'i uydurmakla nasıl ithâm edilebilir?

İşte bu üç huccetin ilk iki vechine göre **Kur'ân-ı Kerîm**'in tasdîk vasfı, kendinden önce geçen gaybları doğrulaması îtibârıyla olup, üçüncü huccete göre ise gelecekte vukû bulacak gaybî konuları bildirmesi cihetiyledir. Her hâl-ü kârda bu huccetlerin tümü de **Kur'ân-ı Kerîm**'in tasdîk (geçmiş kitapları doğrulama) sıfatını îzah sadedinde açıklanmıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ) **"O yazının ayrıntılı bir açıklamasıdır"** kavlinde geçen "Kitâb"; **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kullar üzerine yazılıp farz edilmiş hükümler ve şerî'atlerdir. Nitekim: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size yazıldı"** *(el-Bakara Sûresi:183)* kavl-i şerîfiyle, (كِتَابَ اللهِ عَلَيْكُمْ) **"Üzerinize Allâh'ın bir yazısı olarak"** *(en-Nisâ Sûresi:24)* âyet-i kerîmesinde helâl-haram ve farzlar gibi hükümler hakkında "Yazı" tâbirinin kullanıldığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yönden mûciz olduğu âşikârdır. Nitekim bir önceki cümle-i celîlede geçmiş ve gelecekle ilgili gaybî konuları açıklaması îtibârıyla **Kur'ân**'ın herkesi âciz bıraktığı beyân edildikten sonra bu cümle-i celîle ile de birçok ilimleri ihtivâ etmesi hasebiyle mûciz olduğuna dikkat çekilmiştir ki bu gerçekten böyledir. Zîrâ dünyâ ile ilgili ilimlere nazaran kıymetinin üstünlüğü tartışmasız olan dînî ilimler iki türlü olup bir kısmı akāid (inançlar) ile ilgili, diğeri ise ameller (fıkhî meseleler)le alâkalıdır.

İnançla ilgili ilimler **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini bilmek, ayrıca melekler, kitaplar, peygamberler ve âhiret günüyle alâkalı konuları kavramaktan ibârettir ki **Kur'ân-ı Kerîm**'in, bu meselelerin delilleri, teferruatı ve tafsîlâtı hakkında hiçbir kitabın temas etmediği hattâ yanına bile yanaşamayacağı kadar îzah getirdiği kesindir.

Amellerle ilgili ilme gelince; bu iki kısımdır ki bir kısmı kulların zâhirleriyle ilgili konularda sorumlu tutuldukları fıkıh ilminden ibâret olup, **Kur'ân-ı Kerîm**'de bütün fıkıhçıların aradıkları konularda delil bulacakları kadar fıkhî hüküm olduğu sâbittir.

Âyet: 37

Diğer kısmı ise iç âlemi tasfiye (kötü huylardan arındırma ve güzel ahlâk) gibi ilimlerden ibârettir ki **Kur'ân-ı Kerîm**'de hiçbir kitapta bulunmadığı kadar bu ilme dâir konuların mevcut olduğu bilinmektedir. Nitekim:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

"(Habîbim! İnsanları İslâm'dan uzaklaştırmamak için, kendilerine zor gelecek şeyleri değil de, meşrû dâirede) **kolay olanı kabul et**/*(suçluları cezâlandırma yöntemini değil de,)* ***affetmeyi*** *(esas)* ***al***/, (aklın benimsediği ve dînin kabul ettiği) **mâruf** (ve güzel olan işler) **ile emret ve câhillerden yüz çevir**(, onların densiz davranışlarına misliyle karşılık verme)!" *(el-A'râf Sûresi:199)* âyet-i kerîmesi ile,

﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

"**Şüphesiz ki Allâh** (her şeyi îzâh etmek üzere indirmiş olduğu kitabında) **adâleti, iyilik yapmayı ve** (özellikle) **yakınlık sâhibine** (muhtaç olduğu şeyleri) **vermeyi** (ve sıla-i rahimde bulunmayı) **emretmektedir.** (Zinâ ve cimrilik gibi) **pek çirkin işleri,** (kâfirlik, şirk vesâir günahlar gibi, dînin ve aklın reddettiği) **münker** (şeyler)**i ve** (insanlara karşı zulüm ve düşmanlıkla) **üstünlük taslamayı yasaklamaktadır. O size vaaz etmektedir, tâ ki siz iyice düşünesiniz** (de yola gelesiniz)!" *(en-Nahl Sûresi:90)* kavl-i şerîfinde en kısa lafızlarla bu konulardaki en şumüllü mânâlar ifâde edilmiştir.

İşte bu îzâhattan anlaşıldığına göre **Kur'ân-ı Kerîm** aklî ve naklî bütün şerefli ilimlerin tüm tafsîlâtına hiçbir kitapta bir araya gelmesi düşünülemeyecek şekilde müştemil olması hasebiyle mûciz (mislini getirmekten âciz bırakıcı) olmuştur ki bu cümle-i celîle ile de bu husûsa işâret edilmiştir.

Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

«فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ.»

"**Sizden önceki** (ümmet)**lerin haberi de o** (Kur'â)**ndadır, sizden sonrakilerin haberi** (onların başına neler geleceğine dâir bilgiler) **de ondadır. Aranızdakilerin** (yâni helâl-haram konusunda çözemediğiniz müşkillerinizin) **hükmü de** (kararı da) **ondadır.** *(ed-Dârimî, Fezâilu'l-Kur'ân:2/435; et-Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân:14; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/363)* hadîs-i şerîfi, **Kur'ân-ı Kerîm** hakkında bu âyet-i kerîme'de geçen tasdîk ve tafsîl sıfatlarını açıklar mâhiyettedir.

Zîrâ **"Öncekilerin ve sonrakilerin haberleri"**, **Kur'ân-ı Kerîm**'in tasdîk sıfatına dikkat çekmekte, "Kullar arasındaki olayların hükmü" ifâdesi de **Kur'ân-ı Kerîm**'in tafsîl vasfına işâret etmektedir ki **Kur'ân-ı Kerîm**'e atfedilen bu sıfatların ne mânâlara geldiği geride anlatılmıştır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Kendisinde hiçbir şüphe yoktur ve âlemlerin Rabbinden** (indirilmiş)**dir"** kavl-i şerîfi **Kur'ân-ı Kerîm**'in beyanları arasında bir çelişki bulunmadığına dikkat çekmektedir. Zîrâ bunca ilmi ihtivâ eden uzun bir kitapta mutlaka bir tür tenâkuza rastlanabilir. Fakat bunca düşmanlarının yıllardır aleyhine yürüttükleri araştırmalara rağmen bu kitapta hiçbir tezat ve çelişkiye rastlanamamış olması, bizlere **Kur'ân-ı Kerîm**'in **Allâh** tarafından indirilen bir vahiy olduğu husûsunda kesin bir ilim ifâde etmiştir. Nitekim:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾

"(Allâh'ın, senin hakkındaki şâhitliğine dâir şüphelerinden kurtulmak için) **hâlâ mı Kur'ân'ı iyice düşünmeyecekler? Eğer** (kâfirlerin iddia ettiği gibi) **o** (Kur'ân-ı Kerim)**, Allâh'tan başkası tarafından** (yazılmış) **olsaydı, elbette içerisinde** (nazım bozukluğu ve mânâ çelişkisi gibi) **birçok ihtilâf bulurlardı."** *(en-Nisâ Sûresi:82)* kavl-i şerîfi de bu konudan bahsetmektedir.

Dolayısıyla bu âyet-i celîlenin mânâsının hülâsası: "**Kur'ân-ı Kerîm**'de bulunan fesâhat, belâğat (edebî yönler), vecâzet (kısa lafızlarla birçok mânâ açıklama üslûbu), halâvet (kulağa hoş gelmesi, işitildiğinde duyulan haz), dünyâ ve âhiret husûsunda faydalı olan çok değerli mânâları barındırma, geçmiş ve gelecekle ilgili konulara temas etme, bütün bunları bulundururken de hiçbir çelişki barındırmama gibi nitelikler şu hakîkati ortaya koymuştur ki; tüm beşeriyet Kur'ân'ın, hattâ on sûresinin ve hattâ bir sûresinin bir benzerini meydana getirme imkânına sâhip değildirler. Çünkü o Kitâb, Zât'ında, sıfatlarında, fiillerinde ve buyruklarında hiçbir şey Kendisine benzemeyen **Allâh-u Te'âlâ** tarafından indirilmiştir ki yaratılmışlardan hiçbirinin kelâmı O'nun kelâmına benzeyemez" şeklindedir.

Zâten fesâhat, Arapların tabiatlarında mevcutken, onların şiirleri ve Kâ'be'ye astıkları muallakaları bu bâbta zirve yapmışken **Allâh** tarafından onlara, karşısında kimsenin duramayacağı mûciz bir kitap gelince onlar içerisinden bunun belâğatını, halâvetini, ifâde üslûbunu ve berâ'atini (üstün hünerlerini) anlayanlar hiç duraklamadan îmân etmişler ve Kur'ân'ı en iyi bilen, en çok anlayan, ona en ziyâde tâbi olan kişiler yine onlar olmuşlardır.

Âyet: 37

Nitekim sihrin bütün çeşitlerini en iyi bilen sihirbazlar da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yaptıklarını görünce mûcizenin **Allâh**'ın izni olmaksızın bir beşer tarafından güç yetirilemeyecek bir şey olduğunu ve ancak **Allâh** tarafından gönderilen müeyyed ve müsedded (desteklenmiş ve doğruya yönlendirilmiş) bir Zât'tan sudûr edebileceğini anlayarak ona îman etmişlerdir.

Yine böylece **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* hastaların tedâvi edildiği ve tıp bilginlerinin bolca bulunduğu bir dönemde peygamber olarak gönderilmiş ve ona **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle anadan doğma körle abraşı iyi edecek ve ölüleri diriltecek mûcizeler verilmişti ki o zamanın halkı onun yaptığı işin doktorluk ve ilaçlık bir şey olmadığını anlayınca onun peygamberliğini tasdîk etmişlerdir. İşte **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ اٰمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنِّي أَكْثَرُهُمْ تَابِعًا يَوْمَ القِيَامَةِ»

"Peygamberlerden her bir nebîye, misline (benzerini gördüğünde) **beşerin** (insanların kendisine) **îman edeceği** (zamâna ve zemine uygun) **bir mûcize mutlaka verilmiştir.**

Bana verilen ise (diğer peygamberlerin vefâtıyla tükenen mûcizeler kabîlinden olmayıp kıyâmete kadar bâkî kalacak şekilde) **Allâh'ın bana bildirdiği bir vahiy olmuştur ki bu sebeple kıyâmet günü peygamberler içerisinde tâbii** (ümmeti) **en çok olanın ben olacağımı umuyorum"** *(el-Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân:1, no:4696, 4/1905; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/364)* hadîs-i şerifinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hakîkati beyân etmiş ve kendisine verilen en büyük mûcizenin vahiyle gelen Kur'ân olduğunu açıklamıştır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; "Kâfirlerin basîretleri kapanmış bu nedenle onların Kur'ân'ı çokça dinlemeleri körlüklerine körlük katmıştır. Nitekim hakîkat ehlinin Kur'ân'ı dinlemeleri de onların hidâyetine hidâyet ilâve etmiştir. O Zât'ı tesbih ederiz ki, hitaplarını dinlemeyi bir kavmin daha çok şaşırmasına sebep kılmış, diğerlerinin ise basîretlerinin artmasına vesîle etmiştir."

﴿ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (38)

(أَمْ يَقُولُونَ) **Yoksa diyorlar mı,** ne? (افْتَرَا) **o uydurdu,** neyi? (هُ) **onu** (Kur'ân'ı), (قُلْ) (Habîbim!) **söyle,** ne söyle? (فَأْتُوا) **öyleyse getirin,** neyi? (بِسُورَةٍ) **bir sûreyi,** öyle sûre ki, (مِثْلِهِ) **onun benzeri,** daha, (وَادْعُوا) **çağırın,** kimi? (مَنْ) **o kimseleri ki,** (اسْتَطَعْتُمْ) **güç yetirdiniz,** kimden başka? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'tan başka,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız, (صَادِقِينَ) (iddianızda) **doğru kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yoksa (senin için:) **'Onu o uydurdu!' mu diyorlar?** (Habîbim! Onları rezil etmek ve bozuk sözlerini açıklamak üzere): **'Öyleyse** (belâğat, güzel irtibat ve üstün mânâya sâhip olma husûsunda) **onun benzeri bir sûre** (uydurup) **getirin.**

(Zîrâ siz de benim gibi Araplardansınız ve fasih kimselersiniz. Üstelik siz, düz yazı ve şiirde daha tecrübelisiniz. Öyleyse bu konuda size yardım etmeleri için) **Allâh'tan başka** (çağırmaya) **gücünüzün yetmiş olduğu kimseleri de**(, özellikle mühim işlerinizde size yardım edeceğine inandığınız ilâhlarınızı da) **çağırın! Eğer** (benim bu Kur'ân'ı uydurduğuma dâir iddianızda) **doğru kimseler olduysanız**(, bunu ispatlamanız gerekir)**.' de."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm**'in uydurulma bir kitap olmadığını beyân edip buna dâir bâzı deliller getirdikten sonra bu âyet-i kerîmede müşriklerin Kur'ân'ın uydurma olduğunu söylediklerini tekrar konu etmiş ve bu sözün iptâli için farklı bir delil ortaya koymuştur.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân'ı öne sürerek, mislini getiremeyeceklerine dâir müşriklere meydan okuduğu altı mertebeden birini teşkil etmektedir ki bu **ilk mertebe Kur'ân-ı Kerîm**'in tümüyle ilgilidir. Nitekim:

Âyet: 38

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾

"(Habîbim! "İstesek biz de bu Kur'ân'ın bir mislini meydana getirebilirdik!" şeklinde laflar sarf eden Nadr ibni Hâris gibi kâfirlere) **de ki: "Andolsun; işte bu** (fesâhat, belâğat, eşsiz düzenleme ve üstün mânâlara sâhip olan) **Kur'ân'ın bir benzerini** (meydana) **getirmek üzere tüm insanlar ve cinler bir araya gelseler de, onun bir mislini getiremezler. Velev ki onların bir kısmı diğer bir kısma arka çıkan** (destekçi) **kimseler olsun!"** *(el-İsrâ Sûresi:88)* âyet-i kerîmesi bu tehaddîyi (meydan okumayı) açıklamıştır.

İkinci mertebede **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ﴾

"Yoksa onlar (senin Kur'ân'ı kendiliğinden kurduğunu iddia ederek)**: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar?** (Habîbim!)**: '**(Fesâhat, belâğat ve eşsiz dizim hususlarında) **onun misli olabilecek uydurulmuş on sûre** (meydana) **getirin' de"** *(Hûd Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde on sûre getirmeleri ile onlara meydan okumuştur.

Üçüncü mertebede **Allâh-u Te'âlâ** onlara tek bir sûre getirmeleri ile meydan okumuştur ki:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ﴾

"Yoksa (senin için:) **'Onu o uydurdu' mu diyorlar?** (Habîbim! Onları rezil etmek ve bozuk sözlerini açıklamak üzere)**: 'Öyleyse** (belâğat, güzel irtibat ve üstün mânâya sahip olma hususunda) **onun benzeri bir sûre** (uydurup) **getirin' de"** *(Yûnus Sûresi:38)* âyet-i kerîmesi bu mertebede bir tehaddîdir (meydan okumadır).

Dördüncü mertebede:

﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾

"(Mademki onun bir insan sözü olduğunu söylüyorlar,) **öyleyse** (hem lafız hem de mânâ yönünden) **ona benzer bir söz getirsinler. Eğer doğru kimseler olduysalar** (böyle bir şey yapmalıdırlar, zîrâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile insanlıkta ve Araplıkta müşterek olmalarına ilâveten, onlar konuşma dilini ve şiirleri, düz yazı ve nesir üslûplarını, ayrıca önemli olay-

lara sahne olmuş günlerin târihçelerini daha iyi biliyorlar)" *(et-Tûr Sûresi:34)* buyurarak müşriklere tek bir sûre olmasa dahî benzeri bir âyet getirmeleri husûsunda meydan okumuştur.

Beşinci mertebeye gelince; bundan evvelki dört mertebede bu muâraza (karşılık isteme işi) yapılırken, sûrelerin ve âyetlerin mislinin getirilmesi istenmiş, bu mertebede ise Bakara Sûresi'nde geçen:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ﴾

"Eğer kulumuza indirmiş olduğumuz şey(in Bizim tarafımızdan gönderildiğin)**den bir şüphe içindeyseniz, hadi siz de onun misli olan birinden bir sûre** (meydana) **getirin"** *(el-Bakara Sûresi:23)* âyet-i kerimesinin beyânı üzere; tehaddînin başka bir vechine geçilmiştir.

Buna göre onlardan, hiçbir kitap okumamış ve hiçbir ilimle meşgul olmamış **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi ümmî olan bir kişinin okuduğu sûrelerden bir sûreye müsâvî olacak kelâmları, yine onun gibi ümmî olan birinin getirmesi istenmiş olmaktadır ki bu durumda mânâ: "(Ümmîlik husûsunda) **o kulumuzun misli olan bir kişiden** (böyle kelâmlar) **getirin"** şeklinde özetlenebilir.

Burada iyi düşünüldüğünde farklı yönden dört türlü tehaddî (meydan okuma) daha vardır:

Birincisi; herhangi bir kişiden bu beş mertebede anlatılanlardan birini meydana getirmesi talep edilmiştir.

İkincisi; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi ümmî olan bir kişiden böyle bir şey yapması istenmiştir.

Üçüncüsü; ins-ü cinnin tamâmının bu işe karışabileceği açıklanarak herkesin birbirinden yardım alarak da olsa Kur'ân'ın misli bir kitâbı getirebilmeleri husûsunda onlara meydan okunmuştur.

Dördüncüsü ise; tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) **"Allâh'tan başka** (çağırmaya) **gücünüzün yetmiş olduğu kimseleri de** (özellikle mühim işlerinizde size yardım edeceğine inandığınız ilâhlarınızı da) **çağırın. Eğer** (benim bu Kur'ân'ı uydurduğuma dâir iddianızda) **doğru kimseler olduysanız** (bunu ispatlamanız gerekir)" ifâde-i celîlesi ile "**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrı her şey" buyrularak daha umûmî bir tehaddî ortaya konulmuştur.

Âyet: 38

Özetle; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesi ile müşriklere hitâben:

"Eğer sizin zannettiğiniz gibi Kur'ân bir beşer sözü ise ya siz onun bir benzerini getirin ya da sizden önce geçen **İmruü'l-Kays** ve **Züheyr** gibi Arap fasîhlerinin ve belîğlerinin sözlerinden Kur'ân'ın bir sûresine benzer bir bölüm okuyun.

Mâdem ki edebiyata bu kadar âşinâ olduğunuz halde kendiniz bunu yapmaktan âciz kaldınız, fesâhat ve belâğat panayırlarının kurulduğu **Ukâz** gibi yerlerde kendileri için minberler kurulan, nazm ve nesr değirmeninin kendileriyle döndüğü, o ömürleri şiir inşâd etmekle geçmiş meşhur şâirlerin sözlerinde de bu Kur'ân'ın bir sûresine mümâsil olacak kelam bulamadınız.

O halde artık Kur'ân'ın bir beşer kelâmı olmadığını bilakis bütün güç ve kuvvetleri yaratanın kelâmı olduğunu îtiraf etmekten başka çâreniz kalmamıştır" buyurmuş olmaktadır.

Molla Fenârî Hazretleri'ne âit ***"Fâtiha Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; "Kur'ân'ın i'câzı yâni mislini yapmaktan başkalarını âciz bırakmasının mânâsı, bâzılarının anladığı gibi, Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberine bir lütuf olarak o dönemin belâğat sâhiplerinin Kur'ân'ın mislini getirmeye gücü varken onların dilini düğümlemesinden ibâret değildir.

Bilakis Kur'ân'ın mu'ciz oluşu, bütün insanları kendisine muâraza etmekten engelleyecek derecede belâğatın zirvesinde ve fesâhatın nihâyetinde oluşudur."

﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (39)

(بَلْ كَذَّبُوا) **Doğrusu yalanladılar,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (لَمْ يُحِيطُوا) **kavramadılar,** neyi? (بِعِلْمِهِ) **onun ilmini,** daha, (وَلَمَّا يَأْتِ) **henüz de gelmedi,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne? (تَأْوِيلُهُ) **onun tevili** (haber verdiği şeylerin neticesi), (كَذَٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (كَذَّبَ) **yalanlamıştı,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** neden önce olucudurlar? (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan önce,** (فَانْظُرْ) **bak ki,** (كَيْفَ كَانَ) **nasıl oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ) **zâlimlerin** (fecî) **âkıbeti.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Doğrusu onlar ilmini (tüm yönleriyle) **kavramamış oldukları bir şey** (olan Kur'ân-ı Kerîm)**i** (hiç düşünmeden ve inceleme gereği bile hissetmeden duyar duymaz) **yalanladılar.**

Oysa henüz onun te'vîli(, gerçek mânâsı ve geleceğe dâir verdiği haberlerin âkıbeti) **kendilerine gelmemiştir.**

İşte sana! Onlardan öncekiler de böylece (hiç düşünmeksizin kendi peygamberlerinin getirdikleri kitapları) **yalanlamıştı. Şimdi bak ki o zâlimlerin** (feci) **âkıbeti nice olmuş?!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklere Kur'ân'ın bir mislini getiremeyecekleri husûsunda meydan okuduktan sonra bu âyet-i kerîmede onların Kur'ân'ı inkâr etmelerinin sebebini açıklamıştır.

Taberî, Sa'lebî, İbnü'l-Cevzî, Ras'anî, Fahrurrâzî, Nesefî ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; müşrikler Kur'ân'da olan mevzûları kavrayamadıklarından onu inkâra yeltenmişlerdir ki bunun da birkaç sebebi vardır ve bu konu birkaç türlü ele alınmıştır:

Birinci olarak; onlar **Kur'ân-ı Kerîm**'de tekrar edilen kıssaları duydukları zaman: "Bu kitapta evvelkilerin masallarından başka bir şey yok" diyordular.

Âyet: 39

Oysa bu kıssaların tekrârından maksat; aynı şeyin tekrar tekrar zikredilmesinden ibâret olmayıp bilakis farklı mânâlara dikkat çekmektir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âlemdeki değişiklikleri yapmaya gücü olduğu, dünyâ halkını izzetten zillete ve îtibarsızlıktan sonra şerefe kavuşturabildiği, dünyânın bâkî kalmayacağı ve her hareketlinin sonunun neticede mutlaka sâkinleşme olacağı gibi mükemmel kudrete delâlet eden farklı farklı mânâlar açıklanmış olmaktadır.

Bunun da kazandıracağı en büyük fayda, bu kıssaları dinleyenlerin kalbinden dünyâ sevgisinin uzaklaşması ve âhireti kazanma rağbetinin güç kazanmasıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

"Andolsun ki; on(ca peygamber ve toplum)**ların**(ın) **kıssalarında**(, özellikle de Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın başına gelenlerde, alışkanlık ve duygusallık gibi nedenlerden kaynaklanan evhamdan tamâmen uzak kalmış) **hâlis akıllara sâhip kimseler için elbette pek büyük ibret**(ler) **bulunmuştur."** *(Yûsuf Sûresi:111)* buyurarak, aklı kemâle ermeyenlerin bu kıssalardan ders çıkaramayacağını ifâde etmiştir.

İkinci olarak; müşrikler sûrelerin başlarındaki hece harflerini işittiklerinde bunlardan bir mânâ çıkaramayınca **Kur'ân-ı Kerîm** hakkındaki düşünceleri bozulmuş ve ileri geri konuşmuşlardır ki **Allâh-u Te'âlâ** bu şüpheyi gidermek üzere:

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ
وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ
اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; sana o (eşsiz bir) **Kitab** (olan Kur'ân)**ı indirmiştir. Ondan bir kısmı,** (mânâsı anlaşılamayacak derecede kısalıktan ve farklı yönlere ihtimalli olmaktan korunmak sûretiyle) **muhkem** (ve sağlam kılınmış) **birtakım âyetlerdir ki onlar o Kitab'ın anası** (ve esâsı olduklarından, helâl ve haram gibi hükümlerde başvurulacak yegâne kaynak) **dır**(lar)**. Bir de** (kısalığından veyâ muhkem bir âyetle çeliştiğinden dolayı farklı tefsirlere müsâit bulunan) **diğer müteşâbih** (âyet)**ler.**

"Artık o kimseler ki kalplerinde (haktan bâtıla doğru bir sapma ve) **bir meyil vardır; işte onlar** (insanları din adına) **fitne**(ye düşürmek) **isteğiyle ve onu** (canlarının istediği gibi) **te'vîl etme arzusuyla, o** (Kur'â)**ndan müteşâbih olanın peşine düşerler** (de onun sâdece dış mânâsıyla yetinirler ve yanlış yorumlarla onu tahrife yeltenirler). **Hâlbuki onun** (tefsirinin nereye varacağını ve gerçek) **te'vîlini Allâh'tan başkası bilemez** (ve kimse 'Kesinlikle bunun bundan başka mânâsı yoktur' diyemez).

İlimde (son derece derinleşerek) **râsih olanlar ise** (sapık fikirlilerin yaptığı gibi, müteşâbih âyetlerin mânâlarını karıştırmayıp): **'Biz on**(lar)**a** (Allâh-u Te'âlâ'dan geldiği şekliyle) **îmân ettik,** (muhkem ve müteşâbih âyetlerin) **hepsi** (de, kelâmında hiçbir çelişki bulunmayan) **Rabbimiz nezdinden** (indirilmiş)**dir.' derler. Zâten** (duyuların tesirinden kurtulmuş) **hâlis akıllara sâhip olanlardan başkası** (Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan öğütleri) **iyice düşünemez"** *(Âl-i İmrân Sûresi:7)* âyet-i kerîmesini inzal etmiş ve orada da kâmil ve hâlis bir akla sâhip olmayanların bu konuda ince düşünüp doğru bir netîceye varamayacaklarını beyân etmiştir.

Üçüncü olarak; müşrikler **Kur'ân-ı Kerîm**'in peyderpey zâhir olduğunu (ortaya çıktığını) görünce sanki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onu vakit kazanarak zaman içerisinde derleyip toparladığını düşünmeye başlamışlar ve bunu dillendirmişlerdir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** onların bu îtirâzına cevâben:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾

"O kâfir olmuş kimseler (senin peygamberliğine îtiraz etmek için): '(Diğer peygamberlere indirilen kitaplar gibi) **Kur'ân** (da) **onun üzerine topluca tek bir defâda indirilseydi ya' dedi**(ler).

İşte sana! Böylece onunla senin gönlünü iyice güçlendirelim (de, onu kolayca ezberleyebilesin) **diye** (onu yirmi üç sene gibi uzun bir zaman zarfında peyderpey indirdik)**! Bir de Biz onu âyet âyet ayırarak tam bir tafsîlle beyan ettik."** *(el-Furkân Sûresi:32)* buyurmuştur.

Dördüncü olarak; **Kur'ân-ı Kerîm**'in haşr ve neşr konularının ispatıyla dolu olduğunu gören müşrikler ölümün ardındaki yaşamı uzak görmüş ve bu inanç kalplerinde yer bulamayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in

Âyet: 39

yalan söylediğini düşünmüşlerdir ki **Allâh-u Te'âlâ, Kur'ân-ı Kerîm**'inde âhiretin varlığını ispat husûsunda burada beyân edemeyeceğimiz kadar çok ve güçlü deliller açıklamıştır.

Beşinci olarak; Kur'ân-ı Kerîm'in namaz, zekât ve ibâdetlerle ilgili emirlerle dolu olduğunu gören müşrikler, bu konuda da bir şüphe ortaya atarak: "Âlemlerin ilâhı bizim ibâdetimize mi muhtaç? O bize bir şey emretmeyecek kadar yücedir" demişlerdir ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۞ فَتَعَالَى اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ﴾

"Yoksa siz (yaratılış gâyesi hakkında kafa yormayıp bu konuda hiçbir doğru bilgiye ulaşmadığınız için) **sandınız mı ki; Biz**(, yaratıkların îcâdını bir hikmete dayandırmayıp) **sizi ancak faydasız olarak yaratmışızdır ve gerçekten siz** (ölümünüzün ardından) **ancak Bize döndürülmeyeceksiniz?!**

İşte O (her şeyin mülkiyet ve hükümranlığı kayıtsız şartsız sâdece Kendisine âit) **Melik ve** (saltanatı aslâ yok olmayacak şekilde sâbit ve) **Hak olan Allâh**(ın işleri, hikmetsiz ve faydasız olmaktan) **dâimâ pek yüce olmuştur!** *(el-Mü'minûn Sûresi:115-116)* âyet-i kerîmesinde ve:

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾

"İyi amel işlerseniz/*(insanlara) iyilik yaparsanız*/**, kendi nefisleriniz için iyilik etmiş olursunuz.** (Zîrâ kazanacağınız sevapların menfaati sâdece size âit olacaktır.) **Kötü amel işlerseniz**/*kötülük yaparsanız*/**, yine kendi** (nefis)**lerine âittir.** (Çünkü kötülüklerin vebâli yine size dönecektir.) *(el-İsrâ Sûresi:7)* kavl-i şerîfinde onlara cevap vermiştir.

Hâsılı; kâfirlerin şüpheleri o kadar çoktur ki, onlar **Kur'ân-ı Kerîm**'de hakîkatine ve hikmetine vâkıf olamadıkları birçok konuyu bir arada görünce çareyi inkâr etmekte aramışlardır.

Hâlbuki onlar **Kur'ân-ı Kerîm**'in mânâlarını, yorumlarını ve hikmetlerini ince düşünseydiler elbette **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine verdiği akıl bunları anlamaları için yeterli olacaktı.

Velâkin onların gaybî konuları ve ilâhî sırları elle tutulup gözle görülen bu âlemde alışılagelen hallere kıyâs ederek kavramaya çalışmaları onların inkâr ve cehâlet vartasına düşmelerini kaçınılmaz hâle getirmiştir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: (بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ) **"Doğrusu onlar** bir cehâlet ürünü ve beyinsizlik eseri olarak, **ilmini** tüm yönleriyle **kavramamış oldukları** Kur'ân-ı Kerîm'i hiç düşünmeden ve inceleme gereği bile hissetmeden duyar duymaz **yalanladılar"** kavl-i şerîfi, onların Kur'ân'ın hakîkatlerini bilmediklerine delâlet etmekte, (وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ) **"Oysa henüz onun te'vîli**, gerçek mânâsı ve geleceğe dâir verdiği haberlerin âkıbeti **kendilerine gelmemiştir"** kavl-i şerîfi ise onların, Kur'ân'ın hakîkatlerini anlamak için gayret göstermediklerine ve işin âkıbetini beklemeden peşin hüküm verdiklerine işâret etmektedir.

Dolayısıyla **Kur'ân-ı Kerîm**'in haber verdiği hakîkatlerin gerçekleşmesini beklemeden peşin hükümle onu yalanlayanlar onun haber verdiği ölüm, haşr, cennet ve cehennem gibi olayların gerçekleştiğini gördüklerinde kendilerini kurtaracak şefaatçiler arayacak, o da olmadıysa dünyâya tekrar döndürülmeyi temenni edecekler, fakat kendilerini ebedî zararlara uğratmaktan kurtulamayacaklardır.

Nitekim:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"O (kâfir ola)**nlar** (inkârlarında ısrar ederek) **ancak o** (Kur'ân'ın tehdit içeren haberlerinin doğruluğu)**nu** (gösterecek ola)**n te'vîlini**(n başlarına gelmesini) **bekliyorlar.**

Onun te'vîli (meydana) **geleceği gün, daha önce onu** (bir kenara bırakıp) **unutmuş olan o kimseler: 'Rabbimizin rasülleri gerçekten bize hakkı getirmişti.**

Şimdi bizim için şefaatçilerden biri var mıdır ki, bize şefaatte bulunsunlar veyâ (dünyâya) **geri döndürülür müyüz ki, yapmakta bulunmuş olduğumuz o** (kötü) **şeylerden başkasını yapalım?' diyecek.**

Şüphesiz ki onlar (ömürlerini gâvurluğa harcayarak) **kendilerini zarara uğratmışlardır ve** ('Şefaatçilerimiz' diye) **uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler onlardan kaybolmuştur"** *(el-A'râf Sûresi:53)* kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** onların bu perişan hâlini şimdiden bizlere açıklayarak onların durumuna düşmekten bizleri sakındırmıştır.

Âyet: 39

Tahkîk ehlinin beyânı vechile; (وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ) "Henüz onlara tevili gelmemişken" kavl-i şerîfi şuna delâlet etmektedir ki âyet-i kerîmelerin tevillerini (mânâlarını) bilmeyen kimseler küfre ve bid'ate (kâfirliğe ve Ehl-i Sünnet dışı inançlara) düşerler.

Zîrâ âyet ve hadislerin zâhirî (incelenmeden ilk akla gelen) mânâlarında bâzen çelişki gibi görünen durumlar olabilir. Bu yüzden insan bu nassların doğru mânâlarını bilmediği zaman kalbine "Bu kitapta doğru olmayan görüşler var" şeklinde vesvese düşebilir.

Ama tevil vechini anladığı zaman tenzîli te'vîle tatbik ederek (âyeti doğru mânâsında yorumlayarak) îman nûruna ilâveten bir mârifet nûru daha kazanır ki, **Allâh** nûruna dilediğini hidâyet eder.

Süfyân ibni Uyeyne *(Rahimehullâh)*a: "İnsanlar: (اَلْمَرْءُ عَدُوٌّ لِمَا جَهِلَ) 'Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır' diye bir şey söylüyorlar, bunun hakîkati nedir?" diye sorulduğunda o: "Bu konu **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitâbında: (بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ) **'Doğrusu onlar, ilmini kavramamış oldukları şeyi yalanladılar'** kavl-i şerîfinde beyân edilmiştir" diye cevap verdi.

Hüseyn ibni Fazl *(Rahimehullâh)*a: "Kur'ân'da: 'Bir şeyi bilmeyen ona düşmanlık eder' hükmüne dâir bir şey buluyor musun?" denildiğinde: "Evet iki yerde buluyorum" dedikten sonra ilk olarak bu âyet-i kerimeyi, ikinci olarak da:

﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾

"Ona (inanmaya) **hidâyet bulamadıkları zaman, bu sefer de muhakkak: 'İşte bu eski bir uydurmadır' diyecekler."** *(el-Ahkâf Sûresi:11)* âyet-i kerîmesini delil getirmiştir.

İmâm Ras'anî *(Rahimehullâh)* ***"Künûzü'l-esrâr"*** isimli tefsîrinde naklettiği vechile; **İbnü'l-Esîr el-Cezerî** *(Rahimehullâh)*ın isnâdını zikrettiği bir rivâyette **Abbâsî** halîfesi **Me'mûn** *(Rahimehullâh)*, **İmâm Mûsâ Kâzım**'ın oğlu **İmâm Ali Rıza** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Üç kişiye üç şey müvekkeldir (üç kişinin başına şu üç şeyin gelmesi kaçınılmazdır): Edep sâhiplerine mutlaka günler(in musîbetleri) yüklenir. Sanatında öne geçeni (kıskananların engellemeleri çok olacağı için) mahrumiyet istîlâ eder. Mârifet ehline (hakîkatleri bilen âlimlere) de avâm (sıradan insanlar) sürekli düşmanlık eder." *(Hâfız İzzüddîn er-Ras'anî, Rumûzü'l-künûz:3/51)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) **"İşte sana! Onlardan öncekiler de böylece yalanlamıştı"** kavl-i şerîfi; hiç düşünmeksizin ve gayb (gelecek) ile ilgili haberlerinin çıkıp çıkmayacağını beklemeksizin, üstelik gösterdiği mûcizelere dahî bakmaksızın kuru bir inat ve ataları körü körüne taklit yüzünden Kur'ân'ı inkâr eden **Mekke** müşriklerinin durumunu, kendi peygamberlerinin getirdiği kitapları yalanlayan geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin kötü hâline benzetmiştir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; geçmiş kâfirler kendilerine gönderilen vahyin doğruluğuna, faydalarına ve mûcizelerine dikkat etmeksizin, körü körüne inkâra saplandıkları gibi bu ümmetin müşrikleri de: "Bir durup dinleyelim, bakalım ne okuyor, okudukları ne mânâlar ihtivâ ediyor?" demeden onun peygamberlik iddiasını duyar duymaz onu yalancılıkla ithâm ettiler. Oysa inadı terkedip okuduklarını bir dinleseydiler sakinleşerek onu kabul edebilirlerdi.

Nitekim **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* kâfir iken, kızkardeşinin ve kocasının Müslüman olduğunu öğrenince gidip kardeşinin evini bastı, onu döverek yüzünü kanattı, fakat o sırada Kur'ân'dan bâzı âyetleri dinleyip Kur'ân'a inatsız bir ruhla yönelince, gidip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân etti. Demek ki insan hidâyet arıyorsa boş bir kalp ile doğru yolu aramalı ve hiçbir hususta önyargılı olmamalıdır. Çünkü Kur'ân kalpleri îman (doğruya inanmak) için açılmış bekleyenlere büyük bir hidâyettir. Kalpleri İslâm'a ve İslâm'ı anlatanlara karşı kin ve nefret dolu olup dinlediklerini bu ön yargıyla karşılayanlar içinse hidâyetten nasip yoktur. Nitekim:

﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾

"De ki: O (Kur'ân-ı Kerîm)**, îmân etmiş olan o kimseler için** (gerçeği bulduran) **büyük bir hidâyet ve** (maddî-mânevî tüm dertlere, özellikle göğüslerde bulunan şek ve şüphe hastalıklarına) **tam bir şifâdır. Ama o kimseler ki îmân etmemektedirler;** (bu kitaba karşı) **onların kulaklarında büyük bir ağırlık** (ve bir nevî sağırlık) **vardır. Zâten o** (müminlerin gözünü gönlünü açan kitap) **onlara göre bir** (karanlık ve) **körlüktür."** *(Fussilet Sûresi:44)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati nâtıktır.

O halde sahih inanca ve hükme ulaşmak isteyen, evvelâ duyduklarına ters olan şeyleri kalbinden çıkartmalı, sonra evvelce kalbinde bulunanlarla, yeni duyduklarını tarafsız bir kalple muhâkemeye tutmalıdır.

Âyet: 39

İşte bu durumda hucceti en kuvvetli olan görüşün kalbi istîlâ edeceği kesindir ki o da İslâm'dan başkası değildir. Ama kalbi yalan-yanlış inançlarla dolu iken Kur'ân dinleyenin hidâyet bulması mümkün değildir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ) **"Şimdi bak ki o zâlimlerin** (feci) **âkıbeti nice olmuş?!"** cümle-i celîlesindeki hitap **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olup mânâ:

"Yâ **Muhammed**! Senden önce peygamberlerine zulmetmiş olan o kâfirlerin kötü sonuna bir bak ki, onların kimini zelzele ile kimini yerin dibine batırarak, kimini de boğarak helâk etmiştik, işte onlar ne kötü azaplara çarpıldılarsa kavmin içinden seni yalanlayanların âkıbeti de aynı olacaktır" şeklindedir ki, bu mânâ ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir teselli bahşedildiği âşikârdır.

Buradaki hitap insanların her bir ferdine âit de olabilir ki o zaman mânâ: "Ey insan! Peygamberlerini inkâr ederek onlara haksızlık yapmış olan zâlimlerin fecî âkıbetine bak ki, sen de onlar gibi peygamberine isyan etmekten sakın" demek olur.

Cümle-i celîlede geçen "Zulüm" tâbiri, genel mânâda şirk ile tefsîr edilmişse de lügat mânâsı îtibârıyla bu kelime: "Haksızlık yapmak, bir şeyi mahallinin gayrine koymak" mânâlarına gelmektedir.

Burada da müşriklerin tasdîk (doğrulamak) yerine tekzîb (yalanlamak) koyarak ve âhireti terkedip dünyânın peşine düşerek esas haksızlığı aslında kendilerine yaptıkları ve ölür ölmez dünyâyı da âhireti de kaybederek büyük bir ziyana düşecekleri açıklanmak istenmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan bâzısı şöyle buyurmuştur:

"Münkirler, **Allâh** dostlarına özel verilen mânevî ilimlerden mahrum oldukları için evliyâullâhın açıkladıkları burhanları tekzîb ettiler. Ama her kimin evliyâullâhın türlü türlü kerâmetlerine inanmaktan, onları tasdîk ve kabulden nasîbi yoksa işte gerçek mahrum odur."

Ebû Türâb en-Nahşebî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Kalpler **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaşınca **Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarını yerine getiren velîlere buğzetmeye başlar."

(Bu hususta en mânâlı sözü) **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اَلنَّاسُ أَعْدَاءُ مَا جَهِلُوا.»

"İnsanlar bilmediklerinin düşmanlarıdır" *(es-Sülemî, Hakāiku't-Tefsîr:1/302; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:10/242)* kavlinde ifâde etmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; Hakk'ı tekzîb edenler, ilimleri tahkikten kāsır (inceleyici yaklaşımdan noksan) olduğu için böyle yapmışlardır. Çünkü tasdîkin şartlarından biri de tahkîktir.

Allâh-u Te'âlâ kimin kalbine burhan ve delillerinin hakîkatlerini parlatır da şüpheciliği gerektiren şeyleri ondan engellerse işte gayba ancak o kişi îmân edebilir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme ince düşünmeden, akıl-fikir yormadan ve işin hakîkatine vâkıf olmadan süratle hakkı tekzîbe yeltenenleri zemmetmektedir.

İşte mâneviyattan mahcup (perdeli) olan inkârcıların, kavmin kelimelerine (Ebû Yezîd el-Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr, Muhyiddîn ibni Arabî, İbni Fârız, Abdülkerîm el-Cîlî ve İbni Seb'în *(Kuddise Sirruhum)* gibi velîlerin sözlerine) karşı yaptıkları budur.

Çünkü onlar, hüküm vermekte acele etmeyip iyice düşünmeleri gerekirken, bu zatların kelimelerini ince düşünmeden, muhtevâlarını hakkıyla bilmeden ve sözlerini binâ ettikleri ıstılahlarına (aralarında kullandıkları ve herkesin anlamadığı tâbirlere) vâkıf olmadan hemen bu büyüklerin sözlerini inkâra kalkışmışlardır.

Âyet: 40

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (40)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يُؤْمِنُ) **inanıyor,** kime? (بِهِ) **o** (Kur'â)**na,** daha, (وَمِنْهُمْ) **yine onlardan vardır,** (مَنْ) **öyle** (aklı kıt olan) **kimse ki,** (لَا يُؤْمِنُ) **inanmıyor,** kime? (بِهِ) **ona,** (وَرَبُّكَ) **Senin Rabbin ise,** kimdir? (أَعْلَمُ) **ziyâde bilendir,** kimi? (بِالْمُفْسِدِينَ) **o bozguncuları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(O inkârcıların) **içlerinden o** (peygamberin ve Kur'ân'ın hak olduğu) **na** (kalben) **inanan** (fakat inadına bunu açıklamayıp, kâfirlikte ısrarcı olan) **da vardır, yine onlardan** (aşırı düşüncesizliği ve kıt kafalılığı yüzünden kalben) **ona inanmayan da vardır** /***onlardan*** *(yakında kâfirlikten tevbe edip)* ***ona inanacak olan da vardır, yine onlardan*** *(gelecekte de)* ***ona inanmayacak*** *(ve kâfir olarak ölecek)* ***kimse de vardır***/**. Senin Rabbin ise** (İslâm'ın doğruluğunu bildiği halde inadına inanmayan ve kâfirlikte ısrar edecek olan) **o bozguncuları pekiyi bilendir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin, mânâlarını kavramadan **Allâh**'ın âyetlerini körü körüne inkâr ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede ise kiminin bu inkâr üzere kalacağını, kiminin de ileride îmân edeceğini, dolayısıyla onlara toptan bir azap göndermenin maslahata uygun (faydalı bir şey) olmadığını açıklamıştır.

"Semerkandî, Zâdü'l-mesîr, Fahrurrâzî, Hâzin, Beğavî ve *Âlûsî"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerimeye birkaç türlü mânâ verilmiştir: Bir mânâya göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm** hakkında **Mekke** ehlinin ve dolayısıyla diğer insanların iki fırkaya ayrıldığını, bunlardan bir kısmının ileride düşünüp yola geleceğini, peygamberi ve Kur'ân'ı tasdik edeceğini, diğer bir kısmının ise inadına tekzipte ısrar edip inkârı sürdüreceklerini açıklamıştır.

Diğer bir mânâya göre ise insanlardan bir kısmının Kur'ân'ın hak olduğunu bildikleri ve onun hak olduğuna içlerinden inandıkları halde dillerinden bunu açıklamadıkları, diğer kısmının ise açıktan inkâr ettikleri beyân edilmiş olmaktadır.

Ebû Sâlih'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklettiği bir diğer mânâya göreyse, âyet-i celîlenin bidâyetindeki zamîr ehl-i kitâba râcidir ki buna göre mânâ: "Yahudilerden, ölümünden önce **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'ân'a inananlar olacağı gibi, inanmayıp kâfirlik üzere ölenler de olacaktır" şeklindedir.

Yine böylece bu kavle göre de: "Ehl-i Kitap içerisinde zâhiren inanmadıklarını söyledikleri halde Kur'ân'ın ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hak olduğuna kalben inananlar bulunduğu gibi körü körüne taklitçilik yüzünden kalben de inanmayanlar vardır" mânâsı mülâhaza edilebilir.

Nitekim:

﴿اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

"Kendilerine kitap vermiş olduğumuz o (Abdullâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)* gibi mümin) **kimseler** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in açık târifini Tevrât'ta buldukları için,) **kendi oğullarını** (şeksiz şüphesiz) **tanıdıkları gibi onu tanımaktadırlar.**

Şüphesiz ki onlardan (inat edip Müslüman olmayan) **bir fırka, elbette** (kıskançlık yüzünden) **hakkı gizlemektedirler. Oysa kendileri** (kitaplarında bildirilen zâtın, Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğunu) **bilmektedirler."** *(el-Bakara Sûresi:146)* kavl-i şerîfi ile:

﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾

"Nefisleri(; kalpleri ve vicdanları) **onlar**(a gösterilen mûcizelerin, Allâh tarafından olduğun)**a kesinlikle iyice inandığı halde,** (sırf âyetlere karşı) **bir haksızlık yapmak ve üstünlük tasla**(yarak îmandan kaçın)**mak için onları inkâr ettiler."** *(en-Neml Sûresi:14)* âyet-i kerîmesi Ehl-i Kitâbın böyle kötü huylara sâhip olduklarını açıklama husûsunda kâfi ve vâfî (yeterli ve bol) delil teşkil etmektedir.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ) **"Senin Rabbin ise, o bozguncuları pekiyi bilendir"** kavl-i şerîfi, İslâm'ın doğruluğunu bildiği halde inadına inanmayarak yâhut körü körüne kâfirlikte ısrar eden müşrikleri ifsâd (bozgunculuk yapmak) ile sıfatlamıştır ki burada iki şeye dikkat çekilmiş olmaktadır.

Âyet: 40

Birincisi; onların aslında İslâm fıtratı üzere yaratılmış oldukları halde kendilerine verilen irâde ve kudreti kötü yolda kullanarak ve bozuk işler yaparak fıtrî istîdatlarını (yaratılışlarında mevcut olan İslâm'ı kabullenme kābiliyetlerini) bozduklarına dikkat çekilmiş, **ikinci olarak** da **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ezelî ilminde onların kendilerine verilen irâde ve kudreti inkârda ısrarcılık yönünde kullanacaklarını bilmesi hasebiyle onlar hakkında îmansız ölme kararı yazmasının hikmetine işâret edilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Hakk Te'âlâ** kimlerin kalplerinin gözlerini yakîn (şüphesiz inanç) nûruyla sürmelediyse işte onlar îmân ederler.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** kimlerin kalplerini körlükle damgaladıysa, onlar da sapıtıp hidâyetten kayarlar ve îmân edemezler. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın iki tâife hakkındaki sünneti (âdeti) böyle cereyân edegelmiştir. Sen artık **Allâh**'ın sünnetini değiştirecek bir güç bulamazsın!

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bu ve evvelindeki üç âyet-i kerîmenin işâreti vechile; kalpler **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden temizlenip bütün bulaşıklıklardan sâfî (arınmış) olunca o kalplere çok ince ilimler ve sırlar ilhâm edilir.

O ilimler **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası tarafından ortaya atılmak sûretiyle uydurulmuş değildir. Velâkin kendilerinden önce ilhâma mazhar olan evliyâullâhın ilimlerini ve sırlarını tasdîk eder mâhiyettedir.

Artık her kim bu ilhamları tenkide kalkarsa o zaman mânevî yolun tafsîlâtı, müridlerin uygulaması gereken âdâb ve **Allâh-u Te'âlâ** ile muâmelenin şartları hakkında kendi nefsinden başka bir şey getirsin ve arkadaşlarından da bu hususta yardım alsın.

Ama bunu yapamıyorsa demek ki o, ilminin kavramadığı, akıl ve idrâkinin ulaşmadığı şeyleri yalanlamıştır. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** katında hakîkat ehlinin konuştuğu sırlı ilimlerin gerçek mânâları ileride mutlaka ortaya çıkacaktır. İnsanlar içerisinde bu sırlara inanan vardır, inanmayıp ehlini ta'n eden, hattâ bu sebeple onları zındıklıkla ithâm edenler de vardır. Ama **Allâh-u Te'âlâ** kimlerin müfsid olduğunu hakkıyla bilendir!

﴿ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (41)

(وَإِنْ كَذَّبُو) **Eğer yalanlarlarsa,** kimi? (كَ) seni, (فَقُلْ) **de ki,** (لِي) **bana âittir,** ne? (عَمَلِي) **benim amelim**(in karşılığı), daha, (وَلَكُمْ) **size mahsustur,** ne? (عَمَلُكُمْ) **sizin ameliniz**(in vebâli), (أَنْتُمْ) **siz,** kimlersiniz, (بَرِيئُونَ) **uzak kimselersiniz,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (أَعْمَلُ) **ben yapmaktayım,** (وَأَنَا) **ben de,** (بَرِيءٌ) **berîyim,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (تَعْمَلُونَ) **siz yapmaktasınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Bu kadar delillerle susturuldukları halde hâlâ) **seni yalanla**(makta ısrarcı olu)**rlarsa,** (artık kendilerinden uzak olduğunu ifâde etmek üzere) **de ki: "Benim amelim**(in karşılığı) **bana âittir, sizin amelleriniz**(in vebâli) **de size mahsustur. Siz benim yapmakta olduğum şeyler**(in mesûliyetin)**den uzak kimselersiniz. Ben de sizin yapmakta olduklarınızdan berîyim!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede insanlardan bâzısının ne kadar mûcize görseler de inanmayacaklarını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede şirkte ısrar edenlere karşı nasıl bir hitap üslûbu tercih edeceğini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâlim etmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine hitâben: "Sen müşriklere karşı inanmalarını iktizâ eden bunca huccet ve delil getirmişken onlar hâlâ inadına inkârı sürdürürlerse sen de kendilerine artık onlardan uzak olduğunu ifâde etmek üzere:

'**Benim amelim**in karşılığı **bana âittir, sizin amellerinizin** vebâli **de size mahsustur.** Çünkü ben size karşı gereken tebliğ ve uyarıları yaparak bu konuda Rabbime mâzeretimi sunmuş oldum, hak veya bâtıl amellerden herhangi biri husûsunda **siz benim yapmakta olduğum şeyler**in mesûliyetin**den uzak kimselersiniz.**

Âyet: 41

Ben de sizin yapmakta olduklarınızdan berîyim! Çünkü kimsenin amelinin karşılığı o işi yapandan başkasına teaddî etmez (geçmez)' diye söyle" buyurmuş olmaktadır.

Nitekim bir başka âyet-i kerîmede de Habîbine hitâben bu meâlde:

﴿فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾

"Eğer (akraban) **sana** (uymayıp) **isyân edecek olurlarsa: 'Şüphesiz ben sizin yapmakta olduğunuz** (kötü) **şeylerden tamâmen uzağım' de"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:216)* diye emretmiştir.

İmâm-ı Mukātil ve **Kelbî** *(Rahimehümellâh)* bu âyet-i kerîmenin hükmünün kılıç (cihâd) âyetiyle mensûh (kaldırılmış) olduğunu söylemişlerse de **İmâm Fahruddîn er-Râzî** *(Rahimehullâh)*:

"Bu âyetin mânâsı 'Herkesin yaptığı işten ancak kendisinin mesul tutulacağı ve hak ettiği sevap ya da azâbın yine kendisine mahsus kalacağı' şeklinde olduğundan, savaş âyeti de bu âyetin hiçbir medlûlünü değiştirmediği için nesh konusunu gündeme getirmek bâtıl (mânâsız) olmuştur" diyerek bu görüşü uzak kabul etmiştir.

Ancak mensûh diyenler buraya: "Ben sizin işinize karışmam, siz de bana karışmayın, hangi şirki işlerseniz işleyin hiç oralı olmam ve buna îtiraz etmem, sâdece sizden yüz çevirerek bu işlerinizi görmezden gelirim" şeklinde bir mânâ vermiş olmalılardır ki bu âyet-i kerîmede neshi konu etmiş olabilsinler. Zîrâ bu mânâya göre herkes nezdinde nesh mevzûbahistir.

Tabî ki âyet-i kerîme mensûh kabûl edilmese bile kâfirlere yüz verir mâhiyette de anlaşılmamalıdır. Zîrâ müfessirlerin cumhûruna göre âyet-i kerîme "Zecr (şirkten men etme)" mânâsını ihtivâ etmektedir ki buna göre müşriklere:

"Bana sizin yaptıklarınızı sormayacaklar ama âhirette siz bu inkârınızın karşılığını büyük azaplara dûçâr kılınarak tadacaksınız" şeklinde tehditvârî bir üslûp ile cevap vermesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e öğretilmiş olmaktadır.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklere: "Sizin yaptığınız günahlardan ben azap çekmeyeceğim, ben ancak size acıyorum ve sizin iyiliğinizi istediğim için söylüyorum" buyurmuş olmaktadır ki bir hadîs-i şerîfinde de kendisinin bu vasfını bir misalle açıklamıştır.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى مُوسٰى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِىَ اللّٰهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اَتٰى قَوْمًا فَقَالَ: يَا قَوْمِ اِنِّى رَاَيْتُ الْجَيْشَ بِعَيْنَىَّ وَاِنِّى اَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ فَالنَّجَاءَ فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ قَوْمِهِ فَاَدْلَجُوا فَانْطَلَقُوا عَلٰى مَهَلِهِمْ فَنَجَوْا وَكَذَّبَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ فَاَصْبَحُوا مَكَانَهُمْ فَصَبَّحَهُمُ الْجَيْشُ فَاَهْلَكَهُمْ وَاجْتَاحَهُمْ فَذٰلِكَ مَثَلُ مَنْ اَطَاعَنِى فَاتَّبَعَ مَا جِئْتُ بِهِ وَمَثَلُ مَنْ عَصَانِى وَكَذَّبَ بِمَا جِئْتُ بِهِ مِنَ الْحَقِّ.»

"Şüphesiz ki benim ve Allâh'ın beni kendisiyle gönderdiği şeyin (dînin) **meseli** (ilginç durumu)**, bir adamın hâli gibidir ki o** (kişi)**, kavmine gelerek:**

'Ey kavmim! Ben iki gözümle (şurada düşman) **ordu**(su) **gördüm** (onlar beni soydular, ben kaçtım geldim, şimdi size haber veriyorum)**.**

Şüphesiz ki ben çıplak (soyulmuş) **bir nezîrim** (uyarıcıyım)**!** (Beni soyanların size de saldırmalarından önce sizi uyarıyorum,) **hemen kurtuluş arayın** (kaçmaya bakın)**' demiştir.**

Bu haber üzerine kavminden bir tâife ona itaat edip gecenin başında yola düşerek sükûnetle gitmişler ve (bunlar kaçıp) **kurtuluşa ermişlerdir.**

Kavminden bir kısmı da onu yalanlayarak yerlerinde kalmışlar, derken sabahleyin ansızın (düşman) **ordu**(su) **sabah baskını yaparak onları helâk etmiş ve köklerini kazımıştır.**

İşte bu, bana itaat edip de getirdiğime uyan kimse ile bana âsî olup, benim getirmiş olduğum hakkı yalanlayan kimsenin ilginç misâlidir." *(el-Buhârî, el-İ'tisam:2, no:6854, 6/2656, er-Rikāk:26, no:6117, 5/2378; Müslim, el-Fezâil:6, no:2283, 4/1788; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/337-338)*

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredilen: "Artık gizlilik âşikâr oldu, gerçekler ortaya çıktı, iki yol birbirinden ayrıldı, ne iyilik yapan kötülük sâhibinin cürmüyle muâkab olur (azaba uğrar), ne de kötülük yapan iyi amel sâhibinin yanlışıyla muâteb olur (siteme uğrar). Bu durumda herkes ancak kendi yaptığıyla muhâseb olur (hesâba çekilir)." mânâsı ne kadar mânidârdır.

Âyet: 41

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Herkesin Yaptığı Amelden Kendisinin Mesul Olacağı:

﴿قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾

"(Rasûlüm! Sana karşı: 'Bütün peygamberler bizden gelmiştir, bu yüzden senin gibi bir Arap, peygamber olamaz!' diyen o Yahudilere:)

'Siz Allâh(ın, sizin dışınızdaki ırklardan bir peygamber seçmesi) **hakkında bizimle mücâdele mi ediyorsunuz?!**

Hâlbuki O, bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. (Hepimiz O'nun özbeöz kullarıyız. O hiçbir ırka, diğerine göre yakın veyâ uzak değildir ki vahyine mazhariyeti, belli bir ırka tahsis etmiş olsun!)

Bizim amellerimiz bize âittir, sizin amelleriniz de size mahsustur. (Bu yüzden iyi amellerimize karşılık, Allâh'ın bize de ikram etmesi uzak görülemez.) **Biz** (ibâdetlerimizi) **ancak O'na** (tahsis eden hâlis) **muhlis kimseleriz' de."** *(el-Bakara Sûresi:139)*

﴿اَللهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اَللهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾

"(Habîbim! Müşriklere:) **'Bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz ancak Allâh'tır! Bizim amellerimiz bize âittir; sizin amelleriniz de size âittir** (bu nedenle herkesin sevâbı da azâbı da sâdece kendisini alâkadar eder).

(Artık gerçek, gün gibi belirdiği için) **bizimle sizin aranızda delil getirme mücâdelesi**(ne hâcet) **yoktur.** (Kıyâmet günü) **Allâh aramızı birleştirecektir. Zâten varış ancak O'nadır.** (Dolayısıyla aramızda son hükmü O verecektir)**' de."** *(eş-Şûrâ Sûresi:15)*

﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾

"(Rasûlüm! O kâfirlere:) '**Sizin** (bâtıl) **dîniniz size âittir** (artık siz onu bırakacak değilsiniz)**; benim** (hak olan) **dînim de bana mahsustur** (artık ben de onu terk edecek değilim)**' de."** *(el-Kâfirûn Sûresi:6)*

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (42)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** (مَنْ) **öyle kimseler ki,** (يَسْتَمِعُونَ) **kulak veriyorlar,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** (أَفَأَنْتَ) **yoksa sen mi,** (تُسْمِعُ) **duyuracaksın,** kime? (اَلصُّمَّ) **o sağırlara,** (وَلَوْ كَانُوا) **hele bir de olmuşsalar,** nedir olmuşsalar? (لَا يَعْقِلُونَ) **anlamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nlardan kimi** (Kur'ân okuduğun zaman) **sana kulak vermektedirler. Yoksa o sağırlara sen mi duyuracaksın? Hele bir de** (akılsız olup, hiçbir şey) **anlamaz olmuşlarsa."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirleri inanacak olan ve inanmayacak olan şeklinde iki kısma ayırdıktan sonra bu âyet-i kerîmede inanmayacak olanları da iki kısma ayırmıştır.

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Nesefî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde, îmân etmeyecek olan kâfirlerin iki kısım olduğunu beyân sadedinde; bir kısmının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı son derece kin ve düşmanlık taşıdığını ve dînini kabul etmekten ziyâdesiyle nefret ettiğini, diğer bir kısmının ise böyle olmadığını beyân etmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmesinde birinci kısımdan bahsederken: "Evet, onlardan bir kısmı senin ne dediğine kulak veriyor ve okuduğun Kur'ân'ı dinliyorlar, fakat sana karşı olan kızgınlıklarının kuvvetli oluşu ve nefretlerinin büyüklüğü onları sağıra çevirdiği için, senden ne dinleseler de okuduklarının hiçbir güzelliğini farkedemez hâle geliyorlar. Sağıra işittirmek senin elinde olmadığı gibi sana karşı nefretle yaklaşan insanlara da okuduğun şeylerin hak olduğunu anlatman senin için mümkün değildir" buyurmuş olmaktadır.

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme Yahudiler hakkında inmiştir, onlar **Mekke**'ye gelip Kur'ân dinlediler, Kur'ân onların çok hoşuna gitti, inanmak da istediler fakat şekâvetleri (bedbahtlık ve kıskançlıkları) kendilerine gâlip gelerek Müslüman olmadılar.

Âyet: 42

Dahhâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; bir kere **Kureyş** kâfirleri **Mescid-i Harâm**'a girdiklerinde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Makām-ı İbrâhîm**'in yanında namaz kılıyordu, namazda da Tâhâ Sûresini okuyordu.

Bunu gören **Velîd ibni Muğîre**: "Ey Kureyş topluluğu! **Muhammed** sırf sizin kalplerinizi etkilemek için okuyor" dedi. Bunu duyan **Ebû Cehil** ve arkadaşları: "Bu Kur'ân okunurken dinlemeyin ve gürültü yaparak onu bastırmaya çalışın" dediler.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirerek: "Habîbim! Sana kulak vermeyip sağır gibi davranan, üstelik akıllarını hakkı bulmaya kullanmayan bu kişilere sen nasıl işittirebilirsin?" buyurmuş oldu. *(es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/99-100)*

Ulemânın beyânı vechile; kulaktaki sağırlık, sesleri anlamaya zıt düşen bir ârıza olduğu gibi şiddetli kin ve nefret de işitilen sözlerin güzelliklerine vâkıf olmaya ters düşen bir haslettir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kâfirlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuduğu Kur'ân'ın güzelliklerini onlara duyurtmayacak derecede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kin ve nefret duyduklarını, bu durumda olanların ise ona tâbi olamayacaklarını açıklayarak kıymetli peygamberine tesellî bahşetmiş ve bir mânâda kendisine:

"Bu kişiler ilaç kabul etmeyecek şekilde akıl hastalığına tutuldular, hikmetli bir tabîb tedâviye cevap vermeyecek bir hasta gördüğünde onunla uğraşmaz ve ona ilaç kâr etmedi diye kendini sıkıntıya sokmaz. İşte böylece senin de bu kâfirlerin durumudan dolayı üzülmemen gerekir" buyurmuş olmaktadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ) **"Hele bir de** (akılsız olup, hiçbir şey) **anlamaz olmuşlarsa."** kavl-i şerîfinde şöyle bir incelik zikredilmiştir:

"Akıllı bir sağır bâzı kere karşısında konuşanın işâret dilinden yola çıkıp ferâsetini kullanarak kendisine denilmek isteneni anlayabilir. Ama bir insan hem işitme hem de anlama duyularını birlikte kaybedince artık onun hakkında iş tamamlanmış ve ümit kesilmiştir. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede müşriklerin hem sağır hem de akılsız olduklarını beyân ederek, onların îmân etmemelerinden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşetmiştir.

Elbette ki **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında bidâyeten akılsızlık ve sağırlık hükmü vermemiş ancak onların kötü ameller işleyeceklerini ve inadına doğru yolu seçmeyeceklerini ezelde bilmesi sebebiyle onları duymaz ve anlamaz hâle getirmiştir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân okurken ve şerî'at hükümlerini tâlim ederken zâhir kulağıyla işittikleri halde kalp kulaklarında sağırlık bulunan birtakım kimseler onu duymamışlardır.

Çünkü onların kalpleri dünyâ sevgisinden ve şehvetlerinin etkisinden dolayı kör ve sağır hâle gelmiştir. Bir şeyi sevmek ise insanı başka şeylerden kör ve sağır edecek kadar tesirlidir."

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere, ledünnî ilimlerin hakîkatlerini bilmek ve âlem-i melekûtü temaşa etmek mükteseb (çalışmayla kazanılan bir şey) olamaz.

Bilakis her ikisi de **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî olan husûsî mevhibelerinden iki bahşiştir ki, ezelî ilminde ve kadîm hükmünde daha kulların kesbi devreye girmeden husûsî sevdiklerini bu bağışlarla seçkin kılmıştır.

Eğer bu fazîletlere erişmek mükteseb olsaydı elbette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklere işittirmeye ve hakkı göstermeye kādir olurdu. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ** fazlını dilediğine verir ve böylece seçkin kullarına Kendisini tanımayı bahşeder de artık onlarla hitâb-ı ilâhî arasında hicâb (perde) kalmaz ve onlarla cemâli arasında nikāb (peçe) kalmaz.

Hüseyn (Hallâc-ı Mansûr) *(Kuddise Sirruhû)* şöyle mânâ vermiştir: "Her kim sana kendi nefsiyle kulak verirse sen ona bir şey işittiremezsin, Biz ezelde kime işittirdiysek sen ancak ona işittirebilirsin. Senin işittiremediklerin ise ancak sağırlar gibidir ki duysalar da duymamış gibi anlamazlar."

Nitekim bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا﴾

"Sen ancak Bizim âyetlerimize inanmakta olan kimselere (hakîkatleri) **duyurabilirsin..."** *(en-Neml Sûresi:81)* buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Biz kimin hakkında ezelde saâdet hükmü (bahtiyarlık kararı) icrâ ettiysek sen ancak ona işittirebilirsin" demektir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا
يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَّلٰكِنَّ النَّاسَ
اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَّمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً
مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ؕ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللّٰهِ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾
وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَآءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِى ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ
اللّٰهُ ؕ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ؕ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَّلَا
يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا
يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؕ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ
كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ ۚ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِـُٔونَكَ
اَحَقٌّ هُوَ ؕ قُلْ اِى وَرَبِّىٓ اِنَّهٗ لَحَقٌّ ۫ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (43)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** kim? (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَنْظُرُ) **bakmaktadır,** kime? (إِلَيْكَ) **sana** (inanmayı gerektiren delillere), (أَفَأَنْتَ) **yoksa sen mi,** (تَهْدِي) **hidâyete erdireceksin,** kimi? (اَلْعُمْيَ) **o körleri,** (وَلَوْ كَانُوا) **hele bir de olmuşsalar,** nedir olmuşsalar? (لَا يُبْصِرُونَ) **görmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlardan kimi de sana bakıp, peygamberliğine delâlet eden açık delilleri gördüğü halde inanma)**maktadır. Yoksa o körleri sen mi hidâyete erdireceksin? Hele bir de görmez olmuşlarsa."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in okuduklarını dinledikleri halde sağır gibi davranan müşriklerin kötü hâlini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördükleri halde kör gibi muâmele ettiklerini açıklamıştır.

"Taberî, Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kavminin içinde bulunan müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuna dâir tüm delilleri ve nübüvvetin bütün alâmetlerini gördüklerini velâkin irâdelerini doğruyu görüp anlayarak inanmak yönünde kullanmadıkları için **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları hidâyete muvaffak kılmadığını, bu nedenle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de onları hidâyete eriştirmeye kādir olamadığını açıklamıştır.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Bu müşrikler senin doğruluğunun tüm delillerini gördüler velâkin **Allâh** onları îmâna hidâyet etmedi. Artık sen ne kadar istesen de onları doğru yola getiremezsin. Nasıl ki sen köre ortalığı görebileceği bir göz yaratamıyorsan, bunlara doğru yolu göstermeye de gücün yetmez. Benim duyma hissini aldığım kişiye işittiremezsin, benim görme hâssesini giderdiğim kişiye hakkı gösteremezsin, irâdesini şirke sarfettiği için hatâsız ilmimle îmân etmeyeceğini bildiğim ve kâfir öleceğine hükmettiğim kimseleri îmâna muvaffak kılamazsın!

Âyet: 43

Hidâyet yaratacak ancak Benim" buyurmak sûretiyle, kendisinin onlardan mesul olmayacağı ve ne kadar istese de **Allâh-u Te'âlâ** onların basîretlerini kör ettiği için îmâna gelmeyecekleri husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e teselli bahşetmektedir.

Bu şekilde bir mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "İlaç kabul etmeyen ve tedâviden fayda görmeyecek olan hastayı gören bir doktor nasıl ki onun iyileşmemesinden etkilenmez ve onu tedâviyle uğraşmaz ise sen de onlardan uzak ol ve seni inkârda ısrarcı olmalarından dolayı müteessir olma" buyrulmuş olmaktadır.

İbnü'l-Cevzî ve **Ebû Hayyân** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre; "Bu ve bir önceki âyet-i kerîme **Nadr ibni Hâris** ve diğer müşrikler hakkında nâzil olmuştur" ki onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i dinledikleri halde alay eden kişilerdir. **Allâh-u Te'âlâ** bunların îmân etmeyeceklerini ve kâfir olarak öleceklerini bilmesi hasebiyle bu âyet-i kerîme ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i onların îmânından ümit kestirmiştir.

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*ın beyanına göre ise; bu âyet-i kerîme Yahudilerden bir kavim hakkında nâzil olmuştur. Daha önceki âyet-i kerîmede **(40. âyet-i kerîme)** kâfirler inanacak ve inanmayacak olanlar şeklinde ikiye ayrıldıktan sonra bu âyet-i kerîmelerde inanmayacak olanlar, dinleyip anlamayanlar ve bakıp hidâyet bulmayanlar şeklinde taksim olmuştur.

Dolayısıyla bu iki âyet-i kerîmeden maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu kâfirlerin nefret, düşmanlık ve şiddetli buğz husûsunda kendisine hiçbir ilacın fayda veremeyeceği bir mertebeye ulaştıklarını bildirmektir. Zîrâ sağır, ahmak, kör ve basîretsiz bir kişiden Kur'ân'ın güzelliklerine ve ihtivâ ettiği mûcizelere vâkıf olmasını beklemek mümkün değildir.

Ayrıca böyle bir durumda olan kişinin, Rasûlü'nün elinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın icrâ ettiği mûcizeleri görmesi de mümkün olmadığından bu kişilerin hidâyetinden kesinlikle ümit kesilmiştir.

Nitekim bu mânâda şâir şöyle demiştir:

وَإِذَا خَفِيتُ عَلَى الْغَبِيِّ فَعَاذِرٌ أَنْ لَا يَرَانِي مُقْلَةٌ عَمْيَاءُ

"Ahmak kişiye ben (ve fazîletlerim) **gizli kalmışsam,**
Tabî ki kör gözün beni görmemesi mâzur görülür."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ) **"Yoksa o körleri sen mi hidâyete erdireceksin? Hele bir de görmez olmuşsalar"** kavl-i şerîfi bu müşriklerin hidâyet bulmayacaklarını tekit mâhiyetindedir.

Zîrâ basarını (görme gücünü) yitirmiş bir kör, basîretini (kalp görüşünü) yitirmemişse diğer hislerini çalıştırarak en azından iç buluşuyla ve sezgileriyle bir şeyin gerçeğini anlayıp kavrayabilir. Bu nedenle birçok kere basîretli bir körün, gören bir ahmağın idrâk edemediği şeyleri sezgisiyle fark ettiğini görürüz. Dolayısıyla bir insan hem kör hem de ahmak ise hem gözden hem de kalpten mahrum olduğu için artık o ümitsiz vaka sayılır ki akıl ve basîretten mahrum olan hem kör hem sağır kimseler gibi onların İslâm'ı tasdik edip kabullenmeleri düşünülemez.

Görüldüğü üzere; bu âyet-i kerîmede kalp görüşü anlamına gelen basîret, göz görüşünden üstün tutulmuştur. Zîrâ basîreti olan kimsenin, basarı (göz görüşü) olmasa da zarar etmez, ama gözü gören birinin aklı olmazsa bu görme ona fayda vermez. Bu müşriklerin de basîreti olmadığı için bunlara yapılan nasîhat de zâyi olur gider.

Kisrâ'nın vezîri **Yûnân** şöyle demiştir: "Beş şey zâyiattandır; çorak arâziye düşen yağmur, güneş ışığında tutuşturulan kandil, kör adama düşen güzel kadın, hastanın yanındaki lezzetli yemek ve kıymetini bilmeyenin yanına düşen akıllı adam!"

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bundan evvelki âyet-i celîlede de beyân edildiği vechile; bir insanın kulağı olup duyması, söylenileni anlaması için yeterli olmadığı gibi, gözü olup bakması da görmesi için kâfî değildir. Çünkü duyduğu şeyi anlamaya ve baktığı şeyi görmeye meyli olmayan kişi duysa da anlamaz, baksa da görmez!

Nitekim bir talebe, kendisine ders okutan bir müderrisin konuştuklarını anlamak için dinlerse maksadı anlar. Aklı derste olmayan ise duysa da dersi hiç dinlememiş gibi anlamaz. Baktığı şeyin gerçek yüzünü anlamak isteyen kişi o gördüğü şeyin hakîkatini anlamak için kalben ona yönelmelidir.

Nitekim nakledildiğine göre **Sultan Gazneli Mahmûd Ğâzî**, Rabbânî bir Şeyh olan **Ebu'l-Hasen-i Harkānî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerini ziyâret etmek için yanına girdi ve bir süre oturdu. Sonra: "Ey Şeyh! **Ebû Yezîd el-Bistâmî** *(Kuddise Sirruhû)* hakkında ne dersin?" deyince o: "O öyle bir zattı ki, onu gören hidâyet bulurdu ve âşikâr bir saâdete kavuşurdu" dedi.

Âyet: 43

O zaman **Gazneli Mahmûd**: "Bu nasıl olur? **Ebû Cehil** *(Le'anehullâh)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördüğü halde saâdete eremedi ve şekāvetten kurtulamadı" dedi. Bunun üzerine Şeyh Efendi cevâben: "**Ebû Cehil** *(Le'anehullâh)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmedi, o ancak **Ebû Tâlib**'in yetimi olan **Abdullâh** oğlu **Muhammed**'i gördü, o **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmüş olsaydı elbette bedbahtlıktan çıkıp saâdete dâhil olurdu. Bunu doğrulayan delil **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"Sen onları sana bakıyorlarken görürsün. Hâlbuki onlar göremezler!" *(el-A'râf Sûresi:198)* kavl-i şerîfidir. Kafa gözüyle bakmak bu saâdeti mûcip olmaz, bilakis sır (latîfesinin ferâsetiyle) ve kalp nazarıyla bakış bu saâdeti îrâs eder. İşte **Ebû Yezîd** *(Kuddise Sirruhû)*yu ancak bu gözle gören saâdete erer" dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:7/198)*

İşte bu kıssadan da anlaşıldığı üzere; **Ebû Cehil** *(Le'anehullâh)*, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e rasül nazarıyla bakmamıştır, eğer o gözle baksaydı elbette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sâhip olduğu îmânın sekîneti, huşûun heybeti, takvânın azameti ona da sirâyet ederdi.

Nitekim biz insaf nazarıyla baktığımızda derisi simsiyah olan bir zencinin sâhip olduğu takvâ ve vera' nûrunun (haramlardan ve şüphelerden sakınma ziyâsının), etrâfını aydınlatacak kadar güçlü olduğunu görmekteyiz. **Ebû Cehil** de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu gözle bir kez bakacak olsa idi elbette durumu değişirdi.

Nitekim **Fedâle ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* **Mekke Fethi** senesi Ka'be'yi tavaf ederken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek niyetiyle kendisine yaklaştığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: «مَاذَا كُنْتَ تُحَدِّثُ بِهِ نَفْسَكَ؟» **"Yâ Fedâle! Nefsin sana ne söylüyordu?** (İçinden ne geçiriyordun?)" diye sorunca o: "Bir şey yok, ben **Allâh**'ı zikrediyordum" dedi.

Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gülerek: «اِسْتَغْفِرِ اللهَ» **"Allâh'tan mağfiret talep et"** buyurduktan sonra elini **Fedâle**'nin göğsünün üzerine koydu. **Fedâle** işte o anda kalbinde çok büyük değişiklikler farketti ve daha sonra bu olayı anlatırken: "O zamana dek onun yüzü kadar kızdığım bir yüz yoktu, lâkin daha elini göğsümden kaldırmamıştı ki vallâhi **Allâh**'ın kulları arasında bana ondan daha sevgili olan kimse kalmadı" dedi. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:4/59, Tefsîru'ş-Şa'râvî:10/5955)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gaflet ve gaybeti (habersizliği) sebebiyle her kimin basîreti kapanmışsa, gözünün görmesi onun ancak perdesine perde katar.

Allâh'a **Allâh** ile nazar etmeyen ve **Allâh**'ı **Allâh** ile duymayan kişinin varacağı son nokta körlük ve sağırlıktır.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾

"Fakat (nerede onlar için böyle bir gayret ve basîret?!) **Hakîkat gerçekten şudur ki;** (kafalarda bulunan) **gözler kör olmaz** (olsa da bir zararı olmaz) **velâkin göğüsler içindeki o kalpler kör olur.**

(Nitekim kalp gözü görürken, göz körlüğü zarar veremeyeceği gibi, kalp körken de, baş gözünün görmesi fayda veremez.)" *(el-Hacc Sûresi:46)* buyuruyor.

Dostlar hakkında da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan naklen:

«فَبِي يَسْمَعُ وَبِي يُبْصِرُ.»

"Ancak Benimle işitir ve ancak Benimle görür" *(el-Buhârî, er-Rikak:38, no:6137, 5/2384)* buyurmuştur.

Bu mânâda Meşâyıhın sözcüsü şöyle demiştir:

تَأَمَّلْ بِعَيْنِ الْحَقِّ إِنْ كُنْتَ نَاظِرًا إِلٰى مَنْظَرٍ مِنْهُ إِلَيْهِ يَعُودُ

"Eğer bakıyorsan Hakk'ın nazarıyla iyi düşünerek bak,
Öyle bir manzaraya ki, O'ndan yine ancak O'na dönmektedir!"

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sana nefsiyle bakan seni göremez, seni ancak sana Bizimle bakan görebilir. Seni ancak vakitlerini seni görme uğrunda geçiren ve seni görmek için çalışanlar görebilir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Onları sana bakarlarken görürsün. Hâlbuki onlar** (senin hakîkatini) **göremezler."** *(el-A'râf Sûresi:198)* buyurmuştur.

Âyet: 43

İşte bu mânâ sebebiyledir ki **Abdullah ibni Büsr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طُوبٰى لِمَنْ رَأٰنِي وَطُوبٰى لِمَنْ رَأٰى مَنْ رَأٰنِي.»

"Beni görene müjde olsun! Beni göreni görene de müjde olsun." *(el-Hâkim, el-Müstedrek, no:6994, 4/96)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin işârî mânâsı:

"Ey vâiz! Onlardan kimisi senin vaazına kulak verir lâkin öğüt almaz, o aklını çalıştırmayan sağırlara sen mi işittireceksin?!

Ey mürşid! Onlar içerisinde senin kerâmetlerini ve husûsiyetlerini müşâhede eden kimseler de vardır lâkin hidâyete ermezler. Bu basîretsiz körleri sen mi hidâyete erdireceksin?

Şüphesiz ki **Allâh** insanlara zulmetmez, bilakis her dönemde vaaz eden âlimler ve kalp hastalıklarını tedâvi eden mürşidler gönderir. Lâkin insanlar o zatların yolundan ayrılarak hattâ onlar hakkında sû-i zan yaparak (kötü düşünerek) kendilerine yazık etmiş olurlar." şeklindedir.

﴿ إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلٰكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (44)

(إِنَّ اللهَ) **Şüphesiz Allâh,** (لَا يَظْلِمُ) **zulmetmez,** kime? (اَلنَّاسَ) **insanlara,** neyle? (شَيْئًا) **hiçbir şeyle,** (وَلٰكِنَّ النَّاسَ) **lâkin insanlar,** (أَنْفُسَهُمْ) **ancak kendi nefislerine,** (يَظْلِمُونَ) **zulmediyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz ki Allâh insanlara (dünyâ ve âhiret menfaatlerini kazanmaları için gereken şeylerden) **hiçbir şey**(i eksik vermek sûreti) **ile zulmetmez. Lâkin insanlar** (kendilerine verilen duyuları ve uzuvları, yaratılış gâyesinin dışında kullanıp, hakkı kabulden yüz çevirerek, peygamberleri inkâr ederek ve deliller hakkında düşünmeyi terk ederek) **ancak kendi nefislerine zulüm yapıyorlar."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde müşriklerin duydukları ve gördükleri halde duymaz ve görmez gibi davranarak hidâyet bulamadıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede Kendisinin onlara hidâyet yaratmayarak onlara zulmetmediğini, bilakis onların hidâyet istemeyerek kendilerine zulmettiklerini açıklamıştır.

"Vâhidî, İbnü'l-Cevzî, Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve *Âlûsî"* tefsirlerinde zikredildiğine göre ulemâ: "**Allâh-u Azze ve Celle** ezelî kazâ ve kaderi gereğince şekâvet ehline bedbahtlık hükmünü vermiş ve bu âyet-i kerîmede onlar hakkında verdiği bu îmansız ölme ve ebedî cehennemde kalma hükmünün müşriklere karşı bir zulüm muâmelesi olmadığını açıklamıştır.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onlara İslâm'ın hak olduğunu anlamaları için gerekli olan akıl ve hisleri vermeyerek onlara haksızlık etmemiştir. Bilakis onlara bunca delilleri verdiği halde onlar inadına akıllarını bu delilleri anlamaya kullanmayı bırakıp kendileri canlı varlıklar oldukları halde cansız varlıklara taparak nefislerine zulmetmişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ kullarına hidâyet kâbiliyeti vermeyip de sonra onları hidâyet bulmaya ve îmânı kabul etmeye cebretmemiştir. Bilakis onlara herkese verdiği fıtratı bahşederek doğru yolu bulma istîdâdı vermiştir.

Âyet: 44

Lâkin onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine gönderdiği peygamberleri ve kitapları hiçe sayarak, onlar hakkında düşünüp kafa yormayarak ve şerî'atin emir ve yasaklarına muhâlefet ederek fıtratlarına konulan istidâdı ifsât ettiklerinden (hakkı kabul etme ve doğruya inanma kābiliyetlerini bozduklarından) ancak kendilerine zulmetmişlerdir.

Evet, kullar günah kesbettikleri zaman ancak kendilerine zulmetmiş olurlar. Zîrâ onlar bir şey yaratamazlar, lâkin günahlar da **Allâh**'ın kazâ ve kaderiyle (yaratmasıyla) olsa da, onlar bu fiilleri kendi özgür irâdeleriyle yaptıkları için kendi fiilleri kendilerine âit olması hasebiyle zulüm ancak onlara nispet edilmiştir.

Ulemânın beyânı vechile; zulmün lügatte iki mânâsı vardır; biri, adâletin zıttı olan zulümdür, bu da haksızlık yapmak anlamındadır ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bundan münezzeh olduğu îzâha muhtaç değildir.

Zulmün diğer bir mânâsı ise; noksan etmek demektir ki bu mânâya göre âyet-i kerîme: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** rasüller göndermek, şerî'atler ikāme etmek, âyetler inzâl etmek, o âyetleri anlayacak akıl ve idrâkler ihsân etmek, yaptıkları işlerde hürriyet ve seçim hakkı bahşetmek gibi hidâyet sebeplerinin tümünü kulların hidâyet ve irşâdı için lutfetmiş, bu hususta kullarına lâzım olan hiçbir şeyi eksik etmemiştir" şeklinde tefsir edilebilir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** kullarına idrâk kuvvetlerinin ve bunun için lâzım olan hislerin hepsini vererek hidâyet sebeplerini ellerinin altına koymuştur. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** onlara zulüm ve noksanlık yapmamıştır, sâdece amellerini tâkip edip saymış ve karşılığını takdir etmiştir.

Nitekim bir hadîs-i kudsîde:

«يَا عِبَادِى! اِنَّمَا هِىَ اَعْمَالُكُمْ اُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ اُوَفِّيكُمْ اِيَّاهَا. فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَلَا يَلُومَنَّ اِلاَّ نَفْسَهُ.»

"Ey Kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir. Onları sizin için say(ıp yaz)**ıyorum. Sonra** (âhirette) **onları**(n karşılığını) **size tastamam vereceğim. Artık** (ameli karşılığında kendisine verileni) **kim hayırlı bulursa Allâh'a hamdetsin. Hayırdan başka** (bir şey) **bulan da ancak kendini tenkit etsin."** *(Müslim, el-Birr:55, no:2577, 4/1995)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ az-çok, zerre kadar dahî zulmetmediğine göre o zaman kendisini cehenneme atan insan ancak kendisine zulmetmiş yâni kendisi-

ne mükemmel mânâda bahşedilen fıtratını ifsâd etmiş, anlayış güçlerine noksanlık getirmiş, kalbini perdelemiş ve böylece kendi hakkında zulmü kendi başlatarak ve düşmanlarının bile kendisine yapamayacağı kötülüğü yaparak dünyâda helâk, âhirette azap çukurlarına kendisini kendi eliyle yuvarlamış olmaktadır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ) **"Ey** (bozgunculuğa yönelen) **insanlar! Sizin zulmünüz** (gerçekte haksızlık yaptığınız kimselere değil,) **ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir"** kavl-i şerîfiyle bu hakîkati açıklamıştır.

İşte âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) **"Lâkin insanlar ancak kendi nefislerine zulüm yapıyorlar"** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ** insanlara zerre kadar zulüm yapmadığına göre insanların başına gelen azaplar onların kendilerine yaptıkları zulüm nedeniyledir" anlamına gelmektedir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** zulümden münezzehtir, zulmü Kendi adına yasakladığı gibi kulları arasında da haram kılmıştır. Nitekim **Mekhûl** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in **Allâh-u Te'âlâ**'dan naklettiği bir hadîs-i kudsîde:

عَنْ مَكْحُولٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «قَالَ اللهُ: يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا.»

"Ey Benim kullarım! Muhakkak Ben, zulmü Kendi Zât'ıma haram kıldım. Onu sizin aranızda da yasak yaptım. Artık siz de birbirinize zulüm yapmayın." *(es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/664; Müslim, el-Birr:15, no:2577, 4/1994)* buyurduğunu zikretmiştir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** şerî'at hükümlerini göndererek kullarına mahzâ adâlet uygulamış, Kendisi onlara zerre kadar zulmetmediği gibi onların da birbirlerine zulmetmesini yasaklamıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** kulunu yoktan yaratmış ve bülûğa erene kadar bünyesinin tekâmül etmesini bekleyerek onu mükellef tutmamış, mesuliyeti bülûğ ânından başlatmış, bunu da yeterli görmeyip aklı ve rüşdü şart koşmuş, bu nedenle kendisinde delilik gibi bir ârıza bulunan kulunu mesul tutmamıştır.

Âyet: 44

Yine böylece mükreh (kendisine zorla bir şey yaptırılan) kulunu mâzur görmüş, unutma ve hatâ (yanılma) gibi gayr-i ihtiyârî başa gelen durumları da cezâdan müstesnâ tutmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın yasakları, kimsenin hürriyetini kısıtlamamış, bilakis hem insanın kendisine değer vermesini, hem de insanların ona îtibar etmesini hedeflemiştir. Nitekim sana hırsızlık yapmayı haram eden **Allâh-u Te'âlâ** diğer insanların da senden bir şey çalmalarını yasaklamış olmaktadır, sana zinâyı yasaklayan şerî'at başkalarına da senin hanımınla kızınla zinâyı yasak etmiştir. Sana başkalarının mahremlerine bakmayı haram eden Rabbin, başkalarına da senin mahremine bakmayı yasaklayarak yine menfaati sana döndürmüştür.

Hele bir düşünsene; sen elini insanların malına, ırzına uzattığın zaman, bir de onlar senin mâlik olduğun şeylere el uzatacak olsalar, bu seni üzmez miydi? Sana zekât vermeyi emrederken senden bir şeyler alıyorsa yine sana verdiği maldan almaktadır ve bunun faydası dünyâda da âhirette de sana dönecektir. O halde sen kendinden alınana bakmayacaksın, kader sana fakirlik isâbet ettirecek olursa, başkalarının da sana vermekle memur olduklarını düşüneceksin. Bir de:

﴿إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

"Muhakkak ki Allâh bir (kimsenin hak ettiği sevâbı noksan ederek yâhut hak ettiğinden fazla azap ederek) **zerre ağırlığınca bile zulüm yapmaz. Eğer o** (amel) **güzel bir şeyse, O onu** (sevap bakımından) **katlar ve** (sâhibine) **Kendi katından pek büyük bir ecir verir."** *(en-Nisâ Sûresi:40)* âyet-i kerîmesinin fehvasınca; senden alınana karşılık âhirette kat kat fazlasıyla sevap alacağını düşünürsen daha ziyâde ferahlanacaksın.

O halde sen **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün tekliflerini tatbik etmeyi kendi yararına görmelisin, çünkü onların kârı sana âit olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir emrinde ve yasağında Kendisine rücû edecek bir fayda yoktur. Biraz zahmetli gibi görünse de faydası sana âit olacak işlerde gayretli olmalısın. Nitekim dünyâ işlerinde ekip biçerek ve sulayarak ne zahmetler ve masraflar yapıyorsun ama ürün beklerken dinleniyorsun sonra hasat zamanı kâr elde ediyorsun. Bir ekip bin biçeceğini bilen insan tarlasıyla uğraşmaktan sıkıntı çeker mi? Sen de görüyorsun ki tembel çiftçi hasat günü pişmanlıkla yanıp tutuşmaktadır.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın emir ve yasaklarına riâyet eden kişi iki cihanda da hayrı ve bereketi kendisine râci olacak işler yapmış olmaktadır.

Ama her kim peşin şehvetini ve lezzetini tercih ederek bu hakkı bile bile görmezden gelirse işte o, biraz gecikmeli de olsa kesin vuku bulacak bir azâbı kendine tattırdığı için nefsine zulmetmiş olur.

Zîrâ ne kadar uzun da olsa insan ömrü kısadır. Zâten sonu olan her şey kısadır. Birkaç dakikalık peşin lezzetler için ebedî hayâtında kazanacağı sonsuz nîmetlerden kendisini mahrum eden ancak nefsine zulmetmiş olur.

Allâh-u Te'âlâ insanı dünyâda lezzetlerden mahrum etmemiştir, helâl dâiresi geniştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın yasak ettiklerine nispetle mubah kıldıkları kat kat fazladır. Artık bu geniş dâireyi kendisine dar edip yasaklara bulaşan kimse **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfundan kendisini mahrum etmiş olur.

Nasıl ki medresede çalışan talebe imtihanı kazandığında övgüyü hak etmişse, çalışmayıp kaybeden de kendisini düşürmüş olur. Bu durumda kimse medresenin o talebeyi harcadığını söyleyemez. İşte böylece cenneti kazanamayan da kendisini cennetten mahrum etmiş demektir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme sapık Cebriyye fırkasını reddetmektedir. Zîrâ bu âyet-i kerîme kulun kesbi olduğuna yâni kendi cüzî irâdesini bir şeyi yapmaya veyâ terketmeye sarfederek **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu yaratmasına sebebiyet verdiğine delâlet etmektedir.

Dolayısıyla kul hiçbir zaman irâdesi ve ihtiyârı (seçim hakkı) bütünüyle elinden alınmış ve sürekli eli titreyen (Parkinson hastası) gibi yaptıklarını kendi irâdesi dışında yaptığı için mâzur sayılanla bir tutulamaz.

Muhakkık âlimlerin ekserîsi nezdinde seçilen görüş, **Allâh-u Te'âlâ**'dan insanlara zulmetmeyi nefyetmenin mânâsı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın herkesin kâbiliyetine göre Kendi ilminde sâbit olan ezelî istidatları hasebince onlara münâsip olan amelleri nasip eden bir Hakîm olmasıdır.

Dolayısıyla kulda ortaya çıkan herhangi bir mükemmellik veyâ noksanlık **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona münâsip gördüğü bir hal olmayıp ancak onun istîdâdının iktizâ ettiği (onun hangi kâbiliyete sâhip olduğunu bilmesi hasebiyle o kâbiliyete münâsip olarak o kişiye vermesini tercih ettiği) bir durumdur. Nitekim:

﴿اَلَّذِي أَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى﴾

Âyet: 44

"O Zât ki; her şeye(, ihtiyaç duyacağı ve ancak kendisiyle rahat yaşayabileceği münâsip istîdâdını ve) **şeklini vermiş, sonra da** (onu, sâhip olduğu imkânlardan nasıl istifâde edeceği bilgisine) **eriştirmiştir!"** *(Tâhâ Sûresi:50)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾

"Böylece O (nefsi yaratan Rabbi) **ona fâcirliğini ve takvâsını ilham etmiş**(; hayrı ve şerri, ibâdet ve günahı, neleri yapması ve hangi şeylerden sakınması gerektiğini öğretmiş)**tir!"** *(eş-Şems Sûresi:8)* âyet-i celîlesi bu hakîkate işâret etmektedir.

İnsanların kendilerine zulmetmesinin mânâsı ise; ilm-i ezelîde sâbit olan istîdatlarının îcâbı olarak âhirette azap kazandıracak şeyleri yapabilmeleri için dünyâda onlara imkân tanınması neticesinde kötü işler yapmalarıdır.

Allâh-u Te'âlâ'nın herkesin ne kābiliyette olduğunu ezelde bilip sonra ona göre kaderlerini (alın yazılarını) yazması **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilim sıfatını iyi anlamaya bağlıdır.

Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatının izâhına gelince; **ilim:** Bilme vasfına sâhip olmak anlamındadır. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bu sıfat, bir şeyi evvelce bilmezken sonradan idrâk etme şeklinde kazanılan bir bilgi şeklinde anlaşılamaz. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** olmamış ama yakında ya da uzak zamanda olacak şeyleri de en ince ayrıntısına kadar ezelde bilmiştir.

Yani evvelce olmuş, şu anda olan ve ileride olacak her şeyi ezelde tüm teferruatıyla (detaylarıyla) bilmiştir ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde hiçbir yönden artma ve eksilme olmayacağı anlamına gelir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, olacağını bildiği her şey mutlaka olur. Bu, O'nun ilminde yanılma olmaması anlamındadır. Yoksa olan şey, **Allâh-u Te'âlâ** bildiği için oldu anlamında değildir.

Aksi takdirde, meselâ; namaz kılmayacağını bildiği bir kula namazı emretmesi, muhâli yani kulun değiştiremeyeceği bir şeyi ona teklif etmesi (yüklemesi) anlamına gelirdi.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ** o kulunun namaz kılmayacağını ezelî olan yanılmaz ilmiyle bilmiş ve bunu bir yazıyla kayıt altına almıştır ki bu, kulun yaratıldıktan sonra neler yapacağına yönelik ilminden ibârettir. Yoksa kulu bir şeylere zorlaması mânâsında değildir.

Nitekim güneş her gün takvimcilerin belirlediği anlarda doğup batıyorsa bu, takvimciler öyle tespit etti diye vâki olmamaktadır. Bilakis güneş o gün o saatte doğup batacağı için takvim ilmiyle meşgul olan heyet onu öylece bilip yazmışlardır.

Allâh-u Te'âlâ'nın, akılsız yaratıklarından olan güneş ve ay sistemleri dahî, bunca akıllı hesap uzmanına yanılmaz bir bilgi ve hesap kaynağı oluyorken, o sistemleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bir yanılma olabileceği nasıl düşünülebilir?!

Özetle; **Allâh-u Te'âlâ** her bir kulu bu âlemde yaratmadan önce ezelî ilminde yaratmış, ona hür irâde vermiş ve böylece yaratıldıktan sonra özgür irâdesiyle neler yapacağını gözlemiş ve daha sonra bu gözlemini **Levh-i Mahfûz** (diye bilinen yüce bir levha)da kayda geçirmiştir.

Yoksa böyle bir ilim ve gözetim sözkonusu olmaksızın "Ben sana bunları yazdım, öyleyse mecbur bunları yapacaksın" şeklinde kulu mecbur ederek mesûliyetten çıkaracak bir yazı sözkonusu değildir. Dolayısıyla yazılanın bozulmaması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilgisinin doğruluğu ve yanılmaması anlamındadır.

Nitekim O, bir kulun bir şey yapacağını yazdıysa, onun o işi hür irâdesiyle yapacağını bildiği için yazmıştır. Ama o kulun bu âleme çıktığında o işi yapmayabileceğini düşünecek olsak, o takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun hakkındaki o bilgisinin yanlış çıkmış olabileceğine ihtimal vermiş oluruz ki ibâdete lâyık olan yegâne İlâhın ilmi hakkında böyle bir yanılma payı aslâ tasavvur edilemez. Zîrâ yanlış bilen bir varlık ilâhlık vasfına müstahak olamaz.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** bir kul hakkında ezelde ne yazdıysa kul onu mutlaka yapacaktır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** ezelde sâhip olduğu eşsiz ilmiyle onun, özgür irâdesini o amelleri yapma doğrultusunda kullanacağını bilmiş ve ona göre yazmıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bir yanılma ve hatâ payı olmadığına göre yazılanın yapılması kaçınılmazdır. Ama burada ilim, mâlûma tâbî olmuş (bilgi bilinene uymuş)tur, yoksa mâlum, ilme tâbî olmamıştır, yâni bilinen şey önceden yazılan bir hükmün zorlaması altında kalmamıştır.

Artık "**Allâh-u Te'âlâ** bizim hakkımızda niye ezelde bir yazı yazdı?" şeklinde söylenecek bir sözün "**Allâh-u Te'âlâ** benim neler yapacağımı niçin bildi?" demek kadar saçma olduğu ortaya çıkmıştır.

Âyet: 44

Zîrâ yazması, bilmesi anlamına gelmektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi ezelde bildiğine inanmamızdan daha tabî bir şey olamaz. Zîrâ O'nun sübûtî sıfatlarının başında ilim sıfatı gelmektedir. Zâten câhil olan bir varlık ilâhlığı hak edemez.

Allâh-u Te'âlâ âlemde var olan her şeyi bütün cüzleriyle en ince tafsîlâtına kadar bilir. O halde "Yârın olacağı **Allâh-u Te'âlâ** bilmez" şeklinde düşünmek veyâ "Varlık âleminde olanlardan bâzısını bilir, bâzısını bilmez" yâhut "Vâki olan hâdiselerin teferruatını bilmez" diye îtikāt etmenin insanı İslâm dâiresinin dışına iteceği kesinleşmiştir. *(İbnü Hacer el-Heytemî, el-Fethu'l-mübîn, sh:163)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلٰكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) **"Lâkin insanlar ancak kendi nefislerine zulüm yapıyorlar"** kavl-i şerifinin mânâsı geride tafsîlatıyla anlatıldıysa da, özetleyecek olursak:

"**Allâh-u Te'âlâ** zerre kadar zulmetmez lâkin insanlar kendilerine verilen hisleri (duyuları) ve uzuvları, yaratılış gâyesinin dışında kullanıp, hakkı kabulden yüz çevirerek, peygamberleri inkâr ederek ve deliller hakkında düşünmeyi terk ederek kendilerine zulmetmiş oluyorlar" şeklindedir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** Kendi sıfatları hakkında düşünülmesi muhal olan zulmü, Zât'ından nefyetmiştir. Her ne yapsa yerinde olan, çirkin bir şeyin takdîri kendisinden sâdır olmayan, bütün haklar ve mülkler Zât'ına âit olan bir Zât zulümle nasıl vasfedilebilir?

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"İbni Acîbe Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; bâzı insanlar kendi dönemlerinde bulunan evliyâullâhın kerâmetlerini ve husûsiyetlerini görseler de onlara intisâb etme şerefine erişemezler.

Buna da neden olarak: "Bizim zamânımızda kâmil mürşidler kalmadı" derler. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** (mürşid göndermeyerek) insanlara zulmetmez. Bilakis her dönemde insanlara vaaz-u nasîhat yapan ve kalp hastalıklarını tedâvi eden mürşidler gönderir.

Lâkin insanlar o mürşidlerden uzaklaşıp onlar hakkında kötü düşündükleri için kendilerine zulmetmiş olurlar.

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (45)

(وَيَوْمَ يَحْشُرُ) **Haşredeceğimiz gün,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne oldukları halde? (كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا) **sanki** (dünyâda ve kabirde) **beklememiş oldukları halde,** (إِلَّا سَاعَةً) **ancak bir saat** (beklemişler gibi), neden? (مِنَ النَّهَارِ) **gündüzden,** o gün ne yapacaklar? (يَتَعَارَفُونَ) **tanışacaklar,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** (قَدْ خَسِرَ) **muhakkak hüsrâna uğramıştır,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِلِقَاءِ اللهِ) **Allâh'a kavuşmayı,** daha, (وَمَا كَانُوا) **olmadılar,** nedir olmadılar? (مُهْتَدِينَ) **hidâyet bulan kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kendilerini (huzûrumuza) **haşredeceğimiz gün** (mezarlarından yeni çıkmışlarken, sanki birbirlerinden çok az ayrı kalmışlarcasına) **aralarında tanışacaklardır. Sanki onlar** (dünyâda ve kabirde) **gündüzden ancak bir saat kalmışlardır.** (Sonra kıyâmet günü uzayıp iş zorlaşınca, bu tanışma tamâmen kaybolacak ve kimse kimseyi tanımaz hâle gelecektir.) **Allâh'a kavuşmayı yalanlamış olan o kimseler gerçekten de** (îmâna karşılık kâfirliği satın aldıklarından, âhiret ticâreti husûsunda büyük bir zarar ve) **hüsrâna uğramıştır ve onlar** (kendilerine yararlı olacak şeylere) **hidâyet bulan kimseler olamamıştırlar."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirleri kendilerine okunan âyetlere kulak vermemekle ve okunanları düşünmemekle niteledikten sonra bu âyet-i celîlede onların başlarına gelecek azapları beyân etmiştir.

"Vâhidî, Fahrurrâzî, Beğavî, Nesefî, İbni Kesîr ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müşriklerin mahşere çıktıkları zaman orada beklemenin uzunluğunu görünce dünyâda gündüzden bir saat kadar kaldıklarını sanacaklarını açıklamıştır ki burada iki mânâ vardır. Bir mânâya göre; dünyâda kaldıkları tüm süreyi gündüzden bir saat gibi az sayacaklar. İkinci mânâya göre ise; kabirde kaldıkları süreyi gündüzün bir saati gibi az göreceklerdir.

Âyet: 45

Ancak birinci mânâ daha evlâ görülmüştür, zîrâ kabirde kaldıkları süreyi bilmeme husûsunda müminle kâfir eşittir. Bu yüzden mânâyı kâfirin durumuna özel bir şekilde yorumlamak daha uygun olacaktır. Zîrâ dünyâdan fayda görmemek kâfire has bir durumdur. Nitekim:

﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ kullarını dirilttiği gün, kâfirlere, dünyâda kaldıkları sürenin azlığını îtirâf ettirmek için:) **'O** (döndürülmek istediğiniz) **yer**(yüzün) **de** (yaşarken ve kabirlerde yatarken) **seneler sayısınca ne kadar eğleştiniz?' buyurdu. O** (kâfir ola)**nlar da** (âhirette karşılaştıkları sonsuz dehşete kapılarak, dünyâda yaşadıkları uzun süreyi azımsayarak)**: 'Ya bir gün, ya da bir günün bir bölümü kadar** (dünyâda) **kaldık. Sen yine** (doğru) **sayabilenlere sor!**/*(melekler içerisinde kulların ömürlerini ve amellerini)* ***sayanlara sor!***/ (Çünkü biz bu azap yüzünden hesâbı karıştırdık)**' dediler.**

O (Allâh-u Te'âlâ da cevâben:) '(Doğrusunuz! Âhiretteki sonsuz hayatınıza nispetle dünyâda) **ancak pek az** (bir süre) **kaldınız** (ama dediğiniz gibi de bir gün veyâ yarım gün kadar kısa değil)**! Şâyet gerçekten siz** (bugün anladığınız hakîkati, o gün de) **bilmekte bulunmuş olsaydınız** (dünyâya aldanıp da ebedî azâbı gerektirecek isyanlara düşmezdiniz)**!' buyurdu."** *(el-Mü'minûn Sûresi:112-114)* âyet-i kerîmesi bu hususta sual-cevâbın kâfirlere mahsus olduğunu açıklamaktadır, zîrâ öncesinde geçen âyet-i kerîmeler Müslümanlarla alay eden dinsizlerden bahsetmektedir.

Kâfirlerin dünyâda yaşadıkları müddeti az görmelerinin sebebi hakkında birkaç îzah yapılmıştır.

Bir kavle göre; kâfirler dünyâda ömürlerini maddî menfaatlerin talebinde ve dünyâ nîmetlerine kavuşma hırsı içerisinde zâyi edip **Allâh-u Te'âlâ**'nın taatıyla meşgul olmadıklarından dünyâda var olmaları yokluk hükmünde olduğu için onlar yaşadıkları ömürden fayda görmediklerinden âhirette dünyâ hayatlarını az göreceklerdir. Nitekim:

﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ﴾

"Onların her biri bin sene (kadar uzun) **yaşatılsaydı diye arzular. Hâlbuki o çok yaşatılması, onu o** (cehennem) **azâb**(ın)**dan aslâ uzaklaştırıcı olamaz."** *(el-Bakara Sûresi:96)* âyet-i kerîmesi çok yaşamak isteyen Yahûdîleri,

ne kadar yaşasalar da sonunda azâba düşecekleriyle tehdit etmektedir. Mümin ise dünyâdaki ömründen menfaat gördüğü için âhirete çıktığında dünyâda yaşadıklarını az görmeyecektir.

Diğer bir kavle göre; onlar kıyâmet gününün şiddetlerini ve ellibin sene sürecek kadar uzun olduğunu fark edince dünyâda kaldıkları süreyi az sayacaklardır. Zîrâ gerçekten âhiretteki süreye göre dünyânın müddeti pek azdır. Ayrıca dünyânın lezzetleri hasîs (değersiz) olmakla birlikte hâlis (dertsiz geçecek) de değildir, bilakis birçok sıkıntılarla karışık ve bulaşıktır. Üstelik lezzetlerin tümü acı veren musîbetlere yenik düşmüştür. Dahası bu lezzetler dünyâ hayâtının tümünde değil, çok az vakitlerinde hâsıl olmaktadır. Âhiretin elemleri ise aslâ kesilmeyecek şekilde ebedî ve dâimîdir.

Bu durumda ebedî âhirete nispetle dünyânın tamâmının süresi, parçalanamayacak en küçük hücrenin, bu mevcut âlemin bir milyon katına nispetinden daha azdır. Hâl böyle olunca, bir kâfirin peşin dünyâ hayâtında elde ettiği iyilik ve güzellikler hem orada karşılaştığı âfet ve musîbetlerle hem de mahşere çıktığında karşılaşacağı sıkıntı ve azaplarla birlikte hesap edildiğinde elbetteki kendisine gündüzden bir saat kadar gelecektir.

"Zâdü'l-mesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanlara gündüzden bir saat kadar bekledikleri zannettirilen zaman hakkında iki görüş vardır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bu süre, kabirlerinde geçirdikleri zamandır.

İmâm Dahhâk *(Rahimehullâh)* bu hususta: "Kıyâmette karşılaştıkları dehşet nedeniyle, ölümleriyle diriltilmeleri arasında geçen vakit onlara kısa geldi ve böylece onlar yüzlerce hattâ binlerce sene kabirlerinde kaldıkları halde gündüzden bir saat kaldıklarını sandılar" demiştir.

İkinci kavle göre ise; bu süre insanların dünyâda kaldıkları zaman dilimidir ki bu mânâ **İmâm Mukātil** *(Rahimehullâh)*dan nakledilmiştir.

"Tefsîr-i Zâhidî"de zikredildiğine göre; Mûtezile kabir azâbını inkâr ederken bu âyet-i kerîmeyi delil getirerek: "İnsanlar mahşere çıktığında dünyâda ancak bir saat kaldıklarını düşüneceklerine göre kabir azâbı yoktur, çünkü böyle bir azap olsaydı azapla geçen onlarca yılı unutamazlardı" demek sûretiyle her zaman oldukları gibi yine yanlış bir istidlâlde bulunmuşlardır. Ehl-i Sünnet ulemâsının buna karşı cevâbı ise: "Âhiretin azâbı ve dehşetleri çok şiddetli olacağından, onlar orada büyük sıkıntılara düşünce kabirde kaldıkları süre içerisinde çektikleri azaplar o gün gördüklerinin yanında bir saat içerisinde olmuş bitmiş kadar az kalacaktır" şeklindedir.

Âyet: 45

Nitekim o günün dehşetini beyân eden:

﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا﴾

"(Ey insanlar!) **Eğer** (dünyâda) **kâfir olursanız, çocukları ak saçlı ihtiyarlar yapacak** (kadar) **müthiş bir gün**(ün azap ve felâketin)**den nasıl korunabileceksiniz?"** *(el-Müzzemmil Sûresi:17)* âyet-i kerîmesinde görüldüğü üzere; çocuk yaşta ölen o dehşeti gördüğü anda pîr-i fânî olacaksa, artık bu dehşet karşısında geçmişin hatırlanması elbette mümkün olmaz.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; saat tâbiri dünyâ îtibârıyla bir zaman dilimidir. Herkes bilir ki gün yirmidört saate bölünmüştür. **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan kıyâmet gününe kadar bu böyle devâm edecektir. Lâkin vakit her yerde aynı değildir.

Kāhire'de saat öğlenin ikisiyken, dünyânın öbür ucunda sabahın yedisi, bir başka beldede ise sabahın üçüdür. Bütün mahlûkāta nispetle saat ancak kıyâmet günü bir olacaktır. İnsanlar kıyâmete çıktıklarında uzun ve geniş dünyâlarının ne kadar kısa olduğunu keşfedince onu bir günden bir saat gibi kabul edeceklerdir ki:

﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ﴾

"Onlar tehdit olunmakta bulundukları o şeyi görecekleri gün, (azâbın şiddetine ve süresinin uzunluğuna şâhit olduklarında zannedeceklerdir ki) **sanki gerçekten onlar** (dünyâda) **gündüzden bir saat dışında durmamıştırlar."** *(el-Ahkāf Sûresi:35)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾

"Onu görecekleri gün, (azâbın şiddetine ve süresinin uzunluğuna şâhit olduklarında zannedeceklerdir ki;) **sanki gerçekten onlar bir** (günün) **zeval sonrası ya da onun kuşluğu dışında** (dünyâda) **durmamıştırlar"** *(en-Nâzi'ât Sûresi:46)* âyet-i celîlesi bu durumu bildirmektedir. Hattâ:

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ﴾

"O (kıyâmet kopma) **ân**(ı) **meydana geleceği gün, o** (şirk günahını işlemiş olan) **suçlular,** (o gün karşılaşacakları dehşetin uzunluğunu görünce, dünyâda ve kabirde) **bir andan başka kalmadıklarına yemin edecektir. İşte sana! Onlar** (evvelce: 'Dünyâ hayâtından başka bir yaşantı yoktur ve

biz diriltilecek değiliz' derken de, doğruyu konuşmaktan) **böylece döndürülüyorlardı"** *(er-Rûm Sûresi:55)* âyet-i kerîmesinde beyân edildiği şekilde bu hususta yemin bile edeceklerdir. Zîrâ bahsi geçen mücrimler, kâfirlerle tefsir edildiğinden onlar ancak bir saat yaşadık diye yemin ettikleri o zamandan da fayda görmedikleri için hiç yaşamamış durumuna düşeceklerdir.

Yine böylece Rabbimiz, kâfirlerin bu konuda fısıldaşarak tartıştıklarını beyân sadedinde:

﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۞ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ۞ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾

"(Tüm kulların diriltilmesi için İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* tarafından) **Sûr'a** (ikinci defâ) **üfürüleceği ve o anda mücrimleri** (yüzleri simsiyah,) **gözleri masmavi bir halde/*körler hâlinde/susuzlar olarak/*** (mahşerde toplamak üzere) **haşredeceğimiz o günü** (dâimâ hâtırınızda bulundurun)**! Onlar** (o gün, âhiret süresinin uzunluğunu görünce, dünyâda ve kabirde kaldıkları müddeti azımsayarak konuşmaya başlayacaklar. Fakat kalplerini saran korku ve dehşetten dolayı sesli konuşamayıp:)

'Siz ancak on (gün ve gecelik kısa bir süre) **kaldınız!' diye aralarında gizlice söyleşecekler. Biz onların ne diyeceklerini pekiyi bilmekteyiz. Bir vakit ki; onların yol** (ve yön, akıl ve fikir) **bakımından en üstün olanı**(, onların verdiği süreyi bile çok bularak)**: 'Siz ancak bir gün kaldınız!' diyecek"** *(Tâhâ Sûresi:102-104)* buyurmuştur ki onların en akıllısının bile dünyâ hayâtında yaşadıklarını bir günden fazla saymadığı beyân edilmek sûretiyle, dünyâ hayâtını zâyi eden fâsıkların, mücrimlerin ve kâfirlerin âhirette uğrayacakları rüsvaylık gözler önüne serilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ) **"Aralarında tanışacaklardır"** kavli kabirden mahşere çıkış ânından bahsetmektedir ki, **Kelbî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; insanlar mezarlarından yeni çıkmışlarken, sanki birbirlerinden çok az ayrı kalmışlarcasına tanışacaklar, daha sonra kıyâmet gününün şiddetlerini müşâhede ettiklerinde aralarındaki ünsiyet kaybolacaktır.

"İbnü Ebî Zemenîn, Sa'lebî, Kurtubî ve ***Ebû Hayyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu tanışma, şefkat ve hasret giderme şeklinde olmayıp birbiriyle atışma ve kınama şeklinde olacaktır ki buna göre kimi kimine: "Beni sen (Allâh-u Te'âlâ'nın dosdoğru yolundan) saptırdın, azdırdın ve kâfir olmaya sevkettin" şeklinde çıkışacaklardır.

Âyet: 45

Yine böylece mahşerde kâfirlerin azâbı görünce kendilerini saptıranlardan uzak olduklarını açıklayacakları hususu:

﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ﴾

"O (sapık önderler kendilerine uya)**nlar**(la birlikte) **azâbı görmüşlerken, o** (şirk ve inkârda izlerine) **uyulmuş olan kimseler, o** (dünyâdayken kendilerine) **tâbi olmuş bulunanlardan tamâmen uzaklaştığında ve onlar**(ın inkârı) **yüzünden**(, kurtuluş sebebi olarak görülen akrabâlık, yoldaşlık ve samîmi dostluk gibi irtibat) **bağlar**(ı) **tümüyle koptuğunda** (işte o zaman bâtıl ilâhlarının kendilerine fayda vermeyeceğini keşke şimdiden anlayabilseydiler de, onlarla tüm ilişkilerini daha dünyâdayken kesebilseydiler)**!"** *(el-Bakara Sûresi:166)* âyet-i kerîmesinde bildirilmiştir.

Ayrıca dünyâda şirk, inkâr, içki, kumar, fâiz ve fuhuş gibi gayr-i meşrû yollarda dostluk kuranların o gün birbirine düşman kesileceği ancak takvâ sâhiplerinin dostluklarının devâm edeceği:

﴿اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾

"O (dünyâda samîmi olan) **dostlar; işte o gün onların bir kısmı diğer bir kısma büyük bir düşman** (olacak)**dır! Ancak o takvâ sâhipleri müstesnâ!** (Çünkü onların dostluğu Allâh uğrunda olduğu için sürekli olacaktır.)**"** *(ez-Zühruf Sûresi:67)* âyet-i kerîmesinde beyân edilmiştir.

Kabirden kalktıklarında birbirleriyle dalaşan bu kâfirler sonra kıyâmet gününün dehşetlerini gördüklerinde birbirlerini görüp tanısalar da konuşamayacak hâle geleceklerdir.

Bu mânâda **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*: "İnsan arkadaşını yanında görecek ve tanıyacak lâkin onunla konuşamayacak" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim no:10401)*

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا﴾

"(Herkes başının derdine düştüğünden) **hiçbir yakın dost da, hiçbir yakın dost**(un)**a** (hal-hatır) **soramayacak."** *(el-Me'âric Sûresi:10)* kavl-i şerîfi bu hâli beyân etmektedir.

Bu îtibarla ulemâ bu âyet-i kerîmede geçen "Dostların birbirine bir şey sormaması" husûsu ile:

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ﴾

"Nihâyet Sûr içerisine üfürüldüğü zaman, artık işte o gün (karşılaşacakları zorluktan dolayı) **aralarında** (dünyâda olduğu gibi) **soy** (bağ) **lar**(ının bir faydası) **olmayacaktır, onlar birbirlerine de** (hal-hatır) **sormayacaklardır."** *(el-Mü'minûn Sûresi:101)* âyet-i kerîmesinde geçen akrabâların birbiriyle görüşüp konuşmamaları hakkında: "Onlar birbirlerine rahmet ve şefkatle yaklaşıp da hal-hatır sormayacaklar" mânâsı vermişlerdir. Dolayısıyla bu mânâ, birbirlerini suçlama şeklinde görüşüp konuşmalarına mâni değildir.

"Zâdü'l-mesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Kabirde olanlar diriltildiği zaman, ilk başta birbirlerini tanırlar, sonra şiddeti görünce aralarındaki tanışma kesilir" demiştir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*: "Diriltilen insanların birbirini tanımaları ve kimin kimi saptırdığını bilmesi onların birbirine sitem etmelerini ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar aleyhine delil getirmesini temin edecektir" demiştir. Bu yüzdendir ki birbirini tanıyan insanların kendilerini kötü yola sevkedenleri gördüklerinde: "Beni sen saptırdın ve bana cehenneme girmeyi sen kazandırdın" şeklinde çıkışacakları rivâyet edilmiştir.

Görüldüğü üzere; mahşer günü kıyâmet arsalarında dünyâda olduğu gibi oğullar babalarını, akrabâlar da birbirini tanıyacaklar, lâkin herkes kendi derdine düştüğü için kimse kimseye: "Nasılsın iyi misin?" diye soramayacak hattâ birbirinden hak almaya kalkışmasınlar diye birbirlerini gördüklerinde kaçacaklardır. Nitekim:

﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۞ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۞ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۞ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾

"Kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından da kaçacağı gün (artık o gün kimse kimseye bakamayacaktır). (Zîrâ) **işte o gün onlardan her bir kişi için, kendisine yeterli olacak** (ve başka bir şey düşündürmeyecek kadar) **önemli bir iş vardır."** *(Abese Sûresi:34-37)* âyet-i kerîmelerinde bu husus açıklanmıştır.

Tabî ki kıyâmet günü mahşerde birçok farklı makamda insanlar uzun süre kalacakları için bâzen tanışıp konuşacaklar, bâzen de konuşamayacak hâle geleceklerdir.

Âyet: 45

Nitekim bâzı nakillerde: "İnsan kıyâmet günü sevdiği birini tanıyacak fakat o günün korkusundan onunla konuşmaya güç yetiremeyecek" şeklinde rivâyet vârid olmuştur. Çünkü kıyâmet gününün halleri muhteliftir, bâzı yerlerde insanlar birbirini tanıyacak, bâzı hallerde ise o günün dehşetinden en yakınını bile tanımaz hâle gelecektir.

Şu bilinsin ki; kâfirlerin ve fâsıkların birbiriyle atışmaları mahşerdeki bâzı sahalarda süreceği gibi cehenneme girdikten sonra da devâm edecektir. Nitekim:

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ۞ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ۞ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"(Habîbim!) **Sen o zâlimleri, Rableri katında** (hesap vermek için) **durdurulmuşlarken bir görecek olsaydın! Onların bir kısmı diğer bir kısma söz çevirir de, o zayıf tutulmuş kimseler o büyüklük taslamış olan kişilere: 'Siz** (bizi doğru yoldan engellemiş) **olmasaydınız elbette biz** (İslâm'a) **inanan kimseler olmuştuk' der**(ler). **O büyüklük taslamış olan kimseler de o zayıf tutulmuş olanlara** (cevâben)**: 'Size geldikten sonra, o hidâyetten sizi biz mi engelledik? Doğrusu siz** (körü körüne taklitçiliği hidâyete uymaya tercih eden) **suçlu kimselerdiniz!' dedi**(ler). **O zayıf görülmüş olan kimseler ise, o büyüklük taslamış olan kişilere** (karşı)**:**

'Doğrusu (bizi hidâyetten engelleyen kendi suçumuz değildi, bilakis) **gece ve gündüz**(ler)**deki hîle** (ve tuzaklarınızla şirki süslü gösterecek faaliyetlerde bulunmanız bizi yoldan çıkardı) **ki; hani siz sürekli bize Allâh'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler tanımamızı emrediyordunuz!' dedi**(ler).

Böylece onlar o (korkunç) **azâbı gördüklerinde** (dehşete kapılarak ne yapacaklarını şaşırdılar da,) **pişmanlığı** (ve onun netîcesi olarak ağlayıp el ısırmayı açıkça yapma imkânı bulamayınca gam ve kederlerini içlerinde) **gizlediler** (ve için için yandılar).

Ama Biz (onlara hiç acımayarak) **o kâfir olmuş** (kibirli) **kimselerin boyunlarına o** (ateşten) **bukağıları geçirdik! Zâten** (kıyâmet günü) **onlar** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şey**(lerin kazandıracağı azap ve işkence)**den başkasıyla cezâlandırılmayacaklardır."** *(Sebe' Sûresi:31-33)* âyet-i kerîmelerinde, bu atışmaların mahşerde sürdüğü belirtilmiş, yine böylece:

﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ۞ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾

"**O** (Allâh-u Te'âlâ kıyâmet günü onlara:) **'Gerçekten sizden önce geçmiş bulunan birtakım cin ve insan toplulukları arasında siz de o ateşin içine girin!' buyurur. Her bir** (kâfir) **ümmet** (cehenneme) **girdikçe,** (sapık yolda) **kendi**(sine örnek olmuş yoldaş ve) **benzerine lânet eder. Nihâyet birbirine yetişip orada hep birlikte toplandıklarında, en sonraki** (taklitçi)**leri en önceki** (lider)**leri**(ni ele vermek) **için: 'Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır, bu sebeple onlara o ateşten katmerli bir azap ver!' der**(ler).

O (Allâh-u Te'âlâ) **da: '**(Önderlerden ve uyuntulardan) **her bir fert için kat kat** (azap) **vardır** (zîrâ kiminiz sapıklığınıza saptırmayı eklediniz, diğerleriniz ise gerçekleri araştırma lüzûmu hissetmeksizin körü körüne taklitçilik yaptınız) **velâkin siz** (kimin başına ne geldiğini) **bilmemekte** (olduğunuz için onlardan intikam alma peşine düşmekte)**siniz!' buyurur.**

(Allâh-u Te'âlâ'nın bu cevâbını işiten) **en önceki** (lîder)**leri de, en sonraki** (taklitçi)**lerine: 'Artık sizin için bize karşı hiçbir üstünlük bulunmamakta** (olduğu anlaşılmış)**dır.** (Zîrâ saptırma ve taklitçilik nedeniyle azâbı hak etme husûsunda hepimizin eşit olduğu sâbit olmuştur.) **Öyleyse** (kendi isteğinizle bizim peşimize düşerek) **kazanmakta bulunmuş olduğunuz** (kötü) **şeyler nedeniyle bu azâbı tadın!' der**(ler)**."** *(el-A'râf Sûresi:38-39)* âyet-i celîlelerinde bu husus açıklanmıştır. Ayrıca:

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ۞ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا﴾

Âyet: 45

"O (cehenneme yuvarlana)**nlar** (kendilerini biraz olsun rahatlatmak için, dünyâda sapıtmalarına sebep olan önderlerine beddua etmek üzere)**: 'Ey Rabbimiz! Gerçekten de biz, efendilerimize**(, ulularımıza) **ve** (bizi yöneten) **büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi o** (doğru) **yoldan saptırdılar. Ey Rabbimiz!** (Kendi sapıklıklarıyla yetinmeyip, bizi de dalâlete düşürdükleri için) **onlara** (bize verdiğin) **azaptan iki kat** (fazlasını) **ver ve onlara pek büyük ve çok güçlü bir lânetle lânet et!' dediler."** *(el-Ahzâb Sûresi:67-68)* âyet-i kerîmelerinde bu sürtüşmelerin ve lânetleşmelerin cehennemde de devâm edeceği görülmektedir.

Buraya kadar anlattıklarımız kâfirler ve fâsıklar hakkındadır. Müslümanlara gelince; **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; müminler mahşerde şefkatle ve hasretle buluşup kâfirlerin durumunun aksine aralarında konuşup görüşeceklerdir. Nitekim:

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۞ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ۞ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ۞ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ﴾

"(Onlar bir muhabbet ve sohbet esnâsında) **aralarında** (birbirinin hal ve hâtırından) **soruşurlarken, onların bâzısı diğer bir kısma yöneldi de: 'Şüphesiz ki biz bundan önce** (dünyâda) **âilemiz arasında** (yumuşak kalpli, Allâh'a isyandan korkan, taatına önem veren ve sonumuzla ilgili) **endişe taşıyan kimselerdik! Bu sebeple Allâh bize lütfetti de, gözeneklerin içine kadar nüfûz eden o ateşin azâbından bizi korudu. Çünkü gerçekten biz daha önce sürekli O'na ibâdet etmekteydik.**

Şüphesiz ki O; (sonsuz iyilik sâhibi olan) **Berr de,** (büyük rahmet sâhibi olan) **Rahîm de ancak O'dur!** (Bu yüzden ibadetlerimize mükâfat vermiş ve duâlarımızı kabul etmiştir.)**' dediler."** *(et-Tûr Sûresi:25-28)* âyet-i kerîmeleri bu husûsu açıklamıştır. Fakat mahşerdeki şiddetten dolayı peygamberlerin dahî bâzı yerlerde âilelerini bile arayıp soramayacakları durumlar olacaktır. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu anhâ)* bir kere cehennemi düşünerek ağladığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا ذَكَرَتِ النَّارَ فَبَكَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا يُبْكِيكِ؟» قَالَتْ: ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ فَهَلْ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا عِنْدَ

الْمِيزَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلُ، وَعِنْدَ الْكِتَابِ حِينَ يُقَالُ: ﴿هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾ حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَفِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ حَافَتَاهُ كَلَالِيبُ كَثِيرَةٌ وَحَسَكٌ كَثِيرٌ يَحْبِسُ اللهُ بِهَا مَنْ شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَنْجُو أَمْ لَا.»

"Seni ağlatan nedir?" diye sorunca o: "Cehennemi hatırladım da ağladım! Acaba siz kıyâmet günü âilelerinizi hatırlayabilecek misiniz?" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Üç yerde;** (birincisi;) **mîzânın yanında, mîzânının hafif mi yoksa ağır mı geleceğini bilinceye kadar,** (ikincisi;) **kitaplar** (amel defterleri) **uçuşurken** (defterini sağından alan tarafından)**: 'Alın kitabımı okuyun!' deneceği zaman, defterinin sağına mı, yoksa soluna mı düşeceğini yâhut sırtının arkasından mı verileceğini bilinceye kadar, bir de o iki kenarı birçok çengellerle ve çokça dikenlerle çevrili olup, Allâh'ın onlarla dilediği kullarını hapsettiği Sırat, cehennemin ortasına konduğu zaman kişi kurtulup kurtulamayacağını bilinceye kadar kimse kimseyi hatırlayamayacaktır!"** *(Ebû Dâvûd, es-Sünne:28, no:4755, 2/654; el-Hâkim, el-Müstedrek, no:8722, 4/622; İbnü Ebî Zemenîn, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz:2/205)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) **"Allâh'a kavuşmayı yalanlamış olan o kimseler gerçekten de hüsrâna uğramıştır ve onlar hidâyet bulan kimseler olamamıştırlar"** kavl-i şerîfinin tefsiri hakkında iki görüş vardır. Bir kavle göre; bu söz müşriklerin kabirden kalktıklarında, birbirleriyle görüşüp tanıştıkları zaman kendi aralarında söyledikleri bir pişmanlık ve rüsvaylık sözüdür. Diğer kavle göre ise bu cümle-i celîle ile **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin büyük zarara uğradıklarına dâir şâhitlik etmiştir.

İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Diriltileceklerini inkâr edenler hiç şüphesiz cennetin sevâbını kaçırmışlar ve sapıklıktan kurtulamamışlardır" şeklindedir.

Fânî dünyâ mukâbilinde bâkî âhireti satan kişi değersiz ve tükenecek bir şeyi sürekli ve kıymetli bir şeye karşı tercih ettiğinden elbette ki âşikâr bir zarara uğramış olur. Bu îtibarla inkârcılar, îmâna karşılık kâfirliği satın aldıklarından, âhiret ticâreti husûsunda büyük bir zarar ve ziyâna uğramışlar ve kendilerine yararlı olacak şeylere erişememişlerdir. Zâten âyet-i kerîmenin sonunda onların hidâyete eremediklerinden bahsedilmiştir ki bunun mânâsı:

Âyet: 45

"Onlar ticâretin kârlarını gözetmeyi başaramamışlardır, çünkü onlar âhiretin hakîkatinden gâfil olup dünyânın zâhirine aldanarak güzel bir cam parçasını görüp onu kıymetli bir mücevher sanarak varını yoğunu verip satın alan, sonra onu ehline gösterdiğinde beş para etmeyen bir şey olduğunu anlayınca, gayretinin boşa gittiğini fark eden, bu yüzden de umutları kaybolan ve gönül yangını ile kalp azâbına düşen bir kimsenin durumuna düşmüşlerdir" şeklindedir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ticâretin merhaleleri vardır ki insan ya ticâret yaptığı malda anaparasını artırır veyâ kâr edemeyip zarara düşer. İnsan yatırdığı paradan fazlasını geri kazanacağını bilmediği bir alışveriş muâmelesine girmez. Bâzen de anaparanın tümünü kaybeder ki işte kâfirlerin durumu bundan ibârettir. Hidâyeti bırakıp sapıklığı tercih edenler, ana sermâyeleri olan dünyâ hayatlarını kaybettikleri gibi, bir de ebedî azâba düşünce tamâmen hüsrâna uğrayacaklardır ki:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾

"İşte sana! Onlar(ca kötü vasfı taşıyan münâfıklar)**, öyle kimselerdir ki**(; doğru yolu bırakıp, eğri yolu üstün tutmuş ve) **hidâyete karşılık ancak dalâleti satın almışlardır. Bu yüzden ticâretleri kâr etmemiştir ve onlar** (ticâret yollarına) **erişen kimseler olamamışlardır."** *(el-Bakara Sûresi:16)* âyet-i kerîmesi bunların durumunu beyân etmektedir. Dünyâ hayâtı kullar için sonsuz âhireti kazanmalarına sebep olacak anapara hükmündedir. İşte o kısa hayâtı ve sayılı nefesleri îman ve amel-i sâlih yolunda harcayanlar sonunda can yakıcı azaptan kurtulacaklardır. Nitekim:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۞ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi çok acı verici büyük bir azaptan kurtaracak olan pek değerli bir ticâreti size göstereyim mi? Allâh'a ve Rasûlüne (hakîkî mânâda) **îmân edeceksiniz, mallarınızla ve canlarınızla da Allâh yolunda cihatta bulunacaksınız! İşte size! Bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer siz** (bunun size ne kadar yararlı olacağını) **bilmekte olsaydınız** (elbette îman ve cihâdı her şeye tercih ederdiniz)**!"** *(es-Saff Sûresi:10-11)* âyet-i kerîmelerinde **Allâh-u Te'âlâ** müminlere bu ticâretin yolunu göstermiştir. Elbette onlar sâdece cehennemden kurtulmakla kalmayacaklar, üstelik cennete girerek kesâda uğramayacak ticâretlere kavuşacaklardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ﴾

"O kimseler ki Allâh'ın kitabını art arda oku(yup hükümlerini uygula)**maktadırlar,** (özellikle de) **o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılmıştırlar ve kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden**(, yerine göre) **gizli ve âşikâr olarak infakta bulunmuşturlar; gerçekten de onlar öyle** (sonsuz ve) **büyük bir ticâreti ummaktadırlar ki, o asla kesâda uğramayacaktır."** *(el-Fâtır Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde bu müjdeyi açıklamıştır.

Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ** âhirette Kendisine kavuşacaklarını inkâr edenlerin çok büyük zarar ve ziyâna uğrayacaklarını beyân etmiştir ki bu zararın dünyâdaki zararlara benzemediği âşikârdır. Çünkü insan dünyâda ne kadar zarara uğrasa da bunun tesiri dünyâyı geçmez ve o insanın ileride yeniden kâr etmesi de mümkündür. Kâr edemese bile ancak yaptığı gayretler boşa gider ki dünyânın süresi sınırlı olduğundan bu zararlara insan katlanabilir. Vakitli sınırlı olmayıp ebediyyen devâm edecek olan zarar ziyân ise tahammül edilemeyecek derecede büyük bir hasardır. Çünkü âhirette dünyâ gibi telâfi imkânları yoktur, orada insan ya ebedî nîmetler ve cennetler içerisindedir ki bu, târif edilemeyecek kadar büyük bir ticâret ve kazançtır, ya da cehenneme götürülecektir ki bu da hakîki bir zarardır.

Kâfirliği alıp îmânı satanlar, tekzîbi tasdîke (inkârı îmâna) tercih edenler bir fayda temin edemeyecekleri gibi kaçırdıklarını telâfi edecek vakti de bulamayacaklardır.

Şeyh Sa'dî *(Rahimehullâh)*ın tevbe ve doğru yol hakkında inşâd ettiği Farsça bir beyitte şöyle buyrulmuştur:

چه خوش گفت با کودك آموزگار که کاری نکردیم وشد روزگار

"Hoca (çok çalıştığı halde yine de pişman olarak) **çocuğa ne güzel söyledi: Bir şey yapamadık, hayat da rüzgâr gibi geçti!"**

(Bostan, Bâb:9)

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; günler, aylar, seneler ve uzun süreler geçip gittikten sonra kendileri hakkında ince düşünenler için bir sâniye bir an hükmündedir.

Âyet: 45

Geçip gittikten sonra bunlardan hangisinin eseri görülmektedir. Gelecek olan her vakit ise çok yakındır. Bu îtibarla sanki mâzide olanlar hiç yaşanmamıştır.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; gaflet ehli öldükleri zaman yâhut diriltildikleri vakit kaçırdıkları ibâdetlere pişman olurlar, yaşadıkları tembellik ve gaflet hallerini de zâyiattan sayarlar, işte o zaman kendilerini dünyâda gündüzden bir saat durmuş sanırlar. O halde ey gâfil kişi! Yanın üzerine düşüp te günahların karşılığında tek başına rehin kalmadan önce uyan da tevbeye koş!

Ârif-i billâh olan (Allâh-u Te'âlâ'yı tanıyan) uyanık kimseler için buluşma günü gelmeden önce likā hâsıl olmuştur. Vusûl ehlini tekzip edenler (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşan kimseleri yalanlayanlar) vusûlden mahrum olurlar, zâten **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olanlarla birlikte bulunmadan, hiç kimse ebediyyen **Allâh-u Te'âlâ**'ya erişemez. Mürşitlere bağlananlardan herhangi birine vaad edilen vusûl makāmı, ya o mürşidin sağlığında o müride verilir ya da o ârif zat vefat ettikten sonra ihsân edilir, ama her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** o zâta ihlas ile bağlanan sâliki, vâsıtalı ya da vâsıtasız olarak yüce Zât'ına vâsıl eder.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'ya Kavuşacaklarını İnkâr Edenlerin Hüsrâna Uğrayacağı ve Âhirette Pişman Olacakları:

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾

"(Dirileceklerine inanmayıp) **Allâh'a kavuşmayı yalanlamış bulunan kimseler**(, inanmaları durumunda ebedî cennetlerde nîmetlenecekleri yerde, inkârları yüzünden cehennemin dibini boylayacakları için) **muhakkak** (en büyük zarar ve) **hüsrana uğramıştır.**

Nihâyet kendilerine o (kıyâmet) **ân**(ı) **ansızın geldiği zaman: 'O** (dünyâ hayâtı)**nda** (imkânımız varken, İlâhî emirlerden) **eksik yaptığımız şeylere karşı ey bizim hasret** (ve nedâmet)**imiz** (gel, şimdi tam senin zamânındır)!' **derler, bir yandan da kendileri** (günah) **yüklerini sırtlarının üzerinde taşırlar. Dikkat edin! Yüklenmekte oldukları o şey ne kötü olmuştur."** *(el-En'âm Sûresi:31)*

﴿ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (46)

(وَإِمَّا نُرِيَنَّ) **Ya gerçekten gösterecek olursak,** kime? (كَ) **sana,** neyi? (بَعْضَ الَّذِي) **o şeyin bir kısmını ki,** (نَعِدُ) **vaad ediyoruz,** kime? (هُمْ) **onlara,** (أَوْ نَتَوَفَّيَنَّ) **veyâ şüphesiz vefât ettirirsek,** kimi? (كَ) **seni,** (فَإِلَيْنَا) **artık ancak Bizedir,** ne? (مَرْجِعُهُمْ) **onların dönüşleri,** (ثُمَّ اللَّهُ) **sonra Allâh,** (شَهِيدٌ) **Şehîd'dir,** ne üzerine? (عَلَى مَا) **o şeyler üzerine ki,** (يَفْعَلُونَ) **yapıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ya gerçekten Biz sana onlara vaad etmekte olduğumuz (azaplarla ilgili) **şeyin bir kısmını** (sağlığında) **gösterecek olursak** (ki nitekim senin de beklentin bu yöndedir)**, ya da seni** (bundan önce) **vefat ettirirsek,** (her hâlükârda) **artık dönüşleri ancak Bizedir.** (Dolayısıyla başlarına gelecek belâyı dünyâda görsen de görmesen de âhirette mutlaka göreceksin.)

Sonra Allâh onların yapmakta olduklarına (hakkıyla şâhit olup, kendi uzuvlarını dile getirmek sûretiyle de bu şâhitliği aleyhlerine icrâ ettirecek ve cezâlarını verecek bir) **Şehîd'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde müşriklerin bir kısmının âyetleri işitseler de duymadıklarını, mûcizeleri görseler de anlamadıklarını, dolayısıyla onları hidâyete erdirmesinin mümkün olmadığını, çok büyük zarara uğradıklarını ancak âhirete çıktıklarında anlayacaklarını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde de, vefâtından evvel **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu kâfirlerin başlarına gelecek bâzı azapları göstereceğini, bir kısmını da vefâtından sonra gerçekleştireceğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, Ebû Hayyân, Rûhu'l-beyân ve *Mazharî"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir.

Âyet: 46

İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin helâki hakkında vaad ettiği şeylerin bâzısını onun hayâtında göstereceğini, bir kısmını da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonraya bırakabileceğini ama her hâlükârda da onları öldürerek Kendi huzûruna çıkardığında mutlaka onlardan intikam alacağını açıklamıştır ki müfessirlerin nakline göre kâfirlerin **Bedr** vakasındaki hezîmeti (bozguna uğraması) **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kâfirler hakkında Rasûlüne vaad ettikleri arasında hayâtındayken ona göstermiş olduğu en önemli vâkıadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ) **"Onlara vaad etmekte olduğumuz** (azaplarla ilgili) **şeyin bir kısmı**(nı sana gösterecek olsak)" kavl-i celîlinden maksat; dünyâdaki azaplardır.

Şu muhakkaktır ki **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dünyâda kâfirlerle ilgili türlü türlü azaplar göstermiştir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayâtında onlardan kimi öldürülmüş, kimi esir alınmış, malları Beytü'l-mâl'e intikāl etmiş, Yahûdîlere cizye vurulmuş, onlardan **Nadîroğulları** da **Şâm**'a sürülmüştür.

Elbette âhirette karşılaşacakları azaplar daha çok ve daha büyük olacaktır, zîrâ dünyâdaki azapları bitse de âhiretteki azapları hiç kesilmeyip sürekli devâm edecektir. Bu da göstermektedir ki hak yolunda olanların âkıbeti güzel, bâtılı tutanların sonu ise kötü olacaktır.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin azâbıyla ilgili göstereceğini vaad ettiği şey **Bedr** günü gösterilmiştir. Diğer azaplar ise onlara âhirette gösterilecektir" demiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ) **"Ya da seni** (bundan önce) **vefat ettirirsek, artık dönüşleri ancak Bizedir"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre bu cümle-i celîle, kâfirleri **Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ**'ya dönecekleri ile tehdit etmiştir ki buna göre mânâ: "Rasûlüm! Biz sana onların başına gelecek azapları göstersek de yâhut seni vefat ettirene kadar göstermesek de her hâlükârda onlar Bizim huzûrumuzda hesâba çekilmek için Bize döneceklerdir, Biz de onlara hak ettikleri azâbı tattıracağız. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** mükellef oldukları andan îtibâren onların ölene kadar yaptıklarının tamâmına şâhittir, dolayısıyla yaptıkları kötülüklerin hiçbiri cezâsız kalmayacaktır" şeklindedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri birbirini tefsir etmesi hasebiyle:

﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ﴾

"Ya gerçekten seni (düşmanlarına gâlip etmeden önce vefât ettirip, dünyâdan) **götürecek olursak, artık** (hiç üzülme, zîrâ eninde sonunda) **şüphesiz ki Biz onlardan intikam alıcılarız.**

Yâhut onlara vaad etmekte olduğumuz o (azapla ilgili) **şeyleri şüphesiz sana gösterecek olsak, işte muhakkak Biz onlara karşı iktidar sâhipleriyiz.** (Dolayısıyla onlar Bizim kahrımızdan kaçacak bir yer bulamazlar.)" *(ez-Zühruf Sûresi:41-42)* âyet-i kerîmeleri de bu âyet-i kerîmeyi tefsir eder (mânâsını açıklar) mâhiyettedir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ثُمَّ اللهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ) **"Sonra Allâh onların yapmakta olduklarına Şehîd'dir"** kavl-i şerîfinde **Beyzâvî** ve **Nesefî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bir mecâz tatbik edilmiştir, şöyle ki; burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın şâhitliği zikredilmiş fakat netîcesi ve muktezâsı olan cezâ ve azap verme husûsu murâd edilmiştir. Zâten bu nedenle bu cümle-i celîle: "Sonra" mânâsını ifâde eden (ثُمَّ) kelimesi ile başlatılmıştır ki buna göre mânâ: "Onların dönüşü ancak Bize olacaktır sonra **Allâh** onları yaptıklarına karşılık cezâlandıracaktır" şeklindedir.

Burada mecâz mülâhaza edilmediği takdirde mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet günü kâfirlerin dünyâda yaptıkları işlere karşı şâhitliğini yerine getirecektir" şeklinde olur ki **Allâh-u Te'âlâ** her şeye hakkıyla şâhit olmasıyla birlikte kâfirlerin kendi uzuvlarını dile getirerek ellerini ve ayaklarını konuşturmak sûretiyle de bu şâhitliği onların aleyhlerine icrâ ettirecek ve cezâlarını verecektir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her şeye şâhit olan **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i de ümmetine şâhit kılmış ve kıyâmete kadar gelecek ümmetlerini sûret ve şekilleriyle kendisine arzetmiştir.

Nitekim **Huzeyfe ibni Üseyd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ اُسَيْدٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ اُمَّتِى الْبَارِحَةَ لَدَى هٰذِهِ الْحُجْرَةِ اَوَّلُهَا اِلَى اٰخِرِهَا» فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! عُرِضَ عَلَيْكَ مَنْ خُلِقَ، فَكَيْفَ عُرِضَ عَلَيْكَ مَنْ لَمْ يُخْلَقْ؟ فَقَالَ: «صُوِّرُوا لِى فِى الطِّينِ حَتّٰى لَاَنَا اَعْرَفُ بِالْاِنْسَانِ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدِكُمْ بِصَاحِبِهِ.»

Âyet: 46

"Dün gece şu hücrenin (odanın) **yanında bana ümmetim baştan sona gösterildi"** buyurunca bir kişi:

"Ya **Rasûlellâh**! Yaratılanlar sana gösterildi, fakat (bugüne kadar) yaratılmamış olanlar sana nasıl arz edildi?" diye sordu.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Çamur içinde bana şekillendiril(erek gösteril)**diler, hattâ** (şu anda) **ben onlardan bir insanı, sizden birinizin arkadaşını tanıdığından daha iyi tanımaktayım"** buyurdu. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3055, 3054, 3/181; Ziyâüddîn el-Makdisî, Zürkânî a'le'l-Mevâhib, 5/190; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/367; İbnü'l-E'râbî, Mu'cemü'ş-şüyûh, no:1866, 2/282)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın haberleri dosdoğrudur, müjdeleri ve tehditleri haktır ve gerçektir. Neşr (diriltildikten)den sonra haşr (mahşere çıkarılış) vardır.

İşte o zaman ta'kîbât ve hesap vardır. Netîcesinde amellere karşı sevap veyâ azap vardır. Bugün bildiğimiz şeyler ne çabuk da gözle görünüp yaşanan şeyler olmuştur.

﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (47)

(وَلِكُلِّ أُمَّةٍ) **Her bir ümmet için vardır,** ne vardır? (رَسُولٌ) **bir rasül,** (فَإِذَا جَاءَ) **artık geldiği zaman,** kim? (رَسُولُهُمْ) **onların rasülleri,** (قُضِيَ) **hüküm verilir,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** ne ile? (بِالْقِسْطِ) **adâletle,** daha, (وَهُمْ) **onlar,** (لَا يُظْلَمُونَ) **zulme uğratılmazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Her bir ümmet için (dünyâda kendilerini hakka dâvet etmek, âhirette de haklarında şâhitlik yapmak üzere tâyin edilen) **bir rasül vardır. Artık rasülleri** (kendilerine) **geldiği**(nde, bir kısmı inanıp diğerleri inkâr ettiği) **zaman, aralarında adâlet**(li bir karar) **ile hüküm verilir** (ve böylece inananlar kurtulur, inkârcılar ise helâk olur)**, ama onlar** (suçsuz yere azâba dûçâr kılınarak ve tebliğ ulaşmaksızın sorumlu tutularak) **zulme** (ve haksızlığa) **uğratılmazlar."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in kavmiyle yaşadıkları netîcesinde onların başlarına gelecek olan belâları beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesinde bütün peygamberlerin de kavimleriyle birlikte aynı durumları yaşadıklarını açıklamıştır.

"Mâverdî, Fahrurrâzî, Beğavî, Kurtubî, İbni Kesîr, Tefsîru'l-Bekrî ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: "Rasûlün gelişi" iki mânâ üzere tefsir edilmiştir.

Birincisi: **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın da aralarında bulunduğu ekserî müfessirlere göre; dünyâda her ümmete bir peygamberin gelişidir ki buna göre âyet-i kerîmede, geçmiş ümmetlerden her birine kendi hallerine münâsip bir şerî'at ile onları hakka dâvet etmek için bir peygamber gönderildiği anlatılmaktadır.

Bu mânâya göre; fetret devrinde bulunan toplulukların durumu tartışılmıştır. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir ümmeti ihmâl etmediği (boş bırakmadığı) anlaşılmaktadır. Oysa:

Âyet: 47

﴿لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ اٰبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ﴾

"Tâ ki sen öyle bir toplumu korkutasın ki, babaları (ve ataları) **uyarılmamıştır, bu sebeple de onlar** (âhirette başlarına gelecek azaplardan) **habersiz kimselerdir."** *(Yâsîn Sûresi:6)* âyet-i kerîmesi fetret ehline rasül gönderilmediğini açıklamaktadır.

Burada çelişki varmış gibi görünen bu müşkilin hallinde ulemâ şöyle açıklama yapmışlardır: Bu âyet-i kerîmede: **"Her ümmet için bir rasül vardır"** şeklinde geçen ifâde-i celîledeki **"Her ümmet"**ten maksat; dünyânın başından sonuna kadar geçen her ümmet değildir. Ancak helâk edilmiş olan ümmetler kastedilmiştir.

Zâten ilerisinde zikredilmiş olan: **"Rasülleri kendilerine geldiğinde"** kavl-i şerîfinden bu husus anlaşılmaktadır ki buna göre mânâ: "Helâk edilen her bir ümmete mutlaka uyarıcı bir rasül gönderilmiştir, fakat onlar onu reddedince inkârcılar helâk edilerek aralarında hüküm verilmiştir" şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu nedenledir ki **Nûh, Hûd, Şu'ayb, Sâlih** ve **Lût** *(Aleyhimüsselâm)* gibi enbiyâ-ı kirâmın uyardıkları inkârcı ümmetler helâk edilmiş, fakat **İsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında bulunan fetret ehline azap yapılmamıştır. Çünkü Araplara **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*dan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka rasül gönderilmemiştir. Diğer rasüller gibi **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın risâlet vazîfesi de vefâtıyla nihâyete ermiştir.

"İnsânü'l-'uyûn" isimli eserde de zikredildiğine göre; ölümünün ardından risâlet vasfının devâm etme özelliği bizim peygamberimizin husûsiyetlerindendir.

Fetret ehlinin torunları olan **Mekke** müşriklerine **Bedir**'de azap edilmesi ise, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara tebliğde bulunduktan sonra onu inkâr ettikleri içindir. Bu husûsu açıklayan birçok âyet-i kerîme vardır.

Nitekim:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"Zaten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasül gönderinceye kadar** (cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır."** *(el-İsrâ Sûresi:15)* kavl-i şerîfi ile,

﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾

"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olan birçok rasüllere (de vahiy yolladık, tâ) **ki o peygamberlerin** (gönderilişinin) **ardından insanlar için** ('Bize bir elçi gönderseydin de, bizi gaflet uykusundan uyarıp gerekenleri öğreteydi' gibi laflarla) **Allâh'a karşı** (öne sürebilecekleri) **bir mâzeret** (ve bahâne) **bulunmasın"** *(en-Nisâ Sûresi:165)* âyet-i celîlesi, yine böylece:

﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا﴾

"Eğer gerçekten Biz onları o (Kur'â)**ndan önce bir azapla helâk edecek olsaydık, elbette: 'Bize bir rasül gönderseydin ya...** (ona uyarak cehennemden kurtulsaydık)**' derlerdi"** *(Tâhâ Sûresi:134)* âyet-i kerîmesi bunlardan bâzılarıdır.

İkinci mânâya göre; "Peygamberin ümmetine gelişi" kıyâmet günü olacaktır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Kâfirler yârın âhirette kendilerine peygamberin geldiğini inkâr edecekler, bunun üzerine her ümmetin karşısına kendilerine gönderilen peygamber getirilecek, o da:

'Ben size risâlet vazîfemi tebliğ ettim' deyince artık o inkârcı toplum hakkında azap hükmü verilecek" demiştir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/5)*

Mücâhid, **İbnü's-Sâib** ve **Mukātil** *(Rahimehümullâh)*dan da nakledilen bu ikinci kavle göre ise mânâ:

"Dünyâda kendilerine gönderildiğinde kendisini yalancı saydıkları peygamberleri kıyâmet günü o inkârcıların aleyhine şâhit olarak geldiğinde kendisine tâbi olanlara sevap verilerek, inkâr edenler de azâba sevkedilerek aralarındaki mücâdele hükme bağlanacak" demektir. Bu hususta da birçok âyet-i kerîme mevcut olup:

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

"(Habîbim! Seni inkâr edenlerin hâli) **nasıl olacak o zaman ki; her ümmetten** (kendileri hakkında) **bir şâhit** (olmak üzere peygamberlerini) **getireceğiz, seni de işte şunlar üzerine bir şâhit olarak getireceğiz?"** *(en-Nisâ Sûresi:41)* âyet-i celîlesi, yine böylece:

﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾

Âyet: 47

"O Rasûl(üm Muhammed sizi Bana şikâyet etmek için) **dedi ki: "Ya Rabbi! Gerçekten benim kavmim işte şu Kur'ân'ı tamâmen terk edil**(erek bir kenara itil)**miş bir şey edindiler."** *(el-Furkān Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi, ayrıca:

﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

"Böylece o (yeryüzünden çok daha geniş olan mahşer) **arâzi**(si) **Rabbinin nûruyla parlamıştır;** (hesap)**kitap da** (ortaya) **konmuştur; derken peygamberler** (ümmetlerine tebliğde bulundular mı diye sorgulanmak için) **ve şâhit**(lik yapacak hafaza melekleri ve mümin)**ler** (herkesin ne yaptığına şâhit olsunlar diye mahşere) **getirilmiştir de** (kulların) **aralarında hak** (ve adâlet) **ile hüküm verilmiştir. Artık** (sevapları eksiltilerek ya da günahları artırılarak) **onlar zulme uğratılmazlar."** *(ez-Zümer Sûresi:69)* âyet-i celîlesi bunlardan bir kısmıdır.

Bu âyet-i kerîmelerden de anlaşıldığı üzere; her ümmet kendi rasûlünün huzûrunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya arz edilecektir, hayırdan ve şerden yaptıkları tüm amelleri yazan kitap (amel defteri) onlara şâhitlik edecek, onların amellerini yazan hafaza melekleri de şâhitliklerini ortaya koyacaktır. Her ümmet sırasıyla, birbirinin ardınca **Allâh-u Te'âlâ**'ya arzedilecektir. Ancak bu şerefli ümmet, yaratılışta ümmetlerin sonuncusu olsa da kendisine gönderilen rasûlün *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şerefi bahşına mahkeme-i kübrâda aralarında hüküm verilecek ümmetlerin ilki olacaktır.

Nitekim **Ebû Hüreyre** ve **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu mânâda şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَحْنُ الْآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمَقْضِيُّ لَهُمْ قَبْلَ الْخَلَائِقِ.»

"Biz dünyâ halkı içerisinde sonra gelenleriz ama kıyâmet günü bütün ümmetlerden önce (hesapları görülerek) **haklarındaki hüküm kesinleştirilecek olan ilkleriz."** *(Müslim, el-Cümüa':6, no:856, 2/586; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/368)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ) **"Onlar zulme uğratılmazlar"** kavl-i şerîfi, **Sa'lebî** ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)* gibi müfessirler tarafından: "Artık rasülleri kendilerine geldiğinde, bir kısmı inanıp diğerleri inkâr ettiği zaman aralarında adâletli bir karar ile hüküm verilir ve böylece

inananlar kurtulur, inkârcılar ise helâk olur, ama onlar suçsuz yere azâba dûçâr kılınarak ve tebliğ gibi bir huccet ulaşmaksızın sorumlu tutularak yâhut iyiliklerinden bir kısmı eksik gösterilerek veyâ yapmadıkları kötülükler aleyhlerine artırılarak zulme ve haksızlığa uğratılmazlar" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Hülâsâ; bu âyet-i kerîmede iki mânâdan biri kastedilmiştir ki, birincisine göre, bir ümmete rasül gelip tebliğde bulununca artık onların ona karşı gelme ve inkâr etme mâzeretleri kalmayacağından **Allâh-u Te'âlâ** o ümmete karşı bütün bahânelerini ortadan kaldıracak bir huccet ikâme etmiş olacağı için âhirette onlara yapacağı azaplar mahzâ adâlet olup aslâ zulüm olmaz. Çünkü onları o azâba düşüren **Allâh-u Te'âlâ** olmayıp inatçı nefisleri olmuştur.

İkinci kavle göre ise; ümmetler âhirette toplandıkları zaman hesap vaktinde **Allâh-u Te'âlâ** onlarla peygamberlerinin arasını birleştirerek o rasûlün şâhitliği netîcesinde itaatkârla isyancının arasını fasledecek, ayrıca onlar peygamberlerinin risâlet vazîfesini hakkıyla yerine getirdiğini îtiraf edecekler, üstelik **Allâh-u Te'âlâ** onların uzuvlarını konuşturarak ve amellerini kendi aleyhlerine şâhit yaparak huccetini tamamlayacaktır.

İşte bu ikinci mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmenin sonunda Kendisinin onlar hakkında yeterli şâhit olduğunu beyân etmesinin akabinde bu âyet-i kerîmeyi getirerek sanki: "Ben onlara da, yaptıklarına da kıyâmet günü şâhitlik yapacağım ama ne kadar adâletli olduğumu bütün kullarıma açıkça göstermek için Kendi şâhitliğimle yetinmeyeceğim, bununla birlikte her kavmin kendi peygamberini de onların yaptıklarına şâhitlik etsin diye kıyâmet mevkıfinde hâzır bulunduracağım" buyurmak istemiştir.

"Akāid-i Nesefiyye" sâhibi **Ömer Nesefî Hazretleri**'ne âit ***"et-Teysîr fi't-Tefsîr"*** isimli eserde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlere: "Benim rasüllerim size Benim kitaplarımı getirmedi mi?" diye sorunca onlar: "Bize Senden ne rasûl ne de kitap gelmedi" diyecekler.

Bunun üzerine onların rasûlünü çağırıp sorunca o: "Yâ Rabbi! Ben onlara Senin kitabını da, risâletini de tebliğ ettim" diyecek. **Allâh-u Te'âlâ** da: "Sana kim şâhitlik edecek?" buyuracak, o da: "Melekler şâhit" deyince bu sefer melekler çağırılacak. Onlar o peygamberin tebliğde bulunduğuna şâhitlik edince kâfirler cehenneme gönderilecek. *(4/292)*

Âyet: 47

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Hakk Sübhânehû** kimseye zulmetmez ve kendilerine gönderdiği rasûlü inkâr etmeyen hiçbir kavme azap etmez. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ﴾

"İşte sana! (Peygamberlerin gönderiliş hikmeti) **budur! Çünkü senin Rabbin, halkı** (kitaptan ve peygamberden habersiz birtakım) **gâfil kimseler olan memleketleri zulmederek helâk edici olmamıştır."** *(el-En'âm Sûresi: 131)* âyet-i kerîmesinde bunu beyân etmiştir, ayrıca hiçbir ümmeti uyarıcısız bırakmadığını da:

﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾

"Zâten hiçbir ümmet yoktur ki içerisinde bir uyarıcı (peygamber ya da âlim gelip) **geçmiş olmasın!"** *(el-Fâtır Sûresi:24)* âyet-i kerîmesi ile açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; her ümmetin bir rasûlü bulunmaktadır ki kıyâmet günü her birine kendi rasûlünün adıyla: "Ey **Muhammed** ümmeti! Ey **Mûsâ** ümmeti! Ey **Îsâ** ümmeti!" şeklinde çağrı yapılacaktır ve o gün dünyâdayken peygamberlerine isyan etmiş olanlar çok mahcup ve pişman olacaklardır. Nitekim:

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ۞ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللهَ حَدِيثًا﴾

"(Habîbim! Seni inkâr edenlerin hâli) **nasıl olacak o zaman ki; her ümmetten** (kendileri hakkında) **bir şâhit** (olmak üzere peygamberlerini) **getireceğiz, seni de işte şunlar üzerine bir şâhit olarak getireceğiz? O kimseler ki kâfir olmuşlar ve o Rasûl'e isyân etmişlerdir, işte o gün onlar** (utançlarından dolayı)**; ne olaydı da yer kendileriyle bir edilseydi** (ve böylece yok olup gitselerdi) **diye arzu edecektir. Ama** (bütün uzuvları kendileri aleyhine şâhitlik yapacağı için, kendileriyle alâkalı) **hiçbir haberi Allâh'tan gizleyemeyeceklerdir."** *(en-Nisâ Sûresi:41-42)* âyet-i kerîmeleri bu husûsu beyân etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ her ümmete hakkı açıklayan bir rasûl gönderdiğini, ona kiminin inanıp kiminin de küfrettiğini beyân ettikten sonra bu iki fırkanın eşit olamayacağını, dolayısıyla aralarında mutlaka bir hüküm verilmesi gerektiğini beyan sadedinde:

﴿فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

"Artık rasülleri (kendilerine) **geldiği**(nde, bir kısmı inanıp diğerleri inkâr ettiği) **zaman, aralarında adâlet**(li bir karar) **ile hüküm verilir** (ve böylece inananlar kurtulur, inkârcılar ise helâk olur), **ama onlar** (suçsuz yere azâba dûçâr kılınarak ve tebliğ ulaşmaksızın sorumlu tutularak) **zulme** (ve haksızlığa) **uğratılmazlar"** buyurmuştur.

İşte bu hüküm netîcesinde **Hakk Sübhânehû** müminlerin hasenâtını katlayarak onları mükâfatlandıracak, kâfirlerin ise hasenâtı bulunmadığından onları cehenneme atacaktır.

Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara kıyâmet gününde her yaptıklarından mesul olacaklarını bildirmiş fakat onlar bunu uzak görerek ve teaccüble karşılayarak:

﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۞ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ﴾

"Biz öldüğümüzde, bir toprak ve birtakım (çürümüş) **kemikler olduğumuzda mı, gerçekten biz mi, elbette diriltilmiş kimseleriz? Evvelki babalarımız** (ve atalarımız) **da mı** (diriltilecekmiş)**?!"** *(es-Sâffât Sûresi:16-17)* demişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** onların bu şüphesini **Kur'ân-ı Kerîm**'in bu âyet-i kerîmelerinde açıkladıktan sonra:

﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾

"Yoksa Biz(, mahlûkatı yoktan var etmek istediğimizde) **evvelki yaratıştan âciz mi kaldık** (ki, tekrar diriltmekten âciz kalalım)**? Doğrusu onlar yeni bir yaratılıştan büyük bir** (şüphe ve) **karıştırma içindedirler."** *(Kāf Sûresi:15)* kavl-i şerîfi ile cevaplamış ve onları yeniden yaratmaktan âciz olmadığını beyân etmek üzere:

﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ﴾

"(Onlar böyle diye dursun,) **muhakkak Biz o** (gömüldükleri) **toprağın onlar**(ın etlerinden, kemiklerinden, hattâ kılların)**dan neyi eksiltmiş olduğunu** (ve hangi parçalarını çürüttüğünü) **gerçekten bilmişizdir. Zâten** (kendisinde yazılmış olan küçük-büyük her şeyin tüm tafsîlâtını) **pekiyi koruyan** (Levh-i Mahfûz nâmındaki) **o yüce Kitap ancak Bizim katımızdadır."** *(Kāf Sûresi:4)* buyurmuştur.

Âyet: 47

Dirilmenin hak olduğuna dâir bu kadar iknâ edici delil mevcut iken yine de müşrikler kıyâmet gününün geleceğiyle alay etmişler ve hattâ bir sonraki âyet-i celîlede zikredileceği üzere o dehşetli günün acele gelmesini bile talep etmişlerdir.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir zamânı şerî'atten boş bırakmamış, hiçbir şerî'ati hükümlerden hâlî kılmamış, hiçbir hükmü de kendisini tâkip edecek sevap ve azaptan arındırmamıştır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Rûhu'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; rasül hem zâhir hem bâtın olan vahyi getirir, rasûlün vârisi ise ilhâm-ı ilâhîyi getirir. Peygamberler hakkında vukûu mümkün olan tüm mûcizelerin bir mislinin kerâmet olarak evliyâda görülmesi de mümkündür.

Allâh-u Te'âlâ kullar arasında hüküm vermek için hem rasüllerin zâhirî mânâda vahiy getirmesini, hem de velîlerin ilham getirmesini bekler.

Eğer insanlar onları tasdik ederlerse tasdikleri nispetinde aralarında saâdetle hükmedilir, eğer tekzîb ederlerse tekzipleri nispetinde aralarında şekāvetle hükmedilir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Her Ümmet İçerisinde Bir Rasûl Gönderdiği:

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

"(Evet! Peygamberlerin vazîfesi ancak açık seçik bir duyurudur. Bu yüzden) **andolsun ki; elbette Biz: '**(Ey insanlar! Sâdece) **Allâh'a kulluk edin ve** (sapıklığa çağıran her türlü insan ve cin şeytanlarını temsil eden) **tâğût**(a uymak)**tan sakının'** (şeklindeki hükmümüzü, gönderildikleri kullara ulaştırsınlar) **diye her bir ümmet içerisinde gerçekten bir peygamber göndermişizdir.**

Artık Allâh onlardan kimini(n hidâyet arayışına yöneldiğini ve sâhip olduğu cüz'î irâdeyle kudreti o yönde sarf ettiğini görerek, kendilerini) **hidâyet buyurmuştur, onlardan kimi ise,** (hidâyeti bulma yönünde hiçbir imkânını sarf etmeyip, bilakis duyduğu ve gördüğü âyetlere karşı kör ve sağır kaldığından) **onun üzerine sapıklık** (fermânı) **kesinleşmiştir.**

(Ey kendi günahlarını Allâh'ın irâdesine bağlayarak sorumluluktan sıyrılmaya çalışan müşrikler!) **Öyleyse hemen yer**(yüzün)**de gezin de bakın ki;** (Âd ve Semûd kavmi gibi, sizden önce geçmiş olanlardan sizin gibi konuşan ve düşünen) **o yalanlayıcıların** (fecî) **âkıbeti nice olmuş."** *(en-Nahl Sûresi:36)*

Allâh-u Te'âlâ'nın Kitap Göndermediği Bir Karyeyi Helâk Etmediği:

﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ﴾

"Biz (felâketlere mâruz bıraktığımız memleketlerden) **hiçbir karyeyi helâk etmemişizdir ki, ona âit** (cezânın ne zaman geleceği hakkında Levh-i Mahfûz'da kayıtlı olduğu) **bilinen** (ve ihmâli söz konusu olmayan) **bir yazı bulunmasın."** *(el-Hıcr Sûresi:4)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, Her Rasûlü Kavminin Diliyle Gönderdiği:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Biz her bir peygamberi ancak toplumunun lisânıyla (konuşabilir durumda) **gönderdik ki, kendilerine** (gönderilmiş olduğu ümmetlere, gereken hükümler hakkında) **iyice açıklamada bulunabilsin** (böylece onlar da çabucak ve kolayca o hükümleri anlayıp başkalarına tercüme edebilsin)**!**

Artık Allâh (sapıtma sebeplerini tercih ettiğini bildiği için, sapıklıkta kalmasını) **dilediği kimseyi saptırır,** (hidâyet bulma vesîlelerine başvurduğunu bildiği için, doğru yola iletmek) **istediğini de hidâyete erdirir.** (Hiçbir arzusu engellenemeyecek yegâne) **Azîz de,** (üstün hikmetine dayalı olmayan hiçbir şeyi dilemeyen) **Hakîm de ancak O'dur."** *(İbrâhîm Sûresi:4)*

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾

"Yoksa onlar: 'Onu o (Muhammed) **uydurdu' mu diyorlar? Doğrusu o, senin Rabbinden olan hakkın ta kendisidir.**

Tâ ki senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir toplumu (inanmamaları durumunda karşılaşacakları azaplardan) **korkutasın. Ola ki onlar** (senin uyarılarını dikkate alıp, İslâm'ı kabul ederek) **hidâyete ererler."** *(es-Secde Sûresi:3)*

Âyet: 48

﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (48)

(وَيَقُولُونَ) **O** (müşrik ola)**nlar derler,** ne derler? (مَتٰى هٰذَا) **işte bu** (azap) **ne zaman,** ondan bedel, (اَلْوَعْدُ) **bu** (azap) **vaad**(i), (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (صَادِقِينَ) (azap tehdidinizde) **doğru kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nlar** (alaylı bir üslûpla size)**: 'İşte bu söz ne zaman** (gerçekleşecek)**? Eğer** (kâfirliğimiz yüzünden azap olunacağımıza dâir tehdidinizde) **doğru kimseler olduysanız** (azâbı getirin de görelim)**' derler."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede her ümmete bir rasûl gönderdiğini beyân edip kıyâmet günü inananlarla inkârcıların arasında hak ile hüküm vereceğini ve kâfirlere azap edeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde müşriklerin: "Eğer öyle bir gün varsa hadi nerede, çabuk gelsin?!" diyerek bu vaad-i ilâhî ile alay ettiklerini açıklamıştır.

"İbnü Ebî Hâtim, Fahrurrâzî ve ***Hâzin"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı müşriklere: "Bizim önümüzde öyle bir gün var ki biz ona kavuştuğumuzda rahat edeceğiz" dediklerinde müşrikler bu sözü inkâr için bu âyet-i kerîmede zikredilen: **"Eğer doğru kimseler olduysanız bu söz ne zaman** (gerçekleşecek)**"** sözlerini sarfettiler ki böylece: "Bizim kâfirliğimiz yüzünden azap olunacağımıza dâir tehdidinizde doğru konuştuysanız azâbı getirin de görelim" demek istediler.

İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen sözün sâhipleri **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre; peygamberlerinden azâbı acele isteyen geçmiş ümmetlerdir.

Ebû Süleymân ed-Dımeşkî *(Rahimehullâh)*a göre ise; bu sözü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in azap ile uyardığı müşrikler söylemişlerdir.

Burada acele istenilen ve zamanı sorgulanan vaad (söz), **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre müşriklerin tehdit olundukları azap sözüdür. Diğer müfessirlere göre ise kıyâmet vaadidir.

Bu cümle-i celîle bir önceki âyet-i kerîmede geçen: (قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ) **"Aralarında adâletle hükmolundu"** kavl-i şerîfinden maksadın dünyâdaki hüküm olduğunu söyleyenlerin görüşünü kuvvetlendirmiştir. Zîrâ âhirete çıkıp azâbı gözleriyle gördükten ve müminler hakkındaki müjdelerin tahakkuk ettiği belirdikten sonra kimsenin "Bu söz ne zaman gerçekleşecek" demeye mecâli kalmayacaktır.

Demek ki onlar bu sözü dünyâdayken, peygamberleri: "Benim düşmanlarıma azap gelecek, dostlarım ise felah bulacaktır" diye onları uyardığında kendilerine verdiği haberleri tekzîb (yalanlamak) için yâhut istib'âd veçhi üzere (uzak görerek) söylemişlerdir.

Yine bu âyet-i celîle şu hususa delâlet etmektedir ki her ümmet kendi peygamberine bu meâlde sözler sarfetmiştir. Zîra müşriklerin burada cemî lafzı kullanarak: "Eğer siz doğru sözlü kimselerseniz" demeleri önceki âyet-i kerîmede geçen: (وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ) **"Her ümmet için bir rasûl vardır"** kavl-i şerîfine mutâbık düşmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; vaad edilen şeyin gelmesi için acele etmek tekzîb sâhiplerinin emârelerindendir. Tahkîk ehli ise bir şey var olmadan önce kalplerini onunla meşgul etmezler, olmasını da acele istemezler.

Olduktan sonra da o işin kalkmasını talep etmezler. Çünkü onlar kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmü içerisine salmışlardır ki bir damarları bile kendi istekleri ile harekete geçemez.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın Tehditlerini Uzak Gördüğü:

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

"O (müşrik ola)**nlar** (alaylı bir üslûpla size)**: 'İşte bu söz ne zaman** (gerçekleşecek)**? Eğer** (kâfirliğimiz yüzünden azap olunacağımıza dâir tehdidinizde) **doğru kimseler olduysanız** (azâbı getirin de görelim)**' derler."**
(el-Mülk Sûresi:25-26, el-Enbiyâ Sûresi:38, Yâsîn Sûresi:48)

Âyet: 49

﴿ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (49)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (لَا أَمْلِكُ) **ben mâlik olamam,** kim için? (لِنَفْسِي) **nefsim için,** neye? (ضَرًّا) **bir zarar**(ı savuşturmay)**a,** daha, (وَلَا نَفْعًا) **ne de bir fayday**(ı kazanmay)**a,** (إِلَّا مَا) **ancak o şeyler müstesnâ ki,** (شَاءَ) **diledi,** kim? (اللَّهُ) **Allâh,** (لِكُلِّ أُمَّةٍ) **her bir ümmet için vardır,** ne vardır? (أَجَلٌ) **bir ecel,** yâni; helâk edilmeleri için belirlenmiş bir süre, (إِذَا جَاءَ) **geldiği zaman,** ne? (أَجَلُهُمْ) **onların ecelleri,** (فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ) **artık geri kalmazlar,** ne kadar bir zaman? (سَاعَةً) **bir an bile,** daha? (وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) **öne de geçemezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! O inkârcılara ve alaycılara): **'Ben Allâh'ın dilemiş olduğu şeyler dışında kendim için** (bile) **ne bir zarar**(ı savuşturmay)**a ne de bir faydaya** (ulaşma imkânına) **sahip değil**(ken, size azâbın ne zaman ve ne şekil geleceğini nereden bilebilir)**im.** (Peygamberlerini inkârda ısrarcı olan) **her bir ümmet**(in helâk edilmesi) **için** (belirlenmiş) **bir süre vardır. Onların** (yaşamlarının sona ermesi için tâyin edilen) **ecelleri geldiği zaman, artık bir an** (bile) **sona da kalamazlar, öne de geçemezler/*bir an geri kalma talebinde dahî bulunamazlar, öne gitmek de isteyemezler*/.' de."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın azap sözünü uzak görerek alay etmek için acele istediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onlara her şeyin bir süresi olduğunu, zamanı gelince belâlarının gecikmeyeceğini bildirmesini Habîbine emretmiştir.

"Semerkandî, et-Teysîr, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Kurtubî ve ***Hâzin"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mukātil** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şu mânâyı vermiştir: "Yâ **Muhammed**! **Mekke** kâfirlerine: 'Siz benden azâbı acele getirmemi istiyorsunuz, oysa **Allâh** bana bu hususta imkân vermeyi dilemediği sürece ben kendim için dahî bir zarar savuşturmaya yâhut menfaat celbetmeye mâlik değilim.

Hâl böyle iken size azap indirmeye nasıl mâlik olayım? Her inkârcı ümmetin azabı için **Levh-i Mahfûz**'da yazılmış mâlum bir vakit vardır, o vakit geldiği zaman azap ne bir an öne geçer, ne de geri kalır' diye söyle!"

Bu mânâdan da anlaşıldığı üzere; düşmanlara azabın indirilip dostlara yardım edilmesine ve kıyâmetin ne zaman kopacağının bilgisine **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin kādir ve mâlik olamayacağı âşikârdır. Dolayısıyla müşriklerin azaplarının vaktinin tâyini **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîet ve irâdesine ısmarlanmıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlere verdiği müjdeler ve kâfirlere yönelttiği tehditler için belli bir vakit varsa da bunu bizlere bildirmediğinden kimse bize: "Hani sözünüz çıkmadı, şu vakitte bize azap olacaktı, niye olmadı" şeklinde bir tenkit yöneltemez. Zîrâ azap vaktinin tâyini ancak **Allâh-u Sübhânehû**'ya ısmarlanmıştır ki fiilleri ve hükümleri, maslahatları (menfaatleri) gözetmekle illet (gerekçe)lendirilemeyen o Yüce Zât'ın dilemesi hasebince azap gerçekleşecektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ) **"Her bir ümmet için bir süre vardır"** kavl-i şerîfi: "Peygamberlerini inkârda ısrarcı olan her bir ümmetin helâk edilmesi için belirlenmiş bir süre ve **Levh-i Mahfûz**'da yazılmış mâlum bir vakit vardır ki o vakit asla ileri geri yapmaz" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) **"Onların ecelleri geldiği zaman, artık bir an sona da kalamazlar, öne de geçemezler"** kavl-i şerîfine: "Ömürlerinin müddeti sona erdiği zaman kendileri için belirlenen o ecelden sonraya kalamazlar" şeklinde mânâ verilmiştir.

Diğer bir mânâya göre ise; **"Bir an geri kalma talebinde dahî bulunamazlar, öne gitmek de isteyemezler"** şeklinde tefsir edilmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın **Allâme Tıybî**'den naklettiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki cevap hikmetli bir üslup üzere vârid olmuştur. Şöyle ki; bir önceki âyet-i kerîmede müşrikler azâbı acele isterken bu vaadin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olmadığını, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu iddiayı ortaya attığını düşünerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile dalga geçmek için ondan azap vaktinin tâyinini talep etmiştiler, **Allâh-u Te'âlâ** da bu âyet-i celîlesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara: "Eğer ben, vaad edilen azâbı benim getireceğimi iddia etseydim sizin bu tehekkümünüz (alay etmeniz) ancak o zaman yerinde olurdu.

Âyet: 49

Ama ben kendime dahî fayda ve zarara mâlik olamama husûsunda sizin gibi olduğumu ikrâr ettiğime göre size azap geleceği hususunu nasıl kendiliğimden iddia edebilirim?" diye cevap vermesini emretmiş, daha sonra onların azâbı uzak görmesine ve istihzalarına aldırış etmeden doğru bir cevap olarak: "Her ümmetin bir eceli vardır, sizin azâbınız için de **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde bir vakit belirlenmiş olup o mahdut zaman geldiğinde sizin azâbınızı incâz edecektir (gerçekleştirecektir). O halde acele etmenize ve alay etmenize lüzum yoktur" demesini tâlim buyurmuştur.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme bütün işlerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarrufunda olup tek karar verici merciin O'nun dilemesi olduğunu ifâde etmektedir. İnsanlar bâzı işlerde mecburdur, bâzı işlerde muhayyerdir (serbest bırakılmıştır). İhtiyâr (seçim hakkı) ancak teklîfî (insanın sorumlu olduğu) işlerdedir. İşte bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾

"Artık dileyen inansın, isteyen de inkâr etsin!" *(el-Kehf Sûresi:29)* buyurmuştur. Demek ki sen itaat etmek ya da isyân etmek husûsunda hürsün, bunlar seçimine göredir, buna göre taat işleyen insan kendine fayda yapmakta, mâsiyet işleyen de kendine zarar yapmaktadır. Anlaşıldığına göre ihtiyârî işlerde **Allâh-u Te'âlâ** Kendi meşîeti ile insanı kendisine zarar ve fayda vermeye mâlik kılmıştır. Nitekim intihara kalkışan insan kendisine zarar vermeye teşebbüs etmiştir, ama yine **Allâh-u Sübhânehû**'nun dilemesiyle etrâfındakiler bâzı kere onu kurtarabilmiştir. Lâkin rızkının tâyini ve ne kadar yaşayacağının tesbîti gibi konularda insanın seçiminin bir hükmü yoktur.

Allâh-u Sübhânehû bize her ümmet için bir ecel tâyin ettiğini beyân etmiş iken artık kimsenin ümmetlere ecel biçmesi haddi değildir. Ama kullar dâimâ acele ettiklerinden kendi belâlarını bile âcilen istemektedirler. Nitekim Yüce **Rabbimiz**:

﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ اٰيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ﴾

"(Habîbim! Azâbı acele isteyen o kâfirlere şunu bildir ki:) **İnsan** (her işi vaktinden önce aradığından ve son derece sebatsızlığından dolayı sanki) **aceleden yaratılmıştır.** (Böylece acelecilik onun ayrılmaz bir tabiatı hâlini almıştır.) **Pek yakında size** (dünyâda Bedir'de, âhirette ise cehennemde azap ve intikam) **âyetlerimi göstereceğim! Artık Benden acele istekte bulunmayın!"** *(el-Enbiyâ Sûresi:37)* âyet-i kerîmesinde, yine böylece:

﴿وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾

"İnsan (kızdığı zaman) **hayır istermişçesine** (kendisi, âilesi ve malı hakkında) **şer** (ve kötü olan bir istek)**le** (Allâh-u Te'âlâ'ya) **duâda bulunur.** (Bâzen de hayır sanarak şer ister.) **Zâten insan**(, netîcesini düşünmeksizin, aklına gelen ve kalbine düşen her şeyi isteme husûsunda) **pek aceleci olmuştur."** *(el-İsrâ Sûresi:11)* kavl-i şerîfinde insanın bu huyunu açıklamıştır.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ** kimseyi kaçıracağından korkmadığı için bütün işlerin Kendi irâdesi ve hikmeti hasebince merhûn (belirlenmiş) olan vaktine ulaşmasını bekler. Demek ki **Hakk Sübhânehû** kullarına acıdığı için onlara mühlet verir ve süre tanır, ama ecel gelince ne ileri geçer, ne geri kalır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında bile kendi nefsi hakkında hiçbir şeye mâlik olamama, dolayısıyla hiçbir hâline îtimat etmeme (güvenmeme) vasfını açıklamış, bilakis her şeyin ancak her şey kendisine mahsus olan Zât'a âit olduğunu beyân etmiştir.

Kendisine mâlik olamayan kendi zararına ve faydasına nasıl mâlik olabilir? İşte bu mânevî hâle kavuşan kişi zararı yaratanın da fayda verenin de ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu bildiği için artık insanların övgülerinden etkilenmekten kurtulur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; mahlûkātın **Efendisi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dahî kendi başına nefsi için bir zarar veyâ menfaate mâlik değilse ya rütbesi ondan aşağı olan ve mânevî hâli kāsır bulunan kişiler ne zaman bir zerreye mâlik olabilirler? Yâhut kendi irâde ve seçimleri ile en ufak bir şeye sâhip olabilirler?

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hiçbir velînin gaybî işleri keşfederek istenmedik şeylerden sakınması yâhut menfaatler celbetmesi velâyet için şart koşulamaz. Peygamber için dahî bu şart değilken, velî için nasıl şart olur! Bilakis diğer insanlar için cârî olan haller, velîler hakkında da geçerli olur. Şu kadar var ki; velînin iç âlemi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderine kızmaktan yâhut ümit kesmekten mahfuz olur, kendisine gönderilen her şeyi rızâ ve teslimiyetle kabul eder.

Velîlerin gaybî işleri keşfetmesini şart koşan kişi zamânın evliyâsının bereketlerinden mahrum olur.

Âyet: 49

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ Bildirmedikçe Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in Hiçbir Zarara ve Menfaate Hattâ Kendisine Ne Yapılacağını Dahî Bilmeye Mâlik Olamayacağı:

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

"(Habîbim! Sana neyin ne zaman değerleneceğini sorarak, ucuzken alıp, pahalanınca kâr etmek isteyen o müşriklere): **'Allâh'ın dile**(yip bana bildir)**mesi dışında ben kendim için ne bir fayda** (kazanma)**ya, ne de bir zarar**(ı savuşturmay)**a sâhip** (ve güçlü) **değilim. Ben gayb**(da ve gelecekte olacaklar)**ı** (kendiliğimden) **bilecek olsaydım, elbette** (mal-mülk gibi) **faydalı şeyleri çokça kazanırdım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı**(da bâzen gâlip bâzen mağlup olmazdım). **Ben** (bir ilâh değilim, ancak gönderilen bir kulum ve) **inanmakta olan bir toplum için sâdece bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciyim' de."** *(el-A'raf Sûresi:188)*

﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

"(Habîbim! Senden inadına ilginç mûcizeler isteyen ve gaybla ilgili sorular soran o müşriklere): **'Ben peygamberler arasından** (çıkıp, onlara muhâlif görüşler ortaya atarak) **yeni bir şey çıkaran biri değilim! Zâten** (Rabbim bildirmedikçe) **ne bana, ne de size ne yapılacağını bilemiyorum. Ben ancak bana vahyedilmekte olan şeye hakkıyla uyuyorum ve ben pek açık bir uyarıcıdan başkası değilim' de."** *(el-Ahkâf Sûresi:9)*

Her Ümmet İçin Bir Ecel Tâyin Edildiği ve O Sürenin Hiç Şaşmayacağı:

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"(Peygamberlerini inkâr eden) **her bir ümmet**(e ulaşacak azap) **için** (belirlenmiş) **bir ecel vardır.** (Kendilerine verilen süre bitip) **ecelleri geldiğinde ise, bir an bile geri kalamazlar, öne de geçemezler** */(karşılaştıkları sıkıntıdan dolayı)* ***ne bir an geri kalmayı, ne de öne geçmeyi isteyemezler/."*** *(el-A'raf Sûresi:34)*

Âyet: 50

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (50)

(قُلْ) (Habîbim! Onlara) **söyle,** ne söyle? (أَرَأَيْتُمْ) **gördünüz mü** (bana haber verin bakayım), (إِنْ أَتَا) **eğer gelirse,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (عَذَابُهُ) **O'nun azâbı,** ne zaman? (بَيَاتًا) **gece** (uyurken), daha, (أَوْ نَهَارًا) **yâhut gündüz** (işlerinizi yaparken), (مَاذَا) **hangi şeyi,** (يَسْتَعْجِلُ) **acele isteyebilir,** neden? (مِنْهُ) **o** (Allâh'ın azâbı)**ndan,** kim? (الْمُجْرِمُونَ) **o suçlular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Rasûlüm! Allâh-u Te'âlâ'nın, geçmiş inkârcı ümmetlere yaptıklarını naklettikten sonra onlara)**: 'Gördünüz mü?** (Söyleyin bakayım!) **O'nun** (acele istediğiniz) **azâbı size gece** (uyurken) **ya da gündüz** (işlerinizle meşgulken) **gelecek olsa,** (ikisi de istenmeyecek şekilde zor ve tehlikeliyken) **o suçlular onun hangisini acele isteyebilir?** (Söylesinler de ona göre gönderelim!)**' de."**

İ Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlerin, kendilerine yöneltilen azap tehdidiyle dalga geçmek üzere "Eğer doğru söylüyorsanız bu söz ne zaman olacak?" dediklerini beyân ettikten sonra bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Her ümmetin bir eceli vardır ki o vakit gelince gecikme olmaz" diye onlara cevap vermesini emretmesinin akabinde bu âyet-i kerîmede de ikinci bir cevap olarak: "Peki azap ânîden gelirse ne yapacaksınız?" demesini emretmiştir.

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kâfirlere: "Başınıza azâbın inmesini istiyorsunuz ama azabın her türlüsü insana sıkıntı veren ve acele istenmek bir yana hiç gelmemesi için duâ yapılması gereken bir şey iken sizin bu azâbı acele istemenizde ne faydanız vardır? Eğer azâbı görünce îmân edeceğiz diyorsanız bu bâtıldır, çünkü o vakit inanmanız zoraki olacağından fayda vermeyecektir, bu durumda istediğiniz azap gelse dünyâda belânızı bulacaksınız, akabinde de kıyâmet günü daha şiddetli bir azapla karşılaşacaksınız, artık istediğiniz şeyde hiçbir yönüyle en ufak bir fayda dahî bulunmayıp mahzâ zarar olduğunu bile bile nasıl istiyorsunuz? Akıllı kişi böyle bir şey yapmaz" buyurmuş olmaktadır.

Âyet: 50

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ) **"O suçlular onun hangisini acele isteyebilir"** kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere; başka âyet-i kerîmelerde de kâfirlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, vaad ettiği azâbı âcil getirmesini istediklerini beyân etmiştir ki:

﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

"(Habîbim!) **Hani** (Nadr ibni Hâris kâfiri Kur'ân'a masal deyince, sen: "Helâk olasın! Bu Allâh'ın kelâmıdır!" demiştin de, o zaman) **onlar:**

'Ey Allâh! Eğer işte bu (Kur'ân), **Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir' demişlerdi."** *(el-Enfâl Sûresi:32)* âyet-i kerîmesinde de onların istihza yollu ortaya attıkları bu talepleri zikredilmiştir.

Yine böylece îmân edip sâlih amel işleyenler âhirette nasıl hesap vereceklerinden tiril tiril titrerken, inanmayanların ise kıyâmetin kopmasını acele istedikleri:

﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ﴾

"Ona inanmamakta olan bu kimseler (inkâr ve alay olsun diye: 'Kıyâmet ne zaman kopacak, keşke hemen kopsa da kimin haklı olduğu ortaya çıksa?' gibi laflar ederek) **onu acele istemektedir.**

O îmân etmiş olan kimseler ise, ondan özenle korkucudurlar ve onun kesinlikle hak (ve gerçek) **olduğunu bilmektedirler"** *(eş-Şûrâ Sûresi:18)* âyet-i kerîmesinde beyân edilmiştir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir günde bulunan zaman, gece ve gündüz olmak üzere iki kısma bölünmüştür ki **Hakk Sübhânehû** azâbı bu iki vaktin birinde gönderebileceğini beyân etmiştir.

Şöyle ki; azap gece gelse insan ekseriyetle uykuda olduğundan gâfil yakalanacaktır, gündüz gelecek olsa o vakitte insan hayâtın hareketliliğiyle meşgul olduğundan yine kendini kurtaramayacak bir halde yakalanacaktır.

Olaylara bakıldığında türlü türlü azapların gece ve gündüz saatlerinde insanlara isâbet ettiği görülmektedir. Zâten bâzı beldelerde vakit geceyken bâzı bölgelerde aynı zaman dilimi gündüz vaktidir.

Âyet: 50

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede azâbın ansızın gelebileceği beyân edilmek sûretiyle azâbı acele isteyen kâfirlere gözdağı verilmiş olup ayrıca hiçbir zaman azâbın gelmeyeceğine dâir güven içinde olmamaları, aksi takdirde dünyâ ve âhiretin ikisini birden kaybederek târifi mümkün olmayan büyük bir hüsrana uğrayacakları bildirilmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu husûsu:

﴿أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ۞ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ۞ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Yoksa o memleketlerin halkı, çetin azâbımızın onlara geceleyin kendileri uyurlarken (ansızın) **gelmesinden** (korkmayıp) **emin mi oldu**(lar ki, kötülük yapmaktan hiç tedirgin olmadılar)**?**

Yoksa o ülkelerin milleti, kuşluk vakti kendileri (son derece gaflet içerisinde) **oyna**(yıp duru)**rlarken, çetin azâbımızın onlara** (ânî olarak) **gelmesinden** (endişelenmeyip) **güvende mi oldu**(lar)**?**

Yoksa onlar Allâh'ın(, kulunu beklemediği taraftan ansızın yakalaması anlamına gelen o fecî) **mekrinden güvencede mi oldular?**

Fakat hüsrâna uğrayan (o inkârcı)**lar toplumundan başkası Allâh'ın mekrinden emin ol**(up da kendini güvende san)**maz."** *(el-A'râf Sûresi:97-99)* kavl-i şerîflerinde bildirmiştir.

Azap ansızın geldiğinde îmân etmek isteyen kâfirler aslâ bu îmanlarından fayda görmeyeceklerdir. Zîrâ onlar evvelce azapla alay ederek onu acele istemişler fakat azâbı görünce îmân etmek istemişledir.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'a hitâben:

﴿آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾

"Şimdi (öleceğini yakînen anlayıp, hayattan ümîdini kesince) **mi** (îmân ettin)**? Hâlbuki bundan önce gerçekten** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **isyân etmiştin ve** (insanların îmânına engel olan bozguncu ve) **müfsitlerden olmuştun!"** *(Yûnus Sûresi:91)* buyurduğu gibi, diğer müşriklerin de o gün îmanlarını kabul etmeyecek, böylece kendilerine dünyâ azâbı isâbet etmekle kalmayıp âhirette sonsuzluğa uzanan süreçteki şiddetli azaplar da dünyâ azapları üzerine ilâve edilecektir.

Âyet: 50

İşte bu âyet-i kerîmede zikredilen gece veyâ gündüz ânî azapla karşılaşma tehlikesinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostları gece dahî uykuyu terketmişler ve devamlı ibâdetle meşgul olarak bir azap gelmesine karşı tetikte beklemişlerdir.

Nitekim **Ömer Nesefî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiğine göre; **Rabî' ibni Huseym** *(Radıyallâhu Anh)*ın kızı babasına:

"Babacığım! Niye hiç uyumuyorsun?" diye sorduğunda tâbi'înin ulularından ve **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın yakın adamlarından olan bu zat:

«إِنَّ أَبَاكِ يَخَافُ الْبَيَاتَ.»

"Kızım, senin baban gerçekten beyât (geceleyin ansızın gelecek bir azâba gâfil yakalanmak)tan korkuyor" diye cevap vermiştir. *(et-Teysîr:4/292)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin kemâlini anladıysa ânîden şiddetle yakalanacağından hiçbir zaman emin olmaz.

Beyât (gece yakalanmak)tan korkan sübât (istirahat)tan lezzet almaz. Gafleti kendisine yastık edinen kişiyi ânî bir azap uyandırıverir. Hatâların merkebine binen de sıkıntı çukurlarına tökezlenir.

﴿ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (51)

(أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ) **O** (azap) **gerçekleştikten sonra mı,** (اٰمَنْتُمْ) **inanmış olacaksınız,** neye? (بِهِ) **o** (Allâh'ın azâbı)**na,** (آلْآنَ) **şimdi mi,** (وَقَدْ كُنْتُمْ) **hâlbuki muhakkak olmuştunuz,** neyi? (بِهِ) **onu,** nedir olmuştunuz? (تَسْتَعْجِلُونَ) **acele istiyordunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (azap) **gerçekleştikten sonra mı O** (Allâh'a ve azâbı)**na inanmış olacaksınız?!** (Ama o zaman size:) **'Şimdi** (belâya uğrayınca inandınız değil) **mi? Oysa gerçekten siz bunu** (inkâr ettiğiniz için) **acele istemekte bulunmuştunuz!'** (denilecektir.)"

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlerin acele azap istediklerini beyân edip onlara: "Ânîden azap gelse ne yapacaksınız?" diye hitap ettikten sonra bu âyet-i kerîmede de onların azâbı gördüklerinde îmân edeceklerini fakat bunun fayda vermeyeceğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, Kurtubî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen bu sözü söyleyen ya istihzâ yoluyla melâikedir ki böylece melekler kâfirlere: "Evvelce alay edip dalga geçerek acele istediğiniz azap şimdi başınıza gelince mi îmân ettiniz?" şeklinde bir azarlama ve kınama yapmış olmaktadır, ya da bu söz **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirlere yöneltmiş olduğu azarlama hitâbıdır.

Şu bilinsin ki; kâfirlerin son nefeslerinde çetin azâbı gördüklerinde evvelce şirk koştukları şeyleri inkâr edip bir olan **Allâh**'a îmân ettikleri fakat bundan fayda görmedikleri husûsu bizler tarafından müşâhede edilecek bir durum olmayıp ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesiyle öğrendiğimiz meselelerdendir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bize göre gaybî bir konu olan bu husûsu:

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ۞ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾

Âyet: 51

"İşte onlar Bizim zorlu azâbımızı gördüklerinde: 'Biz Allâh'a tek olduğu halde îmân ettik ve kendisi sebebiyle şirk koşan kimseler olduğumuz o (putları da, ilâh edindiğimiz sâir bâtıl) **şeyleri** (de) **inkâr ettik' dediler.**

Fakat şiddetli azâbımızı gördükleri zaman, (ister istemez sâhip oldukları bu zoraki) **îmanları kendilerine fayda verir olmadı. Allâh'ın Kendi kulları hakkında muhakkak** (gelip) **geçmiş olan o** (değişmez kânunu ve sürekli uyguladığı geçerli) **sünneti olarak** (bunlar da ölüm ânında ve âhirette elde ettikleri îmandan fayda göremediler).

İşte sana! O (azâbı gördükleri) **zaman kâfirler hüsrâna uğra**(dıklarını anla)**mıştır."** *(el-Mü'min Sûresi:84-85)* âyet-i kerîmelerinde açıklamıştır ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın değiştirilemeyen bu kuralı bütün kâfirler hakkında devreye girmiş ve nihâyet **Mekke** müşriklerinin de son nefesteki îmanları onları ebedî zarara uğramaktan kurtaramamıştır.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kâfir yaşadıkları hâlde ölürken îmân etmek isteyenlere hitâben: "Sizin bu saatte îmânınızı ilân etmeniz size aslâ fayda sağlamayacak ve sizi azaptan kurtaramayacaktır. Oysa siz daha önce bu azâbı inkâr ediyor ve bununla dalga geçerek acele gelmesini istiyordunuz. İşte şimdi istediğiniz azap geldi, artık azap vâki olduğu bu anda îmânınız mânâsızdır" buyurmuş olmaktadır ki bu durumun en güzel örneği **Firavun**'da tezâhür etmiştir. Nitekim:

﴿حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ
بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

"Nihâyet o (denizin dalgaları altında kalan Firavu)**na boğulma** (belirtileri) **ulaşınca: 'Şüphesiz ben İsrâîloğullarının Kendisine îmân etmiş olduğu o Zât'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığı gerçeğine inandım. Ben de** (kendilerini Allâh'a teslim etmiş olan) **Müslümanlardanım' dedi."** *(Yûnus Sûresi:90)* kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere **Firavun** da son nefeste îmân etmiş fakat faydasını görememiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; gayp perdesi yırtıldıktan sonra özürler ve yakarışlar kabul edilmez, deliller âşikâr olduktan sonra da mâzeretler geçerli kabul edilmez.

Âyet: 52

﴿ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (52)

(ثُمَّ قِيلَ) **Sonra denilecektir,** kime? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (ظَلَمُوا) **zâlim oldular,** ne denilecek? (ذُوقُوا) **tadın,** neyi? (عَذَابَ الْخُلْدِ) **o sonsuzluk azâbını,** (هَلْ تُجْزَوْنَ) **siz cezâlandırılmayacaksınız,** (إِلَّا بِمَا) **ancak o şeylerle** (cezâlandırılacaksınız) **ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَكْسِبُونَ) **kazanmaktasınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra (Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmak gibi büyük bir) **zulüm işlemiş o kimselere: 'Tadın o sonsuzluk azâbını!** (Bugün) **siz** (dünyâdayken) **kazanmakta bulunmuş olduğunuz** (kötü) **şeylerden başkasıyla cezâlandırılmayacaksınız' denilecektir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede evvelce inkâr edip azap geldiğinde îmân eden kimselerin nasıl azarlanacağını ve îmanlarının kendilerine fayda vermeyeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede âhirette onlara ne muâmele edileceğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, Kurtubî, et-Teysîr, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; kâfirlere bu sözü söyleyecek olanlar cehennemin hâzin (bekçi)leridir.

Bu âyet-i kerîmeden önce kâfirlere azap edildiğine dâir bir ifâde yok iken daha sonra bu âyet-i kerîmenin başında: "Sonra" tâbirinin kullanılması, ebedîlik azâbının daha önce geçen bir azaptan sonra olacağına dikkat çekmektedir ki buna göre mânâ: "Ey şirk işleyerek nefislerine zulmedenler! Siz önce kabre varacaksınız ve orada azâba uğratılacaksınız, sonra diriltilerek cehenneme haşrolunacaksınız ve orada size: 'Ebedî azâbı tadın' denilecek ki böylece siz hiç ayrılmayacağınız sonsuz bir azâba uğratılacaksınız. İşte bu size tam uygun bir cezâdır" şeklindedir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

نَپِنْدَارِی كِه بَدْ گُو رَفْتُ و جَانْ بُرْدْ حِسَابَشْ بَا كِرَامُ الكَاتِبِينْ اَسْتْ

Âyet: 52

"Kötü sözlünün (dünyâdan) **gidip, canını kurtardığını sanma, Onun hesâbı** (artık) **yazıcı meleklerledir."**

(Hâfız-i Şîrâzî, Gazeller, 55.gazel)

"Nesefî Akāidi"nin sâhibi olan **Ömer Nesefî Hazretleri** bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde bu mânâyı zikrederek bu âyet-i kerimeyi de kabir azâbının delillerinden saymıştır.

Şu bilinsin ki; âhiret, kimsenin kimseyi kurtaracağı bir yer değildir. Evet, peygamberlerin, âlimlerin ve şehitlerin şefaati (insanları kurtarmak için aracılık yapma hakkı) vardır ama bu sâdece dünyâda îmân etmiş olanlar hakkında geçerlidir. Kâfirler ise buna ehil olmadıklarından birbirlerine fayda veremeyecekler ve o zalimlere azâbı tatmaları emredilecektir.

Nitekim:

﴿فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا
وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾

"İşte bugün bir kısmınız diğer bir kısım için ne bir fayda (sağlama) **ya, ne de bir zarar**(dan kurtarmay)**a sâhip olamaz! Böylece o** (Allâh'tan gayrine taparak) **zâlim olmuş kimselere: '**(Dünyâdayken) **kendisini yalanlamakta bulunmuş olduğunuz o** (cehennem) **ateşin**(in) **azâbını tadın!' buyuracağız"** *(Sebe' Sûresi:42)* kavl-i şerîfi bu hakîkati beyân etmektedir.

<u>**Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen**</u>: (هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ) **"**(Bugün) **siz** (dünyâdayken) **kazanmakta bulunmuş olduğunuz** (kötü) **şeylerden başkasıyla cezâlandırılmayacaksınız"** kavl-i şerîfi, azâbın **Allâh-u Te'âlâ**'dan ibtidâen sudûr etmediğini (sebepsiz yere meydana gelmediğini) açıklamaktadır.

Bu cümle-i celîlede üç mesele vardır; **birincisi, Allâh-u Te'âlâ** her nerede azap zikretse mutlaka bu cümlede geçen sebebi açıklamıştır, buna göre sanki biri: "Ey izzet sâhibi! Sen hiçbir şeye muhtaç değilsin, bu şiddet ve azap rahmetine nasıl yakışır?" diye sormuş, **Allâh-u Te'âlâ** da ona cevâben: "Ben onlara bu muâmeleyi sebepsiz yere revâ görmedim, bilakis onlara kötü amellerinin cezâsı ulaştı" buyurmuş olmaktadır.

İkincisi; bu âyet-i kerîmeyi yanlış yorumlayan Mûtezile, amelin cezâyı kesin gerektirdiğini, buna göre iyi amel işleyenlere sevap vermenin ve kötülük yapanlara cezâ vermenin **Allâh** üzerine vâcip olduğunu söylemişler-

se de Ehl-i Sünnet'e göre **Allâh-u Te'âlâ** üzerine hiçbir şey vâcip olmaz, ancak **Allâh-u Te'âlâ** iyilerle kötüleri bir tutmayacağını ve her hak sâhibine hak ettiği karşılığı vereceğini vaad ettiği için âhirette kullara karşılık verilmesi bu söz hükmünce kesinleşmiştir.

Üçüncüsü; bu cümle-i celîle kulun kendi amellerini kendisinin kesbettiğine delâlet etmesi hasebiyle sapık Cebriyye fırkasının:

"Kul yaptığı işleri zorunlu yapmaktadır ve hiçbir işte kendi kesbinin ve gücünün etkisi yoktur" şeklindeki bâtıl görüşünü reddetmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede, kâfirlere cezâ vereceği zaman onlara:

"Bu cezâ sizin kendinizin kesbettiği yâni irâde ve kudretinizi devreye sokarak sebebiyet verdiğiniz kötülükler sebebiyledir" buyuracağını açıklamıştır ki bu da Ehl-i Sünnet'in görüşünün doğruluğuna delâlet etmektedir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** kullarını ancak onlara merhamet etmek için halketmiştir. Ancak kulların başına inen azap bâtıl amellerinin netîcesidir ki bu, zehir içmenin getirdiği ölüm gibi sebebe bağlı bir felâkettir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

چرا ز غیر شکایت کنم که همچو حباب همیشه خانه خراب هوای خویشتنم

"(Başıma gelen yüzünden) niçin başkasından şikâyet edeyim ki? Bir köpük gibi olan nefsimin arzusundan sebep evi harap birisiyim."

(Sâib Tebrîzî, Seçilmiş gazeller, 115. Gazel)

Yâni; bir köpüğün patlayıp harap olması, içindeki havadan kaynaklandığı gibi benim de maddî ve mânevî zararlara düşmem hep nefsimin hevâsına (kötü arzusuna) uymam yüzünden olmuştur demektir.

Allâh-u Te'âlâ kulların başına gelen belâların kendi amelleri sebebiyle olduğunu birçok âyet-i kerîmesinde beyân etmiştir ki:

﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۞ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۞ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ۞ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"(Elleri boyunlarına bağlı ve perçemleri ayaklarıyla birleşik bir halde) şiddetli bir itilişle cehennem ateşine itilecekleri gün (onlara)**: 'İşte ancak buydu o ateş ki siz onu yalanlamakta bulunmuştunuz! Girin oraya!**

Âyet: 52

Artık (cehennemdeki azaplara) **sabredin ya da sabretmeyin,** (bir şey fark edecek değildir, her iki durum da) **size göre eşittir!**

Çünkü siz ancak yapmakta bulunmuş olduğunuz şeylerle cezâlandırıl(dığınıza göre hiçbir haksızlığa uğratılma)**maktasınız!**

(Dünyâdayken size bu azâba düşeceğinizi haber veren vahye büyü diyordunuz, onun doğruluğunu gösteren) **işte bu** (manzara) **da mı bir büyüymüş, yoksa siz** (evvelce gerçekleri görmediğiniz gibi, burada da) **görmüyor musunuz?'** (denilecektir.)" *(et-Tûr Sûresi:13-16)* âyet-i kerîmeleri de bunlardan bâzılarıdır.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; dünyâda kâfir olanların âhirette sürekli bir azâba düşeceklerini ifâde eden bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** onlara azap ederek zulmetmiş olmadığını bilakis onlara yapılan bu cezânın kendilerinin kesbettiği suçlar sebebiyle olduğunu açıklamıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** onlara mûcize sâhibi bir rasül vâsıtasıyla İslâm'ı tebliğ etmiş, uzun bir süre de kendilerine mühlet vermiş olmasına rağmen onlar bu fırsatları değerlendirmeyerek îmân etmemişlerdir.

Artık yaşadıkları hayatta yaptıkları, ebediyyen yaşasalar da îmân etmeyeceklerini anlaştırmaktadır.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın hatâsız olan ezelî ilminde bunların îmân etmeyecekleri bilinmektedir. Bu nedenle de ebedî azâba kavuşacaklardır, zîrâ dünyâ azâbı rüsvâlık ve alçaklık barındırsa da vakitle sınırlı olması hasebiyle müebbet olan âhiret azâbına nispetle pek azdır.

Âyet: 53

﴿ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (53)

(وَيَسْتَنْبِئُونَ) **Haber soruyorlar,** kimden? (كَ) **senden,** ne diye? (أَحَقٌّ) **bir gerçek midir,** ne? (هُوَ) **o** (azap), (قُلْ) (Habîbim!) **de ki,** (إِي) **evet,** (وَرَبِّي) **Rabbime yemin olsun ki,** (إِنَّهُ) **şüphesiz o,** nedir? (لَحَقٌّ) **elbette haktır,** daha, (وَمَا أَنْتُمْ) **siz aslâ değilsiniz,** kimler? (بِمُعْجِزِينَ) (o azâbı göndermesi hususunda Allâh'ı) **âciz bırakabilecek kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar: 'O (azap) **bir gerçek midir?' diye senden haber soruyorlar. Sen** (onlara): **'Evet! Rabbime andolsun ki; gerçekten de o, elbette** (enin-de sonunda gerçekleşecek) **bir haktır.**

Sizler ise aslâ (o azaptan) **kurtulabilecek kimseler değilsiniz** */sizler ise aslâ (o azâbı size uygulayacak Allâh-u Te'âlâ'yı bu murâdını gerçekleştir-mekten güçsüz ve) âciz bırakabilecek kimseler değilsiniz/'* **de."**

İ Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den azâbı acele istediklerini ve sürekli azap sözünün ne zaman gerçekleşeceğini sorduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onla-rın tekrar uygunsuz suallere yöneldiklerini açıklamış ama bu durumun onların başlarına gelecek belâyı engelleyemeceğini bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, et-Teysîr, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Kelbî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeye: "**Mekke** ehli sana: 'Bize azap geleceğine ve öldükten sonra bu âyet-i celîlede diriltileceğimize dâir söylediklerin gerçek midir?' diye soruyorlar. Sen de onlara: 'Rabbime yemîn olsun ki haktır, muhakkak azap başınıza konacaktır ve siz kaçıp kurtulacak kimseler değilsiniz' diye cevap ver"şeklinde mânâ vermiştir.

İmâm Ebû Mansûr el-Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* burada: "Senin bizi dâvet et-tiğin tevhîd dîni hak mıdır?" şeklinde bir mânâ da muhtemeldir ki buna göre onlar azap hakkında değil de din hakkında alaycı bir üslûp ile soru sormuş olmaktadırlar.

Âyet: 53

İşte **Mekke** müşriklerinin bu suâli, kâfirlerin **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ﴾

"Onlar (yollarının bir sapıklık olması ihtimâlini uzak gördüklerinden, İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünü çok garipseyerek ve kendileriyle alay ettiğini sanarak)**: 'Sen bize hakk** (ve ciddi olan bir dâvây)**ı mı getirdin, yoksa sen** (bizimle eğlenip) **oynayanlardan mısın?' dediler."** *(el-Enbiyâ Sûresi:55)* demeleri ile, inkârcı ümmetinin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا﴾

"Sen bizi bir eğlence (malzemesi) **mi ediniyorsun?"** *(el-Bakara Sûresi:67)* şeklindeki hitapları kabîlindendir.

Buna göre âyet-i celîlede müşriklerin hak olup olmadığını sordukları şeyin ne olduğu hakkında üç görüş vardır; bir kavle göre mânâ: "Bize getirdiğin Kur'ân, nübüvvet ve şerî'at hükümleri hak mıdır?" şeklindedir.

İkinci kavle göre mânâ: "Bize vaad ettiğin diriltilme ve kıyâmet gerçek midir?" demektir.

Üçüncü görüş ise, mânânın: "Senin dünyâda bize azap geleceğine dâir tehdîdin hak mıdır?" şeklinde oluşudur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredilen mânâya göre; gaflet ehlinin basîretleri bu cihanda olan bitenle alâkalanmaktan dolayı perdelendiği için âhiret meseleleri onlar nezdinde gözle görülen gibi sâbit olamaz.

Kalpleri uyanık olanlar ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûru ile münevver oldukları için, onların kafa gözleri dünyâyı ve ahvâlini âşikâr gördüğü gibi kalp gözleri de âhireti ve şiddetlerini öylece müşâhede eder, bu yüzden âhiret halleri onlar nezdinde gözle görülen menzilesindedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mîrac Gecesi** cenneti ve cehennemi gezerek müşâhede ettiği nîmetleri ve azapları başının gözü ile görmüş ve varlıkların hakîkatlerini keşfetmiştir. Bu yüzden bu âyet-i kerîmede vaad edilen azaplar hakkında hakkıyyet (hak olma) tâbiri kullanılarak azapların gözle görülen bir gerçek olduğu bildirilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ) **"Evet! Rabbime andolsun ki; gerçekten de o, elbette bir haktır"** kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** müşriklere vereceği cevâbı Habîbi *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e öğretmiştir ki bu cevap üslûbunda birtakım faydalar vardır.

Birincisi; **Allâh-u Te'âlâ** bu cevap ile müşrikleri yumuşatmayı ve alıştıkları dilden onlarla konuşmayı hedeflemiştir. Nitekim bir şeyi ilk önce bildirip sonra onu kasemle tekid eden kişi o konuyu şakadan çıkarıp ciddi bir mevzuya dâhil etmiş olur.

İkincisi; insanlar sınıf sınıf olup kimi gerçek bir delil görmeden bir şey ikrâr etmez, kimi de en hakîkî burhânı görse de ondan menfaatlenemez, bilakis yemin etmek gibi iknâ edici şeylerden faydalanır. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek nübüvveti hakkında suâl eden bir bedevîye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: (اَللّٰهُمَّ نَعَمْ) **"Allâh şâhit olsun, evet!"** dediğinde o bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğru konuştuğunu bildiği için onun bu kasemiyle yetinmiştir. *(el-Buhârî, el-İlim:6 no:63, 1/35; Müslim, no:12)*

Kâfirlerin diriltilmeyeceklerine dâir iddialarını ve onlara kasemle yapılan reddiyeyi açıklayan bu âyet-i kerîmenin **Kur'ân-ı Kerîm**'de iki nazîri (benzeri) daha bulunmaktadır ki bunlardan biri:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ﴾

"O kâfir olmuş kimseler: 'O (kıyâmet) **ân**(ı) **bize gelmeyecektir' dedi. Sen** (onlara)**: 'Hayır!** (Duyularla idrâk edilemeyen) **tüm ğaybları bilen Rabbime yemin olsun ki; o** (kıyâmet) **elbette mutlaka size gelecektir' de."** *(Sebe' Sûresi:3)* âyet-i kerimesidir. Diğeri ise:

﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ
ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ﴾

"O kâfir olmuş kimseler aslâ diriltilmeyeceklerini iddia etti(ler)**. Sen: 'Hayır! Rabbime yemin olsun ki; elbette mutlaka diriltileceksiniz, sonra da elbette yapmış olduğunuz şeylerle kesinlikle haberdâr edile**(rek hesâba çekile)**ceksiniz! İşte sana! Bu, Allâh'a göre pek kolay bir şeydir' de."** *(et-Teğâbün Sûresi:7)* kavl-i şerîfidir.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) **"Sizler ise aslâ âciz bırakabilecek kimseler değilsiniz"** kavl-i şerîfi, dirilmeyi ve azâbı inkâr edenlerin, o azâbı kendilerine uygulayacak olan **Allâh-u Te'âlâ**'yı bu murâdını gerçekleştirmekten güçsüz bırakamayacaklarını ve eninde sonunda azâbın mutlaka kendilerine ulaşacağını bildirmektedir ki buna göre âyet-i celîle: "Onlar, cesetler toprak olduktan sonra yeniden diriltilmelerinin hak olup olmadığını sana soruyorlar, sen de onlara:

Âyet: 53

'Rabbime andolsun ki elbette o diriltilme kesin bir gerçektir. Sizin toprak olmanız **Allâh**'ın sizi yeniden diriltmesine mâni olamaz. İlk başta sizi yoktan yaratan, sonradan haydi haydi diriltir. O'nun işi, olmasını dilediği bir şeye sâdece: 'Var ol' deyivermesidir ki o şey de hemen oluverir' diye cevap ver" şeklinde tefsir edilmiştir.

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede **'Rab'** ism-i şerîfine kasem ederek müşriklere vaad ettiği azâbın hak olduğunu onlara söylemesini Rasûlüne emretmiştir. Zîrâ onların azâba inanmaması azâbın gerçekleşmesine engel olmayacaktır. Nitekim onlar kaçarak **Allâh-u Te'âlâ**'yı âciz bırakamayacaklar, kimsenin şefaati onları kurtaramayacak, canlarını cehennemden satın alma imkânı bulamayacaklar, hiçbir dostluk da devreye girip onları azaptan halâs edemeyecektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; "Habîbim! Sen onların sordukları şeylere açıkça cevap ver, câhillere karışık gelen konularda şüpheleri gider, kasem ve yeminlerle anlattığın konuları tekit et, ama yine de bil ki perdelenme şarâbını yudumlayan ve ayrılık damgasıyla dağlanan bu basîretsiz ve idrâksiz kişilere nasîhatin fayda vermeyecek, vaazların da etki etmeyecektir."

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Sübhânehû** her zerrenin aynalarında Kendisini celâl ve azametinin nurlarını görmeyen câhillerin körlüğünü haber vermiştir. Zîrâ kendi tabîatlarının perdeleri içerisinde hakkı görmekten hicaplı olan varlıklar her şeyde âşikâr olan âyetleri göremezler. **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşacağından perdelenmiş olan kimseler elbette O'nun hitaplarının hakîkatlerini ve mânâlarını anlamaktan perdelenmiştirler. Ama onların basîretleri sâfî olsaydı bu sırların hakîkatlerini sormaya bile ihtiyaç duymazlardı. Zîrâ her haberin ötesinde gözle görülen bir eser vardır.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; insanlardan çoğu kendi asrında terbiye şeyhinin varlığının hak olup olmadığından sual ederler. **Allâh** hakkı için cevap verilmelidir ki; müritleri yetiştirecek şeyh-i mürebbî her zaman için haktır, hiçbir zaman ondan hâlî kalınmayacaktır, zîrâ varlık âleminin kendileriyle ayakta durduğu kutup ve efrâd (üçler, yediler, kırklar gibi velîler) aslâ bitmezler. Kutupluk (velîlerin reisi olmak) mürşitsiz elde edilecek bir devlet değildir. Müridler samîmi bir ihtiyaçla kutbu ararlarsa aslâ onu kaçıracak değillerdir.

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ ؕ
وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ اَلَآ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ
وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ
مَّوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى الصُّدُورِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ
لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا ؕ
هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ
رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى
اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِى شَاْنٍ وَّمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ
وَّلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ ؕ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَّبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى
السَّمَآءِ وَلَآ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

Âyet: 54

﴿ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (54)

(وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ) **Eğer gerçekten her bir nefis için olsaydı,** öyle nefis ki, (ظَلَمَتْ) **zulüm işledi,** ne olsaydı? (مَا) **o şeyler ki,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** (لَافْتَدَتْ) (azaptan kurtulmak için) **elbette fidye olarak verirdi,** neyi? (بِهِ) **onu,** daha, (وَأَسَرُّوا) **gizlediler** (gizleyecekler), neyi? (النَّدَامَةَ) **pişmanlığı,** ne zaman? (لَمَّا رَأَوُا) **gördükleri zaman,** neyi? (الْعَذَابَ) **o** (korkunç) **azâbı,** (وَقُضِيَ) **böylece hüküm verildi** (verilecek), nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** ne ile, (بِالْقِسْطِ) **adâletle,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (لَا يُظْلَمُونَ) **zulme uğratılmayacaklardır.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"Yer(yüzün)**de bulunan** (hazîne ve mal-mülk gibi) **her şey gerçekten** (o şirk koşarak yâhut insanlara saldırıda bulunarak) **zulüm işlemiş olan herhangi bir nefse âit olsaydı,** (kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için) **elbette onu** (seve seve) **fidye olarak verirdi.**

Onlar o (korkunç) **azâbı gördükleri zaman** (dehşete kapılarak ne yapacaklarını şaşıracaklarından,) **pişmanlığı** (açıklama ve onun netîcesi olarak ağlayıp el ısırma imkânı bulamayınca, gam ve kederlerini içlerine gömerek) **gizlemiş** (ve için için yanmış) **olacaklardır**/ *(gördükleri azapların fecaati karşısında daha fazla direnme imkânı bulamayıp)* ***pişmanlığı açıklamış olacaklardır/.*** (Ne çâre ki son pişmanlık aslâ fayda vermeyecektir.) **Böylece** (peygamberlerle inkârcılar arasında ve zâlimlerle mazlumların) **aralarında adâletle hüküm verilmiştir ve onlar** (lehlerindeki ve aleyhlerindeki hiçbir konuda haksızlığa ve) **zulme uğratılmayacaklardır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirlerin alaycı bir üslûpla Kur'ân'ın hak olup olmadığına dâir sorular sorduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede bu gibi lafların ancak dünyâda konuşulabildiğini, âhirete vardıklarında ise müşriklerin bu lafları bırakıp başlarının derdine düşeceklerini açıklamıştır.

Âyet: 54

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ) **"Yer**(yüzün) **de bulunan her şey gerçekten zulüm işlemiş olan herhangi bir nefse âit olsaydı, elbette onu fidye olarak verirdi"** kavl-i şerîfi: "Dünyâda kâfir olup **Allâh-u Te'âlâ**'ya şirk koşarak nefsine yâhut insanlara saldırıda bulunarak başkalarına zulmetmiş olan herhangi bir kişi dünyâda bulunan hazîne ve mal-mülk gibi her şeye sâhip olsaydı kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için elbette onları seve seve fidye olarak verirdi, fakat kabul edilmezdi" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede müşriklerin âhirette her şeyi vererek azaptan kurtulmak isteyeceklerini açıklamıştır, ancak bu muâmele kıyâmet mahfilinde olacak şey değildir. Zîrâ:

﴿وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا﴾

"Böylece onların hepsi de kıyâmet günü (malsız-evlatsız, dostsuz ve yardımcısız olarak) **yalnız başına O'na gelicidir!"** *(Meryem Sûresi:95)* kavl-i şerîfinin beyânı vechile; âhirette kimse bir şeye mâlik olamayacaktır. Kişinin yeryüzünün bütün hazînelerine mâlik olduğunu farzetsek bile:

﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾

"(Mümin-kâfir) **hiçbir kimseden** (azaptan kurtulmak için teklif edeceği) **hiçbir fidye de kabul olunmayacaktır"** *(el-Bakara Sûresi:123)* kavl-i şerîfi mûcebince o gün kimseden fidye kabul edilmeyecektir. Yine böylece mahşerde dostluk, aracılık ve sâir kurtarıcı vâsıtaların geçerli olmadığı:

﴿يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ﴾

"Öyle bir gün ki, kendisinde ne bir alış-veriş (yoluyla, kaçırılanı telâfi fırsatı) **vardır, ne bir dostluk** (nedeniyle müsâmaha ve yardım) **vardır ve ne de** (Allâh'tan izinsiz) **bir şefaat** (ve aracılık imkânı) **vardır!"** *(el-Bakara Sûresi:254)* âyet-i celîlesi ile bildirilmiştir.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Ebû Mansûr el-Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* bu makamda şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme, şirk koşan insanın kıyâmet günü şidddetli azâbı görünce halâs olmak için dünyâdaki her şey kendisinin olsa bile seve seve fedâ edeceğini bildirmektedir, oysa kâfirlerin îmânına mâni olan şey dünyâyı sevmeleri, ona düşkünlükleri ve onu herkesten esirgemeleridir.

Âyet: 54

Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾

"Muhakkak o kimseler ki; (ölümlerinin ardından diriltilip huzûrumuza çıkarak) **Bize kavuşacaklarını ummamaktadırlar, bir de onlar o en alçak** (olan âdî ve fânî) **yaşantıy**(ı, âlî ve bâkî âhiret hayâtına tercih ederek on)**a râzı olmuşlardır ve onunla tatmin olmuşlar** (bu nedenle de âhirette başlarına gelecek kötü azapları bir kere olsun hatırlarından geçirmemiş ve dünyâdan hiç ayrılmayacaklarını sanmışlar)**dır.**

Yine o kimseler ki onlar Bizim (kâinat safhalarında ve Kur'ân-ı Kerîm sayfalarında açıkladığımız) **âyetlerimizden gâfil** (ve habersiz)**lerdir!"** *(Yûnus Sûresi:7)* âyet-i celîleleri bu hakîkati beyân etmektedir. Ama bu âyet-i kerîmede bildirildiği üzere zoru gördüklerinde o sevdikleri dünyânın tamâmını vermek isteyeceklerdir.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُقَالُ لِلْكَافِرِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ مِلْءُ الأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ مُفْتَدِيًا بِهِ قَالَ: فَيَقُولُ: نَعَمْ قَالَ: فَيَقُولُ: قَدْ كُلِّفْتَ مَا هُوَ أَهْوَنُ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ اللهُ: لَهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ.»

"Kıyâmet günü kâfirler(den birin)**e: 'Söyle bakalım, yeryüzü dolusu altın**(ın) **olsa** (şimdi sen bu düştüğün azaptan kurtulmak için) **onu fidye verir miydin?!' denilir.**

O da: 'Evet!' der. O zaman (Allâh-u Te'âlâ)**: 'Gerçekten sen bundan daha hafifi ile mükellef tutulmuştun** (senden sâdece îman istenmişti, bunu bile yapmamıştın)**!' buyurur.**

(İşte bunlar hakkında) **Allâh-u Te'âlâ: 'Cehennem onlar içindir ki oraya gireceklerdir, o ne kötü döşektir' buyurdu."** *(İbnü Ebî Hâtim, no:10413, 6/1956; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:12289, 19/302; el-Buhârî, el-Enbiyâ:2, no:3156, 3/1213; Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:10, no:2805, 4/2160; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:6/435; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/664)*

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ) **"Onlar o azâbı gördükleri zaman pişmanlığı gizlediler"** kavl-i şerîfine müfessirîn-i 'ızâm *(Rahimehümullâh)* iki türlü mânâ vermiştir:

Birinci mânâya göre; (إِسْرَارْ) **"İsrâr"** kelimesi, bilinen **"Gizlemek"** mânâsında kullanılmıştır ki bu durumda; azâbı görenlerin dünyâda yaptıkları zulümlere için için pişman olacakları fakat pişmanlıklarını açıklayamayacakları belirtilmiştir.

Zîrâ onlar mahşerde son derece şaşkın oldukları için pişmanlığı gizlemekten başka bir şeye; bağırıp çağırmaya ve ağlamaya bile tâkat bulamayacaklar ve konuşmaktan âciz kalacaklardır ki bu durum asılmaya götürülen kişinin şaşkına dönüp hiçbir kelime konuşamamasına benzetilmiştir.

Ya da bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Liderler kendilerine uyan sefele takımından pişmanlıklarını gizlediler" demektir. Ancak bu, ateşte yanmalarından öncedir, zîrâ ateşe düştükleri zaman yanmak onları bu yapmacık hareketlerinden vazgeçirecek ve onlar:

﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾

"Dediler ki: "Ey Rabbimiz! (Kötü amellerimiz sebebiyle) **sapıklığımız bize gâlip geldi de böylece biz,** (doğru yoldan) **sapanlar topluluğu olduk."** *(el-Mü'minûn Sûresi:106)* diyerek durumlarını açığa vuracaklardır.

Çünkü onlar dünyâda reisliklerini ve maddî imkânlarını korumak için kâfirlik ve fâsıklıklarının yanlış olduğunu bile bile gizlemişlerdir, ama kıyâmette bu maksat bâtıl olunca artık gerçeği açıklamadan edemeyeceklerdir.

İkinci mânâya göre; burada (إِسْرَارْ) **"İsrâr"** kelimesi ezdâd (birbirine zıt mânâda kullanılan lafızlar)dan kabul edilerek gizlemenin tam zıttı olan izhâr (açıklama) mânâsına gelmektedir ki **Ebû Ubeyde, İmâm Fazl, Ras'anî, Kurtubî, Ömer Nesefî, Vâhidî, Beğavî** ve **Ebû Hayyân** *(Rahimehümllâh)* gibi birçok âlimin de aralarında bulunduğu bâzı ulemâ bu görüşü açıklamışlar ve buraya: "O gün pişmanlıklarını açıkladılar, çünkü o gün pişmanlığı içinde tutmaya sabredilecek bir gün değildir" şeklinde mânâ vermişlerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ) **"Böylece aralarında adâletle hüküm verilmiştir"** kavl-i şerîfine birkaç türlü mânâ verilmiştir: Bir tefsîre göre mânâ: "O gün müşriklerden ve diğerlerinden olan tüm zulüm ehlinin bütün sınıfları arasında **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakları ile kul haklarından ibâret her hususta hak ile bâtıl birbirinden ayrılacak ve herkese lâyık olduğu muâmele revâ görülecektir" şeklindedir.

Âyet: 54

Diğer bir kavle göre ise mânâ: "Peygamberlerle inkârcılar arasında hüküm verilecek" demektir.

Bir diğer tefsîre göre: "Zâlimlerle mazlumlar arasında hüküm verilecek, böylece zâlimden mazlûmun hakkı alınacak, mazlûmun azâbı hafifletilip zâlimin azâbı şiddetlendirilecektir" demektir.

Bir kavle göre de bu cümle-i celîleye: "Kâfirler arasında adâletle, müminler arasında ise fazl-u keremle hüküm verilecek" mânâsı verilmiştir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*: **"Böylece aralarında adâletle hüküm verilmiştir"** kavl-i şerîfine: "(Kâfir liderleri taklid eden) uyuntularla reisleri arasında hüküm verildi" diye mânâ vermiştir.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âhiret işleri müstakbelde olacak ise de vaad edilen bu hüküm mutlaka gerçekleşeceğinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu durumu, tahkîk ifâde eden mâzi sîğası ile zikrederek: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın iyilere sevap verip kötülere azap ederek kulları arasında adâletle hükmetmesi olmuş bitmiş gibi kesindir" buyurmuş olmaktadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; kâfirler cehennem azâbında müşterek iseler de **Allâh-u Te'âlâ** mutlaka onlar arasında da adâletle hükmedecektir. Zîrâ onlardan da dünyâda birbirine zulmedip hâinlik eden olmaması düşünülemez.

Adâlet ise kâfirler arasında da olsa mazlumların hakkını zâlimlerden almak ile tecellî eder. Bu da mazlumların azâbını hafifletip o kısmı zâlimlerin azâbına eklemekle hâsıl olacaktır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ) **"Zulme uğratılmayacaklardır"** kavl-i şerîfi: "O zâlimlere zulmedilmeyecektir. Zîrâ onlara yapılan azap kendi yaptıkları zulümlerinin gerektirdiği cezâ sınıfındandır" şeklinde tefsir edilmiştir.

Kāzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu iki cümle tekrar sayılmaz. Zîrâ **"Aralarında adâletle hükmedilmesi"**, peygamberler ile onları inkâr edenler arasında hüküm verileceğini anlatmakta, bu son cümle-i celîle ise şirklerine karşı müşriklere verilecek cezâyı veyâ zâlimlerle mazlumlar arasında kurulacak mahkemeyi beyân etmektedir.

Ayrıca bu ifâde-i celîlede kâfir-mümin bütün kullar dâhil olduğu için müminler hakkında: "Amellerinin sevaplarından bir şey eksiltilmeyecektir" diye de mânâ verilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: **Allâh-u Te'âlâ** ile arasının perdeli oluşunun sıkıntısıyla ve ayıplarıyla başbaşa kalarak **Mevlâ**'ya kavuşamaması sebebiyle nefsine zulmetmiş olan herhangi bir nefis dünyâ ve içindekilere mâlik olsa da, mânevî uzaklığından, perdeli oluşunun kederinden ve dostlarla yakınlığı kaçırdığından dolayı elbette o kişi âhirette hepsini fidye olarak verirdi.

Ne çâre ki mahlûkāt arasında hak ile hükmedildiğinden dolayı artık **Allâh**'a kalb-i selîm (mânen sağlam kalp) ile kavuşan mukarrebler mânevî irtifâ kaydedecek.

Allâh'a kalb-i sakîm (hasta kalp) ile kavuşan gâfiller de irtifâ kaybedecek ve dünyâda kendilerini nefislerinin ayıplarından kurtaracak kişilerin sohbetini terk ettiklerine pişman olacaklardır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kafirlerden Ahirette Fidye Kabul Edilmeyeceği:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾

"Gerçekten o kimseler ki kâfir olmuşlar ve kendileri kâfirler olarak ölmüşlerdir.

Artık onların hiçbirinden yer dolusu altın kesinlikle kabul edilmeyecektir, velev ki onu fidye olarak verecek olsun." *(Âl-i İmrân Sûresi:91)*

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"Şüphesiz o kimseler ki kâfir olmuşlardır; kıyâmet gününün azâbından dolayı kendisini fidye (olarak) **verebilmeleri için, yer**(yüzün)**de bulunanların tümü ve berâberinde bir misli daha onlara âit ol**(up hepsini verecek ol)**sa**(lar) **da, gerçekten de bu onlardan kabul olunmaz. Demek ki onlar için çok acı verici pek büyük bir azap vardır."** *(el-Mâide Sûresi:36)*

﴿لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾

Âyet: 54

"O en güzel şey (olan cennet) **ancak Rablerin**(in îman ve taat dâvetin)**e tam mânâsıyla icâbet etmiş olan kimseler içindir!**

O (Rablerinin hakka uyma çağrısı)**na hiçbir icâbette bulunmamış olan o kimseler ise; yerde bulunan** (türlü türlü mal)**ların hepsi, berâberinde de onun bir misli olduğu halde gerçekten onlara âit olsa, elbette** (düştükleri dehşetten kurtulmak için) **onu fidye olarak verirlerdi.**

İşte sana! Onlar ki, kötü muhâsebe sâdece kendilerine âittir. Sığınakları da ancak cehennemdir! O ise, ne kötü bir döşek olmuştur." *(er-Ra'd Sûresi:18)*

﴿وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾

"Eğer yerde bulunan (türlü türlü mal)**ların hepsi, berâberinde de onun bir misli, gerçekten de o** (şirk koşarak) **zulmetmiş kimselere âit olsa, o** (karşılaşacakları) **çok kötü azaptan dolayı elbette onu kıyâmet günü fidye olarak verirlerdi.**

Ama onların (azap çeşitlerinden) **hiç hesâba katmakta olmadıkları** (nice) **şeyler Allâh tarafından kendilerine belirmiştir."** *(ez-Zümer Sûresi:47)*

﴿ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (55)

(أَلَا إِنَّ لِلَّهِ) **Haberdâr olun ki şüphesiz ancak Allâh'a mahsustur,** ne? (مَا) **o şeyler ki,** nerede bulunmaktadır? (فِي السَّمَاوَاتِ) **göklerde,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerde,** (أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ) **bilin ki gerçekten Allâh'ın vaadi,** nedir? (حَقٌّ) **haktır,** (وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ) **lâkin onların pek çoğu,** nedirler? (لَا يَعْلَمُونَ) (bu gerçeği) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Haberdâr olun ki; şüphesiz göklerde ve yerde olanlar (yaratılmak, mülkiyet ve yönetim bakımından) **ancak Allâh'a mahsustur.**

Bilin ki; gerçekten Allâh'ın (itaatkârlara mükâfat ve günahkârlara azap edeceğine dâir peygamberi vâsıtasıyla yapmış olduğu tüm) **vaad**(ler)**i** (mutlaka gerçekleşecek) **bir haktır, fakat onların pek çoğu** (gaflet istîlâsına uğradıkları için bu gerçeği) **bilmezler** (de, o nedenle sorumsuzca laflar konuşurlar ve yanlış işler yaparlar)."

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede müşriklerin mahşer günü kendilerini azaptan kurtarmak için bütün dünyâ kendilerinin olsa dahî fedâ edeceklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede göklerde ve yerde bulunan her şeyin Kendisine âit olduğunu bildirerek, "Her şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülkü iken zâlimlerin fidye verecek nesi olabilir?!" mânâsını açıklamış olmaktadır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; (أَلَا) kelimesi gâfilleri uyarmak için zikredilir. Bu âlemin halkı zâhirî sebeplere bakmakla meşgul olduklarından her şeyi zâhirî ve mecâzî sâhiplerine izâfe ederler.

Şöyle ki onlar: "Ev Zeyd'indir, köle Amr'ındır, saltanat halîfenindir, tasarruf vezîrindir" gibi laflar ederlerken bu izâfetlerin sıhhatini (nispet ettikleri şeylerin gerçekten o kişilere âit olduğunu) düşünürler.

Âyet: 55

Bundan dolayı **Hakk Te'âlâ** gaflet ve cehâlet uykusuna gark olmuş bu kişilere bu âyet-i kerîmenin bidâyetinde: "Âgâh olun, uyanın" mânâsına gelen (أَلَا) kelimesi ile nidâ etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i celîlesinde göklerde-yerlerde ne varsa hepsinin Kendisine âit olduğunu bildirmiştir.

Bunu anlamakta müşkil (zorluk) yoktur, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyin mümkin lizâtihî (olmasının da, olmamasının da düşünülmesi mümkün olan birer varlık) oluşu sâbit olduğuna göre, zâtı îtibârıyla mümkün olan varlıkların da Vâcib lizâtihîye (varlığı kendinden olan zâta) ya ibtidâen (ilk yaratılışında) ya da vâsıtayla (dolaylı olarak) müstenid olması (dayanması) gerektiği hakîkati zâhir iken artık şu gerçek sâbit olmuştur ki:

"**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın memlûkü (mülkü) dür ve **Allâh-u Te'âlâ**, yaratmak, yok etmek, sevap vermek ve azap etmek gibi her türlü konuda onların her birinde dilediği şekilde tasarrufta bulunmaktadır."

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) kavl-i şerîfi: "Göklerde ve yerde bulunan bütün akıl sâhipleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın erkek ve kadın kullarıdır, O, hepsine her hususta gücü yetendir. Zâten her varlık O'nun bir olduğuna ve kendisinin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratılmış olduğuna delâlet etmektedir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir önceki âyet-i kerîmede bütün dünyâ kâfirin olsa kıyâmet gününde cehennem azâbından kurtulmak için hepsini vereceği açıklanmıştır.

Bu âyet-i kerîmede ise göklerde ve yerde bulunan her şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu bildirilerek: "Göklerde ve yerde bulunan her şey mülk olarak **Allâh**'a âittir, kimsenin orada bir ortaklığı yoktur. Artık bir kâfir, kendisi de **Allâh**'ın mülkü iken mâlik olmadığı şeyleri vermeyi teklif ederek kıyâmet günü **Allâh**'ın azâbından kurtulmayı nasıl düşünebilir?" buyrulmuş olmaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ) **"Bilin ki; gerçekten Allâh'ın vaadi bir haktır"** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın itaatkârlara mükâfat verip günahkârlara azap edeceğine dâir peygamberleri vâsıtasıyla açıklamış olduğu tüm sözler haktır ve gerçektir, mutlaka gerçekleşecektir, zîrâ ölümden sonra diriltilme vaadi haktır, bozulma ihtimâli yoktur" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

*"Kurtubî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle, göklerde ve yerde bulunan her şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın olduğu bildirildikten sonra inzâl buyrulması hasebiyle:

"Göklerde ve yerde bulunan her şey **Allâh**'a âit olduğuna göre, O'nun peygamberleri vâsıtasıyla kullarına söz verdiği sevap ve azap vaadini yerine getirmesine hiçbir güç mâni olamaz" demektir.

Bir önceki cümle-i celîlede göklerde ve yerde bulunan her şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülkü olduğunun bildirilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeye kadir olduğunu, her şeyi hakkıyla bildiğini, hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve bütün noksanlıklardan münezzeh olduğunu ortaya koyması hasebiyle; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu cümle-i celîlede bildirdiği kâfirlere azap etme vaadini yerine getirmeye hayde hayde kādir olduğunu açıklamış olmaktadır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın noksanlıklardan münezzeh oluşu, söz bozma ve yalan gibi sıfatlardan uzak olduğunu ifâde etmesi hasebiyle geride geçen cümle-i celîle, bu cümle-i celîlede bildirilen **"Allâh'ın vaadi haktır"** hükmünün kesin doğru olduğunu ifâde eden bir mukaddime olmuştur.

*"Teysîr Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin evveli, dirilmenin hak olduğuna iki yönden delâlet etmektedir; birincisi: Gökleri ve yerleri yoktan yaratmaya kādir olan, bütün mahlûkātı yok ettikten sonra iâde etmeye de kādirdir.

İkincisi: Gökleri ve yerleri yaratıp menfaatlerini birbirine bağlaması ve bunca yarattığına türlü türlü nîmetlerle lütufta bulunması **Allâh-u Te'âlâ**'nın kemâl-i hikmetindendir ki **Allâh-u Te'âlâ** bütün bunları boş yere yaratmadığını bildirmiştir.

Eğer bu âlem yok olmak için yaratılmış olup kendisinden sonra bir hayat olmasaydı bu âlemin yaratılışı hikmetten hâriç (isâbetsiz ve fuzûlî) bir şey olurdu ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın böyle bir şey yapacağını kimse düşünemez!

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde bu cümle-i celile; "Mülk (sâhiplik) bakımından da, zuhûr (açığa çıkmak) cihetinden de, ibtidâ (ilk başta var olmak) yönünden de mahlûkātın tamâmı **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, her şeyin nihâyeti de ancak O'na varacaktır, O'nun buyruğu haktır, O'nun vaadi gerçektir, emirleri kesindir, hükümleri kat'îdir, Zât'ı yücedir ve dilediklerini yapmaya Kaviyy'dir (güçlüdür)." mânâsıyla tefsir edilmiştir.

Âyet: 55

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) **"Fakat onların pek çoğu bilmezler"** kavl-i şerîfi:

"İnsanların ekserîsi akılları noksan olup gaflet istîlâsına uğradıkları için ve alıştıkları işlerin esâretinde kalıp, duyularıyla ulaşamadıkları şeyleri reddettiklerinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'nın diriltme sözüne inanmazlar.

Onlar ancak dünyâ hayâtından görünen kısmı bildikleri için sorumsuzca laflar konuşurlar ve yanlış işler yaparlar" şeklinde tefsîr edilmiştir.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Ebû Mansûr** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye iki türlü mânâ vermiştir:

Birincisi: "İnsanların ekserîsi ilimleriyle faydalanmazlar" demektir.

İkincisi: "İnce düşünüp delillere bakarak ilim sebebi kesbetmezler (doğruyu anlama sebebi kazanmazlar)" demektir.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

مَانْدَه دَرْ تَنْگْنَای اِينْ مَجْلِسْ غَيْرِ دُنْيَا نَدِيدَه دِيدَه حِسْ

مُرْغِ اُو دَرْ قَفَسْ زَبُونْ بَاشَدْ چِه شِنَاسَدْ كِه بَاغْ چُونْ بَاشَدْ

چَشْمِ دِلْ گُو كِه پَرْدَهَا بِدَرَدْ جَانِبِ مُلْكِ آخِرَتْ نِگَرَدْ

"Bu (dünyâ) **meclisin**(in) **darlığında kalıp,**
Göz dünyâdan başka bir şey görmemiş.

Bir kimsenin kafeste zelil olmuş kuşu,
Bahçenin nasıl olduğunu nereden bilsin?

Kalp gözüne de ki, perdeleri yırtsın,
Âhiret mülkünün tarafına baksın."

Yâni insanı kafes gibi esir tutan maddî âlem ve alışkanlıkları aşılıp, kalp âhiret tarafına yönelmedikçe kişi dünyânın darlığından kurtulamaz ve âhiretten gerçek mânâda haberdâr olamaz.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; meşâyıhdan bâzısı şöyle buyurmuştur:

"Mühim isteklerinde ve taleplerinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına mürâcaat eden aldanmıştır.

Zîrâ göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na âittir, her şeyin kendisine âit olduğu Zât'ı bırakıp da o şeylerden birini O'ndan gayrinden talep eden kişi muhakkak doğru yolu şaşmıştır."

Bu âyet-i celîlede geçen: (أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ) **"Bilin ki; gerçekten Allâh'ın vaadi bir haktır"** kavl-i şerîfine meşâyıh:

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın şu sözü kesinleşmiştir ki; Kendinden başkasından bir şey isteyene, aradığını bulmayı uzak edecek ve onu muradına kavuşturmayacaktır" diye mânâ vermiştir.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû**'nun, Kendisine ulaşmayı kastedenlere vaad ettiği vusûl ve mârifet (mânevî kavuşma ve yüce Zât'ını tanıma) devleti haktır.

Lâkin bu niyette olan kimsenin şartları yerine getirmesi gerekir ki o şartlar da kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl edecek mürşidin sohbeti (berâberliği ve râbıtası), o mürşide karşı son derece tâzim ve sadâkat, en mühimi de ihlâslı niyettir.

Âyet: 56

﴿ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (56)

(هُوَ) **O** (Allâh-u Te'âlâ), (يُحْيِي) **diriltir,** daha, (وَيُمِيتُ) **öldürür,** daha, (وَإِلَيْهِ) **ancak O**(nun mânevî huzûru)**na,** (تُرْجَعُونَ) **döndürüleceksiniz.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"O (Allâh-u Te'âlâ, dünyâda) **diriltir ve öldürür!** (Gücü Kendinden olan bir Zât'ın kudreti, başkalarının müdâhalesiyle kaybolmayacağına göre dünyâda bunu yapan, ukbâda da bu fiillere Kādir'dir. Dolayısıyla) **sizler** (öldürülmenizin ardından diriltilip haşr edilerek) **ancak O**(nun huzûru)**na döndürüleceksiniz."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede göklerde ve yerlerde bulunan her şeyin Kendisine âit olduğunu, kulların çoğu gerçeği bilmese de ölüleri diriltip kâfirlere azap edeceğine dâir vaadinin hak olduğunu bildirdikten sonra, bu âyet-i celîlede yoktan var edenin, öldürdükten sonra diriltmeye daha ziyâde kādir olduğunu zikrederek bu hükümleri tekid etmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ) **"O diriltir ve öldürür!"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde **Beyzâvî**, **Nesefî** ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*: "Dünyâda diriltip öldüren, ukbâda da bunları yapmaya Kādir'dir. Zîrâ gücü Kendinden olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti hiçbir zaman zâil olmaz. Ölüme ve yaşamaya müsâit olan insan gibi bir varlık ise sürekli o kābiliyetini korur. Yâni yokken var edildiyse, öldükten sonra da diriltilmeye müsâittir. Göklerde ve yerde olanların hepsine Mâlik olan Zât diriltmeye ve öldürmeye de Kādir'dir, istediği bir şeyi yapmak O'na hiçbir zaman imkânsız gelmez. Dolayısıyla ihyâ ve imâteye Kādir olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, başkasının buna gücü yetmez" şeklinde îzah yapmışlardır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) **"Sizler ancak Ona döndürüleceksiniz"** kavl-i şerîfi: "Siz öldürülmenizin ardından diriltilip haşr edilerek ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği yere döndürüleceksiniz, O da sizin amellerinize karşılık verecektir" şeklinde tefsîr edilmiştir ki bundan anlaşıldığına göre; istenmese de **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüş kaçınılmazdır.

Söylenilen şu söz ne güzeldir:

"Ölüm gelince ilim fayda etmez. Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a ilmi (her şeyi bilmesi ölümden kurtulmasına) yaramamıştır.

Hullet (dostluk) fayda etmez, nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a menfaat vermemiştir. Kurbet (mânevî yakınlık) yaramaz, nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a fayda vermemiştir.

Güzellik menfaat vermez, nitekim **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*a yaramamıştır. Mülk fayda vermez, nitekim **Dâvûd**, **Süleymân** ve **Zülkarneyn** *(Aleyhimüsselâm)*ı saltanatları ölümden kurtaramamıştır.

Muhabbet (Allâh'ın sevgilisi olmak) fayda etmez, nitekim **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ'nın** en sevdiği kul olmasına rağmen vefat etmiştir.

Mal insanı ölümden kurtaramaz, nitekim **Kârûn**'a zenginliği yaramamıştır. Ordular fayda vermez, nitekim **Nemrûd**'u orduları kurtaramamıştır."

Rivâyet olunduğuna göre; ölüm sırasında altı yüz yirmi dört bin gam ve keder ölene isâbet eder ki bunlardan her bir gam dünyâ ehli üzerine konacak olsa elbette ondan dolayı ölürlerdi. Ölümden sonra üç yüz altmış tâne dehşet vardır ki her biri ölümden daha şiddetlidir.

İşte her kim bu meseleyi yakînen anlarsa bedeninin her zerresi ölüm acısını hissedinceye kadar nefsiyle cihâd eder de işte o zaman vefat edeceğinde acı duymasına mahal kalmaz.

Zîrâ o, zorunlu ölümden önce irâdesiyle ölmüş, nefsini **Mevlâ Te'âlâ**'ya döndürmüş, bütün bağlardan ve irtibatlardan fâni olup (geçip) **Allâh-u Te'âlâ**'nın (ona özellikle verdiği) bekâsıyla bâki olmuştur. İşte buna nefsin ölümü ve kalbin hayâtı denilir. **Allâh-u Te'âlâ** bizi de sizi de ihyâ eylesin!

İsteyerek ölmek gerçek hürlerin hâlidir, zoraki ölmek ise himmeti alçak olan (Rablerine karşı) yabancı olanların hâlidir.

Birinci hal visalle (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşarak) dönüştür, ikinci hal ise firâk (ayrılık)la dönüştür.

*"Mesnevî"*de şöyle buyrulmuştur:

اَیْ بَرَادَرْ صَبْرْ کُنْ بَرْ دَرْدِ نِیشْ تَا رَهِی اَزْ نِیشِ نَفْسِ گَبْرِ خِویشْ

هَرْ کِه مُرْدْ اَنْدَرْ تَنِ اُو نَفْسِ گَبْرْ مَرْ وَرَا فَرْمَانْ بَرَدْ خُرْشِیدُ و اَبْرْ

Âyet: 56

"Ey kardeş, (ibâdet) **iğne**(si)**nin acısına sabret,**
Tâ ki gâvur nefsin iğnesinden kurtulasın.

Kimin bedenindeki kâfir nefsi ölürse,
Muhakkak güneş ve bulutlar (bile) **ona itaat ederler."**

(Mevlânâ, Mesnevî, 1. defter)

نَهْ بِگُفْتَسْتْ آنْ سِرَاجِ اُمَّتَانْ اِينْ جَهَانْ وآنْ جَهَانْ چُونْ ضَرَّتَانْ

پَسْ وِصَالِ اِينْ فِرَاقِ آنْ بُوَدْ صِحَّتِ اِينْ تَنْ سِقَامِ جَانْ بُوَدْ

سَخْتْ مِی آيَدْ فِرَاقِ اِينْ مَمَرْ پَسْ فِرَاقِ آنْ مَقَرْ دَانْ سَخْتْ تَرْ

چُونْ فِرَاقِ نَقْشْ سَخْتْ آيَدْ تُرَا تَا چِه سَخْتْ آيَدْ زِ نَقَّاشَشْ جُدَا

"Ümmetlerin ışığı (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) **demedi mi** (ki),
Dünyâ ile âhiret iki kuma gibidir.

Öyleyse biri ile buluşmak, diğerinden ayrılmak olur,
Bu bedenin sıhhati canın (rûhun) **hastalığı olur.**

Bu geçitten ayrılmak zor geliyor(sa),
Öyleyse bil ki o duraktan ayrılmak daha zor olur.

Nakıştan ayrılmak sana zor geliyorsa,
Nakkaştan ayrılmak ne kadar zor gelir?"

(Mevlânâ, Mesnevî, 4. Defter)

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; meşâyıh bu âyet-i kerimeye şu mânâları vermişlerdir:

"**Allâh-u Te'âlâ** lütfuyla diriltir, adâleti ile öldürür, (öldürdüğü ve diriltiği her) iki tâifenin de dönüşü ancak O'nadır!"

"Nefisleri öldürerek kalbi diriltir, nefisleri dirilterek kalbi öldürür ama bunu tüm hallerinde ancak Kendisine mürâcaat edenler için yapar!"

"İzzet nurlarıyla sır latîfelerini ihyâ eder, şehvetleri söküp alarak nefisleri öldürür!"

"Kendisine yönelişle yetişenleri ihyâ eder, yüce Zâtından yüz çevirerek yaşayanları öldürür!"

Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"(Velîlerinin) ruhları(nı) müşâhede ve tecellî ile ihyâ eder, heykelleri (bedenlerini) ise istitâr ile (halk içinde görünmeyip gizlenmeyi nasip ederek) öldürür!"

"Kalpleri taklîb (halden hâle çevirmek) sûretiyle diriltir, nefisleri ise tenqîl ile (şehvetten alıp ibâdete naklederek) öldürür!"

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; âbidlerin nefisleri türlü mücâhedelerle telef edilir, âriflerin kalpleri ise çeşitli müşâhedelerle ihyâ edilir.

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** bir kavmin kalplerini güzel ümitlerle ihyâ eder, bir kavmin kalplerini de ümitsizlik damgasıyla öldürür."

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine yönelenleri mânevî hayat nurlarıyla diriltir ki o kişi Hakk'ın Zât'ını ve sıfatlarını yine O'nunla müşâhede vasfı üzere bekā bulabilsin.

Onun nefsini de öldürür ki nefsi, onun kalbine tevdî edilen sırların nurlarını vesveselerinin karanlığı ile karıştıramasın!

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bâzı kalpleri mârifetiyle (onlara Kendisini tanımayı nasip ederek) ihyâ eder, bâzı kalpleri de gaflet ve cehâlet ile (Allâh-u Te'âlâ'yı bilmemeye mahkum ederek) öldürür.

Netîcede kullar ancak **Allâh**'a döndürülecektir, işte o zaman ârif câhilden, gâfil de zâkirden ayırt edilecektir.

Âyet: 57

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (57)

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ) **Ey insanlar!,** (قَدْ جَاءَتْ) **muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** ne geldi? (مَوْعِظَةٌ) **yüce bir öğüt,** kim tarafından? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbiniz tarafından,** daha ne geldi? (وَشِفَاءٌ) **büyük bir şifâ,** neye? (لِمَا) **o şeylere ki,** nerededir? (فِي الصُّدُورِ) **göğüslerde,** daha size ne geldi? (وَهُدًى) **tam bir hidâyet,** daha, (وَرَحْمَةٌ) **büyük bir rahmet,** kim için? (لِلْمُؤْمِنِينَ) **inananlar için.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey insanlar! Gerçekten de size Rabbinizden yüce bir öğüt, göğüslerde bulunan (yanlış inançlar, şek ve şüpheler gibi kötü) **şeylere büyük bir şifâ,** (insanları sapıklıktan kurtaran bir rehber ve) **tam bir hidâyet, inananlar için de büyük bir rahmet** (eseri olan Kur'ân-ı Kerîm) **gelmiştir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde ulûhiyyetine (gerçek ilâh olduğuna), vahdâniyyetine (bir olduğuna) ve kudretine (her şeye gücü yettiğine) delâlet eden birçok husûsu açıklayıp onları dalâlet yollarından sakındırdıktan sonra bu âyet-i celîlesinde peygamberlik müessesesinin sahih olduğuna, onu açıklayan yegâne yolun Kur'ân olduğuna, bu Kitâb'ın onların maslahat (ve fayda)ları için indirildiğine dikkat çekmiştir.

"Fahrurrâzî, İbni Atıyye, Zâdü'l-mesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i celîlenin özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Kur'ân hak mıdır?" diye suâl eden **Kureyş** kabîlesi hakkında nâzil olduğunu bildirmiştir ki buna göre âyet-i kerîmede geçen: **"İnsanlar"**dan maksat; **Kureyş** kâfirleridir. Tabî ki iniş sebebinin husûsî oluşu hitâbın cümle âleme yönelmiş olmasına mâni değildir.

Bu âyet-i kerîme insanlara Rablerinden ilâhî öğütler ve âyetler geldiğini ifâde etmektedir ki, bu da peygamberlerin nübüvvetine inanmakla anlaşılacak bir husustur. Zîrâ peygamberlik müessesesini kabul etmeyenin kendisine kitap geldiğini kabullenmesi düşünülemez.

Şu bilinsin ki, enbiyânın nübüvvetinin (peygamberliğinin) isbâtı iki yoldan yapılır, **birincisi;** bir şahıs nübüvvet iddia etmiş de onun elinde mûcize zuhûr etmiş ise o kişinin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gönderilen gerçek bir peygamber olduğu anlaşılır. Tabî ki peygamberlik iddia eden bir sahtekâr çıkıp bâzı gözboyamalar yapıyor diye ona gerçek peygamber nazarıyla bakılmaz. Nitekim **Müseylemetü'l-kezzâb** gibi nice sahte peygamberler türemiş ve ne şiirler söylemişler ama kendi dönemlerinde bile bunların hiçbiri nakle değer bulunmamıştır.

Burada mühim olan, peygamberlik iddia eden kimsenin yapamayacağı sâbit olan hârikulâde bir şey göstermesidir ki **Kur'ân-ı Kerîm** bu hususta diğer peygamberlerin mûcizelerinden de üstündür. Nitekim bu husus:

﴿وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"İşte bu (tüm hidâyet yollarının îzâhını üstlenmiş bulunan ve beyan üslûbuyla herkesi âciz bırakan) **Kur'ân uydurulmuş bir şey değildir, Allâh'tan başkası tarafından** (düzenlenip yazılmış) **da değildir! Velâkin** (o,) **öncesinde bulunan** (Tevrât ve İncîl gibi İlâhî kitap olma vasfına sâhip) **şeylerin doğrulamasıdır, o** (inanç ve fıkıh meseleleriyle ilgili) **yazının ayrıntılı bir açıklamasıdır, kendisinde hiçbir şüphe yoktur ve âlemlerin Rabbinden** (indirilmiş)**dir!**

Yoksa (senin için:) **'Onu o uydurdu' mu diyorlar?** (Habîbim! Onları rezil etmek ve bozuk sözlerini açıklamak üzere:) **'Öyleyse** (belâğat, güzel irtibat ve üstün mânâya sâhip olma husûsunda) **onun benzeri bir sûre** (uydurup) **getirin!**

(Zîrâ siz de benim gibi Araplardansınız ve fasih kimselersiniz. Üstelik siz düz yazı ve şiirde daha tecrübelisiniz. Öyleyse bu konuda size yardım etmeleri için) **Allâh'tan başka** (çağırmaya) **gücünüzün yetmiş olduğu kimseleri de**(, özellikle mühim işlerinizde size yardım edeceğine inandığınız ilâhlarınızı da) **çağırın! Eğer** (benim bu Kur'ân'ı uydurduğuma dâir iddianızda) **doğru kimseler olduysanız** (bunu ispatlamanız gerekir)**' de."** *(Yûnus Sûresi:37-38)* âyet-i kerîmelerinde beyân edilmiştir ki biz de bu âyet-i kerîmelerin tefsirinde *(sh:203-222)* bilgisizlikleri ortadan kaldıracak ve şüpheleri izâle edip yakînî îman kazandıracak bâzı delilleri zikrettik.

Âyet: 57

İkincisi: Bir zâtın gerçek peygamber olduğunu anlamak için evvelâ doğru îtikādın ve sâlih amelin ne olduğunu bilmemiz lâzımdır. Her kim bunları getirip insanlara bu hususta çağrıda bulunur ve bununla da kalmayıp bizzat onları doğru yola sevkederse, ayrıca insanları kâfirlikten îmâna, bâtıl inançtan hak îtikāda ve dünyâya teşvik eden amellerden uzaklaştırıp âhirete dâvet eden amellere sevketme husûsunda rûhu kuvvetli bir güce sâhip ise işte o kişi, kendisi sâdık, **Allâh** tarafından da masdûk (kendisine doğru haberler gönderilen) hakîkî peygamberdir.

Bunu şöyle îzah edebiliriz; kulların ruhları şehvet, gazap, cehâlet ve dünyâ sevgisi gibi türlü türlü noksanlıkların istîlâsı altındadır. Hak îtikad ve sâlih amel olmadan insanın saâdet bulamayacağı bilinmektedir. Dünyâya nefreti artırıp âhirete teşvik eden ameller sâlih kabul edilmiş, bunun zıttı vasıflara sâhip olanlar ise bâtıl ve mâsiyet sayılmıştır.

İşte bu noktada insanlar kendilerini bulundukları noksanlık makamından alıp kemâl makamına eriştirmesi için rûhu güçlü, mânevî ciheti parlak, ulvî tabiatlı kâmil bir insana dâimâ muhtaç olmuşlardır ki işte o zât, asâleten ancak nübüvvet makāmını hâiz olan peygamber olabilir.

Velhâsıl insanlar üç kısımdır; birincisi nâkıs olanlar, ikincisi kendileri kâmil olmakla beraber nâkısları kemâle erdirme gücüne sâhip olmayanlar, üçüncü kısım ise kendileri kâmil olup nâkısları tekmîle kadir olanlardır.

Birinci kısım; sıradan insanlardır, ikinci kısım; velîlerdir ki onlar asâleten insanları kemâle erdiremezler ancak peygamberlerine ittibâ ederek bu görevi îfâ edebilirler. Üçüncü kısım ise sadece nebîlerdir.

Nâkısları noksanlık menzilesinden alıp kemâl derecesine nakletme gücünün mertebeleri muhtelif ve dereceleri farklı olduğu için enbiyânın nübüvvet kuvveti husûsundaki dereceleri muhtelif olmuştur. İşte bu sırdan dolayıdır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«عُلَمَاءُ اُمَّتِى كَاَنْبِيَاءِ بَنِى اِسْرَائِيلَ.»

"Ümmetimin âlimleri Benîisrâîl'in peygamberleri gibidir." *(Fahrurrâzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/93; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/256; el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, no:1744, 2/64)* buyurmuştur.

Nitekim bu ümmetin âlimleri içerisinde milyonları noksanlıktan kurtarıp kemâl mertebelerine ulşatıranlar bulunmuştur. Gerçi bir peygamber tek bir kişiyi îman ettirememiş olsa dahî nübüvvet makāmına sâhip olması hasebiyle, milyonları irşâd etmiş âlimlerin tümünden üstündür.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ) **"Ey insanlar! Gerçekten de size Rabbinizden yüce bir öğüt gelmiştir"** kavl-i şerîfi: "Peygamberinizin lisânı üzere sizi şirkten ve günahlardan engelleyen öğütler size gelmiştir" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Burada geçen: (مَوْعِظَةٌ) kelimesine: "İbâdete ve huşûa (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı derin saygıya) dâvet edip günahtan ve fâsıklıktan engelleyen öğütler" diye mânâ verilmiştir.

Yine böylece "Rağbet edilen her faydalı şeye teşvik yoluyla dâvet edip, sakınılması gereken her zararlı şeyden korkutma yoluyla engelleyen nasîhat" şeklinde de mânâ verilmiştir ki, **Kur'ân-ı Kerîm** bu mânâda ve bu üslûp üzere her hayır ve salâha dâvet eder niteliktedir.

Bir kavle göre ise: "Her katı kalbi yumuşatan ve her karanlık kalbi parlatan öğüt" diye tefsîr edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ) **"Göğüslerde bulunan şeylere büyük bir şifa"** kavl-i şerîfi: "**Kur'ân-ı Kerîm**, kalplerde bulunan şirk hastalığına şifâdır ve helâlleri-haramları açıkladığı için körlüklere devâdır" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Şifâ, derdi gideren devâ demektir. Cehâlet hastalığı bedenin derdinden daha zararlıdır ki işte onun ilâcı Kur'ândır ve ondaki ilimlerdir. Bu bakımdan Kur'ân'daki şifâ bütün devâlardan daha değerlidir. Nitekim şâir şu dizelerinde bu hususa dikkat çekmiştir:

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ يُسْتَطَبُّ بِهِ إِلَّا الْجَهَالَةَ أَعْيَتْ مَنْ يُدَاوِيهَا

"Her derdin bir devâsı bulunur ki, o onunla tedâvi edilir,
Ancak cehâlet müstesnâ ki o kendisini tedâvi etmek
isteyeni yorgun düşürmüştür."

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; kötü ahlâk, bozuk inançlar ve helâk edici bilgisizlikler kalp hastalıklarıdır ki işte Kur'ân bu hastalıkların tümünü izâle edicidir. Zîrâ **Kur'ân-ı Kerîm**'de bulunan vaazlar, caydırıcı beyânlar, korkutmalar, teşvikler, uyarılar, sakındırmalar ve öğütlerden her biri bu kalp hastalıklarından bir çeşidini giderecek devâ ve şifâ mesâbesindedir.

Bu cümle-i celîlede özellikle "Sadr (göğüs bölgesin)"in zikredilmesi, o mevzi, kalbin yeri ve kılıfı olduğu içindir. Kalp orada bulunduğu için insanın bedeninde bulunan en şerefli yer göğüs bölgesidir.

Âyet: 57

Kur'ân-ı Kerîm'in Maddî Hastalıklara da Şifâ Olduğu Husûsundaki Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur: Bir adam **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Göğsümden rahatsızım" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي أَشْتَكِي صَدْرِي، فَقَالَ: «اِقْرَأِ الْقُرْاٰنَ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ.»

"Kur'ân oku! Allâh-u Te'âlâ: '(Kur'ân) göğüste olan (hastalık)**lara şifâdır' buyuruyor"** demiştir. *(İbnü Münzir; İbnü Merdûye, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/665)*

Vâsile ibni'l-Eska' *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e boğaz ağrısından şikâyet edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا شَكَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعَ حَلْقِهِ فقَالَ: «عَلَيْكَ بِقِرَاءَةِ الْقُرْاٰنِ.»

"Kur'ân okumaya devâm et" buyurmuştur. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2344, 4/171; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/665, el-İklîl fi'stinbâtı't-Tenzîl, sh:148)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: فِي الْقُرْاٰنِ شِفَاءَانِ، الْقُرْاٰنُ وَالْعَسَلُ؛ فالْقُرْاٰنُ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَالْعَسَلُ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ.

"Kur'ân'da iki (şeyin) **şifâ** (olduğuna dâir âyet-i kerîme) **vardır; bunlardan biri Kur'ân, diğeri baldır. Kur'ân göğüslerde olana şifadır, bal ise her hastalığa şifadır!"** *(İbnü Ebî Hâtim, no:10418, 6/1957; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/665)*

Ebü'l-Ehvas *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى عَبْدَ اللهِ، فَقَالَ: إِنَّ أَخِي مَرِيضٌ اشْتَكَى بَطْنَهُ وَإِنَّهُ نُعِتَ لَهُ الْخَمْرُ أَفَأَسْقِيهِ؟ قَالَ عَبْدُ اللهِ: سُبْحَانَ اللهِ! مَا جَعَلَ اللهُ شِفَاءً فِي رِجْسٍ، إِنَّمَا الشِّفَاءُ فِي شَيْئَيْنِ؛ الْعَسَلُ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ، وَالْقُرْاٰنُ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ.

Bir adam **Abdullâh** (ibni Mes'ûd) *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek: "Benim kardeşim hasta, karnı ağrıyor, ona şarap tavsiye edildi, içirebilir miyim?" diye

sorduğunda o: "Sübhânellâh (bu nasıl soru?)! **Allâh-u Te'âlâ** (şarap ve içki gibi) hiçbir pislikte (haramda) şifâ yaratmamıştır, şifâ ancak iki şeydedir; bal insanlar için şifadır, Kur'ân ise göğüslerdeki (illet)lere şifâdır" buyurdu. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:8910, 9/2107; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/665)*

(Tâbiînden Seyyidü'l-kurrâ diye anılan) **Talha ibni Musarrif** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Hastanın yanında **Kur'ân-ı Kerîm** okunduğu zaman hafiflik hisseder diye söylenirdi. Bir kere hasta olan **Hayseme** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girdiğimde ona: 'Seni bugün iyi görüyorum' deyince o bana: 'Evet! Bugün yanımda Kur'ân okundu' diye cevap verdi." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2579; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/666)*

Süyûtî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Kur'ân-ı Kerîm** kalp hastalıklarına şifâ olduğu gibi beden hastalıklarına da şifâ olur. Zâten bâzı kalp hastalıklarının beden hastalıklarına sebep olduğu da mâlumdur. Özellikle haset ve kin gibi kalbe âit hastalıkların insanın bedenine yansıdığı görülmektedir. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen:

قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ: «لِلّٰهِ دَرُّ الْحَسَدِ مَا أَعْدَلَهُ بَدَأَ بِصَاحِبِهِ فَقَتَلَهُ.»

"Hasedin şu işi Allâh için ne kadar da güzeldir; o ne kadar adâletlidir ki önce sâhibinden başlayıp onu katleder" *(Cemâlüddin Muhammed el-Vatvât, Ğuraru'l-hasâisı'l-vâdıha, sh:478; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/184)* sözü de bu mânâda söylenmiştir.

Dolayısıyla **Kur'ân-ı Kerîm** kıraati kalpteki mânevî hastalıkların izâlesine (giderilmesine) sebep olacağından bu gibi sıkıntıların bedene yansıtacağı illetleri de gidermiş olmaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَهُدًى) **"Tam bir hidâyet"** kavl-i şerîfi: "**Kur'ân-ı Kerîm**'in dalâletten (sapık inanç ve amellerden) kurtaran bir hidâyet rehberi olduğunu beyân etmektedir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Kur'ân-ı Kerîm** doğru inançlara, cennete girmeye ve **Allâh-u Sübhânehû**'ya mânevî yakınlık mertebelerine ulaşma yolunu gösteren büyük bir rehberdir. Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْاٰنِ اِقْرَاْ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَاِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ اٰخِرِ اٰيَةٍ تَقْرَاُ بِهَا.»

Âyet: 57

"Kur'ân sâhibine (ehline) **denilecektir ki: Oku, yüksel! Dünyâda tertil eder olduğun** (yavaş yavaş, güzel güzel okuduğun) **gibi tertil et. Zîrâ şüphesiz senin derecen, son okuyacağın âyetin yanındadır.** (Son okuyacağın âyete göre tâyin edilecektir.)" *(et-Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân:18, no:2914, 5/35-36; Ebû Dâvûd, el-Vitr:20)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ) **"İnananlar için de büyük bir rahmet"** kavl-i şerîfi: "**Kur'ân-ı Kerîm** müminler için **Allâh**'ın rahmetidir, kendisine îmân edip içinde bulunanlarla amel edenler için azaptan kurtarıcı büyük bir nîmettir" şeklinde tefsîr edilmiştir. Nitekim:

﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾

"(Habîbim! Onlara): **'O** (Kur'ân-ı Kerîm), **îmân etmiş olan o kimseler için** (gerçeği bulduran) **büyük bir hidâyet ve** (maddî-manevî tüm dertlere, özellikle göğüslerde bulunan şek ve şüphe hastalıklarına) **tam bir şifâdır.**

Ama o kimseler ki îmân etmemektedirler; (bu kitaba karşı) **onların kulaklarında büyük bir ağırlık** (ve bir nevi sağırlık) **vardır. Zâten o** (müminlerin gözünü gönlünü açan kitap) **onlara göre bir** (karanlık ve) **körlüktür. İşte sana! Onlar pek uzak bir yerden çağırılmakta** (olan kimse gibi, Kur'ân'ın sâdece harflerini duymakta, fakat mânâsını anlayamamakta)**dırlar.' de."** *(el-Fussilet Sûresi:44)* kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm**'in hidâyet ve şifâsının sâdece îmân edenlere mahsus olduğunu, inanmayanlara ise şüphe, körlük ve ağırlıktan başka bir şey getirmediğini açıklamıştır.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde ise:

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾

"Biz, inananlar için öyle bir Kur'ân indirmekteyiz ki o, büyük bir şifâdır ve yüce bir rahmettir. Ama o (Kur'ân-ı Kerîm), (inkârda ısrâr eden) **zâlimleri ancak büyük bir zarar bakımından artırır."** *(el-İsrâ Sûresi:82)* buyurarak Kur'ân'ın müminler için şifâ ve rahmet olmakla kalmayıp, şirk ehli zâlimler için zarar ve ziyandan ibâret olduğunu beyân etmiştir.

*"Teysîr Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; "Hidâyet"; doğruya irşâd, "Rahmet" ise; **Allâh**'ın kullarına acıyıp iyilikte bulunmasıdır ki, **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm** vâsıtasıyla müminlere dînî hükümleri beyân edip onları cennete ve sonsuz nîmetlere ulaştıracak konuları açıklayarak onlara en büyük iyiliğini yapmıştır.

Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ** herkese iyilik yapmak murâd etmiş fakat bu rahmetinden ve hidâyetinden ancak îmân edenler faydalandığı için bu cümle-i celîlesinde hidâyet ve rahmeti müminlere tahsis buyurmuştur.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm**'e dört vasıf nispet edilmiştir.

Birincisi; **"Mev'ıza"** oluşudur ki bu vasıf **Kur'ân-ı Kerîm**'in güzel ve çirkin amellerin tümünü açıklayan öğütleri, bununla birlikte güzel işlere teşvik edip kötülerden engelleyen hikmet-i ameliyeyi (amelle ilgili hikmetleri) kendisinde toplayan bir Kitâb olduğunu açıklamaktadır.

İkincisi; **"Şifâ"** oluşudur ki; bu da şüphelerden ve kötü inançlardan kurtaran bir ilâç olması hasebiyle **Kur'ân-ı Kerîm**'in hikmet-i nazariyyeyi (düşünce ve îtikatla ilgili hikmetleri) cem etme sıfatına temas etmektedir.

Üçüncüsü; **"Hidâyet"** oluşudur ki, bu da hakka, doğruya ve yakîne (şüphesiz inanca) kavuşturması hasebiyle dalâletten (sapıklıktan) ve bozuk yollardan kurtarıcılık vasfını açıklamaktadır.

Dördüncüsü; **"Müminlere büyük bir rahmet"** oluşudur ki, **Kur'ân-ı Kerîm**'in bu vasfı sâyesinde müminler sapıklık karanlığından kurtularak îman nûruna kavuşmuşlar ve böylece nîrân tabakalarındaki mak'ad (oturak)larını cinân (cennetlerin) derecelerindeki mas'ad (yüksek makam)larla değiştirmişlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Mev'ıza"**; insana âkıbetini hatırlatmaktır ki bâzen bu, zecr ve tahvîf (engelleme ve korkutma) yoluyla yapılır, bâzen de gönül alma ve teşvik sûretiyle gerçekleştirilir.

Buna göre mânâ: "Ey insanlar! Size yapmanız gereken şeyleri açıklayan, güzel amelleri teşvik edip kötü fiillerden nefret ettiren, kalplerde bulunan cehalet, şüphe, şirk ve nifak gibi bozuk inançların meydana getirdiği mânevî hastalıklara şifâ olan, hak yola hidâyet eden bir rehber ve müminler için büyük bir rahmet olan yüce bir kitap geldi" şeklindedir.

İşte bu mânâda mübâleğa olsun için Kur'ân-ı Kerîm bu masdarlarla vasıflanmış ve böylece Kur'ân-ı Kerîm'in, vaaz-u nasîhatin, şifânın, hidâyetin ve rahmetin ta kendisi olduğu belirtilmek istenmiştir.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

Âyet: 57

زَهِی کَلَامِ تُو مَحْضِ هِدَایَتُ و حِکْمَتْ زَهِی پَیَامِ تُو عَیْنِ عِنَایَتُ و رَحْمَتْ

کَشَدْ کَمَنْدِ کَلَامِ تُو اَهْلِ عِرْفَانْرَا زِ شُورَه زَارِ خَسَاسَتْ بَگُلْشَنِ هِمَّتْ

"Senin kelâmın yaşasın ki, hikmet ve hidâyetin ta kendisidir!
Senin haberin yaşasın ki, inâyet ve rahmetin kaynağıdır!

Senin kelâmının kemendi ehl-i irfânı çeker,
Cimrilik çölünden himmet gülistânına."

Bu îtibarla meşâyıh: "Kur'ân nefisler için vaaz, sadırlar için şifâ, ruhlar için ise hidayettir" demişlerdir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm**'i dört sıfatla vasfetmiştir ki bunların birincisi; **Kur'ân-ı Kerîm**'in bir mevıza oluşu, ikincisi göğüslerde bulunanlara şifâ oluşu, üçüncüsü hidâyet oluşu, dördüncüsü ise müminlere rahmet oluşudur. Bu sıfatlardan her biri ayrı ayrı zikredildiğine göre her birinin ayrı faydası bulunduğunu düşünmek gerekir ki bunu şöyle açıklayabiliriz:

Ruhların bedenlerle alâka kurması tabîî (doğal) bir aşk ve rûhun cesedi sevmesi netîcesinde olmuştur.

(Yoksa Arş'ın nûrundan yaratılmış olan rûhun topraktan yaratılan karanlık cesede girip yerleşmesi düşünülemez. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** rûha bedeni sevdirmiştir, hattâ bu sevgi o kadar ileri gitmiştir ki ruh bedenden çıkmak istemez hâle gelmiştir.)

Sonra ruh, beş hâsse (duyu organı) vâsıtasıyla bu cismânî âlemin iştah çeken lezzetli şeyleri ile zevklenmeye başlamış ve buna devâm ederek artık bu durum onun âdeti hâlini almıştır.

İşte bu şekilde rûhun maddî zevklere daldırması onun nûrunun (hakkı bâtıldan ayıran ferâsetinin ve doğru anlayışının) bozulmasına sebep olmuştur ki bu da berâberinde bâtıl inançların ve kötü huyların rûhun cevherine kadar sirâyet etmesi felâketini getirmiştir.

İşte bütün bu hâller rûhun tabiatına ârız olan şiddetli hastalıklar mesâbesinde olduğundan rûhu yeniden eski nurlu hâline çevirmek için mutlaka hâzık (mahâretli) bir tabîb lâzım olmuştur. Zîrâ şiddetli bir hastalığa yakalanıp da kendisini isâbetli ilaçlarla tedâvi edecek mâhir bir hekime rastlamayanın ölümü kaçınılmaz olur.

Tabî ki sâdece doktor yeterli olmaz zîrâ her beden ilacı kabul etmeyebilir. Ama hem tabîb denk gelir hem de beden doğru ilaçlara cevap verecek kâbiliyette olursa çoğu kere sıhhat hâsıl olup hastalık zâil olur.

İşte bunu anladığın zaman şunu bilmelisin ki **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hâzık tabîb (mahâretli doktor) mesâbesindedir, **Kur'ân-ı Kerîm** ise onun hasta kalpleri tedâvi etmesi için kendisine bahşedilen ilâç terkipleri gibidir. Artık hekîmin hastaya ulaştığı zaman tatbik edeceği dört mertebeden bahsetmenin zamânı gelmiştir:

Birinci mertebe; tabîbin tedâvisi için uygun olmayan şeyleri kullanmaktan hastayı engelleyip hastalığına sebebiyet veren şeylerden sakınmasını emretmesidir ki işte bu âyet-i celîlede zikredilen: **"Mev'ıza"** sıfatı bu mertebeyi beyân etmektedir.

Zîrâ vaazın mânâsı, insanı **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsından uzak edecek her şeyden vaz geçirmek ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrisiyle kalbi meşgul edecek her şeyi engellemek için öğüt vermekten ibârettir.

İkinci mertebe; **Kur'ân-ı Kerîm**'in **"Şifâ"** sıfatıdır ki, bu da tabîbin, içinde bulunan ve hastalığı mûcib olan bozuk unsurları giderecek devâları hastaya içirmesidir.

İşte **Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)* hazarâtı insanlara haramları işlemeyi yasakladıkları zaman halkın bedenleri yaramayan şeyleri işlemekten arınmış olur ki işte o zaman peygamberler ümmetlerine bâtını temizlemeyi emrederler. Bu da kötü huyları giderip güzel ahlâk kazanma husûsunda ortaya konulacak büyük bir mücâhede (ve gayret) netîcesinde hâsıl olur.

Böylece hastalıklar mesâbesinde olan bozuk inançlar ve kötü huylar **Kur'ân-ı Kerîm** vâsıtasıyla yapılacak bu tatbîkat netîcesinde zâil olunca artık kalbe şifâ hâsıl olur ve ruh cevheri, melekût âlemini seyretmesine mâni olan bütün nakışlardan (görüntülerden) arınmış hâle gelir.

Üçüncü mertebe; **"Hidâyet"**in husûlüdür ki, bunun ele geçmesi ancak ikinci mertebe kazanıldıktan sonra olabilir. Zîrâ ruh cevheri, esası îtibârıyla kudsî tecellîleri ve ilâhî nurları kabul etme kâbiliyetine sâhiptir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin feyizleri ise herkese umûmî ve her vakte şâmil olup ardı arkası kesilmeyen niteliktedir.

Nitekim **Muhammed ibni Mesleme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

Âyet: 57

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنَّ لِرَبِّكُمْ فِى اَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهُ لَعَلَّهُ اَنْ يُصِيبَكُمْ نَفْحَةٌ مِنْهَا فَلاَتَشْقَوْنَ بَعْدَهَا اَبَدًا.»

"Şu muhakkaktır ki Rabbinizin, zamânınızın günlerinde (yaşadığınız anlarda), **nefha** (rüzgâr gibi cömertçe esen hediye)**leri vardır. O halde O'na** (Rabbinize) **taarruz edin** (gece ve gündüz saatlerinde duâ ve zikirlere devâm ederek, kendinizi Rabbinizin hediyelerine hedef ve namzet edin). **Umulur ki o nefhalardan biri size isâbet eder de, ondan sonra ebediyyen şakî** (bedbaht ve mahrum) **olmazsınız"** *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:519, 19/234; el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2877, 3/408; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:21324, 7/769; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17122/)* hadîs-i şerîfi bu hakîkati beyân etmektedir.

O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir insana bu tecellîleri ulaştırmasına ancak âcizlik yâhut bilgisizlik veyâ cimrilik mâni olabilir ki bunların hiçbiri **Hakk Te'âlâ** hakkında düşünülemeyeceğine göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna feyiz ulaşmasını engellemesi düşünülecek şey değildir.

Lâkin bu rûhânî nurların herkeste bulunmadığı sâbit olduğuna göre burada tek engel kalmıştır ki o da bir kişide bozuk inançların ve kötü huyların bulunmasıdır. Zîrâ bozuk inançlar ve kınanmış ahlâk karanlık tabiatlı oldukları için onların bulunduğu yerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın feyizlerinin nûrunun hâsıl olması düşünülemez.

İşte **Kur'ân-ı Kerîm** sâyesinde bu haller ortadan kalkınca engel zâil olduğu için artık mukaddes ruh cevherine kutsal âlemin ziyâsının parlaması kaçınılmaz olur ki bu parlayan nur da bu cümle-i celîlede bildirilen **"Hidayet"**ten başkası değildir.

İşte bu hâli elde eden rûha melekûtun (mânevî âlemin) nakışları işler ve lâhûtun (ulûhiyyet makāmının) kutsal nurları tecellî eder.

Bu mertebenin başlangıcı:

﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۞ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ﴾

"Ey (Benim zikrimle iyice yatışıp başka bir şeye ihtiyaç duymayan) **mutmeinne olmuş nefis! Râzı olmuş ve râzı olunmuş biri olarak Rabbine dön!"** *(el-Fecr Sûresi:26-27)* kavl-i şerîfi ile beyân edilmiş, ortası:

﴿فَفِرُّوا إِلَى اللهِ﴾

"O halde Allâha doğru kaçın!" *(ez-Zâriyât Sûresi:50)* cümle-i celîlesi ile îzâh edilmiş, sonuna ise:

﴿قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾

"Artık sen: 'Allâh!' de, sonra onları o dalışları içerisinde oynar oldukları halde bırak!" *(el-En'âm Sûresi:91)* âyet-i kerîmesi ile dikkat çekilmiştir ki bunların mecmûu:

﴿وَلِلهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾

"Göklerin ve yerin (tüm gizli kapalı) **gayb**(lar)ı(nın gerçek bilgisi) **ancak Allâh'a âittir. İşlerin tümü ancak O'na döndürülecektir. Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et."** *(Hûd Sûresi:123)* âyet-i kerîmesinde toplanmıştır. İnşâallâh bu âyetlerin tefsîri kendi yerlerinde yapılacaktır.

Dördüncü mertebe; güneşin cevherinin bu âlemdeki diğer cisimlere ışıklarını vurdurması gibi, rûhânî derecelere ve rabbânî makamlara ulaşmış olan rûhun, nâkısların ruhlarına nurlar akıtacak meretebeye gelmesidir ki işte: **"Müminler için rahmettir"** kavl-i şerifinden kastedilen mânâ budur. Burada müminler tahsis edilmiştir, zîrâ muânidlerin ruhları **Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)*ın ervâhının nurlarıyla aydınlanamaz.

Çünkü ışık alma kābiliyetine sâhip olan bir cisim güneşin yüzüne mukābil durduğu zaman ziyâlanır. Bu şekilde mukābele hâsıl olmazsa güneşin ziyâsı, karşısında bulunmayan şeyin üzerine düşmediği gibi Enbiyâ-i mutahherîn hazarâtının hizmetine müteveccih olmayan (yönelmeyen) ruhlar da onların nurlarından faydalanamazlar ve o mukaddes ruhların eserleri onlara erişmez.

Nasıl ki güneşten uzak olan cisimlerin uzaklık mertebeleri birbirinden farklı olup uzaklık arttıkça zulmet (karanlık) ziyâde oluyorsa, peygamberlerin ruhlarından gelen nurları kabul edip etmeme husûsunda da ruhların mertebeleri eşit değildir.

Buna göre; bir rûhun kābiliyeti ne kadar az ise o rûhun zulmeti (karanlığı) o kadar fazla, şekāveti de o derece büyük olur ve nihâyet peygamberlerin ruhlarından en uzak olan ruhlar fâsit îtikādın ve kötü ahlâkın en uzak zirvelerine kadar varmış olur.

Âyet: 57

Felhâsıl; âyet-i kerîmede geçen: **"Mev'ıza"**, insanların zâhirlerini uygunsuz şeylerden temizlemeye işârettir ki **"Şerî'at"** bundan ibârettir.

"Şifâ" tâbiri, ruhları bozuk inançlardan ve kötü ahlâktan tertemiz etmeye işâret etmektedir ki **"Tarîkat"** bundan ibârettir.

"Hidâyet" ise hakkın nûrunun sıddıkların kalplerinde parlamasına işârettir ki **"Hakîkat"** bundan ibârettir.

"Rahmet"e gelince o da ruhların kemâl ve işrâg (aydınlık) husûsunda, nâkısları kemâle (eksikleri tamâma) erdirme mertebesine işârettir ki **"Nübüvvet** (peygamberlik müessesesi)" bundan ibârettir.

İşte bu mertebelere, **Kur'ân-ı Kerîm**'in lafızları da delâlet etmekle birlikte aynı zamanda bunlar aklın tespit edebileceği derecelerden ve delille ispat edilebilecek mertebelerden ibârettir ki iyice düşünüldüğünde sıralamada öne geçen bir meretebeyi geri bırakmanın yâhut sonda zikredilen bir mertebeyi öne almanın mümkün olmadığı anlaşılır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Kur'ân-ı Kerîm** nefisler için vaaz, kalpler için şifâ, sır latîfeleri için hidâyet ve bu sıfatlara sâhip olanlar için rahmettir!"

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)*: "**Kur'ân-ı Kerîm** sır latîfelerinin (insanın içinde bulunan kalp, rûh, sır, hafî ve ehfâ gibi rûha verilen mânevî cevherin) basamaklarını kat etmek için rahatlıktır!"

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Şifâ, mârifet (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımak) ve safâ (kalbin mâsivâdan arınması)dır!"

Diğer biri şöyle demiştir: "Şifâ, teslîm ve rızâ (Allâh-u Te'âlâ'dan gelen her şeyi hoş karşılamak)dır!"

Başka bir zât şöyle demiştir: "Şifâ, tevbe (Allâh-u Te'âlâ'dan gayrine yönelişten dönmek) ve vefâ (Allâh-u Te'âlâ'ya verilen sözlerde durmak)dır!"

Yine bir velî: "Şifâ, müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma makāmını kazanmak) ve likā (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşmak)dır" demiştir.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; vaaz herkese gelmiştir lâkin herkese fayda vermemiştir. Her kim nasîhate kalp kulağıyla yönelirse hakîkat nûru kalbinde vuzûha kavuşur. Ama her kim nasîhati gaflet kulağıyla dinlerse o da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenmişlik hâlinin kendisinde dâim olmasıyla vasıflanır.

Denilmiştir ki: "Gaflet erbâbına, bu hâlden dönmeleri için vaaz gelmiştir, huzur ashâbına da rahat olmaları için şifâ gelmiştir. Vaaz avam (sıradan insanlar) içindir, şifâ havâs (seçkin kullar) içindir, hidâyet havâssu'l-havâss (seçkinlerin en husûsileri) içindir, rahmet ise cümlesi içindir ki böylece her fırka **Allâh**'ın rahmetiyle maksadına ulaşmıştır."

Yine denilmiştir ki: "Herkesin şifâsı kendi derdine göredir, günahkârların şifâsı rahmete ermekledir, itaatkârların şifâsı nîmeti bulmakladır, âriflerin şifâsı kurbet (Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlık) kazanmakladır, vâcid (Allâh-u Te'âlâ'yı bulan kimse)lerin şifâsı ise hakîkati görmekledir.

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendisini seven özel kullarına bu âyet-i kerîmede **"Ey insanlar"** diye hitap buyurdu, zîrâ ezeliyetin haklarını bilmeyen diğer insanlar hakîkatte insan sayılmaz. Onun için **Allâh-u Te'âlâ** gâfilleri:

﴿أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾

"İşte sana! Onlar (anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerinden) **hayvanlar gibidir!"** *(el-A'râf Sûresi:179)* kavl-i şerîfinde cehâletin en büyüğüyle sıfatlamıştır.

Nâs, nisyândan gelmesi hasebiyle gerçek insan; **Allâh** uğrunda nefsini ve **Allâh**'tan gayri her şeyi unutana denir. İşte bu makāma erenlere vaaz, hidâyet, şifâ ve rahmet gelmiştir ki vaaz mürîd (Rablerine kavuşmaya çalışan kimse)ler içindir, şifâ muhib (seven)ler içindir, hidâyet ârif (Rabbini tanıyan kimse)ler içindir, rahmet ise **Allâh** ile ünsiyet kurmuş âşıklar içindir.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** seçkin velîlerine **mev'ıza** (insanlara vaaz-u nasîhat yapma kābiliyeti) vermiştir ki onlar o büyük (peygamber)lerden işittikleri nasîhat ve irşâd ile hakkı anlamışlar, onlarla birliktelikten kalplerine sirâyet eden mânevî imdatlar ve hakîkat nurları ile göğüslerinde bulunan mânevî hastalıklara **şifâ** bulmuşlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetine ve ihsân (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma makāmının) nurlarının kalplerine parlamasına **hidâyet** bulmuşlar (erişmişler) ve nihâyet Allâmu'l-ğuyûb olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri ile kalpleri mutmain olunca da **rahmet**e ermişlerdir.

Âyet: 58

﴿ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (58)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (بِفَضْلِ اللّٰهِ) **ancak Allâh'ın fazlı ile,** daha, (وَبِرَحْمَتِهِ) **rahmetiyle** (mutlu olsunlar), (فَبِذٰلِكَ) **işte sana! Ancak bununla,** (فَلْيَفْرَحُوا) **ferahlansınlar,** (هُوَ) **o** (İlâhî lütuf ve rahmet), nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** neden? (مِمَّا) **o** (mal vesâir fânî) **şeylerden ki,** (يَجْمَعُونَ) **topluyorlar.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Habîbim!) **'Ancak Allâh'ın fazlı**(nın tecellîsi olan Kur'ân-ı Kerîm) **ile ve sâdece O'nun rahmeti**(nin eseri olan İslâm ve sünnet) **ile** (mutlu olsunlar)**! İşte sana! Sâdece bununla** (sevinip) **ferahlansınlar. O** (bahsi geçen İlâhî lütuf ve rahmet), **onların toplamakta oldukları** (mallar, mahsüller, davarlar vesâir fânî) **şeylerden hayırlıdır' de."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede kullara öğütler, şifâlar, hidâyetler ve özellikle müminlere rahmetler gönderdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle müminlere sâhip oldukları dünyevî nîmetlerle ve tattıkları maddî lezzetlerle değil de sâdece ve sâdece bu mânevî lütuflarla ve bâtınî rahmetlerle sevinmelerini emretmiştir.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Fahrurrâzî, Süyûtî ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde bize ne ile ferahlanmamız gerektiğini açıklamasını Habîbi'ne emretmiştir.

Görüldüğü üzere; bu âyet-i celîlede bir hasr ifâdesi vardır ki bu da insanın ancak ve ancak Mevlâsının fazl-u keremi ve rahmetiyle ferahlanması (mutlu olması, sevinmesi) gerektiğini ifâde etmektedir. Çünkü bedenle ilgili cismânî haller sevinilmeye ve beğenilmeye şâyân değildir.

Zîrâ maddî lezzetlerin en güçlüsü olan cimâ (cinsî münâsebet) lezzeti bile en ufak bir kulunç ağrısı ile bertaraf olabilmektedir. Zâten insanın maddî lezzetler elde etmesinin başlıca iki yolu vardır ki bunlar da mide ve tenâsül uzvundan ibârettir. Fakat elem ve ağrılar insanın vücudunda bulunan cüz (hücre)ler kadar çoktur.

Ayrıca cismânî lezzetler hiçbir zaman sıkıntıdan hâlis (arınmış) kalmaz, bilakis her lezzet yanında istenmedik türlü türlü sıkıntılar barındırır. Yeme, içme ve cimâ lezzetini temin için gereken mukaddimeleri (ön hazırlıkları) elde edeyim derken çekilen sıkıntılar ve sonralarında hazm etmek, dışarı çıkmak ve gusletmek gibi mülhakātını (peşisıra gelecek sıkıntıları) düşünecek olursak bunlar bile işin tadını kaçırmaya kâfîdir.

En mühimi ise, cismânî lezzetlerin hiçbiri sürekli kalmaz, aksine açlığın verdiği acı kayboldukça yemenin lezzeti de zâil olur. Zâten bir şeyden alınan lezzet ne kadar fazla ise onun elden çıkma endişesinden hâsıl olan üzüntü ve hasret de o derece güçlü olur. Nitekim bu mânâda şâir **Me'arrî**:

إِنَّ حُزْنًا فِي سَاعَةِ الْمَوْتِ أَضْعَا فُ سُرُورٍ فِي سَاعَةِ الْمِيلَادِ

"Gerçekten ölüm ânındaki bir üzüntü,
Doğum saatindeki sevincin kat katıdır"

demiştir ki çocuk olduğunda hâsıl olan ferah (mutluluk), öldüğünde meydana gelen üzüntüye aslâ denk olamaz.

Demek ki çabuk bozulan ve değişime müsait olan hasîs şeylerle telezzüz karşısında her bakımdan bunların zıttı olan rûhânî lezzetlerle ferahlanmak elbette ki mükemmel olacaktır. İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bize maddî lezzetlerle bâtıl yoldan ferahlanmayı terkedip mânevî ve rûhânî mertebelere, kutsal mânâlara, celâl âlemine ve kibriyâ nûruna erişme nîmetiyle kâmil mânâda sevinmemizi emretmiştir.

Şu bilinsin ki; akıllı bir kişi rûhânî ve mânevî lezzetlere ve feyizlere kavuşsa da onlarla da mânen lezzet alıyor diye ferahlanmamalıdır. Ancak o haller **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelmektedir ve O'nun fazl-u rahmetiyle elde edilmektedir diye sevinmelidir. Bundan dolayı sıddîklar:

«مَنْ فَرِحَ بِنِعْمَةِ اللهِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا تِلْكَ النِّعْمَةُ فَهُوَ مُشْرِكٌ، أَمَّا مَنْ فَرِحَ بِنِعْمَةِ اللهِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا مِنَ اللهِ كَانَ فَرَحُهُ بِاللهِ.»

"Her kim **Allâh**'ın nîmetine eriştiğinde onun nîmet olduğunu mülâhaza ederek sevinirse o kişi nimeti **Allâh**'a ortak etmiş olur. Ama her kim o nîmetin **Allâh-u Te'âlâ**'dan geldiğini düşünerek ferahlanırsa onun bu sevinci nîmet ile değil de **Allâh** ile olmuş olur" demişlerdir ki işte mükemmelliğin zirvesi ve saâdetin nihâyeti bundan ibârettir.

Âyet: 58

Bundan dolayı büyükler:

«لَا يَغُرَّنَّكَ صَفَاءُ الْعُبُودِيَّةِ فَإِنَّ فِيهِ نِسْيَانَ الرُّبُوبِيَّةِ.»

"Kulluk yapmanın verdiği haz seni aldatmasın, çünkü onda rubûbiyyeti (Allâh-u Te'âlâ'nın muvaffak kılmasını) unutmak vardır" demişlerdir. *(Şeyh Zerrûk, en-Nesâih, 2/432)*

Allâh-u Te'âlâ da bu âyet-i kerîmesinde bizlere: "Benim nîmetlerim ile sevinin ama nîmet oldukları için değil, Benim fazl-u rahmetimin tezâhürü olmaları hasebiyle onlarla ferahlanın" buyurmuş olmaktadır.

İşte buraya kadar anlattıklarımız vahiy ve tenzîl âleminden zuhûr eden elfâz-ı mukaddesenin ihtivâ buyurduğu esrâr-ı âliyât (yüce sırlar)dandır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ) kavl-i şerîfinde geçen: **"Fazl-u kerem ve rahmet"** sahâbe-i kirâmdan gelen nakillere göre birkaç türlü tefsir edilmişse de aslında hepsi aynı mânâya râcî olup bâzı tefsirlere göre rahmete yüklenen mânâ diğer tefsirlerde fazl-u kereme atfedilmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs, Zeyd ibni Eslem** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* "Fazl-u kerem"i, "Allâh'ın Kitâbı" ile; "Rahmet"i de "İslâm" ile tefsir etmişler, **İbni Abbâs** ve **Sâlim** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiği üzere de; "Fazl-u kerem", "İslâm" ile; "Rahmet" ise "Kur'ân" ile tefsir edilmiştir. *(Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no:1063; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/195-196; İbnü Ebî Hâtim, 6/1959; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2595-2601; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/667-669)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir mânâya göre; "**Allâh**'ın fazl-u keremi" İslâm'dır, rahmeti ise onun (Müslümanların) kalpler(in)de süslü (itibarlı ve değerli) kılınmasıdır, nitekim:

﴿حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۞ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ) **îmânı size iyice sevdirdi, onu kalplerinizde çokça süsledi; kâfirliği, fâsıklığı** (yalancılığı) **ve günahları ise size pek çirkin gösterdi. İşte sana! Ancak onlar, dosdoğru yolu bulmuş** (ve hiçbir sûretle istikāmetten ayrılmamış) **kimselerin ta kendileridir. Allâh'tan büyük bir lütuf ve yüce bir nîmet olsun diye** (Allâh-u Te'âlâ size iyilikleri sevdirmiş, kötülükleri ise çirkin göstermiştir)**.**

Allâh (müminler arasındaki üstünlük dereceleri dâhil her şeyi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (kime neyi sevdireceği ve kimi neden nefret ettireceği

hususları dâhil, her yaptığını yerli yerince yapan bir) **Hakîm'dir."** *(el-Hucurât Sûresi:7-8)* âyet-i celîlesi, bir Müslüman'a İslâm dîninin emir ve yasaklarının makbûl ve mûteber kılınıp, kâfirliğin ve günahların çirkin gösterilmesinin o kul hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'nın çok büyük bir iyiliği olduğunu açıklamaktadır. *(Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/294)*

Hâlid ibni Ma'dân *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bir mânâya göre ise; **"Allâh'ın fazlı"** Kur'ân, **"Rahmeti"** ise sünnet (hadîsler)dir. *(Zâdü'l-mesîr:4/41)*

İşte bu mânâyı iyi anladığımızda **Allâh-u Te'âlâ**'nın bize sünnet-i seniyyeyi baştâcı yapıp Kur'ân'dan sonra ancak onunla ferahlanmamızı emrettiğini ama İlâhiyatçı geçinen birçoklarının hadîs-i şerîfleri inkâr ederek bu rahmetten kendilerini de, peşlerinden gidenleri de mahrum ettiklerini daha iyi farketmiş oluruz.

Ebuşşeyh *(Rahimehullâh)*ın naklettiği diğer bir kavle göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh**'ın fazl-u keremi ilimdir, rahmeti ise **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

"(Habîbim!) **Biz seni** (cinler, melekler, kâfir ve Müslüman tüm insanlar dâhil) **bütün âlemler için ancak büyük bir rahmet olarak gönderdik"** *(el-Enbiyâ Sûresi:107)* buyurdu" demiştir. *(es-Süyûti, ed-Dürru'l-mensûr:7/668)*

Tabî ki bu mânâların hepsi birbirine mütekārib (yakın) ise de bu hususta **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ﴾ قَالَ: «فَضْلُ اللهِ الْقُرْآنُ، وَرَحْمَتُهُ أَنْ جَعَلَكُمْ مِنْ أَهْلِهِ.»

"(Bu âyet-i kerîmede kendileriyle mutlu olunması emredilen) **Allâh'ın fazlı** (ikrâmı) **Kur'ân'dır, rahmeti de sizi onun ehlinden kılmasıdır!"** *(İbnü Merdûyeh; Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no:1064; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:10/501; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/194; İbnü Ebî Hâtim, no:6/1958; es-Süyûti, ed-Dürru'l-mensûr:7/667)* hadîs-i şerîfi bütün mânâları cem eden bir nass niteliğindedir.

Hâsılı; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde biz müminlere mal ve mülk ile değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın bizlere lütfetmiş olduğu İslâm ve Kur'ân nîmetiyle, özellikle de bütün bu nîmetlere vesîle olan bi'set (peygamber gönderilmesi) devletiyle sevinip ferahlanmamızı emretmiştir.

Âyet: 58

"Allâh'ın fazl-u keremi" tâbirinin bu mânâya geldiğinin en büyük delîli:

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۞ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۞ ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

"O'dur ancak O Zât ki; (melek ve cin türünden değil de, anlaşmaları kolay olsun için) **kendileri** (gibi Âdem nesli)**nden olan değerli bir Rasûlü** (okuma-yazma bilmeyen) **ümmîler arasında göndermiştir ki, o onlar üzerine O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun âyetlerini peş peşe okumaktadır, onları** (maddî ve mânevî pisliklerden) **iyice arındırmaktadır, bir de kendilerine o** (yüce) **Kitab** (olan Kur'ân)**ı ve hikmeti**(; sünnet ve fıkhı) **öğretmektedir.**

Oysa şüphesiz onlar daha önce elbette apaçık bir dalâlet (ve sapıklık) **içinde bulunmuşlardı. Bir de** (Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sâdece Araplara ve kendi asrında bulunanlara değil, Araplardan olsun olmasın) **o** (kitap ehli olmayan) **diğer** (ümmî) **kişiler arasında** (göndermiştir) **ki;** (zaman îtibârıyla) **henüz onlar bunlara kavuşmamıştır!** (Kendisine inanmayanlardan intikam alma gücüne sâhip olan) **Azîz de,** (emrinde ve kazâsında son derece hikmet sâhibi olan) **Hakîm de ancak O'dur! İşte sana! Bu, Allâh'ın fazl**(-u ihsân)**ıdır ki, onu dilediği kimseye verir. Zâten Allâh pek büyük fazl**(-u kerem) **sâhibidir."** *(el-Cümu'a Sûresi:2-4)* âyet-i kerîmesidir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; insan sâhip olduğu dünyâ malları ile sevinecek yerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine lütfettiği İslâm ve Kur'ân nîmetiyle ferahlanmalıdır. Sahâbe-i kirâm bu âyet-i kerîmede geçen fazl-u rahmeti, dünyâ malları olarak değerlendirmemiş bilakis mânevî nîmetler olarak tefsir etmişlerdir.

Nitekim **Eyfa' el-Kelâ'î** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a **Irak**'tan toplanan vergi geldiğinde kendisi âzatlı kölesi ile birlikte çıkıp develeri saymaya başladı, beklediğinden daha çok bulunca: «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ» demeye başladı. O sırada âzatlısı: "Vallâhi bu **Allâh**'ın fazl-u rahmetindendir" deyince, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle dedi:

كَذَبْتَ لَيْسَ هٰذَا الَّذِي يَقُولُ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾

"Hatâlı konuştun. Allâh-u Te'âlâ'nın:

'(Habîbim! Sen:) **'Ancak Allâh'ın fazlı ile ve sâdece O'nun rahmeti ile** (mutlu olsunlar). **İşte sâdece bununla ferahlansınlar. O, onların toplamakta oldukları şeylerden hayırlıdır' de' âyetinde sevinilmesini emrettiği fazl-u rahmet bu** (gelen mallar) **değildir."** *(İbnü Ebî Hâtim, no:10435, 6/1960; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:4/211; es-Süyûti, ed-Dürru'l-mensûr:7/670-671)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أُبَيُّ! أُمِرْتُ أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ سُورَةَ كَذَا وَكَذَا.» قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَقَدْ ذُكِرْتُ هُنَاكَ قَالَ: «نَعَمْ!» فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا الْمُنْذِرِ! فَفَرِحْتَ بِذٰلِكَ؟ قَالَ: وَمَا يَمْنَعُنِي وَاللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْتَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾

"Ey Übeyy! Ben sana şu ve şu sûreyi okumakla emrolundum" buyurduğunda, ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben o makamda (ismen) zikrolundum öyle mi?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet!"** buyurdu. Bunun üzerine ona: "Yâ **Ebe'l-Münzir**! Buna sevindin mi?" diye sorulunca **Übeyy** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ: '**(Habîbim!) **'Ancak Allâh'ın fazlı ile ve sâdece O'nun rahmeti ile** (mutlu olsunlar). **İşte sâdece bununla ferahlanın. O, onların toplamakta oldukları şeylerden hayırlıdır' de.'** buyurmuşken, sevinmeme ne mâni olabilir?" demiştir. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:21137, 35/73; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:1/564, 12/141; İbnü Ebî Hâtim, no:10431, 6/1959; el-Hâkim, el-Müstedrek:3/304; es-Süyûti, ed-Dürru'l-mensûr:7/666)*

Demek ki; bir mümin, **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*ın yaptığı gibi kendisinin **Allâh-u Te'âlâ** katındaki îtibârıyla sevinmeli ve Kur'ân nîmetine nâil ise artık kendisini dünyânın en zengini kabul etmelidir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ هَدَاهُ اللهُ لِلْإِسْلَامِ وَعَلَّمَهُ الْقُرْآنَ ثُمَّ شَكَا الْفَاقَةَ كَتَبَ اللهُ الْفَقْرَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ إِلَى يَوْمِ يَلْقَاهُ، ثُمَّ تَلَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ مِنْ عَرَضِ الدُّنْيَا مِنَ الْأَمْوَالِ.»

"Allâh kimi İslâm'a hidâyet eder ve ona Kur'ân öğretir de sonra o yine fakirlikten şikâyet ederse Allâh-u Te'âlâ Kendisine kavuşacağı güne ka-

Âyet: 58

dar o kişinin iki gözünün arasına fakirlik yazar (yoksulluk damgası vurur)!" buyurmuş sonra: "(Habîbim!) **'Ancak Allâh'ın fazlı ile ve sâdece O'nun rahmeti ile** (mutlu olsunlar). **İşte sâdece bununla ferahlansınlar. O, onların toplamakta oldukları şeylerden yâni; dünyâ mallarından hayırlıdır' de."** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Ebu'l-Kāsım ibnü Bişrân, el-Emâlî, no:493, 1/211; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/670; el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/439; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/12; en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/264)*

"Zâdü'l-mesîr ve ***Sa'lebî"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Zünnûn-u Mısrî** *(Kuddise Sirruhû)*: "**Allâh**'ın fazlı cennete girmektir, rahmeti ise ateşten kurtulmaktır" demiştir.

Amr ibni Osmân es-Sûfî *(Kuddise Sirruhû)* ise: "**Allâh**'ın fazlı perdenin açılmasıdır, rahmet ise Cemâlinin görülüp Zât'ına kavuşulmasıdır" demiştir.

<u>**Âyet-i Kerîmede Geçen**</u>: (فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا) kavl-i şerîfi tekid için zikredilmiş olup: "**İşte sana!** Sahip oldukları dünyevî ve maddî nîmetlerle değil de **sadece bununla** sevinip **ferahlansınlar**" şeklinde tefsîr edilmiştir ki bu emrin hikmetleri izahatın başında teferruatla anlatılmıştır.

<u>**Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen**</u>: (هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ) "**O, onların toplamakta oldukları şeylerden hayırlıdır**" kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuf ve rahmeti, kulların toplamaya çalıştıkları mallar, mahsüller, davarlar vesâir fânî menfaatlerden daha hayırlıdır" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; insanın içinde bir mânâ (mânevî bir özellik) vardır ki o sıfat kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdetmeye, gayb âlemine eklenmeye ve rûhânî mîrâc yapmaya dâvet eder. Yine aynı insanda bir vasıf daha vardır ki o da kendisini his ve cisim âlemine ve bedenle ilgili lezzetlere çağırır durur. Ruh bu cesetle ilgili olduğu sürece bedenini sevmekten ve cismânî lezzetlerin peşine düşmekten ayrılmaz. İşte **Allâh-u Te'âlâ** ârif olan sıddîk kullarına bu cümle-i celîlesi ile:

"Rûhunuzun ilâhî ilhamlara mazhar olan mâneviyâtı ile nefis ve ceset tarafından gelen engellemeler arasında kaçınılmaz olarak bir husûmet ârız olmuştur. Ruh ve akıl cânibiniz sizi **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u rahmetine dâvet etmekte, nefis ve beden tarafınız ise sizi dünyâyı toplamaya ve şehvetlerini temine sevketmektedir. Dünyâ ve nîmetleri çok yakında sizden ayrılacak, âhiret ise her bakımdan hakkınızda hayırlı olacak ve sürekli kalacaktır. Artık bu sıfatlara sâhip olan âhiret, elbette ki talep ve tahsil bakımından sizin için evlâdır.

Onun için siz Benim fazl-u rahmetimi elde etmeye gayret edin ve ancak onlara erişti̇ğiniz zaman ferahlanıp sevinin! Şüphesiz Benim rahmetime mazhar olmak dünyâ ehlinin yığdıkları mal ve mülkten sizin hakkınızda daha hayırlıdır" buyurmuş olmaktadır.

Bu makamda büyüklerden biri: "Ey insan! Sen hiçbir şey değilken **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde sana ayırdığı fazl-u rahmet her şeyden daha hayırlıdır. O halde ibâdetine ve hizmetine güvenme, ancak Benim lütfuma ve rahmetime îtimat et, zîrâ senin asıl sermâyen ancak odur!" demiştir.

Farsça bir beyitte şöyle buyrulmuştur:

گَرْ شَاهْ رَا خَزَانَهْ نِهَادَنْ بُوَدْ هَوَسْ دَرْوِيشْ رَا خَزَانَهْ هَمِينْ لُطْفِ دُوسْتْ بَسْ

"Pâdişahın hevesi hazîne kurmak ise,
Derviş için hazîne olarak dostun lütfu yeter."

Dünyâ mallarını yığmakta bir fayda olsaydı elbette **Kārûn** bundan faydalanırdı. Ama her şeyiyle birlikte batıp gitti.

Mâlik ibni Dînâr *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bir gün bir gemide bir cemaatle birlikte bulunuyordum, öşür (vergi) memuru bir kişinin öne çıkmasını isteyince ben hemen çıktım.

O bana: "Neden sen çıktın?" deyince ben: "Hiçbir şeyim yok da ondan" dedim. O da bana: "Hadi sen git" dedi. O zaman kendi kendime: "Demek ki âhiret işleri de böyle olacak" diye düşündüm.

İşte görüldüğü üzere; alâka ve irtibatların her biri birer bağdır, bunlardan tecerrüd (sıyrılmak) ise huzur ve rahatlıktır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

غُلَامِ هِمَّتِ آنَمْ كِه زِيرِ چَرْخِ كَبُودْ زِ هَرْ چِه رَنْگِ تَعَلُّقْ پَذِيرَدْ آزَادَسْتْ

"Ben O Zâtın kuluyum ki mâvi göklerin altında,
Alâka rengini kabûl eden her şeyden berîdir (uzaktır)."

(Hâfız-i Şîrazî, Gazeller, 37. Gazel)

İşte bu beyit, **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden hür kalmak gerektiğine işâret etmektedir. Zîrâ cisim olsun, ruh olsun, müşahhas varlıklar olsun yâhut bilgide kalan mâlûmât olsun, bunların her biri düşünülüp ilgilenilmeye müsâit olan şeylerdir.

Âyet: 58

Lâkin insanların elle tutulup gözle görülen şeylere karşı ülfeti daha fazla olduğundan mâvi feleğin altında bulunanlar özellikle anılmıştır.

Şu bilinsin ki; Kur'ân'ın vaazlarıyla öğütlenmek kulu bâkî saâdete ulaştırır ve onu nefsânî hazlardan arındırır.

Naklolunduğuna göre **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)* bir gün mülkleriyle ve nîmetleriyle mesrur olmuştu. Sonra uyuduğunda kendisine mektup veren bir adam gördü, bir de baktı ki o mektupta:

لَا تُؤْثِرِ الْفَانِيَ عَلَى الْبَاقِي وَلَا تَغْتَرَّ بِمِلْكِكَ فَإِنَّ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ جَسِيمٌ لَوْلَا أَنَّهُ عَدِيمٌ فَسَارِعْ إِلَى اَمْرِ اللهِ فَإِنَّهُ يَقُولُ: ﴿سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ﴾

"Fânîyi bâkiye tercih etme, mülküne aldanma, zîrâ senin sâhip oldukların değerlidir, ah bir de yok olacak olmasaydı! O halde hemen **Allâh**'ın emrine koş! Zîrâ O: **'Rabbinizin mağfiretine ve cennete koşuşun'** *(Âl-i İmrân Sûresi:133)* buyuruyor" diye yazılıydı. Bunu okuyan **İbni Edhem** dehşet içinde uyandı ve: "İşte bu, **Allâh**'tan bana büyük bir uyarıdır ve vaazdır" diye düşünerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe etti ve tâat (ibâdet) ile meşgul oldu.

Bu âyet-i kerîme **Kur'ân-ı Kerîm**'in bizlere **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gelen değerli bir tuhfe ve bize ulaşan büyük bir hediye olduğunu bildirmektedir. Artık onu kabul etmekten başka bir yol kalmamıştır. Onu kabul etmek ise emirlerini tutmak ve yasaklarından vaz geçmekten ibârettir (sâdece okumaktan ibâret değildir).

Kurrâdan biri şöyle anlatmıştır: "Bir şeyhimin yanında Kur'ân'ın tamâmını kıraat edip bitirdim, ikinci defâ okuyayım diye onun yanına döndüğümde: 'Sen bende kıraat yapmayı bir âdet hâline getirdin, git başka birinde de (mânâsını) oku da onun sana ne emrettiğini, neyi yasakladığını ve neler anlattığını idrâk edesin' dedi." ***"el-İhyâ"*** isimli eserde böyle zikredilmiştir.

Şu söz ne güzel söylenmiştir:

نَقْدِ عُمْرَشْ زِ فِكْرَتِ مَعْوَجْ خَرْجْ شُدْ دَرْ رِعَايَتِ مَخْرَجْ

صَرْفْ كَرْدَشْ هَمَه حَيَاتِ سَرَه دَرْ قِرَاءَاتِ سَبْعُ وعَشَرَه

"Eğri düşüncelerle ömrünün sermâyesi,
Mahrece riâyet ile harcandı gitti.

Değerli hayâtının tamâmını,
Seb'a ve aşere kıraatlarına sarf etti."

(Molla Abdurrahmân Câmî, Heft Evreng (Yedi Taht), Birinci defter)

Bu beyit şunu anlatmaktadır ki; tashîh-i hurûfa (harfleri doğru okumaya) ve riâyet-i mahrece (harfleri güzel çıkarmaya) yetecek kadar kıraat ilmiyle uğraştıktan sonra ömrün kalan kısmını en mühim vazîfe olan mârifetüllâha (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımak için gereken vazîfelerle uğraşmaya) sarfetmek lâzımdır.

Çünkü bu ilmin müteallakı (ilgi alanı) dilden vesâir uzuvlardan daha şerefli olan kalptir. Mârifetüllâh ise ekseriyetle zikirle hâsıl olur, sonra tefekkür (ve murâkabe) ile eşyânın hakîkatleri ve Kur'ân'ın hakîkatleri inkişâf ederek bu makama ulaşılır. **Allâh-u Te'âlâ Nebî** *(Aleyhisselâm)*ı **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ile teyid ettiği gibi velî kulunu da Kur'ân ilimle teyid eder ki Kur'ân onun hakkında **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* yerine geçer.

Tüsterî ve **İbnü'l-Cevzî** *(Rahimehümellâh)*ın tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede geçen fazl-u kerem tevhiddir, rahmet ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir ki **Allâh-u Te'âlâ** bize îmânımızla ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti olmamızla sevinmemizi emretmiştir. Bu yüzden ulemâ ve meşâyıh şöyle demişlerdir:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlid-i şerîfini kutlamanın câiz hatta sevab kazandıran bir müstehab olduğuna dâir âyet-i kerîmelerden, hadîs-i şeriflerden ve icmâ' ile kıyas cihetinden birçok delil zikretmek mümkündür. Biz bu bapta bunlardan bir kısmını nakledeceğiz.

Birincisi: Allâh-u Te'âlâ:

﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا﴾

"De ki: 'Ancak Allâh'ın fazlı ve rahmetiyle, sâdece bununla ferahlansınlar" *(Yûnus Sûresi:58)* âyet-i kerîmesiyle bize **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in gönderilişiyle ferahlanmamızı emretmektedir. Zîrâ:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ﴾

"Biz seni ancak bütün âlemlere bir rahmet olarak gönderdik" *(el-Enbiyâ Sûresi:107)* âyet-i celîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük bir rahmet olduğunu açıklamaktadır.

Âyet: 58

Nitekim Kur'ân'ın tercümânı olan **İbni Abbas** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Allâh**'ın fazlı ilimdir, rahmeti ise **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir" *(et-Tüsterî, et-Tefsîr, sh:76; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr, 4/40; İmâm-ı Süyûtî, ed-Durrü'l-mensûr:7/668)* sözüyle bu âyet-i kerîmede geçen **"Rahmet"**ten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kastedildiğini açıkça ortaya koymuştur.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bize göndermiş olduğu rahmet peygamberinin gelişiyle sevinmemizi emrettiğine göre demek ki her zaman, her bir nîmete nâiliyette ve her bir lütfa ulaşıldığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlidiyle ferahlanmak matlup (istenen) bir şey olur.

Lâkin her pazartesi gününde ve her rabîulevvel ayında mevlid zamânının göz önünde bulundurulmasından hâsıl olan kuvvetli münâsebet nedeniyle bu talep güç kazanmaktadır. Zâten amellerin vakitlerle münâsebetini ancak gâfil ve ahmak kişiler göz ardı edebilir.

İkincisi: Mevlid-i şerîfin kıraatının:

﴿إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾

"Şüphesiz Allâh ve melekleri o peygambere salât etmektedirler. Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin ve çokça selam edin" *(el-Ahzâb Sûresî:56)* âyet-i kerîmesiyle emredilen salât-ü selâmı temin ve teşvik ettiği kesindir.

Dînen istenen bir vazîfenin yerine getirilmesine sebep olan şeyler de şer'an matluptur. Ona salât okumanın kazandıracağı nebevî faydaları ve **Muhammedî** imdatları yazmaya ise kalemin gücü yetmez.

Üçüncüsü: İşin aslına bakılacak olursa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlidini kutlayanların başında yine kendisi gelmektedir.

Nitekim **Ebû Katâde el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'e pazartesi gününün orucu hakkında sual edildiğinde:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ الأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ قَالَ: «ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ وَيَوْمٌ بُعِثْتُ فِيهِ.»

"O benim doğduğum gündür ve peygamber olarak gönderildiğim gündür" *(Müslim, Sıyam:36, no:2747)* buyurmuştur.

Görüldüğü üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* doğduğu güne özel bir şükürde bulunmak için o günü oruçlu geçirdiğini beyân etmiştir ki bu husus mevlid kutlamanın meşrûiyetine delâlet eden en sahîh ve sarîh bir nass teşkil etmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi doğum gününe tâzimi, hiç şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi sebebiyle kullarına lütfettiği büyük nîmete karşılıktır. O bu tâzimini oruçla ifâde etmiştir ki bizim de kutlamalarımız aynı mânâdadır. Ancak bizim ihtifallerimiz (kutlamalarımız) yemek yedirerek, zikir ve salevât meclislerinde toplanarak ve onun şemâil-i şerîfesini dinleyerek tahakkuk etmektedir (gerçekleşmektedir).

Dördüncüsü: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, yaşadığı bir zaman dilimini geçmişte yaşanmış önemli dînî hâdiselerle irtibatladığı ve geçmişte yaşanan bir hâdisenin zamânı geldiğinde onun gün ve gecesine değer verdiği sâbittir.

Böylece o zaman dilimini o hâdisenin yâdedilmesine bir fırsat olarak değerlendirdiği de bir vâkıadır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ فَسَئَلُوا عَنْ ذٰلِكَ فَقَالُوا هٰذَا الْيَوْمُ الَّذِي أَظْفَرَ اللهُ فِيهِ مُوسَى وَبَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى فِرْعَوْنَ وَنَحْنُ نَصُومُهُ تَعْظِيمًا لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَحْنُ أَوْلٰى بِمُوسَى مِنْكُمْ.» ثُمَّ أَمَرَ بِصَوْمِهِ.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldiğinde Yahudilerin Âşûre günü oruç tuttuklarına rastlayınca onlara bunun hikmetini sordurdu, onlar da: 'Bugün, **Allâh**'ın **Mûsâ**'yı ve İsrâiloğullarını **Firavun**'a gâlip kıldığı gündür. Biz de o güne tâzimen onu oruçlu geçiriyoruz' dediler."

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Biz Mûsâ'ya sizden daha yakınız,** (o halde o günü esas biz kutlamalıyız)" buyurdu, sonra o günün oruçlu geçirilmesini emretti. *(el-Buhârî, no:3727, Müslim, no:2658)*

Bu sahih hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir peygamberin ve ümmetinin kurtuluş gününe tâzim edilmesi husûsunda bizzat kendisi temel bir kāide tesis etmiş, bu tâzimini oruç tutarak ifâde etmiş, ümmetine de bunu emretmiştir.

Âyet: 58

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğum günü ise bütün peygamberlerin yaratılmasının, peygamber kılınmasının ve kurtuluşlarının yegâne sebebidir. Ayrıca en büyük ümmet olan âhir zaman ümmetinin kurtuluş vesîlesidir. Bu nedenle bütün peygamberlerin yaşadığı önemli günler içerisinde tâzim ve ihtifâli en ziyâde hak eden bir gün varsa, o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğum günüdür.

Beşincisi: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumuna sevinmek **Ebû Leheb** gibi bir kâfirin bile cehennemde her pazartesi gecesi su içmesine sebep olmuştur ki, bu hâdise ***"Buhârî"*** ve ***"Müslim"*** gibi birçok sahih kaynakta konu edilmiştir. Nitekim **Urve** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ عُـرْوَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «وَثُـوَيْبَةُ مَـوْلَاةُ أَبِي لَهَبٍ، وَكَانَ أَعْتَقَـهَا حِينَ بَشَّرَتْهُ بِمِيلَادِ رَسُـولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ، فَأَرْضَعَتْ رَسُـولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ، فَلَمَّا مَاتَ أَبُو لَهَبٍ كَافِرًا، رَأَهُ الْعَبَّاسُ فِي الْمَنَامِ بَعْدَمَا أَسْلَمَ الْعَبَّاسُ بِشَرِّ حَيْبَةٍ، فَقَالَ لَهُ: مَـاذَا لَقِيـتَ؟ قَالَ: لَمْ أَلْقَ خَيْرًا بَعْدَكُمْ، غَيْرَ أَنِّي سُـقِيتُ فِي هٰـذِهِ، يَـعْنِي نُقْرَةَ إِبْهَامَيْهِ، كُلَّ لَيْلَةِ اثْنَيْنِ بِعِتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ.

"**Ebû Leheb**'in **Süveybe** adında bir câriyesi vardı, o ona yeğeni olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğum müjdesini getirdiğinde sevincinden onu âzâd etti. Sonra **Süveybe** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i de emzirdi. **Ebû Leheb** kâfir olarak ölünce **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olduktan sonra onu rüyâsında çok kötü bir vaziyette gördü ve ona:

'Nelerle karşılaştın?' diye sordu. O da: 'Sizden sonra hiçbir hayra rastlamadım. Ancak (pazartesi gecesi bana müjde getirdiğinde) **Süveybe**'yi âzâd ettiğim için onu âzâd etmem hürmetine her pazartesi gecesi bana başparmaklarımın boğumlarında su içiriliyor' diye cevap verdi."

Bu rivâyeti **İbnü'l-Esîr**, ***"Câmi'u'l-usûl"***de *(no:9036, 11/476)*, **Abdurrezzâk**, ***"el-Musannef"***de *(7/478)*, **Buhârî** ***"Sahîh"***inde *(4813, 4817, 4818, 4831, 5057)*, **Müslim** ***"Sahîh"***inde *(1449)*, **Beğavî**, ***"Şerhu's-sünne"***de *(9/76)*, **İbni Kesîr**, ***"el-Bidâye"***de *(1/224)*, **Süheylî**, ***"er-Ravzu'l-ünüf"***de *(5/192)*, **Âmirî**, ***"Behcetü'l-mehâfil"***de *(1/41)* tahrîc etmişlerdir ki daha birçok sahîh kaynakta bu rivâyete rastlamak mümkündür.

Hâfız **Şemsüddîn ibni Nâsırüddîn ed-Dimeşkî** *(Rahimehullâh)* ***"Mevridu's-sâdî fî Mevlidi'l-Hâdî"*** isimli eserinde:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumuna sevindiği için **Süveybe**'yi âzâd eden **Ebû Leheb**'in azâbının pazartesi günleri hafifletildiği sahih olarak rivâyet edilmiştir" dedikten sonra şu beyitleri inşâd etmiştir:

إِذَا كَانَ هٰذَا كَافِرًا جَاءَ ذَمُّهُ بِتَبَّتْ يَدَاهُ فِي الْجَحِيمِ مُخَلَّدَا

أَتَى أَنَّهُ فِي يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ دَائِمَا يُخَفَّفُ عَنْهُ لِلسُّرُورِ بِأَحْمَدَا

فَمَا الظَّنُّ بِالْعَبْدِ الَّذِي طُولَ عُمْرِهِ بِأَحْمَدَ مَسْرُورًا وَمَاتَ مُوَحِّدَا

"İşte bu (Ebû Leheb), **Tebbet yedâ ile zemmi vârid olan,**
Cehennemde muhalled bir kâfir olduğu halde.

Rivâyet olunmuştur ki, Ahmed'in doğumuyla sevindiği için,
Pazartesi günü dâimâ azâbı hafifletilmekte.

Peki ya ömrü boyunca Ahmed'le mesrûr yaşayan ve,
İmanlı olarak ölen bir kul hakkında ne düşünülmekte!"

(Hâfız Şemsüddîn ibnü Nâsırüddîn ed-Dimeşkî, Mevridu's-sâdî fi Mevlidi'l-Hâdî, sh:55; es-Süyûtî, Hüsnü'l-maksıd fi ameli'l-Mevlid, sh:66)

Altıncısı: Cumâ gününün fazîletine dâir **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ أٰدَمُ.»

"Güneşin üzerine doğduğu günlerin en hayırlısı cuma günüdür, Âdem de o günde yaratılmıştır" *(Müslim, no:2013; el-Muvatta, no:364; Ebû Dâvûd, no:1048; Tirmizî, no:488; Nesâî, no:1373; İbni Mâce, no:1085; Bezzâr, no:8595)* buyurmuştur ki bu hadîs-i şerîf peygamberlerden her hangi birinin mîlâdı (doğum günü) olarak sâbit olan zaman diliminin şerefine delâlet etmektedir.

Hal böyleyken **Efdalü'n-Nebiyyîn** ve **Eşrafü'l-Mürselîn** olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğduğu günün şerefinin diğerlerinden üstünlüğü evleviyetle sâbit olmuştur.

Bu tâzim sâdece peygamberlerin doğduğu günlere mahsus olmayıp doğdukları yerlere de şâmildir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mi'râctan önceki isrâ yolculuğunu anlatırken:

Âyet: 58

ثُمَّ قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «انْزِلْ فَصَلِّ فَنَزَلْتُ فَصَلَّيْتُ فَقَالَ أَتَدْرِي أَيْنَ صَلَّيْتَ، صَلَّيْتَ بِبَيْتِ لَحْمٍ حَيْثُ وُلِدَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ.»

"Sonra Cibrîl bana: '(Burak'tan) **in ve namaz kıl' dedi, ben de indim ve namaz kıldım. O zaman: 'Nerede kıldın biliyor musun? Îsâ** *(Aleyhisselâm)* **ın doduğu yer olan Beyt-i Lahm'da kıldın' dedi"** buyurarak bu husûsu açıklamıştır. *(en-Nesâî, no:450; el-Bezzâr, el-Müsned, no:3484; Ebû Ya'lâ; Taberânî; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 1/47; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, no:3673, 7/199; et-Taberî, Tehzîbu'l-âsâr, no:2775)*

Yedincisi: İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)* mevlid kutlamanın meşrûiyetine esas teşkil edecek şöyle bir delil bulduğunu zikretmiştir.

Beyhakî'nin **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* peygamber olduktan sonra kendisi adına akîka kurbanı kesmiştir." *(el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübra, 9/300, el-Bezzâr, et-Taberânî, el-Evsad, el-Heysemî, Mecma'u'z-zevaid, 4/59, es-Süyûtî, Hüsnü'l-maksıd fî ameli'l-Mevlid, sh:64)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi **Abdulmuttalib**'in, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumunun yedinci gününde akîkasını kestiği mâlum iken, akîka kurbanının ikinci defa tekrarlanması da sahih değilken peki ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nübüvvetten sonra niçin kendisi adına akîka kurbanı kesmiştir?

Bunun bir tek mânâsı olabilir ki o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu âlemlere rahmet olarak yaratmasına ve kendisiyle ümmetini teşrîfine (şereflendirmesine) bir şükür olsun diye kurban kesmiş olduğudur.

Nitekim kendisinin kendisine salevât okuması da bu mânâdadır. O halde bizim de eş dost toplaşarak, yemekler yedirerek, hayırlar yaparak ve sevinçler izhâr ederek (açıklayarak) onun doğumundan dolayı şükür belirtmemiz müstehab görülmüştür.

Sekizincisi: Mevlid kutlamalarını İslam Âlemi'nin bütün beldelerinde âlimlerin ve Müslümanların güzel saydıkları, inkâr edilemeyecek bir hakîkattir. Asırlar boyu bu tatbîkât Müslümanlar arasında devâm etmiştir.

Dolayısıyla **Abdullah İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ، وَمَا رَأَهُ الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ سَيِّئٌ.»

"Müslümanların güzel gördükleri şey, Allâh katında da güzeldir. Müslümanların kötü gördüğü şey, Allâh indinde de kötüdür" *(el-Hâkim, el-Müstedrek, no:4465, 3/83; Ebû Dâvûd et-Tayâlesî, sh:33; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:3600, 2/16)* hadîs-i şerîfinde açıklanmış olan mûteber kāideden dolayı mevlid kutlamaları dînen güzel görünen amellerdendir.

Dokuzuncusu: Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾

"O (büyük eziyetlere mâruz kalmış) **rasüllerin haberlerinden her birini, o kendisiyle senin gönlüne sebat vereceğimiz şeyleri sana peş peşe anlatmaktayız"** *(Hûd Sûresi:120'den)* âyetinden anlaşıldığına göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geçmiş peygamberlerin kıssalarını anlatmasının hikmeti onun kalb-i şerîfine sebat vermektir.

Âhir zaman ümmeti olan bizim gibi zayıf kalplilerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vilâdet haberleriyle güçlendirilmeye ihtiyâcı hiç şüphesiz ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, geçmiş peygamberlerin kıssalarını dinlemeye olan ihtiyâcından çok daha fazladır.

Onuncusu: Mevlid kutlaması **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anısını canlı tutma mânâsını taşımaktadır. Nitekim hac fiilleri de geçmiş peygamberlerin yaşadıkları mübârek anıları ihyâdan ibârettir.

Safâ ve **Merve** arasında sa'y etmek **Hâcer** vâlidemizin, şeytan taşlamak ve **Mina**'da kurban kesmek **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*ın yaşadıkları mübârek hâdiseleri tâze tutmak üzere meşrû edilmiştir. Bunun delîli **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾

"İnsanlar içerisinde haccı ilân et ki, yayalar olarak ve her uzak yoldan gelen zayıf düşmüş her bir (yorgun) **deve üzerinde sana gelsinler"** *(el-Hacc Sûresi:27)* buyurmuş olmasıdır. Çünkü bu ilan kıyâmete kadar geçerliliğini korumakta olan bir nidâdır. Nitekim **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)* kıyâmete kadar gelecek ümmetleri de hesâba katarak:

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

Âyet: 58

"Ey Rabbimiz! Bizi Sana (samîmiyetle) **teslim olmuş kimseler kıl, zürriyetimizden de** (yalnız) **Sana teslim olmuş** (Müslüman) **bir ümmet** (yetiştir)**, bize hacc ibâdetlerimizi târif et ve** (vazîfelerimizi icrâ ederken yapmış olduğumuz eksiklikleri affedip) **tevbemizi kabul et! Şüphesiz** (tevbeleri çokça kabul eden) **Tevvâb da,** (inananları çokça esirgeyen) **Rahîm de Sensin ancak Sen!"** *(el-Bakara Sûresî:128)* diye duâ etmişlerdir.

Geçmiş peygamberlerin, hattâ eşlerinin hâtıralarını ihyâ etmek üzere bugün hâlâ üzerimize farz olan vazîfeler mevcud iken, kendi peygamberimizin azîz hâtırasını hatırlamak için mevlid-i şerîfi kutlamamız nasıl yasak sayılabilir!

Onbirincisi: Mevlid toplantılarının zikir, sadaka ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim gibi birçok sünneti ihtivâ ettiği sâbittir. Bu tür sâlih amellerin dînen müstahsen işler olduğu zâhir olduğuna göre ve bunların yapılmasına teşvik eder mâhiyette birçok sahîh hadîs-i şerîf mevcut iken bu amellerin yapılmasına sebep olan mevlid elbette müstehab bir amel olur.

Onikincisi: Mevlid-i şerîf **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğum kıssasının, mûcizelerinin ve sîretinin bahsini ihtivâ etmekte, dolayısıyla bize onu çok iyi bir şekilde tanıtmaktadır.

Onun mârifetiyle memur (kendisini tanımakla emrolunmuş) ve mûcizelerini tasdikle mükellef olan bizlerin bu mânâyı en iyi şekilde ifâde eden mevlid kitaplarını okumamız ve dinlememiz elbetteki îmandan sayılır.

Ayrıca onun irhâsâtını (doğumundan ve bi'setinden -peygamber olarak gönderilişinden- önce yaşanan ve mûcize kabîlinden olan hârikulâde olayları), şemâilini ve mûcizâtını anlamamız ona karşı îmânımızın güçlenmesini ve sevgimizin artmasını sağlar. Çünkü insan, sûret ve sîret, görüntü ve ahlak bakımından güzel olan şeyleri sevme huyu üzere yaratılmıştır. Îmânımızın kemâle ermesi onu canımızdan çok sevmemize bağlı olup, bu muhabbet de onu tanımamız nisbetinde artacağına göre onu bize tanıtan mevlid kitaplarını okuyup dinlememiz elbette **Rabb**imizin talep ettiği amellerden biri olarak kabul edilir.

Onüçüncüsü: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim etmek her vechile meşrû bir amel olduğuna göre onun mîlâd-ı şerîfinin gününe kavuşmakla sürur izhâr etmek (sevinç açıklamak), ziyâfetler hazırlamak, zikir için toplanmak ve fakirlere ikrâm etmek gibi tâzim ve hürmetin en açık alâmeti olan amellerin meşrû olmaması aslâ düşünülemez. *(Seyyid Muhammed ibnü Alevî, Havle'l-İhtifâl bi zikra'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi'ş-Şerîf, 24-31, 35)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; meşâyıh hazarâtı şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fazlı, sana ihsânını (türlü türlü iyiliklerini) ulaştırmasıdır, rahmeti ise sen hiçbir şey değilken (yokken) hidâyetten nasîbini ayırmasıdır.

'İşte ancak bununla sevinsinler' yâni siz (kendi ibâdetlerinize güvenmeyin) ancak **Allâh**'ın lütfuna îtimat edin, o sizin cem ettiğiniz zikirlerinizden, ibâdet fiillerinizden ve sözlerinizden daha hayırlıdır. Çünkü bütün bu yaptığınız hayırlı ameller o lütf-u keremin netîceleridir ve bütün mânevî haller ancak o lütufla tamâma ermektedir-."

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme (beğenmeyi ancak Allâh'ın lütfuna bağlayarak) kendisine âit bir şey olduğunu düşünmekten herkesi ümitsiz bırakmıştır!"

Kāsım *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Burada taat ehline lütfedilen mânevî ikramlar kastedilmiştir, yoksa günahkârlara istidrac yoluyla verilen ve lütuf gibi görülen zâhirî ikramlar kastedilmemiştir!"

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fazlı, mârifetidir (O'nu hakkıyla tanıyabilmektir), rahmeti ise tevfîkı (kulunun işlerini rızâsına uygun düşürmesi)dir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfu, gafletten uyanmak veyâhut bir zelleden kopmak ve şehvet sebeplerinden ayrı durmaktır!"

Bir velî şöyle demiştir: "Sevap ıvaz (karşılık)dır, fazl ise keremdir (fazladan yapılan iyiliktir). İşte **Allâh**'ın fazl-u rahmeti, kulların ibâdetlerine karşılık bekledikleri sevaplardan kendileri için daha hayırlıdır!"

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; ihsân ve nîmet kısım kısımdır, **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetleri sayılamayacak kadar çoktur.

Fazl-u kerem, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına lütfettiği hayırlar, rahmet ise onlardan uzaklaştırdığı âfetlerdir. Fazl-u kerem, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullara ikrâm (nasip) ettiği ibâdet ve taatlerdir, rahmet ise onları zelle irtikâbından (küçük günah işlemekten dahî) korumasıdır.

Fazl-u kerem, muvaffakıyyetin devâmıdır, rahmet ise hakîkate ermenin tamâmıdır. Fazl-u kerem, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Cemâl-i bâ kemâlini görmektir, rahmet ise görme hâlinde kalmaktır. Fazl-u kerem, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sana Kendini istetmesidir, rahmet ise yârın âhirette Zât'ını görünceye kadar sana yüce hakkını müşâhede ettirmesidir.

Âyet: 58

"İşte sâdece bununla (sevinip) **ferahlansınlar"** kavl-i şerîfi: "Kullar zorlanarak yaptıkları ibâdet hareketleri ile yâhut gayretlerle ulaştıkları makamlarla değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini ehil kıldığı kâbiliyetlerle sevinsinler" şeklinde mânâlandırılmıştır.

Bu makamda geçen: **"O, onların toplamakta oldukları şeylerden hayırlıdır"** cümle-i celîlesinin işâretinde: "Topladıkları fânî mallardansa kendilerine verilen mânevî haller daha hayırlıdır" denildiği gibi: "Ezelde kul için ayrılan makam türlü türlü ibâdet ve hizmetlerle zorlanarak elde edilenden daha hayırlıdır" da denilmiştir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; fazl-u kerem, şerî'at hükümleridir, rahmet ise tarîkat ve hakîkattir.

Fazl-u kerem, muâmele (zâhirî ibâdetlerle meşgul olma) lezzeti, rahmet ise müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olmanın) halâvetidir.

Fazl-u kerem, zâhirin istikâmeti (görünen uzuvlarının doğru hareket etmesi)dir, rahmet ise bâtının (kalp ve ruh gibi latîfelerin) istikâmetidir.

Fazl-u kerem, **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhabbeti (sevgisine sâhip olmak), rahmet ise mârifeti (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımaya erişmek)tir.

Bu konuda daha birçok mânâ verilmiştir. Ancak burada hitâbın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e değil de ümmetine yöneltilmesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir şeyle değil de sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıyla ferahlandığı içindir. Yâni bize fazl-u rahmetle ferahlanma emri verilmişse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Zât-ı pâk-i Sübhânî'den başka bir şeyle ferahlanma hâli münâsip görülmemiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmelerin îzâhında zikredilen işârî mânâlara göre; **Cüneyd-i Bağdâdî** *(Kuddise Sirruhû)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi ibtidâda (mânevî yolun başlangıcında)dır, rahmeti ise intihâda (yolun sonunda)dır" demiştir.

(Cüneyd-i Bağdâdî'nin arkadaşı Ebû Bekr Muhammed ibni Ali) **el-Kettânî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi zâhirî nîmetlerdir, rahmeti ise bâtınî nîmetlerdir."

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (59)

(قُلْ) (Habîbim! Onlara) **söyle,** ne söyle? (أَرَأَيْتُمْ) **gördünüz mü** (bana haber verin), neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (أَنْزَلَ) **indirdi,** kim? (اللهُ) **Allâh,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** hangi şeyden? (مِنْ رِزْقٍ) **rızıktan,** sonra, (فَجَعَلْتُمْ) **siz kılmıştınız,** neden? (مِنْهُ) **ondan bir kısmı,** nedir kılmıştınız? (حَرَامًا) **haram,** daha, (وَحَلَالًا) (diğer bir kısmı da) **helâl,** (قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (آللهُ) **Allâh mı?,** (أَذِنَ) **izin verdi,** kime? (لَكُمْ) **size,** (أَمْ عَلَى اللهِ) **yoksa Allâh'a mı?,** (تَفْتَرُونَ) **iftirâda bulunuyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Rasûlüm! Allâh'ın verdiği rızıkları kendi kafalarınca serbest ve yasak gibi kısımlara ayıran o kâfirlere sen:)

'(Söyleyin bakalım!) **Allâh'ın rızıktan sizin için** (takdir edip) **indirmiş olduğu şeyleri gördünüz mü ki, siz ondan bir kısmını haram ve** (diğer bir kısmını) **helâl kılmıştınız?' de.**

(Yine) **sen** (onlara): '(Bu mahsüllerin ve davarların bir kısmını haram, diğer bir kısmını helâl kabul etmeniz husûsunda) **Allâh mı size izin verdi, yoksa siz Allâh'a karşı iftirâda mı bulunmaktasınız?' de."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede insanlara **Allâh** tarafından öğüt olan bir Kitâb geldiğini beyân ederek o kitapta helâl ve haramların bulunduğunu açıklamış olduktan sonra bu âyet-i celîlesiyle, müşriklerin vahiyden bir müstenedleri (dayanakları) olmaksızın helâl ve haram husûsunda koydukları kāidelerin bozukluğunu bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, et-Teysîr, İbnü Kesîr ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre; eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede rızkın gökten indirildiğini açıklamıştır, oysa rızıklar yerden çıkmaktadır" denilecek olursa buna iki türlü cevap verilmiştir ki bunlardan birincisi rızkın gökte takdir edilmiş olmasıdır.

Âyet: 59

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:** (وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ) **"Rızkınız göktedir"** *(ez-Zâriyât Sûresi:22)* buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Topraktan ancak gökte takdir edilen kadar rızık çıkar" şeklindedir. İşte bundan dolayı rızıklar gökten indirilmiş gibi kabul edilmiştir.

İkinci cevap ise şöyle açıklanmıştır: Rızıklar topraktan çıkıyorsa da yağmur, güneş ve ay gibi semâda bulunan sebeplerle çıkmaktadır. Nitekim yağmur, bitirme sebebi, güneş olgunlaştırma sebebi, ay ise renklerinin sebebidir. Böylece rızkın gökten indirildiği sâbit olmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan bu âyetin tefsîrinde nakledildiğine göre; **âyet-i kerîmede geçen**: (فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا) **"Siz ondan bir kısmını haram ve** (diğer bir kısmını) **helâl kılmıştınız"** kavl-i şerîfi; müşriklerin, ekinlerden ve davarlardan dilediklerini helâl ve dilediklerini haram etmek sûretiyle rızkı kendi hevâ ve heveslerine göre taksim etmelerine reddiyedir. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/202; İbnü Ebî Hâtim, no:, 6/1960; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/671)*

Müşriklerin yaptığı bu taksîmâtın bâzı misalleri:

﴿وَقَالُوا هٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"O (şirk koşa)**nlar o asılsız düşünceleriyle O'na bir iftirâ olsun diye: 'İşte bu** (putlar adına ayrıla)**nlar yasaklı birtakım davarlar ve ekinlerdir ki, dilediğimizden başkası onları yiyemez. Birtakım davarlar ise, onların sırtları**(na binilmesi) **yasaklanmıştır.** (Çünkü bunu bize Allâh emretmiştir.)' **dediler.**

Ayrıca bir kısım davarlar ki; (kesim ânında) **onların üzerine Allâh'ın adını anmazlar** (da, onları putların adına keserler). **Uydurmakta bulunmuş oldukları şeyler yüzünden, muhakkak** (Allâh-u Te'âlâ) **onları cezâlandıracaktır."** *(el-En'âm Sûresi:138)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

"Yine o (müşrik ola)**nlar: '**(Diri doğmaları hâlinde) **işte şu davarların karınlarında bulunan** (yavru)**lar**(dan istifâde) **sâdece erkeklerimize âittir, eşlerimize ise yasaklanmıştır' dediler. Eğer o** (doğan yavru) **ölü olursa, onlar onda ortaktırlar.**

Gerçekten de O (Allâh-u Te'âlâ) **onları**(, helâl ve haram konusunda Allâh adına yaptıkları) **bu** (yalan yanlış) **nitelemeleri**(nin karşılığı) **ile cezâlandıracaktır . Şüphesiz ki O** (onlara cezâ vermekte isâbetli davranan bir) **Hakîm'dir;** (zîrâ O onların inançlarını ve hak ettikleri cezâları çok iyi bilen bir) **Alîm'dir."** *(el-En'âm Sûresi:139)* âyet-i celîlelerinde açıklanmıştır.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**, müşrikerin helâl-haram husûsunda yüce Zât'ı adına yaptıkları bâzı iftirâlara örnek vermek üzere:

﴿مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾

"Allâh ne bahîre, ne sâibe, ne vasîle, ne de hâm diye bir şey meşrû kılmamıştır. Lâkin o kâfir olmuş kimseler (kendi kafalarından bu gibi hükümler uydurup, bunu da Allâh'a mâl ederek) **Allâh'a karşı yalan uydurmaktadırlar. Zâten onların birçoğu**(nu teşkil eden sıradan insanlar, helâl-haram diye bir şey) **anlamaz** (ancak bu hususta, körü körüne liderlerine uyar)**lar."** *(el-Mâide Sûresi:103)* buyurmuştur.

Câhiliyet devrinde Araplar, beş kere doğurup son yavrusu erkek olan deveye **"Bahîre"** adını verirler ve kendisinden istifâdeyi haram kılarlardı, putlar adına âzâd edilip salıverilen deveye **"Sâibe"** derler, beş batında ikiz dişi doğurup on dişi yavrulayan koyun veyâ deveye **"Vasîle"** derler ve onu sâdece kadınlara yasak ederlerdi.

On sene tohumluk için kullanılıp yasaklanan develere de **"Hâm"** adını verirler de: "Bunlar sırtını korudu!" diyerek binilme ve sağılma sûretiyle bu hayvanlardan istifâdeyi yasaklarlardı. Artık o hayvanlar hiçbir sudan ve meradan kovulmazlardı.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**, câhiliyet ehlinin bu uydurmalarının Kendisi nezdinde meşrû bir şey olmadığını beyân ederek, insanların vahye dayanmaksızın kafalarından meşrû ettikleri şeylerin **Allâh-u Te'âlâ** katında hiçbir meşrûiyeti bulunmadığını, aksine bir akılsızlık eseri olduğunu ortaya koymuşturki şerî'ata muhâlif her kural buna kıyas edilir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ) **"Sen: 'Allâh mı size izin verdi, yoksa siz Allâh'a karşı iftirâda mı bulunmaktasınız' de."** kavl-i şerîfinde, **Kureyş, Huzâ'a, Sakîf, Âmir ibni Sa'sa'a** ve **Benî Müdlic** gibi **Mekke** müşrikleri muhâtap alınmış olup mânâ:

Âyet: 59

"Bu mahsüllerin ve davarların bir kısmını haram, diğer bir kısmını helâl kabul etmeniz husûsunda siz **Allâh**'ın emrini mi tutuyorsunuz yoksa bu işleri **Allâh**'a nispet ederek O'na iftirâ mı yapıyorsunuz?" şeklindedir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; kıyâsı nefyedenler bu âyet-i kerîmeyi delil getirmeye çalıştılar, hâlbuki bu asılsızdır.

"Kevâşî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, insana sorulan bir fetvânın cevâbında rastgele hüküm vermeme husûsunda engelleyici delillerin en mübâleğalısı olup fetvâ verme husûsunda ihtiyatlı davranmaya en ziyâde teşvik edici bir nassdır. Zîrâ verdiği fetvâda ihtiyatlı davranmayan kişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ etmiş olur.

Nitekim **Ali** *(Kerremellâhü Vechehû)*:

قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ: «مَنْ اَفْتَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَعَنَتْهُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ.»

"Her kim insanlara ilmi olmadan fetvâ verirse, gökler ve yerler ona lânet eder" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/56)* buyurmuştur.

Bir kere **Ali el-Belhî** *(Rahimehullâh)*ın kızı babasına, ağıza gelen kusmuğun hükmünü sorduğunda o: "Yeniden abdest almak gerekir" dedi. O anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine zuhûr ederek:

«لَا يَا عَلِيُّ! حَتّٰى يَكُونَ مِلْءَ الْفَمِ.»

"Ey Ali! Hayır! (Ağıza gelen bir) **kusmuk ağız dolusu olmadıkça abdest bozulmaz"** buyurdu. İşte bunun üzerine **Ali el-Belhî** *(Rahimehullâh)*: "Bu hâdise üzerine bütün fetvâların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arzedildiğini anladım ve bir daha ebediyyen fetvâ vermemek üzere yemîn ettim" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/46)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Rûhu'l-beyân Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; bir kişinin: "Mânevî rızıklar, zuhûrât ve tecellîler nefis erbâbına haramdır, kalp ashâbına helâldir, dolayısıyla bu saâdetleri elde etmek ve bu kerâmetlere erişmek bizim şânımızdan değildir. Bu işler hayır sâhibi büyüklere, nebîlere ve seçkin velîlere yakışır" demesi ve böyle inanması câiz olmaz. Zîrâ bu, **Allâh-u Te'âlâ**'ya bir iftirâdır.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** yüksek derecelere ve yüce makamlara dâvetini belli bir kavme tahsis etmemiş, bilakis:

﴿وَاللهُ يَدْعُو إِلٰى دَارِ السَّلَامِ﴾

"Allâh (son bulmaktan ve tüm âfetlerden) **selâmet** (ve kurtuluş) **yurduna** (tüm kullarını) **dâvet etmektedir"** *(Yûnus Sûresi:25)* kavl-i şerîfi ile,

﴿يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ﴾

"O (Rabbiniz) **sizi** (îmâna) **dâvet etmektedir ki, sizin için günahlarınızı bağışlasın"** *(İbrâhîm Sûresi:10)* âyet-i kerîmesinde dâvetini umûmî yapmıştır.

Artık bundan sonra bir insanın mânevî rızıkları kendisine haram sayması nefsinin hasisliğinden (âdîliğinden), aklının hafifliğinden ve himmetinin düşüklüğündendir.

Değilse **Allâh-u Te'âlâ** ona bu kapıyı kapatmamıştır. Bilakis O, **Feyyâz** (çokça feyiz yağdıran) ve **Vehhâb** (bolca bağış yapan)dır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

عَاشِقْ كِه شُدْ كِه يَارْ بَحَالَشْ نَظَرْ نَكَرْدْ اَىْ خوَاجَه دَرْدْ نِيسْتْ وَگَرْنَهْ طَبِيبْ هَسْتْ

"Kim âşık oldu da, yâr ona bakmadı?
Ey hoca, (aşk) **derd**(i) **mevcut değil, yoksa tabib vardır."**

(Hâfız-i Şîrâzî, Ğazeliyât)

Yine şöyle demiştir:

طَالِبِ لَعْلُ وگُهَرْ نِيسْتْ وَگَرْنَه خُورْشِيدْ هَمْچُنَانْ دَرْ عَمَلِ مَعْدَنُ وكَانَسْتْ كِه بُودْ

"Yâkut ve mücevherin tâlibi yok; hâlbuki güneş,
Önceden olduğu gibi mâden ocağını işletiyor."

(Hâfız-i Şîrâzî, Ğazeliyât)

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

گَرْ گِرَانُ و گَرْ شِتَابَنْدَه بُوَدْ عَاقِبَتْ جُويَنْدَه يَابَنْدَه بُوَدْ

"İster ağır (yavaş) **olsun, ister hızlı,**
Arayan sonunda bulur (aradığını)**."**

(Mevlânâ, Mesnevî, 3.defter)

"Hıkem-i Atâiyye" ve şerhlerinde şöyle buyrulmuştur:

مَنِ اسْتَغْرَبَ أَنْ يُنْقِذَهُ اللهُ مِنْ شَهْوَتِهِ وَأَنْ يُخْرِجَهُ مِنْ وُجُودِ غَفْلَتِهِ فَقَدِ اسْتَعْجَزَ الْقُدْرَةَ الْإِلٰهِيَّةَ ﴿وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا﴾

Âyet: 59

"Her kim Allâh-u Te'âlâ'nın onu (hayırlardan engelleyen) **şehvetlerinden kurtarmasını garip sayar ve kendisinde var olup** tüm hallerde onu kaplay**an gafletten çıkarmasını uzak görürse muhakkak ki o, kudret-i İlâhiyeyyi** (Allâh-u Te'âlâ'nın her şeye yeterli gelen gücünü) **âciz saymış olur. Oysa Allâh her şeye dâimâ muktedir olmuştur!"**

Allâh-u Te'âlâ'nın kudreti her şeye şâmil ve elverişli olduğuna göre; kulunu kurtarmak gibi en faydalı ve lüzumlu meselede niçin devreye girmesin? Bu konuda ümîdinin güçlenmesi husûsunda yardım almak isteyen ilk zamanda kendisi gibi olup sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetiyle tahsis buyurarak kurtardığı **İbrâhîm ibni Edhem, Fudayl ibni İyâz, Abdullâh ibni Mübârek, Zünnûn-u Mısrî** ve **Mâlik ibni Dînâr** *(Kaddesellâhu Esrârahüm)* gibi bidâyet hallerinde mânevî yolda olmayan kimselere baksın!

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmeye: "Söyleyin bakalım, ilâhî mârifetler ve şerî'ate âit edepler gibi mânevî rızıklardan **Allâh-u Te'âlâ**'nın size indirdiği şeylerden bir kısmını haram kabul edip tasavvuf ehlininn görüşlerini inkâr ettiniz ve onları zındıklıkla ithâm ettiniz, şerî'atin edepleri ile ilgili konuları ise kabul ederek helâl ilan ettiniz. Bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**'nın size izin mi verdi yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ mı ediyorsunuz?" şeklinde bir işârî mânâ verilmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmede meşâyıha ilhâm edilen hakkânî mârifetleri (Allâh-u Te'âlâ hakkındaki bilgileri) inkâr eden ve ilâhî mârifetlerle donanmış zatları reddeden kimselerin kötü hallerine işâret vardır.

Herhalde bunların inkârlarının kaynağı mânevî ilimlerin sâdece kendilerinde bulunduğunu sanmalarıdır. Oysa onlar kendi ilimlerinin ötesinde sayısız ilimler bulunduğunu ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları dilediği kullara lütfedeceğini bilememişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾

"(Habîbim!) **'Ey Rabbim! İlim bakımından beni artır' de."** *(Tâhâ Sûresi:114)* kavl-i şerîfinde bu mânâya işâret vardır. (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bile ilminin artmasını istemesi emredilmişken artık kim: "Benim ilmim yeterli" diyebilir?)

İşte meşâyıhın ilimlerini inkâr edenlere denilmesi en uygun söz:

﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

"Size ise (Allâh-u Te'âlâ'ya âit sonsuz ve sınırsız) **ilim**(ler)**den ancak pek az bir şey verilmiştir."** *(el-İsrâ Sûresi:85)* âyet-i kerîmesinde buyrulan hakîkattir.

Şaşılacak şeydir ki; zâhirî ilimlerle uğraşanlar, ehlullâhtan kendi müctehidlerinin görüşüne muhâlif bir şey işittikleri zaman: "Bu, haktan ayrılma ve dalâlettir" derler ki, onların bu hususta tek dayanakları hakkın sâdece kendi müctehidlerinin ilimlerinde münhasır (sınırlanmış) olduğunu zannetmeleridir. Hâlbuki onların ictihad şartı olarak ileri sürdükleri kâideler naklî (nakil yoluyla hükme ulaşan zâhirî) müctehidler için geçerlidir.

Burada başka bir müctehid daha vardır ki onun şartları da; nefsin tasfiye ve tezkiyesi (şüphe, kin, haset ve nifak gibi kötü huylardan tamâmen arındırılması), Rabbânî ahlâk ile tehalluku, **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelecek ledün ilmini kabul için istidat ve hazırlığının mevcûdiyeti gibi hususlardır.

(Zâhirî ulemânın belirlediği) ictihad şartlarını tamamlamış ve bilfiil fikrini ve nazarını (kıyas kâbiliyetini) kullanmış olan bir kişide **Allâh-u Te'âlâ**'nın fıkhî hükümlere âit bir ilim halketmesi (yaratması) husûsunda bir mâni bulunmadığı gibi, nefsini pâk edip **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı ihtiyaç ve başvuru makāmına hazırlamış, bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'dan mânevî ilimler alma husûsunda azmi (kararlılığı) samîmî bir şekilde istikrâra ulaşmış olup kendi gücüne kuvvetine aslâ güvenmemiş olan bir kişide de **Allâh-u Te'âlâ**'nın ledün ilmi yaratmasında ne mâni olabilir?

Artık '**Allâh-u Te'âlâ** şunda bu ilmi yaratır, diğerinde yaratmaz' diye bir görüşe gitmek insaftan çıkış ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı bir engelleme uygulamaktır. İnsaflı bir kişinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, lütf-u keremini dilediğine tahsis edeceğini reddetmesi düşünülemez.

O halde hiçbir müctehidin söylemediği bir şeyi getirse de kendisinde nefis tezkiyesinin eserleri zuhûr eden ve üzerinde Rabbânî ahlâk ile tehalluk nurları parlayan kişinin getirdiklerine teslim olmaktan başka çâre yoktur.

Ancak onun söylediği şey dînin zarûrî hükümlerine muhâlif ise o zaman kendisine tâbi olunmaz, fakat zâten **Allâh-u Te'âlâ** böyle bir kimseye şerî'ata muhâlif bir şey bildirmekten imtinâ eder (ona bunu nasip etmez).

Lâkin Mevlânâ **İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî** *(Kuddise Sirruhû)* Farsça yazdığı bir mektûbunda:

Âyet: 59

"Keşif ehlini, gördükleri hatâlı küşûfatta taklîd etmek câiz olmaz, zîrâ keşif (ve ilhâm) kendisini görenden başkası hakkında bağlayıcı bir huccet (delil) olamaz" demiştir.

Ancak burada: "**İmâm-ı Rabbânî Hazretleri**'nin bu beyânında keşif ehlinin (hatâlı) keşiflerini taklid etmenin yasak olduğundan fazla bir mevzu yoktur, bizim tartışma konumuz ise bu zatları tümden reddedip -Allâh muhâfaza- onları zındıklıkla ithâm etmektir ki **İmâm-ı Rabbânî Hazretleri**'nin bu sözlerinde keşif ehlinin aleyhinde konuşmayla ilgili en ufak bir râyiha dahî bulunmamaktadır" şeklinde bir îzah da geliştirilebilir. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/265-266; İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'nin bu beyânının Arapça metni için bakınız: el-Mektûbât, no:31, 1/43)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎME

Helâl-Haram Husûsunda Allâh Adına Hüküm Verenlerin Felâh Bulmayacağı:

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ﴾

"(Haklarındaki serbestlik ve yasaklık hükmünü) **dillerinizin** (gerçek gibi) **nitelemekte bulunduğu şeylere** (o bahîre ve sâibe gibi özel târifleri olan hayvanlara)**: 'İşte şu helâldir, işte bu da haramdır!' yalanını söylemeyin, sonra Allâh'a karşı yalan uydurmuş olursunuz!**

(Herhangi bir husûsta) **Allâh'a karşı yalan uydurmakta bulunan o kimseler ise, hiç şüphesiz ki felah bulamayacak** (korktuklarından kurtulamayacak ve hiçbir isteklerine kavuşamayacak)**lardır."** *(en-Nahl Sûresi:116)*

Müşriklerin kendi kafalarından bâzı şeyleri helâl ve haram olarak tasnif ettiklerini beyan eden diğer bir çok münâsip âyet-i kerîme "Îzâh" bölümünde zikredilmiştir.

﴿ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (60)

(وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ) **O kimselerin düşüncesi nedir?,** öyle kimseler ki, (يَفْتَرُونَ) **uyduruyorlar,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (الْكَذِبَ) **yalanı,** ne zamandaki düşünceleri? (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **kıyâmet gününde,** (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz Allâh,** (لَذُو فَضْلٍ) **elbette pek büyük bir fazl**(-u kerem) **sâhibidir,** kime karşı? (عَلَى النَّاسِ) **insanlara karşı,** (وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ) **lâkin onların pek çoğu,** nedirler? (لَا يَشْكُرُونَ) **şükretmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'a karşı yalan uydurmakta olan o kişilerin, kıyâmet gününde (kendilerine ne muâmele yapılacağı husûsundaki) **düşünceleri nedir? Şüphesiz ki Allâh insanlara karşı elbette** (kıymeti takdir edilemeyecek ve künhüne erilemeyecek derecede) **pek büyük bir fazl**(-u kerem) **sâhibidir.** (Nitekim bunun bir tezâhürü olarak onlara akıl vermiş, peygamberler gönderip kitaplar indirmiş ve helâli-haramı öğretmiştir.) **Lâkin onların pek çoğu** (bu nîmetlerden istifâde ederken sâhibine) **şükretmezler."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın helâl ettiği rızıkları sınıflandırıp bâzısını helâl, bir kısmını da haram kabul ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâda bulunduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde **Allâh** adına yalan uyduranların kıyâmet günü çok büyük azâba düşeceklerini bildirmiştir.

"et-Teysîr, İbnü Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre: **Âyet-i Kerîmede Geçen**: (وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **"Allâh'a karşı yalan uydurmakta olan o kişilerin, kıyâmet gününde düşünceleri nedir?"** kavl-i şerîfinde iftirâdan sonra bir de yalan konu edilmiştir. Oysa iftirâ zâten yalansız olmaz. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**, vahye dayanmaksızın hayvanları helâl ve haram olarak iki kısma ayıran müşriklerin yaptıkları işin çirkinliğinin ne kadar zirvede olduğunu açıklamak ve bu taksîmâtın aslında kendilerince de yalan ve uydurma olduğunu izhâr etmek için: "Yalan uyduruyorlar" buyurmuştur.

Âyet: 60

Cümle-i celîlede geçen: (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) zarfı, zan kelimesine tealluk etmektedir ki buna göre mânâ: "**Allâh'a karşı yalan uydurmakta olan o kişiler,** fiillerinin ve sözlerinin Allâh-u Te'âlâ'ya arzedileceği ve her birinden tek tek hesap verecekleri o **kıyâmet gününde** kendilerine nasıl muâmele yapılacağı husûsunda **ne düşünüyorlar?"** şeklindedir ki bundan maksat; kıyâmet gününün onlar hakkında çok çetin geçeceğine dikkat çekmek sûretiyle onları îmâna dâvet etmektir.

İmâm Ebû Mansûr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âhirete inanmayanların bu âyet-i kerîmede kıyâmet günüyle tehdit edilmeleri bir suâle sebebiyet verebilir, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamberinin elinde ortaya koyduğu mûcizeler ve bunca âlemlerin boşuna yaratılmış olamayacağının kesin oluşu âhirete inanmayanlara da bu hususta huccet olarak yeterlidir. Gerçi bâzı kere insan şüphesiz inanmasa da endişe duyduğu ve "Acaba" diyerek şüphelendiği şeylerle de tehdit edilebilir.

Bâzı müfessirler ise buraya: "Kıyâmeti inkâr edenler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği diriltilme hâdisesi ya doğru çıkacak olursa bu durumda ne yapacaklar diye hiç düşünmüyorlar mı?" şeklinde mânâ vermişlerdir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ) **"Şüphesiz ki Allâh insanlara karşı elbette pek büyük bir fazl sâhibidir. Lâkin onların pek çoğu şükretmezler"** kavl-i şerîfi: "**Muhakkak ki Allâh insanlara** güzel ile çirkinin, hak ile bâtılın arasını ayıracak kâbiliyette olan aklı vererek ve peygamberler gönderip kitaplar indirmek sûretiyle helâli-haramı öğreterek merhamet etmiş ve onlara kıymeti takdir edilemeyecek ve künhüne erilemeyecek derecede **iyiliklerde bulunmuştur. Lâkin onların pek çoğu** bu nîmetlerden istifâde ederken sâhibine **şükretmezler**, nitekim onlar kuvvetlerini ve şuurlarını temin eden duyularını yaratıldıkları gâyeye sarfetmezler, sâdece akılla anlaşılabilecek konularda aklın delîline tâbi olmazlar, sâdece nakil yoluyla idrâk edilecek hususlarda da şerî'atin delillerini rehber edinmezler" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Mâtürîdî, Taberî ve **Semerkandî** *(Rahimehümüllâh)* bu cümle-i celîleye: "Şüphesiz **Allâh**, kâfir-mümin demeden herkese rızkını sevkederek, hiçbir istihkakları (hak edecek faaliyetleri) yokken onlara rasüller ve kitaplar göndererek, üstelik bu nîmetlere nankörlük eden kâfirlerden dahî azâbı geciktirerek bütün insanlara büyük iyilik yapmıştır, lâkin insanların çoğu bu nîmete de şükretmezler" diye mânâ vermişlerdir.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* ise bu makamda: "Şüphesiz **Allâh**, kullarına yarattığı bütün faydalı şeyleri helâl ve mübah kılıp onlara ancak dünyâları ve dinleri husûsunda zarar verecek şeyleri haram kılmakla çok büyük iyilik etmiştir, lâkin onların çoğu buna şükretmeyip **Allâh**'ın helâl ettiği nîmetleri kendilerine haram ederek kendilerini sıkıntıya sokmuşlardır.

Nitekim müşriklerin bâzı hayvanların kulaklarını keserek onları kendilerine yasak etmeleri ve Ehl-i Kitâb'ın, (Yahûdî ve Hristiyanların) dinlerinde bidatler uydurarak mübahları (evlenmeyi ve yağlı yemeği kendilerine) yasak etmeleri bunun bâriz örneğidir.

Mûsâ ibni Ebi's-Sabbâh *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına lütfunu açıklayan şöyle bir rivâyet nakletmiştir:

عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي الصَّبَّاحِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِ اللهِ: ﴿إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يُؤْتَى بِأَهْلِ وِلَايَةِ اللهِ فَيَقُومُونَ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ قَالَ: فَيُؤْتَى بِرَجُلٍ مِنَ الصِّنْفِ الْأَوَّلِ فَيَقُولُ: «عَبْدِي لِمَاذَا عَمِلْتَ؟»: فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! خَلَقْتَ الْجَنَّةَ وَأَشْجَارَهَا وَثِمَارَهَا وَأَنْهَارَهَا وَحُورَهَا وَنَعِيمَهَا وَمَا أَعْدَدْتَ لِأَهْلِ طَاعَتِكَ فِيهَا فَأَسْهَرْتُ لَيْلِي وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي شَوْقًا إِلَيْهَا قَالَ: فَيَقُولُ: «عَبْدِي إِنَّمَا عَمِلْتَ لِلْجَنَّةِ هَذِهِ الْجَنَّةُ فَادْخُلْهَا، وَمِنْ فَضْلِي عَلَيْكَ أُعْتِقُكَ مِنَ النَّارِ.» قَالَ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ قَالَ: يُؤْتَى بِالْعَبْدِ مِنَ الصِّنْفِ الثَّانِي قَالَ: فَيَقُولُ: «عَبْدِي لِمَاذَا عَمِلْتَ؟» فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! خَلَقْتَ نَارًا وَخَلَقْتَ أَغْلَالَهَا وَسَعِيرَهَا وَسَمُومَهَا وَيَحْمُومَهَا، وَمَا أَعْدَدْتَ لِأَهْلِ عَذَابِكَ فِيهَا وَلِأَهْلِ مَعْصِيَتِكَ فِيهَا فَأَسْهَرْتُ لَيْلِي وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي خَوْفًا مِنْهَا فَيَقُولُ: «عَبْدِي إِنَّمَا عَمِلْتَ خَوْفًا مِنَ النَّارِ فَإِنِّي قَدْ أَعْتَقْتُكَ مِنَ النَّارِ، وَمِنْ فَضْلِي عَلَيْكَ أَدْخَلْتُكَ جَنَّتِي.» فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ الْجَنَّةَ ثُمَّ يُؤْتَى بِرَجُلٍ مِنَ الصِّنْفِ الثَّالِثِ فَيَقُولُ: «عَبْدِي لِمَاذَا عَمِلْتَ؟» فَيَقُولُ رَبِّ حُبًّا لَكَ وَشَوْقًا إِلَيْكَ وَعِزَّتِكَ لَقَدْ أَسْهَرْتُ لَيْلِي وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي شَوْقًا إِلَيْكَ وَحُبًّا لَكَ فَيَقُولُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «عَبْدِي إِنَّمَا عَمِلْتَ حُبًّا لِي وَشَوْقًا إِلَيَّ.» فَيَتَجَلَّى لَهُ الرَّبُّ فَيَقُولُ: «هَا أَنَا ذَا انْظُرْ إِلَيَّ» ثُمَّ يَقُولُ: «مِنْ فَضْلِي عَلَيْكَ أَنْ أُعْتِقَكَ مِنَ النَّارِ وَأُدْخِلَكَ جَنَّتِي وَأُزِيرَكَ مَلَائِكَتِي وَأُسَلِّمَ عَلَيْكَ بِنَفْسِي.» فَيَدْخُلُ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ الْجَنَّةَ.

Âyet: 60

"Kıyâmet günü olduğu zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostları getirilir de onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda üç sınıf olarak dururlar. Sonra birinci sınıftan bir adam getirilir de **Allâh-u Te'âlâ** ona: **'Kulum, sen ne için amel ettin?'** diye sorar.

O da: 'Sen cenneti, ağaçlarını, meyvelerini, ırmaklarını, hûrilerini, nîmetlerini ve Sana itaat edenler için orada hazırladığın her şeyi halkettin, ben de cennete iştiyâkımdan (kavuşma arzusuyla) gecemi uykusuz, gündüzümü susuz (oruçlu) geçirdim' der.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

'Kulum, sen cennet için amel etmişsin, işte cennet önünde, buyur oraya gir. Ayrıca sana fazladan lütfum olarak seni cehennemden âzâd ettim' buyurur. Böylece o kişi ve (âilesinden) berâberinde bulunanlar cennete girerler.

Sonra ikinci sınıftan bir kul getirilir, **Allâh-u Te'âlâ** ona da: **'Kulum sen ne için amel ettin?'** buyurur.

O da: 'Yâ Rabbi! Sen cehennem halkettin, oranın bukağılarını, kızgın ateşlerini, harâretli rüzgârlarını, kara dumanlarını ve azâbına müstehak olanlar için, o Sana isyân edenler için hazırladığın türlü türlü azapları yarattın, ben de ondan korkuma gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz (oruçlu) geçirdim' der.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kulum, sen ancak cehennemden korktuğun için amel etmişsin, muhakkak Ben de seni o ateşten âzâd ettim. Ayrıca sana fazladan lütfum olarak seni cennete girdirdim'** buyurur. Böylece o kişi ve (ehlinden) berâberindekiler cennete girer.

Daha sonra üçüncü sınıftan bir adam getirilir, **Allâh-u Te'âlâ** ona da: **'Kulum sen ne için amel ettin?'** buyurur.

O da: 'Yâ Rabbi! Sana sevgim ve Sana karşı iştiyâkımdan dolayı amel ettim. İzzetine kasem ederim ki, Sana kavuşmak istediğimden ve Seni çok sevdiğimden gecemi uykusuz, gündüzümü susuz (oruçlu) geçirdim' der.

(Allâh-u) **Tebârake ve Te'âlâ** da: **'Kulum! Gerçekten sen, Beni sevdiğinden ve Bana olan iştiyâkından dolayı amel ettin'** buyurur.

Sonra **Rabb Te'âlâ** ona tecellî ederek: **'İşte Ben sana tecellî ediyorum, Bana bakabilirsin'** buyurur ve sonrasında:

'Seni cehennemden âzâd edip cennetime idhâl etmem, meleklerime seni ziyâret ettirmem ve bizzat sana selâm vermem Benim sana lütuflarımdandır' buyurur. Böylece o kişi ve berâberindekiler cennete dâhil olurlar." *(İbnü Ebî Hâtim, no:10445, 6/1961; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/373)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın insanlar üzerindeki lütf-u keremi, günaha düşmeyenleri günahtan korumasıyla, günaha düşenlere de tevbe fırsatı tanımasıyla zuhûr etmekte (meydana gelmekte)dir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kullara **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ edenlerin kötü hâli anlatılarak; tarîkat ehline şerî'atin hudûdunda (sınırlarında) durmaları, bütün sözlerinde ve davranışlarında herhangi bir şeyi yapma veyâ bırakma konularında sünnet-i nebeviyyeye temessük (sıkıca tutunmaları) emredilmiştir.

Yine böylece onlara tahliye ve tecliye (mâsivâdan kalbi boşaltıp Mevlâ'nın nûruyla parlatma) için tarîkat nurlarıyla pür nûr olarak hakîkat sırlarına ulaşmak üzere seyr(-u sülûk) etmeleri emredilmektedir.

Artık bunlardan herhangi bir şeyi terkeden kişi mânevî yolun güzergâhından sapmış olur.

Âyet: 61

﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (61)

(وَمَا تَكُونُ) (Habîbim!) **Sen bulunmazsın,** nerede? (فِي شَأْنٍ) **önemli bir işte,** daha, (وَمَا تَتْلُو) **okumazsın,** neden? (مِنْهُ) **o** (mühim taatları)**ndan biri olarak,** neyi okumazsın? (مِنْ قُرْآنٍ) **Kur'ân'ı,** daha, (وَلَا تَعْمَلُونَ) (ey insanlar!) **Siz işlemezsiniz,** neyi? (مِنْ عَمَلٍ) **herhangi bir ameli,** (إِلَّا كُنَّا) (bütün bunlar olurken) **ancak Biz olduk,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** nedir olduk? (شُهُودًا) **şâhitler,** ne zaman? (إِذْ تُفِيضُونَ) **siz atıldığınız** (giriştiğiniz) **zaman,** nereye? (فِيهِ) **ona,** (وَمَا يَعْزُبُ) **kaybolmaz,** kimden? (عَنْ رَبِّكَ) **Rabbinden,** ne kaybolmaz? (مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ) **zerre ağırlığı**(na sâhip en ufak şey) **bile,** nerede bulunan? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** daha, (وَلَا فِي السَّمَاءِ) **ne de gökte** (kayb)**olmaz,** daha, (وَلَا أَصْغَرَ) **daha küçüğü olmadı,** neden? (مِنْ ذَٰلِكَ) **işte bu** (zerre kadar ağırlığı ola)**ndan,** (وَلَا أَكْبَرَ) **daha büyüğü de,** (إِلَّا فِي كِتَابٍ) **ancak bir kitaptadır,** öyle kitap ki, (مُبِينٍ) **apaçık.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Sen önemli herhangi bir işte bulunmazsın ki,** (özellikle) **o** (mühim tâatları)**ndan biri olarak da Kur'ân okumazsın ki,** (ey insanlar!) **sizler de hiçbir amel işlemezsiniz ki, siz ona** (teşebbüs ederek) **atıldığınız zaman Biz sizin üzerinize şâhitler olmayalım!** (Habîbim!) **Ne yerde, ne de gökte**(; ne aşağı, ne üst cihetlerde ve ne de varlık dâiresinde) **zerre ağırlığı**(na sâhip en ufak şey) **bile senin Rabbin**(in sonsuz bilgisin)**den kaybolmaz. İşte sana! Ne bundan daha küçüğü, ne de daha büyüğü yoktur ki, pek açık bir kitap** (olan Levh-i Mahfûz)**da** (yazılı) **bulunmasın!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlesinde kâfirlerin asılsız uygulamaları zikredip onların bu bâtıl tatbîkâtını reddettikten sonra bu âyet-i celîlesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hallerine vâkıf olduğunu, onlarla nasıl cihâd ettiğine ve onlara dâimâ Kur'ân okuduğuna şâhit olduğunu ve Yüce Zâtı'nın onların tüm yaptıklarını bildiğini beyân etmiştir.

"İbnü Ebî Hâtim, Fahrurrâzî ve *Rûhu'l-beyân"* tefsirlerinde zikredildiğine göre: **Âyet-i Kerîmede Geçen**: (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ) "(Habîbim!) **Sen önemli herhangi bir işte bulunursan ve her ne zaman Kur'ân okursan"** kavl-i şerîfindeki hitâb, mühim işlerde ve Kur'ân tilâveti konusunda zâhiren **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahsis edilmişse de **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün kullarına her dâim şâhit olduğu sâbit olduğuna göre bu hitaplara ümmetin tamâmı dâhildir. Çünkü bir toplumun reisine yapılan hitap bütün kavmini içine alır. Nitekim:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ﴾

"Ey Nebî(yy-i zî şan)**! Kadınları boşa**(mayı arzula)**dığınız zaman"** *(et-Talâk Sûresi:1)* âyet-i kerîmesinde bu durum görülmektedir ki **Üstâdımız Ali Haydar Efendi Hazretleri** de bu mânâyı **"Şeyhzâde** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinden naklen kendi Mushaf-ı Şerîfinin kenarına kaydetmiştir.

Bu cümle-i celîlede özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân okumasından bahsedilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ameller içerisinde en çok Kur'ân tilâvetiyle meşgul olduğuna dikkat çekmektedir. Gerçekten de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatmadan önce, uyku arasında, yatağından kalktığında, teheccüdde, namazların öncesinde-sonrasında ve namazlarda okuduğu rivâyet edilen sûreleri ve âyetleri incelediğimizde onun ekserî amelinin Kur'ân tilâveti olduğuna yakînen şâhit oluruz.

Zâten kendisine:

﴿وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ﴾

"Kur'ân okumamla emrolundum" *(en-Neml Sûresi:92)* diye îlân etmesi emrolunan bir zâtın başka bir şeyle meşgul olması düşünülemez.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir gecede okuduğu sûreler hakkında **Avf ibni Mâlik** ve **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmışlardır:

"Bir gece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i namaz kılarken tâkip ettik, kalkıp (48 sayfalık) Bakara Sûresini okudu, her bir rahmet âyetine geldiğinde mutlaka durup istedi (o rahmete nâil olmak için duâ etti), hangi azap âyetine gelse mutlaka durup (ondan) sığındı.

Sonra rükû etti, rükûunda ayakta durduğu kadar durdu ve rükûunda: (سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ) **'Tüm kahredici güçlerin, mânevî mülklerin, büyüklük ve yüceliklerin sâhibini tesbîh ederim'** diye zikretti.

Âyet: 61

Sonra secdeye vardı ve kıyamda durduğu kadar secdede durdu, secdesinde de aynı zikre devâm etti. Sonra kalkıp aynı şekilde (27 sayfalık) Âl-i İmrân Sûresini okudu, sonra sûre sûre okudu (üçüncü rekâtta -29 sayfalık- Nisâ Sûresini, dördüncü rekâtta -22 sayfalık- Mâide Sûresini okudu ki böylece 6 cüzü geçerek 126 sayfayı, rükûlarda ve secdelerde de aynı miktar durmak sûretiyle saatler süren bir namaz kıldı)." *(Ebû Dâvûd, es-Salâ:151, no:873, 874, 1/387; en-Nesâî, no:1144, 2/580-581; et-Tirmizî, eş-Şemâil, 260; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, 5/893)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ) **"Sizler de hangi ameli işlerseniz"** kavl-i şerîfinde hitap ümûmî getirilmiştir, buna göre âyet-i celîlenin başında, ümmetin reisi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e özel hitapta bulunulmuş, bu cümle-i celîlede ise "Siz" hitâbıyla bütün ümmet muhâtap alınmıştır. Ancak âyet-i celîlenin başında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e önem atfetmek için, kendisine yöneltilen hitapta özel üslup tercih edilerek, **"Önemli işler"** ve özellikle **"Kur'ân kıraati"** konu edilmiş, ümmete hitap edilen cümle-i celîlede ise değerli değersiz bütün işleri içine alan genel mânâda **"Amel"** ifâdesi kullanılmıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ) **"Siz ona atıldığınız zaman Biz sizin üzerinize şâhitler olmayalım"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın her işimize şâhit olduğu ve ona göre davranmamız gerektiği şuuruna sâhip olmamız husûsunda bizi uyarmaktadır. Her şeyi yaratan, yoktan var eden ve îcâd eden **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna göre, kulların görünen-görünmeyen tüm hallerinden varlık sahasına çıkan her şey mutlaka O'nun bildikleri içerisine dâhildir ve Yüce Zât'ı ona şâhittir. İşte bunu bilen bir Müslüman yapacağı ve terkedeceği her işi bu mülâhaza ile işler. Gaflet onu kuşatıp yanlış bir şey yaptırmaması için de uyarıcı tedbirler alır.

Nitekim **İbrâhîm es-San'ânî** *(Rahimehullâh)*: "Âlimlerden bâzısı evinden çıkarken eline bu âyet-i kerîmeyi yazardı" *(İbni Ebi Hâtim no:10447, 6/1962)* diye nakil yaparak, geçmiş büyüklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın şâhitliğini unutmama husûsunda ne kadar titiz davrandıklarını açıklamıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ) "(Habîbim!) **Ne yerde, ne de gökte** ne aşağı, ne üst cihetlerde ve ne de varlık dâiresinde **zerre ağırlığınca bir şey bile senin Rabbin**in sonsuz bilgisin**den kaybolmaz"** kavl-i şerîfinde geçen **"Zerre"** tâbiri en küçük karıncaya veyâ havada uçuşan tozlara denk gelecek kadar küçük varlıklardır ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilmediği bir şeyin olmadığı açıklanmıştır.

Dolayısıyla insan Kur'ân okuduğu zaman **Allâh-u Te'âlâ** onun ibâdet için mi okuduğunu yoksa gösteriş için mi kıraatta bulunduğunu, ibâdet için okusa da tedebbür ve tefekkür üzere mi okuduğunu yoksa gaflet üzere mi kıraatta bulunduğunu bilmektedir.

Yine böylece; yapılan her işin, sebeplerinin, hedeflerinin, vesîlelerinin, irtibatlarının ve niyetlerinin neler olduğu indellâhta mâlumdur. Evinin kapısını açıp ne hal üzere girdiğin, alıp satarken hangi niyeti taşıdığın, mallarını almak için insanları kandırmaya çalıştığın hep şâhitlidir. Bir doktor herhangi bir kadını muâyene ederken lüzum etmeyen yerine bakarsa veyâ lüzum eden yere de olsa şehvetle nazar ederse yâhut bir kimse yoldan geçen bir kadına kimsenin görmediği yerde bakarsa, ya da bir kızla evlenirken mehrini vermemeye niyet ederse veyahut borç isteyen ödememek niyetini taşırsa bunları **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kim bilebilir?

İşte bütün bunları ancak **Allâh-u Te'âlâ** bildiğine göre ve bunu bize bildirdiğine göre artık bu âyet-i kerîmeye inanıyorsak her işte **Allâh-u Te'âlâ**'yı hesâba katmamız gerekir.

Nitekim **Suheyb ibni Sinân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ صُهَيْبِ بْنَ سِنَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا رَجُلٍ أَصْدَقَ امْرَأَةً صَدَاقًا وَاللهُ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يُرِيدُ أَدَاءَهُ إِلَيْهَا، فَغَرَّهَا بِاللهِ، وَاسْتَحَلَّ فَرْجَهَا بِالْبَاطِلِ، لَقِيَ اللهَ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَهُوَ زَانٍ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ اِدَّانَ مِنْ رَجُلٍ دَيْنًا، وَاللهُ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يُرِيدُ أَدَاءَهُ إِلَيْهِ، فَغَرَّهُ بِاللهِ، وَاسْتَحَلَّ مَالَهُ بِالْبَاطِلِ، لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَهُوَ سَارِقٌ.»

"Herhangi bir adam (evleneceği) **bir kadına mehir tâyin ederken Allâh-u Te'âlâ onun ona** (bu mehri) **ödemek istemediğini bilirse ama o kişi, kadını Allâh**(ın hükmünü yerine getireceğine şâhit tutmak sûreti) **ile kandırıp bâtıl** (olan bir vaad) **ile tenâsül uzvunu kendisine helâl ederse o kişi Allâh'a kavuştuğu günde** (o kadınla dünyâda iken nikâhlı olduğu halde) **zinâ etmiş biri olarak O'na kavuşur. Herhangi bir adam da, bir adamdan borç alırken Allâh-u Te'âlâ onun ona** (bu borcu) **ödemek istemediğini bilirse ama o kişi, adamı Allâh**(ı şâhit tutmak sûreti) **ile kandırıp bâtıl** (olan bir vaad) **ile malını kendisine helâl ederse o şahıs Allâh'a kavuştuğu günde hırsızlık yapmış biri olarak O'na kavuşur."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:18932, 31/260)*

Âyet: 61

Görüldüğü üzere; bu hadîs-i şerifte **Allâh-u Te'âlâ**'nın o kişiye niyetini bildiği üzere muâmele yapacağı bildirilmiştir. Buna göre; bir adam nikâh kıyarken bir mehir söz verse fakat niyeti ödemek olmasa sonra da gerçekten fakir olup ödeyemeyecek duruma düşse âhirette **Allâh-u Te'âlâ** o kişiye mâzur muâmelesi yapmaz, onu mesul tutar. Çünkü baştan onu ödememek niyetiyle söz verdiğini ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilmektedir, hanımı dahî onun niyetini bilecek durumda değildir.

Yine böylece bir adam ödememek niyetiyle borç alsa sonra da gerçekten iflâs edip ödeyemeyecek duruma düşse ve alacaklısı ona acıyarak hakkını helâl etse dahî **Allâh-u Te'âlâ** ona hırsız muâmelesi yapar. Çünkü karşısındaki insanı **Allâh** adı vererek kandırmıştır, o kişi de, karşısındaki şahsın **Allâh-u Te'âlâ**'nın farzını yerine getireceğine îtimat ederek ona güvenmiştir. Dolayısıyla burada ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi devreye girecek ve **Allâh-u Te'âlâ** yanılmayan ilmine göre kullarına muâmele edecektir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) **"İşte sana! Ne bundan daha küçüğü, ne de daha büyüğü yoktur ki, pek açık bir kitapta bulunmasın!"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ'nın** ilminden hiçbir şeyin kaybolmadığını beyân etmektedir.

Zîrâ **İbni Abbâs** ve **Ebû Ravk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müfessirlerden naklolunduğuna göre; **"Kitâb-ı Mübîn"**den maksat: **"Levh-i Mahfûz"**dur. Her şeyin bu korunmuş levhada yazıldığı beyân edildiğine göre artık herhangi bir şeyin **Allâh-u Te'âlâ'**ya gizli kalacağı nasıl düşünülebilir!?

Dolayısıyla bu cümle-i celîle: "Hayır veyâ şer konuştuklarınızdan ve yaptıklarınızdan dolayı hesâba çekilmeyeceğinizi sakın zannetmeyin" şeklinde bir tehdit mânâsı ihtivâ etmektedir.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, Yüce Zât'ının görüp bilmesinden korkarak kulların günahları terketmediklerini bildiği için, bu cümle-i celîle ile onları, bütün yaptıklarını kayıt altına aldığını bildirmekle tehdit etmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** kullarını her hallerinde gördüğünü ve ileride yapacakları türlü türlü amellerini de göreceğini bildirmesiyle Kendisinden korkmaya dâvet etmiştir. Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ**'nın gördüğünü bilmek kulların **Allâh-u Te'âlâ**'dan utanmalarını gerektirir ki işte murâkabe hâli bundan ibârettir.

Bir kul Mevlâsının kendisini gördüğünü bilince O'ndan utanır ve nefsinin kötü arzusuna uymayı bırakarak yasakların çevresinde bile dolaşmaz. Zerrecikler dâhil her şeyi yoktan yaratan Zât'a kulun yaptığı şey nasıl gizli kalır yâhut O'nun ilmi ondan nasıl eksik kalır?! Ama kullar yasaklardan geri durmak husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın görmesiyle ve bilmesiyle yetinmedikleri için **Allâh-u Te'âlâ** ilminden zerre miktârının dahî kaybolmadığını bildirmekle iktifâ etmeyip bir de kulların yaptığı her şeyin Levh-i Mahfûz nâmındaki bir kitapta yazıldığını açıklamıştır, zîrâ kayda alındığını bilmek insanı daha ziyâde düşündürür.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede murâkabe yolunun önemine işâret ve amellerin muhâfazasına (niyetlerinin riyâdan korunmasına) teşvik vardır. Zîrâ kişi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, her an onun her hâline vâkıf olduğunu yakînen bilir ve vakitlerini korursa **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhâlefetten kurtulur ve Rabbine insaflı davranmış olur.

Ömer el-Bünânî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kabristanda bir zâta rastladım, sağ elinde beyaz çakıl taşları, sol elinde de siyah çakıl taşları vardı. Kendisine orada ne yaptığını sorunca: "Kalbimi kaybettiğim zaman kabristana geliyorum ve burada bulunanlardan ibret alıyorum, hayırlı bir amel yaptığım zaman beyaz çakıl taşlarından birini siyah taşların içine atıyorum, kötü bir iş yaptığım zaman siyah çakıl taşlarından birini beyazların içine atıyorum. Gece olduğu zaman bakıyorum, sevaplarım günahlarımdan fazla gelirse yemeğimi yiyip virdime kalkıyorum (ibâdetime başlıyorum), yok eğer günahlarım sevaplarımdan çok gelirse o gece hiçbir yemek yemiyorum, hiçbir içecek tatmıyorum. İşte benim hâlim bundan ibârettir, hadi sana selâm olsun" dedi ve sustu.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Kalbin ölümünün alâmetlerinden biri de, kaçırdığın murâkabelere üzülmemen ve yaptığın zellelere pişman olmamandır. Zîrâ canlı olmak duyarlı olmayı gerektirir. Bunun aksi ise ölünün sıfatıdır. Her mâsiyet gafletten ve unutmaktan kaynaklanmaktadır. O halde **Hakk Te'âlâ**'yı zikreden dünyâda da, âhirette de selâmete ermiştir."

Naklolunduğuna göre; bir velî, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarından bir zâtı görmeyi çok arzuladı, bunun üzerine kendisine: "Felan kasabaya git, orada Benim bir dostum var" diye ilhâm edildi. Bu velî o kasabaya vardığında **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikreden bir adam gördü ki yanında bir aslan duruyordu, o zât biraz dalgın olsa hemen aslan onun üzerine saldırıp uzuvlarından bir et parçası koparıyordu.

Âyet: 61

Bunu gören o velî zât onun yanına yaklaşıp durumunu sorunca o zât: "**Allâh**'ın zikrinden bir an bile gâfil olmamak istedim, onun için bana dünyâ köpeklerinden bir köpek (aslan) musallat etti. Gaflete düşersem bana âhiret köpeklerinden bir köpek musallat eder diye korkumdan bu aslandan ayrılmıyorum" dedi.

İşte bu kıssada birtakım işâretler vardır ki; onlardan biri, dünyânın rüsvaylığının âhiretin rezilliğinden daha hafif olduğu husûsudur, bu âlemde hak yolunun zorluklarına katlanmak âhiret cezâlarından daha kolaydır. O halde kişinin ne kadar zor gelse de taat ve ibâdete devâm etmesi lâzımdır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

اَنْدَرِينْ رَهْ مِي تَرَاشُ ومِي خَرَاشْ تَا دَمِ آخِرْ دَمِي فَارِغْ مَبَاشْ

"Bu yolda (hep) **kazıp çiz** (çabala),
Son nefese kadar boş durma!"

O işâretlerden biri de; mâneviyat yolcusuna mutlaka murâkabeye devâm etmek lâzım olduğudur ki kendisi murâkabeden âciz kalırsa dışarıdan o hususta yardım almalıdır. Zîrâ uyuyan için mutlaka bir muharrik ve uyarıcı şarttır. Çünkü uyku uzundur ve nefis tembeldir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'nın velîleri, sohbetin (mânevî yolda arkadaşlığın) şartlarından birini de; mânevî yolda kendisinden üstün kişilerle birliktelik olarak tâyin etmişlerdir.

"Bustân" isimli eserde şöyle buyrulmuştur:

زِ خُودْ بِهْتَرِی جُویُ وفُرْصَتْ شُمَارْ كِه بَا چُونْ خُودِی گُمْ كُنِی رُوزْگَارْ

"Kendinden daha iyisini ara ve (onu bulduğunda) **fırsat bil,
Çünkü kendin gibisiyle hayâtını kaybedersin!"**

(Şeyh Sâdî, Bûstân, 3.Bâb)

Bu kıssanın işâretlerinden biri de şudur: **Allâh**'ın bu zâta musallat ettiği aslan aslında nefsini parçalamak için musallat edilmiştir. Zîrâ bu cihanda nefsi ölmeyene **Allâh-u Te'âlâ** helâk yurdunda canavar musallat edecektir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; süflî ve ulvî (aşağıda ve yukarıdaki) âlemlerde bulunan her şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi kuşatmıştır. Varlık âleminin her bir zerresi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin kuşatma dâiresine dâhildir, nasıl böyle olmasın ki; bütün varlıklar **Allâh-u Te'âlâ** ile kâimdir.

Allâh-u Te'âlâ her an her zerreye hıfz ve riâyet (koruma ve gözetim) nazarıyla bakmaktadır. Zâten böyle olmasaydı bütün zerrât helâk olmuştu ve bütün mevcûdât muzmahil (darmadağın) olup gitmişti.

Bu cümle-i celîle, "**Allâh-u Te'âlâ** cüziyyâtı bilmez" diyen felsefecilerin aleyhine çok büyük bir delil teşkil etmektedir. Nitekim bu husus En'âm Sûresi:59. âyetinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:9/395-403)* zikredilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Şakîk-i Belhî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmeyi anlayan bir kul dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine baktığını, kendisine olan yakınlığını ve üzerindeki kudretini düşünmeyi nefsine ilzâm etmelidir."

Meşâyıhtan biri: "Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisini gördüğünü müşâhede ederse bu tefekkür onu sâir varlıkları görmekten keser" demiştir.

Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** kulların amellerini müşâhede ettiğini bildiriyor, sevap beklentisi ile amel eden kişiyle sırf emre uymak için amel eden arasında fark olduğu gibi müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma) hâli üzere ibâdet edenin amelleriyle de onlar arasında ne kadar fark vardır!?"

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** cümle varlıklara küçük-büyük demeden nazar etmektedir ve her şey bütün teferruatıyla O'nun ilminde tanınmış bir haldedir. O bütün vakitlerde âlemdeki her zerreye hıfz ve riâyet nazarıyla bakmaktadır. Kudretinin izzeti mükemmel olmasa ve kadîm olan ilmi her şeyi kuşatmamış olsa, melekût ve ceberût arsaları arasında bulunan her şey darmadağın olur giderdi.

İşte bu âyetin sırrına vâkıf oldukları için murâkabe makāmında bulunan zatların korkusu, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bulmuş olanların sakıncası, âriflerin takvâsı (saygısı), müvahhidlerin haşyeti, sâdıkların riâyeti (Allâh-u Te'âlâ'nın sınırlarını gözetmesi), sıddıkların ünsiyeti (Allâh-u Te'âlâ ile huzûru) ve müridlerin talebi kemâle ermiştir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme ve emsâli âyet-i kerîmeler tasavvuf ehli nezdinde murâkabenin aslını teşkîl eder ki murâkabe üç kısım üzeredir; birincisi zâhirî murâkabedir ki bu, avâm (sıradan insanlar) içindir, ikincisi kalplerin murâkabesidir ki bu, havâs (seçkin kullar) içindir, üçüncüsü ise sır latîfelerinin murâkabesidir ki bu, havâssu'l-havâss (seçkinlerin seçilmişleri) içindir.

Âyet: 61

Zâhirlerin murâkabesi; kulun, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisini gördüğüne ve her mekânda ona muttali olduğuna îtikat etmesidir ki bu durum kişiye **Allâh-u Te'âlâ**'dan hayâ etme hâli kazandırır ve artık bu kul **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda bulunduğunu düşünürken O'na karşı edebe riâyetsizlikten utanmaya başlar. İnzâl buyurduğu kitapların birinde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

وَفِي بَعْضِ كُتُبِ اللهِ الْمُنْزَلَةِ يَقُولُ اللهُ: «إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ أَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْكُمْ فَالْخَلَلُ فِي إِيمَانِكُمْ، وَإِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْكُمْ فَلِمَ جَعَلْتُمُونِي أَهْوَنَ النَّاظِرِينَ.»

"(Ey kullarım!) **Eğer siz Benim size baktığımı bilmiyorsanız o zaman sizin îmânınızda noksanlık var demektir. Yok, eğer siz Benim size baktığımı biliyor** (da yine günah işliyor)**sanız peki o zaman** (bir çocuğun gördüğü yerde dahî günah işlemiyorken Benim görmemi hiç dikkate almayarak) **nasıl Beni bakanların en düşüğü yerine koydunuz?"** *(Şemsüddîn Muhammed es-Sefirî, el-Mecâlisü'l-va'zıyye:1/367; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/171)*

Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ إِيمَانِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللهَ مَعَهُ حَيْثُ كَانَ»

"Şüphesiz kişinin îmânının (mertebelerinin) **efdal** (en üstün) **olanlarından biri de her nerede** (ve ne halde) **olursa** (olsun) **Allâh'ın** (her dâim) **kendisi ile berâber** (ve birlikte) **olduğunu bilmesidir!"** *(ed-Devlâbî, el-Künâ ve'l-esmâ, no:2207, 2/135; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:727, 2/200; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/171)*

Rivâyete göre; **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bir çobana rastlamış da: "Sürüden bir koyunu bana sat" demiş, çoban: "Sâhibinin haberi yokken nasıl satayım?!" deyince **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onu imtihan etmek için: "Bir koyundan ne olur ki?! 'Kurt yedi' dersin" demiş. O zaman çoban: «فَأَيْنَ اللهُ؟!» "Peki ya **Allâh** nerede?!" demiş. Bunun üzerine **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* o koyunu sâhibinden satın alıp çobana bağışlamış. Sonra **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Medîne**'de onu görünce devamlı: «فَأَيْنَ اللهُ؟!» "Allâh nerede?!" diye latîfe edermiş. *(Ebû Dâvûd, es-Sünen, ez-Zühd, no:293, sh:262; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:13054, 12/263)*

Naklolunduğuna göre, bir adam bir câriye ile tenhâda kaldığında ona günah işlemeyi teklif ederken: "Bizi ancak yıldızlar görüyor" deyince o câriye ona: "Yıldızların sâhibi nerede?" diyerek onu reddetmiş.

Kalplerin murâkabesi; kulun, **Allâh-u Te'âlâ** benim kalbime vâkıftır diye kesin bir kanaat hâsıl ederek faydasız işlerde dolanmaktan ve iki cihanda kendisine yaramayacak şeylere yönelmekten hattâ edebe muhâlif şeylere niyetlenmekten utanmasıdır. Bunlardan herhangi birinin sahasında dolaşırsa da istiğfâr edip tevbe etmesidir.

Sır latîfelerinin murâkabesi ise, ruhtan perdenin açılması vesîlesi ile artık **Allâh-u Te'âlâ**'yı her şeyden daha yakın görmesi ve kalbinin duyularla ulaşılan mâsivâda dolaşmasından utanır hâle gelmesidir.

Allâh-u Te'âlâ'dan gayri herhangi bir şeye yönelmesi hâlinde de hemen tevbe ve istiğfâra koşmasıdır. Bu îtibarla genel mânâda tevbe etme vasfı murâkabe ehlinden ayrılmaz. Artık şu bilinsin ki murâkabe işini sağlam yapmayan kişi müşâhede sırlarını tadamaz.

Murâkabe, müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi murâkabe etme hâli) nin anahtarıdır, müşâhede mârifetin (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımanın) anahtarıdır, mârifet ise velâyetin (Allâh dostu olmanın) ta kendisidir ki işte bir sonraki âyet-i kerîme buna işâret etmektedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Olan Biten Her Şeyin Levh-i Mahfûz'da Yazıldığı:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾

"Ne yerde debelenen herhangi bir canlı ne de iki kanadıyla uçmakta olan herhangi bir kuş hâriç olmamak üzere, hepsi de sizler gibi(, yaptıkları bilinen, rızık ve ecelleri ezelde takdir edilmiş olan) **birer ümmettirler.**

Biz o (Levh-i Mahfûz'da ve ondan alınmış olan o Kur'ân gibi değerli) **kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.** (Zîrâ âlemde cereyân eden büyük küçük meselelerden hiçbiri bu kitaplarda ihmâl edilmemiştir.)

Sonra(bütün ümmetler) **ancak Rablerin**(in huzûr-u manevîsin)**e** (toplanmak üzere) **haşr olunacaklardır.** (O zaman O, her canlının hakkını birbirinden alacaktır.)" *(el-En'âm Sûresi:38)*

﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

Âyet: 61

"(Kullardan gizlenen azap, sevap, rızık ve ecelle ilgili) **gayb hazîneleri/** ***anahtarları/*** **ancak O'nun nezdindedir ki, Kendisinden başkası bunları bilemez. Karada ve denizde olan** (canlı cansız varlıklar)**ı sâdece O bilir.**

Hiçbir yaprak düşmez ki O onu(n düşüşünden önceki ve sonraki tüm hallerini) **bilmesin.**

Ne yerin karanlıklarındaki tek bir tâne, ne yaş, ne de kuru hiçbir şey müstesnâ olmamak üzere hepsi de mutlaka apaçık bir kitap (olan Levh-i Mahfûz)**da** (kayıtlı)**dır.)"** *(el-En'âm Sûresi:59)*

﴿وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Gökte ve yerde iyice gizlenmiş hiçbir şey yoktur ki, (onun bilgisi, ilgili meleklere göre) **pek açık olan** (Levh-i Mahfûz isimli) **yüce bir kitapta bulunmasın."** *(en-Neml Sûresi:75)*

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"O kâfir olmuş kimseler: 'O (kıyâmet) **ân**(ı) **bize gelmeyecektir' dedi. Sen** (onlara)**: 'Hayır!** (Duyularla idrâk edilemeyen) **tüm ğaybları bilen Rabbime yemin olsun ki; o** (kıyâmet) **elbette mutlaka size gelecektir.**

Ne göklerde, ne de yerde (ne aşağı, ne üst cihetlerde ve ne de varlık dâiresinde) **zerre ağırlığı**(na sâhip olan en ufak şey) **bile O'n**(un sonsuz malûmâtın)**dan kaybolmaz.**

İşte sana! Ne bundan daha küçüğü, ne de daha büyüğü yoktur ki, pek açık bir kitap (olan Levh-i Mahfûz)**da** (yazılı) **bulunmasın' de."** *(Sebe' Sûresi:3)*

Kulun Giriştiği Her İşten Allâh-u Te'âlâ'nın Haberdâr Oluşu:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

"Yoksa onlar (senin getirdiğin hak ve hakîkatler için)**: 'Onu o uydurdu' mu diyorlar?**

(Habîbim!) **Sen** (onlara)**: '**(Farz-ı muhal) **ben onu uydurduysam, artık siz benim için Allâh'tan** (gelecek iftirâ cezâsından) **hiçbir şey**(i engellemey)**e güç yetiremezsiniz.**

Sizin (Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerini tenkit için, onları kâh büyü, kâh uydurma diye adlandırarak) **kendisine dalmakta olduğunuz şeyleri hakkıyla bilen ancak O'dur.**

Benimle sizin aranızda gerçek bir şâhit olarak O yeterli olmuştur.

(İçinizden tevbe edip îmân edenleri çokça bağışlayan) **Ğafûr da,** (kullarına çok acıdığı için, bu gibi sözlerinden dolayı onları hemen helâk etmeyip tevbe fırsatı veren) **Rahîm de ancak O'dur' de."** *(el-Ahkâf Sûresi:8)*

Konuşulan Her Sözün Mutlaka Melekler Tarafından Kaydedildiği

﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾

"O (insan), (hayır veyâ şer) **hiçbir söz**(ü ağzından dışarı) **atmaz ki, onun yanında** (konuşulanı yazmaya) **hazır bir gözcü bulunmasın."** *(Kâf Sûresi:18)*

Zerre Kadar da Olsa Yapılan Hiçbir Hayrın ve Şerrin Karşılıksız Kalmayacağı:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۞ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾

"Her kim (dünyâda) **hayır bakımından zerre ağırlığı**(nda olan en ufak bir şey) **yapmışsa, onu**(n sevabını âhirette) **görecektir.**

Her kim de (dünyâda) **şer bakımından zerre ağırlığı**(nda olan en ufak bir şey) **yapmışsa, onu**(n cezasını âhirette) **görecektir."** *(ez-Zilzâl Sûresi:7-8)*

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۚ
﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ۘ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ ۘ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ۘ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۘ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ
الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ۘ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ
مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ ۘ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَآءَ ۘ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ
وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ
لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۘ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۘ
هُوَ الْغَنِىُّ ۘ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۘ اِنْ
عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا ۘ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ
لَا يُفْلِحُونَ ۘ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِى الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

Âyet: 62

﴿ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (62)

(أَلَا) **Âgâh olun,** (إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ) **muhakkak Allâh'ın velîleri,** onların durumu nedir, (لَا خَوْفٌ) **hiçbir korku yoktur,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** daha, (وَلَا هُمْ) **ancak onlar olmadılar,** nedir olmadılar? (يَحْزَنُونَ) **mahzun olacaklar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Âgâh olun; şüphesiz Allâh'ın velîleri ki, (insanlar korkuya kapıldığı zaman) **onlar üzerine** (istenmedik) **hiçbir** (şeyle karşılaşma) **korku**(su) **yoktur ve** (insanlar umduklarını bulamadıkları için üzüldüklerinde) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede, kullarının her işlerine, özellikle Kur'ân okumalarına ve sâlih amellerine tam mânâsıyla şâhit olduğunu bildirerek, itaatkârların kalplerini takviye edecek ve fâsıkların kalplerini kıracak bir ifâde kullandıktan sonra bu âyet-i kerîmeyi getirerek sâdık ve sıddîk olan ihlâslı velî kulların hallerini şerhetmeye başlamıştır.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ) **"Âgâh olun; şüphesiz Allâh'ın velîleri"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Kuddise Sirruhû)* şu îzâhı yapmıştır: "Velî" kelimesi; "Tâkip etme" anlamına gelen (وَلْي) masdarından alınmış "Fa'îl" vezninde bir kelime olup iki mânâya gelir, eğer bu vezin fâil mânâsında ise o zaman bu kelime: "Araya hiçbir isyân girmeksizin ibâdet ve tâatleri art arda gelen kimse" anlamına gelir. Yok eğer bu vezin mef'ûl mânâsında kabul edilirse o zaman mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ihsân ve lütufları kendisine art arda gelen kimse" şeklinde olur ki bunun anlamı; velî kulların bütün hallerinde mihnetlerden mahfûz (sıkıntılardan korunmuş) olmalarının beyânıdır. Mihnetlerin (ve musîbetlerin) en şiddetlisi günahları irtikâb etmek olduğuna göre **Hakk Sübhânehû** velî kullarını zellelerden sürekli muhâfaza ediyor demektir.

Nebî mutlaka mâsum olduğu gibi, velî de mutlaka mahfûz olur. Mahfûz ile mâsum arasındaki fark ise mâsum hiçbir günaha aslâ niyetlenmez, mahfûz ise bâzı kere onda böyle bir istek hâsıl olabilir, hattâ nâdir de olsa kendisinden zelleler sudûr edebilir, lâkin o zellede ısrarcı olmaz. Nitekim:

Âyet: 62

﴿ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ﴾

"Sonra yakın zamanda tevbe ederler" *(en-Nisâ Sûresi:17)* kavl-i şerîfinde bu husus beyân edilmiştir.

Bir kimse **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisini mükellef tuttuğu bütün tâatleri yapmaya muvaffak olmadıkça ve bütün günahlardan hattâ zellelerden uzak kalmadıkça gerçek mânâda velî olamaz. İslâm'da ne kadar övülen haslet varsa onların hepsi velîlerde bulunur. Velî bir kul, **Hakk Te'âlâ**'nın hakkında kusûr etmez, halkın hakkını da geciktirmez. Azap korkusuyla veyâ cennet mülâhazasıyla ibâdet etmez. Herkese hakkını verir, kimseden hakkını almaz, intikamcı olmaz, düşmanının başına gelene sevinmez, kin tutmaz, kimseye yaptığı iyiliği başa kakmaz, kendi şahsına da, yaptığı iyi amellerine de değer vermez.

Yine **İmâm-ı Kuşeyri** *(Rahimehullâh)*ın ***"er-Risâle"*** isimli eserindeki beyânı vechile; Ehl-i Hakk (Ehl-i Sünnet); "Bir velînin kendisinin evliyâdan olduğunu bilmesi mümkün müdür, değil midir?" diye ihtilâf etmişlerdir. **İmâm Ebû Bekr ibni Fûrek** *(Rahimehullâh)* bunu bilmesinin kişiye güvence vereceğini ve korku hâlini gidereceğini ortaya atarak bunu mümkün görmemiştir. **Üstâd Ebû Ali ed-Dekkāk** *(Kuddise Sirruhû)* ise bunun mümkün olabileceğini beyân etmiş, **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Kuddise Sirruhû)* da bu görüşte olduğunu açıklamış ve şöyle demiştir:

"Tabî ki bu durum evliyânın tamâmı için gerekli değildir, lâkin bâzısı kendinin velî olduğunu bilebilir ki bunu bilmesi de kendisine has olan özel bir kerâmet olur. Bir velîde bulunan her kerâmetin aynıyla cümle evliyâda bulunması gerekli değildir. Enbiyânın durumu ise buna benzemez, zîrâ her birinin mutlaka bir mûcizesi olması gerekir. Çünkü onlar insanların kendilerine inanıp tâbi olması için gönderilmişlerdir. Bu sebeple insanların onların doğruluğunu bilmesi şarttır. Bunun da bilinmesinin tek yolu mucizeye sâhip olmasıdır. Velîlerin velî olduklarını bilmek ise ne kendilerine, ne de insanlara gerekli değildir.

Sahâbe-i kirâmdan **Aşere-i Mübeşşere** *(Rıdvânüllâhi Aleyhim Ecma'în)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara cennetlik olduklarını bildirince elbette kendisini tasdîk etmişlerdir, ama yine de bu durum onların korku hâlini gidermemiştir. Ayrıca onların, âkıbetlerinin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından değiştirileceğinden korkmalarında bir sakınca yoktur, hattâ fayda vardır.

Hattâ bu müjdeyi aldıklarında onların kalplerinde **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**'ya karşı hâsıl olan heybet, tâzim ve iclâl başkalarının korkularından dahî ileri geçmiştir. *(er-Risâletü'l-Kuşeyriyye:2/521-522)*

Allâh Dostlarının Alâmetleri

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e evliyâullâhın kim olduğu sorulduğunda muhtelif hadîs-i şerîflerde farklı târifler yapmıştır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿أَلاَ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، قَالَ: «يُذْكَرُ اللهُ بِرُؤْيَتِهِمْ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar'** *(Yûnus Sûresi:62)* âyet-i celîlesinin tefsirinde: **'Onların görülmesiyle Allâh hatırlanır'** buyurmuştur." *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12325, 12/13)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Seyyidü'l-Kâinât Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِذِكْرِ اللهِ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ.»

"İnsanlardan Allâh'ın zikri için anahtar olanlar vardır ki, onlar görüldüğünde Allâh hatırlanır." *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10476, 10/2055; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:699, 1/455; el-Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, no:2466, 2/670; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/78)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın dostları kimdir?' diye sorulduğunda:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ فَقَالَ: «هُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ.»

'Görüldüklerinde Allâh hâtıra gelen kimselerdir' buyurmuştur." *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:17723, 24, 25, 26, 6/575; İbnü'l-Mübârek, ez-Zühd, no:218; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:140; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/348; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/207)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerîflerde zikredilen konunun sırrı şudur: Evliyâullâhın **Allâh-u Te'âlâ** ile şekilsiz bir kurbu (yakınlığı) ve maiyyeti (berâberliği) vardır.

Âyet: 62

Nitekim **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«قَالَ اللهُ تَعَالَى: أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Ben, Beni zikredenin meclis arkadaşıyım' buyurdu." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:680, 1/451; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliyâ, 6/42; Zebîdî, İthâf, 6/287; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:1224, 1/108)* diye bildirmiştir.

Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ**'yı sürekli zikreden ve O'ndan hiçbir zaman gaflet etmeyen velîlerle oturmak **Allâh-u Te'âlâ** ile mücâlese gibi olup onları görmek **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlatıcı, onlardan bahsetmek te **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrini celbedici olur. Nitekim güneşin karşısına tutulup onun nûruyla dolan bir aynada öyle bir hal hâsıl olur ki o aynanın karşısına getirilen bir şey, kendisi güneşin karşısına konulduğunda parlayacağı gibi o aynanın karşısına tutulduğunda da aynı aydınlığa sâhip olur. Hattâ aynaya mukābil getirilen pamuk güneşe yönlendirilmese bile aynaya yakınlığından dolayı tutuşur.

Yine böylece **Allâh-u Sübhânehû** Kendisiyle şekilsiz olarak gizli bir yakınlık ve münâsebet kazandıkları için velîlere Kendisinden etkilenme isti'dâdı (kābiliyeti) verdiği gibi kendi cinslerinden olan insanlarla şahsî münâsebetleri olduğu için de onları etkileme kābiliyeti yerleştirmiştir. İşte bu teessür ve tesir (etkilenme ve etkileme) o velînin yanına gelip kendisine bakan ve onun hallerini inkâr etmeme şartıyla meclislerinde oturan kişilerin **Allâh-u Te'âlâ** ile huzur bulma hâlini kazanmalarını iktizâ eder. Ancak:

﴿وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Allâh o fâsıklar (îman ve teslimiyetten çıkanlar) **toplumunu** (cennet yoluna) **hidâyet etmez"** *(el-Mâide Sûresi:108)* âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine ve dostlarına îman ve teslimiyetten hâriç olan kişileri bu mânevi huzur hâline eriştirmez, hattâ o dostuna hakaret edenlere harp îlân eder. Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: قَالَ اللهُ تَعَالَى:
«مَنْ عَادٰى لِي وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Her kim Benim velî bir kuluma düşmanlık ederse, muhakkak Ben ona harp îlân ederim' buyurdu" *(el-Buhârî, er-Rikāk:38, no:6137, 5/2384; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/349)* diye bildirmiştir.

Velîleri târif eden hadîs-i şerîf ve rivâyetlere devâm edecek olursak; velîlerin en bâriz alâmeti, dünyâya meyletmemek, ona karşı soğuk olmak ve âhirete çok rağbet etmektir. Nitekim **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edildiğine göre; bir kere Havârîler: "Ey **Îsâ**! Kendilerine korku ve üzüntü uğramayan evliyâullâh kimlerdir?" diye sorduklarında **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* velîleri şöyle tarif etmiştir:

«اَلَّذِيـنَ نَظَـرُوا إِلَـى بَاطِنِ الدُّنْيَا حِينَ نَظَرَ النَّاسُ إِلَـى ظَاهِرِهَا، وَالَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى اٰجِلِ الدُّنْيَـا حِيـنَ نَظَـرَ النَّـاسُ إِلَـى عَاجِلِهَا، فَأَمَاتُـوا مِنْهَا مَا يَخْشَـوْنَ أَنْ يُمِيتَهُـمْ، وَتَرَكُوا مَا عَلِمُوا أَنْ سَيَتْرُكُهُمْ؛ فَصَارَ اسْتِكْثَارُهُمْ مِنْهَا اسْـتِقْلَالًا، وَذِكْرُهُمْ إِيَّاهَا فَوَاتًا، وَفَرَحُهُمْ بِمَـا أَصَابُـوا مِنْهَـا حُزْنًـا؛ وَمَـا عَارَضَهُمْ مِـنْ نَائِلِهَـا رَفَضُوهُ، وَمَـا عَارَضَهُمْ مِـنْ رِفْعَتِهَا بِغَيْـرِ الْحَـقِّ وَضَعُوهُ، خَلِقَتِ الدُّنْيَا عِنْدَهُمْ، فَلَيْسُـوا يُجَدِّدُونَهَا، وَخَرِبَتْ بَيْنَهُمْ فَلَيْسُـوا يَعْمُرُونَهَـا، وَمَاتَـتْ فِـي صُدُورِهِـمْ فَلَيْسُـوا يُحْيُونَهَـا، يَهْدِمُونَهَـا فَيَبْنُـونَ بِهَـا اٰخِرَتَهُـمْ، وَيَبِيعُونَهَـا فَيَشْـتَرُونَ بِهَـا مَـا يَبْقَى لَهُمْ، رَفَضُوهَـا فَكَانُوا بِرَفْضِهَا هُـمُ الْفَرِحِينَ، بَاعُوهَا فَكَانُوا بِبَيْعِهَا هُمُ الْمُرْبِحِينَ وَنَظَرُوا إِلَى أَهْلِهَا صَرْعَى قَدْ خَلَتْ فِيهِمُ الْمَثُلَاتُ، فَأَحَبُّوا ذِكْـرَ الْمَـوْتِ، وَتَرَكُـوا ذِكْـرَ الْحَيَاةِ، يُحِبُّونَ اللهَ، وَيَسْـتَضِيئُونَ بِنُـورِهِ، وَيُضِيئُونَ بِهِ، لَهُمْ خَبَرٌ عَجِيبٌ، وَعِنْدَهُمُ الْخَبَرُ الْعَجِيبُ، بِهِمْ قَامَ الْكِتَابُ، وَبِهِ قَامُوا، وَبِهِمْ نَطَقَ الْكِتَابُ، وَبِـهِ نَطَقُـوا، وَبِهِـمْ عُلِـمَ الْكِتَابُ، وَبِهِ عُلِمُوا، لَيْسُـوا يَرَوْنَ نَائِلًا مَعَ مَـا نَالُوا، وَلَا أَمَانِيَّ دُونَ مَا يَرْجُونَ، وَلَا خَوْفًا دُونَ مَا يَحْذَرُونَ.»

"Onlar, insanlar dünyânın zâhirine bakarken dünyânın iç yüzüne bakanlardır, insanlar dünyânın peşinine (ellerinde olan imkânlarına) **bakarken onlar dünyânın geleceğine bakanlardır ki bu sebeple onlar kendilerini** (mânen) **öldüreceğinden korktukları şeyleri önceden öldürmüşler ve yakında kendilerini bırakacağını bildikleri şeyi baştan terketmişlerdir. Bu nedenle onların, dünyâyı çokça elde etmeleri** (kendilerine göre) **az bir şeyi elde etme sayılmış, dünyâyı anmaları geçici olmuş ve dünyâdan kazandıklarıyla sevinmeleri** (dâimâ) **üzüntü sebebi olmuştur.**

Âyet: 62

İşte onlar dünyâ nâiliyetlerinden karşılarına çıkanı terketmişler, haksız yere önlerine çıkan mertebeleri bırakmışlardır. Dünyâ onlar nezdinde eskidiğinden onu yenilememişler, onlar arasında dünyâ vîrân olduğundan onu tâmire kalkmamışlar, kalplerinde dünyâ ölü olduğu için onu canlandırmaya çalışmamışlardır.

Onlar dünyâlarını yıkarak onunla âhiretlerini binâ ederler, dünyâlarını satarak kendileri için bâkî kalanı onun karşılığında satın alırlar.

Onlar dünyâyı terketmişler ve onu terketmeleri sebebiyle sevinenler ancak kendileri olmuşlardır. Onlar dünyâyı satmışlar ve onu satmaları sebebiyle kâr edenler de ancak onlar olmuşlardır. Onlar dünyâ halkının tümüne, kendilerine köklerini kazıyan azaplar isâbet etmiş olan helâk olmuş kimseler nazarıyla bakmışlar, bu sebeple ölümü anmayı sevmişler ve hayattan bahsetmeyi terketmişlerdir.

Onlar Allâh'ı severler, O'nun nûruyla aydınlanırlar ve onunla (o nurla etrâfındakileri) **aydınlatırlar. Onların çok ilginç haberleri** (kıssaları) **vardır, çok ilginç haberler de ancak onların yanındadır.** (Allâh-u Te'âlâ'nın) **kitap**(larıyla amel) **ancak onlarla kāim olmuş, onlar da ancak o kitapla ayakta durmuşlardır. Kitap ancak onlarla** (diğer halka) **konuşmuş, onlar da ancak o kitapla konuşmuşlardır. Kitap ancak onlarla bilinmiş, onlar da ancak o kitap ile** (tanınmış ve) **bilinmişlerdir.**

Onlar nâil oldukları bu mertebenin yanında hiçbir şeyi nîmet görmezler, umdukları şeyin (mânevî mazhariyetlerin) **dışında hiçbir beklentiye girmezler, sakındıkları şey** (olan Allâh-u Te'âlâ'dan uzak kalma çekincesinin) **dışında da hiçbir şeyden korkmazlar."** *(Ahmed ibnü Hanbel, ez-Zühd, sh:60; İbnü Ebî Hâtim, 6/1964; es-Süyûti, ed-Dürru'l-mensûr:7/672-673; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/208-209)*

Allâh için çekilen açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi haller de evliyâullâhın alâmetlerinden ma'dûttur (sayılmıştır). Nitekim **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

«أَوْلِيَاءُ اللهِ قَوْمٌ صُفْرُ الْوُجُوهِ مِنَ السَّهَرِ، عُمْشُ الْعُيُونِ مِنَ الْعِبَرِ، خُمْصُ الْبُطُونِ مِنَ الْجُوعِ، يُبْسُ الشِّفَاهِ مِنَ الذَّوِيِّ.»

"Evliyâullâh; uykusuzluktan yüzleri sararan, (mahlûkāta) **tefekkür**(le nazar etmek)**den gözleri bozulan, açlıktan karınları boş olan, eriyip gitmekten dudakları kuruyan bir topluluktur."** *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/17; er-Ras'ânî, Rumûzü'l-künûz:3/69; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/59)*

Yine böylece tevâzu (alçak gönüllülük) ve sâkinlik **Allâh** dostlarının alâmetlerinden sayılmıştır. Nitekim **İbnü Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre: "Evliyâullâhın alâmeti, ihbât (tevâzu, sabır, namazı hakkıyla edâ ve infâk) ve sekîne (insanların meşrû işlerine müdâhale etmeyip, bağırıp çağırmayıp, en zor hâdiseleri bile sâkinlikle karşılama hâli)dir." *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/133)*

Allâh için okuyup okutarak ilim sâhibi olmak da velîlerin alâmetlerinden sayılmıştır, Nitekim **Hatîb-i Bağdâdî** ve **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehümellâh)*, **Ebû Hanîfe** ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın her ikisinin de:

قَالَ الْإِمَامَانِ؛ أَبُو حَنِيفَةَ وَالشَّافِعِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا:

«إِنْ لَمْ تَكُنِ الْعُلَمَاءُ أَوْلِيَاءَ اللهِ فَلَيْسَ لِلهِ وَلِيٌّ.»

"Âlimler (tefsir, hadis ve fıkıh âlimleri) **Allâh**'ın evliyâsı olmadıysa **Allâh**'ın hiçbir velîsi yok demektir!" *(Bikā'î, Nazmü'd-dürer:22/79; Nevevî, Şerhu'l-mühezzeb:1/24; el-Hatîb eş-Şirbînî, es-Sirâcü'l-münîr:2/27)* buyurduklarını nakletmişlerdir ki elbette bu, ilmiyle amel eden (takvâ sâhibi) âlimler hakkındadır.

Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Binbeşyüz sıddîkla karşılaştım, içlerinden kırkı Bedîl (Ebdâl'den), yedisi de Evtâd'dan idi. Hepsinin de tarîkatı ve mezhebi benim bulunduğum hâl idi."

Sehl *(Kuddise Sirruhû)*nun tarîkat ve sîretini anlatanlar ise onu şöyle tavsif etmişlerdir: "**Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* çok şükrederdi, çok zikrederdi, suskunluğu ve düşünceli hâli devamlı idi. İnsanlarla tartışması çok azdı, çok cömert tabiatlı idi, güzel ahlâkıyla, merhameti, şefkati ve insanların iyiliğini istemesi sebebiyle herkesin efendisi olmuştu. **Allâh-u Te'âlâ** kalbini nur, dilini ise hikmet ile doldurmuştu, Ebdâl'in en hayırlısı idi, Evtâd'dan olduğunu söyleyenler ise onların kutbu olduğunu ifâde ederlerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görüp sohbetinde bulunması nedeniyle sahâbeye kimse kıyâs edilemez olmasaydı elbette onlardan biri gibi olurdu. Kendisi övülen bir kişi olarak yaşamış ve **Basra**'da garip olarak vefât etmiştir.

Abdurrahmân ibni Ahmed adında bir zat, **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* ile arkadaşlık ederdi. Bir gün ona: "Yâ **Ebâ Muhammed**! Çoğu kere ben namaz için abdest alırken ellerimden akan sular altın-gümüş parçaları oluyor" deyince **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* ona: "Ey dostum! Sen bilmez misin ki çocuk ağladığı zaman onu meşgul etmek için eline oyuncak verirler, senin başına gelen de böyle bir şey olmasın?" buyurdu.

Âyet: 62

Sehl *(Kuddise Sirruhû)*nun evinde yırtıcı hayvanlar odası denilen bir yer vardı, hayvanlar **Sehl** Hazretlerinin yanına gelir, o da onları o odaya sokarak misâfir eder, onlara et yedirip gönderirdi.

Allâh-u Te'âlâ İçin Birbirini Sevmenin Fazîletlerini Beyân Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler

Şu bilinsin ki; evliyâullâh hakkında hadîs-i şerîflerde ve rivâyetlerde birçok sıfatlar gelmiştir, bunların bâzısı birbirine yakın, bir kısmı bidâyet (başlangıç) halleri îtibarıyla, diğer bir kısmı ise nihâyetleri (sonunda eriştikleri mertebeler) hasebiyledir.

Tabî ki bu sıfatların en mühimi kendi nefisleri için iş yapmamaları, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası ile karar ve istikrarlarının olmayışı ve **Allâh** için birbirlerini sevmeleridir.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ قَالَ: «اَلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ فِي اللهِ.»

Bir kere **Nebî** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"Şüphesiz Allâh'ın dostları varya, onlar üzerine hiç korku yoktur ve onlar aslâ mahzun olmayacaklardır"** âyetinde geçen evliyânın kimler olduğu sorulduğunda: **"Onlar Allâh uğrunda birbirini seven kimselerdir"** buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/679)*

Şu bir gerçektir ki; **Allâh** için birbirine sevmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın da o kullarını sevmesini mûciptir ki zâten velîlik **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevdiği kul olmaktan ibârettir. Nitekim **Ebû İdrîs el-Havlânî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَالْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ، وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَالْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Benim için birbirini sevenleri, Benim için birlikte oturanları, Benim için birbirini ziyâret edenleri ve Benim için birbirine cömertçe ikrâm edenleri Benim de sevmem vâcib oldu' buyurdu." *(İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta, eş-Şa'r:16, no:1779, sh:634; el-Hâkim, el-Müstedrek, no:7314, 4/186; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/347)*

Yine böylece **Allâh** için birbirini sevmenin fazîleti hakkında **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ؛ اَلْحُبُّ فِي اللهِ، وَالْبُغْضُ فِي اللهِ.»

"Amellerin en üstünü; (sevdiğini) **Allâh için sevmek,** (kızdığına) **Allâh için kızmaktır."** *(Ebû Dâvûd, es-Sünne:1, no:4599, 2/609; el-Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb, no:4440, 4/87; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/348)*

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de bu konuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ رَجُلًا زَارَ أَخًا لَهُ فِي قَرْيَةٍ أُخْرَى، فَأَرْصَدَ اللهُ لَهُ عَلَى مَدْرَجَتِهِ مَلَكًا فَلَمَّا أَتَى عَلَيْهِ، قَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: أُرِيدُ أَخًا لِي فِي هٰذِهِ الْقَرْيَةِ، قَالَ: هَلْ لَكَ عَلَيْهِ مِنْ نِعْمَةٍ تَرُبُّهَا؟ قَالَ: لَا، غَيْرَ أَنِّي أَحْبَبْتُهُ فِي اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، قَالَ: فَإِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكَ، بِأَنَّ اللهَ قَدْ أَحَبَّكَ كَمَا أَحْبَبْتَهُ فِيهِ.»

"Şüphesiz bir adam başka bir karyede bulunan (din) **kardeşini ziyâret et**(mek üzere bir yola gir)**di. Allâh-u Te'âlâ da onun yolu üzerinde kendisi için gözcü bir melek tâyin etti. O kişi meleğin yanına gelince** (insan sûretine giren melek ona)**: 'Nereyi** (ziyâret etmek) **istiyorsun?' dedi. O: 'Şu karyede bulunan bir kardeşimi** (ziyâret etmek) **istiyorum' deyince o melek: 'Onun senin üzerinde kendisiyle sana iyilik yaptığı bir nîmeti mi var** (ki o kadar yoldan onu ziyârete gidiyorsun)**?' diye sordu. O da: 'Hayır, lâkin ben onu Allâh-u Azze ve Celle uğrunda sevdim' diye cevap verdi. Bunun üzerine o melek: 'Şüphesiz ben sana Allâh'ın elçisiyim ki; muhakkak sen o kişiyi O'nun uğrunda sevdiğin gibi Allâh da gerçekten seni sevdi** (müjdesini sana vermeye geldim)**' dedi."** *(Müslim, el-Birr:12, no:2567, 4/1988; er-Ras'anî, Rumûzü'l-künûz, 3/70)*

Yine evliyâullâhı "**Allâh** için birbirini sevme" sıfatıyla vasfetme sadedinde **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «قَالَ اللهُ تَعَالَى: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي

Âyet: 62

لِلْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ الَّذِينَ يَعْمُرُونَ مَسَاجِدِي بِذِكْرِي وَيُعَلِّمُونَ النَّاسَ الْخَيْرَ وَيَدْعُونَهُمْ إِلَى طَاعَتِي أُولَئِكَ أَوْلِيَائِي الَّذِينَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّ عَرْشِي وَأُسْكِنُهُمْ فِي جِوَارِي وَأُومِنُهُمْ مِنْ عَذَابِي وَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ قَبْلَ النَّاسِ بِخَمْسِمِائَةِ عَامٍ يَتَنَعَّمُونَ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.» ثُمَّ قَرَأَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Allâh-u Te'âlâ: 'Benim uğrumda birbirini sevenleri Benim de sevmem hak oldu (kesinleşti), **Benim uğrumda birbirini ziyâret edenleri sevmem hak oldu, Benim uğrumda bir araya gelip oturanları, Benim zikrimle mescidlerimi mâmur edenleri, insanlara hayır** (dînî ilimler) **öğretip onları Benim ibadetime davet edenleri Benim de sevmem hak oldu. İşte onlar Benim öyle dostlarımdır ki Ben onları Arş'ımın gölgesinde gölgelendireceğim, onları mânevî civarımda yerleştireceğim, azâbımdan onları emin kılacağım ve onları, insanlardan beşyüz yıl evvel cennete girdireceğim ki onlar orada nimetlenecekler ve onlar orada ebedi kalıcıdırlar" buyurdu.'**

Bunları söyledikten sonra **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allâh'ın dostları var ya, onlar üzerine hiç korku yoktur ve onlar aslâ mahzun olmayacaklardır"** âyetini okudu." *(İbnü Merdûye; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/678)*

Allâh için birbirini seven velîlerin yüksek makāmını beyân eden en önemli rivâyetlerden birini de **Ebû Müslim** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي مُسْلِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ مَسْجِدَ حِمْصَ، فَإِذَا فِيهِ حَلْقَةٌ فِيهَا اثْنَانِ وَثَلَاثُونَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... فَإِذَا مُعَاذٌ يُصَلِّي إِلَى سَارِيَةٍ قَالَ: فَصَلَّيْتُ عِنْدَهُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ جَلَسْتُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ السَّارِيَةُ، ثُمَّ احْتَبَيْتُ فَلَبِثْتُ سَاعَةً لَا أُكَلِّمُهُ، وَلَا يُكَلِّمُنِي قَالَ: ثُمَّ قُلْتُ: وَاللهِ إِنِّي لَأُحِبُّكَ لِغَيْرِ دُنْيَا أَرْجُوهَا أُصِيبُهَا مِنْكَ وَلَا قَرَابَةَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ. قَالَ: فَلِأَيِّ شَيْءٍ قَالَ: قُلْتُ: لِلهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. قَالَ: فَنَثَرَ حِبْوَتِي، ثُمَّ قَالَ: فَأَبْشِرْ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ يَغْبِطُهُمْ بِمَكَانِهِمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ.» قَالَ ثُمَّ: خَرَجْتُ فَأَلْقَى عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ قَالَ: فَحَدَّثْتُهُ بِالَّذِي حَدَّثَنِي مُعَاذٌ فَقَالَ: عُبَادَةُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَرْوِي عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ

قَالَ: «حَقَّتْ مَحَبَّتِي عَلَى الْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، يَعْنِي نَفْسَهُ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَنَاصِحِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي عَلَى الْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي عَلَى الْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ يَغْبِطُهُمْ بِمَكَانِهِمُ النَّبِيُّونَ وَالصِّدِّيقُونَ.»

"Bir kere ben **Humus** mescidine girmiştim ki orada bir halka vardı ve o halkada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından otuziki kişi bulunuyordu. O anda **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ın bir direğe doğru namaz kıldığını gördüm, hemen onun yanında namaza durdum. Namazını bitirince onunla aramda sâdece bir direk bulunduğu halde oturdum, ayaklarımı dikip göğsüme doğru toplayarak oturdum, sonra bir saat bekledim, ben onunla konuşmuyordum, o da benimle konuşmuyordu.

Sonra kendisine: "Vallâhi şüphesiz ben seni, senden ulaşacağımı umduğum bir dünyâlık olmaksızın ve benimle senin aranda bir akrabâlık bulunmaksızın seviyorum" dedim. Kendisi: "O zaman niçin seviyorsun?" deyince ben: "**Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ** için" dedim. Bunun üzerine (samimiyetten) dizlerimi bağladığım elbiseyi çekip bozarak: "Eğer doğru söylüyorsan sana müjde olsun! Çünkü ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

"Allâh uğrunda birbirini sevenler Allâh'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı (mahşer) **gün**(ün)**de Arş'ın gölgesinde olacaklardır.** (Yüksek) m**akamlarından dolayı Nebîler ve şehidler bile onlara imrenecektir"** buyururken işittim" dedi.

Sonra yanından çıktım (sahâbe-i kirâmın ulularından) **Ubâde ibni's-Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)* ile karşılaştım ve hemen ona **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ın bildirdiği hadîsi anlattım.

O zaman **Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın: **"Benim Zât'ım uğrunda birbirini sevenleri Benim de sevmem hak oldu** (kesinleşti)**. Benim uğrumda birbirine iyilik düşünenleri Benim de sevmem hak oldu. Benim uğrumda birbirini ziyâret edenleri sevmem hak oldu, Benim uğrumda birbirine cömertlik yapanları Benim de sevmem hak oldu. Onlar** (kıyâmet günü) **nurdan minberler üzerinde olacaklardır. Makamlarından dolayı Nebîler ve Sıddıklar dahî onlara imrenecektir"** buyurduğunu naklederken işittim" dedi. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:22782, 37/444-445; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 13/145; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/296; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/679)*

Âyet: 62

İbnü Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Allâh** için birbirini seven velîlerin fazîleti sadedinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُتَحَابِّينَ فِي اللهِ لَعَلَى عَمُودٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فِي رَأْسِ الْعَمُودِ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَةٍ يُضِيءُ حُسْنُهُمْ أَهْلَ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ أَهْلَ الدُّنْيَا يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْطَلِقُوا بِنَا حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى الْمُتَحَابِّينَ فِي اللهِ فَإِذَا أَشْرَفُوا عَلَيْهِمْ أَضَاءَ حُسْنُهُمْ أَهْلَ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ أَهْلَ الدُّنْيَا، عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ خُضْرٌ مِنْ سُنْدُسٍ مَكْتُوبٌ عَلَى جِبَاهِهِمْ هٰؤُلَاءِ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ.»

"Şüphesiz Allâh uğrunda birbirini sevenler elbette kırmızı yakuttan mâmul büyük bir sütunun üzerindedirler ki o sütunun başında yetmiş-bin oda vardır, güneş dünyâ ehlini aydınlattığı gibi onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır.

Onlardan (cennet ehlinden) **bâzısı diğerlerine: 'Hadi bizi götürün de Allâh uğrunda birbirini sevenlere bakalım' der. Onların yanına yaklaş-tıklarında güneş dünyâ ehlini aydınlattığı gibi onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Onların üzerinde ipekten yeşil elbiseler bulunur, alınları üzerinde de: 'İşte bunlar Allâh uğrunda birbirlerini sevenlerdir' yazılıdır."** *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, no:617, 2/392; Ebu'l-Kāsım İshâk el-Huttelî, ed-Dîbâc, no:70, sh:45, 82-83; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/380; İbnü Kudâme, Kitâbü'l-mütehâbbîn, no:39; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/680)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine bu hususta şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُتَحَابِّينَ لَتُرَى غُرَفُهُمْ فِي الْجَنَّةِ كَالْكَوْكَبِ الطَّالِعِ الشَّرْقِيِّ أَوِ الْغَرْبِيِّ فَيُقَالُ: مَنْ هٰؤُلَاءِ؟ فَيُقَالُ: هٰؤُلَاءِ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Şüphesiz (Allâh uğrunda) **birbirini sevenler var ya; elbette onların cennetteki köşkleri doğuda veyâ batıda doğan yıldız gibi** (yüksek olarak diğer cennet ehline) **görünecektir. Bunun üzerine: 'Bunlar kimlerdir?' denilince: 'İşte bunlar Allâh-u Azze ve Celle uğrunda birbirini sevenlerdir' buyrulacaktır."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:11829, 18/345; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/681)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* onların bu vasfını:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ لَأُنَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلاَ شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِمَكَانِهِمْ مِنَ اللهِ تَعَالَى»، قَالُوا: «يَا رَسُولَ اللهِ! تُخْبِرُنَا مَنْ هُمْ؟»، قَالَ: «هُمْ قَوْمٌ تَحَابُّوا بِرَوْحِ اللهِ عَلَى غَيْرِ أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ وَلاَ أَمْوَالٍ يَتَعَاطَوْنَهَا، فَوَاللهِ إِنَّ وُجُوهَهُمْ لَنُورٌ وَإِنَّهُمْ عَلَى نُورٍ، لَا يَخَافُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ، وَلاَ يَحْزَنُونَ إِذَا حَزِنَ النَّاسُ»، وَقَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Şüphesiz ki Allâh'ın kullarından elbette öyle insanlar vardır ki, peygamber ve şehid olmadıkları halde kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ'ya olan yakınlıklarından dolayı nebîler ve şehitler onlara gıpta ederler" buyurarak açıklamıştır. Bunun üzerine sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Onların kim olduğunu bize haber verir misin?" diye sorunca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlar, aralarında rahimler** (akrabâlık bağları) **ve alıp verdikleri mallar bulunmaksızın Allâh'ın ravhı** (kalplerin hayâtı mesâbesinde olan kitabı Kur'ân-ı Kerîm) **ile birbirini seven bir kavimdir. Vallâhi şüphesiz onların yüzleri elbette nurdur, şüphesiz ki onlar nur**(dan minberler) **üzerindedirler. İnsanlar korktuğunda onlar korkmazlar, insanlar mahzun olduğunda onlar üzülmezler."** buyurmuştur.

(Sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*): **"Âgâh olun! Şüphesiz ki Allâh'ın dostları** (var ya)**, onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmayacaklardır"** *(Yûnus Sûresi:62)* âyet-i kerîmesini okudu. *(Ebû Dâvûd, el-Büyû':78, no:3527, 2/311; et-Tirmizî, ez-Zühd:53, no:2390, 4/598; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:22969, 8/449; İbnü Ebî Hâtim, 6/1963; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:9001; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/60)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîflerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* velîler hakkında birkaç sıfat açıklamıştır. Bunların hepsi aslında birbirine muhâlif düşmeyen sıfatlardır. Zâten üstün ahlâk, tevâzu ve **Allâh** için birbirini sevmek îman ve takvânın ayrılmaz ahkâmından ve onlara mahsus eserlerindendir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* irşâd ve tezkîr (nasîhat yoluyla hatırlatma) makāmının iktizâsına (îcâbına) göre, soran kişiyi yâhut orada bulunanları teşvik için farklı zamanlarda farklı târifler yapmıştır.

Âyet: 62

Bâzı vasıfları öne çıkarması ise daha belirgin oldukları için insanların anlayışına yakın olmaları îtibârıyladır. Elbetteki bu vasıflar içinde en öne çıkarılan, velîlerin hiçbir menfaat ve akrabâlık ilişkisi bulunmaksızın birbirlerini sırf **Allâh** rızâsı için sevmeleridir.

Bu hadîs-i şeriflerde peygamberlerin velîlere gıpta edeceğinin açıklanması, velîlerin güzel hâlinin temsîl tarîki üzere tasvîri mâhiyetindedir. Bâzı ulemâ ise peygamberler ümmetlerinin derdine düşecekleri için onların o gün bu telâşeden âzâd olan velîlerin mânevî meclislerinde rahat oturmalarına gıpta edeceklerini açıklamışlardır.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; gıpta, hasedin bir türüdür, ancak hased mezmûm (kötülenmiş), gıpta ise beğenilmiştir. Aralarındaki fark ise, hased sâhibi haset ettiği kişideki nîmetin elinden çıkmasını temennî eder, gıpta eden ise onun nîmetinin zevâlini istemeksizin gıpta ettiği kişideki nîmetin bir mislini de kendisi için arzular.

Molla Fenârî *(Kuddise Sirruhû)* ***"Tefsîru'l-Fâtiha"*** isimli eserinde şöyle demiştir: "Peygamberler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerinde yarattığı şefkatten dolayı kıyâmet günü ümmetleri adına çok endişelenecekler ve: (اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ) **"Ey Allâh! Kurtar, kurtar"** *(el-Buhârî, Sıfatü's-salât:45, no:773, 1/278)* diye yalvaracaklar. Bu durumda ümmetler kendileri hakkında korkuya kapılmışken enbiyâ kendileri hakkında emin olsalar da ümmetleri hakkında korku duyacaklar. Kendileri adına (âhirette) emin olan velîler ise emniyet içerisinde olup hiçbir endişe taşımadıklarından peygamberler onlara bu hususta gıpta edecekler." *(Nebîlerin, velîlere gıpta edeceğine dâir sahîh hadîs-i şerîf bir önceki sayfada zikredilmiştir.)*

Hiçbir Velî Hiçbir Peygamberden Üstün Olamaz

Şu bilinsin ki; geride zikredilen hadîs-i şerîflerde velîlerin peygamberlerden üstün olduklarına delâlet eden bir mânâ bulunmamaktadır. Zâten böyle bir îtikat insanı kâfir eder. **Muhyiddîn ibni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*ya izâfe edilen: "Velîler peygamberlerden üstündür" şeklindeki görüş birçok inkârcının onu kâfir saymasına sebebiyet vermiştir. Oysa o böyle bir îtikattan son derece uzaktır. Nitekim ***"el-Fütûhât"*** isimli eserinde vesâir teliflerinde bu sözün inkârcıların anladığı mânâda olmadığını defâatle beyân etmiştir.

Yine böylece ***"el-Kurbe"*** isimli eserindeki: "Ârif olan bir zâttan bir söz işiten kişinin onun maksadını iyi anlaması gerekir, sözün mânâsını anlamadan tenkide kalkışmak câiz olmaz.

Benim söylediğim husus şudur ki; bir peygamberin hem velîlik hem de risâlet mertebesi vardır, risâlet makāmı tebliğinin kesilmesi ile biter (zîrâ vefat eden bir peygamberin artık tebliğ yapması düşünülemez), velîlik ve mârifet mertebesi ise sürekli bâkî kalır. Dolayısıyla bir peygamber velî ve ârif olması hasebiyle rasül olması haysiyetinden daha yüksek mertebe sâhibidir. Benim maksadım budur! Yoksa bizden bir velî, rasüllerden daha yüksek makama sâhip olur demek değildir. Böyle bir rüsvaylığa düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!" şeklindeki açıklaması bu hususta sarih bir ifâdedir.

Yine böylece **İmâm Şa'rânî** *(Kuddise Sirruhû)* **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun: "Bana nübüvvet makamından iğne deliği kadar az bir hal açılacak oldu ama bu o makama girmek bakımından değil de sâdece tecellî ve görmek bakımından böyle bir hâl ile karşılaştım, az kaldı yanacaktım!" dediğini nakletmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/266-267)*

Dolaysıyla bu büyüklerin sözlerini güzel anlamak ve yanlış anlaşılmaya müsâit olan ibâreleri iyi yorumlamak gerekir. Aksi takdirde velîlerden birinin nebîlerden herhangi birinden efdal olduğuna inanmak büyük kâfirlik ve dalâlet olduğuna göre **Allâh** dostlarını bu gibi durumlara düşürecek ithamlara inanmaktan son derece sakınmak gerekir.

İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun da açıkça beyân ettiği gibi velîlerin en üstünü **Ebûbekr es-Sıddîk**'tır. Eğer bir velînin bir nebîden üstün tutulması câiz olsaydı bu durum onun hakkında sâbit olurdu. Oysa hadîs-i şerifte **Ebûbekr es-Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti peygamberlerin hâricindeki kimselere ta'mîm edilmiştir. Nitekim **Ebüdderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَلَا غَرَبَتْ، عَلَى أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ أَفْضَلَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ.»

"Güneş, nebîlerden ve rasüllerden sonra Ebûbekr'den daha fazîletli bir kimse üzerine doğmamıştır ve batmamıştır!" *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:135, 1/152; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/325; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7306)*

Sıddîk-ı Ekber hakkında dahî peygamberlere karşı fazîlet sâbit olmazken ya ondan gayrisi nasıl üstün sayılabilir? Fakat Şî'a'nın ekserîsi **Ali** *(Kerramellâhü vechehû)* ve onun evlâdı olan mübârek imamları Ülü'l-Azm'den olan ve olmayan birçok enbiyâ ve rasüllerden üstün saymışlardır ki onların bu hususta dayanakları ancak yalan haberler ve isâbetsiz fikirlerdir.

Âyet: 62

Ancak şunu da bildirelim ki; **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun peygamberin velîlik tarafını nübüvvet cihetinden efdal tutması kendi keşfine göre sâbitse de **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* bunu kabul etmemiştir.

Nitekim kendisi Farsça mektuplarından birinde: "Keşifleri husûsunda keşif ehlini taklit etmek câiz olmaz, zîrâ keşif başkasına karşı bir delil teşkil etmez ve onu bağlamaz" demiştir.

Lâkin bu sözde keşif ehlini taklit etmeyi yasaklamaktan ziyâde bir ifâde bulunmamaktadır. Dolayısıyla evliyâullâhı reddedip -me'âzellâh- onları zındıklıkla ithâm etmek **İmâm-ı Rabbânî Hazretleri**'nin bu sözünden aslâ çıkartılamaz. Zîrâ onun bu kelâmında bu konuda en ufak bir râyiha dahî mevcut değildir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/266-267)*

Şu bilinsin ki; **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*-nun görüşüne katılmayarak nebînin nübüvvet cihetini velâyet tarafından üstün kabul etmiş ve bu hususta şunları söylemiştir:

"Meşâyıhtan bâzısı sekr (mânevî sarhoşluk) hâlinde: 'Velâyet nübüvvetten efdaldir' demişlerdir.

Bâzısı da velînin nebîden efdal olduğu düşüncesi ortadan kalksın diye bu sözü: 'Peygamberde bulunan velîlik tarafı, peygamberin nübüvvet tarafından daha fazîletlidir' diye tefsir etmiştir.

Lâkin hakîkatte bu iş tersinedir, zîrâ peygamberde bulunan nübüvvet ciheti yine kendisinde mevcut olan velîlik tarafından daha fazîletlidir.

Evet, velîlikte halk tarafına yöneliş mümkün olamamaktadır ama bunun sebebi göğüs darlığıdır. Peygamberlik cihetinde ise kalp tamâmen münşerih (açık) olduğu için **Hakk**'a teveccüh halkla ilgilenmeye, halka yöneliş de **Hakk Sübhânehû**'ya teveccühe mâni olmamaktadır.

Nübüvvet makāmında sâdece halkla ilgilenmek yoktur ki 'Velîlikte sâdece Hakka yöneliş var' denilerek velîlik ciheti ona karşı tercih olunsun! Bu sözü söylemekten **Allâh-u Sübhânehû**'ya sığınırız!

Zîrâ sâdece halkla ilgilenmek hayvanlar mesâbesinde olan avâmın mertebesidir. Nübüvvetin şânı ise bu gibi şeylerden pek ulu ve çok yücedir. Mânevî sarhoşluğa tutulmuş kimselere göre bu mânânın anlaşılması çok zorsa da halleri müstakîm olan büyükler bu gerçeği anlamakla seçkin kılınmışlardır." *(el-Mektûbât, no:108, 1/114)*

Âyet: 62

Velîlik İçin Kerâmet Şart Değildir

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; hiçbir velî kendisinden zâhir olan kerâmete önem vermez, hattâ onun varlığını dahî mülâhaza etmez. Ancak yaşadığı yolun ve sâhip olduğu inancın doğruluğuna delil olması bakımından kerâmetin **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi olduğunu yakînen bilmeleri hasebiyle ellerinde zuhûr eden kerâmetler onların yakîninin kuvvetlenmesine ve basîretlerinin ziyâdeleşmesine vesîle olur. *(er-Risâletü'l-Kuşeyriyye:2/521-522)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; avâmın sandığı gibi hârikulâde haller göstermek ve gaybî konuları bilmek evliyânın alâmetlerinden değildir. Zîrâ bu durum evliyâullâhtan birçoklarında bulunmamaktadır.

Aksine bâzı **Allâh** düşmanlarında da istidrâc yolu üzere bulunduğu bilinmektedir. (Nitekim sahte peygamber Müseylemetü'l-kezzâb gelecekle alâkalı olmasa da adamlarına kendinden uzakta yaptıkları bâzı şeyleri kendisine gidip gelen bir cinin bildirmesiyle bildirirdi ki bu onun hak yolda olduğuna hiçbir zaman delâlet etmemiştir.)

Bu yüzden Sûfiyye-i Aliyye: "Kerâmet erkeklerin hayzıdır (âdet kanı bezi gibidir), mutlaka halktan gizlenmesi lâzımdır. Hiçbir velînin kerâmet gösterdi diye diğer bir velîye karşı meziyeti yoktur" demişlerdir. Bundan dolayı evliyâullahtan bâzısı ellerinde çok hârikulâde kerâmetlerin zuhûr etmiş olmasına sonradan nâdim (pişman) olmuşlardır.

İsmâ'îl Hakkî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; velîlikte maddî kerâmetler şart değildir, zîrâ İslâm dîni dışındakilerde de bâzı hârikulâdelikler bulunabilir. Lâkin velîlikte kalbî kerâmetler şart koşulmuştur. Zîrâ velîlik makamına gelen kişinin ilâhî (ledünnî) ilimlerle ve Rabbânî mârifetlerle donatılması kaçınılmazdır.

Bu iki kerâmet bâzen birtakım velîlerde toplanabilir, nitekim **Şeyh Abdülkādir Geylânî** ile **Şeyh Ebû Medyen el-Mağribî** hazarâtında iki kerâmet de toplanmıştır. Nitekim **Şark** ehlinden kimsede **Abdülkādir** *(Kuddise Sirruhû)*da zuhûr eden hârikulâdelikler, **Mağrib** ehlinden hiçbir kimsede de **Ebû Medyen** *(Kuddise Sirruhû)*da görünen kerâmetlerin bir misli nakledilmemiştir. Üstelik kendilerinde mânevî ilimlerin ve mârifetlerin küllî mânâda mevcudiyeti de bilinmektedir.

Bâzen bu iki kerâmet ayrılabilir, bu durumda mânevî ilimler bulunmakla birlikte zâhirî kerâmetler olmayabilir.

Âyet: 62

Nitekim fenâ ehlinden (Allâh-u Te'âlâ'nın zikriyle nefsini kaybetme makamına ermiş) olan kâmil zatların ekserîsinde durum böylecedir. Zâten su üzerinde yürümek, havada uçmak ve kısa zamanda uzak mesâfeleri kat etmek gibi maddî hârikulâdelikler ruhbân sınıfında ve filozoflarda da sudûr etmiştir. Oysa **Hakk Te'âlâ** onları bilmedikleri yönden hızlân (rüsvaylık) ile istidrâca (derece derece helâke çekme muâmelesine) tâbi etmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; konuyu özetleyecek olursak; biz bir şahsı mümin ve müttakî olarak görürsek onun görünen durumuna îtibar ederek velî olduğuna hükmederiz. Bu durumda ona gereken tâzim ve ihtirâmı göstermemiz vâcip olur. Ancak onu herhangi bir rasül veyâ nebîden üstün görerek yâhut ona, müşriklerin ilâhlarına yaptıkları şekilde tapınarak aşırıya kaçmayız ve böyle bir zâttan kerâmet sudûr etmesini de şart koşmayız. Zâten kerâmet olarak istikāmet kâfidir ve kâmil olan velîlerin kerâmete îtibârı yoktur. Bu zatlar husûsî yâhut umûmî mânâda Müslümanların bir menfaati yoksa ellerinde bir kerâmet zuhûr etmesini aslâ istemezler. Bu yüzden evliyâullâh:

«اَلْكَرَامَةُ حَيْضُ الرِّجَالِ وَمَنِ اغْتَرَّ بِالْكَرَامَاتِ بِالْكَرٰى مَاتَ.»

"Kerâmet erkeklerin hayzıdır (kadınlar hayız hallerini sakladıkları gibi velîler de kendilerinden kerâmet zuhûr etmesini istemezler), kerâmetlerle mağrur olan(ın rûhu) gafletle ölür" buyurmuşlardır.

İmâm-ı Şa'rânî ***"el-Cevâhir ve'd-Dürer"*** isimli kitabında şöyle demiştir: Şeyhimiz (Ali el-Havvâs) şöyle anlatırdı: "Velî bir kulda zelle vuku bulursa ânında tevbe edip döner, eğer o anda dönmezse mânevî hicap (perde) ile cezâlandırılır ki o perde de; halk dilinde kerâmet diye isimlendirilen hârikulâde şeyler göstermenin ona sevdirilmesiyle hâsıl olur. Böylece o: 'Ben bu zelle ile cezâlandırılmış olsaydım bu tasarruf benden alınırdı' demeye başlar. Hâlbuki o tasarrufun devamının kendisi için bir istidrâc (anlamadığı yerden helâke çekilme) muâmelesi olduğunu farkedememiştir. Aksine onun, hiç zellesi yokken bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden ve istidrâcından sürekli korkması gerekirken o kişi zelleye düştükten sonra dahî bundan endişe duymuyorsa mânen hicaplanmış demektir."

Kerâmetler içerisinde en zararlı olanı ise sâhibini meşhur eden hârikulâdeliklerdir, zîrâ şöhret âfettir. Hattâ **Ali el-Havvâs** *(Kuddise Sirruhû)*dan kerâmetlerin kemâl mertebesini noksan edeceği nakledilmiştir ve bu görüş meşhur haberde geçen:

«خُصَّ بِالْبَلَاءِ مَنْ عَرَفَهُ النَّاسُ.»

"İnsanların tanıdığı kişiler belâ ile seçkin kılınmıştır" sözü ile de desteklenmiştir.

Bu makamda konuşulacak söz çoktur, tasavvuf erbâbının kitapları bunlarla doludur. Bir velîyi tanıma husûsunda îtimat edilecek hususların en güzeli onun şerî'at-i ğarrâya hakkıyla tâbi olması ve mehaccet-i beyzâya (bembeyaz cadde olan Ehl-i Sünnet yoluna) sâlik bulunmasıdır.

Artık her kim şerî'atten bir karış ayılırsa velîlikten merhalelerce uzaklaşmış olur ki bu kişi bir milyon kerâmet gösterse de ona velî adı takılamaz.

Maalesef bugün (takrîben hicrî:1235 yılında) şerî'atin îtibâr ettiği velîler Kibrît-i Ahmer (en değersiz şeyi bile değdiğinde altına çeviren ulaşılamaz mâden)den daha değerli (ve bulunmaz bir) hâle gelmişlerdir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/199, 203-208, 269-272)*

Allâh Dostu Olma Vasfını Kazandıracak Sebepler

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; velâyet, kurb-u ilâhîden (Allâh-u Te'âlâ'ya mânevî yakınlıktan) ibârettir. Bu yakınlık derecelerinin ednâsı ise, mücerred îmanla hâsıl olur. Nitekim:

﴿اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾

"Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi(; yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır"** *(el-Bakara Sûresi:257)* âyet-i kerîmesi bunu bildirmektedir. Yakınlık derecelerinin âlâsı ise enbiyânın nasîbidir. Peygamberler içerisinde en üstün derece ise **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mahsustur ki ona âit olan terakkî (mânevî yükseliş)ler sonsuza kadar nihâyet bulmaz.

Velâyet Sebeplerinden Birincisi Zikirdir. (Kişiyi Allâh dostlarına ilhâk edecek sıfatların başında hiç şüphesiz ki zikir gelmektedir.)

Özel velîlik isminin kendisi hakkında kullanılması uygun düşen ve bu hususta îtibâra alınacak en aşağı basamakta bulunan kişi ise sûfiyye hazarâtının ıstılahına göre -ki inşâallâh bu âyet-i kerîmeden kastedilen mânâ da budur- kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrinde müstağrak (dalıp kalmış) olandır. Nitekim melekler hakkında zikredilen sıfat da:

﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾

Âyet: 62

"(Bıkıp usanmadan) **gece ve gündüz** (dâimâ Allâh'ı tenzîh ve) **tesbîh ederler.** (Gaflet ederek ya da başka bir işle uğraşarak) **hiç gevşeklik göstermezler!"** *(el-Enbiyâ Sûresi:20)* kavl-i şerîfinde zikredildiği üzere sürekli zikirde bulunmaktır.

Zikrin fazîleti hakkında sayısız hadîs-i şerîfler mevcutsa da velîlikte en mühim husus kalbin mâsivâdan pâklığı olduğuna göre, bunu da ancak zikrullâh temin ettiği için bu konuda birkaç hadîs-i şerîf zikredelim:

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ صِقَالَةً، وَإِنَّ صِقَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ أَنْجَى مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ.» قَالُوا: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: «وَلَا الْجِهَادُ، إِلَّا أَنْ يَضْرِبَ بِسَيْفِهِ حَتَّى يَنْقَطِعَ.»

"Şüphesiz her şey için bir cilâ vardır, muhakkkak kalplerin cilâsı Allah Azze ve Celle'yi zikretmektir. Allâh'ın zikri dışında Allah'ın azâbından daha ziyâde kurtarıcı hiçbir şey yoktur" buyurdu.

Bunun üzerine "**Allâh** yolunda cihat da mı?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cihat da** (zikirden daha kurtarıcı olamaz)**, ancak kişi parçalanıncaya kadar** (din düşmanlarına) **kılıç vurur** (da netîcede şehit olur)**sa o müstesnâ"** buyurdu. *(Beyhakî, ed-De'avât, no:19, 1/80; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/347)*

Ebû Razîn *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona hitâben şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي رَزِينٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مِلَاكِ هٰذَا الْأَمْرِ الَّذِي تُصِيبُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؟ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ أَهْلِ الذِّكْرِ، وَإِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكْ لِسَانَكَ مَا اسْتَطَعْتَ بِذِكْرِ اللهِ، وَأَحِبَّ فِي اللهِ، وَأَبْغِضْ فِي اللهِ، هَلْ شَعَرْتَ يَا أَبَا رَزِينٍ! أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ زَائِرًا أَخَاهُ شَيَّعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ كُلُّهُمْ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ: رَبَّنَا إِنَّهُ وَصَلَ فِيكَ فَصِلْهُ؟ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُعْمِلَ بَدَنَكَ فِي ذٰلِكَ فَافْعَلْ.»

"Ben seni dünyâ ve âhiret hayırlarına kendisiyle kavuşacak olduğun bu işin esâsına delâlet edeyim mi?

Sen zikir ehlinin meclislerini bırakma (onlarla birlikte dâimâ zikret), **yalnız kaldığında ise gücün yettiği kadar dilini Allâh'ın zikriyle hareket ettir,** (sevdiğini) **Allâh uğrunda sev,** (kızdığına da) **Allâh uğrunda buğzet.**

Ey Ebû Razîn! Şüphesiz bir adam (Allâh için sevdiği bir) **kardeşini ziyâret etmek üzere evinden çıktığı zaman yetmiş bin melek ona eşlik eder, hepsi de: 'Ey Rabbimiz! Şüphesiz o, Senin uğrunda** (din kardeşliği hukûkunu yerine getirdi de, ziyâret bağını koparmayıp yerine) **ulaştırdı, Sen de onu** (hayırlı muradlarına) **ulaştır' diye**(rek) **ona salât** (duâ) **ederler. Artık sen bedenini bu uğurda** (Allâh için sevme ve sevdiklerini ziyâret yolunda) **çalıştırmaya imkân buluyorsan hemen bunu yap!"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, 1/366; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:8608, 11/329; 1/366; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/348)*

Velâyet Esbâbından İkincisi Allâh Sevgisidir. Allâh dostu olacak kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisi ile dopdolu olmalıdır, kalbine O'ndan başka kimse sığmamalıdır. Artık bu kişi sevdiğini ancak **Allâh** için sever, kızdığına ancak **Allâh** için kızar, verdiğini ancak **Allâh** için verir, **Allâh** için engeller hâle gelmelidir. Dolayısıyla bu sevgiye erenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾

"...O (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsa da** (Allâh ve Rasûlüne gerçek mânâda îmân edenler onları sevmezler)" *(el-Mücâdele Sûresi:22'den)* kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere **Allâh** sevgisini her şeye tercih ederler. İşte bu zatlar birbirini ancak **Allâh** için sevenlerdir.

Sûfiyye-i aliyye bu sıfatı fenâ-i kalp (kalbin Allâh-u Te'âlâ'dan gayri her şeyin sevgisini kaybetmesi) olarak isimlendirirler.

Velâyet Esbâbından Üçüncüsü Takvâdır. Allâh dostu olmak isteyen kişi zâhirini ve bâtınını takvâ ile donatmalıdır ve bu sıfatla nefsini **Allâh-u Te'âlâ**'nın kerih gördüğü her türlü amelden ve ahlâktan korumalıdır. İşte takvânın kendisinde tekâmül ettiği kişinin nefsi, şirk-i celî, şirk-i hafî (açık ve gizli olan şirk türlerin)den hattâ karıncanın ayak sesinden ahfâ (daha gizli) olan şirkten, hasetten (kıskançlıktan), kinden, kibirden, hevâ (nefsin kötü arzuların)dan, hırstan ve tamahtan vesâir rezil huylardan tamâmen arınmış hâle gelir. Ayrıca bunun zıttı olan sâlih ameller ve mehâsin-i ahlâk (güzel huylar) ile muttasıf olur ki sûfiyye-i aliyye bu sıfata "Fenâ-i nefs (nefsin bütün kötü sıfatlarından arınması)" ismini verirler.

Âyet: 62

İşte **Allâh-u Azze ve Celle** (bundan sonra gelecek âyet-i kerimesindeki): (الَّذِينَ آمَنُوا) **"O kimseler ki** (Allâh-u Te'âlâ tarafından geldiği sâbit olan tüm hakîkatlere) **îmân etmişlerdir"** kavl-i şerîfi ile birinci vasfa (fenâ-i kalbe) işâret etmiştir ki bunun mânâsı: "Îmânın hakîkatine erenler" demektir. Zîrâ îmânın mahalli kalptir, îmânın kemâli ise; kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri ile mutmain olması ve bu sebeple bir an dahî O'ndan gâfil olmaması ve O'ndan gayrine yönelmemesinden ibârettir.

Allâh-u Te'âlâ ikinci vasfa (fenâ-i nefse) ise ikinci cümlede geçen (وَكَانُوا يَتَّقُونَ) **"Ve** (sakınılması gereken her şeyden) **hakkıyla sakınmakta bulunmuşlardır"** kavl-i şerîfi ile işâret buyurmuştur. Zîrâ takvâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün emirlerini yerine getirip (bedenle ve kalple ilgili) zâhirî ve bâtınî bütün yasaklarından da sakınmakla kemâle erer.

Velâyet Esbâbından Dördüncüsü Bir Mürşidle Mücâlesedir. Şu bilinsin ki; **Allâh**'a velî (dost) olma mertebesi ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den in'ikâs (yansıyan feyizleri almak) sûretiyle hâsıl olur ki bu da ya (sahâbe-i kirâmda olduğu gibi) vâsıtasız olur veyâ (tâbi'înde olduğu gibi) bir vâsıta ile olur yâhut (kıyâmete kadar gelecek Müslümanlarda olduğu gibi) birkaç vâsıtayla meydâna gelir. İşte bu şekilde feyizlerin yansımasını kazanabilmek için mutlaka muhabbet ve inkıyâd (sevgi ve tam teslimiyet vasıfları) üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile veyâhut onun vekîli olan bir mürşid ile mücâlese (birlikte oturup sohbette bulunmak) şarttır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir vekîli ile bu şekilde berâber olmak kişiye **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisini ve kalbinin, kalıbının (bedeninin) ve nefsinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin, kalıbının ve nefsinin boyasıyla boyanma hâlini kazandırır ki o da:

﴿صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً﴾

"Allâh'ın boyamasıyla (temizleyen ve îman eserini boya izi gibi üzerimizde belirgin hâle getiren ancak Allâh-u Te'âlâ'dır)**! Boyama** (ve temizleme) **bakımından Allâh'tan daha güzel olan kimdir?"** *(el-Bakara Sûresi:138'den)* kavl-i şerîfinde zikredilen boyadır.

İşte kişi bir mürşid bulup sünnet vechi üzere çok zikir yaparsa bu hâl kendisine in'ikâs (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den yansıyan feyizleri kabul etme kābiliyeti) kazandırır. Zîrâ zikir kalbi cilâlar, kalbin pâklanması da bu feyizlerin kabûlünü müstevcip (gerektirici)dir.

İşte bir mürid, takvâya ve zikre mürşidi kadar riâyet edemese de onu **Allâh** için sevip kendisiyle berâber olması sâyesinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan ona gelen feyizlere bu yolla nâil olur. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ تَقُولُ فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَلَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ»

"Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: 'Yâ Rasûlellâh! Bir adam hakkında ne buyuruyorsun ki (sâlih amel sâhibi) bir kavmi sevdi fakat (amel bakımından) onlara kavuşamadı?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kişi sevdiğiyle berâberdir"** *(el-Buhârî, el-Edeb:96, no:5817, 5/2283; Müslim, el-Birr:50, no:2640, 4/2034)* buyurmuştur."

Sonra şu bilinsin ki; buraya kadar anlattıklarımız, evliyâullâh içerisindeki müridlerin (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma arzusunda olanların) hâlidir. Evliyâ içerisinde öyle bir cemaat de vardır ki bunlar murâd (Allâh-u Te'âlâ tarafından arzulanan) kişilerdir. Bunun delîli ise **İmâm-ı Müslim**'in, **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet etmiş olduğu:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنَّ اللهَ اِذَا اَحَبَّ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ، فَقَالَ: [اِنِّى اُحِبُّ فُلَانًا فَاَحِبَّهُ]. قَالَ: فَيُحِبُّهُ جِبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِى فِى السَّمَاءِ فَيَقُولُ: اِنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلَانًا فَاَحِبُّوهُ، فَيُحِبُّهُ اَهْلُ السَّمَاءِ. قَالَ ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِى الْاَرْضِ. وَاِذَا اَبْغَضَ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ فَيَقُولُ: [اِنِّى اُبْغِضُ فُلَانًا فَاَبْغِضْهُ.] قَالَ: فَيُبْغِضُهُ جِبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِى فِى اَهْلِ السَّمَاءِ: اِنَّ اللهَ يُبْغِضُ فُلَانًا فَاَبْغِضُوهُ، قَالَ: فَيُبْغِضُونَهُ. ثُمَّ تُوضَعُ لَهُ الْبَغْضَاءُ فِى الْاَرْضِ.»

"Allâh-u Te'âlâ bir kulunu gerçekten severse, Cibrîl'i çağırarak, 'Muhakkak Ben falancayı seviyorum, sen de onu sev!' buyurur. Bunun üzerine Cibrîl de onu sever. Sonra semâ (ehli olan melekler arasın)**da nidâ ederek: 'Şüphesiz Allâh falan kulunu seviyor, siz de onu sevin!' der, böylece gök ehli de o kişiyi sever. Sonra yeryüzünde onun için kabul** (yâni tanıyan müminlerin kalplerine o kişinin sevgisi ve onun ardından kalacak olan güzel övgü ve hoş sadâ) **konulur.**

Âyet: 62

O, bir kuluna kızdığında ise, Cibrîl'i çağırır da: 'Muhakkak ki Ben, filana buğzediyorum, sen de ona kız!' buyurur, Cibrîl de ona buğzeder. Sonra semâ ehli arasında 'Şüphesiz ki Allâh felana buğzediyor, siz de ona kızın!' diye nidâ edince, onlar da o kişiye kızgın olurlar. Sonra böyle bir kişi için yeryüzünde buğz (yâni kendisini tanıyıp bilenler tarafından öfke ve nefret, ardından da kötü övgüler) **yerleştirilir"** hadîs-i şerîfidir. *(Müslim, el-Birr:48, no:2637, 4/2030; el-Buhârî, Bed'ü'l-halk:4, no:3037, 3/1175; et-Tirmizî, et-Tefsîr:20, no:3161, 5/317; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:10620, 3/584; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/348)*

"Rûhu'l-beyân" sâhibi bu makamda şu açıklamalara yer vermiştir: Bu âyet-i kerîmede zikredilen "Evliyâullâh"tan maksat hâlis müminlerdir. Çünkü onlar **Hakk Sübhânehû**'ya rûhen çok yakındırlar, şöyle ki onlar sürekli O'nun itaatı ile meşgul olarak ve O'nu tanıma husûsunda kendilerini kaybederek dâimâ Yüce Zâtına mânen yaklaşırlar. Artık o hâle gelirler ki gördükleri zaman sâdece O'nun kudretinin delillerini görürler, işittikleri zaman ancak O'nun âyetlerini duyarlar, konuştukları zaman ancak O'na hamd-ü senâ ile konuşurlar, hareket ederlerse ancak O'nun hizmetinde hareket ederler, cehd ederlerse de ancak O'nun tâatı husûsunda gayret gösterirler.

Şu bilinsin ki velâyet iki kısımdır; birinci kısmı bütün müminler arasında müşterektir, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾

"Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi (yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır ki, O** (tevfîk ve hidâyetiyle) **onları** (cehâlet, nefse uymak, kâfirliğe götüren vesvese ve şüphelere kapılmak gibi birçok) **karanlıklardan** (kurtarıp) **o** (îman) **nûr**(un)**a çıkarmaktadır"** *(el-Bakara Sûresi:257)* kavl-i şerîfinde bütün müminlerin velîsi olduğunu bildirmiştir.

İkinci kısmı ise; **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olan sülûk ehline mahsustur. Velâyet (velîlik); kulun, irâdesini Hakk **Te'âlâ**'da yok edip sonra yine O'nun irâdesiyle bekā bulmasından (var olmasından) ibârettir.

Nübüvvet ve risâlet, (babadan oğula kalan) saltanat gibi ihtisâs-ı İlâhîdir, kulun gayretinin bunda dahli yoktur. Velâyet ise vezâret (velîlik ise vezirlik) gibidir, herhangi bir insanın çalışarak vezir olması mümkün olduğu gibi bir kulun da ibâdete çalışarak velî olması mümkündür ve kulun kesbinin bunda medhali vardır. Ama hakîkate bakılırsa (her şey ezelde yazılmış olduğu için) bunların her biri ihtisâs-ı atâî (Allâh-u Te'âlâ'nın özel bahşişi)dir.

Velâyetin kemâlâtına nihâyet yoktur, bu îtibarla evliyânın mertebeleri sonsuzdur. Mânevî yolun güzergâhı tevhîd (Allâh-u Te'âlâ'nın her hususta bir olduğuna zevken îtikat etmek), ahlâk-ı zemîmeden (kötü huylardan) nefsi tezkiye (tertemiz etmek) ve ağrâz-ı deniyye (alçak gâye ve hedefler) den tathîrdir (arındırmaktır).

Artık her kim **Hakk Te'âlâ**'nın yolunda nefsi ile cihada girer ve hakkıyla gayret ederse o kişi kendisini evliyâ zümresine ilhâk etmiş olur, her kim de nefsinin hevâsına tâbi olur (ve bu yolda gayreti terkederse) muhakkak o, düşmanlar fırkasına iltihak için çalışmış olur. Sülûk (tarîkata girmek), bir kişinin fânî olmak (irâdesini önce şeyhinde sonra Rabbinde tüketmek) için irâde kullanmasıdır. Zîrâ mürîd, kendi irâdesini şeyhinin irâdesinde tüketen kimse demektir. Her kim kendi görüşüne göre bir iş yaparsa o gerçek mürîd olamaz.

Artık mümin kişiye gereken şey, evliyâullâhın mânevî yürüyüşünü elde etmek için gayretli olmasıdır, bu işin en azı ise onları sevmekte noksanlık yapmamasıdır, zîrâ kişi sevdiği ile berâber haşrolacaktır, bu nedenle mutlaka özel bir vechile **Allâh** dostları ile arasında cihet-i câmia (birleştirici yön) bulunması gerekir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:5/214)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) **"Onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmayacaklardır"** kavl-i şerîfi: "İnsanlar korkuya kapıldığı zaman **onlar üzerine** gelecekte istenmedik **hiçbir** şeyle karşılaşma **korku**su **yoktur, yine böylece** insanlar umduklarını bulamadıkları için üzüldüklerinde geçmişe dâir **ancak onlar mahzun olmayacaklardır**" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kimin yönetimini üstlendiyse ve kimi koruyup kollamayı taahhüd edip kimden râzı olduysa elbette o kişi kıyâmet günü hiçbir şeyden korkmaz, mahzun da olmaz.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۞ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۞ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾

"Şüphesiz o kimseler ki (tâ ezelde) **kendileri hakkında tarafımızdan o en güzel haslet** (olan îmanlı yaşayıp ölebilme hükmü) **geçmiştir.**

Âyet: 62

İşte sana! Onlar (cennete girecekleri için) **o** (putların ve kendilerine tapanların bulunacağı ateş çukuru)**ndan uzak tutulmuşlardır. Onlar onun en gizli sesini** (bile) **işitmeyeceklerdir. Üstelik onlar özellikle canlarının çokça arzuladığı şeyler içerisinde sonsuz kalıcılardır.**

(Kâfirlerin, bir daha ölmemek üzere cehenneme yollanırken ve ateşe kapaklandıklarında yaşayacakları) **o en büyük dehşet onları üzmeyecektir. Zâten** (kabirlerinden kalkarken) **onları melekler karşılayacaktır.** (Selamlamanın ardından onlara:) **'İşte bu,** (sâhip olduğunuz îman ve taata karşılık dünyâda) **vaad olunmakta bulunmuş olduğunuz o gününüzdür!'** (diyeceklerdir.)" *(el-Enbiyâ Sûresi:101-103)* buyurmuştur.

Bu cümle-i celîlenin bir mânâsı da: "**Allah** dostları zürriyetleri husûsunda korkuya kapılmazlar, zîrâ onları yetiştirmeyi **Allâh-u Te'âlâ** sâhiplenmiştir. Dünyâlıkları husûsunda mahzun da olmazlar. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** onların Velîsi ve Mevlâsı olduğu için dünyâları ve âhiretleri husûsunda onların bütün noksanlarını telâfi etmiştir" şeklindedir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 11/16-17)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; muhakkık âlimlerin ekserîsi bu noktada: "Velîlere ve sevap ehline kıyâmet mahfilinde hiçbir korku yoktur" mânâsını vermişler ve sözlerinin sıhhatine dâir bu âyet-i kerîmeyi, bir de:

﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾

"(Kâfirlerin, bir daha ölmemek üzere cehenneme yollanırken ve ateşe kapaklandıklarında yaşayacakları) **o en büyük dehşet onları üzmeyecektir. Zâten** (kabirlerinden kalkarken) **onları melekler karşılayacaktır"** *(el-Enbiyâ Sûresi:103)* âyet-i kerîmesini delil getirmişlerdir. Zâten kıyâmet dâr-ı cezâ (karşılık yurdu) olduğu için orada **Allâh** dostlarının korkutulması lâyık olmaz diye de düşünülebilir.

Bâzı âlimler ise: "Mahşerde **Allâh** dostlarına da bir takım korkular gelebilir" demişler ve bu hususta bâzı haberler zikretmişlerdir. Ancak Kur'ân'ın zâhirine (açık ifâdesine) uymak haber-i vâhidle gelen rivâyetlere göre mânâ vermekten evlâdır" demişlerdir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîlenin tefsirinde açıklanan: "Onlara dünyâda korku yok ve onlar âhirette mahzun olmayacaklar" mânâsı güzeldir, lâkin evlâ olan: "Havâss kullar için bulundukları hiçbir halde korku yoktur" mânâsını vermektir.

Zîrâ korkunun hakîkati; gelecekte istenmedik bir şeyin vukû bulmasından yâhut istenilen bir şeyin elden çıkmasından endişe duymaktır. Evliyâullâh ise her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderine rızâ üzere bulunduklarından ne geleceğe yönelik bir endişe taşırlar, ne de başlarına gelene üzülürler. Bu yüzden iki cihanda da korku ve üzüntüden uzak kalırlar.

"Ebussuûd, Rûhu'l-beyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre bu cümle-i celîlenin mânâsı: "**Allâh** dostları istenmedik bir şeyle karşılaşmaktan korkmazlar ve istedikleri bir şeyi kaçıracaklarından da üzülmezler, yâni; böyle bir durum başlarına aslâ gelmez" demektir. Yoksa bu cümle: "Böyle şeylerle karşılaşırlar da korkmazlar, üzülmezler" mânâsına gelmediği gibi: "Hiçbir zaman hiçbir şeyden dolayı korkmazlar, üzülmezler, sürekli sevinçli ve neşeli olurlar" anlamında da değildir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl ve heybetinin azametini hissederek sürekli korku içinde olmak ve ubûdiyet haklarını icrâda tam gayret edemediği düşüncesiyle dâimâ mahzun olmak havâss ve mukarreb kulların husûsiyetlerindendir. Zâten kulun Rabbine yakınlığı arttıkça **Hakk Sübhânehû**'dan korku ve haşyeti artar. Nitekim:

﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾

"Kulları içinden ancak âlimler Allâh'tan korkar!" *(el-Fâtır Sûresi:28)* kavl-i şerîfi bu mânâya irşâd etmektedir. Dolayısıyla evliyâullâhtan nefyedilen korku ve üzüntü, olmakla olmamak arasında dönüp dolaşan dünyevî işlerle alâkalıdır. Zîrâ onlar nazarında dünyânın tamâmı, cüzamlı birinin elinde bulunan ve bir köpeğin üzerine işediği ölü hınzır butundan daha pistir! Artık böyle bir dünyânın varlığı ya da yokluğu onların maksat ve gâyelerinin arasına nasıl girebilir ki, dünyâlıklarına zarar gelir diye korksunlar yâhut dünyâ menfaati kaçar diye üzülsünler?!

Bu zatların hakîkî maksatları ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zâtı ve mânevî ikramlarını kazandıracak olan rızâsına nâiliyet olduğundan dolayı ve takvâya riâyet etmeleri hâlinde vaadi ilâhî gereği bu mazhariyeti kaçırma ihtimalleri bulunmadığı için kendileri hakkında korku ve endişeye mahal yoktur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ârîflerden biri şöyle demiştir: "Velâyet (velîlik), kurb-u ilâhîden (Allâh-u Te'âlâ'ya mekândan ve mesâfeden münezzeh olarak mânen yakınlıktan) ibârettir ki diğer insan-

Âyet: 62

lara göre **Allâh**'ın velîsi olma vasfını kazanmış bir zat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetine ğark olması (O'nun kemâlâtını tanıma husûsunda tefekküre dalıp kalması) sebebiyle mâsivâdan (Allâh-u Te'âlâ'dan başka) hiçbir şey onun hâtırına bile gelmez. İşte bu makama gelen kişide tam velîlik hâsıl olur. Bir kişide bu hal hâsıl olunca artık o hiçbir şeyden korkmaz ve hiçbir şey sebebiyle üzülmez.

Korku ve üzüntü, bir şeyi farkettikten sonra meydana geleceğine göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâlinin nûrunda mahv-u müstağrak olup kalarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden habersiz olan bir kişinin elbetteki korku ve üzüntüden âzâde olduğu âşikârdır. İşte bu çok yüksek bir derecedir ki tatmayan bilmez, ama bu kişiden bâzen bu hal zâil olur. İşte o zaman başkalarına olduğu gibi kendisine de cismânî halleri sebebiyle korku, üzüntü, ümit, rağbet ve çekince halleri ârız olur.

İşittiğime göre; **İbrâhîm el-Havvâs** *(Kuddise Sirruhû)* bir kere çölde bulunuyorken kendisine refâkat eden biri vardı, bir gece şeyh efendiye çok kuvvetli bir hal ve tam bir keşif zuhûr edince oturduğu yerde kalakaldı. O sırada yırtıcı hayvanlar gelip yakınında durdular. Bunu gören mürîd korkusundan ağacın tepesine çıktı, şeyh efendi ise o canavarlardan dolayı hiç endişe taşımıyordu. Sabah olunca o hal kendisinden kayboldu. İkinci gece elini bir sivrisinek ısırınca ondan dolayı bir sızlanma ızhâr etti. Bunu gören mürîdi: "Bu hâliniz öncesiyle nasıl bağdaşacak?" deyince şeyh efendi: "Dün gece gelen gaybî vâridâtın (tecellîlerin) kuvveti sebebiyle o duruma tahammül ettim, ama o hal kaybolunca ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkātının en zayıfıyım" diye cevap verdi.

İşte bu velînin yaklaşımı sahâbe-i kirâmın, kendi başlarına gelen bâzı halleri arzettiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara verdiği cevâba da uygun düşmektedir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâtiplerinden olan **Hanzale el-Üseyyidî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ حَنْظَلَةَ الْأُسَيِّدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: - وَكَانَ مِنْ كُتَّابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: لَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ: كَيْفَ أَنْتَ يَا حَنْظَلَةُ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَافَقَ حَنْظَلَةُ، قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ مَا تَقُولُ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَكُونُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُذَكِّرُنَا بِالنَّارِ وَالْجَنَّةِ، حَتَّى كَأَنَّا رَأْيُ عَيْنٍ، فَإِذَا خَرَجْنَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَافَسْنَا الْأَزْوَاجَ وَالْأَوْلَادَ وَالضَّيْعَاتِ، فَنَسِينَا كَثِيرًا، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَوَاللهِ إِنَّا لَنَلْقَى مِثْلَ هٰذَا، فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ، حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: نَافَقَ حَنْظَلَةُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا ذَاكَ؟» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ نَكُونُ عِنْدَكَ، تُذَكِّرُنَا بِالنَّارِ وَالْجَنَّةِ، حَتَّى كَأَنَّا رَأْيُ عَيْنٍ، فَإِذَا خَرَجْنَا مِنْ عِنْدِكَ، عَافَسْنَا الْأَزْوَاجَ وَالْأَوْلَادَ وَالضَّيْعَاتِ، نَسِينَا كَثِيرًا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنْ لَوْ تَدُومُونَ عَلَى مَا تَكُونُونَ عِنْدِي، وَفِي الذِّكْرِ، لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ عَلَى فُرُشِكُمْ وَفِي طُرُقِكُمْ، وَلٰكِنْ يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

Bir kere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* karşıma çıktı ve bana: "Ey **Hanzale**! Nasılsın?" dedi. Ben: "**Hanzale** münâfık oldu" deyince, o: "Sübhânellâh! Sen ne diyorsun?" dedi. Bunun üzerine ben: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken o bize cehennemi ve cenneti anlatıp hatırlatıyor, o zaman sanki biz (âhireti, cenneti ve cehennemi) göz görüşü (ile görüyor gibi) oluyoruz. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanından çıkınca eşlerle, çocuklarla ve mallarla uğraşıp duruyoruz, böylece birçok şeyi unutuyoruz" dedim. Bunu duyan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Vallâhi şüphesiz biz de bu gibi hallerle karşılaşıyoruz" dedi.

Böylece ben ve **Ebû Bekr** yürüyüp gittik, nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdik. Derken ben: "Yâ **Rasûlellâh**! **Hanzale** münâfık oldu" deyince, o: **"O da ne demek?!"** diye sordu. Ben: "Biz senin yanında bulunuyorken sen bize cehennemi ve cenneti anlatıp hatırlatıyorsun, o zaman sanki biz (âhireti, cenneti ve cehennemi) göz görüşü (ile görüyor gibi) oluyoruz. Ama senin yanından çıkınca eşlerle, çocuklarla ve mallarla uğraşıp duruyoruz, böylece birçok şeyi unutuyoruz" dedim.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Canım yed**(-i kudret) **inde** (yönetimi altında) **olan Zât'a yemin ederim ki; eğer siz benim yanımda olduğunuz hal üzere ve zikirde dâim olacak olsaydınız elbette yataklarınız üzerindeyken ve yollarınızda** (dolaşırken alenen) **melekler sizinle musâfaha ederdi. Lâkin ey Hanzale! Bir an öyle, bir an böyle** (bâzen tam zikir hâli üzere olursunuz, bâzen de gaflete düşersiniz)**!"** buyurdu ve bu sözü üç kere tekrarladı. *(Müslim, et-Tevbe:3, no:2750, 4/2106; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/349)*

Âyet: 62

Üçler, Yediler, Kırklar Gibi İsimlere Sâhip Özel Velîler Vardır

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: **Allâh**'ın velî kulları, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَلَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ تَعَالَى.»

"Evliyâullâh (Allâh dostları) **o kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allâh hatırlanır."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:27599, 45/575; en-Nesâî, et-Tefsîr:180, no:11235, 6/362; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:17723, 24, 25, 26, 6/575; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:140; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 10/78)* hadîs-i şerîfinde sıfatlarını açıkladığı kimselerdir.

Bu zâtlar **Allâh** yolunda (nefisleriyle ve din düşmanlarıyla) cihâd eden, **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmak için her hayırda öne geçen ve bütün işleri Rableriyle muvâfakat (uyum) üzere devam eden kimselerdir ki: (أُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا) **"İşte onlar, gerçekten inananların ta kendileridir."** *(el-Enfâl Sûresi:4)* âyet-i kerîmesi onlardan bahsetmektedir.

Bütün hayırlar dört şeyde toplanmıştır ve velîler bu dört vasıf vesîlesiyle Ebdâl olmuşlardır ki bunlar da mideleri aç bırakmak, halktan uzlete çekilmek, geceleri uykusuz kalmak ve suskun durmaktır.

Ebdâl'e (kırklara) bu ismin verilmesi, hallerini sürekli tebdil ettiklerinden, halden hâle ve ilimden ilime intikāl ettiklerinden dolayıdır ki onlar sürekli Rableri ile aralarındaki mânevî ilmi artırma yolundadırlar. Bu nedenledir ki Evtâd (Yediler) diye adlandırılan velîler onlardan daha fazîletli kabul edilmiştir. Zîrâ Ebdâl, halden hâle inkılâb ederken, Evtâd'ın temel direkleri sâbit olmuş ve onlar nihâî makama ulaşmışlardır.

Şu bilinsin ki; tasavvuf, Kur'ân ve Sünnet'ten alınmadır. Dolayısıyla tasavvuf kāidelerinin her biri mutlaka bir âyet-i kerîmeye veyâ bir hadîs-i şerîfe dayanmaktadır. Bu îtibarla meşâyıh tarafından zikredilen "Ebdâl, Evtâd, Muhaddesûn, Nücebâ, Nukabâ" gibi evliyâullâhtan bâzılarının isimlendirildiği özel lafızların hepsi ya sarâhaten veyâ işâreten mutlaka hadîs-i şerîflerde zikredilmiştir. Zâten genel mânâda evliyâullâhın yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın özel dostlarının varlığı, tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme ile sâbittir.

Nitekim **İbnü Ebi'd-Dünyâ, İmâm Hallâl, İmâm Yâfi'î, İmâm Süyûtî, İmâm Sehâvî, İmâm Münâvî, Molla Ali el-Kārî, İbnü Âbidîn, İmâm Zebîdî** ve **Nebhânî** *(Rahimehümullâh)* gibi birçok ulemâ ve meşâyıh bu konuda şöyle demişlerdir:

"Hiçbir ilme sâhip olmayan bâzı kişiler yüce velîlerden meşhur olarak nakledilen "Ebdâl", "Nükabâ", "Nücebâ", "Evtâd", "Aktâb" ve "Ğavs" (dörtler, yediler, kırklar, yetmişler, üç yüzler) gibi velîlerin varlığını inkâr ettiler. Oysa bunların varlığına dâir birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet sâbit olmuştur.

Özellikle **İmâm-ı Süyûtî** bu hususta ki hadîs-i şerîfleri tek tek incelemiş ve netîce olarak: "Ebdâl ile ilgili hadisler sahihtir, istesem mütevâtir bile diyebilirim, zîrâ bu kadar farklı tarîkten (kanaldan) gelen bir husus mânevî tevâtür derecesine ulaşmıştır. Dolayısıyla ebdâlin varlığının sahih olduğuna kesinlikle inanmak gerekir" demiştir.

İbnü Hacer el-Heytemî *(Rahimehullâh)* ***"el-Fetâvâ"*** isimli eserinde: "Ebdâl nâmındaki velîler, birçok rivâyette vârid olmuştur. Bunlardan bâzıları sahîh derecesine dahî ulaşmıştır. Kutub tâbiri bâzı eserlerde vâriddir" demiştir.

İşte böylece **İbni Teymiyye**'nin: "Ebdâl lafzı ne sahih ne de zayıf hiçbir haberde vârid olmamıştır, ancak munkatı' bir haberde vârid olmuştur"şeklindeki beyânının ne kadar bâtıl olduğu ortaya çıkmıştır. Keşke o, bu rivâyetlerin varlığını inkâr ederek bu rivâyetleri nakleden (Ahmed ibni Hanbel gibi büyük muhaddis)leri yalancı çıkaracağına 'Ben görmedim' deseydi!

İşte (aşağıda ayrıntılı şekilde zikredilecek) bütün bu rivâyetler, her birine bağımsız bakıldığında zayıf kabul edilebilirse de zayıf hadîsin kesret-i turuk (birçok kanaldan nakledilmek) ile ve muhric (rivâyet eden)lerinin teaddüdü (çok olması) sebebiyle kuvvet bulduğu husûsu (hadis ilminde) inkâr edilemeyecek bir kâidedir. Bu hadislerin kuvvet kazandığının en büyük delillerinden biri de, büyük müctehidlerin "Ebdâl" tâbirini kullanmış olmalarıdır.

Nitekim **İmâm-ı Şâfi'î** (ve Şu'ayb ibni Harb) *(Rahimehümellâh)* gibi müctehid(ler, Yahyâ ibni Süleym, Sa'îd ibni Sâib gibi) bâzı velîler hakkında:

«كُنَّا نَعُدُّهُ مِنَ الْأَبْدَالِ.»

"Biz o zâtı Ebdâl'den sayardık" *(İbnü Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb:4/36-37, 11/226)* derdi. Yine böylece **İmâm Buhârî** *(Rahimehullâh)* **Ferve ibni Mücâlid** hakkında:

«كَانُوا لَا يَشُكُّونَ أَنَّهُ مِنَ الْأَبْدَالِ.»

"Bu zâtın Ebdâl'den olduğunda şüphe etmezlerdi" demiştir.

Âyet: 62

Ayrıca nukkâd (rivâyetleri inceleyip eleyen) ve huffâz (yüzbinlerce hadîs-i şerîfi senedleriyle ezbere bilmekte) olan imamların da birçok velî hakkında "Bunlar Ebdâl'dendir" demiş olmaları bu velîlerin mevcûdiyetinin delillerindendir. *(el-Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr no:572, 7/127; İbnü Ebi'd-Dünyâ, Kitâbü'l-evliyâ, no:8, 58, 59; el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/731, 732, 733, 734; es-Süyûtî, el-Hâvî, 2/417; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:43-47; İbnü Hacer el-Heytemî, el-Fetâvâ:1/230; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:4/320; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:20-47, 2/359-367; ez-Zebîdî, el-İthâf:8/387; İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:2/264)*

Mâlum ola ki; **İmâm-ı Zebîdî** *(Rahimehullâh)*ın **İbni Teymiyye** hakkındaki tesbîti çok yerinde ve isâbetlidir, zâten o kişi hiçbir zaman ilmine güvenilmeyen, çelişkilerle dolu bir kişidir. Nitekim Ebdâl gibi velîler hakkındaki rivâyetlere dâir beyanları da onun bu hususta da yanılgıya düştüğünün en büyük göstergesidir.

Nitekim o, bir kitabında: "Ebdâl lafzını seleften bâzısı kullanmıştır, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den de bu hususta zayıf bir hadis rivâyet olunmuştur" *(Minhâcü's-Sünne:1/94)* derken, diğer bir kitabında: "Bu isimler **Allâh**'ın Kitabında mevcut olmadığı gibi **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den de Ebdâl lafzını içeren ne sahîh, ne de zayıf hiçbir şey nakledilmedi" *(Mecmû'u'l-fetâvâ:11/433)* diyecek kadar tenâkuz içindedir.

Artık bugün var dediğine yarın yok diyen böyle bir adamın lafının konu bile edilmemesi gerektiği ve bu gibilerin muhâlefetinin icmâa (âlimlerin görüş birliğine) zarar verecek nitelikte olmadığı hakîkati sâbit olmuştur.

Mevzû rivâyetlerin kitabını yazan **Allâme İmâm Sehâvî** *(Rahimehullâh)* Ebdâl nâmındaki velîlerin varlığına dâir mevkuf ve merfû birçok rivâyetler bulunduğunu nakletmiş ve bu hususta ***"Nazmü'l-leâl fi'l-kelâmi 'ale'l-Ebdâl"*** isminde müstakil bir risâle telif etmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* ***"el-Fütûhât"*** isimli eserinde: "Dört düşmanı olan; hevâ, nefis, şeytan ve dünyâ ile cihâd ederken **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine yardım etmeyi üstlendiği kişiye velî denir" dedikten sonra evliyâyı; "Aktâb" (her dönemde halleri ve makamları cem eden velîlerin reisleri), "Evtâd" (dört cihetin korunmasına vesîle olan dört velî), Ebdâl (yedi iklimin korunmasına vesîle olan yedi velî), "Nükabâ" (feleğin burçları adedince her bir burca tevdî edilen esrârı ve te'sîrâtı bilen on iki velî) ve "Nücebâ" (sekiz sıfatı hakkıyla bilen ve gezegenlerin ahvâlini keşif cihetiyle tespit eden sekiz velî) diye kısımlara ayırmıştır. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 11/267-268; İbnü Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, 3/12-13, 80-81)*

Bu hususta **Ömer ibni Hattâb, Ali ibni Ebî Tâlib, Enes, Huzeyfe ibni Yemân, Ubâde ibni Sâmit, İbni Abbâs, Abdullâh ibni Ömer, İbni Mes'ûd, Avf ibni Mâlik, Mu'âz ibni Cebel, Vâsile ibni'l-Eska', Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hüreyre** ve **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhüm)*den, ayrıca **Hasen-i Basrî, Atâ** ve **Bekr ibni Huneys** gibi tâbi'înden ve onlardan sonra gelen sayısız zevâttan merfû ve mevkuf olmak üzere birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet vârid olmuştur.

Celâl-i Süyûtî *(Rahimehullâh)* müstakil bir risâlede bu konuyu ele almış ve delillerini güçlendirmiştir. ***"el-Hâvî"*** isimli eserin içinde olan bu risâlenin adı ***"el-Haberü'd-dâll alâ vücûdi'l-kutbi ve'l-evtâdi ve'n-nücebâi ve'l-ebdâl"*** şeklindedir. **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)* bu risâlede bu velîlerin varlığına delâlet eden bütün delilleri cem etmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu nakilleri yaptıktan sonra: "Ben evvelce bu delilleri muhkem bir şekilde bilmiyor idiysem de şu anda elhamdülillâh bu velîlerin varlığına inananlardanım! **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* bu geride zikredilen sınıflara ilâveten "İmâmlar", "Havârîler (her dönemin tek velîsi)", "Recebîler (sâdece Receb ayında özel tecellîlere mazhar olan 40 velî)", "Melâmîler", "Fakîrler", "Emînler" ve "Mühaddesler" gibi sınıflar da zikretti." demiştir. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/267-268; İbnü Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, 11/302-303; Abdülmün'îm el-Hıfnî, Mu'cemü mustalâhâti's-sûfiyye, sh:83, 111)*

İbni Hacer el-Heytemî *(Rahimehullâh)* evvelce özel velîlerden sayılan Melâmetîler hakkında: "Onlar amellerine **Allâh**'tan gayrisinin muttali olmasını istemezler, eğer bir kimsenin onlar hakkında velîlik îtikat ettiğini anlarlarsa zâhiren kınanacakları bir tahrîbat işleyerek onların bu îtikadını bozmaya çalışırlar" demiştir. *(İbnü Hacer, el-Fetâve'l-hadîsiyye, sh:317)*

Bundan anlaşıldığına göre şu anda yâhut **Osmanlı**'nın son döneminde bahsi geçen melâmetîlerin bu velîlerle bir alâkası yoktur. Çünkü onlar her türlü haramı mübah sayan sapık kimselerdir.

Ebdâl'in, Kırklar'ın ve Husûsî Velîlerin Mevcut Olduğuna Delâlet Eden Hadîs-i Şerîfler ve Rivâyetler

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: اِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْاَبْدَالُ يَكُونُونَ بِالشَّامِ وَهُمْ اَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ اَبْدَلَ اللّٰهُ مَكَانَهُ رَجُلًا. يُسْقٰى بِهِمُ الْغَيْثُ وَيُنْتَصَرُ بِهِمْ عَلَى الْاَعْدَاءِ وَيُصْرَفُ عَنْ اَهْلِ الشَّامِ بِهِمُ الْعَذَابُ.»

Âyet: 62

"Ebdâl (nâmındaki velîler), **Şam'da** (Sûriye, Ürdün ve Filistin'i de içine alan bölgede) **bulunurlar. Onlar kırk kişidirler, onlardan herhangi biri ölse Allâh**(-u Te'alâ) **onun yerine bir başkasını geçirir, yağmurlar onların hürmetine yağdırılır, düşmanlara karşı onlar hürmetine yardım gelir ve Şam ehlinden onlar sebebiyle azap çevrilir!"** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:896, 2/231; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:3/63; İbnü Asâkir, Târîhu Dimeşk:1/289; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 3/155; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:33)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَزَالُ اَرْبَعُونَ رَجُلًا مِنْ اُمَّتِي قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ اِبْرَاهِيمَ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ اَهْلِ الْاَرْضِ، يُقَالُ لَهُمُ الْاَبْدَالُ اِنَّهُمْ لَمْ يُدْرِكُوهَا بِصَلَاةٍ وَلَا بِصَوْمٍ وَلَا بِصَدَقَةٍ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! فَبِمَ اَدْرَكُوهَا؟ قَالَ: «بِالسَّخَاءِ وَالنَّصِيحَةِ لِلْمُسْلِمِينَ.»

"Ümmetimden kırk kişi sürekli bulunacaktır ki, onların kalpleri İbrâhîm *(Aleyhisselam)***ın kalbi üzere** (onun güzel huylarına sâhip) **olacaktır. Allah**(-u Te'alâ) **onlar sebebiyle yer ehlinden** (belâları) **defeder ki, onlara 'Ebdâl' denilir. Şüphesiz onlar bu makama çok namaz, çok oruç ve çok sadaka ile ulaşmadılar"** buyurdu.

Bunun üzerine: "Peki ya **Rasûlüllah**! Ne ile o makama ulaştılar?" diye sorulduğunda: **"Cömertlik ve Müslümanların iyiliğini istemeleri** (kendileri için istediğini her Müslüman için istemeleri) **sebebiyle** (bu dereceye ulaştılar)**"** buyurdu. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10390, 10/224; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/172; Ali el-Müttekî, Kenzü'l-ummâl:12/190; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:33)*

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ
فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ.»

"Şüphesiz sizden önce bulunan ümmetler içerisinde muhaddes (kendisine ilham gelen) **insanlar vardı, eğer benim şu ümmetim içinde de böyle biri varsa** (ki olmaması düşünülemez), **şüphesiz o Ömer'dir."** *(el-Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:6, no:3486, 3/149; Müslim, Fezâlü's-sahâbe:2, no:2398, 4/1864; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:2/339, 6/55)*

Bu zâtların, **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle yağmurların yağmasına, yardımların gelmesine, yeryüzünün ayakta durmasına vesîle oldukları ise birçok sahîh hadîs-i şerîf ile sâbittir. Nitekim **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların ne büyük nîmet olduğunu beyân husûsunda şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِهِمْ تَقُومُ الْأَرْضُ، وَبِهِمْ تُمْطَرُونَ، وَبِهِمْ تُنْصَرُونَ.»

"Yeryüzü onlarla durur, onlar sebebiyle yağdırılıyorsunuz ve onlar hürmetine yardım olunuyorsunuz." *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34593, 12/186; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:896, 1/238; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20457, 11/250; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/63; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:32)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların fazîletlerini beyan sadedinde şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَنْ تَخْلُوَ الْأَرْضُ مِنْ أَرْبَعِينَ رَجُلًا مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمٰنِ، فَبِهِمْ يُسْقَوْنَ، وَبِهِمْ يُنْصَرُونَ، مَا مَاتَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلاَّ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ اٰخَرَ.»

"Allâh'ın Halîli (dostu) **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **gibi** (yakînî îmâna sâhip) **olan kırk kişiden dünyâ asla boş kalmayacaktır. İnsanlar onlar hürmetine içirilirler ve** (sıkıntılarından kurtulmaları için) **onlar hürmetine yardım olunurlar. Onlardan biri ölse Allâh-u Te'âlâ mutlaka onun yerine birini geçirir."** *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4113, 5/65; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 10/63; es-Süyûtî, el-Hâvî, 2/446; el-Gümüşhânevî, Levâmi'u'l-'ukûl, 2/318; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:32; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:32, 2/362)*

Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلاَّ بِضُعَفَائِكُمْ.»

"Siz ancak zayıflarınız (garipleriniz) **hürmetine yardım olunuyor ve rızıklandırılıyorsunuz"** *(el-Buhârî, el-Cihâd:75, no:2739, 3/1061; en-Nesâî, el-Cihâd:43, no:3178, 6/352, 6/45; Abdürrazzâk, el-Musannef, no:9691, 5/303)* hadîs-i şerîfindeki zayıflardan murat da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânındaki fakir muhâcirlerdir.

Kutub ve Ğavs dâimâ o tâifedendir. O cemâate:

Âyet: 62

«عِبَادُ الرَّحْمٰنِ، عِبَادُ اللهِ.»

"**Allâh**'ın kulları" ve "**Rahmân**'ın kulları" denilir ki Kur'ân-ı Kerîm'de de *(el-İnsân Sûresi:6, el-Furkān Sûresi:63)* zikredilen bu tâbirler **Rabbimiz**in özel kullarından bahsetmektedir.

Kullar içerisinde husûsî velîlerin bulunduğuna ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara kerâmetler verdiğine dâir en kuvvetli bir delil de **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ: اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «رُبَّ اَشْعَثَ مَدْفُوعٍ بِالْاَبْوَابِ لَوْ اَقْسَمَ عَلَی اللهِ لَاَبَرَّهُ.»

"Kapılardan kovulmuş nice pejmürde (kılık-kıyâfeti dağınık) **insan vardır ki, Allâh'a yemin etse elbette** (Allâh) **onu** (yemininde) **sâdık çıkarır."** *(Müslim, el-Cenne:13, no:2854, 4/2191; Buhârî, es-Sulh:8, no:2556, 2/962)* hadîs-i şerifidir.

Zîrâ buranın mânâsı: "İnsanların beğenmediği öyle **Allâh** dostları vardır ki bir şeyin olacağına dâir **Allâh-u Te'âlâ**'nın adına yemin etse, **Allâh-u Te'âlâ** ona verdiği değerden dolayı onu yemininde yalancı çıkarmamak için duâsını hemen kabul ederek istediğini yapar" demektir. *(Takiyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:96)*

Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımı **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ اُمِّ سَلَمَةَ رَضِیَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِیِّ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: «یَکُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِیفَةٍ، فَیَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ اَهْلِ الْمَدِینَةِ هَارِبًا اِلَی مَکَّةَ، فَیَأْتِیهِ نَاسٌ مِنْ اَهْلِ مَکَّةَ فَیُخْرِجُونَهُ وَهُوَ کَارِهٌ، فَیُبَایِعُونَهُ بَیْنَ الرُّکْنِ وَالْمَقَامِ ، وَیُبْعَثُ اِلَیْهِ بَعْثٌ مِنْ اَهْلِ الشَّامِ فَیُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَیْدَاءِ بَیْنَ مَکَّةَ وَالْمَدِینَةِ.» قُلْتُ: یَا رَسُولَ اللهِ! فَکَیْفَ بِمَنْ کَانَ کَارِهًا؟ قَالَ: «یُخْسَفُ بِهِمْ وَلٰکِنْ یُبْعَثُ یَوْمَ الْقِیَامَةِ عَلٰی نِیَّتِهِ. فَاِذَا رَأَی النَّاسُ ذٰلِکَ اَتَاهُ اَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ اَهْلِ الْعِرَاقِ فَیُبَایِعُونَهُ بَیْنَ الرُّکْنِ وَالْمَقَامِ.»

"Bir halîfenin ölümü sırasında kargaşa vuku bulacak, Medîne ehlinden biri (olan Mehdî; emirlik makamını almak istemediğinden yâhut meydana gelen fitneden korktuğu için) **Mekke'ye kaçacak** (çünkü orası, kendisine sığınanların güvende oldukları yerdir).

(İşi meydana çıkıp, kadr-ü kıymeti bilindikten sonra) **Mekke ehlinden birtakım insanlar kendisine gelip,** (yönetici olmayı) **istemediği halde onu** (evinden) **çıkararak, Rükün'le Makam** (Hacer-i Esved'le Makām-ı İbrâhîm) **arasında ona bî'at edecekler.**

O sırada (Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in torunlarından olan ve Haram beldede bulunan, Mehdî ile muhârebe için) **Şam ehlinden** (Süfyânî tarafından)**, ona karşı bir ordu gönderilecek de onlar, Mekke ile Medîne arasında Beydâ denen yerde batırılacaklardır"** buyurdu.

O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! İstemeyerek o yola çıkmış olan ne olacak?" diye sorunca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hepsi birden batırılacaklardır, lâkin** (mecbur olarak aralarında bulunan yâhut onlardan olmayıp da aynı yoldan giden kişi)**, kıyâmet günü niyeti üzere diriltilecektir.**

İnsanlar bunu (Mehdî'ye karşı gelen ordunun batırılmasıyla ilgili hârikulâde kerâmeti) **görünce, Şam'ın ebdâl** (seçkin velîler)**i ve Irak ehlinin hayırlıları ona gelerek, Rükün'le Makam arasında kendisine bî'at edeceklerdir."** *(Ebû Dâvûd, el-Mehdî:1, no:4286-4289, 2/510, 511; el-Buhârî, el-Büyû':49, no:2012, 2/716; Müslim, el-Fiten:2, no:2882-2884, 4/2208-2211; et-Tirmizî, el-Fiten:21, no:2184, 4/478; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:26751, 10/216-217; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/428-29; Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, no:4266, 11/375-379)*

Muhammed ibni Aclân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِي كُلِّ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي السَّابِقُونَ.»

"Ümmetimin her asrında (hayırlı amellerde öne geçen) **sâbıklar vardır."** *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, no:814, 2/719; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:35, 2/363)*

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdiğimde bana:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِي: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! يَدْخُلُ عَلَيَّ مِنْ هٰذَا الْبَابِ السَّاعَةَ رَجُلٌ مِنْ إِحْدَى السَّبْعَةِ الَّذِينَ يَدْفَعُ اللهُ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ بِهِمِ.» فَإِذَا حَبَشِيٌّ قَدْ طَلَعَ مِنْ ذٰلِكَ الْبَابِ أَقْرَعُ أَجْدَعُ عَلَى رَأْسِهِ جَرَّةٌ مِنْ مَاءٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! هُوَ هٰذَا.» قَالَ: فَقَالَ

Âyet: 62

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَرْحَبًا بِيَسَارٍ، مَرْحَبًا بِيَسَارٍ.» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. وَكَانَ يَرُشُّ الْمَسْجِدَ وَيَكْنِسُهُ وَكَانَ غُلَامًا لِلْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ.

"Yâ Ebâ Hüreyre! Şu anda bu kapıdan benim yanıma bir adam girecek ki o, Allâh-u Te'âlâ'nın yer halkından (azapları) **kendileri hürmetine def ettiği yedi**(ler)**den biridir"** buyurdu.

O anda o kapıdan kel kafalı, yarık burunlu ve kafasının üzerinde bir kova su bulunan Habeşli bir zât çıkageldi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yâ Ebâ Hüreyre! İşte o budur"** buyurduktan sonra üç kere: **"Yesâr'a merhaba! Ey Yesâr hoş geldin"** buyurdu. Bu zât **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*ın kölesi idi ki, mescide su serpip süpürürdü. *(el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:6 -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/732; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/428; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:38, 2/364)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu zâtlar hakkında şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا وَأَرْبَعُونَ امْرَأَةً كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ بَدَّلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا وَكُلَّمَا مَاتَتِ امْرَأَةٌ بَدَّلَ اللهُ مَكَانَهَا إِمْرَأَةً.»

"Ebdâl kırk erkek, kırk kadındır. Her ne zaman (onlardan) **bir adam ölse, Allâh-u Te'âlâ yerini başka bir adamla değiştirir. Her ne zaman bir kadın ölse, Allâh-u Te'âlâ yerine bir kadın geçirir."** *(el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:1, -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/731; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/422; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:32; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:30, 2/361)*

Yine **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ دِعَامَةَ أُمَّتِي عُصَبُ الْيَمَنِ وَأَبْدَالُ الشَّامِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا هَلَكَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ اٰخَرَ، لَيْسُوا بِالْمُتَمَاوِتِينَ وَلَا الْمُتَهَالِكِينَ وَلَا الْمُتَنَاوِشِينَ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ وَإِنَّمَا بَلَغُوا ذٰلِكَ بِالسَّخَاءِ وَصِحَّةِ الْقُلُوبِ وَالْمُنَاصَحَةِ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ.»

"Şüphesiz benim ümmetimin direkleri, Yemen'in İsâbe (seçkin velî)**leri ve Şâm'ın Ebdâl'idir ki onlar kırk kişidirler.**

Âyet: 62

Her ne zaman biri ölse Allâh-u Te'âlâ başkasını onun yerine geçirir. Onlar ibâdet ederken gösteriş yapan kimseler değildirler, dünyâya düşkün değildirler, (bir şeyi canları çekip rağbetle) **uzanıp alıcı da değildirler. Onlar ulaştıkları şeye ne çok oruç, ne de fazla namaz** (kılmak) **la ulaşmadılar, ona ancak cömertlikle, kalplerin doğruluğuyla ve bütün Müslümanların iyiliğini istemekle ulaştılar."** *(İbni Asâkir, Târîhu Dımeşk:26/435; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/423)*

Vâsile *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ وَاثِلَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَتَكُونُ دِمَشْقُ فِي اٰخِرِ الزَّمَانِ أَكْثَرَ الْمُدُنِ أَهْلًا وَهِيَ لِأَهْلِهَا مَعْقِلٌ وَأَكْثَرَهَا أَبْدَالًا وَأَكْثَرَهَا مَسَاجِدَ وَأَكْثَرَهَا زُهَّادًا وَأَكْثَرَهَا مَالًا وَأَكْثَرَهَا رِجَالًا وَأَقَلَّهَا كُفَّارًا.»

"Âhir zamanda Dımeşk (Şâm) **şehirler içinde halkı en çok olan bir yer olacaktır ki orası, halkı için bir sığınaktır,** (yine âhir zamanda Şâm) **Ebdâl'i** (velîleri) **en fazla, mescitleri en çok, zâhidleri en bol, mal**(lar)**ı en ziyâde, erkekleri en fazla ve kâfirleri en az** (olan şehir) **olacaktır."** *(İbnü Asâkir, Târîhu Dımeşk, no:481, 2/287; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/427)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sayıları üç yüze kadar ulaşan özel velîler hakkında şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَمِائَةٍ؛ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ أَرْبَعُونَ؛ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ فِي الْخَلْقِ سَبْعَةٌ؛ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ خَمْسَةٌ؛ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَةٌ؛ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ مِيكَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ فِي الْخَلْقِ وَاحِدٌ؛ قَلْبُهُ عَلَى قَلْبِ إِسْرَافِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَإِذَا مَاتَ وَاحِدٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ مِنَ الثَّلَاثَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الثَّلَاثَةِ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ مِنَ الْخَمْسَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الْخَمْسَةِ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ مِنَ السَّبْعَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ السَّبْعَةِ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ مِنَ الْأَرْبَعِينَ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الْأَرْبَعِينَ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ مِنَ الثَّلَاثِمِائَةِ، فَإِذَا مَاتَ مِنَ الثَّلَاثِمِائَةِ أَبْدَلَ

Âyet: 62

اللهُ مَكَانَـهُ مِـنَ الْعَامَّـةِ، فَبِهِمْ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَيُمْطِـرُ وَيُقِيتُ وَيَدْفَعُ الْبَلَاءَ.» قِيلَ لِعَبْدِ اللهِ بْـنِ مَسْـعُودٍ: كَيْـفَ بِهِـمْ يُحْيِـي وَيُمِيتُ؟ قَالَ: لِأَنَّهُمْ يَسْـأَلُونَ اللهَ عَزَّ وَجَـلَّ إِكْثَارَ الْأُمَمِ فَيَكْثُرُونَ وَيَدْعُونَ عَلَى الْجَبَابِرَةِ فَيُقْصَمُونَ وَيَسْتَسْـقُونَ فَيُسْـقَوْنَ وَيَسْـأَلُونَ فَيُنْبِتُ لَهُمُ الْأَرْضُ وَيَدْعُونَ فَيُدْفَعُ بِهِمْ أَنْوَاعُ الْبَلَاءِ.

"Şüphesiz mahlûkātı arasında Allâh-u Azze ve Celle'ye mahsus üç yüz kişi vardır ki onların kalpleri Âdem *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı yakîn ve şüphesiz îman) **üzeredir. Mahlûkātı içerisinde Allâh-u Te'âlâ'ya has kırk kişi vardır ki onların kalpleri Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı yakîn ve mânevî hâl) **üzeredir.**

Mahlûkātı içerisinde Allâh-u Te'âlâ'ya mahsus yedi kişi vardır ki onların kalpleri İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı yakîn, îman ve ahlâk) **üzere** (sâbit)**dir.**

Mahlûkātı içerisinde Allâh-u Te'âlâ'ya özel beş kişi vardır ki onların kalpleri Cibrîl *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı yakîn) **üzeredir.**

Mahlûkātı içerisinde Allâh-u Te'âlâ'ya âit üç kişi vardır ki onların kalpleri Mîkâîl *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı mânevî hâl) **üzeredir.**

Mahlûkātı içerisinde Allâh-u Te'âlâ'ya has bir kişi vardır ki onun kalbi İsrâfîl *(Aleyhisselâm)***ın kalbi**(nin taşıdığı yakîn ve mânevî hâl) **üzeredir.**

O bir kişi öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun yerine o üçten birini geçirir, üçten biri öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun makāmına beşten birini tebdil eder. Beşten biri vefât ettiğinde Allâh-u Te'âlâ onun yerine yediden birini getirir.

Yediden biri ölünce Allâh-u Te'âlâ onun makāmına kırktan birini geçirir. Kırktan biri vefât ettiğinde ise Allâh-u Te'âlâ onun yerine üçyüzden getirir. Üçyüzden biri öldüğünde ise Allâh-u Te'âlâ avamdan (sıradan insanlardan) **birini onun yerine bedel yapar. İşte Allâh-u Te'âlâ onlarla diriltir, öldürür, yağdırır, rızıklandırır ve belâları kaldırır."**

Bunu duyanlar tarafından hadîs-i şerîfi rivâyet eden **Abdullâh ibni Mes'ûd**'a: "Nasıl oluyor da **Allâh-u Te'âlâ** onlarla diriltiyor ve öldürüyor? (Bunun mânâsı nedir?)" denilince o: "Çünkü onlar **Allâh-u Azze ve Celle**'den ümmetleri çoğaltmasını istiyorlar, (duâları hemen kabul olunca) ümmetler de (doğumlarla canlanıp) çoğalıyorlar, onlar zorbalara bedduâ

ediyorlar da bu sebeple onlar kırılıyorlar (öldürülüyorlar), onlar yağmur duâsı yapıyorlar, o sebeple insanlara su gönderiliyor, onlar (rızık) istiyorlar, o vesîle ile toprak onlar için (türlü türlü erzak) bitiriyor, onlar duâ ediyorlar, onlar hürmetine türlü türlü belâlar kaldırılıyor" diye cevap verdi. *(İbnü Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk:1/303; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/8-9; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/425-26, ed-Dürru'l-mensûr:3/157; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-resâil, no:36, 2/363)*

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âriflerden biri şöyle demiştir: "(Ğavs mânâsında kullanılan) Kutub, **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bu hadîs-i şerîfte geçen ve **İsrâfîl** *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere bulunduğu belirtilen kişidir ki onun evliyâ arasındaki yeri dâirenin merkezinde bulunan nokta gibidir ve bütün âlemin nizâmı onunla yürümektedir." *(es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/433)*

Ulemâdan bâzısının beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** halk ve emr âlemlerinde (görünen-görünmeyen tüm varlıklar içerisinde) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinden daha azîz, daha latîf ve daha şerefli bir kalp yaratmadığı için bu hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfi zikredilmemiştir. Zîrâ bütün meleklerin, nebîlerin ve velîlerin kalpleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfine nispetle güneşin mükemmel nûru karşısında sönük kalan yıldızlar gibidir. *(Takiyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:97)*

Ârif Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: **"Hakk Te'âlâ** bütün kalpleri müşâhede etti, onlar içerisinde **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinden daha ziyâde kendisine iştiyaklı bir kalp görmedi, bundan dolayı ru'yet ve mükâlemesi (Kendisiyle görüşmesi ve konuşması) âcil olsun diye ona Mîrâcı ikrâm etti. *(Takiyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:97)*

Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Enbiyânın ruhları mârifet (Allâh-u Te'âlâ'yı tanıma) meydanında sıçrayıp yarışa kalktılar, vuslat ravzalarına kavuşma husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhu sâir enbiyanın rûhunu geçti." *(Takiyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:97)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خِيَارُ أُمَّتِي فِي كُلِّ قَرْنٍ خَمْسُمِائَةٍ وَالْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ فَلَا الْخَمْسُمِائَةِ يَنْقُصُونَ وَلَا الْأَرْبَعُونَ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْخَمْسِمِائَةِ مَكَانَهُ وَأَدْخَلَ مِنَ الْأَرْبَعِينَ مَكَانَهُ»

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! دُلَّنَا عَلَى أَعْمَالِهِمْ. قَالَ: «يَعْفُونَ عَمَّنْ ظَلَمَهُمْ وَيُحْسِنُونَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِمْ وَيَتَوَاسَوْنَ فِيمَا اٰتَاهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Her asırda ümmetimin hayırlıları beş yüz kişidir, Ebdâl ise kırk kişidir. Ne beş yüz kişi eksilir, ne de kırk kişi! Ne zaman (onlardan) **bir adam ölse Allâh-u Azze ve Celle onun yerine beş yüzden birini geçirir,** (yâni) **kırktan birini onun yerine girdirir"** buyurdu.

Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Bize onların amellerini söyle!" dediklerinde: **"Kendilerine zulmedenleri affederler, kendilerine kötülük edenlere iyilik ederler ve Allâh-u Azze ve Celle'nin kendilerine verdiği şeylerde birbirine ortak olurlar** (nîmetlerini de, kederlerini de paylaşırlar)**!"** diye cevap verdi. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/8; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/424-25; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:32; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:34, 2/362)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın münâcâtı (Allâh-u Te'âlâ'ya yaptığı yalvarışları) hakkında gelen rivâyetler içerisinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي مَا يَجِيءُ فِي مُنَاجَاةِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ اللهِ تَعَالَى قَالَ: «هُمْ أَرْبَعُونَ صِدِّيقًا كُلُّهُمْ بِي وَلِي وَإِلَيَّ.»

"Onlar (Benim husûsî dostlarım) **kırk sıddîktır ki, onların hepsi Benimledir, Benim içindir ve Banadır."** *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, no:301, 1/676)*

Bu hadîs-i kudsîde geçen **"Benimledir"** tâbiri: "Benimle kalkarlar, Benimle otururlar, Benimle konuşurlar, Benimle alıp verirler" demektir ki bu, hadîs-i kudsîde geçen:

«...فَإِذَا اَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِى يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا...»

"Ben onu sevdim mi, artık o kulumun işiten kulağı, gören gözü, şiddetle kavradığı eli ve yürüyen ayağı olurum" *(el-Buhârî, er-Rikâk:38, no:6137, 5/2384)* kavl-i şerîfi gibidir.

"Benim içindir" tâbiri: "Kalplerini ve canlarını Benim için bezlederler (cömertçe fedâ ederler), dolayısıyla onlar Bana âittir, nefisleri onlar hakkında Bana ortak olamaz" diye tefsir edilmiştir.

"Onlar Banadır" kavl-i şerîfi ise: "Her işte ve halde onların kalpleri sürekli Bana sığınır" diye şerhedilmiştir.

Haberde şöyle rivâyet olunmuştur:

وَرُوِيَ فِي الْخَبَرِ: «أَنَّ الْأَرْضَ شَكَتْ إِلَى اللهِ تَعَالَى ذَهَابَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَانْقِطَاعَ النُّبُوَّةِ فَقَالَ لَهَا سَوْفَ أَجْعَلُ عَلَى ظَهْرِكِ صِدِّيقِينَ أَرْبَعِينَ فَسَكَنَتْ.»

"Şüphesiz yeryüzü peygamberlerin gitmesiyle nübüvvetin kesilmesinden (üzerinde bereket kalmamasından) **şikâyetlendi. Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ ona: 'Yakında senin üzerine kırk sıddîk yerleştireceğim'** buyurunca hemen sâkinleşti." *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, no:301, 1/676; el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:12, -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/733; el-Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, 3/168)*

Ebû Bekr el-Muttavvi'î *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Hızır** *(Aleyhisselâm)*ı görüp konuşan bir zât şöyle anlatmıştır: Bir kere **Hızır** *(Aleyhisselâm)* ile görüştüğümde bana:

"Şunu bil ki; Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **vefât edince yeryüzü ağlayarak: 'Ey benim İlâhım! Üzerimde kıyâmet gününe kadar bir peygamber dolaşmayacak şekilde kaldım' deyince Allâh-u Te'âlâ ona:**

«اِجْعَلُ عَلَى ظَهْرِكِ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ مَنْ قُلُوبُهُمْ عَلَى قُلُوبِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، لَا أُخَلِّيكِ مِنْهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

'Bu ümmetten, kalpleri peygamberlerin kalpleri üzere bulunan velîleri senin üzerine yerleştireceğim ve kıyâmet gününe kadar seni onlardan boş bırakmayacağım' diye vahyetti" şeklinde anlattı. Bunun üzerine ben ona: Bu velîler kaç kişidir" deyince o: **"Üçyüz kişidir ki onlar Evliyâ'dır, yetmiş kişidir ki onlar Nücebâ'dır, kırk kişidir ki onlar Evtâd'dır, on kişidir ki onlar Nükabâ'dır, yedi kişidir ki onlar Urefâ'dır, üç kişidir ki onlar Muhtârûn'dur, bir kişidir ki o da Ğavs'dır. Ğavs vefât edince üç kişiden biri onun yerine geçirilir, yedilerden biri üçlere nakledilir, onlardan biri yedilere, kırklardan biri onlara, yetmişlerden biri kırklara, üçyüzlerden biri yetmişlere, sâir Müslümanlardan biri de üçyüzlere nakledilir ki bu durum Sûr'a üfürüleceği güne kadar devam edecektir"** diye cevap verdi. *(İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:2/264)*

Muhammed, **Talha** ve **Sehl** *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtı, senetlerini zikrederek şöyle nakletmişlerdir:

عَنْ مُحَمَّدٍ وَطَلْحَةَ وَسَهْلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ بِإِسْنَادِهِمْ قَالُوا فَجَعَلَ -عُمَرُ- إِذَا سَرَّحَ قَوْمًا إِلَى الشَّامِ قَالَ: «لَيْتَ شَعْرِي عَنِ الْأَبْدَالِ هَلْ مَرَّتْ بِهِمُ الرِّكَابُ أَمْ لَا؟» وَإِذَا سَرَّحَ قَوْمًا إِلَى الْعِرَاقِ قَالَ: «لَيْتَ شَعْرِي كَمْ فِي هٰذَا الْحَيِّ مِنَ الْأَبْدَالِ.»

"**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* (ebdâlin yerleri hakkındaki rivâyeti duyduktan sonra) bir topluluğu Şâm'a yollarken: **'Keşke Ebdâl'den haberim olsaydı, kâfileler onlara uğradı mı, uğramadı mı?'** derdi. Bir topluluğu da **Irak** tarafına yolcularken: **'Keşke o tarafta Ebdâl'den ne kadar velîler olduğunu bilseydim!'** derdi." *(İbnü Asâkir, Târîhu Dimeşk:1/295; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/418)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «قُبَّةُ الْإِسْلَامِ الْكُوفَةُ وَالْهِجْرَةُ بِالْمَدِينَةِ وَالنُّجَبَاءُ بِمِصْرَ وَالْأَبْدَالُ بِالشَّامِ وَهُمْ قَلِيلٌ.»

"İslâm'ın kubbesi (devletin merkezi) **Kûfe'dir,** (farz olan) **hicret**(in fazîleti) **Medîne'dedir. Nücebâ** (nâmındaki yetmiş velî) **Mısır'dadır. Ebdâl Şâm'dadır ki onlar azdır."** *(el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:11, -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/733; İbni Asâkir, Târîhu Dımeşk:1/296; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/421, 431)*

Yine **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «اَلْأَبْدَالُ مِنَ الشَّامِ وَالنُّجَبَاءُ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ وَالْأَخْيَارُ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ.»

"Ebdâl Şâm (halkın)**dandır, Nücebâ Mısır ehlindendir, Ahyâr** (diye isimlendirilen seçkin velîler) **ise Irak ahâlîsindendir!"** *(İbni Asâkir, Târîhu Dımeşk:1/297; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/422)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: «مَا خَلَتِ الْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ مِنْ سَبْعَةٍ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ.»

"Nûh *(Aleyhisselâm)*dan sonra yeryüzü, kendileri hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'nın yer halkından belâları defettiği yedi kişiden hiçbir zaman boş kalmamıştır." *(el-Hallâl, Kerâmâtü'l-evliyâ, no:8, -Nebhânî'ye âit Câmi'u-Kerâmâti'l-evliyâ'nın zeylinde:2/732-733; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9099; el-Ezrakî, Ahbâru Mekke:1/71; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/424, ed-Dürru'l-mensûr:3/156; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:33, 2/362)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اَلْبُدَلَاءُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا اثْنَانِ وَعِشْرُونَ بِالشَّامِ وَثَمَانِيَةَ عَشَرَ بِالْعِرَاقِ وَكُلَّمَا مَاتَ وَاحِدٌ بُدِّلَ اٰخَرُ فَإِذَا كَانَ عِنْدَ الْقِيَامَةِ مَاتُوا كُلُّهُمْ.

"Büdelâ kırk kişidir ki, yirmi ikisi **Şâm**'dadır, on sekizi **Irak**'tadır. Her ne vakit biri ölse diğeri yerine getirilir, kıyâmet ânında ise hepsi birden ölürler (demek ki kıyâmet kopana kadar onlar dünyâda kalırlar)." *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, no:298, 1/670; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/422; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:32; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:29, 2/361)*

Mekhûl eş-Şâmî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* velîler hakkında şunları söyledi:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِنَّ الْأَنْبِيَاءَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ كَانُوا أَوْتَادَ الْأَرْضِ فَلَمَّا انْقَطَعَتِ النُّبُوَّةُ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالٰى مَكَانَهُمْ قَوْمًا مِنْ أُمَّةِ أَحْمَدَ يُقَالُ لَهُمُ الْأَبْدَالُ لَمْ يَفْضُلُوا النَّاسَ بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلَا تَسْبِيحٍ وَلٰكِنْ بِحُسْنِ الْخُلُقِ وَبِصِدْقِ الْوَرَعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلَامَةِ قُلُوبِهِمْ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَالنَّصِيحَةِ لِلّٰهِ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِهِ بِصَبْرٍ وَحِلْمٍ وَلُبٍّ وَتَوَاضُعٍ فِي غَيْرِ مَذَلَّةٍ فَهُمْ خُلَفَاءُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ قَوْمٌ اصْطَفَاهُمُ اللهُ تَعَالَى لِنَفْسِهِ وَاسْتَخْلَصَهُمْ بِعِلْمِهِ لِنَفْسِهِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ صِدِّيقًا مِنْهُمْ ثَلَاثُونَ رَجُلًا عَلَى مِثْلِ يَقِينِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمٰنِ بِهِمْ تُدْفَعُ الْمَكَارِهُ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ وَالْبَلَايَا عَنِ النَّاسِ وَبِهِمْ يُمْطَرُونَ وَبِهِمْ يُرْزَقُونَ لَا يَمُوتُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ أَبَدًا حَتّٰى يَكُونَ اللهُ تَعَالَى قَدْ أَنْشَأَ مَنْ يَخْلُفُهُ وَلَا يَلْعَنُونَ شَيْئًا وَلَا يُؤْذُونَ مَنْ تَحْتَهُمْ وَلَا يَتَطَاوَلُونَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَحْقِرُونَهُمْ وَلَا يَحْسُدُونَ مَنْ فَوْقَهُمْ وَلَا يَحْرِصُونَ عَلَى الدُّنْيَا لَيْسُوا بِمُتَمَاوِتِينَ وَلَا مُتَكَبِّرِينَ وَلَا مُتَخَشِّعِينَ أَطْيَبُ النَّاسِ خُبْرًا وَأَوْرَعُهُمْ أَنْفُسًا طَبِيعَتُهُمُ السَّخَاءُ وَصِفَتُهُمُ السَّلَامَةُ مِنْ دَعْوَى النَّاسِ قِبَلَهُمْ لَا تَتَفَرَّقُ صِفَتُهُمْ لَيْسُوا الْيَوْمَ فِي حَالِ خَشْيَةٍ وَغَدًا فِي حَالِ غَفْلَةٍ وَلٰكِنْ مُدَاوِمِينَ عَلٰى حَالِهِمْ وَهُمْ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَبِّهِمْ لَا تَتَدَرَّكُهُمُ الرِّيحُ الْعَاصِفُ وَلَا الْخَيْلُ الْمُجْرَاةُ قُلُوبُهُمْ تَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ ارْتِيَاحًا إِلَى اللهِ تَعَالَى وَاشْتِيَاقًا إِلَيْهِ قُدُمًا فِي اسْتِبَاقِ الْخَيْرَاتِ ﴿أُولٰئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ قُلْتُ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ! مَا شَيْءٌ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِنْ هٰذِهِ الصِّفَةِ الَّتِي وَصَفْتَهَا فَكَيْفَ لِي بِأَنْ أُدْرِكَهَا؟ قَالَ: لَيْسَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ أَنْ تَكُونَ فِي أَوْسَطِ ذٰلِكَ إِلَّا أَنْ تُبْغِضَ الدُّنْيَا فَإِذَا أَبْغَضْتَ

Âyet: 62

الدُّنْيَا أَقْبَلَ عَلَيْكَ حُبُّ الْاٰخِرَةِ وَبِقَدْرِ مَا تَزْهَدُ فِي الدُّنْيَا تُحِبُّ الْاٰخِرَةَ وَبِقَدْرِ مَا تُحِبُّ الْاٰخِرَةَ تُبْصِرُ مَا يَنْفَعُكَ وَمَا يَضُرُّكَ فَإِذَا عَلِمَ اللّٰهُ صِدْقَ الطَّلَبِ مِنْ عَبْدِهِ أَفْرَغَ عَلَيْهِ السَّدَادَ وَاكْتَنَفَهُ بِعِصْمَتِهِ وَتَصْدِيقُ ذٰلِكَ فِي كِتَابِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ: ﴿إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ فَنَظَرْنَا فِي ذٰلِكَ فَمَا تَلَذَّذَ الْمُتَلَذِّذُونَ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ حُبِّ اللّٰهِ تَعَالَى وَطَلَبِ مَرْضَاتِهِ.

"Şüphesiz Enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* yeryüzünün direkleri idiler. Nübüvvet kesilince **Allâh-u Te'âlâ** onların yerine **Ahmed** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinden bir kavmi geçirdi ki onlara Ebdâl denilir. Onlar ne fazla oruçla, ne çok namaz (kılmak)la ne de fazla tesbîh ile insanlardan üstün olmadılar.

Lâkin güzel ahlâk, samîmi bir şekilde haramlardan ve şüphelilerden sakınmak, güzel niyet, bütün Müslümanlar hakkında kalplerin (kin ve nefretten) selâmeti, **Allâh**'ın rızâsını talep ederek (herkes hakkında) iyilik istemek, sabır, hılim (yumuşak huylu olmak), aklını kullanmak ve kendini alçaltmadan tevâzu yapabilmek ile ulaştılar.

Onlar peygamberlerin halîfeleridir ki **Allâh-u Te'âlâ** onları Zât'ı için seçmiştir ve onları bilerek Zât'ına tahsis etmiştir. Onlar kırk sıddîktır ki içlerinden otuz kişi **İbrâhîm Halîlürrahmân**'ın yakîninin bir misli (benzer mertebesi) üzeredir. Yer ahâlîsinden istenmedik şeyler ve insanlar üzerinden belâlar onlar hürmetine kaldırılır.

Onlar hürmetine insanlara yağmur yağdırılır ve onlar vesîlesi ile rızıklandırılırlar. **Allâh-u Te'âlâ** birinin yerine geçecek olanı yaratıncaya kadar ebediyyen içlerinden bir adam ölmez.

Onlar hiçbir şeye lânet (beddua) etmezler, (maddî veyâ bedenî herhangi bir konuda) altlarında bulunan kişilere eziyet etmezler, onlara karşı üstünlük taslamazlar, onları hakir görmezler, kendilerinden üstte bulunanları da kıskanmazlar, dünyâya düşkün olmazlar, onlar ibâdet ederken gösteriş yapan kişiler değildirler, kibirli kimseler değildirler, (kalplerinde Allâh-u Te'âlâ'ya karşı huşû bulunmadığı halde) huşû sâhibi gibi görünen kimseler değildirler.

Onlar insanların en hoş konuşanlarıdır, iç bünyeleri bakımından da insanların en ziyâde haramdan sakınanlarıdır. Tabiatları cömertliktir, sıfatları ise insanların onlara yönelttiği iddialardan selâmettir.

Sıfatları parçalanmaz (Allâh-u Te'âlâ'ya yönelmedeki mânevî halleri dağılmaz). Bu gün korku ve endişe hâli içinde olup yarın gaflet hâli içinde olmazlar, lâkin (huzur) halleri üzere müdâvim olurlar. Kendileriyle Rableri arasında bulunan halleri husûsunda ne sert esen rüzgâr, ne de koşturulan atlar onlara ulaşamaz.

Hayırlara yarışmakta öne geçmek için, **Allâh-u Te'âlâ**'ya iştiyaklarından dolayı ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmak ile rahata erişmek üzere kalpleri semâya yükselir. **"İşte onlar Allâh'ın cemaatidir! Âgâh olun ki, şüphesiz Allâh'ın hızbi** (olan bu cemaat)**, felâha erecek olanların ta kendileridir!"**

Bunun üzerine ben (Mekhûl *-Radıyallâhu Anh-*): "Yâ **Ebedderdâ**! Hiçbir şey bana bu anlattığın sıfatlardan daha ağır değildir, benim bu sıfatlara ulaşmam nasıl mümkün olacak?" deyince o şöyle dedi:

"Seninle bu sıfatların tam ortasında bulunman arasında tek bir şey vardır ki, o da dünyâya buğzetmendir, zîrâ sen dünyâya kızdığın zaman âhiret sevgisi sana yönelecektir. Dünyâya karşı soğuk olduğun ölçüde âhireti seveceksin, âhireti sevdiğin kadar da sana faydalı olacak ve zarar verecek şeyleri göreceksin.

Allâh-u Te'âlâ bir kulunun talebinin (Kendisine kavuşma arzusunun) doğruluğunu bilirse o kulunun üzerine doğruluğu boşaltır ve ismetiyle (korumasıyla) onu kuşatır.

Allâh'ın Kitâbında bunu doğrulayan (âyet-i kerîme): **"Gerçekten de Allâh**(ın yardım ve desteği) **o kimselerle berâberdir ki, onlar** (kâfirlikten, zâlimlikten vesâir günahlardan) **hakkıyla sakınmıştırlar ve o kimseler ki onlar** (kullara acıyarak, suçluyu affederek, amellerinde de Rablerinin rızâsını gözeterek) **güzel amel işleyicilerdir!"** *(en-Nahl Sûresi:128)* kavl-i şerîfidir. İşte biz bunlara iyice baktık (düşündük ve sonunda anladık) ki, lezzet alabilenler **Allâh**'ın sevgisinden ve rızâsını talep etmekten daha fazîletli hiçbir şey ile lezzet almamıştır." *(el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, no:299, 1/672-673; el-Ğazâlî, el-İhyâ:3/357; İbnü Asâkir, Târîhu Medîneti Dımeşk:1/304; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/428; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:39, 2/364)*

Tâbi'în ulemasının büyüklerinden **Şehr ibni Havşeb** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمْ تَبْقَ الْأَرْضُ إِلَّا وَفِيهَا أَرْبَعَةَ عَشَرَ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ وَتَخْرُجُ بَرَكَتُهَا، إِلَّا زَمَنَ إِبْرَاهِيمَ فَإِنَّهُ كَانَ وَحْدَهُ.

Âyet: 62

"Yeryüzünde her dâim mutlaka ondört kişi bulunmuştur ki **Allâh-u Te'âlâ** onlar sâyesinde yer halkından belâları kaldırmış ve onlar hürmetine toprağın bereketi (rızıkları) çıkmıştır. Ancak **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın zamânı müstesnâ, zîrâ o, kendi döneminde tek kalmıştı!" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:17/318; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/430)*

Hatîb-i Bağdâdî *(Rahimehullâh)*, **Mekke** Hareminin kandili kabul edilen ve **Cüneyd-i Bağdâdî** ile **Ebû Sa'îd el-Harrâz** gibi meşâyıhla görüşüp onlardan nakiller yapan **Muhammed ibni Ali el-Kittânî** *(Kuddise Sirruhum)*un şöyle dediğini nakletmiştir: "Nükabâ üç yüzdür, Nücebâ yetmişdir, Büdelâ kırktır, Ahyâr yedidir, Evtâd dörttür, Ğavs tektir. Nükabâ'nın meskeni Mağrib (Fas, Tunus, Cezâyir ve havâlîsi)dir. Nücebâ'nın yeri **Mısır**'dır, Ebdâl'in yurdu **Şâm** (Filistin, Ürdün, Lübnân ve Sûriye civârı)dır, Ahyâr yeryüzünde seyyahtırlar (her yerde dolaşırlar), Evtâd yeryüzünün dört köşesinde bulunurlar, Ğavs'ın meskeni ise **Mekke**'dir.

Umûma âit işlerden bir hâcet ârız olduğu zaman önce Nükabâ yalvarır sonra Ebdâl duâ eder sonra Ahyâr müracaat eder sonra Evtâd devreye girer sonra icâbet olunurlar. Yine de icâbet gelmezse o zaman Ğavs yalvarıp yakarır, daha onun duâsı tamamlanmadan icâbet (kabûl) eseri zuhûr eder." *(el-Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, no:1361, 3/288-289; Rûzbehân el-Baklî, Kitâbü Meşrabi'l-ervâh, sh:309,316; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/431; İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:2/269)*

İbnü Âbidîn *(Rahimehullâh)* Ğavs olan Kutup'la ilgili ***"İcâbetü'l-Ğavs"*** isimli eserinde şu mâlûmatı vermiştir:

Zâhir olan şudur ki; (Kutup olan zâtın) vakitlerinin bâzısını ya da çoğunu (Mekke ya da Yemen'de) geçirdiğine îtibar edilir. Bunu İmâm ve Ârif-i billâh **Abdülvehhâb eş-Şa'rânî**, şeyhi **Ali el-Havvâs** *(Kuddise Sirruhû)*dan nakletmiştir. Nitekim onun ***"el-Cevâhir ve'd-Dürer"*** isimli kitabındaki beyânı şöyledir: Şeyhimiz *(Radıyallâhu Anh)*a: "Ğavs olan Kutup, denildiği gibi dâimâ **Mekke**'de mi ikâmet etmektedir?" diye sual edince o şöyle buyurdu: "Bedenine gelince; **Mekke** ya da bir başka yere bağlı değildir, bilakis o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği yerdedir!"

İnsanlar **Beytullâh**'ı tavâf ettikleri gibi Kutup olan zâtın kalbi, **Hakk Te'âlâ**'nın huzûrundan çıkmaksızın (ayrılmaksızın) mânevî huzurda çokça tavâf etmekte ve **Mevlâ Te'âlâ**'nın her türlü kemâlâtını dâimâ müşâhede etmektedir. Zâten en üstün mükemmel sıfatlar yalnızca **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur!

Şu bilinsin ki o (Kutup) *(Radıyallâhu Anh)*, **Hakk Te'âlâ**'nın tüm mahlûkātına indirdiği belâların ve yardımların tamâmını karşılayan ve yüklenendir. Bu yüzden o zâtın başı **Mevlâ Te'âlâ** tarafından gelen şeylerin ağırlığından dolayı dâimâ çatlar gibi ağırır.

Bu kimse çoğu kere içinde darlık ve sıkıntı olduğunu hisseder ve sebebi nedir bilemez. Bu zâtlardan bâzıları da endişeye kapılırlar ve bu endişe gece uyumasına mâni olur. Bâzılarında da gaflet ve suskunluk hâsıl olur ve bir harf bile konuşamayacak halde olur. İşte bütün bunlar kendilerine tevzî' edilen (dağıtılan) belâlardan kaynaklanır. Eğer bu belâlar dağıtılmasaydı (insanlar arasında) kendisine belâ inenler göz açıp kapatıncaya kadar bir anda helâk olurlardı. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

"Allâh'ın, insanları; bir kısımla(rının hayrıyla) **diğer kısımlarını**(n şerrini) **savması olmasaydı, elbette yerin tamâmı**(nın yararlı düzenleri çoktan) **bozulmuştu. Velâkin Allâh tüm âlemlere karşı büyük fazl** (ve iyilik) **sâhibidir."** *(el-Bakara Sûresi:251)* buyurmuştur.

Nitekim hadîs-i şerîfte: **"Allâh-u Te'âlâ inananlar hürmetine, inanmayanlardan; namaz kılanlar hürmetine, kılmayanlardan; hacca gidenler hürmetine, gitmeyenlerden fesâdı gidermektedir. Hattâ sâlih bir kişinin bereketiyle, yüz komşusunun hânesinden bile belâyı kaldırmaktadır"** buyrulmuştur. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, 4/516; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 3/154)*

O (Ali el-Havvâs) *(Radıyallâhu Anh)* buyurdu ki: "Bir cemaat, kutupluk makamının da diğer velâyet makamları gibi olduğu ve sâhibinin bu makamda **Mevlâ Te'âlâ**'nın dilediği kadar durup sonra azlolunacağı görüşüne gitmişlerdir. Hem bana hem de gerçeğin desteklediği görüşe göre ise; kutupluk makamının belirli bir süresi yoktur. Bu makam sâhibi bu makama nâil olunca ancak ölümle azlolunur. Çünkü onun hakkında adâletten çıkma (azlini gerektirecek bir günah işleme) düşünülemez ki azli konu edilsin!"

Bunun îzâhı ise şöyle yapılmıştır; furû'ler usûle tâbidirler. Nitekim **Peygamber Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* en sahih görüşe göre, peygamberlik süresi olan yirmi üç sene zarfında Kutbiyyet-i Kübrâ (en büyük kutupluk) makamında bulundu. Ümmetin ulemâsı ittifâk ettiler ki; **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra en fazîletli kişi **Hazret-i Ebû Bekr** *(Radıyallâhu*

Âyet: 62

*Anh)*dır ki o, **Peygamber Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra hilâfette bulunmuş ve hilâfeti yaklaşık olarak iki sene dört ay devam etmiştir ve kendisi bu ümmetin ilk kutbudur. Yine böylece (bu kutupluk makamı) **Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman** ve **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün ve kendilerinden sonra **Muhammedî** kutupların en sonuncusu olan **Mehdî** *(Aleyhisselâm)*ın zuhûruna kadar devâm edecektir.

Rivâyetlerde de vârid olduğuna göre; daha sonra vaktinin kutbu ve **Mevlâ Te'âlâ**'nın yeryüzündeki halîfesi olan **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* inecek ve hilâfeti kırk sene sürecektir. Dolayısıyla hak ve doğru olan şudur ki, kutupluğu belirli bir süre ile sınırlandırmamak gerekir."

Yine o (Ali el-Havvâs) *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "(Nil sâhilindeki) **Füvveh** kasabasında medfûn olan **Şeyh Ebü'n-Necâ Sâlim Hazretleri**'nin kutupluk makamında kırk gün veyâ on gün bulunduğu ve sonrasında vefât ettiği haberi bize ulaştı. Yine **Şeyh Ebû Meyden el-Mağribî Hazretleri** hakkında da böyle haberler bize ulaştı."

(Şa'rânî Hazretleri devamla şöyle buyurdu:) Bir kere şeyhimize: "Bâzılarının dediği gibi kutup olan zâtın Ehl-i Beyt'ten olması şart mıdır?" dediğimde: "Bu şart koşulmaz, çünkü bu vehbîdir, **Allâh-u Te'âlâ** dilediğine verir, dolayısıyla Ehl-i Beyt'ten de olabilir, başkalarından da olabilir!" dedi. *(İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:2/274, 275, 277)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* **Şeyh Bedî'uddîn** *(Rahimehullâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda onun **"Kutub, Kutbu'l-Aktâb ve Ğavs"** hakkındaki suallerini şöyle cevaplamıştır: "Sen bana: 'Kutub, Kutbu'l-Aktâb, Ğavs ve Halîfe'nin mânâlarını sordun, bu makamda olanlar kendilerinin mertebelerini bilirler mi, bir de ğayb âleminden gelen kutupluk müjdelerinin aslı var mıdır, yoksa hayal mahsûlü müdür?' diye sual ettin. Şu bilinmelidir ki; bir peygambere kâmil mânâda tâbî olan kişiler bu ittibâlarını tamamladıkları zaman onlardan bâzısı imâmet mansıbı ve hilâfet mertebesi ile şereflendirilir. İmâmet mertebesi bir mânâda Kutbu'l-irşâd makāmıdır, hilâfet mansıbına münâsip düşen ise Kutbu'l-medâr makāmıdır.

Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*ya göre Ğavs, bu bahsi geçen Kutbu'l-medâr'dır, ona göre ğavsiyet (ğavslık) diye müstakil bir mertebe ve kutbiyet makāmından ayrı bir mansıp yoktur. Bu fakirin îtikādı ise Ğavs, Kutbu'l-medâr'dan başka biridir. Aslında Ğavs, Kutbu'l-medâra da yardım edici ve bütün işlerinde onun muâvinidir.

Kutbu'l-medâr bâzı işlerde ondan yardım ister. Ebdâl'in makamlarını tâyin ve onları yerlerine geçirme husûsunda da Kutbu'l-medârın müdâhalesi vardır. Bu kutbun yardımcıları ve muâvinleri olduğu için kendisine aynı zamanda Kutbu'l-aktâb da denilir. Zîrâ Kutbu'l-aktâbın yardımcıları da (mânevî tasarruflarda yetkili ve) hâkimdirler. Bundan dolayı ***"Fütûhât-ı Mekkiyye"*** sâhibi: 'Halkı mümin veyâ kâfir olan her karyede mutlaka bir kutup bulunur' demiştir.

Şunu bil ki; bu mânevî mertebelerde bulunanlar mutlaka makamları hakkında ilim sâhibi olurlar, ancak bir kişiye o makāmın kendisi değil de o makāma has kemâlât verilirse onun bunu bilmesi ve hizmetlerinden haberdâr olması gerekmez.

Ğayb âleminden ulaşan müjdelere gelince; bunlar o makāmın kemâlâtının elde edildiğine dâir müjdelerdir, yoksa o makāma tâyin edilmeyle alâkalı müjdeler değildir." *(el-Mektûbât, no:256, 1/234-235)*

Yine böylece **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* Hulefâ-i Râşidîn'in fazîleti hakkında **Mevlânâ Eşref** *(Rahimehullâh)*a yazmış olduğu bir mektûbunda ise şunları açıklamıştır:

"Ey kardeş! **İmâm Ali** *(Kerramellâhu Vechehû)* velâyet-i Muhammediyyenin (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit velîliğin) ağır yüklerini taşıdığı için, Aktâb, Evtâd ve Ebdâl gibi velâyet kemâlâtı tarafı kendilerinde ağır basan uzlet velîlerini mânen terbiye etmek onun imdâd ve iânesine ısmarlanmıştır. Kutbu'l-medârdan ibâret olan kutbu'l-aktâbın başı onun ayağı altındadır. Onun bütün işleri ancak **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın himâyesi ile yürür, bütün mühim vazîfeleri onun gözetimiyle meydana gelir ve kendisi Kutbu'l-medâr makāmının uhdesinden (sorumluluğundan) ancak onun vesîlesiyle çıkabilir. **Seyyide Fâtıme** ile onun iki oğlu olan iki imam da *(Radıyallâhu Anhüm)* bu makamda onun ortaklarıdırlar." *(el-Mektûbât, no:251, 1/229)*

İkinci bin yılın müceddidi **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* **Nûr Muhammed** isimli mürîdine yazdığı bir mektûbunda da şu eşsiz açıklamaları yapmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın mukaddes cenâbına ulaştıran yollar ikidir; birisi **kurb-i nübüvvet**tir (peygamberlere has mânevî bir yakınlıktır) ki bu yol aslın aslına ulaştırır, bu yoldan ulaşanlar esâsen peygamberler ve sahâbeleridir. Bu ümmetin büyük velîlerinden kendileri hakkında bu makam münâsip görülenler de bu devletle müşerref kılınır. Gerçi onlar az, hattâ azın da azıdırlar.

Âyet: 62

Bu yolda (Allâh-u Te'âlâ'ya ulaştıktan sonra) aracı ve mâni kalmaz. Artık bu devlete vâsıl olanlardan her biri aldığı feyzi kimsenin tavassutu olmaksızın bizzat asıldan (feyzin menbaı olan Mevlâ Te'âlâ'dan) alır ve kimse kimseye engel olmaz.

(İşte peygamberlik makāmından nasiplenme yoluyla Allâh-u Te'âlâ'ya bu şekilde yakınlaşma özellikle Ebû Bekr es-Sıddîk ve ondan feyz alan Nakşibendî silsilesine mahsustur.)

Bir de **kurb-u velâyet** (velîlik yoluyla Allâh'a mânen yakınlık yolu) ile alâkalı bir yol vardır ki Kutuplar, Evtâd, Büdelâ, Nücebâ ve genel mânâda tüm evliyâullâh bu yoldan vâsıl (Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşıcı)dırlar. İşte bu yolda aracılık ve araya girme mevcuttur. Bu yoldan vâsıl olanların muktedâsı, reisi ve o büyüklerin feyiz kaynağı **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dır. Bu şânı büyük mansıp (makam) ona tealluk eder.

Bu mübârek makamda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'in mübârek ayağı, onun mübârek başı üzerinde gibidir. **Hazret-i Fâtıme, Hazret-i Hasen** ve **Hazret-i Huseyn** *(Radıyallâhu Anhüm)* dahî bu makamda onunla ortaktırlar.

Onun devri tamam olunca bu kadri yüce mansıbı; sırası ile oğulları **Hazret-i Hasen** ve **Hazret-i Huseyn** *(Radıyallâhu Anhumâ)*ya teslim etti. O ikisinden sonra da bu makam tertip ve tafsil ile on iki imamdan her birine geçti.

Bu büyüklerin yaşadıkları asırlarda, hattâ ebedî âleme irtihallerinden sonra da, kutuplardan ve seçkin kullardan olsa da her kime bir feyiz ve hidâyet ulaştıysa bunların tavassutu (aracılığı) ve onların haylûleti (araya girmesi) ile ulaştı. İşte bütün velîlerin sığınağı bu büyüklerdir. Zîrâ etrâfın mutlaka merkeze katılması gereklidir. Nihâyet sıra **Şeyh Abdülkādir Geylânî** *(Kuddise Sirruhû)* **Hazretleri**'ne gelince anlatılan bu mansıp (makam) ona bırakıldı.

Bu merkez üzerinde, anlatılan imamlarla, **Şeyh** (Abdülkādir Geylânî) arasında hiç kimse müşâhede olunmamaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki; nücebâ (üçler, yediler, kırklar gibi seçkin evliyâ)dan olsun, kutuplardan olsun her kime feyizler ve bereketler ulaşmış ise, onun (Abdülkādir Geylânî Hazretleri'nin) mübârek tavassutu (aracılığı) ile ulaşmış ve ulaşmaktadır. Çünkü bu merkez, ondan başkasına müyesser olmadı. İşte bu nedenledir ki şu şiiri söylemiştir:

أَفَلَتْ شُمُوسُ الْأَوَّلِينَ وَشَمْسُنَا أَبَدًا عَلَى أُفُقِ الْعُلَى لَا تَغْرُبُ

"Evvelkilerin güneşleri battı, bizim güneşimiz ise,
Yücelik ufku üzerinde ebediyyen batmayacaktır."

Burada geçen "Güneş" tâbirinden murad, hidâyet ve irşad feyizlerinin güneşidir. "Battı" tâbirinden maksad ise anlatılan feyzin olmayışıdır. Tavassut (Allâh-u Te'âlâ'nın feyizlerinin kullara ulaşması husûsunda aracılık) muâmelesi bâkî kaldıkça, **Abdülkādir Geylânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun üstte geçen şiirdeki kavli doğrudur.

Ancak şu bilinsin ki; aracılık muâmelesi Kurb-u velâyet (velilikteki yakınlık) tarîkında geçerlidir. Kurb-u nübüvvetten ibâret olan ilk tarîkte ise aracılık muâmelesi yoktur. İşte bu yoldan vâsıl olanlar, feyizleri ve bereketleri kimsenin tavvassutu olmadan alırlar. Haylûlet (araya girme) durumu ise ancak ikinci yola mahsustur. *(el-Mektûbât, no:122, 3/184-186)*

Ebdâl Nâmındaki Seçkin Velîlerin Üstün Sıfatları

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Ebdâl'den sordum ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Onları(n vasıflarını) bana açıkla!" dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأَبْدَالِ... قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! جَلِّهِمْ لِي قَالَ: «لَيْسُوا بِالْمُتَنَطِّعِينَ، وَلَا بِالْمُبْتَدِعِينَ، وَلَا بِالْمُتَنَعِّمِينَ، لَمْ يَنَالُوا مَا نَالُوهُ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلَا صَدَقَةٍ، وَلٰكِنْ بِسَخَاءِ الْأَنْفُسِ، وَسَلَامَةِ الْقُلُوبِ، وَالنَّصِيحَةِ لِأَئِمَّتِهِمْ، إِنَّهُمْ يَا عَلِيُّ! فِي أُمَّتِي أَقَلُّ مِنَ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ.»

"Onlar (dîne ilâve yapacak şekilde ve sofulukta aşırı giderek lezzetli helâl şeyleri kendilerine haram etmek sûretiyle) **aşırıya kaçan kimseler değildirler,** (dinde sonradan çıkan inançlara ve amellere başvuran) **bid'at ehli de değildirler, zevkine düşkün keyifli kimseler de değildirler! Onlar ulaştıkları şeye ne çok oruçla, ne çok namazla ne de çok sadakayla ulaşmadılar, lâkin içten cömertlikleriyle, kalplerinin** (kinden, nefretten, hasetten vesâir kötü arzulardan) **selâmetiyle ve yöneticilerinin iyiliğini istemekle ulaştılar. Ey Ali! Şüphesiz onlar benim ümmetim içerisinde** (çok kıymetli bir iksir olan) **kibrît-i ahmerden daha azdır."** buyurdu. *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Kitâbü'l-evliyâ, no:8, 1/12; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/419; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:27-28, 2/361; İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:2/270)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «.... اَلْاَبْدَالُ اِنَّهُمْ لَمْ يُدْرِكُوهَا بِصَلَاةٍ وَلَا بِصَوْمٍ وَلَا بِصَدَقَةٍ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! فَبِمَ اَدْرَكُوهَا؟ قَالَ: «بِالسَّخَاءِ وَالنَّصِيحَةِ لِلْمُسْلِمِينَ.»

"... Şüphesiz Ebdâl bu makāma çok namaz, çok oruç ve çok sadaka ile ulaşmadılar" buyurdu.

Bunun üzerine: "Peki yâ **Rasûlellâh**! Ne ile ona ulaştılar?" diye sorulduğunda: **"Cömertlik ve Müslümanların iyiliğini istemeleri** (kendileri için istediklerini her Müslüman için istemeleri) **sebebiyle** (bu dereceye ulaştılar)" buyurdu. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10390, 10/224; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/172; Ali el-Müttekî, Kenzü'l-ummal:12/190; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:33)*

Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مِنَ الْاَبْدَالِ الَّذِينَ بِهِمْ قِوَامُ الدُّنْيَا وَأَهْلِهَا؛ اَلرِّضَا بِالْقَضَاءِ وَالصَّبْرُ عَنْ مَحَارِمِ اللهِ وَالْغَضَبُ فِي ذَاتِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Üç sıfat vardır ki onlar kimde bulunursa o kişi dünyânın ve halkının kıvâmı (düzeni) **kendileri ile olan Ebdâl'dendir.** (Bu sıfatlar da;) **kazâya** (Allâh-u Te'âlâ'nın kaderine) **rızâ, Allâh'ın haramlarından** (sürekli geri durma husûsunda) **sabır ve** (kendisine karşı yapılan zulüm ve hakaretler için değil de sâdece) **Allâh-u Azze ve Celle'nin Zât'ı**(nı gazaplandıracak günahlar) **konusunda öfkelenme**(dir)." *(ed-Deylemî, el-Firdevs, no:2457, 2/84; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/427; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:34; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:37, 2/364)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «... لَيْسُوا بِالْمُتَمَاوِتِينَ وَلَا الْمُتَهَالِكِينَ وَلَا الْمُتَنَاوِشِينَ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ وَإِنَّمَا بَلَغُوا ذٰلِكَ بِالسَّخَاءِ وَصِحَّةِ الْقُلُوبِ وَالْمُنَاصَحَةِ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ.»

"... Onlar ibâdet ederken gösteriş yapan kimseler değildirler, dünyâya düşkün değildirler, (bir şeyi canları çekip rağbetle) **uzanıp alıcı da değildirler. Onlar ulaştıkları şeye ne çok oruç, ne de fazla namaz** (kılmak) **la ulaşmadılar, ona ancak cömertlikle, kalplerin doğruluğuyla ve bütün Müslümanların iyiliğini istemekle ulaştılar."** *(İbni Asâkir, Târîhu Dımeşk:26/435; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/423)*

Ebû Sa'îd el Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَبْدَالَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِالْأَعْمَالِ، وَلٰكِنْ دَخَلُوهَا بِرَحْمَةِ اللهِ، وَسَخَاوَةِ النَّفْسِ، وَسَلَامَةِ الصَّدْرِ، وَالرَّحْمَةِ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ.»

"Şüphesiz benim ümmetimin Ebdâl'i cennete amellerle girmediler, lâkin Allâh'ın rahmetiyle, gönüllerinin cömertliğiyle, göğüslerinin selâmetiyle ve bütün Müslümanlara merhametleriyle oraya girdiler." *(et-Taberânî, Mekârimü'l-ahlâk, no:71, sh:336; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10394, 13/317; İbni Ebi'd-dünyâ, Kitâbü'l-evliyâ, no:58, 1/28; el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/263; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/427; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:33)*

Bekr ibni Huneys *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

عَنْ بَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ يَرْفَعُهُ قَالَ: «عَلَامَةُ أَبْدَالِ أُمَّتِي أَنَّهُمْ لَا يَلْعَنُونَ شَيْئًا أَبَدًا»

"Ümmetimin Ebdâl'inin alâmeti şudur ki, onlar ebediyyen hiçbir şeye lânet (ve bedduâ) **etmezler."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Kitâbü'l-evliyâ, no:59, 1/28; es-Süyûtî, el-Hâvî: 2/429; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:34; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:40, 2/365)*

Sehl et-Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Ebdâl dört sıfatla bu makāma ermişlerdir, bunlar da; az konuşmak, az yemek, az uyumak ve uzlettir (insanlardan ayrı durmaktır). *(es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/436; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:44, 2/366)*

Ebû Abdillâh en-Nibâcî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Eğer Ebdâl olmak istiyorsanız **Allâh-u Te'âlâ** ne diliyorsa onu sevin, her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği her şeyi severse kaderler içerisinde ona ancak sevdiği şeyler isâbet eder." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:9/311-312; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/436; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:47, 2/367)*

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)*ın **Ebü'l-Leys es-Semerkandî** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre:

Âyet: 62

"Ebdâl'in ahlâkı ondur, onlar da; kalplerinin (kin, nefret, haset, riyâ gibi kötü sıfatlardan) selâmeti, cömertlik, doğru konuşmak, tevâzu, zorlukta sabır, tenhâda ağlamak, mahlûkat hakkında hep iyilik düşünmek, müminlere acımak, her şey(in **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretine delâlet etmesi) hususunda tefekkür ve yaşanan şeylerden ibret almaktır." *(Takıyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:97)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ebdâl olmasa yer kendinde bulunanları batırırdı, sâlihler olmasa yeryüzü fesâda uğrardı, âlimler olmasa insanlar hayvanlar gibi olurdu, sultanlar (yöneticiler) olmasa insanlar birbirini yerdi, ahmaklar olmasa yeryüzü(nü süslemeye çalışanlar bulunmayacağından) harâb olurdu, rüzgâr olmasa yer ile gök arası kokardı." *(Takıyyüddîn el-Bâbî el-Halebî, Nüzhetü'n-Nâzırîn, sh:97)*

Ebû Nu'aym *(Rahimehullâh)*ın, evliyâullâhın reisi **Ma'rûf-u Kerhî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre ise: "Bu üç cümleyi:

«اَللّٰهُمَّ أَصْلِحْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ، اَللّٰهُمَّ فَرِّجْ عَنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ»

"Ey **Allâh! Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetini ıslâh et. Ey **Allâh! Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden belâları aç. Ey **Allâh! Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine rahmet et" duâsını her gün on kere okuyan ebdâlden yazılır." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, 8/366; es-Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:8, sh:34; Ali el-Kārî, el-Ma'dinü'l-Adenî, Mecmû'u'r-Resâil, no:46, 2/366)*

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)*ın ***"Kifâyetü'l-mu'tekıd/Neşru'l-mehâsin"*** isimli eserindeki nakline göre; âriflerden biri şöyle demiştir:

"İnsanların din ve dünyâ işleri düzelsin diye avâm ile karışıp görüşen sâlihler çoktur. Bunlar arasında Nücebâ'nın sayısı daha azdır, Nükabâ'nın adedi ise daha azdır. Onlar havâs ile karışıp görüşürler, sayı bakımından Ebdâl onlardan da azdır. Ebdâl (kırklar), büyük şehirlerde yerleşirler, bir şehirde onlardan ancak bir kişi bulunur. Onlardan iki tâne bulunan şehrin halkına müjdeler olsun!

Evtâd'dan biri **Yemen**'dedir, biri **Şâm**'dadır, biri doğudadır, biri batıdadır. Felek semânın etrâfında dolaştığı gibi **Allâh-u Sübhânehû** da Kutbu, dünyânın dört köşesinde dolaştırır. Tek olan bu Kutbun yâni Ğavs'ın hallerini **Allâh-u Te'âlâ** başkalarının bilmesini istemediği için gizli tutar, bu yüzden o zât câhil gibi âlim, saf gibi uyanık, hem alan hem bırakan, hem yakın hem uzak, hem kolay hem zor, hem güvende hem tedirgin olarak görülür.

Allâh-u Te'âlâ karar verdiği işleri yerine getirmek için Ebdâl'in hallerini özel kullara ve âriflere açar, Nücebâ ve Nükabâ'nın hallerini ise özellikle avamdan saklar, velîlerin kendileri arasındaki halleri ise birbiri için keşfeder. Sâlihlerin hallerini ise umum-husus bütün Müslümanlara açıklar. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/432-433; İbnü Âbidîn, İcâbetü'l-Ğavs, er-Resâil:265)*

Bilâl el-Havvâs *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben Benîisrâîlin kırk sene dolandığı **Tîh**'de bulunduğum sırada bir adamın benimle birlikte yürüdüğünü gördüm ve şaşırdım, o sırada onun **Hızır** *(Aleyhisselâm)* olduğu bana ilhâm edilince ona: "Hakk'ın hakkı için söyle, kimsin sen?" dedim. O: "Kardeşin **Hızır**" deyince ben: "Sana bir şeyler sormak istiyorum" dedim. O: "Sor" deyince ben: "Şâfi'î hakkında ne dersin?" dedim, o da: "O, Evtâd'dan (dünyânın çivisi mesâbesinde olan dört velîden sayılmış)dır" diye cevap verdi. Ben: "**Ahmed ibni Hanbel** hakkında ne diyorsun?" deyince "Sıddîk bir adamdır" dedi. Ben: "**Bişr-i Hâfî** hakkında görüşün nedir?" dediğimde ise: "Kendisinden sonra onun gibisi yaratılmadı" dedi. Sonunda ben: "Seni ne vesîle ile gördüm?" deyince: "Annenin (kendisine yaptığın iyilikler sebebiyle sana yaptığı duâ) bereketiyle" dedi. *(Kuşeyrî er-Risâle, 1/49; es-Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/433)*

Ebdâl'e Bu İsmin Verilmesinin Sebebi

Şu bilinsin ki bâzı meşâyıh; içlerinden biri vefât ettiğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona bedel olarak başka bir velîyi tâyin ettiği için "Kırklar"a "Ebdâl" isminin verildiğini söylemişlerdir.

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)*ın ***"Kifâyetü'l-mu'tekid"*** isimli kitabında şöyle nakledilmiştir: "Ebdâl"e bu ismin verilmesi, bulundukları yerden kayboldukları zaman yerlerine rûhânî sûretlerini bırakmaları (ve böylece birkaç yerde aynı anda bulunmaları) nedeniyledir." *(el-Yâfi'î, Kifâyetü'l-mu'tekid / Neşru'l-mehâsini'l-ğâliye, sh:28)*

İmâm Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullâh)*ın bir cumâ günü kırk mescidde cumâ namazı kıldırıp hutbe okuduğu **Mısır** âlimleri katında meşhur ve mütevâtir (yalan ihtimâli bırakmayacak şekilde dilden dile yayılmış ve neşredilmiş) dir. *(Şeyh Yûsuf Şevkî et-Trabzônî, Hediyyetü'z-zâkirîn, sh:21)*

Şeyh **Müferric ed-Demâmîlî** *(Kuddise Sirruhû)*nun müridlerinden biri, arefe günü onu **Arafat**'ta gördü, başka bir mürîd de **Demâmîl**'deki zâviye (tekke)sinde aynı gün onu gördü ve bütün gün yanından ayrılmadı. Hacdaki mürîd dönünce diğeriyle bu konuyu konuşarak çekiştiler ve her biri şart (sözünün doğru çıkmaması hâlinde hanımına talâk-boşama sözü) verdi.

Âyet: 62

Derken Şeyh Efendi'ye durumu arz ettiklerinde ikisinin sözünü de kabul ederek, her birinin nikâhını ibkā etti (hiçbirinin nikâhının bozulmadığını beyân ederek devâmına hükmetti). Bunun üzerine Şeyh Efendi'ye: "Bunlardan birinin doğruluğu, diğerinin yalancılığını îcâb ettirdiği (gerektirdiği) halde ikisinin nikâhının da durmasının hikmeti nedir?" diye sorulduğunda: "Bir velî velâyetinde (velîlik makāmında) hakîkate ererse, değişik sûretlere girme imkânına sâhip olur, aynı zamanda rûhâniyeti birkaç yönde ve yerde görülebilir. Dolayısıyla Arafat'ta zuhûr eden sûret ile aynı vakitte zâviyede görülen sûretin her ikisi de hak olduğundan, bunlardan her biri yemîninde sâdıktır" diye cevap verdi.

Fakat bu, aynı anda bir şahsın iki mekânda bulunması anlamına gelmez. Zîrâ bu, cismânî (cisme âit sûretin ve şeklin) değil, rûhânî sûretlerin (rûha âit yansımaların) taaddüdünü (çokluğunu) ispat etmektedir. *(İmâm-ı Süyûtî, el-Hâvî, 2/436)*

Şeyh **Tâcüddîn ibni Atâillâh el-İskenderî** *(Kuddise Sirruhû)*nun bir talebesi şöyle naklediyor: Bir sene hacca gittiğimde Şeyh **Tâceddîn**'i tavafta gördüm, tavâfı bitirince selâm vermeye niyetlendim, fakat tavaftan sonra gittiğimde onu göremedim. Sonra **Arafat**'ta ve diğer meşhed (ibadet için toplanılan yer)lerde onu bazen gördüm sonra kaybettim. **Kāhire**'ye döndüğümde Şeyh Efendi'nin hâlini ve sefere çıkıp çıkmadığını sorunca: "Durumu iyidir ve bir yere gitmemiştir" diye cevap aldım.

Bunun üzerine Şeyh Efendi'nin huzûruna gidip selâm verince bana: "Sen kimi gördün?" diye sordu. Ben: "Sizi gördüm efendim" deyince o:

«يَا فُلَانُ! اَلرَّجُلُ الْكَبِيرُ يَمْلَأُ الْكَوْنَ لَوْ دُعِيَ الْقُطْبُ مِنْ جُحْرٍ لَأَجَابَ.»

"Ey falanca kişi! Büyük adam cihânı doldurur. Kutup(luk makāmına ulaşmış olan zat), bir yuvadan da çağrılsa elbette icâbet eder" buyurdu. *(İmâm-ı Süyûtî, el-Hâvî, 2/454)*

Büyüklerin beyânına göre "Kutub"un rûhu o kadar yükselir ve büyür ki cihânı doldurur ve rûhun, cesedi yönetmek için bedene nüfûz etmesi gibi o da bütün âleme sirâyet eder (işler). Bundan dolayı **Ahmed el-Bedevî** *(Kuddise Sirruhû)*: "Okyanus dizlerimin üzerinde deverân ediyor. **Rabbim**in izzetine yemin olsun ki denizin suyu tükense dizlerimin suyu bitmez" buyurdu.

Abdülkādir el-Geylânî *(Kuddise Sirruhû)*: "Bütün dünyâ benim nazarımda bir zerre gibidir" buyurdu.

Muhammed Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "**Hâce Ali Râmîtenî** *(Kuddise Sirruhû)*: 'Dünyâ benim nazarımda sofra gibidir' derdi. Ben ise: 'Dünyâ bana göre tırnak gibidir' diyorum."

Görüldüğü gibi evliyâullâhtan her biri basîretinin (kalp görüşünün) ve hâlinin genişliği ölçüsünde sözler söylemişlerdir. *(Osman el-Medenî, Basîretü's-sâlikîn, sh:215)*

Meşâyıh *(Kuddise Sirruhum)* şöyle buyurmuştur: "Külliyet sâhibi (Arş'ın üstünde bulunan âlem-i emirdeki asıl makāmına dönme nûrunu kazanmış) olan bir ruh, bu dünyâ âleminde yetmiş bin sûrette zûhur edebilir (şekilde görünebilir). Berzah (kabir âlemin) de ise, bedenden ayrılması sebebiyle daha kuvvetli ve müstakil olduğundan değişik sûretlere girmesi daha evlâdır." *(Es'ad Sâhibzâde, Buğyetül-vâcid, sh:75; Seyyid Abdülhakîm Arvâsî, Râbıta-i Şerîfe, sh:34)*

İşte bütün bu doğru nakillerden açıkça anlaşıldığı üzere ruhlar için belli bir mekânda bağlı kalma durumu yoktur. Yüksek velâyet (velîlik) sâhibi olan dostlar, kendilerine râbıta yapan müridlerine görünerek veyâ görünmeden de **Allâh-u Te'âlâ**'nın ruhlarına verdiği tasarruf (üstün yetki) sebebiyle himmet (mânen yardım) ederler.

Evliyâullâhtan İstiğâse ve Himmet İstemenin Meşrûiyyeti

Rûzbehân el-Baklî *(Kuddise Sirruhû)* ***"Meşrabü'l-ervâh"*** isimli eserinin yirminci bâbının, yirmi dört ve kırk sekizinci bap (fasıl)larında bu konuda şu beyanda bulunmuştur:

Ğavslık makāmına ulaşan bir kişi, o derece tasarruf sâhibidir ki, karada veyâ denizde bir kişi veyâ bir cemaat, her hangi bir belâ ve şiddete dûçar olup, âciz ve zor durumda kalsalar **Allâh-u Te'âlâ** o zâta bunu bildirir.

O Ğavs da hemen harekete geçerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle onları o varta (tehlike ve belâ)dan kurtarır. Bu yüzden o zâta yardım mânâsına gelen "Ğavs" ismi verilmiştir.

Kettânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Âlemde bir belâ vukû bulacağında evvelâ nücebâ (kırklar) **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarır, belâ defolmazsa, bu sefer urefâ (yediler) **Mevlâ Te'âlâ**'ya niyazda bulunur. Yine kalkmazsa muhtârûn (üçler) duâ eder, yine mündefî olmazsa, ğavs ibtihalde bulunduğu (yakarış ve duâya başladığı) anda hemen belâ ortadan kalkar. Çünkü iş büyük olunca ancak büyük bir zâtın diliyle defolur." *(Rûzbehân el-Baklî, Kitâbu Meşrabi'l-ervâh, sh:309, 316)*

Âyet: 62

Zâten Ğavs mertebesinde bulunan ve her asırda tek olduğu bildirilen velîye verilen bu isim **Utbe ibni Ğazvân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عُتْبَةَ بْنِ غَزْوَانَ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَضَلَّ أَحَدُكُمْ شَيْئًا أَوْ أَرَادَ أَحَدُكُمْ عَوْنًا وَهُوَ بِأَرْضٍ لَيْسَ بِهَا أَنِيسٌ فَلْيَقُلْ: يَا عِبَادَ اللهِ! أَغِيثُونِي، يَا عِبَادَ اللهِ! أَغِيثُونِي، فَإِنَّ لِلهِ عِبَادًا لاَ نَرَاهُمْ.»

"Sizin biriniz bir şey kaybederse yâhut yanında arkadaşı bulunmadığı bir yerde yardım dilerse: 'Ey Allâh'ın kulları! Bana yardım edin. Ey Allâh'ın kulları! Bana imdâd edin' desin. Çünkü Allâh'ın öyle kulları vardır ki, biz onları göremeyiz." *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:290, 17/117-118; el-Bezzâr, el-Müsned, no:4922, 11/181; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, ed-Du'â:106, no:30339, 15/345; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:165, 1/325)* hadîs-i şerîfinden alınmış olsa gerektir.

İmâm-ı Taberânî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre bu hadîs-i şerîf denenmiş, böylece yardım görülmüştür. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:290, 17/117-118)*

İşte bu hadîs-i şerîfte geçen "İğâse" kelimesi, yardım etme anlamına gelmektedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* burada bize dara düştüğümüzde, gözümüzle görmediğimiz ve yanımızda olmayan **Allâh** dostlarının rûhâniyetlerinden yardım istememizi emretmiştir. Ğavs kelimesi de aynı kökten gelmekte olduğu için yardım anlamına gelmesi hasebiyle mânevî makāmı çok yüksek olup evliyâullâh arasında kendi döneminde tek olan zâta kendisinden himmet isteyenlere yardım ettiği için verilmiştir.

Yine bu konuda **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا انْفَلَتَتْ دَابَّةُ أَحَدِكُمْ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ فَلْيُنَادِ: يَا عِبَادَ اللهِ! اِحْبِسُوا، يَا عِبَادَ اللهِ! اِحْبِسُوا، فَإِنَّ لِلهِ حَاضِرًا فِي الْأَرْضِ سَيَحْبِسُهُ.»

"Sizin birinizin (yakalayacak kimsenin bulunmadığı bir) **sahrada hayvanı kaçarsa: 'Ey Allâh'ın kulları! Hapsedin. Ey Allâh'ın kulları! durdurun' diye seslensin. Çünkü Allâh'ın yeryüzünde sürekli hâzır bulunan** (rûhânîlerden, sâlih cinlerden veyâ meleklerden) **kulları vardır ki, kısa bir zaman içinde onu tutarlar."** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:5269, 9/177; İbnü Hacer, el-Metâlibu'l-âliye, no:3375, 3/239; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10518, 10/217)*

İşte bütün bu hadîs-i şerîfler mukaddes (kutsal) ruhlara sâhip olan varlıklarla tevessülün ve onlardan himmet (yardım) istemenin meşrûiyyetinin açık delilleridir. Devenin bulunması için yardım edenler **Mevlâ Te'âlâ**'nın bulunması için yardım etmezler mi?!

Allâme **Muhammed ibni Allân es-Sıddîkî** *(Rahimehullâh)* ***"Ezkâr Şerhi"***nde şöyle demiştir: "Bu hadîs-i şerîflerde geçen, **'Allâh'ın kulları'**ndan maksat; ya melekler veyâ Müslüman cinler ya da 'Ebdâl' diye isimlendirilen 'Ricâl-i gayb (seçkin velîler)'dir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: 'İlimde büyük hisse sâhibi olan bâzı şeyhlerimiz, içlerinden birinin katırı kaçtığında bu hadîs-i şerîfle amel ederek, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarından yardım istediklerini ve o anda hayvanlarının bulunduğunu bize nakletmişlerdir.

Bir kere benim de aralarında bulunduğum bir cemaat içerisinde, bir kişiye âit olan bir hayvan kaçmaya başladı. İnsanlar onu tutmaktan âciz kalınca ben bu isti'âne'yi (yardım isteme lafzını) söyledim. Benim bu sözümden başka görünen hiçbir sebep ortada yokken, hayvan o anda durdu.'" *(İbnü Allân, el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye, 5/150-151)*

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* gibi **Şâfi'î** mezhebinde ictihad mertebesine ulaşmış büyük bir âlimin bu beyânı, bu hadîs-i şerîfin sağlamlığına ve bununla amel etmenin cevâzına (câiz olduğuna) açıkça delâlet etmektedir. Ayrıca sahâbe-i kirâmın tatbîkātı da bu yöndedir. Çünkü onlar, vefâtından sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'e nidâ ederek ondan yardım istemişlerdir. *(el-Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:993, sh:262; İbnü Kesîr, el-Bidâye, 6/324)*

Geride de zikredildiği üzere; bir velî, büyüklerin makāmına ulaşınca, kendisinden ne kadar uzakta olanlardan bile boğulanlar ve helâkta olanlar onun himmetiyle kurtulurlar. Nitekim bu makāmın sâhiplerinden olan **Şeyh Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* yolculuğa çıkmak isteyen bâzı müridlerine: (أَنْتُمْ فِي جِوَارِي) "Siz benim civârım (mânevî güvencem altın)dasınız" buyurmuştur.

Ğavsiyet makāmına ulaşıp da dili, icâbet hazînelerinin anahtarı hâline gelen bir zat, kabul kapılarını açmak isterse, kalbini **Mevlâ Te'âlâ**'ya dayandırıp, dilini de duâ ile kıpırdattığında, en büyük belâları insanlardan uzaklaştırır. Çünkü artık o zat **Hakk Te'âlâ**'nın aynası durumundadır. **Allâh-u Te'âlâ** âleme nazar etmek dilediğinde evvelâ o zâta tecellî eder, sonra ondan âlemlere bakar. Bu makam asâleten (aslında ve hadd-i zâtında) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimize** âittir.

Âyet: 62

Gerçekte Yardım Eden Ancak Allâh-u Te'âlâ'dır, Lâkin Dilerse Velîler Vâsıtasıyla Yaratır

Yalnız şunu ifâde edelim ki; hakîkatte kendisinden yardım istenilen Zat, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. **Allâh-u Te'âlâ** bize:

﴿وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾

"(Emirleri tutmak, yasaklardan kaçmak ve dostlarını sevmek gibi amellerle sizi) **O'na** (yaklaştıracak) **vesîle**(ler) **arayın"** *(el-Mâide Sûresi:35)* buyurduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** de bize bu velîlerden himmet istememizi emrettiği için biz kendilerini aracı yaparız. Fakat yardımın ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dan geldiğine inanırız. Zâten bunun aksini düşünmek insanı kâfir eder.

Gerçek tevhîdin mânâsını ve mecazî isnâdın ne demek olduğunu bilen bir kişi, bir işi sebep ve vesîlelere mecâzî anlamda dayandırmakla aslâ müşrik olmaz. Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** Burûc Sûresi'nde zikredilen ashâb-ı uhdûd kıssasındaki çocuktan bahsederken şöyle buyurmuştur:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَكَانَ الْغُلَامُ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الْأَدْوَاءِ.»

"O çocuk, körü ve alacalıyı iyi ediyor, insanları diğer hastalıklardan da tedâvi ediyordu." *(Müslim, ez-Zühd:17, no:3005, 4/2299; İbnü Hıbbân, es-Sahîh, no:870, 2/116)*

Yine böylece **Mevlâ Te'âlâ** Kendisi için: (يُدَبِّرُ الْأَمْرَ) **"Bütün işleri O yönetiyor"** *(Yûnus Sûresi:3'den)* buyurduğu halde, melekler hakkında: (فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا) **"İşleri yönetenler"** *(en-Nâzi'ât Sûresi:5)* buyuruyor.

Yine Zât-ı Ezell-i Âlâsı: (اَللهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ) **"Ruhları Allâh alır"** *(ez-Zümer Sûresi:42'den)* buyurduğu halde **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)* hakkında: (قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ) **"**(Habîbim! Kullarıma) **de ki: 'Ölüm meleği sizin canlarınızı alır'"** *(es-Secde Sûresi:11'den)* buyurmaktadır.

Bu konudaki en bâriz misallerden biri de şudur; **Allâh-u Tebârake veTe'âlâ** Yüce Zâtı hakkında: (وَاللهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ) **"Allâh dilediğini hidâyet eder"** *(en-Nûr Sûresi:46'dan)* buyurmuşken, peygamberleri hakkında: (وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا) **"Biz onları, Bizim emrimizle hidâyet eden önderler yaptık"** *(el-Enbiyâ Sûresi:73'den)* buyurmaktadır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında da: (وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Elbette sen dosdoğru bir yola hidâyet edersin"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:52'den)* buyurmuştur. **Rabbimiz**in Kendisine isnâd ettiği bâzı filleri kullarına da isnâd ettiğinin daha pek çok örneği vardır. Nitekim **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* da **Meryem** *(Aleyhesselâm)*a: (لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا) **"Sana bir çocuk bahşedeyim için** (Rabbim beni sana gönderdi)" *(Meryem Sûresi:19'dan)* demiştir.

Bütün bu âyet-i kerîmeler açıkça ifâde etmektedir ki, bütün işleri yaratan ve yöneten hakîkatte ancak **Allâh-u Te'âlâ** ise de bâzı kullarına, "Tedbîr", "Hidâyet", "Hıfz", "Himâye" ve "Hibe" (yönetme, eriştirme, koruma, kollama ve bağış yapma) gibi konularda ehliyet ve salâhiyet (yetki) vermiştir, verdiğini de bizlere bildirmiştir.

Artık bu vesîleleri inkâr etmek, insaftan ve idraktan değildir. İşte geldiğimiz bu noktada râbıtayı, tevessülü, isti'âne ve istiğâseyi (Allâh dostlarını hatırlayıp, onları aracı yapmayı ve onlardan himmet-yardım istemeyi) kabul etmeyenler, iki durumun birinden hâlî (boş) değillerdir. Ya bu nasları (açık delilleri) anlamayacak kadar câhillerdir veyâ ilimleri, işin iç yüzünü kavrayamayacak kadar sathî (yüzeysel)dir.

Allâh Dostlarının Görülmesinin ve Râbıta Yapılarak Hatırlanmasının Teşvik Edilen Sâlih Bir Amel Olduğu Hususundaki Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler

Şurası muhakkaktır ki kişiye **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlatan ve kalpten mâsivânın (Allâh-u Te'âlâ dışındaki bütün varlıkların) silinmesini sağlayan pek çok sebep vardır.

İnsanın, kendi yaratılışından, kâinâtın yaratılışına kadar baktığı her yerde ve gördüğü her şeyde yaratanını müşâhede etmesi yanında, zikre, nâfile ibâdetlere, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarının meclislerine ve sohbetlerine devâm etmek sûretiyle de mâsivâdan kurtulması mümkün olur.

İşte bu noktada **Abdurrahmân ibni Ğanm** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ غَنْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«خِيَارُ عِبَادِ اللهِ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ.»

Âyet: 62

"Allâh'ın kullarının en hayırlıları, görüldükleri zaman Allâh hâtıra gelen kimselerdir." *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:18020, 6/291; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6708, 5/297; el-Harâitî, Mesâvi'l-ahlâk, no:235, sh:119)*

Bu zatların ru'yetinin (görülmelerinin), **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrine (hatırlanmasına) sebep oluşu, o kişilerin cisimleri îtibârıyla olmayıp, ruhlarında bulunan bâtınî ve ledünnî kemâlât (mânevî olgunluklar) cihetiyledir. Sebep bu olunca, ruh da mekânsız olduğuna göre, şeyhin huzûru ile gıyâbı (yanıyla uzağı) arasında ne fark vardır ki huzûrunda yüzüne bakmak câiz olsun da, gıyâbında sûretini tasavvur (şeklini düşünerek râbıta yapmak) câiz olmasın?! *(Muhammed Osmân el-Medenî, Basîretü's-sâlikîn, sh:179)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ جُلَسَائِنَا خَيْرٌ؟ قَالَ: «مَنْ ذَكَّرَكُمْ بِاللهِ رُؤْيَتُهُ وَزَادَ فِي عِلْمِكُمْ مَنْطِقُهُ وَذَكَّرَكُمْ بِالْاٰخِرَةِ عَمَلُهُ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: 'En hayırlı meclis arkadaşlarımız kimlerdir?' diye soranlara **Seyyidü'l-Beşer Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Kimi görmek size Allâh'ı hatırlatıyor, kimin konuşması sizin ilminizi artırıyor, kimin de ameli** (yaptığı işler) **size âhireti hatırlatıyorsa** (işte onlar en hayırlı meclis arkadaşlarınızdır)' buyurdu." *(İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-âliye, no:3233, 3/193; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 10/226; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:2437, 4/326; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:27670, 27672, 10/442, 443; el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:140)*

Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Mâdemki bu hadîs-i şerîfte ifâde buyurulan husus hak ve gerçektir, o halde görüldükleri zaman **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlatan bu **Allâh** dostlarından uzakta olduğumuz zaman, onların görüntüsünü ve sûretini zihnimizde canlandırarak da **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlayabiliriz.

Onları bizzat gördüğümüzde **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlamamız ne kadar tabîî ve meşrû bir davranış ise, daha doğrusu; olması gereken bir hal ise onları bizzat göremediğimiz zamanlarda, onların sûretlerini (mübârek yüzlerini) hayal edip düşünmemiz de netîcede bize **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlatacağı için râbıtayı, kul ile **Allâh-u Te'âlâ** arasına giren bir perde olarak değil de, tam tersine kulu **Allâh-u Te'âlâ**'ya götüren bir vâsıta olarak görmemiz îcâb eder. **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ذِكْرُ الْأَنْبِيَاءِ مِنَ الْعِبَادَةِ، وَذِكْرُ الصَّالِحِينَ كَفَّارَةٌ.»

"Peygamberleri hatırlamak ibâdettendir, sâlih (iyi) **kimseleri hatırlamak ise keffârettir** (günahlar için bir nevî mağfiret vesîlesidir)." *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:43438, 15/864; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4331, 3/755)* hadîs-i şerîfi ile **Hazret-i Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ذِكْرُ عَلِيٍّ عِبَادَةٌ.»

"Ali'yi hatırlamak ibâdettir" buyurmuştur. *(ed-Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3151, 2/244; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4332, 3/756)* hadîs-i şerîfi de bu hususta delil teşkil etmektedir. Nitekim **Süyûtî** *(Rahimehullâh)*a âit ***"el-Câmi'u's-sağîr"*** isimli esere şerh yazan **İmâm-ı Münâvî** *(Rahimehullâh)* ***"Feyzu'l-Kadîr"*** adındaki şâheserinde bu hadîs-i şerîfi şöyle îzah etmiştir:

Hazret-i Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı hatırlamak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın seveceği bir ibâdettir. Bu anmadan maksat ise birkaç türlü olabilir:

1) Ondan bahsederken "**Allâh-u Te'âlâ** ondan razı olsun" şeklinde kendisine duâda bulunmakla olur.

2) Menkıbe ve fazîletlerini yâd etmekle olur.

3) Ali ibni Ebî Tâlib *(Kerremallâhü Vechehû)* **Hazretleri**'nin sözlerini, vaazlarını, zikirlerini ve hükümlerini nakletmekle olur.

4) Ondan hadis rivâyet etmekle olur.

5) Buna benzer şekillerle onu dilden veyâ gönülden geçirmek sûretiyle tahakkuk eder. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 3/756)*

Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ.»

"Sâlihler anıldığında rahmet(ler) **yağar"** buyurmuştur. *(Seyyid Murtezâ ez-Zebîdî, İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn, 6/350; İmâm-ı Sehâvî, el-Makāsıdü'l-hasene, sh:467)*

Allâme **Münâvî** *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîflerin şerhinde şu hakîkatleri açıklamıştır:

Bir kalpte nurların nûru olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûru hâkim olursa, o nur hiç şüphesiz ki sâhibinin yüzüne vurur ki o nûru gören bir kimse, isteristemez **Allâh-u Te'âlâ**'nın azamet ve celâlini (büyüklüğünü ve yüceliğini) hatırlar. İşte o zâtın yüzünde görünen nûr-u ilâhî, gören kişiyi eksikliklerden ve muhâlefetlerden alıkoyar.

Âyet: 62

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarını görenler, yaptıkları yanlışlık ve günahlara pişman olarak tevbeye koşar ve inâbeye (Allâh-u Te'âlâ'ya yönelmeye) müştâk olurlar. Çünkü kalbin öyle bir şânı ve acâip hâli vardır ki kendisini dirilten hayat suyunu yüzünün damarlarına içirir.

O zaman yüz, kalpte bulunan nurların her birinden, behcet ve nadret (güzellik ve aydınlık) içer, böylece bakılan kişinin kalbinden, ona ihlâs, teslîmiyet ve meveddet (sevgi) ile bakan kişinin kalbine in'ikâs (yansıma) yoluyla nur sirâyet eder. *(Abdürraûf el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 3/623)*

İmâm-ı Münâvî *(Rahimehullâh)*ın bu beyânından açıkça anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarının yüzlerine bakanlara nur aksedeceği gibi, kalplerine teveccüh ederek (yönelerek) himmet isteyenlere de mânevî tecellîler yansıyacaktır ki, râbıtanın kazandıracağı faydalardan biri de budur. Bu mânâda **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Fahr-i Âlem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَفْضَلُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ تَعَالٰى لِرُؤْيَتِهِمْ.»

"Sizin en üstünleriniz, görüldükleri zaman Allâh-u Te'âlâ onların görülmesi vesîlesiyle hatırlanan kimselerdir." *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:141; es-Süyûtî, Yûsuf en-Nebhânî, el-Fethu'l-kebîr, no:2185, 1/108; Ali el-Müttakî, el-Kenz, no:1784, 1/419)*

Görüldüğü gibi bu hadîs-i şerîf ve rivâyetler, peygamberlerin ve velîlerin anılmasına teşvik etmektedir. **Mevlâ Te'âlâ**'dan gayri bir şeyi anmak ise mecbûren anılan şeyin şeklini kalbe ve hayâle getirmekle olur ki, râbıta da zâten sâdece bundan ibârettir.

Zîrâ bir kişinin yanında meselâ bir pâdişah veyâ bir âlim yâhut bir velî ya da bir kızın veyâ Yahudinin bahsi geçse mutlaka o kimsenin kalbinde veyâ iki gözünün arasında bulunan perçemindeki hayal haznesinde, o bahsi geçen kişinin sûreti hayal edilegelmiştir ki, o anda bu düşüncenin def'ine (hayelden uzaklaştırılmasına) imkân yoktur.

Fakat bu tasavvur (şekil düşünme), şehvet yoluyla olursa ondan şehvet ve sıcaklığı doğar. Nitekim sevdiği bir kızı bu şekilde düşünen kişi de onunla cimâ etmiş gibi inzâl (ilişkiye girmiş gibi boşalma) vukû bulur. Bu tahayyül (hayâle getirme) adâvet (düşmanlık) şeklinde gelişirse bundan bir buğz ve nefret doğar. Hattâ bu öfkenin kalpteki tesiri dışa vurarak, sâhibinin bedenen hasta olduğu bile bâzen görülebilmektedir.

Eğer bu tefekkür ve tezekkür (düşünce ve anma) **Allâh-u Te'âlâ** yolundaki bir sevgi sûretinde, mürşidin kalbine yağan ilâhî feyizlerin kendisine yansımasını talep mâhiyetinde zuhûr ederse ki "Râbıta" denilen amel bundan ibârettir. İşte o zaman böyle bir hatırlama ve anma sebebiyle, dünyâdan i'râz (yüz çevirme), **Allâh-u Te'âlâ**'ya ikbâl (yönelme), **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanma, şeyhinde fenâ (benliğini kaybetme) bulduktan sonra **Rabbin**de fânî olma, ilâhî muhabbetin artışı, vuslat (Allâh-u Te'âlâ'ya mânen kavuşma), ilâhî nurların in'ikâsı (yansıması) gibi **Allâh-u Te'âlâ** indinde makbul olan birçok rûhânî işler tevellüd eder (doğar).

Hakîm-i Tirmizî *(Rahimehullâh)* evliyâullâhın görülmesinin ve onlara râbıta yapılmasının hikmetlerini îzah sadedinde şu beyanda bulunmuştur: **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarının üzerlerinde açık alâmetler vardır. **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlığın güzelliği, celâl, heybet, kibriyâ, üns ve vakarın nûru onları kaplamıştır. Onlara bakan, üzerlerindeki melekût (mânevî âlemin) eserlerini göreceği için **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlar.

Bütün bu anlatılan şeylerin mâdeni ve rûhun karargâhı kalptir. Yüz ise kalbin suyundan içer. Eğer bir kalpte **Allâh-u Te'âlâ**'nın müjde ve tehditlerinin saltanat nûru varsa o nur yüze vurur ve kendisine bakan kimseye birr-ü takvâyı (iyilikte bulunma ve Allâh-u Te'âlâ'dan sakınma duygusunu) hatırlatır. Artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulundan rızâsıyla kalp mesrur olup mânevî hicâbı (perdesi) açılınca, yüzler de, kalplere yağan tecellîler vesîlesiyle aydın olur. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**in velîlere alâmet olarak tespit ettiği hal budur.

İnsanlar üç tabaka üzeredir ki, her bir tabaka kendi mârifetiyle (iyi bildikleri vasıflarıyla) tanınırlar.

Bir tabaka vardır ki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın helâl ve haramlarını çok iyi bildiklerinden kendilerinde ilim nişanları bulunmaktadır. Bu yüzden onlar ilimle tanınırlar.

Bir kısım vardır ki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın tedbir ve yönetim hikmetlerini bilirler, bu sebeple üzerlerinde hikmet alâmetleri vardır ki, onlar hikmetle anılırlar.

Bir takım zatlar da vardır ki **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilirler, onların üzerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın nur ve heybetinin simât (nişanlar)ı vardır ki, onlar **Allâh-u Te'âlâ** ile bilinirler. İşte onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın gerçek velîleridir.

Âyet: 62

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimizin Ebû Cuhayfe** *(Radıyallâhu Anh)*a hitâben:

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَائِلِ الْعُلَمَاءَ، وَخَالِطِ الْحُكَمَاءَ، وَجَالِسِ الْكُبَرَاءَ.»

"Âlimlere danış, hikmet sâhiplerine karış, büyüklerle oturup kalk-(maya çalış)" *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:141; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:323-324, 22/125, no:354, 22/133)* buyurduğu o "Büyükler" işte bu zatlardır.

Çünkü onlarla oturmakta (mânevî hastalıklara) şifâ, görülmelerinde ise devâ (ilaç) vardır. Diğer insanlar amel ve ibâdet sâhibidir, birr (iyilik) ve takvâ (haramlardan sakınma) ehlidir, böylece tanınırlar ve bu fazîletli amellerine nispet edilirler. Bu yüzden onlar hakkında: "Bu kişi zâhittir (dünyâdan soğuktur), şu kişi müttakî (takvâ sahibi)dir" denilir.

Ama bu husustaki söz **Allâh-u Te'âlâ**'nın velîsine gelince, bütün bu söylenen vasıflar kalplerden kaybolup gider ve onlara bakanların kalplerine ancak **Allâh-u Te'âlâ'**nın zikri gâlip gelir. *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:141)*

Bu îzahtan açıkça anlaşıldığına göre, velîlerle oturup kalkmak çok tesirli bir amel olup **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ashâbına yönelttiği emirlerindendir. Zâhiren birliktelik nasip olursa ne âlâ! Fakat bu her zaman müyesser olmayacağından, mürîdin, kendisini mürşidin huzûrunda oturmuş halde düşünmesinin de aynı etkiyi meydana getireceğinde, hattâ bunun mürşidin huzûrunda gafletle oturmaktan daha tesirli olduğunda hiç şüphe yoktur ki, râbıta denen amel de bundan ibârettir.

Amr ibni Cemûh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Mefhar-i Mevcûdât **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَ يَجِدُ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِيحِ الْإِيمَانِ حَتَّى يُحِبَّ لِلّٰهِ تَعَالَى وَيُبْغِضَ لِلّٰهِ، فَإِذَا أَحَبَّ لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَقَدِ اسْتَحَقَّ الْوَلاَءَ مِنَ اللهِ، وَإِنَّ أَوْلِيَائِي مِنْ عِبَادِي وَأَحِبَّائِي مِنْ خَلْقِي الَّذِينَ يُذْكَرُونَ بِذِكْرِي، وَأُذْكَرُ بِذِكْرِهِمْ.»

"Kul, (sevdiklerini ancak) **Allâh-u Te'âlâ için sevmedikçe ve** (kızdıklarına ancak) **Allâh için kızmadıkça hâlis îmânın hakîkatini** (arınmış inancın gerçeğini) **kazanamaz.**

Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ için sevip, Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ için kızdığında ise muhakkak Allâh-u Te'âlâ'nın yakınlığını hak etmiş olur.

(Mevlâ Te'âlâ): '**Şüphesiz ki Benim kullarımdan dostlarım ve mahlûkatım içindeki sevdiklerim o kimselerdir ki, onlar Benim anılmamla hatırlanırlar, Ben de onların hatırlanmasıyla anılırım**' (buyuruyor)." *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:15549, 5/293; el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:141; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, no:655, 1/378; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:303, 1/267)*

Bu hadîs-i şerîflerdeki «بِ» harf-i cerri "İlsâk (ulaştırma)" mânâsına has olarak vaz edilmiş (özellikle konulmuş) olup, medlûlü için katiyyet (delâlet ettiği mânâda şüphesizlik ve kesinlik) ifâde eder. Bu harf-i cerrin ilsâk (ulaştırma mânâsı vermek) için (vaz edilmiş) olması hakîkat, diğer mânâlarda kullanılması ise mecazdır. *(Mirkât Hâmişi, sh:42, Câmî Hâmişi, sh:253)*

O takdirde mânâ: **"Allâh-u Te'âlâ'nın zikredilmesi** (hatırlanması-hatırda tutulması) **ile velîlerin zikredilmesi, kesinlikle birbirinden ayrılmaz iki mânâdır"** demek olur.

Zikir yâni hatırlama, hatırda tutma ve unutmama gibi mefhum ve mânâlar ise, mahlûka nispetle tahayyül yâhut tasavvurdan hâlî olmaz (hayal etme ve şekil düşünme mefhumlarından ayrı kalmaz). Yâni yaratılanlar anılırken, onlardan bahsedilirken, hayâle getirme ve şekil düşünme mutlaka söz konusu olur ki, râbıta bundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla **"Velîleri zikretmek"** tâbiri: "Onlara râbıta yapmak" demek olur ki, bu sahîh hadîs-i şerîf râbıtanın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrine vesîle olduğunu ifâde eden en açık delillerden biri olarak kabul edilmektedir.

İşte bütün bu hadîs-i şerîflerden de açıkça anlaşıldığına göre sâlih kulların görülmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın hatırlanmasına sebeptir. Görme ise gözle olan ve olmayan bütün nevî (tür)lerini içine aldığı için netice îtibârıyla maddî ve mânevî, hayâlî ve tasavvurî (düşünme yoluyla olan) görmeleri de ihtivâ eder.

Allâh Dostları Allâh-u Te'âlâ'nın Bildirmesiyle Ğaybı Bilirler

Şa'râvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; evliyâullâhtan bahseden bu âyet-i kerîmenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün gaypları bildiğini ifâde eden (61.) âyet-i kerîmeden sonra gelişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine mahsus olan ğayb ilminden bâzı feyizleri özel dostlarına akıttığını ifâde etmektedir. Tabî ki bu onların yaptıkları riyâzat (Allâh'ın zikri uğrunda açlık, susuzluk ve uykusuzluk çekmeleri) nispetinde zuhûr eder.

Âyet: 62

Allâh-u Te'âlâ bir velîsine bir kerâmet lütfettiği zaman o onu aslâ kendisinden bilmez, bilakis Allâmü'l-ğuyûb olan **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bilir. Bundan dolayı ğaybla ilgili bir kerâmet gösteren velî hakkında: "Bu velîdir, ğaybı bilir" denilmez, ancak: "Bu zât **Allâh** dostudur, ona bâzı ğaybî konular bildirilir" denilebilir.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan ğayb mutlak mânâda olan ğaybdır, kullar ise birbirinin bilemediği ğaybları bilebilir. Nitekim bir şeyi çalınan adam kaybının nerede olduğunu bilemez. Lâkin hırsız da, onun çaldıklarını saklamaya yardım edenler de onun yerini bilirler. Yine aynı mekânda bulunup şâhit olan cinler de bunu tespit ederler. Dolayısıyla bunlar mutlak mânâda ğaybı bilmekten ibâret olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatı ile iştirâk anlamına gelmez. Velîlerin ğayb ilmi ile ilgili kerâmetleri de bu kabildendir. Zîrâ onların bilgisi mutlak olmayıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesiyle ve bildirdiği miktar ile mukayyeddir (sınırlanmıştır).

Allâh-u Te'âlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği ğaybdan bir kısmını ise **Allâh-u Te'âlâ** rasüllerine bildirir. Nitekim:

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهِ أَحَدًا ۞ إِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ﴾

"(O,) bütün ğaybları bilendir! Öyle ki, ğaybını kimseye açıklamaz! Ancak (bâzı ğaybları bildirmek üzere seçip) **râzı olmuş olduğu bir rasül müstesnâ"** *(el-Cinn Sûresi:26-27)* kavl-i şerîfi bunu bildirmektedir. (Nitekim Rumların birkaç sene içinde Acemlere gâlip geleceği Rûm Sûresi'nin başında bildirilmiştir.) Bu mânâda **Kur'ân-ı Kerîm**'de ğayba dâir birçok âyet-i kerîmeler mevcuttur ki hepsi de **Kur'ân-ı Kerîm**'de buyrulduğu üzere aynen gerçekleşmiştir.

Demek ki **Hakk Sübhânehû** mahlûkātından dilediğine füyûzâtından dilediği kadar bağışlamaktadır. Lâkin ğaybla ilgili kerâmetler peygamberlere mahsus değildir. Zîrâ (إِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ) ifâdesi hasr için değildir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın annesi peygamber olmadığı halde kendisine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın suda boğulmayacağı, annesine sağ sâlim döndürüleceği ve nihâyet peygamberlerden yapılacağının bildirildiği husûsu Kasas Sûresinin 7. âyet-i kerîmesinde bize öğretilmiştir.

Nitekim yazın kış meyvesi, kışın yaz meyvesinin kendisine gönderildiğiyle ilgili **Meryem** vâlidemizin kerâmeti Âl-i İmrân Sûresi'nin 37. âyet-i kerîmesinde bildirilmiştir.

Yine böylece peygamber olmadığı bilinen **Âsaf ibni Berhıyâ**'nın, **Belkıs**'ın tahtını **Yemen**'den **Kudüs**'e göz açıp kapayacak kadar az bir zamanda getirdiği husûsundaki kerâmeti Neml Sûresi'nin 40. âyet-i kerîmesinde mezkûrdur.

Ayrıca rahimlerdekinin ne olacağına dâir bilgi sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan beş ğaybtan biri olduğu halde **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın, vefâtından önce hanımının karnındaki çocuğun kız olacağını **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya bildirmesi sahih kaynaklarda zikredilmektedir. *(İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta', Akzıye:33, no:1474, sh:494; el-Lâlikâî, Kerâmâtü Evliyâillâh, sh:117)*

Dolayısıyla sâlih amel işleyerek kendisine gönderilen peygambere tâbi olan bir zâta **Allâh-u Te'âlâ** mûcize olarak o peygambere verdiği ferâset ve ğayb ilminden bir miktarını ilhâm yoluyla kerâmet olarak verebilir.

(Zâten İmâm Remlî *(Rahimehullâh)*ın Ehl-i Sünnet imamlarından nakline göre:

وَقَدْ قَالَ الْأَئِمَّةُ: «مَا جَازَ أَنْ يَكُونَ مُعْجِزَةً لِنَبِيٍّ جَازَ أَنْ يَكُونَ كَرَامَةً لِوَلِيٍّ لَا فَارِقَ بَيْنَهُمَا إِلَّا التَّحَدِّيَ.»

"Peygamberden mûcize olarak sudûr etmesi mümkün olan her şeyin velîden de kerâmet olarak sudûr etmesi mümkün görülmüştür. Aralarındaki tek fark (peygamberlerin bunu kâfirlere) meydan oku(yarak yap)-ma(ları)dır." *(er-Remlî, Fetâvâ:4/337)* Zîrâ yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduktan sonra her ikisinde de dilediğinde bunu halkeder.)

İşte bu durumda:

﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾

"Ğayb anahtarları ancak O'nun nezdindedir ki, Kendisinden başkası bunları bilemez" *(el-En'âm Sûresi:59)* âyet-i kerîmesini iyi anlamak lâzımdır. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** ğayb anahtarını kimseye vermemiştir. Peygamberler ve velîler ise ğayb anahtarlarına sâhip değildirler. Ancak onlar bu hususta kendilerine bahşedilene sâhip olurlar. Lâkin ğayb anahtarları sâdece **Allâh-u Te'âlâ** katındadır. *(eş-Şa'râvî, et-Tefsîr:10/6023, 6026-27)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; geride zikredilen âyet-i kerîmede ğayb ilmine ancak rasüllerin vâkıf kılındığının bildirilmesi, rasüllere bütün ğaypların öğretildiği anlamına gelmeyeceği gibi rasûl olmayan velîlere ğayb ilminden hiçbir şey öğretilmeyeceğine de delil olmaz ve bu kâideye karşı velîlerin kerâmeti sual olarak ortaya atılamaz.

Âyet: 62

Zîrâ **Teftâzânî** *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği gibi bu kâide özel bir ızhârdan bahsetmektedir ki o da gönderilen ğayb ilmine şeytanlar bir şey karıştırmasın diye peygamberlerin önünde ve ardında koruyucu meleklerin gönderildiği bir ızhârdır. Bu âyet-i kerîmede bildirilen "Izhâr (vâkıf kılma, haberdâr etme)" ise, peygamberler hakkında olduğu gibi velîler hakkında zuhûr etmez. Çünkü peygamberlere yapılan bildirim ilim mertebelerinin en üstünüyle meydana gelir ki o da meleğin getirdiği vahiydir. Velîlere bildirilen bâzı ğayplar ise bu şekil üstün bir ilme dayanmayıp ancak sâdık ilhamlar sınıfında değerlendirilir.

İşte böylece **Zemahşerî** gibi Mûtezile fırkasına bağlı olanların: "Bu âyet mûcizeyi ispat ederken kerâmetleri iptal ediyor" gibi laflarının ne kadar bâtıl olduğu sâbit olmuştur. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:27/518-519)*

Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudsî ruhlara sâhip bâzı keşif ehlini zaman zaman ğaybla ilgili konulara vâkıf kılması burada bir müşkilât çıkarmaz. Zîrâ bu kerâmet o velîye müstakil olarak verilmemektedir, ancak verâset tarîkıyle (peygambere vâris olması yoluyla) bahşedilmektedir. Peygamberlere mahsus olan ğayb ilimleri ise müstakil olarak kendilerine vahyedilen bilgilerdir. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/163)*

Demek ki bu onların, kendilerine gönderilen peygamberlerine tâbi olmaları vâsıtasıyla kazandıkları bir mertebe olduğundan müstesnâ ile çelişmez, bilakis müstesnâya dâhil olur. Zîrâ her velînin kerâmeti, tâbi olduğu (uyduğu) peygamberin mûcizesi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim tâbi olduğu peygamberin hak olmaması gibi birşey farzedilecek olsa ona tâbi olanda böyle bir kerâmetin zuhûr etmeyeceği âşikârdır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Yahyâ ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Velî, gösteriş ve münâfıklık yapmayan kişiye denilir ki bu ahlâkta olan sıddîk ne kadar da azdır!"

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Velînin alâmeti dörttür; birincisi, kendisiyle Rabbi arasında bulunan sırları koruduğu için kalbine gelen musîbetlerden hiç şikâyetlenmez.

İkincisi; kerâmetini saklar, riyâ ve işittirme vesîlesi yapmaz. Üçüncüsü, mahlûkātın eziyetine katlanır, onlara mukābelede bulunmaz. Dördüncüsü, herkesi farklı ahlâkına göre idâre eder, zîrâ velî olan kişi bütün mahlûkātı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin esâretinde (gücünün tutsağı olarak) gördüğü için onlarla bu şuur üzere geçinir.

Onların dertleri (bütün gâyeleri) **Allâh-u Te'âlâ** ile berâberliği temin etmektir, meşguliyetleri ancak **Allâh-u Te'âlâ** iledir ve kaçışları ancak **Allâh-u Te'âlâ**'yadır."

Muhammed ibni Mu'âz en-Nehrecûrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Evliyâullâhın sıfatları şunlardır; onların şerefleri fakirliktir, ağızlarının tadı tâattir, çâreleri **Allâh**'a muhabbettir, bütün hâcetlerini ancak **Allâh**'a arzederler, koruyucuları ancak **Allâh**'tır, ticâretleri ancak **Allâh-u Te'âlâ** iledir, ancak Rableri ile iftihâr ederler, ancak O'na tevekkül ederler, ancak O'nunla ünsiyet kurarlar. Onların yemekleri açlıktır, meyveleri dünyâdan soğukluktur, elbiseleri güzel ahlâktır, takıları güleç yüzdür, arkadaşlıkları güzel geçimdir, hürmetleri cömertliktir, ziynetleri şükürdür, himmetleri (bütün dertleri) zikirdir, rahatlıkları rızâdır, seciyyeleri (tabiatları) **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkmaktır, tefekkürleri geceleyindir, amelleri ise gündüzdedir. İşte onlar **Allâh**'ın velîleridir, ne korkacak, ne de mahzun olacaklardır."

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Evliyâ dünyâda kalpleriyle melekût âleminde uçarlar, türlü türlü hikmetlere uğrarlar ve mârifet gözesinden içerler. Onlar dünyânın fuzûlî mubahlarından kaçarlar, ancak **Mevlâ** ile ünsiyet kurarlar ve âhirete yolculuğunun elçisi gelinceye kadar nefislerine karşı yabancılık hissederler. Rablerinin emirlerini vakitlerinde yapmayı muhâfaza edebilmek ve her an emânetleri (Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerini) edâ edebilmek için, tuz suda eridiği gibi **Allâh** dostlarının nefisleri de bu uğurda erir."

Ebû Yezîd el-Bistâmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Evliyâullâh, yüzleri peçeli gelinler gibidir ki kendilerine mahrem olmayan onları göremez. Onlar **Allâh-u Te'âlâ** katında ünsiyet meydanlarında örtülüp gizlenmişlerdir ki onları **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri kimse göremez."

Ebû Ali el-Cûzecânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Velî olan zât, kendi hallerini görmeyip nefsinden fânî olan ve **Hakk Te'âlâ**'yı müşâhededе bâkî kalan kimsedir ki **Allâh-u Te'âlâ** onunla ilgili bütün sebepleri (halketmeyi) üstlenmiş ve böylece tevellî (dostluk) nurları kendisi üzerine tevâlî etmiş (peş peşe gelmiş)tir. Artık onun, kendi nefsinden haberi kalmaz ve **Allâh**'tan gayri hiç kimseyle kararı bulunmaz."

Ebû Hafs *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Velî kimdir?" diye suâl edildiğinde: "Velî, kerâmetlerle teyid edilen fakat o kerâmetler (başkasını şaşkına çevirirken) kendisine gösterilmeyen kimsedir" buyurmuştur.

Âyet: 62

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** düşmanlarının ahvâlini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede dostlarının hâlinden haber vermiştir. Evliyâ demek, **Allâh**'ın dostları, nefislerinin düşmanı demektir.

Zîrâ velâyet (velîlik), hem **Allâh-u Te'âlâ**'yı hem de nefsi tanımaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'yı muhabbet nazarıyla tanımak, nefsi ise düşmanlık nazarıyla görmektir. İnsan, nefsi hakkıyla tanırsa onun hem **Allâh**'ın hem de kendisinin düşmanı olduğunu anlar, onun tuzağından ve hîlesinden aslâ emin olmaz ve hiçbir zaman ona şefkat ve rahmet nazarıyla bakmaz. Nefsi yola getirmenin tek çâresi ise ona karşı direniş yapmak ve onu ibâdetlerde zahmete sokmak sûretiyle olur. İşte bunu beceren velîler artık nefislerine bir zarar geleceğinden korkmazlar ve canlarının istedikleri şeyleri yapamadıkları için de mahzun olmazlar. (Çünkü onlar böyle yaparak düşmanlarını zayıflattıklarını bilirler.)

*"İbni Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; velâyet iki kısım üzeredir; birincisi, umûmî velâyettir ki genel mânâdaki bu dostluk **Hakk Te'âlâ**'nın zikrettiği üzere îman ve takvâ ile elde edilir. Artık her kim îman ve takvâyı elde etmiş ve aralarını cem etmiş ise bu hususta tahsil ettiği mertebeye göre kendisi umûmî mânâda velî sayılır. Husûsî velâyet ise hakîkat ile şerî'ati, cezbe ile sülûku cem eden fenâ ve bekā ehline mahsustur. O kimseler ki dünyâya karşı tam bir zühd (değer vermeme), **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı muhabbet-i kâmile (mükemmel bir sevgi) ve velîliği tahakkuk etmiş olan bir mürşidin sohbeti ile şereflenme sıfatlarına sâhiptirler.

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarından bir kulu dost edinmek istediği zaman ilk başta ona zikir kapısını açar, zikri kuvvetlenirse bu sefer ona kurbiyet (mânevî yakınlık) kapısını açar, sonra o kişi ünsiyet (**Allâh-u Te'âlâ**'ya âşinâlık) meclisine yükseltilir. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu tevhîd (Rabbini gerçek mânâda tek bilme) kürsüsüne oturtur, sonra ondan perdeleri kaldırıp onu ferdâniyet (Yüce Zât'ının birliğini bilmenin hakîkatine erme) makāmına girdirir ve ona celâli ve azametiyle ilgili bâzı mertebeleri açıp gösterir. Artık bu hâli müşâhede eden o kul nefissiz kalır (kendisini kaybedip ancak Rabbini görür). İşte o zaman nefsi fânî olup bütün iddialarından berî (uzak) olur."

*"Rûhu'l-beyân Tefsîri"*nde **Hazret-i Hüdâî** *(Kuddise Sirruhû)*ya âit ***"Nefâisü'l-mecâlis"*** isimli eserden naklen zikredildiğine göre; velîler, Hüvviyet-i Ehadiyye (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir olan öz Zâtının) müşâhedesinde fânî ol-

dukları (nefislerinden geçtikleri) için kendilerinde hiçbir bakıyye (nefisten kalıntı) ve ulaşamadıkları bir maksat kalmamıştır, bu yüzden korkuya ve üzüntüye düşmezler!

Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise Sirruhû)*nun halîfesi olan, ***"Hikem"*** sâhibi **İbni Atâillâh el-İskenderî** ve ***"Kasîde-i Bürde"*** müellifi **İmâm-ı Bûsîrî** *(Kuddise Sirruhümâ)* gibi birçok velînin mürşidi **Şeyh Ebu'l-Abbâs** (el-Mürsî) *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

«مَعْرِفَةُ الْوَلِيِّ أَصْعَبُ مِنْ مَعْرِفَةِ اللهِ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى مَعْرُوفٌ بِكَمَالِهِ وَجَمَالِهِ، وَمَتَى يَعْرِفُ مَخْلُوقٌ مَخْلُوقًا مِثْلَهُ يَأْكُلُ كَمَا يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ كَمَا يَشْرَبُ؟»

"Bir velîyi tanımak **Allâh**'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kemâliyle ve cemâliyle tanınmaktadır. Fakat bir mahlûk kendisi gibi yiyen ve kendisi gibi içen birini (kendisinden farklı olarak) nasıl tanısın?!"
(İbnü Atâillâh el-İskenderî, Letâifü'l-minen, sh:134; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/60)

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Dostları Ancak Takvâ Sahipleridir:

﴿إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"O (Allâh-u Sübhânehû)**nun dostları ancak o** (şirkten sakınan) **takvâ sâhibi kimselerdir. Lâkin onların çoğu** (bu hakîkati) **bilmezler.** (Bir kısmı bilirse de, bile bile inat ederler.)" *(el-Enfâl Sûresi:34)*

Allâh Dostlarına Korku ve Üzüntü Yoktur:

﴿يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾

(Allâh o gün kendilerine şöyle buyuracaktır:) **"Ey Benim kullarım! Bugün sizin üzerinize hiçbir korku yoktur ve ancak siz mahzun olmayacaksınız."** *(ez-Zühruf Sûresi:68)*

Âyet: 63

﴿ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (63)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَكَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَتَّقُونَ) (haramlardan) **sakınırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (Allâh-u Te'âlâ tarafından geldiği sâbit olan tüm hakîkatlere) **îmân etmişlerdir ve** (sakınılması gereken her şeyden) **hakkıyla sakınmakta olmuşlardır."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede sâdık ve sıddîk olan ihlâslı velî kulların müjdelerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onların bu velîlik makāmını hangi vasıflarla kazandıklarını beyân etmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şu açıklamalara yer vermiştir: Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde biz, velînin kim olduğunu anlamaya muhtâcız. Bunu tespit için deriz ki; velînin kim olduğu husûsunda ilk mürâcaat edeceğimiz kaynak vahiydir. İşte o da bu âyet-i kerîmede beyân edilmiştir ki; buna göre velîler, îman ve takvâ sıfatlarına sâhip kimselerdir. Burada geçen îman, anlayış gücünün mükemmelliğine, takvâ da amel gücünün kemâline işâret etmektedir. Böylece velî olan kimse de hem îtikat, hem de amelin birleştiği anlaşılmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede takvâyı umûmî olarak zikrettiğine göre bütün haramlardan sakınmak velî için olmazsa olmaz bir sıfattır. Ama ilmi ve düşünceleri husûsundaki takvâ onun farklı bir özelliğidir ki buna göre gerçek bir velî **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl ve azametinin, beşerin aklının kuşatamayacağı kadar yüce olduğunu bilir. Bu durumda sıddîklık mertebesine ulaşan biri, **Allâh-u Te'âlâ**'yı celâl sıfatlarından bir sıfatla vasıfladığı zaman, aynı zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'yı, kemâlinin ve celâlinin kendisinin anladığı miktarla sınırlı olmasından da tenzih ve takdis etmiş olmaktadır.

Yine bu kul **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet ettiği zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın kibriyâsına yakışan hizmeti kendisinin yaptığıyla mahdûd olmaktan takdis eder. Demek ki velî kullar ne kadar ibâdet yapsalar da, en yüce mârifetlere ulaşsalar da ebediyyen korku ve takvâ makāmında bulunurlar.

Bu hususta ikinci mürâcaat kaynağımız hadîs-i şerîflerdir. Evliyâullâhın varlığına ve sıfatlarına delâlet eden birçok hadîs-i şerîf de mevcuttur. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى؛ ﴿أَلاَ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، قَالَ: «يُذْكَرُ اللهُ بِرُؤْيَتِهِمْ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar'** *(Yûnus Sûresi:62)* âyet-i celîlesinin tefsirinde: **'Onların görülmesiyle Allâh hatırlanır'** buyurmuştur." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12325, 12/13)*

Tahkîk ehlinin beyânı vechile; evliyâullâhın görülmesinin **Allâh**'ı hatırlatmasının sebebi, onlarda görülen huşû' ve huzû' (**Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı derin saygı ve tâzimlerinin) eserleridir. Nitekim:

﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾

"Yüzlerindeki alâmetleri ise, secde eserindendir" *(el-Feth Sûresi:29'dan)* âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ** bâzı kullarının yüzlerinde ibâdet eserlerinin gözüktüğünü açıklamıştır.

İbnü Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin zâhiri, îmân edip (haramlardan sakınarak) takvâya riâyet eden kimselerin evliyâullâh zümresine dâhil olduklarını açıkça beyân etmektedir. Şerî'atin velî hakkındaki tesbiti ancak budur. *(İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/128)*

Ulemânın beyânı vechile; herkesin îmânı eşit değildir. Hiç şüphesiz îmânın merâtibi vardır. Nitekim kiminin îmânı kendisine beş vakit namazın farzlarını dahî kıldıramazken, diğer birinin îmânı ise o kişiye beşe beş daha kattırmaktadır. Yine böylece kiminin îmânı, sâhibini "Aman günaha düşmeyeyim, nâmahreme bakmayayım ve yalan konuşmayayım" diye haramlardan sakınmakla uğraştırırken diğer bâzılarının îmânı ise onları: "Bugün **Allâh** için ne yaptım ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânevî yakınlıkta ne kadar ilerledim" şeklinde terakkî mertebelerini düşünmekle meşgul etmektedir ki îmanla ilgili bu makamların aralarındaki fark îzâha muhtaç değildir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Velî" tam mânâsıyla takvâ sâhibi olan mümin demektir. Bu kelime "Yakınlaşma" mânâsına gelen "Vely" masdarından alınmadır ki hâlis müminler **Allâh-u Te'âlâ**'ya rûhen ve mânen yakın oldukları için bu sıfatla anılmışlardır.

Âyet: 63

Bu âyet-i kerîme, velîlerin mümin ve muttakî kimseler olduğu husûsunda açık bir beyân içermektedir. Bir kimseye velî sıfatının kullanılması için yeterli olacak en az sıfat, emirleri tutup, yasaklardan sakınma husûsunda farzları yerine getirerek **Allâh Sübhânehû**'ya tekarrub (mânen yaklaşmaya çalışma)da bulunmasıdır. Bu konuda en mükemmel sıfat ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracak şeylerden kendisi için mümkün olan her ameli işleyerek **Allâh Celle Şânühû**'ya tekarrubta bulunmasıdır.

Bâzı ulemâ velîyi, araya mâsiyet sokmadan sürekli **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet ve tâatı üslenen kişi olarak târif etmiştir ki bu târif, arada günah işlemenin velîliğe zıt olduğuna delâlet etmektedir. Fazîlet sâhibi birçok zâtın sözü de buna işâret etmektedir. Ancak bu görüş sâdece peygamberlere *(Aleyhimüsselâm)* mahsus olan "Ismet" sıfatından bahsetmemektedir. Burada ifâde edilmek istenen en yüksek mânâ, evliyâullâhın günahlardan korunmuşluğuna dâirdir ki bu mânâda: "Enbiyâ mâsum (günahsız), evliyâ mahfuz (günahlardan korunmuş)dur" denilmiştir.

Burada geçen mahfuz sıfatı, "Günah işlemesi mümkündür ama kendisinden günah sâdır olmaz" şeklinde tefsir edilmiştir ki böylece günah işlemesi mümkün görülerek "Ismet" sıfatı devre dışı bırakılmıştır. Nitekim ***"Hızbü'l-bahr"*** sâhibi (Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise Sirruhû)*)nun:

«نَسْأَلُكَ الْعِصْمَةَ فِي الْحَرَكَاتِ وَالسَّكَنَاتِ.»

"Hareketlerde ve duruşlarda Senden ısmet isteriz" duâsı bu mânâ ile tefsir edilmiştir. Aksi takdirde peygamberlerden olmak gibi muhâl şeyleri istemek câiz olmadığı gibi, enbiyânın husûsiyetlerinden olan ısmet sıfatını istemek de câiz değildir.

Bâzısı: "Arada günah işlemesi bir **Allâh** dostunun velîliğini bozmaz" demişler, buna delil olarak da **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Ârif-i Billâh zinâ eder mi?" diye sorulduğunda vermiş olduğu:

﴿وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾

"Allâh'ın işi tespitli bir kader olmuştur" *(el-Ahzâb Sûresi:38)* cevâbını zikretmişlerdir. Ancak bu istidlâl kabul görmemiştir, zîrâ burada **Allâh**'ı tanıma makāmına ermiş ârif bir zâttan zinâ gibi büyük bir günah sudûr etmesinin mümkün olup olmayacağı sorusuna cevap verilmiştir ki zâten bunun mümkün olduğunu kabullenme husûsunda îtirâz yoktur.

Bizim mevzumuz ise böyle bir günah vâki olduğunda velîlik makamına münâfî olup olmadığı husûsudur. Bu durumda meşâyıhtan bâzısı şöyle demiştir: "O günahı işleme ânında velîlik vasfının kalmayacağı husûsunda şüphe yoktur, zîrâ bu âyet-i kerîmede velîliğin ikinci şartı olarak zikredilen takvâ sıfatının zinâ ânında mevcut kalmadığı icmâ ile sâbittir."

Hattâ **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ.»

"Zinâ eden, zinâ ederken mümin olarak zinâ etmez, şarap içen, içerken mümin olarak içmez, hırsız çalarken, mümin olarak çalmaz, halkın gözlerini kendisine kaldırmışken (herkesin gözü önünde) **kıymetli bir şeyi zorla yağma eden de mümin olarak yağma etmez."** *(el-Buhârî, el-Mezâlim:31, no:2343, 2/875; Müslim, el-Îmân:24, no:57, 1/76; Ebû Dâvûd, es-Sünne:16, no:4689, 2/633; en-Nesâî, Kat'u's-sârik:1, no:4885, 8/435)* hadîs-i şerîfinde beyân edildiği üzere; zinâ ânında kişinin îmânının bile kâmil olarak kalamayacağı ehl-i hak nezdinde sâbittir. Bilakis zinâ hâlinde kişide fısk (fâsıklık) sıfatı sâbit olacağı âşikârdır.

Yine böylece bir velî büyük bir günah işledikten sonra tekrar takvâya döner de velîlik sıfatının kendisine bağlı olduğu evsâf ile muttasıf olursa onun tekrar velâyet makāmına dönebileceğinde de şüphe yoktur.

Bu îtibarla velîlerden büyük günah dahî sâdır olabilir desek de diğer bir cihetle, takvânın kâmil mertebesinin kazandırdığı **Allâh** sevgisinin kişiyi günahlardan koruyacağında da şüphe yoktur.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: «مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ.»

Âyet: 63

"Her kim Benim velî bir kuluma düşmanlık ederse, muhakkak Ben ona harp açarım. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden Benim için daha sevimli bir amel ve ibâdetle Bana yaklaşmamıştır. Kulum Bana nâfile (ibâdet)**lerle yaklaşmaya devâm eder, nihâyet Ben onu severim. Ben onu bir kere sevdiğim zaman, artık Ben o kulumun işiten kulağı, gören gözü, şiddetle kavradığı eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer** (bu makama ulaşmış bir kulum) **Benden bir şey dilerse ona veririm, Bana** (bir şeyden) **sığınırsa muhakkak onu** (korktuğu şeylerden) **himâye ederim** (korurum)" *(el-Buhârî, er-Rikāk:38, no:6137, 5/2384)* hadîs-i kudsîsi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, velî kullarını koruyacağına açıkça delâlet etmektedir.

Çünkü birçok âlim burada geçen şart cümlesi hakkında: "Ben o kulumu sevdiğim zaman onun hâsselerini ve uzuvlarını korurum. Artık Benim râzı olduğum ve sevdiğim şeylerin dışında hiçbir şeyi duyamaz, göremez, tutamaz ve hiçbir yerde yürüyemez" mânâsı vermişlerdir.

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; evliyâullâh farzların dışında kendilerine nâfile ibâdetler tesbit ederler. Zîrâ farzlar mükellefiyetler arasında azın da azıdır. Bu yüzden onlar sâdece farzlarla yetinmenin **Allâh** sevgisiyle bağdaşmayacağını bilakis nâfile ibâdetler yapmaları gerektiğini düşünürler. Beş vakit farza (işrâk, kuşluk, evvâbîn, teheccüd, hâcet, abdest şükür, istihâre ve kabir namazı gibi) on tâne de nâfile ilâve ederler.

Yine böylece ramazân-ı şerif orucuna her hafta pazartesi-perşembe, eyyâm-ı biyz oruçları gibi nâfileler katarlar. Zâten bu da farzların, **Allâh-u Te'âlâ**'yı sevme derecesinin iktizâ ettiği nâfile ibâdetlere nispetle pek az olduğuna delâlet etmektedir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı dostluk ve sevgi makāmında olan velîler: "Benim Rabbim farzlardan çok daha fazlasını hak ediyor" şuuruyla hareket ederler. Buna mukābil **Allâh-u Te'âlâ** da: "Benim bu kulum diğerlerinden çok daha fazlasını hak ediyor" buyurarak o kulunu gören gözü, işiten kulağı ve tutan eli olma makāmına yükseltir ve ona düşman olana harp îlân eder. *(eş-Şa'râvî, et-Tefsîr:10/6041)*

"Buhârî" şârihi **Hattâbî** *(Rahimehullâh)*ın: "Bundan maksat; o kulun bu uzuvlarıyla girişti̇ği işlerde muvaffak kılınmasıdır. Yâni **Allâh-u Te'âlâ** her işte o kuluna sevdiği şeylerin yolunu açar ve (haram) eğlenceye katılmak, yasak bir şeye bakmak, helâl olmayan bir şeyi tutmak ve bâtıl yolda yürümek gibi sevmediği işlerden onu korur demektir" şeklindeki îzâhı da bu mânâyı teyid etmektedir. *(E'lâmü'l-hadîs:3/2259; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/205)*

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın her an kendisini duyduğunu ve gördüğünü bilmiş ve **Allâh**'ın sevgisi kalbinin tümünü kaplamıştır. Artık Rabbinin istemediği bir şeyi duyamaz, göremez ve yapamaz hâle gelmiş bir kuldan bir mâsiyet meydana geldiği zaman onun mahfûz olmadığı anlaşılır ki, bu da onun mahbûb olmadığını gösterir ve böylece insanlar kendisini velî zannetse de o kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'dan hakkıyla sakınmadığı ve **Mevlâ Te'âlâ**'ya gerçek mânâda yakınlaşmaya çalışmadığı, dolayısıyla da haddi zâtında **Allâh**'ın velîlerinden olmadığı bilinmiş olur.

Evet; zâhirde evliyâ sıfatlarını takınan kişilere tâzim ve ihtiramda bulunmak, herhangi bir şekilde onlara eziyetten geri durmak vâciptir. Ancak bir hakkı meydana çıkarmak yâhut husûmeti ortadan kaldırmak gibi şerî'atin emrettiği muhâkemelerde karşısına çıkmak câiz olsa da şerî'atin tecvîz (müsâade) etmediği inat ve haset gibi nedenlerle gerçek velîlere yâhut zâhiren velî sıfatını taşıyanlara eziyet etmek hadîs-i şerîfte son derece tehdit edilen bir husustur.

Velî olarak anılan bir kişi hakkında âyet-hadîs gibi bir nass vârid değilse o zaman onun velîliği ancak zâhirî hallerine bakılarak tespit edilebilir. Yoksa **Allâh** katındaki mertebesi bizce mâlum olamaz. Zîrâ bütün ğaybları hakkıyla bilen **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasının muttali olamayacağı günahlar da vardır. Ayrıca öldürücü hastalıklar mesâbesinde olan kalbî günahların yanı sıra ameller netîcelerine göre değerlendirilecektir ki kimin sonunun nasıl biteceği **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrisi için meçhuldür.

Ulemâdan bâzısı velâyeti; kübrâ ve suğra (büyük ve küçük) olmak üzere ikiye ayırmıştır, buna göre nâdiren günah vâki olup âcilen tevbeye mürâcaat edilen velâyet (velîlik), suğra olarak târif edilmiştir.

İbni Hacer *(Rahimehullâh)* nâdiren günah işleyip âcilen tevbeye koşan velîleri mahfuz kabul etmiş ve böyle bir günahı hıfz sıfatına münâfî saymamış, lâkin çokça günahın mükerrer şekilde vâki olması ile az da olsa tevbeye âcilen başvurulmama durumunu velîlik makāmına zıt kabul etmiştir.

Günaha düşmek mümkün sayılmakla birlikte kendisinde günah vuku bulmayan velâyet ise "Kübrâ" olarak isimlendirilmiştir. Bu taksim (kısımlandırma) güzel görülebilir ve böylece bizim zamânımızda (Âlûsî döneminde; takrîben 200 sene kadar önce) velîlik iddia eden yâhut kendisi için bu iddiada bulunulan kimselerden birçoğunun velîlik husûsunda iddiadan başka bir nasîbi olmadığı anlaşılmış olur.

Âyet: 63

Zîrâ onlardan birçoğu günde kaç kere büyük günah işlemekte ve bunda ısrar etmektedirler. **Allâh-u Te'âlâ** bizi de, bütün Müslümanları da bu duruma düşmekten muhâfaza buyursun. Âmîn!

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَكَانُوا يَتَّقُونَ) **"Ve hakkıyla sakınmakta bulunmuşlardır"** kavl-i şerîfi: "Sakınılması gereken her şeyden hakkıyla uzak durmuşlardır" şeklinde tefsîr edilmiştir.

İbni Zeyd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Evliyâullâh îmân edip takvâ sâhibi olanlardır. Zâten îman ancak takvâ ile kabul edilir." *(el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/267)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîle mâzi ve müstakbel sîğalarını birleştirdiği için: "Velî kullar yapılacak ve terkedilecek işlerle alâkalı sakınılması gereken şeylerden sürekli sakınanlardır" mânâsına gelmektedir. Bilindiği üzere takvânın üç mertebesi vardır. Bâzı âlimlere göre bu âyet-i kerîmede geçen özellikle üçüncü mertebedir ki o:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Emirlerini tutup, yasaklarından kaçınarak) **Kendisinden sakınılması gerektiği şekilde Allâh'tan hakkıyla sakının"** *(Âl-i İmrân Sûresi:102)* âyet-i kerîmesinde emrolunan takvâdır ki bu mertebedeki takvâ: "İnsanın iç âlemini **Hakk Te'âlâ**'dan alıkoyacak her şeyden uzak tutup **Allâh-u Te'âlâ**'ya bütünüyle yönelişi" ile tefsir edilmiştir.

İşte bu makamda olan kişiye **Allâh-u Te'âlâ** ile huzur, **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhede ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlık halleri ihsân edilir. Ancak evliyânın isti'datlarının farklılığına göre tebettül ve tenezzüh (kalplerinin mâsivâdan arınıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmesi) mertebeleri de mütefâvit (farklılık arzetmekte)dir. Bu derecelerin en zirvesi ise enbiyânın himmetlerinin ulaştığı noktadır ki o da nübüvvet ve velâyet mertebelerini cem etmeleri hasebiyle bedenler âlemiyle olan ilgilerinin kendilerini âlem-i ervahta nurlara ğark olmaktan alıkoymaması, kulların işleriyle uğraşmalarının da **Hakk Azze ve Celle**'nin mukaddes cenâbına yönelişten onları engellememesidir. Tabî ki bu yüce mertebe, kudsî kuvvetlerle müeyyed olan temiz ruhlarının mükemmel isti'dâdından dolayı peygamberlere bahşedilmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin zâhirî mânâsından anlaşıldığına göre velîler, ancak takvâ sâhibi müminlerdir. Velî vasfının bir kimse hakkında kullanılması için yeterli olacak ednâ şart, emirleri tutup, yasaklardan kaçmak sûretiyle farzları îfâ ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrubdur (mânen yakınlaşmasıdır).

Bu hususuta en mükemmel olan sıfat ise, **Allâh-u Te'âlâ**'ya kendisini yaklaştıracak kurbiyet ve ibâdetler içerisinde elinden gelen her şeyi yapmak sûretiyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrubta (mânen yakınlaşmakta) bulunmasıdır. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/202-203)*

Ali el-Kārî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; velî olan kimsenin bütün işlerini bizzat **Allâh-u Te'âlâ** üstlenir. Zîrâ o kişi kendi varlığını, zâtını, işlerini ve sıfatlarını görmediği için onun kendi adına bir tasarrufu olmaz. Zâten velî kelimesinin asıl mânâsı "Yakın olan" demektir ki bu durumda olan zâtın ibâdât-u tâatleri devamlı olduğu için ve kendisi **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetinin deryâsında ve azametinin müşâhedesinde müstağrak olduğundan, kendisi **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâimâ mânen yakın bulunmaktadır. *(Ali el-Kārî, el-Mübînü'l-mu'în, sh:214)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Arâisü'l-beyân Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; evliyâullâhın îmânı **Allâh**'ın nûruyladır (başkaları gibi delil arayıp bulmakla değildir), onlar **Allâh**'ı **Allâh** ile tanımışlardır. Zîrâ onların mârifetlerinin sebebi sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara cemâlini keşfetmesi (nurlarını göstermesi)dir. Onların takvâsı, nefisleri dâhil **Arş**'tan ferşe kadar **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden sakınmalarından ibârettir. Bu nedenle (başkalarının îmânı hiçbir semere vermezken) onların îmânı kendilerine kerâmetler kazandırmış, takvâları da müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) makamlarına kendilerini yükseltmiştir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eviyâullâhın methedildiği takvâ sıfatı onların **Allâh** ile **Allâh**'ın gayrinden sakınmaları ve gönülleriyle her şeyden uzaklaşıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya firâr etmeleri anlamındadır ki işte bunu yaptıklarında **Allâh-u Te'âlâ** onları iki cihanla alâka kurmanın getirdiği karanlıklardan çıkartarak visâl ve vusûl nûruna kavuşturmaktadır.

"Rûhu'l-beyân" sâhibi bu makamda şunları zikretmiştir: Allâme Şeyhimiz (Osmân Atpazârî) *(Kuddise Sirruhû)* velîler hakkında zikredilen takvâ sıfatına şöyle mânâ vermiştir: "**Allâh** dostları şerî'at ve tarîkat mertebesinde kendilerinden kötü amel ve ahlâk sudûr etmesinden dâimâ takvâ (sakınma) üzere bulunurlar. Mârifet ve hakîkat mertebesinde ise gaflet ve telvîn (halden hâle girme)lerden ittikā ederler. Zîrâ onlar tabîatlerini şerî'atle, nefislerini tarîkat ile, kalplerini de mârifet ile, ruhlarını ve sırlarını ise hakîkat ile ıslâh ederler. Böylece onlar mâsivânın tamâmından sakınmış olurlar."

Âyet: 63

Bu fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: "Şeyhefendi bu sözüyle bu âyet-i kerîmede geçen takvâdan üçüncü mertebenin kastedildiğine işâret etmiştir ki o da insanın sırrını (iç âlemini) **Hakk Te'âlâ**'dan meşgul eden her şeyden nezîh tutmasından ve bilkülliyye **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmesinden ibârettir. Zâten bu mertebe, altında bulunan ve aynı zamanda îmân olarak da ifâde edilen şirkten sakınma mertebesini ihtivâ ettiği gibi, günahkâr eden her türlü fiil ve terkten uzak durma mertebesini de içine almaktadır.

Mâsivâdan tenezzüh (son derece uzak durma) ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya tebettül (hakkıyla yönelme) husûsunda evliyâullâhın isti'datlarına (kābiliyetlerine) göre farklı dereceleri vardır ki bunların en üstünü enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın himmetlerinin ulaştığı noktadır. Nitekim onlar nübüvvet ve velâyet riyâsetlerini kendilerinde cem etmişlerdir. Kudsî kuvvetlerle müeyyed olan tertemiz ruhlarının isti'datları mükemmel olduğu için eşbâh (cesetler) âlemiyle alâkaları, ervâh âlemine mîraç yapmaktan onları engellememiş, halkın maslahatlarıyla uğraşmaları, onların **Hakk Te'âlâ**'nın şüûnâtında mahv-u müsteğrak olup kalmalarına mâni olamamıştır.

Envâr-ı âliyât ile sürekli ittisâl mümkündür, nitekim evliyâullâhtan bâzısının yemekten, içmekten vesâir beşerî alâkalardan tamâmen kesilerek yaşadıkları nakledilmektedir. Diğer bâzı velîler için ise bu bir meleke hâlini alır ki istediği zaman giyip, dilediği zaman çıkardığı gömlek gibi, bir velî dilediğinde insanlarla irtibat kurabilirken, istediğinde mukaddes makamlara ittisâl edebilir. Nitekim parası olan ne kadar acıksa da doymak elindedir, zîrâ istediğinde yiyebilir. Mânevî rızıklar ve rûhun, mebdeine (başlangıç noktası olan Arş'ın nûruna) urûcu da buna kıyâs edilmelidir, hattâ bu maddî olaylardan daha kolay anlaşılabilir. Zîrâ mânevî olaylarda âlet ve sebep gerekmez, tâlip ile matlûb arasında ise zâten mesâfe bulunmamaktadır. ***"Mesnevî"***de şöyle buyrulmuştur:

اِینْ دَرَازُ و کُوتَهِی مَرْ جِسْمْ رَاسْتْ چه دَرَازُ و کُوتَهْ آنْجَا کِه خُدَاسْتْ

چُونْ خُدَا مَرْ جِسْمْ رَا تَبْدِیلْ کَرْدْ رَفْتَنَشْ بِي فَرْسَخُ و بِي مِیلْ کَرْدْ

"Uzunluk ve kısalık (kavramları) **cisme âittir,**
Allâh'ın katında uzunluk ve kısalıktan ne kalır?

Allâh cismi tebdil ettiği zaman,
O (cismin mekânlara) **gidiş**(i) **fersah ve milsiz olur."**

(Mevlânâ, Mesnevî, Dördüncü defter, 20.bölümden)

﴿ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (64)

(لَهُمُ) **Sâdece onlara mahsustur,** ne? (الْبُشْرٰى) **tüm müjdeler,** nerede? (فِي الْحَيَاةِ) **o hayatta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın olan,** daha nerede? (وَفِي الْآخِرَةِ) **âhirette,** (لَا تَبْدِيلَ) **hiçbir değiştirme olamaz,** neler için? (لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ) **Allâh'ın kelimeleri için,** (ذٰلِكَ) **işte sana! Bu,** (هُوَ) **ancak bu,** nedir? (الْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (الْعَظِيمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O en yakın (dünyâ) **hayât**(ın)**da da,** (ölüm ânında, kabre taşınırken, mezarda ve) **âhirette de tüm müjdeler**(; güzel rüyâlar, medh-ü senâlar, meleklerin iltifatları, mağfiret vaatleri ve cennet gibi nîmetler) **sâdece onlara mahsustur! Allâh'ın** (inananlara vaad ettiği müjdelerini ifade eden) **kelimeleri için hiçbir değiştirme** (ve bu sözlerin yerine getirilmemesi gibi bir şey söz konusu) **olamaz! İşte sana! Ancak bu** (şekilde iki cihan müjdesine nâil olmak)**, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde îmân ve takvâ sıfatlarına sâhip velîlerinin korku ve üzüntüden âzâd olduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onlara dünyâda ve âhirette verdiği müjdeleri açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Kurtubî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ) **"O en yakın** (dünyâ) **hayât**(ın)**da da, âhirette de tüm müjdeler sâdece onlara mahsustur"** kavl-i şerîfi: "Güzel rüyâlar, medh-ü senâlar, meleklerin iltifatları, ölüm ânında mağfiret vaatleri, kabre taşınırken ve mezardaki rahatlıkları ve sonunda kavuşacakları cennetler gibi tüm nîmetler îmân edip takvâ üzere yaşayan **Allâh** dostlarına mahsustur" şeklinde tefsîr edilmiştir.

"Ebussuûd, Rûhu'l-beyân ve İbnü Acîbe" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede evliyâullâha vaad edilen dünyâdaki müjde birkaç şekilde tefsîr edilmiştir: Birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce Kitâbı'nda peygamberinin lisânı üzere takvâ sâhiplerini müjdelediği muhâfaza, izzet, düşmanların şerrine karşı kifâyet ve yardım mânâsıdır.

Âyet: 64

İkincisi; onlara gösterdiği yâhut onlar hakkında başkalarına gösterilen sâlih rüyâlardır ki bu mânâ hadîs-i şerifte de açıklanmıştır.

Üçüncüsü; sâlih olan bir kulu insanların sevmesidir ki bu da kendisi için dünyâda bir müjde mâhiyetindedir.

Dördüncüsü; (herkese çok zor gelen) türlü türlü tâat ve ibâdetlere (kolayca) muvaffak kılınmalarıdır.

Beşincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarına ithâf ettiği keşif ve kerâmetlerdir.

Altıncısı; hâlet-i nez'inde (ruhu çekilirken) meleklerin kendilerine getirdiği cennet ve rızâ müjdesidir.

Yedinci mânâya göre ise; ruh çıkmadan evvel cennetteki makāmını görmesidir.

Âhiretteki müjde ise, meleklerin evliyâullâhı mahşerde bişâret ve ikramlarla karşılaması, yüzlerinin beyaz olması, defterlerinin sağ elinden verilmesi, amel sayfalarında sâlih amellerini okumaları ve neticede cennete girdirilmeleridir. Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۞ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۞ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾

"Şüphesiz o kimseler ki (tâ ezelde) **kendileri hakkında tarafımızdan o en güzel haslet** (olan îmanlı yaşayıp ölebilme hükmü) **geçmiştir; işte sana! Onlar** (cennete girecekleri için) **o** (putların ve kendilerine tapanların bulunacağı ateş çukuru)**ndan uzak tutulmuşlardır.**

Onlar onun en gizli sesini (bile) **işitmeyeceklerdir. Üstelik onlar özellikle canlarının çokça arzuladığı şeyler içerisinde sonsuz kalıcılardır.** (Kâfirlerin, bir daha ölmemek üzere cehenneme yollanırken ve ateşe kapaklandıklarında yaşayacakları) **o en büyük dehşet onları üzmeyecektir. Zâten** (kabirlerinden kalkarken) **onları melekler karşılayacaktır.** (Selamlamanın ardından onlara:) **'İşte bu,** (sâhip olduğunuz îman ve taata karşılık dünyâda) **vaad olunmakta bulunmuş olduğunuz o gününüzdür!'** (diyeceklerdir.)" *(el-Enbiyâ Sûresi:101-103)* âyet-i kerîmelerinde **Allâh-u Te'âlâ** dostlarının âhirette korkuya ve üzüntüye mâruz kalmayacaklarını açıklamıştır.

Yine böylece **Allâh-u Azze ve Celle**:

﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"(Habîbim!) **O inanan erkeklerle inanan kadınları,** (koştukları zaman) **nurları** (da) **önlerinde ve sağlarında koşar halde göreceğin günü** (iyi düşün). (O gün kötüler defterlerini sollarından ve sırtlarının arkasından alacakları gibi, iyiler de önlerinden ve sağlarından alacaklardır. Böylece bu iki yönlerine yerleştirilen nur, cennete giden bu kişilerin Sırat'tan geçerken ve diğer mevkilerde tanınmaları için bir nişan olacaktır. İşte onları o halde gören melekler:)

'Bugün sizin müjdelendiğiniz şey, içerisinde ebediyyen kalacak kimseler olduğunuz pek değerli cennetlerdir ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. İşte sana bu** (sâhip olduğunuz nur ve gireceğiniz cennetler)**, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir.'** (diyeceklerdir.)" *(el-Hadîd Sûresi:12)* kavl-i şerîfinde dostlarına âhirette verilecek müjdenin ebedî cennetler olduğunu beyân etmiştir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerimede geçen "Dünyâ hayatındaki müjde"; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine gelen vahiy ile ashâbına özel veyâ genel mânâda verdiği müjdeler(le örneklendirilebilmekte)dir. Özel mânâda verdiği müjdelere misal olarak şu hadîs-i şerîfleri zikredebiliriz:

Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَعَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ وَالزُّبَيْرُ فِي الْجَنَّةِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ وَسَعْدٌ فِي الْجَنَّةِ وَسَعِيدٌ فِي الْجَنَّةِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ.»

"Ebûbekr cennettedir, Ömer cennettedir, Osmân cennettedir, Ali cennettedir, Talha cennettedir, Zübeyr cennettedir, Abdurrahmân ibni Avf cennettedir, Sa'd (ibni Ebî Vakkās) **cennettedir, Sa'îd** (ibni Zeyd) **cennettedir, Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh cennettedir."** *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:87, no:3747,6/100; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/349-350)*

Âyet: 64

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللهِ! وَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ مَعَكَ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا إِنَّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ! أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي.»

"Bir kere bana Cibrîl geldi, benim elimi tuttu ve bana ümmetimin cennette kendisinden gireceği kapısını gösterdi." buyurdu. Bunun üzerine **Ebûbekr** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Yâ Rasûlellâh! Ben de seninle birlikte olmak isterdim ki ben de ona bakaydım"** deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sana gelince yâ Ebâbekr! Ümmetimden cennete girenlerin ilki sen olacaksın"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, es-Sünne:9, no:4652, 4/1989-90; Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhumâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ عُمَرُ ثُمَّ اٰتِي أَهْلَ الْبَقِيعِ فَيُحْشَرُونَ مَعِي ثُمَّ أَنْتَظِرُ أَهْلَ مَكَّةَ حَتَّى أُحْشَرَ بَيْنَ الْحَرَمَيْنِ.»

"(Kabirden çıkarken) **yeryüzünün kendisinden** (sebep) **yarılacağı kimselerin ilki ben olacağım. Sonra Ebûbekr, sonra Ömer** (kabirlerinden çıkacaklar). **Sonra Bakî' ehline geleceğim, onlar da benimle birlikte haşrolunacaklar. Sonra Mekke ehlini**(n Me'lâ mezarlığındaki kabirlerinden çıkartılmalarını) **bekleyeceğim ve nihâyet ben iki Harem'in arasında haşrolunacağım."** *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:56, no:3692, 6/64; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي عُثْمَانُ.»

"Her nebî için özel bir arkadaş vardır, benim (cennetteki) **refîkim ise Osmân'dır."** *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:60, no:3698, 6/67-68; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Sa'd (ibni Ebî Vakkās) *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e çıkarken **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı yerine bırakınca o: **"Sen beni çocuklar ve kadınlar arasında** (cihaddan uzakta) **mı bırakıyorsun"** dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ قَالَ: «أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي.»

"Mûsâ nezdinde Hârûn hangi mertebede ise sen de benim katımda o mertebede olmaya râzı gelmez misin? (Zîrâ o, Tûr'a giderken ağabeyi Hârun'u ümmeti içerisinde halîfe bırakmıştı, fakat Hârûn aynı zamanda bir peygamberdi, senin ondan) **şu kadar** (farkın) **var ki benden sonra hiç-bir peygamber yoktur"** buyurdu. *(el-Buhârî, el-Meğâzî:74, no:4154, 4/1602; Müslim, no:2404; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre;

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Veda Haccı'ndan dönerken) **Ğadîr-i Humm** günü (Mekke ile Medîne arasındaki o mevkide konakladığında): **'Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur."** buyurdu. *(et-Taberânî, el Mu'cemü'l-Evsat, no:6228, 7/130; et-Tirmizî, el-Menâkıb:20, no:3713,5/633; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:641,1/182; Hâkim, el-Müstedrek, no:4576,3/118; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Sapık Şî'a mezhebi, bu rivâyetten yola çıkarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfe olduğunu iddia etmişlerdir. Hâlbuki bu rivâyette Şî'a'nın iddia ettiği gibi istihlâf (halîfe tâyini) söz konusu değildir.

"en-Nihâye"de zikredildiğine göre; **"Gadîr-i Humm" Mekke** ile **Medîne** arasında bulunan bir yerin ismidir ki, orada bir pınar bulunmaktadır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Veda Haccı'ndan dönüşte orada konakladığında bâzıları gelip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Allâh** yolundaki sert tutumundan dolayı şikâyetlenmeleri üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orada bir konuşma yaparak **Hazret-i Ali**'nin fazîletini ve hakkında söylenilenlerden berâatini (uzak olduğunu) açıklamıştır.

Âyet: 64

Nasıl ki bir âyetin sebeb-i nüzûlü (iniş sebebi) bilinmeden mânâsı tam ve doğru bir şekilde anlaşılamıyorsa, bir hadîs-i şerîfin de sebeb-i vürûdü (söylenme nedeni) bilinmeden o hadîs-i şerîf doğru anlaşılamaz. Konumuzda da bazı kimseler **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)* **Efendimiz** hakkında ileri geri konuşunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun fazîletini açıklamak üzere bu konuşmayı yapmıştır.

Nitekim **İbni Kesîr** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Yemen**'deki ganîmetleri almak için bir ordu ile birlikte yola çıkarmıştı. Veda Haccı olduğunda **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* yanına kurbanlıklarını da alarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte yapılacak hacca yetişmek için **Yemen**'den **Mekke**'ye acele dönüş yaptı. Arkadaşlarından birini de ordunun başına âmir seçti. O zat **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte kazanılan ganîmetler içerisinden bir takım elbiseleri ve değerli giysileri orduya dağıtıp giydirdi.

O ordu **Mekke**'ye yanaşırken **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* onları karşılamak için yola çıktı. Birdenbire onların üzerindeki değerli elbiseleri gördüğünde vekîline: **"Yazık sana, bu yaptığın nedir?"** deyince o: "Topluluğu giydirdim ki insan içine çıktıkları zaman güzel görünsünler" diye cevap verdi.

Bunun üzerine **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Sen Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e varmadan önce bu elbiseleri ordunun üzerinden çıkar"** dedi, o da insanlardan elbiseleri çıkarıp toplattı. İşte **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu davranışı nedeniyle ordu şikâyetini âşikâr etti, insanların **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan müştekî (şikâyetçi) olduklarını duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu konuda bir konuşma yaptı.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* insanları zekât develerini kullanmaktan engellediği için ve ondan habersiz vekîlinin dağıttığı hulle (değerli giysi)leri geri alması sebebiyle o ordunun mensupları dedikodu yapmaya başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buna üzüldü, fakat bu konu yayılmışsa da hacc esnasında bu mevzûya temas etmedi.

Ama vazîfelerini bitirip hacdan dönerken **Medîne** yolu üzerinde bulunan **Ğadîr-i Humm** mevkiine uğradığında insanların arasında ayağa kalkıp bir konuşma yaparak **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında konuşulan ithamlardan onun sahasını berî (uzak) tuttu, şânının yüceliğini beyân etti ve birçok insanın kalbinde ona karşı yerleşen yanlış anlayışı gidermek için onun fazîletine dikkat çekmiş oldu. *(İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 5/95)*

Görüldüğü üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu konuşmayı hacc mevsimi esnâsında yapmamışsa da **Medîne**'ye ulaşıncaya kadar da tehir etmemiştir.

Bu hutbe hicretin 10. yılında zilhicce ayının on sekizinci pazar günü orada bulunan bir ağacın altında îrâd edilmiştir. Dolayısıyla bu konuşma **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfeliğini beyan mâhiyetinden çok uzak olup ancak onu, hakkında çıkan dedikodulardan uzak tutma mânâsı taşımaktadır. Sapık Şî'a mezhebi bu hutbe ile ilgili birçok rivâyetler uydurmuşlar, hattâ Zilhicce'nin onsekizinci gününün orucunun altmış ay oruca denk olduğuna dâir bir hadis bile uydurmuşlardır.

Yine böylece sapık Şî'a fırkası, orada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e kendisinden sonra **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfe olacağına dâir vahiy geldiğini, fakat bâzı kimselerin bunu istemeyeceğinden çekindiği için, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunu gizlediğini söyleyerek hem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hem de **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)* **Efendimiz**'e büyük bir iftirâda bulunmuşlardır.

Hâlbuki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu konuşmasında kendisiyle dost olan herkesin **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile de dost olması gerektiğini ifâde etmekten başka bir söz sarfetmemiştir ki bunda onun kendisinden sonra halîfesi olduğunu açıklayan hiçbir delil yoktur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâ hayâtında sahâbesine verdiği bâzı müjdelerle ilgili hadîs-i şerîfleri nakletmeye devâm edecek olursak; **Misver ibni Mahreme** *(Radıyallâhu Anhumâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَاطِمَةُ بِضْعَةٌ مِنِّي فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِي.»

"Fâtıma benden bir parçadır, her kim onu kızdırırsa beni kızdırmış olur." *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:11, no:3510, 3/1360; Müslim, no:4418; Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ.»

Âyet: 64

"Hasen ve Huseyn cennet gençlerinin efendileridir." *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:101, no:3768; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*: "**Nebî** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir.

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ.»

"(Kendi zamânındaki) **dünyâ kadınlarının en hayırlısı 'Imrân kızı Meryem'dir.** (Kendi zamânındaki) **dünyâ kadınlarının en hayırlısı ise Hadîce'dir."** *(el-Buhârî, el-Enbiyâ:46, no:3249, 3/1265; Müslim, no:2430)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ.»

"Âişe'nin diğer kadınlar üzerine üstünlüğü, tiridin diğer yemekler üzerine üstünlüğü gibidir." *(el-Buhârî, el-Et'ıme:5103, 5/2067; Müslim, no:4418; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهَا: «إِنَّ عَبْدَ اللهِ رَجُلٌ صَالِحٌ.»

"Şüphesiz (kardeşin) **Abdullâh** (ibni Ömer) **sâlih bir adamdır."** *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:19, no:3531, 3/1367; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)* buyurmuştur.

Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ لِأَحَدٍ يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ: «إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ» إِلَّا لِعَبْدِ اللهِ بْنِ سَلاَمٍ.

Nebî *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Abdullâh ibni Selâm** dışında yer üzerinde dolaşan bir kimse için: **"Şüphesiz o, cennet ehlindendir"** buyurduğunu işitmedim. *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:49, no:3601, 3/1387; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/351)*

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو بَكْرٍ، نِعْمَ الرَّجُلُ عُمَرُ، نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ، نِعْمَ الرَّجُلُ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ، نِعْمَ الرَّجُلُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ، نِعْمَ الرَّجُلُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، نِعْمَ الرَّجُلُ مُعَاذُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ.»

"Ebûbekr ne güzel adamdır, Ömer ne güzel adamdır, Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh ne güzel adamdır, Üseyd ibni Hudayr ne güzel adamdır, Sâbit ibni Kays ibni Şemmâs ne güzel adamdır, Mu'âz ibni Cebel ne güzel adamdır, Mu'âz ibni Amr ibni'l-Cemûh da ne güzel adamdır." *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:106, no:3795, 6/130; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَى ثَلَاثَةٍ؛ عَلِيٍّ، وَعَمَّارٍ، وَسَلْمَانَ.»

"Şüphesiz cennet üç kişiye; Ali'ye, Ammâr'a ve Selmân'a iştiyak duymaktadır (ne zaman bana gelecekler diye hasret çekmektedir)**."** *(et-Tirmizî, Menâkıb:107, no:3797, 6/131; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/350)*

İşte böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sahâbeden birçok kimseyi, isimlerini açıklayarak müjdelemiştir. Genel mânâda verdiği müjdelere misal olarak da birkaç hadîs-i şerîf zikredebiliriz.

Nitekim ensâr-ı kirâmın fazîleti hakkında **Berâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ فَمَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللهُ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ أَبْغَضَهُ اللهُ.»

"Ensâr var ya onları ancak mümin olan sever, onlara ancak münâfık olan buğzeder. Artık kim onları severse Allâh-u Te'âlâ da onu sever, kim de onlara kızarsa Allâh-u Te'âlâ da onlara buğzeder." *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:34, no:3572, 3/1379; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/351)*

Genel mânâda tüm sahâbenin fazîleti hakkında ise **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 64

عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا اَصْحَابِى فَلَوْ اَنَّ اَحَدَكُمْ اَنْفَقَ مِثْلَ اُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ اَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ.»

"Ashâbıma sebbetmeyin (sahâbem hakkında kötü konuşmayın)**! Sizin biriniz, Uhud dağı kadar altın infâk edecek de olsa, değil onların** (sadaka olarak verdikleri hurmanın) **bir ölçeğine, yarım ölçeğine bile ulaşamaz!"** buyurmuştur. *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:5, no:3470, 3/1343; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe:54, no:2540, 4/1967; Ebû Dâvûd, es-Sünne:11, no:4658, 2/626; et-Tirmizî, el-Menakıb:59, no:3861, 5/695; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:11079, 4/24; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/351)*

Yine böylece sahâbe-i kirâmın tümünün hidâyet üzere olduğunu beyân sadedinde **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَصْحَابِى كَالنُّجُومِ بِاَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ.»

"Sahâbem yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyet bulursunuz." *(el-Beyhakî, el-İ'tikād, sh:319, İbnü Abdilberr, Câmi'u beyâni'l-ilm, no:1760, 2/925; İbnü Hacer, Telhîsu'l-habîr, no:2098, 4/462; Mîzânü'l i'tidâl, no:1511, 1/413; ed-Deylemî, Firdevsü'l-ahbâr, no:6799, 4/447; en-Nebhânî, el-Fethu'l-kebîr, no:6812, 1/627; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/351)*

Zâten **Allâh-u Te'âlâ Mekke** fethinden önce veyâ sonra îmân edip infâk eden tüm sahâbe hakkında: (وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى) **"Allâh hepsine de cenneti söz verdi"** *(el-Hadîd Sûresi:10)* buyurmuşken, yine böylece:

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾

"(O hak din ile gönderilen zât) **Allâh'ın Rasûlü Muhammed'dir. Onunla birlikte olan o** (mümin) **kimseler; kâfirlere karşı pek şiddetlidirler.** (O derece ki; değil onların bedenlerine dokunmak, elbiselerinin, onların giysilerine değmesinden dahî sakınırlar.)

Kendi aralarında ise çok merhametlidirler. (Bu yüzden birbirlerini gördüklerinde mutlaka musâfahalaşırlar ve kucaklaşırlar.)

(Ey görebilen! Habîbimin ashâbı o kadar çok namaz kılarlar ki;) **sen onları sürekli rükû edenler ve secde yapanlar olarak görürsün; onlar Allâh'tan bir lütuf ve** (sevap, bir de) **rızâ** (ve hoşnutluk) **aramaktadırlar.**

Yüzlerindeki alâmetleri ise, secde eserindendir(; böylece onları görenler geceleri uzunca secdede kalmalarından dolayı yüzlerinde kimsede görülmeyen bir nur ve parlaklık, heybet ve vakar, huşû ve tevâzu belirtileri fark ederler. İbâdet edenlerin içlerinden yüzlerine vuran bu nur, zencilerin yüzünde dahî görülebilen bir parlaklıktır. Kıyâmet gününde ise, secde yaptıkları uzuvlar ayın on dördü gibi parlayacak ve böylece onlar dünyâda Allâh'a secde etmiş olma vasfıyla tanınacaklardır)." *(el-Feth Sûresi:29)* kavl-i şerîfi mevcutken, genel mânâda tüm sahâbenin fazîleti hakkında daha fazla delil getirmeye hâcet yoktur.

Hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, sahâbeden olmasa da kendi asrında bulunan tüm Müslümanların diğer asır ahâlisinden daha hayırlı olduklarını beyan sadedinde **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ.»

"İnsanların en hayırlısı benim asrım(da bulunan sahâbîlerim ve diğer îmân etmiş Müslümanlar)**dır. Sonra onlara yakın olan** (bir sonraki asırda bulunan tâbi'în tabakasının teşkil ettiği) **kimselerdir. Sonra da** (kendilerinden sonra geleceklere nisbetle en hayırlı kimseler,) **onları** (ikinci asır halkını) **tâkip edenlerdir** (ki onlara tebe-'ı tâbi'în denilmektedir)." *(el-Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:1, no:3451, 3/1335; et-Tirmizî, el-Fiten:45, eş-Şehâdât:4, el-Menâkıb:56; İbnü Mâce, el-Ahkâm:27; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:1/378, 417, 428, 442, 2/228, 410, 479, 4/267, 276, 277, 426, 427, 436,440, 5/350)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Vefâtından Sonra Dünyâdaki Müjde Evliyâullâha Keşif Yoluyla Bildirilen Zuhûrât ve Rüyâlardır

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; geride zikredilen hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sağ iken husûsî ve umûmî kendisine vahyedilen bütün müjdeleri ümmetine bildirmiştir. O vefât ettiğinde ise dünyâda müjde olarak ancak **Allâh-u Sübhânehû'nün**, velîlerine keşif yoluyla müjdelediği şeyler kalmıştır ki o da **Allâh-u Te'âlâ**'nın misal âleminde dostlarına uykuda veyâ yakazaten (uyanıkken) göstermiş olduğu rüyâlar veyâ zuhûrattır. İşte **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّهَا النَّاسُ!
إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنْ مُبَشِّرَاتِ النُّبُوَّةِ إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ، يَرَاهَا الْمُسْلِمُ، أَوْ تُرَى لَهُ.»

Âyet: 64

"Ey insanlar! Şu bir gerçektir ki nübüvvetin müjdelerinden ancak Müslümanın kendisinin gördüğü veyâ kendisi için görülen sâlih rüyâ kalmıştır" *(İbnü Mâce, et-Ta'bîr:1, no:3899, 2/1283; Müslim, no:479; Ebû Dâvûd, no:876; en-Nesâî, el-Müctebâ, no:1044, 1119; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 2/436-437; Sa'îd ibni Mansûr, no:1069)* hadîs-i şerifinde geçen sâlih rüyâdan maksat budur. Tabî ki burada bahsedilen rüyâdan maksat; velîlerin ve sâlih kimselerin rüyâsıdır, avam kimselerin rüyâsı değildir. Zîrâ hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere rüyâ birkaç türlüdür, hepsi sâlih değildir. Nitekim **Avf ibni Mâlik el-Eşca'î** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلرُّؤْيَا عَلٰى ثَلَاثَةٍ، مِنْهَا تَخْوِيفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ بِهَا ابْنَ اٰدَمَ، وَمِنْهَا الْأَمْرُ يُحَدِّثُ بِهِ نَفْسَهُ فِي الْيَقَظَةِ فَيَرَاهُ فِي الْمَنَامِ، وَمِنْهَا جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ.»

"Rüyâ üç kısım üzeredir; o üçten biri vardır ki onunla âdemoğlunu mahzun etsin diye şeytandan (gelen) **bir korkutma** (anlamı taşımakta)**dır. O üçten biri de vardır ki kişinin uyanıkken kendi kendine kurup kaldırdığı iş**(le alâkalı bir şey)**dir, işte o** (bilinçaltına yerleşen şey uykusunda) **kendisine gösterilir** (ki bu bir mânâ ifâde etmez)**! Bir rüyâ daha vardır ki o, nübüvvetin kırkaltı cüzünden bir parçadır.** (Bunun mânâsı, bununla ilgili hadîs-i şerîfin şerhinde aşağıda zikredilmiştir.)" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:31147, 16/58; İbnü Mâce, et-Ta'bîr:3, no:3907, 2/1285; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:6042; et-Taberânî el-Mu'cemü'l-kebîr, 18/118; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/688; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî, 4/351-352)*

Bâzıları burada zikredilen **"Büşrâ** (dünyâdaki müjde)**"** ifâdesini **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kur'ân-ı Kerîm'de genel mânâda vaad ettiği cennet ve sevaplar olarak tefsir etmişlerse de bu doğru değildir. Zîrâ:

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"(Habîbim!) **Müjdele o kimseleri ki; onlar** (îman şartlarına şüphesiz bir şekilde) **îmân etmişlerdir ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi, hem akla, hem de Kitab'a ve Sünnet'e uygun olan) **sâlih ameller işlemişlerdir;** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmakta olan pek kıymetli cennetler gerçekten de onlara âittir!**

Her ne zaman kendileri o (cennet bağları)**ndan** (derlenen)**, herhangi bir meyveden bir rızıkla rızıklandırılsalar: "İşte bu, daha önce** (dünyâda da cennette) **de rızıklandığımız şeydi!" derler.** (Çünkü yabancılık çekmesinler diye) **o** (rızıklar) **onlara,** (renk ve şekilde) **birbirinin benzeri** (fakat lezzet ve tat bakımından çok farklı) **olarak verilmiştir.**

(Büyük-küçük her türlü necâsetten, hayız ve nifas gibi maddî pisliklerden, ayrıca haset, fesat gibi manevî kötülüklerden) **tertemiz kılınmış değerli birtakım eşler de orada onlara âittir** (ki onlar, hem dünyâ kadınlarından hem de hûrilerden olacaktır). **Hem onlar orada ebedî kalıcılardır** (bu nedenle ne oradan çıkacaklar, ne de ölüm tadacaklardır)**."** *(el-Bakara Sûresi:25)* gibi âyet-i kerîmelerdeki umûmî müjdeler özel şahısları ilgilendirmez. Zîrâ bu müjde îman üzere öldüğü kesin bilinmeyen kimseye taalluk etmez. Dolayısıyla bir kimse rüyâda cennetlik olduğunu görse de sonunu bilmediğinden, onun dünyâdaki müjdesi bundan ibâret sayılmaz.

Sa'lebî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; evliyâullâhın dünyâdaki müjdesinden maksat; haklarındaki güzel övgüdür. Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Söyler misin, bir adam hayırdan bir amel işliyor, insanlar da bundan dolayı kendisine övgüde bulunuyor (bunun durumu nedir)?" diye sorulduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَرَأَيْتَ الرَّجُلَ يَعْمَلُ الْعَمَلَ مِنَ الْخَيْرِ، وَيَحْمَدُهُ النَّاسُ عَلَيْهِ؟ قَالَ: «تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَى الْمُؤْمِنِ»

"İşte bu, müminin (âhirete varmadan önce dünyâda kavuştuğu) **peşin müjdesidir."** *(Müslim, el-Birr:51, no:2642, 4/2034; er-Ras'anî, Rumûzü'l-künûz, 3/73; es-Sa'lebî, el-Keşf, 14-243)*

Zührî ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; mümine dünyâdaki müjde, tam ölüm ânında meleklerin cennet müjdesi getirmeleridir.

Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾

"O kimseler ki: 'Rabbimiz ancak Allah'tır' de(mek sûretiyle tüm îman şartlarına şüphesiz inançlarını ifâde et)**mişlerdir, sonra da** (şirke dönmeyip bu ikrarda sebât etmişler ve farzları ihlâs üzere edâ ederek) **istikāmet göstermişlerdir.**

Âyet: 64

Şüphesiz melekler (dünyâda ve âhirette karşılaşacakları tüm tehlikeli geçitlerde, özellikle korku ve üzüntüye kapıldıklarında, ölüm ânında, kabirde ve dirilme sırasında) **sürekli onlar üzerine: '**(Geleceğinizle alâkalı herhangi bir şeyden) **korkmayın ve** (geride bıraktıklarınıza da hiç) **üzülmeyin, bir de siz,** (peygamberler vâsıtasıyla dünyâda) **vaad olunmakta bulunmuş olduğunuz o cennetle müjdeleni**(p sevini)**n' diye**(rek) **inmektedir."** *(el-Fussilet Sûresi:30)* âyeti kerîmesi bundan bahsetmektedir.

Bu hususta **Berâ ibni Âzib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَانْتَهَيْنَا إِلَى الْقَبْرِ وَلَمَّا يُلْحَدْ ، فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ، وَكَأَنَّ عَلَى رُؤُوسِنَا الطَّيْرَ، وَفِي يَدِهِ عُودٌ يَنْكُتُ فِي الْأَرْضِ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: «اسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ» مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الْآخِرَةِ، نَزَلَ إِلَيْهِ مَلَائِكَةٌ مِنَ السَّمَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ، كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الشَّمْسُ، مَعَهُمْ كَفَنٌ مِنْ أَكْفَانِ الْجَنَّةِ، وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَجِيءُ مَلَكُ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ: أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اخْرُجِي إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ.»

"Bir kere **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber ensardan bir zâtın cenâzesine çıktık, kabre vardığımızda henüz lahid yapılmamıştı. **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* oturdu, biz de etrâfına oturduk, sanki başlarımızın üzerinde kuş varmış gibi (hareketsiz) idik.

Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elinde bir ağaç parçası vardı ki onunla yeri çiziyordu, o sırada başını kaldırarak iki veyâ üç defa **"Kabir azabından Allah**(-u Te'âlâ'y)**a sığının"** buyurduktan sonra şöyle devâm etti:

"Mümin kul dünyâdan kesilip âhirete yöneliş hâlindeyken kendisine gökten birtakım melekler inerler ki onların yüzleri güneş gibi bembeyazdır ve berâberlerinde cennet kefenlerinden bir kefen ve cennet kokularından bir koku bulunmaktadır. Böylece onlar, onun gözünün gördüğü yere kadar otururlar. Sonra ölüm meleği (Azrâîl *(Aleyhisselâm)*) **gelerek başının yanında oturup: 'Ey tertemiz ruh! Allah**(-u Teâlâ'n)**ın mağfiret ve rızâsına** (kavuşmak için bedeninden) **çık' der."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:18559, 6/413; Ebû Dâvûd, no:4753, 5/114-116; Abdullah ibnü Mübârek, ez-Zühd, no:1219, sh:347; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:12058,3/57; İbnü Mâce, ez-Zühd:31, no:4262, 2/1423; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:302, no:11442, 6/443; Hâkim, el-Müstedrek, no:1302,1/504)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Velîlerin dünyâdaki müjdesi şudur ki o makāma eren bir mümin ölmeden evvel nereye gideceğini bilir" şeklindeki beyânı da bu mânâya râcidir. Zîrâ ölmeden önce meleklerden müjde alan biri elbette nereye gideceğini bilir. *(et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, 11/138; İbnü Ebî Hâtim, 6/1966; es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 2/104; el-Mâverdî, en-Nüket, 2/441; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 4/141; İbnü'l-Cevzî, Zâdül-mesir, 4/44)*

Muhammed ibni Ka'b el-Kurazî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: (Sâlih bir) mümin kulun rûhu çıkarken ölüm meleği kendisine gelerek:

«اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللهِ! اَللهُ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ.»

"Ey Allâh'ın velîsi! Sana selâm olsun. Allâh sana selâm söylüyor (ve seni cennetle müjdeliyor)" der.

Sonra **İbni Ka'b** *(Radıyallâhu Anh)* buna delil olarak:

﴿اَلَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"O kimseler ki (şirkten ve günahlardan sakınıp arınarak) **tertemiz oldukları halde melekler onları vefât ettirecektir. İşte o** (ölüm meleği ve ona yardımcı ola)**nlar: '**(Ey Allâh'ın dostları!) **Selâm olsun sizlere!** (Artık bu andan sonra istenmedik hiçbir şey sizlere ulaşmayacaktır.) **Yapmakta bulunmuş olduğunuz** (zikirler ve ibâdetler gibi güzel) **şeyler vesîlesiyle** (buyurun) **girin o** (vaad olunduğunuz Adn) **cennet**(lerin)**e!' diyeceklerdir."** *(en-Nahl Sûresi:32)* âyet-i kerîmesini okudu. *(İbnü'l-Mübârek, ez-Zühd, no:442, sh:149; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 11/17-18)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir kavle göre (dünyâdaki) peşin müjdeden maksat, dünyâda gelen yardımlar, fetihler, ganîmetler, güzel övgüler ve insanlar tarafından sevilme gibi beğenilen özelliklerdir.

Âyet-i kerimede geçen: (وَفِي الْاٰخِرَةِ) **"Âhirette de"** kavl-i şerîfini en iyi tefsir eden hadîs-i şerîf **Ubâde ibni's-Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ اَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ اَحَبَّ اللهُ لِقَائَهُ ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللهِ كَرِهَ اللهُ لِقَائَهُ.» قَالَتْ عَائِشَةُ اَوْ بَعْضُ اَزْوَاجِهِ: اِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ قَالَ: «لَيْسَ ذَاكِ، وَلٰكِنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِمَّا اَمَامَهُ، فَاَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ وَاَحَبَّ اللهُ لِقَائَهُ، وَاِنَّ الْكَافِرَ اِذَا حُضِرَ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللهِ وَعُقُوبَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ اَكْرَهَ اِلَيْهِ مِمَّا اَمَامَهُ، فَكَرِهَ لِقَاءَ اللهِ وَكَرِهَ اللهُ لِقَائَهُ.»

Âyet: 64

"Kim Allâh'a kavuşmak isterse, Allâh da ona kavuşmayı sever. Kim Allâh'a kavuşmak istemezse, Allâh da onunla karşılaşmayı istemez." buyurduğunda **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* veyâ başka bir hanımı **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Biz ölümü kerih görüyoruz, (ölüme karşı bu isteksizliğimiz, **Allah-u Te'âlâ**'ya kavuşmayı istememe anlamına mı gelir?)" deyince, **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"O değil (Allah-u Te'âlâ'ya kavuşmaktan maksat ölüm değil, çünkü her insan tabiatı gereği ölümün yüzünü soğuk görebilir)**. Lâkin mümine ölüm geldiğinde, Allâh'ın rızâsı ve ikrâmıyla müjdelenir de kendisine önündekinden** (varacağı cennetten) **daha sevgili hiçbir şey olmaz. İşte o zaman Allâh'a kavuşmayı sevince, Allâh da ona kavuşmayı sever.**

Kâfire de ölüm geldiği zaman, Allâh'ın azâbı ve cezâsıyla müjdelenir de ona da önündekinden (gideceği cehennemden) **daha kerih** (sevimsiz) **bir şey olmaz. İşte o zaman Allâh'a kavuşmayı istemeyince, Allâh da ona kavuşmak istemez."** *(el-Buhârî, Rikāk:41, no:6142, 5/2386; İbnü Mâce, ez-Zühd:31, no:4264, 2/1425; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/353)* hadîs-i şerîfidir.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ عَلَى اَهْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا مَنْشَرِهِمْ وَكَاَنِّي اَنْظُرُ اِلَى اَهْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَهُمْ يَنْفُضُونَ التُّرَابَ عَنْ رُؤُسِهِمْ وَيَقُولُونَ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ.»

"Lâ ilâhe illâllâh" ehline ne kabirde, ne de neşr (kabirden diriliş) **de bir vahşet** (yalnızlık hissi) **yoktur. Onlar başlarından toprakları silkelerken sanki ben "Lâ ilâhe illâllâh" ehline bakıyorum ki** (o sırada kendileri)**, 'Bizden üzüntüyü gideren Allâh'a hamdolsun' diyorlar."** *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat:, no:9474, 10/216; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/353)* hadîs-i şerîfi de **Allâh** dostlarına âhirette yapılacak müjdeli muâmeleleri beyân etmektedir.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللهِ: ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ﴾ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا قَوْلُهُ: ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ فَهِيَ الرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ تُرَى لِلْمُؤْمِنِ فَيُبَشَّرُ بِهَا فِي

دُنْيَاهُ وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾ فَإِنَّهَا بِشَارَةُ الْمُؤْمِنِ عِنْدَ الْمَوْتِ إِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ وَلِمَنْ حَمَلَكَ إِلَى قَبْرِكَ.

"Çöl ehlinden bir kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen bana **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Îmân edip takvâ sâhibi olanlara dünyâ hayâtında da âhirette de müjde var'** kavlin(in tefsirin)den haber ver" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şimdi 'Onlara dünyâ hayâtında müjde var' kavli şerîfine gelince; o, güzel bir rüyâdır ki mümine gösterilerek onunla dünyâsında müjdelenir. 'Âhirette de müjde var' kavli şerîfine gelince o da; ölüm ânında mümine verilen: 'Şüphesiz Allâh seni de seni kabrine taşıyanı da mağfiret etti' müjdesidir"** buyurdu." *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 7/683; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 11/211)*

Atâ *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ölüm ânında melekler **Allâh** dostlarına **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti ve bişâreti (müjdesi) ile gelirler, **Allâh** düşmanlarına ise, ğılzat (sertlik) ve şiddetle varırlar. **Allâh** dostlarının âhiretteki müjdesi ise; müminin canı çıktığında **Allâh-u Te'âlâ**'nın kabul makamına yükseltilirken vuku bulur. Şöyle ki yeni gelin eşine hazırlanıp götürüldüğü gibi o ruh da cennetlere götürülürken **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsıyla müjdelenir." *(es-Sa'lebî, el-Keşf, 14-245; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 4/141)*

Sâlih Bir Müminin Dünyâdaki Müjdesi Sayılan Sâlih Rüyânın Dînimizdeki Yeri

Şu bilinsin ki; İslâm'da rüyânın çok büyük önemi vardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de ilk başta vahiy rüyâ yolu ile başlamıştır. Nitekim müminlerin annesi **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir:

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ.

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyin kısımlarından ilk başlatılan şey, uykuda gördüğü sâlih rüyâlar olmuştur. (O dönemde) ne rüyâ görüyordu ise mutlaka sabahın aydınlığı gibi (parlak olarak meydana) gelmiştir." *(el-Buhârî, et-Ta'bîr:1, no:6581, 6/2561)*

Şu bilinsin ki her rüyâ **Allâh-u Te'âlâ** tarafından sâlih olarak gösterilmez, bâzısına şeytan karışır. Fakat kul, hadîs-i şerîfte buyrulanla amel ederse şeytanın gösterdiği karışık şeyler ona zarar veremez.

Âyet: 64

Nitekim **Ebû Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ مِنَ اللهِ، وَالْحُلُمُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا حَلَمَ أَحَدُكُمْ حُلُمًا يَخَافُهُ فَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ وَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنَّهَا لاَ تَضُرُّهُ.»

"Sâlih rüyâ Allâh'tandır (Allâh-u Te'âlâ şeytanın ona bir şey katmasına müsaade etmez)**, hulüm** (karışık ve korkutucu rüyâ) **ise şeytandandır** (Allâh-u Te'âlâ kuluna imtihan olsun diye şeytanın böyle şeyler göstermesine müsaade eder).

Sizin biriniz korktuğu bir rüyâ görürse (uyanır uyanmaz kimseyle konuşmadan) **hemen soluna** (üç kere) **tükürsün ve** (üç kere 'E'ûzü ...' çekerek) **o rüyânın şerrinden Allâh'a sığınsın. Artık şüphesiz ki o, kendisine zarar veremez."** *(el-Buhârî, Bedü'l-halk:11, no:3118, 3/1198; Müslim; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bir:3, no:6985, 16/308; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/688)*

Yine bu konuda **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittiğini nakletmiştir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللهِ، فَلْيَحْمَدِ اللهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا، وَإِذَا رَأَى غَيْرَ ذٰلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَلْيَسْتَعِذْ مِنْ شَرِّهَا، وَلَا يَذْكُرْهَا لِأَحَدٍ، فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ.»

"Sizin biriniz sevdiği bir rüyâ gördüğü zaman (şunu bilsin ki) **o ancak Allâh'tandır.** (Allâh-u Te'âlâ o rüyâyı bir melek vâsıtasıyla kulunu sevindirmek için hakîkate mutâbık düşecek şekilde gösterir.) **Artık o kişi, o rüyâdan dolayı Allâh'a hamdetsin ve onu** (ancak sevdiklerine) **anlatsın!**

Ama sevmediği şeylerden (korkutucu ve darlatıcı) **bunun dışında rüyâlar görürse o** (da Allâh-u Te'âlâ'nın) **ancak şeytan** (vâsıtasıyla yarattığı, karşılığı olmayan karışık rüyâlar)**dandır.**

Artık (böyle bir rüyâ gören) **hemen onun şerrinden sığınsın ve onu kimseye anlatmasın, şüphesiz ki** (böyle yaptığı zaman) **o** (rüyâda gördükleri) **kendisine zarar veremez!"** *(el-Buhârî, et-Ta'bir:3, no:6584, 6/2563; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bir:3, no:6985, 16/305-308)*

Artık bir rüyâ **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gösterilmiş olması hasebiyle sâlih ünvânına sâhip olursa işte o, nübüvvetin cüzlerinden sayılmıştır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* i şöyle buyururken işitmiştir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «اَلرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ.»

"Sâlih rüyâ peygamberliğin kırkaltı cüzünden bir parçadır." *(el-Buhârî, et-Ta'bîr:4, no:6588, 6/2564; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 11/50-51; Müslim, no:2264; Ebû Dâvûd, no:5018; et-Tirmizî, no:2271; İbnü Mâce, no:3894; el-Mâlik, 2/956; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:7624)*

Şârihler bunun mânâsını şöyle açıklamışlardır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'de 13 sene, **Medîne**'de 10 sene kaldı. Bu durumda kendisine uyanık halde gelen vahyin müddeti 23 sene olup, uykudaki vahyin müddeti ise 23 senenin altı ayını teşkil etmiştir. 23 sene, 276 ay olup rüyâda gelen vahiy de 6 ay olduğuna göre; 276'yı 6'ya böldüğümüzde ise sonuç 46 çıktığından, rüyâda vuku bulan vahiy, genel mânâdaki vahyin 46 cüzünden bir parçayı teşkil etmiş olur. *(Zekeriyyâ el-Ensârî, Minhatü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhâri, et-Ta'bîr:2, no:6983, 10/97; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bîr:2, no:6983, 16/295-298; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân, 4/61)*

Fakat herkesin gördüğü rüyâ mûteber olmaz. Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَأَصْدَقُهُمْ رُؤْيَا أَصْدَقُهُمْ حَدِيثًا.»

"İnsanların rüyâsı en doğru çıkanı, sözü en doğru olanlardır" *(Ebû Dâvûd, el-Edeb:96 no:5019, 2/723; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 11/75; Müslim, 2263; et-Tirmizî, no:2270; İbnü Mâce, no:3906)* hadîs-i şerîfi, yalan konuşanların rüyâsının ekseriyetle doğru çıkmayacağını açıkça beyân etmektedir. Bu yüzden **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «اَلرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ، مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ، جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ»

"Sâlih bir adamın gördüğü güzel rüyâ nübvvetin kırkaltı cüzünden bir parçadır." *(el-Buhârî, et-Ta'bîr:2, no:6582, 6/2562)* buyurarak, hem rüyâyı gören insanın İslâmî emirleri tutup yasaklardan kaçınan sâlih bir zat olmasını şart

koşmuş, hem de rüyâyı güzel olma kaydıyla mukayyed kılmıştır. Bunu daha iyi anlamak için **Ebûbekr es-Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın her sabah cemaate dönerek söylemiş olduğu:

عَنْ أَبِى بَكْرِ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِذَا أَصْبَحَ مَنْ رَأَى رُؤْيَا صَالِحَةً فَلْيُحَدِّثْنَا بِهَا وَكَانَ يَقُولُ لَأَنْ يَرَى لِى رَجُلٌ مُسْلِمٌ أَسْبَغَ وُضُوءَهُ رُؤْيَا صَالِحَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كَذَا وَكَذَا.»

"Kim sâlih bir rüya gördü ise onu bize bildirsin. Abdestini tam ve düzgün alan Müslüman bir adamın benim için gördüğü sâlih bir rüyâ şu ve şu şeylere sâhip olmamdan bana daha sevgilidir" *(es-Süyûtî, Câmi'u'l-ehâdîs, no:27486, ed-Dürr:7/687)* sözünde geçen **"Abdestini iyi alan"** kaydını iyi anlamak lâzımdır ki burada hem beş vakit namaz için aldığı abdestleri sünnet vechi üzere güzel alması hem de abdestli bir şekilde uyuması kastedilmiştir.

Taberî *(Rahimehullâh)* bu kelâmın şerhinde: "Her kim soğuk ve zor zamanlarda abdesti dâimâ güzelce alan, her türlü sıkıntıya **Allâh** yolunda katlanan ve namaz ardından diğer namazı bekleyen kimselerden ise inşâallâh onun sâlih rüyâsı nübüvvetin kırk cüzünden biridir" demiştir. *(İbnü Bettâl, Şerhu'l-Buhârî, 9/516)*

Şeyhu'l-İslâm Zekeriyyâ el-Ensârî *(Rahimehullâh)* ***"Buhârî Şerhi"***nde, "Sâlihlerin rüyâsı" bâbını işlerken: "Sâlih kimseler hem **Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarını, hem de kulların haklarını hakkıyla yerine getirenlerdir ki burada geçen 'Sâlihler' tâbiri, doğruluk ve dürüstlük kendilerine ağır basan kimseler anlamına gelmektedir" demiştir. *(Zekeriyyâ el-Ensârî, Minhatü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî, et-Ta'bîr:2, no:6983, 10/97)*

Kāzî Ebûbekr ibni'l-Arabî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sâlih müminin rüyâsı nübüvvet cüzlerine nisbet edildiğine göre; fâsıkın rüyâsı nübüvvet cüzleri arasında sayılmaz. Kâfirin rüyâsı zâten hiç mûteber olmaz. *(İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, 16/295)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sâdık ve sâlih bir Müslüman, hâli peygamberlerin hâline münâsip olan kişiye denir ki böyle bir insana peygamberlere ikrâm edilen gayba muttalî olma makāmından bir kısım ikrâm edilir. Kâfir, fâsık ve karışık adamlar ise bu ikrâma lâyık değildir. Onların da bâzen rüyâları doğru çıksa da bu durum: (قَدْ يَصْدُقُ الْكَذُوبُ) "Çok yalancı biri de bâzen doğru söyleyebilir" ibâresi fehvâsınca değerlendirilir. *(el-Kurtubî, el-Müfhim, 6/13)*

Âyet: 64

Sâlih Rüyâ, Sâlih Bir Mümine Dünyâ Hayâtında Verilen Müjdedir

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"Onlar** (velîler) **için dünyâ hayâtında da âhirette de müjde vardır"** *(Yûnus Sûresi:64'den)* âyet-i kerîmesini sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ ﴿لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا سَأَلَنِي أَحَدٌ قَبْلَكَ، هِيَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الْمُسْلِمُ أَوْ تُرَى لَهُ، وَفِي الْآخِرَةِ الْجَنَّةُ.»

"Senden önce bana kimse bunu sormadı. Bu müjde Müslümanın kendisinin gördüğü veyâ kendisi için görülen sâlih rüyâdır. Âhiretteki ise cennettir." buyurmuştur. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:31092, 16/26-27; Sa'îd ibnü Mansûr, no:1066, 167; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:27520, 45/511-512; et-Tirmizî, no:2273, 3106; İbnü Mâce, no:3898; et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, 12-216-217; İbnü Ebî Hâtim, 6/1965; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4751, 4752; et-Tayâlesî, el-Müsned, no:584; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2/340, 4/391; el-Kaffâl eş-Şâşî, el-Müsnedü'l-kebîr, no:1156-1157, sh:407-408)*

Eğer burada bir kişi: "Her güzel rüyâ mümine müjde olarak nübüvvet cüzlerinden bir müjde ise niçin bâzı güzel rüyâlar hakîkatte ortaya çıkmaz" diyecek olursa; **Taberî** *(Rahimehullâh)* buna: "Rüyânın sebepleri muhteliftir, bâzı rüyâ vesvese ve mümini üzmek için gösterilir, bâzı rüyâ ise uyanıkken yaşanan şeylerin rüyâya yansımasıdır (bilinçaltıdır), bir rüyâ da vardır ki **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen bir vahiydir. İşte nefsin fısıltılarından ve şeytanın vesveselerinden ibâret olan rüyâlar yalan çıkar. **Allâh** tarafından gösterilenler ise aslâ yalan çıkmaz" şeklinde cevap vermiştir. *(İbnü Bettâl, Şerhu'l-Buhârî, 9/519)*

Dolayısıyla sâlih kimselerin gördüğü sâlih rüyâların yalan çıkması gibi bir şey sözkonusu değildir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu tür rüyâların nübüvvetin müjdecileri olarak kendisinin vefâtından sonra da kalacağını açıklamıştır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edeceği hastalığında cemaate çıkamadığı günlerde insanlar **Ebûbekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkasında saf tutmuşken perdeyi açıp:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كَشَفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السِّتَارَةَ فِي مَرَضِهِ، وَالصُّفُوفُ خَلْفَ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنْ مُبَشِّرَاتِ النُّبُوَّةِ إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ، يَرَاهَا الْمُسْلِمُ، أَوْ تُرَى لَهُ»

Âyet: 64

"Ey insanlar! Şu bir gerçektir ki nübüvvetin müjdelerinden ancak Müslümanın kendisinin gördüğü veyâ kendisi için görülen sâlih rüyâ kalmıştır" buyurdu. *(İbnü Mâce, et-Ta'bîr:1, no:3899, 2/1283; Müslim, no:479; Ebû Dâvûd, no:876; en-Nesâî, el-Müctebâ, no:1044, 1119; İbnü Mâce, no:3899; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 2/436-437; Sa'îd ibnü Mansûr, no:1069)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدِ انْقَطَعَتْ فَلَا رَسُولَ بَعْدِي وَلَا نَبِيَّ.» قَالَ: فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: «لٰكِنِ الْمُبَشِّرَاتُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ؟ قَالَ: «رُؤْيَا الْمُسْلِمِ، وَهِيَ جُزْءٌ مِنْ أَجْزَاءِ النُّبُوَّةِ.»

"Şüphesiz risâlet ve nübüvvet kesinlikle bitmiştir. Artık benden sonra ne rasûl, ne de nebî vardır" buyurunca bu durum insanlara çok zor geldi.

O zaman (onları rahatlatmak için): **"Lâkin müjdeciler kaldı"** buyurunca sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Müjdeciler nedir?" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Müslümanın rüyâsıdır ki o, nübüvvetin cüzlerinden bir cüzdür"** buyurdu. *(et-Tirmizî, er-Rü'yâ:2, no:2272, 4/533; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 11/53; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:13824, 21/326-327)*

Nübüvvet müessesesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtıyla kesilmiş iken rüyânın nübüvvetten bir parça olması husûsu îzâhı müşkil bir durumdur. Ancak bâzı ulemâ buna cevâben: "Rüyâyı peygamber görürse o, gerçekten nübüvvet cüzlerinden bir parçadır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: «رُؤْيَا الأَنْبِيَاءِ وَحْيٌ.»

"Peygamberlerin rüyâsı vahiydir" *(et-Tirmizî, el-Menâkıb:18, no:3689, 5/579)* demiştir. Yok eğer rüyâyı peygamber olmayan biri görmüşse o zaman bu rüyânın nübüvvet eczâsından (cüzlerinden) sayılması mecâz yolu üzeredir" demişlerdir. *(İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bîr:2, no:6983, 16/295-298)*

Mâzerî *(Rahimehullâh)*: "Bu hadîs-i şerîfte geçen nübüvvetten maksad; gaybdan gelen haberlerle alâkalıdır, yoksa şerî'at hükümleri gibi ahkâm bildirilme anlamında değildir" demiştir. *(el-Mu'lim fi fevâidi Müslim, 3/118)*

Ebûbekr ibni'l-Arabî *(Rahimehullâh)* ise: "Nübüvvetin cüzlerinin hakîkatini ancak bir melek veyâ bir nebî bilebilir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rüyâ ile alâkalı beyânı ise; rüyâ vâsıtası ile insanlara bâzı gaybların (ileride olacakların) beyân edilmesi hasebiyledir" demiştir. *(İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bîr:2, no:6983, 16/297)*

Bu hususta en kısa ve öz olan görüş, rüyânın ve tâbirinin nübüvvet ilminden bir parça olduğudur.

Nitekim **İbni Abdilberr** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **İmâm-ı Mâlik**'e: "Herkes rüyâ tâbir edebilir mi?" diye sual edildiğinde: "Nübüvvetle oynanır mı? Rüyâ nübüvvetten bir cüzdür, nübüvvetle oynanmaz" diye cevap vermiştir ki bundan maksadı, rüyâ bâzı gaybları bildirme açısından nübüvvete benzediği için tâbiri husûsunda ilimsiz konuşmamak îcâb ettiğini açıklamaktır. *(İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, et-Ta'bîr:2, no:6983, 16/296)*

Bu yüzden rüyâ herkese anlatılmamalı ve önüne gelenden tâbir istenmemelidir. Nitekim **Ebû Razîn** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي رَزِينٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلرُّؤْيَا عَلَى رِجْلِ طَائِرٍ مَا لَمْ تُعَبَّرْ فَإِذَا عُبِّرَتْ وَقَعَتْ وَلَا تَقُصَّهَا إِلَّا عَلَى وَادٍّ، أَوْ ذِي رَأْيٍ»

"Rüya, tâbir edilmedikçe kuşun ayağı üzeredir, ne zaman tâbir edilirse o zaman düşer (yâni tâbir edildiği şekilde gerçekleşir). **Sen onu** (rüyânı) **ancak** (seni) **seven yâhut** (isâbetli) **görüş sâhibine anlat"** buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, el-Edeb:96, no:5020, 2/723-724; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, 11/50; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:16182, 26/100; et-Tirmizî, no:2278-2279; İbnü Mâce, no:3914)*

Mihleb *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sâlihlerin rüyâsının ekserîsi doğru çıkar, nâdir de olsa bâzen karışık şeyler görebilir. Zîrâ şeytanın onlarla uğraşması ekseriyetle vâki olmaz. Sâlih olmayan kimselere ise; şeytan çokça musallat olduğundan onlarda sadâkat (doğruluk ve dürüstlük) vasfı nâdir olduğu için onların rüyâlarının ekserîsi doğru çıkmaz. Bu konuda insanlar üç derece üzeredir.

Birincisi; peygamberlerdir ki onların rüyâlarının tamâmı doğrudur. Fakat bâzı rüyâları tâbire muhtaç olur.

İkincisi; sâlihlerle ilgilidir ki onların rüyâlarında ekseriyetle doğru çıkma sıfatı bulunur, bâzen tâbire muhtaç olmayan açık rüyâlar da vukû bulur.

Bunların dışında kalan üçüncü mertebedekiler ise; üç kısım üzeredir:

Âyet: 64

Bir kısmı ne sâlih ne fâsık olmayıp ortada gidenlerdir, bunların gördükleri bâzen doğru bâzen yalan çıkar. İkinci kısım fâsıklardır (büyük günahları alenen işleyenlerdir) ki onların rüyâları saçma sapan görüntüler kabîlinden olduğu için çok nâdir doğru çıkar. Üçüncü kısım ise; kâfirlerdir ki onların rüyâsının doğru çıkması cidden nâdir vukû bulur.

Nitekim Yûsuf Sûresi'nde zikredildiği üzere *(Âyet:39-49)* **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* ın hapis arkadaşlarının ve hükümdarlarının gördüğü rüyâlar bu kabildendir. *(İbnü Bettâl, Şerhu'l-Buhârî, 9/513)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ) **"Allâh'ın kelimeleri için hiçbir değiştirme olamaz"** kavl-i şerîfi: "**Allâh'ın** inananlara vaad ettiği müjdelerini ifâde eden **kelimeleri için hiçbir değiştirme** ve bu sözlerin yerine getirilmemesi gibi bir şey söz konusu **olamaz!** Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın müjdeleri ve tehditleri husûsundaki hiçbir sözü kullar tarafından değiştirilecek şeylerden değildir" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ) **"Benim katımda söz değiştirilmez"** *(Kāf Sûresi:29)* kavl-i şerîfinde bu hakîkati açıklamıştır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer burada geçen **"el-Büşrâ"**dan maksat sâlih rüyâ ise o zaman o rüyâlarda gösterilenlerin değiştirilemeyeceği ve müjdelerin tahakkuk etmemesinin düşünülemeyeceği gibi bir mânâ ortaya çıkar ki bunun anlaşılabilecek bir yönü vardır.

Zîrâ **Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan sâlih rüyâ hakkında nakledilen:

عَنْ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ كَلَامٌ يُكَلِّمُ بِهِ الْعَبْدَ رَبُّهُ فِي الْمَنَامِ.»

"Müminin rüyâsı Rabbi'nin, kulu ile uyku(sun)**da konuştuğu bir kelâmdır."** *(el-Hakîmü't-Tirmizî, Nevâdirü'l-usûl, 1/390; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 7/687; İbnü Ebî Âsım, es-Sünne:1/214; et-Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn:2/118; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/213)* hadîs-i şerîfi, aslında rüyâda **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulu ile konuştuğunu bildirmektedir ki bu da sâlih rüyâda bildirilenin tehallüf etmeyeceğine delâlet etmektedir.

Nâfi *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Haccâc-ı Zâlim** hutbeyi uzatınca **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* (dayanamayıp) başını göğsüme koydu.

O sırada **Haccac**: "**İbni Zübeyr Allâh**'ın kitabını değiştirdi" deyince **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* oturarak:

"Bunu yapmaya ne senin ne de İbni Zübeyr'in gücü yeter. Allâh-u Te'âlâ: 'Allâh'ın kelimelerini değiştirecek yoktur' buyuruyor" diyerek bu âyet-i kerîmeyi okuyunca **Haccâc**: "Gerçekten sana çok büyük ilim verilmiş" deyip sustu. *(es-Sa'lebî, el-Keşf, 14-246; et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, 11/138; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2/339)*

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sözleri için bir değiştirme, vaadleri için de geri kalma söz konusu değildir" şeklindedir. **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleyi delil göstererek: "**Kur'ân-ı Kerîm**'i değiştirmeye kimsenin gücü yetmez" demiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte sana! Ancak bu, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir"** cümle-i celîlesi, **Allâh** dostlarının iki cihanda da mübeşşer (müjdelenmiş) olmalarının ve bununla birlikte korku ve üzüntüden âzâd edilmelerinin çok büyük bir nâiliyet olduğuna işâret etmektedir.

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen (ذٰلِكَ) ism-i işâreti, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostlarına ve Kendisine itaat edenlere vaad ettiği sevap ve ikram müjdelerine işâret etmektedir ki:

﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ۞ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"Rableri onları, Kendi tarafından geniş bir rahmet, büyük bir rızâ(, hoşnutluk) **ve içerisinde kendileri için dâimî bir nîmet bulunan cennetlerle müjdelemektedir. Orada ebediyyen kalıcılar olarak! Şüphesiz ki Allâh,** (dünyâ mükâfatlarına nazaran çok değerli ve yapılan amellerin karşılığı olmaktan çok çok üstün olan) **pek büyük mükâfat sâdece Kendi nezdindedir!"** *(et-Tevbe Sûresi:21-22)* âyet-i kerîmeleri de bu müjdelerden bahsetmektedir. Yine böylece:

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾

"Sen orada(ki imkânları) **gördüğün zaman, pek bol bir nîmet ve geniş olan çok büyük bir mülk görürsün!** (Nitekim cennet ehlinin en aşağısı bile, kendine âit mülkü, bin senelik mesâfe olarak bulacak ve en uzağı en yakını gibi görecektir.)" *(el-İnsân Sûresi:20)* kavl-i şerîfi de bu cümle-i celîlede işâret edilen: "Fevz-i azîm (büyük nâiliyet)"in, künhüne akılların ulaşamayacağı kadar büyük olduğunu beyân etmektedir.

Âyet: 64

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; evliyâullâh için dünyâ hayâtında vaad edilen müjde; uyku ile uyanıklık arasında görülen keşifler, ilhamlar ve bu vesîle ile kalplerine gelen mânevî mevhibelerdir. Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمْ يَبْقَ مِنَ النُّبُوَّةِ إِلَّا المُبَشِّرَاتُ.»

"(Benim vefâtımdan sonra vahiy kesileceği için) **nübüvvetten** (ğayptan haber alma vâsıtası olarak) **ancak müjdeciler** (müjde veren sâdık rüyâlar) **kaldı"** *(el-Buhârî, et-Tâbir:5, no:6589, 6/2564; Necmüddîn el-Kübrâ, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/238)* buyurmuştur.

Âyet-i celîlede geçen: (لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ) **"Allâh'ın kelimeleri için hiçbir değiştirme olamaz"** kavl-i şerîfi: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde tespit ettiği hükümler aslâ değişmez. Buna göre kime: 'Veli ol' buyurduysa o dostlardan olmuş, kime de: 'Düşman ol' buyurduysa o da düşmanlar sınıfına dâhil olmuştur. Hikmet-i bâliğası gereği O'nun irâde buyurduğu vechile (kullarının sonlarının nasıl olacağını bildiği üzere) veli ve adüvv (dost ve düşman) kelimelerinin mânâları aslâ değişmez.

"İşte bu, en büyük kurtuluştur" cümle-i celîlesi ise: "Dostlar hakkında ezelde verilen değişmez karârın büyük bir kurtuluş olduğuna işâret etmektedir. Zîrâ böylece **Allâh-u Te'âlâ**'ya vusûl (mânen kavuşma nîmeti) ile fâiz olan (kurtulan)ın artık düşmanlığa dönmeyeceği müjdesi sâbit olmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bişâret-i uzmâ (en büyük müjde), **Allâh** dostlarının, kalplerinde buldukları zafer sevincidir ki o da nefislerinin isteklerini devre dışı bırakabilmeleridir. Bir kimsenin, nefsinin isteklerini ıskât edip (devre dışı bırakıp) **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gelen her şeye râzı olmasından daha mükemmel bir mülk ne olabilir? İşte nîmet-i uzmâ olan bu hâli kalbinde bulabilmek büşrây-ı kübrâdır (en büyük müjdedir).

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; evliyâullâh için dünyâda beyân müşâhedesi (hitâb ve ilhamlara mazhariyet ile gözle görür gibi olma hâli), âhirette ise ayân müşâhedesi (cennette gözle görme nîmeti) vardır.

Dünyâda mükâşefât (kalp gözüyle yapılan keşifler), âhirette müşâhedât (baş gözüyle görmeler) vardır. Dünyâda tecellî (nurların parlaması), âhirette tedellî (öz Zât'ın ilgisi) vardır. Dünyâda rüyâlarda **Allâh-u Te'âlâ**'nın ru'yeti, âhirette öz Zât'ın ayân beyân görülmesi vardır.

Muhammed ibni Ali (Hakîm) **et-Tirmizî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Velîlere çok müjdeler vardır, onların rûhu uykularında **Arş**'ın altına gidip secdeye varır, kalpleri ise **Arş**'ın fevkıne geçerek mânevî meclisleri mülâhaza eder, münâcatta bulunur ve müjdelere nâil olur.

*"Rûhu'l-beyân Tefsîri"*nde *"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nden nakledildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarına âhiretteki müjdesi; kıdem nurları galebe çalıp hudûs (sonradan olma) karanlığı iptal olduğunda dostlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya mülâkî olunca izzet cemâlinden perdeleri açmasıyla vukû bulacaktır."

Allâh-u Te'âlâ bu tecellîden sonra kendilerine: "Bundan sonra sizin için bir istek kaldı mı?" diye sorunca onlar: "Ey Rabbimiz! Daha ne kalsın?! Sen bizi ateşten kurtardın, rızâ yurduna girdirdin, mânevî civârında bizi konaklattın, kerem hil'atlerini üzerimize attın ve bize cemâlini gösterdin" derler.

Bunun üzerine **Hakk Celle Celâlühû**: "Bir şey daha kaldı" buyurduğunda onlar: "Ey Rabbimiz! O kalan da nedir?" deyince:

«أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا.»

"Sizin üzerinize rızâmı (hoşnutluğumu) **indiriyorum, artık bundan sonra ebediyyen size hiç kızmayacağım"** buyurur. *(el-Buhârî, er-Rikāk:51, no:6183, 5/2398; es-Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/170; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/61-62)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'ın Kelimelerinin Kimse Tarafından Değiştirilemeyeceği:

﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾

"Âyetlerimiz onlara açık seçik bir halde devamlı okunduğu zaman, o Bize kavuşacaklarını ummayan (müşrik) **kimseler:**

Âyet: 64

"İşte (içerisinde putlarımıza hakâret bulunmayan ve dirilme gibi aklımızın almayacağı konular ihtivâ etmeyen,) **bundan başka bir Kur'ân getir! Ya da** (ilâhlarımızı kınayan kısımları kaldırarak ve azap âyeti yerine rahmet âyeti koyarak) **onu değiştir!" dedi**(ler).

(Habîbim!) **Sen** (onlara): **'**(Allâh'ın bir hükmü nesh etmesi söz konusu olmaksızın) **onu kendi tarafımdan değiştirmem benim için olacak bir şey değildir! Ben** (hiçbir artırma, eksiltme ve değiştirme yapmaksızın) **ancak bana vahyolunmakta olan şeye hakkıyla uyarım!**

Çünkü ben (kendi kafamdan Kur'ân'ı değiştirerek) **Rabbime isyân edersem, gerçekten pek büyük bir gün** (olan kıyâmet günün)**ün azâbın**(a dûçâr kılınacağım)**dan korkarım!' de."** *(Yûnus Sûresi:15)*

﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Biz (nesh etmek istediğimiz) **bir âyet yerine başka bir âyeti değiştir**(ip getir)**diğimizde,** (neshin hikmetini bilmeyen) **o** (kâfir) **kişiler: 'Sen ancak** (Allâh adına) **bir uydurucusun!** (Bugün emrettiğin bir şeyi, yarın aklına gelen başka bir nedenle yasaklıyorsun!)**' derler.**

Oysa Allâh (zamana zemine göre ve her ümmetin menfaatleri gözetilmek üzere) **neyi indireceğini pekiyi bilmektedir. Doğrusu onların pek çoğu** (bir hükmü diğeriyle değiştirmemizde bulunan yüce hikmetleri) **bilmezler."** *(en-Nahl Sûresi:101)*

﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾

"(Habîbim! Sen onların: "Bize başka bir Kur'ân getir, ya da bunu değiştir!" şeklindeki hezeyanlarına aldırmayıp) **sana vahyolunmakta olan Rabbinin o kitabını art arda oku!**

O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir şey yoktur! (Ama) **sen** (onların bu fikirlerine birazcık bile meyledecek olursan, şunu bilesin ki) **O'ndan başka bir sığınak da aslâ bulamazsın!"** *(el-Kehf Sûresi:27)*

﴿ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (65)

(وَلَا يَحْزُنْ) **Üzmesin,** kimi? (كَ) **seni,** ne? (قَوْلُهُمْ) **onların sözleri,** niçin? (إِنَّ الْعِزَّةَ) **çünkü gerçekten izzet,** kime âittir? (لِلّٰهِ) **Allâh'a âittir,** ne olduğu hâlde? (جَمِيعًا) **toplu olduğu hâlde,** (هُوَ) **ancak O,** nedir? (اَلسَّمِيعُ) **Semî'dir,** daha nedir? (اَلْعَلِيمُ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Onların** (inkâr, alay ve tehdit dolu) **sözleri seni üzmesin! Çünkü izzet**(; kahır, galebe ve kudret) **gerçekten de tümüyle Allâh'a âittir.** (Onların sözleri dâhil tüm konuşulanları hakkıyla işiten) **Semî' de,** (onların yaptıkları ve düşündükleri hîleler dâhil, azim ve niyetlerine varıncaya kadar her şeyi tam mânâsıyla bilen) **Alîm de ancak O'dur."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede dostlarına dünyâ ve âhirette müjdeler olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesi ile müşrikler tarafından ortaya atılan tehditler ve engellemelerin bu müjdelere nâiliyet sevincini bulandıramayacağını, dolayısıyla onların lafına sözüne bakıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve dostlarının üzülmemeleri gerektiğini bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin, Ebû Hayyân ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Esamm** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Müşrikler hizmetçilerinin ve mallarının çokluğuyla kendilerini izzetli göstermeye çalışıyorlar (ve böylece Müslümanları hakir görüyorlar)dı. Nihâyet onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: 'Biz mal ve etbâ sâhibiyiz, bundan sonra seni yok etmeye ve işini bozmaya çok gayret göstereceğiz' şeklinde tehdit edince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl ederek onlara cevap verdi ve böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşetti.

İşte bu âyet-i celîle ile **Allâh-u Te'âlâ**: 'Aslında onların bütün malları-mülkleri Bana âittir ve Benim mülkümdedir. Dolayısıyla Ben o varlıklarını onlardan alıp o izzetli görünümlerinden sonra onları zelil kılmaya, sonra sana yardım edip mallarını ve yurtlarını sana nakletmeye Kādir'im' diye haber vermiş oldu." *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/137; el-Hâzin, en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/270)*

Âyet: 65

Dolayısıyla bu cümle-i celîle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

"Allâh (tâ ezelde şu karârı kesinleştirip, daha sonra Levh-i Mahfûz'a) **yazmıştır ki; andolsun, elbette mutlaka Ben de gâlip geleceğim, rasüllerim de!** (Ama onların bu gâlibiyeti, ya delil ve kılıçla; ya da ikisinden biriyle gerçekleşecektir.) **Şüphesiz ki Allah,** (peygamberlerine yardım etmeye son derece güçlü olan bir) **Kaviyy'dir,** (hiç yenilmeyen yegâne) **Azîz'dir"** *(el-Mücâdele Sûresi:21)* kavl-i şerîfi ve:

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

"Şüphesiz ki Biz, o en yakın (dünyâ) **hayât**(ın)**da da,** (peygamberler ve hafaza melekleri gibi) **şâhitlerin**(, ümmetlerin amellerine şâhitlik yapma göreviyle) **ayağa kalkacağı** (kıyâmet) **gün**(ün)**de de elbette rasüllerimize ve** (onlara) **îmân etmiş olan o kimselere sürekli yardım edeceğiz"** *(el-Ğâfir Sûresi:51)* âyeti ile birlikte mülâhaza edildiğinde bunların umûmî mânâsının:

"Kahır, kudret ve gâlibiyet ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğuna göre sen üzülme, onların laflarına aldırma, Rabbin mutlaka seni onlara karşı gâlip edecek ve intikāmını alacaktır. Her izzet sâhibi ancak **Azîz** olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan güç ve kuvvet istemektedir. Hâl böyle iken izzet ve kuvvet nâmına hiçbir şeye mâlik olamayan müşriklerin korkutmaları seni kederlendirmemelidir, eninde sonunda mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** seni de, dinini de, Ehl-i Beyt'ini de azîz kılacaktır" şeklinde olduğu daha ziyâde anlaşılır.

Şu bilinsin ki; insan başkasının tehdidinden, hîlesinden ve tuzağından dolayı ancak onun etkili olacağını mümkün gördüğü zaman üzülür. Ama bütün gizlileri bilen **Allâmü'l-ğuyûb** tarafından o tehditlerin zarar vermeyeceği bildirilirse o zaman bu durum üzüntü sebebi olmaktan çıkar. İşte **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde:

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Âgâh olun; şüphesiz Allâh'ın velîleri ki, (insanlar korkuya kapıldığı zaman) **onlar üzerine**(, istenmedik) **hiçbir** (şeyle karşılaşma) **korku**(su) **yoktur ve** (insanlar umduklarını bulamadıkları için üzüldüklerinde) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır!"** âyet-i kerîmesi ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den âhiret üzüntülerini izâle ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde de:

"(Habîbim!) **Onların** (inkâr, alay ve tehdit dolu) **sözleri seni üzmesin! Çünkü izzet** (kahır, galebe ve kudret) **gerçekten de tümüyle Allâh'a âittir"** buyurarak dünyâ üzüntülerini de Habîbinden gidermiş oldu.

Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bütün mükelleflere peygamber olarak gönderip herkesi bu dîne dâvet etmesini kendisine emredince artık O'nun, elçisine mutlaka yardım edeceği anlaşılmış olur.

Gücün, kuvvetin, izzet ve gâlibiyetin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu da sâbit olunca artık arkasında böyle bir gücü hisseden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den korkunun zâil (kayıp) olup kendisinde bir emniyet hâsıl olacağı hakîkati de sâbit olmuştur.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emniyet vermesini nasıl anlayabiliriz? Oysa kendisi peygamberliğinden sonra sürekli korku içinde kalmış, nihâyet hicrete ve kaçmaya muhtaç olmuş daha sonra da **Medîne** döneminde vefâtına kadar korktuğu hâdiselerle ara ara da olsa karşılaşmıştır" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** Habîbine mutlak mânâda zafer ve yardım vaad etti fakat vakit tâyin etmedi. Bu yüzden kendisi her dâim "Yardım için belirlenen vakit bu vakit olmayabilir" endişesini taşırdı.

Nitekim **Uhud** harbi dışında birçok muhârebede kendisine melek ordularıyla teyid geldiyse de **Uhud** muhârebesinde sözü terkedildiği için ümmete bir ibret olsun diye bir hezîmet yaşandı. Fakat onun da sonu hayırla netîcelendi, zîrâ müşrikler zâhiren kazandıkları halde bunun mutluluğunu yaşayamayıp kaybeden kendileriymiş gibi kaçarcasına **Mekke**'ye döndüler."

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ) **"Onların sözleri seni üzmesin"** kavl-i şerîfi: "Habîbim! Onların senin hakkında iftirâ mâhiyetinde sarfettikleri sözler, şirk sözleri, seni yalanlamaları ve tehditleri seni mahzun etmesin" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Ömer Nesefî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen müşriklerin sözlerinden maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında yalancı demeleri, Kur'ân-ı Kerîm hakkında sihir ve uydurulmuş demeleri, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında da eş ve çocuk edinme gibi yakışıksız beyanlarda bulunmalarıdır. *(en-Nesefi, et-Teysîr:4/297)*

Âyet: 65

Ulemânın beyânı vechile; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Habîbim! Eğer müşrikler seni hafife alırlarsa yâhut dâvetini reddederlerse veyâ seni büyücülükle ithâm ederlerse ya da seni dünyevi maksatların olmakla ithâm ederlerse bunların hiçbiri seni mahzun etmesin, zîrâ kendini bilene kimin ne dediği zarar vermez" şeklindedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا) **"Çünkü izzet gerçekten de tümüyle Allâh'a âittir"** kavl-i şerîfi: "Gerçekten ululuk, ezici güç, tam mânâsıyla kuvvet ve kudret **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir. Müşriklerden hiç kimse bunlardan hiçbirine mâlik olamaz, dolayısıyla onlara îtibar etmene gerek yoktur. **Allâh-u Te'âlâ** onlara karşı sana yardım edecek ve seni onlardan muhâfaza edecektir" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Sa'lebî *(Rahimehullâh)*ın nakli vechile burada: "Müşriklerin sözleri seni üzmesin" kavli şerîfinde kelam tamamlanmıştır. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** yeni bir kelâma başlayarak: "Şüphesiz izzetin yâni kudretin tamâmı **Allâh**'a âittir, dolayısıyla onlardan kendisi intikam alacaktır" buyurmuş olmaktadır.

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*: **"Şüphesiz izzetin tamâmı Allâh'a âittir"** âyet-i kerîmesini okuyarak: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** dilediğini aziz kılar, nitekim başka bir âyette de:

﴿وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾

"İzzet (ve şeref) **ancak Allâh'a mahsustur, Rasûlüne âittir ve müminler içindir"** *(el-Münâfıkûn Sûresi:8)* buyurmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ve müminlerin izzeti ise hiç şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bahşettiği bir şereftir. Asâleten izzet ve şerefin tamâmı ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur. Nitekim:

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾

"(Müşriklerin) **nitelemekte oldukları şeylerden tesbîh, O izzet sâhibi Rabbine!"** âyet-i kerîmesi, izzet sâhibinin ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu beyân etmekte kâfidir. *(es-Sa'lebî, el-Keşf:14/247; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:4/142)*

Şu bilinsin ki; bu cümle-i celîledeki: (إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا) **"Çünkü izzet gerçekten de tümüyle Allâh'a âittir"** kavl-i şerîfi ile:

﴿وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾

"İzzet (ve şeref) **ancak Allâh'a mahsustur, Rasûlüne âittir ve müminler içindir"** kavl-i şerîfi arasında bir tezat yoktur.

Zîrâ izzet ve gâlibiyet asâleten, tümüyle ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve müminlerin izzeti ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları azîz kılması ile olduğuna göre izzetin tamâmının ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu sâbit olmuştur.

Yine böylece: (لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا) **"Şefaat** (hakkı verme yetkisi) **tümüyle Allâh'a mahsustur"** *(ez-Zümer Sûresi:44)* kavl-i şerîfi ile: (وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى) **"Onlar** (melekler) **ancak** (Allâh'ın) **râzı olduklarına şefaat edebilirler"** *(el-Enbiyâ Sûresi:28)* âyet-i celîlesi arasında bir çelişki yoktur. Zîrâ yardım ve kurtarma anlamına gelen "Şefaat", aslı îtibârı ile ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir.

Bu âyet-i celîlede ve sahih hadîs-i şerîflerde bildirilen; peygamberlerin, meleklerin, âlimlerin ve şehitlerin şefaati ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara verdiği aracı olma yetkisi ile sâbit olduğuna göre artık şefaatin tümünün bil'asâle ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu sâbit olmuştur.

Ulemânın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesinde izzet ve şerefin ancak Kendisine âit olduğunu beyân etmektedir ki **Hasen ibni Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen kunut duâsında geçen:

«وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ.»

"Şu bir gerçek ki, Senin dost edindiğin kimse alçak olmaz, Senin düşman olduğun kişi ise azîz olmaz. Ey Rabbimiz! Senin bereketin dâimâ çok olmuştur ve Sen sürekli yüce oldun." *(Ebû Dâvûd, es-Salât:340, no:1425, 1/452; İbnü Mâce, es-Salât:117, no:1178, 1/372; et-Tirmizî, es-Salât:341, no:464, 2/328; es-Nesâî, Kıyâmü'l-leyl:51, no:1744, 3/275)* kavl-i nebevîsi bu cümle-i celîleyi çok güzel îzâh etmektedir.

Bu mânâda şair ne güzel söylemiştir:

اِجْعَلْ لِرَبِّكَ كُلَّ عِزِّكَ يَسْتَقِرَّ وَيَثْبُتَ فَإِذَا اعْتَزَزْتَ بِمَنْ يَمُوتُ فَإِنَّ عِزَّكَ مَيِّتٌ

"Bütün gücünü Rabbinden al ki şerefin dâim ve sâbit olsun,
Eğer gücünü ölümlüden alırsan, şüphesiz senin izzetin de ölüdür."

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; dünyâda da âhirette de izzet ve ululuk ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, dilediğini dünyâda azîz eder, âhirette etmez, dilediğini âhirette azîz eder dünyâda etmez, dilediğini de hem dünyâda hem âhirette azîz eder. Artık o kişi dünyânın ziynetlerinden de istifâde eder, şehvetlerinden ve nîmetlerinden de haz alır, nefsin ve şeytanın vesveseleri ona zarar vermez, dünyâ nîmetleri de onu âhiret nîmetlerinden engellemez.

Âyet: 65

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾

"(Habîbim! Çırılçıplak tavâf eden müşriklere:) **'Allâh'ın, kulları için** (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)**?' de!**" *(el-A'râf Sûresi:32)* kavl-i şerîfinde dünyâ nîmetinin yasak olmadığını bildirmiştir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bâzı kullarını hem dünyâda hasene hem de âhirette hasene ile müşerref kıldığı seçkin velîlerden yapmaktadır. Hattâ bâzısı için dünyâ nîmeti âhiret nîmetlerini tahsîle yardımcı da olabilir. Nitekim hadîs-i Rabbânîde:

«وَاِنَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لَا يُصْلِحُهُ اِلَّا الْغِنٰى فَاِنْ أَفْقَرْتُهُ يُفْسِدُهُ ذٰلِكَ.»

"Şüphesiz Benim kullarımdan öylesi vardır ki onun durumunu ancak zenginlik düzeltebilir, onu fakir edecek olsam bu durum onu ifsâd eder (bozar)**"** buyrulmuştur. *(Necmüddîn el-Kübrâ, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/239; el-Beyhakî, el-Esmâ, no:231, 1/307; es-Süyûtî, Cem'u'l-cevâmi':1/608)*

Allâh-u Te'âlâ nefsin (dünyâ nîmetlerinden istifâdeyi tamâmen terk etme husûsundaki) vesveselerini hakkıyla işitendir, kullarının mîzaçlarını da hakkıyla bilendir. Bu yüzden zararlı şeyleri onlardan def edip faydalı olanları kendilerine sevkeder.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) **"Semî' de, Alîm de ancak O'dur"** kavl-i şerîfi: "Onların sözleri dâhil tüm konuşulanları hakkıyla işiten, onların yaptıkları ve düşündükleri hîleler dâhil, azim ve niyetlerine varıncaya kadar her şeyi tam mânâsıyla bilen" şeklinde tefsîr edilmiştir ki bu da: "Habîbim! Onların konuştuklarını, düşündüklerini, kurdukları hîleleri ve azmettikleri zararları hakkıyla bilen ancak Benim, onların hiçbir şeyi Bana gizli kalmaz. Dolayısıyla sen müsterih ol, onların hak ettikleri cezâları Ben dünyâda da, âhirette de vereceğim" anlamına gelmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**ya vâsıl olanlar mutlaka inkârla karşılaşır, artık her kim husûsî makamlar istiyorsa tenkite ve inkâr edilmeye alışmalıdır, **Nebiyy-i Muhtâr**'a tesellî bahşeden bu gibi âyet-i kerîmelerle teselli bulmalıdır, izzeti ve nusreti ancak **Vâhid-i Kahhâr**'dan ummalıdır, zîrâ bütün işler ancak O'nun tasarrufu altındadır.

﴿ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (66)

(أَلَا إِنَّ لِلَّهِ) **Haberdâr olun ki şüphesiz ancak Allâh'a mahsustur,** kimler? (مَنْ) **o kimseler ki,** nerededirler? (فِي السَّمَاوَاتِ) **göklerde,** daha, (وَمَنْ) **yine o kimseler ki,** nerededirler? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** (وَمَا يَتَّبِعُ) **tâbî olmuyor,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يَدْعُونَ) **tapıyorlar,** kime? (مِنْ دُونِ اللَّهِ) **Allâh'tan başkasına,** kime tâbî olmuyorlar? (شُرَكَاءَ) **birtakım** (hakîkî) **ortaklara,** (إِنْ يَتَّبِعُونَ) **onlar uymuyorlar,** (إِلَّا الظَّنَّ) **ancak zanna** (uyuyorlar), daha, (وَإِنْ هُمْ) **yine onlar olmadılar,** (إِلَّا يَخْرُصُونَ) **ancak yalan uyduruyor** (oldu)**lar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İyi bilin ki; göklerde bulunan (melekler gibi nûrânî varlık)**lar da, yerde olan** (cinler ve insan)**lar da, hiç şüphesiz** (her bakımdan) **sâdece Allâh'a âittir. Allâh'tan başkasına tapmakta bulunan o kimseler,** (O'na eş koştukları şeylere "Ortaklar" adını vermekteyseler de, gerçek mânâda kendilerine fayda verecek ve şefaat edecek) **birtakım ortaklara tâbi olmuş olmuyor**(lar)**. Onlar ancak** (kuru bir) **zanna** (ve asılsız bir varsayıma) **uymaktadırlar! Ve kendileri** (Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koştukları şeylerin gerçekten O'nun ortakları olduğuna inanırken ve bunu açıklarken) **ancak yalan uyduruyorlar** */sâdece tahmin yürütüyorlar/*."

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede izzet ve şerefin sâdece Kendisine âit olduğunu bildirerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e üzülmemesini tenbihleyip müşriklerin tehditlerine karşı yüce Zâtının gücünü açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede, göklerde ve yerlerde bulunan herkesin ve her şeyin Kendisine âit olup, müşriklerin taptığı putların ise hiç güçleri olmayan birer uydurmadan ibâret olduğunu beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Ebû Hayyân ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin başındaki (أَلَا) harfi, tenbîh (uyarı) mânâsına gelmektedir ki bunun mânâsı:

Âyet: 66

"Ey kullar! Âgâh olun ki, göklerde ve yerlerde **Allâh-u Azze ve Celle**'den başkası için en ufak bir mülk ve mülkiyet hakkı yoktur" demektir.

Görüldüğü üzere; bu âyet-i kerîmede göklerde ve yerlerde bulunanlar hakkında akıllılar için kullanılan (مَنْ) kelimesi zikredilmiştir.

Geride zikredilen (55.) âyet-i kerîmede ise akıl sâhibi olmayanlar hakkında istîmâl edilen (مَا) kelimesi kullanılmıştır ki bu iki âyet-i kerîmenin mecmûunun mânâsı: "Şüphesiz **Allâh-u Azze ve Celle** göklerde ve yerde bulunan akıllı-akılsız bütün varlıklara mâliktir. Hepsi onun kullarıdır, mahluklarıdır ve mülkü içerisindedir" demektir.

Tabî ki burada, göklerde olan akıl sâhiplerinin özellikle melekler olduğu, yerde bulunan akıllıların ise mükellef olan insanlarla cinler olduğu birçok müfessir tarafından açıklanmıştır ki bu özel mânâ mülâhaza edildiğinde ortaya: "Akıl sâhibi, mümeyyiz meleklerin, insanlar ve cinler gibi şerefli varlıkların **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülkü dâhilinde ve kudretinin altında olduğu mâlum iken akılsız donuk varlıkların onun yönetimi altında olduğu evleviyetle sâbit olur" şeklinde bir mânâ çıkmaktadır.

İşte bu da müşriklere yönelik: "Canlı-cansız her şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülkü içerisinde bulunuyorken sizin taptığınız akılsız putlar elbette onun mülkiyeti dâhilinde ve kabza-i kudretinin altındadır. Akıllı varlıklar dahî ne rab olmaya, ne de rubûbiyette **Allâh-u Te'âlâ**'ya şerik (ortak) olmaya elverişli değilken ya sizin taptığınız bu akılsız varlıklar nasıl ibâdete lâyık ortaklar olarak görülebilirler?" mânâsında bir tenkit, kınama ve caydırıcı bir uyarı muhtevâsı taşımaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ) **"Allâh'tan başkasına tapmakta bulunan o kimseler, birtakım ortaklara tâbi olmuş olmuyor. Onlar ancak zanna uymaktadırlar! Ve kendileri ancak yalan uyduruyorlar"** kavl-i şerîfinde geçen (مَا) lafzı iki türlü tefsir edilmiştir:

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu lafız istifham (soru) mânâsında kabul edilirse mânâ: "**Allâh**'ı bırakıp O'na ortak ettikleri birtakım şeylere tapanlar ne biçim bir şeye tâbi oluyorlar? Bu ne çirkin bir iştir? Bu kişiler hiçbir hakîkat üzere değildirler. Onlar putlara şefaatlerini umarak ibâdet etmektedirler, hâlbuki hakîkat (gerçek) onların zannettiği gibi değildir" şeklinde olur.

Yok, eğer (مَا) lafzı nâfiye (olumsuzluk ifâde edici) ise o zaman mânâ: "Müşrikler **Allâh-u Te'âlâ**'ya eş koştukları şeylere "Şürekâ (ortaklar)" adını vermekteyseler de, onlar aslında gerçek mânâda kendilerine fayda verecek ve şefaat edecek birtakım ortaklara tâbi olmuyorlar.

Onlar ancak putların **Allâh**'a ortak olduğu husûsundaki zan ve tahminlerine uyuyorlar ki böyle delile dayanmayan bâtıl zanların ve bozuk evhâmın hükümsüz olduğu âşikârdır.

Aslında onlar: 'Putlar **Allâh**'ın ortaklarıdır' diyerek ancak yalan uydurmuş oluyorlar" şeklindedir.

Hâsılı; buranın manası: "Müşrikler **Allâh**'ın ortaklarına tâbî olmadılar, onlar ancak **Allâh**'ın ortakları sandıkları şeylere tâbî oldular" şeklinde özetlenebilir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"İbnü Acîbe Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; her kim sevgi yâhut korku veyâ tama' ve beklenti bakımından **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri bir şeye meylederse muhakkak o kişi, o şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak etmiştir ve ancak zan ile vehme tâbî olmuştur.

Nitekim bu hususta ***"Hıkem-i Atâiyye"***de şöyle buyrulmuştur:

«مَا قَادَكَ شَيْءٌ مِثْلَ الْوَهْمِ، أَنْتَ حُرٌّ مِمَّا أَنْتَ عَنْهُ آيِسٌ وَعَبْدٌ لِمَا أَنْتَ لَهُ طَامِعٌ.»

"Vehim (evham) gibi hiçbir şey seni (boş yere peşine) çekip götürmemiştir. Sen hangi şeyden ümit kestiysen ondan hürsün, hangi şeye tama' ediyorsan onun için de kulsun." *(el-Hıkem, Hikmet rakamı:62-63)*

Bir kul, göklerin ve yerin mülkü Kendisine âit olan **Rabb**ini ve Efendisini nasıl bırakır da kendisi gibi hakir bir kula tutunur, yüce Pâdişahı terkedip cüce kula sarılır?!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müşriklerin Hiçbir İlme Dayanmaksızın Ancak Zanlarına Uydukları:

﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ﴾

Âyet: 66

"O şirk koşmuş olan kimseler (kendi yollarının meşrûiyetini ispat etmek için) **yakında:**

'Allâh (bizim şirk koşmamamızı) **dileseydi ne biz, ne de babalarımız** (Allâh-u Te'âlâ'ya) **ortak koşmazdık,** (yasakladığımız) **hiçbir şeyi de haram kılmazdık**(, demek Allâh bizim bu yaptıklarımızdan râzı ki, biz bunları yapabildik)' **diyecek**(ler).

İşte sana! Böylece (onlar seni yalanladıkları gibi) **onlardan önce bulunan kimseler de** (kendi peygamberlerini) **yalanlamıştı da, nihâyet Bizim çetin azâbımızı tatmışlardı.**

(Habîbim! Onlara): **'Sizin nezdinizde** (bu iddianızın doğruluğuna dâir) **bir bilgi var mıdır ki, onu bize çıkar**(ıp açıklay)**asınız?**

(Bu hususta) **siz** (hak adına bir şey ifâde etmeyen tahmin ve) **zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz** (Allâh'a karşı) **ancak yalan uyduruyorsunuz' de."** *(el-En'âm Sûresi:148)*

Âyet: 67

﴿ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (67)

(هُوَ الَّذِي) **O** (Allâh-u Te'âlâ), **öyle bir Zât'tır ki,** (جَعَلَ) **yarattı,** kim için? (لَكُمُ) **sizin için,** neyi? (اللَّيْلَ) **geceyi,** niçin? (لِتَسْكُنُوا) **sükûnet bulasınız için,** nerede? (فِيهِ) **onda,** daha neyi yarattı? (وَالنَّهَارَ) **gündüzü,** ne olduğu halde o gündüz? (مُبْصِرًا) **aydınlık olduğu halde,** (إِنَّ فِي ذَٰلِكَ) **İşte sana! Şüphesiz ki bunda vardır,** ne vardır? (لَآيَاتٍ) **elbette pek çok ve çok büyük âyetler vardır,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يَسْمَعُونَ) **dinliyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kendisinde sükûnet bulasınız (da, iyice dinlenip istirahat edesiniz) **diye** (karanlık) **geceyi ve** (çalışıp kazanarak ihtiyaçlarınızı görebilesiniz diye) **aydınlık olan gündüzü sizin için yaratmış olan Zât ancak O'dur!**

İşte sana! Şüphesiz ki bunda, (delilleri düşünüp ibret alma niyetiyle) **dinlemekte olan bir toplum için, elbette** (Allâh-u Te'âlâ'nın varlığına ve birliğine delâlet eden) **pek çok ve çok büyük âyet** (ve delil)**ler vardır."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmede izzet ve gâlibiyetin, kuvvet ve kudretin ve mahlûkātın tamâmının sâdece Kendisine âit olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede gece ve gündüzü eşsiz kudretiyle halketmeye devâm ettiğini açıklamak sûretiyle gücün ve kuvvetin sâdece Kendisine mahsus olduğuna dâir bir delil açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Zâdü'l-mesîr, Nesefî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** gücünün ve kuvvetinin mükemmelliğine dâir bu âyet-i kerîmeyi delil getirmiştir, şöyle ki; burada müfessirler:

"Sizin Rabbiniz kendisinden haberi olmayan putlar olamaz, ibâdetinizi hak eden Rabbiniz ancak kendisinde sakinleşmeniz, istirahat etmeniz, gündüzün yorgunluğundan ve bitkinliğinden kurtulmanız için size karanlık bir gece yaratan Zât'tır.

Âyet: 67

Yine böylece Rabbiniz ancak rızıklarınızı temin edesiniz ve kazanç yollarını görüp ulaşabilmeniz için size apaydın gündüz bahşeden **Allâh-u Te'âlâ**'dır" şeklinde îzahlar yapmışlardır ki, böylece bu âyet-i kerîmede beyân edilen hususların **Allâh-u Te'âlâ**'nın izzet ve kudretine hangi yönden delil sayıldığı anlaşılmış olmaktadır.

Tabî ki burada: "Gece ve gündüz ancak burada zikredilen hikmetler için yaratıldı" şeklindeki bir düşünce yanlış olur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** gece ve gündüzü halkederek birçok deliller açıklamış ve nice faydalar halketmiştir.

Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı şeyler hakkında **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikredilen hikmetlerle alâkalı olarak ancak: "Burada açıklanan husus da bu şeyin yaratılmasının hikmetlerinden biridir" şeklinde konuşmak doğru olacaktır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıdığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bâzı vakitleri istirahat için tâyin etmiştir. Dünyâda gece olmayıp her dâim gündüz olduğunu tasavvur etsek, tamahkâr tüccarların uykusuzluktan ölecek kadar yorgun düşeceklerini anlamak zor değildir. Zîrâ bu durumda herkes kendine göre yatıp kalkacak ve her saat dükkâna müşteri gelme ihtimâli söz konusu olacaktır. Hal böyle olunca da dünyâ tamahı çok olan birçok insan evine uyumaya gitmeyecek ve her an müşteri beklentisi ile yorgunluktan ölecektir.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** böyle yapmayıp da geceyi yaratarak perde gibi dünyânın üstüne bürüdüğünde herkes artık beklemenin bir mânâsı olmadığını zîrâ herkesin hava aydınlanana kadar istirahat edeceğini bildiğinden insanların istirahatları ve âile düzenleri temin edilmiş olmaktadır.

Ayrıca çalışıp çabalamaların yorgunluğundan, ibâdetlerin zahmetinden, nefislerin yorgunluğundan ve kalplerin bezginliğinden kurtulmak için **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâyin ettiği gece vaktinde istirahata çekilenler uyandıktan sonra işlerini yapmaya daha bir azimli ve iştiyaklı olurlar. Nitekim ilim tahsîli için yeni bir neşe ve istek hâsıl olsun diye medreseler bile bir günü tâtil için tâyin etmişlerdir.

Bundan dolayı hikmet sâhipleri: "İnsan kemâlât kazanmak için müzâkerelere ve uzun zaman ders çalışmalara gayret eder velâkin bu ona yorgunluk verir, işte bu üşenme hâlini izâle etmek için insanın, meşrû olan edebî şiirlerle, kıssalarla ve menkıbelerle vesâir dinlendirici meşrû işlerle ara sıra beynini dinlendirmesi îcap eder" demişlerdir.

Bir üslûptan diğerine geçiş insana bir yenilenme kazandırır. Nitekim **Ashâb-ı Kehf**'in dahî hârikulâde bir şekilde korundukları halde ara sıra sağdan sola çevrildikleri **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikredilmektedir.

Bu hususta **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«رَوِّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً فَسَاعَةً.»

"Bu kalpleri an be an rahatlatın" *(el-Kuzâ'î, Müsnedü'ş-Şihâb, no:672, 1/393; ed-Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3181; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl:3/5354; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1400, 2/497)* buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Uzun ibâdetlerin ardından bâzı zamanlar kendinizi günah ve sevap içermeyen birtakım mubahlarla dinlendirin" demektir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bâzen Kur'ân, bâzen de şiir okunurdu. Bir kere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* geldiğinde:

«أَقِرَاءَةٌ وَشِعْرٌ؟»

"Hem Kur'ân, hem şiir, olur mu?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

«نَعَمْ سَاعَةً هٰذَا وَسَاعَةً ذَاكَ.»

"Evet! Bâzen öyle, bâzen böyle" buyurdu. *(el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4484, 4/40; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1400, 2/497)*

İşte bu mânâda **Ali** *(Kerramellâhü vechehû)*:

وَقَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ: «أَجِمُّوا هٰذِهِ الْقُلُوبَ فَإِنَّهَا تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأَبْدَانُ.»

"Şu kalpleri dinlendirin, zîrâ bedenler yorulduğu gibi onlar da yorulur" demiştir. *(el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4484, 4/40; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1400, 2/497)*

Yine böylece **Ebüdderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bâzı kere ben hakka karşı hevesli olayım diye bâtıl yâni câiz olan eğlence ile gönlümü dinlendiriyorum" demiştir. *(el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4484, 4/40)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve bu büyüklerin bu konudaki beyanları, âhiret derdi kalplerini istilâ etmiş olan sahâbe-i kirâmın gönüllerinin tamâmen yanmaması ve dünyâ işlerinin geri kalmaması maksadına mâtuftur.

Âyet: 67

Nitekim **Hakîm-i Tirmizî** *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfin şerhinde: "Nefsi eriten zikir sürekli devâm etmez, bir zaman devâm eder sonra kesilir, böyle olmayacak olsa o kişi dünyâ hayâtından faydalanamayacak hâle gelir. Onun için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bâzı vakitlerin zikre, bâzı zamanların da nefsin meşrû hazzına ayrılmasını tavsiye etmiştir.

Nitekim kendisi mîrac gecesi **Sidretü'l-müntehâ**'ya vardığında kendisini kaplayan o nurlar kaplayınca dayanılmayacak bir hâle düşmesin diye önüne altın kelebekler çıkartılmış ve o **Sidre ağacı** zeberced ve yâkûta dönüştürülmüştür ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfi bir süreliğine meşgul edilerek kendisine, **Mevlâ Te'âlâ**'nın cemâlini görebilmesi için kuvvet ve istikrar kazandırılmıştır.

Ulemânın bu âyet-i kerîmeden anladığı vechile; gündüz, hareket ve rızıkları temin zamânıdır, gece ise sâkinlik, istirahat, ibâdet, namaz ve münâcat vaktidir. Nitekim **Abdurrahmân ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Ebûbekr** *(Radıyallâhu Anh)* vefât edeceği zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ı çağırarak:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا حَضَرَ أَبَا بَكْرٍ الْمَوْتُ دَعَا عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا فَقَالَ لَهُ: «اِتَّقِ اللهَ يَا عُمَرُ! وَاعْلَمْ أَنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ عَمَلًا بِالنَّهَارِ لَا يَقْبَلُهُ بِاللَّيْلِ، وَعَمَلًا بِاللَّيْلِ لَا يَقْبَلُهُ بِالنَّهَارِ.»

"Ey Ömer! Allâh'tan sakın ve şunu bil ki Allâh-u Azze ve Celle'ye âit, gündüzle ilgili bâzı ameller vardır ki onları(n) **gece**(yapılmasını) **kabul etmez.** (Nitekim orucun gündüz tutulması lâzımdır, gece oruç yoktur.) **Gece**(de yapılması gereken teheccüd namazı gibi) **ameller de vardır ki onları da gündüz kabul etmez"** buyurmuştur. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/36)*

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâb-ı kirâmı İncîl'de:

«رُهْبَانٌ بِاللَّيْلِ لُيُوثٌ بِالنَّهَارِ.»

"Geceleri ruhban (ibâdet edici), **gündüzleri ise** (Allâh yolunda savaşan) **aslanlardır"** şeklinde târif edilmiştir. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10046, 10/89; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve; es-Süyûtî, el-Hâvî:2/282; ed-Dürrü'l-mensûr:6/614)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ) **"İşte sana! Şüphesiz ki bunda, dinlemekte olan bir toplum için, elbette pek çok ve çok büyük âyetler vardır"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **Ömer Nesefî** *(Rahimehullâh)*:

"Şüphesiz ki gece ve gündüzün beyân edildiği şekilde yaratılmasında ve bu vasıflarının sürdürülmesinde, delilleri düşünüp ibret alma niyetiyle dinleyen kimseler için **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına ve birliğine delâlet eden çok ve acâyip deliller mevcuttur" dedikten sonra bu mânânın îzâhı sadedinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

"İşte sana! Şüphesiz ki bu (sûrede anlatıla)**n**(lar)**da elbette büyük bir öğüt vardır o kimseye ki, onun için** (gerçekleri idrak melekesine sâhip) **bir kalp bulunmuştur yâhut o,** (okunan âyetleri dinlerken, gaflet içerisinde değil de, aklı, fikri ve kalbiyle) **hâzır bulunan bir kişi olarak kulak vermiştir."** *(Kāf Sûresi:37)* kavl-i şerîfini zikretmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; gecedeki sükûnet halvet ve münâcât (Allâh-u Te'âlâ ile tenhâda kalıp kimsenin duymadığı yerde kendisine yalvarıp yakarabilmek) içindir, gündüzdeki aydınlık ise kudretin acâyipliklerini görüp âlemden ibret almak içindir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; gece, gaflet ehli için uzaklık ve gaybet (Allâh'ı unutmak)tır, nedâmet ehli için ise tevbe ve evbettir (Allâh-u Te'âlâ'ya dönüştür), muhibler için de zülfet ve kurbet (Allâh-u Te'âlâ'ya mânevî yakınlık kesbetme vakti)dir.

Aslında gece, görünüşü îtibârıyla ünsiyet veren bir şey değildir, lâkin vuslat ehli için vakt-i kurbettir.

Ömer Nesefî *(Rahimehullâh)* **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*ın açıkladığı bu mânâları zikrettikten sonra teyiden şu rivâyeti nakletmiştir:

«وَأَوْحَي اللهُ تَعَالٰي إِلٰي دَاوُدَ: كَذَبَ مَنِ ادَّعٰي مَحَبَّتِي فَإِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي.»

"**Allâh-u Te'âlâ Dâvûd** *(Aleyhisselâm)***a: 'Beni sevdiğini iddia edip de gece kendisini örttüğünde Ben**(im zikrim)**den** (gaflet edip) **uyuyan kişi yalancıdır'** diye vahyetti. *(Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/298)*

Bu konuda **İmâm Dînevrî** ve **İmâm Silefî** *(Rahimehümellâh)* daha uzun bir rivâyeti **Ebû Süleymân ed-Dârânî** *(Rahimehullâh)*dan nakletmişlerdir:

عَنْ اَبِي سُلَيْمَانَ الدَّارَانِيِّ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: «إِذَا نَامَتِ الْعُيُونُ كَذَبَ مَنِ ادَّعٰى مَحَبَّتِي، إِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي، أَوَ لَيْسَ كُلُّ مُحِبٍّ يُحِبُّ لِقَاءَ حَبِيبِهِ،

Âyet: 67

هَا أَنَا مُطَّلِعٌ عَلٰى أَحِبَّائِي إِذَا جَنَّهُمُ اللَّيْلُ جَعَلْتُ أَبْصَارَهُمْ فِي قُلُوبِهِمْ، وَمَثَّلْتُ نَفْسِي بَيْنَ أَعْيُنِهِمْ، فَخَاطَبُونِي عَلٰى مُشَاهَدَةٍ، وَسَأَلُونِي عَلٰى حُضُورٍ، فَلَمْ يَحْسُنْ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا اَنْ أُرَوِّحَ أَبْدَانَهُمْ وَقُلُوبَهُمْ، وَالنَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي كَرْبٍ وَجُهْدٍ، وَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلٰى كَرَاسِيَّ فِي ظِلِّ عَرْشِي.»

Allâh-u Azze ve Celle buyuruyor ki:

"Beni sevdiğini iddia edip de gözler uyuduğu zaman gece kendisini bürüdüğünde Ben(im zikrim)**den uyuyan yalancıdır.**

Her dost dostuna kavuşmayı sevmez mi? İşte Ben gece kendilerini bürüdüğü zaman dostlarımı seyretmekteyim. (O vakit) **Ben onların gözlerini kalplerine yerleştirdim** (kalp gözlerini açtım).

Zâtımı(n tecellîlerini) **onların gözlerinin arasında şekillendirdim.**

Bu yüzden onlar (seherlerde) **Bana müşâhede üzere** (görür gibi) **hitâb ettiler ve huzur üzere Benden istediler.**

Artık kıyâmet günü Bana yakışan ancak onların bedenlerini ve ruhlarını rahatlatmam olacaktır.

İnsanlar kıyâmet günü büyük bir sıkıntı ve darlık içindeyken onlar o kıyâmet gününde Arş'ımın gölgesinde kürsüler üzerinde bulunacaklardır." *(es-Silefî, et-Tuyûriyyât, no:964, 3/1034; ed-Dînevrî, el-Mücâlese, no:132, 1/445)*

﴿ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (68)

(قَالُوا) (Müşrikler) **dediler,** ne dediler? (اتَّخَذَ) **edindi,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** ne? (وَلَدًا) **bir çocuk,** (سُبْحَانَهُ) (Kendisine isnat ettikleri şeylerden) **tenzîh O'na,** (هُوَ) **ancak O'dur,** kim? (الْغَنِيُّ) **Ğaniyy olan,** (لَهُ) **sâdece Kendisine âittir,** ne? (مَا) **o şeyler ki,** nerededir? (فِي السَّمَاوَاتِ) **göklerdedir,** daha, (وَمَا) **yine o şeyler ki,** nerededir? (فِي الْأَرْضِ) **yerdedir,** (إِنْ عِنْدَكُمْ) **sizin yanınızda olmadı,** ne? (مِنْ سُلْطَانٍ) **hiçbir delil,** neye dâir? (بِهٰذَا) **işte buna,** (أَتَقُولُونَ) **yoksa söylemekte misiniz?** kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (لَا تَعْلَمُونَ) **bilmiyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nlar: 'Allâh bir çocuk edindi!' dediler.** (Kendisine isnat ettikleri şeylerden takdîs ve) **tenzîh**(; arılık ve pâklık) **O'na!** (Hiçbir hususta hiçbir şeye muhtaç olmayan tek zengin ve) **Ğaniyy, ancak O'dur! Göklerde bulunanlar ve yerde olan** (akıllı akılsız tüm varlık)**lar** (mülkiyet bakımından) **sâdece Kendisine âittir.** (O, hepsinin yoktan yaratıcısı ve yegâne Mâlik'i olduğundan, her şey O'nun yönetimi altındadır.) **İşte buna dâir sizin yanınızda hiçbir delil yoktur. Yoksa siz** (Allâh'a çocuk isnat ederken, doğruluk payını) **bilmemekte olduğunuz şeyleri mi Allâh'a karşı** (câhilce iftirâ ederek) **söylemektesiniz?"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bu sûre-i celîlede kâfirlerden naklettiği bâzı bâtılları reddettikten sonra bu âyet-i kerîmede müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâd ederek büyük bir bâtıla daha imzâ attıklarını beyân etmiş ve Kendisinin evlâda hiçbir ihtiyâcı olmadığını delilleriyle isbât etmiştir.

"Fahrurrâzî, Nesefî, Zâdü'l-mesîr, İbnü Kesîr *ve* ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlerin naklettikleri bâtıllardan bir diğeri daha zikredilmiştir ki **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîmede zikredilen söz, **Mekke** müşriklerinin: "Melekler **Allâh**'ın kızlarıdır" şeklindeki şirk sözleridir.

Âyet: 68

Onlardan bir kısmının: "Putlar **Allâh**'ın çocuklarıdır" şeklindeki sözleri de buraya dâhildir. İçlerinde birtakım Hristiyanlar mevcut olup onların: "**Îsâ Allâh**'ın oğludur" sözünü söylemiş olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Yine böylece Yahûdiler: "**Uzeyr Allâh**'ın oğludur" demişlerdir ki **Allâh-u Te'âlâ** bundan sonra gelen cümle-i celîlesinde Kendisinin Ğaniyy olduğunu beyân etmek sûretiyle bu iftirâların tümünü reddetmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (سُبْحَانَهُ) **"Tenzîh O'na"** kavl-i şerîfi: "Müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet ettikleri evlâttan **Allâh-u Te'âlâ**'yı takdîs ve tenzîh yâni arı ve pâk tutmak" mânâsıyla tefsîr edilmiştir.

Bâzı tefsirlere göre ise; mecâzen teaccüb mânâsında kullanılmıştır ki, ***"Sa'dî Çelebî Hâşiyeleri"***nde mezkûr olduğu vechile burada teaccüb mânâsı, lafzın hakîkî mânâsı olarak değil de ikinci mânâsı olarak değerlendirilebilir. Nitekim bâzı zikirlerde: (وَلِكُلِّ أُعْجُوبَةٍ سُبْحَانَ اللهِ) "Her şaşılacak şeye karşı Sübhânellâh (zikrini hazırladım)!" *(es-Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/65; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/64)* şeklinde bir lafız vârid olmuştur. İşte burada da **Allâh-u Te'âlâ** bu tesbîh ifâdesini kullanarak kâfirlerin ahmakça sarfettikleri çocuk isnâdına âit kelimelerden teaccüb edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (هُوَ الْغَنِيُّ) **"Ğaniyy, ancak O'dur"**kavl-i şerîfi: "Hiçbir hususta hiçbir şeye muhtaç olmayan tek zengin ve ihtiyaçsız ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" şeklinde tefsîr edilmiştir. Bu cümle-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın evlâttan münezzeh olduğuna birkaç yönden delâlet etmektedir.

Birincisi; bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın mutlak mânâda Ğaniyy yâni her şeyden ihtiyaçsız olduğunu ifâde etmektedir ki akıl da gerçek ilâhın hiçbir şeye muhtaç olmaması gerektiğini anlamaktadır. Zîrâ muhtaç olanın başka bir yaratıcıya işi düşer ki hakîkî ilâhta bunu düşünmek muhaldir. Ayrıca ihtiyaçsız olan Zât'ın mutlaka cüzlerden ve parçalardan münezzeh olan tek bir varlık olması gerekir. Böyle olunca da ondan bir parça ayrılması düşünülemez. Çocuk ise insandan ayrılan bir cüz olduğuna göre gerçek ilâhın çocuğu olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Yine böylece mutlak mânâda Ğaniyy ve ihtiyaçsız olan Zât'ın anne ve babası olması düşünülemez. Anne-babadan mukaddes olan Zât'ın ise evlâttan da münezzeh olduğuna inanmak îcâb eder.

Eğer burada: "İlk baba olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın, annesi babası yokken çocuğu vardır" şeklinde bir soru sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir:

"Evet, ilk baba kimsenin çocuğu değildir, ancak **Allâh-u Te'âlâ** böyle murâd ettiği için onu topraktan yaratmıştır. İsteseydi onu da anne-babadan yaratmaya kādirdi. Ayrıca o, evvelce yokken yaratılmıştır. **Hakk Sübhânehû** hakkında ise yokluk hiç düşünülemez. Dolayısıyla bu konuda ilk baba, **Allâh-u Te'âlâ**'ya aslâ kıyâs edilemez, çünkü o bir maddeden yaratılmıştır, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında ise yaratılma söz konusu değildir."

İkinci delil olarak; çocuk ihtiyâcı ancak bir şehvet hissini tatmin yâhut güç elde ederek zayıflığı gidermek veyâ kendisini bir işte çalıştırarak fakirliği izâle etmek ya da şeref kazanıp zilletini ortadan kaldırmak gibi isteklerle hâsıl olur. Mâdem ki **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir şeye ihtiyâcı olmayan mutlak ğinâ sâhibidir, o zaman Kendisi hakkında bu gibi ihtiyaçlar düşünülemeyeceğine göre çocuğu olması da düşünülemez.

Üçüncü olarak; bir canlının çocuğu ancak iki şartla onun çocuğu kabul edilir ki buna göre hem yaratılışının tabiati ve hakîkati babasıyla aynı olmalıdır, hem de çocuğun yaratılışının başlangıcı babasından bir parça olmalıdır. Bunu **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünmek ise muhaldir. Zîrâ çocuk babasının parçası olduğuna göre bu durum babasının mürekkeb (parçalardan oluşmuş) olmasını gerektirir, parçalardan derlenen şeyler ise varlığı ve yokluğu mümkün olan ve başkalarına muhtaç olan varlıklardır ki bu da onların hâdis (sonradan yaratılmış) olduklarını gösterir. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** Ezelî ve Ebedî olan bir Kadîm'dir. İşte böylece Kadîm olan (evveli olmayan) bir Zât'ın, başı ve sonu olan çocuk gibi hâdis varlıklara sâhip olamayacağı hakîkati sâbit olmuştur.

Dördüncü delil ise bir sonraki cümle-i celîlede zikredilmiştir ki buna göre: **Âyet-i Kerîmede Geçen**: (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) **"Göklerde bulunanlar ve yerde olanlar sâdece Kendisine âittir"** kavl-i şerîfi: "Akıllı-akılsız tüm varlıklar mülkiyet bakımından **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, hepsinin yoktan yaratıcısı ve yegâne Mâlik'i sâdece yüce Zât'ı olduğundan, her şey O'nun yönetimi altındadır" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Görüldüğü üzere; bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ** her şeyin mülkiyetinin Kendisine âit olduğunu beyân etmiştir ki bu durum Kendisinin hiçbir çocuğu olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü mülkiyet (bir şeye mâlik olmak) ile onun babası olmak bir arada birleşecek şeyler değildir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

Âyet: 68

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ۞ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ۞ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ۞ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ۞ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ۞ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ۞ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ۞ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا﴾

"O (müşrik ola)**nlar: 'Rahmân bir çocuk edindi!' dediler.** (Ey müşrikler! Yüce Zât'ıma) **andolsun ki; muhakkak siz pek büyük bir söz söylediniz! Bu** (sözün ağırlığı)**ndan dolayı yakın olmaktadır ki** (İlâhî bir gazap netîcesi) **gökler art arda çatlayacak, yer** (dibe doğru batarak) **yarılacak** (da parçaları birbirinden ayrılacak) **ve dağlar parçalanarak düşecektir. Çünkü onlar Rahmân'a bir çocuk nispet etmişlerdir! Oysa bir çocuk edinmesi Rahmân için istenecek bir şey değildir! Göklerde ve yerde bulunanların hepsi, mutlaka Rahmân'a kul olarak** (zelîl ve boyun eğmiş bir halde) **gelicidir.** (Kulluk ise evlatlıkla bağdaşmaz!)

Andolsun ki; muhakkak O, onları(n hiçbiri, ilminin ve kudretinin sahasından dışta kalmayacak şekilde hepsini) **kuşatmış ve kendilerini**(n şahıslarını, fiillerini, nefeslerine varıncaya kadar her şeylerini) **tam bir sayımla saymıştır! Böylece onların hepsi de O'na, kıyâmet günü** (malsız-evlatsız, dostsuz ve yardımcısız olarak) **yalnız başına gelicidir!"** *(Meryem Sûresi:88-95)* âyet-i celîlelerinde herkesin yarın huzûruna kul olarak, yalnız başına geleceğini ifâde etmiştir ki buna göre **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın da, **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın da, meleklerin de **Allâh-u Te'âlâ**'ın -hâşâ- evlâdı değil kulları oldukları ve Kendisine muhtaç oldukları, hiçbir şeye muhtaç olmayan Zât'ın ise ancak her şeyi yaratan **Allâh-u Te'âlâ** olduğu sâbit olmuştur.

Gerçekten **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm**'in birçok yerinde Kendisine çocuk isnâd edenlere karşı gazabını ifâde eden âyet-i kerîmeler inzâl buyurmuştur ki bunların hepsinin de müşterek yönü, bu sözün gökleri, yerleri ve dağları alt üst edecek kadar büyük bir şirk ifâdesi olduğunu beyandır. Hattâ bu şirk kelimesi dünyâda kullanılmadan önce ağaçlarda diken dahî bulunmadığı rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Ğâlib ibni Ucre** *(Rahimehullâh)* **Minâ** mescidinde (Mescid-i Hayf'ta) **Şâm** ehlinden bir âlimin şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bana ulaşan rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ** yeryüzünü ve içinde bulunan ağaçları yarattığı zaman Âdemoğlu hangi ağacın yanına gelse mutlaka onda bir menfa-

at bulurdu. Yeryüzü ve ağaçlar böylece (kimseden menfaatlerini engellemeyecek şekilde) dâim olmuştu ki Âdemoğullarının fâcirleri: '**Allâh** çocuk edindi' şeklindeki o büyük kelimeyi söyleyince yeryüzü ürperdi ve ağaçlar dikenlendi." *(İbnü Ebî Hâtim, no:10473, 6/1967-68)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا) **"İşte buna dâir sizin yanınızda hiçbir delil yoktur"** kavl-i şerîfi: "Ey müşrikler! Sizler **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâd ederken bu sözünüzün doğruluğuna dâir aklî ve de naklî hiçbir delile sâhip değilsiniz" şeklinde tefsîr edilmiştir ki **Allâh-u Te'âlâ** bir sonraki cümle-i celîlesi ile onları reddetme husûsunda daha ileri giderek: (أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ) **"Yoksa siz bilmemekte olduğunuz şeyleri mi Allâh'a karşı söylemektesiniz"** buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Ey müşrikler! Siz **Allâh**'a çocuk isnâd ederken, hakîkatini ve doğruluğunu bilmediğiniz sözler konuşuyorsunuz, huccetsiz ve burhansız bir şekilde câhilce iftirâlarda bulunuyorsunuz" demektir.

Beyzâvî, Fahrurrâzî, Ebû Hayyân, Mazharî ve **İsmâ'îl Hakkî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîle ile müşrikleri cehâletlerinden dolayı tevbîh etmekte (azarlamakta), aynı zamanda bize de: "Îtikādî (îmanla ilgili) konularda hiç kimsenin delilsiz bir söz söylemesi câiz olmaz, inançla ilgili meselelerde mutlaka kesin ilim ifâde eden bir delil sunmak îcâb eder, bu konularda körükörüne taklit câiz olmaz" şeklinde bir tenbihte bulunmaktadır. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/355; el-Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/272; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/140)*

Ulemânın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen "Sultan", huccet ve delil demektir. Elbette delil, sâhibine saltanat ve kuvvet bahşettiği için kendisine bu isim verilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşanların ise hiçbir delîli bulunmamaktadır, bu yüzden de felah bulmayacaklardır. Nitekim

﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾

"Her kim (böyle yüce bir) **Allâh varken,** (ilâhlığı) **hakkında kendisi için hiçbir delil bulunmayan başka bir ilâha** (tek başına veyâ Allâh'a ortak ederek) **ibâdet ederse/*Her kim Allâh(a yaptığı ibâdet) ile birlikte, hakkında kendisi için hiçbir delil bulunmayan başka bir ilâha ibâdet yaparsa/*, artık onun hesab** (ve cezâs)ı **ancak Rabbi katındadır. Gerçek hakîkaten şudur ki; o kâfirler felah bulmayacak**(; korktuklarından kurtulamayacak ve umduklarına kavuşamayacak)**tır ."** *(el-Mü'minûn Sûresi:117)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati açıklamaktadır.

Âyet: 68

Allâh-u Te'âlâ peygamberlerine ve dostlarına, dâvâlarının doğruluğuna dâir birçok delil vermiştir. Nitekim **Nemrûd**'a karşı **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a verdiği delîli:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

"(Ey kıymetli peygamberim!) **Allâh kendisine mülk** (ve saltanat) **verdi diye** (şımarıp), **Rabbi**(nin birliği) **hakkında İbrâhîm ile çekişmiş olan** (Nemrud'un kıssasın)**ı gör**(ür gibi bil)**medin mi? Hani** (Rabbinin kim olduğunu sorması üzerine) **İbrâhîm: 'Benim Rabbim ancak O Zât'tır ki;** (ölüleri) **diriltir ve** (dirileri) **öldürür!' demişti de, o: 'Ben de** (ölüm cezâsı verdiğim bir kişiyi affedip canını bağışlayarak) **diriltiyorum ve** (istediğimi îdâm ettirerek) **öldürüyorum!' demişti.**

(Onun bu sözünden, ne denli ahmak olduğunu anlayan) **İbrâhîm**(, onun yanlış anlayışına îtirâza lüzum görmeyip, inadına da olsa cevap verme imkânı bulama-yacağı değişik bir delil getirme yöntemine geçerek): **'Şüphesiz Allâh** (her sabah) **güneşi doğu** (tarafın)**dan getirmektedir, haydi sen de** (bir kere olsun) **onu batı** (tarafın)**dan getir!' demişti de, o kâfir olmuş kimse hemen** (tutulup) **şaşakalmıştı. Zâten Allâh** (hidâyeti kabul etmekten kaçınarak kendilerini zarara uğratan) **o zâlimler gürûhunu** (dünyâda hakkı anlayıp doğru delil getirmeye, âhirette de kurtuluşa) **hidâyet etmez."** *(el-Bakara Sûresi:258)* âyet-i kerîmesinde açıklamış ve daha birçok konuda **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a verdiği delilleri beyan sadedinde:

﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

"İşte sana! Bu (şekilde münâzara yapma usûlü), **Bizim huccet** (ve delîl) **imizdi ki, onu kavmine karşı İbrâhîm'e vermiştik. Dilediğimizi** (ilimde ve hikmette üstün) **derecelere yükseltiriz. Şüphesiz senin Rabbin** (dilediğini üstün kılma, istediğini de alçaltma husûsunda hikmet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir,** (kimin neye lâyık olduğunu çok iyi bilen bir) **Alîm'dir."** *(el-En'âm Sûresi:83)* buyurmuştur. İşte her müminin bu âyet-i kerîmelerden nasîbi bulunmaktadır. Zîrâ îmanlı bir kişi dâvâsında sâdık ise bu zamâna kadar mutlaka onun elinde hasımlarını susturacak ve bâtılı yıkacak güçlü huccet (delil)ler mevcut olmuş ve bundan sonra da olacaktır.

﴿ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (69)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (إِنَّ الَّذِينَ) **muhakkak o kimseler ki,** (يَفْتَرُونَ) **uyduruyorlar,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** neyi? (الْكَذِبَ) **yalanı,** (لَا يُفْلِحُونَ) **felah bulamayacaklardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Bana çocuk ve ortak isnâdında bulunan o müfterîlere) **Sen:** '(Sıfatı ne olursa olsun) **Allâh'a karşı yalan uydurmayı sürdüren o kimseler gerçekten de felâh bulamayacak**(, hiçbir isteklerine ulaşamayacak ve hiçbir endişelerinden kurtulamayacak)**lardır' de."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya evlat isnâd ederek büyük bir bâtıla düştüklerini beyân edip bunu güçlü delillerle reddettikten sonra bu âyet-i celîlede bunu söyleyen kişinin elinde sözünün doğruluğuna dâir hiçbir delil bulunmadığını, dolayısıyla bunun mahzâ bir iftirâ olduğunu açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Zâdü'l-mesîr, Hâzin, *ve* ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** muhâtapların efendisi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

"Yâ **Muhammed**! Bana çocuk isnâd ederek hakkımda yalan uyduran o kimselere söyle ki, dünyâda nîmet içinde uzun zaman yaşasalar da buna aldanmasınlar, zîrâ sonları îtibârıyla aslâ mesut olmayacaklar, şirke bulaştıkları için cehennemden kurtulamayacaklar, cennet gibi bir nîmete de aslâ nâil olamayacaklardır. Bilakis umduklarını kaybeden mahrumlar olarak sonsuz pişmanlığa çarpılacaklardır" buyurmak istemiştir.

İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîleye üç türlü mânâ verilmiştir, bir kavle göre: "Dünyâda uzun kalamazlar."

İkinci mânâya göre: "Âkıbetlerinde mes'ûd olamazlar."

Diğer bir mânâya göre ise: "İki cihanda fevz-ü necât bulamazlar."

Âyet: 69

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen: "**Allâh**'a yalan iftirâ edenler" cümlesi umûmî olduğundan **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk nispet eden müşrikleri içine aldığı gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zâtı ve sıfatları hakkında ilimsiz ve delilsiz laf konuşanlara da şâmil bulunmaktadır.

Dolayısıyla (Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalardan Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ına mekân isnâd etmek ve sıfatlarını inkâr etmek gibi bâtıl inançlara sâhip olan) bu kimselerin hiçbiri âhirette felâh bulamayacaktır. *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/140)*

Ulemânın beyânı vechile; dünyâ dâim oldukça maddî menfaatlari için **Allâh**'a iftirâ eden sapık ve saptırıcı kimseler bulunacaktır, ama onlar bu iftirâları ile ne kadar dünyâlık temin etseler de sonları ateşe girmek olacaktır. Her kim herhangi bir tarafı râzı etmek için **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olmadığı bir şeye fetvâ verirse **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ etmiş olacağından bu âyetin tehdidine dâhil olur ki o kişi bu yöntemle bir takım mallar elde edip hayatta olduğu müddetçe onlardan istifâde etse de öldüğünde her şeyi kaybedip cehenneme gireceğinden aslâ felah bulamayacaktır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müşriklerin Bâzı Şeyleri Helâl-Haram Ederek Allâh'a İftirâ Ettikleri

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ﴾

"(Rasûlüm! Allâh'ın verdiği rızıkları kendi kafalarınca serbest ve yasak gibi kısımlara ayıran o kâfirlere) **sen: '**(Söyleyin bakalım!) **Allâh'ın rızıktan sizin için** (takdir edip) **indirmiş olduğu şeyleri gördünüz mü ki, siz ondan bir kısmını haram ve** (diğer bir kısmını) **helâl kılmıştınız?' de.**

Yine (onlara) **sen: '**(Bu mahsullerin ve davarların bir kısmını haram, diğer bir kısmını helâl kabul etmeniz husûsunda) **Allâh mı size izin verdi, yoksa siz Allâh'a karşı iftirâda mı bulunmaktasınız?' de."** *(Yûnus Sûresi:59)*

﴿ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (70)

Müşriklerin sahip olduğu imkânlar nedir? (مَتَاعٌ) **Pek az ve değersiz bir faydalanmadır,** nerede? (فِي الدُّنْيَا) **dünyâda,** (ثُمَّ إِلَيْنَا) **sonra ancak Bizedir,** ne? (مَرْجِعُهُمْ) **onların dönüşleri,** (ثُمَّ نُذِيقُ) **sonra tattıracağız,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (الْعَذَابَ) **azâbı,** öyle azap ki, (الشَّدِيدَ) **pek şiddetli olan,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَكْفُرُونَ) **inkâr ediyor** (olma)**lar**(ı).

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Onların elde ettikleri birtakım imkânlar,) **dünyâda**(ki yaşantılarıyla sınırlı kalacak) **pek az ve değersiz bir faydalanmadır.**

(Ölümlerinden) **sonra dönüşleri ancak Biz**(im hükmümüz)**edir. Daha sonra da inkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle o pek şiddetli** (cehennem) **azâbı**(nı) **onlara tattıracağız!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Kendisine çocuk isnâd edenlerin felah bulmayacağını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede onların dünyâda bir miktar yaşasalar da âhirette çok şiddetli azâba düşeceklerini açıklamıştır.

"Kuşeyrî, Fahrurrâzî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh**'a iftirâ edenler hangi menfaatleri için bunu yaptılarsa, gerçekte ondan faydalanamayacaklardır.

Zîrâ dünyâ çok az birkaç günden ibârettir ki sonra onu çok uzun elemler tâkip edecektir. Artık ondan sonra ne ayak kaldırabilecekler, ne de pişmanlıklarından fayda görebileceklerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ) **"Sonra dönüşleri ancak Bize'dir"** kavl-i şerîfi: "Ölümlerinin ardından ancak Bizim hükmümüze döneceklerdir ve o zaman ebedî zahmetleri göreceklerdir" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Âyet: 70

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ) **"Daha sonra da inkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle o pek şiddetli azâbı onlara tattıracağız"** kavl-i şerîfi: "Kâfirlere âhirette tattırılacak en şiddetli azaplar, dünyâda **Allâh-u Te'âlâ**nın nîmetlerini inkâr etmeleri ve şânına yakışmayan eş ve çocuk edinme gibi sıfatlarla **Allâh-u Te'âlâ**'yı nitelemeleri sebebiyle gerçekleşecektir." şeklinde tefsîr edilmiştir.

Bu âyet-i celîlelerde **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ edenlerden felah nefyedilmiştir. Çünkü felah, maksadına ve matlûbuna ulaşmak demektir. **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâd ederek ve ortak koşarak iftirâda bulunanlar ise felahtan son derece uzaktırlar.

Ama insanlardan bâzısı peşin bir maksadına, hasis bir menfaatine ulaştığı zaman kendisini en büyük gâyesine ulaşmış sanır. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesi ile "Sizin dünyâda elde ettiğiniz değersiz şeyler az bir menfaattir, sonunda ise ölüm kaçınılmazdır. Öldüğünüzde ise mutlaka **Allâh**'ın hükmüne döneceğiniz için bu kâfirliğiniz mutlaka size şiddetli azapların tattırılmasına sebep olacaktır. Dünyâda ömrünüz boyunca tattığınız zevkler ise azapta kalacağınız uzun süreye göre çok değersiz kalacaktır. Artık sizin durumunuza düşecek kimselerin felah ve kurtuluşla ne alâkası olabilir" buyurarak bu bâtıl hayâli gidermiştir.

Ulemânın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'ya evlat isnâd ederek iftirâ edenler, kendi çıkarlarını sürdürmek için İslâm'ı reddedip neshedilmiş dinlere tutunarak **Allâh**'ın âyetlerini az bir menfaate satanlar yâhut Müslümanım dedikleri halde helale haram, harama helal diyerek din adına hüküm uyduranlar veyâ maldan, eşten yâhut herhangi bir menfaatten dolayı haktan sükût edip bâtılı konuşanlar dünyâda bir zaman menfaat temin etseler de bir gün o kârları tükenecek, âdeti sürekli değişim-dönüşüm olan dünyâ ellerinden çıkacak, onların aleyhine ise ancak **Allâh**'a iftirâlarının çetin hesâbı kalacaktır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine evlat isnâd eden kâfirlere âhirette tattıracağı şiddetli azâbı beyân etmiştir. Aslında onlara en büyük azap **Allâh-u Te'âlâ**'ya şirk koşmaları sebebiyle dünyâda musallat edilmiştir, lâkin onlar bunu hissetmemişlerdir. Çünkü onlar dünyâda uykuda idiler, uyuyan ise uyanıncaya kadar hiçbir yaranın acısını hissetmez.

Nitekim bu hususta (Ali *(Radıyallâhu Anh)* tarafından):

«اَلنَّاسُ نِيَامٌ، فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا.»

"İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar" *(Necmüddîn el-Kübrâ, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/241)* buyrulmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeler şirki ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâd etmek gibi şirk içerikli sözleri söylemeyi ve bunlara inanmayı nehyetmektedir ki bütün peygamberler insanları şirkten nehyetmek için gönderilmiştir.

Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)* **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize şöyle buyurdu" diye nakletmiştir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَيْءٍ أَمَرَ بِهِ نُوحٌ ابْنَهُ: إِنَّ نُوحًا قَالَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ! آمُرُكَ بِأَمْرَيْنِ وَأَنْهَاكَ عَنْ أَمْرَيْنِ؛ آمُرُكَ يَا بُنَيَّ أَنْ تَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، فَإِنَّ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ لَوْ جُعِلَتَا فِي كِفَّةٍ وَزَنَتْهُمَا، وَلَوْ جُعِلَتَا فِي حَلْقَةٍ قَصَمَتْهُمَا وَآمُرُكَ أَنْ تَقُولَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، فَإِنَّهَا صَلَاةُ الْخَلْقِ وَتَسْبِيحُ الْخَلْقِ وَبِهَا يُرْزَقُ الْخَلْقُ وَأَنْهَاكَ يَا بُنَيَّ أَنْ تُشْرِكَ بِاللهِ، فَإِنَّهُ مَنْ أَشْرَكَ بِاللهِ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ، وَأَنْهَاكَ يَا بُنَيَّ عَنِ الْكِبْرِ، فَإِنَّ أَحَدًا لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَفِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ.»

"Ben size Nûh'un, oğluna emrettiği şeyi bildireyim mi?! Şüphesiz Nûh, oğluna: 'Ey oğulcağızım! Ben sana iki işi emrediyorum ve seni iki işten nehyediyorum.

Ey oğulcağızım! Ben sana -Lâilâhe illâllâhü vahdehû lâ şerike leh- demeni (bu zikri inanarak okumanı) **emrediyorum.**

Zîrâ şu bir gerçek ki (yedi kat) **gök**(ler) **ve** (yedi kat) **yer**(ler) **bir kefeye konacak olsa,** (bu zikir de diğer bir kefeye konacak olsa, elbette bu zikir) **onları tartar** (ağır gelir). **Yine böylece onlar** (yedi kat gökler ve yedi kat yerler başı sonu görülemeyecek kadar büyük) **bir halka içine konacak olsalar, elbette o** (zikir) **onları kırar geçirir.**

Bir de sana 'Sübhânellâhi ve bihamdihî' söylemeni (bu zikre devâm etmeni) **emrediyorum! Zîrâ** (canlı-cansız) **bütün mahlûkatın duâsı da, tesbîhi de hiç şüphesiz ki ancak odur ve yaratıklar ancak onunla rızıklandırılmaktadır.**

Âyet: 70

Ey oğulcağızım! Ben seni Allâh'a ortak koşmandan nehyediyorum. Zîrâ şu muhakkak ki kim Allâh'a ortak koşarsa Allâh ona cenneti haram eder. Ey oğulcağızım! Ayrıca seni kibirden nehyediyorum, zîrâ şüphesiz ki kalbinde hardal tânesi kadar kibir bulunan bir kişi cennete giremez' dedi." *(Abd ibnü Humeyd, el-Müntehab, no:1152, 3/27; bu hususta diğer bir metin ve kaynaklar için bakınız: Ruhu'l-furkān Tefsiri, 13/751)*

Bu hadîs-i şerîfte kibir sâhibinin cennete giremeyeceği bildirilmiştir, oysa Müslümanlardan kibirli olanlar mevcuttur. Bundan dolayı âlimler bu hadîs-i şerîfe üç türlü mânâ vermişlerdir.

Bir şerhe göre mânâ: "Kibirli kişi, kalbinde kibir varken cennete giremeyecek, nihâyet o kötü sıfat ondan sökülüp alındıktan sonra cennete girebilecektir" demektir.

Diğer bir tevile göre buraya: "Kibir sâhibi cezâsını çekmeden cennete giremez" mânâsı verilirken bâzı ulemâ ise: "Kibirliler ilk giren müttakîler zümresi ile birlikte cennete giremeyecek" mânâsı vermişlerdir ki buna göre îmanlı ölen kibirliler cennete ancak cehennemde cezâlarını çektikten sonra girebileceklerdir.

Velhâsıl insanlara karşı üstünlük taslama ve onları hakir görme anlamına gelen kibir, cezâ bakımından kâfirliğe çok yakın olan kebâir günahlardandır, ama insanı kâfir etmez.

Bunun bir benzeri de namazı terketmektir ki **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen:

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ جِهَارًا.»

"Namazı kasten terkeden, muhakkak açıkça kâfir olmuştur." *(et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat,no:3372, 4/211; el-Münzirî, et-Terğîb, no:804, sh:108; Ali el-Müttekî, Kenzü'l-ummâl, no:18876, 7/280)* hadîs-i şerîfi de bu mânâda tehdit için teşdid tarîkı (engellemek için ağır ifâde kullanma yolu) üzere vârid omuştur.

Yoksa Ehl-i Sünnet'in cumhûruna göre; tembelliğinden dolayı namazı terkeden kâfir sayılmaz.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ ۘ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ
مَّقَامِيْ وَتَذْكِيْرِيْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُوْٓا اَمْرَكُمْ
وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوْٓا اِلَيَّ وَلَا
تُنْظِرُوْنِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا
عَلَى اللّٰهِ ۙ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَنَجَّيْنٰهُ
وَمَنْ مَّعَهٗ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنٰهُمْ خَلٰۗىِٕفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِنَا ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ
بَعْدِهٖ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاۗءُوْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا
بِمَا كَذَّبُوْا بِهٖ مِنْ قَبْلُ ۭ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰي قُلُوْبِ الْمُعْتَدِيْنَ
﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ مُّوْسٰى وَهٰرُوْنَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ
بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاۗءَهُمُ
الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوْسٰٓى
اَتَقُوْلُوْنَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاۗءَكُمْ ۭ اَسِحْرٌ هٰذَا ۭ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُوْنَ
﴿٧٧﴾ قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاۗءَنَا وَتَكُوْنَ
لَكُمَا الْكِبْرِيَاۗءُ فِي الْاَرْضِ ۭ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٨﴾

Âyet: 71

﴿ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللهِ فَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (71)

(وَاتْلُ) (Habîbim!) **Peş peşe oku,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **o** (müşrik ola)**nlar üzerine,** neyi oku? (نَبَأَ نُوحٍ) **Nûh'un önemli haberini,** ne zamanki? (إِذْ قَالَ) **dediği zamanki,** kime? (لِقَوْمِهِ) **kavmine,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (إِنْ كَانَ) **eğer olduysa,** nedir olduysa? (كَبُرَ) **büyük olduysa,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** ne? (مَقَامِي) **benim makāmım,** daha? (وَتَذْكِيرِي) **hatırlatmam,** neyi? (بِآيَاتِ اللهِ) **Allâh'ın âyetlerini,** (فَعَلَى اللهِ) **o halde ancak Allâh'a,** (تَوَكَّلْتُ) **ben tevekkül ettim,** (فَأَجْمِعُوا) **öyleyse siz bir araya getirin,** neyi? (أَمْرَكُمْ) **işinizi,** daha? (وَشُرَكَاءَكُمْ) **ortaklarınızı,** (ثُمَّ لَا يَكُنْ) **sonra olmasın,** ne? (أَمْرُكُمْ) **işiniz,** kime? (عَلَيْكُمْ) **size,** nedir olmasın? (غُمَّةً) **örtülü,** daha? (ثُمَّ اقْضُوا) **sonra karar verin,** kime? (إِلَيَّ) **bana,** yâni bana ne yapacağınıza karar verin, daha? (وَلَا تُنْظِرُونِ) **mühlet vermeyin,** kime? (نِ) **bana.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Kâfirlik ve inatta seni inkâr edenlere benzeyen kavmiyle) **Nûh'un** (yaşadığı) **önemli haberini o** (Mekke ehlinden müşrik ola)**nlara peş peşe oku! Hani o, kavmine: 'Ey Kavmim! Eğer benim** (uzun süre aranızda Allâh'a dâveti sürdürme) **makāmım ve Allâh'ın** (birliğine delâlet eden) **âyetlerini hatırlatmam size büyük** (ve ağır) **geldiyse, işte ben ancak Allâh'a tevekkül ettim** (ve bütün işlerimi ancak O'na ısmarladım)**! Öyleyse siz** (Allâh'ın şerikleri sandığınız) **ortaklarınızla birlikte** (benimle ilgili) **işinizi bir araya getirin de, sonra** (bu karârınız ve) **işiniz size örtülü** (ve kapalı) **olmasın,** (bilakis yapacağınız saldırıya açıkça azmedin,) **daha sonra da bana ne yapacağınıza karar verin ve bana mühlet vermeyin' demişti."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde birliğinin delillerini ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile kâfirler arasında yaşananları beyân ettikten sonra, şimdi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e teselli bahşetmek üzere sâir enbiyânın ümmetleriyle yaşadıkları mücâdeleleri açıklamaya başlamıştır.

"Fahrurrâzî, Bahru'l-Muhît ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde birçok delillerini ve beyyinelerini takrîr buyurup müşriklerin suâl ve îtirazlarını cevapladıktan sonra gelinen bu noktada birkaç hikmete mebnî olarak enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* ın kıssalarını beyâna başlamıştır.

Birincisi: İlim türlerinden biri hakkında mevzû uzayınca çoğu kere bir nevî yorgunluk hâsıl olur, ama insan bir fenden diğer üslûba geçince göğsü münşerih ve kalbi hoş olacağından yeni mevzûyu anlama husûsunda kendisinde tâze bir kuvvet ve güçlü bir rağbet bulur. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** kullarının vahyi anlamaya rağbetini artırmak için peygamber kıssalarıyla ilgili yeni bir mevzûya geçmiştir.

İkincisi: **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ve sâir enbiyanın, ümmetleriyle yaşadıkları zorlu mücâdeleleri beyân etmek sûretiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına tesellî bahşeden bir örnek açıklamış olmaktadır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* önceki ümmetlerin kâfirlerinin, peygamberlerine karşı takındıkları eziyet verici tutumları bu âyet-i celîleler vâsıtasıyla işittiği zaman **Mekke** müşriklerinin yaptığı kötü muâmeleler elbette kendisine hafif gelmiştir. Nitekim: (اَلْمُصِيبَةُ إِذَا عَمَّتْ خَفَّتْ) "Musîbet genelleşirse hafifleşir" sözü bu mânâyı ifâde etmektedir.

Üçüncüsü: Kâfirler bu kıssaları dinledikleri zaman geçmiş peygamberlere son derece eziyet eden câhillerin sonunda mağlup olduklarını işitince her ne kadar buna şüphesiz inanmasalar da yine de bu kıssalar onların kalplerinde korku ve endişenin hâsıl olmasına sebep olmuştur.

Dördüncüsü: Burada en mühim hikmetlerden biri de şudur ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiçbir kitap okuyamayan ve hiçbir âlimle sohbet etmemiş olan bir zât olduğu herkesin mâlûmu iken bunca enbiyânın kıssalarını geçmiş kitaplarda bildirildiği şekle tıpatıp uygun olarak anlatması elbette ki kendisinin şeksiz şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ**'dan vahiy alan bir nebî olduğuna delâlet etmektedir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu sûre-i celîlede üç tâne peygamber kıssası zikretmiştir ki birincisi bu âyet-i celîle ile başlayan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasıdır.

Allâh-u Te'âlâ bu kıssayı **Mekke** müşriklerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyla okutturarak bir mânâda onlara:

Âyet: 71

"Siz benim peygamberime: 'Eğer senin söylediklerin hak ise biz de onu inkâr etiğimize göre bize niye azap gelmiyor?' deyip duruyorsunuz. Hâlbuki **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcı kavmine dokuz yüz elli sene azap gelmemesi onları sonunda azaptan kurtaramadı. Dolayısıyla siz de inkârdan vazgeçmezseniz âkıbetiniz onlar gibi azâba düşmek olacaktır" şeklinde nasîhatte bulunmuş olmaktadır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* (şu anda) **Cizre** (diye bilinen ve Türkiye'mizin hudutları içerisinde bulunan şehrin) halkına (ve civârında bulunanlara) peygamber olarak gönderilmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10478, 6/1968)*

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*dan rivâyet edildiğine göre; ehl-i ilmin Tevrat'tan nakline göre; **Abdullâh ibni Abbâs** ve **Ubeyd ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zevattan nakledilen hadîs-i şerîflerden ezberlenenlere göre; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı kavmine gönderdi, o, kavmi içerisinde 950 sene kalarak onları **Allâh**'ın dînine dâvet etti. O sırada yeryüzünde isyanlar yayılmış, zorbalar çoğalmış, yer halkı **Allâh**'a karşı büyük bir isyâna ve azgınlığa kalkışmıştı.

Ehl-i ilmin beyanına göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* halîm-selîm ve çok sabırlı bir zât idi, şehid edilen peygamberler dışında **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, kavminden çektiği ezâ-cefâ kadar hiçbir nebî eziyet çekmemiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10479, 6/1969)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ismi **Şâkir** idi, **Allâh** korkusundan çok ağlayıp sızladığı için (ölü ardından ağlama anlamına gelen niyâhat kökünden alınmış) **Nûh** ismiyle tesmiye olundu. **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan kalma bâzı ahkâmı ve şerî'at hükümlerini neshetmekle (kaldırmakla) ilk kendisi emrolundu ve kendisi 40 yaşında iken peygamber olarak gönderildi. Tûfandan sonra da 60 sene yaşadı. *(İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/65; İbnü Ebî Hâtim, no:15766, 8/2787)*

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını bize okumasını emretmesi yârın âhirette bizim onlar aleyhine şâhitlik yapabilmemizi temin içindir. Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُدْعَى نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ! فَيَقُولُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ:

نَعَمْ. فَيُقَالُ لِأُمَّتِهِ: هَلْ بَلَّغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، فَيَقُولُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ، فَيَشْهَدُونَ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾

"Kıyâmet günü Nûh *(Aleyhisselâm)* **çağrılacak, 'Buyur yâ Rabbi! Tekrar tekrar emrine âmâdeyim' diyecek. O zaman** (Mevlâ Te'âlâ): **'Tebliğ ettin mi?' buyuracak. O da 'Evet' diyecek. Bu sefer ümmetine 'O size duyurdu mu?' denilecek, onlar da 'Bize hiçbir korkutucu gelmedi' diyecekler.**

Bunun üzerine (Mevlâ Te'âlâ Nûh *(Aleyhisselâm)*a hitâben): **'Sana kim şâhitlik edecek?' buyuracak, o da: 'Muhammed ve ümmeti' diye cevap verecek. Netîcede onlar** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmeti) **onun tebliğ ettiğine şâhitlik edecekler.**

İşte zikri yüce olan (Allâh)**ın: 'Böylece sizi adâletli bir ümmet kıldık tâ ki, insanlar üzerine şâhitler olasınız, o Rasûl de sizin üzerinize şâhit olsun'** *(el-Bakara Sûresi:143'den)* **kavl-i şerîfi budur."** *(el-Buhârî, et-Tefsîr:15, no:4217, 4/1632; et-Tirmizî, et-Tefsîr:3, no:2961, 5/207; İbnü Mâce, ez-Zühd:34, no:4284, 2/1432; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:11283, 4/66; en-Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, et-Tefsîr:17, no:11007, 6/292; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:7/419; Ebû Yâ'lâ, el-Müsned, no:1173, 2/397)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللهِ فَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ) **"Hani o, kavmine: 'Ey Kavmim! Eğer benim makāmım** yâni uzun süre aranızda kalmam **ve Allâh'ın âyetlerini hatırlatmam size büyük** (ve ağır) **geldiyse, işte ben ancak Allâh'a tevekkül ettim' demişti"** kavl-i şerîfi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın dâvet ve tebliğinin ümmetine çok ağır geldiğini beyân etmektedir ki bu ağırlığın başlıca iki sebebi açıklanmıştır. Birincisi; o ümmetin ömürlerinin uzun olup **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın aralarında dokuz yüz elli sene kalmış olmasıdır.

İkincisi ise; kâfirlerin putlara tapmaya çok alışık olmalarıdır ki din ve îtikat husûsunda bir şeye alışan kişinin onun tersine dâvet edilmesi, özellikle de kendi inancının rezilliğinin anlatılması ekseriyetle ona ağır gelir. Bir de bu durum yüz yıllarca sürerse elbette bu zorlanma ve nefret kaçınılmaz olarak artar.

Ayrıca peşin dünyâ lezzetlerini aramaya düşkün olan dünyâcı tabiatlara sahip olanların, ibâdetleri emredip yasaklardan nehyeden konuşmalardan son derece sıkıldığı ve ölüm konularını dinlemeye tahammülsüz olduğu mâlumdur.

Âyet: 71

Dolayısıyla bu tabiata sâhip olan kişilerin, iyiliği emredip kötülükten nehyeden peygamberlerin ve vâizlerin konuşmalarından ağırlanmaları yadırganmaz.

İşte bu mânâda **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ümmetine: "Ben biliyorum, siz benim yıllardır size yaptığım vaazlardan ve **Allâh**'ın âyetleri ile sizi uyarmamdan sıkıldınız ve bundan dolayı benden son derece nefret ettiniz, bu da sizi bana eziyet etmeye sevkediyor. Ama ben sizin bu eziyetlerinize ve şerlerinize ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül ile mukābelede bulunacağım" demiş olmaktadır. Tabî ki **Nûh** *(Aleyhisselâm)* önceden beri **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül üzere yaşamıştır, ancak onların şerrini defetmesi husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvendiğini o anda açıklamıştır.

Bu cümle-i celîlede geçen: (مَقَامِي) kelimesine bâzı âlimler: "Benim size vaaz etmek için ayakta durmam size ağır geldiyse" mânâsı da vermişlerdir. Zîrâ peygamberler bir cemaate vaaz ettikleri zaman herkes tarafından görülüp kelâmları işitilsin diye ayağa kalkarlardı. Nitekim **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın Havârîlere ayakta vaaz ettiği, onların ise oturarak dinlediği nakledilmiştir. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/143; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/143)*

İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın onların başından aşağı dikilerek sürekli vaaz yapması da onlara ağır geldiğinden bu sözü söylemiş olabilirler. Bugün mescidlerde bulunan vaaz kürsüleri ayakta durma yerine belirlenmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de çoğu kere minberi üzere ayakta durur ve cemaat otururken onlara ayakta vaaz ederdi. Kendisine ağaçtan minber yapılıncaya kadar çamurdan yapılan bir minber üzerinde hutbe okurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minberi üç basamaklı idi. **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti döneminde **Mervân** o minbere alt tarafından altı basamak daha ilâve edinceye kadar (dört halîfe döneminde de) minberi o hal üzere kalmıştı. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/223; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/66)*

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu âyet-i kerîmede geçen: (وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللهِ) **"Allâh'ın âyetleriyle yaptığım vaazlar"** ifâdesi, Nûh sûresinde zikredilen:

﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۞ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ۞ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ۞ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ۞ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ۞ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ۞ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ

نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ۞ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ۞ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ۞ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ۞ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا﴾

"(Îmân ederek) **Rabbinizden bağışlanma talebinde bulunun! Şüphesiz ki O dâimâ** (tevbe edenlerin günahlarını çokça bağışlayan bir) **Ğaffâr olmuştur.** (İstiğfar edin ki; yetmiş sene süren kuraklık ve kısırlıktan sonra Rabbiniz) **göğü**(n yağmurunu) **üzerinize** (bardaktan boşanırcasına) **bolca akan bir halde salsın; mallarla ve oğullarla size yardım etsin** (ve geniş imkân versin), **sizin** (faydalanmanız) **için pek kıymetli bostanlar yapsın ve sizin için** (gürül gürül akan) **ırmaklar meydana getirsin.**

Ne oldu size ki; Allâh'a âit büyük bir vakar (ve ululuğ)**a inanmıyorsunuz** (da, bu nedenle O'na isyandan sakınmıyorsunuz)**?**

Oysa O sizi (bir damla su, bir pıhtı kan ve bir çiğnem et gibi) **farklı tavırlar**(a sâhip olan ve halden hâle dönen kimseler) **olarak yaratmıştır.**

Görmediniz mi ki; Allâh yedi göğü (üst üste gelen) **tabakalar hâlinde nasıl** (muhteşem bir nizam ile) **yaratmıştır? Onlar içerisinde ayı** (gece karanlığında yer küreyi aydınlatan) **bir nur kılmış, güneşi de** (hem aydınlatan, hem ısıtan) **bir kandil yapmıştır.**

Allâh sizi(n babanız olan Âdem *(Aleyhisselâm)*ı) **mükemmel bir bitirişle** (ve eşsiz bir yaratışla) **topraktan bitirmeye başlamıştır. Sonra sizi** (öldürdüğünde, gömülmeniz için) **onun içerisine iâde edecektir ve** (dirilteceği zaman) **sizi kesin bir çıkarışla** (oradan) **çıkaracaktır.**

Allâh yeri, ondan birtakım geniş geniş yollar (edinip onlar)**a giresiniz** diye **sizin** (rahatça kullanabilmeniz) **için bir döşek kılmıştır."** *(Nûh Sûresi:10-20)* şeklindeki nasîhatleridir.

Fakat onlar bu nasîhatleri duyduklarında daha da azgınlaşmışlar ve:

﴿لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ﴾

"Ey Nûh! Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, yemin olsun elbette taşlananlardan olacaksın!"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:116)* âyet-i kerîmesinde bildirildiği şekliyle Nûh *(Aleyhisselâm)*ı ölümle tehdit etmişlerdir.

İşte bunun üzerine **Nûh** *(Aleyhisselâm)* onlara meydan okumak üzere bu âyet-i kerîmede geçen:

Âyet: 71

"Ey Kavmim! Eğer benim (uzun süre aranızda Allâh'a dâvet vazîfesini sürdürme) **makāmım ve Allâh'ın** (birliğine delâlet eden) **âyetlerini hatırlatmam size büyük** (ve ağır) **geldiyse, işte ben ancak Allâh'a tevekkül ettim** (ve bütün işlerimi ancak O'na ısmarladım)**!**

Öyleyse siz (Allâh'ın şerikleri sandığınız) **ortaklarınızla birlikte** (benimle ilgili) **işinizi bir araya getirin de, sonra** (bu karârınız ve) **işiniz size örtülü** (ve kapalı) **olmasın,** (bilakis yapacağınız saldırıya açıkça azmedin,) **daha sonra da bana ne yapacağınıza karar verin ve bana mühlet vermeyin!"** sözlerini sarfetmiştir. *(es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 2/105)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ) **"Öyleyse siz ortaklarınızla birlikte işinizi bir araya getirin"** kavl-i şerîfinde zikredilen: "İşinizi cem edin" kelimesinin mânâsı: "Dağınık işlerinizi toplayın; yâni beni öldürecek misiniz yoksa dövüp korkutacak mısınız yoksa sürgün mü edeceksiniz, bana ne yapacağınıza dâir farklı görüşlerinizi teke indirip belli bir karar doğrultusunda azmedin" demektir.

Bu cümle-i celîlede geçen: **"Ortaklarınız"** kelimesine ise bâzı müfessirler: "**Allâh**'ın ortakları sandığınız putlarınızı da bu işe katın" mânâsı vermişlerdir ki o zaman bu cümle:

﴿قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ﴾

"(Habîbim! 'Bizim ilâhlarımızın aleyhine konuşursan seni çarparlar!' diye beni tehdit ettiğiniz o) **ortaklarınızı çağırın da, sonra** (hep birlikte) **bana tuzak kurun ve bana hiç mühlet vermeyin.** (Zîrâ ben Allâh'ın sâhiplenmesine ve korumasına güvendiğim için, sizin kuracağınız hiçbir tuzağa önem vermem)' **de."** *(el-A'râf Sûresi:195)* kavl-i şerîfinde olduğu gibi, kâfirlerin taptığı putlarla istihzâ kabîlindendir. Zîrâ onların çağrılacak ve dâvete icâbet edecek akılları yoktur.

Diğer bâzı müfessirler ise (شُرَكَاءَ) kelimesinden: "Onların inancı üzere olan diğer kâfirler" kastedildiğini açıklamışlardır. **İbnü'l-Enbârî** *(Rahimehullâh)* buna göre mânânın:

"Benden kurtulmakla ilgili işinizi ve bu görüşte olan diğer arkadaşlarınızı toplayın, hiçbir kimseyi geri bırakmadan hepsini hazır edin" demek olduğunu bildirmiştir ki bu ifâdenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın koruma vaadine güvenerek **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, müşriklerin tehditlerine hiç önem vermediği anlamına geldiği âşikârdır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً) **"Sonra işiniz size örtülü olmasın"** kavl-i şerîfinde zikredilen: (غُمَّةً) kelimesinin mânâsı: "Gizlilik ve örtülü olma" demektir ki buna göre mânâ: "Benimle ilgili bu karârınız gizli ve kapalı olmasın, bilakis yapacağınız saldırıya açıkça azmedin, ben sizden aslâ korkup tebliğ görevimi terk edecek değilim" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ) **"Daha sonra da bana ne yapacağınıza dâir verdiğiniz karârı infâz edin ve bana mühlet vermeyin"** kavl-i şerîfi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın geriden beri sıraladığı meydan okumaların beşinci ve nihâî mertebesidir.

Zîrâ ilk mertebede **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvendiğini beyân etmiş, ikinci mertebede onlara kararlı olmalarını teklif etmiş, üçüncü mertebede bütün ortaklarını da yanlarına almalarını talep etmiş, dördüncü mertebede bu işi gizli-kapalı değil de alenî yapmaları husûsunda onlara teklif sunmuş, beşinci mertebede ise kendisi hakkında verdikleri tüm kötü kararları hiç mühlet vermeden hemen uygulamalarını emretmiştir ki işte bütün bunlar **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül husûsunda nihâî mertebeye ulaştığına ve kendisinin onların hîlelerinden aslâ etkilenmeyeceğine dâir kesin bir bilgiye sâhip olduğuna delâlet etmektedir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir kimsenin kalbinden yaratılmışların korkusu düşmedikçe o kimsenin yakînî îmânı kâmil olamaz. Zîrâ îmânı kemâl bulan kişi bütün mahlûkāt ona hîle yapmak için toplaşsalar da onlara aldırmaz. Çünkü o, kimsenin elinde bir şey olmadığını, bütün işlerin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarrufunda olduğunu bilir. İşte bu şuurda olan kişi herkese **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın dediği gibi: "Bütün işlerinizi ve ortaklarınızı toplayın gelin" der.

Yine böylece o kul, **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın, müşriklere:

﴿فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ۞ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ﴾

"Artık (sizin dediğiniz gibi ilâhlarınız, kendilerine ibâdeti engelleyen kişilere zarar verme gücüne sâhip bulunuyorlarsa, bunu ispatlamak üzere) **topluca bana tuzak kurun, sonra da bana** (göz açacak kadar bile) **mühlet vermeyin. Muhakkak ki ben; benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a tevekkül ettim**(; güvenip îtimat ettim)**!"** *(Hûd Sûresi:55-56)* dediği gibi düşmanlara meydan okur.

Zîrâ o, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

Âyet: 71

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى اَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ اِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْاَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ.»

"Eğer onlar sana bir zarar vermek için toplansalar, Allâh'ın sana yazdığından başka hiçbir zarar veremezler. (Kazâ ve kaderleri yazan) **kalemler kaldırıldı,** (alın yazılarının kaydedildiği) **sayfalar**(ın mürekkebi) **kurudu.** (Artık değişecek bir şey yoktur.)" *(et-Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:59, no:2516, 4/284-285; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:1/293, 303)* hadîs-i şerîfine gerçek mânâda îtikat eder.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi Habîbine tesellî vechi üzere inzâl buyurmuştur, şöyle ki **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetinden çektiği eziyet seneleri ne kadar uzun olsa da nasıl kaybolup gitmişse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerden çekeceği birkaç senelik eziyetin de hiçbir zararı olmayacağı evleviyetle sâbittir. Nitekim bu hususta şâir şöyle demiştir:

وَأَحْسَنُ شَيْءٍ فِي النَّوَائِبِ أَنَّهَا إِذَا هِيَ نَابَتْ لَمْ تَكُنْ خُلَّدًا

"Musîbetlerin en güzel tarafı şudur ki onlar,
İsâbet ettikleri zaman ebedî (kalıcı) **olmazlar!"**

Sonra **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın müşriklerin eziyetlerine karşı dâimâ Rabbine tevekkül ettiğini beyân etmiştir ki bir kul Rabbine güvendiği sürece başına gelen hiçbir şeyden aslâ çekinmemiştir.

Ayrıca **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿فَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ﴾

"Ben ancak Allâh'a tevekkül ettim" sözüyle, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e buyrulan:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ﴾

"Ey Nebî! Allâh sana yeter" *(el-Enfâl Sûresi:64)* kavl-i şerîfi hakkında ne kadar fark vardır? İşte böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in meziyeti ve husûsiyeti ortaya çıkmıştır.

Âyet: 72

﴿ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (72)

(فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ) **Eğer yüz çevirirseniz,** (فَمَا سَأَلْتُ) **zâten ben istememiştim,** kimden? (كُمْ) **sizden,** ne istememiştim? (مِنْ أَجْرٍ) **hiçbir ücret,** (إِنْ أَجْرِيَ) **benim ecrim değildir,** (إِلَّا عَلَى اللهِ) **ancak Allâh'a âittir,** daha? (وَأُمِرْتُ) **ben emrolundum,** ne ile? (أَنْ أَكُونَ) **olmamla,** kimlerden? (مِنَ الْمُسْلِمِينَ) **Müslüman kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (benim vaazlarımı kabul etmekten) **yüz çevir**(meye devâm et)**diyseniz, zâten ben sizden** (bu nasîhatlerime karşılık) **hiçbir ücret istememiştim.** (Artık ne beni tamahkârlıkla ithâm ederek, ne de sizden ücret istenip bundan ağırlandığınızı iddiâ ederek, bu îmansızlığınızı meşrûlaştıracak bir bahâneniz kalmamıştır.) **Benim ecrim** (ve mükâfatım) **ancak Allâh'a âittir!** (Siz kabul etseniz de etmeseniz de) **ben** (O'nun emrine hiçbir sûrette karşı gelmeyen, O'ndan başkasından karşılık beklemeyen ve bütün hükümlerine tam mânâsıyla boyun eğen) **Müslüman kimselerden olmamla emrolundum."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, kâfir ümmetine tebliğinden sonra onların tehditlerine aldırmayarak kendilerine meydan okuduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, tebliğinden dolayı ümmetinden ücret istemediğini, buna rağmen onlar inanmazsa kendisinin mesul olmayacağını açıkladığını bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcılara karşı: "Ben sizden bu dâvetim karşılığında bir ücret istemedim ki benden yüz çevirdiniz" dediği bildirilmiştir ki bunun mânâsı: "Benim sizin malınızda gözüm yok, bir insan bir şeye tamah etmeksizin söz söylediği zaman onun sözü kalpte daha tesirli olur, oysa benim yüz yıllar boyunca size meccânen yaptığım vaazlar hiç tesir etmediyse artık ben size önem verecek değilim. Zîrâ sizin bu yüz çevirişiniz özelimde bana zarar vermez" şeklinde anlaşılır.

Âyet: 72

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Ebû Mansûr** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "Siz benim dâvetimi kabul etmekten nasıl yüz çevirdiniz? Oysa ben bundan dolayı sizden bir ücret istememiştim ki îtirâzınızdan dolayı mâzur sayılasınız!?" diye mânâ vermiştir ki buna göre âyet-i celîle:

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾

"(Habîbim!) **Yoksa sen onlardan** (elçilik vazîfeni tebliğe karşılık yüklü) **bir ücret mi talep etmektesin de, bu nedenle onlar büyük bir borç yüzünden ağır yük taşıyan** (ve bu yüzden sana uyamayan) **kimselerdir?"** *(et-Tûr Sûresi:40)* kavl-i şerîfi gibidir. İşte bu mânâya göre cümle-i celîle (îtikat ve ilmihal gibi zarûrî) ilim öğretmekten dolayı ücret almanın yasak olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ câiz olsaydı inkârcıların "Biz para vermemek için bu meseleleri öğrenemedik" şeklinde mâzeret ortaya koyma hakları olurdu ki bu da (tebliğden dolayı ücret istenmesinin) **Allâh**'ın şerî'atlerini yıkıp ortadan kaldırma anlamına geleceğini ispat ederdi. *(Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/299)*

İlmihâl gibi zarûrî mâlûmât dışındaki ilimlerin tâliminden ücret alma husûsundaki diğer meseleler ise aşağıda zikredilecektir!

Görüldüğü üzere **Nûh** *(Aleyhisselâm)* müşriklere kendilerinden hiçbir şekilde korkmadığını açıkladıktan sonra onlara bu sözü sarfetmiştir ki bu da: "İki türlü korku vardır, biri; düşmanın şerrinin ulaşmasından, diğeri ise menfaatlerin kesilmesinden dolayıdır. Benim sizin şerrinizden korkum yoktur. Ayrıca sizden bir menfaatim de yoktur ki onun kesileceğinden korkayım! Dolayısıyla her hâlükârda sizin inkârınız bana aslâ zarar veremez" anlamına gelmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللهِ) **"Benim ecrim** (ve mükâfâtım) **ancak Allâh'a âittir"** kavl-i şerîfinin îzâhında müfessirler: "Eğer benim size getirdiğim hak dinden ve putlarınızı terkedip bir olan **Allâh**'a îmân etmenizden yüz çevirmeniz böyle devâm edecekse, zâten ben sizden bir ücret istemedim ki îmân etmemenizden mesul olayım! Ben sizi hakka dâvet edip size vaaz ettiğime göre mükâfâtımı ancak **Allâh-u Te'âlâ** verecektir. Çünkü ben size hiçbir dünyevî maksatla değil ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı için nasîhatte bulundum" şeklinde mânâlar vermişlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (Ehl-i Sünnet îtikādını öğretmek, Kur'ân okutmak, ilmihal öğretmek, cenâze yıkamak gibi) bir din hizmeti, o işle meşgul olan başka biri bulunmadığı için belli bir şahsın uhdesinde kalırsa o kişinin o hizmetten dolayı ücret alması câiz olmaz.

Peygamberler ve velîler irşad hizmeti kendilerine yüklenmiş olan zatlar oldukları için aslâ ücret ve menfaat temin etmemişlerdir. Dolayısıyla bir kimse bir din hizmeti yapar da mukābilinde bir bedel almazsa muhakkak o, enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın amelini işlemiş olur.

Lâkin sonra gelen âlimler (okuyup öğretenler bollaştığı için) talebe okutmak, ezan okumak, imâmet görevi ve hutbe okumak gibi vazîfelerden dolayı ücret almaya cevaz vermişlerdir. (Ancak bu, yaptıkları ibâdetten dolayı alınan bir ücret olarak değil de, o vazîfeye bağlanıp kaldıkları için çoluk-çocuklarının nafakasını temin edecek başka bir işe gidememelerinin karşılığı olarak değerlendirilmiştir.) Lâkin yine de ücret almak durumunda kalan kişinin bu hususta şuurlu olup niyetini hâlis kılması gerekir, değilse bu konuda tehdit vârid olmuştur.

Şu bilinsin ki; nasîhat ehli olan bir âlim ve muallim bütün insanların kendi elinde hidâyet bulmasını ister, ama bunu, sevenim-sayanım çok olsun diye değil, ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etbâı çok olsun diye ister. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: (فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ) **"Ben ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim"** *(Ebû Dâvûd, en-Nikâh:4, no:2050, 2/875; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:3/537)* hadîs-i şerîfinde ümmetinin çok olmasını istediğini beyân etmiştir.

İşte vaaz edenin gâyesi kendi şânını yürütmek değil de **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in câhını (îtibârını) ayakta tutup ona tâzim etmek olursa onun makāmı çok yüce olur. Nitekim naklediğine göre; **Râbi'a el-Adeviyye** *(Radıyallâhu Anhâ)* bir gün ve gece içerisinde bin rekât namaz kılar ve: "Ben bunlardan bir sevap istemiyorum, lâkin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* diğer nebîlere: 'Benim ümmetimden bir kadına bakın ki bir gün ve gecede bu kadar amel ediyordu' diyerek bununla sevinsin diye kılıyorum" derdi.

İşte ilim öğretenin ve amel edenin niyeti böyle ulvî gâyelere taalluk ederse, şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** herkesin niyetine ve makāmına göre mükâfâtını verecektir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ) **"Ve ben Müslüman kimselerden olmamla emrolundum"** kavl-i şerîfi: "Siz kabul etseniz de etmeseniz de ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine hiçbir sûrette karşı gelmeyen, O'ndan başkasından karşılık beklemeyen ve bütün hükümlerine tam mânâsıyla boyun eğen Müslüman kimselerden olmamla emrolundum" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Âyet: 72

Diğer bir mânâya göre ise, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle onlara: "Ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderine teslim olanlardan olmakla, dolayısıyla size yaptığım bu dâvetten dolayı sizden bana ulaşacak bütün eziyetlere katlanmakla emrolundum. Artık bana ne yaparsanız yapın, benden bu dâveti terk etmemi beklemeyin" demiş olmaktadır.

İbnü Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın: "Ben Müslümanlardan olmamla emrolundum" dediği bildirilmiştir. Bundan da anlaşıldığına göre; İslam başından sonuna kadar bütün peygamberlerin tek dînidir.

Ancak: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ **"(Ey insanlar!) Sizden her biriniz için bir şerî'at ve** (din husûsunda) **açık bir yol tâyin ettik"** *(el-Mâide Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere; şerî'at hükümlerinde farklılık ve tebliğ usûlü olarak izledikleri yollarda taaddüd mevzu bahis olmuştur. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmede geçen "Şir'at" ve "Minhâc" ifâdelerine "Sebîl" ve "Sünnet" yâni izlenilen yol ve usûl mânâsı vermiştir.

Ama **Allâh-u Te'âlâ**'ya teslimiyet mânâsına gelen İslâm, cümle enbiyânın dînî olarak birçok peygamberin dilinden Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiştir. İşte bu âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)* Müslümanlardan olduğunu açıklamışken **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta **İbrâhîm Halîl** *(Aleyhisselâm)*ın beyânını ve hem kendisinin, hem de torunu **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın, oğullarına bu konudaki vasiyetini açıkladığı:

﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

"Hani Rabbi ona: '(Evvelce bulunduğun İslâm üzere sâbit ol ve bütün emirlerime tam mânâsıyla) **teslim ol' buyurmuştu da, o: 'Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti. İbrâhîm de oğullarına o** (İslâm yolu)**nu vasiyet etmişti,** (torunu) **Ya'kûb da!** (Her ikisi de:) **'Ey oğullarım! Şüphesiz Allâh sizin için bu** (İslâm) **dîni**(ni) **seçmiştir. O halde siz ancak Müslümanlar olarak ölün'** (demişlerdi.)**"** *(el-Bakara Sûresi:131-132)* âyet-i kerîmelerinde beyân etmiştir. Yine böylece **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın Müslüman olarak ölmek istediğine dâir duâsını:

﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾

Âyet: 72

"**Ey Rabbim! Gerçekten sen bana** (saltanat ve) **mülkten büyük bir hisse verdin ve bana** (İlâhî kitapların sırları, geçmiş peygamberlerin sünnetlerinin incelikleri ve rüyâlarda görülen) **o önemli hâdiselerin** (tâbir ve) **te'vîlinden çokça bir nasip öğrettin!**

Ey göklerin ve yerin yoktan yaratıcısı! Dünyâda da, âhirette de benim (tüm işlerimin kefîli ve mütevellîsi olan) **velî**(yy-i nîmeti)**m ancak Sensin! Beni Müslüman olarak vefât ettir ve beni** (benden önceki peygamberler gibi) **sâlih kimseler** (zümresin)**e kat!"** *(Yûsuf Sûresi:101)* âyet-i celîlesinde açıklamıştır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bu konuda ümmetine yaptığı teblîği de:

﴿يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ﴾

"Ey kavmim! Eğer Allâh'a (ve âyetlerine) **inanmış kimseler olduysanız,** (O'ndan gayri hiçbir güçten korkmayıp, tüm korkularınızdan kurtulma husûsunda) **ancak O'na îtimat edin! Eğer siz** (Allâh'ın kazâ ve kaderine tam bir samîmiyetle teslim olan) **Müslüman kimseler olduysanız**(, bu tevekküle sâhip olmanız gerekir)**!"** *(Yûnus Sûresi:84)* âyet-i kerîmesinde yer almıştır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a îmân ederek sahâbesinden olan sâhirlerin **Firavun** tarafından îdâm edilmeden önce yaptıkları son duâları da:

﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾

"Ey Rabbimiz! Üzerimize bolca sabır yağdır ve bizi (İslâm'da sebât eden) **Müslümanlar olarak vefât ettir!"** *(el-A'râf Sûresi:126)* şeklinde olmuştur.

Sebe' melikesi **Belkıs**'ın bu husustaki beyânı da:

﴿رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"Ey Rabbim! Muhakkak ben (bunca zaman seni tanımayarak) **nefsime zulmetmişim.** (Şimdi ise) **Süleymân ile birlikte bütün âlemlerin Rabbi olan Allâh'a teslim oldu**(ğumu açıkladı)**m!"** *(en-Neml Sûresi:44)* kavl-i şerîfinde açıklanmıştır.

Allâh-u Te'âlâ Tevrat ile amel eden peygamberlerden bahsederken:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا﴾

Âyet: 72

"Şüphesiz Tevrât'ı Biz indirdik ki onun içerisinde (doğru yolu gösteren) **büyük bir hidâyet ve** (karanlıkta kalmış hükümleri açığa çıkaran) **tam bir nur bulunmaktadır.**

(Allâh'ın Tevrât'taki hükümlerine boyun eğerek) **Müslüman olmuş olan o peygamberler o** (Tevrât kitabının kā)**nunla**(rıyla) **hüküm veriyordu**(lar)**"** *(el-Mâide Sûresi:44)* buyurmuştur ki bu da Tevrât ile amel eden (ve 224.000 peygamberin ekseriyetini teşkil eden) Benî İsrâîl'in tüm nebîlerinin Müslüman olduklarını açıkça ifâde etmektedir.

Başka bir âyet-i celîlesinde de **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ اٰمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾

"Hani (senin seçkin adamların olan) **havârîlere: 'Bana ve peygamberime îmân edin!' diye** (ilham yoluyla) **vahyetmiştim de, onlar: 'Biz îmân ettik, Sen de şâhit ol ki biz gerçekten** (kendisini Allâh'a teslim eden) **Müslüman kimseleriz!' demişlerdi."** *(el-Mâide Sûresi:111)* buyurarak, Havârîlerin de Müslüman olduklarına dâir **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı şâhit tuttuklarını açıklamıştır.

En nihâyetinde **Hâtemürrusül** ve **Seyyidülbeşer Efendimiz** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾

"(Habîbim!) **Sen: 'Muhakkak benim namazım,** (hac ve kurban gibi bütün) **ibâdet**(ler)**im, hayâtım ve ölümüm**(ü kaplayan tüm anlardaki îmânım, işlediğim ve işleyeceğim bütün sâlih amellerim)**, tüm âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur. Kendisi için hiçbir ortak yoktur!**

(Ey muhâtap!) **İşte sana! Ben ancak bunun** (ifâde ettiği ihlâs)**la emrolundum ve ben** (ümmetime nazaran) **Müslümanların ilkiyim' de."** *(el-En'âm Sûresi:162-163)* buyurarak bu ümmetin Müslümanlarının ilki olduğunu açıklaması emredilmiştir.

Bundan dolayı **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْاَنْبِيَاءُ اِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ اُمَّهَاتُهُمْ شَتّٰى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ.»

"Peygamberler, babaları bir, anneleri ayrı olan kardeşlerdir, dinleri birdir." yâni şerî'atlerinin bâzı hükümleri değişse de, inanç esasları birdir. *(el-Buhârî, el-Enbiya:49, no:3259, 3/1270; Müslim, el-Fezâil:145, Ebû Dâvûd, es-Sünne:13; İbnü Kesîr, et-Tefsîr, 7/386)* buyurmuştur ki bunun mânâsı:

"Anneleri ayrı olup babaları bir olan kardeşlerin nesebi bir olduğu gibi biz peygamberler cemaatinin de şerî'at hükümlerimiz farklı olsa da din kökümüz birdir ki o da hiç ortağı bulunmayan bir tek **Allâh**'a ibâdetten ibâret olan İslam'dır" demektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; bir kişinin ameli sırf **Allâh** için olursa **Allâh**'ın gayrinden ücret istemez. Enbiyâullâhın usûlü böyle olduğu gibi bütün evliyâullâhın sünneti de böylecedir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* bu kavliyle: "Eğer siz benim nasîhatimden yüz çevirdiyseniz ben **Allâh**'a dâvet husûsunda sizden bir ücret yâni dünyevî hazlarınızdan bir nasip istemedim, benim ecrim ancak **Allâh**'a âittir yâni bu işten hazzım ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuflarına mazhar olmak ve cemâlini müşâhede etmektir" demiş olmaktadır.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Ben Müslümanlardan olmamla emrolundum"** kavl-i şerîfinin mânâsı:

"Ben sır latîfesi kalp latîfesin(in ona göndereceği düşünceler)den, kalbi nefsin(in vesveselerin)den, nefsi dilinden, dili de yalan, gıybet ve iftirâdan selâmet bulan kimselerden olmamla emrolundum" demektir.

Âyet: 73

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (73)

(فَكَذَّبُو) **Böylece yalanladılar,** kimi? (هُ) **onu,** (فَنَجَّيْنَا) **Biz de kurtardık,** kimi? (هُ) **onu,** daha kimi? (وَمَنْ) **o kimseleri ki,** (مَعَهُ) **onunla berâberdiler,** nerede kurtardık? (فِي الْفُلْكِ) **o gemide,** daha? (وَجَعَلْنَا) **Biz yaptık,** kimi? (هُمْ) **onları,** kimler yaptık? (خَلَائِفَ) **halîfeler,** daha? (وَأَغْرَقْنَا) **suyla boğduk,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **âyetlerimizi,** (فَانْظُرْ) **bak ki,** (كَيْفَ كَانَ) **nasıl oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ) **o korkutulanların âkıbeti.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece onlar onu (Nûh *(Aleyhisselâm)*ı) **yalanla**(makta sâbit kal)**dılar, bunun üzerine Biz onu ve berâberindekileri o gemide kurtardık da, kendilerini** (tûfanla helâk edilen tüm dünyâ halkının yerine geçecek) **halîfeler yaptık ve Bizim âyetlerimizi yalanlamış olan o kişileri suyla boğduk! Bak ki; o** (Allâh'ın azâbından) **korkutul**(dukları halde ibret almay)**anların** (fecî) **âkıbeti nice olmuş."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmiyle olan mücâdelesinde izlediği yolu ve kullandığı üslûbu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesiyle ümmetinin onu tekzîb ettiğini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın da onu, berâberindeki müminlerle birlikte gemide kurtardığını, inkârcı ümmetini ise tûfanla boğduğunu açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbni Kesîr ve ***Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)* ile kâfirler arasında cereyân eden konuşmaları naklettikten sonra bu hâdisenin âkıbetini bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır ki bu husus **Nûh** *(Aleyhisselâm)* ve ashâbı hakkında iki cümle ile belirtilmiştir.

Birincisi: (فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ) **"Biz onu ve berâberindekileri o gemide kurtardık"** cümle-i celîlesi ile **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ve kendisine îmân eden azınlığın dünyâyı kuşatan tûfandan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*a yaptırılan gemiye binerek kurtarıldıkları beyân edilmiştir.

İkincisi ise: (وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ) **"Kendilerini halîfeler yaptık"** cümlesi ile açıklanmıştır ki, bununla da; boğularak helâk edilenlerin yerine **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ve ashâbının dünyâda tasarruf sâhibi kılındıkları beyan edilmiştir.

Kâfirler hakkındaki âkıbet ise: (وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا) **"Bizim âyetlerimizi yalanlamış olan o kişileri suyla boğduk"** cümle-i celîlesi ile beyân edilmiştir. İşte bu kıssayı îmân eden bir kişi dinlediğinde, elbette onun îmanda sebâtına teşvikçi olur ve onları, müşriklerden kurtulan **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbına nasip olan necâta erişme beklentisine sokar.

Bu kıssayı **Mekke** müşrikleri gibi inkârcı bir kimse işittiğinde ise elbette onu "**Nûh** kavminin başına gelen belânın bir misli beni de bulur mu?" şeklinde bir endişeye sevkeder ki, yeni korkutmalar ve terğîbler yapmaktansa geçmişe atıfta bulunarak yapılan bu üslûptaki teşvik ve tehdit elbette insanlar üzerinde daha etkili olur. İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssalarını **Kur'ân-ı Kerîm**'de defaatle zikretmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın gemisinde bulunan birinin dili **Arapça** idi (ki o da İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın eşinin atalarından olan Cürhum idi). *(İbnü Ebî Hâtim, 10491, 6/1970)*

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın tûfanı salıvermesiyle, suyun eksilmeye başlaması arasında altı ay on gece geçmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** tûfanı durdurmak isteyince suyun yüzüne rüzgâr salıverdi, böylece rüzgârın baskısıyla suyun kabarması sâkinleşti. Yerdeki gözenekler de suyu şiddetle çekmeye başladı.

Böylece kırk gün geçince **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yaptığı geminin penceresini açtı ve kargayı salarak suyun durumuna baktırdı. Fakat karga bir gitti, bir daha geri dönmedi.

Sonra güvercini gönderdi, o geri döndü (onun için mübârek oldu). Fakat güvercin ayağını koyacak yer bulamayınca **Nûh** *(Aleyhisselâm)* elini açarak onu ellerinin üzerinde tutup gemiye soktu.

Ardından yedi gün daha bekleyip yine güvercini durum tesbiti için salıverdi. Akşam olduğunda güvercin ağzında bir zeytin yaprağıyla geri döndü. O zaman **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yeryüzünde suyun azaldığını anladı. Bu hal üzere yedi gün daha geçtikten sonra güvercini tekrar saldığında geri dönmeyince **Nûh** *(Aleyhisselâm)* yerin iyice açıldığını anladı." *(İbnü Ebî Hâtim, et-Tefsîr, no:8639, 5/1507; no:10497, 6/1971-1972)*

Âyet: 73

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın gemisinde kurtulanlar kırkı erkek kırkı kadın olmak üzere seksen kişi idiler. Fakat gemiden çıkınca **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın üç oğlu **Sâm, Hâm** ve **Yâfes** ile eşleri dışındakiler zürriyet sahibi olmadan öldüler.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾

"Biz onun zürriyetini, (dâim) **kalanların ta kendileri yaptık."** *(es-Sâffât Sûresi:77)* buyurmuştur. İşte **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın bu üç evlâdından türeyen zürriyet çoğaldı ve ırklara bölündü, **Araplar**, (İsrâiloğulları,) **Persler** ve **Rumlar Sâm**'ın zürriyetindendir, **Habeşliler, Pakistanlılar** ve **Hindistanlılar Hâm**'ın evlâdındandır, **Ye'cûc-Me'cûc, Slavlar** ve **Türkler Yâfes**'in zürriyetindendir.

Üftâde Efendi Hazretleri'nin beyân vechile; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın tûfânının benzeri, her otuz senede bir hafif şekilde zuhûr etmektedir ki bunun netîcesinde çok yağmurlar yağmakta ve birçok şehirler ve evler sellere gark olmaktadır.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme bize, kâfir ekseriyetle değil de mümin ekalliyetle olmamızı tenbih etmekte ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün dünyâ halkına karşı bir avuç Müslümanı kurtardığını bildirerek vazifelerimizi yapmamız hâlinde bizi mutlaka kurtaracağını müjdelemektedir.

Nitekim: ﴿وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ **"İşte** (duâlarında ihlâslı olan) **müminleri de ancak böylece** (güçlü bir yardımla tüm kederlerinden) **kurtarırız!"** *(el-Enbiyâ Sûresi:88)* âyet-i kerîmesinde de **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ı kurtardığı gibi diğer müminleri de en zor şartlarda dahî kurtaracağını açıklamıştır. Zâten:

﴿وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾

"(Habîbim!) **Yer** (yüzün)**de olanların ekserîsin**(i teşkil eden kâfir ve câhiller)**e** (faraza) **itaat edecek olursan, seni**(n gibi bir zâtı bile) **Allâh'ın yolundan saptırırlar. Onlar** (bu sapık yolları izlerken, o yolların kurucusu olan atalarının doğruluğu hakkında) **zandan** (ve tahminden) **başka bir şeye uymuyorlar ve onlar** (Allâh-u Te'âlâ'ya ortak ve çocuk isnat ederken) **ancak yalan söylüyorlar."** *(el-En'âm Sûresi:116)* kavl-i şerîfiyle:

﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾

"Onların çoğu (inançları husûsunda, içi boş bir) **zandan** (ve birtakım tahminlerden) **başka bir şeye uymamaktadır. Oysa gerçekten zan** (ve tahmin diye bilinen şey)**, hak** (ve gerçek sayılabilecek ilim ve îtikat)**tan hiçbir şey yerine geçmez.** (Ya bir de yanlışlığı sâbit olan bir düşünce, ilim nâmına ne ifâde edebilir?)" *(Yûnus Sûresi:36)* âyet-i celîlesi ekseriyetin dâimâ yanlış yolda olduğunu ortaya koymaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ) **"Bak ki; o korkutulanların âkıbeti nice olmuş"** kavl-i şerifindeki hitap bu kıssayı dinleyen herkese tevcih edilmiştir. Böylece **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin başına gelen işin çok büyük bir azap olduğu anlatılırken diğer yandan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarıda bulunduğu müşrikler îkāz edilmiş, öte yandan da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşedilmiş olmaktadır.

Bâzı müfessirlere göre ise; buradaki hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e râci olabilir ki bu mânâya göre âyet-i kerîmenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşetmeye mâtuf olduğu görüşü daha bâriz olur.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Mansûr** *(Rahimehullâh)*: **"Nûh** *(Aleyhisselâm)* bütün kavmine uyarıda bulundu" demiştir ki böylece tûfanda boğulan kimsenin mâzur olmadığını belirtmek istemiştir.

Bu cümle-i celîleye: "Tüm uyarılanların yâni onlardan dâvete icâbet edenlerin de, etmeyenlerin de âkıbeti nasıl oldu bir bak!" şeklinde de mânâ verilmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede geçen: **"Uyarılanların âkıbeti"** ifâdesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın sürekli âdetinin kulları uyarmak olduğunu ve uyarıda bulunmadan bir toplumu helâk etmeyeceğini açıklamaktadır. Zîrâ uyarılanın artık mâzereti (bahânesi) giderilmiş demektir.

Burada geçen "Nazar" kelimesi lügat îtibâriyle "Bakmak" anlamına gelse de bu bakış bâzen basar (göz görüşü) ile bâzen de basîret (kalp görüşü) ile vâki olur. Burada da "İbret alma" anlamına gelen "Basîret" mânâsı kastedilmiştir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de, kendilerine uyarıda bulunduğu müşriklerin de **Nûh** kavminin başına gelenleri baş gözleriyle seyretme imkânı yoktur.

Âyet: 73

Bu cümle-i celîlenin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi uyarmadan helâk etmez. Elbette insan yanlış yapar, ama **Allâh-u Te'âlâ** Rahîm olduğu için ona mühlet verir, sonra uyarıcı gönderir, bâzen onu korkutucu rüyâlarla ikaz eder, yanlış amelleri olduğuna veyâ malında haram bulunduğuna yahut birine zulmettiğine dâir kendisine, rüyâsında işâretler gösterir. Artık o kişinin o rüyâyı ciddiye alması ve tevbe etmesi gerekir, değilse korktuğu başına gelir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** kişiyi ilk günahında cezalandırmaz. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أُتِيَ بِسَارِقٍ فَقَالَ: وَاللهِ مَا سَرَقْتُ قَطُّ قَبْلَهَا، فَقَالَ: «كَذَبْتَ! مَا كَانَ اللهُ لِيُسْلِمَ عَبْدًا عِنْدَ أَوَّلِ ذَنْبِهِ.» فَقَطَعَهُ.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a bir hırsız getirildiğinde: "Vallâhi ben bundan önce hiç çalmamıştım" deyince ona:

"Yalan söyledin! Allâh bir kulunu ilk günahında (cezaya) **teslim etmez"** buyurarak elini kesmiştir. *(el-Beyhakî, es-Sünen'l-kübrâ, no:17277, 8/479)*

Yine böylece **İmâm Şîrâzî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiğine göre; bir adam Emîru'l-mü'minîn **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* zamanında bir kadınla zinâ etti ve: "Vallâhi ben ancak bu defa zinâ ettim" dedi.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

رُوِيَ أَنَّ رَجُلًا زَنٰى بِامْرَأَةٍ فِي زَمَانِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: وَاللهِ مَا زَنَيْتُ إِلَّا هٰذِهِ الْمَرَّةَ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «كَذَبْتَ! إِنَّ اللهَ لَا يَفْضَحُ عَبْدَهُ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ.»

"Yalan söyledin! Şüphesiz Allâh, kulunu ilk seferinde rüsvay etmez" buyurdu. *(eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb, 3/347; Fahrurrâzî, et-Tefsîrü'l-kebîr, 23/324)*

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (74)

(ثُمَّ بَعَثْنَا) **Sonra Biz gönderdik,** kimden sonra? (مِنْ بَعْدِهِ) **ondan sonra,** kimleri gönderdik? (رُسُلًا) **çok değerli peygamberleri,** kimlere gönderdik? (إِلَى قَوْمِهِمْ) **kavimlerine,** (فَجَاءُو) **hemen getirdiler,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi getirdiler? (بِالْبَيِّنَاتِ) **pek açık mûcizeleri,** (فَمَا كَانُوا) **ama olmadılar,** nedir olmadılar? (لِيُؤْمِنُوا) **inanırlar,** neye? (بِمَا) **o şeye ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِهِ) **onu,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** (كَذٰلِكَ) **İşte sana! Böylece,** (نَطْبَعُ) **Biz mühür basarız,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ) **o haddi aşan kimselerin kalpleri üzerine.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra onun ardından çok değerli nice peygamberleri kavimlerine gönderdik de, kendileri onlara (doğruluklarına delâlet eden) **pek açık mûcizeler getirdiler. Ama onlar** (nice mûcizeler gördükten sonra bile) **daha önce** (mûcizeler görmemişken) **kendisini yalanlamış oldukları o şeye aslâ inanır olmadılar. İşte sana! Biz** (kâfirlik ve inatçılıkta) **haddi aşan o kişilerin kalpleri üzerine böylece** (muhkem ve sağlam bir) **mühür basarız."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden kavmini tûfan ile helâk ettiğini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlesinde **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan sonra da insanları başı boş bırakmadığını, onlara sürekli peygamberler ve mûcizeler gönderdiğini fakat onların îmâna gelmediğini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Nesefî, Beğavî, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan sonra birtakım rasuller gönderdiğini beyân etmiş fakat onların isimlerini zikretmemiştir. Ancak **Hûd, Sâlih, İbrâhîm, Lût** ve **Şu'ayb** *(Aleyhimüsselâm)* ın **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan sonra gönderilen peygamberlerden oldukları diğer âyet-i kerîmelerle bildirilmiştir.

Âyet: 74

Müfessirlerin beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan sonra birtakım peygamberlerin, kavimlerine gönderildiği ve onların tekzible karşılandığı açıklanmıştır. Zîrâ **Âdem** *(Aleyhisselâm)* zamânından beri bütün insanlar İslâm üzere idiler. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Âdem** ile **Nûh** *(Aleyhimesselâm)* arasında on asır geçmiştir ki onların hepsi de İslâm üzere idiler" demiştir. *(el-Hâkim, el-Müstedrek, 2/442; İbnü Kesîr, et-Tefsîr, 7/387; İbnü Sa'd, et-Tabakât, 1/44)*

Nihâyet insanlar puta tapma şirkini ihdâs edip azgınlık yapınca **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı onlara göndermiştir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere bundan dolayı kıyâmet günü müminler şefaat kapısının açılması için ilk önce **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a gittiklerinde o kendilerine bu işin ehli olmadığını beyân ettikten sonra:

«وَلٰكِنِ ائْتُوا نُوحًا، فَإِنَّهُ أَوَّلُ رَسُولٍ بَعَثَهُ اللهُ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ.»

"Lâkin siz Nûh'a gidin, zîrâ şüphesiz o, Allâh'ın yer halkına gönderdiği ilk rasûldür" diyecektir. *(el-Buhârî, et-Tevhîd:19, no:6975, 6/2696; Müslim, no:327; et-Tirmizî, no:2436; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, 6/11286; İbnü Mâce, no:3307; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, 2/331, 435; İbnü Kesîr, et-Tefsîr, 7/387)*

Bu âyet-i kerîmede Peygamberlerin Efendisini, Nebîlerin ve Rasüllerin Sonuncusunu inkâr eden **Arap** müşriklerine çok büyük bir tehdit vardır, zîrâ geçmiş peygamberleri inkâr edenlerin helâk edildiğinin **Mekke** müşriklerine bildirilmesi onların da yakında helâk edileceğine dikkat çekmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan sonra **Mekke** müşriklerine varıncaya kadar nice kavimleri helâk ettiğini:

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾

"Nûh'tan sonra (gelip geçen Âd ve Semûd gibi) **asırlar** (halkın)**dan nicelerini** (inkâr ve isyanları sebebiyle) **helâk etmişizdir. Kullarının günahlarını**(n iç yüzünü de, görünen kısmını da hakkıyla idrâk edip ona göre cezâlarını verecek olan bir) **Habîr ve Basîr olarak senin Rabbin yeterli olmuştur!"** *(el-İsrâ Sûresi:17)* âyet-i kerîmesinde açıklayarak onları ayrıca tehdit etmiştir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ) **"Onlara beyyineler getirdiler"** kavl-i şerîfinde geçen **"Beyyinât"**ın mânâsı, peygamberlerin doğruluğuna delâlet eden ve dâvâlarını ispat eden açık deliller ve mislini yapmaktan herkesi âciz bırakan âşikâr mûcizelerdir ki **Allâh-u Te'âlâ** her peygambere mutlaka bir mûcize vermiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ) **"Ama onlar daha önce kendisini yalanlamış oldukları o şeye aslâ inanır olmadılar"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinden sonra gelen kavimlerin de peygamberleri tekzîb ve inkâr husûsunda aynı yolu izlediklerini ve **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcı kavminin başına gelen azâbı duymalarının onları şirkten caydırmadığını açıklamıştır ki böylece:

"Bütün müşriklerin ve inkârcıların tabiatı aynıdır, nitekim onlar, peygamberlerin gönderilmesinden önce gerçeği bilmeyen câhiliyyet ehli idiler, fakat peygamberler gönderilip kendilerine mûcizeler gösterildikten sonra da sanki kendilerine hiçbir peygamber gönderilmemiş gibi aynı inkâra devâm ettiler. Böylece onların iki hâlinin arasında bir fark olmadığı ortaya çıkmış oldu" buyrulmak istenmiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen: **"Evvelce yalanladıklarına sonradan îmân eder olmadılar"** kavl-i şerîfine müfessirler:

"Müşrikler câhiliyet zamânında tevhîd kelimesini kendilerine gönderilen bir peygamberin ağzından duymadıkları dönemde eski ümmetlerden kendilerine ulaşan hakîkatleri, örneğin tevhidle ilgili konuları, **Âd** kavminin bakiyyelerinden olan **Semûd** kavminden kulaktan kulağa duyduklarını zaman inkâr ettikleri gibi, kendilerine peygamberler gelip delillerle ve mûcizelerle tevhîdi açıkladıktan sonra da sanki kendilerine hiçbir nebî gönderilmemiş gibi inkâra devâm ettiler" mânâsı vermişlerdir.

Diğer bir tefsire göre ise mânâ: "Kâfirler kendilerine peygamber gönderildiğinde, onu hiç dinleyip anlamadan inkâr ettikleri gibi yıllarca süren dâvetinden ve gösterdiği onca mûcizeden sonra da hiç îmâna gelmediler" şeklindedir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

"Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile), **on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz"** *(el-En'âm Sûresi:110)* kavl-i şerîfi de bu mânâdan haber vermektedir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredilen bir mânâ ise: "**Nûh** kavminin önceden inkâr ettiklerine, sonra gelen müşrikler de hiçbir zaman îmân etmemişlerdir" şeklindedir.

Âyet: 74

Yine aynı tefsirde geçen diğer bir mânâ ise: "Kâfirler zerreler hâlinde (ruhlar âleminde) iken: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) **"Ben sizin** (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** hıtâbına karşı, dilleriyle: (بَلَى) **"Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**!"** *(el-A'râf Sûresi:172)* diyerek îmân etmiş gibi görünseler de kalplerinden inkâr ettikleri gibi, dünyâya geldikten sonra da bu inkârlarını açığa vermişlerdir" şeklindedir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 11/26)*

Zikredilen bu mânâyı ***"Rûhu'l-beyân"*** sâhibi şu ifâdelerle açıklamıştır: "Şunu bil ki; şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** kullarının ruhlarından söz aldığı mîsak gününde herkesi tevhîde çağırmıştır, sonra vakitleri geldikçe ruhların cismânî âleme inmeleri vuku bulduğunda insan rûhu o İlâhî dâveti kabûl edip gereğince amel etmeye dâimâ dâvetçi olmuştur.

Lâkin (ilm-i ezelîde inkârı seçeceği bilindiği için) aslî ve ezelî bedbahtlıkla şakî olan bâzı ruhlar, mîsak âleminde içlerinden kabûl etmedikleri o hâli dünyâda da sürdürmüşler, bu nedenle enbiyânın dâvetine ve mûcizelerine îmân etmemişlerdir. Demek ki peygamberleri inkâr etmek aslında rûhun tekzîbinden kaynaklanmaktadır ki o da ruhlar âleminde vuku bulmuştur.

Şöyle ki bütün ruhlar, perdelerin arkasından: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) **"Ben sizin** (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** hıtâbını duyduklarında topluca: (بَلَى) **"Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**!"** *(el-A'râf Sûresi:172)* cevâbını vermişlerdir.

Lâkin dünyâda îmân edecek olanların ruhları orada îmânın hakîkatine erişerek bu cevâbı verirken, dünyâya indiklerinde kâfir olacak olanların ruhları ise dedikleri sözün hakîkatini anlamadan Müslümanları taklit ederek **"Evet"** demişlerdir.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ) **"İşte sana! Biz haddi aşan o kişilerin kalpleri üzerine böylece mühür basarız"** kavl-i şerîfi: "**Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı yalancı saymaları sebebiyle dalâleti tercih eden **Nûh** kavminin kalplerini mühürleyip sonra onları tûfanda boğduğumuz gibi, peygamberlerine karşı haddi aşan ve inkâr yoluna başvuran müşriklerin kalpleri üzerine de böylece îmansızlık damgasını ve azap karârını vururuz" şeklinde tefsîr edilmiştir.

İşte bu tefsir, Ehl-i Sünnet ulemâsının: "**Allâh-u Te'âlâ** istediği mükellefin îmânına mâni olur, artık **Allâh-u Te'âlâ** kimin kâfirliğini dilediyse o kişi îmân edemez" görüşünün doğruluğuna delâlet etmektedir. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın mühürlediği bir kalpten îman beklenemez.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** îmân etmek isteyen ve hidâyet arayan bir kalbi aslâ kâfirliğe mecbur etmez, ancak kişi kendi özgür irâdesiyle kâfirliği tercih ederse o zaman da **Allâh-u Te'âlâ** ona zorla îman nasip etmez. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın kalpleri mühürlemesi, o kalplerin kendi tercihleri sebebiyledir. Nitekim:

﴿بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾

"Doğrusu (onlara vaaz-u nasîhatin kâr etmemesi, yaratılıştan perdeli ve mühürlü olduklarından dolayı değildir. Bilakis) **kâfirlik** (yolunu seçme)**leri sebebiyle Allâh** (sonradan) **onlar üzerine mühür basmıştır"** *(en-Nisâ Sûresi:155)* kavl-i şerîfi Ehl-i Sünnet'in görüşünün doğruluğunu tescillemektedir.

Ulemânın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir kulun kalbini mühürlemek istediği zaman onu damgalar, artık o hidâyet bulamaz. Lâkin bu: "O kişi bunu hak etmeden ve irâdesini hidâyet bulma yönünde kullanırken **Allâh-u Te'âlâ** onun kalbini mühürler" anlamında değildir. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** yaratma manasında mühürleme fiilini Kendisine nispet etmiştir, yoksa bu, sebebiyet manasında kulların irâdelerinin bu yaratmanın müsebbibi olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ، فَإِنْ هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صُقِلَتْ، وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تُغْلِقَ قَلْبَهُ، فَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللهُ: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

"Şüphesiz kul bir günah işlediği zaman kalbine (siyah) **bir nokta vurulur. Eğer o** (günahtan) **vazgeçip istiğfâr ederek tevbe ederse o** (nokta kalpten silinerek) **cilalanır. Eğer** (o günaha) **tekrar dönerse o** (kara nokta) **artırılarak nihâyet kalbini kapatır. İşte Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Hayır! Doğrusu kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeyler** (ve sıralı işlemiş oldukları günahlar) **onların kalplerinin üzerini** (manevî bir) **pasla kaplamıştır.** (İşte böylece ölen kalpleri âyetlerden tesirlenmeyecek bir hal almıştır.)' **kavl-i şerîfinde zikrettiği 'Rân' ifâdesi budur."** *(en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10179, 9/169; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:7952, 13/333; et-Tirmizî, no:3334; İbnü Mâce, no:4244; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:930; el-Hâkim, el-Müstedrek:2/517; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:7203)* hadîs-i şerîfi bu hususta açık bir nass teşkil etmektedir.

Âyet: 74

Demek ki; bu âyet-i kerîmede kalpleri mühürleme işi **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet ediliyorsa burada mutlaka kulların devreye soktuğu sebepler mevcut demektir. Nitekim:

﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Ama onlar (haktan) **kayınca Allâh da onların kalplerini kaydırdı. Zâten Allâh**(, arzusunu ve gücünü hidâyet yönünde sarf etmeyerek emrinden çıkan) **o fâsıklar toplumunu** (doğru yolu bulmaya) **hidâyet etmez."** *(es-Saff Sûresi:5)* âyet-i kerîmesi bu konuya son noktayı koymuştur.

Zîrâ bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "**Allâh**'ın bir şeyi yaratması, irâdesi doğrultusundadır, irâdesi ise ilmine göredir, ilmi de olayların gerçek yüzleriyle alâkalıdır. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**, bu kullarının, kendilerine verilen seçim haklarını sapıklık ve körlük yönünde kullanacaklarını bilmiş ve bu ilmine binâen onlara hakkı kabulü nasip etmemiştir" demektir.

Ancak burada şu hususa dikkat çekmemiz gerekir ki; **Allâh-u Te'âlâ** burada kalplerini mühürlediği kimselerden bahsederken onların bir özelliğini açıklamıştır ki o da i'tidâ yâni haddi aşma ve tecâvüz vasfıdır.

Bu ise genel mânâda insanların haklarını yeme şeklinde târif edilebilir ki bunun en ufak misâli; bir insanı bir saat beklettiğinde sebepsiz yere vaktini çalmış olursun. İleri derecedeki örneklerini açıklayacak olursak; haksız yere malını aldığında onu gaspetmiş ve malına karşı tecâvüzde bulunmuş olursun. Yine böylece bakman helâl olmayan bir kadına baktığın zaman eşinin veya babasının ırzına karşı bir i'tidâda bulunmuş olursun. Nitekim:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۞ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۞ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾

"O kimseler ki; onlar tenâsül uzuvlarını (haramlara karşı) **devamlı koruyucudurlar. Ancak eşlerine ya da** (câriyelerden) **sağ ellerinin sâhip bulunduğu şeylere karşı** (korumaları) **müstesnâ! Çünkü gerçekten de onlar** (bunlarla yaptıkları meşrû ilişkilerinden dolayı) **tenkit edilmiş değillerdir. İşte sana! Artık her kim** (dört hür hanım ve sınırsız câriyeden istifâde gibi) **bu**(nca geniş helâl ala)**ndan ötesini arar** (da, şehvetini gayr-i meşrû yollardan tatmine kalkışır)**sa, işte ancak onlar, tam mânâsıyla haddi aşanların ta kendileridir!"** *(el-Mü'minûn Sûresi:5-7)* âyet-i kerîmelerinde nâmahreme bakmanın udvân olduğu açıklanmıştır ki; i'tidâ ile udvân aynı kökten gelmekte olup mânâları haddi aşmak ve haksızlık yapmak demektir.

Bir insan sana bir kötülük yaptığında sen ona misliyle mukâbele etmeyip daha büyük bir kötülük yaparsan yine haddi aşmış olursun.

Hâsılı; haddi aşanlar hidâyet bulamazlar, zîrâ zulüm ve haddi aşmak insanı **Allâh-u Te'âlâ**'dan koparır ve Rabbinden hicaplı hâle getirir.

Artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın nurlarının kendisinden engellendiği kişinin kalbine hidâyet girmesi nasıl beklenebilir? Ama insanlara karşı haksızlıktan ve zulümden uzak duranlar ne kadar câhil olsalar da kalpleri mühürlü olmadığından vaaz-u nasihatten etkilenmeleri ve çabuk kabul etmeleri daha ziyâde umulur.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlelerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerinin haberlerini anlattı, onların bütün hallerini kendisine şerhetti, sonra onu onların hepsinden üstün etti.

Böylece onlar yıldızken o dolunay oldu, onlar ırmak iken o deniz oldu, sonra enbiyâ gerdanlığı onunla dizildi, ancak onun nûruyla gündüzleri parladı ve ancak onun zuhûruyla sayıları hitâma erdirildi.

"Rûhu'l-beyân ve İbnü Acîbe" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** her ümmete Kendisini hatırlatan ve onları **Allâh**'a dâvet eden bir rasûl gönderdiği gibi her asırda da halkı **Allâh**'ın mârifetine ve husûsî tevhîdine dâvet eden bir veliyy-i ârif göndermiştir.

Artık kimin hakkında ezelî inâyet sebkat ettiyse hiçbir mûcize ve kerâmet istemeden onlara îmân eder. Ama kimin hakkında hızlân (rüsvaylık) kararı geçtiyse o da bin tâne mûcize görse tasdik etmez.

Şu da bilinsin ki **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlere karşı azgınlık edenlerin kalplerine mühür bastığı gibi velîlerine karşı azgınlık edenlerin kalplerini de mühürler. **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi bu hâle düşmektekten muhâfaza eylesin. Âmîn.

Nitekim bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ**:

«مَنْ عَادٰى لِي وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ.»

"Her kim Benim velî bir kuluma düşmanlık ederse, muhakkak Ben ona harp açarım" *(el-Buhârî, er-Rikāk:38, no:6137, 5/2384)* buyurmuştur.

Âyet: 75

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَإِهِ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (75)

(ثُمَّ بَعَثْنَا) **Sonra Biz gönderdik,** kimden sonra? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **onlardan sonra,** kimi gönderdik? (مُوسٰى) **Mûsâ'yı,** daha? (وَهٰرُونَ) **Hârûn'u,** kime gönderdik? (إِلٰى فِرْعَوْنَ) **Firavun'a,** daha kime? (وَمَلَئِهِ) **ulu kişilerine,** ne ile gönderdik? (بِاٰيَاتِنَا) **âyetlerimizle,** (فَاسْتَكْبَرُوا) **ama onlar büyüklük tasladılar,** daha? (وَكَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (قَوْمًا) **bir toplum,** öyle toplum ki, (مُجْرِمِينَ) **mücrim kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra onların ardından Firavun'a ve (kavminin) **ulu kişilerine âyet** (ve mûcize)**lerimizle birlikte Mûsâ ve Hârûn'u gönderdik.**

Fakat onlar büyüklük tasladılar da, (en büyük günah olan şirki irtikâb etmiş) **mücrimler topluluğu oldular/*fakat onlar büyüklük tasladılar. Zâten onlar*** *(öteden beri büyük günahları ve)* ***cürmü âdet edinen bir toplum olmuştular*****/."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetini helâk etmesinin ardından, insanlara sürekli peygamberler ve mûcizeler gönderdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesinde ise, kavimler içerisinde özellikle **Firavun**'a ve kavmine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı mûcizelerle gönderdiğini fakat onların kibrederek inkâr ettiğini açıklamıştır.

"Beyzâvî, Nesefî, Fîrûzâbâdî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile kendisinden önce doğmuş olan ağabeyi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı, **Firavun**'a ve kavminin ulularına birtakım âyet ve mûcizelerle gönderdiğini açıklamıştır ki bu mûcizelerden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا﴾

Âyet: 75

"Andolsun ki; elbette muhakkak Biz Mûsâ'ya pek açık dokuz mûcize vermiştik. İşte İsrâiloğullarına sor ki; hani o (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*) **onlara geldiği zaman Firavun ona:**

'Ey Mûsâ! Gerçekten elbette ben, senin büyülenmiş /*büyücü*/ bir kimse olduğunu (ve bu yüzden aklın karışarak peygamberlik iddiâsına kalkıştığını) **sanıyorum!' demişti."** *(el-İsrâ Sûresi:101)* kavl-i şerîfinde açıklanan dokuz mûcizedir.

Bu âyet-i kerîmede zikredilen dokuz mûcizeden ikisi:

﴿فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ۞ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾

"Bunun üzerine o, asâsını (yere) **bıraktı da birdenbire o** (değnek), (hiç şüphe götürmeyecek şekilde) **iri ve uzun apaçık bir ejderhâ oluverdi.**

Bir de elini (koynundan) **çıkardı ki birden bire o, seyredenler için** (âdet dışı nurlar saçarak, herkesin gözünü gayr-i ihtiyârî kendisine çeviren) **bembeyaz bir şey** (hâlinde görünüver)**di."** *(el-A'râf Sûresi:107-108)* âyet-i kerîmelerinde geçen iki mûcizedir ki onlar da; yere bıraktığında ejderhâya dönüşen **asâ** ve elini yakasının içine sokup çıkardığında gözleri kamaştıracak derecede parlayan **yed-i Beyzâ**'dır.

Bu dokuz mûcizeden beşi de:

﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾

"(Hiddetli bir mîzâca sâhip olan ve duâsı müstecâb olan Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ın, bu inatçılık ve inkâr karşısında yaptığı bedduâ netîcesinde) **Biz de hemen** (zaman bakımından) **ayrı ayrı âyet** (ve mûcize)**ler olmak üzere onlar üzerine tûfânı, çekirgeleri,** (buğday güvesi, pire ve kene gibi) **haşereleri, kurbağaları ve kanı gönderdik. Yine de** (onlara inanmaktan) **büyüklendiler ve suçlular toplumu ol**(makta dâim ol)**dular."** *(el-A'râf Sûresi:133)* âyet-i kerîmesinde bildirilen: "Tûfân, çekirgeler, haşereler, kurbağalar ve kan" mûsibetleridir.

İbni Abbâs, Sa'îd ibni Cübeyr ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zevâtın müşterek rivâyetlerine göre; sihirbazlar îmân edip **Firavun** mağlup olarak dönünce, o ve kavmi kâfirlikte ısrâra karar verdiler.

Âyet: 75

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** azap âyetlerini üzerlerine peş peşe göndermeye başladı.

Evvelâ onları kıtlık ve mahsüllerde noksanlıkla yakaladı, fakat îmân etmemeleri üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bedduâ yapınca bu âyet-i kerîmede zikredilen sıra üzere belâlar üzerlerine yağmaya başladı.

İlk önce sekiz gün süren şiddetli bir karanlık içerisinde **tûfân** sayılacak kadar öyle yağmur yağdı ki kimse evinden çıkamadı ve su evlerin içerilerine dolup boğazlarına kadar ulaştı.

Ama israîloğullarının evleri onlarla iç içe olduğu halde onların evine bir damla düşmedi. Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a mürâcaat ederek bir sonraki âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere ondan belânın açılması için duâ istediler ve îman sözü verdiler.

Fakat duâ netîcesinde belâ kalkmasına rağmen îmân etmemeleri üzerine bu sefer **Allâh-u Te'âlâ**, onlara **çekirge sürüleri** musallat ederek elbiselerine varıncaya kadar, kapılarını, tavanlarını ve bütün ekinlerini yedirtti. Tekrar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a mürâcaat ettiler, o da sahraya çıkarak asâsıyla doğu ve batı tarafına doğru işâret edince çekirgeler geldikleri taraflara döndüler.

Onlar yine îmân etmeyince bu sefer **Allâh-u Te'âlâ**, üzerlerine (buğday güvesi, pire ve kene gibi) **haşereleri** musallat etti, onlar da çekirgelerin bıraktığı ne varsa yediler, yemeklerinin içine, hattâ elbiseleriyle derilerinin arasına kadar girip derilerini emdiler.

Onlar yine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan duâ istediler, belâ kalktığında ise: "Bu sefer gerçekten senin sihirbaz olduğuna kanaat getirdik!" dediler. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine **kurbağaları** yolladı, o derece ki hangi elbise ve yemek açılacak olsa içerisinde mutlaka kurbağa bulunuyordu, yatakları onlarla doldu, kaynayan kazanlarına sıçrıyorlardı, hattâ konuşurken ağızlarına giriyorlardı.

Yine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yalvardılar, bu sefer kendilerinden kuvvetli söz aldı ve duâya sarıldı, **Allâh-u Te'âlâ** da belâyı açınca yine sözü bozdular.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine **kan** gönderdi, böylece bütün suları kana dönüştü, o kadar ki bir **Kıptî** ile **İsrâîlî** aynı kaptan içecek olsalar, **Kıptî**'nin tarafı kan, **İsrâîlî**'nin tarafı ise su oluyordu. Hattâ bir **Kıptî**, **İsrâîlî**'nin ağzından suyu emiyordu da ağzında kana dönüşüyordu. *(el-Beyzâvî, en-Nesefî, el-Hâzin, el-Âlûsî, el-A'râf Sûresi:133. âyet-i kerîme)*

Dokuz mûcizeden sekizincisi ise **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın: ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ﴾ **"Ey Rabbimiz! Onların** (Sana isyan yolunda kullandıkları bu) **mallarını helâk et!"** *(Yûnus Sûresi:88)* bedduâsı üzerine gerçekleşen **tams hâdisesi**dir ki **İbnü Abbâs, Katâde** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; bu bedduâ üzerine **Firavun** hânedânının malları, ekinleri, dirhem ve dînarları (altın-gümüş paraları) ve bütün mücevherleri taşa dönüşmüştür. *(el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/280)*

Dokuzuncu mûcize ise; **Firavun** ve hânedânı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve ümmetine denizin kenarında yetişmek üzereyken denizin yarılarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve ümmetinin ayakları ıslanmadan selâmetle karşıya geçmeleri mûcizesidir ki bu durum:

﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾

"Hemen Biz Mûsâ'ya: 'Asân ile o denize vur!' diye vahyettik. Böylece (o, bu emri uyguladığı anda) **o** (deniz) **derhal yarıl**(arak on iki yol hâlini al) **dı da sonunda her bir parça büyük bir dağ gibi** (sâbit) **oluverdi."** *(eş-Şu'arâ Sûresi:63)* âyet-i celîlesinde bildirilmiştir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ) **"Fakat onlar büyüklük tasladılar da mücrimler topluluğu oldular"** kavl-i şerîfi: **"Firavun** ve hânedânı en büyük mûcizeleri gördükleri halde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dâvetini kabul etmekten büyüklendiler ve en büyük cürm ve günah olan şirki irtikâb ettiler" şeklinde tefsîr edilmiştir. Zîrâ günahlar içerisinde ve kibir türleri arasında en büyük cürm, bir kulun, Rabbinden gelen ve mûcizelerle hak olduğu sâbit olan dîni hafife almasıdır.

Nitekim mel'ûn **Firavun**'un **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a söylemiş olduğu:

﴿أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ﴾

"Biz seni yeni doğmuşken (himâye etmek üzere) **içimizde büyütmedik mi?! Sen ömründen yıllarca aramızda kalmadın mı?!"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:18)* hezeyânı, yine böylece:

﴿أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ۞ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ﴾

Âyet: 75

"Mısır'ın saltanatı bana âit değil midir? İşte şu ırmaklar benim (saraylarımda) **altımdan akmakta değil midir? Hâlâ** (benim üstünlüğümü) **görmeyecek misiniz?**

Yoksa ben, kendisi hakir ve zayıf olan, (dilindeki pelteklikten dolayı merâmını) **açıklamada bulunmaya yakın dahî olamayan şu kişiden daha hayırlı değil miyim?"** *(ez-Zühruf Sûresi:51-52)* âyet-i celîlesinde geçen mütekebbir ifâdeleri onun ne kadar kibirli biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Buraya kadar zikredilen mânâ; **Firavun** ve hânedânının kibirlenip iman etmeyerek mücrim olduklarını vurgulamıştır. Müfessirlerin zikrettiği diğer bir mânâ ise: **"Zâten onlar** öteden beri büyük günahları ve **cürmü âdet edinen bir toplum olmuştular,** onun için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gibi bir peygambere îman onlara nasip olmadı" şeklindedir ki bu mânâ, onların **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a iman edemeyişinin sebebine dikkat çekmektedir.

İşte bizim buradan çıkaracağımız ders şudur ki; bir mümin **Firavun** ve hânedânı gibi kibirli olmamalı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zemmettiği sıfatlardan uzak olmalı ve herkese karşı tevâzulu bulunmalıdır.

Özellikle okuyup okutanların ve sözlerinin insanlara tesir etmesini isteyen vâizlerin ve nasîhat edenlerin âzamî derecede mütevâzi olmaları icap eder. Nitekim: ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ **"(Soyca uzak da olsalar) sana tam mânâsıyla uymuş olan o müminlere de** (şefkat) **kanadını alçalt!"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:215)* kavl-i şerîfi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bu hususa irşâd etmiştir.

Kibir ise zâten cehennem ehlinin sıfatı olup insanı cennetten uzak edeceğinden hiçbir Müslümana yakışmayan helâk edici bir vasıftır.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ.»

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişi cennete giremez" *(Müslim, el-Îmân:39, no:91, 1/93)* buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfte kibir sahibinin cennete giremeyeceği bildirilmiştir, oysa Müslümanlardan kibirli olanlar mevcuttur.

Bundan dolayı âlimler bu hadîs-i şerîfe: "Kibirli kişi, kalbinde kibir varken cennete giremeyecek, nihâyet cezâsını çekerek o kötü sıfat ondan sökülüp alındıktan sonra cennete girebilecektir" şeklinde mana vermişlerdir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; nefis ve kötü sıfatları, **Firavun** ve hânedânına, ruh ve onun iyi sıfatları da **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a benzer. Onlara gösterilen âyetler ise Lâilâhe illâllâh zikrine benzer.

Nasıl peygamberlerin dâveti karşısında **Firavun** ve adamlarının kibri artarak kötülüğü emreden mücrim bir toplum oldularsa, ruh cânibi nefis ve kötü sıfatlarını da tevhîd zikrine dâvet ettiğinde, **Firavun** gibi kendisine rablik isnâd eden ve kendinden gayri bir ilâh ispat (kabul) etmeyen nefis îtiraz eder ve zikre yanaşmaz.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** nefsin bu kötü vasfı hakkında:

﴿أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا﴾

"(Habîbim!) Kötü arzusunu ilâhı edinmiş o kimseyi gördün mü? Şimdi ona sen mi bir vekil olacaksın?" *(el-Furkān Sûresi:43)* buyurmuştur.

Âyet: 76

﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (76)

(فَلَمَّا جَاءَ) **Ne zaman ki geldi,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne geldi? (اَلْحَقُّ) **hak,** kim tarafından? (مِنْ عِنْدِنَا) **Bizim tarafımızdan,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (إِنَّ هٰذَا) **gerçekten işte bu,** nedir? (لَسِحْرٌ) **elbette bir büyüdür,** öyle büyü ki, (مُبِينٌ) **pek açık.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Artık onlara tarafımızdan hak (olan din ve bunu ispat etmek üzere ejderhâya dönüşen asâ ve benzeri mûcizeler) **geldiği zaman** (inkâra mecal bulamayınca, fakat inatlarından îmâna da yanaşmayınca)**: 'Gerçekten de işte bu, elbette** (büyü oluşu) **pek açık** */pek üstün/* **bir sihirdir' dediler."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Firavun**'a ve kavmine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı mûcizelerle gönderdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesinde onların mûcizelere inanmaya yanaşmayıp aksine onlara sihir dediklerini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen "Hakk"tan maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun** ve hânedânına açıkladığı dokuz mûcizedir ki burada mûcizeler hakkında kullanılan "Hakk" tâbiri; mûcizelerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla var olan ve herkesin gördüğü gerçek olaylar olduğuna, büyücülerin sanatı gibi hayal ve gözboyama ürünü olmadığına dikkat çekmektedir.

Zâten akabinde müşriklerden nakledilen:

﴿إِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ﴾

"Gerçekten de işte bu, elbette (büyü oluşu) **pek açık bir sihirdir"** sözü de bu mânâya delâlet etmektedir. Zîrâ onlar bu sözleriyle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* a: "Senin bu gösterdiğin hârikulâde iş büyük bir sihir ve fenninde fâik (sanatında üstün) olan herkesin anlayabileceği bir olaydır" demiş olmaktadırlar. Oysa onlar gördükleri şeyin büyüyle hiç alâkası olmayan hak ve gerçeğin ta kendisi olduğunu bilmekteydiler.

Nitekim: **"Onlara tarafımızdan hak geldiği zaman"** kavl-i şerîfi:

"Şüpheyi ortadan kaldıran âşikâr mûcizelerin art arda gelmesiyle onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın risâletinin hak olduğunu ve gördükleri olayların **Allâh** tarafından yaratıldığını iyice anladılar.

İşte o zaman şehvetlerine (nefsânî isteklerine) çok düşkün oldukları için (gelen dîne uymaları hâlinde birçok isteklerinden mahrum olacaklarını düşündüklerinden dolayı) fart-ı temerrüdleri (aşırı inatçılıkları) nedeniyle hakkı inkâr ederek onu rasgele büyücülerin gösterebileceği büyülerden biraz daha üstün olmakla nitelediler" şeklinde tefsir edilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı vechile, **Hakk Sübhânehû**'nun beyânı arttıkça mutlaka kâfirlerin tuğyânı artmıştır.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** Kendi mârifetinden reddedilen nasipsizler hakkında bir sünnet icrâ etmiştir ki bu ilâhî kânûna göre îmandan nasipsiz kâfirlere gösterilen huccetler ve deliller mutlaka onların kalplerindeki körlüğü artırmıştır.

İşte ezelî kaderin ırak ettiği ve meşîet-i ilâhiyyenin reddettiği kişilerin sıfatı dâimâ böyle olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi bu vartaya düşmekten muhâfaza eylesin! Âmîn!

Âyet: 77

﴿ قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (77)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne dedi? (أَتَقُولُونَ) **siz diyor musunuz?** Ne için? (لِلْحَقِّ) **hak** (din) **için,** ne zamanda? (لَمَّا جَاءَ) **geldiği zamanda,** kime? (كُمْ) **size,** (أَسِحْرٌ) **sihir midir?** Ne? (هٰذَا) **işte bu,** (وَلَا يُفْلِحُ) **felah bulmaz,** kim? (اَلسَّاحِرُونَ) **büyücüler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ da (onlara cevâben)**: 'Size geldiği anda** (hiç düşünme ihtiyâcı bile hissetmeden) **o** (benimle gönderilen) **hak** (din) **için böyle** (büyüye nisbet edici sözler) **mi söylüyorsunuz?**/*Size geldiğinde o hakkı tenkit mi ediyorsunuz?*/ (İnsaf edin!) **İşte bu bir sihir midir?**

Hâlbuki büyücüler(in yaptıkları sihirler gerçekçi olmayıp ancak bir göz boyama mâhiyeti taşıdığı için) **iflah et**(meyeceğinden devamlılık arzet)**mez.** (Benim gösterdiğim mûcizeler ise hakîkatlerden ibâret olan sürekli kalıcı şeylerdir.)**' dedi.**

/***Mûsâ da: 'Size geldiği anda o hak için: 'İşte bu*** *(bizim düzenimizi yıkmak için kurduğun)* ***bir sihir midir? Oysa sâhirler iflah etmez****(, dolayısıyla sen de umduğunu elde edemeyeceksin)'* ***mi diyorsunuz?' dedi.***/"

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Firavun** ve kavminin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerine sihir dediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onların bu sözünü hangi delil sandıkları gerekçeyle reddettiğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin zâhiri, tefsire çok muhtaç değildir. Ancak burada (ikinci mânâya göre) **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sözünde bir mahzuf bulunmaktadır.

Zîrâ onların kendilerine gelen "Hakk" için "Sihir" dedikleri bir önceki âyet-i kerîmede sâbit olmuşken **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onlara: "Siz hak için 'Acaba bu büyü mü?' diyorsunuz" şeklinde hitap ettiğini düşünmemiz doğru olmaz.

Dolayısıyla buranın mânâsı: "Siz hak din için 'Şüphesiz bu bir sihirdir' nasıl dersiniz?" şeklinde anlaşıldıktan sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara isti'nâf üzere (yeni bir söz başlatarak): (أَسِحْرٌ هٰذَا) **"İşte bu mu sihir?"** demiş, daha sonra da bu dâvâsının doğruluğuna delil olarak:

(وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ) **"Hâlbuki büyücüler iflah etmez"** demiştir ki bunun mânâsı: "Büyücülerin yaptıkları sihirler gerçekçi olmayıp ancak bir göz boyama mâhiyeti taşıdığı için iflah etmeyeceğinden devamlılık arz etmez. Benim gösterdiğim mûcizeler ise hakîkatlerden ibâret olan sürekli kalıcı şeylerdir" şeklinde anlaşılmalıdır.

Nitekim bir büyücünün, insanın gözüne bir vâdiyi ejderhâlarla dolu göstermesini anladık diyelim; peki bir sâhirin, bir asâyı ejderhâya döndürdükten sonra o ejderhânın yetmiş bin büyücünün vâdiyi dolduran gerçek malzemesini yutup sonra o büyücünün o ejderhâyı tekrar bir değnek hâline dönüştürmesi, sihir türleri arasında duyulmuş bir şey midir?!

Yine böylece bir büyücünün, denizi yarılmış gibi gösterebileceğini farzedelim; sonrasında bunu gören insanların o derin denizden karşıya ayakları ıslanmadan geçmelerini temin etmesi akıl alacak bir şey midir?

İşte bu mânâ îtibârıyladır ki büyücülerin yaptıkları dâim olmaz, kendileri de bu mânâda hiçbir zaman istediklerine kavuşamazlar.

Ama **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği hârikulâde olaylar **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratılan ve bir mislini yapmaktan herkesi âciz bırakan mûcizeler kabîlinden olduğu için elbette ki onlar kalıcı olur ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gibi peygamberler de, onlara tâbi olanlar da iki cihanda felah bulurlar ve istediklerine kavuşup korktuklarından emin olurlar.

Âyet: 78

﴿ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (78)

(قَالُوا) **Dediler,** ne dediler? (أَجِئْتَ) **sen geldin mi?** kime? (نَا) **bize,** ne için? (لِتَلْفِتَ) **çeviresin diye,** kimi? (نَا) **bizi,** neden? (عَمَّا) **o şeyden ki,** (وَجَدْنَا) **biz bulduk,** ne üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** kimi? (آبَاءَنَا) **babalarımızı,** daha niye geldin? (وَتَكُونَ) **olsun diye,** kim için? (لَكُمَا) **ikiniz için,** ne? (الْكِبْرِيَاءُ) **büyüklük** (saltanat ve devlet), nerede? (فِي الْأَرْضِ) **bu toprakta,** (وَمَا نَحْنُ) **biz olmadık,** kime? (لَكُمَا) **ikinize,** nedir olmadık? (بِمُؤْمِنِينَ) **asla inanıcı kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar: 'Sen bize, babalarımızı üzerinde bulduğumuz o (şirk üzere kurulu) **şeyden bizi çeviresin de, bu toprakta büyüklük**(, saltanat ve devlet) **sizin ikinize** (sana ve âbine) **âit olsun diye mi geldin? Biz ikinize de aslâ inanıcı kimseler değiliz!' dediler."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, mûcizelere sihir diyen **Firavun** ve kavmini nasıl reddettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesinde kâfirlerin, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı yeryüzünde hükümranlık sağlamak niyetinde olduğu iddiâsıyla ithâm ettiklerini açıklamıştır.

"Mâverdî, Fahrurrâzî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Firavun** ve kavminin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dâvetini kabûl etmediklerini naklettikten sonra onların buna sebep olarak iki şeyi gösterdiklerini açıklamıştır ki bunlardan birincisi: **"Sen bize, babalarımızı üzerinde bulduğumuz o** (şirk üzere kurulu) **şeyden bizi çeviresin diye mi geldin?"** kavlidir.

İşte bu sözün hâsılı: "Biz üzerinde bulunduğumuz dîni senin sözünle terk etmeyiz, çünkü biz babalarımızı ve atalarımızı bu din üzere bulduk" anlamına gelmektedir ki işte birinci sebep olarak açıkladıkları bu husus onların körü körüne taklîde tutunan, hakkı kabûle açık olmayan ve delilleri düşünmeyen basîretsiz kimseler olduğunu ortaya koymaktadır.

Onların **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a uymama sebebi olarak açıkladıkları ikinci husus ise: (وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ) **"Sen bize bu toprakta büyüklük**(, saltanat ve devlet) **sizin ikinize** (sana ve âbine) **âit olsun diye mi geldin?"** sözünde ortaya çıkmıştır ki bu da onların dünyâ talebindeki hırslarına ve riyâsetin kendilerinde kalmasındaki kararlılıklarına delâlet etmektedir.

Nitekim **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, dünyâ işlerinden talep edilenlerin en büyüğü mülk ve saltanat olduğu için bu âyet-i kerîmedeki "Büyüklük" anlamına gelen **"Kibriyâ"** tâbiriyle aslında mülkten bahsedilmiştir.

Zîrâ bir topluluk bir peygamberin doğruluğuna îtikat ederek ona tâbi olurlarsa, artık ümmetinin bütün işlerinin anahtarları o peygamberin eline geçeceğinden elbette ki o toplum içerisinde en büyük ve en güçlü insan, krallar ve yöneticiler olmayıp o peygamber-i zîşân olur.

Mâverdî *(Rahimehullâh)* burada geçen **"Kibriyâ"** kelimesi hakkında, **Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan naklen "Mülk", **A'meş** *(Rahimehullâh)*dan naklen: "Azamet", **Abdurrahmân ibni Zeyd** *(Rahimehullâh)*dan naklen "Ulüvv (yücelik)", **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*dan da: "Tâat (sözü dinlenilme)" mânâlarını zikretmiştir ki bunların hepsi birbirine yakın tâbirlerdir.

İşte **Firavun** ve onun hânedânı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği mûcizeler karşısında delil açıklamaktan âciz kalınca ona tâbi olmamak için iki bahâne uydurmuşlardır ki bunlardan birincisi; atalarından gelenek-görenek usûlü alışkanlık edindikleri **Allâh**'tan gayrisine tapma şirkidir. Nitekim **Müftî Sa'dî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firavun** hânedânı ilâh diye **Firavun**'a tapmaktaydılar.

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Ebû Mansûr** *(Rahimehullâh)*: "**Firavun** ve hânedânının bu sözü: 'İlâhlığı bizden alıp kendinize mi mâl etmek istiyorsunuz?' mânâsına gelmektedir. Zîrâ o zamanki **Mısır** toplumunda kendisine itaat edilip sözü dinlenen herkes ilâh olarak tâyin edilip ibâdete lâyık görülürdü" demiştir.

İkinci olarak da; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a inanmaları hâlinde mülk ve saltanatın ellerinden çıkacağını, bütün yönetimin onun eline geçeceğini, bu durumun ise onların işine gelmeyeceğini açıkladılar ki bu da onların şirkte ısrar etmelerinin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın doğruluğuna inanmadıklarından değil de ancak riyâsetlerinin ellerinden çıkma endişesi nedeniyle olduğunu ortaya koymuştur. Zâten onların, bu kelamları sarf ettikten sonra:

Âyet: 78

(وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ) **"Biz ikinize de aslâ inanıcı kimseler değiliz!"** demeleri: "Siz inanılacak bir şey getirdiyseniz de biz geride zikrettiğimiz nedenlerle size inanıp da alışkanlıklarımızı ve saltanatımızı terk edecek değiliz" mânâsına gelmektedir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; kâfirler hiçbir zaman peygamberlerin iyi niyetlerini ve maksatlarını anlamamışlardır. Nitekim bu âyet-i kerîmede de görüldüğü üzere, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları dünyâda ve âhirette huzur içerisinde yurtlarında yaşamaları için **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet ederken onlar:

﴿يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ﴾

"O büyü yaparak sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor" *(eş-Şu'arâ Sûresi:35)* demişlerdir. Çünkü onlar tattıklarından başka bir zevk bilmemişlerdir. Nitekim bu âyet-i kerîmede de: "Sen yeryüzünde hâkimiyet kurmak için mi bize geldin?" diyerek **Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)*ın bu dâvetinin kullar üzerinde baskıcı bir güç oluşturacağını vehmetmişler ve peygamberlerin onları **Allâh**'a ancak **Allâh**'ın emriyle dâvet ettiklerini bilmemişlerdir.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere **Firavun** ve hânedânı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Ey **Mûsâ**! Senin hedefin bizim âdetlerimizi ve taklitlerimizi değiştirip aramızdaki ilişkilerin tabiatını bozmak mıdır?" dediler. İnsanların atalarından gördükleri taklitlere sarılıp peygamberlerin getirdikleri şerî'atleri önemsememeleri eskiden beri devâm eden kötü âdetlerindendir.

Bugün dahî insanlar bu sözleri sarf etmektedir. Müslümanım diyen adamlara âyet hadis okusan, helal haramı beyân etsen, hemen: "Kardeşim, biz böyle yetiştik, biz böyle büyütüldük, bu dînin aramızı ayıran hükümlerini nereden getiriyorsun? Senin bu bâtıl iddialarına kapılırsak çevremizden dışlanırız, muhitimiz kaybolur" gibi laflar ederek hatâlarına ve dalâletlerine devâm etmek isterler.

Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabına ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in sünnetine uygun olmayan örfler, âdetler ve alışkanlıklar bir Müslüman tarafından aslâ icrâ edilemez.

Maalesef zamânımızda insanların giyimleri, kuşamları, evlenmeleri, boşanmaları İslam üzere değil de körü körüne taklit ettikleri örfleri, âdetleri ve çevrelerinde gördükleri bâtıllara göre şekillenmektedir.

Bir Müslüman, yüzlerce erkeğin önünde genç hanımının yanında sandalyeye oturup eşi olacak kadının süslü püslü gelinlikli duvaklıklı o ziynetli hâlini yabancılara nasıl gösterebilir? Böyle evlenmenin ve düğün merâsimi yapmanın sünnetle ne alakası vardır? Bu ancak kâfirlerin âdetlerini taklit etmekle alâkalıdır.

Fakat sen ona ne kadar âyet hadis okusan: "İşte bizim geçmişlerimizde de düğünlerimiz böyle oluyordu, ne yapalım? İnsanlar böyle istiyor, onların da gönüllerini hoş etmek lâzım, kız tarafı istiyor, erkek tarafı istiyor" diye bahâneler öne sürerek bu haramları işlemeye devâm ederler.

Nasîhat eden bir akıllı kişi çıksa, helâli haramı anlatsa ve "Bu iş câiz değil" dese ona cevâben: "Yâ işte insanlar aleyhimize konuşmasınlar, ne biçim düğün yaptı demesinler, biz şu anda sevinç merâsimindeyiz, taklitlerimize ve âdetlerimize uymamız gerekir" gibi laflar ederler.

Hâlbuki İslâm'a uymayan âdetlerin, gelenek ve göreneklerin ayaklar altına alınması lâzımdır. Vücûdunun hatlarını gösteren elbiseleri giyinen bir kadından **Allâh-u Te'âlâ** râzı olur mu? Bunun erkeklerin arasına çıkması bir Müslümanın yapacağı iş midir?

Müslüman demek; **Allâh-u Te'âlâ**'ya teslim olmuş kişi demektir. Kur'ân'ın hükümlerine itaat eden kimse demektir. Onun örflere âdetlere uyarak İslâm'ın hükümlerini terk etmesi aslâ câiz olmaz.

Müslümanım diyen kimse ancak Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şeriflerde beyân edilen hak ve hakîkatlere tâbi olmalıdır. Bunun dışında bunlara muhâlif düşen gelenek ve görenekleri terk etmelidir. Ananın, babanın, karının, kocanın hâtırı için İslâmiyet'in hükümlerini terk eden kişiler aslâ kâmil mânâda Müslüman olamazlar.

Nitekim **Sa'd ibni Ebî Vakkas** *(Radıyallâhu Anh)*ın annesi **Hımne**, oğluna: "Ey **Sa'd**! Bana ulaşan habere göre sen yoldan çıkmışsın! Vallâhi sen **Muhammed**'i inkâr edinceye kadar, bir gölge altına girmek ve yiyip içmek bana haram olsun! Sen, **Allâh**'ın, ana-baba hakkına ne kadar önem verdiğini söylüyorsun. Ben de senin annen olarak sana bunu emrediyorum!" dedi.

Bu konuyu **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlattı: "Ben anneme çok iyi davranan biriydim. O, böyle davranarak bana, annesinin kātili dedirtmek için bu tavrı sergilediğinde, kendisine gidip:

Âyet: 78

"Ey anneciğim! Vallahi sen biliyorsun ki, senin yüz tâne canın olsa da hepsi tek tek çıksa, ben bu dînimi hiçbir sebeple bırakmam! Artık ister ye, ister yeme!" dedim. O da benden ümîdi kesince yemeye başladı. İşte bunun üzerine benim hakkımda:

﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾

"Eğer onlar (anne baban) **seni, hakkında bir bilgin olmayan şeyi bana ortak etmen için zorlarlarsa, onlara itaat etme! Fakat dünyâda onlarla iyi geçin!"** *(Lokmân Sûresi:15)* âyet-i kerîmesi nâzil oldu." *(İbnü Asâkir, Târîhu Dımeşk, 20/331; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:782, 2/116-117; en-Nesefî, Medârikü'tTenzîl, 2/66)*

Demek ki mümin ciddî olmalıdır, dîninde sebat etmelidir, milletin ne diyeceğine göre tutum takınmamalıdır. Evet, dünyâ işlerinde müsâmaha olabilir, insanlarla iyi geçinmek için insan bâzı zararlara da rızâ gösterebilir, ama din işlerinde aslâ müsâmaha ve mülâyene (gevşeklik) câiz olmaz.

Yine böylece bu âyet-i kerîmede **Firavun** ve hânedânının **Mûsa** ve **Hârun** *(Aleyhimüsselâm)*a: "Siz bize yeryüzünde ululuk ve yücelik size kalsın diye mi böyle bir dinle geldiniz" dedikleri nakledilmektedir.

Görüldüğü üzere **Firavun** ve hânedânının bütün derdi yeryüzünde ululuk taslamak, kibir ve gururlarını icrâ etmek olduğu için peygamberleri de kendileri gibi kibir ve kibriyâyı seven insanlar sandılar. Çünkü insan dâimâ karşısındakini kendisi gibi düşünür.

Bu îtibarla, yalancı bir kimse doğru konuşan bir insanı tasdik etmez. Aksine onu da kendi gibi yalan konuşuyor sanır. Ama doğru konuşan insan yalancıyı tasdik eder. Çünkü o da onu kendisi gibi doğru konuşuyor zanneder.

Bu îtibarla işi gücü yeryüzünde zulüm ve taşkınlık yapmak olan **Firavun, Mûsa** *(Aleyhisselâm)* kendisine hak dâveti getirdiği zaman onun derdinin yeryüzünde ululuk taslamak olduğunu sandı ve bu yüzden îmânı kabul etmeyerek ebedî âhiretin saâdetinden kendini mahrûm etti. Bu hallere düşmekten **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi muhâfaza eylesin. Âmîn!

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ
السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا
قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ
كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي
الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ
آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى
اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ
رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ
وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

Âyet: 79

﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (79)

(وَقَالَ) **Dedi,** kim? (فِرْعَوْنُ) **Firavun,** ne dedi? (ائْتُونِي) **getirin,** kime? (نِي) **bana,** kimi? (بِكُلِّ سَاحِرٍ) **her bir sihirbazı,** öyle sihirbaz ki, (عَلِيمٍ) **pek bilgili.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Firavun: 'Pek bilgili her bir sihirbazı bana getirin!' dedi."

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede, halkın mûcizeler gördükten sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a inandığını gören **Firavun**'un, mülkünün elinden gideceği endişesine düştüğünü açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onun **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı engellemek için büyücüleri toplama gayreti içine girdiğini beyan etmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kur'ân-ı Kerîm'de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile sihirbazların kıssasını A'râf Sûresi'nde, bu sûrede, ayrıca Tâhâ ve Şu'arâ sûrelerinde zikrederek bu konuya ehemmiyet atfettiğini bizlere açıklamıştır.

Gerçekten de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'la yaşadığı hâdiseler en acâyip kıssalardandır. Zîrâ **Firavun**, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* henüz doğmamışken öyle birinin çıkacağından haberdâr olarak son derece sakınıp tedbir almış, fakat kader-i İlâhî, sakındığı o çocuğu **Firavun**'a kendi yatağında ve sofrasında öz çocuğu gibi büyüttürmüş, sonra o çocuk büyüyüp geliştikten sonra **Allâh-u Te'âlâ** bir sebeple onu **Firavun**'un sarayından kurtarıp nübüvvet, risâlet ve mükâleme şereflerine nâil kılmış ve nihâyet onu **Firavun** gibi büyük saltanat ve mülk sâhibi bir azgını **Allâh**'a ibâdete dâvet etmesi için tekrar ona göndermiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın risâletini **Firavun**'a getirdiğinde kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*dan başka bir destekçisi yoktu. **Firavun**'un ise gördüğü mûcizelere îmân etmeyip inadı ve kibri daha da arttı. İnatçı pis nefsi onu hakkı olmayan ilâhlık dâvâsını güdecek kadar aşırıya götürdü. Böylece o, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı dahî azgınlık yapmaya kalkarak İsrâiloğullarından îmân ehli olan kişileri çok alçaltıcı muâmelelere tâbi tuttu.

Ama bu sırada **Allâh-u Te'âlâ,** rasûlü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı inâyetiyle muhâfaza ediyor ve nazarıyla himâye ediyordu. Bir yandan da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın elinde zuhûr eden mûcizeler ve akılları hayran bırakan, karşısında durulamayan ve **Allâh** tarafından müeyyed olmayan bir kimse tarafından ortaya konulması mümkün olmayan hârikulâde olaylar **Firavun** ve hânedânını günbegün zora düşürüyordu. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

"Biz onlara bir âyet (ve mûcize) **göstermiyorduk ki, mutlaka o,** (evvelce gördükleri) **benzerinden daha büyüktü. Ayrıca onlar** (kâfirlik bataklığından) **dönsünler diye onları** (yıllarca süren kuraklık, çekirge, bit ve kurbağa istilâsı gibi) **azaplarla yakaladık."** *(ez-Zühruf Sûresi:48)* buyurmuştur.

Fakat **Firavun** ve hânedânı gördükleri bütün mûcizelere rağmen inkârda ısrar ediyor ve inatlarını sürdürüyorlardı. Bu sırada **Firavun** bu âyet-i kerîmede zikredildiği üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı yenmeleri için bütün büyücüleri toplatarak onların insanlara gözbağcılık yapmaları sâyesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği mûcizelere muâraza etmek istemiş, lâkin iş tersine dönerek bu maksadını da elde edememiş, o umûmî mahfilde herkesin gözleri önünde İlâhî burhanlar zuhûr etmiş, neticede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsının, binlerce büyücünün vâdi dolusu malzemelerini yutup tekrar bir değneğe dönüştüğünü gören büyücüler dahî îmân etmişlerdir.

İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu acâyip kıssasını **Kur'ân-ı Kerîm**'de tekrar tekrar farklı üsluplarla bizlere aktarmış ve böylece ancak Kendisine güvenmemiz durumunda ne kadar azınlık olsak da kâfirlere karşı gâlip geleceğimizi biz Müslümanlara vaad etmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiği üzere; **Firavun** karşılaştığı musîbeti defetmek için **Allâh**'tan gayrinden yardım isteyince çok geçmeden o îtibar ettiği büyücülerden teberrî etti, hattâ onları: "Size şöyle yapacağım, böyle yapacağım" diye tehdit etmeye başladı. İşte **Allâh**'tan başkası uğrunda kurulan bütün dostlukların sonu netîcede mutlaka düşmanlığa ve nefrete dönüşecektir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾

"O (dünyâda samîmi olan) **dostlar; işte o gün onların bir kısmı diğer bir kısma büyük bir düşman** (olacak)**dır!"** *(ez-Zühruf Sûresi:67)* buyurmuştur.

Âyet: 80

﴿ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (80)

(فَلَمَّا جَاءَ) **Ne zaman ki geldi,** kim? (اَلسَّحَرَةُ) **o sihirbazlar,** (قَالَ) **dedi,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne dedi? (أَلْقُوا) **atın,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (أَنْتُمْ) **siz,** nesiniz? (مُلْقُونَ) **atıcılarsınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Büyücüler (Mûsâ ile karşılaşacakları yere) **geldiği zaman Mûsâ** (ne yapacaklarını hiç önemsemeyen bir ifâdeyle) **onlara: '**(Büyü malzemesi olarak ortaya) **atıcı olduğunuz şeyleri atın** (da hünerinizi görelim)**!' dedi."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Firavun**'un bütün büyücüleri toplatma emrini verdiğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede sâhirlerin toplanmasından sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onlara ne dediğini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ilk önce mûcizesini ortaya koymayıp büyücülerden yapacakları şeye başlamalarını istemesi ilk başta onun teklifi değildir.

Nitekim

﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ۞ قَالَ بَلْ أَلْقُوا﴾

"Onlar (büyücüler buluşma yerine geldiklerinde, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı güzel bir edep sergileyerek)**: 'Ey Mûsâ! Ya senin** (yapacağını ortaya) **atman, ya da bizim ilk önce atmış kimseler olmamız** (arasında bir seçim yap)**!' dediler. O: 'Hayır** (ben önce atmam)**!** (İlk başta) **siz atın!' dedi."** *(Tâhâ Sûresi:65-66)* âyet-i kerîmelerini okuduğumuzda bu teklifi ilk başta sâhirlerin yaptığını, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın da insanlar önce onların ne yaptığını görsün de sonra ardından hak tecellî ederek bâtılı yok etsin mülâhazasıyla işe ilk başta onların başlamasını istediğini anlamış oluruz.

Bu âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, büyücülere hünerlerini ortaya koymalarını emrettiği zikredilmiştir.

Eğer burada: "Sihir yaparak peygambere karşı gelmek kâfirlik iken **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara bu kâfirliği nasıl emreder, oysa kâfirliği emretmek küfüdür?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara iplerini, urganlarını ve asâlarını yere bırakmalarını emrederken bütün insanlara onların yaptıklarının fâsid bir amel ve bâtıl bir gayret olduğunu göstermeyi hedeflemiştir, yoksa onlara sihir yapmalarını emretme kastıyla bu sözü söylememiştir.

Bunun sebebi ise **Firavun** hânedânının **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Senin getirdiğin bu iş bir sihirdir" demeleridir ki bu yüzden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gösterdiği mûcizelerin sihir kabîlinden olmadığını açıklamaya mecbur kalmıştır.

Zâten bir sonraki âyet-i kerîmede zikredildiği üzere; onlar bu sihirlerini ortaya koyduklarında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Sizin ortaya attığınız bu şey, aslı astarı olmayan bâtıl bir sihirdir ve göz boyamadır" diyerek hakkı ortaya çıkarmıştır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, sihirbazlara karşı: "Büyülerinizi ortaya çıkarın" şeklinde hitap etmeyip, "Ortaya atacağınız şey ne ise onu atın da görelim" şeklinde müphem (kapalı) bir ifâde ile hitap etmesi, sâhirlerin göstereceği şey ne kadar çok olsa da kendisinin onları az bir şey saydığını, değersiz gördüğünü ve ne gösterseler de hiç îtibar edilmeyecek bir şey olduğunu ifâde etmektedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Büyücüler Firavun'a Gelip Ücret İstediklerinde Ne Cevap Aldıklarını Bildiren Âyet-i Kerîmeler:

﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۞ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ﴾

"(Dellâlların topladığı onbinleri aşkın) **o büyücüler Firavun'a geldi de: 'Gerçekten de bizim için elbette pek büyük bir ücret vardır** (değil mi?)**! Eğer biz gâlip gelenlerin ta kendileri olursak** (bunu hak etmiş olmamız gerekir)**!' dediler. O da: 'Evet! Muhakkak ki siz** (gâlip gelirseniz, sâdece ücret almakla kalmayacak, üstelik benim huzûruma giriş-çıkış serbestliği husûsunda) **elbette çok yakın kılınanlardan** (olacak)**sınız!' dedi."** *(el-A'râf Sûresi:113-114)*

Âyet: 80

***Mûsâ** (Aleyhisselâm) Büyücülere Hünerlerini Ortaya Koymalarını İstediğinde Yaşananları Beyân Eden Âyet-i Kerîmeler:*

﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعٰى ۞ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسٰى ۞ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلٰى﴾

"O: 'Hayır(, ben önce atmam)**!** (İlk başta) **siz atın!' dedi.** (Onlar hünerlerini ortaya koyunca) **birdenbire ona, büyülerinden dolayı** (sanki) **ipleri ve sopaları, gerçekten de koşuyor diye hayâl ettirildi** (oysa ortada koşan bir şey yoktu, ancak insanların gözlerine öyle hayal ettiriliyordu)**. Bunun üzerine Mûsâ kendi içinde bir korku hissetti.**

(O zaman) **Biz: '**(Onların sana bir zarar vereceği ya da insanların şüphelenerek sana uymayacakları gibi düşüncelere kapılarak) **korkma! Şüphesiz ki sen, en üstün olacak kişi ancak sensin!' buyurduk."** *(Tâhâ Sûresi:66-68)*

﴿قَالَ لَهُمْ مُوسٰى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ۞ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ۞ فَأَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ۞ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ۞ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ رَبِّ مُوسٰى وَهَارُونَ ۞ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ۞ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ۞ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"(On binlerce büyücüyü karşısında gören) **Mûsâ, onlara** (meydan okurcasına)**: 'Siz** (büyü olarak ortaya) **atıcı olduğunuz şeyleri atın** (da görelim)**!' dedi.**

Bunun üzerine onlar (civalı boyalı) **iplerini** (halatlarını) **ve sopalarını** (vâdiye) **bıraktılar da: 'Firavun'un izzet** (ve şeref)**i hakkı için şüphesiz ki biz, gâlip gelecekler elbette biziz!' dediler.**

Hemen Mûsâ asâsını bırakıverdi de birden bire o, uydurmakta oldukları (aslı astarı olmayan) **şeyleri** (yakalayıp) **yutuveriyor**(du).

(Bu durum karşısında) **büyücüler** (kendilerine mâlik olamayıp, başkası tarafından itilmişçesine) **derhal secde edenler hâlinde** (yere) **atıldı**(lar) **ve: 'Biz bütün âlemlerin Rabbine; Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbine îmân ettik' dediler.**

(Bunun üzerine) **o** (Firavun): '(Demek) **ben size izin vermeden önce siz ona îmân ettiniz! Hiç şüphesiz ki o, elbette size bu büyüyü öğretmiş olan büyüğünüzdür.**

Ama (bu yaptığınızın acı sonucunu) **pek yakında elbette bileceksiniz. Andolsun ki; ellerinizi ve ayaklarınızı** (sağ el, sol ayak şeklinde) **değişik taraf**(lar)**dan mutlaka tamâmen keseceğim ve yemin olsun ki; elbette sizi topluca feci bir şekilde asacağım!' dedi.**

Onlar (secdeye kapandıklarında cennetteki makamlarını gören o büyücüler): '(Sen bu dediklerini yapacak olursan ne mutlu bize! Bunda bizim için) **hiçbir zarar yok!** (Zîrâ o takdirde) **şüphesiz ki biz ancak Rabbimiz**(in cennet ve rahmetin)**e dönücüleriz!..**

Muhakkak ki biz, (bu topluluk içerisinde) **inananların ilki olduk diye, Rabbimizin bizim için** (kâfirlik ve büyücülük gibi) **hatâlarımızı bağışlamasını ummaktayız!' dediler."** *(eş-Şu'arâ Sûresi:43-51)*

Âyet: 81

﴿ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (81)

(فَلَمَّا أَلْقَوْا) **Ne zaman ki attılar,** (قَالَ) **dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne dedi? (مَا) **o şey ki,** (جِئْتُمْ) **getirdiniz,** neyi? (بِهِ) **onu,** yâni sizin getirdiğiniz şey nedir? (اَلسِّحْرُ) **büyünün ta kendisidir,** (إِنَّ اللَّهَ) **şüphesiz Allâh,** (سَيُبْطِلُ) **yakında iptal edecektir,** neyi? (هُ) **onu,** (إِنَّ اللَّهَ) **Gerçekten Allâh,** (لَا يُصْلِحُ) **ıslâh etmez,** neyi? (عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ) **bozguncuların iş**(ler)**ini.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar (sopalarını ve iplerini) **atı**(p, büyük bir büyü sergileyerek seyircileri korkutu)**nca Mûsâ: '**(Firavun ve adamlarının dedikleri gibi; Allâh'ın âyetleri sihir değildir, asıl) **sizin kendisini** (meydana) **getirdiğiniz şey büyünün ta kendisidir!**

Şüphesiz ki Allâh (benim elimde açıklayacağı bir mûcizeyle) **çok yakında onu iptal ede**(rek tamâmen etkisiz bir hâle getire)**cektir. Muhakkak ki Allâh** (sizin gibi) **bozguncuların iş**(ler)**ini ıslah etmez** (güçlendirip tamâmına erdirmez, bilakis tümüyle yok eder)**!' dedi."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın büyücülere meydan okuduğunu açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede büyücüler hünerlerini ortaya koyduklarında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onlara neler söylediğini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, İbnü Kesîr, Kurtubî ve Beğavî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* büyücülerin sihir oyunlarını görür görmez onlara bu sözü söylemiş değildir. Aslında:

﴿فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾

"O (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*)**: '**(Ortaya koyacağınız şeyi önce) **siz bırakın!' dedi.**

Onlar (yanlarında bulunan civalı-boyalı halatları, bastonları vâdiye salıverip) **bıraktıkları zaman insanların gözlerini büyülediler, onları iyice korkuttular ve** (büyü konusunda) **pek büyük bir sihir** (meydana) **getirdiler."** *(el-A'râf Sûresi:116)* âyet-i kerîmesinde beyân edildiği üzere; ortaya çıkan sihir karşısında herkes büyülenip kalınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dahî korkmadan edememiştir. Nitekim:

﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ۞ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ۞ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى﴾

"Bunun üzerine Mûsâ kendi içinde bir korku hissetti. (O zaman) **Biz:** '(Onların sana bir zarar vereceği ya da insanların şüphelenerek sana uymayacakları gibi düşüncelere kapılarak) **korkma! Şüphesiz ki sen, en üstün olacak kişi ancak sensin!**

(Onların sergiledikleri bunca halatları, urganları ve koşan yılan şeklinde görülen civalı boyalı şeyleri hiç önemseme!) **Sağ elinde bulunan** (ve küçücük görünen o asân)ı (yere) **bırak da, onların sanat hâlinde yapmış oldukları şeylerin tümünü** (Benim kudretimle) **yutuversin! Onların sanat diye icrâ ettikleri o şeyler, gerçekten de bir büyücü hîlesidir. Büyücü ise nereye gitse** (ve ne yapsa) **iflah etmez** (ve hiçbir murâdına eremez)!' **buyurduk."** *(Tâhâ Sûresi:67-69)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkatleri beyân etmektedir.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan bu müjdeyi alınca onlara bu ve peşisıra gelen âyet-i kerîmelerde zikredilen: "(Ey insanlar! Firavun ve adamlarının dedikleri gibi; Allâh'ın âyetleri sihir değildir, asıl) **sizin kendisini** (meydana) **getirdiğiniz şey büyünün ta kendisidir!**

Şüphesiz ki Allâh (benim elimde açıklayacağı bir mûcizeyle) **çok yakında onu iptal ede**(rek tamâmen etkisiz bir hâle getire)**cektir. Muhakkak ki Allâh** (sizin gibi) **bozguncuların işini ıslah etmez**(, güçlendirip tamâmına erdirmez, bilakis tümüyle yok eder)! (Büyü ve benzeri günahları işleyen) **o mücrimler hoşlanmasa da Allâh,** (emir ve kararlarını bildiren yüce) **kelimeleriyle hakkı** (ve doğruyu) **güçlendirir** (ve netîcede gâlip kılar)" sözlerini sarfetmiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın sihri iptal edeceğini beyân etmiştir ki bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** büyücülerin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı ortaya koydukları sihrin eserlerini yok edecek ve böylece büyücülerin rüsvaylığını ortaya çıkaracaktır" demektir.

Âyet: 81

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* büyücülere sihirlerini ortaya koymalarını emrederken aslında yapacakları göz bağcılıkların ne kadar bâtıl (ve asılsız) olduklarını ortaya çıkarmak için bu teklifi yaptı ve bu mânâda: "Şüphesiz **Allâh** onları iptal edecektir" buyurdu.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsını **Allâh-u Te'âlâ** yılana çevirdiğinde o asâ onların getirdikleri bütün ipleri, urganları ve sopaları yuttuğu zaman büyücüler **Allâh-u Te'âlâ**'nın o malzemelerin tamâmını yok ederek iptal ettiğini anladılar (da o zaman bunun bir sihir olamayacağını kabul ederek îmân ettiler).

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ) **"Şüphesiz Allâh, müfsidlerin amelini ıslâh etmez"** kavl-i şerîfinde geçen: **"Islah etmez"** cümlesi, **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* tarafından: "İsbât etmez, ilâhî teyidle takviye etmez, dâim kılmaz, bilakis izâle eder, mahveder ve herkes tarafından anlaşılacak şekilde onların bozukluğunu açıklar." diye tefsîr edilmiştir.

Diğer bâzı müfessirler de burayı: "Bozgunculuk yapanların ve fesâda çalışanların yaptıkları işleri **Allâh-u Te'âlâ** güçlü kılmaz ve kemâle erdirmez. Bilakis bozar ve tümden helâk eder" şeklinde tefsîr etmişlerdir.

Bâzıları: "Bu cümle-i celîleye böyle mânâ verdiğimizde, bozguncuların işlerinin bir sonuç vermemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Oysa bâzı fesatçıların işlerinin kendilerine göre hedefine ulaştığı görülmektedir" diyecek olursa buna cevâben: "**Allâh-u Te'âlâ** kötü niyetle kasten fesat çıkaran bâzı kimselerin işlerini zâhirde başarılı gibi gösterse de gerçekte bunu, onların yararına yapmayıp zararlarına yaptığından, özellikle de âhirette ebedî azap çekmelerine sebep kıldığından, **Allâh-u Te'âlâ** bu mânâda da onların işlerini kemâle erdirmemiş olur" diyebiliriz.

Nitekim **Vâhidî** *(Rahimehullâh)*ın bu makamda vermiş olduğu: "Onların amellerini kendilerine faydalı yapmaz" *(el-Vesît, 2/556)* mânâsı, bu cevâbın doğruluğunu teyid etmektedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu makamda: "Bâzıları bu âyet-i kerîmeyi delil göstererek "Sihrin (büyünün) hakîkati yoktur, o ancak bir göz boyamadan ibârettir" demişlerse de bu doğru değildir. Zîrâ bâzı büyülerin hakîkat ve gerçekliği sâbittir. Gerçi sihrin, şa'beze ve şa'veze diye isimlendirilen bir kısmı da vardır ki o tür sihirler, olmayan birşeyi insanın gözüne varmış gibi gösterme kabîlinden olması hasebiyle asılsız ve bâtıldır" demiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın bu tesbîti çok yerindedir. Zîrâ bugün bâtıl fikirli îtikādı bozuk bâzı kişiler çıkmış, sihrin bir hakîkati olmadığını iddiâ ederek Felak ve Nâs sûrelerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapılan sihrin iptâli için nâzil olduğu husûsundaki sahih rivâyetleri *(Abd ibni humeyd, el-müsned, no:271; el-Buhârî, no:3268, 5763; İbni hacer, Fethu'l bârî:10/230; Müslim, no:2189; Beyhakî, ed-Delâil:7/92)* bile inkâr etmeye kalkışmışlardır.

Oysa bu âyet-i kerîmede geçen: (إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh** (benim elimde açıklayacağı bir mûcizeyle) **çok yakında onu iptâl ede**(rek etkisiz bir hâle getire)**cektir. Muhakkak ki Allâh** (sizin gibi) **bozguncuların iş**(ler)**ini ıslâh etmez**(, güçlendirip tamâmına erdirmez, bilakis tümüyle yok eder)**!"** cümleleri bile sihrin var olduğunu isbât etmektedir. Zîrâ bir şeyin iptâl edilmesi için o şeyin var olması îcâb eder.

Yine böylece hakîkati olmayan bir şey hakkında "Müfsidlerin ameli" tâbiri kullanılmaz. Zâten Bakara Sûresi'nde zikredilen:

﴿فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾

"Yine de o (insa)**nlar kişiyle eşinin arasını kendisiyle ayıracakları** (büyü gibi) **şeyleri o ikisinden öğreniyorlardı. Oysa o** (büyü yapa)**nlar Allâh'ın izni olmaksızın, on**(ca yaptıkları büyü ve efs)**unla hiçbir kimseye aslâ zarar verici kişiler değildirler. Böylece o** (tembihlere aldırış etmeyen insa)**nlar kendilerine fayda vermeyecek, üstelik onlara zarar verecek şeyleri öğreniyorlardı."** *(el-Bakara Sûresi:102)* âyet-i kerîmesi, sihrin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle zarar verebileceğini beyân ederken öte yandan sihrin, kişiyle karısının arasını ayıracak kadar insanlara zarar verebilecek bir hakîkati olduğunu isbât etmektedir.

Tâbi'înden **Leys ibni Ebî Süleym** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bana ulaşan rivâyete göre; şu sayılacak âyetler biiznillâh sihirden şifâdır. İçinde su bulunan bir kap üzerine bu âyet-i kerîmeler okunur, sonra o su, meshûrun (sihire uğramış kişinin) başının üzerinden dökülür.

Bu âyet-i kerîmeler ise, tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîme ile peşi sıra gelen âyet-i kerîme, A'râf Sûresinin 118. âyet-i kerîmesi ile peşi sıra gelen dört âyet-i kerîmenin sonuna kadar, bir de Tâhâ Sûresinin 69. âyet-i kerîmesidir." *(İbnü Ebî Hâtim, 6/1974; İbnü Kesîr, et-Tefsîr, 7/389; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/692)*

Âyet: 81

Âyet-i kerîmelerin sırayla okunuşu şöyledir:

﴿فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ وَيُحِقُّ اللهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ﴾ ﴿فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ﴾ ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى﴾

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: مَنْ أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ...﴾ لَمْ يَضُرَّهُ كَيْدُ سَاحِرٍ. وَلَا تُكْتَبُ عَلَى مَسْحُورٍ إِلَّا دَفَعَ اللهُ عَنْهُ السِّحْرَ.

"Her kim gecenin bir vaktinde yatış vaziyeti alır da sonra:

﴿مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ وَيُحِقُّ اللهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ﴾

âyet-i kerîmelerini okursa ona hiçbir büyücünün hîlesi zarar veremez ve bu âyet sihre uğramış herhangi kimse üzerine yazıl(ıp takıl)**ırsa mutlaka Allâh-u Te'âlâ ondan sihri defeder."** *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 11/31)*

Ulemânın beyânı vechile; **Kur'ân-ı Kerîm**'in öyle bir tabiatı vardır ki bir âyet-i kerîme içinde geçtiği kıssanın bütününden ayrılıp tek başına değerlendirildiğinde ayrıca sâbit bir kāide teşkil eder. Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ın bu kıssa içerisinde geçen sözlerinden sırf bu son cümleyi çıkarıp bir levhaya yazacak olsak: "**Allâh** müfsidlerin amelini ıslâh etmez" diye mânâ veririz ki bu bize şöyle bir küllî kāide bahşeder: "Herhangi bir amel, ifsad ve bozgunculuk niyetiyle yapılıyorsa, niyetler kötü olduğu sürece, hedef **Allâh-u Te'âlâ**'nın dînini ve şerî'atini bozarak **Allâh**'ın nûrunu söndürmek olduğu müddetçe **Allâh-u Te'âlâ** aslâ o işi başarıya ulaştırmaz."

Zâten bu niyetle girişilen işler sünnetullâha muhâliftir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın en sâbit kāidelerinden biri, hakkı sâbit kılıp bâtılı mahvetmektir. Kötü niyetle başlanan iş iyi görünse de bâtıla hizmet edeceğinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın kānununa göre ayakları üzere duramaz, bilakis süratle mahvolur gider.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾

"(Habîbim!) **'Hak** (olan İslâm ve Kur'ân) **geldi, bâtıl** (olan şirk ve şeytan) **ise helâk olup gitti! Zâten bâtıl** (bir zaman köpük gibi üstte görünse de) **gerçekten** (varlığı sürekli olmayan ve netîcede) **sönmeye mahkûm** (olan) **bir şey olmuştur.' de!"** *(el-İsrâ Sûresi:81)* kavl-i şerîfi bu hakîkati nâtıktır."

Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîmede geçen ifsâd, maddî-mânevî genel mânâda tüm israf çeşitleriyle yakından alâkalıdır.

Nitekim burada **Firavun** hakkında "Müfsid" tâbiri kullanılmışken, bir âyet sonra ise: (وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ) **"Yine şüphesiz ki o, elbette** (kan dökme ve zulüm yapma hususlarında haddi aşan) **müsriflerden idi"** buyrulmuştur.

İşte bu noktada **Buhârî** *(Rahimehullâh)* ***"Sahîh"***inde: **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ، وَوَأْدَ الْبَنَاتِ، وَمَنْعًا، وَهَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ.» .

"Şüphesiz Allâh size annelere isyânı, kızları diri diri gömmeyi, (vâcip olan hakları) **engellemenizi ve** (helâl-haram gözetmeksizin her bulduğunuz şey hakkında) **'Ver'** (diyerek size helâl olmayan şeyler)**i** (almanızı) **haram kıldı. Sizin kîl-ü kâlinizi** (boş konuşmanızı)**, çok soru sormanızı ve malı zâyi etmenizi hoş karşılamadı"** *(el-Buhârî, İstikrâz:19, no:2277, 2/848; Müslim, Akdıye:5, no:593, 3/1341)* hadîs-i şerîfi üzerine "Malı zayi etmekten nehyeden bâb" başlığı altında bir konu açmış, sonra siyâkında bu cümle-i celîleyi zikretmiştir ki bunun hadîs-i şerifle irtibâtı malı zâyi etmenin bu âyet-i kerîmede nehyedilen umûmî ifsâda dâhil oluşudur. *(el-Aynî, Umdetü'l-kārî:9/130)*

İbnü Hacer *(Rahimehullâh)*: "Cumhûra göre burada geçen "Malı zâyi etme" ifâdesi, fuzûli yere harcamak anlamında ise de **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*a göre harama harcamak mânâsındadır" demiştir. *(Fethu'l-Bârî:5/87-88)*

Demek ki ifsâd, umûmî mânâda ele alındığında **Allâh-u Te'âlâ**'nın şerî'atinin tâyin ettiği sınırları aşma mânâsına gelen her türlü israf ve tecâvüzü içine almaktadır.

Âyet: 82

﴿ وَيُحِقُّ اللّٰهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (82)

(وَيُحِقُّ) **Güçlendirir,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (اَلْحَقَّ) **hakkı,** ne ile? (بِكَلِمَاتِهِ) **kelimeleriyle,** (وَلَوْ كَرِهَ) **hoş görmese de,** kim? (اَلْمُجْرِمُونَ) **o mücrimler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Büyü ve benzeri günahları işleyen) **o mücrimler hoşlanmasa da Allâh,** (emir ve kararlarını bildiren yüce) **kelimeleriyle hakkı** (ve doğruyu) **güçlendirir** (ve netîcede gâlip kılar)**."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, **Firavun** tarafından karşısına çıkarılan ve insanlara göz bağcılık yapan büyücülere: "Yakında **Allâh-u Te'âlâ** sihirlerinizi iptal edecek" dediğini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözlerin devâmında neler söylediğini beyân etmiştir.

"İbnü Atıyye, Fahrurrâzî, Ebû Hayyân ve Kurtubî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sihirbazlara söylediği sözlerin devâmındandır.

Burada **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkı ihkak edeceğini beyân etmiştir ki bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** doğru olanı âşikâr ederek gâlip kılacak ve güçlendirecektir" demektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (بِكَلِمَاتِهِ) **"Kelimeleriyle"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **İbni Selâm** *(Rahimehullâh)*: "Bu kelimelerden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a vahyetmiş olduğu: (لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى) **"**(Onların sana bir zarar vereceği ya da insanların şüphelenerek sana uymayacakları gibi düşüncelere kapılarak) **korkma! Şüphesiz ki en üstün olacak kişi ancak sensin!"** *(Tâhâ Sûresi:68)* kelimelerdir" demiştir.

Diğer bir kavle göre ise; bu "**Kelimeler"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkı isbât etmek üzere izhâr ettiği huccetler, burhanlar ve delillerdir. Farklı bir rivâyete göre ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yardım vaad ettiği tüm sözleridir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ) **"Mücrimler hoşlanmasa da"** kavlinde geçen "Mücrimler" tâbiri sihirbazlardan olsun, diğerlerinden olsun **Allâh** katında suçlu olan her türlü cürüm sâhibine şâmildir.

"Rûhu'l-Beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mücrimler hiçbir zaman hakkın ortaya çıkmasından hoşlanmazlar ve çıkmaması için ellerinden geleni yaparlar ancak **Allâh-u Te'âlâ** hakkı mutlaka gâlip kılacağını vaad etmiştir. (Bu vaad-i İlâhî gereği İblis ve onun meşrebinde olanlar birçok hîleye başvurarak gâlip olmaya çalışsalar da bunda başarılı olamazlar.

Nitekim **Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"İsm-i Âzâm kendi işini görür, ey gönül sen hoş ol,
Şeytan iş karıştırıp hîle yaparak Süleyman olamaz."

Naklolunduğuna göre; Acemlerden **Şeyh Cüneyd** (lakaplı sapık) saltanata erişmek için kırk sene çaba sarfetti fakat bunu elde edemedi, sonra onun çocuklarından **Şah İsmail**, **Şah Abbâs** ve **Şah Tahmas** gibi Râfızi (Şî'î)ler sultanlığa ulaştılar ama **Osmanlı** sultanlarının eliyle **Allâh-u Te'âlâ** onları bozguna uğrattı da şerleri defoldu ve yeryüzünden fitneleri kalktı. Demek ki hak ehli **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*, bâtıl ehli ise **Firavun** gibidir. Şu da sâbit olmuştur ki **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* gökten inip **Deccal**'ı öldürünceye kadar her asırda zuhûr edecek **Firavun**'a karşı bir **Mûsâ** bulunacaktır.

Eğer sen: "Zâlimlerin yer halkına musallat edilmesinde hikmet nedir, nitekim **Firavun** uzun yıllar İsrâiloğullarını köle olarak kullanmıştır?" dersen buna şöyle cevap verilmiştir: Bunun sebebi kulların cevherlerinin (mücevher gibi olan İslam fıtratı üzere yaratılışlarının), işledikleri günahların isâbet ettirdiği paslardan arınmasını sağlamaktır. Tabî ki buna ehilseler başlarına gelen belâlar onları arındırabilir ama günahları belâlarla affedilmeyecek halde iseler bu durumda başlarına gelenler âhiretteki azaptan önce uğradıkları peşin azap sayılır.

Nitekim **Ebû Azbe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي عَذْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَأَخْبَرَهُ: أَنَّ أَهْلَ الْعِرَاقِ قَدْ حَصَبُوا أَمِيرَهُمْ، فَخَرَجَ غَضْبَانَ فَصَلَّى لَنَا الصَّلَاةَ فَسَهَا فِيهَا حَتَّى جَعَلَ النَّاسُ يَقُولُونَ: سُبْحَانَ اللهِ، سُبْحَانَ اللهِ، فَلَمَّا سَلَّمَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: «مَنْ هَاهُنَا مِنْ أَهْلِ الشَّامِ.» فَقَامَ رَجُلٌ ثُمَّ قَامَ اٰخَرُ ثُمَّ قُمْتُ أَنَا ثَالِثًا أَوْ رَابِعًا، فَقَالَ: «يَا أَهْلَ الشَّامِ!

Âyet: 82

اِسْتَعِدُّوا لِأَهْلِ الْعِرَاقِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ بَاضَ فِيهِمْ وَفَرَّخَ، اَللّٰهُمَّ إِنَّهُمْ قَدْ لَبَّسُوا عَلَيَّ فَأَلْبِسْ عَلَيْهِمْ وَعَجِّلْ عَلَيْهِمْ بِالْغُلَامِ الثَّقَفِيِّ يَحْكُمُ فِيهِمْ بِحُكْمِ الْجَاهِلِيَّةِ، لَا يَقْبَلُ مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَلَا يَتَجَاوَزُ عَنْ مُسِيئِهِمْ.»

"Bir adam **Ömer ibni'l-Hattâb**'a gelerek ona: '**Irak** halkının (Ömer *(Radıyallâhu Anh)* tarafından görevlendirilen) emirlerini taşladıklarını haber verdi. Bu durum karşısında çok sinirlenen **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kızgın bir şekilde cemaate çıkarak bize namaz kıldırdı, fakat namazda birkaç kere şaşırdı.

Hattâ insanlar 'Sübhânellâh, Sübhânellâh' demeye başladılar. Selam verince insanlara dönerek: **'Burada Şâm ehlinden olanlar kimlerdir?'** diye sordu. Bunun üzerine bir adam kalktı, sonra bir diğeri kalktı, sonra üçüncüde veyâ dördüncüde ben kalktım.

O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **'Ey Şâm ehli! Irak halkı** (ile mücâdele etmek) **için hazırlanın. Zîrâ gerçekten şeytan onların arasında yumurtladı ve yavruladı'** dedikten sonra:

'Ey Allâh! Onlar beni (namazımda) **şaşırttılar, Sen de onlara** (işlerinde) **karışıklık ver ve onlar arasında câhiliyet hükmüyle kararlar verecek, iyilerinden** (iyiliklerini) **kabul etmeyecek ve kötülerin**(e cezâ vermek)**den vazgeçmeyecek o Sakîfli genci onlara acele gönder'** diye bedduâ etti." *(el-Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, 6/487; İbnü Hacer el-Heytemî, es-Savâ'ıku'l-muhrika, 1/296; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân, 4/71)*

Bu rivâyette geçen **Sakîf** kabîlesine mensup adamdan maksat; **Haccâc-ı Zâlim**'dir. Nitekim: (فِي ثَقِيفٍ ... مُبِيرٌ) **"Sakîf'te bir mübîr** (çokça insan öldüren) **olacak."** *(et-Tirmizî, el-Fiten:44, no:2220, 4/499)* hadîs-i şerîfinde de çok fesat çıkaran anlamında kullanılan **'Mübîr'**den maksadın o olduğu muhaddisler tarafından beyân edilmiştir.

İşte **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Irak** ehline yaptığı bu bedduâda **Sakîf** kabîlesine mensup o gencin onlara musallat edilmesini istemiştir ki **İbnü Lehî'a** *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bu bedduâyı yaptığı zaman, henüz **Haccâc** doğmamıştı. Bu da onun mülhem ve kerâmet sâhibi bir zat olduğunun sarîh (pek açık) bir delîlidir.

Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنْ يَكُنْ فِي أُمَّتِي مُحَدَّثُونَ فَعُمَرُ مِنْهُمْ.»

"Benim ümmetim içinde muhaddes (kendisine ilham gelen kimse)**ler varsa** (ki vardır)**, Ömer onlardandır."** *(el-Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:6, no:3486, 3/149; Müslim, Fezâlü's-sahâbe:2, no:2398, 4/1864; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, 2/339, 6/55)* hadîs-i şerîfinde onun bu fazîletini açıkça beyân etmiştir.

Haccâc-ı Zâlim'in yapacağı ifsadları önceden bildiren hadîs-i şerîfler de mevcuttur. Nitekim geride de zikredildiği üzere; **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«فِي ثَقِيفٍ كَذَّابٌ وَمُبِيرٌ.»

"Sakîf te bir kezzâb (peygamberlik iddiasında bulunan büyük yalancı)**, bir de mübîr** (çokça insan öldüren kişi) **var."** *(et-Tirmizî, el-Fiten:44, no:2220, 4/499; Müslim, Fedâilü's-Sahabe:58, no:2545, 4/1972; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:4790, 2/254)* hadîs-i şerîfinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu zâlime işâret buyurmuştur.

Nitekim **Tirmizî** *(Rahimehullâh)*, "(Bu hadîs-i şerîfte geçen) **'Kezzâb'**tan maksat **Muhtar ibni Ebî Ubeyd**'dir, **'Mübîr'** ise, **Haccâc ibni Yûsuf**'dur" şeklindeki sözüyle bunlardan maksadı açıkça ifâde etmiştir. *(İbnü Hacer, Lisânü'l Mîzân, no:8319, 6/7, ez-Ziriklî, el-A'lâm, 7/192)*

Gerçekten bu hadîs-i şerîf mûcizelerdendir. Çünkü bu ikisi de **Tâif**'te yaşayan **Sakîf** kabîlesinden olup, birisi peygamberlik iddiasıyla büyük bir yalan uydurmuş, **Haccâc-ı Zâlim** ise (harpte öldürdüklerinin dışında) sırf tutuklatarak yüzyirmibin kişiyi öldürmüştür. *(et-Tirmizî, Fiten:44, 4/499)*

Osmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* , **Mekke**'de dokuz sene kadar halîfeliğini îlân etmiş olan **Abdullâh ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ı şehit etmek için **Haccâc-ı Zâlim**'in **Harem-i Şerîf**'te mancınık kurdurarak **Kâbe**'yi yaktığı o meşhur hâdiseye, önceden kendisine bildirilen ğayb ilmiyle işâret etmek üzere:

عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُلْحِدُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ، يَكُونُ عَلَيْهِ نِصْفُ عَذَابِ الْعَالَمِ.»

"Kureyş'ten bir adam Mekke'de ilhad yapacaktır (Harem-i Şerîf'in hürmetini ayaklar altına alacaktır) **ki bütün âlemin azâbının yarısı ona yapılacaktır"** buyurmuştur. *(ed-Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:9019, 3/151; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/71)*

Âyet: 82

"İnsânü'l-'uyûn" sâhibi **Burhâneddîn Halebî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîfte zikredilen kişi **Haccâc**'dır ki sahâbeden ve tâbi'înden birçok zâtı şehid ettiği için târihe **Haccâc-ı Zâlim** diye geçmiştir.

Aslı **Sakîf** kabîlesinden olsa da (geçmiş soyundan biri vesîlesiyle de olsa) **Kureyş** kabîlesinden sayılmasında bir mâni yoktur. *(İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân:4/71)*

Ulemânın beyânı vechile; kâfirler istemese de **Allâh-u Te'âlâ** hakkı sâbit kılacaktır. Kâfirler bâzı kere kendilerinin çok güçlü ve zeki olduklarını vehmederler. Oysa hakîkat bunun hilâfınadır.

Çünkü bütün işler **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarrufundadır. **Hakk Sübhânehû** güzel âkıbetin müminlere âit olacağını vaad etmiş, kâfirlerin sonunun ise helâk ile netîceleneceğini bildirmiştir.

İşte "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kelimeleri" diye bu âyet-i kerîmede bildirilen husus **Allâh-u Te'âlâ**'nın sâbit kāideler olarak ortaya koyduğu bu müjde ve tehditten ibârettir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın ispat ettiği (sâbit kıldığı) hakîkatlerden biri de bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere tecellî etmiştir, şöyle ki; sâhirler **Firavun**'a yardım edeceklerini düşünerek ve onun izzetine yemin ederek: "**Firavun**'un ululuğu hakkı için elbette biz gâlip olacağız" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ**:

"Ben de izzetime kasem ediyorum ki elbette siz mağlup olacaksınız" buyurmuş ve onların dediği değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu olmuştur.

İşte bu mânâda şöyle denilmiştir:

كَمْ رَمَيْتُنِي بِأَسْهُمٍ صَائِبَاتٍ وَتَعَمَّدْتُهَا بِسَهْمٍ فَطَاشَا

"O bana nice isâbetli oklar attı,
Bense ona bir ok attım, o da hedefi şaştı!"

﴿ فَمَا اٰمَنَ لِمُوسٰى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (83)

(فَمَا اٰمَنَ) **Îmân etmedi,** kime? (لِمُوسٰى) **Mûsa'ya,** (إِلَّا ذُرِّيَّةٌ) **ancak bir zürriyet** (az bir nesil inandı), kimden? (مِنْ قَوْمِهِ) (Firavun'un) **kavminden,** ne oldukları halde? (عَلٰى خَوْفٍ) **büyük bir korku üzere oldukları halde,** kimden? (مِنْ فِرْعَوْنَ) **Firavun'dan,** daha? (وَمَلَئِهِمْ) **kendilerinin eşrâfından,** o korkudan bedel, (أَنْ يَفْتِنَ) (Firavun'un) **azap etmesinden** (korku içinde oldukları halde), kime? (هُمْ) **onlara,** (وَإِنَّ فِرْعَوْنَ) **şüphesiz Firavun,** nedir? (لَعَالٍ) **elbette üstünlük taslayıcıdır,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **o yerde,** (وَإِنَّهُ) **ve gerçekten o,** kimlerdendir? (لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ) **elbette müsriflerdendir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Firavun'dan ve (kavimlerinin eşrâfından olan) **ulu adamlarının kendilerine** (işkence ve) **azap etme** (endişe)**sinden** (kaynaklanan) **büyük bir korku üzere** (olmalarına) **rağmen, Mûsâ'ya onun** (Firavun'un) **kavminden ancak** (eşi Âsiye, bekçisi, hanımı, bir de tarakçısı gibi) **pek az bir zürriyet** (gizlice) **îmân edebilmişti.**

Gerçekten de Firavun elbette o toprakta üstünlük taslayıcı idi! Yine şüphesiz ki o, elbette (kan dökme ve zulüm yapma hususlarında haddi aşan) **müsriflerden idi."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verdiği büyük mûcizeleri ve onun asâsının bütün sihir âletlerini nasıl yuttuğunu açıkladıktan sonra, bu âyet-i celîlede yine de **Firavun** ve hânedânının ekseriyetinin îmân etmediğini ve yeryüzünde azgınlık yaptıklarını beyân etmiştir.

"Ebu'l-Leys, İbnü Atıyye, Fahrurrâzî, Ebû Hayyân, İbnü Kesîr** ve **Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bâzı müfessirler âyet-i kerîmenin başında geçen zamirin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a râci olduğunu söylemişlerse de bu görüş birçok yönden tercih edilmemiştir.

Âyet: 83

Zîrâ **İbni Abbâs, Dahhâk** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zevattan nakledildiğine göre; burada geçen "Zürriyyet" kelimesi "Az bir nesil" mânâsına gelmektedir. Oysa İsrâiloğullarının hepsi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a îmân etmiş olup onların içerisinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr eden bir topluluk bulunduğu nakledilmemiştir.

Zîrâ onlar önceki semâvî kitaplarından okuyup, İsrâîloğulları içerisinde bir çocuk doğacağını, o çocuğun sıfatlarını ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun vâsıtasıyla İsrâiloğullarını **Firavun**'un esâretinden kurtarıp ona karşı gâlip kılacağını bilmişlerdi. **Firavun** da bundan dolayı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın doğmaması için birçok tedbir almış ve binlerce çocuğu bu nedenle kestirmişti.

Nitekim: (قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا) **"O** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a îtiraz yapa)**nlar '**(Firavun seni büyümeden yok edeyim derken) **sen bize gelmeden önce de** (binlerce çocuğumuzu öldürterek) **sen bize geldikten sonra da** (oğullarımızın boğazlanması tehdidiyle tekrar karşılaşarak) **eziyet olunduk' dediler."** *(el-A'râf Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde İsrâîloğullarının bu husûsu bilerek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a serzenişte bulundukları beyân edilmektedir.

Yine böylece **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; "**Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)* (kırk senedir görüşemediği oğlu Yûsuf *(Aleyhisselâm)*a kavuşmak üzere) **Mısır**'a girdiğinde âilesiyle birlikte yetmişiki kişiydiler. Sonra orada yerleşip çoğalarak nüfusları altıyüzbin sayısına ulaştı." *(Ebu'l-Leys, Bahru'l-ulûm, 2/107; Sa'lebî, el-Keşf, 14/260-261; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 8/369)*

İşte bütün bunları mülâhaza ettiğimizde burada geçen zamirin **Firavun**'a râci olması tercih edilmiştir. Zîrâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden kendisine inananların sayısı çoktur. Burada geçen azınlık tâbiri ise ancak **Firavun**'un kavminden îmân edenlere uygun düşmektedir.

Çünkü tefsirlerde zikredildiği üzere; onlar birkaç kişiyle sınırlı kalmışlardır ki onların başında **Firavun**'un eşi **Âsiye** *(Radıyallâhu Anhâ)*, **Firavun** hânedânının mümini (vasfıyla Mü'min Sûresi'nin 28. âyet-i kerîmesinde zikredilen ve isminin Harbîl olduğu nakledilen zât), **Firavun**'un haznedârı, bir de (Firavun'un kızının saç bakımını yapan) o haznedârın hanımı ve sayıları pek az olan gençlerdir.

Bu sayıya daha sonra îmân eden sihirbazlar da dâhil edilebilir. Zîrâ onlar da **Firavun**'un kavmi arasında sayılmışlardır. *(Radıyallâhu Anhüm Ecma'în)*

Süddî *(Rahimehullâh)*ın naklettiğine göre ise; **Firavun**'un hânedânından yetmiş hâne halkı îmân etmiştir ki onların babaları **Firavun** hânedanından olan Kıbtîlerden, anneleri ise İsrâiloğullarındandır. Ama bu kişiler babalarına değil de îman husûsunda annelerine ve dayılarına tâbi olmuşlardır. *(Tefsîr-u Mücâhid, sh:523; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/245-246; İbnü Ebî Hâtim, 6/1975; Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 2/107; Sa'lebî, el-Keşf, 14/261;* İbnü Atıyye, el-Muharraru'l-vecîz, 3/136; *el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/364; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/692-693; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 11/246-247)*

İşte bu mânâ tercih edildiğinde: (مَلَأِهِمْ) **"Meleihim"**deki zamirin mercii daha iyi anlaşılacaktır. Zîrâ gerideki müfred zamir **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a râci kabul edilecek olsaydı, burada cemi olarak gelen zamirin mercii husûsunda birçok hazf ve takdirler tâyin etmek gerekecekti.

Oysa bu mânâya göre cemi zamiri zürriyyet kelimesine râci olduğundan dolayı bunun tefsiri: "**Firavun** hânedanı içerisinde bulunan bir azınlık **Firavun**'dan ve kendi kavimleri içerisinde bulunan soylu kişilerin eziyetinden korkmalarına rağmen yine de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a îmân ettiler" şeklinde kolayca anlaşılacaktır.

Ayrıca bu mânâ bu kıssanın sevk sebebine de çok münâsip düşmektedir. Zîrâ bu kıssanın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyedilmesinin gâyesi, kendilerine hakkı getirdiği zâhir iken müşriklerin inat ederek ona îmân etmemelerinin verdiği sıkıntıya karşı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e teselli bahşetmektir.

Dolayısıyla burada **Firavun**'un kavmi içerisinde bir azınlığın îmân ettiği beyân edilerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Habîbim! Kendilerine bunca açık mûcizeler gösterdiğin halde **Mekke** müşrikleri sana îmân etmedi diye üzülme! Zîrâ bu durumla ilk karşılaşan sen değilsin. Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, **Firavun** ve hânedanına en büyük mûcizeleri gösterdiği halde onlardan da pek azı îmân etti" buyrulmuş olmaktadır ki işte bu kıssanın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve bize anlatılmasının maksadı da ancak bu mânâ anlaşıldığında âşikâr olmaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَأِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ) cümle-i celîlesinde geçen "Havf" kelimesindeki tenvin **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre tâzim içindir ki buna göre mânâ: **"Firavun'dan ve** (kavimlerinin eşrafından olan) **ulu adamlarının kendilerine** (işkence ve) **azap etmesinden** (endişelenerek taşıdıkları) **büyük bir korkuya rağmen"** şeklindedir. Tabî ki **Firavun** gibi bir zâlimin kavminden olup da ona karşı gelmenin o kişiyi ne kadar büyük bir korkuya sevkedeceği îzâha muhtaç değildir.

Âyet: 83

Cümle-i celîlede geçen (يَفْتِنَ) fiili: "Belâya uğratmak ve azap etmek anlamındadır. **Râğıb el-Isfehânî** *(Rahimehullâh)*ın açıkladığı üzere; mastarı "Fitne" kelimesi olan bu fiil aslında: "İçindeki yabancı mâdenler ayrılsın diye altını ateşe sokma mânâsına gelmektedir. Ama daha sonra insanı ateşe sokma mânâsında kullanılmıştır.

Nitekim: (يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ) **"Bir gün ki; onlar o ateşe arz olunarak fitnelenecekler** (yakılacaklar)**!"** *(ez-Zâriyât Sûresi:13)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır. Azap ve sıkıntılara sebebiyet veren olaylara da bu îtibarla fitne denilmiştir.

Ayrıca bu kelime imtihan etme mânâsında istimal edildiği gibi belâya uğratma, zora sokma ve azap etme anlamlarında da kullanılmaktadır ki burada kastedilen mânâ **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; öldürülme korkusudur. **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın kavline göre ise azâba uğratılma korkusudur. *(İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/53)*

Ulemânın beyânı vechile; bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere îmânın değeri pahalıdır, bunu elde etmek için birçok korkulara ve endişelere katlanmak gerekir.

Birçok insan birkaç günlük dünyâ hayâtını kazanmak için birçok tehlikeyi göze almaktayken ebedî âhirete inanan bir insan o hayâtın saâdetini kazanmak için birkaç günlük korkuya, tehlikeye nasıl katlanmaz? Kimse îman yolunun güllerle döşendiğini sanmamalıdır.

Sahâbe-i kirâmın bu dîni neşretmek için çektiği çileler iyi hatırlanmalıdır. Onlar ilk önce **Habeşistan**'a sonra **Medîne**'ye hicret yapmak zorunda kalmışlardır. **Kureyş** onlara çok sıkıntı çektirmiş, onlarla harbetmiş, akrabâlık ilişkilerini kesmiş, memleketlerinden sürgün etmiş, bununla da yetinmeyip bulundukları yerlerde onları öldürmek için ittifâk etmişlerdir.

Lâkin onlar İslâm'ın o zor zamânında sebât ettikleri için **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin bilemeyeceği mertebelere ulaşmışlardır. İşte böylece dünyâya gelip de **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân eden bir insan o îmânını koruyabilmek için zahmetlere, yorgunluklara ve korkulara katlanarak nefsiyle ve kâfirlerle cihâd etmeli ve büyük ecirlere nâil olmak için dâvâsından aslâ tâviz vermemelidir.

İşte bu âyet-i kerîmede de **Firavun**'un hânedânından olduğu halde **Firavun** gibi bir zorbanın yapacağı zulümlere aldırmadan îmân eden bir azınlığın bulunduğu beyân edilmektedir.

Onların **Firavun**'dan korkmaları ise, ellerinde olmadan gayr-i ihtiyârî kalplerinde hissettikleri bir korkudur ki bundan dolayı kınanmamışlardır. Aksine bu korkuya rağmen îmân ettiklerinden dolayı methedilmişlerdir. Zâten onların bu korkusu, dünyâlıkları ellerinden gidecek veyâ dünyâda azâba uğratılacaklar diye değildir, bilakis **Firavun**'un uygulayacağı işkenceler karşısında dayanamayıp dinlerinden vazgeçmeye mecbur kalarak ebedî âhireti kaybedecekler endişesindendir. Bu yüzden korkuları **Allâh** için sayılmış ve onlara büyük mükâfatlar kazandırmıştır.

Zîrâ her amelin mükâfâtı zahmetine göredir, bâzı ameller basit, diğer bâzısı ise tehlikelidir. Şoförün ücreti kaptandan az, pilotun ücreti ise kaptandan çoktur. Çünkü sorumluluk ne kadar büyük olursa maaş da o kadar yüksek olur. Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara bâzı korkular ve tehlikeler yaşatıyorsa, bütün bunlar onların ecrini artırmak ve sabredip sabretmeyeceklerini sınamak içindir. Nitekim:

﴿أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۞ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

"İnsanlar: 'Îmân ettik' dedikleri için, kendileri imtihan(a tâbi) **edilmeyecekleri bir halde bırakılacaklarını mı sandı**(lar)**? Andolsun ki; elbette Biz onlardan öncekileri de muhakkak imtihan etmiştik.** (Fakat onlar dinlerine sımsıkı bağlı çıktılar, demir testerelerle ortadan ayrılanlar, demir taraklarla etleri kemiklerinden sıyrılanlar bile dinlerinden dönmediler.)" *(el-Ankebût Sûresi:2-3)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati beyân etmektedir.

Her hâlükârda ne olursa olsun her türlü sıkıntıya katlanılarak bu imtihan kazanılmalı ve netîcesinde vaad edilen müjdeye erişilmelidir. Zîrâ cennet, uğrunda her türlü zahmet çekilmeye değer bir yerdir.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ غَالِيَةٌ، أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ الْجَنَّةُ.»

"Âgâh olun! Şüphesiz Allâh'ın (satılığa çıkarttığı) **malı çok pahalıdır. Dikkat edin ki hiç şüphesiz Allâh'ın malı cennettir!"** *(et-Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:18, no:2450, 4/241)* buyurmuştur.

Âyet: 83

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ) **"Gerçekten de Firavun elbette o toprakta üstünlük taslayıcı idi!"** kavl-i şerîfi: "**Firavun Mısır** topraklarında üstün bir güce ve kahredici bir kuvvete sâhipti" şeklinde tefsîr edilmişse de diğer âyet-i kerîmede geçen:

﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾

"Gerçekten Firavun o (Mısır ve civârındaki) **toprakta** (zulüm sınırlarını aşarak) **azgınlık yapmış ve oranın halkını** (kendi isteği doğrultusunda hareket eden) **birtakım fırkalar hâline getirmişti ki, onlardan bir zümreyi**(; İsrâîloğullarını) **iyice güçsüz düşürüyordu, oğullarını çokça boğazlıyor, kadınlarını ise diri bırakıyordu.**

Gerçekten de o, (kâhinlerin haberine dayanarak yüz bine yakın oğlan çocuğu öldürtecek derecede fesat çıkaran) **bozgunculardan** (biri) **olmuştu"** *(el-Kasas Sûresi:4)* ifâde-i celîleleri burada üstünlük taslama mânâsı kastedildiğini ve anlatılmak istenen maksadın, **Firavun**'un güç kuvvet sâhibi olmasından ziyâde, o gücü ve imkânı insanlara zulmetme ve yeryüzünde bozgunculuk yapma yönünde kullandığının beyânı olduğunu bildirmektedir.

Zâten: (وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ) **"O** (ordusunun çokluğu nedeniyle fazla çadırlara ve) **kazıklara sâhip** (olan, işkence yapacağı kişileri de el ve ayaklarından dört kazığa çakan) **Firavun'a da** (Allâh-u Te'âlâ azap etti)**."** *(el-Fecr Sûresi:10)* âyet-i kerîmesi onun zulümlerini tescillemiştir.

Nitekim **İbnü Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "**Firavun, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a îmân eden hanımı **Âsiye** vâlidemizi ellerinden ve ayaklarından dört kazığa çaktırmış ve sırtına büyük bir değirmen taşı koyarak öylece katletmiştir." *(el-Hâkim, el-Müstederek, 2/522-523)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "**Firavun** öldürmek istediği kişileri kesmek için özel mekanlar yaptırmıştı ki insanları onların üzerinde boğazlatmaktaydı." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:24/372)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ) **"Yine şüphesiz ki o, elbette** (kan dökme ve zulüm yapma hususlarında haddi aşan) **müsriflerden idi"** kavl-i şerîfinde geçen "İsraf" lügat mânâsı îtibârıyla haddi aşmak anlamına gelmekteyse de buradaki maksat iki mânâ üzere tefsir edilmiştir.

Bir kavle göre "**Firavun**'da bulunan israf vasfı; zâlimlikte ve kanlar akıtıp insanları öldürerek bozgunculuk yapmakta haddi aşması" olarak tefsîr edilmiştir.

Diğer bir mânâya göre ise **Firavun**'da bulunan israf sıfatı; kibirde ve azgınlıkta haddi aşmasından ibârettir. Zîrâ **İbrâhîm, İshâk** ve **Ya'kûb** gibi enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın torunları olan İsrâiloğullarını yüzlerce sene köle olarak kullanan ve kendisi kul iken:

﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾

"Sizin en üstün rabbiniz ancak benim" *(en-Nâzi'ât Sûresi:24)* diyerek Rablik iddiasına kalkışan bir insandan daha kibirli birinin kullar arasında bulunamayacağı âşikârdır.

Bu cümle-i celîlede **Firavun**'un israfçılardan olduğu bildirilmiştir ki israfın mânâsı haktan ayrılmak demektir, nitekim:

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ﴾

"Her kim (dînen kanını helâl kılan bir sebep bulunmaksızın) **zulme uğramış bir halde öldürülürse, gerçekten de Biz onun** (vefâtının ardından işlerini tâkip etmekle görevli olan vâris ve) **velîsine**(, öldürenden hakkını alması için) **büyük bir güç vermişizdir. Artık o da öldürmede israf yapmasın!"** *(el-İsrâ Sûresi:33)* âyet-i celîlesinde zikredilen israf, bir kişiye karşılık iki kişinin öldürülmesi yâhut kātil olmayan kişinin katledilmesi veyâ kātilin birtakım uzuvlarını keserek işkence yapmak sûretiyle haddin aşılmasından ibârettir.

Demek ki her işte israf; mâkul olan sınırı geçmektir. Rabbimizin târifleri çok incedir, burada da **Allâh-u Te'âlâ, Firavun**'un amellerinin israflı olduğunu beyân etmiştir, aslında genel mânâda tüm insanların nefsinde ve amelinde israf bulunmaktadır. Çünkü herkesin nefsinde yücelik arzusu ve kibir duygusu mevcuttur.

Amellere gelince; zâten İslâm'ın hakîketleriyle amel etmeyen kişilerin bütün işlerinde israf vardır.

Böyle kişiler alırken haddi aşarlar, engellerken haddi aşarlar, cezâ verirken sınırı geçerler. İnsanı israftan uzaklaştırıp mâkul sınıra çekecek yegâne unsur ise İslâm'ın değerlerine uygun hareket etmesidir.

Âyet: 83

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; bu âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a îmân edenlerin bir azınlık olduğu bildirilmiştir. Gerçekten her vakit hakîkat ehlinin sayıları azdır, ama **Allâh** indinde şanları büyüktür.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; kalp gibi olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a **Firavun** gibi olan nefis, hevâ, dünyâ ve şehvetlerinden ancak bâzı sıfatlar îmân etmiştir.

Zîrâ nefsin kötü ahlâkından bir kısmının kalbe bağlı ahlâk-ı hamîdeye dönüşmesi mümkündür. Ama yine de nefis firavunundan korkmak gerekir. Zîrâ nefsin emmâriyet (kötülüğü emretme) sıfatları mutmainneye dönüşse de onun mekrinden ve itmi'nân hâlinden sonra tekrar emmâreliğe dönmesinden emin olunmaz.

Nitekim **Bel'âm** ve **Bersîsâ**'nın hâli böylecedir! Çünkü onlar dünyâ ve şehvetlerine kapılıp onların lezzetlerini tahsil uğrunda tarîkat ve şerî'at sınırlarını aşmışlardır.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; husûsiyet ehlini (Allâh'ın husûsî kullarını) tasdik edenler her dönemde çok azınlıktadır.

Onlara müntesip olan tarîkat ehline eziyet edilmesi de her zaman geçerli olan bir kāidedir. Her zamânın kendine âit firavunları vardır ki müritlere eziyet ederler. Ama güzel âkıbet ancak müttakîlere âittir.

﴿ وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (84)

(وَقَالَ) **Dedi,** kim? (مُوسٰى) **Mûsâ,** ne dedi? (يَا قَوْمِ) **ey kavmim,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (اٰمَنْتُمْ) **îmân etmiş kimseler,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** (فَعَلَيْهِ) **o halde ancak O'na,** (تَوَكَّلُوا) **tevekkül edin,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** kimler? (مُسْلِمِينَ) **Müslüman kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(İnananların Firavun'dan korktuğunu gören) **Mûsâ: 'Ey kavmim! Eğer Allâh'a** (ve âyetlerine) **inanmış kimseler olduysanız,** (O'ndan gayri hiç-bir güçten korkmayıp, tüm korkularınızdan kurtulma husûsunda) **ancak O'na îtimat edin! Eğer siz** (Allâh'ın kazâ ve kaderine tam bir samîmiyetle teslim olan) **Müslüman kimseler olduysanız**(, bu tevekküle sâhip olmanız gerekir)**!' dedi."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede İsrâîloğullarının **Firavun** ve hânedânından çok korkarak îmân ettiklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onlara **Allâh**'a tevekkül ve teslimiyet husûsundaki nasîhatlerini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavminin **Firavun**'dan korktuğunu görünce onlara bu âyet-i celîlede açıklandığı üzere: "Ey benim milletim! Eğer siz beni size gönderen **Allâh-u Te'âlâ**'yı ve âyetlerini gerçekten tasdik ettiyseniz, bir de siz faydaları size ulaştırıp, zararları üzerinizden savuşturmanın ancak O'nun kabza-i kudretinde (yetkisi dâhilinde) olduğuna inandıysanız o zaman ancak o Zât'a tevekkül edin, sâdece O'na îtimâd edin ve O'ndan gayrı kimseden korkmayın" diye emirde bulunmuştur.

Bundan önce geçen kıssada **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine karşı yaptığı hitapta:

﴿فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ﴾

Âyet: 84

"Ben ancak Allâh'a tevekkül ettim" *(Yûnus Sûresi:71)* dediği zikredilmiştir ki bu ifâdede **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetinin îmânından ümitsiz olduğu, dolayısıyla tevekkülü ancak kendisine nisbet ettiği görülmektedir.

Ancak bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın: (فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا) **"Ancak O'na güvenin"** diyerek tevekkül emrini ümmetine tevcih ettiği görülmektedir ki bu da onun, ümmetinin îmânından ve tevekkülünden ümitvâr olduğuna delâlet etmektedir.

Zâten bir sonraki âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin, onun bu emri karşısında hiç beklemeden hemen: (عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا) **"Ancak Allâh'a tevekkül ettik"** *(Yûnus Sûresi:85)* dedikleri beyân edilmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا) **"Ey kavmim! Eğer Allâh'a inanmış kimseler olduysanız, ancak O'na îtimat edin!"** kavl-i şerîfi müfessirîn-i ızâm tarafından:

"**Ey kavmim! Eğer Allâh'a** ve âyetlerine **inanmış kimseler olduysanız,** O'ndan gayri hiçbir güçten korkmayıp, tüm korkularınızdan kurtulma husûsunda **ancak O'na îtimat edin!**" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Zîrâ îman; âlemleri yaratan, dolayısıyla varlığı kendinden olan Zât'ın bir olduğuna, O'ndan gayrı her şeyin ise sonradan yaratılan birer mahlûk olup ancak O'nun tedbirinin (yönetiminin), kahrının (ezici gücünün) ve tasarrufunun (yetkisinin) altında bulunduğuna kalbin inanması ve bunu iyice kavrayarak ârif (bu husûsu hakkıyla bilen) sıfatında bulunması demektir. İşte böyle bir inanca ve şuura sâhip olan kişiden elbette bütün işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlaması beklenir. Zâten yaratmak bakımından hiçbir şeyin en ufak bir tesirinin olmadığını bilen kişiden kendisi gibi âciz olan diğer mahlûkata bağlanması nasıl beklenebilir?!

O halde hakîkî mânâda îman sâhibi olan kişiye elbette bunun eserini ortaya koyması için ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül etmesinin emredilmesi çok münâsip olur. Zâten kalbinde îman nuru bulunan kişide **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül nûrunun bulunmaması muhal olur.

Dolayısıyla burada zikredilen tevekkül emri aslında bir emirden öte: "Eğer **Allâh**'a îmân ettiğinizi söylemekteyseniz başkasından korkmayıp sâdece O'na tevekkül etmeniz îcâb eder ve tavırlarınızla da İslâm'ı yaşayarak bunu göstermeniz iktizâ eder. Bunun aksi bir durum ise sizde hakîkî bir îman bulunmadığını izhâr eder" şeklinde bir hitâb mâhiyetindedir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ) **"Eğer siz Müslüman kimseler olduysanız"** kavl-i şerîfi: **"Eğer siz Allâh'**ın kazâ ve kaderine tam bir samîmiyetle teslim olan **Müslüman kimseler olduysanız,** bu tevekküle sâhip olmanız gerekir!" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Bu cümle-i celîlede görüldüğü üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu sözünde tevekkülün meydana gelmesini İslâm şartına bağlamıştır. Zîrâ İslâm, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulu hakkında yazdığı kazâ ve kaderlerine tam mânâsıyla teslimiyet anlamındadır.

Bu makama sâhip olan bir kişiden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül etmesi istenmektedir ki zâten bu, İslâm'ın îcaplarındandır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül, bütün işleri tümüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlamak ve bütün hallerde ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtimat etmekten ibârettir.

O halde gerçek mânâda Müslüman olduğunu iddia eden bir kişi herhangi bir işte **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtimat ederken başka birini de bu hususta başlı başına tesirli olarak görürse, onun bu iddiası bâtıl olur. Zîrâ îtikād ve îtimad işini karıştırma durumunda İslâm vasfı tahakkuk etmez ve bu vasıfta olan kişiye **Allâh-u Te'âlâ** sâhip çıkmayıp onun işini, kendilerine îtimâd ettiği şeylere havâle eder.

Nitekim:

﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾

"Her kim Allâh'a tevekkül ederse, ona yeterli olacak olan ancak O'dur!" *(et-Talâk Sûresi:3)* kavl-i şerîfinde beyân ettiği üzere **Allâh-u Te'âlâ** gerçek mânâda İslâm üzere olup bütün mühim işlerinde ancak Yüce Zât'ına tevekkül edenlerin bütün sıkıntılarına bilfiil Kendisi kifâyet eder (yeterli gelir).

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme îman ile İslâm'ın aynı şey olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sözüne îman ile başlamış, İslâm ile bitirmiştir.

Buna göre îman içten bağlanış, İslâm ise teslimiyet, itaat ve boyun eğiştir. Bu da emir ve yasaklara dikkat etmekle gerçekleşir. Bu durumda îman ile İslâm birbirleriyle yakın alâkası olan iki kelime olup, biri diğerinin tamamlayıcısı durumundadır. İşte bu îtibarla: "Her mümin Müslümandır, her Müslüman da mümindir" denilebilir.

Âyet: 84

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme îmânın sâdece sözden ibâret olmadığını bilakis niyetlerin ve hallerin de sözle açıklanan şeyleri mutlaka tasdik etmesi gerektiğini beyân etmektedir.

Tevekkülün hakîkati; vesîlelere başvurduktan sonra kurtuluşunun kendi çabalarıyla ve araya koyduğu sebeplerle değil de ancak **Allâh-u Sübhânehû**'nun fazl-u keremiyle olduğunu bilmektir. İşte gerçek mânâda tevekkül budur.

Tevekkül husûsunda daha geniş mâlûmât ***"Risâle-i Kuşeyriyye"***de *(sh:162'de)* zikredilmiştir.

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, İsrâîloğullarından bir cemaate huzur ve ünsiyet vermek ve yardımın yegâne sâhibi olan **Allâh-u Azze ve Celle**'ye tevekküle dâir teşvikte bulunmak üzere söylediği sözlerle başlayan kıssanın bidâyetidir.

Muhâsibî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Ebû Ca'fer Muhammed ibni Mûsâ** *(Rahimehullâh)*a: '**Allâh-u Azze ve Celle**:

﴿وَعَلَى اللهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

"Eğer müminseniz ancak Allâh'a tevekkül edin" *(el-Mâide Sûresi:23)* buyuruyor. **Allâh-u Te'âlâ**'nın teşvik ettiği bu tevekküle ulaşmanın yolu nedir ve insanların bu makama girmesi nasıl olabilir?' diye sorduğumda: 'Şüphesiz ki insanlar tevekkül husûsunda farklıdırlar, onların tevekkülü îmanları nispetinde ve ilimlerinin kuvvetine göre farklı olur' şeklinde cevap verdi. O zaman ben: 'Îmanlarının ölçüsü neye göre değişir?' diye sorunca: '**Allâh-u Azze ve Celle**'nin verdiği sözleri tasdîk etmeleri ve **Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ**'nın (rızık husûsunda) verdiği teminatlara güvenmeleri nispetinde farklı olur' buyurdu.

Bu sefer ben: 'Husûsî kullar, avam nâsdan tevekkül konusunda hangi vasıfla üstün oldular?' diye sorunca o: 'Havâssın avâmdan üstün olduğu husus kalplerinde sıkıntı olmayıp bir şeylere ulaşmak için süratle hareket etmemeleridir. Ey delikanlı! İşte o(nlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadine güvenip rızık telâşesine düşmedikleri) zaman o dostlar hırsın verdiği azaptan rahata kavuşmuşlar, tamahın getirdiği esâretten kurtarılmışlar, dünyâ ve adamlarının köleliğinden âzâd kılınmışlar ve bu vesîle ile iki cihanda en büyük rahatlıktan nasiplerini almışlardır. Artık müjdeler ve güzel âkıbetler onlar içindir!' şeklinde cevap verdi.

Nihâyet ben: 'Efendim, bu netîceyi doğuracak amel nedir?' deyince o: 'İki hal üzere dâim olmaktır ki bunların birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetine sarılmaktır, bu makama ererek Rabbini hakkıyla tanıyan kişi, sâdece **Allâh-u Azze ve Celle**'ye îtimat eder ve (kadere karşı) çâreler aramayı bırakır.

İkincisi; her işte **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül etmeyi tam mânâsıyla tercih edebilmesi için bu şuura kendisini alıştırmaya çalışmasıdır ki böylece tevekkül, sâkinlik, telaşsızlık, (başa gelen musîbetlere karşı) rızâ ve sabır halleri artık kendisi için dış gömlekten de öte iç elbisesi gibi ayrılmaz bir vasıf hâline dönüşür' diye cevap verdi."

Bu mâlûmât, **Muhâsibî** *(Rahimehullâh)*a âit ***"el-Kasd ilâllâhi Sübhânehû"*** isimli eserden alınmıştır. *(es-Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/260-261)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **İbrâhîm el-Havvâs** *(Kuddise Sirruhû)*ya bu âyetin mânâsı sorulduğunda: "Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül ederseniz sebeplere vâsıtasız ulaşırsınız" buyurmuştur.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin mânâsı: "Eğer siz **Allâh**'ı tanıdıysanız ve O'nun rabliğine boyun eğdiyseniz ancak O'na tevekkül edin. Zîrâ mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı tanımak), inkıyâd (boyun eğmek) ve ubûdiyyet (kulluk), bütün varlığı, yaratıcısının tasarrufuna teslim etmeyi, hem de bunu yaparken imtihanın acılığından lezzet almayı îcâb eder" şeklindedir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tevekkül îmânın semeresi ve netîcesidir. Îman ne kadar kuvvetli olup erkânı ne kadar güçlü olursa tevekkül de o derece kuvvetli olur ve sırları zuhûr eder.

Îman ne kadar zayıfsa tevekkül de o derece zayıf olur. Sebeplere dalıp kalmak îman zâfiyetinin netîcesidir. Gerçek mânâda tevekkül, **Allâh**'ın tasarrufunda olan şeylere kendi elinde olan şeylerden daha ziyâde güvenmendir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ) **"**(Çünkü dünyâ nîmetlerinden) **yanınızda bulunan şeyler** (ne kadar çok ve uzun süreli olsalar da bir gün mutlaka) **tükenecektir. Allâh nezdinde olan** (dünyevî ve uhrevî mükâfat)**lar ise devamlı kalıcıdır!"** *(en-Nahl Sûresi:96)* buyurmuştur. Demek ki tevekkül, sebepleri tamâmen terketmekle değil, onlara tevessül etmekle (sarılmakla) birlikte mevcut olabilmektedir.

Âyet: 85

﴿ فَقَالُوا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (85)

(فَقَالُوا) **Onlar da dediler ki,** (عَلَى اللهِ) **ancak Allâh'a,** (تَوَكَّلْنَا) **tevekkül ettik,** (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz,** (لَا تَجْعَلْ) **yapma,** kimi? (نَا) **bizi,** nedir yapma? (فِتْنَةً) **bir fitne,** kim için? (لِلْقَوْمِ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (الظَّالِمِينَ) **zâlimler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar da hemen: 'Biz ancak Allâh'a tevekkül etmişizdir! Ey Rabbimiz! (Bu kâfirleri üzerimize musallat ederek) **bizi o zâlimler toplumu için bir fitne** (ve azap mahalli yapma, dînimizden fitnelenip döndürülmemize bir sebep de kılma, yenik düşmemiz sebebiyle kâfirlerin 'Bunlar hak üzere olsaydı, mağlup olmazlardı!' diyerek bizimle fitnelenip kâfirlikte ısrarcı olmalarına da vesîle) **yapma!' dediler."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, **Firavun** ve hânedânından korkan ümmetine **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül çağrısında bulunduğunu açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede ümmetinin de **Allâh**'a tevekkül sözü verdiklerini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân** ve **Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ümmetine ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül etmelerini emredince bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile; onlar hiç beklemeden hattâ yutkunmadan hemen **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekküllerini açıkladılar.

Burada muzârî sîğası üzere "Tevekkül edeceğiz" ifâdesi ile değil de tâbirin mâzî sîğası ile yapılması, bir de zarfın fiile takdim edilmesi kasr ve hasr mânâları ifâde eder ki böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin bu sözleri: "Ancak ve ancak **Allâh**'a tevekkül ettik" mânâsına geldiğinden onların, duâlarında muhlis (ihlaslı ve samîmi) olduklarını ortaya koymaktadır, zâten bu ihlasları sebebiyle duâlarına icâbet olunmuş ve **Firavun**'un yüzyıllar boyu süren işkencelerinden bir zaman sonra da olsa kurtulmuşlardır.

Benîisrâîl bu duâlarında isteklerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya arzetmeden önce **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekküllerini izhâr etmişlerdir ki bu bir yönüyle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın emrine imtisâl ettiklerinin beyânıdır.

Diğer yönden ise bu cümle-i celîle duâ eden kişinin, isteklerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül üzere binâ etmesi hâlinde icâbetin daha ümitli olacağına telvîh (işâret) barındırmaktadır.

Buradan da anlaşıldığı üzere; tevekkül, duâya münâfi (zıt) değildir. Yâni tevekkül eden bir insan başına gelen bir belânın kalkması için veyâ bir isteğine kavuşmak için duâ edebilir, hattâ etmelidir. Kimse ona: "Mâdem **Allâh**'a tevekkül ettin, daha bir şey isteme, O'nun ne yapacağını bekle" şeklinde telkında bulunamaz. Zîrâ sebeplere sarılmak kullara emredilmiştir ki duâ da o sebeplerden biridir.

Tevekkülün mânâsı ise; âdete göre sebep sayılan şeylere başvurmakla berâber tesir ve tasarrufu ancak onların müsebbibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan bilmek ve bu sûretle gönlün sebeplere takılmasını önlemektir. İşte bu şuurda olan kişi bir işin olması yâhut ortadan kalkması için hangi sebebe başvursa da yine de bütün işlerin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîetine (dilemesine) bağlı olduğuna; O ne dilerse onun olacağına, istemediği şeyin ise aslâ gerçekleşmeyeceğine îtikād eder ki bu inanç üzere sebeplere başvuran kişi elbette mütevekkil (tevekkül sâhibi) sayılır.

Meşâyihın beyânı vechile; tevekkülün hakîkati; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrı her şeyden korku ve ümidi kesmek, müsebbibi (sebepleri yaratanı) müşâhede ederken sebepleri mülâhaza etmekten kopmaktır. Gerçek tevekkül; kalbin, sâdece Kādir-i Mutlak'ın muhabbetiyle alâka kurup O'ndan gayrı her şeyi unutması yâni ne kendisinde ne de başkasında hiçbir kuvvet ve tesirin bulunmadığını anlayıp ğassâlin elindeki meyyit misâli (yıkayıcısının önündeki ölü gibi) hükm-ü ezelîye munkād (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde yazdığı kaderlere seve seve boyun eğici) olmasıdır.

İşte bu âyet-i kerîme iyi anlaşıldığında tevekkülün duâya zıt olmadığı husûsunda delil teşkil eder. Evet, bâzı rivâyetlerde geçen şekliyle **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ateşe atılırken kurtulmak için duâ yapmamış ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun durumunu bilmesiyle iktifâ ederek: (حَسْبِي مِنْ سُؤَالِي عِلْمُهُ بِحَالِي) **"O'nun benim hâlimi bilmesi, istememe hâcet bırakmadı"** *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/252)* demiştir ki bu durum **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* gibi ülülazm bir peygamberin kendisine has bir makamdır ki mânevî makamlar hakkında bilgisi olanlar bunun bütün ümmet hakkında uyulması gereken bir kāide olmadığını çok iyi bilirler. Zâten böyle özel bir rivâyete dayanarak bu âyet-i kerîmeden anlaşılan mânâ aslâ reddedilemez ki bu da duâ eden kimsenin tevekkülünün zayıf sayılamayacağı husûsudur.

Âyet: 85

Âyet-i Kerîmede Geçen: (رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) "Ey Rabbimiz! Sen bizi zâlim kavimler için bir fitne yapma" kavl-i şerîfine müfessirler tarafından üç türlü mânâ verilmiştir.

Bir kavle göre mânâ: "**Ey Rabbimiz!** Bu kâfirleri üzerimize musallat ederek **bizi o zâlimler toplumu için bir fitne** ve azap mahalli yapma, yâni bizi onların işkencelerine mâruz bırakma!" şeklindedir ki bu duâ ile onlar başlarına bir belâ gelip te insanlara ibretlik duruma düşmemeyi **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyaz etmişlerdir.

Diğer bir tefsire göre ise mânâ: "**Ey Rabbimiz!** Bu kâfirleri üzerimize musallat ederek **bizi o zâlimler toplumu için bir fitne yapma**, yâni onların işkencelerini, bizim dînimizden fitnelenip inancımızdan döndürülmemize sebep kılma" demektir. Zîrâ onlar:

﴿وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾

"Ama (canı, malı ve âilesi husûsunda) **ona** (sıkıntı çıkaracak) **bir fitne dokunacak olsa,** (yöneldiği îmansızlık) **yönü üzere geri**(sin geri eski kâfirliğine) **döner.**

O, dünyâyı da, âhireti de kaybetmiştir. (Çünkü dünyâda kanı helâl, âhirette ise yeri cehennem olmuştur.) **İşte ancak bu,** (herkesin anlayacağı şekilde) **pek açık bir zararın ta kendisidir."** *(el-Hacc Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere başına bir musîbet geldiğinde dînini terkedenin iki cihan saâdetinden mahrum olacağını çok iyi bildiklerinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya bu duâ ile yalvarmışlardır.

Bir başka tefsire göre ise bu cümle-i celîle: **"Ey Rabbimiz! Bizi o zâlimler toplumu için bir fitne yapma**, yâni yenik düşmemiz sebebiyle kâfirlerin 'Bunlar hak üzere olsaydı, mağlup olmazlardı!' diyerek bizimle fitnelenip kâfirlikte ısrarcı olmalarına vesîle) yapma!" mânâsına gelmektedir ki bu durum hem zâlim için hem mazlum için bir fitnedir, zîrâ kâfir mümine gâlip geldiği zaman kendisinin hak üzere olduğunu düşünüp bâtıl dînini terketmeyerek fitnelenir, mağlub olan Müslüman da "Acaba biz yanlış yolda mıyız ki yeniliyoruz" vesvesesine kapılarak neredeyse **Allâh**'ın rahmetinden ümit kesecek hâle gelir.

Bu mânâya göre; **"Fitne"** kelimesi Müslümanlar hakkında değil de kâfirler hakkında vâki olacak bir imtihan mânâsına gelmektedir.

Nitekim **İmâm Mücâhid, Ebû Miclez** ve **Ebû Kılâbe** *(Rahimehümullâh)*dan nakledilen: "Ey **Rabbimiz**! Sen bize **Firavun**'un kavminin eliyle azap etme, Kendi katından da azap etme ve onları bize gâlip kılma ki sonra **Firavun**'un kavmi: 'Bunlar hak üzere olsaydılar azâba uğratılmazdılar ve biz onlara musallat edilmezdik, demek ki biz daha doğru yoldayız' diyerek bizden sebep imtihana tâbi tutulup îmandan engellenmesinler" mânâsı bu hususu çok güzel îzah etmektedir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/297; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/246; Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no:1070; Nu'aym ibnü Hammâd, Kitâbü'l-fiten, no:360)*

İşte bu duâlarıyla müminler kâfirleri gâlip kılarak iki taraf için de imtihan sebebi olacak bu duruma kendilerini de onları da düşürmemesini **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyaz etmiş olmaktadırlar.

Se'âlibî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu mânâya göre bu duâ iki belâyı savuşturma talebini içine almaktadır ki birincisi; müminlerin beklediği katliâm ve belânın defolmasıdır, diğeri ise müşriklerin kendilerini haklı zannederek bâtıl îtikatlarına daha sıkı sarılmaları sebebiyle şirkin zuhûru belâsını ortadan kaldırmaktır.

Nitekim **Ebû Ümâme ibni Sehl ibni Huneyf** *(Radıyallâhu Anhumâ)*nın rivâyetine göre; **Akabe** günü nakîblerden biri olan yüce sahâbî **Es'ad ibni Zürâre** *(Radıyallâhu Anh)* (yüzünü ve bedenini kıpkırmızı yapacak şekilde eseri zuhûr eden) şevke (boğmaca *-İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, 5/435-*) hastalığına tutulduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu ziyârete gittiği zaman iki kere:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بِئْسَ الْمَيِّتُ لِيَهُودَ - مَرَّتَيْنِ - سَيَقُولُونَ: لَوْلَا دَفَعَ عَنْ صَاحِبِهِ؟ وَلَا أَمْلِكُ لَهُ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَأَتَمَحَّلَنَّ لَهُ.»

"İşte bu (Es'ad ibni Zürâre'nin) **ölü**(mü) **Yahudiler**(i sevindirip kâfirlikte ısrar etmelerine sebep olacağı) **için** (onlar adına) **ne kötü** (olacak)!" buyurdu.

Sonra bunun sebebini açıklamak üzere: **"Yakında Yahudiler: '**(Bu nasıl peygamber, eğer hak üzere olsaydı arkadaşını kurtarırdı, ölümü) **ondan savuştursa ya!' diyecekler. Hâlbuki** (eceli geldiyse) **ben onun için ne bir zarar**(savuşturmay)**a ne de bir fayda**(kazandırma)**ya mâlik olamam, ama yine de** (iyileşmesi için bildiğim tıbbî yollara başvurarak) **çâre arayacağım"** buyurdu.

Âyet: 85

Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bilfiil kendisi onun başına ve boynuna dağlama tedâvisi uyguladıysa da (eceli geldiği için) vefât etti (ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu üzere Yahudiler bu lafları sarfettiler). *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:17238, 28/475; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5583; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, 1/205; el-Beğavî, Mu'cemü's-sahâbe, 1/88; es-Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/261)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in birçok sahâbesi kendi hayâtında vefât ettiyse de **Es'ad ibni Zürâre** *(Radıyallâhu Anh)*ın vefâtından dolayı bu kadar müteessir olmasının farklı bir vechesi vardır.

Şöyle ki kendisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicretinden önce **Mekke**'de vukû bulan **Akabe** bîatlerinin üçüne de katılmış, dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne-i Münevvere**'ye hicretine vesîle olanlardan biri olma şerefine nâil olmuştur. Bu îtibarla Yahudilerin bu bîatlerde bulunanlara özel bir kinleri hâsıl olmuştur.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelişiyle Yahudilerin **Medîne**'deki güçlerinin ellerinden çıktığı mâlumdur. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in hicretinin akabinde ilk sene bu mübârek zat boğmaca hastalığına tutulunca Yahudiler çok sevindi ve "Hakîkî peygamber ise arkadaşını kurtarsın da görelim" demeye niyetlendiler. Hal böyle olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çok üzüldü. Bu zâtın, **Akabe** bîatında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne tarafından akrabâsı olan **Neccâr** oğullarının nakîbi (reisi) olarak seçilmiş bulunması da ayrı bir üzüntü sebebiydi. Nitekim o vefât edince **Neccâr** oğulları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Bizim nakîbimiz vefât etti, bize bir reis tâyin etsen" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَنْتُمْ أَخْوَالِي، وَأَنَا نَقِيبُكُمْ.»

"Siz benim dayılarımsınız, artık sizin nakîbiniz benim!" *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe:1/205)* buyurmuştur. Böylece bahse konu **Es'ad ibni Zürâre** *(Radıyallâhu Anh)* vefât ettiğinde kendisi ensâr-ı kiramdan **Medîne**'de ilk vefât eden zat olmuştur. *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe:1/205; el-Beğavî, Mu'cemü's-sahâbe:1/88; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb:4/1601)*

İşte bütün bunları bildiğimizde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerifteki sözünü daha iyi anlamış oluruz ki bunun mânâsı: "Şimdi bu zâtın ölümüne Yahudiler çok sevinip benim nübüvvetimi tenkide vesîle kılacaklarından onun vefâtı Yahudilerin kâfirlikte ısrâr etmelerine sebep olacağı için onlar adına kötü olacak" şeklindedir, yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderini kötü sayma mâhiyetinde değildir.

Nitekim bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, zâlim toplumlar için fitne kılınmamayı istemeleri, kendilerine sıkıntı gelmesini defetme duâsından ziyâde, yenik duruma düşmelerinin **Firavun** ve hânedânının kâfirlikte ısrârına vesîle olacağı mülâhazasıyla yapılmıştır ki böylece onlar aslında **Firavun** hânedânının îmansızlık gibi bir fenâlıktan kurtarılıp bir mânâda îmâna hidâyet edilmeleri için duâ etmiş olmaktadırlar.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i celîlede geçen duâ çok mühimdir ve bir çok mânâ ihtivâ etmektedir ki bunlardan biri şudur:

Bir mümin Rabbiyle olan alâkasında kusur ettiği zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona Kendisini tanımayan kullarını musallat ederek onu doğru yola döndürmek murâd eder, nitekim **Fuzayl ibni 'Iyâz** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir peygamberine (bir rivayet Uzeyr *(Aleyhisselâm)*a):

عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ عِيَاضٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى بَعْضِ أَنْبِيَائِهِ:
«إِذَا عَصَانِي مَنْ عَرَفَنِي سَلَّطْتُ عَلَيْهِ مَنْ لَا يَعْرِفُنِي.»

"Beni tanıyan bir kişi Bana isyân ettiği zaman Beni tanımayan birini ona musallat ederim" *(İbnü Ebi'd-dünyâ el-Ukûbât, sh:37; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 8/91; el-Fîrûzâbâdî, Besâirü zevi't-temyiz, 6/81; el-Huttelî, ed-Dîbâc, sh:66)* diye vahyetmiştir.

Dolayısıyla zâlim olan bir toplum **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı kusurlu olan bir mümini gördükleri zaman ondan intikam almak için kendisine eziyet ederler. Aslında **Allâh-u Te'âlâ** onlara bu izni Müslüman kulunu Kendisine döndürmek için vermektedir.

Bu îtibarla **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi bu duâlarıyla: "Ey Rabbimiz! Bize Sana karşı isyân etmeyi nasip etme ki kâfirlerin azâbına mâruz kalmayalım" demiş olmaktadırlar.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; bu ve bir sonraki âyet-i kerîmede zikredilen duâlarıyla müminler şöyle demiş olmaktadırlar:

"Ey Rabbimiz! Biz kendi gücümüzü ve çabamızı görmekten tamâmen berî olduk, işin hakîkatinin ancak Senden gelen lütuf ve ikrâm olduğunu gerçekten anladık. Artık Sen bizi azâbının ve intikāmının oklarına hedef yapma, lütf-u kereminle bizlere rahmet eyle! Sen bizi kendilerine gazap edip alçak kıldığın ve ayrılığının alâmetiyle nişanladığın kimselerden halâs eyle!"

Âyet: 86

﴿ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (86)

(وَنَجِّ) **Kurtar,** kimi? (نَا) **bizi,** ne ile? (بِرَحْمَتِكَ) **rahmetinle,** kimden? (مِنَ الْقَوْمِ) **o toplumdan,** öyle toplum ki, (الْكَافِرِينَ) **kâfirler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de rahmetinle bizi o kâfirler toplumun(un kötü komşuluğundan ve yaptıkları fenâlıklar)**dan kurtar!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin **Firavun**'un azâbına uğramamak için duâ ettiklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede başka bir duâlarını beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve Hâzin" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti bir önceki âyet-i celîlede zikredilen duâlarında dinlerinin selâmetini, bu âyet-i celîledeki duâlarında ise kâfirlerin elinden kurtuluşlarını ve **Firavun** ve hânedânının onları köleleştirmelerinden halâs olmalarını istemişlerdir. İşte bu da onların, dünyâlarından önce dinlerine önem verdiklerine delâlet etmektedir.

Dolayısıyla bu âyet-i celîlenin mânâsı: "Ey Rabbimiz! Sen bize merhamet buyur da bizi köle olarak kullanan ve zor işlerde çalıştıran **Firavun** ve hânedânının hîlelerinden, şerlerinden, azaplarından ve yüzlerini görmenin uğursuzluğundan halâs eyle" şeklinde tefsir edilmiştir.

Ulemânın beyânı vechile; dünyâda Müslümanlara isâbet eden korkular, musîbetler ve tehlikeler müminlerin, Rablerine ilticâlarını artırmak içindir. Nasıl ki oyunlara dalıp yolda annesinden uzaklaşan bir çocuk bir köpek gördüğünde ondan korkarak annesine sığınıyorsa, aynı şekilde bâzı korkular Müslümanı **Allâh-u Te'âlâ**'ya ilticâ etme durumunda bırakır ki bu îtibarla da bu musîbetler Müslüman bir kimsenin **Allâh-u Te'âlâ** ile irtibâtının kuvvetlenmesine vesîle olur.

Allâh-u Te'âlâ kullarına çok acâyip işler yapar, bâzen kuraklık çiftçiyi duâya mecbur bırakır, işlerin kesâdı tâciri duâya sevkeder, evlâdın hastalığı ana-babayı duâya ilcâ eder, kocası kaybolan kadın duâya ilticâ eder.

Âyet: 86

İşte **Allâh-u Te'âlâ** İsrailoğullarını da Kendisine yalvarıp yakarmaları için **Firavun** ve hânedânının zulmüne mâruz bırakmış, ama netîcede duâlarını kabul ederek onları düşmanlarından kurtarmış, üstelik bütün mülklerine vâris kılmıştır. Nitekim:

﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۞ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۞ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ۞ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾

"Onlar (Firavun ve hânedânı Mısır'dan çıktıklarında arkalarına) **nice bostanlar ve gözeler bıraktılar!**

Daha nice ekinler ve pek değerli makamlar (ve meskenler)**!**

Ve içerilerinde zevklenmekte bulunmuş oldukları nice nîmetlenmeler(i bırakıp gittiler)**.**

İşte sana! (Durum) **aynen böylece** (gerçekleşmiş)**dir. Üstelik Biz** (ırk olarak da, din olarak da kendilerinden tamâmen farklı olan İsrâîloğulları gibi) **başka başka toplumları bunlara mirasçı kıldık"** *(ed-Duhân Sûresi:25-28)* âyet-i celîleleri Benîisrâîl'in bu duâlarına icâbetin gerçekleştiğini beyân etmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Te'vîlât-ı Necmiyye"*de zikredildiği üzere; bu duânın işârî mânâsı: "Ey Rabbimiz! **Firavun** gibi olan nefis, hevâ ve dünyâ zâlimlerinin bizi Sana teveccühden fitnelendirmelerine müsaade etme, o kâfir yâni hakkı bâtılla örten ve bizi kendi kötü huylarına çevirmeye çalışan kavmin şerrinden bizi halâs eyle" şeklindedir.

Âyet: 87

﴿ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (87)

(وَأَوْحَيْنَا) **Biz vahyettik,** kime? (إِلَىٰ مُوسَىٰ) **Mûsâ'ya,** daha kime? (وَأَخِيهِ) **kardeşine,** ne diye vahyettik? (أَنْ تَبَوَّآ) **mesken edinin,** kim için? (لِقَوْمِكُمَا) **kavminiz için,** nerede? (بِمِصْرَ) **Mısır'da,** neyi? (بُيُوتًا) **birtakım evleri,** daha? (وَاجْعَلُوا) **yapın,** neyi? (بُيُوتَكُمْ) **evlerinizi,** nedir yapın? (قِبْلَةً) **bir namazgâh,** daha? (وَأَقِيمُوا) **hakkıyla kılın,** neyi? (اَلصَّلَاةَ) **namazı,** daha ne vahyettik? (وَبَشِّرْ) **bir de müjdele,** kimi? (اَلْمُؤْمِنِينَ) **inananları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece Biz Mûsâ'ya ve kardeşine: 'İkiniz de kavminiz(in namaz ve ibâdeti) **için Mısır'da birtakım evleri mesken edinin ve** (mescitlerde topluca namaz kılma imkânı bulamadığınız için) **evlerinizi birer namazgâh yapın/*evlerinizi kıbleye yönelik yapın/evlerinizi*** *(birbirine bakar şekilde)* ***karşılıklı yapın/*** **ve** (o mescitlerde) **namazı hakkıyla kılın!**

Bir de (ey Mûsâ!) **o** (emirlerimize riâyet eden) **müminleri** (dünyâda duâlarının kabûlü, âhirette ise cennete girmeleriyle) **müjdele!' diye vahiyde bulunduk."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde müminlerin kâfirlerden korkuları netîcesinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül beyanlarını şerhettikten sonra bu âyet-i celîlede **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a evlerinde mescitler yapıp namaza yönelmelerini emrettiğini beyân etmiştir.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Zâdü'l-mesîr, İbni Atıyye, Fahrurrâzî ve Kurtubî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile berâberinde olan müminlere evvelemirde kâfirlerden korktukları için evlerinde gizli namaz kılmaları emredilmiştir ki böylece **Firavun** ve hânedânının onları görüp eziyet ederek dinlerinden döndürmeye mecbur etmesi tehlikesinin savuşturulması hedeflenmiştir. Nitekim Müslümanlar da aynı yolu tâkip ederek **Mekke**'de ilk dönemde namazlarını **Dârü'l-Erkam**'da gizli kılmışlardır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı kendi kavmine gönderince **Firavun** o zamâna kadar onların mâbedlerindeki ibâdetlerinden endişe duymadığı için namazlarına bir şey demiyordu. Fakat **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gönderildiğinde onun etrâfında toplanıp kendisine sıkıntı çıkaracaklarını düşününce Benîisrâîl'in mescitlerinin tahrîb edilmesini ve namazlarının engellenmesini emretti. İşte bu mânâda **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu âyet-i kerîme **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetine, evlerinde mescid olarak bir bölüm ayırmalarının emredildiğini beyân etmektedir" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/255; İbnü Ebî Hâtim 6/1977)*

İmâm Mücâhid *(Rahimehullâh)* da bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "İsrâîl oğulları ancak mâbedlerinde namaz kılarlardı, sonra **Firavun** hânedânından korkunca evlerinde namaz kılmakla emrolundular" demiştir. *(Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no:1072; İbnü Ebî Hâtim 6/1977)*

Âyet-i kerîmede geçen: **"Mısr"**dan nerenin kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır; **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîmede geçen **"Mısr"**dan maksat, **İskenderiyye** şehridir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/259; İbnü Ebî Hâtim 6/1976)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre ise; bu, bilinen **Mısır**'dan bahsetmektedir ki **Mısır**, denizden îtibâren **Esvan**'a kadar uzanmaktadır ki **İskenderiyye** de **Mısır** arâzisindedir. *(el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/446; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/54; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/34; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/138)*

Beyzâvî ve **Nesefî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede görüldüğü üzere, ilk önce **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a hitap edilerek ümmetleri için **Mısır**'da ibâdethâneler tâyin etmeleri emredilmiş, bir sonra gelen cümle-i celîlede ise bu hitap cemîlenerek o evlerin kıbleye doğru yapılması ferman buyrulmuştur. Zîrâ toplum için ibâdet yerleri seçmek, o kavmin liderleri konumunda olan peygamberlerin istişâresine havâle edilen bir husustur. Bu yüzden ilk emirde iki peygamber muhâtap alınmıştır. Bu yerler belirlendikten sonra oraları mescit yapıp içinde namaz kılmak herkesin yapması gereken bir amel olduğundan orada hitap, ümmetin tamâmına tevcih edilmiştir. Ümmete müjde vermek asâleten şerî'at sâhibinin vazîfesi olduğu için de müjde verme emri âyet-i kerîmenin sonunda sâdece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın uhdesine tevdî edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ) **"Evlerinizi birer namazgâh yapın ve namazı hakkıyla kılın!"** kavl-i şerîfinin tefsiri hakkında birkaç görüş vardır:

Mücâhid, Katâde ve **İbrâhîm-i Neha'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "İsrâiloğulları namazlarını ibâdethânelerinde kılıyorlardı, fakat **Firavun** onları namazdan engelleyince korkmaya başladılar. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onlara evlerinde mescit yapmalarını ve evlerini kıbleye yönelik vaziyette inşâ etmelerini emretti" demişlerdir.

İbrâhîm-i Neha'î *(Radıyallâhu Anh)* da **Haccâc-ı Zâlim**'den korktuğu için namazlarını evinde kılardı. *(es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 2/108; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/694)*

İbni Abbâs, Mücâhid ve **Ebû Sinân** *(Radıyallâhu Anhüm)* ise: "Buranın mânâsı: 'Evlerinizi **Kâ'be**'ye doğru yapın' demektir. Zîrâ naklolunduğuna göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ve ondan sonra gelenler namazlarını **Kâ'be**'ye doğru kılıyorlardı" demişlerdir. *(el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/447; es-Sa'lebî, el-Keşf, 14-265-266; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/54; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 4/146; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 8/371; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/695)*

Taberî *(Rahimehullâh)*ın bu makamda beyân ettiği: "Mescidlerinizi (evlerinizde mescid olarak ayırdığınız bölümleri) **Kâbe** cihetine yönelik yapın" şeklindeki tefsîr geride zikredilen rivâyetlerin mânâlarını açıklar mâhiyettedir. *(et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân:11/154)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; sahih hadîs-i şerîfte Yahudilerin **Mescid-i Aksâ**'daki **Sahra** (altın kubbenin altında bulunan mukaddes kaya)yı, Hristiyanların da güneşin doğduğu ciheti kıble edindikleri zikredilmiştir. *(eş-Şihâb, Hâşiyetü'l-Beydâvî:5/55; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/253)*

Ancak meşhur olan görüşe göre; bu durum, **Beyt-i Makdis**'de bulundukları dönemle alâkalıdır. Şöyle ki, aslında onlar (Mûsâ ve Hârûn *(Aleyhimesselâm)* dan kalan sarık ve asâ gibi kutsal emânetleri barındıran ve bulunduğu yere huzur ve gâlibiyet getiren) **Tâbût-u Sekîne**'yi kıble ediniyorlardı, sonra o **Tâbût**'u **Sahra**'nın üzerine koymaya başladılar, böylece ikisine de aynı anda yönelmiş oluyorlardı ki bu hâl Tevrât'ın inişinden sonrasıyla alâkalıdır. Öncesinde **Mısır**'da bulundukları sırada ise **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edildiğine göre **Kâ'be**'ye yöneldikleri rivâyet edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen diğer bir kavle göre ise; burada geçen **"Kıble"** kelimesi mukābeleden alınmıştır.

Nitekim **İbni Abbâs** ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunduğuna göre buranın mânâsı: "Evlerinizi birbirine bakar şekilde karşılıklı yapın" şeklindedir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1977; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/54; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/695)*

*"Teysîr Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a risâleti getirdiği zaman **Firavun** İsrâîloğullarının bütün mescitlerinin yıkılmasını emretti. O zamâna kadar onların ibâdethâneleri görünür halde (ortada) idi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a kavimleri için evlerinin içinde mescitler tâyin etmelerini ve mescitlerini görünür yapmamalarını emretti."

Ömer Nesefî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Namazı şartlarıyla muhâfaza edin ve ey **Mûsâ**! Sen müminlere kurtuluşun yakın olduğunu müjdele!" buyurmuş ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* kendisine tâbi olduğu için hitâbı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a tahsis etmiştir.

Şöyle ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a İsrâîloğullarını kendisiyle birlikte serbest bırakıp salıvermesini sürekli emrediyordu ve böylece **Mısır**'dan çıkıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine vaad ettiği **Şâm** topraklarına gitmeyi hedefliyordu.

Firavun ise bundan imtinâ ediyordu. İsrâiloğullarının kurtuluşunun **Allâh** indinde mâlum bir vakti olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesiyle onlara **Mısır**'da rahat bir şekilde ikâmet etmelerini, çıkış için acele etmemelerini, evlerinde mescitler yaparak namazlarını gizli kılıp belânın açılmasını beklemelerini emrettiğini bildirmiş oldu. İşte dâimâ Müslümanların âdeti böylece başlarına bir sıkıntı geldiğinde namaza sığınmak olmuştur. *(et-Teysîr:4/302)*

İmâm Ebû Mansûr (el-Mâtürîdî) *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Muhtemeldir ki; evlerin kıbleye doğru yapılması emri onlara **Firavun** ve kavminden ayrılıp **Mısır**'ın bir ucunda evler yapmaları hakkında vâki olmuştur ki böylece onların **Mısır**'dan çıkma zamânı geldiğinde İsrâîloğullarının mahallelerine uğramadan kolayca çıkmaları mümkün olmuştur ve ayrıldıkları bu yön de kıble cihetidir." *(et-Teysîr:4/302)*

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** İsrâiloğullarına o dönemde zekâtı emretmedi, zîrâ **Firavun** onları köleleştirdiği için kendilerine âit malları bulunmadığından üzerlerine zekât düşmüyordu.

İbnü Kesîr ve **Ali el-Kārî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; belâ şiddetlendiği zaman namaza sığınmak lâzımdır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'un eziyeti artınca İsrâîloğullarına namaza ilticâ etmelerini ve çokça namaz kılmalarını emretmiştir.

Âyet: 87

Nitekim: (وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ) **"**(Nefsin arzularını engellemeye ve oruç gibi zor ibâdetlere karşı) **sabır**(lı olarak) **ve namazla**(ra devâm ederek Allâh-u Te'âlâ'dan) **yardım isteyin** (de, bu vesîlelerle isteklerinizi yerine getirsin)**!"** *(el-Bakara Sûresi:45)* âyet-i kerîmesi de belâlara sabretmeyi emrettikten sonra belâların açılması için namaza koşmak gerektiğini açıklamaktadır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tatbîkātı da bu yöndedir.

Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا حَزَبَهُ اَمْرٌ صَلّٰى.»

"Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e** (üzücü) **bir iş isabet ettiği zaman** (hemen) **namaz kılardı."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned:5/388; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:4/289; Ali el-Kārî, Mirkātü'l-mefâtîh:3/410)*

İşte böylece mümin bir kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine imtisâl etmek ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sünnetine ittibâ etmek niyetiyle her sıkıntıya düştüğünde çokça hâcet namazı kılmalıdır.

Ulemânın beyânı vechile; bizim ümmetimiz için de evlerimizde nâfile namazlar kılacak mescitler ittihâz etmemiz sünnet kılınmıştır. Nitekim **Mahmûd ibni'r-Rabî' el-Ensarî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **"Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından, aynı zamanda **Bedir**'de bulunan ensardan olan **Itbân İbni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* bir kere **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ الْاَنْصَارِيِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: اَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ مِنْ اَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْاَنْصَارِ، اَتٰى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ... وَدِدْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! اَنَّكَ تَأْتِينِى فَتُصَلِّى فِى بَيْتِى فَاَتَّخِذَهُ مُصَلًّى، قَالَ: فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَاَفْعَلُ اِنْ شَاءَ اللهُ.» قَالَ عِتْبَانُ: فَغَدَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَبُو بَكْرٍ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ فَاسْتَأْذَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاَذِنْتُ لَهُ فَلَمْ يَجْلِسْ حَتّٰى دَخَلَ الْبَيْتَ ثُمَّ قَالَ: «اَيْنَ تُحِبُّ اَنْ اُصَلِّىَ مِنْ بَيْتِكَ؟» قَالَ: فَاَشَرْتُ اِلٰى نَاحِيَةٍ مِنَ الْبَيْتِ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَبَّرَ، فَقُمْنَا، فَصَفَفْنَا، فَصَلّٰى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ .

"Yâ **Rasûlellâh**! İstedim ki sen bana gelesin ve evimde namaz kılasın da ben o yeri namazgâh edineyim" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Yakında inşaallah** (dediğini) **yaparım"** buyurdu.

Bundan sonrasını **Itbân ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlattı: Ertesi Sabah **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber gün(eş) yükseldiği vakit (kuşluk zamânı) bana geldiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (içeri girmek için) izin istedi, ben de izin verdim. Eve girdiğinde hiç oturmadan: **"Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?"** buyurdu.

Ben, evin bir tarafını ona gösterince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namaza durmak üzere tekbir aldı, biz de kalkıp (arkasında) saf olduk, böylece iki rekât kıldırdı, sonra selâm verdi. *(el-Buhârî, el-Mesâcid:14, no:415,1/164; Müslim, el-Îmân:10, no:33,1/61; İbnü Mâce, el-Mesâcid:8, no:754,1/249; en-Nesâî, el-İkâme:46, no:843,2/440; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:1241, sh:174)*

Şu bilinsin ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nâfile namazların evlerde kılınmasına özellikle teşvikte bulunmuştur. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«صَلُّوا فِى بُيُوتِكُمْ وَلاَتَتَّخِذُوهَا قُبُورًا.»

"Evlerinizde (nâfile namaz) **kılın, onları** (içlerinde nâfile namaz kılmayarak) **kabirler hâline getirmeyin"** *(Tirmizî, Salât:331 no:451)* buyurarak, içinde nâfile namaz kılınmayan evin mânen harap sayıldığına dikkat çekmiştir. Bu îtibarla nâfile namaz evde kılınırsa ecri ve sevâbı daha ziyâde olur.

İhlâsın tamamlanması için nâfilelerin evde kılınması istenmektedir. Ama farzlara gelince meşrû bir mâzeret bulunmadığı sürece mutlaka mescitte cemaatle birlikte kılınması gerekir.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Müminleri müjdele"** kavl-i şerîfine, ***"Beyzâvî ve Hâzin"*** tefsirlerinde: "Ey **Mûsâ**! **O** emirlerimize riâyet eden **müminleri** dünyâda duâlarının kabûlü, âhirette ise cennete girmeleriyle, ayrıca kendilerine istemedikleri hiçbir şeyin isâbet etmemesiyle **müjdele!"** şeklinde mânâ verilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere; îmân eden kimseler dâimâ imtihana tâbi tutulacaktır ve bu imtihan kıyâmet gününe kadar devâm edecektir. Bu hususta **Şeyh-i Ekber** *(Kuddise sirruhu'l-ethar)* Hazretleri şöyle demiştir:

Âyet: 87

"Şu bilinsin ki; Âdemoğullarının (Müslümanlarının) tamâmı için cennete girecekleri zamana kadar mutlaka dönem dönem cezâ ve acı çekmeleri kaçınılmazdır.

Nitekim dünyâdan ayrıldıklarında ilk gidecekleri yer olan berzah âleminde mutlaka elem çekeceklerdir ki bunun ednâsı (en azı) **Münker** ve **Nekîr**'in sorgusunda gerçekleşecektir. Diriltildiği zaman da zâten kendisi veyâ başkası adına korku ızdırâbı çekecektir. Dünyâdaki ilk çektiği acı ise daha doğarken sıcak rahimden ayrılma esnâsında dünyâya çıktığında yüzüne çarpan hava ile hissettiği soğukluk acısıdır ki yeni doğan çocuk bundan dolayı ağlamaktadır."

(İşte bir Müslüman bu acılar içerisinde **Allâh**'ın dînini yaşama uğrunda kâfirlerin işkencelerine tahammül etme elemini tercih ederse, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu âyet-i kerîmede **Firavun** ve hânedânından eziyet çeken kavmine ulaştırması emredilen bu müjdeye o da nâil olacaktır.)

Nitekim **Ümeyye ibni Halef**, (kölesi) **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*a Müslüman olduğu için çok işkence ederdi. Harâretin en şiddetli zamânında, üzerine et parçası konsa ânında pişirecek kadar kızgın olan kumlar üzerine onu sırt üstü yatırır, sonra büyük bir kaya getirterek göğsünün üzerine koyardı.

O yine de **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini zikretmek üzere: **"Ehad! Ehad!"** derdi ve böylece işkencenin acılığını îmânın tadı ile mezcederdi. İşte bu makāma nâil olduğu için vefât edeceğinde hanımının: "Ey benim üzüntüm!" dediğini işitince kendisi: (وَاطَرَبَاهْ! غَدًا نَلْقَى الْأَحِبَّةَ مُحَمَّدًا وَحِزْبَهُ) **"**Ey benim sevincim! Yarın dostlara; **Muhammed**'e ve ashâbına kavuşacağız" diyerek ölümün acısını dostlarına kavuşmanın halâveti (tadı) ile mezcetmiştir (karıştırmıştır).

Bu kıssaya ***"Mesnevî"***de de işâret edilmiştir ki orada zikredilen beytlerin hulâsa mânâsı şu şekildedir: **Allâh-u Te'âlâ** âlemleri farklılık üzere yaratmıştır, bâzısını diğerinden daha geniş kılmıştır, âlemlerin en darı dünyâdır, en genişi ise (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin hakîkatini bilemeyeceği ve rûhun da kendisine âit olduğu) âlem-i emrdir.

Nebîlerin ve sülûk ve urûc sâhibi (mânevî yola girip rûhânî mîrâca ermiş) olan velîlerin ise bedenleri dünyâda, ruhları yüce huzurda bulunduğu için onlara göre bütün âlemler eşittir. Bu yüzden aslâ hiçbir şeyden eziyet duymazlar ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrinden korkmazlar.

Diğerleri ise bu mertebede olmadıklarından onların halleri gizli yerde başka, ortalıkta farklı olmuş ve onlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya teveccühten ve güzel niyetten gâfil kalmışlardır. 'Ismet (gafletten korunmak) ve tevfîk (hayırlara ulaşmak) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dandır!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; nefisler ibâdet mahalleridir, kalpler mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma) menzilleridir, ruhlar mehabbet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı sevme) mevzileridir, sır latîfeleri de müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) mevkileridir.

Âbidlerin nefisleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya hizmet yuvalarıdır, âriflerin kalpleri haşmet (**Allâh-u Te'âlâ**'dan hakkıyla hayâ ve çekinme) vatanlarıdır, müheyyem (**Allâh-u Te'âlâ**'nın aşkında şaşıp kalmış) zâtların ruhları da mehabbet meşhedleridir, müvahhid (gerçek tevhide ermiş)lerin sır latîfeleri ise heybet (**Allâh-u Te'âlâ**'dan hakkıyla korkma) menzilleridir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ibâdet ve uzlet için özel mekânlar edinmek tasavvuf ehli katında matlûb bir şeydir.

"Hıkem-i Atâiyye"de:

«مَا نَفَعَ الْقَلْبَ شَيْءٌ مِثْلَ عُزْلَةٍ يَدْخُلُ بِهَا مَيْدَانَ فِكْرَةٍ.»

"Hiçbir şey uzlet (insanlarla görüşmeyi kesip tenhâda ibâdet etmek) kadar kalbe fayda vermez. Zîrâ kişi ancak o sâyede tefekkür meydanına dâhil olabilir" buyrulmuştur. *(Hikmet rakamı:12)*

Meşâyihın bu hususta ki istinâdı (dayandıkları delil), **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, vahyin başlangıcında **Hira** mağarasında uzlete çekilmesidir. Bu yüzden mânevî yolculuğun başında mürid için halvet kaçınılmazdır, ama nûru güçlenip fenâ fillâh makāmına dâhil olduğunda, o zaman insanlarla karışıp-görüşmesi uygun olur, zîrâ o makamda bedeni halk ile kalbi ise **Hakk** ile berâber olabilir, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın öyle dostları vardır ki bedenleri halk ile koşuşturmakta, ruhları ise âlem-i melekûtta dolaşmaktadır. Büyüklerden bâzısı bu mânâda: "Ceset hânûtta (beden dükkânda), kalp melekûtta (mânevî âlemde seyr-i sülûk yapmakta)" demişlerdir.

Bekā billâh makāmına dönen kimse ise hiçbir hâli diğerine tercih etmez, zîrâ o makāma erişen her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** ile berâberdir ki, o makāmın sâhipleri evliyâullahın ekvıyâsındadır (en kuvvetlilerindendir). **Allâh-u Te'âlâ** bizleri onlarla faydalandırsın. Âmîn!

Âyet: 88

﴿ وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (88)

(وَقَالَ) **Dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne dedi? (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz,** (إِنَّكَ) **muhakkak ki Sen,** (آتَيْتَ) **verdin,** kime? (فِرْعَوْنَ) **Firavun'a,** daha kime? (وَمَلَأَهُ) **ulu adamlarına,** neyi? (زِينَةً) **büyük bir ziyneti,** daha? (وَأَمْوَالًا) **türlü türlü malları,** nerede? (فِي الْحَيَاةِ) **hayatta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en âdî olan,** (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz,** ne için verdin? (لِيُضِلُّوا) **saptırsınlar diye,** neden? (عَنْ سَبِيلِكَ) **Senin yolundan,** (رَبَّنَا) **ey Rabbimiz,** (اطْمِسْ) **helâk et,** neyi? (عَلَى أَمْوَالِهِمْ) **mallarını,** daha? (وَاشْدُدْ) **bağlama yap,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِهِمْ) **kalpleri üzerine,** (فَلَا يُؤْمِنُوا) **artık îmân edemesinler,** ne zamana kadar? (حَتَّى يَرَوُا) **görünceye kadar,** neyi? (الْعَذَابَ) **azâbı,** öyle azap ki, (الْأَلِيمَ) **pek acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"**Mûsâ** (bunca mûcizeler gösterdiği halde, ümmetinin kâfirlik ve inatta ısrarcı olduklarını görünce, Allâh-u Te'âlâ'nın vahyi ile de, onların kâfir olarak öleceklerini bilince, kendilerine bedduâda bulunmak ve bunun haklı nedenini Allâh-u Te'âlâ'ya arz etmek üzere)**: 'Ey Rabbimiz! Gerçekten de Sen ey Rabbimiz! Firavun'a ve ulu adamlarına o en âdî** (dünyâ) **hayât**(ın)**da,** (nîmet olarak değil de, bir imtihana mebnî olarak ve) **netîcede** (inanmak isteyen fakir insanları) **Senin yolundan saptırsınlar diye**(, süslenecekleri elbiseler ve binekler cinsinden) **büyük bir ziynet ve türlü türlü mallar verdin! Ey Rabbimiz! Onların** (Sana isyan yolunda kullandıkları bu) **mallarını helâk et! Kalpleri üzerine de** (öyle bir sağlam mühür vurarak) **bağlama yap ki**/*kalplerini katılaştır ki*/ **artık onlar o pek acı veren** (boğulma) **azâbı**(nı) **görünceye kadar îmân edemesinler!' dedi."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zâhir ve kāhir birçok mûcizeler gösterdiğini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede buna rağmen kâfirlerin inkârda ısrar ettiklerini görünce artık onlara beddua etmeye başladığını beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, İbni Berrecân, Ömer Nesefî, Ebû Hayyân ve Mazharî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* zâhir ve kāhir birçok mûcize ızhâr ettiği halde **Firavun** ve hânedânının inat ve inkârda ısrar ettiklerini görünce onlara beddua etmeye başladı. Başkasına beddua etmeye başlayan kişinin ise evvelâ onun yaptığı zulme sebep olan maddeleri ele alarak onların imhâsı için duâ etmesi münâsip düşmektedir. **Firavun**'un bu azgınlığının ve zulmünün sebebi, dünyâ riyâseti sevgisi olup bunu kazandıran yegâne imkân da maddî zenginlik olduğu için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu bedduâsında ilk önce **Firavun**'a verilen malların imhâsını konu etmiştir.

"Semerkandî, Beyzâvî, Nesefî, Fîrûzâbâdî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile kendisinden önce doğmuş olan ağabeyi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı **Firavun**'a ve kavminin ulularına birtakım âyet ve mûcizelerle gönderdiğini önceki âyetlerde *(Yûnus:75)* açıklamıştır ki bu mûcizelerden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾

"Andolsun ki; elbette muhakkak Biz Mûsâ'ya pek açık dokuz mûcize vermiştik" *(el-İsrâ Sûresi:101)* kavl-i şerîfinde kastedilen dokuz mûcizedir ki bunlardan ikisi; yere bıraktığında ejderhâya dönüşen **asâ** ve elini yakasının içine sokup çıkardığında gözleri kamaştıracak derecede parlayan **yed-i Beyzâ**'dır.

Bu dokuz mûcizeden beşi de:

﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾

"(Hiddetli bir mîzâca sâhip olan ve duâsı müstecâb olan Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, bu inatçılık ve inkâr karşısında yaptığı bedduâ netîcesinde) **Biz de hemen onlar üzerine,** (zaman bakımından) **ayrı ayrı âyet** (ve mûcize)**ler olmak üzere tûfânı, çekirgeleri,** (buğday güvesi, pire ve kene gibi) **haşereleri, kurbağaları ve kanı gönderdik"** *(el-A'râf Sûresi:133)* âyet-i kerîmesinde bildirilen **"Tûfân, çekirgeler, haşereler, kurbağalar ve kan"** musîbetleridir ki bunları bu sûrenin 75. âyet-i kerîmesinin tefsirinde açıkladık.

Bu dokuz mûcizeden sekizincisi ise bu âyet-i kerîmede zikredildiği üzere **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın: ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ﴾ **"Ey Rabbimiz! Onların** (Sana isyan yolunda kullandıkları bu) **mallarını helâk et!"** *(Yûnus Sûresi:88)* bedduâsı üzerine gerçekleşen **tams hâdisesi**dir ki **İbnü Abbâs, Katâde** ve **Süddî**

Âyet: 88

*(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; bu bedduâ üzerine **Firavun** hânedânının malları, ekinleri, dirhem ve dînarları (altın-gümüş paraları) ve bütün mücevherleri taşa dönüşmüştür. *(el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/280)*

Dokuzuncu mûcize ise; **Firavun** ve hânedânı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve ümmetine denizin kenarında yetişmek üzereyken denizin yarılarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve ümmetinin ayakları ıslanmadan selâmetle karşıya geçmeleri mûcizesidir ki bu hâdise **Kur'ân-ı Kerîm**'de birçok âyet-i celîlede zikredilmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ) **"Ey Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye"** kavl-i şerîfi: "Ey Rabbimiz! Gerçekten de Sen Firavun'a ve ulu adamlarına o en âdî dünyâ hayatında, nîmet olarak değil de, bir imtihan olarak ve neticede inanmak isteyen fakir insanları Senin yolundan saptırsınlar diye, süslenecekleri elbiseler ve binekler cinsinden büyük bir ziynet ve türlü türlü mallar verdin" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Bâzıları bu cümle-i celîlede geçen: **"Senin yolundan saptırsınlar diye"** ifâde-i celîlesini iyi anlamadıklarından: "**Allâh** bir adamı saptırsın diye ona dünyâlık nasıl verir?" şeklinde sorular soruyorlar. Oysa burada onlara sapıtmaları için mal verildiği bildirilmemiş, bilakis onlara mal verilince sapıttıkları ve insanları dinden saptırdıkları açıklanmıştır.

Aslında onlara da, bize de bunca nîmetler iyiliğimiz için verilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna sağlık verirse onunla **Allâh**'ın taatine güç bulsun diye vermiştir, mal verdiyse kendisine şükretsin diye, akıl verdiyse onu yüce Zâtını tanımakta kullansın diye, evlât verdiyse onları İslâm'a uygun şekilde yetiştirsin diye vermiştir. Lâkin kâfirler ve günahkârlar bu nîmetleri alıp nıkmetlere (azaplara) çevirmişler, hattâ bunları **Allâh**'a isyana güç bulmak için kullanmışlardır. Böylece onlara verilen nîmetler kendilerini ve diğer insanları **Allâh**'ın yolundan saptırmaya, âhirette de azâba uğramalarına sebep olmuştur. Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾

"Şüphesiz o kâfir olanlar (ve Bedir, Uhud gibi savaş günlerinde Müslümanlarla savaşacak olan arkadaşlarına ziyâfet çekmişlerdir, işte onlar insanları) **Allâh'ın yolundan engellesinler diye** (pek çok) **mallarını harcamaktadırlar.**

Yakında onları (daha fazla) **harcayacaklar ama sonra bu** (tüketimleri bir şeye yaramayacağından) **onlara bir pişmanlık** (vesîlesi) **olacaktır.** (Arada bir gâlip olsalar bile) **sonunda da mağlup edileceklerdir. Zâten o kâfir olanlar ancak cehenneme sevk olunacaklardır."** *(el-Enfâl Sûresi:36)* kavl-i şerîfi bu hakîkati beyân etmektedir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "**Allâh-u Te'âlâ** onların insanları Kendi yolundan saptıracaklarını bildiği için onlar bu irâdelerini yerine getirsinler diye imtihan hikmetine mebnî olarak kendilerine dünyâda birçok imkânlar verdi. Nitekim:

﴿ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ﴾

"Biz ancak günah bakımından artış kaydetsinler diye onlara (uzun ömür ve) **mühlet veriyoruz."** *(Âl-i İmrân Sûresi:178)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır. İşte bu mânâlara göre bu âyet-i kerîmeler: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları hakkında eslah (en iyi ve en faydalı) olanı yapması **Allâh** üzerine vâciptir' diyen Mûtezile'nin aleyhine delil teşkil etmektedir" demiştir.

Zîrâ bu âyet-i kerîmelerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, günahlarını artırmaları ve diğer kulları saptırmaları için bâzı kullarına imkânlar verdiği açıkça beyân edilmiştir. Hâlbuki bunun, kendilerine imkân verilen kimseler hakkında hayırlı olmadığı âşikârdır. Demek ki, Ehl-i Sünnet'in doğru anladığı gibi; **Allâh-u Te'âlâ**, irâdesini kötü yolda kullanan kişilere, rızâsı olmasa da, imtihan hikmetine binâen istedikleri yönde imkânlar yaratmaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ) **"Ey Rabbimiz! Onların mallarını mahvet"** kavl-i şerîfindeki beddua üzerine **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Firavun** ve hânedânının mallarını ne şekilde mahvettiği husûsunda farklı rivâyetler gelmiştir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; "**Mısır**'ın **Füstât** bölgesinden başlayıp **Habeşistan**'a kadar uzanan büyük bir alanda **Firavun** ve hânedânına âit dağlar vardı ki onlarda altın, gümüş, zeberced ve yâkut mâdenleri bulunmaktaydı."

Atâ *(Rahimehullâh)*: "**Firavun** ve hânedânının ne kadar mâdeni varsa **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu bedduâsından sonra **Allâh-u Te'âlâ** hepsini mahvetti, artık kimse onlardan faydalanamadı" demiştir. *(el-Vâhidî, el-Vesît, 2/557; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 4/55; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân, 8/239; er-Ras'anî, Rumûzü'l-künûz, 3/89)*

Âyet: 88

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)* bana bu âyet-i kerîmenin tefsirini sorunca ben: '**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu duâsı üzerine **Firavun** ve hânedânının mallarını taşa döndürdü' dedim. Bunun üzerine o: 'Biraz bekle, hemen geleceğim' dedi. Sonra mühürlü bir torba getirdi, mührü çözüp açınca bir de baktık ki içinde taşlaşmış gümüş parçaları, taşa dönüşmüş dinarlar-dirhemler ve bunlara benzer mallar vardı." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1979; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/696)*

Katâde, Dahhâk ve **Ebû Sâlih** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanlarına göre; **Allâh-u Te'âlâ** onların şekerlerini taşa döndürdü.

Süddî ve **İbni Zeyd** *(Rahimehumellâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** onların altınlarını, bütün paralarını, meyvelerini, hurmalarını, cevizlerini, baklalarını ve mercimeklerine varıncaya kadar tüm yiyeceklerini taşa çevirdi. *(et-Taberî, 11/158, 12/264-266; es-Sa'lebî, 14/269-270; İbnü Ebî Hâtim:6/1979; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/56; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/164; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/74)*

Ebû Hayyan *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: ***"et-Tahrîr ve't-Tahbîr"*** isimli meşhur eserin sahibi **İbnü'n-Nakîb** diye mâruf olan şeyhimiz **Muhammed el-Makdisî** *(Rahimehullâh)* o kitabında şöyle anlatmıştır: "İşleri seyahat olan sâlihlerden bir cemaat bana: 'Biz, **Mısır**'ın dağlarında ve sahralarında para şeklinde üzerlerinde nakış bulunan taşa dönüşmüş şeyler, yine böylece karpuz, kavun, hıyar ve kabak şeklinde taşlar ve ince-uzun, eğri-büğrü nakışlı taşlar hattâ bâzen ağaç şeklinde taşlar gördük' diye bildirdiler" demiştir. *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/164)*

"Rûhu'l-beyan Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme dünyâ malının dalâl ve idlâl (sapma ve saptırma) sebebi olduğunu açıklamaktadır. Zîrâ insan kendisini ihtiyaçsız görünce azmaya başlar. Başkasını ziynet ve refah içinde gören kişi neye mâl olursa olsun o nîmetlere kendisinin de kavuşmasını ister.

Nitekim **Kārûn'u** ziynetleri içerisinde görenler: (يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ) **"Keşke Kārûna verilenlerin bir misli bize de verilseydi"** *(el-Kasas Sûresi:79)* demişlerdir. Bundan dolayı ulemâ ve meşâyıh, zenginlerle ve kralların oğullarıyla arkadaşlıktan sakındırmışlardır.

Nitekim: (لَا تُجَالِسُوا الْمَوْتَى) **"Ölülerle oturup kalkmayın"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/74; Seyyid Ali Zâde, Şerhu Şir'ati'l-İslâm, sh:147)* hadîs-i şerîfinde geçen "Ölüler"den maksat kalpleri ölü olan zenginlerdir.

Yine bu mânâda **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir binânın üzerinden düşüp her tarafımın kırılması bir zenginle oturup kalkmaktan bana daha hoş gelir" demiştir, zîrâ dünyâ ehli ile oturmak bulaşıcıdır ve sohbetleri müessir (onlarla birlikte olmak etkili)dir.

Tabî ki buradan, dünyâdan soğumak için fakirlik istenmeli şeklinde bir mânâ çıkarılmamalıdır, zîrâ zenginlerden âhiret ehli bulunduğu gibi fakirlerden de dünyâ ehli vardır. İşte **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ جَابِرٍ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلٰى دِينِي بِدُنْيَا، وَعَلٰى اٰخِرَتِي بِتَقْوٰى، اَللّٰهُمَّ أَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا، وَأَزْهِدْنِي فِيهَا، وَلَا تَزْوِهَا عَنِّي فَتُرَغِّبَنِي فِيهَا.»

"Ey Allâh! Dînim(in vazîfelerini hakkıyla îfâ edebilmem) **için bana dünyâ** (imkânları vermek sûreti) **ile yardım et, âhiretim**(i kazanmak) **için de** (bana) **takvâ** (nasip etme vesîlesi) **ile** (yardım et)**! Ey Allâh! Bana dünyâ** (imkânların)**dan genişlik ver fakat beni ona karşı soğuk eyle, onu benden çevirip de beni ona rağbetli eyleme"** *(et-Taberânî, Kitâbü'd-Duâ, no:1449, 3/1476)* hadîs-i şerîfinde geçen duâ da bu mânâdadır.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir insana dünyâlık vermesi onu sevdiğine delâlet etmez. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ، وَإِنَّ اللهَ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ، وَلَا يُعْطِي الدِّينَ إِلَّا لِمَنْ أَحَبَّ، فَمَنْ أَعْطَاهُ اللهُ جَلَّ وَعَزَّ الدِّينَ فَقَدْ أَحَبَّهُ،...»

"Şüphesiz Allâh (ezelde) **aranızda rızıklarınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da aranızda bölüştürmüştür** (iyi veyâ kötü ne gibi huylara sâhip olacağınızı ezelde bildiği üzere takdir etmiştir)**. Muhakkak Allâh, dünyâyı sevdiğine de sevmediğine de verir, ama dîni** (kabul edip tatbik etme fazîletini) **ancak sevdiğine verir. Allâh-u Azze ve Celle dîni kime verdiyse muhakkak onu sevmiş** (olduğunu ızhâr etmiş) **olur."** *(İbnü Ebî Şeybe, el-Müsned, no:344, 1/231; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:3672, 6/189; ed-Dûlâbî, el-Künâ ve'l-Esmâ, no:778, 1/435; eş-Şâşî, el-Müsned, no:877, 2/300, el-Müstedrek, el-Hâkim, no:94, 1/88 ve 3671, 2/485, el-Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:5136, 7/366)*

Âyet: 88

Şu bilinsin ki; **Allâh**'ın lütfu maldan ibâret değildir, gerçek ikram ilim ve hikmet vermekten ibârettir. Nitekim:

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾

"O (Yûsuf *(Aleyhisselâm)*), (aklının ve gücünün kemâle erdiği) **kuvvetlenme çağının sonuna ulaştığında, Biz ona** (amelle desteklenen faydalı ilim gibi) **büyük bir hikmet**/*(insanlar arasında adâletli)* ***bir hüküm*** *(verme yeteneği)*/ **ve** (insanlara yararlı olan şeyler hakkında, özellikle de rüyâ tâbiriyle ilgili) **önemli bir ilim verdik!**

İşte sana! Biz (ilim ve amel bakımından güzel davranan, özellikle de gençken ibâdetlerine dikkat eden) **o muhsinleri** (yaşlılıklarında) **böyle mükâfatlandırırız!"** *(Yûsuf Sûresi:22)* kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** iyilik yapan kullarına vereceği mükâfâtı böyle tespit etmiştir. Dünyânın ise **Allâh-u Te'âlâ** katında hiçbir değeri yoktur. Dolayısıyla müminin, özellikle dînini bilen insanların maddî zenginliklere ve nîmetlere aldanmaması gerekir.

Nitekim:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ﴾

"Kendilerine (dünyâ ve âhiret halleriyle ilgili yeterli) **ilim verilmiş olan o** (Yûşa' *(Aleyhisselâm)*ın da aralarında bulunduğu birtakım) **kimseler ise: 'Helâk** (ve yıkım) **size** (gelip çatacaktır)**!** (Böyle bir istekten vazgeçin!) **Allâh'ın** (âhirette vereceği) **sevâbı, îmân etmiş olan ve** (îmânın gerektirdiği şekilde) **sâlih bir amel işlemiş bulunan kimseler için** (Kārûn'a verilmiş olandan) **daha iyidir!' dedi.**

(Âlimlere nasip olan) **bu** (konuşma tarzı)**na ise ancak** (ibâdetlere devâm edip, günahlardan ve şehvetlerden uzak durmaya) **sabredenler kavuşturulur"** *(el-Kasas Sûresi:80)* âyet-i kerîmesinde ilim sâhiplerinin dünyâ ziynetlerini gördüklerinde söyledikleri söz açıklanmıştır. **Rabbimiz Azze ve Celle**:

﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ۞ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۞ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللهِ وَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ﴾

"(Ey ümmet-i Muhammed'den olma şerefine ermiş kişi!) **O kâfir olmuş kimselerin** (sâhip oldukları geniş imkânlarla, güvenlik ve zenginlik içinde) **şehirlerde dönüp dolaşması sakın seni aldatmasın!**

(Onların bu imkânları, âhirette kaçıracak olduklarına nispetle ve müminler için orada hazırlananlara nazaran) **pek az bir meta'dır. Sonra barınakları ise ancak cehennemdir, o ne kötü döşek olmuştur!**

Lâkin o kimseler ki; (şirke düşmemek için) **Rablerinden hakkıyla sakınmışlardır, onlar için Allâh tarafından bir ilk ziyâfet olmak üzere, içinde ebedî olarak kalacakları cennetler vardır ki;** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh katında bulunan** (sonsuz mükâfat)**lar ise** (îmân edip amel-i sâlih işleyen) **iyi kullar için**(, kötülerin sâhip olduğu az ve fânî imkânlardan) **daha iyidir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:196-198)* âyet-i celîlelerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâb ederek aslında bizi kastetmiş ve kâfirlerin dünyâlıklarına aldanmayalım diye bizleri uyarmıştır.

Hattâ onların ziynetlerine aldanmamak için tarafına dahî bakmamayı tenbihlemek üzere:

﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾

"(Habîbim!) **Sakın ha; iki gözünü uzatma o şeylere ki, Biz o en alçak hayâtın bir süsü olarak onlardan birtakımlarını onunla, sırf kendisi yüzünden onları azâba uğratalım diye yararlandırmışızdır! Ama senin Rabbinin** (dünyâda yeterli ve helâl olan, cennette de sonsuz ve sınırsız olan) **rızkı**(, onlara verilen fânî servetlerden) **çok daha iyidir, pek daha devamlıdır!"** *(Tâhâ Sûresi:131)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ) **"Kalpleri üzerine de bağlama yap ki artık onlar o pek acı veren azâbı görünceye kadar îmân edemesinler"** kavl-i şerîfinde zikredilen: **"Kalpleri üzerine bağlama yap"** cümle-i celîlesini **İbni Abbâs** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Onları kâfir olarak vefât ettir", **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "Kalpleri üzerine dalâlet mührü vur", **İbni Kuteybe** *(Rahimehullâh)* ise: "Kalplerini katılaştır ki îmânı kabul etmek için münşerih olamasınlar" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Âyet: 88

Nitekim **Hâzin** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu duâsını kabul ettiğinden dolayı boğulana kadar **Firavun**'un îmânına mâni oldu, nihâyet boğulurken îmân ettiyse de îmânı ona fayda vermedi.

Cümle-i celîlede geçen: **"Pek acı verici azap"**dan maksat; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre: "Boğulma azâbı"dır. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/267, 270)*

"Teysîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Ebû Mansûr** (el-Mâtürîdî) *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a **Firavun** ve hânedânının artık îmân etmeyeceğini bildirmiş olduğu için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu bedduâyı yapması câiz olmuştur.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*a da böylece bildirdiği için ümmetine bedduâ edebilmiştir. Böyle bir bilgi almadan hiçbir peygamberin ümmetine bedduâ yapması câiz olmaz. Zîrâ peygamber, ümmetine onları ancak îmâna dâvet etmek için gönderilmiştir."

"İbni Berrecân ve Kurtubî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu bedduâ **Firavun** ve kavminin îmansız ölmeleri husûsunda olup, ümmetlerine karşı ra'fet ve merhamet gibi peygamberlerde alışılagelen ahlâk ile bağdaşmayacağı düşünülebilir. Ancak şu bilinmelidir ki; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* da:

﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾

"Ey Rabbim! Yer üzerinde kâfirlerden gezip dolaşan bir fert bile (sağ) **bırakma!"** *(Nûh Sûresi:26)* diye bedduâ ederken bunu izinsiz yapmamıştır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

"Böylece (dokuz yüz elli sene süren uzunca ve çileli tebliğ vazîfesine sabrettikten sonra) **Nûh'a vahyolundu ki: "Şu bir gerçek ki;** (ne kadar tebliğ etsen de, bundan sonra) **senin kavminden** (bu güne kadar) **hakîkaten îmân etmiş olandan başkası aslâ inanmayacaktır. Artık sen onların yapmakta bulunmuş oldukları** (inkâr, alay ve eziyetler gibi) **şeyler yüzünden felakete uğramış gibi üzülme!"** *(Hûd Sûresi:36)* âyet-i celîlesinde beyân edildiği üzere ümmetinin îmân etmeyeceğini önceden **Nûh** *(Aleyhisselâm)*a bildirmiştir.

Nûh *(Aleyhisselâm)* da onların îmânından tamâmen ümit kesince bedduâda bulunmuştur.

Ama yine de mahşerde kendisinden şefaat kapısını açmasını isteyenlere özür beyân ederken kavmine yaptığı bu bedduâyı öne süreceği sahih hadîs-i şerîfte bildirilmiştir. *(el-Buhârî, et-Tevhîd:19, no:6975, 6/2696; Müslim, no:327; et-Tirmizî, no:2436; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, 6/11286; İbnü Mâce, no:3307; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, 2/331, 435)*

Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da:

﴿أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ﴾

"İkiniz de, size hakkıyla uymuş olanlar da, gâlip geleceklerin ta kendileridir" *(el-Kasas Sûresi:35)* kavl-i şerifinden yola çıkarak **Firavun** ve kavminin helâkine bedduâ husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine izin verdiğini anlamıştır.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ** evvelce de:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۞ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾

"Ama Biz istiyorduk ki o toprakta zayıf duruma düşürülmüş olan o kimselere iyilikte bulunalım, onları (hayırda kendilerine uyulan) **pek değerli önderler yapalım ve** (Firavun hânedânını helâk etmemizin ardından, bırakacakları saltanata) **onları mirasçılar kılalım...**

Bir de onlara o yerde (diledikleri gibi tasarrufta bulunmalarını sağlayacak şekilde geniş saltanat ve) **iyice yerleşme imkânı verelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına da onlardan,** (o köleleri konumundaki İsrâîloğullarının eliyle devletlerini kaybedeceklerine dâir) **sakınmakta bulunmuş oldukları şeyi gösterelim** (istedik)**!"** *(el-Kasas Sûresi:5-6)* kavl-i şerîflerinde, **Firavun** ve hânedânının başlarına gelecekleri bildirmiştir.

Şu bilinsin ki, peygamberlerden hiçbirisi ümmetine izinsiz bedduâda bulunmamıştır. Zîrâ âhirette **Allâh**'ın kullarına şefaat hakkı dünyâda iken onlara nasîhat edip iyiliklerini isteyen ve onlar için duâda bulunanlara nasip olacaktır. Bedduâ edenler ise bu makamdan engellenecektir.

Nitekim **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَكُونُ اللَّعَّانُونَ شُفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

Âyet: 88

"Lânetçiler kıyâmet gününde ne şefî' (şefaatçi)**, ne de şehîd** (şâhit) **olamazlar."** buyurmuştur. *(Müslim, el-Birr:24, no:2598, 4/2006; Ebû Dâvûd, el-Edeb:53, no:4907, 4/2092; İshâk ibnü Rahûye, el-Müsned, no:2418, 5/264; İbnü Berrecân, Tenbîhü'l-efhâm:2/544)*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bu bedduâsı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderinde onların îmân etmeyeceğinin takdir edildiğini bilmesine bağlıdır.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer burada:

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onların îmân etmeyeceğini bildiğine göre artık onların îmansız ölmesine bedduâ etmesinde ne fayda vardır?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: "Bu gibi bedduâlar **Allâh**'ın düşmanlarına **Allâh** için buğz ifâdesi olarak îmânın tabiatı gereği yapılmaktadır.

Yâhut da bu gibi bedduâlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine imtisâlen yapılmaktadır. Nitekim:

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾

"Gerçekten şeytan sizin için (eski ve) **büyük bir düşmandır. Öyleyse siz de onu bir düşman edinin** (de, inanç ve amellerinizin hiçbirinde ona uymayıp, hakîkî dostunuz olan Allâh-u Te'âlâ'ya itaat edin)**!"** *(el-Fâtır Sûresi:6)* âyet-i celîlesinin emrine imtisâlen bütün müminler, şeytanın mel'ûn olduğunu bilmelerine rağmen yine de: "**Allâh İblîs**'e lânet etsin" diye bedduâ etmektedirler.

قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِٓى اِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ
فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا ؕ حَتّٰٓى اِذَآ اَدْرَكَهُ
الْغَرَقُ ۙ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا الَّذِٓى اٰمَنَتْ بِهٖ بَنُٓوا اِسْرَآئِيلَ
وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ
اٰيَةً ؕ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّاْنَا
بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ مُبَوَّاَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ فَمَا
اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَآءَهُمُ الْعِلْمُ ؕ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَاِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ
مِمَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ
لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۙ ﴿٩٤﴾ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۙ
﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٩٧﴾

Âyet: 89

﴿ قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (89)

(قَالَ) (Allâh-u Te'âlâ) **buyurdu,** ne buyurdu? (قَدْ أُجِيبَتْ) **muhakkak kabul olunmuştur,** ne? (دَعْوَتُكُمَا) **ikinizin duâsı,** (فَاسْتَقِيمَا) **öyleyse istikāmet üzere olun,** daha? (وَلَا تَتَّبِعَانِّ) **aslâ uymayın,** neye? (سَبِيلَ الَّذِينَ) **o kimselerin yoluna ki,** (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Allâh-u Te'âlâ Mûsâ ve Hârûn *(Aleyhimesselâm)*ın niyazlarına karşılık:) **'İkinizin de duâsı muhakkak kabul olunmuştur. Öyleyse siz** (emirlerimi tutmaya devâm ederek ve dâvet vazîfenizi sürdürerek) **istikāmet üzere olun ve sakın ha** (Allâh-u Te'âlâ'nın hükümlerindeki hikmetleri) **bilmemekte olan o** (câhil) **kimselerin yoluna uy**(up da Allâh-u Te'âlâ'ya güvenmeyerek, duânın kabûlünün eserini acele istemeye kalkış)**mayın' buyurdu."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun** ve hânedânının azmasına sebep olan mallarının mahvedilmesi ve azâbı görünceye kadar îmân edememeleri için kalplerinin katılaştırılması husûsundaki bedduâlarını açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede duâlarının kabul edildiğini lâkin istikāmet üzere tebliğini sürdürüp câhillerin yollarına uymaması gerektiğini beyân etmiştir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Teysîr, Ebû Hayyân ve İbnü Kesîr" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bir önceki âyet-i kerîmede sadece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâ ettiği rivâyet edildiği halde bu âyet-i celîlede: "İkinizin duâsı kabul olundu" buyrularak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a da hitap edilmiştir.

Bu husûsta **Ebû Hüreyre, İbni Abbâs, İkrime, Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zevâttan gelen rivâyetlere göre: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* duâ ederken **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* 'Âmîn' diyerek duâsına iştirâk etmiştir. Böylece âmîn demek duâ sayılmış ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yaptığı duâlarında **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* onun şerîki (ortağı) kabul edilmiştir." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/297; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/270-272; Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no1075; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/697-698)*

İmâm Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âmîn demek de duâ sayıldığından dolayı **İmâm Muhammed** *(Rahimehullâh)* bir kitabında: "İmâm vitr namazının kunûtunda sesli duâ eder, cemaat de âmîn derler" demiştir. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/80)*

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اٰمِينَ خَاتَمُ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ.»

"Âmîn, Rabbü'l-âlemîn'in, mümin kulları(nın duâlarını kabul etmesi için onların lisânı) **üzere** (yerleştirdiği bir imza mâhiyetindeki) **mührüdür."** *(et-Taberânî, ed-Duâ, no:219, sh:89; el-Muttekî, Kenzül-ummâl:1/559, no:2512; el-Mâverdî, en-Nüket, 2/448)*

Yâni; imzâsız dilekçe geçerli olmadığı gibi peşine âmîn denilmeyen duânın da kabûlü kesin olmaz. Nitekim **Ebû Musabbih** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Sahâbe-i kiramdan olan ve çok güzel konuşma yapan **Ebû Züheyr en-Nümeyrî** *(Radıyallâhu Anh)* bizden birinin duâ ettiğini gördüğünde ona: "Duânı âmîn ile bitir. Zîrâ âmîn, sahîfe üzerine (basılan) mühür gibidir" derdi. Sonra: "Ben bu hususta size bir haber vereyim mi?" diyerek şöyle anlatırdı:

عَنْ أَبِي مُصَبِّحٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ أَبَا زُهَيْرٍ النُّمَيْرِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَكَانَ مِنَ الصَّحَابَةِ، فَيَتَحَدَّثُ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ، فَإِذَا دَعَا الرَّجُلُ مِنَّا بِدُعَاءٍ قَالَ: اخْتِمْهُ بِاٰمِينَ، فَإِنَّ اٰمِينَ مِثْلُ الطَّابَعِ عَلَى الصَّحِيفَةِ، قَالَ أَبُو زُهَيْرٍ: أُخْبِرُكُمْ عَنْ ذٰلِكَ؟ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلَحَّ فِي الْمَسْأَلَةِ، فَوَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَسْتَمِعُ مِنْهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْجَبَ إِنْ خَتَمَ»، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: بِأَيِّ شَيْءٍ يَخْتِمُ؟ قَالَ: «بِاٰمِينَ، فَإِنَّهُ إِنْ خَتَمَ بِاٰمِينَ فَقَدْ أَوْجَبَ»، فَانْصَرَفَ الرَّجُلُ الَّذِي سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَى الرَّجُلَ، فَقَالَ: اخْتِمْ يَا فُلَانُ بِاٰمِينَ، وَأَبْشِرْ.

"Bir gece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber (bir yere) çıkmıştık, o sırada çok ısrarla duâ eden bir adama rastladık. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun duâlarını dinlemek üzere durdu ve: **"Eğer mühürlerse** (duâsının kabûlünü) **vâcip etti"** buyurdu. Bunun üzerine yanındakilerden biri: "Hangi şeyle mühürleyecek?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 89

"Âmîn ile (mühürleyecek)**! Zîrâ o** (duâsının sonunda) **âmîn** (demek sûreti) **ile** (duâsını) **mühürlerse muhakkak** (duâsının kabûlünü) **vâcip kılmış olur"** buyurdu. Derken **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bunu soran kişi ayrılıp o adamın yanına gitti ve ona: "Ey fülân! (Duânı) âmîn ile bitir ve kabulü ile müjdelen" dedi. *(Ebû Dâvûd, es-Salât:172, no:938, 1/410; el-Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb:1/130)*

Şu da bilinsin ki; duâların sonunda yapılan âmîn duâsı **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)* dışındaki peygamberlerin ümmetlerine verilmeyip bu ümmete mahsus olan üç fazîletten birisidir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُعْطِيَ أُمَّتِي ثَلَاثًا لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ قَبْلَهُنَّ؛ اَلسَّلَامُ وَهِيَ تَحِيَّةُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَصُفُوفُ الْمَلَائِكَةِ وَاٰمِينَ إِلَّا مَا كَانَ مِنْ مُوسٰى وَهَارُونَ.»

"Benim ümmetime üç şey verildi ki kendilerinden önce kimseye verilmemişti, (onlar da;) **cennet ehlinin tahiyyesi olan selâm** (lafzıyla birbirlerini selâmlamaları)**, meleklerin safları** (gibi saf tutarak cemaatle namaz kılmak)**, bir de** (imâm Fâtiha'yı bitirdiğinde) **âmîn** (demeleri)**dir. Ancak Mûsâ ve Hârûn'dan olan** (âmîn) **müstesnâ!** (Zîra Mûsâ *(Aleyhisselâm)* duâ ederken Hârûn *(Aleyhisselâm)* âmîn derdi.)**"** *(es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/109; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, 2/177; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/43)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; "Âmîn kelimesinin mânâsı: 'Ey **Allâh**! Kabul et' demektir." *(el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/448)*

İbni Abbâs, İbni Cüreyc ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre: "Bu duânın kabul eseri kırk sene sonra görülmüştür, yâni **Firavun** bu bedduâdan sonra kırk sene daha yaşamıştır." *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/270-272; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/139; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/165; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/697-698)*

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu duânın icâbetinin eseri kırk sene sonra zuhûr etse de duâlarının hemen akabinde onlara: "Sizin bu duânız **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderinde olan bir hükme tevâfuk etti" şeklinde bildirim yapılmıştır ki burada zikredilen duâlarına icâbetin mânâsı budur.

Bu duânın kabûlünün ne şekilde gerçekleştiği husûsunda bir önce zikredilen âyet-i kerîmede mallarının ve yiyeceklerinin nasıl taşlaştığı hakkındaki rivâyetleri zikretmiştik.

Azâbı görünceye kadar îmân edememeleri için kalplerinin katılaştırılması hakkında ise **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh-u Te'âlâ** onun duâsını kabul etti ve **Firavun** ile îmân etmesi arasına engel koydu" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1980)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَاسْتَقِيمَا) **"Öyleyse siz istikāmet üzere olun"** kavl-i şerîfine ***"Zâdü'l-mesîr Tefsîri"***nde dört türlü mânâ verilmiştir. **Ebû Sâlih**'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettiğine göre mânâ: "Öyleyse siz emirlerimi tutmaya devâm ederek ve dâvet vazîfenizi sürdürerek risâlet üzere istikāmette dâim olun" şeklindedir. Zîrâ peygamberler dâimâ istikāmet üzere olduklarından burada devam mânâsı kastedilmiştir. Nitekim çalışkan bir talebeye: "Göreyim seni, iyi çalış" denilmesi de: "Bu çalışkanlığına devâm et" mânâsı taşır.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın kavline göre mânâ: "**Firavun**'u ve kavmini **Allâh**'a itaata dâvette müstakîm ve dâim olun" demektir.

Diğer bir kavle göre mânâ: "**Firavun**'a ve kavmine bedduâda dâim olun" şeklindedir.

Ebû Süleymân ed-Dımeşkî *(Rahimehullâh)*ın zikrettiği bir mânâya göre ise: "Dînim ve tâatım üzere istikāmet gösterin" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; duâda istikāmetin en büyük alâmeti, icâbette tehir (gecikme) görünce ümit kesmemektir. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* bu hususta şöyle demiştir:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «جَعَلَ فِي يَدَيْكَ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِهِ بِمَا اَذِنَ لَكَ فِيهِ مِنْ مَسْأَلَتِهِ فَمَا شِئْتَ اسْتَفْتَحْتَ بِالدُّعَاءِ أَبْوَابَ نِعْمَتِهِ وَاسْتَمْطَرْتَ شَآبِيبَ رَحْمَتِهِ فَلَا يُقَنِّطْكَ إِبْطَاءُ اِجَابَتِهِ فَاِنَّ الْعَطِيَّةَ عَلَى قَدْرِ النِّيَّةِ وَرُبَّمَا أُخِّرَتْ عَنْكَ الْاِجَابَةُ لِيَكُونَ ذٰلِكَ أَعْظَمَ لِاَجْرِ السَّائِلِ وَأَجْزَلَ لِعَطَاءِ الْاٰمِلِ.»

"Allâh-u Te'âlâ sana (duâ ile) **Kendisinden istekte bulunman için izin vererek aslında hazînelerinin anahtarlarını ellerine yerleştirmiştir. Böylece duâ ile O'nun nîmetinin kapılarını istediğin kadar açabilir ve rahmetinin sağanaklarını O'ndan talep edebilirsin. Artık kabûlün gecikmesi seni ümitsizliğe sevketmesin, zîrâ lütuflar niyetlere göredir. Çoğu kere isteyenin sevâbı daha büyük ve beklentiye girenin nîmeti daha bol olsun diye senden icâbet tehir edilmiş olabilir."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/75)*

Âyet: 89

Aslında bir Müslümanın ihlâsla yaptığı hiçbir duâ geri çevrilmez, ancak kabul eseri farklı şekillerde zuhûr edebilir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إِلَّا اسْتَجَابَ اللهُ لَهُ دَعْوَتَهُ، أَوْ صَرَفَ عَنْهُ مِثْلَهَا سُوءًا، أَوْ حَطَّ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِهَا، مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطْعِ رَحِمٍ.»

"Herhangi bir duâ edici (ihlâs ile) **duâ yaparsa, -bir günah** (istek) **ile yâhut akrabâ ilişkisini kesme** (isteği) **ile duâ etmediği müddetçe- mutlaka Allâh-u Te'âlâ onun duâsına** (özel isteğini vererek) **icâbet eder yâhut** (o isteğini yerine getirmeyecekse) **ondan o** (istediğine tekābül edecek) **miktarda kötülüğü** (belâyı) **çevirir veyâ günahlarından o kadarını düşürür** (amel defterinden siler)." *(Ma'mer ibnü Râşid, Câmi'u Ma'mer ibni Râşid, no:19650, 10/443; et-Tirmizî, no:3381, 5/462; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/75)*

Duâda istikāmetin şartlarından biri de (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) zillet (boyun bükme, eski elbiseler giyme ve alnını secdeye koyma gibi tevâzu göstermek)tir. Zîrâ icâbet bu durumu ortaya koymaya bağlıdır. Nitekim: (وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ) **"Andolsun ki; siz** (sayı ve kuvvet bakımından) **zelil** (ve güçsüz) **kimselerken Allâh Bedir'de kesinlikle size yardım etmişti"** *(Âl-i İmrân Sûresi:123)* âyet-i kerîmesinde de **Allâh-u Te'âlâ** sahâbe-i kirâmın zelil durumuna acıyarak onlara yardım ettiğini beyân etmiştir.

Nitekim **Ebû Yezîd el-Bistâmî** şöyle demiştir: "Otuz sene ibadetle nefsimi yordum. Sonunda (mânâ âleminde) bana şöyle diyen birini gördüm:

يَا اَبَا يَزِيدَ! خَزَائِنُهُ مَمْلُوَّةٌ بِالْعِبَادَةِ اِنْ اَرَدْتَ الْوُصُولَ اِلَيْهِ فَعَلَيْكَ بِالذِّلَّةِ وَالْاِحْتِقَارِ

"Yâ Ebâ Yezid! O'nun (Mevlâ Te'âlâ'nın) **hazîneleri ibâdetle doludur.** (Ne kadar uğraşsan da melekler kadar ibâdet yapamazsın, göklerde ibâdetle meşgul olan meleğin olmadığı bir karış yer yoktur, o halde sen Allâh-u Te'âlâ'ya sâdece ibâdet yaparak ulaşacağını zannetme.) **O'na ulaşmak istiyorsan, zillet ve hakirliğini** (kendi aşağılığını) **bilmeye bak."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/75)*

"Kevâşî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; duâda istikāmet, icâbeti (duânın kabul edilişini), mekr ve istidrâc olarak görmemek, kabûlün tehirini de tard ve ib'âd olarak telakkî etmemektir.

Yâni; duâsı kabul olunduğunda: "Acaba **Allâh-u Te'âlâ** bana anlamadığım bir cihetten bir fenâlık mı murâd etti de hemen duâmı kabul etti" şeklinde düşünmemek, kabûlün gecikmesini de bir kovulma ve uzaklaştırma muâmelesi olarak değerlendirmemek duâ husûsunda istikāmet alâmetlerindendir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede emredilen istikāmet, **Mûsâ** ve **Hârun** *(Aleyhimesselâm)*da mevcut olduğu için mânâ: "Evvelden beri işlediğiniz üzere, kâfirleri dâvet ve onlara delilleri beyân vazîfelerinizde sebât edin. Fakat kabûlü husûsunda aceleci olmayın, zîrâ sizin bu talepleriniz vakti geldiğinde mutlaka vukû bulacaktır" şeklindedir.

Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)* bu cümle-i celîleye: "Duânızda istikāmet üzere olun" diye mânâ vermiş ve duâda istikāmet; duâ yapanın kabul eserini hemen görmeyince kızmaması ve iyilikleri sırf kendi adına istememesidir" mânâsını vermiştir.

Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; her şeyin bir vakti vardır, duâların kabûlünün eseri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîetine bağlıdır. Nitekim: (مَنِ اسْتَعْجَلَ الشَّيْءَ قَبْلَ أَوَانِهِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِهِ) "Bir şeyi zamânından önce isteyen ondan mahrum kılınmakla cezalandırılır" *(es-Sindî, Hâşiyet-ü İbn-i Mâce:2/328)* denilmiştir.

İşin hakîkatini bilmeyenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderinin kendi istedikleri yönde acele gerçekleşmesini isterler. Oysa haklarında neyin hayırlı olduğunu bilmezler.

O halde insanın duânın kabulü husûsunda vakit tâyin ederek haddini aşmaması ve duâ yapıp işi **Allâh-u Sübhânehû**'ya bırakması îcap eder. Zîrâ kadere îman, derdi ve üzüntüyü giderir. Her şeyin zamânı vardır, her işin kaderi vardır ve bütün işler vakitlerine bağlanmıştır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) **"Ve sakın ha bilmemekte olan o kimselerin yoluna uymayın"** kavl-i şerîfine ***"Semerkandî, Vâhidî, Zâdü'l-mesîr ve Tenvîru'l-mikbâs"*** tefsirlerinde iki türlü mânâ verilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan **Ebû Sâlih** *(Rahimehullâh)* tarîkıyle nakledilen kavildeki mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdini bilmeyen ve O'nu tasdîk etmeyen **Firavun**'un ve kavminin dînine uymayın" şeklindedir.

Ebû Süleymân ed-Dımeşkî *(Rahimehullâh)*ın zikrettiğine göre ise bu cümle-i celîle:

Âyet: 89

"Sakın ha siz **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerindeki hikmetleri bilmemekte olan o câhil kimselerin yoluna uyup da **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenmeyerek, duânın kabûlünün eserini acele istemeye kalkışmayın" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîlede vârid olan nehiy, yasaklanan şeyin **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*dan sudûr ettiğine delâlet etmez. Nitekim: (لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ) **"**(Yâ Muhammed!) **Yemin olsun;** (faraza Allâh-u Te'âlâ'ya herhangi bir şeyi) **ortak koşacak olursan, elbette** (evvelce yapmış olduğun bunca güzel) **amelin mutlaka boşa gider"** *(ez-Zümer Sûresi:65)* kavl-i şerîfi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den şirk sudûr etmesi düşünülebileceği mânâsına gelmemektedir.

Zîrâ birçok kere insan kendisinden vukûu muhal (olması imkânsız) sayılabilecek şeylerden de nehyedilmektedir. Burada da duânın kabûlünün gecikmesinde birçok ilâhî hikmet bulunduğunu ifâde etmek için yüce peygamberler acelecilerin yoluna uymaktan nehyedilmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a buyrulan bu cümle-i celîle: (وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) **"Ama o** (hakîkat adına hiçbir şey) **bilmeyen** (ve bu yüzden de ana: 'Babalarının dînine dön!' diyen Kureyş müşriklerinin ve Yahudi kabîlelerine mensup câhil) **kimselerin kötü arzularına** (ve yanlış görüşlerine) **hiç mi hiç uyma."** *(el-Câsiye Sûresi:18)* kavl-i şerîfi gibidir.

Her ne kadar **Allâh-u Te'âlâ** Enbiyâ'ya *(Salevâtüllâhi Aleyhim)* ısmet sıfatı verdiği için yâni onları bütün günahlardan kurtarıp günahsız kıldığı için, kendilerinin kâfirlerin arzularına uymayacağını bilmekteyse de, ısmet sıfatının nehyi ve emri izâle etmeyeceğini, bilakis peygamberler hakkında men ve nehiylerin daha ziyâde vârid olacağını bildirmek üzere bu hitâbı kendilerine özellikle yöneltmiştir. -Allâhu a'lem!-

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, zarûret olduğunda beddua etmenin câiz olduğunu beyân etmektedir.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Kureyş** müşrikleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ.»

"Ey Allâh! Mudar (Kureyş) **üzerine baskını** (azâbını) **şiddetlendir. Ey Allâh! Onları**(n yaşayacağı yılları) **Yûsuf'un** (kurak) **seneleri gibi seneler yap!"** *(el-Buhârî, el-İstiskā:2, no:961, 1/341; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/75)* diye onlara beddua etmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu duasıyla **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* zamânında gelen yedi kurak seneyi kastetmiş, **Allâh-u Te'âlâ** da onun duâsını kabul ederek **Mekke** müşriklerine öyle bir kurak sene yaşatmıştır ki bu nedenle onlar bir yıl boyunca leşler, deriler ve kemikler yemek durumunda kalmışlardır. Hattâ onlar deve kıllarını kana bulayarak ateşte pişirip yemişler ve açlıktan dolayı gökle yer arasını duman gibi görmüşlerdir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Zünnûn-u Mısrî** *(Kuddise Sirruhû)*: "Duâda istikāmet odur ki icâbet (kabul eseri) gecikti diye kızmayacaksın, çabuk kabul olunca da gevşemeyeceksin ve kendine has (nefsine özel) bir şey istemeyeceksin" demiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; duâda istikāmet, maksadın hâsıl olmasında acele etmemektir. Fakat kalbinde sekînet bulmayan kişide bu acelecilik hâli kaybolmaz. Sekînet ise ancak ğayb âleminden zuhûr eden her şeye güzelce rızâ göstermekle hâsıl olur. Zâten kişi mümkün oldukça işi **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmelidir.

Bu makamda olan kişi az duâ yapar, ama sonra mânevî âlemden bir işâret gelerek duâ yapması istenirse o zaman da kalbi sâkin olarak, faydalı veyâ zararlı görülen şeylerden hangisi kaderden zuhûr ettiyse o hâle son derece râzı gelir.

İşte bu âyet-i kerîme, her şeyin bilinen bir vakti olduğu, mâlum vakti gelince kısmette olan şeyin geciktirilmeyeceğine dâir kulları uyarmaktadır.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme zâlime bedduâ yapmanın câiz olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radıyallâhu Anh)* kendisi hakkında yalan yere şâhitlik yapan kimseye bedduâ etmiştir.

Velîlerin zâlimlere bedduâ etmesi meşrûdur ancak bu husus kendilerinin anlayacağı vech ile ilham yolu üzere izin aldıktan sonra vâki olur. Nitekim **Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî** *(Kuddise Sirruhû)* (kendisine eziyet ederek Tûnus'tan hicret etmesine sebep olan Tûnus kadısı) **İbnü'l-Berâ**'ya senelerce bedduâ etmemiş, sonra bir sene **Arafat**'ta: "Şimdi bana **İbnü'l-Berâ**'ya bedduâ etme izni verildi" demiştir.

Âyet: 89

Eğer izin gelmezse sabretmek evlâdır, hattâ evlâ olan onun hidâyeti için duâ etmektir ki bu, sıddîkların makamıdır.

Bir kul duâ edip icâbeti gecikirse acele etmemelidir, böyle yaparsa bilmeyenlerin yoluna tâbi olmuş olur. Nitekim ***"el-Hıkem"***de:

«لاَ يَكُنْ تَأَخُّرُ أَمَدِ الْعَطَاءِ مَعَ الإِلْحَاحِ فِى الدُّعَاءِ مُوجِبًا لِيَأْسِكَ، فَهُوَ ضَمِنَ لَكَ الْإِجَابَةَ فِيمَا يَخْتَارُهُ لَكَ، لاَ فِيمَا تَخْتَارُ لِنَفْسِكَ، وَفِى الْوَقْتِ الَّذِى يُرِيدُ، لاَ فِى الْوَقْتِ الَّذِى تُرِيدُ! لاَ يُشَكِّكَنَّكَ فِى الْوَعْدِ عَدَمُ وُقُوعِ الْمَوْعُودِ وَإِنْ تَعَيَّنَ زَمَنُهُ؛ لِئَلاَّ يَكُونَ ذٰلِكَ قَدْحًا فِى بَصِيرَتِكَ، وَإِخْمَادًا لِنُورِ سَرِيرَتِكَ!»

"Duâda ısrarcı olmana rağmen bahşişin süresinin gecikmesi, ümit kesmeni mûcip olmasın. Zîrâ O (Allâh-u Te'âlâ) sana kabul sözü verdi ama senin kendin için seçtiklerin hakkında değil, O'nun senin için seçtikleri hakkında ve senin istediğin vakitte değil, O'nun istediği vakitte (verdi)!"

"Zamânı belirlense de vaad edilen şeyin vâki olmaması seni o vaad edilen hakkında şüpheye düşürmesin ki sonra bu senin basîretini (kalp görüşünü) engelleyici ve serîretinin (mânevî âleminin) nûrunu söndürücü olmasın!" *(İbnü Atâillâh el-İskenderî, el-Hıkemü'l-Atâiyye, no:6, 7)* buyrulmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmelerin îzâhında zikredilen işârî mânâlara göre; burada **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a: "Benden bir şey isteme husûsundaki mârifetiniz üzere istikāmette bulunun ki Bana duâ etme makamı rıdvân ve bast yâni; kaderime rızâ ve başa gelenle ferahlanma makamıdır.

Zîrâ mârifet (yüce Zâtımı hakkıyla tanımak) kazâma rızâyı ve gönderdiğim belâlarda sükûnu (îtirazsız bir şekilde onları kabûlü) iktizâ eder. İşte o zaman duâlarınız kabul edilir.

Nitekim Benden bir şey istemenin edebini bilmeyen kişiler duâ makamına münâsip olmayan vartalara düşerek sû-i edepte bulunurlar da bu yüzden duâlarına icâbet olunmaz" şeklinde hitapta bulunmuştur.

﴿ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (90)

(وَجَاوَزْنَا) **Biz geçirdik,** kimi? (بِبَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğullarını,** nereden? (الْبَحْرَ) **denizden,** (فَأَتْبَعَ) **hemen izledi,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (فِرْعَوْنُ) **Firavun,** daha? (وَجُنُودُهُ) **onun orduları,** ne için? (بَغْيًا) **büyük bir zulüm için,** daha? (وَعَدْوًا) **tam bir saldırı için,** (حَتَّى إِذَا أَدْرَكَ) **nihâyet ulaşınca,** kime? (هُ) **o** (Firavu)**na,** ne? (الْغَرَقُ) **boğulma,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (آمَنْتُ) **inandım,** neye? (أَنَّهُ) **şu hâkîkate ki; şân,** (önemli mesele) nedir? (لَا إِلَهَ) **hiçbir ilâh yoktur,** (إِلَّا الَّذِي) **ancak O Zât vardır ki,** (آمَنَتْ) **îmân etti,** kime? (بِهِ) **O'na,** kim? (بَنُو إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğulları,** (وَأَنَا) **ben de,** kimlerdenim? (مِنَ الْمُسْلِمِينَ) **Müslümanlardanım.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"Böylece Biz İsrâiloğullarını o denizden geçirdik; hemen Firavun ve orduları büyük bir zulüm ve tam bir saldırı için onları izledi. Nihâyet o (denizin dalgaları altında kalan Firavu)**na boğulma** (belirtileri) **ulaşınca: 'Şüphesiz ben İsrâiloğullarının Kendisine îmân etmiş olduğu o Zât'tan başka hiç bir ilâh bulunmadığı gerçeğine inandım. Ben de** (kendilerini Allâh'a teslim etmiş olan) **Müslümanlardanım!' dedi."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)* ın, **Firavun** ve hânedânının mallarıyla ve canlarıyla birlikte helâk edilmesi hakkındaki bedduâlarının kabul edildiğini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede onların nasıl helâk edildiğini ve **Firavun**'un son nefesinde neler yaşadığını beyân etmiştir.

"Taberî, Fahrurrâzî, Sa'lebî, Beğavî, Hâzin, Kurtubî, Ebû Hayyân, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde **Abdullâh ibni Şeddâd** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)* ve oğulları **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın yanına varıp toplandıklarında yetmiş iki kişi idiler, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte **Mısır**'dan çıktıklarında ise altıyüz bin kişi idiler.

Âyet: 90

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede **Firavun**'un ve ordularının boğulma keyfiyetini zikretmektedir, şöyle ki; Benîisrâîl, çoluk-çocuk hâriç eli silah tutan altı yüz bin kişi ile birlikte, Kıptîlerden birçok takılarını emânet alarak **Mısır**'dan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile berâber gece vakti ânîden çıkınca **Firavun**'un onlara gazabı çok şiddetlendi.

Bütün memleketlerdeki ordularını toplamak üzere elçiler yolladı, böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı tahakkuk etsin diye memleketinin hiçbir yerinde gücü ve kuvveti olan bir kişi dahî geri bırakmadan çok kalabalık ve heybetli bir ordu hazırlayarak peşlerine düştü ve güneşin doğma vaktinde onlara yetiştiler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu konuyu:

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ۞ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ۞ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ۞ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ۞ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ ۞ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۞ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۞ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ۞ فَأَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ۞ فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۞ قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ۞ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ۞ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ ۞ وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ۞ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ۞ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۞ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

"(Senelerce mûcizelerle hakka dâvet edilmelerine rağmen Firavun ve hânedânının azgınlıkları artarak ilerleyince) **Biz Mûsâ'ya: '**(Sana îmân eden) **kullarımı geceleyin yürüt**(üp Mısır'dan çıkar). **Şüphesiz ki siz** (Firavun ve orduları tarafından) **iyice tâkip edilecek kimselersiniz' diye vahyettik.**

(Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, yüzbinlerce ümmetiyle birlikte Mısır'ı terk ettiğini haber alan) **Firavun da hemen şehirler içerisine** (takviye kuvvet) **toplayıcı kişileri gönderdi.**

(Sonra büyük bir öfkeyle:) **'Şüphesiz ki işte bunlar; elbette azınlıklar olan bir takım sefil**(; düşük ve bayağı) **kimselerdir. Gerçekten de onlar** (izin almadan kaçarak, bir de yanlarında bulunan değerli eşyâmızı çalarak) **elbette bizi özellikle kızdıran kimselerdir. Ama şüphesiz ki biz elbette tedbirli bir toplumuz!'** (demeye başladı.)

İşte böylece Biz onları (Nil kenarında bulunan) **nice kıymetli bahçelerden ve pek değerli gözelerden, nice** (altın ve gümüş) **hazîneler**(in)**den ve çok kıymetli makamlardan** (kendi istekleriyle ayırıp) **çıkardık. İşte sana!** (Durum) **böylecedir! Biz** (Firavun ve ordusunu boğduktan sonra) **onlar**(ın malların)**a İsrâîloğullarını mîrasçı kıldık.**

Derken (Firavun ve ordusu) **güneşin doğuş vaktine girmişlerken onlara yetiştiler. İki topluluk** (iyice yaklaşarak) **birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları: '**(Önümüz deniz, arkamız düşman!) **Şüphesiz ki biz elbette** (düşmanlar tarafından) **kavuşul**(up yakalan)**an kimseleriz' dedi**(ler).

O (Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Allâh'ın vaadine güvenerek)**: 'Hayır!** (Aslâ bizi yakalayamazlar! Allâh hakkında kötü düşünmeyi bırakın!) **Şüphesiz Rabbim**(in koruması ve yardımı) **benimle berâberdir, O** (kurtuluşumuz için) **muhakkak bana yol gösterecektir' dedi.**

Hemen Biz Mûsâ'ya: 'Asân ile o denize vur!' diye vahyettik. Böylece (o bu emri uyguladığı anda) **o** (deniz) **derhal yarıl**(arak oniki yol hâlini al) **dı da sonunda her bir parça büyük bir dağ gibi** (sâbit) **oluverdi. Derken ötekileri orada** (müminlere) **yaklaştırdık.**

Böylece Mûsâ'yı ve berâberinde bulunanları (ayakları bile ıslanmadan) **topluca kurtardık.** (Onlar denizden çıktıktan) **sonra diğerlerini**(n üzerlerine denizi kapatarak onları) **suyla boğduk.**

İşte sana! Muhakkak ki bu (anlatıla)**nda,** (Allâh-u Te'âlâ'nın üstün gücüne dâir) **elbette pek büyük bir âyet** (ve alâmet) **vardır. Ama onların çoğu inanan kimseler olmamıştır!**

Şüphesiz ki senin Rabbin, elbette (düşmanlarından intikam almaya son derece güçlü olan) **Azîz de,** (dostlarına çok acıdığı için yardımına mazhar kılan) **Rahîm de ancak O'dur!"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:52-68)* âyet-i kerîmelerinde beyân etmiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* asâsını denize vurduğunda, İsrâîloğullarından her boy için bir yol olmak üzere on iki yol açtı da, bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** rüzgâra emrederek açılan yeri kurutmuştur ki:

﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ۞ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ۞ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى﴾

Âyet: 90

"Kasem olsun ki; gerçekten Biz Mûsâ'ya: 'Kullarımı gece vakti (Mısır'dan kaçırıp) **yürüt de,** (asânla vurarak) **onlar için denizde kupkuru bir yol edin/*onlar için denizde kupkuru bir yola (asân ile) vur*/. Artık sen** (ardınıza düşecek Firavun tarafından) **yetişilmekten korkmazsın ve** (önünüze çıkacak denizde boğulmaktan) **endişelenmezsin!' diye vahyettik.**

Bunun üzerine (o, İsrâiloğullarını gecenin başlangıcında yola çıkardı. Bunu geç öğrenen) **Firavun, ordularıyla birlikte onların peşine düştü de, sonunda denizden onları kaplamış olan o** (feci) **şey kendilerini kaplayıverdi. Böylece** (toplumuna: 'Ben size ancak doğru yolu gösteriyorum!' diyen) **Firavun kavmini saptırdı da, doğru yola iletemedi!"** *(Tâhâ Sûresi:77-79)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati beyân etmektedir.

Ayrıca her kavim diğerlerinin helâk olduğunu sanmasınlar diye birbirlerini görsünler için **Allâh-u Te'âlâ** dağ gibi donuk vaziyette duran su tabakalarında pencereler açtı da, böylece İsrâîloğulları denizi geçti. İsrâîloğullarının en son ferdi denizden çıkınca **Firavun** ve orduları diğer renkler dışında sırf siyah renkli yüz bin ata binmiş vaziyette denizin diğer kenarına ulaştılar. Bunun dışında orduda farklı renklerde sekizyüz bin at dahî mevcut idi.

Denizin yarılıp İsrâîloğullarının (ayakları ıslanmadan) karşıya geçtiğini gören **Firavun** telâşa kapılıp korkarak geri dönmek istediyse de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsının kabul eseriyle ilgili kader devreye girdi. Şöyle ki; **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* **Hâmân** sûretine girerek, içerisinde hiçbir dişi at bulunmayan ordunun içine, erkek atın ziyâdesiyle şehvet duyacağı dişi bir at üzerinde girdi.

Bir taraftan da **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)* (insan sûretine girmiş vaziyette görevli biri görünümünde) orduyu arkadan sevkediyor (ve: "Kimse geri kalmasın, haydi çabuk olun, orduya yetişin" gibi sözler sarfedip) bir kişiyi bile hâriçte bırakmayarak hepsini orduya kavuşturuyordu.

Nihâyet Benîisrâîl'in son ferdi denizden çıktığında **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a çok yaklaşınca onun erkek atı dişi atın kokusunu alır almaz onun peşine takıldı.

Böylece **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* denizde açılan yola dalınca **Firavun** atını zaptedemedi ve (ordusuna korktuğu ve bu işin kendi irâdesi dışında geliştiği izlenimini vermemek için): "Haydi atılın, onlar bu denizden geçmeye sizden daha lâyık değiller ya!" dedi.

Böylece hepsi birden denize daldılar, önce girenleri tam çıkışa yaklaşıp dışarıda kimse kalmayarak hepsi denizin içine dâhil olduğunda her şeye gücü yeten **Allâh-u Te'âlâ** denize onların üzerine kapanmasını emretti. Böylece deniz üzerlerine kapanıp dalgalar onları aşağı yukarı vururken hepsi birden boğuldular da onlardan bir fert dahî kurtulamadı.

O sırada dalgalar **Firavun**'un üstüne çıkıp ölüm sekerâtı onu kaplayınca bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere îman sözünü sarfetti ise de îmânın kendisine fayda vermeyeceği zamanda 'İnandım' dediği için **Allâh-u Te'âlâ** bunu kabul etmedi. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/655-656, 12/275-276; İbnü Ebî Hâtim, no:10559, 6/1981-82; el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/281-282; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/45; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/395)*

Benîisrâîl'in **Mısır**'dan nasıl çıktıkları, **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın sandukasını **Nîl**'den çıkarıp berâberlerinde götürdükleri, **Firavun**'un milyonu aşkın ordusuyla onları tâkibi, **Kızıldeniz**'in kenarına geldiklerinde neler yaşandığı ve sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsını vurma mûcizesiyle denizin yarılması gibi daha birçok konuda mûteber tefsirlerde birçok rivâyet mevcut olup biz bunları ***"Rûhu'l-Furkān Tefsîri"***mizin 1. cildinin sh:330-333'de Bakara Sûresi:50. âyet-i kerîmesinin îzâhında tafsîlatlı bir şekilde yazdık.

Lâkin biz orada ***"Beğavî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân"*** tefsirlerini kaynak gösterdiysek de, bu âyet-i kerîmenin tefsîrine geldiğimizde bu kıssanın daha birçok mûteber tefsirde zikredildiğine muttali olduk. Ancak tekrar lâzım gelmesin diye sizleri oraya havâle ediyoruz. Ama ilim ehlinden araştırma yapanlar bu hususta şu kaynaklara da mürâcaat edebilirler. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:1/657; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:3/286-290, 14/274-278; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/304; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:1/71; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/141; el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/281; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:2/92; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/168-169)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ) **"Nihayet ona boğulma ulaşınca: 'Şüphesiz ben İsrâiloğullarının Kendisine îmân etmiş olduğu o Zât'tan başka hiç bir ilâh bulunmadığı gerçeğine inandım' dedi"** kavl-i şerifi: "Nihâyet o denizin dalgaları altında kalan **Firavun**'a boğulma belirtileri ulaşınca: 'Şüphesiz ben İsrâiloğullarının Kendisine îmân etmiş olduğu **Allâh**'tan başka hiç bir ilâh bulunmadığı gerçeğine inandım' dedi" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen: "İdrâk" kelimesi, "Ulaşma" mânâsındadır, ancak bu ulaşma bilfiil ulaşma ise o zaman boğulma ânında insan "Îmân ettim" diyemeyeceğinden burada îmânın kalpten geçirilmesi kastedilmiş olur.

Âyet: 90

Nitekim **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın da naklettiği üzere; gerçek kelâm kalbin kelâmıdır ve kalbin kesinlikle inandığı bir şey söylenmiş sayılır. Zîrâ bu mânâda şâir şöyle demiştir:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ دَلِيلاً

"Şüphesiz söz elbette gönüldedir ancak,
Dil o gönül hakkında delil kılındı."

Bu görüşte olanların delillerinden biri de **İbni Ebî Hâtim**'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettiği: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbının en sonundakiler denizden çıkıp **Firavun**'un adamlarının en geride olanları da denize girince **Allâh-u Te'âlâ** denize onların üzerine kapanmasını emretti, işte o zaman **Firavun**'un işâret parmağı sudan çıkarak bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere tevhidde bulundu" rivâyetidir. *(İbni Ebî Hâtim, no:10564, 6/1983)*

Eğer burada geçen: "İdrâk" kelimesi, suların ulaşması değil de, ulaşmasının yaklaşması anlamında kabul edilirse, o durumda **Firavun** "Îmân ettim" sözünü diliyle söyleyebilmiştir, ancak ileride de zikredileceği üzere bu sözü tekrarlayamaması için **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ağzına çamur tıkamıştır.

Ebussuûd Efendi'nin beyânı vechile; **Firavun** burada îmân eden sâhirler gibi: (آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ) **"Biz o âlemlerin Rabbine; Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbi'ne îmân ettik"** *(el-A'râf Sûresi:121-122)* demeyiş, bilakis ism-i mevsûl ile tâbir etmiş, onun sılası sadedinde de Benîisrâîl'in îmânını konu etmiştir. İşte böylece **Firavun Allâh-u Te'âlâ**'ya: "Ben artık Sana karşı gelmeyeceğim ve evvelce kendilerini şahsıma tâbi kılarak ezdiğim ve hakir gördüğüm İsrâîloğullarına şimdi ben tâbi olacağım" demek sûretiyle îmânının kabul olmasını ve kurtulanlar arasına konulmasını hedeflemiştir. Görüldüğü üzere; **Firavun** îmânının kabûlüne çok harîs olduğundan aynı mânâyı üç lafız ile tekid etmiştir ki bu üç lafızdan birincisi (آمَنْتُ), ikincisi (أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ), üçüncüsü (وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ)dir.

Aslında mükellefiyet ve ihtiyâr hâli bâki iken bu âyet-i kerîmede geçen sözlerden birini dahî söyleseydi îmânının kabûlü için kâfî gelecek iken hayâtından ümit kestiği anda söylemiş olduğu için bu üç îman kelimesinin hiçbiri kabul görmedi.

Bir sonraki âyet-i kerîmede de zikredileceği üzere; **Firavun** çok zulüm ve fesad işlediği için **Allâh-u Te'âlâ** ona hayâtında îman nasip etmemiş, boğulacağı zaman da zâhiren îman kelimesini söyleme imkânı vermişse de

bunu kabul etmemiş, hattâ **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı devreye sokarak bu sözü diliyle söylemesine dahî engel çıkartmıştır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ: «أَنَّ جِبْرِيلَ جَعَلَ يَدُسُّ فِي فِي فِرْعَوْنَ الطِّينَ خَشْيَةَ أَنْ يَقُولَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَيَرْحَمَهُ اللهُ.»

"Firavun 'Lâilâhe illallâh' der de Allâh ona acır diye korkutuğu için Cibrîl Firavun'un ağzına çamur tıkamaya başladı." *(et-Tirmizî, et-Tefsîr:10, 3108, 5/185; en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11238, et-Tefsîr, no:258; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:2203, 4/82; el-Hâkim, el-Müstedrek:1/57, 2/340; İbnü Ebî Hâtim, 6/1982; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:9390; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:2740; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/276; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/396)*

Geride zikredildiği üzere; eğer âyet-i celîlede geçen "İdrâk" tâbirini "Boğulurken" mânâsında değil de "Boğulma emâreleri belirmiş olup da **Firavun**'un hâlâ tevhid okuma imkânı varken" mânâsında kabul edecek olursak o zaman **Hazret-i Cibrîl**'in korkusunun, tekrar tekrar okuyup da **Allâh-u Te'âlâ**'nın sonsuz rahmetini harekete geçirir şeklindeki bir mülâhaza ile olduğu düşünülür. Nitekim bâzı muhakkiklerin beyânının bu yönde olduğunu **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* nakletmiştir. *(Rûhu'l-me'ânî, 11/279)*

Bu hususta **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir rivâyette ise **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا أَغْرَقَ اللهُ فِرْعَوْنَ قَالَ: ﴿آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ﴾ فَقَالَ جِبْرِيلُ: يَا مُحَمَّدُ! فَلَوْ رَأَيْتَنِي وَأَنَا آخُذُ مِنْ حَالِ الْبَحْرِ فَأَدُسُّهُ فِي فِيهِ مَخَافَةَ أَنْ تُدْرِكَهُ الرَّحْمَةُ.»

"Allâh-u Te'âlâ Firavun'u boğarken o: 'Şüphesiz ben İsrâiloğullarının Kendisine îmân etmiş olduğu o Zât'tan başka hiç bir ilâh bulunmadığı gerçeğine inandım' dedi. (Bu konuda) **Cibrîl** (bana)**: 'Yâ Muhammed! Sen beni, ona rahmet erişir endişesiyle denizin dibindeki siyah çamurdan alıp ağzına tıkarken bir görecek olsaydın** (ne ilginç bir şey görmüş olurdun)!' **dedi."** *(et-Tirmizî, et-Tefsîr:10, 3107, 5/184-185; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:2820, 5/30; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/276; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:2816; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:6215; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:12932; el-Hâkim, el-Müstedrek:4/249; el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/282)*

Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bâzı âlimler bu hadîs-i şerîflere îtiraz ederek: "**Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'un ağzını çamurla doldurarak tevbe etmesini engellemesi nasıl düşünülebilir? Bilakis onun tevbesine yardımcı olması gerekirdi" gibi sözler sarfetmiştir.

Âyet: 90

Ancak bu konuda **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan iki muhtelif tarîk ile hadîs-i şerîf vârid olmuştur ki, muhaddisler nezdinde **Müslim**'den sonra mukaddem kabul edilen **Tirmizî** gibi güvenilir hadisçilerin tahlîline göre hadîs-i şerîflerin ikisi de sahihdir.

Bundan dolayı cumhur ulemâ bu hâdisenin yaşandığını kabul etmişler ve akılda hiçbir soru işâreti kalmayacak şekilde hadîs-i şerîfin mânâlarını beyân etmeye girişmişlerdir.

Şöyle ki; bu hususta öncelikli cevap **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın sözü olarak **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikredilen: (وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ) **"Biz hiçbir zaman senin Rabbinin emri olmadıkça inemeyiz!"** *(Meryem Sûresi:64)* ifâdesidir ki bu âyet-i kerîme **Cibrîl**'in bu işi **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrini infâz etmek üzere **Allâh**'ın emriyle yaptığını kesinlikle açıklamaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın böyle bir şeye nasıl izin verdiği sorusunun cevâbı ise: (إِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ) **"Şüphesiz Allâh dilediğini yapar"** kavl-i şerîfi ile: (لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ) **"O** (Allâh-u Te'âlâ)**, yapmakta olduğu şeylerden sorulmaz"** *(el-Enbiyâ Sûresi:23)* âyet-i celîlesinde bildirilmiştir.

Peki, **Allâh-u Te'âlâ** bir kulunun imânına mâni olmayı diler mi ve bunu yapar mı diye vârid olacak suâlin cevâbına ise Ehl-i Sünnet'in bu konuda delil olarak okudukları: (إِنَّ اللهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ) **"Gerçekten de Allâh** (sapıklığı seçtiğini bildiği için, imtihan hikmeti gereği sapıtmasını) **dilediği kimseyi saptırır"** *(er-Ra'd Sûrsi:27)* kavl-i şerîfi ile: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) **"Bilin ki şüphesiz Allâh kişiyle kalbi arasına girmektedir"** *(el-Enfâl Sûresi:24)* âyet-i celîleleri kâfî gelecektir.

Tabî ki burada kul îman ve hidâyet istemişken **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu zorla kâfirlikte bırakması gibi bir durum söz konusu değildir. Elbette **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kul hakkında kâfirlik yaratması ve onu inkârda bırakması onun evvelce kâfirliği seçmiş olması sebebiyledir.

Nitekim: (وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ) **"Onların: 'Bizim kalplerimiz** (yapılan vaaz-u nasîhatlere karşı kapalı ve) **kılıflı şeylerdir' demeleri sebebiyle** (onları lânetlemişizdir)**. Doğrusu** (onlara vaaz-u nasîhatin kâr etmemesi, yaratılıştan perdeli ve mühürlü olduklarından dolayı değildir. Bilakis) **Allâh kâfirlik** (yolunu seçme)**leri sebebiyle** (sonradan) **onlar üzerine mühür basmıştır"** *(en-Nisâ Sûresi:155)* kavl-i şerîfi ile:

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

"Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile), **on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için,) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz"** *(el-En'âm Sûresi:100)* âyet-i celîlesi bu hususta kulun sebebiyetinin etkili olduğunu beyân etmektedir.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ**, kendisine peygamber geldiği ilk seferde îmân etmeyenlerin kalplerini ve gözlerini haktan çevireceğini genel mânâda bir hüküm olarak ifâde etmiştir. İşte **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'a da evvelce îmânı terk etmesinin cezâsı olarak son nefeste makbul îman nasip etmemiştir ve önceki kâfirliğinin karşılığı olmak üzere kalbini mühürlemesinin bir tezâhürü olarak da ağzına çamur bastırmıştır.

Buna göre; **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'un ağzına çamur tıkaması **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyledir, kendiliğinden değildir. Artık **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* gibi her şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle yapan bir meleğin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmânını men ettiği **Firavun** gibi birinin îmânına yardımcı olması nasıl düşünülebilir?!

Ayrıca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: (فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ) **"Azâbı görünceye kadar îmân edemesinler"** *(Yûnus Sûresi:88)* diye duâ ettiğinde **Allâh-u Te'âlâ**: (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا) **"İkinizin de duâsı muhakkak kabul olunmuştur"** *(Yûnus Sûresi:89)* buyurunca, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* zâten **Firavun**'a îman nasip olmayacağını bilmiştir.

İşte **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* tam boğulma esnâsında **Firavun**'un (آمَنْتُ) **"İnandım"** dediğini işitince, **Allâh-u Te'âlâ**'nın düşmanlarına yine **Allâh** için olan gazabından dolayı ve zâten îmân etse de ona fayda vermeyeceğini bildiği o ümitsizlik ânında kemâl-i nefretle ağzına çamuru basmıştır.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*dan nakledilen:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَبْغَضْتُ شَيْئًا أَشَدَّ بُغْضًا مِنْ فِرْعَوْنَ فَوَجَدْتُ اللهَ عَلَيْهِ أَشَدَّ غَضَبًا مِنِّي.»

"Ben Firavun'a kızdığımdan daha şiddetli hiçbir şeye buğzetmemiştim, lâkin (o boğulacağı zaman) **Allâh-u Te'âlâ'yı ona karşı benden daha gazaplı buldum"** *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/701-702; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/277-278)* hadîs-i şerîfi de **Hazret-i Cibrîl**'in bu muâmeleyi **Allâh** için buğzundan dolayı yaptığına delâlet etmektedir.

Âyet: 90

Ancak hadîs-i şerîflerde geçen: "Ona rahmet ulaşmasından korktuğum için böyle yaptım" ifâdesi yukarıda zikrettiklerimize zıt gibi görünse de muhakkık âlimlerden bâzısı bu husûsu şöyle açıklamışlardır:

"Evet, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Allâh** için çok gazap ederek bu işi yaptı ama bir yandan da **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi kaplayan rahmet denizinin genişliğini düşünerek **Firavun**'un îman ve İslâm kelimelerini tekrar tekrar söylemesi hâlinde hârikulâde bir durum gelişir de: 'Acaba **Allâh-u Te'âlâ** ona acır mı?' diye bir endişe taşıdığı da bu hadîs-i şerîflerden anlaşılmaktadır.

Lâkin o bu işi **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni ile yaptığından ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilm-i ezelîsinde olan kararları tümüyle ihâta edemese de nezdinde bulunan deliller müvâcehesinde **Firavun**'un îmân etmeyeceğini bildiği için onun bu endişeyi taşımasında makamına halel getirecek bir durum söz konusu değildir."

Ayrıca **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdının bu yönde olduğunu bildiği için, bir insanın kâfirliğine râzı olmakta bulunan sakınca **Hazret-i Cibrîl** hakkında sâbit değildir.

Zâten burada önceden beri kâfir olan ve insanları zorla kâfir eden **Firavun** gibi bir adamın eski kâfirliği üzere kalması mevzûbahis olduğundan böyle bir îtiraz aslâ vârid de değildir.

Bu konuda en doğru sözü ise **İmâm Tıybî** *(Rahimehullâh)* söylemiştir, şöyle ki; kendisi geride zikredilen bâzı vecihlerle soruları cevaplandırdıktan sonra: "Aklın, bu gibi sahih hadîs-i şerîflerde geçen bir konuya teslim olmaktan başka bir mecâli yoktur. Anlayamadığı noktalarda ise noksanlığı hadîs-i şerîfe ve râvîlerine değil de kendisine nispet etmesi gerekir" demiştir. *(el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/283-285; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/277-279)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ) **"Ben de Müslümanlardanım"** kavl-i şerîfi: "Ben de kendilerini **Allâh**'a teslim etmiş olan Müslümanlardanım" şeklinde tefsîr edilmiştir.

İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*dan Firavun'un Îmânına Dâir Nakledilen Görüş Doğru Değildir!

Geldiğimiz bu noktada; **İbni Teymiyye** gibi Ehl-i Sünnet'e muhâlif adamların, **Muhyiddîn ibni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* gibi bir zâtı kâfir saymak için ortaya attıkları bir konu vardır ki o da, **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerinin, **Firavun**'un îmânının kabul edildiği görüşünde olduğu iddiasıdır.

Oysa **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kitaplarını en çok araştıran ve hattâ ***"Fütûhât-ı Mekkiyye"***sini ihtisâr eden **İmâm Abdülvehhâb eş-Şa'rânî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*yu ithâm edenlerin iddialarından biri de, onun **Firavun**'un îmânının makbûl olduğunu söylediği husûsudur. Oysa bu konu **Şeyh-i Ekber Hazretleri**'ne atılan bir iftirâdır ve yalandır.

Zîrâ kendisi ***"el-Fütûhât"*** isimli eserinin 62. bâbında: 'Şüphesiz ki **Firavun** cehennemde sonsuza kadar yanacaklardan olup ondan hiç çıkmayacaklardandır' *(İbnü Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye:1/455)* demiştir.

İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun ***"el-Fütûhât"*** isimli eserini vefâtından üç sene kadar önce bitirdiği bir kitap olması hasebiyle müellefâtının sonuncularından sayılır." *(eş-Şa'rânî, el-Yevâkît ve'l-cevâhîr, sh:17)*

İmâm Şa'rânî *(Rahimehullâh)*ın ***"Fütûhât"***ta bahsettiği konuyu **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* da tefsîrinde şöyle zikretmiştir: "İşte (tefsîrinde bulunduğumuz) bu ve benzeri (bir sonraki) âyet-i kerîmelerden dolayı **Firavun**'un îmânının kabul edilmediğine ve kâfir olarak öldüğüne dâir ulemâ arasında icmâ vuku bulmuştur.

Nitekim **İbnü Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَلَقَ اللهُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا فِي بَطْنِ أُمِّهِ مُؤْمِنًا، وَخَلَقَ فِرْعَوْنَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ كَافِرًا.»

"Allâh-u Te'âlâ Zekeriyyâ oğlu Yahyâ'yı annesinin karnında mümin olarak halketti, Firavun'u da annesinin karnında kâfir (öleceği bilinmiş ve yazılmış biri) **olarak yarattı"** hadîs-i şerîfi de bu hususa şâhitlik etmektedir. *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10543, 10/276; el-Âcurrî, eş-Şerî'a, no:369, 2/788; İbnü Adiyy, el-Kâmil:6/2221; el-Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/193; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/283)*

Dolayısıyla **Firavun** hiç şüphesiz cehennemde ebedî kalacak olanlardandır.

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirruhû)*nun görüşü de bu yöndedir. Nitekim o, ***"el-Fütûhât"*** isimli eserinin 62. bâbında şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları içerisinde mahzûl (rüsvay) kıldığı kullar iki tâifedir, bunlardan birincisi; günah işlemişlerse de:

﴿وَاللهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا﴾

Âyet: 90

"Allâh ise (en sevdiklerinizi O'nun yoluna vermeniz durumunda) **size Kendi katından büyük bir bağışlama ve bir fazl**(-u kerem olarak, verdiğinizin yerini kat kat dolduracak bol rızık) **vaat etmektedir"** *(el-Bakara Sûresi:268)* âyet-i kerîmesinin işâreti vechile sonunda kendilerine tevbe nasip olacak ve **Mele-i Âlâ**'nın (yüksek melek cemaatinin) istiğfarlarıyla duâlarına mazhar kılınarak cehennem onlara dokunmayacaktır.

İkinci tâife ise iki kısma ayrılmıştır; bir kısım vardır ki **Allâh-u Te'âlâ** onları şefaatle cehennemden çıkaracaktır. Onlar tevhid ehlinden olup günahları bağışlanmadan ölenlerdir. Diğer kısım ise, cehennemde bâkî kalacaktır ki onlar kıyâmet günü kendilerine:

﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾

"Ey (şirk suçunu işlemiş) **mücrimler! Ayrılın bugün** (müminlerden de, cehennemde kimseyi göremeyeceğiniz, kimsenin de sizi göremeyeceği özel yerlerinize gidin)**!"** *(Yâsîn Sûresi:59)* buyrulacak olanlardır.

Cehennemde ebedî kalacak olmaları hasebiyle orayı mâmur edecek olanlar sâdece kendileri olduğundan (cehenneme girip çıkacak olan günahkâr müminlere değil de) yalnız onlara ehlünnâr (cehennem ehli) denilir. Bunlar da dört tâifedir ki onlar cehennemde ebedî kalacaklar ve oradan hiç çıkmayacaklardır.

Birinci tâife **Firavun** ve benzeri kâfirlerdir ki bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı büyüklük taslayarak:

﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي﴾

"Ben sizin için kendimden başka bir ilâh (bulunduğunu, bu zamana kadar) **bilmiş değilim"** *(el-Kasas Sûresi:38)* demek sûretiyle, ayrıca:

﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾

"Sizin en üstün rabbiniz ancak benim!" *(en-Nâzi'ât Sûresi:24)* diyerek kendisine rablik isnâd edip, rubûbiyyeti **Allâh-u Te'âlâ**'dan nefyeden kimselerdir. **Nemrûd** ve diğerleri de böylecedir.

İkinci tâife; **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını kabul etmekle birlikte:

﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى﴾

"Biz onlara ancak bizi Allâh'a tam bir yakınlıkla yaklaştırsınlar diye ibâdet etmekteyiz!" *(ez-Zümer Sûresi:3)* diyerek **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte başka ilâhlar kabul edenlerdir.

Üçüncü tâife; **Mu'attıle**'dir ki bunlar ilâh mefhumunu toptan reddeden ve bu âlem için aslâ ilâh kabul etmeyen (ateist)lerdir.

Dördüncüsü ise; içlerinden bu üç tâifeden birinin îtikādı üzere kâfirliği gizleyip dıştan îmanlı olduklarını açıklayan münâfıklardır. İşte cinlerden ve insanlardan oluşan bu dört sınıf, cehennem ehlidirler ki onlar oradan aslâ çıkamayacaklardır. *(İbnü Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye:1/455; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/283-284)*

Evet, **İbni Arabî** *(Rahimehullâh)* ***"Fütûhât"***ının 167. bâbında **'Firavun**'un yeis (hayattan ümit kesme) hâlindeki îmânı kabul olunmuş mudur?' şeklinde bir mevzuya girmişse de bu, kendisinden önce Ehl-i Sünnet'in imamlarından olan **Ebû Bekr el-Bâkıllânî** gibi birçok seleften nakledilen "Hayattan ümit kesenin îmânının makbul olup olmayacağı" konusundaki tartışmayla alâkalıdır.

Nitekim bu konuyu en iyi araştıranlardan biri olan ve bu hususta müstakil bir risâle yazmış olan **Ali el-Kārî** *(Rahimehullâh)* ***"Ferru'l-'avn"*** isimli risâlesinde şöyle demiştir:

"Benim îtikadım odur ki; **İbni Arabî** burada **Firavun**'un îmânını kastetmemiştir. Zîrâ ***"el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye"***den geride nakledilen görüşleri onun bu hususdaki îtikādını ortaya koymaktadır. Onun bundan maksadı ancak, **Firavun**'un kâfir olarak ölüp ölmediği husûsundaki delillerin kat'î olup olmadığı konusunda ilmî bir istidlâldir" demiştir. *(Ali el-Kārî, Ferru'l-'avn, Mecmû'u'r-Resâil, no:72, 6/335)*

Nitekim **İsmâ'îl Hakkî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* ümit kesme ânındaki îmânın hükmünü konu etmiştir.

Esâsen, ***"Esiletü'l-hıkem"***de de zikredildiği üzere; ye's hâlindeki îman red ve kabul cihetinden muallaktadır, şöyle ki; vefât etmeden evvelki giren çıkan son iki nefesten ibâret olan ihtizar hâlinde îman edildiyse bu reddedilir, öncesinde ise kabul edilir.

Ancak **İmâm Mâlik** *(Rahimehullâh)* had cezâsı uygulanarak öldürülecek olan veyâ kendisine kılıç çekildiğinde îmâna gelen kişilerin durumunu örnek vererek, zâhire göre hüküm verme açısından bu kişilerin îmânının kabul olunacağı görüşündedir.

Âyet: 90

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirruhû)* Mâlikî mezhebine mensup olması hasebiyle ***"el-Fusûs"*** isimli eserinde konuyu bu noktadan ele almış, daha sonra **Firavun**'un özeli hakkındaki hükmü **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmine havâle etmiştir. Zâten bu konuyu ilk konuşan **İbni Arabî** değildir, **İbnî Arabî**'den takrîben yüz sene evvel yaşamış olan Hanefî büyüklerinden **Kādî Abdussamed** *(Rahimehullâh)* kendine âit tefsirde: "Tasavvuf ehlinin mezhebine göre; azap görüldüğünde dahî îman fayda verir" demiştir ki bu da bu konunun **İbni Arabî** *(Rahimehullâh)*dan önce de tartışıldığına ve bu husûsun özellikle **Firavun** hakkında değil de yeis hâlindeki îmânın kabul olunup olunmayacağı hakkında olduğuna delâlet etmektedir.

Gerçi Ehl-i Sünnet ulemâsının, azap görüldüğünde yapılan îmânın fayda vermeyeceği hakkında icmâı vardır. Bâzı şâz görüşler bu icmâı ihlâl etmez. Kabul olunacağına dâir **İmâm Mâlik** *(Rahimehullâh)*dan gelen görüş ise müctehidlerin ihtilaflı sözlerine muttalî olan tetkik ehli âlimler nezdinde sâbit olmamıştır. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/77; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/288)*

İmâm Şa'rânî, Haskefî ve İbni Âbidîn *(Rahimehümüllâh)*a Göre İbni Arabî'nin Kitaplarına Katma Yapılmıştır

İmâm Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)* ***"el-Yevâkît"*** isimli eserinde bu konuda şunları söylemiştir: **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kelâmları içerisinde şerî'atin zâhirine ve cumhûrun görüşüne muhâlif görünen şeylerin tamâmı kendisi adına medsûs (uydurulup kitaplarına sokulmuş)dur.

Nitekim **Mekke-i Müşerrefe** sâkinlerinden Şeyhim **Ebû Tâhir el-Mağribî** bana bu husûsu bildirdikten sonra **Konya** şehrinde **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kendi el yazısı olan nüsha ile karşılaştırdığı ***"Fütûhât"***ı bana gösterdi. Ben evvelce ***"Fütûhât"***ta gördüğüm ve: 'Bu nasıl olur?' diye durakladığım konulara özellikle baktım, o nüshada hiçbirini göremedim, bu yüzden ***"el-Fütûhât"***ı ihtisâr ederken (kısaltırken) oraları hazfettim.

Zındıklar dâimâ büyükler adına böyle desler (sonradan katmalar) yapmışlardır. Nitekim birileri yanlış birtakım îtikatları bir kâğıda yazıp **Ahmed ibni Hanbel** *(Radıyallâhu Anh)*ın vefât hastalığında yastığının altına koymuşlardı. İşte onun mezhebinin adamları, doğru îtikādı bilmeseydiler elbette yastığının altına konulan o yanlış inançlarla fitneleneceklerdi.

Yine böylece **İmâm Ğazâlî** *(Rahimehullâh)*ın ***"el-İhyâ"*** kitabına birkaç mesele sokuşturmuşlar, bu medsûs nüshayı gören **Kādî 'Iyâz** *(Rahimehullâh)* da bunun yakılmasını emretmişti.

İşin daha acâyibi; ***"Kāmûs"*** sâhibi **Şeyhulislâm Feyrûzâbâdî** gibi, **İmâm Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletleri husûsunda kitap yazmış olan bir zât hakkında **İmâm-ı Âzâm**'ı tekfir ettiğine dâir müstakil kitap yazıp **Ebû Bekr el-Hayyât**'a göndermişler, o da bu zâtı levmetmeye başlamıştı. Bunu duyan **Feyrûzâbâdî** *(Rahimehullâh)* ona mektup yazarak: 'Bu kitabı gördüysen onu hemen yak, çünkü o, düşmanlarım tarafımdan bana iftirâdır, ben **İmâm Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a îtikat edenlerin önde gelenlerindenim, hattâ onun menkıbelerini bir cilt kitapta zikrettim' demiştir.

(İmâm-ı Şa'rânî sözlerine şöyle devâm etti:) Hattâ böyle bir hâdise benim ***"el-Bahru'l-mevrûd"*** isimli kitabımın başına da geldi, şöyle ki; bâzı hasetçiler onun içerisine birçok yanlış inançlar sokup sonra bu nüshaları **Mısır**'da ve **Mekke**'de yaydılar, sonra benim o kitabıma icâzet yazan âlimler adına: 'Biz yazdığımız bu icâzetlerden döndük' şeklinde hatlar tertip edip bunları dağıttılar. Bunun üzerine bâzı insanlar şüpheye düşünce o âlimlere kitabın asıl nüshasını bir daha gönderdiğimde altına: 'Vallâhi bizim icâzetlerimizden döndüğümüzü söyleyenler yalancıdır' diye yazıp tekrar bana gönderdiler. Bu hususta **İmâm Nâsıruddîn el-Lakkânî el-Mâlikî** ve **Şeyh Şihâbüddîn er-Remlî** *(Rahimehümellâh)* gibi âlimler beni destekleyici mâhiyette yazılar yazdılar.

İşte bunları bildiğin zaman, **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*yu çekemeyen hasetçilerin benim kitaplarıma yaptıkları gibi onun kitaplarına da des yaptıklarını daha iyi anlarsın. Zîrâ ben bunu kendi hayâtımda, kendi asrımda daha iyi müşâhede ettim.

Şu bilinsin ki ulemâdan **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*yu ve eserlerini methedenlerin sayısı çoktur. Nitekim ***"Kāmûs"*** sâhibi **Mecdüddîn Feyrûzâbâdî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: 'Şerî'at ve hakîkat ilminde **Şeyh Muhyiddîn**'in ulaştığı makama meşâyıh arasında başka birinin ulaştığı bize nakledilmedi. Onun zamânında da, vefâtından sonra da insanlar kitaplarını altın suyuyla yazacak kadar ona îtikat etmişlerdi.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı gereği **Yemen**'den **Cemâlüddîn ibnü'l-Hayyât** isimli bir adam çıkıp, Müslümanların icmâına muhâlif düşen ve bâtıl inançlar içeren bâzı meseleleri yazıya dökerek: 'İşte **Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî**'nin îtikâdı bunlardan ibârettir' diye İslâm beldelerinde bulunan ulemâya gönderince âlimlerin birçoğu meseleyi araştırmadan 'Böyle îtikat mı olur' diye reddiyeler yazmaya başladılar.

Âyet: 90

Ama **İbnü'l-Hayyât** bu meseleleri **İbni Arabî** adına uydurulan bir kitapta mı buldu yoksa **İbni Arabî**'nin kitaplarını yanlış anlayarak onun murâdının hilâfına yanlış meseleler mi çıkardı bilemiyorum!

Benim **İbni Arabî** *(Rahimehullâh)* hakkındaki îtikādım şöyledir; **Şeyh Muhyiddîn**, hâl ve ilim bakımından tarîkat şeyhidir, hakîkat bakımından tahkik ehlinin imâmıdır ve fiilen âriflerin ilimlerinin muhyîsidir. Kendisi kovaların bulandıramayacağı bir deryâdır, duâları yedi kat gökleri delip geçecek nitelikte müstecaptır ve bereketleri ufukları dolduracak vasıftadır. Şunu yakînen biliyorum ki; o, benim anlattıklarımın da fevkındedir, zann-ı gâlibim odur ki, ben bu kadar medhiyye ile bile ona insaflı davranabilmiş değilim!' *(eş-Şa'rânî, el-Yevâkît ve'l-cevâhîr, sh:9-10)*

İmâm Haskefî ve **İbnü Âbidîn** *(Rahimehümellâh)* bu bâbta şunları söylemişlerdir: "**İbnü Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* büyük bir âriftir, **İmâm Zerrûk** *(Rahimehullâh)* ve diğer ulemânın: 'O, her fenni kendi ehlinden daha iyi bilir, meşâyıhın örfünde **'Şeyh-i Ekber'** denildiği zaman o anlaşılır' şeklindeki beyanları onun fazîletini beyan husûsunda yeterlidir. Ancak ***"Fusûsu'l-hıkem"*** isimli eserinde şerî'ate muhâlif düşen bâzı satırları vardır.

Bâzı meşâyıh o kelimeleri de şerî'ate uyumlu hâle getirmek için çaba sarfetmişlerdir. Lâkin biz bu konuyu araştırdıktan sonra yakînen anladık ki; birtakım Yahûdiler Şeyh Efendiye iftirâda bulunmuşlardır. Nitekim **İmâm Şa'rânî**'yi kıskananlar da bir kitabına insanı dinden çıkarak şeyler katıp yaymışlar, sonra kendisi, üzerinde diğer ulemânın hatları bulunan müsveddeyi çıkarıp asrının ulemâsına gösterince, ancak o zaman bu iftirâlardan kurtulabilmiştir. İşte bu yüzden o gibi kelimeleri mütâlaa etmekten sakınmak için ihtiyatlı olmak gerekir. Zâten herkes onun kelamlarındaki muradlarını anlayacak ilme sâhip olmadığından ya böyle büyük bir velîyi inkâra kalkışır veyâ murâdının tersini anlayarak bâtıla düşer. Bu yüzden onun kelimelerinin şerhini murâd edenler **Abdülğaniyy en-Nablusî** *(Rahimehullâh)*a âit ***"er-Raddü'l-metîn"*** isimli eseri okumalıdır." *(el-Haskefî, ed-Dürru'l-muhtâr, İbnü Âbidîn, Reddü'l-muhtâr:3/406-408)*

Gerçekten bu îzahlara katılmamak mümkün değildir, zîrâ birçok ulemâ ve bütün evliyâ tarafından makbul görülen **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* gibi bir zâtın kitaplarına hasetçilerinin ve din düşmanlarının ilâve ve eksiltme yapmadığını düşünmek en aşağı tâbirle safdillik olur. Nitekim ona isnâd edilen öyle görüşler vardır ki böyle bir âlim bir yana, en câhil bir Müslümanın bile o görüşte olduğu düşünülemez.

Meselâ; **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın da zikrettiğine göre; onun ***"el-Fusûs"*** isimli eserinde **Nûh** kavminin ve daha nice kâfirlerin îmân ettikleri ve kıyâmet günü kurtulacakları gibi şirk içerikli ifâdeler bulunmaktadır.

İbni Arabî *(Rahimehullâh)*ın bu sözleri bu mânâda kullandığını düşünemeyeceğimize göre bunların da düşmanları tarafından uydurulduğunu kabullenmemiz gerekir.

Zâten meşhur ilim adamlarına şaz görüşler nispet ederek bâtıl bir fikrin doğruluğunun ispat edilmeye çalışılması, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Sevilmeyen bir şahıs hakkında hurâfeler uydurularak aşağılanması usûlü de, bir diğer düşmanlık ve haset üslûbudur.

Bu sebeple âlimler: "Bir imamın sözleri arasında ihtilâf olursa o konuda zâhirî delillere uygun olanın alınması ve muhâlif olandan yüz çevrilmesi gerekir" demişlerdir. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/287, 290)*

Hülâsa; burada **Firavun**'un imânının kabul edilmediği ve küfür üzere öldüğü şeklindeki nakil esas alınmalı, diğer görüş **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* ya nispet edilmemelidir.

Muhyiddîn İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun Makbûl Evliyâdan Olduğu Husûsunda Büyüklerin Görüşleri

İmâm Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**İbni Arabî** *(Radıyallâhu Anh)* ilk döneminde **Mağrib** (Fas) krallarından birinin yanında mühürdârlık vazîfesinde idi.

Sonra **Allâh-u Azze ve Celle**'den kendisine ârız olan bir hâl netîcesinde bu görevi bırakıp sahralara çıktı, nihâyet bir kabre yerleşip bir müddet orada durdu. Sonra o kabirden çıktığında kendisinden nakledilen bunca (ledünnî) ilimleri konuşmaya başladı ve böylece mânevî izin hasebiyle her beldede ikâmet ederek yeryüzünü dolaştı. Bir zaman durduğu beldede telif ettiği kitabı orada bırakırdı. Son ikâmeti ise **Şâm**'da vâki olmuş ve 638 senesinde orada vefât etmiştir.

İbni Arabî *(Radıyallâhu Anh)* Kitâb ve Sünnet'e çok bağlı bir zât idi, nitekim kendisi: 'Bir an bile şerî'at terâzisini elinden bırakan helâk oldu' demiştir.

Yine böylece: 'Her ne şey ki hayâline geldi, bil ki **Allâh-u Te'âlâ** o değildir' demiştir. Zâten kıyâmetin kopmasına kadar tasavvuf ehlinin îtikâdı budur. Onun kelâmlarından insanların anlamadıkları şeyler ise kendisinin mertebesinin yüceliğine ulaşamadıklarındandır."

Âyet: 90

İbnü Atâillâh el-İskenderî, Şâm'da Şeyhulislâm olan **Sirâcüddîn el-Mahzûmî, Şâm** ulemâsının en yücelerinden olan **Şeyh Kemâlüddîn ez-Zemlekânî, Kutbuddîn el-Hamevî, Kutbuddîn eş-Şîrâzî, Salâhuddîn es-Safedî, Müeyyedüddîn el-Hocendî, Şihâbüddîn es-Sühreverdî, Fahrüddîn er-Râzî, İmâm Yâfi'î, Bedrüddîn ibni Cemâ'a** ve **İmâm Süyûtî** *(Rahimehümüllâh)* gibi daha birçok ulemâ ve evliyâ hazarâtı, **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerine îtikāt etmişler, ona son derece îtibar etmişler, hattâ bu zevâttan bâzısı onu müdâfaa sadedinde müstakil risâleler telif etmiştir.

Şeyh Sirâcüddîn el-Mahzûmî *(Rahimehullâh)* şöyle derdi: "**Şeyh Muhyiddîn**'i inkârdan sakının, zîrâ evliyânın etleri zehirlidir, onları sevmeyenin dinlerinin (ve îmanlarının) tehlikeye gireceği mâlumdur. Onlara buğzedenler Hristiyanlaşır ve sapıtır, onlar hakkında hakāret içerikli sözler sarfedeni **Allâh-u Te'âlâ** kalp ölümüne mübtelâ kılar."

Ebû Abdillâh el-Kuraşî *(Rahimehullâh)* şöyle derdi: "**Allâh-u Azze ve Celle**'nin bir dostuna hakāret edenin kalbine zehirli bir ok saplanır, o kişi îtikādı bozulmadan ölmez ve nihâyet sonunun kötü olmasından (îmansız ölmesinden) korkulur."

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*a **Şeyh Muhyiddîn**'i hatâlı görenlerin fikirleri sorulduğunda: "Korkarım onu hatâlı gören kendisi hatâlıdır, nitekim bâzıları onun aleyhine gittiler sonra helâk uçurumlarına düştüler" demiştir.

İmâm Nevevî *(Rahimehullâh)*a **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun durumu sorulduğunda: (تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ) **"İşte sana! Bu bir ümmettir ki, kesinlikle** (gelip) **geçmiştir"** *(el-Bakara Sûresi:134)* âyet-i kerîmesini okuduktan sonra şöyle demiştir:

"Bize göre; evliyâullahtan biri hakkında kötü düşünmek her akıllı için haramdır. Onların derecelerine ulaşılmadıkça (kelâmlarının ve yaptıklarının gerçek mâhiyeti anlaşılamayacağından) sözlerini ve fiillerini mutlaka ('Burada benim idrâk edemediğim bir mânâ vardır' şeklinde) tevil etmek gerekir. Bundan da ancak muvaffakıyyeti az olan kişiler âciz kalır!"

Sultânu'l-ulemâ **İzzüddîn ibni Abdisselâm** *(Rahimehullâh)*ın **İbni Arabî Hazretleri** için zındık dediği yalandır ve iftirâdır. Ancak onun ders meclisinde zındık kelimesinin Arapça mı, Acemce mi olduğu tahlil edilirken bu kelimenin mânâsının: "Îmânı açıklayıp küfrü gizleyen kimse" olduğu konuşulduğu sırada talebeden birinin: "**İbni Arabî** gibi" demesi bu şâyianın çıkmasına sebep olmuştur.

Salâhuddîn el-Kalânisî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **İzzüddîn Hazretleri**'nin hizmetçisi o akşam kendisine iftar sofrasını götürdüğünde: "Bu asrın kutbu kim?" diye sormuş, şeyh efendi de (onun ne maksatla sorduğunu bildiği için) tebessüm ederek: "Bu zamânımızda **Şeyh Muhyiddîn İbni Arabî**'den başka kutup görmüyorum" diye cevap vermiş.

Bunun üzerine ders meclisinde konuşulanı bilen hâdim şaşkın vaziyette başını eğince **Şeyh İzzüddîn**: "Ne oldu sana da şaşırdın? O ders fukahâ meclisi idi (bu konuda bir şey diyecek olsam diğerleri de mevzuya karışıp İbni Arabî'nin aleyhine daha ziyâde konuşurlardı), onun için sessiz kalmaktan başka bir çâre bulamadım" demiştir ki **Şeyh Mahzûmî** *(Kuddise Sirruhû)* ***"Keşfü'l-ğıtâ"*** isimli eserinde bu rivâyetin kendilerine **Şeyh İzzeddîn**'den sahih bir senedle geldiğini açıklamıştır.

Takiyyüddîn Sübkî ile **Şeyhulislâm Sirâcüddîn el-Bulkînî** *(Rahimehümellâh)*ın **İbni Arabî**'nin kitaplarının yakılması emrini verdikleri husûsunda çıkarılan yaygara yalan ve iftirâdır, zâten böyle bir şey olsaydı **Mısır**'da ve **Şâm**'da bir nüsha bile kalmazdı ve bu iki şeyhin kelâmından sonra kimse de o kitapları istinsah etmezdi. Ayrıca böyle bir şey gizli kalmayacağından (İhyâ kitabı hakkında Fas'ta yaşandığı gibi) târihçiler mutlaka bu konuya temas ederlerdi. Evet, bu iki zât bidâyette **İbni Arabî**'ye reddiyeler yapmışlardır, fakat kelâmlarını inceleyip murâdını anlayınca evvelce yaptıklarına çok pişman olmuşlar ve mertebesini kabul etmişlerdir.

Hattâ (İbni Teymiyye'nin bâtıl görüşlerine reddiye yapıp ipliğini pazara çıkaran) **İmâm Sübkî** *(Rahimehullâh)*: "**Şeyh Muhyiddîn Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden bir âyet idi, onun döneminde bütün fazîletler anahtarlarını kendisine teslim etmişti, artık ben ondan başkasını tanımam" demiştir.

İmâm Bulkînî *(Rahimehullâh)* da: "**Şeyh Muhyiddîn**'in kelâmlarında remzler, râbıtalar, işâretler ve hazf-i muzâflar vardır ki onun gibilerin ilimlerinde bu kâideler geçerlidir. Fakat sonra gelen kişiler bu mânâları anlayamadıklarından, onun işâretlerini ve ıstılahlarını (hangi kelimeyi ne mânâda kullandığını) bilmediklerinden onu hatâlı bulmuşlar, hattâ bâzıları birtakım ibârelerinden dolayı onu kâfir sayacak kadar ileri gitmişlerdir. Sakın siz Şeyhin kelâmlarından bir şeyi inkâra kalkışmayın, zîrâ o, mârifet denizlerine dalınca âhir ömründe ***"el-Fusûs"***, ***"el-Fütûhât"*** ve ***"et-Tenezzülâtü'l-Mûsıliyye"*** isimli kitaplarında herkesin anlayamayacağı bâzı derin ibâreler kullandı" demiştir.

Âyet: 90

Feyrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*: "**Şeyh İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun **Halep** hükümdârı **Melik Zâhir Baybars**'a kendi hattıyla yazdığı icâzeti gördüm, orada kendisine 400 kitabından icâzet vermişti ki, onlardan sâdece biri 95 cilt olan ***"Tefsîr-i Kebîr"***i idi.

Bu tefsiri yaparken Kehf Sûresi'ndeki: (وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا) **"Ve kendisine katımızdan üstün ve farklı bir ilim öğretmiştik"** *(el-Kehf Sûresi:65)* kavl-i şerîfine gelince **Allâh-u Te'âlâ** onu vefât ettirerek huzûruna seçti" demiştir.

Şihâbüddîn es-Sühreverdî, **Kemâlüddîn el-Kâşî** ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümüllâh)* gibi zâtlar şerî'atin zâhirine muhâlefet edenlere son derece reddiye yaptıkları halde **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*yu kerâmât ve kemâlât sâhibi olarak vasıflamışlar, özellikle **Fahrurrâzî**: "**Şeyh Muhyiddîn** büyük bir velî idi" demiştir.

Zehebî *(Rahimehullâh)* **İbni Arabî**'yi ve tasavvuf tâifesini en şiddetli inkâr edenlerden olduğu halde kendisine: "**İbni Arabî** ***"el-Fusûs"*** isimli eserinde o kitabı **Hazret-i Nebeviyye**'den izinle yazdığını söylüyor, bu doğru mudur?" diye sorulduğunda: "**Şeyh Muhyiddîn** gibi bir zâtın aslâ yalan söyleyeceğini zannetmiyorum" diye cevap vermiştir. *(eş-Şa'rânî, el-Yevâkît ve'l-cevâhîr, sh:9-15; el-Yâfi'î, el-İrşâd ve't-tatrîz, sh:162)*

İbnü Hacer el-Askalânî *(Rahimehullâh)* da: "**İbni Arabî**, sâhili olmayan dalgalı bir denizdir ki dalgalarının sesi dahî işitilemez, hiçbir vasf (niteleme) onu kaydedemez, hiçbir makam onu tâyin edemez (yerini belirleyemez), 'Onun târif edilecek sıfatları var' diyenin onun hakkında bilgisi yoktur, gizli ilimlerinin mebdei yine kendi katındadır" demiştir.

Bu nakli yapan **Ali el-Kārî** *(Rahimehullâh)*: "Benim **İbni Arabî** hakkındaki îtikādım; **Feyrûzâbâdî**, **Beyzâvî** ve diğer ulemânın îtikādı ile aynıdır ki o da şudur: **Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî** ilim bakımından şerîat ehlinin imamı, amel bakımından tarîkat ehlinin mürebbîsi ve zevk bakımından hakîkat ehlinin meşâyıhının şeyhidir" demiştir. *(Ali el-Kārî, Ferru'l-'avn, Mecmû'u'r-Resâil, no:72, 6/333-334)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* hakkında şöyle demiştir: "Geçmiş meşâyıh tevhîd-i vücûdî hakkında işâret ve rumuzlarla konuşmuşlarsa da onun şerh ve tafsîline girmemişlerdir. Fakat nöbet o en yüce **Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*ya gelince **Allâh-u Te'âlâ** hakkındaki mârifetinin mükemmelliğinden dolayı bu ince meseleyi şerhetmiş, baplara ve fasıllara ayırmış ve sarf ile nahvin tedvîni gibi derlemiştir.

Bununla birlikte tasavvuf ehlinden bir cemaat dahî onun murâdını anlamayarak onu hatâya nispet etmişler ve kendisi hakkında tenkit dili kullanmışlardır.

Oysa **Şeyh Hazretleri** bu meselenin ekseri tahkîkātında isâbet etmiş, onu tenkit edenler ise doğrudan uzak düşmüşlerdir. Dolayısıyla **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*yu reddedip onu tenkit edecek yerde bu meseleyi derinlemesine inceleyebildiğini göz önünde bulundurarak şânının yüceliğini ve ilminin ziyâdeliğini anlamak lâzımdır.

Zîrâ onun vahdet-i vücûd anlayışında aslâ hulûl ve ittihad mânâsı (Allâh-u Te'âlâ'nın yarattıklarına nufûz etmesi ve hakîkatinin onlarla bir oluşu fikri) bulunmamaktadır.

Nitekim kendisi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tenzîhinde çok hassas davranmış ve O'nun yüce Zât'ının bu âlemin ötesinin de ötesinde tenzîhe şâyân olduğunu söyleyip **Hakk Sübhânehû**'nun dünyâda görülmekten ve iki cihanda anlaşılmaktan münezzeh ve müberrâ olduğunu ifâde etmiştir.

Bizim gibi sonra gelen âcizler onun bereketlerinden çok feyiz aldık, ilimlerinden ve mârifetlerinden de bolca bir nasîbe nâil olduk. **Allâh-u Te'âlâ** bizim tarafımızdan kendisini hayırlı karşılıklarla mükâfatlandırsın!

Ancak beşeriyet gereği bâzen doğru ve yanlışın birbiriyle karışabilme ihtimâli mevcut olduğundan ve insan bâzı kere hatâlı bâzen de isâbetli olabileceğinden, (bir görüşün ve keşfin) doğruluğu için onun, hak ehli olan **Sevâd-ı Âzam**'ın (her dâim en büyük cemaat olan Ehl-i Sünnet'in) hükümlerine uygun olmasını alâmet kabul etmek, söyleyen kim olursa ve söylenen ne olursa olsun onlara muhâlefeti ise hatâ delîli olarak görmek lâzımdır.

Nitekim **Muhbir-i Sâdık** *(Aleyhi ve 'alâ Âlihi's-salâtü ve's-selâm)*: (فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ) **"**(Bir meselede ihtilâf gördüğünüz zaman) **en büyük karaltıya** (Müslümanların cumhûrunun görüşüne) **yapışın"** *(İbnü Mâce, el-Fiten:8, no:3950, 2/1303)* buyurmuştur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:89, 3/117; Mektûb no:79, 3/104)*

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'nin oğlu **Şeyhu'l-meşâyıh İmâm Mâsûm** *(Kuddise Sirruhumâ)* da **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* hakkında: **"Şeyh Muhyiddîn İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* hadis ilminde isnâd sâhibi olup, fıkıh ilminde de müctehid idi" demiştir. *(İmâm Ma'sûm, el-Mektûbât, Mütercim, Müstakîmzâde, Mektûb rakamı:29, 1/33)*

Âyet: 90

İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun Kitapları Okunabilir mi?

Ali el-Kārî *(Kuddise Sirruhû)*, **İmâm Haskefî** ve **İbnü Âbidîn** *(Rahimehümüllâh)* bu bâbta şunları söylemişlerdir:

Meşâyıhımızın şeyhi, muhaddislerin umdesi ve müctehid imamların hâtimesi **Hâfız Süyûtî** *(Rahimehullâh)* bu konuda ***"Tenbietü'l-ğabî bi tebrieti İbni Arabî"*** ismini verdiği bir risâle yazmış ve orada şunları ifâde etmiştir: "Eskiden de, şimdi de insanlar **İbni Arabî** hakkında ikiye ayrılmışlardır, bir kısmı onun velî olduğuna îtikat etmişlerdir ve onlar isâbetlidir. Nitekim Mâlikî imamlarından **İbnü Atâillâh el-İskenderî** ve **Şeyh Afîfüddîn el-Yâfi'î** *(Rahimehümellâh)* onu son derece methetmişler ve mârifet makāmına erişmekle vasıflamışlardır.

Bir fırka da onun dalâlette olduğuna îtikat etmektedir ki, bu görüşte olan birçok fukahâ vardır. **Hâfız Zehebî** *(Rahimehullâh)* gibi şüphe içinde olup belli bir görüşü olmayanlar da mevcuttur. (Meşhur Münâvî'nin dedesi) **Şeyhulislâm Şerefüddîn el-Münâvî** *(Rahimehullâh)*a **İbni Arabî**'den sorulduğunda: "Onun aleyhine konuşmamak daha selâmetli bir yoldur, kendi adına korkan her verâ sâhibinin böyle yapması yakışır" demiştir.

Bana göre onun hakkında en doğru görüş öyle bir yol izlemektir ki, onu methedenler de, zemmedenler de bunu kabul etmeyecektir, o da şudur; velî olduğuna îtikat etmek gerekir ama kitaplarına bakmayı yasaklamak îcâb eder. Zâten kendisinin: (نَحْنُ قَوْمٌ يَحْرُمُ النَّظَرُ فِي كُتُبِنَا) "Biz öyle bir cemaatiz ki kitaplarımıza bakmak haram olur" dediği nakledilmiştir.

Zîrâ Sûfiyye (tasavvuf meşâyıhı) bâzı lafızları seçip onları fıkıhçıların anladığı mânâlara uymayan farklı mânâlarda kullanmak üzere bir ıstılah geliştirmişlerdir ki onları lügat mânâsıyla değerlendiren kişi ya kâfir olur, ya da sözün sâhibini tekfir eder. **İmâm Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* kitaplarında bu husûsu açıkça belirtmiş ve: "Tasavvuf ehlinin ıstılahları Kur'ân ve Sünnet'te geçen müteşâbihlere benzer. Nitekim **Kur'ân-ı Kerîm**'de (Allâh-u Te'âlâ hakkında) geçen (ve lügat îtibâriyle 'Yüz' anlamına gelen) 'Vech', ('El' anlamına gelen) 'Yed', ('Göz' anlamına gelen) 'Ayn', (ve 'Yerleşme' mânâsına gelen) 'İstivâ' âyetlerini, bilinen mânâları üzere yorumlayan kişi kesinlikle kâfir olur" demiştir.

İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini de lügat mânâlarına hamlederek onu tekfîre (kâfir saymaya) kalkışanlar, âhirette kötü bir muhâsebeye düşeceğinden korkmayan ihtiyatsız kimselerdir.

Ancak **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kitaplarını incelemeye yâhut okutmaya kalkışan ne kendisine ne de başkasına iyilik yapmış olmaz, hattâ kendisine de, Müslümanlara da çok zarar vermiş olur.

Hele bir de o kişi şerî'atin zâhirî ilimlerinde kāsır (yetersiz) kimselerden ise o zaman dalâlete düşmesi ve insanları saptırması kaçınılmaz olur. Bir kimse ârif olsa bile bu kitapları okutmamalıdır. Zîrâ tasavvuf ilmi kitaplardan alınmaz ve müridlerin tarîkında (Mevlâ'ya ulaşmak isteyenlerin yolunda) tasavvuf kitaplarını okutmak diye bir usûl yoktur. *(es-Süyûtî, Tenbietü'l-ğabî bi tebrieti İbni Arabî, sh:39-47; Ali el-Kārî, Ferru'l-'avn, Mecmû'u'r-Resâil, no:72, 6/330-333; el-Haskefî, ed-Dürru'l-muhtâr, İbnü Âbidîn, Reddü'l-muhtâr:3/406-407)*

Muhakkık âlim, **Şeyhulislâm İbni Kemâl Paşa**'ya da bu konu sorulduğunda **İbni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* hakkında eşsiz methiyeler yaptıktan sonra şöyle demiştir:

"Bu zâtın çok musannefâtı vardır, ***"el-Fusûs"*** ve ***"Fütûhât-ı Mekkiyye"*** onlardandır. Bu kitaplardaki meselelerin bâzısının ibâresi ve mânâsı anlaşılır olup emr-i İlâhî'ye ve şer'i Nebevî'ye muvafıktır (Kur'ân'a ve Sünnet'e uygundur). Bâzısı ise zâhir ehlinin idrâkinden gizli olsa da keşif ve bâtın ehline göre hafî değildir. Artık her kim kastedilen mânâya vâkıf olamadıysa, bu makamda sessiz kalması vâcip olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾

'Kendisi hakkında sana âit hiçbir bilgi olmayan şeylerin ardınca gitme! (Herhangi bir konuda zanlarla, sezgilerle ve tahminlerle hüküm verme!) **Kulak da, göz de, gönül de; işte sana! bunların hepsi de, şüphesiz ki o** (insan) **on**(lar)**dan sorumlu olmuştur.'** *(el-İsrâ Sûresi:36)* buyurmuştur." *(el-Haskefî, ed-Dürru'l-muhtâr, İbnü Âbidîn, Reddü'l-muhtâr:3/407)*

Süyûtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bana '**İbni Arabî**'nin hâli nedir ve onun Yahudilerle Hristiyanlardan daha kâfir olduğunu söyleyen adama ne lâzım gelir?' diye soran kişiye şöyle cevap yazdım:

"Bu fetvâya konu olan kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir velî kuluna eziyet etmekten ve bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine harp açmasından sakınmak için hemen tevbe istiğfâr edip **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarması lâzımdır! Eğer bunu yapmayıp bu görüşlerinde ısrâr ederse mahlukların cezâsı gelmese de **Allâh**'ın azâbı ona yetecektir!" *(es-Süyûtî, Tenbietü'l-ğabî bi tebrieti İbni Arabî, sh:48; Ali el-Kārî, Ferru'l-'avn, Mecmû'u'r-Resâil, no:72, 6/333; İbnü'l-'Imâd, Şezerâtü'z-zeheb:7/338)*

Âyet: 90

Âlûsî *(Rahimehullâh)* da bu hususta: "Kitaplarında bulunan ve zâhirî şerî'ate muhâlif düşen ibârelerden dolayı **İbni Arâbî** *(Kuddise Sirruhû)*yu kâfir saymak dalâlet sınıflarının en büyüğüdür ve âhiret azâbını mûcip olan büyük bir zulümdür.

Bir insan onun maksadını anlamasa da şahsının aleyhine konuşmamalı, lâkin **İmâm Mâlik** *(Rahimehullâh)*ın **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kastederek ve kabr-i şerîfine işâret ederek:

«مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا مَأْخُوذٌ مِنْ قَوْلِهِ وَمَرْدُودٌ عَلَيْهِ إِلَّا صَاحِبَ هٰذَا الْقَبْرِ.»

'Bu kabrin sâhibi dışında herkesin sözünden alınan olur, reddedilen olur' *(İbnü Hacer el-Heytemî, ez-Zevâcir:1/32)* sözündeki îzâha tâbî olarak, yine böylece **Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)*nun:

«لَا تَنْظُرْ إِلٰى مَنْ قَالَ وَانْظُرْ إِلٰى مَا قَالَ.»

'Söyleyenin kim olduğuna bakma, ne söylediğine bak' *(es-Süyûtî, ed-Dürerü'l-müntesire, no:461, sh:210)* kavlini esas alarak: 'Ben bu zâtın bu görüşünü kabul etmiyorum' diyebilir.

Zîrâ içtihatta bile hatâ olabiliyorsa keşifte de (zuhûrâtta da) hatâ olabilir. Bu yüzden keşif ve müşâhede, hükümleri tespitte esas alınamaz. Nitekim **İmâm Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)* da: 'Keşfi taklit etmek câiz değildir, zâten keşif ve ilham başkasını bağlayıcı değildir ve bunlarla şer'î bir hüküm sâbit olmaz' demiştir. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/266, 290-291)*

İmâm Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın ***"Te'yîdü'l-hakîka"*** isimli eserindeki beyânına göre; Müslümanlardan herhangi biri hakkında dahî hüsn-ü zanda bulunmak vâcip iken **İbnü'l-Fârız, İbni Arabî** ve **Muhammed Vefâ** *(Kaddesellâhü Esrârahüm)* gibi, velîlikleri hakkında bütün insanların şâhitlikte bulunduğu istikâmet sâhibi zâtların sözleri anlaşılmadığında onlara nasıl sû-i zanda bulunulabilir?!

Oysa **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*:

«وَلَا تَظُنَّنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ شَرًّا وَأَنْتَ تَجِدُ لَهُ فِي الْخَيْرِ مَحْمِلًا.»

"Müslüman bir kişi(nin dilin)**den çıkan bir kelime**(nin mânâsını anlamak) **için hayırlı bir tevil** (yorum) **bulabiliyorken sakın hâ** (o söz hakkında kötü mânâ ve) **şer düşünme"** *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7992, 10/559)* buyurmuştur.

Ayrıca evliyâullahtan sudûr eden bâzı sözlerin sekr (mânevî sarhoşluk) ve gaybet (geçginlik) hâlinde söylenmiş olacağı da nazar-ı îtibardan uzak tutulmamalıdır ki, **İbni Sübkî** *(Rahimehullâh)* bunu mâzeret saymıştır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** aklı hâzır olmayandan mükellefiyeti kaldırmıştır. Bu yüzden kendisi âhirette mesul olmayacağına göre dünyâda da aleyhine konuşulması helâl olmaz.

Ancak bir kişi bu sözü duyup zâhirî mânâsına göre îtikat ederek naklet-meye kalkarsa işte ancak reddiyeleri hak eden odur.

Hele bir de bu sözlerin kendilerine iftirâ edilmiş olması yâhut hasetçi düşmanları tarafından kitaplarına ve dîvanlarına sonradan sokuşturulmuş olabileceği düşünüldüğünde artık îmanlı ve insaflı hiçbir kimsenin bu gö-rüşlerin kendilerine nispet edildiği yüce velîleri tenkitlerine hedef yapma-sı helâl ve câiz görülemez! *(es-Süyûtî, Te'yîdü'l-hakîkati'l-'aliyye ve teşyîd-ü't-Tarîkati'ş-Şâzeliyye, sh:109-110 -el-A'mâlü'l-kâmile zımnında matbû-)*

Dolayısıyla bütün bu anlatılanlara baktığımızda **İbni Arabî** *(Kuddise Sirru-hû)*nun **Firavun**'un îmânının **Allâh-u Te'âlâ** indinde makbûliyeti îtikādın-da olduğuna dâir hiçbir delil mevcut değildir.

Hâl böyle iken, hakîkatini bilmekle mükellef olmadığımız bu meseleden dolayı böyle bir zâtı dalâletle, hattâ kâfirlikle suçlamak insanı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine harp îlân ettiği evliyâ düşmanları arasına sokmak için yeterlidir. **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi bu vartalara düşmekten muhâfaza eylesin! Âmîn!

Âyet: 91

﴿ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (91)

(آلْآنَ) **Şimdi mi** (îmân ettin)? (وَقَدْ عَصَيْتَ) **hâlbuki gerçekten isyan etmiştin,** neden önce? (قَبْلُ) **bundan önce,** (وَكُنْتَ) **ve sen olmuştun,** kimlerden? (مِنَ الْمُفْسِدِينَ) **ifsâd edicilerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(O zaman kendisine:) **'Şimdi** (öleceğini yakînen anlayıp, hayattan ümîdini kesince) **mi** (îmân ettin)? **Hâlbuki bundan önce gerçekten** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **isyân etmiştin ve** (insanların îmânına engel olan bozguncu ve) **müfsitlerden olmuştun!'** (denildi.)"

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Firavun**'un, boğulacağı zaman îman ve tevhid lafızları konuştuğunu açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ona ne cevap verildiğini beyân etmiştir.

"Taberî, Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; denizin dalgaları **Firavun**'u kaplamış ve ölümün sıkıntıları kendisini kuşatmışken başına gelen azaptan kurtulmak için îmân ettiğini söylediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona verdiği cevâbı bu âyet-i kerîme ile açıklamıştır ki böylece **Firavun**'a o son ânında:

"Şu anda mı **Allâh**'a karşı kulluğunu ikrâr ediyorsun, zilletini izhâr ederek O'na teslim oluyor ve ilâhlığı sâdece O'na tahsis ediyorsun? Şimdi mi tevbe ediyorsun? Hâlbuki vaktinde tevbeyi zâyi ettin, fânî dünyânı bâkî âhiretine tercih ettin. Rabbinin azâbı başına gelmeden önce tevbe kapısı senin için açık iken ve îmânının kabûlü husûsunda mühletin var iken Rabbine karşı gelerek O'nu kendine kızıdırdın ve O'nun yolundan kullarını men eden müflislerden oldun! Artık bu ikrârın makbul değildir" buyrulmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Firavun**'un son nefesteki îmânı kabul edilmemiştir ve âhirette ondan fayda görmeyecektir. Nitekim: (فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى) **"Böylece Allâh onu âhirette de, dünyâda da** (gören-du-

yan herkese) **ibret verici bir cezâlandırmayla yakala**(mak üzere dünyâda boğdu, âhirette yak)**dı!"** *(el-A'râf Sûresi:113)* âyet-i kerîmesi onun âhirette de azaptan kurtulamayacağına delâlet etmektedir.

"Vâhidî, Ebû Hayyân, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Firavun** teklif ve ihtiyârı (mükellefiyet şuuru ve seçim hakkını) kaybettiği boğulma ânında "Îmân ettim" deyince, **Allâh-u Te'âlâ** kendisine bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere: "Şimdi hayâtından ümit kestiğin ve elinde ihtiyârının kalmadığı bir anda mı îmân ediyorsun?" diye cevap vermiştir ki bu cevap onun îmânının reddedildiğine delâlet etmektedir.

İşte bu mânâda **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Evvelce îmân etme imkânı varken îmân etmeyen ama kendisini azap kuşattığında 'İnandım' diyen **Firavun**'un îmânını **Allâh** kabul etmedi" demiştir. *(el-Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/558)*

Ulemânın beyânı vechile; **Firavun**'un îmânı kabul görmemiştir. Zîrâ azap görüldüğünde yapılan îman ve tevbe makbul olmaz. **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu hususta birçok âyet-i kerîme mevcuttur. Nitekim:

﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ﴾

"O (makbul) **tevbe, onlardan birine ölüm geldiğinde: 'Gerçekten ben şimdi tevbe ettim!' diyene kadar sürekli kötü şeyler yapmakta olan kimseler için** (geçerli) **değildir"** *(en-Nisâ Sûresi:18)* kavl-i şerîfi ile,

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ۞ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾

"İşte onlar Bizim zorlu azâbımızı gördüklerinde: 'Biz Allâh'a tek olduğu halde îmân ettik ve kendisi sebebiyle şirk koşan kimseler olduğumuz o (putları da, ilâh edindiğimiz sâir bâtıl) **şeyleri** (de) **inkâr ettik!' dediler. Fakat şiddetli azâbımızı gördükleri zaman,** (ister istemez sâhip oldukları bu zoraki) **îmanları kendilerine fayda verir olmadı. Allâh'ın Kendi kulları hakkında muhakkak** (gelip) **geçmiş olan o** (değişmez kānûnu ve sürekli uyguladığı geçerli) **sünneti olarak**(, bunlar da ölüm ânında ve âhirette elde ettikleri îmandan fayda göremediler)**! İşte sana! O** (azâbı gördükleri) **zaman kâfirler hüsrâna uğra**(dıklarını anla)**mıştır."** *(el-Mü'min Sûresi:84-85)* âyet-i kerîmeleri buna delâlet etmektedir.

Âyet: 91

İmâm Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firavun**'un îmânının reddedilmesinin sebebi iki şekilde îzah edilebilir:

Birincisi; azâbı görenin tehlikeyi savuşturma korkusuyla îmân etmesi gerçek îman sayılmaz. Nitekim genel mânâda tüm kâfirlerin, azâbı gördükleri zaman:

﴿رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ﴾

"Ey Rabbimiz! Bizi(m ecellerimizi) **pek yakın bir müddete kadar geciktir de Senin** (tevhîd ve İslâm için yapmış olduğun) **dâvetine icâbet edelim ve o rasüllere hakkıyla uyalım!"** *(İbrâhîm Sûresi:44)* demeleri, yine böylece:

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۝ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا﴾

"(O kâfirler şirk koşmayı sürdüreceklerdir.) **Nihâyet onların birine ölüm geldiği zaman** (yaptıklarına pişman olarak)**: 'Ey Rabbim! Beni** (hayâta) **geri çevirin! Ola ki ben, terk etmiş olduğum o yerde** (namaz, oruç, hac, zekât gibi yapmam gereken) **sâlih bir amel işlerim!' der.**

Hayır! (Onun bu talebi aslâ kabul görmeyecektir.) **Şüphesiz o** (hayâta döndürülme talebi uğrunda sarf ettiği laf), (öyle boş) **bir sözdür ki, onu sâdece kendisi söyle**(yip yine kendisi dinle)**yicidir!"** *(el-Mü'minûn Sûresi:99-100)* âyet-i kerîmelerinde beyân edildiği üzere, ölümü görenin geriye döndürülmek istemesi, diğer bir âyet-i celîlede zikredildiği üzere ise cehenneme girenlerin:

﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾

"Ey Rabbimiz! (Düştüğümüz bu azaptan) **bizi çıkar**(ıp dünyâya geri döndür) **ki** (evvelce) **yapmakta bulunmuş olduğumuz o** (kötü) **şey**(ler) **den başka olan sâlih bir amel işleyelim!"** *(el-Fâtır Sûresi:37)* demeleri onlara fayda vermemiştir. Zîrâ onların gördükleri azap **Firavun**'un müşâhede ettiği azaptan daha büyük ve daha zorluyken yine de **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

"Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi.**

Şüphesiz ki onlar (her hususta olduğu gibi, dünyâya döndürülüp îmân etme vaadinde de) **elbette yalancıdırlar"** *(el-En'âm Sûresi:28)* buyurarak, onların dünyâya döndürülecek olsalar yine aynı inkâra ve isyâna düşecek olduklarını açıklamıştır.

Demek ki; bunların azâbı gördüklerindeki îmânı o andaki sıkıntıyı def etmek gâyesiyledir. Yoksa hakîkati tasdîk niyetiyle değildir. İşte böylece **Firavun**'un îmânı da hakîkî mânâda kendi seçimiyle vâki olmamış, bilakis kendinden azâbı defetme mânâsında vukû bulmuştur.

İkinci olarak; îman ve İslâm zâten insanın kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya teslim etmesi demektir. Bir insanın canı bedeninden çıkmak üzereyken zâten elinde olmayan bir şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'ya teslim etmesi düşünülemeyeceğinden **Firavun**'un da helâke yaklaştığı andaki îmânı kabul edilmemiştir. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/80-81)*

Burada **Firavun**'a bu sözü kimin söylediği hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir kavle göre melekler, bir kavle göre **Allâh-u Te'âlâ** onu bizzat muhâtap almıştır. Nitekim bundan sonra gelecek âyet-i kerîmede geçen: (فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ) **"Bugün Biz seni kurtaracağız"** ifâdesi buna delâlet etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bir kavle göre; bunu ona **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* söylemiştir. **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bir kavle göre ise **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)* söylemiştir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَالَ لِي جِبْرِيلُ: مَا أَبْغَضْتُ شَيْئًا مِنْ خَلْقِ اللهِ مَا أَبْغَضْتُ إِبْلِيسَ يَوْمَ أُمِرَ بِالسُّجُودِ فَأَبَى أَنْ يَسْجُدَ وَمَا أَبْغَضْتُ شَيْئًا أَشَدَّ بُغْضًا مِنْ فِرْعَوْنَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْغَرَقِ خِفْتُ أَنْ يَعْتَصِمَ بِكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ فَيَنْجُوَ فَأَخَذْتُ قَبْضَةً مِنْ حَمْأَةٍ فَضَرَبْتُ بِهَا فِي فِيهِ فَوَجَدْتُ اللهَ عَلَيْهِ أَشَدَّ غَضَبًا مِنِّي فَأَمَرَ مِيكَائِيلَ فَأَتَاهُ فَقَالَ: ﴿آلْئَنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾»

"Cibrîl bana: 'Allâh'ın yarattıkları içerisinde, secde yapmakla emrolunup da secde etmekten geri durduğu günde İblîs'e kızdığım kadar hiçbir şeye buğz etmedim. Bir de Firavun'a buğzettiğimden daha şiddetli bir şekilde hiçbir şeye kızmadım; boğulma günü olduğunda onun (kurtulmak için) **ihlâs** (tevhîd) **kelimesin**(i söylemey)**e sarılıp da kurtulmasın-**

Âyet: 91

dan korktum ve (konuşamasın diye) **hemen** (denizin dibindeki) **siyah balçıktan bir avuç alarak onu, onun ağzına vurdum. İşte o zaman Allâh-u Te'âlâ'nın ona olan gazabını benden şiddetli buldum. Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ Mîkâîl'e emretti, o da Firavun'a gelerek:**

'Şimdi (öleceğini yakînen anlayıp, hayattan ümîdini kesince) **mi** (îmân ettin)**? Hâlbuki bundan önce gerçekten** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **isyân etmiştin ve** (insanların îmânına engel olan bozguncu ve) **müfsitlerden olmuştun' dedi' diye anlattı."** *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/701-702; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/277-278)*

Süddî *(Rahimehullâh)* da "**Allâh-u Te'âlâ Firavun**'u bu sözlerle ayıplasın diye **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10567, 6/1983)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ) **"Evvelce sen müfsitlerden olmuştun"** kavl-i şerîfi: "İnsanların îmânına engel olan ve bunun için onlara çeşitli işkenceleri revâ gören bozgunculardan olmuştun" şeklinde tefsir edilmiştir.

Şu bilinsin ki; aslında **Firavun**: (مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي) **"Ben sizin için kendimden başka bir ilâh** (bulunduğunu, bu zamana kadar) **bilmiş değilim"** *(el-Kasas Sûresi:38)* derken de gökleri ve yeri kendisinin yaratmadığını ve âlemleri kendisinin yönetmediğini, onları yaratıp yöneten muktedir bir ilâh olduğunu bilmekteydi ve özelde bunu îtiraf etmekteydi.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** ve **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün şöyle anlattıkları nakledilmiştir: "**Firavun**'un zamânında bir süre **Nîl**'in akışı durdu. Bunun üzerine memleketin ahâlîsi ona gelerek: 'Ey hükümdâr! Bizim için **Nîl**'i akıt' deyince o: 'Ben sizden râzı değilim (onun için akıtmıyorum)' dedi. Böylece onlar gittiler, bir zaman sonra tekrar gelerek: 'Ey hükümdâr! Bizim için **Nîl**'i akıt' dediklerinde o: 'Ben hâlâ sizden râzı değilim (şimdilik akıtmayacağım)' dedi. Yine onlar geri dönmek durumunda kaldılar.

Sonra tekrar gelerek: 'Ey melik! Hayvanlar öldü, kızlar helâk oldu, eğer bize **Nîl**'i akıtmazsan elbette senden gayri ilâh edineceğiz' dediklerinde o: 'Haydi sahrâya çıkın' dedi, onlar da çıktılar.

O sırada **Firavun** onların göremeyeceği ve sesini işitemeyecekleri bir kenara çekilerek yanağını yere yapıştırdı ve şehâdet parmağıyla işâret yaparak: 'Ey **Allâh**! Zelil bir kölenin, efendisine arzuhâl için çıktığı gibi ben de Sana mürâcaata çıktım, şüphesiz ben biliyorum ki; **Nîl**'i akıtmaya Sen-

den gayri kimsenin gücü yetmeyeceğini bildiğimi Sen biliyorsun, ne olur, onu akıt!' diye yalvardı. Bunun üzerine **Nîl** öyle bir aktı ki ondan önce hiç öyle akmamıştı! Sonra **Firavun** onların yanına gelerek: 'İşte size **Nîl**'i akıttım' deyince hepsi onun için secdeye kapandılar.

İşte o sırada **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* insan kılığına girerek **Firavun**'un karşısına çıktı ve ona: «أَيُّهَا الْمَلِكُ! أَعِذْنِي عَلَى عَبْدٍ لِي.» **'Ey hükümdâr! Benim bir kölem var, ona karşı beni koru**(yan bir hüküm ver)' dedi. Bunu duyan **Firavun**: 'Onun hikâyesi (sana yaptığı) nedir?' deyince **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*:

«عَبْدٌ لِي مَلَّكْتُهُ عَلَى عَبِيدِي وَخَوَّلْتُهُ مَفَاتِيحِي فَعَادَانِي
فَأَحَبَّ مَنْ عَادَيْتُ وَعَادَى مَنْ أَحْبَبْتُ.»

'Benim bir kölem var, onu diğer kölelerime karşı yetkilendirdim ve anahtarlarımı ona teslim ettim, o da kalkıp bana düşmanlık ederek benim düşman olduğum kimseleri sevdi, benim sevdiklerime de düşman oldu' dedi.

Bunun üzerine **Firavun**: 'Senin kölen de ne kötü bir köle imiş, onu yakalayacak olsam elbette **Kızıldeniz**'de boğarım' deyince **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: «يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ! اُكْتُبْ لِي كِتَابًا.» **'Ey hükümdar! Bu hususta bana bir yazı yazar mısın?'** dedi.

Firavun da kâğıt-kalem istedi ve: 'Efendisine muhâlefet ederek düşmanlarını seven ve sevdiklerine düşmanlık eden bir kölenin cezâsı ancak **Kızıldeniz**'de boğulmaktır' diye yazdı.

O zaman **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: «يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ! اِخْتِمْهُ لِي.» **'Ey hükümdar! Bunu bir de mühürler misin?'** deyince **Firavun** o yazıyı mühürleyip sonra **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*a verdi.

Ne zaman ki **Firavun** denizde boğulmaya başladı, o sırada **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* o yazıyı kendisine getirip göstererek: «خُذْ، هٰذَا مَا اسْتَفْتَحْتَ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ.» **'Al, işte bu senin kendi hakkında verdiğin hükümdür'** dedi." *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4242, 6/309-310; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/277-278; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/46-47; en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/282; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/76-77)*

İşte mûteber kaynaklarda zikredilen bu kıssadan anlaşıldığı üzere; **Firavun**, kendisinin her şeyi yaratan bir ilâh olmadığını bilmekte ve her şeyi yoktan var edenin **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu da îtiraf etmekteydi. Lâkin ***"Rûhu'l-beyân"*** sâhibinin de beyân ettiği gibi bu onun îmanlı olduğuna delâlet etmez.

Âyet: 91

Zîrâ îman, kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan ibâret ise de bunun mûteber olması, îman sâhibi bir kişinin kâfirlik sayılacak işlerden ve sözlerden herhangi birini işlememesi şartına bağlıdır.

Dolayısıyla **Firavun Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını ve yaratıcılığını îtiraf etse de insanları kendine ibâdete dâvet etmesi ve onların kendisine tapınmasına rızâ göstermesi onun kâfir olduğunun açık bir delîlidir.

Aksi takdirde 'Ben **Allâh**'a inandım' diyen herkesi Müslüman saymak îcap eder. Elbetteki '**Allâh**'a inandım' demek îman alâmetidir. Ancak **Firavun**'da olduğu gibi peşisıra inkâr ve tekzîb vukû bulursa bu durum îmânı geçersiz hâle getirir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/77)*

Şu da bilinsin ki; aslında **Firavun, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın tebliğleri karşısında îmân edecek kıvâma gelmişti velâkin nefsinin kibrine kapılarak ve **Hâmân** gibi müfsid vezirlerinin kötü telkinlerine kanarak îman nîmetinden mahrum oldu.

Nitekim ***"Nakkâş Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Hamza el-Kirmânî** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

وَفِي الْقِصَّةِ: أَنَّ مُوسٰى قَالَ لِفِرْعَوْنَ: لَكَ مُلْكٌ لَا يَزُولُ، وَشَبَابٌ لَا هَرَمَ فِيهِ، وَلَكَ الْجَنَّةُ فِي الْاٰخِرَةِ فَقُلْ: هُوَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُهُ فَقَالَ: حَتّٰى اَسْتَشِيرَ هَامَانَ، فَلَمَّا اسْتَشَارَهُ قَالَ: أَتَصِيرُ عَبْدًا بَعْدَ أَنْ كُنْتَ مَعْبُودًا، لَا تَقُلْ هٰذَا. فَأَبٰى أَنْ يَقُولَ.

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a: **'Eğer Bana îmân edersen mülkün dâim olacak** (saltanatın dörtyüz sene daha devâm edecek), **gençliğin yaşlılığa dönmeyecek, âhirette ise** (sorgusuz süalsiz) **senin için cennet vardır, sâdece sen: 'Benim Rabbim ancak Allâh'tır, ben O'nun kuluyum' diyeceksin'** dediğinde **Firavun**: '**Hâmân**'a bir danışayım' dedi.

İstişâre netîcesinde **Hâmân** ona: 'Sen ma'bûd iken abd mi olacaksın (tapınılan biriyken şimdi tapan bir kul mu olacaksın), sakın bu sözü söyleme' dedi. Böylece **Firavun** da tevhid sözünü söylemekten imtinâ etti." *(es-Sem'ânî, Tefsîru'l-Kur'ân:6/150; el-Bikā'î, Nazmü'd-dürer:21/233)*

Bu âyet-i kerîmelerde zikredilen hâdise, bizlere îmânın ve duânın rahat zamanda yapılması gerektiğine dâir nasîhat vermekte, **Firavun** gibi zoru gördüğünde îmân etmenin ve duâ yapmanın kabul edilmeyeceğini beyân etmektedir.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُسْتَجَابَ دَعْوَتُهُ فِى الشَّدَائِدِ وَالْكُرَبِ فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ فِى الرَّخَاءِ.»

"Her kimi zorluklar(ın)**da ve sıkıntı**(lı an)**lar**(ın)**da duâlarının kabûl edilmesi sevindirecekse, o kişi rahat** (zamânın)**da iken çok duâ yapsın."** *(et-Tirmizî, ed-De'avât, no:3382, 5/462; el-Hâkim, el-Müstedrek, no:1997, 1/543)* hadîs-i şerîfi de bizi bu hususta uyarmaktadır.

Yine böylece **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ يُونُسَ النَّبِىَّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ حِينَ نَادٰى وَهُوَ فِى بَطْنِ الْحُوتِ قَالَ: اَللّٰهُمَّ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، سُبْحَانَكَ إِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. فَأَقْبَلَتِ الدَّعْوَةُ تَحِنُّ بِالْعَرْشِ فَقَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ: يَا رَبِّ! هٰذَا صَوْتٌ ضَعِيفٌ مَعْرُوفٌ مِنْ بِلاَدٍ غَرِيبَةٍ. قَالَ: أَمَا تَعْرِفُونَ ذٰلِكَ؟ قَالُوا: يَا رَبَّنَا مَنْ هُوَ؟ قَالَ: ذٰلِكَ عَبْدِى يُونُسُ. قَالُوا: عَبْدُكَ يُونُسُ الَّذِى لَمْ تَزَلْ تَرْفَعُ لَهُ عَمَلًا مُتَقَبَّلًا وَدَعْوَةً مُجَابَةً؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالُوا: يَا رَبَّنَا! أَفَلاَ تَرْحَمُ مَا كَانَ يَصْنَعُ فِى الرَّخَاءِ فَتُنْجِيَهُ مِنَ الْبَلاَءِ؟ قَالَ: بَلٰى. قَالَ: فَأَمَرَ الْحُوتَ فَطَرَحَتْهُ بِالْعَرَاءِ.»

"Yûnus Nebî -Aleyhisselâm- balığın karnında iken: 'Ey Allah! Senden başka hiç bir ilâh yoktur, Seni tenzîh ederim. (Sen bana haksızlık etmedin.) **Şüphesiz ben kendime zulmedenlerden oldum' diye** (Allâh-u Te'âlâ'ya) **nidâ edince, o duâ Arş**(a çıkıp)**ta inlemeye başladı.**

Bunu duyan melekler: 'Yâ Rabbi! Bu, uzak yerlerden gelen tanınmış zayıf bir ses' dediklerinde Allâh-u Te'âlâ: 'Onu tanımadınız mı?' diye sorunca melekler: 'Ey Rabbimiz! O (sesin sâhibi) **kimdi?' dediler.**

Bunun üzerine Mevlâ Te'âlâ: 'O Benim Yûnus kulumdur' buyurunca, melekler: 'Yoksa o Senin, devamlı makbul amellerini ve müstecâb (kabûl edilmiş) **duâlarını** (semâdaki kabul mahalline) **yükselttiğin Yûnus kulun mu?' dediler. Allâh-u Te'âlâ: 'Evet, odur!' buyurunca, melekler: 'Ey Rabbimiz! Peki şimdi onun rahat zamanlarında yaptıklarına acıyıp da, onu bu belâdan kurtarmayacak mısın?' dediler.**

Âyet: 91

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Tabî ki kurtaracağım' buyurdu ve balığa emretti de balık onu sâhile attı." *(et-Taberânî, Kitâbü'd-Duâ, No:47, 2/806; İbnü Ebî Hâtim, no:13710, 8/2464)*

Bu âyet-i kerîmeden ve hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere insan, fırsat elde iken tevbe etmeli ve rahat zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetle meşgul olmalıdır ki dara düştüğünde **Allâh-u Te'âlâ** imdâdına yetişsin!

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ.»

"Bollukta (duâ eden biri olarak) **Allâh'a tanın ki, O da seni darlıkta tanısın** (yardımına yetişsin)**."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:2803, 5/18-19; et-Taberânî, el-Kebîr, no:11243, 11/123; el-Âlûsî:11/55)*

(Tâbi'înden) **Dahhâk ibni Kays** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Rahat zamanda **Allâh**'ı zikredin ki, zora düştüğünüzde sizi tanısın!

Nitekim **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* sâlih bir kul idi ve o dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikrederdi. Balığın karnına düştüğünde **Allâh-u Te'âlâ**'dan kurtuluş isteyince **Allâh-u Te'âlâ** hemen imdâdına yetişti.

Nitekim bu hususta:

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۞ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾

"Eğer gerçekten o, (rahat zamânında Allâh'ı) **çokça** (zikredip) **tesbîh edenlerden olmasaydı, elbette o** (insa)**nların diriltilecekleri güne kadar onun karnında bekleyecek** (ve herkes mezarından çıkarken o da balığın karnından diriltilecek)**ti."** *(es-Sâffât Sûresi:143-144)* buyurmuştur.

Şüphesiz **Firavun** ise **Allâh**'ın zikrini terketmiş azgın bir kul idi, boğulacağı zaman: 'Îmân ettim' dediyse de **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾

"Şimdi (öleceğini yakînen anlayıp, hayattan ümîdini kesince) **mi** (îmân ettin)**? Hâlbuki bundan önce gerçekten** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **isyân etmiştin ve** (insanların îmânına engel olan bozguncu ve) **müfsitlerden olmuştun"** buyurdu. *(el-Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2//558)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Azap Emârelerini Gördüklerinde Kâfirlerin Îmâna Geldikleri Velâkin Bundan Fayda Görmedikleri:

﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾

"Rabbinin âyetlerinin biri (olan güneşin batıdan doğuş mûcizesi ve ölüm ânında melekleri görmek gibi insanları îmâna mecbur eden olaylar meydana) **geleceği gün, daha önce inanmış bulunmayan yâhut îmânında** (ihlâs ve tevbe gibi) **bir hayır kazanmış olmayan hiçbir şahsa** (o günkü) **îman** (ve ihlâs)**ı fayda vermeyecektir**

(Çünkü o günkü îman, ihtiyârî bir inanma olmayıp, azaptan kurtulma beklentisinin getirdiği zoraki inanmadır)." *(el-En'âm Sûresi:158)*

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ۞ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾

"İşte onlar Bizim zorlu azâbımızı gördüklerinde: 'Biz Allâh'a tek olduğu halde îmân ettik ve kendisi sebebiyle şirk koşan kimseler olduğumuz o (putları da, ilâh edindiğimiz sâir bâtıl) **şeyleri** (de) **inkâr ettik!' dediler.**

Fakat şiddetli azâbımızı gördükleri zaman, (ister istemez sâhip oldukları bu zoraki) **îmanları kendilerine fayda verir olmadı.**

Allâh'ın Kendi kulları hakkında muhakkak (gelip) **geçmiş olan o** (değişmez kānûnu ve sürekli uyguladığı geçerli) **sünneti olarak**(, bunlar da ölüm ânında ve âhirette elde ettikleri îmandan fayda göremediler)**!**

İşte sana! O (azâbı gördükleri) **zaman kâfirler hüsrâna uğra**(dıklarını anla)**mıştır."** *(el-Mü'min Sûresi:84-85)*

Âyet: 92

﴿ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (92)

(فَالْيَوْمَ) **İşte bu gün,** (نُنَجِّي) **kurtaracağız,** kimi? (كَ) **seni,** ne ile? (بِبَدَنِكَ) **bedeninle,** niçin? (لِتَكُونَ) **olasın diye,** kim için? (لِمَنْ) **o kimseler için ki,** nerededirler? (خَلْفَكَ) **arkanda,** nedir olasın? (آيَةً) **büyük bir âyet,** (وَإِنَّ كَثِيرًا) **şüphesiz ki birçoğu,** kimlerden? (مِنَ النَّاسِ) **insanlardan,** neden? (عَنْ آيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizden,** nedirler? (لَغَافِلُونَ) **elbette gâfil kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte bugün Biz arkanda(n gelip de, senin hâlini görenlerden duyacak) **olan kimseler için büyük bir âyet** (ve ibret) **olasın diye seni** (cansız bir halde ve elbiseden çıplak bir vaziyette fakat uzuvları eksik olmayan tüm) **bedeninle kurtaracağız**/*(kendisiyle tanındığın altın)* ***zırhınla kurtaracağız/ bedenini kurtaracağız***/*(İsrâiloğulları hep birlikte seni görsünler de öldüğünü anlasınlar diye)* ***seni yüksek bir yere atacağız***/. (İşte bu kıssada ne büyük ibretler vardır) **ama şüphesiz insanlardan birçoğu Bizim âyetlerimiz**(i düşünmek)**den elbette gâfil** (ve habersiz) **kimselerdir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Firavun**'un boğulurken: "Îmân ettim" demesi üzerine Kendisinin ona: "Bunca ifsâdı yaptıktan sonra şimdi mi îmân ettin?" şeklinde hitâb ederek îmânını kabul etmediğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede **Firavun**'a yaptığı hitapların devâmında âleme ibret olsun diye onun cesedini kaybetmeyeceğini kendisine boğulurken bildirdiğini beyân etmiştir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Zâdü'l-mesîr, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Kurtubî ve Ebû Hayyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin başında geçen (نُنَجِّيكَ) fiili, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen bir mânâya göre: "Yüksek yer" mânâsına gelen (اَلنَّجْوَةُ)den alınmıştır ki buna göre mânâ: "Senin iddia ettiğin gibi ilâh olmadığın herkes tarafından görülsün diye diğer kavminin cesetleri gibi senin cesedini denizde bırakmayacağız, bilakis insanların görebileceği yüksek bir yere çıkaracağız" şeklindedir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/279)*

Zîrâ İsrâîloğulları **Firavun**'u gözlerinde o kadar büyütmüşlerdi ve ondan o kadar korkmuşlardı ki onun boğulacak ve ölecek biri olmadığını vehmetmişlerdi. Hattâ rivâyet olunduğuna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'un boğulduğunu İsrâîloğullarına haber verdiğinde dahî onlar: "**Firavun** ölmedi" diyerek onu tasdîk etmemişlerdi.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onun kızıl tenli, mâvi gözlü, sakalı boyuna yakın ve kısacık cesedini sâhile bir öküz (leşi) gibi atınca, onlar onu mücevherlerle bezenmiş altın zırhından tanıdılar ve ancak o zaman öldüğüne kanaat getirdiler. Zâten Benîisrâîl'de ona benzeyen hiçbir kimse bulunmadığından onu kolayca tanıdılar.

Dahhâk'ın, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakline göre ise; İsrâîloğulları: "**Firavun** boğulmadı, o ve adamları denizdeki adalarda avlanmaya çıktılar" deyince **Allâh-u Te'âlâ** denize: "**Firavun**'u çıplak vaziyette dışarı at" diye vahyetti. İşte o zamana kadar hiçbir boğulanı dışarı atmayan deniz o günden sonra kıyâmete kadar hiçbir ölüyü kabul etmeyip her boğulanı dışarı atar olmuştur.

Tabî ki bu durum onların cesetleriyle alâkalıdır, ruhları ise boğulur boğulmaz cehenneme gönderilmiştir. Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi hakkında da:

﴿مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا﴾

"(İşte Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi) **o** (şirk ve sâir) **büyük hatâlarından sebep suyla boğuldular, ardı sıra hemen** (berzah âleminde, kabir azâbına çarpılmak üzere) **büyük bir ateşe girdirildiler"** *(Nûh Sûresi:25)* buyrulmuştur. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/81-82; İbnü Ebî Hâtim, no:10573, 6/1984; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/60-61; el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/285; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/47-50)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (بِبَدَنِكَ) **"Bedeninle"** kavl-i şerîfi birkaç şekilde tefsîr edilmiştir: **İmâm Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre bunun mânâsı: "Seni denizden ruhsuz cesedinle çıkaracağız" demektir ki bu, tehekküm ve istihzâ yoluyla yapılan bir hitaptır.

Buna göre sanki ona: "Seni kurtaracağız ama bu kurtuluş rûhuna değil bedenine tealluk edecek" denilmiş olmaktadır ki bu laf: "Seni âzâd edeceğiz ama ölümünden sonra" sözüne benzemektedir.

Ebû Sahr *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre ise; buradaki beden "Zırh" mânâsına gelmektedir.

Âyet: 92

Nitekim geride **Firavun**'un inci ve benzeri mücevherlerle bezenmiş altından bir zırhı olduğu zikredilmişti ki insanlar onu o zırhla tanıyorlardı. İşte deniz onu o zırhıyla birlikte dışarı atınca İsrâîloğulları kendisini kolayca tanıdılar.

İbni Kuteybe *(Rahimehullâh)*dan nakledilen kavle göre; buradaki beden kelimesi yalnızlıktan kinâyedir ki buna göre mana: "Arkadaşlarını değil de sâdece seni dışarı atacağız" demektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً) **"Arkanda olan kimseler için büyük bir âyet olasın diye"** kavl-i şerîfinde geçen **"Arkandakiler"** ifâdesine iki türlü mânâ verilmiştir; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre mânâ: "Boğulmayıp arkanda kalan **Mısır** Kıptîlerine bir ibret olasın da, artık kimse senin gibi ilâhlık taslamaya kalkışamasın" şeklindedir.

Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen mânâya göre ise: "Senden sonra gelecek olanlara ibret olasın" demektir. Zîrâ **Firavun**'un ardından gelenlerin, onun başına gelen bu hâdiseyi, bizzat görenlerden duymaları elbette onları azgınlık yapmaktan caydıracak ve böylece herkes, bir insanın ne kadar büyük saltanata sâhip olsa da rablik iddialarına kalkışamayacak derecede âciz ve ezik bir kul olduğunu anlayacaktır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Firavun**'u boğarak Benîisrâîl'i kurtardığı gün, **Buhârî** *(Rahimehullâh)*ın da dediği gibi **Âşûrâ** günüdür. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivayet edildiğine göre:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ، فَقَالُوا: هٰذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: «أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوا.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldiğinde Yahûdiler âşûrâ günü oruç tutuyorlardı. (Onlara bunun sebebi sorulunca:) 'İşte bu, **Mûsâ**'nın **Firavun**'a gâlip geldiği gündür (ki bunu kutlamak için biz de oruç tutuyoruz)' dediklerinde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına: **'Siz Mûsâ**(nın kurtuluş gününü kutlama)**ya onlardan daha lâyıksınız, o halde siz de** (o günü) **oruç tutun'** *(el-Buhârî, et-Tefsîr:171, no:4403, 4/1722; Müslim, es-Sıyâm:19, no:2658)* buyurdu."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ) **"Ama şüphesiz insanlardan birçoğu Bizim âyetlerimizden elbette gâfil kimselerdir"** kavl-i şerîfi: "İşte bu kıssada ne büyük ibretler vardır ama şüphesiz insanlardan birçoğu Bizim âyetlerimizi düşünmekten elbette gâfil ve habersiz kimselerdir" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; te'vîl ehlinden bir kısmına göre buradaki "İnsanlar" ifâdesi ile **Mekke** ehli kastedilmiştir.

Zîrâ onlar **Firavun**'un ve kavminin helâkini anlatan âyetleri işittiklerinde bundan ders çıkartıp îmân edecekleri yerde:

﴿مَا هٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى ..... إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾

"İşte bu (Kur'ân) **ancak uydurul**(up Allâh'a yakıştırıl)**an bir yalandır!"** ... **"İşte bu apaçık bir büyüdür!"** *(Sebe' Sûresi:43)* diyerek önceki kâfirlerin başına gelenlerden gâfil olduklarını ortaya koymuşlardır.

Şu bilinsin ki; gaflet iki türlüdür, birincisi; bir şeyin hak olduğunu bildikten sonra inadına yüz çevirmekle hâsıl olur. İkincisi ise; nazar ve tefekkürü terk ederek hak ve hakîkati öğrenmemektir ki gafletin iki türlüsü de zemmolunmuştur.

Sa'lebî ve **Ebû Hayyân** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; âyet-i celîlede geçen: "İnsanlar" tâbirinden maksat; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre; bütün insanlardır. **İmâm Mukātil** *(Rahimehullâh)* ise özellikle **Mekke** ehlinin kastedildiğini söylemiştir.

Cümle-i celîlede geçen: **"Âyetler"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ve diğer yüce sıfatlarına delâlet eden alâmetlerdir ki burada maksat, genel mânâda insanların **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden gâfil olduklarını açıklamak, özel mânâda da **Firavun**'un cesedini gördükleri halde Benîisrâîl'in ibret almadığının beyânıdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** inatçılığına ve azgınlığına rağmen ümit kesme hâlinde de olsa îmân etti. Bu ümmetin **Firavun**'u olan **Ebû Cehil** ise **Bedir**'de en kötü ölümle katledilirken dahî îmânına emâre teşkil edecek hiçbir şey kendisinden sudûr etmediği gibi, aksine mel'ûnun canı çıkana kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler hakkında öfkesi ve gazabı şiddetlendi. Bu yüzden **Ebû Cehil**, **Firavun**'dan daha şiddetli oldu.

Âyet: 92

Artık akıllı kişi bundan ibret almalı, kâfirlikte, zâlimlikte ve inatçılıkta onun yolunu izleyenlerden olmamalıdır.

Sonra şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** Benîisrâîl'i îmanlarında sadâkatleri ve yakînlerinin (şüphesiz inançlarının) bereketiyle **Firavun** gibi bir düşmandan kurtarmıştır. Bu demektir ki, bir işte sadâkat (doğru ve dürüst olmak) kurtuluşa sebeptir.

Nitekim nakledildiğine göre **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)*nun meclisinde bir adam nâra atınca onu tutup Dicle'ye attı ve: "Cezbe iddiasında sâdık ise **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı kurtardığı gibi onu da doğruluğu kurtarır, yok eğer yalancı ise **Firavun** boğulduğu gibi o da boğulur" dedi.

Demek ki kurtuluş, îmanda, adâlette ve sadâkattedir, helâk ise kâfirlikte, zâlimlikte ve yalancılıktadır. **Firavun** rubûbiyyet (rablik) iddiasında yalancı olup insanları saptırmaya devâm ettiği için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona beddua etti, **Allâh-u Te'âlâ** da onun duâsını kabul etti. Zîrâ mutlak mânâda duânın tesiri hakkında kimsenin îtiraz edecek sözü olamaz.

İbnü Hacer *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* oğlu **Yezîd** hakkında bir duâ etti, **Allâh-u Te'âlâ** da duâsını kabul etti, şöyle ki; o, **Yezîd**'i veliaht tâyin edince tenkitlere mâruz kaldığında bir konuşma yaptı ve: "Ey **Allâh**! Eğer ben becerikli işlerini gördüğüm için **Yezîd**'i veliaht tâyin ettiysem ondan umduğum şeyleri kendisine ulaştır ve ona yardım et, yok eğer o buna ehil değil de beni böyle yapmaya babanın oğluna olan sevgisi sevkettiyse o zaman maksadına ulaştırmadan onun canını al" dedi ve duâ ettiği gibi de oldu. Zîrâ **Yezîd** hicrî 60 yılında yönetici oldu, 64 yılında da öldü. *(İbnü Hacer el-Heytemî, es-Savâ'ıku'l-muhrika:2/641)*

Velhâsıl; âfâk ve enfüs (insanın içindeki ve dışındaki âlemler) âyetlerle ve ibretlerle doludur, gören göze ve kavrayan kulağa sâhip olan kişi muhtelif eserleri görerek ve mütevâtir haberleri işiterek her şeyden ibret alır da yaptığı günahlar yüzünden başkalarına ibret olmaz ve böylece ölüm gelene kadar bu hâl üzere devâm ederek **Kahhâr Te'âlâ**'nın kahrının fecî netîcelerinden kurtulur.

Âyet: 93

﴿ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (93)

(وَلَقَدْ بَوَّأْنَا) **Andolsun ki muhakkak Biz yerleştirdik,** kimi? (بَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğullarını,** nereye? (مُبَوَّأَ صِدْقٍ) **dosdoğru** (ve hayırlı) **olan bir yerleşim mekânına,** daha? (وَرَزَقْنَا) **rızıklandırdık,** kimi? (هُمْ) **onları,** neden? (مِنَ الطَّيِّبَاتِ) **pek lezzetli şeylerden,** (فَمَا اخْتَلَفُوا) **ayrılığa düşmediler,** ne zamana kadar? (حَتَّى جَاءَ) **gelinceye kadar,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (الْعِلْمُ) **ilim,** (إِنَّ رَبَّكَ) **Şüphesiz senin Rabbin,** (يَقْضِي) **hüküm verecek,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** ne zamanda? (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **kıyâmet gününde,** ne hususta? (فِيمَا) **o şeyler husûsundaki,** (كَانُوا) **oldular,** ne hakkında? (فِيهِ) **kendisi hakkında,** nedir oldular? (يَخْتَلِفُونَ) **ihtilâf ederler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki; muhakkak Biz İsrâiloğullarını (Mısır ve Şam bölgeleri gibi yerleşip yaşamaya elverişli bulunan ve hakkında yapılacak tüm övgüler yerli yerinde ve) **dosdoğru olan bir yerleşim mekânına yerleştirdik ve kendilerini pek lezzetli şeylerden rızıklandırdık. Sonra onlar kendilerine** (Tevrât'ın hükümleriyle ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuyla ilgili gerçek) **ilim gelinceye kadar** (dînî konularda) **ayrılığa düşmediler.** (Bilakis peygamberlerinin gösterdiği yolu izlediler ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolunu gözlediler. Ama hidâyette birleşmelerini gerektiren delillere ulaştıktan sonra doğruyu bulmaları gerekirken, tam tersine görüş ayrılığına düştüler. Habîbim!) **Şüphesiz ki senin Rabbin, onların kendisi hakkında ihtilâf etmekte oldukları şeyler**(den hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu) **husûsunda kıyâmet günü aralarında hüküm ver**(mek üzere haklıyı sevâba mazhar edip, haksıza azap ed)**ecektir."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Firavun** ve ordularının başına gelenleri ve onların boğulmakla sonuçlanan feci âkıbetlerini açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede İsrâîloğullarının **Firavun**'un elinden kurtulduktan sonraki güzel âkıbetlerini fakat bunu uzun sürdürmeyip nihâyet dinleri husûsunda ihtilâf çıkararak kendi huzurlarını bozduklarını beyân etmiştir.

Âyet: 93

"Taberî, Vâhidî, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî, Ebû Hayyân** ve **Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: **"Benîisrâîl"**den maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte olup boğulmaktan kurtulan kimselerdir.

Nitekim diğer âyet-i kerîmeler buna şâhitlik etmektedir. Bu âyet-i kerîmenin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasının akabinde zikredilmesi de bu mânâyı teyid etmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan da nakledilen diğer bir kavle göre ise; bunlardan maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asrında bulunan **Kureyza, Nadîr** ve **Benî Kaynukâ'** yahudileridir ki bundan sonra gelen cümle-i celîlelerdeki tefsirler de bu iki kavle göre şekillenecektir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın doğumuyla başlayan süreçteki ilâhî murâdlarını açıklayan:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۞ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾

"Ama Biz istiyorduk ki o toprakta zayıf duruma düşürülmüş olan o kimselere iyilikte bulunalım, onları (hayırda kendilerine uyulan) **pek değerli önderler yapalım ve** (Firavun hânedânını helâk etmemizin ardından, bırakacakları saltanata) **onları mîrasçılar kılalım, bir de onlara o yerde** (dilediklerî gibi tasarrufta bulunmalarını sağlayacak şekilde geniş saltanat ve) **iyice yerleşme imkânı verelim"** *(el-Kasas Sûresi:5-6)* kavl-i şerîfinde beyân ettiği vaatleri yerine getirdiğini bu âyet-i kerîmede açıklamış ve böylece İsrâîloğullarına **Firavun**'un helâkinin ardından (Ürdün, Filistin ve Kudüs'ü içine alan) **Şâm** topraklarını hayırlı bir mekân olarak hazırladığını bildirmiştir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** evvelce onlara yeryüzünde güzel imkânlar vaad etmiş sonra da bu vaadini incâz etmiştir. Nitekim:

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾

"(Öteden beri oğulları boğazlanarak ve zor işlerde köle olarak çalıştırılmak sûretiyle hor görülüp) **zayıf tutulmakta bulunmuş olan o** (Benî İsrâîl) **toplumu**(nu) **ise,** (bol rızıklara sâhip bulunması ve peygamberlerin meskeni olması münâsebetiyle madden ve mânen) **kendisinde bereketler yarattığımız o** (Beyt-i Mukaddes) **arâzi**(si)**nin doğularına ve batılarına** (düşen Şam ve Mısır topraklarının tümüne) **mîrasçı kıldık"** *(el-A'râf Sûresi:137)* âyet-i

kerîmesi bu hakîkati beyân etmektedir ki bu mânâya göre; âyet-i celîlede geçen "Sıdk" tâbiri: "Değerli, bereketli ve güzel" mânâlarına gelmektedir.

Diğer bir tefsire göre ise burada bir muzâf mahzûf olup, mânâ: "Sıdk ehlinin mekânı" şeklindedir. Zîrâ (Mescid-i Aksâ'yı barındıran) **Şâm** toprakları **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dan beri on binlerce peygamber ve velînin meskeni ve mâbedi olması hasebiyle evvelden beri sıdk ehlinin yâni sâdık kulların menzili olmuştur. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/82-83)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (مُبَوَّأَ صِدْقٍ) **"Dosdoğru olan bir yerleşim mekânına"** kavl-i şerîfinde mekânın kendisine izâfe edildiği "Sıdk" tâbiri, "Doğru, düzgün yaşanabilecek, fazîletli ve güzel görülen, yaşamaya elverişli bulunan, hakkında yapılacak tüm övgüler doğru olan" mânâlarına gelmektedir ki bundan maksat İsrâîloğullarının övgüye şâyân yerlere yerleştirildiklerinin beyânıdır.

Nitekim Araplar methetmek istedikleri şeyleri "Sıdk" kelimesine izâfe etmeyi âdet edinmişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e söylemesini emrettiği:

﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ﴾

"Ey Rabbim! Beni (hicret edeceğim Medîne-i Münevvere'ye) **dosdoğru** (ve hayırlı) **bir girdirişle girdir ve beni** (Mekke'den çıkartırken de) **dosdoğru** (ve hayırlı) **bir çıkarışla çıkar"** *(el-İsrâ Sûresi:80)* duâsında da kendisine güzel bir hicret nasip edilmesi istenmiştir.

Bâzıları bu kelimenin "Verilen sözde sâdık olunan" anlamına geldiğini, bir kısım ulemâ da "Sadaka" kelimesinden alınmak sûretiyle "Bağış yapılan" mânâsında olduğunu söylemişlerdir.

Şu bilinsin ki; burada zikredilen "Sâdık mekân"dan nelerin kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre **Ürdün** ve **Filistin** topraklarıdır. **Dahhâk, İbni Zeyd** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; **Şâm** ve **Beyt-i Makdis**'dir. **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*dan gelen diğer bir nakle göre **Mısır** toprakları da buna dâhildir.

Tabî ki burada İsrâîloğulları zikredilirken zürriyetlerinin murâd edildiğini söylemek de îcap eder. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte kurtulanların hepsi **Şâm**'a girmiş değillerdir.

Âyet: 93

Nitekim **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* **Tîh**'te vefât etmiş, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da **Erîha** ve **Kudus**'ü fethedemeden vefât etmiştir. Bu fetihler ancak kırk senelik **Tîh** döneminden sonra **Yûşa'** *(Aleyhisselâm)*a nasip olmuş, dolayısıyla o topraklara **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dönemindeki Benîisrâîlin zürriyetleri dâhil olmuştur.

Tabî ki zürriyetlere ihsân edilen nîmet babalara da tealluk ettiğinden ve bu nîmet babaların **Firavun**'dan kurtulması ile başladığından, bu âyet-i celîlelerde İsrâîloğullarına genel mânâda tahdîs-i nîmet (kendilerine yapılan iyiliği hatırlatma) yapılmıştır.

Bütün bu mânâlara göre âyet-i celîlenin başında zikredilen "Benîisrâîl"den maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânında olanlardır.

Ali ibni Ahmed en-Nîsâbûrî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre ise; methedilen bu topraklardan maksat; **Medîne** ile **Şâm** arasında bulunan **Yesrib** arâzisidir ki bu görüşe göre Benîisrâîl'den maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asrında bulunan isrâîloğullarıdır.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "En sahih görüş, bu mekândan maksadın **Şâm** ve **Beyt-i Makdis** oluşudur, çünkü onların **Mısır**'a dönmedikleri bilinmektedir. Evet, **Kur'ân-ı Kerîm**'de: (وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ) **'Biz** (Firavun ve ordusunu boğduktan sonra) **onlar**(ın malların)**a İsrâîloğullarını mîrasçı kıldık'** *(eş-Şu'arâ Sûresi:59)* buyrulmaktaysa da bunun mânâsı: 'Aynı bölgede değilse de Kıptîlerin nîmetli hâlini ve müreffeh yaşantısını alıp İsrâîloğullarına verdik' şeklinde olabilir."

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ) **"Kendilerini pek lezzetli şeylerden rızıklandırdık"** kavl-i şerifinde İsrâîloğullarına nasip edilen o beldelerin bolluk ve bereket sâhibi olduğu beyân edilmek istenmiştir.

Nitekim: (اَلْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ) **"Etrafını bereketli kıldığımız o Mescid-i Aksâ"** *(el-İsrâ Sûresi:1)* kavl-i şerîfinde de o toprakların ırmaklarla, ağaçlarla ve türlü türlü mahsüllerle çevrilmiş çok bereketli arâzi olduğu beyân edilmiştir.

"et-Tibyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre ise; burada geçen ve **"Lezzetli şeyler"** anlamına gelen **"Tayyibât"**tan maksat, **Tîh** çölünde kırk sene dolaşırlarken kendilerine lütfedilen bıldırcın eti ve kudret helvasıdır. *(el-Hadır ibnü Abdirrahmân el-Ezdî, et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Nûruosmâniye Ktp., no:244, varak:122/a)*

Tabî ki bu mânâlar "Benîisrâîl"den maksadın; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânındakiler olmasına göredir.

Yok, eğer Benîisrâîl'den maksat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asrında bulunan İsrâîloğulları ise o zaman **"Tayyibât"**tan maksat, özellikle dünyânın hiçbir bölgesinde bulunmayan yaş ve kuru hurma çeşitleridir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ) **"Sonra onlar kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler"** kavl-i şerîfi İsrâîloğullarını zemmetmektedir. Zîrâ ilmin gelmesi ittifak sebebi olmalı iken İsrâîloğullarına ulaşan ilimler onların ihtilâfına sebep olmuştur.

Tabî ki burada da geride zikredilen iki farklı görüşü değerlendirdiğimizde "Benîisrâîl"den maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânında olanlar ise mânâ: "İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile berâber bidâyette tek din üzere doğru yolda ittifâk etmiş idiler.

Ancak peygamberlerinden kitap istemeleri netîcesinde kendilerine Tevrât gibi tafsîlatlı bir kitap geldikten sonra daha ziyâde ittifâk edecekleri halde reisliğin kendilerinde kalmasını temin etmek için kitaplarına kendi hevâlarına (kötü arzularına) göre mânâ verdiler ve birbirlerine karşı azgınlıkta bulunarak fırkalara ayrıldılar" demektir.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre, **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أُمَّتِي مَا أَتَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ مِثْلًا بِمِثْلٍ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ، حَتَّى لَوْ كَانَ فِيهِمْ مَنْ نَكَحَ أُمَّهُ عَلَانِيَةً كَانَ فِي أُمَّتِي مِثْلُهُ، إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ افْتَرَقُوا عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً» فَقِيلَ لَهُ: مَا الْوَاحِدَةُ؟ قَالَ: «مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي»

"Takunyayı diğer takunyaya tıpa tıp uygun kestikleri gibi, Benî İsrâil'in başına gelenler, andolsun ki elbette benim ümmetime de gelecektir (Yahudilerin yaptığını benim ümmetim de yapacaktır).

Hattâ onların arasında annesiyle açıkça (herkesin duyup bildiği şekilde) **cimâ eden bulunduysa, benim ümmetimde de olacaktır.**

Şüphesiz Benî İsrâîl yetmiş bir fırkaya bölünmüştür. Yakında benim ümmetim yetmiş üç millete (fırkaya ve mezhebe) **bölünecektir ki, bir millet** (mezhep) **müstesnâ onların hepsi ateştedir"** buyurdu.

Âyet: 93

O zaman "O bir hangisidir yâ **Rasûlellâh?"** diye sorulduğunda: **"Bugün, ben ve ashâbım ne üzere isek odur** (Sünnet ve Cemaat inancı üzere bulunan Ehl-i Sünnet olanlardır)" buyurdu." *(el-Hâkim, el-Müstedrek, 1/129; et-Tirmizî, el-Îmân:18, no:2641, 4/381; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl:1/211, no:1060; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/401)*

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bir sonraki cümle-i celîlede Yahudi fırkalarının arasında kıyâmet günü hüküm vereceğini beyân etmiştir.

Geride de zikredildiği üzere; bu âyet-i celîlenin bidâyetinde zikredilen: "Benîisrâîl"den maksat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asrında bulunan İsrâîloğulları ise o zaman mânâ: "**Kureyza** ve **Nadîr** gibi Yahudi kabîleleri evvelce peygamberlerinin gösterdiği yolu izlediler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolunu gözlediler. Ama hidâyette birleşmelerini gerektiren Kur'ân gibi daha birçok mûcize ve deliller kendilerine ulaştıktan sonra doğruyu bulmaları gerekirken, tam tersine görüş ayrılığına düştüler" şeklinde olur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen: "Burada geçen "İlim"den maksat Kur'ân-ı Azîm'dir" görüşü de bu mânâyı teyid etmektedir. Nitekim:

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

"(Yahudilerin) **berâberlerinde olan** (Tevrât)ı **doğrulayıcı büyük bir kitap Allâh katından onlara geldiği zaman, işte o** (vasıflarını açık seçik bildikleri ve oğulları gibi) **tanımış oldukları** (âhir zaman peygamberi) **kendilerine geldiğinde**(, liderlikleri ellerinden çıkar endişesiyle, azgınlık ve kıskançlık yüzünden) **onu inkâr etmişlerdir.**

Oysa kendileri bundan önce (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden) **o kâfir olmuş** (müşrik) **kimselere karşı**(, kendisi ve getireceği Kur'ân-ı Kerîm hürmetine) **fetih talep etmekte bulunmuşlardı. Artık Allâh'ın lâneti o kâfirler üzerine** (çokça inmekte)**dir."** *(el-Bakara Sûresi:89)* âyet-i kerîmesi de **Medine**'de bulunan Yahudi kabîlelerinin evvelce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân ettiklerini ve hurûcunu (çıkışını) beklediklerini açıkça beyân etmektedir.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu mânâya göre ilim, mâlum mânâsındadır, zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* peygamber olarak gönderilmeden önce de Yahudiler nezdinde mâlum (bilinen biri) idi.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye gelmeden önce **Medîne** civârında bulunan Yahudi kabîleleri onun hak peygamber olduğu görüşünde ittifâk içinde idiler, hattâ kitapsızlarla giriştikleri harplerde: "Ey **Allâh**! Âhir zamanda gönderilecek **Nebî** hürmetine bize yardım et" derlerdi ve hemen harbi kazanırlardı.

Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelince: "Bize vaad edilen peygamber **Ya'kûb**'un zürriyetindendi, bu ise **İsmâ'îl** neslindendir, dolayısıyla bu o değildir" dediler.

Netîcede **Abdullah ibni Selâm** *(Radıyallâhu Anh)* ve arkadaşları gibi bâzıları îmân ederken diğer birçoğu kâfirlikte kaldılar ki bu âyet-i kerîmede bahsedilen ihtilafları bundan ibârettir.

Kur'ân hakkındaki ihtilafları ise, onlardan bâzısının: "Bu, **Muhammed**'in sözüdür" demeleri, diğer bir kısmının ise: "**Allâh** kelâmıdır, ama bize gönderilmemiştir, o ancak Araplar içindir" demeleridir. Diğer bir kısmı ise Kur'ân'ı tasdik edip îmân etmişlerdir.

Bu ihtilâfın dünyâda sona ermesi mümkün değildir, **Allâh-u Te'âlâ** âhirette hükmünü vererek haklıyla haksızı birbirinden seçecek ve böylece bütün bu ihtilaflara bir son verecektir. Nitekim bundan sonraki cümle-i celîle bunu ifâde etmektedir.

"Rûhu'l-beyan Tefsîri"nde zikredildiğine göre; geride zikredilen hadîs-i şerîfin beyânı vechile, bu ümmetin ulemâsı arasında da Ehl-i Kitab arasında vuku bulan ihtilaflar vâki olmuş, Mutezile ve diğerleri gibi nefislerinin hevâsına göre Kur'ân'a mânâ veren muhtelif fırkalar zuhûr etmiş, kimisi de (hadis, tefsir gözetmeden) sâdece zâhire göre mânâ vermiştir ki **Mesnevî**'de bu hususta şöyle buyrulmuştur:

كَرْدَه يِ تَأْوِيلْ حَرْفِ بِكْرْ رَا خِويشْ رَا تَأْوِيلْ كُنْ نِى ذِكْرْ رَا

بَرْ هَوَا تَأوِيلِ قُرْآنْ مِيكُنِى پَسْتُ و كَژْ شُدْ اَزْ تُو مَعْنِىءِ سَنِى

"Bâkir (kusursuz) **sözü tevil etmişsin;**
Sen kendini tevil et, Kur'ân'ı değil.

İsteğine göre Kur'ân'ı tevil ediyorsun,
Yüce mânâ, senin tevilinden aşağılandı, eğrildi!"

(Mevlânâ, Mesnevî, 1.Defter; İsmâ'il Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/79)

Âyet: 93

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) **"Şüphesiz ki senin Rabbin, onların kendisi hakkında ihtilâf etmekte oldukları şeyler husûsunda kıyâmet günü aralarında hüküm verecektir"** kavl-i şerîfi, hak üzere olanlarla bâtıla tutunanların dünyâda bâzen birbirine karışabileceğine ve dünyâ, amellerin karşılığının verileceği yer olmadığı için bâtıl ehlinden bâzılarına mühlet verilip durumlarının kapalı kalabileceğine işâret ederken, diğer yönden hakkın bâtıldan ve haklının haksızdan tamâmen ayrılacağı zamânın ancak kıyâmet günü olduğunu beyân etmektedir.

Şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** âhirette kimleri cennete nâil kılıp sevaplara mazhar ederse onların haklı olduğunu ortaya çıkarmış olacak, kimleri de cehenneme ve azâba dûçâr kılarsa onların da dünyâda iken yanlış inançlara ve bozuk amellere sâhip olduklarını açıklamış olacaktır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarına çok nîmetler vermiş, onları kıymetli yerlere iskân etmiş, türlü türlü güzelliklere mazhar kılmış ve bütün hayırları onlar hakkında işletmiştir.

Lâkin onlar bütün bu nîmetlere nankörlükle mukâbelede bulunup azgınlık ve düşmanlıkta ısrarcı olunca bu sefer onlara en kötü azapları tattırmış ve açtığı ikram kapılarını kapatmıştır.

İşte vifâk (Allâh-u Te'âlâ'ya uyum) yolundan sapıp şikāk (karşı duruş) cânibine meyledenin cezâsı budur.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullarına türlü türlü nîmetler ihsân eder, sonra onlara Kendisini tanıtan bir kişi irsâl eder (gönderir).

Onlar o kişiye tâbi olmayıp ihtilâf çıkarırlarsa o zaman şükredenle şükretmeyen biribirinden ayrılır. **Allâh-u Te'âlâ** da nîmetlerini değiştirir.

Artık ondan sonra tasdik edip nasîhat dinleyen ve tâbi olan kişileri Zât'ına kavuşturur, inkârcıları ve bidatçıları (Allâh-u Te'âlâ adına uyduranları) ise uzaklaştırır.

﴿ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (94)

(فَإِنْ كُنْتَ) **Eğer olduysan,** nerede? (فِي شَكٍّ) **en ufak bir şüphe içerisinde,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (أَنْزَلْنَا) **Biz indirdik,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** (فَاسْأَلْ) **o halde sor,** kime? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (يَقْرَءُونَ) **okuyorlar,** neyi? (الْكِتَابَ) **o kitap**(lar)ı, kimden önce? (مِنْ قَبْلِكَ) **senden önce,** (لَقَدْ جَاءَ) **andolsun ki elbette muhakkak geldi,** kime? (كَ) **sana,** ne? (الْحَقُّ) **o hak,** kim tarafından? (مِنْ رَبِّكَ) **Rabbin tarafından,** (فَلَا تَكُونَنَّ) **artık sakın ha sen olma,** kimlerden? (مِنَ الْمُمْتَرِينَ) **şüpheye düşenlerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Rasûlüm!) **Sana** (Firavun ve kavminin kıssalarıyla, İsrâiloğullarının târihçeleri hakkında) **indirmiş olduğumuz şeylerden** (farz-ı muhal) **en ufak bir şüphe içinde bulunuyorsan, haydi senden önce** (İlâhî) **kitap**(ları) **okumakta olan o kimselere sor. Andolsun ki;** (gerçek oluşu hiçbir tereddüt taşımayan) **o hak, Rabbin tarafından muhakkak sana gelmiştir. Artık sakın ha sen şüpheye düşenlerden olma."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Firavun**'un elinden kurtulduktan sonra Tevrât'a kavuşuncaya kadar İsrâîloğullarının huzurlu bir şekilde ihtilafsız yaşadıklarını ama kendilerine ilim geldikten sonra ihtilâfa düştüklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâb edip aslında ümmetini kastederek, İslâm'ın hak oluşunda şüphe edenlerin, kendilerinden önce geçen Ehl-i Kitâb'tan Müslüman olanlara sorup **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderileceğinin önceden bildirildiğini öğrenebileceklerini beyân etmiştir.

"Mâtürîdî, Vâhidî, Beğavî, İbnü'l-Cevzî, İbnü Atıyye, Kurtubî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin te'vîli husûsunda dört kavil vardır:

Birinci kavil: "Eğer şüphedeysen" hitâbı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e âit olmakla berâber maksat kendisi değil, şüphe eden diğer kimselerdir.

Âyet: 94

Nitekim on âyet sonra gelecek olan âyet-i kerîmede:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ﴾

"Ey insanlar: 'Eğer siz benim dînimden bir şüphe içinde bulunuyorsanız, işte ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam' de!" *(Yûnus Sûresi:104)* buyrulmuş olması bunu açıkça beyân etmektedir. Yine böylece:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾

"Ey Nebî! Allâh'tan hakkıyla sakın (ve müşriklere karşı da olsa verdiğin sözü bozma)**!** (Ama seni şirke dâvet eden) **o kâfirlere ve münâfıklara itaat etme!"** âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* muhâtap alındıysa da ümmeti kastedilmiştir.

Nitekim bir sonraki âyet-i kerîmede: "Senin yaptıkların" buyrulmamış, lâkin: (إِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا) **"Gerçekten Allâh yapmakta olduklarınızdan dâimâ haberdâr olmuştur."** *(el-Ahzâb Sûresi:1-2)* buyrularak ümmetin kastedildiği açıklanmıştır.

(Hicrî üçüncü asrın müfessirlerinden olan) **Kutebî** (İbni Kuteybe) *(Rahimehullâh)* da bu hususta bazı deliller açıkladıktan sonra şöyle demiştir: "Bu âyet-i celîle: (وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ) **"Senden önce göndermiş olduğumuz rasüllerimize sor ki; Biz Rahmân'dan başka, kendilerine tapılmakta olan ilâhlar**(a ibâdeti meşrû) **kılmış mıyız?"** *(ez-Zühruf Sûresi:45)* kavl-i şerîfine benzemektedir.

Nitekim orada da hitap **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit ise de maksat müşriklerdir. Zîrâ geçmiş peygamberlere şirk hakkında müsaade edilip edilmediğini sormasının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emredildiğini düşünmek akla ziyan bir husus olduğuna göre burada da kendisinin kastedilmediği âşikârdır." *(Te'vîl-ü müşkili'l-Kur'ân, sh:269-270)*

Mâtürîdî ve Hâzin *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i celîlede geçen hitâb **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit görülüyorsa da maksat diğer insanlardır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine indirdiği vahiyler husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şüphe etmesi ihtimal dâhilinde değildir. Nitekim:

﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ﴾

"Rabbin kesinkes emir buyurdu ki; Kendisinden başkasına tapmayacaksınız, ana-babaya da tam bir iyilikle (davranacaksınız)**!** (Ey insan!) **Ya gerçekten o ikisinden biri yâhut her ikisi senin yanında ihtiyarlığa ulaşırsa, sakın onlara**(, rahatsızlık ifâde eden)**: 'Öf!'** (sözünü) **bile deme"** *(el-İsrâ Sûresi:23)* âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne-babasının hayatta olmadığı mâlum iken bu hitaptan kendisinin kastedildiği söylenemeyeceği gibi burada da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân'dan şüphe içinde olduğu söylenemez.

Peşi sıra gelen: **"Sana indirdiğimiz"** cümle-i celîlesi de bu hitâbın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahsîsini iktizâ etmez. Zîrâ ona indirilen aynı zamanda ümmetine de indirilmiş olmaktadır. Nitekim:

﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

"Rabbinizden size indirilmiş olan şeye(; Kur'ân ve Sünnet'e) **hakkıyla uyun"** *(el-A'râf Sûresi:3)* kavl-i şerîfi bu hakîkati beyân etmektedir.

Şu bilinsin ki; şart mânâsı ifâde eden (إِنْ) harfi, peşinde gelen şartın vukûuna delâlet etmez. Hattâ ekseriyetle vukûu tahakkuk etmeyen konularda kullanılır, daha da ötesi aklen vukûu muhal olan şeylerde bile isti'mâl edilmektedir. Nitekim:

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾

"(Habîbim! Allâh'ın kızları inancıyla meleklere tapan o kâfirlere)**: 'Rahmân'a âit** (faraza) **bir çocuk bulunsaydı, işte** (ona) **tapanların ilki benim!** (Ama böyle bir şey söz konusu değil, siz bunu nereden uyduruyorsunuz?)**' dedi."** *(ez-Zühruf Sûresi:81)* kavl-i şerîfinde bu durum açıkça görülmektedir, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın çocuğu olması muhaldir.

Yine böylece: (لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ) **"**(Ey peygamberim!) **Yemin olsun;** (faraza Allâh-u Te'âlâ'ya herhangi bir şeyi) **ortak koşacak olursan, elbette** (evvelce yapmış olduğun bunca güzel) **amelin mutlaka boşa gider"** *(ez-Zümer Sûresi:65)* kavl-i şerîfi de buna örnek teşkil eder.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den şirk sudûr etmesi imkânsızdır. İşte bu âyet-i kerîmede de şart harfinin peşine zikredilen **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şüphede olma hâli" muhal şeylerden sayılmıştır.

Dolayısıyla şüphesini gidermek için geçmiş ümmetten Müslüman olan âlimlere sorması emredilen kişilerden maksat kendisi değil ümmetidir.

Âyet: 94

Zâten bundan dolayıdır ki **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Bize ulaşan rivâyete göre bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: ﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا أَشُكُّ، وَلَا أَسْأَلُ.»

"Şüphe etmiyorum, kimseye de sormam" *(Abdurrezzâk, el-Musannef, no:10211, 6/125; et-Tefsîr:2/298; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/288; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/288; ez-Ziyâ, el-Muhtâra:10/91; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/177; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/402)* buyurdu" demiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu hususta: "Vallâhi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir an bile şüphe içinde olmadı, Ehl-i Kitaptan hiçbirine de bu hususta bir şey sormadı" demiştir. *(Sa'îd ibnü Mansûr, es-Sünen, no:1076, 1077; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/288, 289; İbnü Ebî Hâtim, no:10583, 6/1986; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/177)*

Mâtürîdî vesâir selef müfessirlerinin zikrettikleri bu birinci görüş, Ehl-i Sünnet müfessirlerinin ve ulemânın cumhûru tarafından kabûle şâyân görüldüğü için diğer onlarca tefsirin ismini zikretmeye hâcet duymadık.

İkinci kavil: Burada bir (قُلْ) kelimesi mahzûf olup hitap ise kâfir insana yöneliktir. Nitekim (Hicrî dördüncü asır müfessirlerinden olan) **Ebû Ömer Muhammed ez-Zâhid** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İki imamı yani **Sa'leb** ve **Müberrid**'i bu âyet-i kerîmeye: 'Yâ **Muhammed**! Kâfir kimseye Bizim adımıza: -Sana indirdiğimizden şüphe içindeysen senden önce kitap okuyanlara sor- de' şeklinde mânâ verirlerken işittim ki bu: 'Ey puta tapan! Eğer sen Kur'ân'dan şüphede isen, senden önce kitap okuyup da sonra Müslüman olan **Abdullâh ibni Selâm** ve emsâli Yahudilere sor' demektir.

Zîrâ puta tapanlar, kitap ehli oldukları için Yahudilerin kendilerinden daha ziyâde ilim sâhibi olduklarını ikrâr etmekteydiler. İşte bu mânâya göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara, kendilerinden daha âlim olduğunu kabul ettikleri kimselere: '**Allâh Mûsâ**'dan sonra bir rasül gönderdi mi?' diye sormaları için çağrıda bulunmuş olmaktadır. *(Ebû Ömer Muhammed ez-Zâhid, Yâkûtetü's-sırât, sh:258-259)*

Dolayısıyla **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile burada: (يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ) **"Ey** (dirilmeyi inkâr eden) **insan! O** (sayısız nîmetlerle sana ikramda bulunmuş) **Kerîm olan Rabbine karşı seni aldatmış olan şey nedir?"** *(el-İnfitâr Sûresi:6)* kavl-i şerîfinde olduğu gibi, şüphe içinde olan her bir insan tek başına muhâtap alınmış olmaktadır ki **Kur'ân-ı Kerîm**'de bunun emsâli çoktur.

Üçüncü kavil: **Hasen-i Basrî** ve **Hüseyn ibni Fazl** gibi âlimler ise bu âyet-i celîlenin başındaki "İn" harfini şart için değil de nefy için kabul etmişlerdir ki buna göre mânâ: "Sen zâten şüphe içinde aslâ olmadın, bundan dolayı Biz sana Ehl-i Kitaptan Müslüman olan âlimlere sormanı emretmiyoruz, lâkin ölülerin diriltildiğini gözüyle görerek **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*-ın yakîni (görür gibi îmânı) arttığı gibi sen de onlara sorarsan yakînin ziyâde olur" şeklinde anlaşılır. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:13/725-726; ez-Zeccâc, Me'âni'l-Kur'ân:3/33; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/175; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/63)*

"Beyzâvî ve ***Nesefî"*** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede şu hususta büyük bir tenbih bulunmaktadır ki; dînî bir mesele hakkında içine şüphe ârız olan kişinin o şüpheyi izâle edecek ilim ehline mürâcaat etmesi lâzımdır. Hattâ bu cümle-i celîlede geçen: (فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ) **"Fâ-i cezâiyye"**nin tâkip mânâsını ifâde ettiği mülâhaza edilince bu hususta hiçbir ihmal ve geciktirme yapılmadan hemen âlimlere danışılması gerektiği anlaşılmaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ) **"(İlâhî) kitap**(ları) **okumakta olan o kimselere sor"** kavl-i şerîfinde zikredilen kimselerden maksat; **Abdullâh ibni Selâm** *(Radıyallâhu Anh)* gibi Yahûdîlerin en büyük âlimi ve **Temîm-i Dârî** *(Radıyallâhu Anh)* gibi Hristiyanların en büyük râhibi olup sonra İslâm'ın hak olduğunu anlayarak Müslüman olan kimselerdir ki İslâm'dan şüphe içinde olanlara bu zatlara sormaları bu cümle ile emredilmiştir.

Gerçi **Mevlâ Te'âlâ**'nın: (يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ) **"Yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini**(n açık târifini) **yazılı olarak buluyorlar"** *(el-A'râf Sûresi:157)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; Kitâb ehli olan kimseler, özellikle de âlimler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün evsâfını kitaplarında yazılı bulmaktaydılar.

İnatları yüzünden ekseriyetin bu hakîkati gizleyecekleri düşünülse de îmân edenlerin bu şâhitliği gizlemeleri düşünülemeyeceğinden bu âyet-i kerîmede özellikle onlara sorulması emredilmiştir ki bu mânâ **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilmiştir. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/83-84; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/294)*

Dahhâk *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimler burada geçen Ehl-i kitaptan maksadın genel manada doğru konuşan âlimler olduğunu söylemişlerse de, Müslüman olmayanın doğru konuşacağına hiçbir zaman kesinlikle güvenilemeyeceğinden, bu mânâ da gerideki görüşe rücû eder.

Âyet: 94

Cümle-i celîlede geçen: (الْكِتَابَ) lafzı müfred ise de burada cins kastedildiğinden Tevrât'a da, İncîl'e de şâmildir. Zâten cemî lafzıyla **"el-Kütüb"** şeklinde kıraat eden âlimler de olmuştur. *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/177)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ) **"Andolsun ki; o hak, Rabbin tarafından muhakkak sana gelmiştir"** kavl-i şerîfinde geçen **"Hakk"** kelimesi lügat mânâsı îtibâriyle: "Gerçek olduğunda hiç şüphe bulunmayan âşikâr hakîkat" mânâsına gelmekte olup burada maksat: "İslâm", "Kur'ân", "Nübüvvet" yâhut "Kat'î deliller" şeklinde birkaç kavil üzere tefsîr edilmişse de hepsinin mânâsı aynı yere rücû etmektedir.

Şu bilinsin ki; cümle-i celîlenin sonunda (مِنْ رَبِّكَ) kavli getirilerek insana: "Bu hak din sana Rabbinden yâni bütün işlerini yoluna koymakla kāim olan ve senin bedenini terbiye ettiği gibi rûhunu da yetiştirmek murâd eden ilâhından geldi. Artık sen o yüce Rabbinin maddî terbiye vâsıtalarından istifâde etmeye muhtaç olduğunu çok iyi bilip onlardan yararlandığın gibi, mânevî terbiyen için inzâl buyurduğu Kitâbının âyetlerine îmân edip hükümlerini tatbik ederek de ebedî âhiretini kazanmaya bak" şeklinde nasîhatta bulunulmuştur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ) **"Artık sakın ha sen şüpheye düşenlerden olma"** kavl-i şerîfinde de geride zikredildiği üzere muhâtaptan maksat; İslâm'ın hak oluşunda şüphesi olan insandır.

Cümle-i celîlede geçen: (الْمُمْتَرِينَ) kelimesi; "İmtirâ" masdarından alınmıştır ki bunun mânâsı: "Şek ve tereddüt" demektir. Şüphe içinde olanın hâli inkâr edenin durumundan daha hafif olduğundan dolayı insan ilk başta şüphecilikten nehyedilmiş, bir sonraki âyet-i kerîmede ise durumu daha zor olan inkârcılardan olması yasaklanmıştır.

Şu bilinsin ki; şüphecilik çok büyük bir illettir. Zîrâ insanı bir meselede kararsız bırakarak rahatsız eder. Ancak bu durum vesveseden farklı bir şeydir. Çünkü şüphe sâhibi bunu dillendirir, dolayısıyla inanılması zarûrî şeyler konusunda şüphe açıklayan bu kişi Müslüman olamaz. Nitekim:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾

"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allâh'a ve Rasûlüne (gerçekten) **îmân etmişlerdir, sonra da** (biraz olsun) **şüpheye düşmemişlerdir"** *(el-Hucurât Sûresi:15)* kavl-i şerîfi şüphe etmemeyi îmânın şartı olarak zikretmiştir.

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْمِرَاءُ فِي الْقُرْاٰنِ كُفْرٌ.»

"Kur'ân(ın bir âyeti ve hükmü) **hakkında şüphe etmek kâfirliktir"** *(Ebû Dâvûd, es-Sünne:5, no:4603, 4/1972* buyurmuştur.

Vesvese sâhibi ise gerçek mânâda mümin olduğundan kalbine gelen bâtıl görüşü aslâ dillendirmez. Çünkü îmânı buna mâni olur. Bundan dolayı **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sahâbeden bâzıları gelip: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz içimizde öyle şeyler buluyoruz ki, onları söylemek bize çok büyük (ve ağır) geliyor" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلُوهُ: إِنَّا نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا مَا يَتَعَاظَمُ أَحَدُنَا أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، قَالَ: «أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟» قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: «ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ!»

"Demek siz öyle bir şey hissettiniz, öyle mi?" diye sormuş, onlar: "Evet" deyince: **"İşte o, açık seçik îmandır"** diye cevap buyurmuştur. *(Müslim, el-Îmân:60, no:340, 1/363; Ebû Dâvûd, el-Edeb:118, no:5111, 4/2176; İbnü Ebî Âsım, es-Sünne, no:654, 657, 662)*

Tabî ki burada vesvesenin kendisinin îmanla eşdeğer olduğu gibi bir mânâ anlaşılmamalıdır. Zîrâ şeytanın fiilinden kaynaklanan vesvesenin îmâna muâdil olduğu düşünülemez. Ancak maksat: "Şeytanın kalbinize attığı bozuk fikirleri kabul etmenize ve dillendirmenize mâni olan şey hâlis îmânınızdır ki o sâyede şeytanın dürtüleri kalbinize yerleşmeyip vesveseden ibâret kalmakta sonra da kaybolup gitmektedir" demektir.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine gelerek: "İçime öyle şeyler geliyor ki onları konuşacağıma (yanıp) kül olmayı tercih ederim" diyen bir sahâbinin bu durumuna sevinerek üç kere tekbir getirdikten sonra:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ.»

"Şeytanın hîlesini vesveseye döndür(üp öylece terk ed)**en** (ve sizi dinden çıkaracak laflar söyletmesine mâni olan) **Allâh'a hamdolsun"** *(Ebû Dâvûd, el-Edeb:118, no:5112, 4/2176-77)* buyurmuştur.

Âyet: 94

Tabî ki vesvese hâli insanı rahatsız edeceğinden bundan kurtulmak için bâzı duâlar öğretilmiştir. Birçok insanın sıkıntı çekmesine sebep olan bu vesvesenin giderilmesi için burada yeri gelmişken birkaç rivâyet zikredelim:

Genel Mânâda Vesvese İçin Okunacak Dualar

Allâh-u Te'âlâ:

﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"Eğer şeytandan en ufak bir vesvese gerçekten sana gelip çatarsa, (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a hakkıyla sığın!**

Şüphesiz ki O, (sana eziyet edenlerin sözlerini ve senin sığınmalarını hakkıyla işiten) **Semî' de,** (şeytanın vesveselerini ve senin iyi niyetini çok iyi bilen) **Alîm de ancak O'dur!"** *(Fussilet Sûresi:36)* buyurduğuna göre şeytan dürtülerine karşı yapılacak şeylerin en güzeli **Allâh-u Te'âlâ**'nın bize öğrettiği sığınma sîğasıdır ki bunun da en güzel şekli on kere **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmaktır. Nitekim **Hazret-i Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَكَّلَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِهِ مَلَكًا يَذُبُّ عَنْهُ الشَّيْطَانَ كَمَا يَذُبُّ أَحَدُكُمُ الْغَرِيبَ مِنَ الْإِبِلِ عَنِ الْحَوْضِ.»

"Her kim günde on kere:

«أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

'Kovulmuş şeytandan Allâh'a sığınırım' diyerek (şeytandan) **Allâh-u Te'âlâ'ya sığınırsa, sizin biriniz yabancı deveyi havuzundan kovduğu gibi, Allâh-u Te'âlâ da şeytanı ondan uzaklaştıran bir meleği o kimse için görevlendirir."** *(ed-Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs:3/603, 5890; Ebû Temmâm, el-Fevâid, no:834, 1/327)* hadîs-i şerîfi de bu manâyı kuvvetlendirmektedir.

Ebû Hüreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَزَالُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يُقَالَ هٰذَا: خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ، فَمَنْ خَلَقَ اللهَ؟ فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا، فَلْيَقُلْ: اٰمَنْتُ بِاللهِ.»

"İnsanlar birbirlerine soru sormaya devâm edecek ve hatta: 'Allâh mahlûkātı yarattı, (peki) **Allâh'ı kim yarattı?!' bile diyeceklerdir. Her kim kendisinde bundan bir şey bulursa** (bu duruma gelirse) **üç kere:**

«اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ.»

'Ben Allâh'a îmân ettim' desin. (Hiç şüphesiz ki bu hal kendisinden kaybolacaktır)." *(Müslim, el-Îmân:60, no:134, 1/19; İbnü's-Sünnî, Amelü'l-yevmi ve'l-leyle, no:625, 3/204; en-Nevevî, el-Ezkâr, Ezkâr ve'd-de'avât:17, sh:114)*

Osmân ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَقِرَاءَتِي يَلْبِسُهَا عَلَيَّ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ مِنْهُ، وَاتْفِلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلَاثًا.» قَالَ: فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللّٰهُ عَنِّي.

"Bir kere ben **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: 'Yâ **Rasûlellâh**! Şeytan benimle namazımın ve kırâatimin (namazdaki okuyuşumun) arasına girip, namazımı karıştırıyor' dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **'İşte bu şeytandır ki ona 'Hınzeb' denilir. Onu hissettiğin zaman Allâh'a sığın ve sol tarafına üç defâ tükür'** buyurdu. Ben de bunu yaptım ve **Allâh-u Te'âlâ** bunu (vesvese hissini) benden giderdi." *(Müslim, es-Selâm:25, no:2203, 4/1728-29; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:24067, 7/419; el-Hâkim, el-Müstedrek, no:7514, 4/244; en-Nevevî, el-Ezkâr, sh:113)*

Ebû Dâvûd'un tahrîcine göre; **Ebû Zümeyl** *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya: "İçime öyle bir şey geliyor ki onu söyleyemem" diye şikâyette bulununca o kendisine: "Şüphe ile alâkalı bir şey mi?" diye sormuş, **Ebû Zümeyl** gülünce **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bundan kimse kurtulamadı ki (sen kurtulasın)! İçinde böyle bir şey hissedersen (bunun izâlesi için Hadîd Sûresinin 3. âyeti olan):

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

(kavl-i şerîfini) oku" dedi. *(Ebû Dâvûd, el-Edeb:118, no:5110, 4/2176; İbnü Ebî Hâtim, no:10582, 6/1985; en-Nevevî, el-Ezkâr, Ezkâr ve'd-de'avât:17, sh:114)*

Bu rivâyette bu âyet-i kerîmenin kaç kere okunacağının zikredilmemesi bir kere dahî okunabileceğini ifâde etmekteyse de bâzı vesveseler kolayca zâil olmayacağından âyet-i kerîmenin tekrar tekrar okunması îcâb edebilir.

Âyet: 94

Zâten bu âyet-i kerîme genel mânâda hâcetlerin husûlü için tavsiye edilmiştir.

Nitekim ***"Rûhu'l-Beyan Tefsîri"***nde **İmâm Zerrûk** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre: "Her kim iki rekât hâcet namazı kıldıktan sonra bu âyet-i kerîmeyi kırk beş kere tekrar ederse isteği ne olursa olsun kendisi için hâsıl olur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:9/350)*

Dolayısıyla vesveseden kurtulmak isteyen kimsenin bu rivâyetle amel etmesi daha münâsip olur.

Mevlânâ Hâlid *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"Vesveseye mübtelâ olan kişi **Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî** *(Rahimehullâh)* dan rivâyet olunan:

«سُبْحَانَ اللهِ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ.» ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۞ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللهِ بِعَزِيزٍ﴾

zikrini okumalıdır. Bu Fakir bunu tecrübe etti, bu zararın bir lahzada savuşturulmasına bu zikri iksir (tesirli ilaç) buldum." *(Şerîf Ahmed ibnü Alî, Risâle-i Hâlidiyye Tercemesi, sh:32-33, 1257 baskısı)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; husûsî kulların sıfatı, kendilerini ve mânevî hallerini dâimâ küçük görme nazarı ile mülâhaza etmektir. Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîmede:

"Sen edep ehlinin sıfatını takınarak (tevâzu yaparak) sana bahşettiğimiz makamları büyük görmüyorsan, senden önce gönderdiklerimize: 'Hiçbir kimseyi senin menzilene ulaştırmış mıyız? Sana verdiğimiz husûsiyetleri başka birine ihsân etmiş miyiz?' diye bir sor bakalım!" şeklinde hitap edilmiştir.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallâc-ı Mansûr'un arkadaşlarından olan, vefâtı:309/922) **İbni Atâ** *(Kaddesellâhü Esrârahüm)* bu âyet-i celîleye:

"Yâ **Muhammed**! Eğer senin, Bizim sana verdiğimiz fazîlet ve şerefler hakkında bir tereddüdün varsa senden önceki kitapları okumuş olanlara sor ki, kendi kitaplarında senin sıfatlarını ve fazîletlerini nasıl buldular?" şeklinde mânâ vermiştir.

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredilen:

"Habîbim! Peygamberlerin sonuncusu olmak, ümmetinin en hayırlı ümmet oluşu ve **Makām-ı Mahmûd**'a nâiliyyet gibi hiçbir beşerin hâtırından dahî geçmedik mevhibe-i seniyyelerin ve mertebe-i aliyyelerin sana verildiği husûsunda en ufak bir tereddüdün varsa geçmiş Ehl-i Kitâb'a sor!

Çünkü Biz kütüb-ü münzelede senin şânının büyüklüğü, kadrinin yüceliği ve mânevî saltanatının ululuğu hakkında bir kısım mâlûmât beyân ettik" şeklindeki mânâ da **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*nun te'vîlini beyân ve teyid eder mâhiyettedir.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bir kul ihsân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi ibâdet etme) makāmına dâhil olup müşâhede ve ayân mertebelerine ulaşarak bu âlemi hissetmekten geçkinlik hâline ulaşmadığı sürece evhamdan, şekten, şüpheden ve vesveseden kurtulamaz.

Bu makamları kazanması ise, tarîkata sülûk ederek hakîkat makāmına ulaşan ve bu sâyede evhamdan ve şüpheden kurtulan hattâ **Kur'ân-ı Kerîm**'in müteşâbihâtının te'vîline vâkıf olan mârifet ehli zâtların sohbetine bağlıdır. İşte böyle zâtlar ile bir saat oturmak yıllarca ibâdete denk olur.

Nitekim eserde:

«تَعَلَّمُوا الْيَقِينَ بِمُجَالَسَةِ أَهْلِ الْيَقِينِ.»

"Yakîn (şüphesiz inanç) **ehli** (olan evliyâullâh) **ile otur**(up kalk)**arak** (onların sohbetlerine katılarak) **yakîni öğreniniz"** *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/186; Hasen Hilmî, es-Sifru'l-esnâ, sh:98)* buyrulmuştur.

Âyet: 95

﴿ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (95)

(وَلَا تَكُونَنَّ) **Yine sakın ha sen olma,** kimlerden? (مِنَ الَّذِينَ) **o kimselerden ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِاٰيَاتِ اللّٰهِ) **Allâh'ın âyetlerini,** (فَتَكُونَ) **sonra olursun,** kimlerden? (مِنَ الْخَاسِرِينَ) **kaybedenlerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yine sakın ha sen Allâh'ın âyetleri(nden herhangi biri)**ni yalanlamış olan o kimselerden olmayasın! Sonra** (dünyâyı da, âhireti de) **kaybedenlerden olursun!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyla ümmetine İslâm'ın ve Kur'ân'ın hak olduğu husûsunda şüpheye düşenlerden olmamalarını emrettikten sonra burada **Allâh**'ın âyetlerini inkâr ederek hüsrâna düşenlerden olmamalarını emretmiştir.

Mâtürîdî, Beğavî ve **Kurtubî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; bir önceki âyet-i kerîmede zikrettiğimiz üzere, bu âyet-i kerîmedeki hitaptan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kastedilmemiştir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şüphe edenlerden yâhut **Allâh**'ın âyetlerini yalanlayarak hüsrâna uğrayanlardan olması düşünülemez. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/85)*

"Rûhu'l-beyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şüpheden mahfuz ve mâsum olduğu için burada ümmeti kastedilmiştir. Nitekim büyük bir pâdişah genel mânâda ordusunun tamâmını muhâtap almaz. Bilakis hitâbını ordularının başına emir tâyin ettiği kişiye yöneltir ki böylece fertlerin kaplerinde o emrin tesirinin daha güçlü olmasını hedefler. Burada da muhâtapların **Efendisi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitap tevcih edilmişse de aslında kastedilenler ümmetinin fertleridir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; tekzîb ve inkâr o kadar çirkin bir şeydir ki kendisinden sudûrunun mümkün olması tasavvur edilemeyecek bir zat dahî bundan nehyediliyorsa ya tekzîb ile muttasıf olması mümkün olabilen sâir insanların durumu nice olur? Aslında bu şiddetli nehiy ifâdesi ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi yollarına dönebileceği beklentisinde olan kâfirlerin tamahlarının tamâmen kesilmesi hedeflenmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Rûhu'l-beyân Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; Kur'ân gibi vahiy âyetleri olsun, mârifet-i ilâhiyye konuları gibi ilham âyetleri (ile tespit edilen tasavvuf ilmi) olsun, bunların her birerlerini tasdik etmek dînî kazançların en kârlılarındandır. Bunları inkâr etmek ise insan kazançlarının en zararlılarındandır. Bundan dolayı âriflerden biri:

"Bu ilimden nasîbi olmayanın sonunun kötü olacağından korkarım" demiştir ki onun kast ettiği ilim, keşfe dayalı vehbî ilimdir. Bu ilimden nasîbin en azı ise bu ilmin varlığını kabul edip, ehlini kabullenmektir. Bu ilmi inkâr edenlerin ukûbetinin en azı ise bu ilimden kendisine bir şey nasip edilmemesidir. Bu ilim sıddîkların ve mukarreblerin ilmidir. ***"İhyâu'l-ulûm"***da da *(1/19)* böylece zikredilmiştir. *(Bundan dolayı* ***Seyyidü't-tâife Cüneyd*** *(Kuddise Sirruhû):* ***"Bizim bu ilmimize inanmak velâyet-i suğrâdır -küçük velîliktir-"*** *demiştir. Bu hususstaki kaynaklar için bakınız: Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-kulûb:1/173)*

Şeyh-i Ekber (Muhyiddîn ibni Arabî) -Kuddise sirruhu'l-ethar- şöyle demiştir: "Nübüvvet ve velâyet ilmi aklın tavrının ötesindedir. Aklın kendi fikriyle bu ilme girmesi olacak şey değildir. Ancak bu ilmi özellikle hayâlî şüpheleri kendine gâlip gelmeyen aklı selîm kişiler kabul ederler. Lâkin bizi bağlayan şey şerî'atin nass ile beyân ettikleridir. Zîrâ sen de bilmektesin ki Eş'arî'nin delîli Mûtezilî birine göre şüphelidir, aksi de böylecedir. Bu yüzden aklı ve fikri ile bu işleri düşünen kişi bir tavır üzere kalamaz. Hattâ bir inançtan çıkıp tam zıttına bile gider. (Ancak kendisini âyet ve hadisle bağlayan kişi doğru bir inanç üzerinde istikrar eder.)" ***"Fütûhât-ı Mekkiyye"***de böylece zikredilmiştir! ***"Mesnevî"***de şöyle buyrulmuştur:

تَنْگْتَرْ آمَدْ خَيَالَاتْ اَزْ عَدَمْ زَانْ سَبَبْ بَاشَدْ خَيَالْ اَسْبَابِ غَمْ

"Hayaller, (hakîkatte var olduğu halde) **yokluk âlemin**(de olduğu zannedilen maddî ve mânevî âlemler)**e nispetle dardır.**
(Hayaller mevcutlara yetişemez! Nitekim şu anda mevcut olan cennet nîmetlerinin hayal bile edilemeyeceği bildirilmiştir.)

Onun için hayal, darlık ve sıkıntıya sebep olur.
(Sen hayal âleminden çık da Rabbinin vahyettiği hakîkatlere bak!)"

(Mevlânâ, Mesnevî, 1. Defter; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân, 4/81)

O halde mürîde lâzım olan; tevhîd yolunda son derece îtikat üzere olup çokça gayret etmektir ki böylece şekten, şüpheden ve taklitten kurtulup bu ikrârı sâyesinde inatçı inkârcıların ulaşamadığı makamlara vâsıl olabilsin!

Âyet: 96

﴿ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (96)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Şüphesiz o kimseler ki,** (حَقَّتْ) **hak oldu,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (كَلِمَةُ رَبِّكَ) **Rabbinin** (azap) **sözü,** onlar nedirler? (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmayacaklardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (kâfir olarak ölüp, cehennemde ebedî kalacaklarına dâir) **Rabbinin** (karârını ifâde eden) **sözü onlar aleyhinde hak olmuştur, şüphesiz ki onlar inanmayacaklardır."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i celîlelerde kullarına İslâm'dan şüphe içinde olanlardan ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini inkâr ederek iki cihanda hüsrâna uğrayanlardan olmamalarını emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede haklarında bedbahtlık karârı geçenlere bu tenbihlerin fayda vermeyeceğini beyân etmiştir ki aslında bu ve bir sonraki âyet-i kerîme kazâ ve kader sırrına işâret etmektedir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen **"Rabbinin kelimesi"**nden maksat:

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

"Andolsun ki; Rabbinin: 'Mutlaka cehennemi cinler ve insanlar(ın kâfir ve isyankârların)**dan topluca dolduracağım' kelimesi tamam oldu"** *(Hûd Sûresi:119)* kavl-i şerifinin bildirdiği hükümdür.

Diğer bir kavle göre ise bu kelimeden maksat:

﴿وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾

"Gerçekten de Biz (onların istediği gibi) **onlara melekleri indirseydik,** (babalarının diriltilmesi yönündeki isteklerini yerine getirmek üzere,) **ölüler**(i) **de** (diriltseydik ve onlar senin doğruluğun hakkında) **kendileriyle konuşsaydı ve** (uyarılarımızın doğruluğuna delâlet eden) **her şeyi karşılarına kefil olarak toplasaydık, Allâh'ın dilemesi dışında onlar îmân**

edecek değillerdi" *(el-En'âm Sûresi:111)* kavl-i şerîfindeki hükümdür ki buna göre **Allâh-u Te'âlâ** ezelde bir insanın sonunda kâfir olarak öleceğini bildiyse işte onun hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'nın: "Bu kişi îmân edemez. Elbette cehennemi onun (gibi olanlar)la dolduracağım" sözleri hak olmuş olur.

Bu âyet-i kerîmeler yanlış yorumlanarak: "Bir insan îmân etmek ister ve irâdesini o yönde kullanır ama **Allâh** onun îmânını istemez, o da îmân edemez" şeklinde bir mânâ çıkarılmamalıdır. Zîrâ burada geçen: **"Rabbinin kelimesi"** ifâdesinden birinci âyet-i kerîme (Hûd Sûresinin âyeti) kastedilirse o zaman mânâ: "Kâfirliği tercih ettiklerini bildiği için **Allâh-u Te'âlâ** her kimin ölene kadar îmân etmeyeceğini ve kâfir olarak öleceğini bildiyse o zaman onun hakkında cehennemlik karârı hak olmuştur ki artık o îmân edemez (çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın yanlış bilmesi düşünülemeyeceğinden artık o kişinin ölene kadar hür irâdesiyle îmân etmek istemeyeceği kesinleşmiştir)" demek olur. Yâni; hakkında cehennemliklerden olma karârı geçen bir kimse için vârid olan: **"Îmân edemez"** kavl-i şerîfi: "Ölene kadar îmân edemez" şeklinde tefsir edilir.

Ama eğer burada geçen: **"Kelime** (karar)**"** ifâdesinden En'âm Sûresi'nin âyet-i kerîmesindeki: **"Îmân edememe"** hükmü murâd edilirse o zaman mânâ: "Bir insan ne kadar mûcize görse de irâdesini kâfirlik yönünde kullandığı sürece îmân edemez (Allâh onu zorla îmân ettirmez)" demektir.

Nitekim: (مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ) **"Allâh kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir hidâyetçi yoktur"** *(el-A'râf Sûresi:186)* kavl-i şerîfi de: "Bir insan sapıklık yolunu tercih ettiği vakit **Allâh-u Te'âlâ** onu saptırır, artık onu başkası da hidâyet edemez" şeklinde anlaşılmalıdır.

Yine böylece: (وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) **"Zâten Allâh** (hidâyeti kabul etmekten kaçınarak kendilerini zarâra uğratan) **o zâlimler gürûhunu** (dünyâda hakkı anlayıp doğru delil getirmeye, âhirette de kurtuluşa) **hidâyet etmez."** *(el-Bakara Sûresi:258)* âyet-i celîlesi: "Zulmeden bir kavim o zâlimliği ihtiyâr (tercih) ettikleri sürece **Allâh** onları hidâyete erdirmez" mânâsındadır. Yoksa "Zulümden tevbe etmek isteseler bile **Allâh** yine de onları hidâyete erdirmez" demek değildir. Dolayısıyla; haklarında **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmansız ölecekleri karârı bulunan kişiler ebedî îmân edemezler, fakat bir vakte kadar kâfirliği tercih edeceklerini bildiği kişiler o vakte kadar îmân edemezlerse de daha sonra irâde ve kudretlerini hidâyeti bulma yönünde sarfettikleri zaman **Allâh-u Te'âlâ** da kendilerine îman yaratacağı için ancak o zaman îmân edebilirler. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/85)*

Âyet: 96

İmâm Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın bu beyânı çok açıklayıcı olmuştur. Görüldüğü üzere iki mânâda da **Allâh-u Te'âlâ**, kulunu hiçbir zaman Yüce Zât'ının irâdesi yönünde inanmaya cebretmemiş (zorlamamış), bilakis kulun irâdesini Kendi yaratmasına sebep kabul etmiş ve mecbur olmasa da îman ve inkâr hususlarında dâimâ kuluna onun istediğini yaratmak sûretiyle onu imtihana tâbi tutmuştur. Nitekim: (فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ) **"Ama onlar** (haktan) **kayınca Allâh da onların kalplerini kaydırdı"** *(es-Saff Sûresi:5)* kavl-i şerîfinin delâleti vechile, insan bâtıla meyletmedikçe **Allâh-u Te'âlâ** onun kalbini kaydırmaz. Bu hususta diğer bâzı mâlûmât için bu sûre-i celîlenin 33. âyet-i celîlesinin tefsîrine *(19/179-182)* mutlaka bakılmalıdır!

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen "Rabbinin kelimesi"nden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden zürriyetlerini çıkarıp onlardan rabliğini kabul ettiklerine dâir ahd-ü mîsâk aldığı (kālû belâ) **gün**(ün)de buyurmuş olduğu: "İşte bunlar cehennemliktir" kelimesi ve karârıdır.

Nitekim **Müslim ibni Yesâr el-Cühenî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a: **"Hani Rabbin Âdem**(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da), **onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almıştı"** *(el-A'râf Sûresi:172)* âyet-i kerîmesi sorulduğunda o şöyle dedi: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîme sorulurken işittiğimde o:

عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ اَلْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سُئِلَ عَنْ هٰذِهِ الْاٰيَةِ: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ اَلْاٰيَةَ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْهَا فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ خَلَقَ اٰدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ.» فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلَهُ النَّارَ.»

"Şüphesiz Allâh Âdem'i yarattı sonra yemîni (kudret sıfatı) **ile onun sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı da: 'Ben işte bunları**(n) **cennet için** (çalışacaklarını ezelî ilmimle bildim ve bunları oraya kavuşsunlar diye) **yarattım. Artık bunlar cennet ehlinin amellerini işlerler' buyurdu.**

Sonra yine sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı da: 'Ben işte bunları(n) **cehennem için** (çalışacaklarını ezelî ilmimle bildim ve bunları oraya kavuşsunlar diye) **yarattım. Artık bunlar cehennem ehlinin amellerini işlerler' buyurdu."** diye cevap verdi.

O zaman soran adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu durumda amel(in faydası) nerede (kaldı)?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allâh bir kulu**(n) **cennet için** (çalışacağını bilir de onu orası için) **yaratırsa, ona cennet ehlinin amellerini yaptırır, nihâyet o, cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür, Allâh-u Te'âlâ da onu cennete girdirir.**

Ama bir kulu(n) **cehennem için** (çalışacağını bilir de onu orası için) **yaratırsa ona cehennem ehlinin amellerini yaptırır, nihâyet o, cehennem ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür, Allâh-u Te'âlâ da onu cehenneme girdirir** (o yüzden sen sâlih amel işlemeye bak ki neresi için yaratıldığına dâir bir işâret ve müjde alabilesin)" buyurdu." *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/553-554; Mâlik, el-Muvatta':2/898-899; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:311, 1/399-400; el-Buhârî, et-Târîh:8/96; Ebû Dâvûd, es-Sünne: 17, no:4703, 2/639; et-Tirmizî, et-Tefsîr:8, no:3075, 5/266; en-Nesâî, el-Kübrâ, no:11190; İbnü Hıbbân, es-Sahîh, no:6166; el-Âcurrî, eş-Şerî'a, no:324; el-Hâkim, el-Müstedrek:1/27, 2/324, 544; el-Lâlekâî, no:990; el-Beyhakî, el-Esmâ, no:710; ez-Ziyâ, el-Muhtâra, no:289; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/365)*

Ancak bu gibi hadîs-i şerîfler insanın mükellef tutulduğu amellerde mecbur (zorlamaya tâbî tutulan biri) olduğuna delâlet etmez, bu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi vukûundan önce bildiğini ifâde eder ki, bu durumda **Allâh-u Te'âlâ**, mümin ve itâatkâr olacaklarını bildiği kimselere cennet ehlinin amellerini nasip ederek onları cennetlik kılmıştır.

Ama kimin Kendisinden başkasına tapacağını ve nefsinin hevâsına uyarak âyetlerini inkâr edeceğini bildiyse ona da cehennem amellerini kolay getirerek onu cehennemlik kılmıştır. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi, sıfat-ı müessire olmayıp sâdece sıfat-ı kâşifedir, yâni; bir şeyin nasıl olacağını önceden bilmesi, o şeyin öyle olmasına etki eden bir unsur olmayıp, yalnızca o şeyin öyle olacağını keşfeden bir vasıftır.

Bu hususta daha geniş mâlûmât; A'râf Sûresinin 179. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:15/128)* zikredilmiştir.

Âyet: 97

﴿ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (97)

(وَلَوْ جَاءَتْ) **Gelmiş olsa bile,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (كُلُّ آيَةٍ) **her bir âyet,** ne zamana kadar îman edemezler? (حَتّٰى يَرَوْا) **görünceye kadar,** neyi? (اَلْعَذَابَ) **azâbı,** öyle azap ki, (اَلْأَلِيمَ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Velev ki onlara her bir âyet (ve mûcize) **gelmiş olsun** (yine de îmân edemeyeceklerdir)**! Tâ ki onlar o çok acı verici azâbı görünceye kadar!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede haklarında azap karârı kesinleşen kimselere îman nasip olmayacağını açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede onların her mûcizeyi görseler de azâbı görmeden îmân etmeyeceklerini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Mazharî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîle akıllılar nezdinde kabûle şâyân olan açık seçik her mûcize gelse de haklarında azap karârı geçmiş olanların azâbı görünceye kadar îmân edemeyeceğini açıklamıştır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** onların îmânını murâd etmemiştir. Lâkin O'nun murâd etmemesi, bir kulun îman kazanmasını engellemek için değildir. Ancak bozuk isti'datlarının gerektirdiği kötü tercihlerinden sebep bunu murâd etmemiştir.

Ehl-i Sünnet'e göre; kulların bütün işleri **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bilinmektedir ve irâdesi dâhilindedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın ilmi ile irâdesi her zaman mütevâfıktırlar (uyumludurlar), aralarında muhâlefet (bir terslik) bulunması düşünülemez. **Allâh-u Subhânehû**'nun ilmi bir şeye tealluk ederken o şey haddi zâtında ne haldeyse ona göre tealluk eder.

Yâni bir şey gerçekte ne durumda ise onu o şekilde bilir; dolayısıyla iyiyi kötü bilmez, kötüyü de iyi bilmez! **Allâh-u Te'âlâ** ancak bildiklerini murâd eder ve ancak murâd ettiklerini takdir eder.

Dolayısıyla burada cebr (kullarını bir şey yapmaya zorlama hâli) olmadığı gibi, tefvîz (kulun kendi işini yaratmasını ona bırakmak) da yoktur. Lâkin ikisi arasındaki bir durum söz konusudur.

Yâni; yaratmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, kul bir şey yaratamaz. **Allâh-u Te'âlâ** râzı olmasa da imtihan hikmetine binâen kulların istediği bâzı kötülükleri de yaratır. Ama hiç kimseye mükellef tutulacağı herhangi bir inancı ve ameli zorla yaptırmaz. Lâkin imtihan hikmetine mebnî olarak kulun irâdesi ne yönde ise ona o şeyi yaratır.

Molla Gürânî *(Kuddise Sirruhû)* temel kâideleri şerhederken bu konuda üzerine daha fazla kelam edilemeyecek kadar tafsîlatlı bir açıklama yapmıştır ki buna göre: "Kul kendi seçimiyle mecbur kılınmıştır", yâni bir kul, hakkında yazılan amelleri mecbûren yapacaktır ama kendisi neleri tercih ettiyse **Allâh-u Te'âlâ** ona onları yazmıştır. Dolayısıyla insan aslında kendi irâdesiyle kendini bağlamıştır.

Yine böylece; "Her kulun (hayra veyâ şerre kullanmaya yönelik) isti'dâdı (kâbiliyeti) vardır ve bu mec'ûl (etki altında kılınmış) değildir", yâni **Allâh-u Te'âlâ** ezelî ilminde bir kulunun yaratıldıktan sonra neler yapacağını seyrederken ona bir irâde vermiştir, ancak onun bu irâdesini ne yönde kullanacağı husûsunda kendisini etki altında bırakmamış bilakis onun hiçbir tesir altında kalmaksızın îmânı mı kâfirliği mi, hayrı mı şerri mi seçtiğini seyretmiş, bunu böylece ezelde bilmiş sonra yarattığı Levh-i Mahfûz'a her şeyi o ezelî ilmi doğrultusunda kaydetmiştir.

Dolayısıyla Levh-i Mahfuz'da kimin kâfir olarak öleceği yazılmış ve meleklere bildirilmişse artık o kişi istediği her mûcizeyi görse bile îmân edemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** yanlış bilmez ve bildiği de başka türlü gerçekleşmez! *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 11/296)*

İşte bu îzahtan anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, îmân etmeyeceklerini bildiği kimseler hakkındaki kâfirlik karârı bozulmaz ve onlar ne kadar mûcize görseler de îmân edemezler. Çünkü onların îmân etmemesinin asıl sebebi **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesinin, onların îmanı yönünde tecellî etmesidir ki bu da mevcut değildir. Niçin mevcut değildir? Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** ezelî ilminde onların kendi irâdelerini îmân etme yönünde kullanmayacaklarını bilmiştir. Niçin böyle bilmiştir? Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onların ölüme kadar hür irâdelerini ne yönde kullanacaklarını ezelî olan hatâsız ilmiyle tâkip etmiş, onlar ise hiçbir zaman irâdelerini îman etme yönünde kullanmamışlardır da onun için böyle bilmiştir.

Âyet: 97

Eğer onların, sonradan îmânı murâd edecekleri ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın bunu önceden bilemeyeceği farz-ı muhâl varsayılacak olursa, zâten böyle bir düşünce **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bir cehâlet vuku bulacağı ihtimâlini düşünmek olur ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın hatâsız ilmi ile kulların yanılma ihtimâli olan ilimlerini bir tutarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı şirk koşmak olur. Nitekim böyle bir düşüncenin insanı dinden çıkaracağı îzâha muhtaç değildir.

Demek ki aslında onların îmansız ölmelerinin yegâne sebebi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmanlarını irâde buyurmaması değil, onların kendi irâdelerini bu yönde kullanmayacak olmalarıdır.

Zâten bu noktada "**Allâh-u Te'âlâ** onların îmân etmeyeceklerini ezelde nasıl bildi?" diyecek kadar câhil olan ve hattâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın yanılmaz sonsuz ilmini inkâr ederek kâfir olan kimseler, suallerine cevap verilmek üzere muhâtap alınacak durumda değillerdir. Dolayısıyla bu îzah **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde, her şeyi olmadan önce doğru bildiğine inanan her Müslüman için yeterli gelecek niteliktedir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ) **"Tâ ki onlar o çok acı verici azâbı görünceye kadar"** kavl-i şerîfi, **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; onların can yakıcı azâbı gördüklerinde îmân edeceklerini fakat bu îmanlarının fayda vermeyeceğini beyân etmektedir.

Nitekim **Firavun** ve adamları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ne kadar mûcizelerini gördülerse de îmân etmemişler, ancak **Firavun** boğulurken: "Ben de îmân ettim" demiştir, ama bu sözü kendisine fayda vermemiştir.

İşte böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Senin kavmin içerisinde bulunan putperestlerden hangileri hakkında cehennem karârı alındıysa onlar da sana îmân etmeyecekler, ancak azâbı gördüklerinde inanacaklar ama o zaman îmanları kendilerine menfaat sağlamayacaktır" buyrulmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; ruhları **Allâh-u Te'âlâ**'dan yüz çevirip dünyâyı tercih eden kâfirler ne kadar âyet ve mûcize görseler de kendilerini korkutan ve harekete geçiren elemli azâbı görmeden îmân edemezler. Zîrâ kâfirliğin getirdiği tabiat, insanın etrâfıyla ilişkilerini aklıyla değil de hisleriyle düzenlemesini iktizâ eder.

Meselâ; (اَلْحَمْوُ الْمَوْتُ) **"Kayın**(ın, kardeşinin eşinin yanına girmesi diğerlerine göre daha kolay ve müsâmahalı olduğundan) **ölüm** (gibi helâk olma sebebi)**dir."** *(el-Buhârî, en-Nikâh:110, no:4934, 5/2005; Müslim, no:2175)* hadîs-i şerîfinde buyrulduğu vechile; şerî'at, kayını ölüm kadar tehlikeli sayıp insana, eşini erkek kardeşiyle oturup kalkmaktan men etmesini emretmişken, bu hükümleri inkâr eden yâhut gevşekten alan bir insan, hânesinde hiyânet vukû buluncaya kadar (eşinin erkek kardeşiyle ilişkisini tespit edene kadar) dînin kâidelerine yakînen inanmaz.

Tabî ki bu durum her zaman hattâ çoğu zaman yaşanmayabilir. Lâkin İslâmiyet, hükümleri en kötü niyetli insanı baz alarak tâyin etmek sûretiyle bu durumun bir tek âilede dahî yaşanmamasını hedeflemektedir.

Yine böylece; fâizli muâmelelere giren kişi bütün malının telef olduğunu ve bunun acıklı netîcelerini gördüğünde ancak o zaman:

﴿يَمْحَقُ اللهُ الرِّبَا﴾

"Allâh fâiz (karışan her türlü muâmelenin bereketin)**i yok etmektedir"** *(el-Bakara Sûresi:276)* âyetine gerçek mânâda îmân eder. Çünkü kâfirlerin ve fâsıkların olaylara bakışı tamâmen hissîdir (duygusaldır).

Ama îmanlı kişi tüm hâdiseler hakkında aklını kullanarak, kötü sonuçlara ulaşmadan netîceleri görür ve ona göre tedbirini alır. Zâten akıllı kişi ancak vukûundan önce işler için tedbir alan kişidir. Hâdise vukû bulduğunda kurtulmaya çalışana da aklı kıt derler. Ne vukûundan önce, ne meydana gelirken, ne de vukûundan sonra hiçbir şeyi düzeltmek için gayret edemeyen ise tamâmen âciz ve akılsız biridir.

Nitekim **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ.»

"Akıllı kişi nefsini hesâba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. (Zekâsı kıt olan) **âciz kimse ise nefsini arzusuna uyduran,** (kötü ameller işlediği halde) **yine de**(: 'O beni affeder ve mükâfatlandırır' diye) **Allâh'a karşı kuruntularda bulunandır."** *(et-Tirmizî, el-Kıyâme:25, no:2459, 4/638; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l Furkan:5/782, no:841)* buyurmuştur.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ ۜ لَمَّآ
اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ
كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۭ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ
﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ
عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۭ وَمَا تُغْنِى الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ قُلْ
فَانْتَظِرُوٓا اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ يٰٓاَيُّهَا
اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَآ اَعْبُدُ الَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰىكُمْ ۚ
وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۙ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ
حَنِيفًا ۚ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

﴿ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (98)

(فَلَوْلَا كَانَتْ) **Olsaydı ya,** ne? (قَرْيَةٌ) **bir karye** (halkı), nedir olsaydı? (آمَنَتْ) **îmân etmiş de,** (فَنَفَعَ) **fayda vermiş,** neye? (هَا) **ona,** ne? (إِيمَانُهَا) **îmânı,** (إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ) **ancak Yûnus'un kavmi müstesnâ,** (لَمَّا آمَنُوا) **ne zaman ki îmân ettiler,** (كَشَفْنَا) **Biz açtık,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** neyi? (عَذَابَ الْخِزْيِ) **rüsvaylık azâbını,** nerede? (فِي الْحَيَاةِ) **o hayatta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın olan,** daha? (وَمَتَّعْنَا) **faydalandırdık,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne zamana kadar? (إِلَى حِينٍ) **bir süreye kadar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(İnkârları yüzünden helâke mâruz kalan milletler içerisinde) **Yûnus'un kavmi dışında,** (azâbı gördükleri zaman) **îmân edip de îmânı kendisine fayda vermiş olan bir** (tâne bile) **karye** (halkı) **bulunsaydı ya!**

Onlar (azap emârelerini gördüklerinde) **îmân ettikleri zaman, Biz kendilerinden o** (dünyâdaki) **en yakın hayatta rüsvaylık azâbını** (kaldırıp) **açtık ve onları** (Bizce mâlum ve mukadder olan) **bir süreye kadar** (dünyâ nîmetleriyle) **faydalandırdık."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîle-i cemîlede haklarında azap karârı geçenlerin ne kadar mûcize görseler de azâbı görmedikçe îmân etmeyeceklerini, o vakitte ise îmanlarının kendilerine fayda vermeyeceğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede bu durumdan bir tek **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* ın kavminin istisnâ edildiğini yâni azâbı gördükten sonra sâdece onların îmân edip fayda gördüklerini beyân etmiştir.

"Taberî, Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme gönderilen her hangi bir peygambere, ümmetinin tamâmının îmân etmediğini, her ümmet içerisinde mutlaka inkârcılar olduğunu açıklamaktadır. Nitekim:

﴿يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾

Âyet: 98

"Ey o (helâk edilen inkârcı) **kullar üzerine** (yönelecek) **büyük pişmanlık!** (Neredesin? Gel! Şimdi tam senin zamânın!) **Kendilerine hiçbir rasül gelmiyordu ki, onunla sürekli alay etmekte bulunmuş olmasınlar!"** *(Yâsîn Sûresi:30)* âyet-i celîlesi ile:

﴿كَذٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ﴾

"İşte sana! Onlardan önce bulunan o (kâfir) **kimselere de hiçbir rasül gelmemişti ki, mutlaka** (onun hakkında da) **böylece: 'Bir büyücüdür yâhut bir delidir!' demişlerdi."** *(ez-Zâriyât Sûresi:52)* âyet-i kerîmesi ve:

﴿وَكَذٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ﴾

"(Habîbim!) **İşte sana!** (Bu kör taklitçilik, sâdece senin dönemindeki müşriklere mahsus değildir, nitekim) **senden önce de hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek, mutlaka oranın nîmetlendirilmiş kişileri** (dünyânın zevk-ü sefâsına dalarak, gerçekleri araştırma ihtiyâcı duymamış ve) **böylece: 'Gerçekten biz, babalarımızı** (ve atalarımızı) **bir din üzere bulduk. Muhakkak biz de onların izlerine uymuş kimseleriz!' demiş**(ler)**di."** *(ez-Zühruf Sûresi:23)* kavl-i şerîfi bu husûsu açıklamaktadır.

Evet, bâzı peygamberlere îmân edenlerin sayısı çok olmuşsa da bâzılarının bir iki tâne olmuş, geri kalan tüm kavmi inkâr etmiştir. Hattâ hiç ümmeti olmayan peygamber dahî bulunmuştur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir gün **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanımıza çıkageldi ve şöyle buyurdu:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ، فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلاَنِ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ، وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ، فَرَجَوْتُ أَنْ تَكُونَ أُمَّتِي، فَقِيلَ: هٰذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ، ثُمَّ قِيلَ لِي: انْظُرْ، فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ، فَقِيلَ لِي: انْظُرْ هٰكَذَا وَهٰكَذَا، فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ، فَقِيلَ: هٰؤُلَاءِ أُمَّتُكَ.»

"Ümmetler bana arz olundu (mahşere çıkacak bütün ümmetler bana gösterildi)**, o sırada bir peygamber yanında** (kendisine inanan) **bir adam bulunduğu halde** (önümden) **geçmeye başladı.**

Bir peygamber de yanında iki adam olduğu halde geçti, diğer bir nebî berâberinde büyük bir cemaat mevcut olduğu halde geçti. Bir peygamber de vardı ki onun yanında hiçbir kimse yoktu.

Sonra ufku kapatan çok büyük bir karaltı gördüm ve onların benim ümmetim olmasını arzuladım. Bunun üzerine: 'Bu Mûsâ ve kavmidir' denildi. Sonra: '(İleri doğru) **bak' denildi.**

Birden ufku kapatan çok büyük bir karaltı gördüm, o zaman bana: 'Şuraya ve şuraya (sağına ve soluna) **bak' denildi. Böylece ben ufku kapatan çok büyük bir kalabalık gördüm. Bunun üzerine bana: 'İşte bunlar senin ümmetindir' buyruldu."** *(el-Buhârî, et-Tıbb:41, no:5420, 5/2170; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/403)*

Şu bilinsin ki; peygamberlerini inkâr eden ümmetlerin her biri azâbı gördüklerinde îmân etmişlerse de artık yeis (ümit kesme) hâlindeki o îmanları kendilerine fayda vermemiştir, nitekim:

﴿فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾

"Fakat şiddetli azâbımızı gördükleri zaman, (ister istemez sâhip oldukları bu zoraki) **îmanları kendilerine fayda verir olmadı. Allâh'ın Kendi kulları hakkında muhakkak** (gelip) **geçmiş olan o** (değişmez kānunu ve sürekli uyguladığı geçerli) **sünneti olarak** (bunlar da ölüm ânında ve âhirette elde ettikleri îmandan fayda göremediler)**! İşte sana! O** (azâbı gördükleri) **zaman kâfirler hüsrâna uğra**(dıklarını anla)**mıştır"** *(el-Mü'min Sûresi:85)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkat beyân edilmiştir. Bunca inkârcı ümmet içerisinde azap hükmünden ancak **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi istisnâ edilmiştir ki tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîme bunu açıklamaktadır.

Şu bilinsin ki; herhangi bir âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında hadîs-i şerîf vârid olduysa, ilk önce mutlaka onun zikredilmesi münâsip düşer, işte bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde de **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ يُونُسَ دَعَا قَوْمَهُ فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يُجِيبُوهُ وَعَدَهُمُ الْعَذَابَ فَقَالَ: إِنَّهُ يَأْتِيكُمْ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا ثُمَّ خَرَجَ عَنْهُمْ - وَكَانَتِ الْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ إِذَا وَعَدَتْ قَوْمَهَا الْعَذَابَ خَرَجَتْ - فَلَمَّا

Âyet: 98

أَظَلَّهُمُ الْعَذَابُ خَرَجُوا فَفَرَّقُوا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَوَلَدِهَا وَبَيْنَ السَّخْلَةِ وَأَوْلَادِهَا وَخَرَجُوا يَعِجُّونَ إِلَى اللهِ. عَلِمَ اللهُ مِنْهُمُ الصِّدْقَ فَتَابَ عَلَيْهِمْ وَصَرَفَ عَنْهُمُ الْعَذَابَ وَقَعَدَ يُونُسُ فِي الطَّرِيقِ يَسْأَلُ عَنِ الْخَبَرِ فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَقَالَ: مَا فَعَلَ قَوْمُ يُونُسَ؟ فَحَدَّثَهُ بِمَا صَنَعُوا فَقَالَ: لَا أَرْجِعُ إِلَى قَوْمٍ قَدْ كَذَبْتُهُمْ. وَانْطَلَقَ مُغَاضِباً يَعْنِي مُرَاغِمًا.

"Şüphesiz Yûnus *(Aleyhisselâm)* **kavmini** (İslâm'a) **dâvet etti, onlar kendisine icâbet etmekten imtinâ edince kendilerini azapla tehdit etti ve: 'Şüphesiz felan felan günde o** (azap) **size gelecektir' dedi.**

Sonra onlar(ın arasın)**dan çıktı.** (Evvelce de) **peygamberler** *(Aleyhimüsselâm)* **kavmini azapla tehdit edince** (yanlarından hicret etmek üzere) **çıkarlardı. Onları da** (Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmini de) **azap gölgeleyince** (yakınlarında bulunan bir tepeye) **çıktılar ve anneyle çocuklarının, koyunla yavrularının arasını ayır**(arak onları ağlat)**tılar, böylece Allâh'a yüksek sesle yalvarmaya çıktılar. Allâh-u Te'âlâ da onların sadâkatını** (dürüstlüğünü) **bilince kendilerinin tevbesini kabul etti ve onlardan azâbı çevirdi.**

O sırada Yûnus *(Aleyhisselâm)* **haber sormak üzere yolda oturdu, derken bir adam yanından geçerken** (ona): **'Yûnus'un kavmi ne yaptı?' dedi. O da onların yaptıkları** (îman ve duâları sâyesinde kurtuldukları)**nı ona anlatınca: 'Kendilerine** (azapla tehditte bulunarak) **yalancı çıktığım bir kavme artık dönemem' dedi ve hayıflanarak yoluna gitti.** (Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu aşağıda zikredileceği üzere balığın karnına düşmekle imtihan etti.)" *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/709)*

Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın Kavminin Kıssası

Sa'lebî ve **Beğavî** gibi müfessirlerin, **Abdullâh ibni Mes'ûd, Sa'îd ibni Cübeyr, Süddî** ve **Vehb** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi sahâbe ve tâbi'înden naklettiklerine göre; **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi **Musul** topraklarında bulun **Nînovâ** karyesinde sâkin idiler. **Allâh-u Te'âlâ** İslâm'a ve üzerinde bulundukları şirki bırakmaya dâvet etmek üzere **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ı onlara gönderdi. O kendilerini ne kadar dâvet ettiyse de kabul etmediler.

Bunun üzerine **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*a: **"Üç güne kadar azap onları kaplayacak diye kendilerine haber ver"** buyruldu. O, bu durumu onlara bildirince: "Biz bu güne kadar onun bir yalanını görmedik, bakın eğer o gece sizin aranızda gecelerse bir şey yok, gecelemezse bilin ki sabahında azap size isâbet edecek" dediler.

Gece yarısı olunca **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* aralarından çıktı, sabah olunca da azap onları kapladı. Derken gök siyah ve korkunç bir bulutla kaplandı, üzerlerine şiddetli bir duman çöktü ve azap bir mil kadar başlarına yaklaştı. Bu durumu görünce helâk olacaklarını yakînen anladılar, hemen peygamberlerini aradılar fakat onu bulamadılar.

O sırada **Allâh-u Te'âlâ** kalplerine tevbe isteği verdi. Böylece onlar eski elbiseler giyerek eşlerini, çocuklarını ve hayvanlarını yanlarına alıp yüksek bir düzlüğe çıktılar, îman ve tevbe ızhâr ettiler, niyetlerini hâlis kıldılar ve birbirleriyle helâlleştiler. O derece ki; bir kişi başkasından gasp edip evinin temeline koyduğu bir taşı bile sökerek sâhibine iâde ediyordu.

Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmi (Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetini celbetmek için) insanların ve hayvanların arasında bulunan annelerle yavrularını birbirinden ayırdılar da her biri annesinden ayrıldığı için ağlamaya başladı, sesleri yükseldi, böylece inlemeleri ve yakarış sesleri birbirine karıştı.

İşte onlar: "**Yûnus**'un getirdiğine îmân ettik" diyerek **Allâh-u Sübhânehû**'ya yüksek sesle yalvarıp yakarınca **Rableri** onlara rahmet etti, duâlarını kabûl etti ve azap üzerlerine sarkmışken azâbı onlardan kaldırdı ki bu hâdise cumâ gününe denk gelen bir **Âşûrâ** gününde vukû buldu.

Yûnus *(Aleyhisselâm)* evvelce onların arasından çıkmıştı, onların başına gelecek azâbı beklemekteydi (ve onlara bunu bildirmişti), fakat buna dâir bir şey göremedi. O zamanki kānunlarda ise yalanı zuhûr edip bir delîli ve mâzereti bulunmayan kişi katlediliyordu.

Bu durum karşısında kavmine kızgın olan **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*, onlara yalancı çıktığından dolayı üzgün bir halde yola düşüp **Rûm** denizine (Akdeniz'e) vardı. O sırada gemiye binen bir topluluğa rastladı, onlar onu (çok mübârek bir zat kabul edip) ücret almadan gemiye bindirdiler. O gemiye binip denizin ortasına gelince gemi durdu, ne ileri ne geri yapmıyordu. Oysa diğer (yelkenli) gemiler sağından solundan geçip gidiyordu.

Bunu gören gemi ahâlisi: "Bizim bu gemimizde farklı bir hâl var" diye düşünürken **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*: **"Ben onun durumunu biliyorum, ona çok büyük hatâsı olan biri bindi, o bir kaçak kuldur ki onu atmadığınız sürece bu gemi yürümez"** dedi. Bunun üzerine onlar: "O da kim?" deyince: **"O benim, beni denize atın"** dedi. Onlar: "Biz seni atmakta mâzur sayılıncaya kadar seni atacak değiliz" diyerek kura çekme karârı aldılar. Böylece üç kere kura çektiler, hepsinde de kura **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*a çıktı.

Âyet: 98

O sırada **Allâh-u Te'âlâ** büyük bir balığa o geminin yanına gitmesini ilhâm etti, gemi ahâlisi büyük dağ gibi olan o balığı bir şey ister gibi ağzını açmış vaziyette görünce korktular. O zaman **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*: **"Şüphesiz siz ya hep birlikte helâk olacaksınız, ya da beni denize atacaksınız"** deyince onlar da onu atmak zorunda kaldılar. **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* denize atıldığı anda o balık onu yuttu. Nitekim:

﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۞ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۞ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ۞ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾

"Şüphesiz Yûnus da elbette (peygamber olarak) **gönderilmişlerdendi! Hani o,** (ümmetinin inkârına dayanamadığı için, Allâh-u Te'âlâ'dan izinsiz onları terk edip sâhile vardığında, yolcularla) **doldurulmuş o gemiye kaçmıştı. Derken** (gemiden denize atılacak kişinin tâyini husûsunda) **kur'a çekmişti de,** (kur'a kendisine çıkınca) **yenilgiye uğrayanlardan olmuştu. Bunun üzerine** (denize atılınca) **balık onu hemen yutuvermişti. Oysa kendisi** (nefsini) **kınayan bir kişiydi."** *(es-Sâffât Sûresi:139-142)* âyet-i kerîmelerinde bu kıssaya temâs edilmiştir.

Daha sonra ondan daha büyük bir balık gelip o da onu yuttu. İşte o anda **Allâh-u Te'âlâ** o balığa:

«إِنَّا لَمْ نَجْعَلْ يُونُسَ لَكِ قُوتًا، إِنَّمَا جَعَلْنَا بَطْنَكِ لَهُ حِرْزًا وَمَسْجِدًا لَا تُؤْذِي مِنْهُ شَعْرَةً.»

"Biz Yûnus'u sana azık yapmadık, senin karnını onun için ancak bir sığınak ve mescit yaptık. Sakın onun kılına zarar verme!" diye vahyetti. Böylece balık onu yutup denizin dibine indirdi ve **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* balığın karnında kırk gece kaldı ki denizin dibindeki çakıl taşlarının tesbihini bile işitiyordu. İşte o vakit **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ۞ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Nihâyet (bindiği bir gemide çekilen kur'a netîcesinde denize atıldıktan sonra kendisini yutan balığın karnındaki karanlık yerde, bir de denizin ve gecenin) **karanlıklar**(ı) **içerisinde: 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur! (Haksız yere bir kuluna belâ vermekten ve beni kurtarmak dâhil herhangi bir şeyden âciz kalmaktan, tenzîh ve) **tesbîh Sana!**

Gerçekten de (Sen bana zulmetmedin, lâkin) **ben** (Senden izinsiz ümmetimi bırakıp hicret ederek kendimi tehlikeye arz ettiğim için, nefsine yazık eden) **zâlimlerden oldum!' diye seslendi.**

Biz de hemen o(nun duâsı)**na tamâmen icâbet ettik de, kendisini** (taşıyan balığa: "Onu hazmetme, bir zaman sonra sâhile bırak!" diye emrederek onu) **o sıkıntıdan kurtardık. İşte sana!** (Duâlarında ihlâslı olan) **müminleri de ancak böylece** (güçlü bir yardımla tüm kederlerinden) **kurtarırız!"** *(el-Enbiyâ Sûresi:87-88)* buyurduğu vechile **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* tesbihte bulundu, **Allâh-u Te'âlâ** da onun duâsına icâbet ederek balığa emretti de onu tüyleri yolunmuş bir yavru gibi olduğu hâlde denizin sâhiline çıkardı.

Nitekim: (فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ) **"Sonunda kendisi hasta bir haldeyken Biz onu** (ağaç ve bitkiden) **boş bir yere atıverdik."** *(es-Sâffât Sûresi:145)* âyet-i celîlesi bu durumu bildirmektedir.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** onun (üzerine sinekler üşüşmesin diye) yanında bir kabak ağacı bitirdi, böylece o onun altında gölgelenmeye başladı.

Nitekim bu husus: (وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ) **"Bir de** (kendisine hücûm eden sineklerden, güneşin harâretinden ve gölgenin serinliğinden korumak için) **onun üzerine kabak türünden** (geniş yapraklı) **bir ağaç bitirdik** (ki, o onu çadır gibi gölgelendiriyordu)" *(es-Sâffât Sûresi:146)* âyet-i kerîmesinde beyân edilmiştir.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**, sütünü içsin diye kendisine bir dağ keçisi gönderdi. (Artık iyileşince) o ağaç kurudu, bu sefer ağaç için ağlamaya başlayınca **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«تَبْكِي عَلَى شَجَرَةٍ يَبِسَتْ، وَلَا تَبْكِي عَلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ وَأَرَدْتَ أَنْ أُهْلِكَهُمْ.»

"Kuruyan ağaç için ağlıyorsun da yüzbinden ziyâde ümmetin için ağlamıyorsun, bir de onları helâk etmemi istedin!" diye vahyetti.

Nihâyet **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* yürümeye başladı ve yola çıktı. O sırada karşısına koyun otlatan bir çocuk çıktı. Ona: **"Ey çocuk, sen kimlerdensin?"** diye sorunca o: "**Yûnus**'un kavminden" diye cevap verdi.

Bunun üzerine **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* ona: **"Onlara döndüğün zaman Yûnus ile karşılaştığını onlara bildir"** dedi. Bunu duyan çocuk: "Eğer sen **Yûnus** isen şunu bilmen lâzım ki benim bu söyleyeceğime dâir bir delîlim zuhûr etmezse öldürülürüm.

Âyet: 98

O halde bana kim şâhitlik edecek?" deyince **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* ona: **"Şu durduğun yer ve şu ağaç şâhitlik edecek"** dedi. O çocuk da kendisine: "O zaman onlara bunu yapmalarını emret" deyince **Yûnus** *(Aleyhisselâm)* o toprağa ve orada bulunan bir ağaca: **"Bu çocuk size geldiği zaman onun için şâhitlikte bulunun"** dedi. Onlar da: "Evet" diye cevap verdiler.

Derken o çocuk kavmine dönerek hükümdârın huzûruna çıktı ve: "Ben **Yûnus**'a rastladım, o size selam söylüyor" dedi. Hükümdâr buna inanmayarak onun katlini emredince o çocuk: "Gerçekten benim bir delîlim var, benimle birlikte adamlarınızı gönderin" dedi.

Derken o toprağın ve ağacın yanına geldi ve onlara: "**Allâh** için söyleyin, **Yûnus** sizi şâhit tuttu mu?" diye seslendi. Onlar herkesin duyabileceği bir şekilde: "Evet!" deyince o heyet dehşete kapılarak: "Ağaç ve toprak bunun lehine şâhitlik etti" dediler (ve yaşadıklarını melike bildirliler). Bu durum karşısında hükümdâr çocuğun elinden tutarak onu kendi makāmına oturttu ve: "Bu makāma sen benden daha lâyıksın" dedi.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: "İşte o çocuk kavmini o günden sonra kırk sene yönetti" demiştir.

İşte bundan sonrası hakkında **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ۞ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ﴾

"Böylece Biz onu (iyileştirip, izinsiz terk etmiş olduğu) **yüz bin** (kişilik ümmetin)**e** (tekrar) **gönderdik, ya da onlar** (göz görüşünde) **ziyâde oluyorlardı** (da, bu yüzden bakan kişi kesin konuşamayıp 'Yüz bin ya da daha fazla' diyebiliyordu).

Nihâyet (peygamberlerine kavuşarak tekrar) **îmân ettiler, Biz de onları** (ecelleri hakkında ezelde belirlenmiş olan) **bir zamâna kadar yaşattık."** buyurmuştur. *(es-Sâffât Sûresi:147-148)* buyurmuştur." *(es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/293-296; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/183-185; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/170- 172; Târîhu'r-usüli ve'l-mülûk:2/11-17; İbnü Ebî Hâtim, 6/1988-89; Tefsîru Mukātil:2/250; Ahmed ibnü Hanbel, ez-Zühd, sh:34; el-Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/290-291; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil:1/280; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/707-711; el-Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/367-468; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/82-84)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin kurtuluşu **Âşûrâ** günü vâki oldu ki, o sene **Âşûrâ** günü cumâ gününe denk gelmişti. *(İbnü Ebî Hâtim, no:10596; 6/1988; el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/452; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/307; Abdullâh en-Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/290; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/56; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/300)*

İşte bunda **Âşûrâ** gününün fazîletinin beyânı vardır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden azâbı o gün kaldırdı. Naklolunduğuna göre **Âşûrâ** günü bir esir, kâfirlerden kaçtı. Onlar onun peşine düştüler.

O, atlıları arkasında görünce yakalanacağını anladı ve başını göğe kaldırarak: "Ey **Allâh**! Bu mübârek gün hakkı için beni onlardan kurtarmanı dilerim" dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da onların gözlerine onu göstermedi, nihâyet o onlardan kurtuldu ve o günü oruçlu geçirdi. İftar edeceği bir şey bulamayınca aç bir halde uyudu, uykusunda yedirildi, içirildi ve ondan sonra yemeğe içmeye ihtiyâcı olmadan yaşadı. ***"Ravzatü'l-ulemâ"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

"Tenbîhü'l-ğâfilîn"de **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ مِنَ الْمُحَرَّمِ أَعْطَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰى ثَوَابَ عَشَرَةِ اٰلَافِ مَلَكٍ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ مِنَ الْمُحَرَّمِ أُعْطِيَ ثَوَابَ عَشَرَةِ اٰلَافِ حَاجٍّ وَمُعْتَمِرٍ وَعَشَرَةِ اٰلَافِ شَهِيدٍ.»

"Her kim Muharrem'den Âşûrâ gününü oruçlu geçirirse Allâh-u Te'âlâ ona on bin melek sevâbı verir. Her kim Muharrem'den Âşûrâ gününde oruç tutarsa ona on bin hacı ve umreci, on bin de şehit sevâbı verilir." *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Tenbîhü'l-ğâfilîn, no:475, sh:331-332; Abdülkādir el-Geylânî, el-Ğunye:2/87; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/83)* buyrulmuştur.

Naklolunduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ Âşûrâ** gecesi zemzemden diğer sulara bir hark açar, bu nedenle o gün gusül eden senenin tümünde hastalıklardan emin olur. ***"er-Ravzu'l-fâik"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

O gün müstehab olan vazîfeler, sadaka, oruç ve zikir gibi hayırlı ameller işlemektir. Lâkin (hâricîler gibi) bayram günü de îlân edilmemeli, Şî'a ve Rafızîler gibi mâtem günü de ittihaz edilmemelidir. ***"'Ikdü'd-dürer"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/83-84)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) **"Onlar îmân ettikleri zaman, Biz kendilerinden o en yakın hayatta rüsvaylık azâbını açtık"** kavl-i şerîfinde geçen: (آمَنُوا) **"İman ettiler"** cümle-i celîlesinin tefsîri hakkında **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*:

Âyet: 98

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي قَوْلِهِ: ﴿إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا﴾ قَالَ: «لَمَّا دَعَوْا.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* burayı: **"Duâ ettiler"** diye tefsir etti" demiştir. *(İbnü Merdûyeh, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/708)*

Zâten onlar belânın geldiğini görünce **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın doğru söylediğini anlayarak îmân ettiler, daha sonra duâ öğrenerek zikredince belâdan kurtuldular.

Nitekim **Ebu'l-Celd Cîlân** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **"Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini azap kaplayınca âlimlerinin bakıyyesinden olan bir şeyh efendiye giderek: 'Şüphesiz azap başımıza çöktü, kurtuluşumuz için ne buyuruyorsun, bize bir duâ öğret de onu yapalım, ola ki **Allâh** azâbı bizden kaldırır?!' dediler. O da onlara:

يَا حَيُّ حِينَ لَا حَيَّ! وَيَا حَيُّ مُحْيِيَ الْمَوْتَى! وَيَا حَيُّ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ!

'Ey hiçbir diri yok iken hayatta olan Zât! Ey ölüleri dirilten yegâne diri! Ey hakîkî hayat sahibi! Senden başka hiçbir ilâh yoktur!' deyin şeklinde nasîhat etti. Onlar da bunu yapınca azap kendilerinden açıldı ve (ecelleri gelip ölecekleri) bir zamâna kadar yaşatıldılar." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/296; Ahmed ibnü Hanbel, ez-Zühd, sh:34; İbnü Ebî Hâtim:6/1989; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/294-295; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/404; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/710)*

Fuzayl ibni 'Iyâz *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi:

اَللّٰهُمَّ إِنَّ ذُنُوبَنَا قَدْ عَظُمَتْ وَجَلَّتْ وَأَنْتَ أَعْظَمُ مِنْهَا وَأَجَلُّ، اِفْعَلْ بِنَا مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَلَا تَفْعَلْ بِنَا مَا نَحْنُ أَهْلُهُ.

"Ey **Allâh**! Bizim günahlarımız gerçekten çok büyük ve ulu oldu ama Sen onlardan daha büyüksün ve daha ulusun! Artık Sen bize Sana yakışanı yap, bizim hak ettiğimizi bize revâ görme!" diye ağlayarak sesli sesli duâ edince, **Allâh-u Te'âlâ** onlardan azâbı kaldırdı. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/172; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/82; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/300)*

Bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; duâ başa gelen belâyı dahî kaldırır. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا يُنَجِّي حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَدْفَعُ مِنَ الْبَلَاءِ وَقَدْ قَالَ اللهُ فِي كِتَابِهِ: ﴿إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ﴾

"Hiçbir tedbir (sâhibini, hakkında yazılan) **kaderden kurtaramaz, ama şüphesiz ki duâ belâdan bir kısmını defeder.**

Nitekim Allâh-u Te'âlâ Kitâbında: 'Ancak Yûnus'un kavmi ki; onlar (azap emârelerini gördüklerinde) **îman** (ve duâ) **ettikleri zaman, Biz kendilerinden o** (dünyâdaki) **en yakın hayatta rüsvaylık azâbını** (kaldırıp) **açtık ve onları** (ecelleri için mukadder olan) **bir süreye kadar** (dünyâ nîmetleriyle) **faydalandırdık'** *(İbnü'n-Neccâr, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/710)* **buyurmuştur."**

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ الْحَذَرَ لَا يَرُدُّ الْقَدَرَ وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَرُدُّ الْقَدَرَ وَذَلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ: ﴿إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ﴾

"Şüphesiz sakınmak kaderi (tedbir takdiri) **geri çeviremez! Ama muhakkak ki duâ, kaderi bile geri çevirir.**

Nitekim bu, Allâh'ın Kitâbında: 'Ancak Yûnus'un kavmi ki; onlar (azap emârelerini gördüklerinde) **îman** (ve duâ) **ettikleri zaman, Biz kendilerinden o** (dünyâdaki) **en yakın hayatta rüsvaylık azâbını** (kaldırıp) **açtık ve onları** (ecelleri için mukadder olan) **bir süreye kadar** (dünyâ nîmetleriyle) **faydalandırdık' âyet-i kerîmesi ile açıklanmıştır."** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1987; el-Lâlekâî, es-Sünne, no:1212; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/708)*

Yine bu hususta **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Şüphesiz duâ gökten inmiş olan belâyı bile geri çevirir. İsterseniz: **'Ancak Yûnus'un kavmi ki, îmân ettikleri zaman rüsvaylık azâbını açtık'** âyet-i kerîmesini okuyun! Çünkü bunun mânâsı: 'Onlar duâ ettikleri zaman azap kendilerinden çevrildi' demektir." *(İbnü Münzir, es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/708; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/294)*

Ancak onların bu duâsı kısa sürmemiş, kırk gece kadar duâya devâm etmişlerdir. Nitekim **Katâde** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde:

Âyet: 98

"Evvelce kâfir olup da azâbı gördüklerinde îmân eden hiçbir kavim kurtarılmamıştır, ancak **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi peygamberlerini bulamayıp azâbın yaklaştığını anlayınca, **Allâh-u Te'âlâ** onların kalplerine tevbe ilhâm etti de onlar eski elbiseler giyinerek bir tepeye çıktılar, her bir hayvan ile yavrusunun arasını ayırarak onları melettiler, böylece kırk sabah **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvardılar.

Allâh-u Te'âlâ onların kalplerinde samîmiyet, tevbe ve geçmişte yaptıklarına pişmanlık bulunca azap ile aralarında bir mil kalmışken onlardan bu belâyı kaldırdı ki onlardan evvel hiçbir ümmette böyle bir hâdise vâki olmadı" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/293; İbnü Ebî Hâtim, 6/1988; Abdürrezzâk, et-Tefsîr:1/298; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/404; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/707-710)*

Fahrurrâzi *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firavun** da sonunda tevbe etti ama tevbesi kabul edilmedi, lâkin **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi tevbe ettiğinde tevbeleri kabul olundu, çünkü **Firavun** azabı bilfiil müşâhede ettikten sonra tevbe etti, **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ise azâbın emâreleri zuhûr edince tevbe ettiler, yoksa bilfiil azâbı müşâhede etmediler, onun için tevbeleri kabul edildi.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*: "Bunlara azap yaklaştı ama **Firavun** gibi bilfiil azap başlamadı. Dolayısıyla bunlar bir taraftan ölümden korkarken diğer taraftan da âfiyet uman hasta gibi oldular. Ama bilfiil azâba tâbi olmaya başlayan kişinin tevbesi kabul olmaz" demiştir. *(ez-Zeccâc, Me'âni'l-Kur'ân:3/34)*

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** onların niyetlerinin doğruluğunu bildiği için onların tevbelerini kabul etti, helâk olan diğer ümmetlerde ise böyle bir durum söz konusu değildi. (Onlardan azâbı kaldırsa da belâyı geçiştirince yeniden kâfirliğe döneceklerini bildiği için onları helâk etti.)" demiştir. *(İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/67; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/180)*

Mâtürîdî ve **Ömer Nesefî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; müfessirlerin ekserîsi **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin azâba tutulduktan sonra değil de azâbın yaklaştığını müşâhede ettikten sonra kurtulduğu görüşündedir ki bu durumda mükellefiyetin devâm ettiği âşikârdır. Onlar durumu görünce akıllarına danışıp hidâyet yolunu görerek îmân ettikleri için üzerlerine gelen azap geri döndü. Ama **Firavun**'un durumu böyle değildi, zîrâ o boğulmaya başlamıştı ve mükellefiyet hâli ondan kalkmıştı. Bu yüzden îmânı fayda vermedi. Dolayısıyla bu cümle-i celîlede geçen: **"Açtık"** tâbiri "Azap vardı da açtık" anlamına gelmez. Nitekim:

﴿وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾

"Yine siz (kâfirliğinizden dolayı) **o** (cehennem) **ateş**(in)**den bir çukurun kenarında bulunuyorken,** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i göndererek) **O sizi ondan kurtarmıştı."** *(Âl-i İmrân Sûresi:103)* âyet-i celîlesinde de azâba yaklaşılmışken kurtarılma söz konusudur, yoksa azâba düştükten sonra inkāz (kurtarma) mevzu bahis değildir.

Yine böylece:

﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾

"Bir zaman ki Biz o (Tûr) **dağı**(nı) **sanki o bir gölgelikmişçesine üzerlerine kaldırmıştık da, onlar gerçekten onun,** (itaatsizlikleri hâlinde) **üzerlerine düşeceğini yakînen bilmişlerdi."** *(el-A'râf Sûresi:171)* âyet-i celîlesinde beyân edildiği üzere İsrâîloğulları dağın üzerlerine geldiğini gördükten sonra dağ başlarına düşmeden önce îmân ettiler ve fayda gördüler. **Âd** ve **Semûd** kavmi gibiler ise azab başladıktan sonra îmân ettikleri için menfaat görmediler. İşte burada da yaklaşan azâbın onlar îmân edince açıldığı konu edilmiştir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; can boğaza gelmedikçe **Allâh-u Te'âlâ** kulun tevbesini kabûl eder. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ العَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ.»

"Şüphesiz gargara etmedikçe (canı boğazına gelmedikçe) **Allâh kulun tevbesini kabul eder."** *(et-Tirmizî, ed-De'avât:98, no:3537, 5/507; İbnü Mâce, ez-Zühd:30, no:4253, 2/1420; el-Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/465)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَيَغْفِرُ لِعَبْدِهِ مَا لَمْ يَقَعِ الْحِجَابُ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الْحِجَابُ؟ قَالَ: «أَنْ تَمُوتَ النَّفْسُ وَهِيَ مُشْرِكَةٌ.»

Âyet: 98

"Şüphesiz Allâh perde vâki olmadıkça kulunu bağışlar" buyurdu. Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Perde nedir?" sorulunca: **"Bir kişinin müşrik olarak ölmesidir"** buyurdu. *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:21523, 35/412; el-Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/465)*

İşte **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de gargara hâline gelmeden ve âhiret azâbını görmeden îmân ettikleri için bu hadîs-i şerîflerde de beyân edildiği üzere kabul edildiler. **Firavun**'un îmânının kabûl edilmemesi ise ya gargara hâline geldiği için veyâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bedduâsına çarpıldığından, dili ile "Îmân ettim" dese de îman kalbine girmediği içindir.

Dolayısıyla îmâna mâni olan "Azâbı görme hâli" âhiret azâbının müşâhedesi ve ölüm ânında melekleri görme durumundadır. Yoksa dünyâda azap görmeleri buna mâni değildir. Nitekim kâfirler **Bedir** günü her türlü dünyâ azâbını görmüşler, lâkin hayatta kalanlardan bâzısı daha sonra îmân ettiğinde îmanları kabul edilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ) **"Ve onları bir süreye kadar faydalandırdık"** âyet-i kerimesini **Süddî** *(Rahimehullâh)*: "Biz onları ecellerinin dolacağı zamâna kadar dünyâ nîmetleriyle yaşattık" şeklinde tefsîr etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, 6/1990)*

Burada birtakım tefsirlerde bâzı mânâlar nakledilmişse de diğer bâzı ulemâ tarafından kabûle şâyân görülmediği için zikretmeye hâcet yoktur.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede **Mekke** kâfirlerine ve kıyâmet gününe kadar gelecek bütün kâfirlere büyük bir tehdit bulunmaktadır ki böylece onlara: "Henüz azâbı görmeden îmân ederseniz kurtulursunuz, değilse azap başınıza indiğinde îmânınız fayda vermeyecektir" buyrulmaktadır.

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Firavun** ve kavmi, **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ve **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi gibi ümmetler îmânın fayda vermeyeceği zamanda inandılar. Çünkü onlar azap kendilerini kapladığında ve azâbı yaşadıklarında îmân ettikleri için gayba îmân etmiş olmadılar. Makbul olan îman ise azâbı görmeden inanmaktı.

Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ise azap emâresi olan bir bulut gördüler ama daha o bulut azap yağdırmadan önce îmân edip **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ı tasdik ettiler. Bundan dolayı îmanları gaybî oldu. **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarıp yakararak sadâkatle tevbe ettikleri için **Allâh-u Te'âlâ** duâlarını ve tevbelerini kabul etti.

Onların saâdetlerinin (ezelde iyi kimselerden yazılmış olmalarının) bir emâresi de, başka kavimlere geldiği gibi azâbın onlara âni gelmemiş olmasıdır. Böylece onlar zorda kalmış vaziyette **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınıp duâ etme fırsatına kavuşturuldular. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kereminin sünneti ise zorda kalıp Kendisine yalvarana icâbet buyurmasıdır.

Bu yüzden **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin îmânı kabule şâyân oldu da bu cümle-i celîlede buyrulduğu üzere **Allâh-u Te'âlâ** onları îman ve sâlih amellerle ecellerine kadar faydalandırdı.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavmine rahmet-i ezeliyye ulaşarak onları yalvarıp yakarmaya muvaffak kılmış ve duâları sâyesinde onlardan azâbı açarak üzerlerine gölgesini bastırdığı azâbı geri çevirmiştir. Ama onlar o yalvarış hâline **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle ulaşmışlardır, yoksa yalvarışlarıyla rahmete ulaşmamışlardır.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kulun, eceli gelerek vaktini kaçırmadan önce îmânını terbiye (büyütme) ve îkânını takviye (şüphesiz inancını güçlendirme) husûsuna îtinâ göstermesi gerekir.

Îmânı güçlendirmek ise yakîn ehlinin sohbeti ile (Allâh dostlarının ilim ve zikir meclislerinde bulunarak ve onlara râbıta yaparak) ele geçer. Bir kimse onlara vâkıf olamazsa o zaman kitaplarını mütâlaa edip, haberlerine ve menkıbelerine vâkıf olmaya çalışmalıdır.

Bu sırada da sürekli tefekkür, ibret alma, ibâdetleri çok yapma, yalvarıp yakararak **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihtiyaç arzetme ve alçalıp boyun kırma sıfatlarına yapışmaya bakmalıdır.

Nitekim bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

«اَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ اَجْلِى.»

"Ben, Benim için kalpleri kırık olanların yanındayım (onlara özel tecellî ederim)**."** *(es-Sehâvî, el-Makâsıdü'l-Hasene, no:188, sh:123; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:614, 1/203; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/777, ez-Zebîdî, el-İthâf:6/290; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/90; Abdullâh el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/640; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/255)*

Âyet: 99

﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (99)

(وَلَوْ شَاءَ) **Şâyet dileseydi,** kim? (رَبُّكَ) **senin Rabbin,** (لَآمَنَ) **elbette îmân ederdi,** kim? (مَنْ) **o kimseler ki,** nerededir? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** (كُلُّهُمْ) **hepsi,** ne oldukları hâlde? (جَمِيعًا) **topluca,** (أَفَأَنْتَ) **artık sen mi,** (تُكْرِهُ) **zorlayacaksın,** kimi? (النَّاسَ) **insanları,** (حَتَّى يَكُونُوا) **tâ ki olsunlar,** nedir olsunlar? (مُؤْمِنِينَ) **mümin kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Yeryüzünde bulunan ins-ü cinnin tümü îmân etme yönünde irâde sarf edecek olsalardı da,) **Rabbin** (bunu böyle bilip, gerçekleşmesini) **dileseydi yerde bulunan kimseler, elbette onların hepsi de** (bir fert dahî ayrılmaksızın) **topluca îmân ederdi.** (Lâkin Allâh-u Te'âlâ her mükellefin, kendisine verilen hür irâdeyi îmân etme yönünde kullanmayacağını ezelde bildiğinden, dilemesi de ancak bu hatâsız bilgisi doğrultusunda tecellî ettiği için herkesin îmânını dilememiştir.) **Artık insanları mümin kimseler olsunlar diye sen mi zorlayacaksın?"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîle-i cemîlede **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden gayri hiçbir toplumun azap emârelerini gördükten sonra îmanlarından fayda görmediklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede dilese idi herkesin îmân edeceğini lâkin onların kâfirliği seçtiğini bildiği için îmanlarını dilemediğini, dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta zor kullanmasının fayda vermeyeceğini beyân etmiştir.

"Mâtürîdî, Teysîr ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: "Meşîet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın dilemesi)", Mûtezile'nin dediği gibi "Zorlamayı dileme" anlamında değildir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın herkesi zorla îmân ettirmek istese bunu yapmaya kādir olduğu îzâha muhtaç değildir. Nitekim:

﴿إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾

"(Kâfirleri zorla inandırmak) **isteseydik üzerlerine gökten bir âyet indirirdik de,** (îmâna mecbur bırakan o belâ karşısında) **boyunları ona eğilenler oluverirdi"** *(eş-Şu'arâ Sûresi:4)* kavl-i şerîfinde bunu beyân etmiştir.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** burada ihtiyâr meşîetini yâni kulların tümünün îmânını dilemediğini kastetmiştir ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarının birçoğunun kâfirliği seçeceğini, dolayısıyla bütün kulların îmanda birleşmeyeceğini ezeldeki hatâsız ilmiyle bildiği için onların tamâmına tevfîk ve ısmet (doğruyu bulma ve yanlıştan korunma) vasıflarını vermemiştir. Lâkin ezelde kimin îmânı seçeceğini bildiyse onun îmânını dilemiş, kimin de kâfirliği tercih edeceğini bildiyse onun da îmân etmemesini murâd etmiştir." şeklinde anlaşılmalıdır.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi ilmine tâbîdir, yâni neyi biliyorsa onu murâd eder, ilmi de kulun ezeldeki ihtiyârına tâbîdir, yâni kul hangi yolu seçtiyse onu bilir. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ** kulun ezelde seçtiğini bildiği şeyi yaratmaya mecbur değildir. Ancak fazl-u keremiyle hikmetine riâyet ederek: "Kullar îman ve küfürden, taat ve isyandan neyi tercih edeceklerse kendileri hakkında onu yaratacağım" diye karar almıştır.

Bundan dolayı **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِيمَا رَوَى عَنِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ: «يَا عِبَادِي! إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا. فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَلَا يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ.»

"Ey Kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir. Onları sizin için say(ıp yaz)**ıyorum. Sonra onların karşılığını size tastamam vereceğim. Artık** (ameli karşılığında kendisine verileni) **kim hayırlı bulursa Allâh'a hamdetsin. Hayırdan başka** (bir şey) **bulan da ancak kendini tenkit etsin."** *(Müslim, el-Birr:55, no:2577, 4/1995)*

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** ezelde îmânı seçeceğini bildiği kula dünyâya geldiğinde îman yaratmak mecburiyetinde değildir, istediğini yaratmakta serbesttir. Ama doğru yolu seçeceğini bildiği kişi hakkında kötü bir şey yaratmama karârı almıştır ki bu da O'nun fazl-u keremindendir, dolayısıyla bu cihetten hamdolunmayı hak etmiştir.

Âyet: 99

Kendisinden kötü ameller sudûr ettiğini görene de ancak kendini tenkit etmek düşer. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** ona o işleri yine Kendisinin ezeldeki tercihine göre yaratmıştır, o kişi o amelleri yapmak istemeseydi **Allâh-u Te'âlâ** kendisine o kötü işleri yaratmayacaktı.

Bu âyet-i kerîme'de anlatılmak istenen şudur ki; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin îmânını dilemediği için onlar îmân edemezler. Ancak kâfirlerin inanmamasının sebebi, sâdece **Allah-u Te'âlâ**'nın böyle dilemesi değildir.

Çünkü **Allah-u Te'âlâ**'nın irâdesi (bir kul hakkında bir şeyi dilemesi), ilmine tâbidir (o kulun, o konudaki isteğini bilmesine bağlıdır) ki, bu bilgi de: "Ben bu kulum hakkında şunu yaratacağım, öyleyse onu bilmekteyim" şeklinde olmayıp, bilakis: "Ben hiçbir müdâhalede bulunmaksızın, kulumun, ezelî isti'dâdı gereği ne isteyeceğini bilmekteyim" şeklinde anlaşılmalıdır.

Yâni **Allâh-u Te'âlâ** ezelî ilminde yaratacağı her kula hür irâde vermiş ve onları kendi hâline bıraktığında neler isteyeceklerini ve neler yapacaklarını her şeyi kaplayan hatâsız ilmiyle tespit etmiş ve mecbur olmadığı halde imtihan hikmetine binâen, dünyâya çıktıklarında, her kula kendi irâdesiyle tercîh edip kesbettiği (olması için gayret gösterdiği) şeyi yaratacağına dâir karar almıştır.

Elbette ki kâfirlik isteyen bir kula da dilese îman nasip edebilir, ancak o zaman imtihan hikmeti boşa çıkacağından dolayı kimseye isteğinin dışında bir şeyi zorla yaratmamıştır.

Tabî ki bu mevzu îman ve inkâr, itaat ve isyanla ilgilidir, yoksa ömür, ecel, zenginlik ve fakirlik gibi hususlar buraya dâhil değildir. Nitekim birçok insanın bu noktada istediği şeylere ulaşamadığı görülmekteyken, inanmak isteyip de kâfir olan, ibâdet etmek isteyip de mahrum edilen müşâhede edilmemiştir.

Dolayısıyla **Allah-u Te'âlâ**'nın, bir kulu hakkında kâfirliği yaratması, o kulunun kâfir olmasını irâde ettiğine, bu irâdesi de o kulun kâfirliği seçtiğini bilmesine bağlıdır ki, bu bilginin müteallakı (alâkalı olduğu şey), **Allah-u Te'âlâ**'nın hiçbir müdâhalesi olmaksızın o kulun kendi fıtratında bulunan ezelî isti'dâdı, kābiliyeti ve bu yöndeki tercihidir.

Daha açık bir ifâdeyle; **Allah-u Te'âlâ** öyle bildiği için onlar kâfir olmamış, yâni; **Allah-u Te'âlâ**'nın bilgisi onları kâfirliğe mecbur bırakmamış, bilakis onlar kâfirliği seçtikleri için **Allah-u Te'âlâ** öyle bilmiştir.

Nitekim takvimlerde, mevsimlerin gelişi, ay ve güneş tutulmasıyla ilgili tesbit ve kayıtlar bulunmaktadır ve sene başında yazılan olaylar bu vakitler geldiğinde vukû bulmaktadır.

Ama o mevsimlerin gelişi ve güneşle ayın tutulması takvimlerde öyle yazdığı için meydana gelmemektedir. Bilakis, o mevsimler o günlerde geleceğinden ve ayla güneşin tutulması o vakit tahakkuk edeceği için bu tesbitler yapılabilmektedir.

Tabi ki bu takvimleri belirleyenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dünyanın kuruluşundan bu güne kadar devam edegelen muhkem sanatı ve cârî hesabıyla elde edilen tecrübelere ve birtakım emârelere dayanarak bu tesbitlerinde isabet kaydetmektedirler.

Bütün gaybları bilen **Allâh-u Te'âlâ** ise, hiçbir emâre belirmesine ve tecrübe sebkat etmesine ihtiyaç duymaksızın, neyin ne olacağını ve kimin ne yapacağını ezelî ilmiyle bilip, kaza ve kader hâlinde kayda almıştır ki kulların takvimlerine güvenenlerin onları yaratanın her şeyi doğru bildiğine îtikād etmemeleri olacak şey değildir.

Artık bu âlemde meydana gelmiş ve gelecek her şey, o ezeldeki ilmin ve yazının dışına çıkamaz. Çünkü bütün yaratıklar hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilgisi asla şaşmaz. Dolayısıyla kaderi ve alın yazısını inkâr edenler aslında **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilim sıfatını inkâr etmiş olmaktadırlar.

Zîra **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi bildiğini kabul ettikten sonra o bilgiyi kayda geçirip geçirmemesi o ilmin sabit oluşu hakkında bir şey değiştirmez. Kaldı ki:

﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ﴾

"Biz (onların amellerinden) **her bir şeyi; böylece onu** (olmuş ve olacakları)**, iyice açıklayan** (ve tüm kitapların kendisine bağlı olduğu) **büyük bir imam** (olan Levh-i Mahfûz)**da** (birer birer) **say**(ıp açıkla)**mışızdır!"** *(Yâsîn Sûresi:12)* gibi daha birçok âyet-i kerîme, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları hakkında bildiklerini Levh-i Mahfûz nâmındaki bir levhada kayıt altına aldığını bildirmektedir.

Demek ki, kâfirin küfrü ve müminin îmânı dâhil, her şeyin meydana gelmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyledir. Fakat yazı öyle olduğu için onlar kâfir ve mümin olmamış, bilakis onların ne olacaklarını bildiği için **Allâh-u Te'âlâ** öyle yazmıştır.

Âyet: 99

Burada kullara düşen, kendileri hakkında ezeldeki yazıya takılıp kalmamaları, bilakis îman ve taat yolunda yaşayıp ölmeye gayret sarf etmeleridir. Artık hayır bulan **Allâh**'a hamdetsin.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**, kulu hakkında en iyiyi yapmaya mecbur olmadığı halde, fazl-u keremiyle kulunun ezeldeki tercihini yaratmakla ona lütufta bulunmuştur.

Hayırdan başka bir şey bulan da, nefsinden başkasını tenkit etmesin. Zîrâ ondan meydana gelen kötü işleri ezelde kendisi seçmeseydi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi onları yaratmaya tealluk etmeyecekti. Çünkü kullar, ezeldeki seçimlerinde hiçbir şeye mecbur değillerdi, aksine istediklerini tercih etmekte serbest bırakılmışlardı.

Dolayısıyla bu âyet-i kerimeye: "**Allâh** zorla Müslüman etmek isteseydi herkes îmân ederdi, lâkin **Allâh-u Te'âlâ** herkesin îmân etmesini dilediyse de birçokları îmân etmedi" şeklinde mânâ veren sapık Mûtezile fırkası bu âlemde **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi dışında birçok şey meydana geldiğini söyleme vartasına düşmüşlerdir.

Oysa Ehl-i Sünnet, irâde ile rızâyı birbirinden ayırt ederek: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi, kullardan vuku bulmuş ve bulacak her şeye tealluk etmektedir, lâkin kâfirlik ve mâsiyetler hakkında rızâsı tahakkuk etmemiştir.

Hâsılı; **Allâh-u Te'âlâ** imtihan olsun diye hayrı da, şerri de murâd eder ve yaratır, lâkin hayır O'nun hem murâdıdır, hem rızâsına uygundur, şer ise O'nun murâdı olmakla birlikte râzı olduğu bir şey değildir.

Nitekim kâfirlerdeki inkârı **Allâh-u Te'âlâ** yarattığı halde:

﴿وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾

"Yine de O, (çok merhametli olduğundan) **kulları için** (zararlı olacak) **kâfirliğe** (onlar adına) **râzı olmaz! Ama şükrederseniz**(, buna ihtiyâcı olduğu için değil, ebedî saâdetinize sebep olacağından dolayı) **sizin için bundan râzı olur** (ve bu yüzden sizi mükâfatlandırır)." *(ez-Zümer Sûresi:7)* buyurmuştur.

İşte bu noktada; Mûtezileden olan **Zemahşerî**'nin: "**Allâh-u Te'âlâ** bildiklerini yazdı, ancak o yazdıkları murâd ettiği ve takdir ettiği şeyler değildi" *(ez-Zemahşerî, el-Keşşâf:2/253; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/178)* şeklindeki beyânı, haktan ve hakîkatten tamâmen uzaktır.

Ehl-i Sünnet'in bu konudaki isâbetli îtikādı ise: "**Allâh-u Te'âlâ** kulların ne yapacağını bildi, neyi bildiyse onu murâd etti, zamânı geldiğinde olmalarını takdir etti ve bunları kaydetti" şeklindedir.

Günümüzdeki birçok ilâhiyatçının, kaderi, alın yazısını ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın olacakları önceden bilmesini inkâr ettiklerini duyduğumuzda bunların Mûtezileye nispet edilemeyecek kadar dalâlette olduklarını anlamaktayız.

Zîrâ Mûtezile **Allâh-u Te'âlâ**'yı güyâ tenzih için şerri irâde ve takdir buyurmadığını söyleseler de en azından **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi bildiğini ve kayda geçirdiğini kabul etmektedirler. Bunlar ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmini dahî inkâr etmektedirler.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; muhakkik âlimlere göre kulun gücü **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle tesir edicidir. Yâni **Allâh-u Te'âlâ** kula yaptığı işte bir etki vermiştir ki ona "Kulun kesbi" denir. Zâten kul bundan dolayı mesul olmaktadır.

Dolayısıyla doğru olan inanca göre; Mûtezilenin: "Kul bir şeyi yapmakta müstakildir" inancı bâtıldır. Çünkü bu görüş, **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olan yaratma sıfatını kula isnâd etmektedir.

Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ**: (وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) **"Sizi de, yapmakta olduklarınızı da Allah yarattı."** *(es-Sâffât Sûresi:96)* buyurmuştur.

Bâzılarına nispet edilen: "Kulun gücü vardır ama etkisi yoktur" inancı da makbul sayılmamıştır. Zîrâ bu görüş, kulu mesuliyetten kurtarmak isteyenler tarafından istismara müsâittir.

Zâten geride zikredilen âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sizin yaptıklarınız"** buyurarak kula amel nispet etmiştir ki, gücünün tesiri olmayan biri hakkında bu isnâd düşünülemez.

Cebriyye fırkasının: "Kulun aslâ hiçbir gücü yoktur, yâni **Allâh**'ın yarattığı işleri mecbûren yapar" görüşü de tamâmen bâtıldır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ) **"**(Herkesin, hayır nâmına) **kazanmış olduğu şey kendi lehinedir.** (Kötülüklerden canı çeke çeke) **gayretle kazanmış olduğu şey de yine kendi aleyhinedir."** *(el-Bakara Sûresi:286)* âyet-i kerîmesinde kula kesb isnâd etmektedir ki gücü olmayan bir kula kesb isnâd edilemez. *(el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:8/388)*

Âyet: 99

Bu hususta daha geniş malûmat; En'âm Sûresi:25, 35, 107, 111, 148 ve 149; Enfâl Sûresi:24 ve Yûnus Sûresi:33 ve 97. ayet-i kerîmelerinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:***9***/62-79; 169-173, 178-179;* **11***/116-123; 174-183;* **12***/217-228; 239-251;* **15***/569-573;* **19***/179-181, 698-701)* zikredilmiştir.

Mûtezile ve Cebriyye mezheplerinin yanlış inançlarına karşı, Ehl-i Sünnet'in dosdoğru görüşlerini doğru anlamak isteyenler, belirtilen yerlere, burayla birlikte mutlaka mürâcaat etmelidirler.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ) **"Artık sen insanları mümin kimseler olsunlar diye zorlayacak mısın?"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in herkesin îmânına özellikle kavminin Müslüman olmasına çok harîs olduğuna dikkat çekmektedir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kavminin, özellikle amcası **Ebû Tâlib**'in îmân etmesi için çok istekli olunca **Allâh-u Te'âlâ** bu ve bir sonraki âyet-i celîleyi indirerek ezelî ilminde îmân edeceklerini bildiği kişiler dışındakilere îman nasip etmeyeceğini bildirmiştir. *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/112; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/307; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/56-57; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/180)*

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* âlemlerin hidâyet bulmasına en çok düşkün, onlara hayır ulaştırmaya en ziyâde gayretli ve azaptan kurtulmaları için en çok faaliyet gösteren kişi olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerimesiyle kendisine:

"Ben ezelde herkesin saâdete müsait olmadığını, kiminin hidâyeti, kimininse dalâleti seçeceğini bildiğim için, bâzısını saâdete ehil (kurtuluşa lâyık), kimini de şekâvete ehil (helâk olmaya elverişli) hâlde yarattım. Herkesin îmânını dileseydim elbette bunu yapabilirdim, ancak hidâyet istemeyenlere zorla hidâyet yaratmayı hikmetime muvâfık bulmadım" buyurmuş olmaktadır ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kimsenin herhangi bir kişinin kalbinde hidâyet yaratma tasarrufu (yetkisi) olmadığını, meşîet-i nâfizenin ve kudret-i kāhirenin (geçerli irâdenin ve istediğini yaptırma gücünün) ancak Yüce Zât'ına âit olduğunu bildirmeyi kastetmiştir.

İbnü Atıyye ve **İbnü Kesîr** *(Rahimehümellâh)* da bu makamda: "**Allâh-u Te'âlâ** dileseydi herkes mümin olurdu, lâkin ezelde herkesin îmânı seçmeyeceğini bildiği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîeti ve kazâsı (dilemesi ve karârı) onlara îman yaratmamak şeklinde tahakkuk etti.

Yâ **Muhammed**! Artık sana inanmayanların kâfirliğinden dolayı kendini helâk etme, sen dâvetini yap, gerisini düşünme! Zîrâ karar kesinleşmiştir, **Allâh-u Azze ve Celle** onların kâfirliğini dilemişken her halde sen de onların kalplerine îmânı zorla sokmayı isteyecek değilsin" şeklinde bir mânâ zikretmişler ve peşisıra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zorla îmân ettirme görevi olmadığını beyân eden:

﴿فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۞ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾

"(Habîbim!) **Öyleyse** (onların bu âyetleri düşünüp düşünmediklerini önemsemeksizin sâdece) **öğüt ver**(mekle yetin)**! Zîrâ sen ancak bir hatırlatıcısın! Sen aslâ onlar üzerine musallat kılınmış biri değilsin** (ki onları zorlayasın)**!"** *(el-Ğâşiye Sûresi:21-22)* kavl-i şerîfi ile:

﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾

"(Ey Habîbim!) **Onları** (doğru yola ulaştırma anlamında) **hidâyet etmek, senin üzerinde** (bir sorumluluk) **değildir.** (Sen insanlara ancak doğru yolu gösterebilen bir müjdeci ve uyarıcısın! Dolayısıyla senin vazîfen açık bir duyurudan başkası değildir!) **Velâkin Allâh** (doğru yola ulaştıracak özel hidâyeti yaratarak) **dilediğini hidâyet etmektedir** (ki, o diledikleri de, hidâyeti seçtiklerini bildiği kişilerdir)" *(el-Bakara Sûresi:272)* âyet-i kerîmesini kaydetmişler, daha sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istese de hidâyet yaratamayacağını açıklayan:

﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾

"(Habîbim! Amcan Ebû Tâlib'in îmân etmesini çok istemektesin, ama) **gerçekten de sen sevdiğin bir kimseyi** (îmâna ulaştıracak bir şekilde) **hidâyet edemezsin. Velâkin Allâh** (hidâyeti yaratarak) **dilediğini hidâyet etmektedir** (ki, o diledikleri de, hidâyeti seçtiklerini bildiği kimselerdir)**."** *(el-Kasas Sûresi:56)* kavl-i şerîfi ile, kâfirlerin inkârından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mesûliyetini nefyeden:

﴿فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾

"Senin üzerine düşen ancak (vahyi) **tebliğ etmektir.** (Onların) **hesap**(larını) **görmek ise ancak Bize âittir!"** *(er-Ra'd Sûrsi:40)* âyet-i celîlesini serdetmişler, yine bu meâlde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tesellî etme mâhiyetinde nâzil olan:

Âyet: 99

﴿فَإِنَّ اللهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ﴾

"Şüphesiz Allâh, (yanlış yolu seçeceğini bildiği için, saptırmayı) **dilediği kimseyi dalâlete düşürür,** (hidâyeti seçeceğini bildiği için, doğru yola iletmeyi) **dilediği kimseyi de hidâyet buyurur. Öyleyse senin** (değerli) **nefsin onlar**(ın inanmamaların)**a karşı birtakım üzüntülere** (kapılıp) **gitmesin!"** *(el-Fâtır Sûresi:8)* kavl-i şerîfi ile:

﴿لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾

"Onlar inanan kimseler olmayacaklar diye (üzüntünden) **ola ki sen kendini öldüreceksin!** (Böyle yapma! Kâfirler için bu kadar üzülmene değmez!)" *(eş-Şu'arâ Sûresi:3)* âyet-i kerîmesini zikretmişlerdir ki bütün bunların mânâsı: "Sonsuz ve hatâsız ilmiyle, her işte hikmet ve isâbetiyle ve zulümden münezzeh olan adâleti ile dilediğini hidâyete erdiren ve istediğini saptıran ve her murâd ettiğini hiçbir engelle karşılaşmaksızın bihakkın icrâ eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Habîbim! Bu iş sana âit de değildir, senin üzerinde mesuliyeti mûcip bir yük de değildir" şeklinde anlaşılabilir.

Zâten bir sonraki âyet-i kerîmede, hiçbir kimsenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni olmadan îmân edemeyeceği bildirildikten sonra, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fesâd ve dalâleti ancak onun delillerini anlamaya çalışmayanlara göndereceği bildirilmek sûretiyle Yüce Zât'ının her hususta, özellikle de doğru yolu bulanın hidâyete erdirilmesi ve dalâlete düşenin saptırılması konusunda Âdil-i mutlak olduğuna dikkat çekilmiştir. *(İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/145; İbnü Kesîr, et-Tefsîr, 7/404-405)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu yöndeki isteği ve hırsı garipsenecek bir şey değildir.

Zîrâ onun neş'eti (yaratılışı) küllî rahmeti hâmil (umûmî mânâda acıma sıfatını taşıyıcı) olduğundan herkesin îmânını ve affedilmesini istemekten başka bir talebe müsâit değildir. Kâmil olan bütün kulların vasfı da böylecedir.

Azîz Mahmûd-u Hüdâî *(Kuddise Sirruhû)*ya âit ***"el-Vâkı'âtü'l-Mahmûdiyye"*** isimli eserde nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tûr** dağına giderken yolda evliyâullâhtan bir veliye rastladı, ona selâm verdiyse de o selâmını almadı. Münâcât mahalline vardığında: "İlâhî! Kullarından bir zâta selam verdim, selamıma cevap vermedi" deyince **Allâh-u Te'âlâ**:

«يَا مُوسٰى! اِنَّ هٰذَا الْعَبْدَ لَا يُكَلِّمُنِى مُنْذُ سِتَّةِ اَيَّامٍ لِاَنَّهُ كَانَ يَسْأَلُ مِنِّى اَنْ اَغْفِرَ لِجَمِيعِ الْمُذْنِبِينَ وَأُعْتِقَ الْعُصَاةَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ أَجْمَعِينَ فَمَا أَجَبْتُ لِسُؤَالِهِ.»

"Yâ Mûsâ! O kul altı gündür Benimle de konuşmuyor (Benden de bir şey istemiyor)**, çünkü Benden bütün günahkârları mağfiret etmemi ve âsîlerin tamâmını cehennem azâbından âzâd etmemi istedi, Ben de onun bu isteğine icâbet etmedim** (bu yüzden Bana naz ediyor)**!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/84)* buyurdu.

Velhâsıl; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün ümmetinin îmânına çok düşkün olduğunu bildiği için bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak kavminin îmân etmelerini Kendi meşîetine (dilemesine) bağlamak üzere: "Kendileri dilemediği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmanlarını dilemediği kimseleri zorla îmâna getirmek sana âit değildir" buyurdu.

Aslında ikrâh, yâni bir insanın kalbinde onu îmâna mecbur bırakacak bir irâde yaratmak mümkün ve kudret dâhilinde olan bir şeydir. Lâkin bunu yapmak beşerin gücünün yeteceği bir şey olmayıp ancak yaratmakta ortağı bulunmayan **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ezelde (îmânı ve hidâyeti seçeceğini bildiği) kimilerine îman takdir edip hidâyet sebepleri hazırladığı gibi ve onların kalplerine îman yazıp tarafından bir ruh (îman ve Kur'ân nûru) ile desteklediği gibi, dileseydi herkese îman takdir eder, onların kalplerine de hidâyet yazardı. Ama O, ezelde kime nur takdir etmediyse artık onun için nur yoktur.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işitmiş olduğu bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ، فَأَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ؛ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدٰى. وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ. فَلِذٰلِكَ أَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللهِ.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle mahlûkātını bir karanlık içerisinde yarattı, sonra onlara Kendi nûrundan bir ışık salıverdi. Artık o nurdan kime bir şey isâbet ettiyse, o hidâyete erdi. O (nur)**, kimden şaştıysa o da sapıttı!**

Âyet: 99

İşte bundan dolayı ben: 'Kalem Allâh'ın ilmi üzere (O'nun ezelî ilminde bildiklerini yazıp) **kurudu** (artık yazılan bozulmaz)' **diyorum."** buyurdu. *(et-Tirmizî, el-Îmân:18, no:2642, 5/26; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:6871, 2/634; Necmüddîn el-Kübrâ, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/252)*

İşte bu hadîs-i şerîfin de işâret-i vechile; ezelde serpiştirilen bu nur kime isâbet etmediyse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dahî ona hidâyet isâbet ettiremez.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; bu âyet-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın her dilediğinin olacağını açıklamaktadır. **Allâh-u Sübhânehû**'nun herhangi bir murâdının gerçekleşmemesi nasıl düşünülebilir? Oysa istediği şey gerçekleşmeyen biri ya gâfildir, ya âcizdir. İzzet sâhibinin şânına yakışan ise talep ettiği hiçbir şeyin kudretinden kaçmamasıdır.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde sarâhaten beyân etmiştir ki; dileseydi herkesi velîliğe kābiliyetli yaratırdı.

Lâkin her şeyden önce var olan rahmetiyle bir kavmi gıdâlandırdı, bir gürûhu da ezelî kahrına çarptırdı ki böylece dostlarının husûsiyetlerini açığa çıkarıp, mârifetine ehliyetli olmayan kimselerin îmânını bekleyenleri de ümitsizliğe uğrattı.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede vaaz-u nasîhatle meşgul olan ulemâ ve evliyâdan, nasîhatlerinin fayda vermediğini görüp üzülen zatlara büyük bir tesellî bulunmakla birlikte herkesin hidâyet üzere olmasına düşkün olan yâhut bütün insanların husûsî velî olmasını temennî eden kişilere de büyük bir te'dîb (edep verme) vardır.

Zîrâ onların bu isteği: (وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ) **"Onlar**(ın bâzısı hakkı bularak hidâyete ermiş, birtakımları da bâtılda ısrâr ederek görüş ayrılığına düşmüş) **ihtilâf edici kimseler olarak dâim olacaklardır"** *(Hûd Sûresi:118)* buyuran **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmetine muhâliftir.

Allâh-u Te'âlâ'ya dâvet edenler elbette **Allâh-u Te'âlâ**'ya çağırırlar, ancak bunu yaparken kullarına karşı nasıl muâmele edeceklerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendilerine öğrettiği şekilde hareket ederek insanlara **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlatırlar, sonra da **Allâh**'ın Peygamberine *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iktidâen (uyarak) **Allâh-u Te'âlâ**'nın ne muâmele yapacağını gözlerler.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Dilemesi Olmadan Kimsenin Şirk Koşamayacağı ve O Dilese Herkesin Hidâyet Bulacağı

﴿وَلَوْ شَاءَ اللهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾

"(Kullar kendilerine verilen irâde ve kudreti hidâyet yönünde kullanacak olsalardı elbette) **Allâh** (onu bilirdi, bu durumda da onların îmânını dilerdi, böylece O) **dileseydi** (tabî ki) **onlar** (Allâh'ın bu yöndeki irâdesine rağmen) **ortak koşamazlardı.**

Ama (O kimin şirki seçtiğini bildiyse, imtihan hikmetine binâen onların müşrik olmalarını diledi. Artık sen kimsenin şirke düşmesinden sorumlu değilsin, zîrâ) **Biz seni onlar üzerine bir bekçi olarak göndermedik** (ki, onların amellerini gözleyip suçlarından sorumlu olasın)**! Sen onlar üzerine aslâ bir vekil de değilsin** (ki, yapmaları gereken vazîfeleri onların yerine sen yapasın)." *(el-En'âm Sûresi:107)*

﴿أَفَلَمْ يَيْئَسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا﴾

"O îmân etmiş olan kimseler hâlâ bilmedi mi ki; Allâh (hiçbir mûcize göstermeden de kullarını yola almayı) **dileseydi, elbette insanları hep birlikte hidâyete erdirirdi.** (Fakat O herkesin kendisine verilen irâde ve kudreti, doğru yolu bulup ona uyma yönünde sarf etmeyeceğini bildiğinden, hidâyeti ancak bu yönde irâde kullananlara tahsis etti.)" *(er-Ra'd Sûrsi:31)*

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

"(Herkes kendisine verilen cüz'î irâde ve gücü, hakkı bulma yönünde kullanacak olsaydı, elbette Biz bunu bilirdik, böyle bilince de, onların hidâyetini dilerdik.) **Eğer Biz dileseydik, elbette her nefse hidâyetini** (sağlayacak başarıyı) **verirdik. Velâkin** (mükelleflerin birçoğunun hakkı tercih etmeyeceklerini bildiğimiz için) **Benden: 'Andolsun; elbette cehennemi cinler ve insanlar**(ın kâfir ve isyankârların)**dan mutlaka topluca dolduracağım.' sözü hak olmuştur."** *(es-Secde Sûresi:13),*

﴿وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوٰى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾

Âyet: 99

"(Onlar: 'Mâdem bize irâde verildi, o halde istediğimiz zaman Kur'ân'ı inceleriz, işimize gelirse inanırız!' diyorlar,) **ama Allâh dilemedikçe onlar hatırlayıp öğüt alamazlar!** (Allâh da hidâyet aramayan kişinin doğru yola gelmesini dilemez. Kendisinden) **sakınılmaya lâyık olan da,** (Zât'ından sakınanlara karşı) **mağfiret ehli olan da ancak O'dur."** *(el-Müddessir Sûresi:56)*

﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

"(Ey müşrikler! Siz: 'Mâdem bu irâde bize bırakılıyor, dilediğimiz zaman yola geliriz!' diyorsunuz,) **ama Allâh dilemedikçe siz dileyemezsiniz.** (Allâh ise, ancak doğru yol arayışında olduğunu bildiği kimselerin hidâyetini diler.) **Şüphesiz ki Allâh dâimâ** (kimin neye lâyık olduğunu hakkıyla bilen bir) **Alîm ve** (hikmetsiz bir şeyi dilemeyen bir) **Hakîm olmuştur."** *(el-İnsân Sûresi:30)*

﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

"(Siz: 'Bu irâde bizimdir, dilediğimiz zaman istikāmette bulunuruz!' diyorsunuz,) **ama âlemlerin Rabbi olan Allâh dilemedikçe siz dileyemezsiniz.** (Allâh ise ancak kimin hidâyet arayışında olduğunu bildiyse onun hidâyetini murâd eder.)" *(et-Tekvîr Sûresi:29)*

Allâh-u Te'âlâ Aslında Kullarını Rahmet İçin Yaratmış velâkin O'nun Dilemesi Kulun İrâdesine Tâbi Olduğu İçin Bir Takımları Hakkında Cehennem Karârı Vermiştir

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۞ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

"Rabbin (herkesin hak dinde birleşeceğini ve bir ferdin bile kâfirliği seçmeyeceğini ezelde bilseydi de, bunun böyle gerçekleşmesini) **dileseydi, elbette tüm insanları** (doğru yolda ittifâk eden) **tek bir ümmet yapardı.**

Ama onlar(ın bâzısı hakkı bularak hidâyete ermiş, birtakımları da bâtılda ısrâr ederek görüş ayrılığına düşmüş) **ihtilâf edici kimseler olarak dâim olacaklardır!**

Lâkin senin Rabbinin acımış olduğu kimseler müstesnâ! (Çünkü İlâhî rahmet gereği onlar bâzı ictihâdî konularda görüş ayrılığına düşebilirlerse de, zarûrî inanç meselelerinde sürekli birleşirler.)

İşte sana! Zâten O (Allâh-u Te'âlâ) **onları sırf bunun** (mazharı olarak rahmete nâil kılınmaları) **için yaratmıştır.** (İşte) **böylece Rabbinin: 'Andolsun ki; mutlaka cehennemi cinler ve insanlar**(ın kâfir ve isyankârların) **dan topluca dolduracağım!'** (şeklindeki hükmünü bildiren) **kelimesi** (yerini bulmuş ve) **tamâma ermiştir."** *(Hûd Sûresi:118-119)*

Allâh-u Te'âlâ'nın Kâfirlerin İnkârını Dilemesi Bundan Râzı Olduğu Anlamına Gelmez

﴿إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾

"Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allâh (hiçbir şeye muhtaç olmadığından) **sizden** (de, îmânınızdan da müstağni olan bir) **Ğaniyy'dir. Yine de O,** (çok merhametli olduğundan) **kulları için** (zararlı olacak) **kâfirliğe** (onlar adına) **râzı olmaz.**

Ama şükrederseniz(, buna ihtiyâcı olduğu için değil, ebedî saâdetinize sebep olacağından dolayı) **sizin için bundan râzı olur** (ve bu yüzden sizi mükâfatlandırır)." *(ez-Zümer Sûresi:7)*

Kâfirler, Şirklerini Allâh-u Te'âlâ'nın Dilemesine Bağlamışlar Ama Allâh-u Te'âlâ Kendi Dilemesi Onların Dilemesine Bağlı Olması Hasebiyle Onları Tekzîb Etmiştir

﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾

"Onlar: 'Rahmân (bizim meleklere tapmayı bırakmamızı) **dileseydi, biz onlara tapamazdık.** (Biz şu anda onlara taptığımıza göre, bu ibâdetimizin Allâh indinde de makbul ve güzel bir şey olduğu anlaşılmaktadır.)' **dediler.**

İşte sana! Bu hususta onlara âit hiçbir bilgi yoktur. Onlar (şirk koşabilmelerinin Allâh'ın râzı olduğu anlamına geldiğini söyleyerek) **ancak** (zan ve) **tahmine dayalı bir yalan söylemektedirler.**

(Zîrâ onların şirkleri kendi irâdeleriyledir. **Allâh-u Te'âlâ** kendileri istediği için onların şirkini murâd etmiş ve halketmiştir, yoksa şirkten aslâ râzı değildir.)" *(ez-Zühruf Sûresi:20)*

Âyet: 100

﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (100)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** kim için? (لِنَفْسٍ) **hiçbir kimse için,** ne olmadı? (أَنْ تُؤْمِنَ) **îmân etmesi,** ne müstesnâ? (إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ) **ancak Allâh'ın izniyle olması müstesnâ,** (وَيَجْعَلُ) (Allâh-u Te'âlâ) **bırakır,** neyi? (اَلرِّجْسَ) **murdar azâbı,** kim üzerine? (عَلَى الَّذِينَ) **o kimseler üzerine ki,** (لَا يَعْقِلُونَ) **akıllarını kullanmıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'ın izni (irâdesi ve dilemesi) **ile olmadıkça hiçbir kimse için, îmân etmesi** (diye bir şey söz konusu) **olamaz!**

O murdar (olan kâfirliği ve sebebiyet vereceği) **azâbı** (Allâh-u Te'âlâ, âyetlerini ve delillerini düşünerek doğruyu bulma yönünde) **akıllarını kullanmamakta olan o** (inatçı) **kimseler üzerine bırakır!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Kendisinin dilemesi hâlinde yeryüzünde îmansız kimse kalmayacağını ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dâhil hiç kimsenin, herhangi bir kâfirin kalbinde îman yaratamayacağını açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede bu mânâyı te'kîden **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni olmadan kimsenin îmân edemeyeceğini beyân etmiştir.

"İbnü Atıyye, Beğavî, Ebû Hayyân, Rûhu'l-beyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme îmân eden her hangi bir kimsenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni olmadan îmân edemeyeceğini açıklamaktadır ki burada geçen **"İzin"**den ne kastedildiği hakkında **Atâ** *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîeti (dilemesi) olmadan kimse îmân edemez" mânâsı vermiştir.

Atıyye el-Avfî *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsı ve kaderi (takdîri) olmadan kimse îmân edemez" demiştir.

Abdülazîz ibni Yahyâ *(Rahimehullâh)* ise: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi ve tevfîki (bilmesi ve muvaffak kılması) olmadıkça kimse îmân edemez" diye mânâ vermiştir ki **İmâm Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın bu makamda açıkladığı:

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde îmân etmeyeceğini bildiği hiçbir kimse îmân edemez, îman ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde îmân edeceklerini bildiklerine ihsân edilir. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** dilemeden ve yaratmadan kimse îmân edemeyeceğine göre, **Allâh-u Te'âlâ** da ezelde kimin îmân edip kimin etmeyeceğini bildiği için bu iş kesinleşmiştir. (Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bir yanılma vukû bulacağı düşünülemez.)" mânâsı da buna muvâfıktır. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/88-89)*

İmâm Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen **"İzin"** tâbiri, **"Emir"** mânâsına gelemez. Çünkü îmanla emrolunan nice kimse îmân etmemiştir. Dolayısıyla burada emir mânâsına ihtimal yoktur. İbâha (serbest etme) mânâsına da gelemez. Zîrâ îmansızlığın mübah kılınması hiçbir durumda düşünülemez. *(Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/307)*

Burada geçen **"Nefs"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**nın îmân edeceğini bildiği her bir kişidir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın îmân etmeyeceğini ezelde bildiği kimselerin zâten istisnâ edilecek hâli yoktur.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların îmânını dilemeyeceği kesinleşmiştir, çünkü Kendisi onların îmân etmeyeceğini ve irâdelerini inanma yönünde kullanmayacaklarını ezelde tespit etmiştir ki artık onun ilminin değişmesi ve yanılması söz konusu değildir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden geçen **"İzin"** tâbirini ancak "Meşîet" ve "İrâde" mânâsında tefsir etmek mümkün olur. Zîrâ îman herkese emredilmişken "Bâzılarının îmânına izin verilmemiştir" gibi bir mânâ kabul edilemez.

Yine böylece bu âyeti ilcâ ve icbâr (zorlama) mânâsında tefsir etmek de câiz olmaz. Zîrâ o takdirde "**Allâh-u Te'âlâ** îmâna mecbur etmeden kimse îmân edemez" şeklinde bir mânâ ortaya çıkar, buna göre de bu âlemde kendi ihtiyârıyla îmân eden birinin bulunmaması îcap eder ki bu da yanlıştır. O halde buranın mânâsı:

"Bir kimsenin kendi irâdesiyle îmân etmeyi dilemesi hâlinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın da onun îmânını murâd etmesi olmadan kimse îmân edemez" demektir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın, hür irâdesiyle îmân etmek isteyenlerin îmânını dilediği, bu yönde irâde kullanmayanların îmânını ise dilemediği sâbit olur ve böylece Ehl-i Sünnet'in: (مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ) **"Allâh'ın dilediği olur, dilemediği olmaz"** görüşünün doğruluğu zâhir olmuştur.

Âyet: 100

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ) **"O murdar azâbı ise** (Allâh-u Te'âlâ) **akıllarını kullanmamakta olan o kimseler üzerine bırakır"** kavl-i şerîfinde geçen: **"er-Rics"** kelimesi müfessirler tarafından birkaç mânâ üzere tefsîr edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre bunun mânâsı: "Ğazab-ı İlâhî"dir. Diğer bir kavle göre de: "Günah ve din düşmanlığı"dır. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/300; İbnü Ebî Hâtim:6/1990; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/711)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* ise bu kelimeye "Kâfirlik" mânâsı vermiştir ki bu da geride zikredilen mânâ ile uyumludur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabının en büyük sebebi kâfirliktir. Aslında bu kelime "Fâsid ve müstakzer (bozuk ve tiksinilen) şey" anlamındadır, kâfirlik bâtıllıkta ve kendisinden iğrenilecek bir şey olmakta zirveye ulaştığından onun hakkında bu tâbir kullanılmıştır.

İmâm Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)* bu mânayı tercih ederlerken, **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* da bu tercihi şerhederken şunları kaydetmişlerdir: "Ehl-i Sünnet: 'Kâfirliği de îmânı da yaratan ancak **Allâh**'tır' şeklindeki inançlarının doğruluğuna bu âyet-i kerîmeyi delil getirmişlerdir. Zîrâ bu âyet-i kerîmede geçen **"Rics"** kelimesi, münâfıklar hakkında nâzil olan:

﴿فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

"İşte o (yeni inen sûrenin beyanları) **onları,** (evvelce sâhip oldukları) **pislik** (niteliğindeki bozuk inanç ve kötü fikir)**lerine pislik katarak** (ancak münâfıklık yönünden) **artırmıştır da, böylece** (bu murdar inanç içlerinde yerleşip güç bulmuş ve netîcede) **onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir!"** *(et-Tevbe Sûresi:125)* kavl-i şerifinden açıkça anlaşıldığı üzere "Kâfirlik pisliği" mânâsına gelmektedir.

Zâten bu âyet-i kerîmenin ilk cümlesinde îmânın ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratması ile olduğu açıkça beyân edilmiştir. Îmâna mukābil olan pisliğin ise ancak kâfirlik olacağı düşünüldüğünde ise bu âyet-i celîlenin birinci cümlesi ile: "Îman ancak **Allâh**'ın yaratması ile hâsıl olur" buyrulduğu, bu cümle-i celîlesi ile de: "Kâfirlik ancak **Allâh**'ın yaratması ile vukû bulur" mânâsının bildirildiği hakîkati sâbit olmuştur ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**, murdar olan kâfirliği ve sebebiyet vereceği azâbı âyetleri ve delilleri düşünerek akıllarını doğruyu bulma yönünde kullanmayan o inatçı kimseler üzerine bırakır" şeklinde tefsîr edilmiştir. *(Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/89; et-Tefsîru'l-kebîr:17/175; Rûhu'l-me'ânî:11/303)*

İmâm Mücâhid *(Rahimehullâh)* **"Rics"** kelimesine "Kendisinde hayır olmayan şeyler" mânâsı vermiştir. *(İbnü Ebî Hâtim, no:, 6/1990)*

Ebû Ubeyde, Zeccâc ve **Ferrâ** *(Rahimehümullâh)* da "Azap ve gazap" gibi birbirine yakın olan mânâlar vermişlerdir. *(el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân:1/480; ez-Zeccâc, Me'âni'l-Kur'ân:3/36; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:4/68)*

Katâde *(Rahimehullâh)* ise bu kelime hakkında: "Rics, şeytandır" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1990; Ömer en-Nesefi, et-Teysîr:4/307; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:12/182)* demiştir ki, **Ömer Nesefî** *(Rahimehullâh)* bu makamda şunları söylemiştir: "Buna göre mânâ: 'Akıllarını kullanmayan ve aklın kendilerini dâvet ettiği Kitap ve Sünnet'e uyma yolunu seçmeyen kişilere **Allâh-u Te'âlâ** şeytanı musallat eder' şeklinde olur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de helâya girerken okumamızı tavsiye ettiği duâda **'Rics'** kelimesini bu mânâda kullanmıştır.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النِّجْسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.»

"Sizin biriniz rahatlama yerine (helâya) **girdiği zaman:**

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النِّجْسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.»

'Ey Allâh! Pis, murdar, pislik ve (insanları) **pis işlere düşüren kovulmuş şeytan**(ların, avretimi açtığımda beni görmelerinden ve bana musallat olmaların)**dan Sana sığınırım' demekten âciz kalmasın."** buyurmuştur. *(İbnü Mâce, no:299, 1/109; İbnü's-Sünnî, 'Amelü'l-yevmi ve'l-leyle, no:18, 1/19; et-Taberânî, Kitâbu'd-Du'â, no:365-366, 1/134, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:7849, 8/210; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/307; el-Kastallânî, Levâmi'u'l-envâr, sh:167; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 5/127; es-Seffârînî, Keşfü'l-lisâm, 1/181)*

Felsefecilerin ve Onların Görüşündeki İlâhiyatçıların Bu Âyete Verdikleri Yanlış Mânâlara Reddiye

Felsefecilerin ve onlara tâbi olan bâzı İlâhiyatçıların bu âyet-i kerîmeye verdikleri: "Aklını çalıştırmayana **Allâh** azap eder" şeklindeki mânâ yanlış anlaşıla anlaşıla nihâyet günümüzde: "Bir şey aklına uymuyorsa, Kur'ân'da ve hadîste geçse de inanılmaz ve tatbik edilmez" sûretinde tezâhür ederek bu fikirde olan insanları kâfir edecek bir hal almıştır.

Âyet: 100

Oysa burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı bu değildir. Nitekim **Beğavî** ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)* gibi büyük müfessirlerin açıkladığı: "**Allâh-u Azze ve Celle**'nin emirlerini ve yasaklarını anlamaya çalışmayanlara **Allâh** azap eder" *(el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/186; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/57)* şeklindeki mânâ bu filozofları tekzip etmektedir.

Yine böylece **Ömer Nesefî** *(Rahimehullâh)* gibi îtikat imamlarımızdan olan bir zâtın bu meyanda açıkladığı: "Akıllarını kullanmayan ve aklın kendilerini dâvet ettiği Kitap ve Sünnet'e uyma yolunu seçmeyen kişilere **Allâh-u Te'âlâ** şeytanı musallat eder" *(Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/307)* mânâsı, bu bâtıl görüşlü ilâhiyatçıları reddetmektedir.

Ayrıca **İmâm Sa'lebî, İbnü'l-Cevzî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)* gibi daha birçok müfessirin bu makamda açıkladıkları: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdi ve nübüvvet müessesesinin doğruluğunu açıklayan delillere ve âyetlere bakarak akıllarını kullanmayan, bu nedenle de **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerini anlamayan kimselere **Allâh-u Te'âlâ** gazabını yöneltir" mânâsı bu filozofların **Kur'ân-ı Kerîm**'i anlamaktan ne kadar uzak olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. *(el-Keşfü ve'l-beyân:14/298; Zâdü'l-mesîr:4/68; Rûhu'l-me'ânî:11/303)*

*"Te'vîlât-ı Necmiyye"*de zikredildiği üzere; aslında bu âyet-i kerîme Felsefecilerin lehine değil aleyhine reddiyedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kulu hidâyet etmesi yâhut mahrum bırakması husûsundaki sünneti (dâimî âdeti) şu yöndedir ki; ancak îman (kayıtsız şartsız inanma) nûruyla müeyyed (desteklenmiş) olan akıllar **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine ve mârifetine hidâyet bulurlar. Îman nûrundan mücerred (boş olan) akıllar ise hiçbir zaman hakka ve hakîkate erişemezler. Dolayısıyla "Îmansız akıllar da tevhîd ve mârifete erişebilir" zanneden felsefecileri bu âyet-i kerîme reddetmektedir. Çünkü bu cümle-i celîlenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet ve hızlân (doğru yola eriştirme veyâ mahrum etme) husûsundaki sünnetini anlamaya çalışmayan kişilere **Allâh-u Te'âlâ** hicâb (Kendisini tanımaktan ve doğru yolu bulmaktan engelleme) azâbı verir" demektir. *(et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye:3/252; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/85)*

Zâten bundan sonra gelen: (وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ) **"Âyetler ve uyarıcılar îmân etmeyen topluma ne fayda versin?"** *(Yûnus Sûresi:101)* âyet-i kerîmesi de kişinin önce îmân etmesi gerektiğini beyân etmektedir ki bu da îmânı olmayana hiçbir âyetin, delîlin ve nezîrin fayda vermeyeceğini açıklayarak geride zikredilenlerin doğruluğunu teyid etmektedir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** bize aklı kendi kafamızdan doğrular tespit edelim, hakkı ve bâtılı aklımıza göre tâyin edelim ve aklımızın ermediği şeylere inanmayalım diye vermemiştir. Lâkin **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın cennetten indirilmeleri husûsunda nâzil olan:

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ۞ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۞ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى﴾

"Şimdi (dünyâya indirilirken şunu bilin ki;) **eğer gerçekten size** (göndereceğim bir peygamber yâhut indireceğim bir kitap vâsıtasıyla,) **Benden bir hidâyet** (rehberi) **gelirse, artık her kim benim hidâyetime hakkıyla uyarsa, işte o** (dünyâda) **sapıtmaz,** (âhirette) **güçlüğe de uğramaz!**

Ama her kim Benim zikrim (ve öğüdüm olan Kur'ân-ı Kerîm)**den yüz çevirir** (de, ona uymaz ve buyruğuyla amel etmez)**se, gerçekten onun için** (dünyâda ve kabirde) **pek sıkıntılı bir yaşantı vardır.**

Kıyâmet günündeyse Biz onu kör bir halde (huzûrumuza) **haşredeceğiz!** (O zaman) **o: 'Ey Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki ben** (dünyâda) **gerçekten çok iyi gören biriydim!' der.**

O (Allâh-u Te'âlâ) **da: 'İşte sana!** (Sen de) **böylece** (davranmıştın Bana)**! Bizim** (pek açık seçik) **âyetlerimiz gelmişti sana, ama sense onları terk etmiştin. İşte sana! Bugün sen de böylece** (körlük ve azap içerisinde) **terk edileceksin!' buyurur"** *(Tâhâ Sûresi 123-126)* âyet-i celîlelerinden anlaşıldığı üzere ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen vahye tâbi olup aklını vahyi anlamak için kullananlar doğruyu bulmuş, dalâletten ve şekâvetten (sapıtmadan ve bedbahtlıktan) kurtulabilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın vahyinden yüz çevirerek îmansız aklı rehber edinenler ise iki cihanda dara düşeceklerdir. Bunun sebebi de, kendilerine gelen âyetlere inanıp onlarla amel etmeye çalışacak yerde akla uyup felsefe yaparak vahyi terketmeleridir.

Nitekim felsefecilerin başı olan **İblîs**, vahye tâbi olup **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etseydi hem kendi kurtulacak, hem de bu kadar insanların başına belâ olmayacaktı. Fakat "Ateş mi daha üstün, toprak mı daha fazîletli" kıyâsına girerek kendisini de, bu kadar milleti de helâk etti!

Âyet: 100

Bu hususta **Ca'fer ibni Muhammed**'in, babası vâsıtasıyla (büyük) dedesi (İmâm-ı Hase)nden *(Radıyallâhu Anhüm)* naklettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَّلُ مَنْ قَاسَ أَمْرَ الدِّينِ بِرَأْيِهِ إِبْلِيسُ، قَالَ اللهُ تَعَالَى لَهُ: اسْجُدْ لِآدَمَ! فَقَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ..»

"Din işini kendi görüşüyle ilk kıyâs eden İblîs'tir. Allâh-u Te'âlâ ona: 'Âdem'e secde et!' buyurunca o: 'Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan halkettin!' demiştir."

Ca'fer(-i Sâdık) *(Radıyallâhu anh)* daha sonra şöyle demiştir:

فَمَنْ قَاسَ الدِّينَ بِرَأْيِهِ قَرَنَهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِإِبْلِيسَ لِأَنَّهُ اتَّبَعَهُ بِالْقِيَاسِ.

"Her kim din işini kendi görüşüyle kıyâs etmeye kalkarsa **Allâh-u Te'âlâ** onu kıyâmet günü **İblîs**'e yakın eder, çünkü o, kıyasta ona uymuştur." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/196-197; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/336)*

Vahye ve Kur'ân'a inanmayıp felsefe yapan kâfirlerin zararından ziyâde, bugün İlâhiyatta talebe okutan birçok profesör ünvânına sâhip kişi Müslüman olduğunu iddia ettiği halde **Kur'ân-ı Kerîm**'in âyetlerini ve hadîs-i şerîfleri aklıyla kıyâsa tâbi tutarak kolayca inkâr edebilmekte ve tefsîrinde bulunduğumuz cümle-i celîleyi de dâvâsının doğruluğuna delil sayabilmektedir.

Oysa **Kur'ân-ı Kerîm**'in kendi beyânıyla, kendisinde hiçbir çelişki bulunmadığı sâbit olduğuna göre bu âyet-i kerîme onların dediği gibi aklın vahiyden önce gelen bir delil olduğu mânâsında anlaşılamaz.

Evet, bu ve benzeri birçok âyet-i kerîmede: **"Akletmek"**, **"Tezekkür ve tefekkür** (ince düşünmek)**"** gibi tâbirler geçmektedir. Lâkin bunların mânâsı: "Vahyin mânâsını anlamak için akıl yormak ve düşünmek" demektir. Yoksa hindi gibi kendi başına düşünüp vahye muâdil bir şeyler uydurmak değildir. **Kur'ân-ı Kerîm**'in hiçbir yerinde akla tâbi olmak emredilmemiş, lâkin birçok âyet-i kerîmede **Kur'ân**'a ve yine vahiy kaynaklı olan sünnet-i seniyyeye hakkıyla uymak emredilmiştir. Nitekim:

﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾

"Rabbinizden size indirilmiş olan şeye(; Kur'ân ve Sünnet'e) **hakkıyla uyun! Onu bırakıp da** (insan ve cin şeytanları gibi, kâfirliğe ve sapıklığa çağıran) **başka birtakım dostlara aslâ uymayın! Pek az öğütleniyorsunuz**(, bu yüzden Allâh'ın dînini bırakıp başkalarına uyuyorsunuz)**!"** *(el-A'râf Sûresi:3)* kavl-i şerîfi ile,

﴿وَاتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"İndirilmiş olan o (Kur'ân) **nûr**(un)**a onunla** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile) **birlikte hakkıyla uyanlar; işte felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!"** *(el-A'râf Sûresi:157)* âyet-i celîlesi bizlere **Kur'ân**'a tâbi olmayı emretmekte ve kurtuluşun ancak ve ancak vahye uymakta olduğunu bildirmektedir. Artık bu âyetler bize vahye uymayı emrederken tefsîrinde bulunduğumuz âyet-i kerîme akla uymayı nasıl emredebilir.

Bunu düşünmek **Kur'ân-ı Kerîm**'de çelişki bulunduğunu kabullenmek anlamına gelir ki bu da insanı kâfir eder.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾

"Hâlâ mı Kur'ân'ı iyice düşünmeyecekler? Eğer (kâfirlerin iddia ettiği gibi) **o** (Kur'ân-ı Kerîm)**, Allâh'tan başkası tarafından** (yazılmış) **olsaydı, elbette içerisinde birçok ihtilâf** (mânâ çelişkisi) **bulurlardı"** *(en-Nisâ Sûresi:82)* buyurmaktadır.

Demek ki bu âyet-i kerîmede geçen **"Akıl kullanmak"**tan maksat, vahyi anlamak için aklı çalıştırmak demektir. Yoksa vahiyle çelişen akla uymak demek değildir.

Şu bilinsin ki; hadîs-i şerîfler de uyulması emredilen vahiy mefhûmuna dâhildir. Nitekim: (وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ) **"Bir de ona** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e) **hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz** (hakka ve hakîkate) **hidâyet bulabilesiniz!"** *(el-A'râf Sûresi:158)* kavl-i şerîfi ile:

﴿وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾

"Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın (kabul edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin"** *(el-Haşr Sûresi:7)* âyet-i celîlesi hadîs-i şerîflerin de vahiy olduğunu ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beyanlarına uymak îcap ettiğini bizlere açıklamaktadır.

Âyet: 100

Bâzılarının dediği gibi bu âyet-i kerîme: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmetten sahâbesine verdiği şeyler" hakkında değildir, bilakis umûmîdir. Zâten geçerli kâideye göre sebebin husûsiyeti (özel bir konu oluşu) hükmün umûmiyetine zıt düşmez.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا اَمَرْتُكُمْ بِهِ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا.»

"Size neyi emrettiysem onu hemen alın! Sizi neden nehyettiysem ondan hemen vazgeçin!" *(İbnü Mâce, el-Mukaddime:1, no:1, 1/3)* hadîs-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyetteki murâdının umûmî olduğunu, dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in din husûsundaki bütün emir ve yasaklarının vahiy olup kendileriyle âyet gibi amel edilmesi gerektiğini beyân etmektedir.

İşte böylece şu hakîkat zâhir olmuştur ki; "Ben Müslümanım" deyip de "**Kur'ân-ı Kerîm**'i ve hadîs-i şerîfleri incelemek ve eleştirici yaklaşıma tâbi tutmak gerekir, onlar o döneme âit olabilir, bugün akla uymayan bâzı şeyleri kabullenemeyiz" diyen târihselciler, İlâhiyyât hocası olurlar ama Müslüman olamazlar.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ.»

"Sizin birinizin hevâsı (nefsinin arzusu)**, benim getirdiklerime tâbî olmadıkça îmân etmiş olamaz!"** *(el-Beğavî, Şerhu's-Sünne, no:104, 1/212; et-Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbîh, no:167, 1/94)* hadîs-i şerîfi, **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sâdece **Kur'ân** âyetlerinden okuduklarına değil, tüm getirdiklerine tâbî olmak gerektiğini en güzel bir üslûpla ifâde etmekte ve anlayışı ve arzusu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği âyet ve hadislere tâbî olmayan kimselerin îmanlı sayılmayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

İmâm Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)* aklın doğruyu bulmakta yeterli bir huccet olmadığını ve vahye tâbî olması gerektiğini beyan sadedinde şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz nübüvvet tavrı, akıl ve fikir tarzının ötesindedir, aklın anlamakta âciz kaldığı birçok iş nübüvvet yoluyla sâbit olur. Zâten akıl kâfi olsaydı peygamberler gönderilmezdi ve:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"Zâten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasûl gönderinceye kadar** (cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır!"** *(el-İsrâ Sûresi:15)* kavl-i şerîfinde buyrulduğu üzere; âhiret azâbı onların gönderilmesine bağlanmazdı.

Evet, akıl (sâhibini mesul kılacak şekilde) bir huccettir, lâkin delil olmakta zirveye ulaşmış mükemmel bir delil değildir. Huccet-i bâliğa (gerçeği ispat husûsunda son noktaya ulaşan delil) ise ancak enbiyânın bi'seti ile tahakkuk etmiştir (peygamberlerin gönderilmesi ile gerçekleşmiştir) ve ancak peygamberlerin gönderilmesiyle mükelleflerin mâzeret açıklamaları hükümsüz olmuştur. Nitekim:

﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ
بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olan birçok rasüllere (de vahiy yolladık, tâ) **ki o peygamberlerin** (gönderilişinin) **ardından insanlar için**(: "Bize bir elçi gönderseydin de, bizi gaflet uykusundan uyarıp gerekenleri öğreteydi" gibi laflarla) **Allâh'a karşı** (öne sürebilecekleri)**bir mâzeret** (ve bahâne) **bulunmasın!**

Allâh (inkâra cezâ verme husûsunda) **dâimâ** (üstün güce sâhip olan bir) **Azîz ve** (her işinde hikmet sâhibi olduğu için, uyarıcı olarak peygamberler gönderip her birine farklı bir mûcize veren bir) **Hakîm olmuştur."** *(en-Nisâ Sûresi:165)* kavl-i şerîfi bu hakîkati nâtıktır.

Aklın bâzı işleri idrakte âciz kaldığı sâbit iken, şerî'atin bütün hükümlerini akıl terâzisiyle tartmaya kalkmak aslâ güzel görülemez. İslâmın hükümlerini akla tatbik etmeyi (akla yatarsa kabul edilip akla uymayanların reddedilmesini) gerekli görmek gerçekte aklın bağımsızlığını kabullenerek nübüvvet müessesesini inkâr demektir ki **Allâh-u Sübhânehû** bizi (böyle inanarak kâfir olmaktan) muhâfaza eylesin!

İnsan evvelâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmânı ve onun risâletini tasdik etmeyi anlamalı ki bundan sonra onun getirdiği bütün hükümleri tasdik edebilsin! Dolayısıyla şek ve şüphe karanlıklarından kurtuluş ancak îman (kayıtsız şartsız inanmak) ile müyesser olur.

Âyet: 100

Evvelâ işin aslının iyi anlaşılması gerekir ki daha sonra teferruatı da hiç zorlanılmadan kolayca anlaşılabilsin! Çünkü bir meselenin aslını ispat etmeden onun teferruatını anlayabilmek cidden zordur.

(Yâni Peygamberliğin hak olduğunu doğru anlamadan Peygamberin buyurduklarını anlayabilmek âdetâ imkânsızdır. Bir insan mûcizelerle teyid edilen Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in doğruluğunun delillerini anlayıp buna kanaat getirerek îmân ettikten sonra artık onun açıkladığı bütün âyet ve hadisleri hiç tartışmasız ve şüphesiz kabullenmesi gerekir. Bu durumda olan bir Müslüman artık her âyet ve hadîsin hikmetini ve akla uyup uymadığını sorgulayamaz.

Mâdem ki birçok delil ile Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in hak olduğu onun nezdinde sâbit olmuştur, artık kendisini iknâ eden o deliller Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in bütün buyurduklarını aklen de delîli sâbit bir hâle getirmiş olmaktadır. Dolayısıyla Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e inandıktan sonra onun getirdiklerini akla mantığa vurarak işine gelmeyeni inkâr etmek onun peygamber oluşunu inkârdan başka bir şey değildir.)

Şu bilinmelidir ki; peygamberlerin nübüvvetini delillerle ispat edip risâletlerini tasdik ettikten sonra (körü körüne değil de bir ilim üzere) taklit edenler aslında istidlâl ehli (delille iş yapan kimseler)dir. Çünkü onların, peygamberlerin sözlerini bir ilim üzere tasdik edip onları taklit etmeleri aslında delîle dayalı iş yapmanın ta kendisidir.

Meselâ; bir şahıs temel bir meseleyi bir delîle dayalı olarak ispat ettiği zaman artık o temel kâideden neşet edip dallanan bütün teferruat o delîle dayanmış olur. Temel bir kâidenin delîle dayalı olması demek, ona bağlı bütün fürûâtın delille sâbit olmuş olması anlamına gelir.

Bu tasdîke ulaşmanın ve kalbin mutmein olması hâlini kazanmanın en yakın yolu ise **Allâh Celle Sültânühû**'yu zikretmektir. Nitekim **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**:

﴿أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۞ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ﴾

"Âgâh olun ki; kalpler ancak Allâh'ın zikriyle mutmain olur! O kimseler ki îmân etmişlerdir ve (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; müjde de, güzelliğin ta kendisi olan** (cennet gibi) **bir dönüş yeri de onlara âittir."** *(er-Ra'd Sûrsi:28-29)* buyurmuştur. Bu yüce maksada nazar ve istidlâl (akla başvurma ve delil arama) yoluyla ulaşmak ise cidden çok uzaktır.

أَقْدَامُ أَهْلِ نَظَرٍ مِنْ خَزَفٍ وَمَا الَّذِي تَمْكِينُهُ يَا لَهَفِي

"Akılcıların ayakları alçıdandır,
Teessüf ederim, bu ayağın gücü ne kadardır?"

(Yâni; Allah-u Te'âlâ'yı hakîkî mânâda tanıma yolunda, şerî'at, tarîkat ve hakîkat üzere seyr-u sülûk edenlerin ayakları hakîkî ayaklardır ki, onlarla maksada erişilir. Fakat akıl ve mantıkla Allah'ı bulma yoluna çıkanların ayakları takma ayak olduğundan yarı yolda kalır.)

"Bütün hamdler, bizi işte bu (îmâ)**na hidâyet etmiş olan O** (yüce) **Allâh'a âittir. Allâh bizi** (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz** (kendi aklımızla) **aslâ hidâyet bulamazdık. Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasülleri** (bize) **hakk** (ve gerçek olan beyân)**ı getirmiştir.!"** Selâm (aklına değil de) hidâyete tâbi olanların üzerine olsun!" *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:36, 3/52)*

Bütün bu îzâhattan anlaşıldığına göre; günümüzdeki birçok İlâhiyatçı aklı ve kıyâsı vahyin önüne geçirdikleri için dinden çıkmışlardır.

Nitekim bir İlâhiyatçıya: "Hoca efendi, **İsâ** *(Aleyhisselâm)* inecek mi, inmeyecek mi?" diye sorduklarında: "Ben bu konuda bir şey diyemiyorum" diyor. Soran kişi: "Nasıl olur, bu kadar mürekkep yaladınız, bu konuda nasıl bir şey diyemezsiniz? Ben de bir şey diyemiyorum, o zaman senin benden farkın kalmadı, senin bir şey demen lâzım" deyince o kişi, ***"Buhârî"***, ***"Tirmizî"*** vesâir kaynakları açıklayarak hepsine göre **İsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ineceğini ve bütün hadis kitaplarında bu hadîsin olduğunu söylüyor.

Artık hocaya bir şey demek düşmüyor, ama yine de soran kişi: "Peki ya sizin görüşünüzü alalım" deyince o kişi hâlâ: "Ben yine de gelecek diyemiyorum" diyor.

Bu olacak şey midir? Değil bir ilâhıyatçı, en câhil bir Müslüman bile böyle konuşamaz! Bunu diyen insan: "Ğayba inanmıyorum" demiş oluyor, "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in verdiği haberi onaylayamıyorum" demiş oluyor ki bu durum îmanla nasıl bağdaşabilir?

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنَّ عِيسٰى لَمْ يَمُتْ وَاِنَّهُ رَاجِعٌ اِلَيْكُمْ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

Âyet: 100

"Şüphesiz Îsâ ölmemiştir ve muhakkak ki O, kıyâmet gününden evvel size dönecektir." *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:7129, 3/288; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:1/322; el-Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:1/179)* buyurmuşken, **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«ثُمَّ عُرِجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ، ..... فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِابْنَيِ الْخَالَةِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، وَيَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّاءَ.»

"Sonra biz ikinci kat semâya çıkarıldık... Derken kapı bize açıldı, birden ben teyzeoğulları olan Meryem oğlu Îsâ ile Zekeriyyâ oğlu Yahyâ'yı karşımda buldum" *(Müslim, el-Îmân:74, no:162, 1/145; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:12505, 19/485; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:36570, 7/333; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3499, 6/216)* buyuruyorken, **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ...»

"Meryem'in oğlu aranıza inmedikçe kıyâmet kopmaz" *(el-Buhârî, el-Mezâlim:32, no:2344, 2/875-876)* buyurmuşken, adam hâlâ: "Gökte oksijen yok, atmosferde hava yok, nasıl yaşıyor?" diyebiliyor. Böyle bir îman olabilir mi? Biz **Allâh**'ın kudretinden bahsediyoruz, sen hava diyorsun. Hava nedir? **Allâh** istese bir adamı bu dünyâda havasız da yaşatamaz mı?

Dolayısıyla **Kur'ân-ı Kerîm**'de ve hadîs-i şerîflerde geçen bir konu hakkında: "Benim mantığıma uymuyor, öyleyse inanmıyorum" diyen kâfir olur. Zâten senin mantığın yeterli olsa dîne ne lüzum var, **Kur'ân**'a, hadise ne lüzum var? Öyle olsaydı **Allâh-u Te'âlâ**: "Hepinize akıl mantık verdim, bir yol tutturun gidin!" buyururdu.

Bu hususta **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

«دِينُنَا بِالنُّقُولِ لَا عَلَى مُنَاسَبَةِ الْعُقُولِ.»

"Dînimiz nakiller (vahiy, âyet ve hadîs) **ile sâbit olur, akıllara uygun düşmesiyle sâbit olmaz"** buyurduğu meşâyih tarafından nakledilmiştir.

Akıl-mantık ise ancak dîni anlamaya ve kavramaya yarar. Yoksa din tesis etmeye ve helâl-haram belirlemeye müsâit değildir.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: «لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ.»

"Eğer din(in hükümleri) **akılla sâbit olsaydı, elbette mestin altı** (tozlandığı için) **üstüne nispeten meshedilmeye daha uygun olurdu. Oysa ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***i mestlerinin üstüne mesh yaparken gördüm.** (Dolayısıyla burada akıl yürütmedim, ona tâbi oldum.)" *(Ebû Dâvûd, no:162, 1/42; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:1386, 1/436; ed-Dârekutnî, es-Sünen, no:783, 1/378; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:1895, 1/165)* buyurmuştur.

Kıymetli kardeşlerim; **Allâh ve Rasûlü** ne buyurduysa haktır ve gerçektir. Âyet ve hadisleri süzgeçten geçirip akla uymayanları elemeye gayret edenlere, mezhepler ve müctehidler arasında mukâyeseler yapıp kimini ortadan kaldırmaya çalışanlara aslâ inanmayın, yoksa helâk olursunuz, şüphelere düşersiniz ve o şüphe sizin îmânınızı kemirir bitirir! **Allâh-u Te'âlâ** muhâfaza buyursun!

İşte bu mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)*:

«عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْعَجَائِزِ!»

"Kocakarıların dîni üzere olmaya devâm edin" *(ez-Zebîdî, el-İthâf:7/374; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1774, 2/83; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:2/331; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl:1/292; Şeyhulislâm el-Herevî, Zemmü'l-kelâm, no:822, 4/82-83)* buyuruyor.

Kocakarılar saf olur, kırk tâne delil getirsen yine de o bildiğinden şaşmaz. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in burada **"Kocakarı"** buyurmasındaki maksat budur. Yâni: "Ehl-i Sünnet'e göre inanın, ama kocakarıların inandığı samîmiyetle inanın. İnandığınız şeylere o derece sarılın ki, hangi ilâhiyatçı profesör, doçent, yazar-çizer yanlış konuşsa sizi Ehl-i Sünnet'in doğrularından saptıramasın" demektir. Yoksa "Kocakarıların dediğine inanın" demek değildir. Mânâyı düzgün anlamak gerekir.

Tâbi'în'in ulularından olan **Şa'bî** *(Radıyallâhu Anh)*:

قَالَ الشَّعْبِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ مِنْ سَادَاتِ التَّابِعِينَ: مَا أَتَاكَ عَنِ اللهِ وَرَسُولِهِ وَأَصْحَابِهِ فَضَعْهُ عَلَى رَأْسِكَ وَعَيْنَيْكَ، وَمَا أَتَاكَ مِنْ هٰؤُلَاءِ الصَّعَافِقَةِ فَاضْرِبْ بِهِ أَقْفِيَتَهُمْ، أَنْتُمْ بِخَيْرٍ مَا أَتَاكُمُ الْعِلْمُ عَنْ أَكَابِرِكُمْ وَهُمْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ وَسَلَّمَ، وَإِذَا أَتَاكُمْ عَنْ أَصَاغِرِكُمْ وَهُمُ الْاٰرَائِيُّونَ فَقَدْ هَلَكْتُمْ وَعُدِلَ بِكُمْ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ.

Âyet: 100

"Sana **Allâh**'tan, **Rasûlü**'nden ve ashâbından geleni başın-gözün üstüne koy, ama bu sermâyesiz adamlardan bir görüş gelirse onu da kafalarına çal! İlim size büyüklerinizden yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ashâbından geldiği müddetçe siz hayır üzeresiniz, ama kendi akıllarıyla hareket eden küçüklerinizden size bilgiler gelmeye başlarsa işte o zaman helâk oldunuz ve doğru yoldan döndürüldünüz demektir" *(İbnü'l-Bennâ, el-Usûlü'l-mücerrede, sh:118)* buyurmuştur ki bundan maksadı, kendi görüşleri ile hadîs-i şerîfleri tenkit eden dalâlet ehlidir.

İmâm Mâlik *(Rahimehullâh)* kendisine bir mesele soran kimseye:

قَالَ الْمَالِكُ رَحِمَهُ اللهُ: «كَمْ أَعِظُكُمْ فَلَا تَتَّعِظُونَ! أَمَا قُلْتُ لَكُمْ إِنَّ عُلَمَاءَ الْكَلَامِ زَنَادِقَةٌ، فَلَا تَأْخُذُوا عَنْهُمْ شَيْئًا؟! أَكُلَّمَا جَاءَنَا رَجُلٌ أَجْدَلُ مِنْ رَجُلٍ تَرَكْنَا مَا نَزَلَ بِهِ جِبْرِيلُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ وَسَلَّمَ لِجِدَالِهِ؟!»

"Be adam, size ne kadar vaaz ediyorum hâlâ anlamıyorsunuz! Ben size '(Felsefeye dayanan) ilm-i kelâmla uğraşanlar zındıktır, onlardan bir şey almayın (öğrenmeyin)' demedim mi?

Her ne zaman bize diğer adamdan daha mücâdeleci bir adam geldiğinde (aklına dayanarak bir konuda mücâdele etmeye başlayınca) onun îtirâzından dolayı **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirdiği dîni mi bırakacağız?" demiştir.

Hiç tartışmasız **Şâm-ı şerîf**'in imâmı ve müctehidi olan **İmâm Evzâ'î** *(Rahimehullâh)* kaderi inkâr eden kişilerle düşüp kalkan birini men ettiği zaman o kendisine: "Ben iki tarafla da oturup kalkıyorum" deyince:

قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: «هٰذَا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يُخَلِّطَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ.»

"Bu adam hakkı bâtıl ile karıştırmak istiyor" demiştir. *(İbnü'l-Bennâ, el-Usûlü'l-mücerrede, sh:118-119)*

İbni Sînâ gibi Felsefe'nin kitabını yazmış en büyük filozof dahî hakkı sâdece akılla bulma konusunda şaşıp kaldığını îtiraf noktasında:

لَقَدْ طُفْتُ فِي تِلْكَ الْمَعَاهِدِ كُلِّهَا وَسَرَّحْتُ طَرْفِي بَيْنَ تِلْكَ الْمَعَالِمِ

فَلَمْ أَرَ إِلَّا وَاضِعًا كَفَّ حَائِرٍ عَلَى ذَقَنٍ أَوْ قَارِعًا سِنَّ نَادِمِ

"Ben bu konakların hepsinde çok dolaştım,
Gözümü de bu yol izleri arasında çok dolaştırdım.

Ama (bu konuda) **ya bir şaşkını elini çenesine koymuş vaziyette,**
Ya da bir pişmanı dişine vurur halde görebildim!"

(İbnü Hallikân, Vefeyâtü'l-a'yân:2/161) demişken bu günün felsefe yaptığını zannedip ondan dahî bîhaber olan ilâhiyatçıları ve akedemisyenlerine din konusunda ne demek düşer?

Aklî ve naklî ilimlerde eşi benzeri bulunmayan **Huccetü'l-İslâm İmâm Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* ***"Buhârî"*** kitabını göğsüne koyarak vefât etmiştir.

Onun hocası **İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî** *(Rahimehullâh)* vefât edeceği zaman:

قَالَ إِمَامُ الْحَرَمَيْنِ الْجُوَيْنِيُّ: لَقَدْ خُضْتُ الْبَحْرَ الْخِضَمَّ فَإِنْ لَمْ يَتَدَارَكْنِي رَبِّي بِرَحْمَتِهِ فَالْوَيْلُ لِابْنِ الْجُوَيْنِيِّ، وَهَا أَنَا ذَا أَمُوتُ عَلَى عَقِيدَةِ عَجَائِزِ نِيسَابُورَ.»

"Ben (ilm-i kelâm konusunda) çok derin deryâlara daldım (akıl ve istidlâl konularında girmediğim konu bırakmadım). Rabbim rahmetiyle bana yetişmezse **İbnü'l-Cüveynî**'nin vay hâline! İşte şu anda ben **Nîsâbûr**'un kocakarılarının akîdesi üzere ölüyorum" demiştir. *(ez-Zehebî, Siyerü e'lâmi'n-nübelâ, no:3514, 2/2575; Muhammed Bedrüddîn el-Halebî, et-Ta'lîm ve'l-irşâd, sh:171-172)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* gibi işi-gücü ilm-i kelamla uğraşmak ve bâtıl fırkalarla mücâdele etmek olan bir zât bile vefât ederken:

قَالَ فَخْرُ الدِّينِ الرَّازِيُّ: «يَا لَيْتَنِي لَمْ أَشْتَغِلْ بِعِلْمِ الْكَلَامِ، لَقَدِ اخْتَبَرْتُ الطُّرُقَ الْكَلَامِيَّةَ وَالْمَنَاهِجَ الْفَلْسَفِيَّةَ فَلَمْ أَجِدْهَا تُرْوِي غَلِيلًا وَلَا تَشْفِي عَلِيلًا وَرَأَيْتُ أَصَحَّ الطُّرُقِ طَرِيقَةَ الْقُرْآنِ!» وَبَكَى.

"Keşke ilm-i kelâm ile uğraşmasaydım, hakîkaten ben ilm-i kelâm yollarını ve felsefeye dayalı usulleri çok denedim fakat onları herhangi bir susuzu kandıran ve herhangi bir dertliye devâ olan şeyler olarak bulamadım, yolların en sahîhinin ise Kur'ân yolu olduğunu gördüm" demiş ve ağlamıştır. *(İbnü'l-'Imâd, Şezerâtü'z-zeheb:5/20-21)*

Yine böylece akıl, mantık ve felsefede döneminde ve sonrasında misli bulunmayan bu allâme zât şöyle demiştir:

Âyet: 100

نِهَايَةُ اِقْدَامِ الْعُقُولِ عِقَالٌ وَاَكْثَرُ سَعْيِ الْعَالَمِينَ ضَلَالُ

وَاَرْوَاحُنَا فِي وَحْشَةٍ مِنْ جُسُومِنَا وَحَاصِلُ دُنْيَانَا أَذًى وَوَبَالُ

وَلَمْ نَسْتَفِدْ مِنْ بَحْثِنَا طُولَ عُمْرِنَا سِوٰى اَنْ جَمَعْنَا فِيهِ قِيلَ وَقَالُوا

"Akılların (hakkı bulmasındaki) **atılımının nihâyeti bağlanıp kalmaktır, Âlemlerin bu hususlaki çabalarının ekserîsinin sonu da sapıtmaktır.**

Ruhlarımız bedenlerimizden vahşet (yabancılık hissi) **içerisindedir, Dünyâmızdan kazancımız ise eziyet ve vebaldir.**

Ömrümüz boyunca bütün araştırmalarımızdan kazancımız da, 'Denildi' ve 'Dediler' sözlerini derleyip toplamaktır!"

(es-Sübkî, Tabakātü'ş-Şâfi'iyye:8/96; İbnü'l-'Imâd, Şezerâtü'z-zeheb:5/21; Abdülazîz el-Mecdûb, el-İmâmü'l-hakîm Fahruddîn er-Râzî min hılâli tefsîrihi, sh:33)

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Arâisü'l-beyân Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; her nefsin **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetine istîdâdı ve muhabbetini kabul kābiliyeti yoktur.

Kimler velî olduysa mutlaka **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî meşîetiyle ve ezeldeki husn-ü inâyetiyle kendilerini seçmesi sebebiyle dostluk kazanmışlardır. Yoksa kendi iktisâbıyla (gayret edip kazanmasıyla) kimse velî olamamıştır.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ**, kimse bir şey hak etmeden önce ezelî nîmetleriyle ve fazl-u keremiyle başlattığı lütuflarıyla bir kavmi âriflerden kılmış, diğerlerini de kahır tecellîsiyle alçaltmıştır.

Mevlâ-yi Müte'âlimiz cümlemiz hakkında ezelî inâyetlerini tecellî ettirip her hâlimizde bizlere tevfîkını refîk eylesin.

Âmîne âmin!

﴿ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (101)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (اُنْظُرُوا) **bakın,** (مَاذَا) **hangi şey vardır,** nerede? (فِي السَّمَاوَاتِ) **göklerde,** daha? (وَالْأَرْضِ) **yerde,** (وَمَا تُغْنِي) **fayda vermez,** ne? (اَلْآيَاتُ) **âyetler,** daha? (وَالنُّذُرُ) **uyarılar,** kime? (عَنْ قَوْمٍ) **bir topluma,** öyle toplum ki, (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **De ki:** '(İbret nazarıyla bir) **bakın ki; göklerde ve yerde** (Allâh-u Te'âlâ'nın birliğine ve üstün kudretine delâlet eden) **ne şeyler** (ve türlü türlü eşsiz eserler) **vardır!' Fakat ne** (bunca) **âyetler, ne de uyarılar/*ne de uyarıcılar*/** (akıllarını doğruyu bulma yönünde kullanmayarak) **inanmamakta** (ısrarcı) **olan bir topluma fayda vermez."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîle-i cemîlede Kendisinin izni olmadan hiç kimsenin îmân edemeyeceğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede kulların îman kazanmak için sebeplere başvurarak gökteki ve yerdeki âyetlere bakıp tefekkür etmeleri gerektiğini beyân etmiştir.

"Mâtürîdî, Teysîr, Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbi vâsıtasıyla kullarına, özellikle müşrik olan **Mekke** ehline göklerde ve yerlerde bulunan âyetlere bakmalarını emretmiştir.

İşte böylece göklerde ve yerde yarattığı sâbit ve gezegen yıldızlar, güneş ve ay ile gece ve gündüzün art arda gidip gelmesi, birinin uzanıp diğerinin kısalması, semânın yüksekliği, genişliği, güzelliği ve donanımı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ondan yağmur indirerek ölmüş arâzileri onunla canlandırması, topraktan türlü türlü meyveler, ekinler, çiçekler ve bitkiler çıkarması, yine böylece yer üzerinde şekilleri, renkleri ve faydaları muhtelif olan canlılar türetmesi, ayrıca yeryüzünde dağlar, ovalar, kurak arâziler, mâmur ve harap sahalar yaratması, denizde bulunan acâyiplikler ve dal-

galar mevcut iken denizi sâlikleri için müsahhar ve itaatkâr kılarak gemilerini ve kendilerini kolaylıkla kastettikleri yere götürmesi gibi sonsuz ve sınırsız nîmetlerini tefekkür ederek Yüce Zât'ından başka bir ilâh olmadığını ve O'ndan gayri bir rab bulunmadığını ikrâra bizleri irşâd etmektedir.

Zâten göklerde ve yerde gözün gördüğü bir şey yoktur ki onda rubûbiyyetin delîli bulunmasın, hattâ göz açıp kapamak ve bir kere bakmak dahî birçok delîli ihtivâ etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde bize göklere ve yere yerleştirdiği şeyler hakkında genel mânâda tefekkürde bulunmamızı emretmiş ve küllî kâideye dikkat çekerek tafsîlâta girmemiştir.

Artık aklı olan kişi bu sayılanların tümünün sonsuz kısımlarını ve türlerini düşünerek hakkı bulabilecektir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetinin (tanınmasının) tek yolu deliller husûsunda iyice düşünmektir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَفَكَّرُوا فِي اٰلَاءِ اللهِ، وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي اللهِ.»

"Allâh'ın nîmetleri hakkında iyice düşünün, Allâh(ın Zât'ı) **hakkında tefekküre dalmayın"** *(et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, no;6319, 6/250; el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:120, 1/136; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/176)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın âyetleri ya gökler âleminde ya da yerde bulunur. Ulvî âlemde bulunan deliller, umûmî olarak feleklerin hareketleri, miktarları, konumları ve her birine mahsus olan menfaat ve faydalarından ibârettir. Yerle ilgili deliller ise su, hava, toprak ve ateşten müteşekkil dört unsur, mâdenler, bitkiler, canlılar, husûsiyetle insanın halleridir.

Sonra bu cinslerden her biri nihâyeti olmayan türlere bölünür gider. İnsan bir sivrisineğin kanadının yaratılışı husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmetinin keyfiyetini düşünmeye başlasa bu hususdaki hikmet mertebelerinin en düşük derecesine dahî ulaşamadan aklı yolda kalır. Nitekim şâir:

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ تَدُلُّ عَلٰى أَنَّهُ وَاحِدُ

"Her şeyde O'na âit bir âyet vardır ki,
O'nun bir olduğuna delâlet etmektedir." demiştir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede: **"Göklerde ve yerlerde bulunanlara bakın"** buyrularak temel bir kāide ortaya konulmuş, böylece akıllı kimselere bunların tafsîlatlarını ve kısımlarını incelemeleri hususunda teşvikte bulunulmuştur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ) **"Fakat ne** (bunca) **âyetler, ne de uyarılar inanmamakta olan bir topluma fayda vermez"** kavl-i şerîfinde zikredilen **"Âyetler"**den maksat, bir önceki cümle-i celîlede işâret edildiği vechile; göklerde ve yerlerde mevcut olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını ve birliğini gösteren delillerdir.

(اَلنُّذُرُ) **"en-Nüzür"** kelimesi, "en-Nezîr" kelimesinin cemîsi olup, eğer masdar kabul edilirse mânâ: "Uyarılar" şeklinde olur, yok eğer: "el-Münzir" mânâsında kabul edilirse, o vakit mânâ: "Uyarıcılar" demek olur.

"Semerkandî, Sa'lebî, İbnü'l-Cevzî, Beğavî, Kurtubî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen: **"Îmân etmezler"** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ilm-i ezelîsinde îmân etmeyecekleri bilinenler, dolayısıyla kalplerine mühür vurulanlar" demektir ki bu cümle-i celîle ile artık onlara hiçbir âyetin ve uyarıcının fayda vermeyeceği açıklanmıştır. *(Kaynaklar için sırayla bakınız:2/113; 14/299; 4/68; 4/153; 11/58; 11/305)*

Bu cümle-i celîlede geçen: **"Mâ"** harfine iki türlü mânâ verilmiştir, eğer nâfiye (olumsuzluk bildiren) ise mânâ: "İnanmayan bir topluma âyetler ve uyarıcılar fayda vermez" şeklinde olur. Eğer istifhâmiyye (soru sormak için) kabul edilirse mânâ: "İnanmayan topluma âyetler ve uyarıcılar ne fayda versin?" demek olur.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; Meşâyıhın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevfîkından (muvaffak kılmasından) boş olan akıllar kurtuluş yoluna ulaşamazlar. Hızlân (**Allâh-u Te'âlâ**'nın mahrum bırakmasının) karanlığı varken aklın ziyâsı işe yaramaz. Aklın nurları ancak ezelî inâyetin (yardımın) ve tevfîkın nurları ile müeyyed (desteklenmiş) olanlara fayda verir. Yoksa en akıllı kişi dahî, hem de aklı yüzünden helâk içinde bocalar durur.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; deliller ne kadar âşikâr olsa da basîretler kapalıysa fayda vermez. Güneş ne kadar açık bir şekilde doğmuş olsa da körlere bir şey ifâde etmez.

Nitekim bu hususta şöyle denilmiştir:

Âyet: 101

وَمَا انْتِفَاعُ أَخِي الدُّنْيَا بِمُقْلَتِهِ إِذَا اسْتَوَتْ عِنْدَهُ الْأَنْوَارُ وَالظُّلَمُ

"Kardeşim, gözbebeğiyle dünyâdan ne istifâde eder?
Nurlar ve karanlıklar onun nezdinde eşit olduğu zaman!"

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yerleri melekûtunun (yüce mülkünün) ve ceberûtunun (azametinin) nurlarıyla ziynetlendirdi.

Sonra celâlinin nurlarını ve azametinin tecellîlerini, mârifetini arayan hâlis akıl sâhipleri için ızhâr etti, sonra da dostları ve düşmanları bu âyet-i celîlesiyle güneşte, ayda ve yıldızlarda nûrundan zuhûr eden tecellîlere bakmaya dâvet etti.

Tâ ki onlar bu vesîleyle **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* gibi yıldızdan, aydan ve güneşten geçip sonunda: (إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) **"Şüphesiz ki ben sizin** (bütün bu ecrâm-ı semâviyyeyi yaratan Allâh'a) **ortak koşmakta olduğunuz şeylerden** (uzak ve) **berîyim"** *(el-En'âm Sûresi:78)* diyebilsinler.

Zâten kullarda hâlis akıllar ve ibretle bakan gözler olsa elbette bu hakîkati ilk bakışta göreceklerdir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâli âşıklar için zâhir, müştaklar için ayân ve muhibler için beyan (âşikâr)dır. Ama basîretli gözü olmayıp bu nurlardan nasîbi bulunmayanlara âyetler ve nezîrler kendilerini yaratanı buldurma husûsunda faydalı olamazlar.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû** nazar ve basîret ehline, hissî cisimleri görmekle takılıp kalmayıp göklerde ve yerde bulunan sırlara ve nurlara bakmalarını emretmiştir ki böylece onlara şeffaf kapların görüntüsüne bağlı kalmayıp arkasında bulunan ince mânâlara bakmalarını emretmiş olmaktadır.

Nitekim âlemin tamâmı, mânâların letâfetini (Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarının bizzat görünmeyen tecellîlerini) taşıyan evânî (kaplar ve zarflar) mesâbesindedir ki aslında bu tecellîler maddî âlemde görünmek için kesâfet kesbederek o zarflar ile ortaya çıkmışlardır.

Artık her kim ince tefekkürü sâyesinde görünen kapların iç yüzünü müşâhede edecek olursa işte o zaman âlemin görünen kısmı gözünden kaybolur da mânâlar mânâlarla buluşur. Ama bunu ancak me'ânî (mâneviyyât) ehli olan fenâ ve bekā mertebesine ermiş kimselerin sohbetine erişenler anlayabilir!

Böyle zatlara kavuşamayanlar ise îman, tasdik ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin eserlerini tefekkür nazarıyla (güneş, ay ve gökler gibi) hissî ve maddî ecrâma (cisimlere) bakmak mecburiyetinde kalır. Lâkin evlâ olan, müşâhede ve basîret ehlinin tefekkürüdür.

İşte bu mânâda şâir:

هُمُ الرِّجَالُ وَغَبْنٌ أَنْ يُقَالَ لِمَنْ لَمْ يَتَّصِفْ بِمَعَانِي وَصْفِهِمْ رَجُلُ

"Gerçek erler ancak onlardır ki onların sıfatlarının mânâlarıyla, Vasıflanmayan kişiye adam demek zarardır!"

Nitekim *"Hıkem-i Atâiyye"*de bu konuya işâreten şöyle buyrulmuştur:

«أَبَاحَ لَكَ أَنْ تَنْظُرَ مَا فِي الْمُكَوَّنَاتِ وَمَا أَذِنَ لَكَ أَنْ تَقِفَ مَعَ ذَوَاتِ الْمُكَوَّنَاتِ: ﴿قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ﴾ فَتَحَ لَكَ بَابَ الْأَفْهَامِ وَلَمْ يَقُلْ: اُنْظُرُوا السَّمَاوَاتِ؛ لِئَلَّا يَدُلَّكَ عَلَى وُجُودِ الْأَجْرَامِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** sana bu mükevvenâtta bulunan şeylere bakmanı mübah (serbest) kıldı. Lâkin bu yaratıkların kendileriyle birlikte durup kalmana izin vermedi.

Nitekim bu hususta: **'Habîbim! Söyle ki; göklerde neler bulunduğuna baksınlar'** buyurarak sana ince anlayışların kapısını açtı.

Ama sana bu cisimlerin varlığına bakıp kalma yolunu göstermemek için 'Göklere baksınlar' buyurmadı." *(İbnü Atâillâh el-İskenderî, el-Hıkemü'l-Atâiyye, no:142)*

Âyet: 102

﴿ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ
قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (102)

(فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ) **Onlar beklemiyorlar,** (إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ) **ancak o kimselerin günlerinin bir benzerini** (bekliyorlar) **ki,** (خَلَوْا) **geçtiler,** kimden önce? (مِنْ قَبْلِهِمْ) **kendilerinden önce,** (قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (فَانْتَظِرُوا) **öyleyse bekleyin,** (إِنِّي) **muhakkak ben,** kiminle berâber? (مَعَكُمْ) **sizinle berâber,** kimlerdenim? (مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ) **bekleyicilerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nlar kendilerinden önce geçmiş bulunan** (şirke bulaşmış) **o kimselerin** (yaşadıkları azap) **günlerinin bir benzerinden başkasını beklemiyorlar.** (Habîbim!) **Sen** (de onları tehdit etmek için)**: 'Öyleyse** (belânızı) **bekleyin** (bakalım)**! Gerçekten ben de sizinle birlikte** (bunu) **bekleyicilerdenim' de!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîle-i cemîlede ilm-i ezelîde îmân etmeyeceğini bildiği kimselerin ne kadar mûcize ve peygamber görseler de hidâyet bulamayacaklarını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede şirkte ısrâr edenlerin geçmiş müşrik ümmetlerin azaplarının bir mislini beklediklerini beyân etmiştir.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Sa'lebî, Beğavî ve Kurtubî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Bunun mânâsı: '**Mekke** müşrikleri kendilerinden önce geçmiş bulunan şirke bulaşmış **Nûh, Âd** ve **Semûd** kavimlerinin başına gelen belâların bir mislini bekliyorlar' demektir. Çünkü Araplar azapla geçen günlere de, nîmetle geçen zamanlara da 'Eyyâm (günler)' tâbirini kullanırlar.

Allâh-u Te'âlâ'nın: (وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللهِ) **"Ve Allâh'ın** (geçmiş ümmetlere gönderdiği nîmet ve belâlara mahal olmuş olan o ibretli) **günleriyle onlara** (uyarı ve) **hatırlatmada bulun!"** *(İbrâhîm Sûresi:5)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır. Dolayısıyla hayır yâhut şer nâmına senin yaşadığın her şey eyyâmdır" demiştir. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/302; İbnü Ebî Hâtim:6/1991; es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/299; el-Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:4/154; el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/58)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; geçmiş **Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)* kendi dönemlerinde bulunan kâfirleri îmân etmemeleri hâlinde türlü türlü azapları ihtivâ eden günlerle karşılaşacaklarına dâir tehdit etmekteydiler. Onlar ise peygamberleri inkâr ederek dalga geçmek için azâbı acele istiyorlardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında bulunan müşrikler de aynı böyle yapıyorlardı.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi kendilerini azapla tehdit eden peygamberlerine:

﴿فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

"O halde (azap adına) **bize vaat etmekte olduklarını derhal bize getir** (de görelim)**! Eğer** (tehditlerinde) **doğru kimselerden olduysan** (bunu ispatlaman gerekir)**!"** *(el-A'râf Sûresi:70)* demişlerdir. **Mekke** müşriklerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den acele azap istedikleri de:

﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ وَعْدَهُ﴾

"(Kureyş müşrikleri alay ederek) **senden acele azap istiyorlar** (öyle mi?)**! Oysa Allâh sözünü aslâ bozmayacaktır.** (Dolayısıyla korkutuldukları azap er geç başlarına gelecektir.)" *(el-Hacc Sûresi:47)* kavl-i şerîfinde bildirilmiştir. İşte bu âyet-i celîlede de azap isteyen müşriklere bekleyip görmeleri emredilmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîlede müşriklerin, azâbı kendileri hakkında değil de kendilerine gönderilen peygamberler hakkında intizâr ettikleri şeklinde bir tefsir de murâd edilebilir ki buna göre mânâ: "Habîbim! Senden önce geçen peygamberlerin ümmetleri rasullerinin helâkini bekledikleri gibi seni inkâr edenler de senin bir an önce helâk olup gitmeni beklemektedirler" şeklinde olur. Nitekim:

﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۞ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ﴾

"Yoksa onlar (senin için): **'**(O,) **bir şâirdir ki; onun hakkında, ömürleri tüketen uzun zamânın ızdırap veren hâdiselerin**(e çarpılmasını ve böylece bir an önce kendisinden kurtuluşa ermey)**i bekliyoruz!' mu diyorlar?** (Habîbim!) **Sen** (de onlara): **'**(Siz benim helâkimi) **bekleye durun, artık şüphesiz ki ben de sizinle birlikte** (işin nereye varacağını) **bekleyenlerdenim' de!"** *(et-Tûr Sûresi:30-31)* âyet-i kerîmeleri de bu meâldedir.

Âyet: 102

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bu mânâ ile, âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ) **"Öyleyse bekleyin! Gerçekten ben de sizinle birlikte bekleyicilerdenim"** cümle-i celîlesi çok münâsip düşmektedir. Zîrâ buna göre bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Siz benim helâkimi bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte sizin helâkinizi bekleyenlerdenim" şeklinde olur ki, Tûr Sûresi'nin geride geçen âyetleri de bu mânâdadır.

Gerçi ilk kavle göre müşriklerin kendi belâlarını bekledikleri beyân edilmiş olmaktadır ki buna göre cümle-i celîle: "Öyleyse belânızı bekleyin bakalım! Gerçekten ben de sizinle birlikte bunu bekleyicilerdenim" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i celîlenin başında geçen soru ifâdesi takrir, tehdit ve îmâna teşvik içindir ki bunun mânâsı: "İnsanlar kâfirliğe daldırdıkları zaman başlarına azap konar, îmân ettikleri zaman kurtulurlar.

Allâh-u Te'âlâ'nın geçmiş ümmetler hakkında işlettiği sünneti (sürekli kânûnu) bundan ibârettir. Dolayısıyla ey müşrikler! Siz de kâfirlikte ısrâr ederek belânızı beklediğinizi kabul ediyorsunuz demektir. Ama îmân ederseniz iki cihanda azaptan kurtulursunuz" şeklinde olur.

Âyet-i celîlenin sonundaki: **"Bekleyin"** emri ise tehdit içindir ki bunun mânâsı: "Geçmiş ümmetler rasullerini inkâr edince onlara azap isâbet ettiği gibi size de bu gibi azapların inmesini bekleyin" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede konu edilen, "Başına gelen belâdan kurtuluş beklentisine girmek" en büyük ibâdetlerdendir, nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَلُوا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ، وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ.»

"(Her türlü hâcetinizi) **Allâh-u Azze ve Celle'nin fazl-u kereminden isteyin. Zîrâ Allâh-u Azze ve Celle Kendisinden istenmesini sever. En üstün ibâdet ise** (başa gelen bir musîbetin) **açılmasını bekle**(rken duâ et) **mektir."** *(et-Tirmizî, es-Sünen, ed-De'avât:116, no:3571, 5/565; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:10088, 10/101, ed-Du'â, no:22, 2/795, el-Evsat, 2/15; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/86)*

Zîrâ başına belâ gelen bir mümin, kendisini o belâya mübtelâ kılanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu ve o musîbeti ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın açabileceğini bilir de buna îtikat ederse kalbi rahat eder, sabır ona kolay gelir, feryâd-u figânı keser ve böylece kalbinde bir ferahlık hisseder. Ayrıca sabrın sevâbına da nâil olur.

Başına gelen felâketlerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle cereyân ettiğini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına çok lütufkâr olduğunu aklından geçirmeyen câhil kimsenin durumu ise buna benzemez.

Zîrâ o çoğu kere belâsından ebediyyen kurtulamayacağı vehmine kapılarak farketmediği cihetten **Allâh-u Te'âlâ**'ya acziyet nispet etme vartasına düşer de sabah-akşam o belânın elemi içerisinde döner dolaşır. Bu halden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اِشْتَدِّي أَزْمَةُ تَنْفَرِجِي.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **"Ey belâ! Şiddetlen ki açılasın"** derdi *(el-Kudâ'î, Müsnedü'ş-Şihâb, no:748, 1/436; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/86)* hadîs-i şerîfinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kıtlık senesine hitâp etmiştir ki bunun mânâsı: "Zorlukta ve meşakkatte nihâyete ulaş ki açılma vaktin gelsin.

Zîrâ dünyâda nîmetin bekâsı olmadığı gibi mihnet de kalıcı değildir, musîbetin şiddetlenmesi kurtuluşun yakın olduğuna delâlettir" demektir.

İbnü'n-Nahvî diye mâruf olan **Ebu'l-Fazl Yûsuf ibni Muhammed el-Ensârî** *(Rahimehullâh)* musîbetin açılması konusunda eşi emsâli olmayan bir kasîde inşâd etmiştir ki onun bidâyetini bu hadîs-i şerifle yapmıştır.

Huffâz ve Muhaddisîn'in hâtimesi kabul edilen **İmâm Sehâvî** *(Rahimehullâh)* a âit ***"el-Mekāsıdü'l-hasene"*** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Şeyh Zekeriyyâ el-Ensârî *(Rahimehullâh)* ***"Kasîde-i Münferice"*** diye isimlendirilen bu kasîde üzerine yaptığı şerhte **Tâcüddîn İbnü's-Sübkî** *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Bu kasîdenin **İsm-i Âzam**'a müştemil olduğuna ve bununla kim duâ etse mutlaka kabul olunduğuna birçok insan tarafından îtikad edilmiştir. Bu kasîdenin okunması sıkıntıların açılması için mücerreb (denenmiş)dir.

Âyet: 102

Ben, büyük Şeyh olan babam **Takıyyüddîn es-Sübkî**'nin, başına bir musîbet geldiği zaman bu kasîdeyi inşâd ettiğini duyardım!" *(Zekeriyyâ el-Ensârî, el-Edvâü'l-behice, sh:95, -Mecmû'atü'r-resâil zımnında-)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"İbnü Acîbe Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i celîlede kullarına göklerin ve yerin mânevî sırlarına bakmalarını emretmiştir.

Lâkin bu âyet-i celîlede şuna işâret etmiştir ki ilm-i kadîmde kendisi hakkında hizlân (mahrûmiyet) karârı geçenler bu ekvân (cisimler) dâiresinden çıkamaz.

Bu yüzden onlar müşâhede ve ayân ehlinin (bu âlemde bulunan varlıkların mânevî taraflarını gözleriyle gören kimselerin) bulunduğuna dahî inanmazlar.

İşte bunlar da kendileri gibi olan kimselerin beklediği üzere ecrâm (cisimler) zindanından çıkamadan önce ölümün kendilerine hücûm etmesini beklemektedirler.

Şu bir hakîkattir ki ekvân hapishânesinden ancak şühûd ve ayân (Allâh-u Te'âlâ'nın âlemdeki tecellîlerini âşikâre görme) fezâsına kavuşmuş olan irfan ehli ile sohbet edenler kurtulabilir.

Âyet: 103

﴿ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (103)

(ثُمَّ نُنَجِّي) **Sonra kurtarırız,** kimi? (رُسُلَنَا) **rasullerimizi,** daha kimi? (وَالَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** (كَذٰلِكَ) işte **sana böylece,** ne olarak? (حَقًّا) **bir hak olarak,** kim üzerine? (عَلَيْنَا) **Bizim üzerimize,** (نُنْجِ) **kurtaracağız,** kimi? (اَلْمُؤْمِنِينَ) **inananları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra Biz(im yüce âdetimiz şudur ki; dâimâ inkârcı ümmetleri helâk edip) **rasüllerimizi ve** (onlara) **îmân etmiş olan kimseleri kurtarırız.** (Habîbim!) **İşte sana! Üzerimize bir hak olarak,** (sana) **inananları da böylece kurtaracağız!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in helâk olmasını beklediklerini, aslında böylece kendi belâlarını beklemiş olduklarını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede peygamberlerini ve Müslümanları bâzı imtihanlara tâbî tutsa da sonunda mutlaka kurtaracağını ve bunu Kendi Zât'ı adına taahhüt ettiğini beyân etmiştir.

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** (bir önceki âyet-i kerîmede) kâfirleri azâbıyla ve gazabıyla korkuttu, daha sonra (bu âyet-i kerîme ile Müslümanlara) kâfirlerin başına bir azap geldiğinde peygamberlerini ve müminleri kurtaracağını bildirdi. *(et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/302; İbnü Ebî Hâtim:6/1991; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/712)*

"Sa'lebî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Ebû Hayyân ve İbnü Kesîr" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede: "Bizim sünnetimiz (değişmez kānûnumuz) şu şekilde cereyân etmektedir ki, Biz bir kavmin başına azap indirdiğimiz zaman rasulleri ve müminleri onların arasından çıkarırız. İşte yâ **Muhammed**! Seni inkâr edenlere de azap edeceğimiz zaman müminleri de seninle birlikte ve senin vesîlenle öylece kurtaracağız" buyurmuş olmaktadır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; geçmiş ümmetlerin kurtarılışının mâzî sîğasıyla ifâde edilmesi gerektiği düşünülürken, bu âyet-i celîlenin bidâyetinde: (نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا) **"Biz rasullerimizi ve** (onlara) **îmân etmiş**

olan kimseleri kurtarıyoruz" buyrularak bunun muzâri fiiliyle açıklanması, bu fiilde bulunan "Hâl-i hâzıra delâlet" mânâsı mülâhazasıyla yapılmıştır ki böylece peygamberlerin ve müminlerin kurtarılışının ehemmiyetine dikkat çekmek üzere yaşanan kurtarma hâdiselerinin zihinde canlandırılması hedeflenerek: "Hâlâ onları kurtarmaya devâm ediyor olduğumuzu ve onları kurtarma keyfiyetlerini düşünün de o büyük mûcizeleri hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın" buyrulmuş olmaktadır.

Mâtürîdî ve **Ömer Nesefî** *(Rahimehümellâh)* ise "Burada 'hâl-i mâziyeyi hikâye (geçmiş bir durumu hâlen yaşanıyormuş gibi nakletme)' üslûbu gözetilmediği takdirde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra da rasül gelmeyeceği düşünülürse o zaman buradaki muzâri fiilini mâzi mânâsında kabul etmek gerekir." demişlerdir.

Buna göre mânâ: "Sonra Biz Rasullerimizi ve onlara îmân edenleri kurtardık" şeklinde olur ki bâzı âyet-i kerîmelerde de bunun aksi cereyân ederek mâzî fiilin muzâri fiil mânâsında kullanıldığı vâkidir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Üzerimize bir hak olarak, inananları da böylece kurtaracağız!"** kavl-i şerîfinde geçen **"Üzerimize bir hak olarak"** ifâdesinden yola çıkan Mûtezile imamlarından **Kādî Abdülcebbâr**: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminleri azaptan çıkarıp sevaba ulaştırması vâciptir" demişse de Ehl-i Sünnet müfessirler ona cevâben:

"Kullar **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı hiçbir şeyi müktesep hak olarak elde edemezler, çünkü kul, yaratıcısının karşısında hak iddiâ edemez. Evet, müminleri kurtarmayı **Allâh-u Te'âlâ** Kendi üzerine bir hak olarak taahhüt etmiştir. Dolayısıyla müminlerin kurtarılması kendi istihkakları hasebiyle değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadi ve verdiği sözü bozmayacağına dâir mevcut olan kavli iledir" demişlerdir ki bunun özeti:

"Kimse **Allâh-u Te'âlâ**'ya bir şeyi vâcip edemez, lâkin **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u keremiyle bir şeyi söz verdiği zaman: ﴿إِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ **"Şüphesiz ki Allâh** (herhangi bir konuda verdiği) **sözü bozmaz!"** *(er-Ra'd Sûrsi:31)* kavl-i şerîfi mûcebince o şeyi Kendine vâcip etmiş olur" demektir. Dolayısıyla müminlerin kurtarılması **Allâh-u Te'âlâ**'ya bir şey vâcip olduğu için değil ancak vaad-i İlâhî sebebiyle hak olmuştur.

Nitekim: ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ **"Rabbiniz** (kullarına acımayı ve) **rahmeti** (kesin bir vaad olarak fazl-u keremiyle) **Kendi** (mukaddes) **Zât'ına**

(vâcip kılmış ve bu hükmü Arş'ın altına koyduğu bir kitapta) **yazmıştır"** *(el-En'âm Sûresi:54)* kavl-i şerîfinde de **Allâh-u Te'âlâ** Zât'ı adına rahmeti Kendine vâcip ettiğini beyân etmiş, **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ كَتَبَ كِتَابًا بِيَدِهِ لِنَفْسِهِ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ فَوَضَعَهُ تَحْتَ عَرْشِهِ فِيهِ: رَحْمَتِى سَبَقَتْ غَضَبِى.»

"Şüphesiz ki Allah-u Te'âlâ, gökleri ve yeri yaratmadan evvel yed(-i kudret)**iyle** (Zât'ına has tasarrufuyla) **Kendisi için bir yazı yazmış ve onu Arş'ının altına koymuştur ki onda: 'Rahmetim gazabımı geçti'** (diye bir karar) **vardır."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:9170, 3/356; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/406)* hadîs-i şerîfi de **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı şeyleri Kendisine yine Kendisinin vâcip kıldığını bildirmiştir. Dolayısıyla hiçbir yaratılmışın Yaratan üzerinde bir hakkı ve istihkâkı olamaz. Ancak Yüce Zât'ı, yarattıklarına merhametli davranacığına dâir karar vermiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; harf-i cerler birbirinin yerine kâim olur, işte burada da (عَلَيْنَا) **"Aleynâ"** kelimesi (مِنَّا) **"Minnâ"** mânâsındadır. Yâni "Bizden sudûr eden karar haktır" demektir.

Allâh-u Te'âlâ yegâne hükümdâr olan bir İlâh olduğu için O'na hiçbir şey vâcip olmaz. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'dan sudûr eden bir hükmün gerçekleşmesi vâciptir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurdukları doğrudur. Ama izzetinden dolayı kimse O'na bir şeyi vâcip kılamaz.

Bu cümle-i celîle müminler hakkında çok büyük bir müjde beyân etmektedir. Zîrâ enbiyâdan hiçbir nebînin cehenneme girmesi düşünülemeyeceği gibi müminlerden hiçbirinin cehennemde ebedî kalması da düşünülemez.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** rasulleri ve onlara inanan müminleri cümleten (hepsini birden) kurtaracağını haber vermiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede müminlerin kurtarıldığı beyân edilerek kurtuluşun yegâne medârının îmân olduğuna dikkat çekilmiştir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün ümmetler hakkında tatbik ettiği sünneti ve âdeti böylecedir.

Âyet: 103

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** geçmiş rasulleri kendilerine îmân edenlerle birlikte kurtarıp onlara vaad ettiklerini incâz buyurduğu gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbını da kurtarmış, kendilerine vaad ettiği her şeyi de gerçekleştirmiştir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** şerî'at bâkî olduğu sürece cümle müminleri kâfirlerin ve şerlilerin ellerinden kıyâmete kadar kurtaracaktır.

Şu bilinsin ki; kurtuluşun en azı ölümdür. Zîrâ ölüm müminin hediyesidir. Nitekim **Ebû Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraberken yanından bir cenâze geçirilince:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَمُرَّ عَلَيْهِ بِجِنَازَةٍ، فَقَالَ: «مُسْتَرِيحٌ، أَوْ مُسْتَرَاحٌ مِنْهُ.» قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا مُسْتَرِيحٌ وَمُسْتَرَاحٌ مِنْهُ؟ قَالَ: «اَلْعَبْدُ الصَّالِحُ يَسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَهَمِّهَا إِلَى رَحْمَةِ اللهِ، وَالْعَبْدُ الْفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ الْعِبَادُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ.»

"Ya kendi rahat etti ya da başkaları ondan rahat etti" buyurdu. O zaman biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu sözünüzün mânâsı nedir?" deyince:

"Sâlih (iyi) **bir kul** (vefât edince) **dünyânın yorgunluğundan ve derdinden** (kurtulup) **Allâh'ın rahmetine** (kavuşarak) **rahat eder.**

Fâcir (kötü) **bir kul ise** (öldüğü zaman) **bütün kullar, ağaçlar ve hayvanlar on**(un kötü amellerinin uğursuzluğun)**dan kurtulup rahata erer"** buyurdu. *(Abdurrezzâk, el-Musannef, no:6254, 3/443; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/85-86)*

Mümin kul ölmekle cennete gitmese de **Berzah** (kabir) âleminde ruhânî sevâba erişeceğinden nîmetlerin yarısına nâil olur.

Fâsık kimseler ise ölmekle cehenneme gitmeseler de kabir âleminde rûhânî azâba çarpılacaklardır ki bu da cehennemin yarısı sayılır. Bu duruma düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; meşâyıhın beyânı vechile; bu cümle-i celîlenin işârî mânâsı:

"Biz Rasullerimizi nefislerinin murâdından, zamanlarının gafletinden, şehvetlerinin galebesinden ve latîfelerinin dağınıklığından kurtarırız.

Rasullere îmân edenleri de aynı elçilerimizin usûlü üzere mükâfatlandırırız. İşte böylece ubûdiyyetinde sâdık (kulluk sıfatında samîmi) olanları kurtarmak Bizim üzerimize bir hak olmuştur" şeklindedir.

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; rasuller ve onlara tâbî olan müminler **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetinin nûru vesîlesiyle üzerlerine kahrının çullanmasından mahfuz (korunmuş)durlar.

Allâh-u Te'âlâ nebîleri ve rasulleri hatarât hicâbından (vesveslerin perdelemesinden) kurtarmış, ârifleri (Yüce Zât'ını tanıyan velîleri) şehevât hicâbından (nefsânî isteklerin perdelemesinden) kurtarmış, müminleri de **İblîs**'in ğârâtından (baskınlarından) ve şeytanların onların îmânını çalmasından kurtarmıştır.

İşte bütün bunları, onlara karşı olan ezelî muhabbetine dayanan riâyet-i kadîmesi (ezelî gözetimi) ile yapmıştır. Zîrâ bir kimseyi seven onu kendisinden uzaklaştıracak tehlikelerden korur.

İşte bunun içindir ki: "Ârifleri kurtarmak Bizim üzerimize hak oldu, çünkü Biz onları ezelde kerâmetlerle ve velâyetlerle seçkin kıldık. Biz her kimi ezelde seçtiysek artık ebede kadar onun hakkında Zât'ımızla ilgili bildirdiğimiz müjdelere vefâlı olmamız Bize hak oldu" buyurmuştur.

Âyet: 104

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَلٰكِنْ أَعْبُدُ اللهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (104)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) **ey insanlar,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nerede? (فِي شَكٍّ) **bir şüphe içinde,** neden? (مِنْ دِينِي) **benim dînimden,** (فَلَا أَعْبُدُ) **ben tapmam,** kime? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (تَعْبُدُونَ) **siz tapıyorsunuz,** kimden başka? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'tan başka,** daha? (وَلٰكِنْ أَعْبُدُ) **lâkin ben ibâdet ederim,** kime? (اللهَ) **Allâh'a,** (الَّذِي) **öyle Zât'a ki,** (يَتَوَفَّاكُمْ) **vefât ettirecek,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَأُمِرْتُ) **zâten ben emrolundum,** ne ile? (أَنْ أَكُونَ) **olmamla,** kimlerden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Rasûlüm! Dîninin doğruluğu hakkında şüphede olan herkese) **sen: 'Ey insanlar! Eğer siz benim dînimden bir şüphe içinde bulunuyorsanız, işte** (size dînimi anlatayım da, akılcı bir yaklaşımla vasfını dinleyip insaflıca düşünün,) **ben** (hiçbir zaman) **sizin Allâh'ı bırakıp da** (kendiliğinizden yontup yaparak) **tapmakta olduğunuz kimselere tapmam. Fakat sizi vefât ettirecek** (sonra da çeşitli azaplara mâruz bırakacak) **olan O Allâh'a ibâdet ederim! Zâten ben** (aklın gösterdiği ve vahyin açıkladığı şeylere inanan) **müminlerden olmamla emrolundum' de."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i celîlelerde iknâ edicilikte zirveye ulaşmış delilleri zikrettikten sonra, sıradan insanlar nazarında da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki şüpheler tamâmen ortadan kalksın diye bu âyet-i celîlesinde Rasûlüne, müşriklerden tamâmen ayrılığını ortaya koyup dînini âşikâr etmesini ve böylece **Allâh**'a ibâdeti gizlilikten âşikâr hâle çıkarmasını emretmiştir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Nesefî, Hâzin, Ebû Hayyân ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki hitap **Mekke** müşriklerinedir, özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elinde zuhûr eden mûcizeleri görüp de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuna da ihtimal vererek bu hususta şüphede kalanlara yöneliktir ki böylece onlara:

"Eğer siz benim kendisine dâvet ettiğim tevhîd dîninin mâhiyeti hakkında bilgi sâhibi olmadığınız için onun hak olup olmadığı husûsunda şüphe içindeyseniz sizin bunda şüphe etmemeniz gerekir. Çünkü bu, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dînidir ki siz onun zürriyetindensiniz ve onu tanımaktasınız. Aslında sizin, aslı esâsı olmayan bu putlara tapmanızın doğru olup olmadığında şüphe etmeniz lâzımdır. Ama yine de bu bâtılda ısrâr edecek olursanız şimdi size tafsîlatlı bir şekilde dînimi açıklayacağım" denilmiş olmaktadır ve bunun akabinde bu âyet-i kerîme ve peşisıra gelen iki âyet-i kerîmede zikredileceği üzere altı cümle-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tâbî olduğu ve insanları dâvet ettiği İslâm dîninin özellikleri beyân edilmiştir.

Birinci cümle: (فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ) **"Ben sizin Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz kimselere tapmam"** kavl-i şerîfinden ibârettir ki bu cümle-i celîlenin önce zikredilmesi "Levhadaki bozuk yazılar silinmeden düzgün yazılar yazılamaz" kâidesine binâendir. Bu yüzden önce İslâm dîninin ilk esâsı olarak **Allâh**'tan gayri tapınılan bâtıl ilâhların nefyedilmesi gerektiği bildirilmiştir. Zâten îman kelimesi olan Kelime-i Tevhîd'in ilk cümlesi de bâtıl ilâhlara ibâdetin hak olmadığını ifâde etmekten ibârettir.

Hak dîni anlamak için ilk olarak bâtıl ilâhların nefyedilmesi gerekir, zîrâ ibâdet, tâzim ve saygının zirvesidir ki bunun ancak ululuğun nihâyetine sâhip olan Zât'a yapılması lâyık olur. İnsan **Allâh**'tan gayri tapılan ve yontma taşlardan yapılan putlardan daha şerefli iken kendisinden daha hasis bir varlığa ibâdetle nasıl meşgul olabilir?

İkinci cümle: (وَلٰكِنْ أَعْبُدُ اللهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ) **"Fakat sizi vefât ettirecek olan O Allâh'a ibâdet ederim"** kavl-i şerîfidir ki böylece **Allâh**'tan gayrine ibâdetin terkedilmesi gerektiği ifâde edildikten sonra **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetin de zorunlu olduğu bildirilmiş olmaktadır.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetin lüzûmu beyân edilirken ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın birçok kemâl sıfatları mevcut iken niçin vefât ettirme sıfatı tahsis edilmiştir?" denilecek olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

1) Aslında bunun mânâsı: "Sizi yoktan yaratan sonra ecelinize kadar yaşatan sonunda da vefât ettirecek olan Zât'a ibâdet ederim" demektir. Nitekim **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu üç husus birçok yerde zikredilmiştir, ancak burada sâdece vefât ettirme sıfatı konu edilerek diğerlerine de dikkat çekilmiştir. Zîrâ vefât ettirme sıfatı yaratma ve yaşatma sıfatına delâlet etmektedir.

Âyet: 104

2) Ölüm en korkunç şey olduğundan kâfirlikten engelleme için daha güçlü bir vasıf olsun diye bu makamda vefât ettirme sıfatı tahsis edilmiştir.

3) Önceki âyet-i celîlelerden de anlaşıldığı üzere; kâfirler alay etmek üzere azâbın başlarına çabuk gelmesini istediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede cevâben rasullerini ve müminleri kurtarıp kâfirleri helâk edeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede vefât ettirme sıfatını zikretmek münâsip düşmüştür ki sanki böylece: "Habîbim sen onlara: 'Lâkin ben sizi helâk edip beni bırakacağını vaad eden **Allâh**'a ibâdet ediyorum, dolayısıyla sizin de O'ndan sakınmanız ve putlara tapmamanız îcâb eder' de" buyrulmuş olmaktadır.

Üçüncü cümle: (وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Zâten ben müminlerden olmamla emrolundum"** kavl-i şerîfi ile açıklanmıştır ki böylece: "**Allâh-u Te'âlâ** bana akıl verdi, daha sonra da Kitabında bana Müslümanlardan olmamı emretti. Artık benden bunun dışında bir şey beklenemez, siz de aklınızı kullanarak hiçbir şeye gücü yetmeyen âciz putlara tapmayı bırakıp her şeye kādir olan Zât'a ibâdet etmelisiniz" buyrulmuş olmaktadır.

Diğer bir kavle göre ise mânâ: "Eğer siz benim hakkımda, dînim üzere sâbit olup olmayacağımdan şüphe içinde iseniz aklınıza muhal şeyler getirmeyin, benim hakkımda şüphe etmeyin ve benden ümîdinizi kesin! Şunu iyi bilin ki ben sizin **Allâh**'ı bırakıp da taptığınız şeylere tapmayacağım ve dalâleti hidâyete karşı tercih etmeyeceğim" şeklindedir ki bu durumda mânâ, "Münâbeze (yâni; ben sizin dîninize uymam, siz de benim dînime gelmezsiniz) üslûbu" üzere olup:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۞ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۞ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۞ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۞ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۞ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾

"(Habîbim!) **Sen** (o îmân etmeyecekleri Allâh tarafından bilinen husûsî müşriklere)**: 'Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmıyorum! Siz de** (şu an için) **benim ibâdet etmekte olduğum Zât'a tapan kimseler değilsiniz. Zâten ben sizin tapmış olduğunuz şeylere** (hiçbir zaman) **tapacak biri değilim. Siz de** (hiçbir zaman) **benim ibâdet etmekte olduğum Zât'a tapacak kimseler değilsiniz. Sizin** (bâtıl) **dîniniz size âittir** (artık siz onu bırakacak değilsiniz)**; benim** (hak olan) **dînim de bana mahsustur** (artık ben de onu terk edecek değilim)**' de."** *(el-Kâfirûn Sûresi:1-6)* sûre-i celîlesindeki mânâya mümâsil olur.

Bu âyet-i celîlenin başında, uzuvlarla yapılan ameller cinsinden olan ibâdet tâbiri zikredilmişken sonunda kalp amellerinden olan îman ve mârifete intikāl edilmesi şuna delâlet etmektedir ki; insanın zâhiri, sâlih amellerle müzeyyen (donanmış) olmadığı sürece îman ve mârifet nuru kalpte yerleşmez.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** şerî'at hükümlerini mârifetin esâsı olarak tâyin etmiştir. Temelin kaydığı yerde binâdan bahsedilemeyeceği gibi sâlih amelin bulunmadığı yerde de kâmil mânâda bir îmandan ve **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma anlamına gelen mârifetten bahsedilemez.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvet ettiği dînin esaslarını açıklayan **Dördüncü, Beşinci ve Altıncı cümle**ler ise sonrasındaki iki âyet-i kerîmede zikredilecektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiği üzere; bu âyet-i celîlede insanlara şöyle demesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emrolunmuştur: "Siz şüpheden kaynaklı ğıtâ (perdeler) içindeyseniz ben ğaybtan gelen ziyâ içerisindeyim. Siz cehâlet karanlıkları içerisindeyseniz ben vuslat güneşinin aydınlıkları içerisindeyim. Siz dalâlet karaltıları içerisindeyseniz ben risâlet hil'atinin envârı (peygamberlik rütbesinin nurları) içerisindeyim. Biz yol ayrımında birbirinden ayrıldık, siz eğri çukura düştünüz, ben ise düz yolda sebât etmekteyim."

"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki hitâb **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in temsil ettiği ruh cânibi ile "İnsanlar" diye bahsedilen nefs-i nâsiye ve sıfatlarına (hakîkati unutan nefis ile kötü huylarına) âittir ki buna göre mânâ:

"Ey Rûh! Sen nefse ve sıfatlarına: 'Eğer siz benim dînim olan **Allâh**'a ibâdet, taat ve O'na karşı muhabbet ve talep konularında tereddüt içindeyseniz ben sizin taptığınız hevâya (kötü arzulara), şeytana, dünyâya ve şehvetlerine tapmam.

Lâkin ben sizi Kendi ubûdiyyeti, muhabbet ve talebi yolunda (çeşitli zor ibâdetlerle) öldürüp (fenâ fillâh makāmına ulaştırarak) Zât'ına kavuşturan **Allâh**'a ibâdet ederim!

Zâten ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın vuslatına ve likāsına (nefisle cihâd edilerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşulabileceğine) inananlardan olmamla emrolundum' de" şeklinde olur.

Âyet: 105

﴿ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (105)

Daha ne ile emrolundum? (وَأَنْ أَقِمْ) **doğrult diye,** neyi? (وَجْهَكَ) **yüzünü,** ne için? (لِلدِّينِ) **din için,** ne olduğu halde? (حَنِيفًا) **hanîf olduğu halde,** (وَلَا تَكُونَنَّ) **sakın olmayasın,** kimlerden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşrik kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de: '(Tüm asılsız inançları terk edip hakka yönelen) **bir hanîf olarak yüzünü o dîne yönelt** */(bâtıl dinlerden tamâmen uzak olan) o hanîf (İslâm) dîn(i) için yüzünü doğrult/* **ve sakın ha** (ne inanç ne de amel bakımından) **müşriklerden olma' diye** (emrolundum)**!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dîninin mâhiyetini müşriklere açıklamasını emrettikten sonra kendisine **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dîni olan Hanîfiyyet ve Îslâm dîninin verildiğini ve müşriklerden olmaktan nehyedildiğini îlân etmesini emretmiştir.

"Taberî, Sa'lebî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Kurtubî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; burada geçen **"Vech"** tâbiri; "Nefs" demektir ki buna göre mânâ: "Kendini tamâmen dîne döndür" demektir ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ben İslâm dîni üzere istikāmetle ve farzları edâ edip çirkin şeylerden sakınarak doğru amel etmekle emrolundum" demesi emredilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; burada geçen **"Vech"** tâbiri "Amel" olarak tefsir edilmiştir ki buna göre mânâ: "Amellerini **Allâh**'ın dîni ve tâati için hâlis kıl" şeklinde olur. **Beğavî** ve **İbnü'l-Cevzî** *(Rahimehümellâh)* da tefsirlerinde bu mânâya yer vermişlerdir.

Aslında **"Vech"** kelimesi "Yüz" mânâsında olup, **"İkāme"** tâbiri de "Bir şeyi bir şeye doğru tutmak" demektir ki burada maksat: "Aklını bilkülliyye gerçek dîni arayıp bulmaya ve sonra onunla amel etmeye yönlendir" mânâsıdır. Zîrâ bir şeyin ne olduğunu anlamak için ona dikkatlice bakan kişi, yüzünü onun tam karşısında tutarak az veyâ çok en ufak bir şekilde yüzünü ondan çevirmez.

Çünkü en ufak bir sapma, hakîkî mânâda görmeye halel getirir. Bundan dolayı "Yüzün dîne doğru tutulması" aklın tamâmen dîne yönlendirilmesinden kinâye olarak zikredilmiştir ki bu kelâmın hâsılı; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de, bize de hiç sağa sola bakmaksızın tam bir ihlâs ile İslâm dînine yönelişin emredilmesidir.

Bu îtibarla bir önceki âyet-i celîlenin sonunda geçen: **"Müminlerden olmak"**la ilgili emir îmânın aslını ve esâsını temin etmeye işâret etmiş, bu cümle-i celîle ise İslâm dîninden gayri her şeyden tamâmen yüz çevirerek îman nûrunda ğark olmaya müminleri teşvik etmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (حَنِيفًا) **"Hanîf olarak"** kavl-i şerîfi, bir kavle göre **"Dîn"** kelimesinin sıfatıdır ki buna göre mânâ: "(Bâtıl dinlerden tamâmen uzak olan) **o hanîf** (İslâm) **dîn**(i) **için yüzünü doğrult"** demek olur. Nitekim **Hamza ibni Abdülmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâda şöyle demiştir:

حَمِدْتُ اللهَ حِينَ هَدٰى فُؤَادِي ... مِنَ الْإِشْرَاكِ لِلدِّينِ الْحَنِيفِ

"Kalbimi hidâyet ettiği zaman Allâh'a hamdettim,
Şirkten (kurtarıp) **hanîf** (olan İslâm) **dîn**(in)**e** (kavuşturduğu için)**!"**

Meşhur tefsire göre ise, (أَقِمْ) fiilinin tahtında bulunan muhâtap zamirden hâl kabul edilmektedir ki buna göre mânâ: "Sen bütün bâtıl dinleri bırakıp hak ve istikāmetli din olan İslâm'a yönelici" şeklinde tefsîr edilmiştir. *(el-Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/59; el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/453)*

Mâverdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu kelimenin husûsî mânâsı hakkında altı tefsir şekli vardır:

1) İbni Abbâs, Hasen, Dahhâk, Atıyye ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* tarafından bu kelime: "**Kâ'be**'yi hacceden biri olarak" şeklinde tefsir edilmiştir. Nitekim **Mekke** müşriklerinin de **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden olması, **Kâ'be**'yi ataları **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*ın binâ etmiş olmaları ve hac vazîfelerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara bildirmesi, ayrıca:

﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

"İbrâhîm ne (Yahûdilerin dediği gibi) **bir Yahûdi, ne de** (Hristiyanların iddiâsı gibi) **bir Hristiyan değildi! Velâkin o,** (yanlış inançlardan uzak, Hakk'ın tevhîdine inanmış ve itaatine boyun eğmiş) **bir hanîf ve bir Müslüman'dı.**

Âyet: 105

O, (Uzeyr'i ve Îsâ'yı Allâh'a ortak koşarak sizin gibi şirke düşen) **müşriklerden de değildi."** *(Âl-i İmrân Sûresi:67)* kavl-i şerîfinde **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ın hanîfiyyet sıfatının zikredilmesi birlikte mülâhaza edildiğinde bu mânâ öncelik kazanmaktadır.

2) İmâm Mücâhid *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre bu kelimenin mânâsı: "İttibâ eden" demektir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâben:

﴿ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

"(Habîbim!) **Sonra** (İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a en büyük şerefi bahşetmek üzere) **Biz sana: 'Hanîf olan İbrâhîm'in milletine uy** (da, yumuşaklık üzere tekrar tekrar deliller ortaya koyma ve herkese anlayacağı dilde konuşma yoluyla insanları tevhîd inancına dâvet et)**! O** (hiçbir zaman) **müşriklerden olmamıştır!' diye vahyettik."** *(en-Nahl Sûresi:123)* buyurması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dînine ittibâ eden biri olduğuna delâlet etmektedir.

Bundan dolayı **Osmân ibni Maz'ûn** *(Radıyallâhu Anh)* ve arkadaşlarının eşlerine yaklaşmama, yağlı şeyler yememe ve sert yün giyme gibi kararlar aldıklarını duyduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun evine gelip kapı tokmağından tutarak:

«لَمْ أُبْعَثْ بِالرَّهْبَانِيَّةِ وَإِنَّ خَيْرَ الدِّينِ الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ.»

"Ben ruhbanlıkla gönderilmedim. Şüphesiz ki şerî'atlerin en hayırlısı (bâtıldan hakka meyleden) **hanîf ve müsâmahakâr olanıdır"** *(es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:14/300-301; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/395; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:2107, 1/236; el-Buhârî, el-Edebü'l-müfred, sh:108)* buyurmuştur.

Çünkü **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dîninde bu gibi lezzetli şeyleri kendine haram etmek yoktur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona tâbi olduğundan bunları yapmamıştır.

Dolayısıyla kendisi **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a tâbî olmuş, ümmetine de bu konularda kendisine tâbî olmalarını emretmiştir, hattâ sofuluk zannedilen bu gibi işlerde onları muhayyer bile bırakmamış aksine:

«أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لٰكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.»

"Şöyle şöyle söyleye(rek helâl şeyleri kendisine haram ede)**n kimseler siz misiniz? Dikkat edin! Allah'a yemin ederim ki, sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na karşı en ziyâde takvâ sâhibi olanınız benim.**

Bununla berâber ben (bâzen) **oruç tutarım, oruç tutmadığım da olur,** (geceleyin nâfile) **namaz kılarım,** (gecenin bir kısmında) **uyurum, kadınlarla da evlenirim. Artık her kim benim sünnetimden** (bu yaşantı şeklimden) **yüz çevirirse, o benden değildir."** *(el-Buhârî, en-Nikâh:1, no:4776, 5/1949; Müslim, en-Nikâh:1, no:1401, 2/1020; en-Nesâî, en-Nikâh:4, no:3217, 6/368; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:13534, 4/481; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:13448, 7/123)* buyurarak bu sünnetleri terkedenleri tehdit etmiştir.

3) Bu kelimenin mânâsı: "İstikāmet gösteren (doğru yolda düzgün giden)" şeklindedir ki bunu **Muhammed ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* söylemiştir.

4) Atâ *(Radıyallâhu Anh)*a göre bunun mânâsı: "Dînini ve ibâdetini **Allâh-u Te'âlâ**'ya hâlis kılan" demektir.

5) Ebû Kılâbe *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise mânâ: "Bütün peygamberlere îmân eden" demektir.

6) Bu kelimenin mânâsı: "İbâdet ve taatlere süratle giden" şeklinde de tefsir edilmiştir. *(el-Mâverdî, en-Nüketü ve'l-'uyûn:2/453)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Ve sakın ha müşriklerden olma"** kavl-i şerîfi: "Rabbine ibâdette başkasını ortak edip de helâke uğrayanlardan olma" şeklinde tefsîr edilmiştir.

Fahrurrâzî, Hâzin ve **İsmâ'îl Hakkî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; bir önceki âyet-i kerîmede: **"Sizin taptıklarınıza tapmıyorum"** demesi emir buyrularak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerden olmama vasfı tescil edilmişken bu âyet-i celîlede bir kere daha aynı konunun vurgulanması tekrar olacağından burada mutlaka ilâve bir mefhum mülâhaza etmek gerekir ki buna göre mânâ:

"**Allâh-u Azze ve Celle**'yi bütün isimleriyle ve sıfatlarıyla tanıyan ve O'ndan gayri ibâdete müstehak hiçbir varlığın bulunmadığına inanan kişinin artık bütünüyle ancak O'na yönelmesi îcâb eder. Bunu bilip de hâlâ başka şeylere iltifat edenin bu davranışı bir nevî ortak etme anlamı taşır. Bu yüzden sen ne îtikāden, ne de amel bakımından **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri herhangi bir şeye iltifat edenlerden olma" şeklinde olur ki kalp ashâbı (tasavvuf ehli) bu türden şeylere şirk-i hafî (gizli şirk) adını verirler.

Âyet: 105

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: *"Sülemî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **İbnü Atâ** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmede geçen **Millet-i Hanîfiyye**'yi ikāmenin ancak mârifeti tashîh (Allâh-u Te'âlâ'yı tanımayı doğru bir şekilde öğrenmek) ile mümkün olacağını zikretmiş ve: "Mârifetini tashih et, **Allâh**'tan gayri herhangi bir şeye bakanlardan olma ki **Allâh** sana buğzetmesin" demiştir ki buna göre mânâ "**İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dan kalan hanîf dîni ayakta tutmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'yı doğru tanımakla hâsıl olur ki bu da ancak **Hakk Celle Celâlühû**'nun mâsivâsına nazarı terk etmekle yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyi gönülden çıkarıp onlara yönelişi bırakmakla gerçekleşir" şeklinde olur.

*"Kuşeyrî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlesinde **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine: "Kalbini din ve ibâdet için hâlis kıl, tekvîn sıfatının kahrının kendisine eriştiği (yaratma sıfatının ezici gücüyle mecbûren vâr olmuş) herhangi bir şeyi hakîkî bir varlık olarak görmekten kalbini arındır, Hak'tan ayrılmaktan ve bidatlerden ayrıl ve böylece hakîkî mânâda ihlâs sâhipleri arasına dâhil ol" buyurmuştur.

*"Arâisü'l-beyân Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; burada geçen "Din" tâbirinden maksat; muhabbetullâh (Allâh'ı sevmek), likāsına iştiyâk (O'na kavuşmayı arzulamak) ve sıfatları hakkında irfan (doğru anlayış)-dan ibârettir ki buna göre mânâ: "Sen yüzünü, Bizden gayri herhangi bir mahlûku sevmekten müberrâ olan Halîlimize (dostumuz İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a) âit hanîf sıfatlara çevir. Sonra bütün bu sıfatlarla birlikte yüzünü bütün hayallerden ve sûretlerden münezzeh olan ezelî Zât'ımızın müşâhedesi istikāmetine döndür ki Beni Benimle göresin ve böylece Zât'ımın nurları sana vâsıl olsun. O nurlar ki, onların bir zerresi dahî **Arş**'tan serâya (toprağa) kadar bulunan tüm âlemlere ulaşacak olsa Benim celâlimin ve cemâlimin saltanatının nurları altında hepsi dağılır gider.

İşte bu mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«...حِجَابُهُ النُّورُ، لَوْ كَشَفَهُ لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى اِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ.»

'O'nun perdesi nurdur, eğer O onu açacak olsa elbette vechinin nurları, mahlûkātı içerisinde görüşünün ulaştığı her şeyi yakardı.' *(Müslim, el-Îmân:79, no:179, 1/162; İbnü Mâce, el-Mukaddime:13, no:195-196, 1/70-71; Rûzbehân el-Baklî, Arâisü'l-beyân:2/102)* buyurmuştur ki bunun mânâsı: 'İşte o makāma ulaşırsan Beni müşâhedenin nurlarının ağırlıklarını taşımaya tâkat getirmen ancak o zaman mümkün olabilir' demektir.

İşte bundan sonra **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Kendisine yönelirken başkalarına da en ufak bir yönelişte bulunmaktan korkutmak üzere: "Artık sakın hâ sen Benden gayrinden bir şey talep eden ve başka mahlukları Beni müşâhede makāmına tercih edenlerden olmayasın" buyurmuştur.

*"İbnü Acîbe Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve dostlarına, düşmanlarının ve avâmın dînini de dünyâsını da terkedip Yüce Zât'ına yönelmelerini emretmiştir. Nitekim bu hususta onların sözcüsü şöyle demiştir:

تَرَكتُ لِلنَّاسِ دُنْياهُمْ ودِينَهُمُ شُغْلاً بِذِكرِكَ يا دِيني ودُنيَائِي

"Dünyâlarını da, dinlerini de insanlara bıraktım,
Ey benim dînim ve dünyâm(ın sâhibi)**! Senin zikrinle meşgul olduğum için."**

Diğer bir zât da bu mânâda şöyle demiştir:

تَرَكْتُ لِلنَّاس مَا تَهوٰى نُفُوسُهُمُ مِن حُبِّ دُنْيَا وَمِن عِزٍّ وَمِن جَاهِ

كَذَاكَ تَرْكُ الْمَقَامَاتِ هُنَا وَهُنَا والْقَصْدُ غَيْبَتُنَا عَمَّا سِوَى اللهِ

"Canlarının istediği şeyleri insanlara bıraktım;
Dünyâ sevgisini de izzet ve makam hırsını da!

İşte öyle de, böyle de tüm makamları terketmek gerekir,
Çünkü maksadımız Allâh'ın mâsivâsını kaybetmektir!"

*"Âlûsî Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; Tasavvuf büyüklerimiz **Kur'ân**'ın sırları hakkında konuşurken **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede Nebîsini Kendinden gayri bir şeye iltifat etmekten korkuttuğunu açıklamışlardır ki buna göre mânâ:

"Habîbim! Sen aslâ Benden gayrini talep edenlerden ve sonradan yaratılan liyâkatsiz şeyleri Benim cemâlimi müşâhedeye tercih edenlerden olma" şeklindedir.

Âyet: 106

﴿ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ
فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (106)

(وَلَا تَدْعُ) **Tapma,** ne olduğun halde? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'ı bırakı**(p tapa)**r olduğun halde,** neye? (مَا) **o şeylere ki,** (لَا يَنْفَعُ) **fayda veremez,** kime? (كَ) **sana,** daha? (وَلَا يَضُرُّ) **zarar da veremez,** kime? (كَ) **sana,** (فَإِنْ فَعَلْتَ) **eğer** (bunu) **yapacak olursan,** (فَإِنَّكَ) **gerçekten sen,** (إِذًا) **o takdirde,** kimlerdensin? (مِنَ الظَّالِمِينَ) **zâlimlerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'ı bırakıp da, sana fayda sağlayamayacak ve sana zarar da veremeyecek şeylere (hiçbir sûretle) **tapma!** (Farz-ı muhal) **şâyet** (bunu) **yapacak olursan, o takdirde gerçekten sen** (yanlış ve yersiz bir iş yapmış olacağın için, kendine yazık eden) **zâlimlerdensin!"**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i celîle-i cemîlelerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dînini müşriklere açıklamasını emredip, ümmetine duyurması kastıyla kendisinin müşriklerden olmasını nehyettikten sonra bu âyet-i kerîmede de yine insanları şirkten sakındırmak üzere kendisini muhâtap alarak faydasız ve zararsız şeylere ibâdet etmeyi yasaklamıştır.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen hitab, zâhirde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müteveccih görülüyorsa da maksat diğer insanlardır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh**'tan başka bir şeye aslâ duâ ve ibâdette bulunmadığından bu hitaplarla kendisinin kastedildiği düşünülemez ki bu husustaki deliller geride (94. âyetin tefsirinde, sh:681-684) tafsîlatla zikredilmiştir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Ey insan! **Allâh**'ı bırakıp da kendisine ibâdet ve duâda bulunduğun zaman sana fayda vermeyecek, ibâdet etmediğin zaman da sana zararı dokunmayacak şeylere tapma" demek olur.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan duâ edilenlerin, kendilerine yalvaran birinin hiçbir isteğini yerine getiremeyeceği veyâ sıkıntısını kaldıramayacağı âşikâr olduğu gibi, ona tapmaması hâlinde de hiçbir sevdiğini elinden alamayacağı ve başına hiçbir musîbet getiremeyeceği ortadadır. Nitekim:

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ﴾

"O kimseden daha sapık kim olabilir ki, Allâh'ı bırakıp da, kıyâmet gününe kadar kendisin(in hiçbir isteğin)**e hiçbir cevap veremeyecek olan** (putlar gibi âciz) **kimselere ibâdet etmektedir. Üstelik bu** (tapınıla)**nlar o** (tapa)**nların duâsından** (ve kendilerine taptıklarından) **bile habersizdirler"** *(el-Ahkâf Sûresi:5)* âyet-i kerîmesi bu husûsu beyân etmektedir.

Lâkin Vehhâbîlerin dedikleri gibi bu âyet-i kerîmeler tevessülü yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve velîlerin hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemeyi engellemez.

Zîrâ burada yasaklanan husus **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrı bir şeye taparak ondan bir şey yaratmasını istemektir ki bunun şirk olduğunda hiçbir akıllı şüphe etmez.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ**'nın: (وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ) **"**(Sizi) **O'na** (yaklaştıracak) **vesîle**(ler) **arayın"** *(el-Mâide Sûresi:35)* âyet-i kerîmesi ile amel etmek için **Allâh-u Te'âlâ**'nın seçtiği ve sevdiği nebîlerle ve sâlihlerle tevessülde bulunmak buraya dâhil değildir.

Zîrâ böyle yapmak **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine tâbi olmaktır ve zâten burada **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrına tapmak ve ondan bir şey yaratmasını istemek sözkonusu değildir. Zâten bu âyet-i kerîmede geçen duâ ibâdet mânâsındadır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* burada geçen duâyı ibâdetle tefsir etmiştir. *(el-Feyrûzâbâdî, Tenvîru'l-mikbâs, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/294)*

Tasavvuf ve tevessül karşıtı bâzı kimselerin bu ve benzeri âyetleri, mürşitlerine râbıta yapan veyâ **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde yüksek mertebe sâhibi olduğuna dâir hüsn-ü zan edilen kişilerin kabirlerini ziyâret edip, onların yüzü suyu hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'dan bâzı isteklerde bulunan kişiler aleyhine bir delilmiş gibi ortaya atmaları, ilgisiz bir şeyi konuya katmaktan başka bir şey değildir. Zîrâ bu âyet-i kerîme **Allâh**'ı bırakıp da başkalarına tapanların, onlara yalvarışından bahsetmektedir.

Âyet: 106

Tevessül ehli ise, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet ve duâyı hiçbir sûretle terk etmemekte, peygamberleri ve velîleri ise yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın: "Sizi Bana ulaştıracak vesîle arayın!" emri gereği, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaptıkları duânın kabûlüne bir aracı edinmektedirler.

Tevessülün meşrû olduğuna dâir diğer deliller Mâide Sûresi'nin 35. âyet-i kerimesi ile Yûnus Sûresi'nin:22. ve 31. âyet-i celîlelerinin tefsirinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:***7***/13-20, 52-63;* **19***/60-63; 163-170)* zikredilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَإِنْ فَعَلْتَ) **"Şâyet yapacak olursan"** kavl-i şerîfi: "Ey insan! Eğer sen yasaklandığın bu işi yaparsan yâni faydası ve zararı olmayan şeylere taparsan ve onlara duâ edersen o takdirde sen ibâdeti, hak eden Zât'ın gayrına tahsis ettiğin için bir şeyi mahallinin gayrine yerleştiren zâlimlerden olursun" şeklinde tefsir edilmiştir.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrı her şey tasarruftan azledilmiş (yetkisiz ve etkisiz) varlıklar olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrı bir şeye tasarruf (yönetim) nisbet etmek elbette haksızlık olacaktır. Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'dan gayrı fayda veren ve zarar dokunduran hiçbir şey yoktur, O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olacaktır.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen duâ, ibâdet mânâsında olabileceği gibi yaygın mânâsı olan yalvarmak anlamında da kullanılmış olabilir. Zâten her ikisinin de **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsîsi şart olup hiçbirinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya şirk koşmak helâl değildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada: "Doymayı yemekten talep etmek, suya kanmayı da içmekten beklemek ihlâsa mâni olur mu?" şeklinde bir soru vuku bulursa buna şöyle cevap veririz:

Bir insan ekmeğin ve suyun ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla insanı doyurduğunu ve kandırdığını bildiği sürece bu durum ihlâsa zıt düşmez. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisinden faydalanılsın diye yarattığı bir şeyden menfaat talep etmek insanın bütünüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya rücû etmesine ters düşmez.

Ancak bu ihlâsın şartı şudur ki bir kişi mevcûdattan hangi şeyi görecek ve düşünecek olsa mutlaka onun **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratması ve durdurması olmadan var olamayacağını ve fayda veremeyeceğini aklının gözüyle müşâhede etmelidir.

İşte o zaman **Hakk Te'âlâ**'dan başka her şeyin yok hükmünde olduğunu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının nûrunun ve lütuflarının feyzinin her şeyden üstün olduğunu görüp bilecektir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde hiç kimsenin elinde menfaat celbi ve mazarrat def'i husûsunda bir güç bulunmadığını beyân ederek kullarına, duâ ve ibâdetlerini sâdece Kendisine tahsis etmelerini emretmiştir.

"Hıkem-i Atâiyye"de bu hususta şöyle buyrulmuştur:

لاَ تَرْفَعَنَّ إِلَى غَيْرِهِ حَاجَةً هُوَ مُورِدُهَا عَلَيْكَ فَكَيْفَ يَرْفَعُ غَيْرُهُ مَا كَانَ هُوَ لَهُ وَاضِعًا، مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَرْفَعَ حَاجَةً عَنْ نَفْسِهِ فَكَيْفَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَكُونَ لَهَا عَنْ غَيْرِهِ رَافِعًا

"Sakın ha O'nun, senin başına getirmiş olduğu bir hâceti O'ndan gayrine arzetmeyesin! O'nun koymuş olduğu bir şeyi O'ndan gayrisi nasıl kaldırabilir? (Üzerinden kaldırmak istediği sıkıntılı) bir hâceti kendinden kaldırmaya gücü yetmeyen kişi, başkasından o hâceti kaldırmaya nasıl güç bulabilir?" *(İbnü Atâillâh el-İskenderî, el-Hıkemü'l-Atâiyye, no:40)*

Evliyâullâhtan bâzısı şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine güvenip îtimat edenler büyük bir aldanış içerisindedir. Zîrâ sürekli olmayan her şey insanı aldatır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri ise devamlı olan hiçbir varlık yoktur.

Dâim ve Kadîm, Ezelî ve Ebedî olan ancak Yüce Zât'ı olduğu için O'nun lütufları ve bağışları da dâimîdir. O halde insan her nefeste, her an ve zamanda ancak lütufları devâm edecek olan Zât'a îtimat etmelidir."

Kâ'b ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى دَاوُدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا دَاوُدُ! مَا مِنْ عَابِدٍ يَعْتَصِمُ بِي دُونَ خَلْقِي، أَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْ نِيَّتِهِ فَتَكِيدُهُ السَّمَاوَاتُ بِمَنْ فِيهَا إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ مِنْ بَيْنِ ذَلِكَ مَخْرَجًا، وَمَا مِنْ عَبْدٍ يَعْتَصِمُ بِمَخْلُوقٍ دُونِي أَعْرِفُ مِنْهُ نِيَّتَهُ إِلَّا قَطَعْتُ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَرْسَخْتُ الْهَوَاءَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْهِ، وَلَا أُبَالِي فِي أَيِّ وَادٍ هَلَكَ وَمَا مِنْ عَبْدٍ يُطِيعُنِي إِلَّا وَأَنَا مُطِيعُهُ قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَنِي، وَغَافِرٌ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْتَغْفِرَنِي»

Âyet: 106

"Allâh-u Azze ve Celle Dâvûd Nebî -Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem-e: 'Ey Dâvûd! Herhangi bir âbid (ibâdet eden kimse) **yarattıklarıma değil de sâdece Bana yapışırsa** (tevekkül ederse, güvenirse)**, Ben onun niyetinden bunu anladığım zaman artık gökler, içinde bulunanlarla berâber ona hîle yapmaya kalkışsa da mutlaka Ben onlar**(ın tuzakların)**ın arasından kendisi için bir çıkış yaratırım.**

Herhangi bir kul da Beni bırakıp bir mahlûka yapışırsa, Ben onun niyetinden bunu anladığım zaman mutlaka semânın sebeplerini (gökten gelecek bütün rızıkları ve yardımları) **onun önünde** (kendisine varmadan önce) **keserim** (de onu bütün hayırlardan mahrum ederim) **ve havayı ayaklarının altından kaybederim de artık onun hangi vâdide helâk olduğuna aldırmam.**

Hangi bir kul Bana itaat ederse mutlaka Ben, daha o Benden (bir şey) **istemeden önce ona icâbet ederim** (istediğini veririm) **ve** (beşeriyet muktezâsı bir günah işlediği zaman) **daha Benden mağfiret talep etmeden önce** (pişman olduğunu bildiğim için) **onu mağfiret ederim' diye vahyetti."** *(Temmâm ibnü Muhammed el-Becelî, el-Fevâid, no:590, 1/243; Ebû Nu'aym, Hılyetül evliyâ:4/25; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/191)*

Sa'îd ibni Abdirrahmân *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben (Ahmed ibni Hanbel'in de üstadlarından olan büyük muhaddis) **Yezîd ibni Hârûn**'un meclisinde bulunuyordum. O sırada bir yolculuğa çıkacaktım fakat yol param yoktu. Bunu bilen bir muhaddis: "Bu sıkıntının açılması için kime ümit bağlıyorsun?" deyince ben: "**Yezîd ibni Hârûn**'a!" dedim.

Bunun üzerine: "O zaman şunu bil ki; hâcetin görülmeyecek ve isteğin yerine gelmeyecektir" deyince: "Nereden biliyorsun?" dediğimde o: "Çünkü ben kütüb-ü semâviyyeden birinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu okudum" dedi ki o vahiyde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

قَالَ اللهُ تَعَالَى: «وَعِزَّتِي وَجَلَالِي وَجُودِي وَكَرَمِي وَارْتِفَاعِي فِي مَكَانِي لَأَقْطَعَنَّ أَمَلَ كُلِّ مُؤَمِّلٍ يُؤَمِّلُ غَيْرِي بِالْإِيَاسِ وَلَأَكْسُوَنَّهُ ثَوْبَ الْمَذَلَّةِ عِنْدَ النَّاسِ وَلَأُنَحِّيَنَّهُ مِنْ قُرْبِي وَلَأُبْعِدَنَّهُ مِنْ وَصْلِي أَيُؤَمِّلُ غَيْرِي فِي الشَّدَائِدِ، وَالشَّدَائِدُ بِيَدِي، وَيَرْجُو غَيْرِي وَيَقْرَعُ بِالْفَقْرِ بَابَ غَيْرِي وَبِيَدِي مَفَاتِيحُ الْأَبْوَابِ، وَهِيَ مُغْلَقَةٌ وَبَابِي مَفْتُوحٌ لِمَنْ دَعَانِي مَنْ ذَا الَّذِي أَمَّلَنِي لِنَوَائِبِهِ فَقَطَعْتُ بِهِ دُونَهَا وَمَنْ ذَا الَّذِي رَجَانِي لِعَظِيمِ جُرْمِهِ فَقَطَعْتُ رَجَاءَهُ

وَمَنْ ذَا الَّذِي دَعَانِي فَلَمْ أَفْتَحْ لَهُ جَعَلْتُ اٰمَالَ عِبَادِي مُتَّصِلَةً بِي فَقُطِعَتْ مِنْ غَيْرِي وَجَعَلْتُ رَجَاءَهُمْ مُدَّخَرًا عِنْدِي فَلَمْ يَرْضَوْا بِحِفْظِي وَمَلَأْتُ سَمَاوَاتِي مِمَّنْ لَا يَمَلُّونَ مِنْ تَسْبِيحِي وَأَمَرْتُهُمْ أَلَّا يُغْلِقُوا الْأَبْوَابَ بَيْنِي وَبَيْنَ عِبَادِي فَلَمْ يَثِقُوا بِقَوْلِي، أَلَمْ يَعْلَمْ مَنْ طَرَقَتْهُ نَائِبَةٌ مِنْ نَوَائِبِي أَنَّهُ لَا يَمْلِكُ كَشْفَهَا أَحَدٌ إِلَّا بِإِذْنِي فَمَالِي أُرَاهُ بِاٰمَالِهِ مُعْرِضًا عَنِّي؟ وَمَالِي أُرَاهُ لَاهِيًا عَنِّي؟ أَعْطَيْتُهُ بِجُودِي مَا لَمْ يَسْأَلْنِي ثُمَّ انْتَزَعْتُهُ مِنْهُ وَلَمْ يَسْأَلْنِي رَدَّهُ وَسَأَلَ غَيْرِي، أَنَا أَبْدَأُ بِالْعَطِيَّةِ قَبْلَ أَنْ أُسْأَلَ، ثُمَّ أُسْأَلُ فَلَا أُجِيبُ سَائِلِي، أَبَخِيلٌ أَنَا فَيُبَخِّلُنِي عِبَادِي؟ أَوَلَيْسَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ لِي؟ أَوَلَيْسَ الْفَضْلُ وَالرَّحْمَةُ بِيَدِي؟ أَوَلَيْسَ الْجُودُ وَالْكَرَمُ لِي؟ أَوَلَيْسَ أَنَا مَحِلَّ الْاٰمَالِ؟ فَمَنْ يَقْطَعُهَا دُونِي، أَوَمَا يُحْسِنُ الْمُؤَمِّلُونَ أَنْ يُؤَمِّلُونِي؟ وَلَوْ جَمَعْتُ أَهْلَ سَمَاوَاتِي وَأَرْضِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مِنَ الْفِكْرِ مِثْلَ مَا أَعْطَيْتُ الْجَمِيعَ فَقُلْتُ لَهُمْ: أَمِّلُونِي فَأَمَّلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مَسْأَلَتَهُ لَمْ يَنْقُصْ مِمَّا عِنْدِي عُضْوَ ذَرَّةٍ وَكَيْفَ يُنْقَصُ مُلْكٌ أَنَا قَيِّمُهُ؟ فَيَا بُؤْسًا لِلْقَانِطِينَ مِنْ رَحْمَتِي وَيَا سَوْأَةَ مَنْ عَصَانِي فَلَمْ يُرَاقِبْنِي.»

"'Izzim, celâlim, cömertliğim, keremim ve yüce îtibârım hakkı için, elbette Benden başkasına ümit bağlayan her beklentili kişiyi ümitsizliğe düşürerek onun emelini keseceğim (boşa çıkartacağım)**, kesinlikle ona insanlar nezdinde alçaklık elbisesi giydireceğim, muhakkak ki onu** (mânevî) **yakınlığımdan ayırıp bir kenara bırakacağım, şüphesiz ki onu vuslatımdan uzak edeceğim.**

Bütün şiddetler (musîbetleri göndermek) **Benim yed**(-i kudret)**imde iken** (bir kul) **zorluklar ânında Benden başkasına nasıl ümit bağlar ve Benim gayrımdan nasıl umutlanır? Fakirlik sebebiyle Benden başkasının kapısını nasıl çalar? Oysa bütün kapıların anahtarları Benim yed**(-i kudret)**imdedir, başkalarının kapıları kapalıdır, oysa Benim kapım Bana duâ edenler için açıktır.**

Kim başına gelen sıkıntılar için Bana ümit bağlamıştır da Ben onları(n sebep olduğu zorlukları) **kendisinden uzaklaştırmamışımdır?! Kim büyük suçları**(nın bağışlanması) **için Benden ümitlenmiştir de Ben onun ümîdini kesmişimdir?! Kim Bana duâ etmiştir de Ben ona** (kabul kapısını) **açmamışımdır?!**

Âyet: 106

Ben kullarımın bütün isteklerini (vermeyi) **Kendime bağladım ve Benden gayrı her şeyden** (ümitlerini) **kopardım, Ben onların umutlarını** (yerine getirmeyi) **Kendi katımda sakladım** (ve bir zamana bağladım) **fakat onlar Benim hıfzıma** (kendilerini korumama) **râzı gelmediler** (de başkalarının kapılarına gittiler).

Ben göklerimi Beni tesbîh etmekten bıkkınlık göstermeyen (meleklerin zikir)**ler**(in)**den doldurdum ve onlara Benimle kullarımın arasındaki kapıları kapatmamalarını emrettim fakat yine de kullar Benim sözüme güvenmediler!**

Benim musîbetlerimden bir felâketin kapısını çaldığı kişi bilmedi mi ki Benim iznim olmadan o musîbeti kaldırmaya kimse mâlik olamaz! Peki hâlâ niçin kulumu beklentileri(ni yerine getirme) **hakkında Benden yüz çevirmiş görüyorum?!**

Neden Ben onu Benden gâfil buluyorum?! O Benden bir şey istemeden Kendi cömertliğimle ona bir şey verip sonra onu kendisinden aldığım zaman o (nasıl) **nîmetinin iâdesini Benden istemiyor da gayrımdan dileniyor?! Ben istenmeden önce ikrâmı başlatırım, sonra Benden bir şeyler istenince dilencimi hüsrâna uğratmam!**

Ben cimri biri miyim ki kullarım (Benden istemeyerek) **Beni cimriliğe nispet ediyorlar?! Dünyâ ve âhiret Bana âit değil midir? Lütuf ve rahmet Benim yed**(-i kudret)**imde değil midir? Cömertlik ve iyilik Bana mahsus değil midir? Bütün emellerin bağlanacağı yer Ben değil miyim? Bensiz kim istekleri yerine getirebilir? Beklentileri olanlar ancak Benden ümitli olmayı güzel becerseler ya?!**

Ben göklerimin ve yerimin bütün ahâlîsini toplasam da onlardan her birine düşündüğü şeylerle alâkalı hepsine verdiğimin bir mislini versem, sonra onlara: 'Benden istekte bulunun' desem, onlar da emellerini Bana arz etseler ve Ben onlardan her birine istediğini versem (bütün bu verdiklerim) **katımda bulunanlardan zerre kadar bir cüzü dahî eksiltmez. Benim yönettiğim bir mülk nasıl eksilebilir?! Artık rahmetimden ümit kesenlerin vay azâbına! Bana isyân edip te Beni gözetmeyenlerin vay kötü hâline!** *(Ebû Nu'aym, Hılyetül evliyâ:10/187; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/191-192)*

Sa'îd ibni Abdirrahmân *(Rahimehullâh)* bundan sonrasını şöyle anlatmıştır: "Ben bunları duyunca **Yezîd ibni Hârûn**'dan hiçbir şey istemeden meclisinden ayrılıp yola çıktım.

O sırada karşıma bir kâfile çıktı. İçlerinden bir adam bana selam verdi ve içinde yüz dînar bulunan bir kese takdim ederek 'Bunu kendine harca' dedi. Ben ona: 'Bu nereden îcâb etti?' deyince o:

'Bilmiyorum, lâkin gözüm seni görür görmez **Allâh-u Te'âlâ** kalbime böyle yapmamı ilkâ (ilhâm) etti, artık bunu al ve ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya teşekkür et' dedi. Ben de o hediyeyi alıp yola koyuldum." *(Fazlullâh ibnü'l-Kâzî el-Kisâî, et-Tuhfetü'l-Mekkiyye ve'l-Ahbâru'n-Nebeviyye, sh:85-86)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Şakîk-i Belhî** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "Zâlim o kimsedir ki kendisine fayda vermeye gücü olmayan kişiden fayda bekler ve kendisinden bir belâ savuşturmaya mâlik olmayan kimseden kendi zararını açmasını ister. Kendini yönetmekten âciz olan kişi başkasının işlerini nasıl düzeltebilir?" demiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede Habîbine: "Sana fayda ve zarar vermeyen şeylere ibâdet etme" buyurmuştur ki **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri tapılan her şeyde müşterek olan sıfat budur. Yaratılmış birinin diğer bir mahluktan yardım istemesi vakti fuzûlî yere harcamaktır. Kendisine dahî bir zarar ve fayda sağlayamayan kişiden onun durumundaki diğer biri nasıl yardım isteyebilir? Oysa bir zayıf diğer bir zayıfla birleştiği zaman zâfiyet daha da artar!

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine ikbâl edip (yönelip) mâsivâdan i'râz (yüz çevirme) konusunu tekid etmek üzere bu âyet-i celîleyi inzâl buyurdu ve böylece Kendisine îtimat ve tevekkül işinin önemini açıkladıktan sonra şunu beyân etmiş oldu ki;

"Bollukla ve darlıkla imtihan esnâsında her kim **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine bakarsa o kişi O'nun kahrına mağlup olur, kendi nefsinin hazzına metruk (bırakılmış) olur, gerçekte istediği murâdından mahrum olur ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrisi(ni görmesi) sebebiyle O'ndan mahcûb (perdelenmiş) olur. İşte bu sıfatları takınan da rubûbiyyet sıfatını hak etmeyenlere bu vasfı yönelttiği için zâlim olur."

وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ اِلَّا هُوَ ۚ وَاِنْ يُّرِدْكَ
بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ ؕ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ؕ وَهُوَ
الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ
رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٨﴾ وَّاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى
اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿١٠٩﴾

مَكِّيَّةٌ سُورَةُ هُودٍ اٰيَاتُهَا ١٢٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ۙ ﴿١﴾
اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ؕ اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ۙ ﴿٢﴾ وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّيُؤْتِ
كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
كَبِيْرٍ ﴿٣﴾ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٤﴾ اَلَآ
اِنَّهُمْ يَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِيَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ؕ اَلَا حِيْنَ يَسْتَغْشُوْنَ
ثِيَابَهُمْ ۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٥﴾

﴿ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (107)

(وَإِنْ يَمْسَسْ) **Eğer dokunduracak olsa,** kime? (كَ) **sana,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (بِضُرٍّ) **bir zararı,** (فَلَا كَاشِفَ) **açacak kimse yoktur,** neyi? (لَهُ) **onu,** (إِلَّا هُوَ) **ancak O vardır,** (وَإِنْ يُرِدْ) **eğer murâd ederse,** kime? (كَ) **sana,** neyi? (بِخَيْرٍ) **bir hayrı** (ulaştırmayı), (فَلَا رَادَّ) **geri çevirebilecek hiçbir kimse yoktur,** neyi? (لِفَضْلِهِ) **O'nun fazlını,** (يُصِيبُ) **ulaştırır,** neyi? (بِهِ) **onu,** kime? (مَنْ) **o kimseye ki,** (يَشَاءُ) **diliyor,** kimden? (مِنْ عِبَادِهِ) **kullarından,** (وَهُوَ) **ancak O,** kimdir? (اَلْغَفُورُ) **Ğafûr'dur,** daha kimdir? (اَلرَّحِيمُ) **Rahîm'dir.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"Allâh sana (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunduracak olursa, onu Kendisinden başka** (giderip) **açacak yoktur! Ama O sana** (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir hayır** (ulaştırmayı) **murad ederse,** (dilediği iyilikler dâhil,) **O'nun fazlını geri çevirebilecek kimse de yoktur! O, o** (lütfu) **nu kullarından dilediğine ulaştırır.** (Belâları günahlara keffâret yapan) **Ğafûr da,** (kullarına ziyâdesiyle acıdığı için âfiyetler veren) **Rahîm de ancak O'dur!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhâtab alarak, bizlere fayda ve zarar yaratamayan şeylere ibâdet ve duâ etmememizi emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede Kendisinden gayri kimsenin bir zarar ve fayda yaratamayacağını ve O'nun yarattığı zararı yâhut hayrı kimsenin engelleyemeyeceğini beyân etmiştir.

"Beyzâvî, Nesefî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesi ile kullarına Kendisinden başkasından beklentiye girme ve Zât'ından gayri bir şeyden korku taşıma yollarını keserek sâdece Kendisine îtimad edip güvenmeleri gerektiğini açıklamış olmaktadır.

Âyet: 107

Nitekim bir önceki âyet-i kerîmede putlar gibi bâtıl ilâhların hiçbir fayda ve zarara güç yetiremediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede her şeye kādir olanın ancak Yüce Zâtı olduğunu, bütün kâinatın Kendisine muhtaç olduğunu, bütün mümkinâtın ancak Zât'ına istinâd ettiğini ve Kendisinden başka her şeye kādir olan hiçbir şey bulunmadığını açıklamıştır ki böylece kuluna:

"**Allâh-u Te'âlâ** sana bir zarar isâbet ettirmek isteyince hiçbir canlı bile onu kaldıramazken şuursuz donuk putlar nasıl o belâyı açabilir? Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** sana bir hayır göndermek istediğinde O'nun senin hakkında dilediği ihsânı hiçbir kimse geri çeviremezken putlar neye engel olabilir? O halde ibâdet ve duâ ile kendisine yönelmen gereken ve buna lâyık olan zât ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" buyurmuş olmaktadır.

Âyet-i kerîmede geçen **"Zarar"** ve **"Hayır"** tâbirleri nekre olarak zikredildiğinden, "Zarar"; insanın bedenine, malına, çoluk-çocuğuna, sevdiklerine isâbet eden hastalık, fakirlik ve ölüm gibi maddî belâlara şâmil olduğu gibi insanın îtikādına, ahlâkına ve mâneviyâtına dokunan her türlü musîbeti de ihtivâ etmektedir. Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çoğu kere meclisten kalkarken ashâbı adına:

«وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا يَرْحَمُنَا.»

"(Ey **Allâh**! Îtikādımızı bozarak veyâ farzlarını terk ettirip haramlar işleterek) **musîbetimizi dinîmize vurdurma. Dünyâyı en büyük derdimiz eyleme, ilmimizin ulaşıp kaldığı son noktada eyleme ve bize acımayanları başımıza musallat eyleme."** *(et-Tirmizî, ed-De'avât:80, no:3502, 5/528; en-Nesâî, Amelü'l-yevm:114, no:10234, 6/106; el-Bezzâr, el-Müsned, no:5989, 2/254)* diye duâ ederdi.

Yine böylece "Hayır" tâbiri de insanın canına, malına ve sevdiklerine ulaşan rızık, sıhhat ve âfiyet gibi bütün nîmetlere şâmildir. Nitekim **Süddî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen **"Hayr"** kelimesini "Âfiyet" ile tefsir etmiştir. *(es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 4/712)*

Lâkin bu tâbir maddî anlamdaki bolluklar ve sevinçlerle alâkalı olduğu gibi insanın dînine, îmânına ve ahlâkına taalluk eden bütün iyiliklere de şâmildir. Zâten gerçek hayır ancak ebedî âhirette faydası olacak olan din ile alâkalı konulardır. Nitekim **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*dan mervî:

عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ.»

"Allâh, kimin hakkında hayır dilerse, onu dinde fakih kılar (ona dînin hükümlerini açıklayan fıkıh ilmi ve ince anlayış verir)**."** *(el-Buhârî, İlim:13, no:71, 1/39; Müslim, Zekât:33, no:1037, 2/718)* hadîs-i şerîfi bu hakîkate işâret etmektedir.

Yine bu meâlde **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ، وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ، وَلَا يُعْطِي الدِّينَ إِلَّا لِمَنْ أَحَبَّ، فَمَنْ أَعْطَاهُ اللهُ الدِّينَ، فَقَدْ أَحَبَّهُ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ aranızda rızıklarınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da bölüştürdü (herkesi zengin etmediği gibi herkesi güzel ahlâka sâhip de kılmadı)**. Muhakkak ki Allâh-u Azze ve Celle dünyâyı** (ve nîmetlerini) **sevdiğine de sevmediğine de verir. Din** (îman, faydalı ilim, amel-i sâlih ve takvâ nîmetlerin)**i ise ancak sevdiği kimseye verir. Artık Allâh-u Te'âlâ kime din**(darlık) **verdiyse muhakkak onu sevmiştir** (de onun için vermiştir)**."** *(Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:3672, 6/189; el-Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:275, 1/144; Ebû Dâvûd, ez-Zühd, no:147, 1/149)* buyurmuştur ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelecek ve istenecek gerçek hayrın aslında din ve âhiretle alâkalı hayırlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede hayır tarafını şer cânibine tercih etmiş ve aslında kullarının hayrını dilediğine dikkat çekmiştir.

Şöyle ki zarar dokundurma husûsunda: **"Allâh sana bir zarar dokundurursa"** buyururken irâde lafzını kullanmaması aslında kullarına zarar dokundurma kastının ve irâdesinin öncelikli maksadı olmadığına delâlet etmektedir. Zîrâ irâde sıfatı **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına âit olduğu için kadîmdir ve ezelîdir, hiç değişmez. Dolayısıyla bu ifâde-i celîle zararların kullara kendilerinin sebebiyet verdiği bâzı hâricî nedenlerle ulaştığına dikkat çekmektedir. Nitekim:

﴿وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾

Âyet: 107

"Ama kötü bir şey sana çatacak olursa(, işte o da sebep olma bakımından) **kendi nefsindendir"** *(en-Nisâ Sûresi:79)* kavl-i şerîfi ile:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾

"Size isâbet eden herhangi bir musîbet, ellerinizin kazanmış olduğu (kötü) **şeyler sebebiyledir. Yine de O, birçoğunu affetmekte** (ve onlara cezâ vermemekte)**dir.** (Aksi takdirde yeryüzünde hiçbir canlı bırakacak değildir.)**"** *(eş-Şûrâ Sûresi:30)* âyet-i celîlesi bu hakîkate delalet etmektedir.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Rabbülizzet**'ten rivâyetle buyurduğu: (إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي) **"Şüphesiz rahmetim** (acımam) **gazabımı** (kızmamı) **geçti"** *(el-Buhârî, et-Tevhîd, no:7122, 9/125; Müslim, et-Tevbe: 49, no:2751, 4/2108; İbnü Mâce, no:189, 1/67; er-Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 9/182)* hadîs-i kudsîsi de bu mânâya delâlet etmektedir. Bu âyet-i kerîmenin **"Ğafûr"** ve **"Rahîm"** ism-i şerîfleriyle hitâma erdirilmesi de rahmet cânibinin kuvvetini ifâde etmektedir.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onu ondan başka açacak yoktur"** buyurarak zararları ve belâları Kendisinden başka kimsenin açamayacağını beyân etmiştir ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün zararları ve musîbetleri kullarından gidereceğine delâlet etmektedir. Zîrâ nefiyden (olumsuz ifâdeden) yapılan istisnâ isbât anlamına gelir ki burada geçen: "O zararları kimse açamaz, ancak O açar" ifâdesi Kendisine âit olan "Zararları açma sıfatı"nın sübûtunu açıklamaktadır.

Hayırdan bahsederken ise **"Senin hakkında hayır dilerse O'nun lütfunu reddedecek yoktur"** buyurarak irâde lafzını kullanmıştır ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın aslında kullarını, hayırlara ulaştırmak için yarattığını ve irâdesini bu yönde kullandığını, onlara zarar isâbet ettirmenin ise ârızî sebeplerle meydana geldiğini beyân etmektedir. Nitekim: (إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ) **"Lâkin senin Rabbinin acımış olduğu kimseler müstesnâ!** (Onlar dinde ihtilâf etmezler.) **İşte sana! Zâten O** (Allâh-u Te'âlâ) **onları sâdece bunun** (mazharı olarak rahmete erişmeleri) **için yaratmıştır."** *(Hûd Sûresi:119)* kavl-i şerîfi bunu açıklamaktadır.

Allâh-u Te'âlâ zarar isâbetiyle ilgili cümle-i celîlede istisnâ yapmış, bu cümle-i celîlede ise istisnâ tâbiri kullanmamıştır. Zîrâ dokundurduğu belâyı yine Kendisinin açması söz konusudur. Lâkin göndermeyi murâd ettiği hayrın reddedilmesi düşünülemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdının reddedilmesi mümkün değildir.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği vechile; irâde sıfatı **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına âit kadîm bir sıfat olduğundan aslâ değişmez. Mess (zarar dokundurma) sıfatı ise fiilleriyle ilgili sıfatlarından olduğu için ezelî olmadığından belâyı kâh dokundurur, kâh kaldırır.

Ayrıca bu cümle-i celîlede: **"Hayr"** tâbiri kullandıktan sonra **"Fazl"** kelimesinin kullanılması kulların aslında hiçbir şeyi hak ederek **Allâh-u Te'âlâ**'dan alacaklı olmadıklarını beyân etmekte ve bütün hayırların kendilerine ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazlaca lütfu sebebiyle ulaştığı hakîkatini açıklamaktadır.

Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; bu âyet-i kerîmede: "**Allâh** herkesin îmânını diledi ama herkes îmân etmedi, çünkü kulun **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi hakkında murâd ettiği şeyi reddetmeye gücü vardır" diyen Mûtezile fırkasına reddiye bulunmaktadır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde, gönderdiği hayrı ve fazlı kimsenin geri çeviremeyeceğini beyân etmektedir. Îman hayırların en büyüklerinden olduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin îmânını murâd ederek onlara bu hayrı ulaştırmayı irâde buyursaydı bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile; elbette onlar bunu geri çeviremezlerdi. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** ezelî ilmiyle onların hür irâdelerini îmân etme yönünde kullanmayacaklarını bildiği için onların îmânını dilemedi, onlar da îmân edemediler.

İşte böylece sâbit olmuştur ki îman ve inkâr, tâat ve isyan, âfât ve hayrât, âlâm ve lezzât (acılar ve zevkler), râhât ve cerâhât (rahatlıklar ve yaralanmalar), sürûr ve ahzân (sevinçler ve hüzünler) dâhil her türlü zarar ve hayır **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsıyla, kaderiyle ve kudretiyle vâki olmaktadır. Artık **Allâh-u Te'âlâ** kimin hakkında bir şerre karar verdiyse onu Kendisinden başka kimse açamaz, kimin hakkında bir hayır dilediyse onu da aslâ reddedecek yoktur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ) **"O, o** (lütfu)**nu kullarından dilediğine ulaştırır"** kavl-i şerîfinde geçen zamir, **Beyzâvî** ve **Nesefî** gibi müfessirlere göre; sâdece hayra râci kılınmış ise de **Kurtubî** ve **Hâzin** gibi diğer müfessirlere göre; zarar ve hayırdan her ikisine ircâ edilmiştir. Zîrâ burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîeti konu edilerek kullarından dilediğine hayırdan ve şerden dilediğini göndereceği beyân edildiği için zamirin her iki tarafa rucû ettiğini kabul etmek daha umûmi olacaktır. **Mâturîdî** *(Rahimehullâh)* da bu genel mânâyı tercih etmiştir. *(el-Mâtürîdî, Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/92)*

Âyet: 107

Hasen-i Basrî ve **Âmir ibni Abdi Kays** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâbı'nda üç âyet vardır ki onlarla bütün mahlûkattan iktifâ ettik (onları düşündüğümüzde hiçbir şeye ihtiyaç duymadık):

Birincisi, (tefsîrinde bulunduğumuz) (وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ) **"Allâh sana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunduracak olursa, onu Kendisinden başka** (giderip) **açacak yoktur! Ama O sana** (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir hayır** (ulaştırmayı) **murâd ederse,** (dilediği iyilikler dâhil,) **O'nun fazlını geri çevirebilecek kimse de yoktur!"** âyet-i kerîmesidir.

İkincisi: (مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ) **"Allâh insanlara** (sıhhat, zenginlik, ilim ve nübüvvet gibi) **herhangi bir rahmet açarsa, artık onu tutacak** (ve sâhibine ulaşmasını engelleyecek) **hiçbir kimse yoktur! Ama neyi de tutarsa, artık O'nun** (engellemesinin) **ardından onu salıverecek hiçbir kimse de yoktur"** *(Fâtır Sûresi:2)* âyet-i celîlesidir.

Üçüncüsü ise: (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا) **"Yer**(yüzün)**de hafifçe yürüyen hiçbir canlı** (bile) **yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın"** *(Hûd Sûresi:6)* âyet-i kerîmesidir. *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:1326; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/114; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/712-713)*

İşte bunları düşündüğünde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hayır yaratıp kullarına isâbet ettirecek bir zât bulunmadığını anlayan bir Müslümanın, rahmetiyle kendisine hayır isâbet ettirmesini ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemesi îcap eder. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اُطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ كُلَّهُ وَتَعَرَّضُوا لِنَفَحَاتِ رَحْمَةِ اللهِ، فَإِنَّ لِلّٰهِ نَفَحَاتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ يُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ؛ وَسَلُوا اللهَ أَنْ يَسْتُرَ عَوْرَاتِكُمْ وَيُؤَمِّنَ رَوْعَاتِكُمْ.»

"(Yaşadığınız) **zamânınızın tamâmında** (hiç gaflet etmeksizin **Allâh-u Te'âlâ**'dan dâimâ size) **hayır**(lar ulaştırmasını) **talep edin ve Allâh'ın rahmetinin esintilerine kendinizi hedef edin. Şüphesiz Allâh'ın rahmetinin çok büyük esintileri vardır ki onları kullarından dilediğine isâbet ettirir. Allâh-u Te'âlâ'dan** (özellikle) **ayıplarınızı örtmesini ve** (sizi) **korktuklarınızdan emin kılmasını isteyin!"** *(el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:1083, 2/370; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/309; el-Kuzâ'î, Müsnedü'ş-Şihâb:1/701; el-Beğavî, Şerhu's-Sünne:5/1378; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:1/720; Kitâbü'd-Duâ, no:26; es-Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 4/395; el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:1/54)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ) **"Ğafûr da, Rahîm de ancak O'dur"** cümle-i celîlesine **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*: "Acele cezâ vermeyen" diye mânâ vermiş, **Taberî** ve **Kurtubî** *(Rahimehumellâh)* ise: "Kullarının günahlarını ve hatâlarını bağışlayan bir Ğafûr ve âhirette dostlarına acıyan bir Rahîm" diye tefsir etmişlerdir.

Nesefî *(Rahimehullâh)* ise: "Ğafûr olduğu için belâları günahlara keffâret yaparak onları silen, Rahîm olduğu için de kullarına nîmetler ulaştırarak âfiyet verendir" şeklinde mânâ vermiştir.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)* da bu cümle-i celîlenin netîcesi olarak: "Mâdemki **Allâh-u Te'âlâ** Ğafûr ve Rahîm'dir, o halde tâatına sarılarak kendinizi onun rahmetine namzet kılın, günaha düştüğünüzde ise mağfiretinden ümit kesmeyin" şeklinde îzahta bulunmuştur.

İbnü Kesîr *(Rahimehullâh)* ise: "**Allâh-u Te'âlâ** Kendisine tevbe edip tevekkül eden kimselerin şirk dâhil hangi günahları olursa olsun bağışlayıcıdır" diye mânâ vermiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "el-Ğafûr" kelimesinin mânâsı: "Dünyâda üzerlerini kapatarak ayıplarını insanlara açıklamayan, âhirette ise onlardan dolayı azap etmeyerek çirkin işleri ve günahları örten Zât" demektir. Ârif olan bir kulun bu ism-i şerîften nasîbi kendisi adına örtülmesini istediği şeyleri Müslüman kardeşinde gördüğü zaman örtmesidir ki bu amelin âhirette karşılığı görülecektir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَشَفَ اللهُ عَوْرَتَهُ حَتّٰى يَفْضَحَهُ بِهَا فِى بَيْتِهِ.»

"Her kim Müslüman kardeşinin ayıbını örterse Allâh-u Te'âlâ da kıyâmet gününde onun ayıplarını örter, her kim de Müslüman kardeşinin ayıbını açarsa Allâh-u Te'âlâ da onun ayıplarını açar, hattâ evinin içinde (bir günahı gizlice işlemiş) **dahî olsa o ayıbı**(nı insanlara teşhir etmek) **sebebiyle onu rezîl eder."** *(İbnü Mâce, es-Sünen, el-Hudûd:5, no.2546, 2/850; İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân, 4/88)*

Âyet: 107

İşte insanları gıybet eden, ayıplarını araştıran ve kötülüğe kötülükle karşılık veren kişiler bu hadîs-i şerîfte beyân edilen vasıftan uzak olduklarından bu müjdeye nâil olamazlar. Bu sıfatla ancak **Allâh**'ın mahlûkatında bulunan en güzel şeyler dışındaki halleri ifşa etmeyenler muttasıf olabilirler.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)*a âit ***"Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ"*** isimli eserde rivâyet olunduğuna göre; **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* Havârilerle berâber kokuşmuş bir köpek leşinin yanından geçerken onlar: "Bu leş de ne kadar kokmuş" deyince **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*: (مَا أَحْسَنَ بَيَاضَ أَسْنَانِهَا) **"Dişlerinin beyazlığı da ne güzelmiş"** diyerek her şeyin en güzel tarafının anlatılması gerektiğine dikkat çekmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî, Rûhu'l-beyân, 4/88)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Sülemî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **İbnü Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarına bu âyet-i kerîmesinde; zarar verenin ve fayda sağlayanın ancak Kendisi olduğunu beyân ederek Kendisinden başkasından korkma ve Kendinden gayri bir şeyden beklentiye girme yollarını kesti" demiştir.

Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Sen zarar ile fayda arasında ümit ile korku arasındasın. Bu iki halde de **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine (kalbinle yönelerek) mürâcaat etmen kötü bir yönelimdir ve yakînin (şüphesiz îmânının) azlığının delîlidir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir zararı yaratırken kimse O'na ortak olmadığı gibi o zararı açarken de hiçbir yardımcısı yoktur. Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** zarar isâbetini Kendisine izâfe ederek mümin kuluna başına gelen belâlar husûsunda kimden geldiğini düşünerek bu hususta sabırlı olmasını telkin etmiştir. **Ebû Cehil karpuzu** bile sevdiğinin elinden sunulursa insana lezzetli gelir.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde kullarını bilkülliyye Kendisine döndürüp mâsivâdan yüz çevirtme konusunda tekitte bulunmuştur ki böylece **Habîbi**'ne: "**Arş**'tan serâya (toprağa) vuku bulan her hareketin muharriki ancak O'dur. Ruhtan, cesetten, kalpten, nefisten, himmetten, akıldan ve muhâfazadan her ne var ise onların her biri **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderlerinin deryâsında boğulup kalmışlardır, onlardan her biri üzerine ancak kazâ ve kader tecellîleri cereyân eder. Zarar ve fayda ile imtihan husûsundaki her irâde mutlaka ezelî hikmetten sudûr eder. O halde artık arada başkasının görülmemesi îcap eder" diye bildirmiştir.

Âyet: 107

Bu âyet-i kerîmede geçen: "Zarar", **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna gönderdiği mânevî perdeye, "Hayır" da Cemâlini(n nûrunu) ona keşfetmesi (açıp göstermesi)ne işâret olabilir ki buna göre mânâ:

"Eğer **Allâh** sana bir mânevî perde çekerek zarar dokunduracak olursa o zararı ancak visâlinin nurlarını parlatarak yine Kendisi açar. Ama eğer sana cemâlini keşfederek bir hayır isâbet ettirmek dilerse hiçbir illet ve sebep O'nun vuslatının lütfunu geri çeviremez. Zîrâ ezelde **Allâh-u Te'âlâ**'nın vuslatıyla seçkin kılınanlar maddî âlemden hiçbir şeyle perdelenmezler. Çünkü onlar ezelî lütuf dâiresinde bulunmaları hasebiyle kendilerine kahır (tecellîsinin) işlemesinden korunmuşturlar" demek olur.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** kulun kesbini devreden çıkararak: "Mârifetini kullarından dilediğine O isâbet ettirir" buyurmuştur.

Dolayısıyla kime Kendi mârifetini nasip ettiyse artık o kişi velîlerden olur ki **Allâh-u Te'âlâ** evliyâsını kahrının tûfanına karşı 'ısmetinin (günahlardan ve hatâlardan) korumasının kubbeleri altında setredicidir ve onları cemâliyle terbiye edip visâline kavuşturarak kendilerine rahmet edicidir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye ve Rûhu'l-beyân" **tefsirleri**nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ "Ğafûr"**dur, yâni cemâlinin nûruyla sıddıkların varlığında bulunan karanlığı örter, **"Rahîm"**dir, sâdık tâliblere rahmetini yaklaştırır. İşte nefsin hevâsına ve dünyâya ibâdet etmeyen, onlara itaat etmeyen ve muhabbet beslemeyen o kimselerin dîni **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet, tâat, muhabbet ve rızâsını talepten ibârettir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın Göndereceği Zararı Kimsenin Kaldıramayacağı, Vermek İstediği Hayrı da Kimsenin Engelleyemeyeceği:

﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"(Ey insan!) **Eğer Allâh sana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunduracak olursa, Kendisinden başka onu açacak hiçbir kimse yoktur! Ama eğer sana** (sağlık ve zenginlik gibi) **bir hayır dokunduracak olursa, tabî ki O** (o nîmeti koruyup sende sürekli kılmak, dilediğinde de elinden almak dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir."** *(el-En'âm Sûresi:17)*

Âyet: 107

﴿مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Allâh insanlara (sıhhat, zenginlik, ilim ve nübüvvet gibi) **herhangi bir rahmet açarsa, artık onu tutacak** (ve sâhibine ulaşmasını engelleyecek) **hiçbir kimse yoktur!**

Ama neyi de tutarsa, artık O'nun (engellemesinin) **ardından onu salıverecek hiçbir kimse de yoktur!** (Hiçbir engel tanımaksızın dilediği şeyi yerine getirme gücüne sâhip olan) **Azîz de,** (gönderdiği ve engellediği her şeyi ilim ve hikmet üzere yapan) **Hakîm de ancak O'dur."** *(Fâtır Sûresi:2)*

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾

"Andolsun ki; sen o (şirk koşa)**nlara: 'Gökleri ve yeri** (yaratan, putlarınız ve siz olmadığınıza göre, bu kadar hârika varlık da kendi kendine yaratılamayacağına göre, peki ya bunları) **kim yaratmıştır?' diye soracak olsan, yemin olsun elbette** (her akıllı gibi) **muhakkak onlar** (da)**: 'Allâh!' diyeceklerdir.**

(O halde) **sen** (onlara)**: '**(Mâdemki ulvî ve süflî bütün âlemlerin yaratıcısının Allâh olduğunu ikrâr ettiniz,) **öyleyse Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz şeyleri gördünüz mü**(, söyleyin bakalım)**?**

Eğer Allâh bana (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar** (dokundurmayı) **dilerse, onlar onun zararını açа**(rak gidere)**bilecek şeyler midir? Ya da bana** (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir rahmet murâd ederse, onlar O'nun rahmetini tuta**(rak engelleye)**bilecek şeyler midir?' de!**

(Onlar buna doğru cevap vermezlerse o zaman) **sen: '**(Tüm işlerimde) **bana yeten ancak Allâh'tır! Tevekkül edenler** (her şeyin Allâh-u Te'âlâ'nın idâresi altında bulunduğunu bildikleri için) **ancak O'na tevekkül eder**(ler)**' de."** *(ez-Zümer Sûresi:38)*

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (108)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) **ey insanlar,** (قَدْ جَاءَ) **muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (اَلْحَقُّ) **hak,** kim tarafından? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbiniz tarafından,** (فَمَنْ) **artık her kim,** (اِهْتَدَى) **hidâyet bulursa,** (فَإِنَّمَا يَهْتَدِي) **ancak hidâyete ermiştir,** kim için? (لِنَفْسِهِ) **kendisi için,** (وَمَنْ) **her kim de,** (ضَلَّ) **sapıtırsa,** (فَإِنَّمَا يَضِلُّ) **sâdece sapıtmıştır,** kim aleyhine? (عَلَيْهَا) **kendi aleyhine,** (وَمَا أَنَا) **ben olmadım,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** nedir olmadım? (بِوَكِيلٍ) **bir vekîl.**

M E Â L - İ Ş E R Î F

"(Habîbim!) **Sen: 'Ey insanlar! Gerçekten de size Rabbinizden o hak** (olan Kur'ân) **gelmiştir. Artık her kim ki** (ona inanarak) **hidâyet bulmuştur, o ancak kendisi**(nin menfaati) **için hidâyete ermiştir. Kim de** (inkâr ederek) **sapıttıysa, o da sâdece kendi aleyhine sapmıştır. Zâten ben sizin üzerinize bir vekîl değilim** (ki, sorumluluğunuzu yükleneyim yâhut cezânızı vereyim)' **de."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Kendisinden gayri kimsenin fayda ve zarar yaratmaya, hayırdan ve şerden istediğini dilediğine ulaştırmaya mâlik olmadığını açıkladıktan sonra bu âyet-i celîlede Habîbine bütün insanları bu hakîkati kabullenmeye dâvet etmesini ve Kendisinin insanların îmânından veyâ inkârından bir fayda yâhut zarar görmeyeceğini, hidâyetin faydasının ve dalâletin zararının sâdece sâhiplerine rücû edeceğini bildirmesini emretmiştir.

"Taberî, Sa'lebî, Vâhidî, Ömer Nesefî, Beğavî, Hâzin ve Ebû Hayyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; burada geçen: **"İnsanlar"** tâbiri; bu sûrenin evvelinde zikredildiği üzere **Kureyş** müşrikleridir. Bâzı müfessirlere göre ise mutlak mânâda tüm insanlardır ki bu gibi yerlerde tâmîm (genel mânâyı kabul etmek) her zaman için evlâ görülmüştür.

Âyet: 108

Burada geçen: "Hak"tan maksat; içinde her şeyin beyânı bulunan **Kur'ân-ı Kerîm**'dir. Buna göre âyet-i celîlenin mânâsı: "Size Rabbinizden her şeyi beyân eden Kur'ân geldi, artık ona îmân ederek hidâyet bulan kendisi için hayır arayıp bulmuştur, onu inkâr ederek sapıtan ise ancak kendi canına kıymıştır" şeklindedir.

Mâtürîdî ve **Taberî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; "Hak" tâbirinden maksat; bir kavle göre "**Kur'ân-ı Kerîm**"dir. **Kur'ân-ı Kerîm**'in tamâmının hak olup hiçbir bâtıl barındırmadığı birçok âyet-i kerîmede zikredilmiştir ki:

﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾

"(Değiştirilme, çelişki ve asılsız haberler gibi) **bâtıl** (şeyler) **ona ne önünden ne de ardından**(; hiçbir tarafından yol bulup) **gelemez.** (Çünkü o, her işi sağlam ve yerinde olan ve bütün hamdler Kendisine mahsus bulunan) **Hakîm ve Hamîd tarafından indirilmiştir"** *(Fussilet Sûresi:42)* âyet-i celîlesi bunlardan biridir.

Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm'i muhtelif isimlerle adlandırmıştır ki; "Hak", "Nûr", "Şifâ", "Rahmet" "Hüdâ" ve benzeri isimler bunlardan olup bunların her biri **Kur'ân-ı Kerîm**'in âyetlerini iyi düşünmeye ve onun hükümlerine sımsıkı sarılmaya teşvik eden mânâlar barındırmaktadır.

Diğer bir kavle göre ise "Hak", **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, nübüvvetinin bidâyetinden (peygamberliğinin başlangıcından) îtibâren âhir ömrüne kadar **Allâh-u Te'âlâ**'nın hak olarak gönderdiği bir âyeti (dîninin nişânı) olduğunda şüphe yoktur.

Yine böylece burada geçen "Hak" tâbirinden, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvet ettiği din mânâsı da kastedilmiş olabilir. Nitekim:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي﴾

"(Rasûlüm! Senin dîninin doğruluğu hakkında şüphede olan herkese) **de ki: "Ey insanlar! Eğer siz benim dînimden bir şüphe içinde bulunuyorsanız** (benim bunda şüphem yoktur)**."** *(Yûnus Sûresi:104)* kavl-i şerîfinde zikredildiğine göre burada geçen "Hak", onların şüphe ettiği din olabilir ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** benim dînimin doğruluğuna dâir o kadar huccet ve burhan (âşikâre delil) gönderdi ki inatçılık etmediğiniz takdirde sizden bu hususdaki şüphenizi giderecek hak size şüphesiz geldi" demek olur.

Ömer Nesefî *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettiği: "Size **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kur'ân**'ı getirdi" mânâsı ise geride zikredilen iki mânâyı cem etmesi bakımından çok güzeldir. Bütün bu mânâları cem eden bir tefsir ise: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* size kendisine inanmanızı ve kendisiyle amel etmenizi hak eden şeylerin beyânını getirdi" şeklindedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا) **"Artık her kim ki hidâyet bulmuştur, o ancak kendisi için hidâyete ermiştir. Kim de sapıttıysa, o da sâdece kendi aleyhine sapmıştır"** kavl-i şerîfine **Mâtürîdî** ve **Ömer Nesefî** *(Rahimehümellâh)*:

"Her kim benim getirdiğim hakka götüren doğru yola girerse o kişi yaratanını râzı ettiği için onun hidâyetinin menfaati dünyâda ve âhirette ancak kendisine rücû edecek, buna mukâbil de kendisinde hiçbir bulanıklık mevcut olmayan ebedî ve sâfî nîmetlere kavuşacaktır.

Her kim de bu yoldan sapıtırsa, onun dalâletinin ve hıyânetinin zararı ancak kendisine âit olacaktır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın emir ve yasakları kendisi için hâsıl olacak bir menfaat sâikiyle değildir. O, emir ve nehiylerini ancak kulların menfaati için göndermiştir" diye mânâ vermişlerdir.

Semerkandî ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)* ise bu cümle-i celîleye: "Her kim **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tasdîk edip onun getirdiğine îmân ederse muhakkak ki o, kendini kurtarmak için hidâyet bulmuş olur. Her kim de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve **Kur'ân**'ı terk ederek putlara tâbi olursa onun da sapıtmasının vebâli ancak kendi aleyhine olur" diye mânâ vermişlerdir.

Bu âyet-i celîle hidâyet ve dalâletin kulun kesbiyle ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesiyle vâki olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim hakkı gönderme fiili **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilmiş, hidâyet bulma işi de gayret edip kesp etme bakımından kula nispet edilmiştir ki Ehl-i Sünnet'in mezhebi de budur.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kulun yaptığı iyi amel **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihsân sayılmaz. Kul sâlih ameller işleyerek ancak kendine iyilik etmiş olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾

Âyet: 108

"İyi amel işlerseniz, kendi nefisleriniz için iyilik etmiş olursunuz. (Zîrâ kazanacağınız sevapların menfaati sâdece size âit olacaktır.) **Kötü amel işlerseniz, yine kendi** (nefis)**lerin**(iz)**e âittir.**

(Çünkü kötülüklerin vebâli yine size dönecektir.)" *(el-İsrâ Sûresi:7)* buyurmuştur. Kulun yaptığı şükür de **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükürden ziyâde kendine teşekkürdür.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ) **"Kim şükrederse,** (bununla nîmetinin devâmını ve artışını sağlayacağından) **ancak kendisi**(nin menfaati) **için şükretmiş olur"** *(en-Neml Sûresi:40)* buyurmaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) **"Zâten ben sizin üzerinize bir vekîl değilim"** cümle-i celîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e insanlara hitâben:

"Şüphesiz Rabbim şerî'atını tamamladı, bahâneleri ortadan kaldırdı ve boş mâzeretleri iptal etti. Artık hidâyete eren kendi menfaatine olarak doğru yolu bulmuştur, dalâleti tercih eden de ancak kendisine zarar vermiştir. Dolayısıyla sizi büyük sevaplara kavuşturmak ve acıklı azaptan kurtarmak husûsunda yaptığımdan fazlasına gayret etmem bana düşmez.

Zîrâ ben sizin amellerinize karşılık vereyim diye onları gözetlemem gereken bir vekil değilim, ben ancak bir müjdeci ve uyarıcıyım" demesini emretmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bâzı tefsir ehli bu âyet-i celîlenin **"Kıtâl"** âyeti ile mensûh olduğunu söylemişlerse de bu görüş uygun değildir.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kıtâl ile memur olsa da yine insanlar üzerine onların amellerini zaptetmek için musallat edilen bir vekil konumunda değildir. Ona düşen ancak tebliğden ibârettir. Nitekim:

﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾

"Senin üzerine düşen, (sana vahyedilmiş olan hükümleri açıklayıp) **tebliğ** (etmen)**den başkası değildir"** *(eş-Şûrâ Sûresi:48)* kavl-i şerîfi ile:

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾

"(Ey kullar!) **Eğer yüz çevirirseniz**(, ona değil, kendinize zarar verirsiniz)**!** (Zîrâ) **ancak** (tebliğ göreviyle ilgili) **yükümlü kılındığı şey sâdece onun üzerindedir,** (emirlerine uymanız husûsunda) **size yüklenmiş olan şey de özellikle sizin üzerinizde** (bir görev olarak bâkî)**dir.**

Eğer (tüm emirlerinde) **ona itaat ederseniz,** (hakka ve) **hidâyete erişirsiniz. Zâten o Rasûl**(üm) **üzerine, pek açık duyurudan başka bir şey yoktur"** *(en-Nûr Sûresi:54)* âyet-i celîlesi, yine böylece:

﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾

"(Müşrikler senin yanındaki fakir sahâbîlerin îmanlarında ihlâslı olmadıklarını, senin yanında geçinmek için durduklarını söylüyorlarsa da,) **onların hesâbından hiçbir şey sana âit değildir"** *(el-En'âm Sûresi:52)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati beyân etmektedir.

Ömer Nesefî *(Rahimehullâh)*ın ***"et-Teysîr Tefsîri"***ndeki beyânı vechile; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeye:

"Ben sizin amellerinizi sayıp yazacak bir vekil değilim, ben ancak uyarıcıyım, amellerinizi zapt edecek olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" diye mânâ vermiştir.

Diğer bir kavle göre ise mânâ: "Ben sizin kalplerinize îman sokmaya musallat edilmiş biri değilim, ben ancak tebliğde bulunan bir mürşidim" şeklindedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Kuşeyrî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; her kim basîret üzere hareket ederse kendi rüşdünü (olgunluk mertebesini) kazanır, sapıtan ise maksadından sapmış olur ki bu kendi eliyle kesbettiği bir belâdır. Diğeri ise yine kendi gayretiyle celbetmiş olduğu bir ziyâ ve şifâdır.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen "Hak" kelimesi, zâhirî tefsirde **"Kurân"** ise de mânevî cihette **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının, sıfatlarına tecellîsi, sıfatlarının da fiillerine tecellîsi demektir.

İşte böylece O'nun tecellîsinin bereketi, mübârek olan her şeye ulaşmış, nûru da mahrum olan herkesten döndürülmüştür.

İşte bu âyet-i celîlesinde **Allâh-u Te'âlâ** kıdem (ezelî) tecellîlerinin adem ehline (aslı yokluk olan mahlûkata) inkişâf ettiğini, artık onu görenin bol nasîbe erişeceğini, ondan şaşanın da kurtuluş yolundan sapacağını beyân etmiştir ki böylece:

Âyet: 108

"Beni tanıyanın bu mârifeti kendi lehinedir, Beni bilmeyenin o cehâleti de kendi aleyhine râcîdir" buyurmuş olmaktadır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın kibriyâ sahası âriflerin mârifetinden de, câhillerin cehâletinden de münezzehtir. Nitekim O, kullar kendisini bilmediler diye hiçbir zaman yalnızlık çekmemiş, Onu bildiler diye de ünsiyet kesbetmemiştir.

*"Te'vîlât-ı Necmiyye"*de zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin mânâsı:

"Size Rabbinizden sağlam bir ip olan **Kur'ân** geldi, artık ona sarılarak hidâyete eren kimse kendisini esfel-i sâfilînden (aşağıların en aşağısından) kurtarıp, âlây-ı 'ılliyyîn (yücelerin en yücesi) makāmına döndürdüğü için kendi kârına hidâyet bulmuş olur.

Kim de **Kur'ân**'a sarılmayarak sapıtırsa onun rûhu alçak dünyâda **Allâh**'tan uzak olup, mânevî uzaklık azâbıyla ve ayrılığın elemiyle muazzeb vaziyette kaldığı için kendi aleyhine sapıtmış olur.

Artık ben sizin üzerinize bir vekil değilim ki siz istemediğiniz halde ben sizi bu süflî derekelerden kurtarayım da o yüce derecelere ulaştırayım. Ben ancak vahyin ve risâletin tebliği ve vaaz-u nasîhat ile memur olan biriyim." şeklindedir.

﴿ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (109)

(وَاتَّبِعْ) (Habîbim) **tâbi ol,** neye? (مَا) **o şeye ki,** (يُوحٰى) **vahyolunuyor,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** daha? (وَاصْبِرْ) **sabret,** ne zamâna kadar? (حَتّٰى يَحْكُمَ) **hükmünü verinceye kadar,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (وَهُوَ) **ancak O,** kimdir? (خَيْرُ الْحَاكِمِينَ) **hüküm verenlerin en hayırlısıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Sen** (ancak) **sana vahyolunmakta olan** (Kur'ân)**a hakkıyla uy ve Allâh**(, düşmanlarını mağlup kılıp sana yardım ederek, aranızda) **hükmünü verinceye kadar** (tebliğin sıkıntılarına ve inkârcıların eziyetlerine) **sabret. Zâten hüküm verenlerin en hayırlısı ancak O'dur."**

ÎZÂHÂT-I MÜFÎDE

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Habîbine, insanlara kendilerine hakkın geldiğini bildirmesini emrettikten sonra bu âyet-i celîlede kendisini muhâtap alarak bütün kullara akla değil vahye tâbî olmalarını ve bundan dolayı karşılaşacakları sıkıntılara sabretmelerini emretmiştir.

"Beğavî, Hâzin, Ebû Hayyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e, kendisine vahyedilene uymasını emretmesi aslında zâten tâbî olduğu vahye ittibâa devâm etmesini emretme mâhiyeti taşımaktadır ki buna göre mânâ: "Habîbim! Îtikat, amel ve tebliğ gibi bütün vazîfelerinde ve hallerinde teceddüt (yenilenme) ve istimrâr tarîki (süreklilik yolu) üzere sana vahyedilene tâbî ol" demektir.

Ehl-i Sünnet îtikādımızın imâmı olan **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen vahiy hakkında: "Bu vahiy sâdece **Kur'ân** ile sınırlı değildir, **Kur'ân**'ın dışındaki vahiy olan **Sünnet**'e (hadîs-i şerîflere) de şâmildir" *(Te'vîlâtü Ehli's-Sünne:6/93)* demiştir ki evvelden beri bizim de zikrettiğimize göre şerî'atın delilleri olmak bakımından **Kur'ân-ı Kerîm** ne ise hadîs-i şerîfler de aynı kuvvettedir. Nitekim:

﴿وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ﴾

Âyet: 109

"Allâh ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram kabul etmeyenler" *(et-Tevbe Sûresi:29)* âyet-i kerîmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de haram etme yetkisi vermiştir.

Şöyle ki bu cümle-i celîle haram olan şeylerin tahrîminin iki yolla sâbit olacağına, bunlardan birinin vahy-i metlüvv (namazda okunması geçerli) olan Kitâb (Kur'ân-ı Kerîm) ile, diğerinin ise vahy-i ğayr-i metlüvv olan (namazda tilâvete elverişli olmayan) sünnet (hadîs-i şerîfler) ile olduğuna sarâhaten delâlet etmektedir ki buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir şeyi haram etmesi ile, **Allâh-u Te'âlâ**'nın o şeyi haram etmesi arasında bir fark yoktur. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendi keyfine bir şey buyurmamış, ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından tebliğde bulunmuştur.

Yine böylece:

﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾

"Tertemiz şeyleri(; o Allâh'ın adı anılarak kesilen hayvanları ve pis olmayan tüm rızıkları) **kendileri için helâl etmektedir,** (kan, leş, ve fâiz gibi madden veyâ mânen) **pis olan şeyleri ise onlar üzerine haram kılmaktadır"** *(el-A'râf Sûresi:157)* âyet-i celîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in helâl etme ve haram kılma yetkisi olduğunu beyân etmiştir ki aslında bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân** dışında vahyettiği hadîs-i şerîflerle Habîbine birtakım helâl ve haramlar bildirdiği anlamına gelmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَأَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾

"Çünkü Allâh sana o kitabı ve hikmeti indirmiştir" *(en-Nisâ Sûresi:113)* kavl-i şerîfinde, **"Hikmet"**i de **Kur'ân** gibi Kendisinin indirdiğini bildirmiştir. Herkesin bildiği üzere **"Vâv"** harfi atıf içindir ki mânâsı muğâyerettir, yâni önündeki kelimenin geride geçen kelimeden farklı bir mânâsı olduğunu ifâde eder. Nitekim "Ahmet ve Mehmet geldi" denildiğinde ikisinin farklı iki kişi olduğu anlaşılır. Dolayısıyla burada geçen **"Hikmet"** Kitap'tan farklıdır. Müfessirler de bunu böyle anlamışlardır.

Nitekim **Hasen-i Basrî, Katâde, Mukātil** ve **Ebû Mâlik** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi **Kur'ân**'ın tefsîrini sahâbeden öğrenmiş olan tâbi'în imamları: "Bu âyet-i celîlede geçen **'Kitâb'**tan maksat **'Kur'ân'**dır, **'Hikmet'** ise **'Sünnet'**tir" demişlerdir. *(el-Buhârî, et-Tefsîr:277, 4/1796; et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:2078, 3/87; İbnü Ebî Hâtim, no:1262, 1/237; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:1/444-445)*

İşte Nisâ Sûresi'nin bu âyet-i kerîmesi bizlere hadîs-i şerîfleri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiğini açıklamıştır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«اُتَانِيَ اللهُ الْقُرْاٰنَ وَمِنَ الْحِكْمَةِ مِثْلَيْهِ.»

"Allah-u Te'âlâ bana Kuran verdi ve O'nun iki misli de hikmet (Sünnet) **verdi."** *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, no:534, sh:359)* hadîs-i şerîfinde, kendisine **Kur'ân**'ın iki misli hikmet verildiğini açıklamıştır.

İşte bundan dolayıdır ki büyük muhaddis **Dârimî** *(Rahimehullâh)* gibi birçok muhaddis; "**Kur'ân**(ın mânâsı) hakkındaki hükmü Sünnet (hadîsler) söyler" şeklinde bablar açmışlardır. Aslında her ikisi de vahiy olduğu için bütün hükümleri ancak **Allâh-u Te'âlâ** açıklamaktadır.

Ancak bâzısını namazda tilâvet yerine geçen **Kur'ân** vahyi ile, birçoğunu da **Kur'ân**'dan farkı sâdece namazda tilâvet yerine geçmemesi olan Sünnet ile bildirmiştir.

Bundan dolayı bâzen hadîs-i şerîf, âyet-i kerîmeyi tahsîs ve takyîd etmiştir ki öyle yerlerde bütün ümmetin ameli hadîs-i şerîflerin beyânına göre olmuş, âyet-i kerîmenin umûmî hükmüne göre olmamıştır.

Nitekim evlenilmesi haram olan kadınları beyân eden Nisâ 22-24. âyet-i kerîmelerinde onbeş sınıf açıklanmış, peşi sıra: (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bu** (sayıla)**n** (yasak)**ların ötesinde bulunan** (kadın)**lar sizin için helâl kılınmıştır"** *(en-Nisâ Sûresi:24)* buyrularak hüküm nihâyete erdirilmiştir.

Bu âyet-i celîlenin zâhirî ifadesinden, bu ve bir önceki âyet-i kerîmede zikredilen kadınların dışındakilerle evlenmenin helâl olduğu anlaşılmaktaysa da, sünnetteki bâzı deliller bunların dışında kalan bâzı sınıfların da haram olduğuna delâlet etmektedir.

Nitekim bir kadınla halasının veyâ teyzesinin bir nikâhta birleştirilmesi ve dinden dönmüş mürtet bir kadınla yeniden İslâm'a girmedikçe evlenilmesinin haramlığı bu âyet-i celîlelerde ifâde edilmemişse de, kendileri hakkında hadîs-i şerîfler mevcut olduğundan, nikâhı haram olanlara âlimlerin ittifâkıyla dâhildirler.

Nitekim **Ebû Hüreyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لاَ يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلاَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا.»

Âyet: 109

"Bir kadınla onun halası, yine böyle bir kadınla onun teyzesi birlikte nikâh olunmaz." *(el-Buhârî, en-Nikâh:70, 27, no:4820, 5/1965; Müslim, en-Nikâh:33; 40, Ebû Dâvûd, en-Nikâh:12; et-Tirmizî, en-Nikâh:31; en-Nesâî, en-Nikâh:47-49; İbnü Mâce, en-Nikâh:31; Dârimî, en-Nikâh:8; Mâlik, el-Muvatta', en-Nikâh:20-21; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, 1/78, 217, 372)* hadîs-i şerîfi bu hususta **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen genel hükmü tahsis etmiştir ki aslında iki hüküm de **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğundan burada bir çelişki yoktur, ancak beyan yolları farklı olmuştur.

Yine böylece yiyeceklerle ilgili haramları beyan eden En'âm Sûresi'nin 145. âyet-i kerîmesi yasak yiyecekleri; "Lâşe, dökülen kan, domuz eti ve **Allâh**'tan başkası adına kesilen" olmak üzere dört sınıfta sınırlamıştır. Hâlbuki yiyeceklerle ilgili haramların bunlardan çok daha fazla olduğu herkesin mâlûmudur.

Nitekim köpek ve fâre, azı diş sâhibi yırtıcılarla gagalı kuşlar gibi birçok hayvanın yenmesinin harâmiyeti hadîs-i şerîflerle sâbittir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram ettikleri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın haramları gibidir. Nitekim **Mikdâm ibni Ma'dî Keribe** *(Radıyallâhu anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِى كَرِبَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ: «اَلَا اِنِّى اُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، اَلَا يُوشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانُ عَلَى اَرِيكَتِهِ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ؛ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَاَحِلُّوهُ. وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ. اَلَا لَا يَحِلُّ لَكُمُ الْحِمَارُ الْاَهْلِيُّ، وَلَا كُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السَّبُعِ.»

"Şüphesiz Allâh'ın Rasûlünün haram ettikleri, Allâh'ın haram ettikleri gibidir. Dikkat edin! Şüphesiz bana Kur'ân verildi, onunla birlikte bir misli de (sünnet) **verildi.**

Âgâh olun! Yakındır ki mîdesi tok bir halde rahat koltuğunda oturan bir kimse: 'Siz Kur'ân'a bakın, onda helâl bulduğunuzu helâl kabul edin, haram bulduğunuzu da haram sayın' diyecektir. Şunu bilin ki; ehlî eşeklerle azı diş sâhibi yırtıcılar(ı yemek) **size helâl olmaz.**

(Bu hükümleri Kur'ân'da bulamasanız da, işte ben bunu size açıklıyorum. Helâl ve haram hükümlerini Kur'ân'dan aldığınız gibi benim hadîslerimden de alın!)" *(Ebû Dâvûd, es-Sünne:6, no:4604, 2/610; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:17174, 6/91; et-Tirmizî, el-İlm.10, no:2664, 5/38; İbnü Mâce, el-Mukaddime:2, no: 12, 1/6; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:19469, 9/556; el-Âcurrî, eş-Şerî'a, no:94, sh:48; ed-Dârekutnî, es-Sünen, 4/287; İbnü Hibban, es-Sahîh, no:12, 1/120)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerîfi diğer mûcizeleri gibi aynen vâki olmuştur.

Nitekim günümüzde birçok ilâhiyatçının, hadisleri İslâm'da delil saymadıkları ve erkeklerin altın ve ipek kullanması, sakal tıraş etmesi gibi harâmiyeti hadîs-i şerîflere dayanan meseleleri reddederken: **"Kur'ân'da böyle bir şey yok!!!"** dedikleri maalesef sıkça müşâhede edilmektedir. Hidâyetten sonra dalâlete düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, kendisine vahyedilen **Kur'ân-ı Kerîm**'e ve Sünnet'e (hadîs-i şerîflere) tâbî olması emredilmiştir, o da bu vahiylere hakkıyla ittibâ ederek bizlere bunları tebliğ etmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللهُ) **"Allâh hükmünü verinceye kadar sabret"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Bu cümle-i celîlenin bir mânâsı: "Habîbim! Sen onların eziyetlerine sabret ve vakti geldiğinde **Allâh** onlara azap hükmünü icrâ edinceye kadar acele helâk olmalarını isteme" şeklindedir.

Diğer bir mânâya göre ise: "Risâlet vazîfeni tebliğ etme ve emrolunduğun şeyleri icrâ husûsunda sabır ve sebat göster, bu hususta aslâ ihmalkâr olma" demektir.

*"Teysîr Tefsîri"*nde zikredildiğine göre; **İmâm Dahhâk** *(Rahimehullâh)* bu makamda: "**Allâh-u Te'âlâ** netîcede **Bedir, Uhud** ve **Hendek** günlerinde kâfirlerin katline dâir hükmünü verdi" demiştir.

İbnü'l-Cevzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** Ehl-i Kitâbın kâfirleri hakkında cizye ile hüküm vermiştir ki buna göre onlar hakkındaki hüküm ya Müslüman olacaklar veyâ İslâm devletine vergi verecekler şeklinde karâra bağlanmıştır.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** peygamberine yardım etme, dînini gâlip kılma, müşrikleri öldürme, Ehli Kitap'tan da cizye alarak onları rezîl-ü rüsvay etme husûsunda kararlar alarak hâkimlerin hayırlısı olduğunu ortaya koymuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, kendisine vahyedilene uymasını emretmesi aslında zâten tâbî olduğu vahye ittibâa devâm etmesini emretme mânâsı taşımaktadır.

Âyet: 109

Allâh yolunda kâfirlerden çektiği eziyetlere sabretmesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emrettikten sonra bunu: **"Allâh hükmedinceye kadar"** cümlesiyle bir gâyeye bağlaması ise, onun dâvâsını yücelteceğine ve düşmanlarına karşı ona yardım edeceğine dâir **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendisine verilen büyük bir vaaddir ki bu da gerçekleşmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumu bize vaaz olarak kâfîdir. Zîrâ o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsına râzı gelmiş, belâsına sabretmiş, bu sebeple hem kendisi râzı, hem de **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına erişmiş olarak yaşamıştır ve işinin âkıbeti **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımıyla sonuçlanmıştır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerden çektiği eziyetler saymakla bitmez. Onlardan biri de **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın anlattığı şu hâdisedir:

"Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Mescid-i Harâm**'da bulunuyorken kendisi namaz kılıyordu, o sırada **Ebû Cehil** boğazlanan bir deveden arta kalan işkembeyi göstererek: 'Hanginiz bu pisliği alıp **Muhammed**'in üzerine atacak?' dedi.

O anda **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** gâvuru kalktı ve o pisliği alarak o sıra secdede bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine bıraktı. Bunu gören müşrikler hep birden gülmeye başladılar, hattâ gülmenin şiddetinden birbirlerinin üzerine düştüler.

Biz buna çok üzüldüysek de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerinden o pisliği almaktan korktuk. Nihâyet **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)* gelerek onu üzerinden attı, sonra yanlarına giderek onlara hakāret etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında bulunanlardan **Ebû Leheb**, **Hakem ibni'l-Âs ibni Ümeyye** ve **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** gibi azılı kâfirler sürekli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine pis şeyler atarlardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları alıp kapılarına götürür ve:

«يَا ابْنَ عَبْدِ مَنَافٍ أَيُّ جِوَارٍ هٰذَا.»

"Ey Abdimenâf oğulları! Bu nasıl komşuluk?!" diye sitem ederdi, sonra da o pislikleri bir kenara atardı. Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına hıtâben kendisine eziyet eden **Kureyş** liderleri hakkında:

«أَبْشِرُوا، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مُظْهِرٌ دِينَهُ، وَمُتِمٌّ كَلِمَتَهُ، وَنَاصِرٌ نَبِيَّهُ، إِنَّ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ تَرَوْنَ مِمَّا يَذْبَحُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ عَاجِلًا.»

"Size müjdeler olsun! Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle dînini gâlip edecek, dâvâsını tamamlayacak ve peygamberine yardım edecektir. Şüphesiz şu gördüğünüz kişiler yakın zamanda Allâh'ın sizin ellerinizle boğazlayacağı kimselerdendir" buyurmuştur." *(İbnü Seyyidi'n-nâs, 'Uyûnü'l-eser, 1/195; İsmâ'îl Hakkî Bursevî, Rûhu'l-beyân, 4/89)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)* bunu anlattıktan sonra: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu gibi de oldu. Nitekim ben **Bedir** günü onların hepsinin boğazlandığını gördüm" demiştir. *(İbnü Seyyidi'n-nâs, 'Uyûnü'l-eser, 1/193; Burhânüddîn el-Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye, 1/414; İsmâ'îl Hakkî Bursevî, Rûhu'l-beyân, 4/89)*

Bu eziyetlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında bir noksanlık olduğu zannedilmemelidir. Aksine bunlar kendisinin kadrinin yüceliğine, mertebesinin ululuğuna ve Rabbi katındaki şerefinin yüksekliğine delâlet etmeleri hasebiyle kendisi için rif'at (yükseklik) vesîlesidir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, duâsını **Allâh-u Te'âlâ**'nın kabul edeceğini ve O'nun katında sözünün geçerliliğini bildiği halde müşriklere bu kadar sabredip tahammül göstermesi ve bu âyet-i kerîme nâzil olduğu dönemde hâlâ onlara yumuşak muâmelede bulunması onun ne kadar üstün sıfatlara sâhip olduğunun en büyük delîlidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَشَدُّ النَّاسِ بَلاَءً الْاَنْبِيَاءُ.»

"İnsanların belâ cihetinden en kuvvetlisi peygamberlerdir..." *(el-Hâkim, el-Müstedrek, no:5463, 3/386; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:626-631, 24/144-146)* hadîs-i şerîfi de bu hakîkati beyân etmektedir. Zîrâ peygamberler altın gibidir, onlara isâbet eden zorluklar da altının kendisine arz edildiği ateş gibidir. Nasıl ki ateş altının güzelliğini artırıyorsa şiddetler de enbiyânın ancak rif'atini ziyâde etmiştir (yüceliğini artırmıştır).

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ensârı topladı ve yanlarına başka kimseyi almadı. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kendisine emrettiği gibi o da onlara kendisinden sonra karşılaşacakları sıkıntılara sabretmelerini emretmek üzere:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْأَنْصَارِ:
«إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي وَمَوْعِدُكُمُ الْحَوْضُ»

Âyet: 109

"Şüphesiz siz benden sonra (devlet işlerinde başkalarının size) **tercih** (edilmesi sıkıntısı) **ile karşılaşacaksınız, artık siz bana kavuşuncaya kadar sabredin.** (Bana kavuşmak için) **size vaad edilen yer ise Havz**(-ı Kevser'in yanı)**dır.** (Nasıl olsa orada buluşacağız, siz rağbetinizi o güne yöneltip dünyâ makamlarında geri bırakılmanızdan dolayı üzülmeyin, zîrâ dünyânın makamları geçicidir, âhirette bana yakınlık mertebeniz ise ebedî olacaktır.)" buyurdu. *(es-Sa'lebî, el-Keşf, 14/303; Ömer en-Nesefî, et-Teysîr:4/309; el-Kurtubî, el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân, 11/61; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, 12/191 -Ensâr'a buyrulan bu söz için bakınız: el-Buhârî, no:3793, 5/33; Müslim, no:1061, 2/738; Ahmed ibnü Hanbel, el-Müsned, no:12696)*

Bu rivâyete göre bu âyet-i kerîme Yûnus Sûresi'nin **Mekke**'de inen kısımlarından müstesnâdır. Nitekim **İbnü Atıyye** ve **Ebû Hayyân** *(Rahimehümellâh)* bâzı müfessirlerin: "Bu sûrenin başından kırk âyet kadarı **Mekke**'de nâzil oldu, geri kalanlar ise **Medîne**'de indi" dediklerini nakletmişlerdir. *(İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/102; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, 12/8)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ) **"Zâten hüküm verenlerin en hayırlısı ancak O'dur"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde; **Beyzâvî** ve **Nesefî** *(Rahimehümellâh)* şu beyanda bulunmuşlardır: **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmedenlerin hayırlısı olması diğer hâkimler gibi hükmünde hatâ ihtimâli bulunmadığındandır.

Zîrâ O'ndan gayri hiçbir kimse görünen şeylere vâkıf olduğu gibi gizli şeylere muttalî olamayacağından her dâim hükmünde hatâ payı bulunur ve sürekli şâhit ve delil aramak zorunda kalır. **Allâh-u Te'âlâ** ise hatâdan ve noksandan münezzeh olan, şâhide ve beyyineye muhtaç olmayan yegâne **Hâkim-i mutlak**'tır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i celîlenin başında Habîbine, kendisine vahyedilene tâbî olmasını emrettikten sonra bu cümle-i celîlesi ile: "Eğer sana, **Kur'ân**'a ve vahye uyman sebebiyle bir sıkıntı ulaşacak olursa **Allâh-u Te'âlâ**'nın o hususdaki hükmünü beklemek üzere sabret, zâten hüküm verenlerin en iyisi O olduğuna göre senin hakkında hayırlı hüküm verecektir" buyurmuş olmaktadır.

Bu mânâda söylenen şu şiir ne kadar güzeldir:

سَأَصْبِرُ حَتّٰى يَعْجِزَ الصَّبْرُ عَنْ صَبْرِي وَاَصْبِرُ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ فِي أَمْرِي

"O kadar sabredeceğim ki sabır bile benim sabrımdan âciz kalacak,
Yine o kadar sabredeceğim ki nihâyet Allâh(-u Te'âlâ) **işim hakkında hüküm buyuracak."**

Bu âyet-i kerîmelerde mev'ıza-i hasene (güzel nasîhat), **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî, müminlere vaad (müjde), kâfirlere de va'îd (tehdit) husûsunda çok güzel konular mevcuttur ki ehli için bunlar gizli değildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* Yûnus Sûresi'nin tefsîrini Hicrî 601 senesinin Receb ayının cumartesi gününde bitirdiğini fakat babası **Muhammed Zıyâuddîn Hazretleri**'nin vefâtı sebebiyle çok üzüntülü ve gönlü dar olduğunu beyân ettikten sonra: "Bu kitabı okuyan Müslümanlardan ve bununla faydalanan herkesten hem zavallı babam hem de bu miskin için rahmet ve mağfiret duâsı yapmanızı talep ediyorum" demiştir. Biz üzerimizde ilim hakkı bulunan bu zatlara Fâtiha ve duâlar gönderdik, siz okurlarımız da onları duâdan unutmayasınız!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR: ***"Tüsterî Tefsîri"***nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kulları hakkında ezelde verdiği kararları icrâ etmiş, fazlı ve kudreti ile onları o hükümlere uyma husûsunda teyid etmiş ve: "Sana vahyedilene tâbî ol ve sabret" buyurarak onları rüşdlerine (olgunlaştıracak hasletlere) delâlet etmiştir.

Vahye ittibâ üzere sabretmek, nefsin kendi kendini yönetmesini terketmek demektir ki buna muvaffak olan insan dünyâda nefsin kötülüklerinden kurtulur, âhirette de **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhâlefet etmenin vereceği utançtan halâs olur.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân el-Mağribî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Dînin aslı önce ittibâ (hakka tâbî olmak) sonra da ona kendinden bir şey katmadan o yolda sabretmektir, bunu yaparken de nefsinde bir şey görmeyip mükellef tutulduğun şeye hakkıyla uyma yolunda herhangi bir şeyi kendinden görme fikrinden dönmendir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buranın mânâsı: "Bizim kazâ ve kaderlerimizin vukuu ânında rızâ üzere dur, kendi murâdından bilkülliyye sıyrıl ki **Allâh-u Te'âlâ** Kendi murâdını senin üzerine icrâ etsin!" şeklindedir.

"Arâisü'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlesinde **Nebî**'sine *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, Kendi murâdına tâbî olmasını, ubudiyette istikâmette bulunmasını, belâsına sabredip kazâsına râzı olmasını emretmiştir ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

Âyet: 109

"Kalbine hulûl eden ezelî hitâba tâbî ol, rûhunu da onun hoş kokusuyla tatyîb et (temizle). Bana vuslatın kokusunu hissettiğin zaman ızdırâba düşmeyip sabret. (Biliyorum, sen bir an önce Bana kavuşmak istiyorsun ama) sen risâlet imtihanındasın, nihâyet **Allâh-u Te'âlâ,** Zât'ının müşâhedesine (gözle görülmesine) mâni olan hicâbın kaldırılmasına hükmedecek ve böylece ârifleri, muhibleri ve müştakları hicab belâsından ebediyyen rahata erdirecektir.

Şüphesiz hâkimlerin hayırlısı ancak O'dur. Dolayısıyla dostlarıyla düşmanlarının arasını tefrîk edecek (ayıracak) ve irfan ehlini (Zât'ını tanıyanları) hırmân ehlinin (bu şereften mahrum olanların) eziyetinden mutlaka halâs edecektir" buyurmuş olmaktadır.

*"Te'vîlât-ı Necmiyye Tefsîri"*nde zikredildiğine göre:

"İnâyet-i ezeliyye (koruyup gözetme karârı ezelde) kimler hakkında sebkat ettiyse (geçtiyse), **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında İslâm dâvetini ve **Kur'ân** hükümlerini kabul etme ve onlarla amel etme karârı vermiştir.

Kimlere de ezelî şekâvet (Allâh-u Te'âlâ'nın verdiği bedbahtlık) hükmü yetiştiyse onlar hakkında da İslâm dâvetini, **Kur'ân**'ı ve ahkâmını reddedip onlarla amel etmeyeceklerine dâir karar vermiştir ki her iki karârında da **Allâh-u Te'âlâ** hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi hakk-ı mübîn üzere sâbit eylesin ve nefislerimize karşı bizler hakkında yardımıyla hükmeylesin. Şüphesiz hükmedenlerin hayırlısı ancak O'dur."

Bizleri bu sûre-i celîlenin tefsîrini tamamlamaya muvaffak buyurduğu gibi **Kur'ân-ı Kerîm**'in diğer sûrelerinin tefsîrini itmâma da muvaffak eylesin. Bu hususta yardımcılarımızı ziyâde eyleyip mânileri izâle eylesin.

Âmîne âmîne bi hurmeti Tâhâ ve Yâsîne!

وَاٰخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى وَسَلَّمَ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ

FİHRİSTLER

Âyet-i Kerîmeler

(811-829)

Hadîs-i Şerifler

(830-841)

Eserler

(842-845)

Arapça Beyitler

(846)

Farsça Beyitler

(847)

Mevzûlar

(848-918)

Âyet-i Kerîmeler

اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ 683-738

أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا 302

اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ 192

أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ 192

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ 295

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ 587

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ 142

أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي 197

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ 143-262

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ 534

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا 555

اِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا 526

اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ 88

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ 293

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ 226

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ 281

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا 217-739

أَفَلَمْ يَيْئَسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا 729

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ 381-494

أَلَا إِنَّ لِلهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ 313

أَلَا إِنَّ لِلهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ 499

أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ 742

اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ 262

اَلْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ 567

آلْاٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ 293-658-666

اَلَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى..... 253
اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ 189
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ 233
اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ 131
اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ..... 456
اَلَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ..... 479
اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ..... 212
اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ 238
اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ..... 17
اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ..... 399-404
اَللّٰهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ 187
آلٓمٓ، غُلِبَتِ الرُّومُ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ 213
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ اٰتَاهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ..... 514
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ 88
أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ..... 553
أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ 134
أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ 553
أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ 532
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ 283
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ 378
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ..... 219-220
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ..... 220
أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ..... 755
أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ 161
أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَإِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ..... 160-186
إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا 226-795
إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ..... 193

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ..... 41-694
إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى أُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ..... 405-466
إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ..... 477
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ..... 311
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا..... 311
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا..... 614
إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا..... 308
إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً..... 269
إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا..... 622
إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلٰكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ..... 249
إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا..... 252
إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا..... 346
إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ..... 216
إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ..... 455
إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ..... 193
إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا..... 241
إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ..... 731
إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ..... 796
إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ..... 588
إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ..... 507
إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ..... 718
إِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ..... 556
إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى..... 8
إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا..... 535
أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلٰى..... 589-644
إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ..... 494
أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ..... 621

أُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ 157

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ..... 725

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا 686

إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتٰى..... 576

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ 82

إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا 615

إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ..... 407

إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ..... 186

أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ 268

أُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ 158

أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ 335

اِئْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ..... 204

أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ أَوَاٰبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ 281

بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا..... 741

بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ 547

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ..... 223

بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ 257

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ..... 214

ثُمَّ اللهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ..... 271

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ..... 770

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا..... 543

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَإِهِ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا 550

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ 297

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ 759

ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ..... 382

حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ..... 338

حَتّٰى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ اٰمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا الَّذِي اٰمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ..... 296

حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ..... 660
حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ..... 83
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ..... 489
خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ 216
خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ اٰيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ..... 288
ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ..... 280
رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ 675
رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي..... 191
رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ..... 535
رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ 534
رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا 620
رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ..... 660
رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلٰى أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ 660
رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ 535
رَبُّنَا الَّذِي أَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى 189
رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ..... 351
رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ 277
زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ..... 303
سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى..... 189
سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ 496
سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ..... 501
سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ..... 457
صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً 402
عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ..... 450
فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ..... 755
فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ 281
فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ..... 263

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ 551-613
فَأَلْقٰى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ..... 551
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا..... 254
فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ 298
فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ..... 668
فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ..... 134
فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ..... 273
فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى..... 737
فَإِنَّ اللهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ..... 726
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا..... 796
فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ..... 531
فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ 236
فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ..... 681
فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ..... 725
فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ..... 247
فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسٰى، قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلٰى..... 573
فَأَوْحَيْنَا إِلٰى مُوسٰى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ..... 553
فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ، لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ..... 725
فَذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ 173
فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ..... 734
فَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ 530-591
فَفِرُّوا إِلَى اللهِ..... 333
فَقَالُوا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ 596
فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا..... 538
فَكَفٰى بِاللهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ 149
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ..... 529
فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا 277-280

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا 260
فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ 792
فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ 705
فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ 572
فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ 572-576
فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ 72
فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ 568
فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ 556
فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ 295-659-667
فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ 548
فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ، لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ 666
فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ 703
فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ 220
فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا 96
فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ 583
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ 14
فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ 288
فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ 379
فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ 708
فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ 754
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ 576
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ 575
قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ 265
قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى 570
قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ 624
قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ 258
قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ، فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ 570

قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ 558
قَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ 509
قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ 302
قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ 560
قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ 309
قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى 568
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً 270
قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ 158
قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ 281
قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ 238
قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ 528
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ 291
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللهِ 162
قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ 355-516
قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ 333
قُلِ اللهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ 184
قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ 515
قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 536
قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ 683
قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْاٰيَاتُ 749
قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ 336
قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا 345
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ 286
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ 290
قُلْ لَوْ شَاءَ اللهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ 10
قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ 220
قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ 290

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ 204
قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ..... 498
قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ 159
قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى..... 172
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ 184
قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ..... 188
قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ..... 161
قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ 328-229
قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ..... 766
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ..... 764-682
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي..... 794
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ..... 793
كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ..... 36
كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ 260
كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا..... 260
كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ..... 494
كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ..... 179
كَذٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ 704
كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنَى..... 85
كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا..... 144
كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ 603
لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ 7
لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ..... 536
لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ..... 133
لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ 794
لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ..... 406
لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ، مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ 618

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ 729
لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ اٰبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ 276
لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ 726
لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ اٰمِنِينَ 213
لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ 224
لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ 238
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ 117
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ 131
لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا 311
لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ 322
لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ 465
لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ 725
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ 527
لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ 35
مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا 357
مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ 576
مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي 644
مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ 797
مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ 769
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفٰى 644
مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ 8
مَا هٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى 671
مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ
مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ 379
مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ 517
مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ 474
مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا 669

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا 124
هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ 119
هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ 227
هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ 153
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ 689
هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ 224
هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ 340
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ 503
هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ 57
هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ 318
وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ 442
وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ 799
وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ 739
وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي 522
وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا 492-8
وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ اٰمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ 536
وَإِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ 292
وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ 228
وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ 715
وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي اٰيَاتِنَا 47
وَإِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ 492-8
وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا 491-5
وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا 489
وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ 49
وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ 64
وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ 351
وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ، فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلٰى حِينٍ 710

وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ.....151
وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ.....278
وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ 87
وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ 266
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ 112
وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللهِ.....132
وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ، إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ.....548
وَأَلْقَوْا إِلَى اللهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ..... 158
وَاللهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ.....190
وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ 384
وَاللهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.....97-358
وَاللهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا.....643
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ 216
وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ 749
وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا.....181
وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ.....271
وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ 688
وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ.....644
وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ.....369
وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ.....598
وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ 768
وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ 540
وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا.....564
وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ 235
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ.....221
وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ.....280
وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ 106

وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ 42
وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ 791
وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ 783
وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ، إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ 708
وَأَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ 800
وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ 620
وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ 634
وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً 604
وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا 674
وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ 476
وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ 50
وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ 140
وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ 246-247
وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ 514
وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ 181-694
وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ 569
وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا 633
وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا 233
وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ 540
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ 195
وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا 180
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ 153
وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ 213
وَعَلَى اللهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ 594
وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ 377
وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ 451
وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا 618

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ 303-378
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ 225
وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرٰى رَبَّنَا 9
وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا 277
وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ 566
وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَا إِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 612
وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ 591
وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا، لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا 512
وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا 265
وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ 731
وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا 356
وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ 39
وَقَالُوا هٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ 356
وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا 84
وَقَضٰى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ 682
وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا 577
وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا 360
وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا 458
وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ 182
وَكَذٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا 704
وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ 721
وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ 351
وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا 307
وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا 544
وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا 715
وَلَا تَحْسَبَنَّ اللهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ 140
وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ 774

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا 655
وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ 362
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ 692
وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ 619
وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ 799
وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ 493
وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ 722
وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا 262
وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ 307
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ 550-613
وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا 635
وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ 151-282
وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا 673
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ 290
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ 275
وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ 496
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ 333
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا 131
وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ 618
وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ 678
وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ 306
وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ 312
وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا 277
وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا 41-694
وَلَوْ تَرٰى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ 264
وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ 698
وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ 660

وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ 37
وَلَوْ شَاءَ اللهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ 729
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ..... 718
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً واحِدَةً وَلا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ..... 730
وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي 181-729
وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ 42
وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ..... 401
وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ 42
وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ 429
وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْاٰنَ 659
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ..... 792
وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا 739
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ 283
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ..... 151
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ..... 339-345
وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ..... 785
وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ..... 786
وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ..... 283
وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا 360
وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا..... 730
وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ..... 730
وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ..... 368
وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ..... 363
وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ..... 29
وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ 732
وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ أَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ 203-323
وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا 35-276-741

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ 377
وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ 378
وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً 43
وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ 567
وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا 541-196
وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ 729
وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ 212
وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ 775-144
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ 18
وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ 589
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ 593
وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ 513
وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ 239
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ 243
وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ 232
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ 602
وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا 154
وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ 674-621
وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ 158
وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ 640-545
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا 328
وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ 775
وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ 187
وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ 133
وَيُحِقُّ اللهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ 578
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ 800
وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا 289

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ وَعْدَهُ..... 755
وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ 301
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ..... 23
وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ 38-203
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ..... 284-285
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ 134
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ..... 260
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ 147-149
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ 141
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهٰؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ 148
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ..... 257
يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا 192
يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ، ارْجِعِي إِلٰى رَبِّكِ 332
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ..... 462
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ 268
يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ..... 322
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ..... 682
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ..... 369
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ..... 530
يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ 703
يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ..... 455
يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ..... 535
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ..... 162
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ 359
يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ 562
يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ 399
يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ..... 292

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ 140
يَمْحَقُ اللهُ الرِّبَا 701
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ..... 258
يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ 467
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ 307
يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ..... 667
يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ أَفَسِحْرٌ هٰذَا 299
يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ 263
يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ 261

Hadîs-i Şerîfler

أَبْشِرُوا، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مُظْهِرٌ دِينَهُ، وَمُتِمٌّ كَلِمَتَهُ، وَنَاصِرٌ نَبِيَّهُ، إِنَّ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ تَرَوْنَ 804
أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَعَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّ..... 467
اٰتَانِيَ اللهُ الْقُرْاٰنَ وَمِنَ الْحِكْمَةِ مِثْلَيْهِ..... 801
أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي..... 468
اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ..... 168
اِثْنَتَانِ يُعَجِّلُهُمَا اللهُ عَزَّوَجَلَّ فِي الدُّنْيَا؛ اَلْبَغْيُ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ 75
أَحْسِنُوا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَالْحُسْنٰى الْجَنَّةُ وَالزِّيَادَةُ النَّظَرُ إِلَى اللهِ..... 121
أَحْسِنُوا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ..... 118
أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا..... 491
اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ 33
إِذَا أَصْبَحَ مَنْ رَأٰى رُؤْيَا صَالِحَةً فَلْيُحَدِّثْنَا بِهَا وَكَانَ يَقُولُ لَأَنْ يَرٰى لِي رَجُلٌ مُسْلِمٌ..... 484
إِذَا أَضَلَّ أَحَدُكُمْ شَيْئًا أَوْ أَرَادَ أَحَدُكُمْ عَوْنًا وَهُوَ بِأَرْضٍ لَيْسَ بِهَا أَنِيسٌ..... 164-440
اِذَا انْفَلَتَتْ دَابَّةُ اَحَدِ كُمْ بِاَرْضٍ فَلاَةٍ فَلْيُنَادِ: يَا عِبَادَ اللهِ احْبِسُوا 62-440
اِذَا تَحَيَّرْتُمْ فِى الْاُمُورِ فَاسْتَعِينُوا مِنْ اَهْلِ الْقُبُورِ 61
اِذَا دَخَلَ اَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، قَالَ: يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى: تُرِيدُونَ شَيْئًا اَزِيدُكُمْ؟..... 119
إِذَا رَأٰى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللهِ، فَلْيَحْمَدِ اللهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا..... 482
إِذَا عَصَانِي مَنْ عَرَفَنِي سَلَّطْتُ عَلَيْهِ مَنْ لَا يَعْرِفُنِي 601
إِذَا نَامَتِ الْعُيُونُ كَذَبَ مَنِ ادَّعٰى مَحَبَّتِي، إِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي 507
اِسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ 478
أَسْرَعُ الْخَيْرِ ثَوَابًا الْبِرُّ، وَصِلَةُ الرَّحِمِ، وَأَسْرَعُ الشَّرِّ عُقُوبَةً، اَلْبَغْيُ، وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ..... 75
اِشْتَدِّي أَزْمَةُ تَنْفَرِجِي..... 757
اَشَدُّ النَّاسِ بَلاَءً الْاَنْبِيَاءُ 805
اِشْهَدُوا..... 41
اَصْبَحَ مِنْ عِبَادِى مُؤْمِنٌ وَكَافِرٌ..... 50
اَصْحَابِى كَالنُّجُومِ بِاَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ 474

أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ، كَلِمَةُ لَبِيدٍ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ 178
أُطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ كُلَّهُ وَتَعَرَّضُوا لِنَفَحَاتِ رَحْمَةِ اللهِ، فَإِنَّ لِلهِ نَفَحَاتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ..... 788
أُعْطِيَ أُمَّتِي ثَلَاثًا لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ قَبْلَهُنَّ؛ اَلسَّلَامُ وَهِيَ تَحِيَّةُ أَهْلِ الْجَنَّةِ 626
أَفَخَفِيَ عَلَيَّ مِمَّا قَالُوا شَيْءٌ؟ 98
أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ؛ اَلْحُبُّ فِي اللهِ، وَالْبُغْضُ فِي اللهِ 389
أَفْضَلُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ تَعَالَى لِرُؤْيَتِهِمْ 446
أُقْتُلُوهُمْ، وَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمْ مُتَعَلِّقِينَ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ؛ عِكْرِمَةُ بْنُ أَبِي جَهْلٍ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ خَطَلٍ..... 60
اِقْرَأِ الْقُرْاٰنَ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ 326
أَقِرَاءَةٌ وَشِعْرٌ؟ 505
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَيْءٍ أَمَرَ بِهِ نُوحٌ ابْنَهُ: إِنَّ نُوحًا قَالَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ! اٰمُرُكَ بِأَمْرَيْنِ وَأَنْهَاكَ عَنْ أَمْرَيْنِ ... 519
أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مِلَاكِ هٰذَا الْأَمْرِ الَّذِي تُصِيبُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ؟ 400
أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ غَالِيَةٌ، أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ الْجَنَّةُ 587
اَلَا اِنِّی اُوتِیتُ الْکِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، اَلَا یُوشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانُ عَلٰی اَرِیکَتِهِ 802
أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي 469
اَلْأَبْدَ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ..... 90
اَلْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا وَأَرْبَعُونَ امْرَأَةً كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ بَدَّلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا 418
اَلْاَبْدَالُ اِنَّهُمْ لَمْ يُدْرِكُوهَا بِصَلَاةٍ وَلَا بِصَوْمٍ وَلَا بِصَدَقَةٍ..... 434
اَلْاَبْدَالُ يَكُونُونَ بِالشَّامِ وَهُمْ اَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ اَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا 413
اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ..... 114-118
اَلْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ وَيَحُجُّونَ..... 64-166
اَلْاَنْبِيَاءُ اِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ اُمَّهَاتُهُمْ شَتّٰى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ 536
اَلْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ فَمَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللهُ..... 473
اَلْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ 471
اَلْحُسْنٰى الْجَنَّةُ وَالزِّيَادَةُ النَّظَرُ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ..... 120
اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ 176
اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ 687
اَلَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ تَعَالَى 410

اَلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ فِي اللهِ..... 388
اَلرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ، مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ، جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ..... 483
اَلرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ..... 483
اَلرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ مِنَ اللهِ، وَالْحُلُمُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا حَلَمَ أَحَدُكُمْ حُلُمًا يَخَافُهُ 482
اَلرُّؤْيَا عَلَى ثَلَاثَةٍ، مِنْهَا تَخْوِيفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ بِهَا ابْنَ اٰدَمَ، وَمِنْهَا الْأَمْرُ يُحَدِّثُ بِهِ..... 476
اَلرُّؤْيَا عَلَى رِجْلِ طَائِرٍ مَا لَمْ تُعَبَّرْ فَإِذَا عُبِّرَتْ وَقَعَتْ وَلَا تَقُصَّهَا إِلَّا عَلَى وَادٍّ، أَوْ ذِي رَأْيٍ..... 487
اَلزِّيَادَةُ: غُرْفَةٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ وَاحِدَةٍ لَهَا أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ، غُرَفُهَا وَأَبْوَابُهَا مِنْ لُؤْلُؤَةٍ وَاحِدَةٍ 123
اَلصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ كِتَابُ اللهِ 106
اَلْعَبْدُ الصَّالِحُ يَسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَهَمِّهَا إِلَى رَحْمَةِ اللهِ..... 762
اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ 701
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ..... 48
اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ..... 630
اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى دِينِي بِدُنْيَا، وَعَلَى اٰخِرَتِي بِتَقْوَى، اَللّٰهُمَّ أَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا، وَأَزْهِدْنِي فِيهَا.... 617
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النِّجْسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ..... 735
اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ يَغْبِطُهُمْ بِمَكَانِهِمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ..... 390
اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ..... 403
اَلْمِرَاءُ فِي الْقُرْاٰنِ كُفْرٌ 687
أَمَا رَأَيْتُمُ الْمُؤَاخِذِينَ عَلَى الْغِرَّةِ، الْمُزْعَجِينَ بَعْدَ الطُّمَأْنِينَةِ، الَّذِينَ أَقَامُوا عَلَى الشُّبُهَاتِ..... 92
أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا عِنْدَ الْمِيزَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلُ..... 266
أَمَّا قَوْلُهُ: ﴿لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ فَهِيَ الرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ تُرَى لِلْمُؤْمِنِ 480
اَمَا كَانَ فِيكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ يَقُومُ اِلَى هٰذَا حَيْثُ رَاٰنِى كَفَفْتُ يَدَىَّ عَنْ بَيْعَتِهِ فَيَقْتُلَهُ؟..... 61
اٰمَنْتُ بِاللهِ..... 689
اٰمِينَ خَاتَمُ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ..... 625
إِنَّ أَبْدَالَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِالْأَعْمَالِ، وَلٰكِنْ دَخَلُوهَا بِرَحْمَةِ اللهِ 435
إِنَّ إِسْمَاعِيلَ تَعَلَّمَ الرَّمْيَ فِي بَرِيَّةِ فَارَانَ فَمَنَحَهُمُ الْعِزَّ وَحَبَّبَهُمْ إِلَى الشُّعُوبِ..... 207
إِنَّ أَعْظَمَ الْفِرَى ثَلَاثَةٌ؛ أَنْ يَفْتَرِيَ الرَّجُلُ عَلَى عَيْنَيْهِ يَقُولُ رَأَيْتُ وَلَمْ يَرَ وَأَنْ يَفْتَرِيَ عَلَى وَالِدَيْهِ..... 18
أَنَّ الْأَرْضَ شَكَتْ إِلَى اللهِ تَعَالَى ذَهَابَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَانْقِطَاعَ النُّبُوَّةِ 423

إِنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلٰى ثَلَاثَةٍ؛ عَلِيٍّ، وَعَمَّارٍ، وَسَلْمَانَ 473
اِنَّ الرَّبَّ تَعَالٰى جَاءَ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ، وَطَلَعَ عَلٰى سَاعِيرَ، وَظَهَرَ مِنْ جَبَلِ فَارَانَ 207
إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدِ انْقَطَعَتْ فَلَا رَسُولَ بَعْدِي وَلَا نَبِيَّ 486
إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ، فَإِنْ هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صُقِلَتْ 547
إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الْاٰخِرَةِ 478
اِنَّ اللهَ اِذَا اَحَبَّ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ، فَقَالَ: اِنِّی اُحِبُّ فُلَانًا فَاَحِبَّهُ 403
إِنَّ اللهَ أَظْهَرَ مِنْ صَيْفُونَ أَكْلِيلًا مَحْمُودًا 211
إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ، وَوَأْدَ الْبَنَاتِ، وَمَنْعًا، وَهَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ 580
إِنَّ اللهَ خَلَقَ اٰدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً 696
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَدَّبَنِي فَأَحْسَنَ أَدَبِي 20
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ، فَأَلْقٰى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ؛ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدٰى . 727
اِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ كَتَبَ كِتَابًا بِيَدِهِ لِنَفْسِهِ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ فَوَضَعَهُ 761
إِنَّ اللهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ، وَإِنَّ اللهَ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ 617
إِنَّ اللهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ، وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي الدُّنْيَا 785
إِنَّ اللهَ لَيَغْفِرُ لِعَبْدِهِ مَا لَمْ يَقَعِ الْحِجَابُ 717
إِنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ العَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ 715
إِنَّ الْمُتَحَابِّينَ فِي اللهِ لَعَلٰى عَمُودٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فِي رَأْسِ الْعَمُودِ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَةٍ 392
إِنَّ الْمُتَحَابِّينَ لَتُرَى غُرَفُهُمْ فِي الْجَنَّةِ كَالْكَوْكَبِ الطَّالِعِ الشَّرْقِيِّ أَوِ الْغَرْبِيِّ 392
أَنَّ جِبْرِيلَ جَعَلَ يَدُسُّ فِي فِي فِرْعَوْنَ الطِّينَ خَشْيَةَ أَنْ يَقُولَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَيَرْحَمَهُ اللهُ 639
إِنَّ جِبْرِيلَ قَالَ لِي: اِقْرَأْ! قُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ 11
إِنَّ خَيْرًا لَكُمْ أَنْ أَنْطَلِقَ لِأَبِي، إِنْ لَمْ أَذْهَبْ لَمْ يَأْتِكُمُ الْفَارَقْلِيطُ فَإِذَا انْطَلَقْتُ أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكُمْ 211
إِنَّ دِعَامَةَ أُمَّتِي عُصَبُ الْيَمَنِ وَأَبْدَالُ الشَّامِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا هَلَكَ رَجُلٌ 418
إِنَّ رَجُلًا زَارَ أَخًا لَهُ فِي قَرْيَةٍ أُخْرٰى، فَأَرْصَدَ اللهُ لَهُ عَلٰى مَدْرَجَتِهِ مَلَكًا 389
إِنَّ عَبْدَ اللهِ رَجُلٌ صَالِحٌ 472
اِنَّ عِيسٰى لَمْ يَمُتْ وَاِنَّهُ رَاجِعٌ اِلَيْكُمْ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ 743
إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ أَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْكُمْ فَالْخَلَلُ فِي إِيمَانِكُمْ 376
اِنَّ لِرَبِّكُمْ فِی اَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهُ لَعَلَّهُ اَنْ يُصِيبَكُمْ نَفْحَةٌ مِنْهَا 332

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ صِقَالَةً، وَإِنَّ صِقَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ 400
إِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَمِائَةٍ؛ قُلُوبُهُمْ عَلٰى قَلْبِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ 419
إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ سِوَى الْحَفَظَةِ، يَكْتُبُونَ مَا يَسْقُطُ مِنْ وَرَقِ الشَّجَرِ 165
إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ إِيمَانِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللهَ مَعَهُ حَيْثُ كَانَ 376
إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِذِكْرِ اللهِ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ 383
إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ لَأُنَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 393
أَنَّ هَاجَرَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَمَّا غَضِبَتْ عَلَيْهَا سَارَةُ، تَرَاءٰى لَهَا مَلَكٌ 206
إِنَّ يُونُسَ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ نَادٰى وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ قَالَ: اَللّٰهُمَّ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ..... 665
إِنَّ يُونُسَ دَعَا قَوْمَهُ فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يُجِيبُوهُ وَعَدَهُمُ 705
أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ عُمَرُ ثُمَّ اٰتِي أَهْلَ الْبَقِيعِ..... 468
أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي..... 384
أَنْتَ الْحَقُّ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ وَ لِقَائُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ 174
أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسٰى مِنْهُمْ فَصُومُوا..... 670
أَنْتُمْ أَخْوَالِي، وَأَنَا نَقِيبُكُمْ 600
اَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ اَمَا وَاللهِ اِنِّي لَاَخْشَاكُمْ لِلّٰهِ وَاَتْقَاكُمْ لَهُ، لٰكِنِّي اَصُومُ وَاُفْطِرُ 770
اِنْزِلْ فَصَلِّ، فَنَزَلْتُ فَصَلَّيْتُ، فَقَالَ: أَتَدْرِي أَيْنَ صَلَّيْتَ..... 350
إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً، فَاصْبِرُوا حَتّٰى تَلْقَوْنِي وَمَوْعِدُكُمُ الْحَوْضُ..... 805
اِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اَتٰى قَوْمًا فَقَالَ: يَا قَوْمِ اِنِّي رَاَيْتُ الْجَيْشَ بِعَيْنَيَّ 237
إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضٰى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ..... 414
إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ 472
إِنَّهُ يَجُوزُ مِنْ بَحْرٍ إِلٰى بَحْرٍ وَمِنْ لَدُنِ الْأَنْهَارِ إِلَى الْأَنْهَارِ إِلٰى مُنْقَطَعِ الْأَرْضِ..... 211
إِنِّي رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ جِبْرِيلَ عِنْدَ رَأْسِي وَمِيكَائِيلَ عِنْدَ رِجْلَيَّ..... 97
أَوْجَبَ إِنْ خَتَمَ..... 625
أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلٰى دَاوُدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا دَاوُدُ! 777
أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ يَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا..... 31
أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟ ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ! 687
أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ 481

أَوَّلُ مَنْ قَاسَ أَمْرَ الدِّينِ بِرَأْيِهِ إِبْلِيسُ، قَالَ اللهُ تَعَالَى لَهُ: اُسْجُدْ لِآدَمَ!..... 738
أَيُّمَا رَجُلٍ أَصْدَقَ امْرَأَةً صَدَاقًا وَاللهُ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يُرِيدُ أَدَاءَهُ إِلَيْهَا، فَغَرَّهَا بِاللهِ..... 371
اَيْنَ تُحِبُّ اَنْ اُصَلِّيَ مِنْ بَيْتِكَ؟..... 608
اَيُّهَا النَّاسُ اَفْشُوا السَّلاَمَ وَاَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْاَرْحَامَ وَصَلُّوا وَالنَّاسُ نِيَامٌ..... 16
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنْ مُبَشِّرَاتِ النُّبُوَّةِ إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ، يَرَاهَا الْمُسْلِمُ، أَوْ تُرَى لَهُ ... 475-485
بَعْدَ نَظَرِهِمْ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ 128
بِهِمْ تَقُومُ الْأَرْضُ، وَبِهِمْ تُمْطَرُونَ، وَبِهِمْ تُنْصَرُونَ 415
بِئْسَ الْمَيِّتُ لِيَهُودَ -مَرَّتَيْنِ- سَيَقُولُونَ: لَوْلَا دَفَعَ عَنْ صَاحِبِهِ؟ وَلَا أَمْلِكُ لَهُ ضَرًّا..... 599
بَيْنَا اَهْلُ الْجَنَّةِ فِى نَعِيمِهِمْ اِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ، فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ 125
تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ 666
تَفَكَّرُوا فِي اَلَاءِ اللهِ، وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي اللهِ..... 750
تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَى الْمُؤْمِنِ..... 477
ثَلَاثٌ قَدْ فَرَغَ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ فِيهِنَّ 76
ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مِنَ الْاَبْدَالِ الَّذِينَ بِهِمْ قِوَامُ الدُّنْيَا وَأَهْلِهَا..... 434
ثَلاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهِيَ رَاجِعَةٌ عَلَى صَاحِبِهَا؛ اَلْبَغْيُ، وَالْمَكْرُ، وَالنَّكْثُ 75
ثُمَّ عُرِجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ، ..... فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِابْنَيِ الْخَالَةِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ 744
جَاءَ اللهُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ وَالْقُدُّوسُ مِنْ جَبَلِ فَارَانَ، وَانْكَشَفَتِ السَّمَاءُ مِنْ بَهَاءِ مُحَمَّدٍ..... 210
جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَلَقَّنَنِي لُغَةَ أَبِي إِسْمَاعِيلَ..... 20
حِجَابُهُ النُّورُ، لَوْ كَشَفَهُ لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى اِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ..... 772
حَجَّةٌ لِمَنْ لَمْ يَحُجَّ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ غَزَوَاتٍ، وغَزْوَةٌ لِمَنْ قَدْ حَجَّ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ حِجَجٍ 69
حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ 389
حُلْمُ الْمَنَامِ وَأَهْلُهَا مُجَازَوْنَ وَمُعَاقَبُونَ 90
خُذْ عَلَيْكَ ثِيَابَكَ وَسِلَاحَكَ ثُمَّ ائْتِنِي 92
خَلَقَ اللهُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا فِي بَطْنِ أُمِّهِ مُؤْمِنًا، وَخَلَقَ فِرْعَوْنَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ كَافِرًا..... 643
خِيَارُ أُمَّتِي فِي كُلِّ قَرْنٍ خَمْسُمِائَةٍ وَالْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ فَلَا الْخَمْسُمِائَةِ يَنْقُصُونَ وَلَا الْأَرْبَعُونَ..... 421
خِيَارُ عِبَادِ اللهِ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ..... 443
خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ..... 475

خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ 472
خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ أَدَمُ 349
دُنْيَاكَ مَا يُشْغِلُكَ عَنْ رَبِّكَ 93
ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْهُ، وَاتْفِلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلَاثًا 689
ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ وَيَوْمٌ بُعِثْتُ فِيهِ 346
ذِكْرُ الْأَنْبِيَاءِ مِنَ الْعِبَادَةِ، وَذِكْرُ الصَّالِحِينَ كَفَّارَةٌ 444
ذِكْرُ عَلِيٍّ عِبَادَةٌ 445
رُبَّ اَشْعَثَ مَدْفُوعٍ بِالْاَبْوَابِ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَاَبَرَّهُ 416
رَوِّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً فَسَاعَةً 505
رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ كَلَامٌ يُكَلِّمُ بِهِ الْعَبْدَ رَبُّهُ فِي الْمَنَامِ 488
سَائِلِ الْعُلَمَاءَ، وَخَالِطِ الْحُكَمَاءَ، وَجَالِسِ الْكُبَرَاءَ 448
سَتَكُونُ دِمَشْقُ فِي اٰخِرِ الزَّمَانِ أَكْثَرَ الْمُدُنِ أَهْلًا وَهِيَ لِأَهْلِهَا مَعْقِلٌ وَأَكْثَرَهَا أَبْدَالًا 419
سَلُوا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ، وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ 756
صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ وَلَاتَتَّخِذُوهَا قُبُورًا 609
طُوبٰى لِمَنْ رَأٰنِي وَطُوبٰى لِمَنْ رَأٰى مَنْ رَأٰنِي 248
عُرِضَتْ عَلَيَّ اُمَّتِي الْبَارِحَةَ لَدٰى هٰذِهِ الْحُجْرَةِ اَوَّلُهَا اِلٰى اٰخِرِهَا 273
عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ، فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلَانِ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ 704
عَلَامَةُ أَبْدَالِ أُمَّتِي أَنَّهُمْ لَا يَلْعَنُونَ شَيْئًا أَبَدًا 435
عُلَمَاءُ اُمَّتِي كَاَنْبِيَاءِ بَنِي اِسْرَائِيلَ! 324
عَلَيْكَ بِقِرَاءَةِ الْقُرْاٰنِ 326
عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْعَجَائِزِ! 745
فَاِذَا اَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا 422
فَاطِمَةُ بِضْعَةٌ مِنِّي فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِي 471
فَبِي يَسْمَعُ وَبِي يُبْصِرُ 247
فَسُبْحَانَ مَنْ بَصَّرَ بِشَحْمٍ وَاَسْمَعَ بِعَظْمٍ وَاَنْطَقَ بِلَحْمٍ 161
فَضْلُ اللهِ الْقُرْاٰنُ، وَرَحْمَتُهُ أَنْ جَعَلَكُمْ مِنْ أَهْلِهِ 339
فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ 472

فَلا تَخْدَعَنَّكُمْ زَخَارِفُ دُنْيَا دَنِيَّةٍ، عَنْ مَرَاتِبِ جَنَّاتٍ عَلِيَّةٍ، فَكَأَنْ قَدْ كُشِفَ الْقِنَاعُ 92
فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ سَاعَةً ثُمَّ يَخْرُجُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْكُثُ فِيهَا يَوْمًا ثُمَّ يَخْرُجُ 137
فِي ثَقِيفٍ كَذَّابٌ وَمُبِيرٌ 581
فِي كُلِّ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي السَّابِقُونَ 417
فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ 216
قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي 36
قَالَ اللهُ: يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا 251
قَالَ لِي جِبْرِيلُ: مَا أَبْغَضْتُ شَيْئًا مِنْ خَلْقِ اللهِ مَا أَبْغَضْتُ إِبْلِيسَ يَوْمَ أُمِرَ بِالسُّجُودِ 661
قُومِي فَأَزْهِرِي مِصْبَاحَكِ، (يُرِيدُ مَكَّةَ)، فَقَدْ دَنَا وَقْتُكِ وَكَرَامَةُ اللهِ تَعَالَى طَالِعَةٌ عَلَيْكِ 208
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلَّى 608
كَانُوا لَا يَشُكُّونَ أَنَّهُ مِنَ الْأَبْدَالِ 411
كَذَبْتَ! مَا كَانَ اللهُ لِيُسْلِمَ عَبْدًا عِنْدَ أَوَّلِ ذَنْبِهِ 542
كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ 30
لَا أَشُكُّ، وَلَا أَسْأَلُ 684
لَا تَبْغِ وَلَا تَكُنْ بَاغِيًا، فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ ﴿إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ﴾ 74
لَا تَسُبُّوا اَصْحَابِى فَلَوْ اَنَّ اَحَدَكُمْ اَنْفَقَ مِثْلَ اُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ اَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ 474
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ 744
لَا تَمْكُرْ وَلَا تُعِنْ مَاكِرًا، فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ 76
لَا تُؤْثِرِ الْفَانِيَ عَلَى الْبَاقِي وَلَا تَغْتَرَّ بِمِلْكِكَ فَاِنَّ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ جَسِيمٌ لَوْلَا اَنَّهُ عَدِيمٌ 344
لَا يَا عَلِيُّ! حَتَّى يَكُونَ مِلْءَ الْفَمِ 358
لَا يَبْغِي عَلَى النَّاسِ إِلَّا وَلَدُ بَغِيٍّ أَوْ فِيهِ عِرْقٌ مِنْهُ 76
لاَ يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلاَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا 801
لاَ يَحِقُّ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِيحِ الْإِيمَانِ حَتَّى يُحِبَّ لِلهِ تَعَالَى وَيُبْغِضَ لِلهِ 448
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ 554
لَا يَرْكَبُ الْبَحْرَ إلاَّ حَاجٌّ، أَوْ مُعْتَمِرٌ، أَوْ غَازٍ في سَبِيلِ اللهِ؛ فَإِنَّ تَحْتَ البَحْرِ نَارًا 65
لَا يَزَالُ اَرْبَعُونَ رَجُلًا مِنْ اُمَّتِى قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ اِبْرَاهِيمَ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ اَهْلِ الْاَرْضِ 414
لَا يَزَالُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يُقَالَ هٰذَا: خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ، فَمَنْ خَلَقَ اللهَ؟ 688

لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ 459
لَا يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النِّجْسِ 735
لَا يَكُونُ اللَّعَّانُونَ شُفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 621
لَا يُنَجِّي حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَدْفَعُ مِنَ الْبَلَاءِ 713
لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ 740
لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ 210
لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي عُثْمَانُ 468
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْعَمَلَ فِي الدُّنْيَا الْجَنَّةُ 118-120
لِلّٰهِ دَرُّ الْحَسَدِ مَا أَعْدَلَهُ بَدَأَ بِصَاحِبِهِ فَقَتَلَهُ 327
لَمْ أُبْعَثْ بِالرَّهْبَانِيَّةِ وَاِنَّ خَيْرَ الدِّينِ الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ 770
لَمْ يَبْقَ مِنَ النُّبُوَّةِ إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ 490
لَمَّا أَغْرَقَ اللهُ فِرْعَوْنَ قَالَ: ﴿اٰمَنْتُ أَنَّهُ...﴾ فَقَالَ جِبْرِيلُ: يَا مُحَمَّدُ! فَلَوْ رَأَيْتَنِي 639
لَنْ تَخْلُوَ الْأَرْضُ مِنْ أَرْبَعِينَ رَجُلًا مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمٰنِ، فَبِهِمْ يُسْقَوْنَ 415
لَوْ بَغٰى جَبَلٌ عَلٰى جَبَلٍ لَدُكَّ الْبَاغِي مِنْهُمَا 77
لَيَأْتِيَنَّ عَلٰى أُمَّتِي مَا أَتٰى عَلٰى بَنِي إِسْرَائِيلَ مِثْلًا بِمِثْلٍ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ 677
لَيْسَ عَلٰى اَهْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا مَنْشَرِهِمْ 480
لَيْسُوا بِالْمُتَمَاوِتِينَ وَلَا الْمُتَهَالِكِينَ وَلَا الْمُتَنَاوِشِينَ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ 434
لَيْسُوا بِالْمُتَنَطِّعِينَ، وَلَا بِالْمُبْتَدِعِينَ، وَلَا بِالْمُتَنَعِّمِينَ، لَمْ يَنَالُوا مَا نَالُوهُ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ 433
مَا أَبْغَضْتُ شَيْئًا أَشَدَّ بُغْضًا مِنْ فِرْعَوْنَ فَوَجَدْتُ اللهَ عَلَيْهِ أَشَدَّ غَضَبًا مِنِّي 641
مَا اَمَرْتُكُمْ بِهِ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا 740
مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ، وَمَا رَأَهُ الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ سَيِّئٌ 350
مَا رَأَيْتَ يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ؟ 98
مَا سَأَلَنِي أَحَدٌ قَبْلَكَ، هِيَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الْمُسْلِمُ أَوْ تُرٰى لَهُ، وَفِي الْاٰخِرَةِ الْجَنَّةُ 485
مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَلَا غَرَبَتْ، عَلٰى أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ أَفْضَلَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ 395
مَا عُبِدَ فِي الْأَرْضِ اِلٰهٌ اَبْغَضُ عَلَى اللهِ مِنَ الْهَوٰى 147
مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مِنَ الْاٰيَاتِ مَا مِثْلُهُ اٰمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ 218
مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إِلَّا اسْتَجَابَ اللهُ لَهُ دَعْوَتَهُ، أَوْ صَرَفَ عَنْهُ مِثْلَهَا سُوءًا 628

مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ أَنْ يُعَجِّلَ اللّٰهُ تَعَالٰى لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يَدَّخِرُ لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ 74
مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللّٰهُ رَعِيَّةً، فَلَمْ يَحُطْهَا بِنُصْحِهِ، إِلَّا لَمْ يَجِدْ رَائِحَةَ الجَنَّةِ 79
مَا مِنْ وَالٍ يَلِي رَعِيَّةً مِنَ المُسْلِمِينَ، فَيَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لَهُمْ، إِلَّا حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الجَنَّةَ 79
مَا مِنْ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ شَمْسُهُ إِلَّا وَبِجَنْبَتَيْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ، يَسْمَعُهُ خَلْقُ اللّٰهِ كُلُّهُمْ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ..... 99
مُسْتَرِيحٌ، أَوْ مُسْتَرَاحٌ مِنْهُ 762
مَنْ اَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ اَحَبَّ اللّٰهُ لِقَائَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَائَهُ..... 479
مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللّٰهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَكَّلَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى بِهِ مَلَكًا يَذُبُّ عَنْهُ الشَّيْطَانَ 688
مَنْ اَعَانَ ظَالِمًا سَلَّطَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ 78
مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ جِهَارًا 520
مَنْ ذَكَّرَكُمْ بِاللّٰهِ رُؤْيَتُهُ وَزَادَ فِي عِلْمِكُمْ مَنْطِقُهُ وَذَكَّرَكُمْ بِالْاٰخِرَةِ عَمَلُهُ 444
مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ اَخِيهِ الْمُسْلِمِ..... 789
مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُسْتَجَابَ دَعْوَتُهُ فِى الشَّدَايِدِ وَالْكُرَبِ فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ فِى الرَّخَاءِ 665
مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ مِنَ الْمُحَرَّمِ أَعْطَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰى ثَوَابَ عَشَرَةِ اٰلَافِ مَلَكٍ..... 711
مَنْ طَلَبَ مَا لَمْ يُخْلَقْ اَتْعَبَ نَفْسَهُ وَلَمْ يُرْزَقْ..... 104
مَنْ عَادٰى لِي وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ..... 549-459-384-168
مَنْ كَبَّرَ عَلَى سِيْفِ الْبَحْرِ تَكْبِيرَةً رَافِعًا بِهَا صَوْتَهُ، لَا يَلْتَمِسُ بِهَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً..... 122
مَنْ كَتَمَ عِلْمًا مِمَّا يَنْفَعُ اللّٰهُ بِهِ فِي أَمْرِ النَّاسِ أَمْرِ الدِّينِ أَلْجَمَهُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ 86
مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ..... 469
مَنْ لَمْ يُدْرِكِ الْغَزْوَ مَعِي فَلْيَغْزُ فِي الْبَحْرِ، فَإِنَّ أَجْرَ يَوْمٍ فِي الْبَحْرِ كَأَجْرِ شَهْرٍ فِي الْبَرِّ..... 68
مَنْ هَدَاهُ اللّٰهُ لِلْإِسْلَامِ وَعَلَّمَهُ الْقُرْاٰنَ ثُمَّ شَكَا الْفَاقَةَ كَتَبَ اللّٰهُ الْفَقْرَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ إِلٰى يَوْمِ يَلْقَاهُ..... 341
مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ..... 785
نَحْنُ الْاٰخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمَقْضِيُّ لَهُمْ قَبْلَ الْخَلَائِقِ..... 278
نَحْنُ أَوْلٰى بِمُوسَى مِنْكُمْ..... 347
نَحْنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلٰى كَوْمٍ فَوْقَ النَّاسِ، فَيُدْعٰى بِالْأُمَمِ بِأَوْثَانِهَا 143
نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو بَكْرٍ، نِعْمَ الرَّجُلُ عُمَرُ، نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ 473
نَعَمْ سَاعَةً هٰذَا وَسَاعَةً ذَاكَ..... 505
هٰذَا سَبِيلُ الرُّشْدِ وَصِرَاطُ اللّٰهِ فَاتَّبِعُوهُ..... 107

هٰذِهِ سُبُلٌ عَلٰى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُوا اِلَيْهِ 107
هَلْ تَدْرُونَ مَا ذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ 50
هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلاَّ بِضُعَفَائِكُمْ 166-415
هُمْ أَرْبَعُونَ صِدِّيقًا كُلُّهُمْ بِي وَلِي وَإِلَيَّ 422
هُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ 383
هُوَ الطَّهُورُ مَاءُهُ، اَلْحِلُّ مَيْتَتُهُ 66
وَأَصْدَقُهُمْ رُؤْيَا أَصْدَقُهُمْ حَدِيثًا 483
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنْ لَوْ تَدُومُونَ عَلَى مَا تَكُونُونَ عِنْدِي، وَفِي الذِّكْرِ 408
وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿وَفِي الْاٰخِرَةِ﴾ فَإِنَّهَا بِشَارَةُ الْمُؤْمِنِ عِنْدَ الْمَوْتِ إِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ 480
وَإِنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتّٰى لَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَلَا يَبْغِي أَحَدٌ عَلٰى أَحَدٍ 74
وَإِنَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لَا يُصْلِحُهُ اِلَّا الْغِنٰى فَإِنْ أَفْقَرْتُهُ يُفْسِدُهُ ذٰلِكَ 498
وَإِنَّ مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ وَالشِّطْرَنْجِ وَالْجَوْزِ وَالْكِعَابِ مَقَتَهُ اللهُ وَمَنْ جَلَسَ إِلٰى مَنْ يَلْعَبُ بِالنَّرْدِ 175
وَتَفْتَرِقُ اُمَّتِى عَلٰى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ فِى النَّارِ اِلاَّ مِلَّةً وَاحِدَةً 108
وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَالْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ، وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَالْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ 388
وَعِزَّتِي وَجَلَالِي وَجُودِي وَكَرَمِي وَارْتِفَاعِي فِي مَكَانِي لَأُقْطِعَنَّ أَمَلَ كُلِّ مُؤَمِّلٍ 778
وَكَانَ الْغُلَامُ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الْأَدْوَاءِ 169-442
وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا 784
وَلٰكِنِ ائْتُوا نُوحًا، فَإِنَّهُ أَوَّلُ رَسُولٍ بَعَثَهُ اللهُ إِلٰى أَهْلِ الْأَرْضِ 544
وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلٰى اَنْ يَضُرُّوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ اِلَّا بِشَىْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ 530
يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! يَدْخُلُ عَلَيَّ مِنْ هٰذَا الْبَابِ السَّاعَةَ رَجُلٌ مِنْ إِحْدَي السَّبْعَةِ 417
يَا ابْنَ عَبْدِ مَنَافٍ أَيُّ جِوَارٍ هٰذَا 804
يَا أُبَيُّ! أُمِرْتُ أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ سُورَةَ كَذَا وَكَذَا 341
يَا عِبَادِى! اِنَّمَا هِىَ اَعْمَالُكُمْ اُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ اُوَفِّيكُمْ اِيَّاهَا 250-719
يَبْعَثُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادِيًا بِصَوْتٍ يُسْمِعُ أَوَّلَهُمْ وَآخِرَهُمْ 121
يُحْبَسُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُهَمُّوا بِذٰلِكَ فَيَقُولُونَ لَوِ اسْتَشْفَعْنَا إِلٰى رَبِّنَا 142
يُدْعٰى نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ! فَيَقُولُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ 524
يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ 167

يُذْكَرُ اللهُ بِرُؤْيَتِهِمْ 383-457
يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْاٰنِ اِقْرَاْ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِى الدُّنْيَا فَاِنَّ مَنْزِلَتَكَ 327
يُقَالُ لِلْكَافِرِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ مِلْءُ الأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ مُفْتَدِيًا بِهِ 308
يَكُونُ اخْتِلاَفٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ، فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِبًا اِلٰى مَكَّةَ 416
يُلْحِدُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ، يَكُونُ عَلَيْهِ نِصْفُ عَذَابِ الْعَالَمِ 581
يَنْظُرُونَ إِلٰى رَبِّهِمْ بِلَا كَيْفِيَّةٍ وَلَا حُدُودٍ وَلَا صِفَةٍ مَعْلُومَةٍ 121
يُؤْتٰى بِأَنْعَمِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُصْبَغُ فِي النَّارِ صَبْغَةً 89

Eserler

أَبَاحَ لَكَ أَنْ تَنْظُرَ مَا فِي الْمُكَوَّنَاتِ وَمَا أَذِنَ لَكَ أَنْ تَقِفَ مَعَ ذَوَاتِ الْمُكَوَّنَاتِ 753
اِتَّقِ اللهَ يَا عُمَرُ! وَاعْلَمْ أَنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ عَمَلًا بِالنَّهَارِ لَا يَقْبَلُهُ بِاللَّيْلِ..... 506
اَجْعَلُ عَلَي ظَهْرِكَ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ مَنْ قُلُوبُهُمْ عَلَي قُلُوبِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ..... 423
أَجِمُّوا هٰذِهِ الْقُلُوبَ فَإِنَّهَا تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأَبْدَانُ..... 505
اِخْتِلَافُ الْأَئِمَّةِ رَحْمَةٌ..... 33
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يُؤْتَى بِأَهْلِ وِلَايَةِ اللهِ فَيَقُومُونَ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ 365
اَلْأَبْدَالُ مِنَ الشَّامِ وَالنُّجَبَاءُ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ وَالْأَخْيَارُ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ..... 424
اَلْبُدَلَاءُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا اثْنَانِ وَعِشْرُونَ بِالشَّامِ وَثَمَانِيَةَ عَشَرَ بِالْعِرَاقِ وَكُلَّمَا مَاتَ وَاحِدٌ بُدِّلَ اٰخَرُ.... 425
اَلَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى بَاطِنِ الدُّنْيَا حِينَ نَظَرَ النَّاسُ إِلَى ظَاهِرِهَا، وَالَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى اٰجِلِ الدُّنْيَا..... 385
اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللهِ! اَللهُ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ 479
اَلْكَرَامَةُ حَيْضُ الرِّجَالِ وَمَنِ اغْتَرَّ بِالْكَرَامَاتِ بِالْكَرَى مَاتَ 398
اَللّٰهُمَّ إِنَّ ذُنُوبَنَا قَدْ عَظُمَتْ وَجَلَّتْ وَأَنْتَ أَعْظَمُ مِنْهَا وَأَجَلُّ، اِفْعَلْ بِنَا مَا أَنْتَ أَهْلُهُ 712
اَلنَّاسُ أَعْدَاءُ مَا جَهِلُوا 231
اَلنَّاسُ نِيَامٌ، فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا..... 519
أَمَا وَاللهِ لِغَيْرِ هٰذَا خُلِقْتُمْ! أَمَا وَاللهِ لَوْلَا أَنْ تَكُونَ سُنَّةً لَضَرَبْتُ بِهِ وُجُوهَكُمْ..... 175
إِنَّ أَبَاكِ يَخَافُ الْبَيَاتَ..... 294
إِنَّ أَخِي مَرِيضٌ اشْتَكَى بَطْنَهُ وَإِنَّهُ نُعِتَ لَهُ الْخَمْرُ أَفَأَسْقِيهِ؟ 326
اِنَّ الْأَنْبِيَاءَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ كَانُوا أَوْتَادَ الْأَرْضِ فَلَمَّا انْقَطَعَتِ النُّبُوَّةُ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُمْ 425
إِنَّ الْحَذَرَ لَا يَرُدُّ الْقَدَرَ وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَرُدُّ الْقَدَرَ وَذٰلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ: ﴿إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ...﴾ 713
إِنَّ الْعَالَمَ كُرَةٌ وَالْأَرْضَ مَرْكَزٌ وَالْإِنْسَانَ هَدَفٌ وَالْأَفْلَاكَ قِسِيٌّ وَالْحَوَادِثَ سِهَامٌ 52
اِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا يُقَالُ لَهُمُ الْأَبْدَالُ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ وَالتَّخَشُّعِ وَحُسْنِ 20
إِنَّ لِلّٰهِ فِي الْأَرْضِ عُيُونًا..... 168
إِنْ لَمْ تَكُنِ الْعُلَمَاءُ أَوْلِيَاءَ اللهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ وَلِيٌّ 387
أَنَّ مُوسٰى قَالَ لِفِرْعَوْنَ: لَكَ مُلْكٌ لَا يَزُولُ، وَشَبَابٌ لَا هَرَمَ فِيهِ، وَلَكَ الْجَنَّةُ فِي الْاٰخِرَةِ 664
أَنَّ هَاجَرَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَمَّا غَضِبَتْ عَلَيْهَا سَارَةُ، تَرَاءٰى لَهَا مَلَكٌ، فَقَالَ لَهَا: يَا هَاجَرُ! 206

إِنَّا لَمْ نَجْعَلْ يُونُسَ لَكِ قُوتًا، إِنَّمَا جَعَلْنَا بَطْنَكِ لَهُ حِرْزًا وَمَسْجِدًا لَا تُؤْذِي مِنْهُ شَعْرَةً 708
اِنَّمَا اخْتَلَفْنَا عَنْهُ لَا فِيهِ وَلٰكِنَّكُمْ مَا جَفَّتْ أَرْجُلُكُمْ مِنَ الْبَحْرِ حَتَّى قُلْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ: اِجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا..... 33
أَوْلِيَاءُ اللهِ قَوْمٌ صُفْرُ الْوُجُوهِ مِنَ السَّهَرِ، عُمْشُ الْعُيُونِ مِنَ الْعِبَرِ، خُمْصُ الْبُطُونِ مِنَ الْجُوعِ 386
تَبْكِي عَلٰى شَجَرَةٍ يَبِسَتْ، وَلَا تَبْكِي عَلٰى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ وَأَرَدْتَ أَنْ أُهْلِكَهُمْ 709
تَعَلَّمُوا الْيَقِينَ بِمُجَالَسَةِ أَهْلِ الْيَقِينِ 691
جَاءَ رَجُلٌ إِلٰى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَأَخْبَرَهُ: أَنَّ أَهْلَ الْعِرَاقِ قَدْ حَصَبُوا أَمِيرَهُمْ..... 579
جَعَلَ فِي يَدَيْكَ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِهِ بِمَا اَذِنَ لَكَ فِيهِ مِنْ مَسْأَلَتِهِ فَمَا شِئْتَ اسْتَفْتَحْتَ بِالدُّعَاءِ..... 627
خُصَّ بِالْبَلَاءِ مَنْ عَرَفَهُ النَّاسُ 399
دِينُنَا بِالنُّقُولِ لَا عَلٰى مُنَاسَبَةِ الْعُقُولِ 744
رُهْبَانٌ بِاللَّيْلِ لُيُوثٌ بِالنَّهَارِ 506
رُؤْيَا الْأَنْبِيَاءِ وَحْيٌ 486
سُبْحَانَ اللهِ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ، ﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ 690
طَاحَتْ تِلْكَ الْإِشَارَاتُ وَفَنِيَتْ تِلْكَ الْعِبَارَاتُ وَأُبِيدَتْ تِلْكَ الرُّسُومُ 155
عِبَادُ الرَّحْمٰنِ، عِبَادُ اللهِ..... 416
عَبْدٌ لِي مَلَّكْتُهُ عَلٰى عَبِيدِي وَخَوَّلْتُهُ مَفَاتِيحِي فَعَادَانِي فَأَحَبَّ مَنْ عَادَيْتُ وَعَادٰى مَنْ أَحْبَبْتُ..... 663
عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ..... 445
فَمَنْ قَاسَ الدِّينَ بِرَأْيِهِ قَرَنَهُ اللهُ تَعَالٰى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِإِبْلِيسَ لِأَنَّهُ اتَّبَعَهُ بِالْقِيَاسِ..... 738
فِي الْقُرْاٰنِ شِفَاءَانِ، الْقُرْاٰنُ وَالْعَسَلُ؛ فَالْقُرْاٰنُ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَالْعَسَلُ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ. 326
قُبَّةُ الْإِسْلَامِ الْكُوفَةُ وَالْهِجْرَةُ بِالْمَدِينَةِ وَالنُّجَبَاءُ بِمِصْرَ وَالْأَبْدَالُ بِالشَّامِ وَهُمْ قَلِيلٌ..... 424
كَذَبْتَ لَيْسَ هٰذَا الَّذِي يَقُولُ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾. 340
كَمْ أَعِظُكُمْ فَلَا تَتَّعِظُونَ! أَمَا قُلْتُ لَكُمْ إِنَّ عُلَمَاءَ الْكَلَامِ زَنَادِقَةٌ..... 746
كُنَّا نَعُدُّهُ مِنَ الْأَبْدَالِ 411
لَا تَرْفَعَنَّ إِلٰى غَيْرِهِ حَاجَةً هُوَ مُورِدُهَا عَلَيْكَ فَكَيْفَ يَرْفَعُ غَيْرُهُ مَا كَانَ هُوَ لَهُ وَاضِعًا..... 777
لَا تَنْظُرْ إِلٰى مَنْ قَالَ وَانْظُرْ إِلٰى مَا قَالَ..... 656
لَا يَغُرَّنَّكَ صَفَاءُ الْعُبُودِيَّةِ فَإِنَّ فِيهِ نِسْيَانَ الرُّبُوبِيَّةِ 338
لَا يَكُنْ تَأَخُّرُ أَمَدِ الْعَطَاءِ مَعَ الْإِلْحَاحِ فِي الدُّعَاءِ مُوجِبًا لِيَأْسِكَ 632
لَقَدْ خُضْتُ الْبَحْرَ الْخِضَمَّ فَإِنْ لَمْ يَتَدَارَكْنِي رَبِّي بِرَحْمَتِهِ فَالْوَيْلُ لِابْنِ الْجُوَيْنِيِّ..... 747

لَمْ تَبْقَ الْأَرْضُ إِلَّا وَفِيهَا أَرْبَعَةَ عَشَرَ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ وَتَخْرُجُ بَرَكَتُهَا 436
لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ..... 745
لَيْتَ شَعْرِي عَنِ الْأَبْدَالِ هَلْ مَرَّتْ بِهِمُ الرِّكَابُ أَمْ لَا؟..... 424
مَا أَتَاكَ عَنِ اللهِ وَرَسُولِهِ وَأَصْحَابِهِ فَضَعْهُ عَلَى رَأْسِكَ وَعَيْنَيْكَ، وَمَا أَتَاكَ..... 745
مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ وَلِيٍّ جَاهِلٍ وَلَوِ اتَّخَذَهُ لَعَلَّمَهُ 19
مَا جَازَ أَنْ يَكُونَ مُعْجِزَةً لِنَبِيٍّ جَازَ أَنْ يَكُونَ كَرَامَةً لِوَلِيٍّ لَا فَارِقَ بَيْنَهُمَا إِلَّا التَّحَدِّيَ 451
مَا خَلَتِ الْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ مِنْ سَبْعَةٍ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ..... 424
مَا قَادَكَ شَيْءٌ مِثْلَ الْوَهْمِ، أَنْتَ حُرٌّ مِمَّا أَنْتَ عَنْهُ آيِسٌ وَعَبْدٌ لِمَا أَنْتَ لَهُ طَامِعٌ..... 501
مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا مَأْخُوذٌ مِنْ قَوْلِهِ وَمَرْدُودٌ عَلَيْهِ إِلَّا صَاحِبَ هٰذَا الْقَبْرِ 656
مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ، وَمَا يَدْفَعُ الْقَضَاءَ إِلَّا الدُّعَاءُ 77
مَا نَفَعَ الْقَلْبَ شَيْءٌ مِثْلَ عُزْلَةٍ يَدْخُلُ بِهَا مَيْدَانَ فِكْرَةٍ 611
مَعْرِفَةُ الْوَلِيِّ أَصْعَبُ مِنْ مَعْرِفَةِ اللهِ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى مَعْرُوفٌ بِكَمَالِهِ وَجَمَالِهِ 455
مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلاً وَافْتِقَارًا خَيْرٌ مِنْ طَاعَةٍ أَوْرَثَتْ عِزًّا وَاسْتِكْبَارًا 139
مَنْ أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ...﴾ 576
مَنِ اسْتَغْرَبَ أَنْ يُنْقِذَهُ اللهُ مِنْ شَهْوَتِهِ وَأَنْ يُخْرِجَهُ مِنْ وُجُودِ غَفْلَتِهِ..... 359
مَنْ أَفْتَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَعَنَتْهُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ 358
مَنْ فَرِحَ بِنِعْمَةِ اللهِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا تِلْكَ النِّعْمَةُ فَهُوَ مُشْرِكٌ 337
نَسْأَلُكَ الْعِصْمَةَ فِي الْحَرَكَاتِ وَالسَّكَنَاتِ 458
هٰذَا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يُخَلِّطَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ 746
وَاٰخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 808
وَالْاِسْتِدْلَالُ عَلَيْهِ مِنْ عَدَمِ الْوُصُولِ إِلَيْهِ، وَإِلَّا فَمَتَى غَابَ حَتَّى يُسْتَدَلَّ عَلَيْهِ؟..... 201
وَاللهِ مَا زَنَيْتُ إِلَّا هٰذِهِ الْمَرَّةَ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «كَذَبْتَ! إِنَّ اللهَ لَا يَفْضَحُ عَبْدَهُ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ..... 542
وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ..... 497
وَأَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى دَاوُدَ: كَذَبَ مَنِ ادَّعَى مَحَبَّتِي فَإِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي..... 507
وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةُ أَبِي لَهَبٍ، وَكَانَ أَعْتَقَهَا حِينَ بَشَّرَتْهُ بِمِيلَادِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 348
وَرُبَّمَا قَضَى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبًا فِي الْوُصُولِ 139
وَصَلَّى اللهُ تَعَالَى وَسَلَّمَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ..... 808

وَلَا تَظُنَّنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِن امْرِئٍ مُسْلِمٍ شَرًّا وَأَنْتَ تَجِدُ لَهُ فِي الْخَيْرِ مَحْمِلًا 656
وَيْحَكُمْ! أَيْنَ كَانَ يَذْهَبُ بِعُقُولِكُمْ؟ وَاللهِ إِنَّ هَذَا لَمْ يَخْرُجْ مِنْ إِلٍّ 17
يَا اَبَا يَزِيدَ! خَزَائِنُهُ مَمْلُوَّةٌ بِالْعِبَادَةِ اِنْ اَرَدْتَ الْوُصُولَ اِلَيْهِ فَعَلَيْكَ بِالذِّلَّةِ وَالْاِحْتِقَارِ 628
يَا حَيُّ حِينَ لَا حَيَّ! وَيَا حَيُّ مُحْيِيَ الْمَوْتٰى! وَيَا حَيُّ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ! 712
يَا صَاحِبَ الْخَيْرِ هَلُمَّ وَيَا صَاحِبَ الشَّرِّ أَقْصِرْ 101
يَا فُلَانُ! اَلرَّجُلُ الْكَبِيرُ يَمْلَأُ الْكَوْنَ لَوْ دُعِيَ الْقُطْبُ مِنْ جُحْرٍ لَأَجَابَ 438
يَا لَيْتَنِي لَمْ أَشْتَغِلْ بِعِلْمِ الْكَلَامِ، لَقَدِ اخْتَبَرْتُ الطُّرُقَ الْكَلَامِيَّةَ وَالْمَنَاهِجَ الْفَلْسَفِيَّةَ 747
يَا مُوسٰى! اِنَّ هٰذَا الْعَبْدَ لَا يُكَلِّمُنِى مُنْذُ سِتَّةِ اَيَّامٍ لِاَنَّهُ كَانَ يَسْأَلُ مِنِّى اَنْ اَغْفِرَ لِجَمِيعِ الْمُذْنِبِينَ ... 727

Arapça Beyitler

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ يُسْتَطَبُّ بِهِ 325

لَوْ جَاءَ مِنْ فَيْضِ رُوحِ الْقُدْسِ مِنْ مَدَدٍ 13

لَوْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ اٰيَاتٌ مُبَيِّنَةٌ 16

مُرِيدِي إِذَا مَا كَانَ شَرْقًا وَمَغْرِبًا 167

نِهَايَةُ اِقْدَامِ الْعُقُولِ عِقَالٌ 748

هُمُ الرِّجَالُ وَغَبْنٌ أَنْ يُقَالَ لِمَنْ 753

وَأَحْسَنُ شَيْءٍ فِي النَّوَائِبِ أَنَّهَا 530

وَإِذَا خَفِيتُ عَلَى الْغَبِيِّ فَعَاذِرٌ 244

وَاَرْوَاحُنَا فِي وَحْشَةٍ مِنْ جُسُومِنَا 748

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ 750

وَلَمْ نَسْتَفِدْ مِنْ بَحْثِنَا طُولَ عُمْرِنَا 748

وَمَا انْتِفَاعُ أَخِي الدُّنْيَا بِمُقْلَتِهِ 752

وَمَعَاصِي اللهِ سَمَاجَتُها 139

يَا رَسُولَ اللهِ سَلَامٌ عَلَيْكَ 135

يَا صَاحِبَ الْبَغْيِ إِنَّ الْبَغْيَ مَصْرَعَةٌ 77

اِجْعَلْ لِرَبِّكَ كُلَّ عِزِّكَ يَسْتَقِرَّ وَيَثْبُتَ 497

إِذَا كَانَ هٰذَا كَافِرًا جَاءَ ذَمُّهُ 349

أَفَلَتْ شُمُوسُ الْأَوَّلِينَ وَشَمْسُنَا 433

أَقْدَامُ أَهْلِ نَظَرٍ مِنْ خَزَفٍ 743

أَقَمْتَ زَمَانًا وَالْعُيُونُ قَرِيرَةٌ 70

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ 174-178

أَمْسَيْتُ كُرْدِيًّا وَاَصْبَحْتُ عَرَبِيًّا 12

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا 638

إِنَّ حُزْنًا فِي سَاعَةِ الْمَوْتِ أَضْعَا 337

تَأَمَّلْ بِعَيْنِ الْحَقِّ إِنْ كُنْتَ نَاظِرًا 247

تَرَكتُ لِلنَّاسِ دُنْيَاهُمْ وَدِينَهُمُ 773

تَرَكْتُ لِلنَّاسِ مَا تَهْوَى نُفُوسُهُمُ 773

تَوَسَّلْ بِنَا فِي كُلِّ هَوْلٍ وَشِدَّةٍ 63

تَوَكَّلْ عَلَى الرَّحْمٰنِ وَاحْتَمِلِ الرَّدٰى 53

حَقِيقَةُ الْحَقِّ مُسْتَنِيرٌ 195

حَمِدْتُ اللهَ حِينَ هَدٰى فُؤَادِي 769

سَأَصْبِرُ حَتّٰى يَعْجِزَ الصَّبْرُ عَنْ صَبْرِي 806

عَجِبْتُ لِمَنْ يَبْغِي عَلَيْكَ شَهَادَةً 201

عَيْنٌ أَصَابَتْكَ إِنَّ الْعَيْنَ صَائِبَةٌ 95

فَقَدْنَاهُ لَمَّا تَمَّ وَاخْتَمَّ بِالْعُلٰى 94

فَلَمْ أَرَ إِلَّا وَاضِعًا كَفَّ حَائِرٍ 746

فَيَنْسَوْنَ النَّعِيمَ اِذَا رَاَوْهُ 126

كَذَاكَ تَرْكُ الْمَقَامَاتِ هُنَا وَهُنَا 773

كَمْ رَمَتْنِي بِأَسْهُمٍ صَائِبَاتٍ 582

لَقَدْ طُفْتُ فِي تِلْكَ الْمَعَاهِدِ كُلِّهَا 746-199

Farsça Beyitler

غُلَامِ هِمَّتِ آنَمْ كِه زِيرِ چَرْخِ كَبُودْ 343
قَضَا كِشْتِي آنْجَا كِه خَواهَدْ بَرَدْ 59
كَرْدَه يِ تَأْوِيلْ حَرْفِ بِكْرْ رَا 679
كِشْتِئ بِي لَنْگَرْ آمَدْ مَرْدِ شَرْ 198
كُنْجِ اَمَانْ نِيسْتْ دَرِينْ خَاكْدَانْ 93
گَرْ رَنجْ پِيشْتْ آيَدْ وَگَرْ رَاحَتْ اَىْ حَكِيمْ 51
گَرْ شَاهْ رَا خَزَانَهْ نِهَادَنْ بُوَدْ هَوَسْ 343
گَرْ گِرَانْ و گَرْ شِتَابَنْدَه بُوَدْ 359
مَالْ چُونْ آبْ اَسْتْ تَا بَاشَدْ رَوَانْ 85
مَانْدَه دَرْ تَنْگْنَاى اِينْ مَجْلِسْ 316
مَحْوْ مِى بَايَدْ نَه نَحْوْ اِينْجَا بِدَانْ 71
مُرْدَنِ تَنْ دَرْ رِيَاضَتْ زَنْدِكِيسْتْ 138
مَنْ بَه سَرْمَنْزِلِ عَنْقَا نَه بَخُودْ بُرْدَمْ رَاهْ 200
نَيْنْدَارِى كِه بَدْ گُو رَفْتْ و جَانْ بُرْدْ 297
نَقْدِ عُمْرَشْ زِ فِكْرَتِ مَعْوَجْ 344
نَهْ بِگُفْتَسْتْ آنْ سِرَاجِ اُمَّتَانْ 320
هَرْ گَنْجِ سَعَادَتْ كِه خُدَا دَادْ بَحَافِظْ 138
وَاللّٰهُ يَدْعُو اٰمَدَه اَزَادِى زِنْدَانِيَانْ 105
وَهْمْ اُفْتَدْ دَرْ خَطَا وُ دَرْ غَلَطْ 197
اَنْدَرِينْ رَهْ مِي تَرَاشْ ومِي خَرَاشْ 374
اَىْ بَرَادَرْ صَبْرْ كُنْ بَرْ دَرْدِ نِيشْ 319
اِينْ دَرَازْ و كُوتَهِي مَرْ جِسْمْ رَاسْتْ 464
اِينْ رِيَاضَتْهَايِ دَرْوِيشَانْ چَرَاسْتْ 138
بَدَرْيَا دُرِّ مَنَافِعِ بِي شُمَارَسْتْ 65
بَرْ هَوَا تَأْوِيلِ قُرْآنْ مِيكُنِى 679
بِنْگَرْ بَآنْكِه رُوى زَمِينْ فَصْلِ نَوْبَهَارْ 84
تَنْگْتَرْ آمَدْ خَيَالَاتْ اَزْ عَدَمْ 693
تُو پِيشْ اَزْ عُقُوبَتْ دَرِ عَفْوْ كُوبْ 54
تَوَانْگَرِى كَشَدَتْ سُوى عُجْبْ و نَخْوَتْ و نَازْ ... 86
جَمَالِ يَارْ نَدَارَدْ نِقَابْ و پَرْدَه وَلِى 126
چَرَا زِ غَيْرْ شِكَايَتْ كُنَمْ كِه هَمْچُوحُبَابْ 299
چه خُوشْ گُفْتْ بَا كُودَكْ آمُوزگَارْ 269
چُونْ بَبَاطِنْ بِنْگَرِى دَعْوَى كُجَاسْتْ 156
چُونْ خُدَا مَرْ جِسْمْ رَا تَبْدِيلْ كَرْدْ 464
چُونْ گِرِفْتِى پِيرَهَنْ تَسْلِيمْ شَوْ 55
حَدِيثِ مُدَّعِيَانْ وخَيَالِ هَمْكَارَانْ 156
دَرْ پَنَاهِ شِيرْ كَمْ نَايَدْ كَبَابْ 55
رَعِيَّتْ چُو بِيخَنْدْ و سُلْطَانْ دَرَخْتْ 79
زِ خُودْ بِهْتَرِى جُوئ وفُرْصَتْ شُمَارْ 374
زَهِى كَلَامِ تُو مَحْضِ هِدَايَتْ و حِكْمَتْ 330
سُودِ دَرْيَا نِيكْ بُودِى گَرْ نَبُودِى بِيمِ مَوْجْ 66
طَالِبِ لَعْلْ وگُهَرْ نِيسْتْ وَگَرْنَه خُورْشِيدْ 359
عَاشِقْ كِه شُدْ كِه يَارْ بَحَالَشْ نَظَرْ نَكَرْدْ 359
عَجْزْ و قُدْرَتْ كِه هَرْ دُو ضِدَّانَنْدْ 194

Mevzûlar

- A -

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın rüyâsında Ebû Leheb'i cehennemde nasıl gördüğü 347-348
Abbâsî halîfesi Me'mûn'un İmâm Ali Rızâ'dan yaptığı nakil..... 228
Abdesti güzel alanın rüyâsının doğru çıkacağı 484
Abdullâh ibni Hatal müşriğini Mekke Fethi günü kim öldürdü..... 60
Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 472
Abdullâh ibni Ömer Hazretleri'nin imtihanını kazanan çobanın kıssası..... 376
Abdullâh ibni Sa'd'ı, Osman *(Radıyallâhu Anh)* öldürülmekten nasıl kurtardı 61
Abdullâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti... 472
Abdullâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)*ın ihtilaftan kurtulup iman ettiği.....679, 684-685
Abdullâh ibni Selâm'ın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ilk gördüğü zamanki sözü 16
Abdullâh ibni Zübeyr'e Haccâc-ı Zâlim'in iftirâsı.....488-489
Abdullâh ibni Zübeyr'i, Haccâc'ın şehit etmesi 581
Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf..... 467
Abdülkādir Geylânî *(Kuddise Sirruhû)* nazarında bütün dünyanın zerre gibi olduğu 438
Abdülkādir Geylânî Hazretleri'nin kendisi ile tevessül hakkında beyitleri 63
Abdülkādir Geylânî Hazretleri'nin makamının zamanındaki bütün velilerden üstün olduğu.....432-433
Abdülkādir Geylânî Hazretleri'nin tasarrufu 167
Abdülkādir Geylânî'de iki türlü kerâmet toplanmıştır 397
Abdülkerîm el-Cîlî *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir.....231, 234
Acelecilik insanın tabiatına yerleştirilmiştir 110, 288-289
Acem imparatorluğunun Müslümanların eline geçeceği önceden bildirilmişti 214
Acem kıssalarını Kur'ân-ı Kerîm'e karşı getiren müşrik 15
Acemlere Rumların on yıl içinde gâlip olacağının Kur'ân-ı Kerîm'de zikri..... 213
"Acımak" velilerin sıfatlarındandır 21
Aç kalmak Ebdâl'in sıfatlarındandır..... 410
"Açlıktan erime"nin velilerin vasıflarından olduğu 386
Adâletle hükmetmenin Allâh'ın sevgisine alâmet olduğu 618
Adâlette kurtuluş vardır..... 672
"Adam" tâbirinin velîlerden başkasına kullanılması zarardır 753
Âdem *(Aleyhisselâm)* ile Nûh *(Aleyhisselâm)* arasında on asır olduğu..... 544
Âdem *(Aleyhisselâm)* ve sonra gelenlerin kıblesi Ka'be-i Muazzama idi..... 606
Âdem *(Aleyhisselâm)* zamanında bütün insanların İslâm üzere olduğu 544
Âdem *(Aleyhisselâm)*dan Nûh *Aleyhisselâm)*a kadar insanlar hak din üzere tek ümmet idi 26, 36, 37
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın anne babasının olmadığı.....510-511
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın beş velî evlâdının isimleri 25
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cuma günü yaratılması 349
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üç yüz velinin daima bulunduğu 420
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden kıyâmete kadar gelecek zürriyetinin çıkarıldığı "Kālû belâ" hâdisesi 696-697

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın topraktan yaratıldığı 511
Âdetleri değiştiren peygamberlere ve âlimlere mutlaka itiraz edildiği 562-563
"Affedicilik" velilerin sıfatlarındandır..... 422
Affetmeyi esas almanın gereği..... 216
Ağaçlar ve hayvanlar bile kötü biri ölünce rahat eder..... 762
"Ağlamak" Ebdâl'in sıfatlarındandır..... 436
Âhiret hayatı ile dünyâ hayatının farkları 103-105
Âhiret muhâsebesinde kimseye zulüm yapılmayacağı 279-281
Âhiret muhasebesinden iman edenler korkarlar..... 292
Ahiret sevgisi dünyâya buğz etmek ile artar..... 427
Âhiret ve dünyâ hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tarifi 91
Âhiret ve dünyânın iki kuma gibi olduğu..320
Âhirete rağbet etmenin velilerin alameti olduğu..... 385
Âhireti ihmal edenler büyük azaba çarptırılacaktır 88
Âhireti kazanmaya teşvik eden hadîs-i şerîfler 97-98
Âhireti satıp dünyayı alanlar büyük hüsrana uğrayacaklar.....267-269
Âhireti terk edip dünyanın peşine düşenlerin hüsranı 230
Âhirette arşın gölgesinde gölgelenecek kimse..... 390
Âhirette peygamberlerin ümmetlerinin derdine düşeceği..... 394
Âhirette pişmanlığın fayda vermeyeceği .. 92
Âhirette ve dünyâda velilerin nelerle müjdelendiği.....465-469
Âhiretteki sonsuz hayata nispetle dünya hayatının çok az olduğu 258-260
"Âhiyâ, Şerâhiyâ" zikrinin mânâsı ve fazileti..... 60
Ahlâk güzelliği velilerin sıfatlarındandır 426
Ahlâk ilimlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilişi..... 216
Ahlâkın ve rızıkların ezelde taksim edildiği..... 617, 785
Ahmaklar olmasa yeryüzü harap olur 436
Ahmed (Fâraklît), Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İncil'deki ismidir..... 212
Ahmed el-Bedevî *(Kuddise Sirruhû)*nun kerâmeti..... 438
Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*ın sıddîk olduğu..... 437
Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)* vefat etmeden yanlış itikatların yazıldığı bir kâğıdın yastığının altına sokuşturulduğu.. 646
Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)*ın Ebdâl hadislerini kabul ettiği 411
"Ahyâr" diye anılan veliler Irâklı'dır 424
"Ahyâr" diye anılan velilerin vasıfları..... 428
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın fazileti..... 472
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e "Mahşerde âilenizi hatırlayacak mısınız?" şeklindeki suâli... 266-267
Akabe bîatlerinde bulunan Es'ad ibni Zürâre *(Radıyallâhu Anh)*.....599-600
Akıl sahiplerine dünyânın fâniliği hakkında nasihat 88
Akıl ve mantığın dini anlamaya yardımcı olduğu..... 744
Akıl ve mantıkla Allâh-u Te'âlâ'nın bulunamayacağı 742-743
Akıl yeterli delil olsaydı peygamberler gönderilmezdi.....740-741
Akıl, hayrı ve şerri birbirinden ayıracak melekeye sahiptir 194
Akılla Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatları hakkında gerçeğe ulaşılamaz 199
Akılların hakkı bulmak hususunda bağlanıp kaldığı..... 748
Akıllarıyla hareket edenlerden ilim alanlar helâk olmuştur 745-746
Akıllı adam kıymetini bilmeyene düşerse zayi olur 245
Akıllı insanın vasfı 54

Akıllı kişi nefsini muhâsebe eder ve ölümden sonrası için çalışır 701
Akla uymayan şeyler Kur'ân'da, hadiste geçse de inanmayanlara reddiyeler 735-748
Aklı kullanma emrini nasıl anlamak gerektiği 735-748
Aklı ve kıyası vahyin önüne geçirenlerin dinden çıktığı 743-745
Aklın doğruyu bulmakta yeterli huccet olmadığı 740-743
Aklın insanlara hüküm tesbiti için değil vahyi anlamak için verildiği 735-748
Aklın ötesinde olan peygamberlik ve velilik ilimleri 693
Aklın, hakîkati bulmak için tam bir yöneliş içinde bulunması gerektiği 768
"Aklını kullanmak" velilerin sıfatlarındandır 426
Akraba ile ilişkiyi kesmek için yapılan duanın kabul garantisi yoktur 628
"Aktâb" diye anılan velilerin vasıfları 411
Alâüddîn Keykûbât'ın Osman Gâzî'ye devlet kurma izni vermesi 44
Âlemin tamamının mânevî tecellîlere mazhar olduğu 752-753
Âlemlere rahmet olarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişi 339
Alın yazısı kulu yapacaklarına zorlayıcı değildir 254-256
Alın yazısı ve kaderi inkâr edenin Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatını inkâr ettiği . 721
Alışkanlıkları aşıp âhirete yönelmeyen âhireti hakkıyla bilemez 316
Ali *(Radıyallâhu Anh)* hakkında bazı sahabenin ileri geri konuşması üzerine Ğadîr-i humm'da îrâd edilen hutbe 469-471
Ali *(Radıyallâhu Anh)* hakkında Şîa'nın ilk halife olduğu görüşüne reddiye 471
Ali *(Radıyallâhu Anh)* tâbi olunması emredilen râşid halîfelerdendir 32
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı hatırlamanın ibadet olduğu 445
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı, Şî'anın peygamberlerden üstün gördüğü 395
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın bu ümmetin ihtilafını konu eden Yahûdî'ye cevabı 33-34
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf 467
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Arap lügatlerini bilmesine teaccübü 20
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın faziletleri 431, 473
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın faziletlerini bildiren hadîs-i şerîfler 469
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın satranç hususundaki görüşü 175
Ali el-Havvâs Hazretleri'nin "Kutupluk makamı" ile ilgili beyanları 429-430
Ali el-Kārî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü . 652
Âl-i İmrân sûresi okuyarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teheccüd kıldığı 369
Ali Râmîtenî *(Kuddise Sirruhû)*nun kerâmeti 439
Âlim olup da ehlullâhın sözlerini reddedenlere cevaplar 361
Âlimler olmasa insanlar hayvanlar gibi olur 436
Âlimlerden biri evden çıkarken hangi âyeti eline yazardı 370
Âlimlerden birinin sözleri arasında ihtilâf olursa şeriata uygun olanı alınır 649
Âlimlere buğz eden fırkaya reddiye 32
Âlimlere danışmanın emredildiği 448
Âlimlere sıradan insanlar düşman olur .. 228
Âlimlere tâbî olmak Allâh'a tâbî olmanın ta kendisidir 195
Âlimleri dinlemeyenler kendilerine yazık ederler 248
Âlimlerin Allâh-u Te'âlâ'dan hakkıyla korkma sıfatı 407
Âlimlerin vaaz etmekten maksadı ne olmalıdır 533
Âlimlerin velî zatlar olduğu 387
Âlimlerin, Benîisrâîlin peygamberleri gibi olduğu 324

Allâh dostları ile oturmanın faydaları 384
Allâh dostlarına âhirette mahzunluk ve korku hâlinin olmayacağı 381
Allâh dostlarına düşman olana Allâh-u Te'âlâ harp açar 168
Allâh dostlarından "Üçler", "Yediler", "Kırklar" gibi özel isimlerle anılan zâtlar bulunduğunu beyân eden hadîs-i şerîf ve rivâyetler 413-428
Allâh dostlarını ve hallerini reddedenlere cevaplar 360
Allâh dostlarının açıkladıkları delilleri tekzip edenlerin mahrum olacağı 230
Allâh dostlarının dünyaya değer vermedikleri 385
Allâh dostlarının görülmesi ile Allâh-u Te'âlâ'nın hatırlandığı 457
Allâh dostlarının güzel vasıfları 382-394, 452-464
Allâh dostlarının kerametleri vefat etseler de devam eder 166
Allâh dostlarının ruhlarının tasarrufu ve rûhâniyetinden himmet istemenin delilleri 61-63
Allâh dostlarının sohbetlerinde bulunmanın imanı güçlendirdiği 717
Allâh dostlarının tasarruf sahibi olmasının izahı ve delilleri 163-170
Allâh dostu olma vasfını kazandıracak sebepler 399-405
Allâh için amel etmenin fazileti 390
Allâh için birbirini sevmenin, bir araya gelmenin, ikrâmın ve ziyâretin faziletlerini beyan eden rivayetler 388-393
Allâh için kızmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 434
Allâh için olmayan dostlukların kötü neticesi 567
Allâh sevgili olduğu için her yaptığı işi sevgili görmek 790
Allâh sevgisinden daha büyük lezzet yoktur 427
Allâh sevgisinin günahlardan koruduğu 459
Allâh sevgisiyle sâlih amel işleyenin kıyâmet günündeki hâli 366
"Allâh, hiçbir câhili velî edinmez" sözünün îzâhı 19
Allâh'a güvenene, kimsenin hîlesi zarar veremez 777-778
"Allâh'a iman ettim" demek iman alâmetidir, ama iman bundan ibaret değildir 664
Allâh'a karşı samimi olmayanların kötü halleri 21-22
Allâh'a mekân isnâd edenlerin ve sıfatlarını inkâr edenlerin felâh bulmayacağı 516
Allâh'ı bilip de isyan edene Allâh'ı bilmeyen musallat edilir 601
Allâh'ı hatırlatan kimseler en hayırlı kullardır 443-444
"Allâh'ın boyası" tâbirinin tasavvufî mânâsı 402
Allâh'ın canları alması ile Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın alması arasındaki fark 442
"Allâh'ın fazlı"nın mânâları 338
"Allâh'ın günleri" tâbirinin îzâhı 754-755
Allâh'ın kelimelerini kimsenin değiştiremeyeceği 491-492
"Allâh'ın kulları" tâbiri birtakım husûsî velîlere işaret eder 166
Allâh'ın rızâsının bütün cennet nîmetlerinden üstün olduğu 491
Allâh'ın zor zamanda imdâdına yetişeceği kimseler 666
Allâh'tan gayrına ibâdeti nehyeden âyetin tefsîri 774-776
Allâh'tan gayrına ümîd bağlayanı Allah-u Te'âlâ'nın nasıl perişan edeceği 778-781
Allâh'tan gayrına yönelmenin gizli şirk sayılması 771-773
Allâh-u Te'âlâ âleme nazar etmek dilediğinde evvelâ Ğavs'a tecellî eder 441
Allâh-u Te'âlâ bir kulunu sevince kullarına nasıl sevdirir 403

Allâh-u Te'âlâ dostlarını kıskandığı için herkese tanıtmaz 32-33
Allâh-u Te'âlâ hakkında yokluk düşünülmemesi 511
Allâh-u Te'âlâ hakkındaki ilimlere akıl ile ulaşılamayacağı 199
Allâh-u Te'âlâ herkesin hidayetini niçin dilemedi 37
Allâh-u Te'âlâ kullarını ancak onlara merhamet etmek için yaratmıştır 299
Allâh-u Te'âlâ kullarını yaptıkları işlere cebredici değildir 253
Allâh-u Te'âlâ mümin kuluyla rüyâda konuşur 488
Allâh-u Te'âlâ Nebîlere ve velîlere hidâyet vasfı vermiştir 195
Allâh-u Te'âlâ olmamış şeyleri bile en ince ayrıntısına kadar bilir 254-256
Allâh-u Te'âlâ şerîat hükümlerini kulların menfaati için vaz etmiştir 251-253
Allâh-u Te'âlâ velîlerine düşman olanlara harp açar 168
Allâh-u Te'âlâ, nur perdesini açacak olsa her şey yanar 772
Allâh-u Te'âlâ'nın ilk başta yarattığı gibi sonradan da dirilteceği 184-187
Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlığın nasıl kazanılacağı 448-449
Allâh-u Te'âlâ'dan başka her şeyden kurtulmak gerektiği 343
Allâh-u Te'âlâ'dan başka her şeyin bâtıl olduğu 174, 178
Allâh-u Te'âlâ'dan başka zararları açacak ve hayır verecek kimse olmadığı 783-788, 791-792
Allâh-u Te'âlâ'dan hayâ etmeyi kazandıran murâkabe hâli 376
Allâh-u Te'âlâ'dan meşgul eden her şey dünyalık sayılır 93
Allâh-u Te'âlâ'dan utanmayanın kötü hâli 376
Allâh-u Te'âlâ'nın "Ben onun gözü, kulağı olurum" buyurduğu kullar 167-168
Allâh-u Te'âlâ'nın "Ğaniyy" sıfatının izahı 510-511
Allâh-u Te'âlâ'nın "Hakk" sıfat-ı şerîfesi hakkında mâlûmât 173-174
Allâh-u Te'âlâ'nın "Selâm" ism-i şerîfinin mânâları 102
Allâh-u Te'âlâ'nın "Vefat ettirme" sıfatının kâfirlere özellikle hatırlatılmasının gerektiği 765
Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerine bakma emri 749-751
Allâh-u Te'âlâ'nın bazı evliyâullâhın sözlerini boşa çıkarmaması 416
Allâh-u Te'âlâ'nın bir insana dünyâlık vermesinin onu sevdiğine delâlet etmemesi 617
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün işlerin yöneticisi olduğu 163
Allâh-u Te'âlâ'nın cennet ehline rızâsını helâl ettiği an 491
Allâh-u Te'âlâ'nın cennete dâveti hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterdiği rüyâ 97-99
Allâh-u Te'âlâ'nın cennette görüleceğine delâlet eden hadîs-i şerîfler 119-126
Allâh-u Te'âlâ'nın cömertliği ve iyiliği 779-780
Allâh-u Te'âlâ'nın çok kıskanç olmasının mânâsı 156
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğini dilemek insanı Ebdâl'den yapar 436
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğini saptırmasının izahı 639-641
Allâh-u Te'âlâ'nın dost edindiği alçak olmaz, düşman edindiği aziz olmaz 497
Allâh-u Te'âlâ'nın emrinden ağırlanmanın küfür alâmeti olduğu 7
Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği amel duadır 77
Allâh-u Te'âlâ'nın evlâda hiçbir ihtiyacı olmadığı 509-513
Allâh-u Te'âlâ'nın evliyâullâhı koruyacağı 460

Allâh-u Te'âlâ'nın ezelde her şeyi bilmesi kulu yapacaklarına zorlayıcı değildir..254-256
Allâh-u Te'âlâ'nın Firavun ve hânedânının tüm yiyeceklerini taşa çevirdiği..... 616
Allâh-u Te'âlâ'nın gazabının en büyük sebebinin kâfirlik olduğu..... 734
Allâh-u Te'âlâ'nın gördüğünü bile bile günah işleyen kişiye yönelen kınama hitâbı..... 376
Allâh-u Te'âlâ'nın hakkı sâbit kılıp bâtılı mahvettiği.....576-577
Allâh-u Te'âlâ'nın hakkında tefekkür edilemeyeceği..... 750
Allâh-u Te'âlâ'nın haram etmesi ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram etmesi arasında fark yoktur.....799-800, 802
Allâh-u Te'âlâ'nın her an bizi gördüğünü bilmek gerektiği..... 372
Allâh-u Te'âlâ'nın her şeye ve her amele şâhit olduğu... 368-373, 374-375, 378-379
Allâh-u Te'âlâ'nın her şeyi ezelde vukuundan önce bildiği.....695-700, 718-723, 732-734
Allâh-u Te'âlâ'nın her şeyin mâliki olduğu 313-314
Allâh-u Te'âlâ'nın herkesin imanını dilememesinin mânâsı.....718-724
Allâh-u Te'âlâ'nın hiç kimseye muhtaç olmadığı 101
Allâh-u Te'âlâ'nın hüküm verenlerin en hayırlısı olmasının îzâhı..... 806
Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatıyla kaderin sırrı arasındaki irtibat.....254-256
Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin her zerreyi ihâtası.....374-375
Allâh-u Te'âlâ'nın iman edip sâlih amel işleyenlere dünyâ hâkimiyeti vaadi.....213-214
Allâh-u Te'âlâ'nın iman etmek isteyen kalbi asla kâfirliğe mecbur etmeyeceği.....546-547
Allâh-u Te'âlâ'nın imtihana mebnî olarak istemediği şeyleri zorla yaratmadığı..... 720
Allâh-u Te'âlâ'nın insanları ilk günahında cezalandırmadığı 542
Allâh-u Te'âlâ'nın insanların hidayeti için tüm sebepleri yarattığı..... 250
Allâh-u Te'âlâ'nın irâdesi ve rızâsı hakkında âyet-i kerîmeler.....729-731
Allâh-u Te'âlâ'nın İsrâîloğullarına evlerini Ka'be'ye doğru yapmalarını emretmesi..... 606
Allâh-u Te'âlâ'nın kelimelerini değiştirecek hiçbir şeyin olmadığı.....488-489
Allâh-u Te'âlâ'nın keremine kimsenin mâni olamayacağı 12
Allâh-u Te'âlâ'nın kimseye zulmetmeyeceği.....249-253, 279-281
Allâh-u Te'âlâ'nın kişi ile kalbi arasına girdiği..... 640
Allâh-u Te'âlâ'nın kudreti kimlerin îman etmesine tealluk etmez 179-180
Allâh-u Te'âlâ'nın kulların fiillerinin de yaratıcısı olduğu 723-724
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını cennete dâveti 97
Allâh-u Te'âlâ'nın kulunu sevip sevmediği ne ile belli olur 617
Allâh-u Te'âlâ'nın lütfu, fazlı ve rahmetinin mânâları 353
Allâh-u Te'âlâ'nın mahşerde müminlere rızâ ile tecellîsi..... 143
Allâh-u Te'âlâ'nın mükâfat ve azap bakımından vaatlerinin hak olduğu 313-315
Allâh-u Te'âlâ'nın Müslümanların görüşüne itibar ettiği 350
Allâh-u Te'âlâ'nın nûru bir kalpte bulunursa muhakkak yüze de aksetmesi... 445
Allâh-u Te'âlâ'nın nûru ile bakan kullar. 169
Allâh-u Te'âlâ'nın öldüren ve dirilten olduğu..... 318
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin gazabını geçtiği 36, 760-761, 785-786
Allâh-u Te'âlâ'nın rasullerine ve müminlere yardım vaad etmesi..... 494
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i terbiye edip yetiştirdiği 20
Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği kullarının O'nu hatırlatma özellikleri.....448-449

Allâh-u Te'âlâ'nın sevgisini hak eden kullar 388, 389-390
Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarını tanımak zanna göre değil basîret üzere olmalıdır ... 197
Allâh-u Te'âlâ'nın şefaatçilerin şefaatini kabul etmesi ziyade bir nîmettir 124
Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîlerinin bereketleri her şeye ulaşmıştır 797
Allâh-u Te'âlâ'nın tek hidâyet edici olması hasebiyle yoluna uyulmayı hak ettiği .. 188-193
Allâh-u Te'âlâ'nın Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallâhu Anh)*a ikrâmı 341
Allâh-u Te'âlâ'nın Vâcibü'l -Vücûd oluşunun îzâhı 101
Allâh-u Te'âlâ'nın varlığı hakkında Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*ın açıkladığı delil 59
Allâh-u Te'âlâ'nın varlığı ile ilgili vesveseye düşen ne okumalıdır 689
Allâh-u Te'âlâ'nın varlığına delil arayanın hâline teaccüb 201
Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı takvâ ve ihsan sıfatında olanlarla beraberdir 427
Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ı ilim ile idrâk edilemez 177
Allâh-u Te'âlâ'nın zulümden münezzeh olmasının izahı 102
Allâh-u Te'âlâ'nın, birinin kâfir olacağını bilmesi cebr anlamında değildir 694-700, 718-723, 732-734
Allâh-u Te'âlâ'nın, imanını istemediği kimselerin iman edememesinin izahı 694-700, 718-723, 732-734
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendisine âit bâzı fiilleri kullarına isnâd etmesinin mânâsı 170
Allâh-u Te'âlâ'nın, ölürken selâm gönderdiği kimseler 479
Allâh-u Te'âlâ'nın, velîlerinin gözü kulağı olması 422
Allâh-u Te'âlâ'ya en sevimli amel farzlar olduğu 460
Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâ edenlerin felâh bulmayacağı 515
Allâh-u Te'âlâ'ya kâfirlerin nasıl iftirâ ettikleri 356-357
Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşmayı inkâr edenlerin hüsrana uğrayacakları 257, 270
Allâh-u Te'âlâ'ya kimse bir şeyi vâcip kılamaz 298-299, 760-761
Allâh-u Te'âlâ'ya kulunu sevdiren ameller 168
Allâh-u Te'âlâ'ya ortak ve çocuk isnâd edenin en büyük zâlim olduğu 14
Allâh-u Te'âlâ'ya sadâkat kurtuluşa vesile olan üç haslettendir 18
Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül edenin sebeplere vasıtasız ulaşacağı 595
Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül sâhibi olmak için faydalanılacak üç âyet-i kerîme 788
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmanın tek yolu mürşide teslimiyettir 201
Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlığından dolayı imrenilen kimseler 393
Allâh-u Te'âlâ'yı cennette görecek kimselerin sıfatları 117-118
Allâh-u Te'âlâ'yı gören cennet ehlinin başka bir şeye iltifat etmeyeceği 125
Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi ibadet etmek "İhsân" sıfatıdır 118
Allâh-u Te'âlâ'yı hatırlatan veliler 383
Allâh-u Te'âlâ'yı sevdiğini iddia edip de gecenin tümünü uyuyanın yalancılığı .507-508
Allâh-u Te'âlâ'yı tanıma hakkında ilim öğrenmeyenler kınanmıştır 199
Allâh-u Te'âlâ'yı tanıma hususunda delil arama noktasında insanların kısımları 201
Altın ve ipek kullanımının erkeklere haram olduğunu inkâr eden ilahiyatçıların bulunduğu 803
Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî'yi tekfir edenler hakkında şedîd reddiyeleri 656
Amel defteri alınırken kimsenin kimseyi tanımayacağı 267

Amel defterlerini sağ tarafından ve önlerinden alacak kimseler 467
Amel defterlerinin mahşerde şahitlik edeceği 278
Amel ve ilim benlikle birlikte fayda vermez 71
Ameli âhireti hatırlatan kimseler en hayırlı meclis arkadaşlarıdır 444
Ameli Allâh-u Te'âlâ için olan kimsenin alâmetinin ne olduğu 537
Amel-i sâlih duânın kabûlü için şarttır ... 111
Amel-i sâlih işleyenin hamdetmesi gerektiği 719
Amel-i sâlihi Allâh ancak sevdiği kula nasîb eder 785
Amelin cennete veya cehenneme gitmedeki büyük etkisi 696-700
Ameller zerre kadar da olsa karşılıksız kalmayacağı 379
Amelleri ne niyetle yaptığımızı Allâh-u Te'âlâ'nın bilmesi 371
Amellerin en üstünü Allâh için sevmek, Allâh için kızmaktır 389
Amellerin hakikatinin âhirette ortaya çıkacağı 80
Amellerin mesuliyeti işleyenlere mahsustur 236, 238
Amellerin vakitlerle münâsebeti 346
Amellerini güzel yapanlara cennet vaad edilmiştir 118, 120
Amellerle ilgili ilimlerin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilişi 216
"Âmîn" kelimesinin mânâsı ve "Âmîn" ile duâ bitirmenin önemi 624-626
Ammâr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 473
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mal kazanmaya teşviki 93
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın Müseyleme'yi rezil eden sözleri 17
Amr ibni Lühayy Arapları puta taptırmaya nasıl başladı 26
Ana babaya iyilikle davranmayı Allâh-u Te'âlâ'nın emretmesi 683
Anne babanın çocuklarının inancı üzerindeki etkisi 30
Anne ve babaya isyânın cezâsının dünyâda verildiği 75
Anne-babaya şirk ve mâsiyet hususunda itaat yoktur 563-564
Annelere isyanın haram kılındığı 577
Annesine yaptığı iyilik sebebiyle Hızır *(Aleyhisselâm)*ı gören veli 437
Annesiyle zinâ eden Yahûdîler olduğu gibi bu ümmette de olacağı 677
Aracı edinmeyi inkâr sadedinde Vehhâbîlerin okudukları âyetin îzâhı .. 775-776
Arap şairlerin Kur'ân-ı Kerîm'i duyunca hemen îman etmeleri 217
Araplar içinde ilk putu Amr ibni Lühayy dikti 26
Araplar ne zamânâ kadar tevhid üzere kaldılar 30
Araplar Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelene kadar hiçbir kavme gâlip olamamışlardır 206-207
Araplar Sâm'ın zürriyetindendir 540
"Araplara gönderildi" diyerek Yahûdîler Kur'ân'ı inkâr ettiler 679
Araplara İsmâîl *(Aleyhisselâm)*dan sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka rasûl gönderilmemiştir 276
Ârifleri, Allah Te'âlâ'nın ne şeklide kurtardığı 763
Arkadaşına eziyet etmek ayıp olarak yeter 77
Arş ve Kürsî'nin dünyadan sayılmadığı .. 94
Arş'a sığınıp inleyen dua 665
Arş'ın altında ruhları secde eden veliler . 491
Arş'ın gölgesinde bulunmak gece ibadetine bağlıdır 508
Arş'ın gölgesinde gölgelenecek kimseler 390
Âsaf ibni Berhıyâ, Belkıs'ın tahtını hangi zikirle getirdi 60

Âsaf ibni Berhıyâ'nın kerametinin Kurân-ı Kerîm'de zikredilmesi 451
Asânın ejderhaya dönüşme mûcizesi 551, 613
Ashâb-ı Kehf'in ara sıra sağa sola çevrilmesinin hikmeti 505
Ashâb-ı Kirâm'ın dîni neşretmek için çektiği çileler 586-587
Ashâb-ı Kirâm'ın faziletleri hakkında hadîs-i şerîfler 474
Ashâb-ı Kirâm'ın İncîl'de nasıl târif edildiği 506
Ashâbın yolundan ayrılanların cehennemlik olacakları 677
Âsiye vâlidemize Firavun'un ne zulümler yaptığı 588
Aslan ile imtihan olan Allâh dostu ... 373-374
Asr-ı saâdette bulunanların en hayırlı insanlar olduğu 475
Aşere-i Mübeşşere'yi bildiren hadîs-i şerîf 467
Aşere-i Mübeşşere'nin korkularının devam ettiği 382-383
Aşırıya kaçmamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 433
Âşûrâ günü Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a gâlip geldiği 670
Âşûrâ günü Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminin tevbesinin kabul edildiği 707, 710
Âşûrâ gününün ve orucunun önemi ve faziletleri 347, 711
Ataların şirk üzere bulunması çocuklara delil teşkil etmez 194
Atina kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi 45
Avcı Mehmet döneminde kaybedilen topraklar 45
Ay ışığının bitkilerin renklenmesinde etkili olduğu 356
Âyetler hakkındaki farklı tefsirlerin ihtilâf anlamına gelmediği 125
Âyetlerden bazılarını hadîs-i şerîfler tahsis etmiştir 801
Âyetlerden bazısının nesh edildiğini beyân eden âyetler 8-9
Âyetleri ancak Allâh-u Te'âlâ tebdil edebilir 8-9
Âyetleri inkâr edenlerin hüsrana uğrayacağı 692
Âyetlerin iman etmeyen ve ibretle bakmayan kimselere fayda vermeyeceği 751-753
Ayın ikiye bölünmesi 40-41
Ayın konakladığı burçların yirmi sekiz olduğu 50
Ayıpları örtmenin mükâfâtı ve açmanın cezası 789
Ayıpları örtmesini Allah Te'âlâ'dan istemenin lüzûmu 788
Ayne'l-yakîn mertebesine mürid ne zaman ulaşır 202
Aza kanaat etmenin fazileti 99
Azâb kelimesi üzerlerine hak olan kimselerin iman etmemesinin izahı 694-700
Azâbı acele isteyen kâfirlere Allâh-u Te'âlâ'nın cevabı 291-292, 755
Azâbın dünyada gelmesini gerektiren günahlar 74-75
Azâbın gelmeyeceğine dâir güven içinde olmamak gerektiği 293
Azap gece ve gündüz saatlerinde ansızın gelebilir 292-293
Azap geldiği vakit yapılan tövbenin ve iman etmenin fayda vermeyeceği 291, 293, 295-296, 645-646, 659, 667, 705
Azaptan emin olacak kimseler 390
Azaptan en ziyade kurtarıcı şey zikirdir. 400
Azgınlığı ve zulmü men eden âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler 74-79
Azgınlığın cezasının dünyada verildiği ... 75
Azgınlık yapan dağın bile paramparça olacağı 77
Azı dişi sahibi yırtıcıların yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir 802

Azrâîl *(Aleyhisselâm)*ın cennetle müjdelediği ruh 478

- B -

Babasından ve annesinden başkasına nispet edilmenin en büyük iftirâlardan olduğu 19

Babaya ve anneye isyanın cezasının dünyada verildiği 75

Bağy'in tarifi ve iyi-kötü iki kısmı 73

Bahîre'yi haram kılan müşrikler 357

Bakara sûresi okuyarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teheccüd kıldığı 369

Bakî' mezarlığı ehli ilk dirilecek kabristandır 468

Bakmak, görmek için yeterli değildir 245

Balığın Yûnus *(Aleyhisselâm)*ı yutması ile ilgili kıssa 706-710

Balıkların ölü olanlarının helâl olduğu 67

Balın her hastalığa şifa olduğu 326-327

Basîret, göz görüşünden üstündür..... 245

Basîretleri kapalı olanlara gördüğü âyetlerin fayda vermeyeceği..... 751-753

Bâtıl ameller kumar ve oyunlarla sınırlı değildir 176

Bâtıl ehlinin hiçbir zaman muvaffak olamayacağı 579

Bâtıl inançların bulunduğu yerde Allâh-u Te'âlâ'nın feyzi ve nûru bulunmaz..... 331-332

Bâtıl olan her şeyin yok olmaya mahkûm olduğu..... 577

Bâtıl yolda yürümek evliyâullâha nasip olmaz 460

Beddua etmemek velilerin sıfatlarındandır..... 426, 435

Beddua etmenin âhirette bazı haklardan mahrumiyete sebebiyet vereceği..... 621

Beddua yapmak bazı hallerde caiz olur 630-631

Bedenin eziyet görmesinin rûha rahmet olduğu..... 138

Bedenin rûha sevdirildiği..... 330

Bedenin ve rûhun istirahata muhtaç olduğu 504

Bedenin yaratılmasından maksat rûhun hidâyetidir 189-190

Bedenlerin rızkı..... 163-164, 171

Bedenlerin yorgunluğu gibi kalpler de yorulur 505

Bedir günü Allâh-u Te'âlâ'nın müşriklere mekri zuhur etmiştir 52

Bedir günü müşriklerin boğazlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'de iken haber verdiği..... 804-805

Bedir'de gelen yardım sahâbenin acınacak durumda olması sebebiyledir 628

Bedir'de müşriklerin bozguna uğrayacağını önceden bildiren âyet-i kerîme 214-215

Bedir'deki müşriklere tebliğ ulaştığı için azap geldi..... 276

Belâ ve musîbetin duâ ile geri çevrileceği 77

Belâdan kurtuluş beklentisine girmek en büyük ibâdettir 756

Belâdan sonra gelen bolluğun insanları yoldan çıkardığı 47

Belâlar kula kötü amelleri yüzünden gelir 299

Belâlar veliler hürmetine kaldırılır... 167, 414

Belâları Allâh-u Te'âlâ'dan başka kimsenin açamayacağını bilme şuuru....777-781, 783-788

Belâları günahlara keffâret yapması Allâh-u Te'âlâ'nın "Ğafûr" isminin tecellîsidir..... 789

Belâların kalkması için Ğavs'ın devreye girmesi 439

Belâların özellikle Müslümanlarının başına gelmesinin hikmeti..... 602-603

Belâların şiddetlendiği zamanda namaza sığınmanın önemi..... 607-608

Belânın en kuvvetlisi niçin peygamberler üzerine gelir?..... 805

Belânın şiddetlenmesi açılacağına delâlet eder..... 757

Belkıs'ın Müslüman olma ifadesi..... 535

Belkıs'ın tahtını Âsaf ibni Berhıyâ hangi zikirle getirdi 60, 451

Benî İsrâîl peygamberlerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210

Benî İsrâîl'in Allâh-u Te'âlâ'dan Firavun'un köleliğinden kurtarmasını istemeleri 602
Benî İsrâîl'in tüm peygamberlerinin Müslüman olduğu 536
Benlikten sıyrılmadıkça ilim ve amel fayda etmez 71
Berzah âleminde rûhânî nimetin veyâ azâbın yarısı görülecektir 762
Beşyüzler" diye bilinen velilerin üstün vasıfları 421-422
Beyazıd-ı Bistâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir 231, 234
Beyazıd-ı Bistâmî hakkında Ebu'l-Hasan el-Harkânî'nin övgü dolu sözü 245-246
Beyazıd-i Bestâmî'ye fazla ibadettense tevazulu olması hususunda uyarı 628
Beydâ mevkiinde Mehdî'ye karşı gelen ordu batırılacak 417
Beyni, şiir, kıssa ve menkıbelerle dinlendirmenin faydası 504
Beyt-i Lahm'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mîrac gecesi namaz kıldığı 349
Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabi *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 652
Bidat ehli olmamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 433
Bidat ehlinin yollarının başında o yola davet eden şeytan vardır 107
Bidat inançlardan sakınmak gerektiği 32
Bidat sahibinden dînî ilimler almamak gerektiği 198
Bidate (Ehl-i Sünnet dışı inançlara) sapmak, âyetlerin mânâlarını bilmemektendir 228
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh yolunda çektiği işkenceler 610
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*ın sîn'i başkasının şîn'inden, Allâh'a daha sevgilidir 20
Bilâl el-Havvâs *(Kuddise sirruhu)* ile Hızır *(Aleyhisselâm)*ın yolculuğu 437
Bilecik'in Osmân Gâzî tarafından feth edilmesi 44
Bilmediğine düşman olma kâidesi âyetle de sabittir 228, 231
Birlik ve beraberliğin önemini anlatan kıssa 31
Bişr-i Hâfî *(Kuddise Sirruhû)*nun emsalsiz bir veli olduğu 437
Bitkilerin renklerini ay ışığından aldığı .. 356
Boğazı ağrıyana Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân-ı Kerîm okumayı önermesi 326
Boğulanları, Firavun'a kadar deniz dışarı atmazdı 669
Boğularak ölene iki şehid ecri vardır 68
Borcu ödememe niyetiyle alan hırsız sayılır 371
Boş işlerle uğraşanlardan uzak durmak gerekir 176
Boş konuşmaların mekruh olduğu 577
Boyun bükmenin duada önemi 628
Bozguncuların başarılı olamayacağı vaad edilmişken bazen bunun tersi zuhur etmesinin hikmeti 574
Bozgunculuk yapanların kendi nefislerine zulmettiği 73
Budin kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi 45
Buğzun Allâh-u Te'âlâ için olması gerektiği 400-401
Buhârî *(Rahimehullâh)*ın Ebdâl'den saydığı zât 411
Burûc Sûresi'nde geçen Eshâb-ı Uhdûd kıssasındaki çocuğa verilen kerâmetler 169, 442
"Büdelâ" diye anılan velilerin vasıfları ... 428
Bülkînî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabi *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 651
Bütün peygamberlerin dininin İslam olduğu 534
Büyü ve sihrin iptali için okunacak âyet-i kerîmeler 575-576
Büyücüleri Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı toplama kıssası 566-579
Büyük günah işleyen fâsık olur 459

Büyük günah sahipleri cehennemde ebedî kalmaz 135
Büyüklerle birlikte olmanın bereketi 448
"Büyünün hakikati yoktur" diyenlere reddiye 574-575
Büyünün mûcizeden farkı 559

- C -

Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın varlığı hakkında açıkladığı delil . 59
Câhiliyet dönemindeki şirk içerikli telbiye 209
Cahiliyye döneminde yıldızlara itikad 51
Câhiliyyet döneminde Arapların helâlleri haram kılmaları 357
Câhillerden yüz çevirmenin lüzûmu 216
Câmi süpürmenin çok faziletli olduğu 418
Câriyenin zinâ teklif eden kişiye cevâbı .. 376
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ilk sözü 11
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Firavun iman sözü söylemesin diye ağzına çamur tıkaması 622, 638, 639-642
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın dişi at ile gelerek Firavun'un atını denize çekmesi 636
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a insan kılığında gelip ondan mühürlü bir yazı alması 663
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üçyüz velinin daima bulunduğu 420
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın rüyada Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kendisi ve ümmeti hakkında açıkladığı misal 97-99
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın, boğulurken Firavun'un kendisine verdiği hükmü göstermesi 663
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın sahabeyi dünyadan soğutmak için geldiğinde sordukları 90-91
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ümmetin cennete gireceği kapıyı göstermesi 468
Cebriye fırkasının "Allâh-u Te'âlâ'nın yazısı kulu yaptıklarına mecbur etmektedir" görüşüne reddiye 298-299
Cebriye fırkasının kulun irâdesini reddetmesine reddiye 253
Cehâlet hastalığının beden hastalıklarından daha zararlı olduğu 325
Cehennem amelleri kimlere kolaylaştırılır 101
Cehennem azabından insanları kurtaracak ticâret nedir 268
Cehennem bekçilerinin kâfirlere hitapları . 180
Cehennem ehlinin dört taife olduğu .. 644-645
Cehennem ehlinin dünyaya geri dönüş istemeleri 660
Cehennem ehlinin kötü halleri 127-128
Cehennem korkusuyla sâlih amel işleyenin kıyâmet günündeki hâli 366
Cehennemde derekelerin amellere göre olduğu 136
Cehennemde günahkârlar ebedî kalmaz, kalacağı en uzun süre ne kadardır 135-136
Cehennemde kâfirlerin birbirleri ile lânetleşecekleri 265-266
Cehennemde kâfirlerin ebedî kalması niyetleri yüzünden olacaktır 136
Cehennemden çıkacak olanlarla ebedî kalacak olanlar 643-645
Cehennemi hatırlayarak Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın ağlayıp Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelttiği suâl 266-267
Cehennemin cinlerle ve insanlarla doldurulacağı 694
Cehennemin dünyayı talep edenlerin karşılığı olduğu 91
Cemaat sesli yapılan kunut duasına "Âmîn" der mi 625
Cemaatle namazın bu ümmete mahsus bir fazilet olduğu 626
Cenâze geçerken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu hikmetli söz 762
Cenâze yıkamaktan ücret alınabilir mi 532-533
Cennet amelleri kimlere kolaylaştırılır ... 100
Cennet arzusuyla sâlih amel işleyenin kıyâmet günündeki hâli 366

Cennet ehline Allâh-u Te'âlâ'nın ve meleklerin selâmı 103, 125
Cennet ehline vaad edilen müjdeler 117-129
Cennet ehlini aydınlatan kimseler 392
Cennet ehlinin Allâh-u Te'âlâ'yı gördükten sonra nâil olacağı nimetler 128
Cennet ehlinin Allâh-u Te'âlâ'yı nasıl görecekleri 121, 126
Cennet ehlinin birbirine selâmı 103
Cennet ehlinin en sevdiği şeyin Cemâlullah'ı temâşa olduğu 120
Cennet ehlinin yüzlerinin güzelliği .127-128
Cennet ve cehennem amelleri kimlere kolaylaştırılır, kimlere zorlaştırılır.....101-101
Cennet ve cehennemi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* miraç gecesi gördü... 302
Cennete 500 yıl önce girecek kimseler..... 390
Cennete "Dârusselâm" denmesinin izahı 103
Cennete girmenin Allâh-u Te'âlâ'nın fazlı olduğu 342
Cennete girmeye teşvik eden hadîs-i şerîfler 97-98
Cennete rağbet eden Allâh-u Te'âlâ'nın dâvetine icâbet etmiş olur 99
Cennete selâmetle girdirecek dört amel ... 16
Cennete veya cehenneme götürecek amelleri işlemenin güzel veya kötü âkıbetin alâmeti olduğu 697
Cennete, zerre kadar kibir olan giremez. 554
Cenneti inkâr edene cehennem kolaylaştırılır.....100-101
Cennetin dünyayı terk edenlerin mükâfatı olduğu 91
Cennetin iştiyak duyduğu üç kişi 473
Cennetin kokusunu alamayacak yöneticiler 79
Cennetin mükemmelliği ve vasıfları 103-105
Cennetin ve cehennemin ebedî oldukları 91
Cennetin, Allâh'ın satılığa çıkardığı en pahalı mal olduğu 587
Cennette Allâh-u Te'âlâ için birbirini sevenlerin makamı 392
Cennette buluttan nimetlerin yağdırılması 124
Cennette derecelerin Kur'ân âyetlerine göre tayin edileceği 327-328
Cennette derecelerin taksiminin amellere göre olduğu..... 113, 136
Cennette en ufak nimete mazhar olan dünyadaki sıkıntılarını unutacak 90
Cennetteki makamının ölmeden gösterilmesi evliyâullâha dünyalık müjdedir..... 466
Ceviz oyununun hükmü 175
Cezası en çabuk verilen iki günah 75
Cezâyir yöresi üçyüz velinin meskenidir ...428
Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın Nûh *(Aleyhisselâm)*a gemiyi yaptırması 64
Cihâd için başka yol yoksa deniz yolunu kullanmak vâciptir 66
Cihâdın nefisle olanının daha faziletli olduğu 112
Cihattan dahî üstün olan ibadet 400
Cimrilere meleklerin bedduası 100
Cimrilik edene cehennem kolaylaştırılır.....100-101
Cimrilik yüzünden mal zararlı hâle gelir . 85
Cinlerden sâlih olanlarının yardım edebileceği.....440-441
Cinlerin ve insanların Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini getiremeyecekleri.....220-222
Cizre ve çevresine Nûh *(Aleyhisselâm)*ın peygamber olarak gönderildiği 524
Cizye alınma hükmünün Ehl-i Kitâb'ın kâfirlerine uygulanışı..... 803
Cömertlere meleklerin duası 100
Cömertliğin mükâfatı..... 388
Cömertlik velilerin sıfatlarındandır 21, 387, 418-419, 426, 433
Cömertlikle velilerin makamına ulaşılabileceği 414, 418-419, 433
Cuma gününe denk gelen Âşûrâ günü Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminin tevbesinin kabul edildiği..... 707, 710
Cuma gününün fazileti..... 349

Cumhûr'un görüşüne tâbi olma emri..... 653
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma yolundaki mertebelerle ilgili sözü . 202
Cüneyd-i Bağdâdi Hazretleri'nin mânâ âleminde bildirdikleri..... 155
Cürhum isminde dili Arapça olan bir zat Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisindeydi 539
Cüveynî *(Rahimehullâh)*ın kocakarı akîdesi üzere öldüğünü beyânı 747

- Ç -

Çekirgelerin Firavun'un kavminin tarlalarına musallat olma mûcizesi 551, 613
Çobanın İbni Ömer Hazretleri'nin imtihanını kazanma kıssası 376
Çocuk doğum ânında niçin ağlar..... 610
Çocuk ihtiyacının Allâh-u Te'âlâ için olmadığının delilleri 510-511

- D -

Danyâl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Dâru'l-Erkam'da namazların Mekke'de ilk zaman gizli kılındığı 604
Dârusselâm'a Allâh-u Te'âlâ'nın dâveti 97
"Dârusselâm"dan ne kastedildiği hususunda müfessirlerin beyanları 101-105
Davasında doğru olan imanlı kişinin mutlaka kuvvetli delilli bulunur..... 514
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210-211
Deccâl'ı öldürmek için Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın ineceği 212
Delileri Allâh-u Te'âlâ mesul tutmaz.... 251-252
Deliller geldikten sonra yoldan çıkanları Allâh-u Te'âlâ hidâyet etmez 37
Deniz gazâsına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviki 68
Deniz ile ilgili Farsça beyitler 65-66
Deniz kıyısında yüksek sesle tekbir getirmenin fazileti..... 122
Deniz savaşlarının fazileti 68
Deniz suyunun temiz olduğu 67
Deniz yolculuğunun fırtına halinde câiz olmadığı 68
Deniz yolculuğunun kadınlara yasak olduğu fetvası doğru değildir 67
Deniz, Firavun'a kadar boğulanları dışarı atmazdı..... 669
Denizde fırtınaya tutulanın Allâh-u Te'âlâ'ya sığınması, kurtulunca unutması ... 58
Denizde korkanları kurtaracak ism-i şerifler 60
Denizde ölen hangi durumlarda şehit sayılır 68
Denizdeki bir gazâ karadaki on gazâdan hayırlıdır 69
"Denizin altında ateş, ateşin altında deniz var" hadîs-i şerifindeki mûcize 65
Denizin Mûsâ *(Aleyhisselâm)* için yarılma mucizesi 553
Denizlerde gemilerin yüzmesinin Allâh-u Te'âlâ'nın âyeti olduğu 64
Derecelerin cennette Kur'ân âyetlerine göre tayin edileceği 328
Devenin kayadan çıkarılarak Semûd kavmine mûcize gösterilmesi 43
Dili sürekli zikirle meşgul etmek 400-401
Dimeşk'ın, âhir zamanda mescitler, veliler ve mallar bakımından en bol yer olacağı.... 419
Din hakkında müşriklerin alaycı soruları 301-302
Din hizmeti yapıp para almayan peygamber ameli işlemiş olur 533
Din hizmetlerini ücretli yapmanın hükmünün ne olduğu.....532-533
Din hususunda selef-i sâlihîni takip etmenin önemi.....199-200
Din işini kendi görüşü ile kıyas yapanların ilkinin İblîs olduğu 737-738
Dindarlığı Allah ancak sevdiği kula nasîb eder 617, 785
Dinde sonradan çıkan inançlara sahip olmamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 433
Dinden dönenlerin hüsrânı..... 598

Dinden şüphe içinde olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın ne söylenmesini emrettiği....764-767
Dîne musîbet gelmemesi hakkındaki duâ..784
Dîne, insanın bütünüyle y önelmesi gerektiği....768
Dînî bir hususta şüpheye düşenin şüphesinin izâlesi için ilim ehline müracaat etmesinin gereği....685
Dînî ilimler öğretenlerin fazileti....390
Dînin aslının ne olduğu hakkında Ebû Osmân el-Mağribî hazretlerinin beyânı....807
Dînin nakiller (vahy, ayet ve hadis) ile sâbit olduğunun delilleri....744-745
"Diri ve ölü" tabirlerinin tasavvufî mânâları....172
Diriden ölünü çıkarılmasının îzâhı....159, 162-163
Dirilenlerin ilki Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olacaktır....468
Dirilmenin hak olduğu ve hesaplaşma hikmetine mebni olduğu....85, 184-187
Dirilmeyi inkâr edenlere Allâh-u Te'âlâ'nın hitabı....303-304
Dirilmeyi ve azâbı inkâr edenlere o azapların uygulanacağı....303
Diriltilme hususunda müşriklerin alaycı soruları....301-302
Diriltilmenin hak olduğunu beyân eden âyet-i kerîmeler....281-282
Doğru konuşanların rüyâlarının doğru çıkacağı....483
Doğru yolu bulanların kimler olduğu....338
"Doğru yol"un mânâları....106
Doğruya iletenin ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu....188-193
Doğruya ulaşmak isteyen duyduklarını nasıl muhâkeme etmelidir....229-230
Dostların birbirine düşman olup kaçacağı kıyâmet günü....262-266
Doymayı yemekten beklemek ihlâsa mânî olur mu sorusuna cevap....776
Dördüncü Mehmet döneminde kaybedilen topraklar....45
Dört cihetin korunmasına vesile olan dört veli....412
"Dörtler" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı ve vasıfları....166, 411
Duâ edenler için Allâh'ın kapısının açık olduğu....779
Duâ etmeden isteği verilen kullar....778
"Duâ" kelimesinin "İbâdet" mânâsında kullanıldığı yer....775
Duâda istikāmetin alâmetleri ve riâyet edilmesi gereken edepler....627-632
Duâlar içinde çok ehemmiyeti olan bir dua....601-602
Duâlardan hangisiyle Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmi kurtuldular....712
Duânın Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği amel olduğu....77
Duânın "Âmîn" ile bitirilmesinin önemi....625-626
Duânın başa gelen belâları dahî kaldırdığı....712-713
Duânın ehemmiyeti....756
Duânın kabul edilmemesinin sebebi....111
Duânın neticesinin acele istenmemesinin gereği....624, 626
Duânın rahat zamanda yapılması gerektiği....664-665
Duânın tevekküle zıt olmadığı....597
Duâsı müstecâb olan veliler....416
Duâsı olmayanın Allâh-u Te'âlâ'nın indinde kıymeti olmadığı....78
Duâya devam edildiği sürece Allâh-u Te'âlâ azap etmez....78
Duâya icâbet birkaç suretle yapılır....628
Duâyı sadece Allâh-u Te'âlâ'ya tahsis edenin sıfatı....70
Duymak, anlamak için yeterli değildir....245
Duyu organlarıyla ilgili âyet-i kerîmeler....159, 161-162
Düğünlerin nasıl olması gerektiği....562-563
Dünyâ alâkalarından kurtulmanın huzur vereceği....343

Dünyâ bolluğunun Allâh'ın sevgisinin alâmeti olmadığı 617
Dünyâ hayatı ile âhiret hayatının farkları 103-105
Dünyâ hayatının fâniliğini açıklayan ilginç misaller 82, 87-88
Dünyâ işlerinden el çekmenin uygun olmadığı 92
Dünyâ kırk veliden boş kalmaz 415
Dünyâ, kişiyi Allâh-u Te'âlâ'dan meşgul eden her şeydir 93
Dünyâ malının sapma ve saptırma sebebi olduğu 615-617
Dünyâ mallarını yığmanın faydasız olduğu 343
Dünyâ metâının değersizliği 517
Dünyâ nimetleri âhiret nimetlerine yardımcı olabilir 498
Dünyâ nimetlerinin hakikatte sevinilecek nimet olmadığı 340
Dünyâ, peşine koşandan kaçar 87
Dünyâ sevgisi insanı kör ve sağır eder 241
Dünyâ sevgisini terk eden velîler 773
Dünyâ ve âhiret hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tarifi 91
Dünyâ ve âhiret hayırlarının tümü zikir meclislerinde bulunur 400-401
Dünyâ ve âhiretin iki kuma gibi olduğu. 320
Dünyâ ve âhirette velilerin nelerle müjdelendiği 465-469
Dünyâ zevklerine dalanların büyük azâba çarptırılacağı 88
Dünyâda Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerini görmezden gelenlerin âhiretteki âkıbeti 737
Dünyâda dost olan bazılarının kıyamet günü birbirlerine düşman olacağı 567
Dünyâda en sıkıntılı olan cennete girince hepsini unutacak 90
Dünyâda kaçırılan fırsatlar âhirette telâfî edilemez 269
Dünyâda kalış süresi mahşerin şiddetini görenlere bir saat gibi gelecek 257-261
Dünyâda kalma süresinin misali 91
Dünyâda vefa olmadığına dair Farsça beyitler 93
Dünyâdan soğutmak için Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hangi soruları sordu 90-91
Dünyânın Allâh-u Te'âlâ'nın katında hiçbir değerinin olmadığı 618-619
Dünyânın koca karı şeklinde mahşere getirilip kimleri arayacağı 152
Dünyânın ömrünün yedibin sene olduğuna dair hadîs-i şerîf 137
Dünyânın uykudaki rüya gibi olduğu 90
Dünyânın üst ve alt cihetten sınırları 94
Dünyânın yaldızlarına aldanmamak 92
Dünyânın zemmi ile ilgili hadis-i şerifler 89-93
Dünyâya aldanan kişiye nasihatler 88
Dünyâya buğz edildiğinde âhiret sevgisinin artacağı 427
Dünyâya düşkün olanlar nasihat edenlerden sıkılır 525
Dünyâya düşkün olmamak bdâl'in sıfatlarındandır 435
Dünyâya düşkün olmamak velilerin sıfatlarındandır 385, 419, 426, 435
Dünyâya geri döndürülseler de kâfirlerin eski hallerine devam edecekleri 660
Dünyâya meyl etmiş zenginlerle oturup kalkmamak 616-617
Dünyâya meyledenin, bağı-bahçesi helâk olana benzetilmesi 84
Dünyâyı âhirete tercih edenler büyük hüsrana uğrayacaklar 267-269
Dünyâyı Allah sevdiğine de sevmediğine de verir 785
Dünyâyı dert etmeme hakkında duâ 784
Dünyâyı sevenin acı sonu 84
Dünyevî lezzetlerin uhrevî lezzetlerle eşit olmayacağı 337
Dürüst kimselerin rüyâlarının doğru çıkacağı 484

Düşmanlara karşı evliyâullâh hürmetine yardım olunduğu 414

- E -

Ebdâl ile ilgili hadîs-i şerîfler hususunda İmâm-ı Süyûtî'nin görüşü 411, 413

Ebdâl kullar hangi amellerle Ebdâl oldular 21

Ebdâl namındaki seçkin velilerin üstün sıfatları 433-437

Ebdâl nâmındaki veliler Şâm, Sûriye, Ürdün ve Filistin bölgelerinde bulunur 414

Ebdâl olan evliyâullâhın ahlâkının ve özelliklerinin ne olduğu 414, 433-437

Ebdâl olan zatların makamlarına çok namaz ve çok oruç ile ulaşmadıkları 434

Ebdâl olmasa yeryüzü insanları batırır ... 436

Ebdâl'den yazılmak için her gün on kere okunacak dua 436

Ebdâl'e "Ebdâl" isminin verilmesinin sebebi 437-439

Ebdâl'in kırk kişi olduğu 21

"Ebdâl" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 428

"Ebdâl" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 166

Ebdâl'e bu ismin verilmesinin sebebi 437

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* bu ümmetten cennete ilk girecek olandır 468

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* tâbi olunması emredilen râşid halîfelerdendir 32

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* vefat etmeden Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a ne vasiyet etti 506

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a ittibâın sırat-ı müstakim olduğu 106-108

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğunu bildiren hadîs-i şerîfler 467-468

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 429, 473

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Hanzale *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müracaatı 409

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın kerâmeti 451

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Müseyleme'nin sözleri hakkındaki beyânı 17

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın velilerin en üstünü olduğu 395

Ebû Bekr ve Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra diriltileceklerdir 468

Ebû Cehl Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân okurken gürültü çıkarttı 240

Ebu Cehl'in iman edememesinin sebebi 246

Ebû Cehl'in hangi yönlerden Firavun'dan beter olduğu 671

Ebû Cehl'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine işkembe attırması 804-805

Ebû Leheb'in azâbı ne sebeple hafifletildi 347-348

Ebû Leheb'in helâkinin mûcize olarak önceden bildirilişi 214

Ebû Medyen el-Mağribî Hazretleri'nin kutuplardan olduğu 430

Ebû Medyen el-Mağribî'de iki türlü kerâmet toplanmıştır 397

Ebû Süfyan'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den yağmur istemesi 48

Ebû Tâlib'in imanını istemesi üzerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelen hitap 724-725

Ebû Türâb *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklaşan kalpler ile ilgili sözü. 230

Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf 467

Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 473

Ebu'l-Hasan el-Harkānî'nin Ebû Yezîd el-Bistâmî'yi öven sözü 245-246

Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise Sirruhû)*nun Tunus kadısına bedduası 631

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*ın veliler hakkındaki tafsîlatlı tarifi 425-427

Ebünnecâ Hazretleri'nin kutupluk makamında kırk gün kalışı 430

Ecel tespitinde insanın seçim hakkı yoktur 288

Edebâlî'yi Osman Gâzî'nin ziyarete gitmesi 44
Edebiyatla meşgul olarak beyni dinlendirmenin faydası 504
Edep sahibi kimselere çok musibet gelir. 228
Eflâtun'un kader hakkında hikmetli beyânı 52
Eğlence dinlemek evliyâullâha nasip olmaz 460
Eğlencelerin meşrû olanları ile ibâdete teşvik sağlamak 505
Ehlî eşeklerin yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir 802
Ehli keyfin oruçtan ağırlanmaları 7
Ehl-i Kitâb arasındaki ihtilaflar gibi bu ümmet arasında da ihtilaflar vuku buldu .. 679
Ehl-i Kitâb, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i iyi tanıdıkları halde kıskançlıktan inanmadılar 233
Ehl-i Kitâb'ın kâfirleri hakkındaki cizye hükmü 803
Ehl-i Sünnet âlimlerini çekemeyen bazı kimselerin onlara iftirâ ettikleri 647
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların başında o yola davet eden şeytan vardır 107
Ehl-i Sünnet dışı inançlara sapmak, âyetlerin mânâlarını bilmemektendir 228
Ehl-i Sünnet dışı kimselerden dînî ilimler almamak gerektiği 198
Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkaların âhirette felah bulamayacağı 516
Ehl-i Sünnet dışındaki yetmişiki fırkanın cehenneme gideceği 677
Ehl-i Sünnet itikadını öğretmekten ücret alınabilir mi 532-533
Ehl-i Sünnet Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve sahabenin temsilcisidir 107
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in sırât-ı müstakîm olduğu 106-108
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten ayrılmamanın önemi 31
Ehl-i Sünnet'e göre Allâh-u Te'âlâ'nın görülmesinin hükümleri 126
Ehl-i Sünnet'in Allâh'a hiçbir şeyin vâcip olmadığı hususundaki itikadı 298-299, 615
Ehl-i Sünnet'in kaza ve kader hakkındaki isabetli görüşü 722-724
Ehl-i Sünnet'in, Cebriye fırkasının "Allâh-u Te'âlâ'nın yazısı kulu yaptıklarına mecbur etmektedir" görüşüne reddiyesi 299
Ehl-i Sünnetin kabir azâbını reddedenlere cevâbı 259
Ehl-i sünnetin kulun kesbine delil getirdiği âyet-i kerîme 795
Ehl-i sünnetin tek hak fırka olduğunu beyân eden hadîs-i şerîfler .106-107
Ekseriyeti temsil eden bâtıl ehline uymanın zemmi 540
Elbiseleri dolapta çürütüp vermeyenlerin cimriliği 86
"Emînler" diye anılan velilerin vasıfları.. 413
Emir ve yasaklara riayet edenler iki cihanda kazanırlar 251-253
Emir ve yasakları anlamaya çalışmayanlara azap olunacağı 736
En sahih yolun Kur'ân-ı Kerîm'in yolu olduğu 747
Enbiyâ kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar 166
Enbiyâ mâsum, evliyâ mahfûz sözünün izahı 458
Enbiyânın rûhaniyetinden himmet istemenin delilleri 61-63
Enbiyânın yeryüzünün direkleri oldukları 426
Ensâr *(Radıyallâhu Anhüm)*ün faziletleri 473
Ensâr'dan bir zâtın cenâzesinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurdukları 478
Ensâr'dan ilk vefat eden sahâbenin Es'ad ibni Zürâre *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 600
Ensâr'ı seveni Allâh-u Te'âlânı sevdiği, buğzedene buğzettiği 473
Ensâr'ın kendisinden sonra devlet işlerinde görevlendirilmeyeceğini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bildirdikten sonra neler tavsiye etti? 804-805

Erîha ve Kudüs'un Yûşa' *(Aleyhisselâm)*a nasip olduğu 676
Erkeklerin altın ve ipek kullanmasının haram olduğunu inkâr eden ilâhiyatçıların bulunduğu 803
Ermiyâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Es'ad ibni Zürâre *(Radıyallâhu Anh)*ın hastalığında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onu ziyaretinde ölmesini istememesinin hikmeti 599
Eshâb-ı Uhdûd kıssasındaki çocuğa verilen kerâmetler 169
Esfele sâfilîn'den kurtulmak için Kur'ân'a sarılmak 798
Eski elbise giymenin duâda önemi 628
Eski eşyaları kullanmayıp saklamak uygun değildir 86
Estergon kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi 45
Esved-i Ansî'nin peygamberlik iddiası 15
Eş'ıyâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 208-209
Eşiyle birlikte olmamak takvâlık sayılmaz 770-771
Evinde gizli işlediği günâhını Allah Te'âlâ'nın âşikâr edeceği kimse 789
Evlenmemek sünnete muhaliftir 770-771
Evlenmenin örfe göre değil İslâm'a göre olması gerektiği 562-563
Evlerde nâfile namaz için mescitler ittihaz etmenin sünnet olduğu 608-609
Evlerin kıbleye yönelik vaziyette ve namazgâh yapılması 604-606
Evliyâ arasında kerâmetin kıymetinin olmadığı 387
Evliyâ ile oturmanın faydaları 384
Evliyâ ile sohbetin Allâh-u Te'âlâ'yı müşâhedenin tek yolu olduğu 182
Evliyâda görülen kerâmetin hak olduğu 282
Evliyânın Allâh-u Te'âlâ'nın güvenilir kulları oldukları 19
Evliyânın dünyâya değer vermedikleri... 385
Evliyânın geceleri kalp gözleri açılır 508
Evliyânın görülmesiyle Allâh-u Te'âlâ hatırlanır 383
Evliyânın işârî sözlerine lügat mânâsı vererek tekfire yeltenenlerin dalâleti 654
Evliyânın kerâmetleri vefat etseler de devam eder 166
Evliyânın mahfûz olmasının mânâsı 458
Evliyânın mertebelerinin sonsuz olduğu 405
Evliyânın rûhâniyetinden himmet istemenin delilleri 61-63
Evliyânın tasarruf sahibi olmasının izahı ve delilleri 61, 163-170
Evliyâullâh görmenin günahlara pişman olmaya vesile olması 446
Evliyâullâh hürmetine yağmurların yağması, yardımların gelmesi ve belâların defi gibi hâsıl olan nîmetler 414-415
Evliyâullâhtan naz makamında zâtlar bulunduğu 726-727
Evliyâullâha "Ebdâl" denmesinin sebebi... 410
Evliyâullâha âhirette mahzunluk ve korku hâlinin olmayacağı 381
Evliyâullâha düşmanlık edene Allâh-u Te'âlâ'nın harb açtığı 460
Evliyâullâha hakâret eden itikâdı bozulmadan ölmez 650
Evliyâullâha tâzim ve hürmetin vâcip olduğu 461
Evliyâullâha verilen ilimler ve sırlar Allâh-u Te'âlâ'nın ilhâmıdır 234
Evliyâullâhın Allâh-u Te'âlâ'nın izni ile gaybı bilmeleri 449-452
Evliyâullâhın Allâh-u Te'âlâ'nın kaderine rıza üzere bulunmaları 406-407
Evliyâullâhın duâlarıyla Allâh-u Te'âlâ'nın öldürüp diriltmesi, rızıklandırması ve belâları kaldırması. 420-421
Evliyâullâhın görüldüğünde Allâh-u Te'âlâ'nın hatırlanması 410
Evliyâullâhın ıstılahlarını bilmeyenler sözlerini anlayamaz 231, 234
Evliyâullâhın keşfinde hata olabileceği... 656

Evliyâullâhın makamına çok namazla, oruçla değil cömertlik ve iyi niyetle ulaşılacağı 414, 418-419, 433
Evliyâullâhın Mehdî *(Aleyhisselâm)*a Mekke'de biat edecekleri 417
Evliyâullâhın nâfile ibâdetler edinmesi... 460
Evliyâullâhın peygamberlerin halifeleri olduğu 426
Evliyâullâhın riyâzat yollarından ağırlanan müritler 13
Evliyâullâhın sohbetinde bulunmak şüphesiz iman kazandırır 691
Evliyâullâhın sözlerini zâhirî mânâlara göre yorumlamanın uygun olmadığı..... 657
Evliyâullâhın ümmetin direkleri olduğu 418
Evliyâullâhın, velilik makamına hangi sıfatlarla ulaştıkları 426
Evliyâullâhtan "Üçler", "Yediler", "Kırklar" gibi özel isimlerle anılan zâtlar bulunduğunu beyân eden hadîs-i şerîf ve rivâyetler ..413-428
Evliyâullâhtan biri vefat etse yerine başkası geçirilir..... 425
Evliyâullâhtan himmet istemenin meşrûiyyeti 439-443
Evliyâullâhtan himmet istendiğinde icâbet etmesi..... 438
Evliyâullâhtan, "Ebdâl" diye anılan özel kimselerin varlığını ispat eden âlimler 410-413
Evliyâya düşmanlık edene Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan ettiği 168, 384-385
Evliyâya tâbî olmak Allâh'a tâbî olmanın ta kendisidir 195
Evliyâyı kıskandığı için Allâh-u Te'âlâ onları herkese tanıtmaz 32-33
"Evliyâyı tanımak Allâh-u Te'âlâ'yı tanımaktan zordur" sözünün izahı 455
Evliyâyı yalanlayanların felah bulamayacağı 28
"Evtâd" diye anılan velilerin vasıfları 166, 410-413, 423, 428
Ezan okumaktan ücret alınabilir mi..... 533
Eziyet etmek ayıp olarak yeter 77
Eziyet etmemek velilerin sıfatlarındandır ..426
Eziyetlere katlanmak velinin alâmetlerindendir..... 452

- F -

Fâcir kul ölünce her şey kendisinden kurtulur..... 962
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın, babasının vefatıyla ilgili beyânı 807
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın vefat ederken felsefeden teberrîsi..... 747
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 651
Fâiz insanın bütün malının mahvına sebep olur 701
Fakihlerin Allah dostu olduğu..... 387
Fakir muhâcirler hürmetine Müslümanlara yardım gelir..... 415
Fakir muhacirlerin Allâh indindeki itibarı..... 166
Fakir olsa imanı bozulacak kimseler vardır 498
"Fakîrler" diye anılan velilerin vasıfları.. 413
Fakirliğin güzel yönleri 86
Fakirlik sebebiyle Allah'tan başkasına umut bağlamamak..... 779
Fâraklît (Ahmed) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İncîl'deki ismidir..... 212
Fârân (Mekke) dağında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nübüvvet verilmesi... 207-208, 210
Fârenin yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir..... 802
Fars milleti Sâm'ın zürriyetindendir..... 540
Farslara Rumların on yıl içinde gâlip olacağının Kur'ân-ı Kerîm'de zikri..... 213
Farz namazların mescitte cemaatle kılınmasının gereği..... 609
Farz olan amellerin Allâh-u Te'âlâ'ya en sevimli amel olduğu..... 168, 460
Farzlarla yetinmemek evliyâullâhın yoludur..... 460
Fas yöresi üçyüz velinin meskenidir 428
Fâsık olanların rüyalarının nâdiren doğru çıkacağı..... 488

Fâsıkın rüyasının nübüvvet cüzlerinden sayılmadığı 484
Fâsıklığın çirkin gösterilmesi büyük nimettir 338
Fasîh konuşmayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın telkin ettiği ... 20
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın fazileti 471
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın velilik makamından nasibi 432
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine atılan pisliği kaldırması 804
Fazl-ı İlâhî'nin Kur'ân ile tefsir edildiği âyet-i kerîme 338
Fazl-u keremin ve Rahmet-i İlâhiyye'nin işârî mânâları 352-354
Fedâle *(Radıyallâhu Anh)* Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürme için yaklaştığında kalbi imanla doldu 246
Felak ve Nâs sûrelerinin sihrin iptali için nâzil olduğu 575
Feleğin burçlarına tevdi edilen sırları bilen oniki veli 412
Felsefecilerin "Allâh cüziyyâtı bilmez" görüşlerine reddiye 374-375
Felsefecilerin aklı vahye tercih hususundaki bâtıl görüşlerine reddiyeler 735-748
Felsefecilerin anlayışıyla Allâh-u Te'âlâ bulunamaz 199-200
Felsefenin hiçbir derde devâ olmadığı 747
Felsefeye dayalı ilm-i kelâm ile uğraşanlar zındıktır 746
Felsefeye ilk başvuranın İblîs olduğu 737-738
Fenâ-bekâ mertebesine ermiş kimselerin sohbetine kavuşmanın önemi 752-753
Fenâ-i kalp ve fenâ-i nefs makamları . 401-402
Ferâsetinden sakınılması gereken kullar. 169
Ferve ibni Mücâlid (Rahimehullâh)ın Ebdâl'den sayıldığı 411
Fetret devrinde bulunanların âhiretteki âkıbeti 275-276
Fetvâ vermenin ne kadar tehlikeli bir vazife olduğu 358
Fetvâların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arz edildiği 358
Feyiz ve tecellî ile sükûnet bulmamak gerekir 56
Feyrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*ın, kitaplarına yapılan dess hakkında reddiyesi 647
Fıkıh âlimlerini sevmeyenlere reddiye 32
Fıkıh ilmine sâhip olmanın önemi 784-785
Fıkıh meselelerindeki ihtilafın faydaları .. 33
Fıkıhçılar her aradıkları meseleye Kur'ân-ı Kerîm'de delil bulabilir 215
Fırtına ânında deniz yolculuğunun câiz olmadığı 68
Fırtınaya tutulanın Allâh-u Te'âlâ'ya sığınması, kurtulunca unutması 58
Filistin topraklarının fazileti 675
Filistin yöresi evliyâ meskenidir 428
Filozofların Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaktan ne kadar uzak oldukları 736
Firavun hânedânından yetmiş hâne halkının iman ettiği 585
Firavun Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a inansaydı ona neler vaad edilmişti 664
Firavun ve hânedânın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı saltanat talebiyle ithamı 560-562
Firavun ve hânedânının bütün yiyecekleri Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bedduasıyla taşa döndü 616
Firavun ve hânedânının Kızıldeniz'de boğulması ile ilgili âyet-i kerîmeler 633-642
Firavun ve hânedânının kibirleri sebebi ile şirke düştükleri 553, 556-557, 560
Firavun ve kavmine Mûsâ ve Hârûn *(Aleyhimesselâm)*ın gönderilişinin ardından yaşananlar 550-554
Firavun'a Allâh-u Te'âlâ'nın azâbı geldikten sonra iman ettiği 293-296
Firavun'a karşı Allâh-u Te'âlâ'nın ve Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın gazabı 641, 661-662
Firavun'un bedeninin ibret-i âlem için kurtarılışı 668-670
Firavun'un boğulurken iman ettiği fakat imanının fayda vermediği 620

Firavun'un idam ettiği sâhirlerin duası... 535
Firavun'un imanına dair İbni Arabî'den nakledilen görüş doğru değildir 642-646
Firavun'un kahredici gücü ve zulmü 588-589
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı büyücüleri toplaması 566
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mucizelerine "Büyü" demesi 550-551, 556, 558-559
Firavun'un Râb'lik iddiasında bulunduğu 589
Firavun'un sıkışınca Allâh-u Te'âlâ'ya dua ettiği 662-663
Firavun'un, hanımı Âsiye vâlidemize îmanı sebebi ile ne zulümler yaptığı 588
Firavun'un boğulurken neler yaşadığı 633, 637-639
Firavun'un ilâhlık iddia ettiği 662
Firavun'un îmanının neden geçersiz olduğu 660, 664
Firavun'un insan sûretinde gelen Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*a kendi aleyhinde verdiği hüküm 663
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan önce Benî İsrâîl'in ibâdetlerine karışmadığı 605
Firavun'un ölmeden îman lafzı konuşsa da kabul edilmediği 658-664
Firavun'un son andaki îmanı fayda vermezken Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmine fayda verdiği 714
"Fitne" kelimesinin tahlîli 586
"Fusûs" kitabını İbni Arabî'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mânevî izni ile yazdığı 652
"Fütûhât-ı Mekkiyye"nin Konya'daki nüshasında şeriata muhâlif görüşlerin bulunmadığı hakkında Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı 646

- G -

Gaflet hâlinin velilere dahî arasıra ârız olmasının hikmeti 409
Gaflet içinde yaşayıp ölenin perişan hâli . 92
Gaflet sebebi ile basîretin bağlanması 247
Gafletin her türlüsünün kötü olduğu 671
Gafletten kurtulamayacağını düşünenin kudret-i ilâhiyyeyi âciz görmüş olacağı. 359-360
Gagalı kuşların yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir 802
Garipler hürmetine Müslümanlara yardım gelir 415
Gasp yapmak, haddi aşmak olduğu için kalbin mühürlenmesine sebeptir 548
Gavs isminin evliyâullâha neden verildiği 439
"Gayb anahtarları Allâh nezdindedir" âyetini iyi anlamak gerekir 451
Gaybı Allâh-u Te'âlâ'nın bildirmesiyle evliyâullâhın bileceği 449-452
Gaybı bilmesini evliyâ için şart koşan mahrum olur 289
Gazab-ı İlâhî'nin en büyük sebebinin kâfirlik olduğu 734
Gazneli Mahmûd'un Ebu'l-Hasan el-Harkānî'ye Ebû Yezîd el-Bistâmî'yi sorması 245-246
Gece azâba yakalanmaktan korkanın istirahatten lezzet alamayacağı ... 294
Gece ibâdeti âhirette rahat etmenin yegâne sebebidir 508
Gece namazı kılanın cennete gireceği 16
Gece ve gündüzün amellerinden bazısı diğerinde kabul edilmez 506
Gece ve gündüzün yaratılışında Allâh-u Te'âlâ'nın birliğine deliller olduğu .503, 506-507
Geceleri Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarını seyretmesi 508
Geceleri uykusuz kalmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 410
Gecenin insanların sükûnet bulmaları için yaratıldığı 503-504, 506
Gecenin tümünde uyuyanın Allâh-u Te'âlâ sevgisinde yalancılığı 507-508
Gecenin vuslat ehli için kurbet (yakınlık) vakti olduğu 507
Geçkinlik hâlinde söylediklerinden evliyâullâhın mesul olmayacağı 657

Gemi yolculuğundan nehyeden hadîs-i şerîfin izahı 65
Gemici ile nahiv âlimi bir zâtın kıssası 66
Gemide gazâya giderken midesi bulananın ecri 68-69
Gemilerin Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerinden olduğu 57
Gemilerin denizlerde yüzmesinin Allâh-u Te'âlâ'nın ayeti olduğu 64
Geminin alabora olması ile şehid olanların ecri 68
Gemiye binmekle ilgili bâzı fıkhî hükümler 65-69
Gemiyi ilk inşa edenin Nûh *(Aleyhisselâm)* olduğu 64
Gerçeğe ulaşmak isteyen duyduklarını nasıl muhâkeme etmelidir 229-230
Gezegenlerin ahvâlini keşfeden sekiz veli .. 412
Gezegenlerin ve yıldızların tesiri hakkında itikâdi hükümler 51-52
Gezegenlerin yağmura etkisi var mıdır 50-51
Gıpta ile hasedin farkı 394
Gıybet edenlerin mahrum olduğu müjde 789-790
Giyim-kuşamın örfe göre değil İslâm'a göre olması gerektiği 562-563
Gizli işlediği günâhını Allah Te'âlâ'nın âşikâr edeceği kimse 789
Gizli şirkin neden ibâret olduğu 771-773
Göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allâh-u Te'âlâ'ya ait olduğu 313-315, 499-500, 511-512
Göklerin ve yerlerin dünyanın sınırları içinde sayıldığı 94
Gökteki âyetlere bakma emri 749-751
Gökten rızıklandırılmanın izahı 159-161
Görmediğine gördüm demenin en büyük iftirâlardan olduğu 19
Görüldüklerinde Allâh-u Te'âlâ'yı hatırlatan veliler 383
Görülmeleri Allâh-u Te'âlâ'yı hatırlatan kullar en hayırlı kimselerdir 443-444
Görünmeyen, melekler gibi varlıklardan yardım istemenin meşrûiyyetinin delili 165
Görüşleriyle hareket edenlerden ilim alanlar helâk olmuştur 745-746
Gösteriş yapmamak velilerin sıfatlarındandır 419
Göz en şerefli iki uzuvdan biridir 161-162
Göz nimetinin hatırlatılması 159, 161-162
Gözün görmesindense kalbin görmesi tercih edilir 245
Gusül âşûrâ günü alınırsa hastalıklardan muhafaza eder 711
Günah bir şey için yapılan duanın kabul garantisi yoktur 628
Günah işlemek evliyâ hakkında da mümkündür 458, 461-462
Günah işlemek velilik sıfatını bozar mı 459, 461-462
Günah işleyenlerin kalbine siyah bir nokta vurulduğu 547
Günahın ilkinde Allâh-u Te'âlâ kulunu rezil etmez 542
Günahın tevâzu vereni kibir veren ibadetten hayırlıdır 139
Günahını gizli işlemişken Allah Te'âlâ'nın âşikâr edeceği kimse 789
Günahkâr Müslümanların cehennemde kalacağı en uzun süre 136
Günahkârlar cehennemde ebedî kalmaz 135-136
Günahkârlara tövbe imkânı tanındığı 36
Günahlar karşısında öfkelenmek Ebdâl'in sıfatlarındandır 434
Günahlar sebebi ile kulların kendilerine zulmetmesi 250
Günahlara belâları kefâret yapması Allah Te'âlâ'nın "Ğafûr" isminin tecellîsidir 789
Günahlara ısrar ederken evliyânın kendilerini kurtaracağını sanmanın yanlışlığı 28
Günahlara pişman olmamak kalbin ölümünün alâmetlerindendir 373

Günahlardan Allâh-u Te'âlâ'nın korumasının lütuf olduğu 367
Günahlardan sakınmadıkça veli olunamayacağı 382
Günahları artsın diye Allâh bâzı kullara mühlet verir 615
Günahların çirkin gösterilmesi büyük nimettir 338
Gündüzün, insanların ihtiyaçlarını gidermeleri için yaratıldığı 503-504, 506
Güneşin doğuşunda ve batışında meleklerin yaptığı duâ ve bedduâlar 100
"Günler" tâbirini Arapların hangi mânâda kullandığı 754
Günlerin en hayırlısının Cuma olduğu ... 349
Günün başında ve sonunda meleklerin cömert ve cimriler hakkında duâları 100
Güvercin, Nûh *(Aleyhisselâm)*a itaat ettiği için mübârek oldu 539
Güzel ahlâkın velîlerin, sıfatlarından olduğu 21
Güzel kadın köre düşerse zâyi olur 245
Güzel konuşmak velilerin sıfatlarındandır 21
Güzel niyetli olmak velilerin sıfatlarındandır 426
Güzel yönleri görmenin önemi hakkında Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın sözü 790
Ğadîr-i humm mevkiinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı halife tayin etmemiştir 469-470

- Ğ -

"Ğafûr" ism-i şerifiyle ilgili mânâlar .. 789-790
"Ğaniyy" ism-i şerifinin izahı 501-511
Ğavs her zaman Mekke'de bulunmaz 428
Ğavs makamında bulunan velinin dualarının kabulü 428
Ğavs'ın her asırda tek olduğu 440
"Ğavs" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı ve vasıfları ... 166-167, 411, 423, 428
Ğavslık makamında bulunan zâtın tasarrufunun büyüklüğü 167
Ğavslık ve kutupluk makâmı ile ilgili el-Havvâs, Şa'rânî, İmâm-ı Rabbânî ve İbni Arabî Hazretleri'nin beyanları 428-433
Ğaybet hâlinde söylediklerinden evliyâullâhın mesul olmayacağı 657
Ğaybtan haber veren hadîs-i şerîfler .. 580-582
Ğazâlî *(Rahimehullâh)*ın Buhârî kitabını göğsüne koyarak vefat ettiği 747

- H -

Habakkûk *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Habeşli bir köle de olsa itaat etmek gerektiği 32
Habeşliler Hâm'ın zürriyetindendir 540
Hâbil *(Aleyhisselâm)* öldürünceye kadar insanlar arasında ihtilâf yoktu 29
Hac fiillerinin geçmiş peygamberlerin anısını yaşatmaya dayalı olduğu 351
Hac için başka yol yoksa deniz yolunu kullanmak vaciptir 66
Hac yapmamış bir kimsenin haccı on gazâdan efdaldir 69
Hac yapmış kimsenin bir gazâsı on hacdan efdaldir 69
Hacca insanların İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* tarafından dâvet edilmesi 351
Haccâc-ı Zâlim'in çıkacağının hadîs-i şerîflerde bildirilmesi 580-582
Haccâc-ı Zâlim'in İbni Zübeyr'e iftirâsı 488-489
Hâcer vâlidemizin karşısına çıkan meleğin ona İsmâîl *(Aleyhisselâm)*ı müjdelemesi 206
Hacer-i Esved'le Makām-ı İbrâhîm arasında Mehdî *(Aleyhisselâm)*a ilk biat yapılacak ... 416-417
Hâcet namazı kılmanın belâları def ettiği 607-608
Hâcetlerin husûlü için okunacak âyet-i kerîme 689-690
Hacı Bektâş-ı Velî'yi Osman Gâzî'nin ziyarete gitmesi 44
Haddi aşanların kalbinin mühürleneceği 546-549
Hadîce *(Radıyallâhu Anhâ)*nın fazileti 472

Hadîd Sûresi'nin üçüncü âyeti hayırlı murâda ermek için kaç kere okunmalı..689-690
Hadis inkârcıları olacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber verdiği.....802-803
Hadîs-i şerîflerde Ebdâl olan evliyâullâhtan bahsedildiği.....412-428
Hadîs-i şerîflerde himmet istemenin meşruiyyetinin zikredilmesi.....441
Hadîs-i şerîfleri görüşleriyle tenkit edenlerden uzak durulmalıdır.....746
Hadîs-i şerîflerin de vahiy olduğunun delilleri.....739-740, 799-800
Hadîs-i şerîflerin Kur'ân'dan fazla olduğunun delîli.....801
Hadisleri inkâr edenlerin mahrumiyeti...339
Hadiste geçse de akla uymayana inanmayanlara reddiyeler.....735-748
Hafaza Melekleri'nin vazifeleri ve sayıları 53
Hahamları Yahudilerin ilâh edinmeleri.....192-193
Hak ve doğrunun bulunmasının her konuda zor olduğu.....190
"Hak" tâbirinin Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden olduğu.....794
"Hak", "Hakîkat", "Tahkîk" ve "Hakāik" kelimelerinin işârî mânâları.....178
Hakikat ehlinin sayılarının az, şanlarının çok olduğu.....590
Hakîkat mertebesine işâret eden âyet-i kerîme.....334
Hakikate ulaşmak isteyen duyduklarını nasıl muhâkeme etmelidir.....229-230
Hakikati göremeyenlerin hâli neye benzer.....109
Hâkim-i Tirmizî *(Rahimehullâh)*ın râbıtanın hikmetini îzâhı.....447
Hakir görmemek velilerin sıfatlarındandır.....21, 426
"Hakk" kelimesinin lügat ve ıstılah mânâları.....686
"Hakk" sıfat-ı şerîfesi hakkında mâlûmât.....173-174
Hakka'l-Yakîn mertebesine mürid ne zaman ulaşır.....202
Hakkın Allâh-u Te'âlâ tarafından desteklenecegi.....578
Hakkın bâtıldan ayrılacağı günün ancak kıyâmet günü olduğu.....680
Hakkın sadece akıl ile bulunamayacağı..746
Hakları engellemenin haram olduğu.....577
Hâlid-i Bağdâdî *(Rahimehullâh)*ın vesvesenin izâlesi için tavsiye ettiği dua.....690
Halktan uzak durmak Ebdâl'in sıfatlarındandır.....410, 435
Hallâc-ı Mansûr *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir...231, 234
Hallâc-ı Mansûr *(Rahimetullah)*un Hakkın hakikatine ulaşma ile ilgili sözü.....195
Hallâc-ı Mansur Hazretlerinin Allâh-u Te'âlâ'nın Zât-ı pâki sübhâniyesiyle alâkalı sözü.....177
el-Halîl şehrinin Nâsıra beldesindeki Sâ'îr dağında Îsâ *(Aleyhisselâm)*a nübüvvet verilmesi.....208
Hâm (adını verdikleri hayvan)ı haram kılan müşrikler.....357
Hâm'ın zürriyetinden Habeşliler, Pakistanlılar, Hindistanlıların türediği.....540
Hâmân'ın Firavun'u îmandan nasıl engellediği.....664
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın İslâm'a hidâyeti ile ilgili şiiri.....769
"Hanîf" kelimesinin mânâları.....769-771
Hanzale *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisini münâfık sayması üzerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevabı.....409
Haram kılma yetkisinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de de bulunduğu.....799-800, 802
Harama bakmak ve tutmak evliyâullâha nasip olmaz.....460
Haramlardan sakınana cennete gitmek kolaylaştırılır.....100
Haramlardan sakınma emri.....32
Haramlardan sakınmak velilerin sıfatlarındandır.....426

Haramlardan uzak durmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 434
Haramların ve helâllerin belli olduğu 176
Hâricîler gibi Âşûrâ günü bayram ilan edilmemelidir 711
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın "Âmîn" demesinin dua sayılması 624
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın Tîh'te vefat ettiği 676
Hasan ve Hüseyin efendilerimizin faziletleri 471-472
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın velilik makamından nasibi 432
Hasen-i Basrî'nin cennete davet âyetini okuduğundaki zikri 101
Haset etmemek velilerin sıfatlarındandır 21, 433
Haset ile gıptanın farkı 394
Haset ve kinin bedeni hasta ettiği 327
Hastalıklara Kur'ân-ı Kerîm'in şifâ olduğu 327
Hastalıklardan emin olmak için Âşûrâ günü gusletmek 711
Haşerelerin Firavun'un kavmine musallat olma mûcizesi 551, 613
Hatîb-i Şirbînî *(Radıyallâhu Anh)*ın bir Cuma günü kırk mescitte hutbe okuduğu 437
"Havârîler" diye anılan velilerin vasıfları ..413
Havârîlerin Müslüman oldukları 536
Havârîleriyle köpek leşinin önünden geçen Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 790
Havz-ı Kevser'de Ensâr ile buluşacağını bildirip Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları tesellî etti 805-806
Hayattan ümit kesme ânında son nefeste îmanın kabul olmadığı 645
Hayber'in fethini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hudeybiye'de müjdelemesi 213
Hayırları Allah Te'âlâ'dan istemenin lüzûmu 788
"Hayr" kelimesinden kastedilen mânâlar 784-785
Hayra davet ve şerden vazgeçirme hususunda her gece bir münâdî seslenir 101
Hayrın Allâh-u Te'âlâ'nın murâdı olup rızâsına uygun olduğu 722
Hayvanı kaçanın, evliyâullahtan himmet isteyerek istiğase yapması 165, 440
Hayvanı kaçanın söyleyeceği sözler 63
Hayvanlar ve ağaçlar bile kötü biri ölünce rahat eder 762
Hayvanlardan helâl olanları haram kılan müşrikler 357
Helâk edilen her bir ümmete mutlaka uyarıcı bir rasûl gönderildiği 276
Helâl gıda kurtuluşa vesile olan üç haslettendir 18
Helâl olmayan şeyleri almanın haram kılındığı 577
Helâl şeyleri kendine haram etmek takvâlık değildir 770
Helâl ve haram akla göre değil vahiyle sâbit olur 744-745
Helâl ve haram hükümlerinin iki delille sabit olduğu 800
Helâl ve haram tüm hükümlerin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğu 216
Helâl-haram anlatıldığında Müslümanların nasıl tepki vereceği 562-563
Helâl-haram gözetmeksizin mal sahibi olmanın haram kılındığı 577
Helâllere haram diyerek Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâ atan kâfirler 356-357
Helâlleşmenin duanın kabûlü için etkili olduğu 707
Helâya girerken okunacak dua 735
Her peygamberin ümmeti üzerine şâhit olarak mahşere getirileceği 280
Hesâba çekilmemek cennetten de ziyâde bir nimettir 124
Heykel yaptırarak İblîs, insanları puta taptırmaya başladı 26
Hınzeb isimli şeytan namazda vesvese ile görevlidir 689
Hırsızlığın yasaklanması hırsızlık yapanın malını da korumaktadır 252
Hırsızlık yapan kâmil mümin olamaz 459

Hızır *(Aleyhisselâm)*ın üçler, yediler hakkındaki beyanları 423
Hızkıyâl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Hidâyet beşeri mertebelerin en şereflisidir 191
Hidâyet bulanın ancak kendi menfaati için doğru yolu bulduğu 793, 795-797
Hidâyet istemeyenleri Allâh-u Te'âlâ'nın zorla hidâyet etmez 548
Hidâyet istemeyenlerin kendilerine zulmetmeleri 249
Hidâyet sebeplerinin tümünü Allâh-u Te'âlâ yaratmıştır 250
Hidâyet tabirinin tasavvufî mânâları 334
Hidâyet ve dalâlet, kulun kesbi ve Allah Te'âlâ'nın irâdesiyledir 795
Hidâyete karşılık dalâleti satın alanların zarara uğradıkları 268
Hidâyete Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olmakla erişileceği 739
Hidâyeti ve dalâleti yaratanın Allâh-u Te'âlâ olduğu 108, 188-191, 243-244, 725
Hidâyetin Allâh-u Te'âlâ ile peygamberlere izâfeti arasındaki fark . 442-443
Hidâyetin Allâh-u Te'âlâ'nın dilemesiyle fakat kulların ameliyle alâkası olduğu 97, 106, 108-110
Hidâyetin Allâh-u Te'âlâ'nın iradesi ile olduğu 106
Hikmet sahibi kişilerle beraber olmanın önemi 448
"Hikmet" kelimesi "Sünnet" ve "Hadîs-i Şerif" mânâsındadır 800
Hîle yapana yardım etmemek gerektiği ... 76
Hîlekârlığın cezası insanın kendi aleyhine döner 53, 75, 78
Hîlelerin kendilerine zarar veremeyeceği kullar 777-778
Himmet istemenin meşruiyyeti 439-443
Himmet isteyenlerin itikadı ne şekilde olmalı 63, 439-443
Hindistanlılar Hâm'ın zürriyetindendir . 540
Hirâ mağarasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nübüvvet verilmesi 207-208
Hira mağarasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uzlete çekilmesi velilerin yaptıkları halvetin delilidir 611
Hristiyan ve Yahûdî olanların bildikleri halde inatları sebebi ile iman etmemeleri .. 233
Hristiyanların "Îsâ Allâh'ın oğludur" diyerek şirk koşmaları 510
Hristiyanların en büyük râhibi olan Temîm-i Dârî'nin îman ettiği 685
Hristiyanların kıblesi güneşin doğduğu cihet idi 606
Hristiyanların râhipleri ve Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı ilâh edinmeleri 192-193
Huccet-i bâliğanın peygamber göndermekle tamamlandığı 741
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kavmi uyarıldıktan sonra helâk edildiler 276
Hudeybiye'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hayber'in ve Mekke'nin fethini müjdelemesi 213
Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine tâbi olma emri 32
Hurmanın yaş ve kuru çeşitlerinin temiz rızık olarak adlandırılması 677
Huşû sahibi değilken öyle görünmemek velilerin sıfatlarındandır 426
Hutbe okumaktan ücret alınabilir mi 533
Huyların rızıklar gibi ezelde taksim edildiği 785
Huzâa kabilesinden Amr ibni Lühayy, Hübel putunu Mekke'ye nasıl getirdi 26
Huzur hâli üzere dâim olmak 427
Hübel putunun Ka'be'ye getirilişi 26
"Hüdâ" tâbirinin Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden olduğu 794
Hüküm verenlerin en hayırlısının Allah Te'âlâ oluşunun îzâhı 806
Hükümdarın ibretlik kıssası 105
Hüseyn *(Radıyallâhu Anh)*ın velilik makamından nasibi 432

"Hüsnâ" kelimesinin tahlîli ve mânâları 119-122
"Hüsnâ" ve "Ziyâde" kelimelerinin işârî mânâları 129-130

- I -

Ikrime *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke Fethi günü kaçıp sonra Müslüman olması 60
Irak ehlinin hayırlıları Mehdî *(Aleyhisselâm)*a biat edecek 417
Irak halkının Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın atadığı vâliye eziyeti üzerine yaşananlar ... 580
Irâk'ta on sekiz velînin dâima bulunduğu 425
Irkların Nûh *(Aleyhisselâm)*ın üç oğlundan türediği 540
Işık güneşte yakılırsa zayi olur 245
Itbân ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* evinde namaz kılması için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i çağırdı 608-609

- İ -

İbâdet ederken gösteriş yapmamak velilerin sıfatlarındandır 426,435
İbâdet fazlalığındansa tevâzulu olmanın önemi 628
İbâdet ve duâların rahat zamanda çokça yapılması gereği 666
İbâdet ve uzlet için özel mekânlar edinmenin evliyâullâh için matlûb olduğu . 611
İbâdet yapmayanların kalbinde îman nûru yerleşmez 767
İbâdete dâvet edenlerin fazîleti 390
İbâdete muvaffakıyyetin evliyâullâha dünyâ hayatında müjde olduğu 466
İbâdetin en fazîletlisi kurtuluş beklentisine girmektir 756
İbâdetlerde nefsi zahmete sokmak evliyâullâhın vasıflarındandır 454
İbâdetlere güvenmeyip Allâh'ın rahmetine güvenmek 342, 353
İbâdetleri ihlâs ile yapanların vasıfları 70
İbâdetlerin ardından kalpleri mubahlarla dinlendirmenin gereği 505
İbâdette gösteriş yapmamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 435
İblîs insanlara puta tapma işini ilk olarak nasıl telkin etti 26
İblîs'in ilk felsefe yapan mahlûk olduğu 737-738
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ayağı uyuştuğunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den vefâtından sonra yardım isterdi . 164
İbni Âbidîn *(Radıyallâhu Anh)*ın, İbni Arabî'yi "Şeyh-i Ekber" diye isimlendirmesi 648
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* ve eserlerini birçok ulemanın medh ettiği 647-654
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun birçok ulema ve bütün evliya tarafından makbul görüldüğü 648
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun kitaplarına katma yapıldığını savunan âlimler 646-649
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun kitaplarının yakıldığı yalanı 651
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun yanlış anlaşıldığı bir konu 394-395
İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*yu tenkit edenlerin hep hataya düştüğü 653
İbni Arabî *(Rahimehullâh)*ın velileri farklı isimlerle sınıflandırması 412
İbni Arabî'den Firavun'un imanına dair nakledilen görüş doğru değildir 642-646
İbni Arabî'nin fıkıh ilminde müctehid olduğu 653
İbni Arabî'nin kitaplarını okumanın hükmü 654-657
İbni Atâillâh el-İskenderî *(Kuddise Sirruhû)*nun kerâmeti 438
İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir 231, 234
İbni Hacer *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü .. 652
İbni Kemâl Paşa'nın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşleri 655
İbni Kesir'in İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 650

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın kucağında uyurken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gördüğü rüyâ 99
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* ayağı uyuştuğunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den vefatından sonra yardım isterdi . 164
İbni Ömer'in Haccâc-ı Zâlim'e itirazı... 488-489
İbni Seb'în *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir 231, 234
İbni Sînâ'nın Allâh-u Te'âlâ hakkında doğruyu bulamadığının îtirâfı 199
İbni Sînâ'nın, felsefe ile hakkın bulunamayacağı konusunda itirafı 746-747
İbni Teymiyye'nin Ebdâl velileri inkâr etmesine reddiye 411
İbni Teymiyye'nin İbni Arabî'yi tekfîr etmesine reddiye.....642-643
İbni Ziyâd'ı, Ma'kıl ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*ın tehdidi 79
İbnü'l-Fârız *(Kuddise Sirruhû)* hakkında sû-i zan edenlere Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın reddiyesi..... 656
İbnü'n-Nahvî *(Radıyallâhu Anh)*a âit "Kasîde-i Münferice" 757
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* zamanı müstesnâ her dâim yeryüzünden ondört veli vardır 428
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın dîninde lezzetli şeyleri harâm etmek yoktur 770
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın haccın îlânı ile emrolunması 351
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üçyüz velinin dâima bulunduğu..... 420
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın kendileriyle alay ettiğini sanan kâfirler 302
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Nemrûd'a nasıl meydan okuduğu 514
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın tevekkülünün üstünlüğü 597
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın, oğullarına İslâm üzere ölmelerini vasiyeti 534
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın, zürriyeti için duası 351
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Yahûdî veya Hıristiyanlardan olmadığı 769-770
İbrâhîm el-Havvâs Hazretlerinin çölde yırtıcılar tarafından kuşatılması..... 408
İbrâhîm en-Neha'î Haccâc-ı Zâlim'den korktuğu için namazı evde kılardı 606
İbrâhîm ibni Edhem *(Radıyallâhu Anh)*ın tevbe ve velilik yoluna dönüş kıssası 110
İbret almak Ebdâl'in sıfatlarındandır 436
İbret almak için yeryüzünde dolaşmak emredilmiştir 151
İbretle bakmayan kimselere gördüğü âyetlerin fayda vermeyeceği.....751-753
İbretlik kıssa 105
İçki içen kâmil mümin olamaz 459
İçkide şifa aranmayacağı 327
İdareciler zulmederse onlara destek çıkılmamalıdır 78
İdarecilerin yanındaki kötü insanların zararı 45
İddiacılarla gerçek veliler mahşerde ayrılacak..... 152
İdrîs *(Aleyhisselâm)*a kadar insanlar İslâm üzere idi 30, 37
İfsâd sıfatı kâfirler hakkında ne mânâda kullanılmıştır 234
İfsâdın umûmî olarak ne mânâya geldiği...577
İfsatçıların başarılı olamayacağı vaad edilmişken bazen bunun tersi zuhur etmesinin hikmeti..... 574
İftihar etmenin yasak olduğu..... 74
İftiranın en büyükleri üç şeyden ibârettir 18-19
İhlâs ile amel kurtuluşa vesile olan üç haslettendir 18
İhlâs ile yaptığı hiçbir dua geri çevrilmez...628
İhlâs sâhibi olmak için şart olan inanç. 776-777
İhlâs sahibinin duası nasıl olur 70
İhlâsın kişilere göre değişen çeşitleri 70
İhlâsın tarifi ile ilgili meşâyıhın beyanları 70
İhlâslı amel sahibi olana nazarın zarar verebileceği 95
İhsân sıfatı üzere amel edenlerin mükâfatları..... 131

İhsân sıfatının mânâsı ve ihsan ehlinin tarifi 114, 117-118
İhtilaf her zaman şerli olmaz 33
İhtilafın zararını anlatan kıssa 31
İhtilaflı meselelerde cumhûrun görüşünden ayrılmamak gerektiği 653
İlâhiyat hocası olsalar da tarihselcilerin Müslüman olamayacakları 739-740, 743-745
İlâhiyatçılardan bazılarının "Aklı vahye tercih" hususundaki bâtıl görüşlerine reddiyeler 735-748
İlâhiyatçılardan bazılarının "Kaderi inkâr" etmelerine reddiye 722-723
İlâhiyatçılardan hadis inkârcıları olacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber verdiği 802-803
İlâhiyatçıların, erkeklerin altın ve ipek kullanmasının haram olduğunu inkâr etmesi 803
İlhâm ile şer'î bir hüküm sâbit olmaz 656
İlhâm yolu ile evliyâullâha gayb bildirilir 451-452
İlhâma dayalı ilimlere inanmak 693
İlhamlara nâil olmak için zâhirî ilim gerekmediği 12
İlim Allâh-u Te'âlâ'nın idrâkine ulaştıramaz 177
İlim ehline bir meseledeki şüpheyi izâle için müracaat edilmesi gerektiği 685
İlim sahabe-i kirâm ve büyüklerden alındıkça muteberdir 745-746
İlim sahibi olmak velilerin vasıflarındandır 387
İlim sıfatının Allâh-u Te'âlâ hakkında nasıl anlaşılması gerektiği 697-700, 718-723
İlim ve amel benlikle birlikte fayda vermez 71
İlim ve irâde sıfatlarının birbirine ters düşmediği 698-700
İlimlerin sultanı Mârifetullâh'tır 135
İlimleriyle faydalanmayanlar ekseriyettedir 316
İlmi Allah ancak sevdiği kula nasîb eder 785
İlm-i ezelîde Allâh-u Te'âlâ'nın her şeyi ezelde vukuundan önce bildiği 695-700, 718-723, 732-734
İlm-i ezelîde kaderlerin sâbit olması kula yapılan bir zulüm değildir 254-256
İlm-i ezelîde kâfir olarak öleceğini bildiği kimsenin iman edemeyeceği 179-180
İlmi gizleyene ateşten gem vurulur 86
İlm-i İlâhî'nin, kulu kâfirliğe cebredici mânâda olmadığı 694-700, 718-723, 732-734
İlmi olmadan fetva verene göklerin ve yerlerin lânet ettiği 358
İlmi ücretle öğretmenin hükmü 532
İlmihâl gibi zarûrî ilimleri öğreten ücret alabilir mi 532
İlmin Allâh-u Te'âlâ'nın fazlı olduğu 345
İlmin faydalısı ile faydasızı hakkında misaller 93
İlmin ve hikmetin Allâh'ın ikrâmı olduğu 618
İlmin ziyâdeliğini talep etmek Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bile emredilmiştir ... 360
İmâm Ali Rızâ'dan Abbâsî halîfesi Me'mûn'un yaptığı nakil 228
İmâm vitir namazında kunut duasını sesli yapabilir mi 625
İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın felsefeciler hakkındaki görüşü 746
İmâm-ı Masum *(Kuddise Sirruhû)*nun İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü . 653
İmâm-ı Rabbani *(Kuddise Sirruhû)*nun İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki görüşleri 652-653
İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'nin "Aklın huccet olmadığı"na dâir beyanları 740-743
İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'nin keşiflerle ilgili sözleri 361-362
İmâm-ı Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun İbni Arabî hakkındaki medhiyesi 648
"İmamlar" diye anılan velilerin vasıfları .. 413
İmamlıktan ücret alınabilir mi 533
İmân edemeyecek bâzı kâfirler bulunduğu 179-180

Îmân edenler âhiret hesabından korkarlar 292
Îmân etmek için çaba göstereni Allâh-u Te'âlâ'nın saptırmayacağı 695
Îmân etmesini Allâh-u Te'âlâ'nın istemediği kulların iman edememesinin izahı 694-700, 718-723, 732-734
Îmân etmeyen kimselere gördüğü âyetlerin fayda vermeyeceği 751-753
Îmân etmiş kimselerin kurtarılacağına dâir va'd-i İlâhî 759-760, 763
"Îmân ettik" demekle iş bitmeyip esas imtihanın o zaman başlayacağı 587
Îmân gibi kolay bir şeyi yapmayan kâfir yer dolusu altını olsa vermeyi teklif edecek 308
Îmân hususunda akıllarını kullanmayanlara Allâh-u Te'âlâ'nın gazabının olduğu 734
Îmân kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan ibâret ise de bu, kâfirlik sayılacak işlerden ve sözlerden uzak durma şartına bağlıdır 664
Îmân mertebeleri hususunda insanların birkaç kısım üzere olduğu ..200-201
Îmân mertebelerinin en üstünü hangi bilgidir 376
Îmân nûru ibâdetsiz kimselerin kalbine yerleşmez 767
Îmân ve amel-i sâlih duânın kabûlü için şarttır 111
Îmân ve küfr Allâh-u Te'âlâ'nın kaza ve kaderi iledir 108
Îmân ve şükür sahibine Allâh-u Te'âlâ azap etmez 78
Îmân ve takvânın veli olmak için şart olduğu 456, 462
Îmân ve tasdik ehline cennete gitmek kolaylaştırılır 100
Îmâna musîbet gelmemesi hakkındaki duâ 784
Îmânı Allah ancak sevdiği kula nasîb eder 785
Îmânı da kâfirliği de yaratanın ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu 734
Îmânı güçlendirmek için neler yapılması gerektiği 717
Îmânı kemâle ermiş kimse hiçbir şeyden korkmaz 529
Îmânın çeşitli mertebelerinin olduğu 457
Îmânın hakikatine erişmek neden ibarettir 402
Îmânın hakikatinin nasıl kazanılacağı 448-449
Îmânın hayattan ümit kesme ânında kabul edilmeyeceği 659-660
Îmânın kıymeti gereği onu koruma uğrunda tehlikelere katlanmak gerektiği 586-587
Îmânın kocakarı itikadı gibi kuvvetli olması gerektiği 745
Îmânın sevdirilmesi büyük lütuftur 338
Îmânın sözden ibaret olmayıp niyetlerle ve amellerle tasdik edilmesi gerektiği 594
Îmânın zâhirî veyâ bâtınî olmasının alâmetleri 200
Îmanlı kimselerin tüm hâdiselere karşı aklını kullandığı 701
Îmansız ölmeye sebebiyet verecek bir davranış 650
Îmansızlar âhiretle alay ederler 292
İmruü'l-Kays gibi Arabın en büyük şâirinin Kur'ân'ın mislini getirmekten âcizliği 222
İmtihanın "İman ettik" diyenlerden eksik olmayacağı 587
İmtihanın zorluğuna dayanamayıp dinden dönenlerin hüsrânı 598
İnanç hususunda ilmin (araştırmanın) vâcip olduğu 197
İnanç meselelerinde hak ile bâtıl arasında bir durak yoktur 176
İnançla ilgili konularda delilsiz konuşmanın câiz olmadığı 513
İnançların bâtıl olanları hastalık gibi tedâviye muhtaçtır 331
İncîl Kitâb'ında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdeleyen âyetler 211-212
İncîl ve Tevrât'ın Kur'ân-ı Kerîm tarafından doğrulanmasının izahı 203, 205-215

İncîl ve Tevrât'ta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün vasıflarının zikredildiği.... 685
İncîl'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismi Fâraklît (Ahmed)tir 212
İncîl'de Ashâb-ı Kirâm'ın nasıl tarif edildiği 506
İnfakta bulunanlar âhirette asla zarara uğramaz..... 269
İnkârcılar ile oturup kalkmanın ne kadar zararlı olduğu..... 746
İnkârcıların ve müşriklerin tümünün tabiatının aynı olduğu 545
İnkârda ısrar etmenin helâk sebebi olduğu 36
"İnsan" kelimesi hakkında tasavvufî mânâlar..... 335
İnsanda bulunan bedduâcılık ve acelecilik vasfı..... 289
İnsanın cesetten ve ruhtan müteşekkil oluşu hakkında malumat .189-190
İnsanın kaderin hedefi olduğu 52
İnsanın kendine zulmetmesinin mânâsı 249-251
İnsanın nankör olduğunu beyan eden âyet-i celîle 64
İnsanın yanında bulunan meleklerin sayısı 53
İnsanlar amellerini işlerken irade sahibidirler 253
İnsanlar doğarken İslâm fıtratı üzere doğar 30
İnsanlar İslâm fıtratı üzere yaratıldığı halde sonradan niçin bozuldular..... 234
İnsanlar özgür iradeleri ile günah işlemektedir 250
İnsanlara îman ve inkâr hususunda hürriyet verildiği 288
İnsanlara yapamayacağı işleri emretmek ayıp olarak yeter 77
İnsanları Allâh-u Te'âlâ'nın selâmet yurduna dâvet ettiği 97
İnsanların çoğunun Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerinden gâfil olduğu..... 671
İnsanların çoğunun şükretmediği..... 363
İnsanların ilim, hikmet ve nur bakımından üç kısım olduğu 447-448
İnsanların peygamberlere ne yönden muhtaç olduğu..... 324
İnsanların tamamının cennete çağrıldığı . 106
İnsanların tümünün hak dinde birleştiği asırlar.....26, 36-37
İnsanların ve cinlerin Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini getiremeyecekleri 220-222
İpek ve altın kullanımının erkeklere haram olduğunu inkâr eden ilâhiyatçıların bulunduğu 803
İrâde sıfatıyla rızâ sıfatı aynı şeyler değildir..... 722
"İrâde" sıfatı kadîm olduğu için asla değişmez 785-787
İrâde-i cüziye inkâr edilemez.....253-256
İrâde-i cüziyyesini doğru şekilde kullanmayanlar..... 181
İrâde-i İlâhiyye İlm-i İlâhî'ye tâbidir...711-722
İrâdelerini inkâra kullananlar mûcize görseler de iman edemezler 41-42
İrâdenin kulun iman edip etmemesindeki etkisi..... 694-700, 718-723, 732-734
İrşâdın en büyük kerâmet olduğu 45
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın havârîlerinin Müslüman olduğunun beyânı 536
Îsâ *(Aleyhisselâm)* Deccâl'i öldürene kadar her asırdaki Firavun'a bir Mûsâ çıkar 580
Îsâ *(Aleyhisselâm)* havârîlere ayakta vaaz ederdi..... 526
Îsâ *(Aleyhisselâm)* ile Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasındaki fetret ehline azap olunmadı 276
Îsâ *(Aleyhisselâm)* ininceye kadar ümmetin ihtilafı devam edecektir 32
Îsâ *(Aleyhisselâm)* inmedikçe kıyametin kopmayacağı..... 744
Îsâ *(Aleyhisselâm)*a Sâ'îr (Kudüs) dağında gelen tecelli.....207-208
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın âhir zamanda ineceğini inkâr edenlere reddiye 743-744

Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın doğduğu yerde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mîrac gecesi namaz kıldığı 349
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın kıyamete yakın dünyaya ineceği İncîl'de bildirildi 212
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlüne kadar kutupluk makamının devam edeceği 430
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 211-212
Îsâ *(Aleyhisselâm)* köpek leşinin önünden geçerken ne buyurdu? 790
Îsâ Allah'ın oğludur" diyerek Hristiyanların şirk koşmaları 510
İsâf (Mekke ehlinin taptığı putlardan) 26
İskenderiye şehrinin Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Mısır tâbirine dâhil olduğu 605
İslâm âlimlerinin eserlerine katma teşebbüslerinin çok olduğu 646-647
İslâm devletine cizye vermenin hükmü .. 803
İslâm, teslimiyet demek olup tevekkülü iktizâ eder 593
İslâm'a kavuştuğu halde fakirlikten şikâyet eden ebedi fakir kalır 341
İslâm'a uyanlarla uymayanlar hakkında ilginç bir darb-ı mesel 237
İslâm'a uymayan âdetler, gelenek ve görenekler ayakaltına alınmalıdır 562-563
İslâm'da ruhbanlık yoktur 770
İslâm'dan şüphe içinde olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın ne söylenmesini emrettiği 764-767
İslâm'ı inkâr edene cehennem kolaylaştırılır 100-101
İslâm'ın bütün peygamberlerin dîni olduğu 534
İslâm'ın değerlerine uygun amel etmeyenlerin bütün işlerinin israf olduğu ... 589
İslâm'ın dünyalıklardan hayırlı olduğu 336, 338
İslâm'ın galip geleceğini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'de iken haber verdiği 804-805
İslâm'ın hükümleri akıl terazisi ile tartılamaz 741
İslâm'ın hükümlerine icâbeti teşvik eden hadîs-i şerîfler 97-98
İslâm'ın sağlam bir binaya benzetilişi .. 97-99
İslâm'ın sırât-ı müstakim olduğu 106
İslâmiyet hükümleri en kötü niyetli insana göre tayin eder 701
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*'ın soyundan diye Yahûdîler Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr etti 679
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*a bahşedilen üstünlükler 207-208
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*a, torunu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyla dünyâ liderliği verileceğinin Tevrât'ta bildirildiği 206-207
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*dan sonra Araplara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka rasûl gönderilmemiştir 276
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın eşinin atası Cürhum Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisinde idi 539
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın izzeti Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile zuhur etti 208
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın lügatini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* öğretti 20
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetini ilk olarak kim şirke düşürdü 30
İsmet sıfatı, emir ve nehiyle mükellefiyeti ortadan kaldırmaz 630
İsmet sıfatını istemek ne mânâda doğru olabilir 458
İsm-i Âzam hakkında farklı bir rivâyet 60
İsm-i Âzam'a şâmil olduğuna inanılan Kasîde-i Münferice 757
İsnâd-ı Mecâzî'yi bilen istiğâseye itiraz etmez 442
İsraf türlerinin her biri "İfsâd" mefhûmuna dâhildir 577
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üçyüz velinin daima bulunduğu 420
İsraftan uzaklaştıran tek şey İslâm'ın kurallarına uymaktır 589

İsrailoğulları defalarca iman sözü verip inkârda ısrar etmeleri 551-552
İsrâîloğulları Mısır'a girerken ve çıkarken kaç kişiydi 584
İsrâîloğulları Sâm'ın zürriyetindendir..... 540
İsrâîloğullarının Firavun'dan kurtuluşunu beyân eden âyet-i kerîmeler 633-642
İsrailoğullarının Firavun'un boğulduğuna inanamayışları 669
İsrâîloğullarının Firavun'un cesedini gördükleri halde ibret almadıkları 671
İsrailoğullarının Firavun'dan kurtulup huzura ve rızka kavuştukları 673-677
İsrailoğullarının ilimden sonra hidâyetten ayrılıp ihtilâfa düştükleri 673, 677-679
İsrailoğullarının yetmişbir fırkaya bölündüğü 677
İstidrâc ile kerâmetin farkı 397
İstidrâc olarak bazı bozuk kimselere hârikulâde haller verilebilir 54-55
İstiğâse ve tevessülün meşrûiyyetinin delilleri 163-170, 439-443
İstiğâsede bulunanın itikadı ne şekilde olmalı 63, 439-443
İstiğfâr etmeden bağışlanan kullar 778
İstiğfâr ve tevbenin kuraklığa ve kısırlığa faydası 527
İstiğfâra devam edildiği sürece Allâh-u Te'âlâ azap etmez 78
İstiğfârın kalbin cilâlarından biri olduğu . 547
İstikāmet üzere yaşayanları meleklerin müjdelemesi 477-478
İstirahata bedenin de ruhun da muhtaç olduğu 504
İtaat edenin hidâyete ereceği 796
İtaat üzere olan kulların duâlarının kabul olacağı 778
İtibar kazanmak için mânevî haller iddia edenlerin kötü hâli 54-55
Îtibar sevgisini terk eden velîler 773
İtikadın kocakarı itikadı gibi kuvvetli olması gerektiği 745
İtikādî konularda delilsiz konuşmanın caiz olmadığı 513
İtikādî meselelerde hak ile bâtıl arasında bir durak yoktur 176
İtikat hususunda ilmin (araştırmanın) vâcip olduğu 197
İtikat meselelerindeki ihtilafın zararları ... 33
İtikatla ilgili ilimlerin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilişi 215-216
İyi kul vefat edince dertlerinden kurtulur .. 762
İyi niyetli olmayan yöneticiler cennetin kokusunu alamaz 79
İyilik istemek Ebdâl'in sıfatlarındandır 434-435
İyilik istemek velilerin sıfatlarındandır 419, 426, 433
İyilik istemekle velilerin makamına ulaşılacağı 414
İyilik yapanların kendilerine iyilik yaptığı 226
İyilik yapmanın sevabı dünyada peşin verilir 75, 77
İzzet sâhibinin ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu 493-497
İzzet ve şerefin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere ait olmasının mânâsı 496-497
İzzüddin ibni Abdisselam'ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki görüşü 651

- K -

Ka'be'nin astarına yapışmış halde bulunsa da öldürülmesi istenen kimseler 60
Ka'be'nin Haccâc tarafından yakılması... 581
Ka'be'nin hamd evi oluşu 209
Ka'be'nin, Tevrât'tan önce Yahûdîlerin kıblesi olduğu 606
Kabak ağacının Yûnus *(Aleyhisselâm)*ı korumak için bitirilmesi 709
Kābil Hâbil'i öldürene kadar insanlar arasında ihtilâf yoktu 29
Kabir azâbına işâret eden bir âyet-i kerîme 297-298

Kabir azâbından sığınmak hadîs-i şerîfte emredilmiştir 478
Kabir azâbını reddedenlere Ehl-i Sünnet'in cevâbı 259
Kabir ehlinden himmet istemek 62
Kabir ehlinden himmet isteyenin itikadı ne şekilde olmalı 63
Kabirde rûhânî nimetin veya azâbın yarısı görülecektir 762
Kabirlerinden çıkanlar birbirlerine nasıl davranacaklar 261, 263
Kabristanda çakıl taşlarıyla amellerini muhâsebe eden zâtın kıssası 373
Kabul eseri görülmediğinde ümit kesmemek gerekir 627
Kabul olunmayacak dua nasip olmaz 627
Kader tecellîlerini mülâhaza edenler Allah'tan gayrını görmezler 790
Kader ve alın yazısını inkâr edenin Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatını inkâr ettiği . 721
Kader ve kazanın Allâh-u Te'âlâ'nın ilminden ibâret olduğu 694-700, 718-723, 732-734
Kader ve kazanın hak olduğu 530
Kadere inanmanın kazandıracağı tecellî ve huzur 756
Kadere rızâ Ebdâl'in sıfatlarındandır 434
Kadere rızânın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emredilişi 807
Kaderi anlamak Allâh-u Te'âlâ'nın ilim sıfatını anlamaya bağlıdır 254-256
Kadere iman, derdi ve üzüntüyü giderir 629
Kaderi inkâr edenlerle oturup kalkmanın yasak olduğu 746
Kaderi tedbirin değiştiremeyeceği 713
Kaderin varlığına delâlet eden âyet-i kerîme 787
Kaderlerin yazılması kula yapılan bir zulüm değildir 254-256
Kadının, kardeşinin kocasıyla görüşmesinin ölüm gibi olduğu 701
Kadınla teyzesi ve halası bir nikâhta cem edilemez 802
Kadınlara gemi yolculuğunun mekruh olması bazı durumlardadır 65, 67
Kadınlardan da Ebdâl veliler bulunduğu 418
Kadınlarla evlenmemek takvâlık sayılmaz 770-771
Kâfir ölenin kâfirlik hakkındaki niyetinin ebedî olduğu 136
Kâfirin mümine gâlip gelmemesi için dua etmenin hikmeti.....598-599, 601
Kâfirin rüyâsının hiç muteber olmadığı.. 484
Kâfirler âhirette kendilerine peygamber gönderildiğini inkâr edecekler 277
Kâfirler dünyaya geri dönecek olsalar bile eski halleri gibi inkâra devam edecekleri ... 660
Kâfirlerden Allâh-u Te'âlâ'nın intikam alacağı 272-273
Kâfirlere Allâh-u Te'âlâ'nın ne söylenmesini emrettiği 764-767
Kâfirlere cehennem bekçilerinin hitapları 180
Kâfirlere mühlet verilmese toptan helâk edilecekleri 35
Kâfirlere ölüm geldiğinde dünyada kalmak için mühlet istemeleri 660
Kâfirlere ölümlerinin ardından hemen azap olunduğu..... 669
Kâfirlere şefaatin fayda vermeyeceği..... 298
Kâfirlere, dünyada kaldıkları süre âhirette bir saat gibi gelecek 257-261
Kâfirlerin âhirette kendi başlarının derdine düşeceği 306-309
Kâfirlerin âhirette kendilerine şefaatçi arayacakları..... 227
Kâfirlerin âhiretteki perişan halleri.. 181, 227
Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ'dan başka sığınak bulamayacakları 132-134
Kâfirlerin amel defterlerini sollarından ve sırtlarının arkasından alacağı..... 467
Kâfirlerin azâbı acele istemelerine Allâh-u Te'âlâ'nın cevabı.....291-292
Kâfirlerin azâbının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dünyâda gösterileceği müjdesi 271-272

Kâfirlerin bazı rızıkları helâl ve haram kılmaları 355-358
Kâfirlerin bin sene dahî yaşasalar azaptan kurtulamayacakları 258
Kâfirlerin cehennemde ebedî kalacağı 132, 135
Kâfirlerin de ruhlar âleminde dilden iman edip kalben inkâr ettikleri 546
Kâfirlerin de yazıcı melekleri vardır 53
Kâfirlerin diriltilmeyeceklerini iddia etmeleri 303
Kâfirlerin inançlarının zandan ibaret olduğu 541
Kâfirlerin inkârları sebebi ile pek şiddetli bir azabı tadacakları 517-519
Kâfirlerin iyi amellerinin boşa gideceği ... 84
Kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesini mânâsı 545-549, 640-641
Kâfirlerin kendilerine mûcize gelse bile iman etmeyecekleri 698-700
Kâfirlerin kıyamet günü yaşayacağı rezillikler 132-134, 140, 144
Kâfirlerin mahşerde azâbı görünce birbirlerine düşman olmaları 262
Kâfirlerin mahşerde ve cehennemde birbirleri ile atışmaları 262-266
Kâfirlerin nankörlüğü 49
Kâfirlerin öldükten sonra dünyaya tekrar dönmek istemeleri 227
Kâfirlerin rüyalarının cidden çok nadiren doğru çıkacağı 488
Kâfirlerin suratlarının mahşerde nasıl olacağı 261
Kâfirlerin taptıkları şeylerin âhirette onlardan kaybolacağı 157-158
Kâfirlerin tehditlerine ve engellerine kulak asılmamasının gereği 493
Kâfirlerin ve fâcirlerin yüzlerinin tozlu ve karanlık olacağı 127, 132-134
Kâfirlerin ve fâsıkların olaylara bakışlarının tamamen hissî olduğu 701
Kâfirlerin ve müminlerin mahşerde birbirinden ayrılacağı 142
Kâfirlerin, Allâh'ın yolundan saptırmak için çok mal harcadıkları 614
Kâfirliği seçen kalbi Allâh-u Te'âlâ'nın mühürlediği 546-547
Kâfirliğin çirkin gösterilmesi büyük nimettir 338
Kâfirliğin en iğrenç şey olduğu 734
Kâfirlik sayılacak sözlerden ve işlerden uzak durmayanın "İman ettim" demesi muteber olmaz 664
Kâfirlik ve iman Allâh-u Te'âlâ'nın kaza ve kaderi iledir 108
Kâfirlikte ısrarcı olanın ne kadar mucize görse de iman etmeyeceği 694-700
Kâfirlikte inat edenlerin kalplerinin mühürlendiği 543
Kâfirlikte insanları serbest ederek Allâh-u Te'âlâ'nın insanları imtihan ettiği 696
Kalbe ait günahların öldürücü hastalıklar gibi olduğu 461
Kalbi ölü olan zenginlerle oturup kalkmamak 616
Kalb-i selîm sahibi olmanın dünyâda ihsan edilen bir cennet olduğu 111
Kalbin Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına teallukunun zararları 28
Kalbin diğer uzuvlardan şerefli olduğu .. 345
Kalbin dirilmesi nefsin ölmesine bağlıdır 320
Kalbin ölümünün alâmetleri 373
Kalbinde kibir bulunanın cennete giremeyeceği 554
"Kalem Allâh'ın ilmi üzere kurudu" hadîs-i şerîfinin mânâsı 727-728
Kalp bir şeyi anlamak istemiyorsa işitmek ve görmek fayda etmez 245
Kalp doğruluğu velilerin sıfatlarındandır 419, 433
Kalp gözü körken gözün görmesi fayda vermez 247
Kalp hastalıklarının şifâsının Kur'ân-ı Kerîm olduğu 325-327
Kalp incitmemenin önemi 79
Kalp ve rûhun mâneviyatta tekâmülü 110

Kalp yalan yanlış inançlarla dolu iken hidayet bulamaz 230
Kalpler Allâh'tan uzaklaşınca evliyaya düşman olur 230
Kalpler içerisinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin farkı 421
Kalpleri Allâh-u Te'âlâ'nın bildiği 371
Kalpleri ara sıra meşrû şiirler gibi şeylerle dinlendirmek gerektiği 505
Kalpleri Arş'ın fevkına geçen veliler 491
Kalpleri kırık olanların Allâh-u Te'âlâ'nın özel tecellisine mazhar oldukları 717
Kalplerin ancak Allâh-u Te'âlâ'yı zikretmekle mutmain olacağı 742
Kalplerin cilâsının zikrullâh olduğu 400
Kalplerin murâkabesi 375-376, 377
Kalplerin mühürlenmesinin mânâsı ve sebepleri 546-548
Kalplerinde Allâh-u Te'âlâ'dan gayrısı bulunmayanlara ince ilimler ilham olunur .. 234
Kalplerini Allâh-u Te'âlâ'nın nurlandırdıkları ancak iman edebilirler 234
Kalplerinin doğruluğu velilerin sıfatlarındandır 419
Kalpte Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının olmaması 400
Kalpte bulunan Allâh-u Te'âlâ'nın nûrunun yüzlere sirâyet etmesi 446
Kalpte îman nûrunun yerleşmesi için ibâdet şarttır 767
Kalpte kin tutmamak velilerin sıfatlarındandır 21, 426, 433
Kalpte olan basîretin göz görüşünden üstün olduğu 245
Kalpten mahlûkât korkusu düşmedikçe hakîkî iman kazanılmaz 529
Kālû belâ gününde insanlardan alınan sözün izahı 546, 696-700
Kanların Firavun'un kavmine musallat olma mûcizesi 551, 613
Karga, Nûh *(Aleyhisselâm)* gönderdiğinde gitti, bir daha dönmedi 539
Kārûn'un malına özenenler gibi olmamak 616, 618
Kasemle verilen cevabın tesiri 303
Kasîde-i Münferice'yi okumanın fazileti . 757
Kavimlerden her birine peygamberler gönderilmiştir 543
Kaybettiği şeyi bulmak için evliyâullahtan yardım istemek 440
Kayın, yani bir kadının, kocasının erkek kardeşiyle görüşmesinin ölüm gibi olduğu ... 701
Kaynukā' oğullarının Firavun'dan kurtulan Yahûdîlerin soyundan olduğu 674
Kazâ ve belâyı duanın geri çevirdiği 77
Kāzâr (İsmâîl *(Aleyhisselâm)*ın oğlu) 209
Kazâya ve kadere rızâ Ebdâl'in sıfatlarındandır 434
Kefenleri cennetten gelen zâtlar 478
Kelâm ilmiyle uğraşanların delilleri çelişkilidir 199
Kelime-i tevhîd ehline kabirde ve mahşerde sıkıntı olmadığı 480
Kelime-i tevhîdde nefyin önce getirilmesinin hikmeti 765
Kerâmet gibi görülen bâzı haller istidrâc olabilir 55
Kerâmet ve keşif ehli insanlar bile sonradan bozulabilir 54-55
Kerâmet ve mûcizenin farkı nedir 451-452
Kerâmete itibar edilmemesi 387
Kerâmeti kendinden bilmek insanı helâk eder 80
Kerâmeti saklamak velinin alâmetlerindendir 452
Kerâmetin en büyüğünün insanları irşâd etmek olduğu 45
Kerâmetin en büyüğünün istikāmet olduğu 398
Kerâmetin evliyâ için şart olmadığı 382
Kerâmetin hak olduğu 580-581
Kerâmetin hak olduğuna misaller ve delilleri 437-439, 450-452

Kerâmetin hak olduğunun hadîs-i şerîften delili 416
Kerâmetin varlığının delili 168
Kerâmetler maddî ve kalbî olmak üzere ikiye ayrılır 397
Kerâmetler, vefatlarından sonra da velilerde devam eder 166
Kerâmetlerden gaybı bilmekle ilgili konuların izahı 450-452
Kerâmetlerin evliyâullâha dünyâ hayatında müjde olduğu 466
Kerâmetlerin hepsi o dönemdeki peygamberin mûcizesidir 452
Keşfe dayalı vehbî ilmin sıddıkların ve mukarreblerin ilmi olduğu 693
Keşif ehlini taklit etmenin câiz olmadığı 361-362, 396
Keşif ehlinin gördüklerinin kendini bağlayacağı 361-362, 396
Keşif ve kerâmetlerin âhirette fayda vermeyeceği 155
Keşifte de içtihatta olduğu gibi hata olabilir 656
Keyfine düşkün kimseler Ebdâl'dan olamaz 433
Kıraat ilmiyle uğraşıp Kur'ân ilmini terk etmenin zemmi 344
Kırk veliden dünyânın boş kalmayacağı .. 415
Kırklar merkezî yerlerde bulunur 436
"Kırklar" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 422
"Kırklar" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 166, 169
Kırklar"ın zikredildiği hadîs-i şerîf 21
Kırklardan biri ölse Allâh-u Te'âlâ başkasını yerine geçirir 419
Kırkların her asırda bulunduğu 304
Kıskanç olmamak velilerin sıfatlarındandır 426,434
Kıskançlık sebebiyle iman etmeyen Yahûdîler 239
Kısmet olmayanın ele geçmeyeceği 95
Kıssalar 12, 31, 44, 66, 105, 110, 373-374, 376, 408, 437, 438
Kıssaların Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmesinin hikmetleri 224
Kıssalarla beyni dinlendirmenin faydası.. 504
Kıyâmet günü adâlet tecellî edip kimseye zulüm yapılmayacağı 310
Kıyâmet günü Allah dostlarının halleri 365-367
Kıyâmet günü haklının haksızdan tamamen ayrılacağı 680
Kıyâmet günü herkesin kendi rasûlünün adı ile çağırılacağı 280
Kıyâmet günü insanın arkadaşını tanıyıp konuşamayacak halde olacağı 262, 263, 264
Kıyâmet günü insanların dostsuz, evlâtsız, malsız ve yardımcısız kalacağı 512
Kıyâmet günü müminlerin secde uzuvlarının parlayacağı 475
Kıyâmet günü müşriklerin için pişman olacağı 306-307, 309
Kıyâmet günü velilere lütfedilecek müjdeler 465-467
Kıyâmet günü yaşanacaklar 153, 154
Kıyâmet gününde alışveriş ve dostluk kalmayacağı 307
Kıyâmet gününde evliyâullâh için hiçbir korku ve hüznün bulunmadığı 405-407
Kıyâmet gününde müminler bekletilince şefaat için Âdem *(Aleyhisselâm)*a gidecekler ... 143
Kıyâmet gününde müşriklerin suratlarının kötü hali 132-134
Kıyâmet gününde Nûh *(Aleyhisselâm)*ın nasıl hesaba çekileceği 525
Kıyâmet gününe kadar evliyâullâhın var olacağı 425
Kıyâmet gününün azâbının büyüklüğü 7
Kıyâmet gününün dehşetini beyân eden âyet-i kerîmeler 260
Kıyâmet günüyle alay eden müşrikler 284
Kıyâmeti yalanlayanlara ateşin hazırlandığı 40

Kıyâmetin dehşetini görene kabirde kaldığı binlerce yıl bir saat gibi geleceği 257-259
Kıyâmetin sıkıntısından kurtulmak gece ibadetine bağlıdır 508
Kıyâmette arşın gölgesinde gölgelenecek kimse 390
Kıyâmette korku ve üzüntü görmeyecek kimseler 393, 405-407
Kıyâmette nurdan minberlere oturacak kimseler 391
Kızları diri diri gömmenin haram kılındığı 577
Kızmanın ancak Allâh-u Te'âlâ için olmasının gereği 448-449
Kibir veren ibadet tevâzuya sebep olan günahtan daha zararlıdır 139
Kibir, zenginlikle beslenir 86
Kibirli kimseden dînî ilimler almamak gerektiği 198
Kibirli olanların cennete giremeyeceği 520
Kibirli olmamak velilerin sıfatlarındandır 426
Kibrin şirke düşmeye sebep olacak büyük bir günah olduğu 553-555
Kin beslememek velilerin sıfatlarındandır 426, 433
Kin ve hasedin bedeni hasta ettiği 327
Kin ve nefret işitilen şeye karşı insanı sağır eder 240
Kin ve nefretle Kur'ân dinleyenler hidâyete eremezler 229
Kirâmen kâtibîn meleklerinin vazifeleri 53
Kisrâ'nın veziri Yûnân'a ait "Beş şey zayiattandır" sözü 245
Kitâb-ı Mübîn'in Levh-i Mahfûz olduğu 372, 377-378
Kitâb ehlinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını bildikleri 685
Kitâb ve sünnete uymayanlara Allâh-u Te'âlâ'nın şeytanı musallat edeceği 735
Kitaplar, insanların ihtilafları hakkında hükmetsin diye gönderildiği 37
Kitapları istifadeden alıkoymak cimrilik sayılır 86
"Kocakarıların itikadı üzere olun" hadîs-i şerifinin izahı 745
Komşulardan iyilerin bereketiyle kötülerden belânın kalktığı 429
Konuşması hoş olmak velilerin sıfatlarındandır 426
Konuşması ilim artıran kimseler en hayırlı meclis arkadaşlarıdır 444
Konuşmayı az yapmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 435
Konuşulanları meleklerin kaydettiği 372, 379
Konya'da bulunan "Fütûhât-ı Mekkiyye" nüshasında şeriata muhâlif görüşlerin bulunmadığı hakkında Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı 646
Korkulardan kurtulma hususunda ancak Allâh'a güvenme şuurunu kazandıracak mülâhaza 592
Korkuları gidermesini Allah Te'âlâ'dan istemenin lüzûmu 788
Korkutucu bir rüya görenin yapması gerekenin ne olduğu 482
Köpeğin yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir 802
Köpek leşinin önünden geçerken Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın sözü 790
Kötü amel sahibinin kendisini tenkit etmesi gerektiği 719-720
Kötü biri ölünce ağaçlar ve hayvanlar dâhil her şey rahat eder 762, 962
Kötülüğe Allâh-u Te'âlâ'nın misliyle karşılık vereceği 132-133
Kötülüğe daha büyük kötülükle karşılık vermenin haddi aşmak olduğu 549
Kötülüğe iyilikle karşılık vermek velilerin sıfatlarındandır 422
Kötülüğe kötülükle karşılık verenlerin mahrûm olduğu müjde 790
Kötülük yapanların kendilerine kötülük yaptığı 226

Kötülüklerin kullara nefisleri sebebiyle isâbet ettiği 785-786
Kralların oğullarıyla oturup kalkmanın kalp ölümüne sebebiyet vereceği 616
Kudüs dağında Îsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen tecelli 207-208
Kudüs ve Erîha'nın fethinin Yûşa' *(Aleyhisselâm)*a nasip olduğu 676
Kûfe şehrinin fazileti 424
Kul hakkına önem vermemek kalbin mühürlenmesine sebeptir 548
Kulak en şerefli iki uzuvdan biridir . 161-162
Kulak nimetinin hatırlatılması ... 159, 161-162
Kullardan, cehennemden çıkacak olanlar ebedî kalacak olanlar 643-645
Kulların affını istemek kâmil velilerin sıfatıdır 726
Kulun kesbinin ne anlama geldiği 723
Kulun kesbinin varlığına dâir Ehl-i Sünnet'in delîli 795
Kumar maksadı ile olmasa da tavla ve satranç oynamak haramdır 175
Kunut duasını vitir namazında imam sesli yapsa cemaat "Âmîn" der mi 625
"Kur'ân Araplara gönderildi" diyerek Yahûdîler onu inkâr ettiler 679
Kur'ân âyetleri müminlere şifâ iken kâfirlerin zararını artırır 328
Kur'ân âyetlerini aklıyla kıyas edip inkâr edenlere reddiye 737-740
Kur'ân ehlinin cennetteki derecesini son okuyacağı âyet olduğu 328
Kur'ân kıraati ile şiir okumanın birleşmesinin meşrûiyyeti 505
Kur'ân okuyanlar âhirette asla zarara uğramaz 269
Kur'ân öğretmekten ücret alınabilir mi 532-533
Kur'an sayfaları 565, 623, 702, 782
Kur'ân yolunun uyulması gereken en sahih yol olduğu 747
Kur'ân'a hadis-tefsir gözetmeden mânâ verenlere reddiye 679
Kur'ân'a sarılan ve sarılmayanların iyi ve kötü halleri 793-795, 797-798
Kur'ân'da olsa da akla uymayana inanmayanlara reddiyeler 735-748
Kur'ân'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelik hitaplardan hangisinde ümmeti kastedilmiştir 681-685
Kur'ân'dan aldıkları ilham, velîler hakkında Cibrîl *(Aleyhisselâm)* yerine geçer 345
Kur'ân'ı bilip te fakirlikten şikâyetlenen kişiye Allâh-u Te'âlâ ebedî fakirlik yazar ... 341
Kur'ân'ın mânâsı hakkındaki hükmün ancak hadîs-i şerîften alınacağı 801
Kur'ân'la hadîsin farkı sadece namazda kıraat yerine geçip geçmemesidir 800-801
Kur'ân-ı Kerîm gibi hadislerin de vahiy olduğu 799-800
Kur'ân-ı Kerîm hakkında kullanılan "Hak" tâbirinin mânâları 794-795
Kuraklık, kısırlık ve fakirlikten tevbe ve istiğfâr kurtarır 527
Kur'ân'ın hak olduğuna Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmîliği delildir ... 11
Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin mânâlarını bilmeyenler küfre ve bidate düşerler 228
Kuran-ı Kerim hakkında işârî mânâlar 334-335
Kur'ân-ı Kerîm inananlar için hidayet ve şifa, inkârcılar için ağırlıktır 229
Kuran-ı Kerim okumayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok yaptığı 369
Kuran-ı Kerim ve Sünnet'e uymayanlara şeytanın musallat edileceği . 736
Kur'ân-ı Kerîm'den başka mucize isteyen müşrikler 39
Kur'ân-ı Kerîm'de aklî ve naklî bütün ilimlerin bulunduğu 216
Kur'ân-ı Kerîm'de birçok gaybî haberlerin bulunduğu 450
Kur'ân-ı Kerîm'de çelişki bulunduğunu iddia etmenin küfür olduğu 739
Kur'ân-ı Kerîm'de Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği gaybî konular 213-215

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen dînî ilimler iki kısımdır 215-216
Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir tenâkuz ve çelişkinin bulunmaması 217
Kur'ân-ı Kerîm'deki farklı mânâların ihtilâf anlamına gelmediği 125
Kur'ân-ı Kerîm'deki konuların onun mûcize eseri olduğuna delâlet ettiği 11
Kur'ân-ı Kerîm'den şüphe eden müşriklere Allâh-u Te'âlâ'nın cevabı 10-11
Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çevirenlere dünyada ve kabirde sıkıntılar olacağı 737
Kur'ân-ı Kerîm'e hürmet eden Osman Gâzî'nin yükseliş kıssası 44
Kur'ân-ı Kerîm'e hürmetin nasıl yapılacağı ve neler kazandıracağı 44
Kur'ân-ı Kerîm'i değiştirenin kıyâmet azâbına dûçâr olacağı 7
Kur'ân-ı Kerîm'i değiştirmesini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den isteyen müşrikler 5-7
Kur'ân-ı Kerîm'in âciz bırakma vasfının ne anlama geldiği 222
Kur'ân-ı Kerîm'in benzeri bir kitap yahut on sûre veya bir sûre hattâ bir âyet getirmeleri istenerek müşriklere meydan okunması 219-222
Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini getirmeye kimsenin güç yetiremeyeceği 217
Kur'ân-ı Kerîm'in beyan üslubu ile herkesi âciz bırakması 203
Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyeti hakkında bile şüphe duymanın kâfirlik olduğu 687
Kur'ân-ı Kerîm'in bütün mânâları toplayıcılık vasfı 125
Kur'ân-ı Kerîm'in dünyalıklardan hayırlı olduğu 336, 338
Kur'ân-ı Kerîm'in Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilen en büyük mucize olduğu 43, 218
Kur'ân-ı Kerîm'in geçmiş kitapları tasdik edici ve bütün meseleleri tafsilatla açıklayan bir kitap oluşu 203-218
Kur'ân-ı Kerîm'in ilginç bir özelliği 576
Kur'ân-ı Kerîm'in kimse tarafından değiştirilemeyeceği 7-8
Kur'ân-ı Kerîm'in Mekke müşriklerinin bozguna uğrayıp mağlup olacaklarını bildirmesi 214
Kur'ân-ı Kerîm'in öğüt, şifâ, hidâyet ve rahmet olduğunun izahları 322-335
Kur'ân-ı Kerîm'in sırat-ı müstakim olduğu 106, 115
Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi üç senede inmesinin hikmeti 225
Kur'ân-ı Kerîm'de kıssalar zikredilmesinin hikmeti 539
Kur'ân-ı Kerîme karşı Acem hikâyeleri ile mücâdele eden müşrik 15
Kur'ân-ı Kerîm'i değiştirmeye kimsenin gücünün yetmeyeceği 488-489
Kur'ân-ı Kerîm'i istediği gibi te'vil edenlerin sapıklığı 224-225
Kur'ân-ı Kerîm'i kullarının ne niyetle okuduğunu Allâh-u Te'âlâ'nın bilmesi 371
Kur'ân-ı Kerîm'in hastalıkları hafiflettiği .. 327
Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsını bilmenin önemi 344
Kurbağaların Firavun'un kavmine musallat olma mûcizesi 551, 613
Kureyş kâfirleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân okuyunca gürültü çıkardılar. 240
Kureyza oğullarının Firavun'dan kurtulan Yahûdîlerin soyundan olduğu 674, 678
Kurtuluş beklentisine girmek en büyük ibâdettir 756
Kurtuluşa sebep olan üç haslet 18
Kurtuluşun ancak Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uymakla olacağı 739-740
Kurtuluşun îmanda, adâlette ve sadâkatte olduğu 672
Kuruntunun sebep olduğu rüyâlar 476
Kusmuk ağız dolusu olmadıkça abdesti bozmayacağı 358
Kusurları görmek ayıp olarak yeter 77
Kuşlardan gagalı olanların yenmesinin harâmiyeti Kur'an'da yoksa da hadisle sâbittir 802

"Kutbu'l-aktâb" diye anılan velilerin vasıfları ... 430
"Kutbu'l-irşâd" diye anılan velilerin vasıfları ... 430
"Kutbu'l-medâr" diye anılan velilerin vasıfları ... 430
Kutub her zaman Mekke'de bulunmaz ... 428
Kutub olan velinin kalbi ne yönden Beytullâh'a benzer ... 428-429
"Kutub" diye anılan velilerin vasıfları ... 411, 428-432
Kutup denilen velîlerin işleri yönettiğinin delilleri ... 163-170
Kutup olan velîler câhil ve saf gibi görünürler ... 436
Kutup olan velinin belâları nasıl yüklendiği ... 429
Kutup olan zâtın âlemin nizamına vesile oluşu ... 421
"Kutup" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı ... 166
Kutupların her asırda bulunduğu ... 304
Kutupluk makamı mürşitsiz elde edilemez ... 304
Kutupluk ve ğavslık makamı ile ilgili el-Havvâs, Şa'rânî, İmâm-ı Rabbânî ve İbni Arabî Hazretleri'nin beyanları ... 428-433
"Külliyet sahibi ruh" tabirinin izahı ... 439
Kürsî ve Arş'ın dünyadan sayılmadığı ... 94
Kürsüler hatiplerin ayakta durmaları yerine geçmektedir ... 526

- L -

"Lâilâhe illâllâhü vahdehü lâ şerike leh" zikrinin faziletleri ... 519
Lâilâheillâllâh ehline kabirde ve mahşerde sıkıntı olmadığı ... 480
Lânet okumamak velilerin sıfatlarındandır ... 21, 426, 435
Lânet okumanın âhirette bazı haklardan mahrumiyete sebebiyet vereceği ... 621
Latîfelerin basamaklarını kat etmek için Kur'ân-ı Kerîm en büyük vesiledir ... 334
"Lebbeyk"in câhiliyet dönemindeki şekli ... 209
Lebid'in şiirinin, şiirlerin en doğrusu olduğu ... 174, 178
Ledünn ilmi çalışmakla elde edilmez ... 241
Ledünn ilmine nâil olmak için zâhirî ilim gerekmediği ... 19
Ledünn ilminin herkese verilmediği ... 361
Ledünn ilminin sıddıkların ve mukarreblerin ilmi olduğu ... 693
Levh-i Mahfûz'da amellerin yazılmasının hikmeti ... 373
Levh-i Mahfûz'da amellerin yazılmış olması kulu yaptıklarına zorlayıcı değildir ... 255
Levh-i Mahfûz'da her şeyin yazıldığı ... 368-372, 377-378
Lezzetlerin en üstünü Allâh sevgisi ve O'nun rızâsını talep etmektedir ... 427
Lezzetlerin hepsi birçok külfet barındırır ... 337
Lezzetli şeyler dinde yasak değildir ... 770
Lezzetli yemek hastaya sunulursa zâyi olur ... 245
Lût *(Aleyhisselâm)*ın kavmi uyarıldıktan sonra helâk edildiler ... 276
Lübnân yöresi evliyâ meskenidir ... 428
Lütuflar niyetlere göre ihsân edilir ... 627

- M -

Ma'kıl ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*ın Kûfe vâlisine nasihatleri ... 78-79
Maddî âlemi aşıp âhirete yönelmeyen âhireti hakkıyla bilemez ... 316
Maddî lezzetler iki şeyden ibarettir ... 336
Mağfiret talep etmeden bağışlanan kullar ... 778
Mağrib (Fas yöresi) üçyüz velinin meskenidir ... 428
Mahlûkatın yaratılışının boş yere olmadığı ... 226
Mahşer günü insanlar dünyada bir saat kaldıklarını sanacaklar ... 257-261
Mahşer günü velilere lütfedilecek müjdeler ... 465-467
Mahşerde akraba ve yakınların fayda etmeyeceği ... 144

Mahşerde Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere rızası ile tecellisi 143
Mahşerde arşın gölgesinde gölgelenecek kimse 390
Mahşerde bütün insanların ve cinlerin cem olacağı 141
Mahşerde herkesin Allâh-u Te'âlâ'ya tek olarak geleceği 306
Mahşerde herkesin birbirinden kaçacağı ...263
Mahşerde kâfirlerin birbirleri ile atışacakları 264
Mahşerde müminlerin birbirleri ile sohbet edecekleri 266
Mahşerde müminlerin cennete gitmek için peygamberlere müracaatı 143
Mahşerde peygamberlerin ümmetlerinin derdine düştüğü 394
Mahşerde putların Allâh-u Te'âlâ'yı şahit tutmaları 149
Mahşerde putların dile gelip müşrikleri reddetmesi 141, 143-148
Mahşere dünyanın kocakarı sûretinde getirilip cehenneme atılacağı 152
Mahşerin dehşetinden bazen peygamberlerin dahî ailelerini soramayacağı 266
Mahşerin sıkıntısından kurtulmak gece ibadetine bağlıdır 508
Mâide sûresi okuyarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teheccüd kıldığı 369
Makam sevgisini terk eden velîler 773
Mal ve mülkün yağmura benzetilmesi 95
Malı zayi etmenin mekruh olduğu 577
Malın fazlalığı hangi hallerde faydalı, ne durumda zararlı olur 85-86, 92-93, 95
Mâlik ibni Dînâr *(Kuddise Sirruhû)*nun kıssası 343
Malik ibni Sayf Yahûdî'sinin bütün vahiyleri inkârı 18
Mânevî halleri olmadığı halde varmış gibi gösterenlerin hüsranı 22, 28
Mânevî nimetlerle sevinmek gerektiği 336
Mânevî sarhoşluk hâlinde söylediklerinden evliyâullâhın mesul olmayacağı 657
Mânevî yolların tehlikeli olduğu 71
Mârifetullâh ilimlerin sultanıdır 135
Mârifetullâh'ın zikirle hâsıl olduğu 345
Mâsivâdan yüz çevirmenin önemi 781
Mâsiyetler gafletten kaynaklanır 373
Mazur olan kulları Allâh-u Te'âlâ mesul tutmaz 251-252
"Meded" diyerek, vefat etmiş velilerden yardım istemenin hükmü 165-166, 439-443
Medîne civarındaki Yahûdîlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolunu gözledikleri 678-679
Medîne ile Şâm arasında bulunan Yesrib arazisinin fazileti 676
Medîne'de Efendimizin *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* on sene ikâmet ettiği 12
Medîne'nin fazileti 424
Medyen'in koçlarının Ka'be'ye sevkedilişi 209
Mehdî *(Aleyhisselâm)*a kadar ümmetin ihtilafı devam edecektir 32
Mehdî *(Aleyhisselâm)*ın gönderileceğini beyan eden hadîs-i şerîf 416-417
Mehdî'nin zuhuruna kadar kutupluk makamının devam edeceği 430
Mehri ödememe niyetiyle nikâhlananın zinâkâr sayılır 371
Mekke dağında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nübüvvet verilmesi 207-208, 210
Mekke ehlinin taptığı putların isimleri 26
Mekke ehlinin yedi sene kıtlık yaşaması .. 48
Mekke Fethi günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emân vermediği dört erkek ve iki kadın 60
Mekke Ğavs'ın meskenidir 428
Mekke Mezarlığı ehli ikinci olarak diriltilecek kabristandır 468
Mekke müşriklerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduası sebebiyle isabet eden kıtlık 630-631

Mekke müşriklerinin bozguna uğrayacaklarını Ömer *(Radıyallâhu Anh)* bile tahmin edememişti 214-215
Mekke müşriklerinin İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden oldukları 769
Mekke müşriklerinin Kur'ân-ı Kerîm'e "Uydurma" ve "Sihir" demeleri 671
Mekke'de ilk zaman namazların Dâru'l-Erkam'da gizli kılındığı 604
Mekke'de Mehdî *(Aleyhisselâm)*a biat edileceği 417
Mekke'nin "Şehirlerin anası" oluşunun izahı 209
Mekke'nin fethini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hudeybiye'de müjdelemesi 213
Mekke'nin hacılarla mamur olacağının Tevrât'ta bildirilmesi 209
Mekke'ye ilk putun nereden geldiği 26
Mekr-i İlâhî'nin seçkin kullara farklı tecellîsi 56
"Melâmîler" diye anılan velilerin vasıfları ve sonradan yoldan çıktıkları 413
Meleğin Allâh-u Te'âlâ için ziyârete giden birinin yoluna çıkması 389
Melekler ölüm ânında velileri cennetle müjdelerler 466
Meleklerden bir cemaatin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ziyareti 99
Meleklerden Peygamber gönderilmesini isteyen müşrikler 39
Meleklerden yardım istemenin meşrûiyyetinin delili 165
Meleklerin Allâh-u Te'âlâ'dan cimri ve cömertler için istekleri 100
Meleklerin ancak Allâh-u Te'âlâ'nın razı olduklarına şefaat etmeleri 497
Meleklerin cennet ehline selâmı 103
Meleklerin cömert ve cimrilere duası ve bedduası 100
Meleklerin çokluğunun bir delili 165
Meleklerin dahî bilemediği ameller vardır ..70
Meleklerin her sözü kaydettiği 372, 379
Meleklerin insan ve cinlerden başka herkesin duyduğu nidâsı 100
Meleklerin insanlara yardım edebileceği.. 440
Meleklerin istiğfarı ile cehennemden kurtulacak olanlar 644
Meleklerin işleri yönetici olma vasıfları .. 442
Meleklerin küçük büyük her ameli yazdığı 53
Meleklerin ölürken müjdelediği kimseler 477-478
Meleklerin yöneticiliği ile Allâh-u Te'âlâ'nın yöneticiliği hakkındaki âyetler .. 170
Meleklerin, müminleri kabirden çıkarken karşılayacağı 406
Meleklerin, ölürken kendilerine selam verdiği kimseler 479
Menât (Mekke ehlinin taptığı putlardan) . 26
Menfaat temin etmek için mânevî haller iddia edenlerin kötü hâli 54-55
Menkıbelerle beyni dinlendirmenin faydası 504
Merhametin velilerin âdetinden olduğu . 387
Merhametli olmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 435
Merhametsizlerin musallat olmaması için 784
Meryem *(Radıyallâhu Anhâ)*nın fazileti 472
Mescid-i Aksâ'nın etrafının bereketli kılındığı 676
Mescid-i Aksâ'yı barındırması itibariyle Şâm topraklarının bereketli kılınması 675
Mescit süpürmenin çok faziletli olduğu . 418
Mescitlerde sürekli bulunmanın fazileti . 390
Meşgul eden her şey bâtıl sayılır 176
Mevlid-i şerîf için yemek yedirmenin müstehab olduğu 350
Mevlid-i şerîfi kutlamanın sevap olduğuna dair rivâyetler 345-352
Mevlid-i şerîfin çok hayırlara sebep olduğu 352
Meyhâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210

Mıkyes ibni Dubâbe Mekke Fethi günü nasıl öldürüldü 60
Mısır topraklarının fazileti 675
Mısır ülkesinin Esvan şehrine kadar uzandığı 605
Mısır yöresi yetmiş velinin meskenidir 424, 428
Mısır'a girerken ve çıkarken İsrâiloğulları kaç kişiydi 584
Mısır'da birtakım evlerin mescit yapılması emri 604
Mısır'ın Füstât bölgesinden Habeşistan'a kadar uzanan altın gibi madenler ihtiva eden dağlar Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bedduasıyla taşa döndü 615-616
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a boğulurken söylediği söz 661-662
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'un ordularını denize sevketmesi 636
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üçyüz velinin daima bulunduğu 420
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın rüyada Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kendisi ve ümmeti hakkında açıkladığı misal 97-99
Minâ'nın Allâh-u Te'âlâ'nın mezbahası olduğu 209
"Minhâc" kelimesinin mânâsı 534
Miracın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ne vesileyle ihsan edildiği 421
Miraç gecesi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cennet ve cehennemi gördü 302
Miraçta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Îsâ ve Yahyâ *(Aleyhimesselâm)* ile görüştüğü 744
Miraçta Sidretü'l-Müntehâ'nın yakutlarla bezenmesinin hikmeti 506
"Mîsak günü"nden ne kastedildiği 546
Mîzanda kimsenin kimseyi tanımayacağı .. 267
Mora kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi 45
Mu'âz ibni Amr ibni'l-Cemûh *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 473
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti ... 473
Muâviye *(Radıyallâhu Anh)*ın oğlu Yezîd için ettiği duanın kabul olunduğu 672
Mûcize isteyip iman etmeyenlere azabın peşin verileceği 42-43
Mûcize olması mümkün olan her şey bir veliye kerâmet olarak da verilir 451
Mûcize ve kerametin farkı nedir 451-452
Mûcizeler kalp gözü görmeyenlere fayda vermez 244-245
Mûcizeler, vefatlarından sonra da nebîlerde devam eder 166
Mûcizelere büyü demeleri 42
Mûcizeleri görseler de kâfirlerin iman etmeyecekleri 698-700
Mûcizelerin hak olduğu 556-557, 581
Mûcizelerin müşriklere iman sağlamadığı 41-42
Mûcizenin peygamberler için şart olduğu 382
"Muhaddesûn" diye anılan velilerin vasıfları 410-414
Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmetinin yetmişüç fırka olacağı 677
Muhammed Vefâ *(Kuddise Sirruhû)* hakkında sû-i zan edenlere Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın reddiyesi 656
Muhkem ve müteşabih olarak Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri iki kısımdır 225
Muhtâr ibni Ebî Ubeyd'in kâfir olacağının hadîs-i şerîfte bildirilmesi 581
"Muhtârûn" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 169, 423
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun sözlerini inkâr edenler mâneviyattan perdelidir 231, 234
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* ve eserlerini birçok ulemanın medh ettiği ... 647-654
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun birçok ulema ve bütün evliya tarafından makbul görüldüğü ... 648-654
Muhyiddîn ibnî Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun kitaplarına katma yapıldığını savunan âlimler 646-649

Muhyiddîn ibni Arabî'den Firavun'un imanına dair nakledilen görüş doğru değildir 642-646
Murâd ile mürîd arasındaki fark 112
Muradlara erişmek için okunacak âyet .. 689-690
Murâkabe hâlini kaybettiğine üzülmemek kalbin ölümünün alâmetlerindendir 373
Murâkabe hâlinin tarifi ve önemi 372-373
Murâkabe üzere olanın imanının efdaliyyeti 376
Murâkabenin kısımları 375-376
Murâkabenin müşâhedenin anahtarı olduğu 377
Murâkabenin önemi 345
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile Firavun'un kıssasına Allâh-u Te'âlâ'nın ehemmiyet verdiği 566
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ve kavminin Âşûrâ günü kurtarıldığı 670
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*'ın Firavun'a gâlip geldiği gün 347
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Firavun'a karşı verilen dokuz mûcize 551-553, 613
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a iman eden sihirbazların idam edilmeden önce ettikleri dua 535
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Tûr-u Sînâ'dan gelen tecelli 207-208, 210
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın altıyüzbin kişilik ümmeti ile Firavun'dan kurtuluşu 633-637
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın büyücülere öncelik vermesinin hikmeti 568-569
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın denizi yarma mucizesi 634-637
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duası ile Firavun ve ehlinin mallarının taşa dönüşmesi . 553, 614
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duasının kabulünün eserinin kırk sene sonra görülmesi 626
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Erîha ve Kudüs'ü feth etmeden vefat ettiği 676
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun ve hanedanına bedduası 612, 621-624
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın gönderildiğinde Firavun'un israiloğullarının mescitlerini tahrip ettiği 605
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan üçyüz velinin daima bulunduğu 420
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavminin mahşerdeki kalabalıklığı 704-705
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kendileriyle alay ettiğini sanan kâfirler 302
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Tûr dağına giderken karşılaştığı bir veli ile kıssası 726-727
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın ümmetine tevekkül ve teslimiyet hususundaki nasihatleri 591-595, 596-597
Musibet geldiğinde dinini terk edenlerin hüsrânı 598
Musîbetin dîne gelmemesi hakkındaki duâ 784
Musîbetleri Allah Te'âlâ'dan başka kimsenin açamayacağını bilme şuuru 777-781, 783-788
Musibetlerin ebedi olmaması en güzel yönleridir 530
Musibetlerin kaderin okları olduğu 52
Musîbetlerin kullara kötü amelleri sebebiyle isâbet ettiği 785-786
Musibetlerin özellikle Müslümanlarının başına gelmesinin hikmeti 602-603
Musîbetten kurtuluş beklentisine girmek en büyük ibadettir 756
Musul topraklarında bulunan Nînovâ karyesinde Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminin sâkin olduğu 706
Mûtezile fırkasının "Haram rızık değildir" görüşüne reddiye 163
Mûtezile fırkasının "İrâde" sıfatı hakkındaki batıl görüşüne reddiye 787
Mûtezile fırkasının sapık görüşlerine reddiyeler 108, 123-126, 135-136, 163, 180, 288-289, 452, 615, 679, 722-724, 787
Mûtezile'nin "Allâh-u Te'âlâ'nın irâde sıfatı hakkındaki" bâtıl görüşüne reddiye 722-724
Mûtezile'nin "Kul fiilinin hâlikıdır" görüşüne reddiye 180
Mûtezile'nin kerâmetleri reddetmesine reddiye 452

Mutezile'nin Kur'ân'ı kafalarına göre tevil etmelerine reddiye 679
Mûtezile'nin: "Allâh'ın, kuluna en faydalı olan şeyi yapması vaciptir" görüşüne reddiye 615
Mûtezile'nin iyi amel işleyenlere Allâh-u Te'âlâ'nın sevap vermesi vaciptir görüşüne redddiye 298-299
Mûtezile'nin, Allâh-u Te'âlâ'nın görüleceğini inkârına reddiye 123,126
Mûtezile'nin, kebâir ehlinin cehennemde ebedî kalacağı itikadına reddiye 135-136
"Mücrimler felah bulmaz" kavl-i şerifinin tefsîri 15
Müctehidlerin ihtilafının rahmet olduğu . 33
Müctehidlerin söylemediği bir hükmü söyleyen evliyaya itiraz edilemez 361-362
Müezzinlikten ücret alınabilir mi 533
Müferric ed-Demâmîlî *(Radıyallâhu Anh)*ın Mısır'da iken Arafat'ta görülmesi 437-438
Müfsid sıfatı kâfirler hakkında ne mânâda kullanılmıştır 234
Mümin kimsenin ölümünün nasıl olduğu 478
Müminin mutlu olması gereken şeyler 336-342
Müminin rüyasında Rabbi onunla konuşur 488
Müminler cennete girene kadar elem çekecektir 610
Müminler için cennette hazırlanan nimetlerin büyüklüğü 489
Müminlerde din hususunda şüphe olmayacağı 686
Müminlerin âhirette tanınmaları için iki yanlarında nur olacağı 467
Müminlerin cennette ebedi kalacakları ... 128
Müminlerin günahkâr olanlarını tövbeleri sebebi ile Allâh-u Te'âlâ'nın affedeceği 644
Müminlerin kâfirlere karşı şiddetli, müminlere karşı merhametli olduğu 474
Müminlerin kâfirlerin dünyalıklarına aldanmamaları gerektiği 618-619
Müminlerin kurtarılacağına dâir va'd-i ilâhî 759-760, 763
Müminlerin mahşerde hasret ve şefkat ile buluşacakları 266
Müminlerin ve kâfirlerin mahşerde birbirinden ayrılacağı 142
Münâfıkların ensâra buğzettiği 473
Münferice kasîdesini okumanın fazîleti 757-758
Mürid ile murâdın farkı 403
Müride vaad edilen makamlar şeyhinin sağlığında veya vefatından sonra verilir 270
Müridin mürşid ile beraber olmasının önemi 402-403
Müridlerin gâfilleri taklit ederek tarikat yolundan sapmaları 194
Müridlerini kâmil meşâyıhın koruyabildiğine misâl 63
Müritler samimiyetle ararlarsa kutbu bulurlar 304
Müritlerin şeyhlerinden gördüğü usulleri değiştiremeyeceği 13
Mürşid ile sohbet etmek velilik sebeplerindendir 402
Mürşid-i kâmil bulmanın önemi 199-201
Mürşid-i kâmilsiz tehlikeli geçitler aşılamaz 55
Mürşidin sohbeti, Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmak için şarttır 317
Mürşidlere bağlananların ulaşacağı makamlar 270
Mürşitlerin her asırda bulunduğu 304
Mürşitlerin kendi döneminde kalmadığını söyleyen yanlıştadır 257
Müsâmahalı dîn ancak İslâm'dır 770
Müseyleme'yi Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın rezil eden sözleri 17
Müseylemetü'l Kezzâb'ın peygamberlik iddiası 15, 17
Müseylemetü'l-Kezzâb'ta görülen istidrâc 397
Müsfidlerin amellerinin sürekli olmayacağı 574

Müslüman olmak tüm peygamberlerin ve sahabelerinin müşterek sıfatıdır 533-537
Müslüman ölenin müslümanlık hakkındaki niyetinin ebedi olduğu 136
Müslümanın ayıbını örtmenin mükâfâtı ve açmanın cezası 789
Müslümanın düğününün nasıl olması gerektiği 562-563
Müslümanın sözünü tevil yapabilecekken kötüye yorulmaması gerektiği 656
Müslümanların Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarını tanımaları zanna göre değil basîret üzere olmalıdır 197
Müslümanların güzel gördüğü şeyin Allâh-u Te'âlâ indinde güzel olduğu 350
Müslümanların iyiliğini istemek Ebdâl'in sıfatlarındandır 434-435
Müslümanların iyiliğini istemekle velilerin makamına ulaşılacağı 414
Müslümanların mağlup olmaması için dua etmenin önemi 598-599, 601
Müslümanların Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Yahudilerden daha yakın olduğu 347
Müşrikler Allâh-u Te'âlâ'ya hulûl itikadı üzere inanıyorlardı 25
Müşrikler dünya onların olsa azaptan kurtulmak için verirlerdi 306-308, 311
Müşrikler Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Ebû Tâlib'in yetimi görmelerinden iman edemediler 246
Müşrikler ile taptıklarının mahşerde birbirine girmeleri 141-148
Müşrikler inat etmeden Kur'ân-ı Kerîm'i dinleseler iman edebilirlerdi 229
Müşrikler ne yönden zâlim sayılmışlardır 230
Müşrikler Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*ı alay ederek dinlerlerdi 244
Müşrikler ve Ehl-i Kitâb içerisinde kalben inanıp inadına inkâr edenler vardır 232-233
Müşrikler, Allâh'a inandıkları halde putlara neden tapıyorlardı 163
Müşriklerden bir kısmının durumunun ilaç fayda etmeyen hasta gibi olduğu 240, 244
Müşriklerden olmama emrinin zâhirî ve bâtınî mânâları 771-773
Müşriklere Kur'ân-ı Kerîm'in benzeri bir kitap yahut on sûre veya bir sûre hattâ bir âyet getirmeleri teklif edilerek meydan okunması 219-222
Müşriklere top yekûn azap edilmemesinin hikmeti 232
Müşriklerin "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyerek şirk koşmaları 509
Müşriklerin âhirette çok şiddetli azaba düşecekleri 517-519
Müşriklerin Allâh-u Te'âlâ'nın varlığını ve yönetimini kabul ettikleri. 159, 163
Müşriklerin Allâh-u Te'âlâ'ya çocuk isnâd etmesi 509-513
Müşriklerin Allâh-u Te'âlâ'yı görmek istemeleri 9
Müşriklerin aslında yıldızlara, cinlere ve şeytanlara taptıkları 25, 148
Müşriklerin azabının zaman gelince gecikmeyeceği 286-287
Müşriklerin azap istemesi ve beklemesi 754-756
Müşriklerin Bedir'de boğazlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'de iken haber verdiği 804-805
Müşriklerin dahi zor anlarında Allâh-u Te'âlâ'ya yalvardıkları 59-60
Müşriklerin kıyamet günüyle alay etmeleri 284
Müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ile istihza etmeleri 292
Müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'den başka mucize istemesi 39
Müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'i dinledikçe nefretlerinin artması 239
Müşriklerin mahşerde şirklerini inkâr etmeleri 149
Müşriklerin Mekke döneminde yedi sene kıtlık yaşaması 48

Müşriklerin Melekleri Allâh-u Te'âlâ'nın kızları olduğunu iddia etmeleri 683
Müşriklerin öldükten sonra dirilmeye inanmadığı 25
Müşriklerin Peygamber *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yeme ve içmesine taaccüpleri 39
Müşriklerin putlara taparken delile değil de zanna uydukları 499-500, 513
Müşriklerin putları Allâh-u Te'âlâ'ya eş tutmalarındaki rezâlet ve cehâlet 188-194
Müşriklerin putları şefaatçi edinmeleri dünya işleri ile alâkalıdır 25
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e âyetleri değiştirmesini teklif etmeleri 5-7
Müşriklerin son derece akılsız olduklarının delili 27
Müşriklerin yağmurları Allâh'tan gayri sebeplere bağlaması 48, 49
Müşriklerin, kendilerine melek cinsinden peygamber gönderilmesini istemeleri 9
Müşriklerin, putları şefaatçi edinmeleri ... 23
Müşriklerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, başka bir Kur'ân istemeleri .. 203-204
Müteşâbih âyetlerin mânâsını ancak Allâh-u Te'âlâ'nın bilmesi 224-225

- N -

Nadîr oğullarının Firavun'dan kurtulan Yahudilerin soyundan olduğu 674, 678
Nadr ibni Hâris gâvurunun acele azap istemesi 292
Nadr ibni Hâris'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mücâdelesi 15, 18
Nâfile ibadetlerin Allâh-u Te'âlâya yakınlık sağladığı 168, 460
Nâfile namaz için evlerde mescitler ittihaz etmenin sünnet olduğu 608-609
Nâfile namaz kılınmayan evin mânen harap olduğu 609
Nâfile namazların evde kılınmasının daha faziletli olduğu 609
Nahiv âlimi bir zât ile gemicinin kıssası .. 66
Nâmahreme bakma yasağı bakanın mahremlerini de korumaktadır 252
Nâmahreme bakmak haddi aşmak olduğu için kalbin mühürlenmesine sebeptir 548
Namaz ardından diğer namazı bekleyenlerin rüyasının doğru çıkacağı 484
Namaz kılınmayan evin manen viran sayıldığı 609
Namaz, oruç fazlalığı ile adam veli olamaz 426
Namazda saf tutmanın bu ümmete mahsus bir fazilet olduğu 626
Namazda vesvese veren şeytana karşı neler yapılması gerektiği 689
Namazı hakkıyla eda etmenin velilerin alâmeti olduğu 387
Namazı kasten terk edenlerin âkıbetinin ne olacağı 520
Namazın musibetleri def ettiği 607-608
Namazların gizli kılınmasının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavmine emredilmesi 604
Namazların, Mekke'de ilk zaman Dâru'l-Erkam'da gizli kılındığı 604
Namazlarını kılanlar âhirette asla zarara uğramaz 269
Nankörlüğün ekseri insanların vasfı olduğu 58
Nankörlüğün en büyük günahlardan olduğu 73
Nâs ve Felak surelerinin sihrin iptali için nâzil olduğu 575
Nâsıra (el-Halîl şehrinin) beldesindeki Sâ'îr dağında Îsâ *(Aleyhisselâm)*a nübüvvet verilmesi 208
Nasihat kâr etmediği kimseler 304
Nasihatinin tesir etmesini isteyenlerin âzami derecede mütevazı olmaları 554
Naz makamında zâtların bulunduğu .. 726-727
Nazarın sâlih amel sahibi kişiye zarar vereceği 95
Nebîlere tâbî olmak Allâh'a tâbî olmanın ta kendisidir 195
Nebîleri, Allah Te'âlâ'nın ne şekilde kurtardığı 759-760, 762-763

Nebînin nübüvvet ciheti velâyet cihetinden üstündür 396
Neccâroğullarının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dayıları olduğu 600
Nefis ve bedenin kişiyi dünyaya yönelttiği 342
Nefisle cihâdın fazileti 112
Nefret ve kin işitilen şeye karşı insanı sağır eder 240
Nefretten uzak durmak velilerin sıfatlarındandır 426, 433
Nefse düşmanlık evliyâullâhın vasıflarındandır 454
Nefsi ile cihat edenin ölüm acısını duymasına mahal kalmaz 319
Nefsin hazzına bâzı vakitleri ayırmak meşrudur 505-506
Nefsin hevâsına tapmamak 147, 156
Nefsin hevâsına uyan akıllı sayılmaz 701
Nefsin karışıp bozamadığı ameller vardır 70
Nefsin kötü huylarının ahlâk-ı hamîdeye dönüşmesinin mümkün olduğu 590
Nefsin kötülüklerin kişiye ulaşmasındaki sebebiyeti 785-786
Nefsin ölümü ile kalp dirilir 320
Nefsin şerrinden kurtulmanın yolu ibadetin zorluğuna katlanmaktır 320
Nefsinin hevâsına uymak insanı zararlara uğratır 299
Nemrûd'un İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın delili karşısında nasıl rezil olduğu 514
Nesh edilen âyetler hususunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin iftirâsı 492
Nesh olan âyetin yerine daha iyisi veya benzerinin getirileceği 8-9
Nesh yoluyla Allâh-u Te'âlâ dilediği âyeti değiştirmiştir 8-9
Nesr, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun ismidir .. 26
Nevevî *(Rahimehullâh)*ın istiğâseyi kabul ettiği 441
Nevevî'nin İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 650
Nikâhta birleştirilemeyecek olan kadınlar 802
Nîl nehrinin akması için Firavun'un Allâh-u Te'âlâ'ya dua etmesi 662-663
Nimetler hakkında tefekkür 750
Nimetlerden hesaba çekilmemek cennetten de ziyâde bir nimettir 124
Nimetleri hatırlatan âyet-i kerîme 159
Nimetlerin Allâh-u Te'âlâ'dan geldiğini düşünmek 337
Nimetlerin imtihan için verildiği 614
Nînovâ karyesinin Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kanminin meskeni olduğu 706
Nisâ sûresi okuyarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teheccüd kıldığı 369
Niyet güzelliği velilerin sıfatlarındandır .. 21
Niyeti sadece Allâh'a îtimat olana kimsenin hîlesi zarar veremez 777-778
Niyetinin, kâfirin cehennemde ebedî kalmasının sebebi olduğu 136
Niyetlere göre Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına muamele yapacağı 371-372
Niyetlerinin doğruluğu sebebiyle Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminden azap kaldırıldı 714
Nûh *(Aleyhisselâm)*a iman edenler dünyada kalıcı oldular 539
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ve ona inananların gemide kurtarıldığı 538
Nûh *(Aleyhisselâm)* ile Âdem *(Aleyhisselâm)* arasında on asır olduğu 544
Nûh *(Aleyhisselâm)* kendisine izin verilmeden ümmetine beddua etmedi 620
Nûh *(Aleyhisselâm)* tûfanın bittiğini nasıl anladı 539
Nûh *(Aleyhisselâm)*a kadar insanlar hak din İslâm üzere tek ümmet idi 26, 30, 36, 37
Nûh *(Aleyhisselâm)*dan sonra hangi peygamberlerin gönderildiği 543
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın gönderdiği ilk rasûl olduğu 544
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisinde kırkı erkek kırkı kadın seksen kişi olduğu 540

Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemiyi ilk inşa eden zât olduğu ve gemiyi kuş şeklinde yaptığı 64
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın ismi ve sıfatları ile ilgili mâlûmât 524
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi putlara ilk tapan toplumdu 25
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi uyarıldıktan sonra helâk edildiler 276
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmine dokuzyüzelli sene nasihatte bulunduğu 524
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmine tebliğinden dolayı ücret istemediği 531-532
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavminin kıssası..522-541
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğluna yönelttiği iki emir ve iki yasak 519
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın Türkiye'mizde bulunan Cizre ve çevresine gönderildiği 524
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, peygamberlerinden azabı istemeleri 755
Nûh tûfanı eski putları Cidde'de kuma gömdü 26
Nûh tûfanından sonra yeryüzünde kâfir kalmadı 30
Nûh tûfanının benzeri otuz yılda bir olduğu 540
"Nukabâ" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 423, 428
Nur perdesini Allah Te'âlâ açacak olsa her şey yanar 772
"Nûr" tâbirinin Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden olduğu 794
Nurdan minberlere oturacak kimseler 391
Nübüvvet makamının büyüklüğü 395
Nübüvvet müessesesinin iki yoldan ispatı 323-324
Nübüvvet ve velâyet ilminin aklın tavrının ötesinde olduğu 693
Nübüvvetin getirdiklerini anlamaktan akıl âciz kalır 740
Nübüvvetin kulun gayreti ile elde edilemeyeceği 404
Nücebâ'nın (yetmiş veli) Mısır'da bulunduğu 424, 428
"Nücebâ" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 423, 428
"Nücebâ" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 166, 169
Nüzûl-ü Îsâ'nın İncîl'de bildirildiği 212

- O -

Okuyup okutanların âzami derecede mütevazı olmaları 554
Ondört velinin yeryüzünde dâima mevcut olduğu 428
Organların en şereflileri göz ve kulaktır 161-162
Organlarını yaratılış gayesi dışında kullananlar zâlimdir 249
Orhan Gâzî'nin Bursa'yı fethi 44
Orucu her gün sürekli tutmak sünnete muhâliftir 770-771
Oruçtan ağırlanarak günlerinin değiştirilmesini istemenin küfür alâmeti olduğu 7
Osman *(Radıyallâhu Anh)* tâbi olunması emredilen râşid halîfelerdendir 32
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğunu bildiren hadîs-i şerîf 467
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın Haccâc-ı Zâlim'in Mekke'ye neler yapacağını önceden bildirmesi 581
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke Fethi günü Abdullâh ibni Sa'd'ı öldürülmekten kurtarması 61
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in refîkı olduğu 468
Osman Gâzî'nin Kur'ân-ı Kerîm'e hürmetten dolayı yükseliş kıssası 44
Osman Gâzî'ye Alâüddîn Keykûbât'ın devlet kurma izni vermesi 44
Osman ibni Maz'ûn *(Radıyallâhu Anh)*, eşine yaklaşmama kararı alınca Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* evine giderek onu bundan men etti 770
Osmanlı devletinin gerileme sebebi 45
Osmanlı devletinin kuruluş kıssası 44

Osmanlı sultanlarının Şah İsmâîl gibi Râfızîleri bozguna uğratması 579
Oyunların hepsi bâtıl olup akıllı kişi bunlardan sakınır 175

- Ö -

Öldükten sonra dirilmenin hak olduğu ve bunu beyân eden âyet-i kerîmeler.... 184-187, 281-282, 314-315, 318, 527
Öldüren ve diriltenin Allâh-u Te'âlâ'nın olduğu 318
"Ölü ve diri" tabirlerinin tasavvufî mânâları 172
Ölüden dirinin çıkarılmasının izahı 159, 162-163
Ölülerin kabirlerinden diriler olarak çıkarılacağı 162-163
Ölüm hatırlatılarak kâfirleri îmâna dâvet etmenin önemi 765-766
Ölüm meleğinin canları alması ile Allâh-u Te'âlâ'nın alması hakkındaki âyetler..... 170
Ölüm meleğinin, kendilerine müjde ve Mevlâ'dan selâm getirdiği kimseler 478-479
Ölüm sırasında kişiye isabet edecek şiddetler ve onlardan kurtulanlar 319
Ölüm üzüntüsünün doğum sevincinden fazla olduğu 337
Ölümden ne ilimle, ne malla kurtulmak mümkün değildir 319
Ölümden sonrası için amel eden akıllı sayılmıştır 701
Ölüme yakın insanın yaptığı amel gideceği yere alâmet olur 697
Ölümü istememenin Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşmayı istememe anlamına gelmediği. 480
Ölümün insanları uyandıracağı..... 518-519
Ölümün müminin hediyesi olmasının mânâsı 762
Ölümün müminler için nasıl olduğu..... 478
Ölürken kendilerine daha önce vefat edenlerden selam gelen kişiler 103
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* "Muhaddes"lerdendir 414, 581
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* tâbi olunması emredilen râşid halîfelerdendir 32
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğunu bildiren hadîs-i şerîf 467
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 473
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Irak halkına bedduası 580
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın keramet sahibi olduğu hakkında hadîs-i şerîf 580-581
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman olma sebebi duyduğunu anlamaya çalışmasıydı 229
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Şâm ve Irak'daki Ebdâl'i merak etmesi 424
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*a ittibâın sırat-ı müstakim olduğu 106-108
Ömer ve Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anhümâ)* Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra diriltileceklerdir..... 468
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ilham gelen kimselerden olduğu..... 414, 581
Önyargılı olmak insanı hidayetten mahrum eder 229
Övülmenin mümine müjde olduğu..... 477

- P -

Pakistanlılar Hâm'ın zürriyetindendir 540
Para karşılığı ilim öğretmenin hükmü 532
Paylaşmak velilerin sıfatlarındandır..... 422
Pazartesi gününün fazileti ve orucunun hikmeti 346
Persler Sâm'ın zürriyetindendir 540
Peşte kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi..... 45
Peygamber gönderilmeyen kavmin helâk edilmeyeceği 35
Peygamber kıssalarının Kur'ân'da niçin anlatıldığı..... 523
Peygamberler ayakta vaaz ederlerdi..... 526
Peygamberler içinde bir ümmeti dahî bulunmayan olduğu 704
Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar..... 166

Peygamberler ruhları ve bedenleri tedavi etmişlerdir 331
Peygamberlerde mucize bulunmasının şart olduğu 382
Peygamberlerdeki ismet sıfatı emir ve nehiyle mükellefiyeti ortadan kaldırmaz ... 630
Peygamberlerden uzak olanların ruhları nurlanamaz 333
Peygamberlere benzetilen bu ümmetin âlimleri 324
Peygamberlere doğruluklarını ispat için deliller verilmiştir 514
Peygamberlere gayb ilmi vahiyle gelir 451-452
Peygamberlere ihsân edilen nimet günlerini kutlamak 347
Peygamberlere inanmayanların özellikle yöneticiler olmasının sebebi 561
Peygamberlere isyan edenlerin çok mahcup ve pişman olacağı 280
Peygamberlere kendi dönemlerine uygun mucizeler verildiği 217-218
Peygamberlere zulmetmiş geçmiş ümmetlerin kötü âkıbetleri 230
Peygamberleri hatırlamanın ibadet olduğu 445
Peygamberlerin Allâh-u Te'âlâ'nın emini oldukları 19
Peygamberlerin Allâh-u Te'âlâ'ya ümmetleri için yalvarmaları 394
Peygamberlerin gönderilmesinin hikmeti 277, 741
Peygamberlerin her biri hakkında kâfirlerin yakışıksız sözler sarf ettiği 704
Peygamberlerin her birinin kavminin diliyle gönderildiği 283
Peygamberlerin her ümmet içinde gönderildiği 151
Peygamberlerin heykellerini yapıp put olarak tapanlar 25-26
Peygamberlerin hiç birisinin ümmetine izinsiz beddua etmediği 621
Peygamberlerin imrendiği kimseler 391, 393
Peygamberlerin kavimlerine pek açık mucizeler getirdiği 543
Peygamberlerin kıssalarının anlatılmasının hikmeti 350-351
Peygamberlerin mucizeleri vefat etseler de devam eder 166
Peygamberlerin rüyasının vahiy olduğu 486-487
Peygamberlerin şefaatten geri durup Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i işaret etmeleri 143
Peygamberlerin tümünün dininin İslâm olduğu 534
Peygamberlerin ümmetlerine şahitlik edecekleri 277, 278
Peygamberlerin ümmetlerinin derdine düşeceği 394
Peygamberlerin vazifeleri Allâh'a ibadeti emretmektir 151
Peygamberlerin vefatı ile onların yerine Allâh-u Te'âlâ'nın ebdâlleri geçirmesi 426
Peygamberlerin velilere gıpta etmesinin izahı 394
Peygamberliğin Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kırk yaşında verildiği 12
Peygamberlik kesildikten sonra müjdeci rüyâların devam edeceği 485-486
Peygamberlik müessesesinin iki yoldan ispatı 323-324
Peygamberlik taslayanları reddeden âyet-i kerîme 15
Preveze kalesi hangi pâdişah döneminde niçin kaybedildi 45
Puta tapma işini İblîs insanlara ilk olarak nasıl telkin etti 26
Putlara ilk tapanlar Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi idi 25
Putlara müşriklerin inanış şekli 25
Putlara tapmanın hiçbir ilmi dayanağının bulunmaması 196-197
Putları kendilerine şefaatçi kılan müşrikler 23
Putların Allâh-u Te'âlâ'yı şahit tutmaları 149

Putların bir şey yaratmaktan, görmekten ve işitmekten âciz olduğu 184-185, 191-194
Putların cehenneme odun yapılacağı145-148
Putların dile gelip müşrikleri reddetmesi.....141, 143-148
Putların fayda ve zarar vermekten acziyetinin beyânı 23, 24
Putperestlerin kendi yaptıkları putlara tapmaları..... 192
Putperestlerin putlardan hiçbir fayda görmeyeceği.....499-500

- R -

Râbıta yapmanın meşrûiyyetinin delilleri 443-449
Râbıtada velilerden himmet istemenin meşrûiyyetinin delilleri..... 166
Râbıtanın Allâh-u Te'âlâ'nın nurunun aksetmesine sebep olması..... 446
Râbıtanın hayalde canlandırmaktan ibâret olduğu ve bu düşüncenin tesiri 446-447
Rabî' ibni Huseym *(Radıyallâhu Anh)* ansızın azap gelir diye geceleri uyumazdı..... 294
Râbi'atü'l-Adeviyye *(Radıyallâhu Anhâ)* bin rekâtlık namazı niçin kılardı 533
Râfızîler gibi Âşûrâ günü mâtem günü ittihaz edilmemelidir 711
Râfizîlerin şahlarını Osmanlı sultanlarının bozguna uğratması..... 579
Rahat zamanda çok dua eden kimsenin zor zamanda duasının hemen kabul olacağı 665
"Rahîm" ism-i şerifiyle ilgili mânâlar..... 789
Râhipleri ve Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı Hristiyanların ilâh edinmeleri 192-193
"Rahmân'ın kulları" tabiri birtakım hususi velilere işaret eder 166
Rahmet esintilerine namzet olmak gerektiği.....788-789
"Rahmet" kelimesinin işârî mânâları 334
Rahmet-i ilâhî'nin gazab-ı İlâhî'yi geçtiği.....36, 760-761, 785-786
Rahmet-i İlâhiye'den ümit kesenlerin vay hâline 780
Rahmet-i İlâhiyye'nin Kur'ân ve Sünnet ile tefsir edildiği âyet-i kerîme 338, 339
Ramazan ayının değiştirilmesini istemenin küfür alâmeti olduğu 7
Rasûlleri, Allah Te'âlâ'nın ne şekilde kurtardığı..... 759-760-, 762-763
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Allâh-u Te'âlâ bildirmedikçe gaybı bilemez..... 290
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çoğu kere ayakta vaaz ederdi 526
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışında herkesin sözünden alınan olur, atılan olur 656
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Ehl-i Kitâb'a din hususunda bir şey sormamıştır ...684
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında "Hak" isminin kullanıldığı âyet-i kerîme... 794
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile ümmetinin hâli hakkında kendisine gösterilen rüyalar 98
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile yalancı peygamberler arasındaki fark 16
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân-ı Kerîm okurken müşrikler gürültü çıkarırdı...240
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* miraç gecesi cennet ve cehennemi gördü 302
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* râzı olmadan beyatını kabul ettiği kişi 61
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* secdede iken üzerine işkembe atılınca yaşananlar 804-805
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyurken kalbinin uyanık olduğu 99
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabının temsilcisi Ehl-i Sünnet'tir 107
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh Te'âlâ'nın tesellî bahşeden ifâdeleri 803-808
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bütün ümmetlerin mahşerdeki hâlinin gelişinin gösterildiği 704-705
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ilk vahyi 11
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e edebi Allâh-u Te'âlâ öğretti..... 20

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e fetvaların arz edildiği 358
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e her gün salevât okunacağının Zebur'da bildirilişi .. 211
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hidâyet yaratma kudreti verilmemiştir..... 243
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iftirânın en büyük zulüm olduğu 18-19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâın sırat-ı müstakim olduğu 106-108
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin azabını dünyâda göreceğine dâir müjde 271-272
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmete kadar gelecek bütün ümmeti gösterildi.. 273-274
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Mekke dağında nübüvvet verilmesi..... 207-208, 210
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Mîrac nasip olmasının sebebi 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e peygamberliğin kırk yaşında verildiği 12
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tebliğ uğrunda eziyetlere sabretme emri..... 803-805
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e üzücü bir iş isabet ettiği zaman namaz kılardı..... 608
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilen en büyük mucizenin Kur'ân-ı Kerîm olduğu .. 218
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalan söz nispet etmenin en büyük iftirâ olduğu 19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım vaad edildiği halde neden korkuyordu..... 495
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelik hitapların hangisinde ümmeti kastedilmiştir 681-685
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*ın vefatı ile yeryüzünün ağlaması..... 423
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görene ve göreni görene müjde olduğu..... 248
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i metheden beyitler 135
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müşriklerin imtihanı ve alaya almaları 6
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek için yanına gelen Fedâle *(Radıyallâhu Anh)*ın kalbinin imanla dolması..... 246
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allah dostlarından yardım istemeyi emretmesi 62, 440
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'ya isyandan korktuğu 5
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in altmış üç yaşında vefat ettiği 12
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ı mal kazanmaya teşviki ... 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ancak kendisine vahyolunana uyduğu 5
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aralarında olduğu kavme Allâh-u Te'âlâ'nın azap etmeyeceği 78
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashabı hakkında kötü konuşulmaması gereği 474
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Âşûrâ günü ne sebeple oruç tuttuğu..... 670
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayı bölme mucizesi 41
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bazen Kur'ân bâzen şiir dinlediği..... 505
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in boğazı ağrıyana Kur'ân-ı Kerîm okumayı önermesi 326
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok Kur'ân-ı Kerîm okuduğu..... 369
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dayıları sayılan Neccâroğulları..... 600
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in din hususunda şekten ve şüpheden münezzeh olduğu 681-685
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in din hususundaki emir ve yasaklarının vahiy olduğu..... 740
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dînî vazifelerini îfa için dünya nimetlerini istemesi..... 617
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebdâlin sıfatlarını izah etmesi 433

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Sünnet mezhebi hakkındaki izahı 106-107

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gece kıldığı uzun bir namazda okuduğu sûreler ve tesbîhât 369-370

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geçmiş kitaplarda zikredilen güzel vasıfları ... 207-215

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdikleri kabullenilmeden iman edilemez 740

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderiliş nimeti 339-340

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişiyle ferahlanmak gerektiği 345

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği gaybî konular 213-215

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Haccâc-ı Zâlim'in ifsadını önceden belirtmesi..... 581

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadislerinin vahiy olduğunun delili 65

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram kılma yetkisinin bulunduğu 799-800, 802

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in helâkını bekleyen müşriklere Allah Te'âlâ'nın cevabı 755

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiç deniz yolculuğu yapmadığı 65

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hidayeti ile Allâh-u Te'âlâ'nın hidayetinin farkı 170

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hira mağarasında uzlete çekildiği..... 611

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hudeybiye'de sahabeye yağmur hakkındaki beyanları 50

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâm'a uyanlarla uymayanlar hakkında açıkladığı ilginç bir darb-ı mesel..... 237

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlerin yaptığından berî olduğu..... 234

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kavminin ve amcasının imanını istemesi ... 724

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi nefsinden konuşmayacağını Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın bildirmesi..... 212

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi vahy olunana uyduğu 492

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisi için akîka kurbanı kestiği..... 350

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisinin ümmetini cennete davetiyle ilgili gördüğü hikmetli rüyalar 97-99

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konuşmasının fasîh olduğu 20

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kulların yaptığından mesul olmadığı .. 796-797

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân-ı Kerîmi terk edenleri Allâh-u Te'âlâ'ya şikâyet etmesi 278

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke müşriklerine beddua etmesi..... 630-631

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'nin fethedileceğine dair rüyasının tasdiki..... 213

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlid-i şerifinin kutlanmasının sevap olduğu 345

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlidini ilk önce kendisi kutlamıştır 346

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minberi Mervân dönemine kadar üç basamaklı idi. 526

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in miraçta Îsâ ve Yahyâ *(Aleyhimesselâm)* ile görüştüğü.... 744

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminlere mahşerde şefaat etmesi 143

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslüman yöneticileri dinlemeyi emrettiği 32

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklere bedduası 48

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müşriklerin Bedir'de boğazlanacağını Mekke'de iken haber verdiği..... 804-805

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetten sonra Mekke ve Medine'de ikâmet süreleri 12

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuma yazma bilmediği halde Kur'ân gibi bir Kitâb getirmesi doğruluğunun en büyük delilidir 205, 221

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in pazartesi günüyle münâsebeti 346
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberlikten sonra şükür kurbanı kestiği 350
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rahmet olarak gönderildiği 339
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rahmet olarak gönderildiği 345
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahabeye ve ümmete nasihatleri 32
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sîretini dinlemenin imanı güçlendirdiği 352
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sohbeti esnasında ashabın halleri 408-409
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sünnetinde uyumak ve evlenmek gibi rahatlık verici şeylerin bulunduğu 770-771
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sünnetlerine sarılmak gerektiği 32
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden inanmayanlara ne kadar üzüldüğü 726
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine hususi verilen üç şey 626
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin çokluğu ile övüneceği 533
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî olduğu halde Kur'ân okumasının, o Kitâb'ın Allâh'tan indirildiğine delâlet ettiği 10-11
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vahiyden başkasını söylemediği 6-7, 8
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefat yaşındaki ihtilafın sebebi 12
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra sahâbenin ondan yardım istemesi 164-166
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yağmur duası yapması ve yağmurun yağması 48
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilere rağmen İslâm'ı dünyaya yayacağı müjdesi 206
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzünden doğruluğunun anlaşıldığı 16
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zorda kalanlara ve zayıflara yardımı 211
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zorla iman ettirme görevinin olmadığı 725
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisinin ümmî oluşunu ikrar etmesi 11
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ölmemesi için çaba gösterdiği sahâbî 599
Râşid halifelerin sünnetine tâbi olma emri ... 32
Râşid kulların tarifi 338
"Recebîler" diye anılan velilerin vasıfları 413
Remlî *(Rahimehullâh)*ın, vefat etmiş velilerden "Meded" diyerek yardım istenmesinin hükmünü soranlara cevâbı 165-166
Resul gönderilmeyen kavmin helâk edilmeyeceği 35
Rızâ-ı İlâhî'yi talep etmek 427
Rızâ-ı İlâhîyi kazandıracak amel 122
Rızâ-ı İlâhî'yi kazanmanın cennetten de ziyâde bir nimet olduğu 123, 491
Rızık husûsunda tevekkül kazandıracak âyet-i kerîme 788
Rızık tayininde insanın seçim hakkı yoktur 288
Rızık ve nimetleri yıldızlardan bilen müşrikler 49
Rızıklar tesbihler hürmetine dağıtılıyor .. 519
Rızıklardan helâl olanları haram edenleri zemmeden âyet-i kerîme 355-358
Rızıkları Allâh-u Te'âlâ'nın evliyaullah vesilesi ile vermesi 428
Rızıkların Allâh-u Te'âlâ'dan olduğunu bilmek 338
Rızıkların gökten ve yerden yaratılmasının izahı 159-161
Rızıkların maddî ve manevî olarak ikiye ayrılması 163-164, 171
Rızıkların ve ahlâkın ezelde taksim edildiği 617
Rızkın gökte olduğunu beyân eden âyet-i kerîmenin izahı 356
Ricâl-i ğayb'ın himmet isteyenlere yardım ettiği 440-441

Riyâ yapmamak velinin alâmetlerindendir ... 452
Riyâdan uzak durmak Ebdâl'in sıfatlarındandır ... 436
Riyazatın tarikatte gerekli olduğu ... 138
Ru'yetullâh'ın sübûtuna delâlet eden hadîs-i şerîfler ... 119-126
Ruh da beden gibi doktora muhtaçtır . 330-331
Ruh ve aklın kişiyi Allâh-u Te'âlâ'ya yönelttiği ... 342
Ruh ve beden arasındaki manevi ilişki ... 342
Rûhânîlerin himmet edebileceği ... 440
Ruhaniyetlerden himmet istemek ... 62
Ruhbanlık İslâm'da yoktur ... 770
Ruhlar âleminde alınan "Kālû belâ" sözü .. 546
Ruhlar için belli bir mekân bulunmadığı 439
Ruhları uykularında Arş'ın altında secdeye varan veliler ... 491
Ruhların bedenlerle alâka kurması ... 330
Rûhun Allâh-u Te'âlâ ile özel münasebeti olduğu ... 110
Rûhun Allâh-u Te'âlâ'nın emrinde olduğu ... 110
Rûhun Arş'ın nurundan yaratıldığı ... 330
Rûhun hidayeti için beden yaratılmıştır ... 189-190
Rûhun külliyet sahibi olmasının izahı ... 439
Rûhun maneviyattan aldığı haz lezzetlerin en üstünüdür ... 110
Rûhun rabbânî makamlara ulaşması ne suretle hâsıl olur ... 332-333
Rûhun rızkı ... 163-164, 171
Rûhun ve bedenin ve istirahata muhtaç olduğu ... 504
Rum imparatorluğunun Müslümanların eline geçeceği önceden bildirilmişti ... 214
Rumeli'deki kalelerin ve yerlerin kaybedilme sebebi ... 45
Rumlar Sâm'ın zürriyetindendir ... 540
Rumların Acemlere on yıl içinde gâlip olacağının Kur'ân-ı Kerîm'de zikri ... 213
Rüstem kıssalarını Kur'ân-ı Kerîm'e karşı getiren müşrik ... 15
Rüveym *(Kuddise Sirruhû)*nun tasavvuf ehlinin ihtilafının hayırlı olduğu hakkındaki beyânı ... 33
Rüyâ tabirinin önemi ... 487
Rüyâları sâlih kimselere tabir ettirmenin önemi ... 487
Rüyâların sâlih olanlarının nübüvvet müjdecilerinden olduğu ... 475-476, 481
Rüyâların sâlih olanlarının velilere müjde olduğu ... 466
Rüyânın tabir edildiği şekilde çıkacağı ... 487
Rüyânın üç kısım olduğu ... 476
Rüyâsıyla sevinenin neler yapmasının sünnet olduğu ... 482
Rüyâya yalan katmanın en büyük iftirâlardan olduğu ... 19
Rüzgâr olmasa yerle gök arası kokar ... 436
Rüzgârın kendi başına hareket edemeyeceği ... 59

- S -

Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)* kendisine iftirâ edene beddua etmiştir ... 631
Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)*ın annesinin onu şirke zorlaması üzerine yaşananlar ... 563-564
Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf ... 467
Sa'îd ibni Abdurrahman Hazretleri'nin tevekkül hakkındaki hikmetli kıssası ... 778-781
Sa'îd ibni Sâib (Rahimehullâh)ın Ebdâl'den sayıldığı ... 411
Sa'îd ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf ... 467
Sâ'îr dağında Îsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen tecelli ... 207-208
Sabır ve namaz ile Allâh-u Te'âlâ'dan yardım istemenin önemi ... 608
Sabırlı olmak velilerin sıfatlarındandır ... 426
Sâbit ibni Kays ibni Şemmâs *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti ... 473

Sabredenlere meleklerin selamı 103
Sabrın velilerin alâmeti olduğu 387
Sadaka ve zekât vermeyenlerin faydasız pişmanlığı 92
Sadâkatin kurtuluşa sebep olduğu 672
Saf tutmanın bu ümmete mahsus bir fazilet olduğu 626
Safa ve Merve arasında sa'yın hikmeti 351
Safeynâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Sağdaki meleğin soldakine şâhit olduğu . 53
Sahâbe Kirâm Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra ondan yardım istediler 164-166
Sahâbe-i Kirâm'dan gelen rivayetler baş göz üzerine konmalıdır 745-746
Sahâbe-i Kirâm'ın dini neşretmek için çektiği çileler 586-587
Sahâbe-i Kirâm'ın İncilde nasıl tarif edildiği 506
Sahâbe-i Kirâm'ın yıldızlar gibi olduğuna dair hadîs-i şerîf 474
Sahâbenin bazısı günah işlese de mutlaka tevbe edip bağışlandığı 136
Sahâbenin hepsi cennetliktir 474
Sahâbenin ihtilafının diğer din mensuplarının ihtilafından farkı 34
Sahâbenin temsilcisi Ehl-i Sünnet mezhebidir 107
Sahâbenin yolundan ayrılanların cehennemlik olacakları 677
Sâibe'yi haram kılan müşrikler 357
Sakal tıraşının haram olduğunu inkâr eden ilâhiyatçıların bulunduğu 803
Sakîf kabilesinden Haccâc-ı Zâlim'in çıkacağının hadîs-i şerîflerde bildirilmesi 580-582
Sâkinliğin velilerin alameti olduğu 387
Salât-ü selâm getirmeye vesile olan Mevlid meclislerinin meşrûiyyeti 346
Salevâtın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e okunacağının Zebûr'da bildirilişi ... 211
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavmi uyarıldıktan sonra helâk edildiler 276
Sâlih amel işlemeyenlerin kalbinde îman nûru yerleşmez 767
Sâlih bir kişi hürmetine yüz komşusunun hânesinden belâ kaldırıldığı. 429
Sâlih kimseler anıldığında rahmet yağması 445
Sâlih kimseleri hatırlamanın günahlar için keffâret olduğu 445
Sâlih kimselerin gördüğü sâlih rüyaların yalan çıkmaması 485, 487
Sâlih kişi için iyi mal faydalıdır 93
Sâlih kul vefat edince dertlerinden kurtulur 762
Sâlih rüyaların Allâh-u Te'âlâ'dan olduğu 482
Sâlih rüyanın mümine dünyada verilen müjdelerden olduğu 485
Sâlih rüyanın nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüz olması 482-483
Sâlihler olmasa yeryüzü fesâda uğrar 436
"Sâlihler" tabirinin mânâsı 484
Salli-bârik duâlarının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e okunacağının Zebûr'da bildirilişi 211
Sâm'ın zürriyetinden Araplar, Persler, Rumlar ve İsrailoğullarının türediği 540
Samimiyetleri sebebiyle Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminden azap kaldırıldı 714
Sanatkârlar çok kıskanılır 228
Sapık fırkaların başında o yola davet eden şeytan vardır 107
Sapıtanın ancak kendi aleyhine dalâleti tercih ettiği 793, 795-797
Sâre vâlidemizden Hâcer validemizin kaçışı 206
Satranç ve tavla oynayanların şâhitliğinin hükmü 174
Sebeplere sarılmak tevekküle mâni değildir 597
Sebeplere takılanlar Allâh'ın mekrine uğrayanlardır 56
Secah'ın peygamberlik iddiası 16

Secde eseri yüzlerinde bulunan zâtlar..... 475
Sehâvî *(Rahimehullâh)*ın Ebdâl hadislerini kabul ettiği..... 412
Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)*nun bin beş yüz sıddîk ile karşılaştığı..... 387
Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)*nun yırtıcı hayvanları misafir etmesi..... 388
Sekinetin velilerin âdetinden olduğu..... 387
Sekiz sıfatı hakkıyla bilen sekiz veli..... 412
Sekr hâlinde söylediklerinden evliyâullâhın mesul olmayacağı..... 657
Selâm verip almanın bu ümmete mahsus bir fazilet olduğu..... 626
"Selâm" ism-i şerifinin mânâları..... 101
"Selâmet yurdu"ndan ne kastedildiği hususunda müfessirlerin beyanları.....101-105
Selâmı yayanın cennete gireceği..... 16
Selçuklu hükümdârı Alâüddîn Keykubat'ın Osman Gâzî'ye devlet kurma izni vermesi.. 44
Selef-i sâlihîni din hususunda takip etmenin önemi.....199-200
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti..... 473
Semûd kavmi Âd kavminin bakıyyelerindendir..... 545
Semûd kavmine verilen mucize ve azap.. 43
Sevâd-ı a'zam'a tâbi olma emri..... 653
Sevginin kişiyi sevdiklerine kavuşturduğu..... 403
Sevilmek ne zaman Allâh'ın da sevdiğine delâlet eder.....403-404
Sevilmenin evliyâullâha dünyâ hayatında müjde olduğu..... 466
Sevmenin ancak Allâh-u Te'âlâ için olmasının gereği.....401, 448-449
Seyr-i sülük'un mânâsı..... 405
Sıddıkların imrendiği kimseler..... 391
Sıkıntılı zamanda duası kabul olunsun isteyen rahat zamanda çok dua etsin..... 665
Sıla-i rahim yapanın cennete gireceği..... 16
Sıla-i rahimi kesenin azabı dünyada peşin verilir.....74-75
Sıla-i rahimin karşılığının dünyâda verildiği..... 75
Sır latifelerinin murâkabesi.....375-376, 377
Sırat köprüsü kurulduğunda kimsenin kimseyi tanımayacağı..... 267
Sırât-ı müstakîm ile ilgili hadisler ve izahı.....106-107
Sırât-ı müstakîmin mânâları..... 106
Sırât-ı müstakîmin işârî mânâları.....113-114
Sidretü'l-Müntehâ'nın miraçta yakutlarla bezenmesinin hikmeti..... 506
Sihir ve büyünün iptali için okunacak âyet-i kerimeler.....575-576
Sihir ve büyünün kısımları..... 574
Sihirbazları Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı toplama kıssası.....566-579
Sihirbazların Musa *(Aleyhisselâm)*a iman etmeleri..... 218
"Sihrin hakikati yoktur" diyenlere reddiye.....574-575
Sihrin mûcizeden farkı..... 559
Sivrisineğin kanadındaki hikmetler bile düşünmekle bitmez..... 750
Slavlar Yâfes'in zürriyetindendir..... 540
Soğukta güzel abdest alanın rüyasının doğru çıkacağı..... 484
Sohbet meclisinde oturmanın fazileti.. 388-391
Sohbetin şartlarından biri de kendinden üstün olanlarla birlikteliktir..... 374
Soldaki meleğin sağdaki meleğin izni ile yazdığı..... 53
Soru sormayı çok yapmanın mekruh olduğu..... 577
Sorulara cevap verirken zanna değil de ilme dayanmak gerektiği..... 199
Sövmemek velilerin sıfatlarındandır..... 21
Söz bozana yardım etmemek gerektiği.... 76
Söz bozmanın cezası insanın kendi aleyhine döner..... 75, 76, 78
Sultanlar olmasa insanlar birbirini yer.... 436
Sûr'a üfürüldüğünde kâfirlerin yaşayacağı dehşetler..... 261, 263

Sûriye yöresi evliyâ meskenidir 428
Suskun durmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 410, 435
Suskunluğun velilerin âdetinden olduğu ... 387
"Sübhânellâh" zikrinin her şaşılacak işte söylenmesi 510
"Sübhânellâhi ve bi hamdihî" zikrinin faziletleri 519
Sübkî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 651
Sünnet itikadı üzere olanlar dışındaki fırkaların cehennemlik olduğu 677-678
Sünnet ve cemaat yolunun sırât-ı müstakîm olduğu 106-108
Sünnet ve Kitâb'a uymayanlara Allâh-u Te'âlâ'nın şeytanı musallat edeceği 735
Sünnet'e ve Kur'ân-ı Kerîm'e uymayanlara şeytanın musallat edileceği . 736
Sünnet'in de vahiy olduğunun delilleri 739-740, 799-800
Sünnet'in dünyalıklardan hayırlı olduğu 336, 338, 339
Sünnet-i seniyye'den yüz çevirenlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tehdîdi 770-771
Sünnetlere azı dişi ile sımsıkı sarılmak gerektiği 32
Sünnetleri aklıyla kıyas edip inkâr edenlere reddiye 737-740
Sünnetleri baş tacı yapmak emredilmiştir .. 339
Sünnette olsa da akla uymayana inanmayanlara reddiyeler 735-748
Sünnette uyumak ve evlenmek gibi rahatlık verici şeylerin bulunduğu 770-771
Süvâ', Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun ismidir 26
Süveybe *(Radıyallâhu Anhâ)*yı âzâd etmesi Ebû Leheb'e cehennemde nasıl fayda verdi 348
Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşleri ... 654, 655

- Ş -

Şa'beze ve şa'veze türü sihirler asılsızdır 574
Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun "Fütûhât-ı Mekkiyye"nin Konya'daki nüshası hakkındaki beyânı 646
Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*ın dört büyük veliden olduğu 437
Şâfiî *(Rahimehullâh)*ın Ebdâl'den saydığı zât 411
Şah İsmâîl'in, Şah Abbâs ve Şah Tahmas'ın Osmanlılar tarafından hezimeti 579
Şâh-ı Nakşibend *(Kuddise Sirruhû)*nun kerâmeti 439
Şâhitlik yapma hakkının bedduacılara âhirette verilmeyeceği 621-622
Şâhitlikte yalancılığın en büyük iftirâlardan olduğu 19
Şâir Lebid'in şiirinin, şiirlerin en doğrusu olduğu 174, 178
Şâm ehlinden bir orduyu Süfyânî'nin, Mehdî *(Aleyhisselâm)*a karşı göndereceği 417
Şam ehlini Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Irak halkıyla mücadeleye hazırlaması 580
Şam topraklarının Benîisrâîl'e mesken olarak hazırlandığı 674
Şam topraklarının Mescid-i Aksâ'yı içerisinde barındırması hasebiyle sıdk meskeni olması 675
Şam topraklarının onbinlerce peygamberin ve velinin meskeni olduğu ... 675
Şâm'da yirmi iki velinin dâima bulunduğu 425
Şâm'ın Ebdâl'i Mehdî *(Aleyhisselâm)*a biat edecek 417
Şâm'ın ebdâli kırk kişidir 418
Şâm'ın, âhir zamanda mescitler, veliler ve mallar bakımından en bol yer olacağı 419
Şarapta şifa aranmayacağı 327
Şefaat hakkının bedduacılara âhirette verilmeyeceği 621-622
Şefaate nâil olmak en güzel mükâfattır .. 124
Şefaatin sadece Allâh-u Te'âlâ'ya ait olmasıyla peygamberlerin şefaati çelişmez 497
Şefaatin sadece müminlere mahsus olduğu 298
Şehidlerin en hayırlıları kimlerdir 68

Şehitler diridirler, harplere katılırlar 166
Şehitlerin gıpta ettiği kimseler 393
Şehvetler insanı kör ve sağır eder 241
Şehvetten kurtulamayacağını düşünenin kudret-i ilâhiyyeyi âciz görmüş olacağı .. 359-360
Şerden vaz geçirme ve hayra davet hususunda her gece bir münâdî seslenir 101
Şerîat hükümleri değişse de peygamberlerin dîni tektir 537
Şerîat hükümleri hâlis adâlettir ve kulların menfaatinedir 251-253
Şerîata muhalif olan zuhuratlara uyulmaz 361
Şerîatın delilleri içerisinde Kur'an neyse hadîs de odur 799-800
Şerîatın hilâfına hareket etmenin zararı ... 45
Şerîatin Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti olduğu 354
Şerîatin hükümleri akıl terazisi ile tartılamaz 741
Şerîatin zâhirine muhâlif gibi görünen tasavvufî ıstılahlar hakkındaki hüküm ... 654-655
Şerîatin, kaynı ölüm kadar tehlikeli saymasının izahı 701
Şerîatten bir karış ayrılan velilikten merhalelerce uzaktır 399
Şerrin Allâh-u Te'âlâ'nın muradı olup rızasına uygun olmadığı 722
Şeyh Cüneyd'in (Şah İsmâîl'in babası) saltanat çabalarının boşa gitmesi 580
Şeyh efendi ile sohbet etmek veliliğe sebeptir 402
Şeyh-i kâmil bulmanın önemi 199-201
Şeyhin yanında olmakla uzağında olmanın râbıta yapan için farkı yoktur 444
Şeyhlerin her asırda bulunduğu 304
Şeyhlerin kendi döneminde kalmadığını söyleyen yanlıştadır 257
Şeyhlerin usûlünü müridlerin değiştiremeyeceği 13
Şeytan, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın çocuklarını puta tapmaya ilk olarak nasıl başlattı 26
Şeytan sâlih olmayanların rüyâlarına çokça karışır 487
Şeytandan günde on kere Allâh-u Te'âlâ'ya sığınana koruyucu melek görevlendirilir .. 688
Şeytanın gösterdiği rüyâlar ve sonrasında insan neler yapmalıdır 476, 482
Şeytanın hak ile bâtılı karıştırdığı 110
Şeytanın ilk felsefe yapan mahlûk olduğu 737-738
Şeytanın insanlara büyük bir düşman olduğu 622
Şeytanın vesveselerini dillendirmedikçe bir mesuliyet yoktur 687
Şeytanların avret yerini görmemesi için helâya girerken okunacak dua 735
Şımaranları Allâh-u Te'âlâ'nın ansızın yakalaması 83
Şî'a gibi Âşûrâ günü mâtem günü ittihaz edilmemelidir 711
Şî'anın Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı peygamberlerden üstün gördüğü 395
Şia'nın Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın ilk halife olduğuna Ğadîr-i humm hutbesini delil getirmelerine reddiye 471
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun Dicle ırmağına attığı kişi 672
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun müritleri hakkındaki tasarrufu 441
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında okuduğu beyitler ... 135
Şifâ özelliğinin Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut olduğu 325
"Şifâ" tabirinin tasavvufî mânâları 334
"Şifâ" tâbirinin Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden olduğu 794
Şifânın haramda aranmayacağı 327
Şifânın kişiye göre değiştiği 335
Şifânın Kur'ân'da ve balda aranması tavsiye edildiği 326-327
Şiî şahlarını Osmanlı sultanlarının bozguna uğratması 579
Şiirlerle beyni dinlendirmenin faydası 504
"Şir'at" kelimesinin mânâsı 534

Şirk hususunda anne-babaya itaat yoktur 563-564
Şirk ilk olarak Nûh *(Aleyhisselâm)* zamanında zuhûr etti 30
Şirkin en büyük günah olduğu ve bütün amelleri iptal edeceği 683
Şirk-i hafî'nin neden ibâret olduğu ... 771-773
Şirk-i hafînin tasavvufî mânâsı 59
Şirkin zulüm sayılmasının izahı 230
Şöhretin âfet olduğu 398-399
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi uyarıldıktan sonra helâk edildiler 276
Şükre devam edildiği sürece Allâh-u Te'âlâ azap etmez 78
Şükreden kendi menfaati için şükretmiş olur 796
Şükredenlerin az olduğu 161
Şükrü çok yapmanın velîlerin âdetinden olduğu 387
Şükür ve iman sahibine Allâh-u Te'âlâ azap etmez 78
Şüphe içinde olanlara Allah Te'âlâ'nın ne söylenmesini emrettiği 764-767
Şüphe karanlığından kurtuluşun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tasdik ile olduğu 741-742
Şüphecilik ve vesvesenin farkı ve vesveseden kurtulma yolları 686-690
Şüphecilikle alâkalı hitaptan maksat Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* değil ümmetidir 681-685
Şüphelilerden sakınmak velilerin sıfatlarındandır 426
Şüphelilerin helâl ve haram arasındakiler olduğu 176
Şüpheye düşmemenin müminlerin özelliklerinden olduğu 686

- T -

Tabirleri herkesin yapamayacağı 487
Tâbût-u sekîne, Yahûdîlerin kıblesi idi 606
"Tahkîk", "Hak", "Hakîkat" ve "Hakāik" kelimelerinin işârî mânâları 178
Tâif ehlinin Lât'a taptığı 26
Tâif'e zayıf vaziyette giden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sonradan güçlenmesi 214
Takdir edilmenin mümine müjde olduğu .. 477
Takvâ sahibi âlimlere tâbî olmak Allâh'a tâbî olmanın ta kendisidir 195
Takvâ sâhibi olmak için hiç uyumamanın ve evlenmemenin İslâm'da yeri yoktur 770-771
Takvâ sahibi olmak velilik sebeplerindendir 398, 401
Takvâ sahipleri dışındaki dostlar âhirette düşman olacaklar 262
Takvâ sahiplerine nelerin ihsan edildiği . 462
Takvâ sahiplerinin ancak Allah dostlarının olduğu 455
Takvâ ve imanın veli olmak için şart olduğu 456, 462
Takvânın hangi kötü sıfatlardan uzak olmayı gerektirdiği 401
Takvânın üç mertebesi olduğu 462-464
Takvâyı Allah ancak sevdiği kula nasîb eder 785
Talha *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf 467
Tamahkârlık insanı peşine düştüğü şeye köle eder 501
Tarihselcilerin ilâhiyat hocası olsalar da Müslüman olamayacakları 739-740,743-745
Tarîkat ehlinin şerîati bozmamaları gerektiği 367
Tarîkat ve tasavvuf inkârcılarının sohbetinden uzak durmanın önemi 200
Tarîkat kāidelerini değiştirmek isteyenlere reddiye 13
Tarîkat münkirleri, evliyânın sözlerini tahkik etmeden tekzip ederler 231, 234
Tarîkata işâret eden âyet-i kerîme 334
Tarîkatı menfaat için kullananların kötü hâli 54-55
Tarîkatın Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti olduğu 354

Tasavvuf ehli nezdindeki murâkabeye delil olan âyet-i kerîme 375
Tasavvuf ehline Allâh-u Te'âlâ'nın mekri farklı olur 56
Tasavvuf ehlinin birbirlerine muhalefetinde ne türlü hayırlar vardır 33
Tasavvuf ehlinin ıstılahları Kur'ân ve Sünnet'teki müteşâbihlere benzer 654
Tasavvuf ehlinin îtikādî anlayışına akılla ulaşılamaz 199
Tasavvuf ilminden nasibi olmayanın âkıbetinin kötü olmasından korkulur 693
Tasavvuf ilmine inanmak velâyet-i suğrâdır 693
Tasavvuf ilminin kitaplar ile öğrenilemeyeceği 655
Tasavvuf münkirinin meşâyıh-ı imtihan etmesi 12
Tasavvuf yolunda ilim ve amelden ziyâde benlikten sıyrılmak gerekir 71
Tasavvuf yolunun dürüstlük ve samimiyet yolu olduğu 22
Tasavvufta riyâzatı bidat sayanlara reddiye 13
Tasavvuftaki râbıtanın meşrûiyyetinin delilleri 443-449
Tasavvufu menfaat için kullananların kötü hâli 54-55
Tasdîk etmek için tahkîk lâzımdır 231
Tavla ve satranç oynayanların şâhitliğinin hükmü 174
Tebliğ ulaşmayan kavmin helâk edilmeyeceği 35
Tebliğ ulaşmayanların imandan sorumlu tutulmayacağı 275-276
Tebliğde hangi hitap uslûbu kullanılmalıdır 235-236
Tebliğden başka Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir görevi olmadığı 796-797
Tecelliyât-ı ilâhiyenin "Hak" tâbiriyle açıklandığı 797
Tedbîrin kadere mâni olamayacağı 713
Tefekkür Ebdâl'in sıfatlarındandır 436
Tefekkür için uzletin en faydalı amel olduğu 611
Tefekkürü çok yapmanın velilerin âdetinden olduğu 387
Tefekkürü emreden âyet-i celîleler 96
Tefekkürün Allah-u Te'âlâ'nın zâtı hakkında değil de nimetleri hakkında yapılacağı 750
Tefekkürün önemi 345
Teheccüd kılanların yüzlerinin nurlu olmasının sebebi 139
Teheccüd namazı kılanın cennete gireceği ..16
Teheccüd namazında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuduğu sûreler ve tesbîhât 369-370
Teheccüd namazının âhirette fayda edeceği 155
Tekbiri deniz kenarında getirmenin fazileti 122
Tembelliğinden namazı terkeden kâfir sayılmaz 520
Temîm-i Dârî gibi, Hristiyanların en büyük râhibinin Müslüman oluşu 685
Tenhada ağlamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 436
Tesbîhâtı rahat zamanda yapan dara düşünce kurtulur 666
Tevâzu yaparken kendini alçaltmamak velilerin sıfatlarındandır 426
Tevâzulu olmanın fazileti ve lüzûmu . 74, 554
Tevâzuun fazla ibadetten efdal olduğu ... 628
Tevâzuun velilerin alâmeti olduğu 387
Tevbe ve istiğfârın kuraklığa ve kısırlığa faydası 527
Tevbenin can boğaza gelmedikçe kabul edildiği 715
Tevbenin hayattan ümit kesme ânında kabul edilmeyeceği 659-660
Tevekkül eden düşmanın hîlesinden korkmamalı 53
Tevekkül hususunda Nûh *(Aleyhisselâm)*ın beyanları 529-530
Tevekkül sâhibi olmak için faydalanılacak üç âyet-i kerîme 788

Tevekkülün mânâsı ve ehemmiyeti 591-595, 596-597
Tevekkülünü sadece Allâh'a yapana kimsenin hîlesi zarar veremez 777-778
Tevessül edenlerin Allâh-u Te'âlâ'ya dua etmedikleri sözünün yanlış olduğu 63
Tevessül ve istiğâsenin meşrûiyyetinin delilleri 61-63, 163-170, 439-443
Tevessülde bulunanın itikadı ne şekilde olmalı 63, 439-443
Tevessülü inkâr edenlerin kötü sıfatları ... 62
Tevessülü inkâr sadedinde Vehhâbîler'in okudukları âyetin îzâhı 775-776
Tevhîd ehlinin günahlarının bağışlandığını gören müşrikler ne diyecek 149
Tevhîdi inkâr edene cehennem kolaylaştırılır 100-101
Tevhîdin karşılığının ancak cennet olduğu 119
Tevil yapılabilecekken bir Müslümanın sözünün kötüye yorulmaması gerektiği 656
Tevrât inmeden önce Yahûdîlerin kıblesi Kâ'be idi 606
Tevrât ve İncîl'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün vasıflarının zikredildiği.... 685
Tevrât ve İncîl'in Kur'ân-ı Kerîm tarafından doğrulanmasının izahı 203, 205-215
Tevrât'ta Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceğini müjdeleyen âyetler 206-212
Tıp ilminde gelişmiş olan ümmetin Îsâ *(Aleyhisselâm)*a iman etmeleri 218
Ticaret için gemi yolculuğunun câiz olduğu 66
Topraktan rızıkların çıkmasının sebebi... 356
Tûfanda boğulan Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kavmi 538
Tûfandan sonra yeryüzünde kâfir kalmadı 30
Tûfanın Firavun'un kavmine musallat olma mûcizesi 551, 613
Tunus yöresi üçyüz velinin meskenidir .. 428
Tûr dağının İsrâiloğullarının üzerine kaldırıldığı 715
Tûr-u Sînâ'dan Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen tecelli 207-208, 210
Türkler Yâfes'in zürriyetindendir 540

- U -

Ûbedyâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Uhud harbinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözü terkedildiği için hezimet yaşandı 495
Ukbe ibni Ebî Mu'ayt'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine işkembe atması .. 804-805
Ulemâdan İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun veli olduğuna itikat edenlerin isâbet ettiği 654
Umutların ancak Allah Te'âlâ'ya bağlanması gerektiği hakkındaki rivâyetler 777-781
Unutma hâli mesuliyetten müstesnâ tutulmuştur 251-252
"Urefâ" diye anılan veliler 423
"Urefâ" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 169
Uyarılmadan hiçbir kavim helâk edilmemiştir 541-542
Uykusuz kalmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 410, 435
Uykusuz kalmanın velilerin vasfı olduğu .. 386
Uykuyu azap korkusuyla terkeden Rabî' ibni Huseym *(Radıyallâhu Anh)* 294
Uyumadan sihrin iptali için okunacak âyet-i kerîmeler 576
Uyumamayı âdet hâline getirmek sünnete muhâlifitr 770-771
Uyumayı az yapmak Ebdâl'in sıfatlarındandır 435
"Uzeyr Allah'ın oğludur" diyerek Yahûdîlerin şirk koşmaları 510
Uzlete çekilmek Ebdâl'in sıfatlarındandır 410, 435
Uzletin kalp için en faydalı şey olduğu... 611
Uzuvların en şereflileri göz ve kulaktır 161-162
Uzuvlarını yaratılış gayesi dışında kullananlar zâlimdir 249

Uzzâ (Mekke ehlinin taptığı putlardan).... 26

- Ü -

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ı en ziyade mutlu eden hâdise 340-341

Ücretle ilim öğretmenin hükmünün ne olduğu 532

Üç yerde kimsenin kimseyi mahşerde tanımayacağı..... 267

"Üçler" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 423

"Üçler" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 169

Üçlerin her asırda bulunduğu 304

"Üçyüzler" diye anılan velilerin vasıfları..... 411, 423

"Üçyüzler" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 166

Ülü'l-emre itaat etmek 32

Ümeyye ibni Halef'in Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*a yaptığı işkence 610

Ümîdini Allâh'tan gayrına bağlayanın helâk olacağı.....777-781

Ümitsizlik insanı ne mânâda hürriyetine kavuşturur..... 501

Ümmete dua etmek insanı evliyadan yapar..... 436

Ümmet-i Muhammed'in diğer ümmetler üzerine şahitler olacağı 277

Ümmet-i Muhammed'in mahşerdeki kalabalıklığı.....704-705

Ümmet-i Muhammed'in muhâsebesi diğerlerinden önce görülecek..... 278

Ümmetin hayırlısının itaatle amel eden olduğu 91

Ümmetin her asrında hayırlı amellerde öne geçen velilerin olduğu..... 417

Ümmetin ihtilâfının rahmet olduğu 33

Ümmetinin tamamı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nasıl gösterildi.....273-274

Ümmetlerden her birinin muayyen bir eceli olduğu.....286-287

Ümmetlerin her birine rasûl gönderilmiştir 275, 280

Ümmetlerin kıyâmet günü "Bize tebliğci gelmedi" demeleri..... 525

Ümmetlerin mahşere peygamberleri ile birlikte gelişi 704

Ümmî bir zâta rüyâsında Arapça öğretiliş kıssası..... 12

Ümmî birinin velî olacağını inkâr edene reddiye 19

Ümmî kullarına Allâh-u Te'âlâ'nın ledün ilmi verebileceği 19

Ümmî olduğu halde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân-ı Kerîm'i getirmesinin mucize oluşu..... 221

Ümmî velilerin makamlarını tasdik etmek gerektiği 20

Ümm-ü Harâm vâlidemizin Kıbrıs adasının fethine katıldığı 67

Ürdün topraklarının fazileti..... 675

Ürdün yöresi evliyâ meskenidir..... 428

Üseyd ibni Hudayr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 473

-V -

Vaaz edenleri dinlemeyenler kendilerine yazık ederler 248

Vaaz edenlerin maksadı ne olmalıdır 533

Vaaz kürsüleri hatiplerin ayakta durmaları yerine geçmektedir..... 526

Vaaz ve nasihat niçin yapılmaktadır..... 331

Vaazda hangi hitap uslûbu kullanılmalıdır.....235-236

Vaazı ilmi artıran kimseler en hayırlı meclis arkadaşlarıdır..... 444

Vahiy ilk önce rüyâ ile başlamıştır 481

Vahye tâbî olma emri 799

Vahyin "Metlüv" ve "Gayr-i metlüv" diye iki kısmının bulunduğu..... 800

Vahyin felsefecilerin mücâdelesi itirazı yüzünden terkedilemeyeceği 746

Vâizlerin âzami derecede mütevâzı olmaları 554

Vasîle'yi haram kılan müşrikler 357
"Vech" kelimesi hakkında faydalı mâlûmât 768
Vedd, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun ismidir 26
Vefatının ardından nübüvvetinin devamı Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mahsustur 276
Vehhâbîlerin tevessülü inkâr sadedinde okudukları âyetin îzâhı 775-776
Vehim ve evham insanı boş şeylere götürür 501
Velâyet makamının sonunun olmadığı ... 405
Veli günah işlerse makamından azledilir mi 458-459
"Velî" kelimesinin tahlîli 381
Velî kendisinin veli olduğunu bilmeli mi ... 382
Velî olan bir zatın sözü iyice anlaşılmadan tenkit edilemez 394
Velî olmak için ilk kapı, zikri kuvvetlendirmektir 454
Velî olmak için kerametin şart olmadığı 382, 397-399
Velîd ibni Muğîre Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân okurken gürültü çıkarttı 240
Velîde aranan şartlar 399
Velîler hakkında buyrulan "Onlar Benimle işitir, Benimle görür" hadîs-i kudsîsi 247
Velîler hakkında Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın tarifi ... 385
Velîler hakkında Kur'ân'dan aldıkları ilham, Cibrîl *(Aleyhisselâm)* yerine geçer 345
Velîler hakkındaki ihtilâfın peygamberler hakkındaki ihtilafla benzerliği 36
Velîler ile oturmanın faydaları 384
Velîlerde gaybî işleri bilme sıfatı arayan mahrum olur 289
Velîlerde zelle vuku bulunca hemen tevbe ederler 398
Velîlerden "Ebdâl" gibi özel isimlerle anılanlar hakkındaki hadisleri rivayet eden sahabe ve tâbinin isimleri 413
Velîlerden "Üçler", "Yediler", "Kırklar" gibi özel isimlerle anılan zâtlar bulunduğunu beyân eden hadîs-i şerîf ve rivâyetler .. 413-428
Velîlerden müctehitlerin söylemediği bir hükmü söyleyene itiraz edilemez 361-362
Velîlerden, vefatlarından sonra "Meded" diyerek yardım istemenin hükmü 165-166
Velîlere âhirette üzüntü ve korku hâlinin olmayacağı 381
Velîlere bahşedilen ledün ilimleri 242
Velîlere buğzedenler Allâh'tan uzak kalplerin sahipleridirler 231
Velîlere düşmanlık yapanlara Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan ettiği 384-385
Velîlere eziyet etmenin çok kötü bir amel olduğu 461
Velîlere gıpta eden nebîler 394
Velîlere hakaret eden itikadı bozulmadan ölmez 650
Velîlere inanmayanların Allâh-u Te'âlâ katında bedbaht kimseler olduğu 182
Velîlere öldükten sonra da verilen tasarruflar 61-62
Velîlere tâbî olmak Allâh'a tâbî olmanın ta kendisidir 195
Velîleri anmanın ibâdet oluşu ve usulleri ... 445
Velîleri, Allah-u Te'âlâ'nın ne şeklide kurtardığı 763
Velîlerin Allâh-u Te'âlâ'nın tecelligâhı konumunda oluşu 441
Velîlerin Allâh-u Te'âlâ'nın izni ile gaybı bilmeleri 449-452
Velîlerin dünyâ ve âhirette nelerle müjdelendiği 465-469
Velîlerin dünyaya değer vermedikleri 385
Velîlerin en büyük kerâmeti insanları irşattır 45
Velîlerin görülmesi ile Allâh-u Te'âlâ'nın hatırlanmasının sebebi 457
Velîlerin güzel vasıfları 382-394, 452-464
Velîlerin her asırda bulunduğu 304
Velîlerin ıstılahlarını bilmeyenler sözlerini anlayamaz 231, 234
Velîlerin kalp gözleri geceleri açılır 508
Velîlerin kerâmete önem vermediği 397

Velîlerin kerametleri öldükten sonra da devam eder 61-62
Velîlerin kıssaları 373-374
Velîlerin lahni hatası yabancıların doğrusundan evlâ olduğu 20
Velîlerin mahfuz oluşlarının masumluk sıfatından farkı 381-382
Velîlerin peygamberlerden üstün olamayacağı 394
Velîlerin rûhaniyetinden himmet istemenin delilleri 61-63
Velîlerin sohbetine kavuşamayanların kitaplarını okuması gerektiği 717
Velîlerin sohbetine kavuşmanın önemi 752-753, 758
Velîlerin tasarruf sahibi olmasının izahı ve delilleri 163-170
Velîlerin zellede ısrarcı olmadıkları .. 381-382
Velîliğin kübrâ ve suğrâ olarak ikiye ayrıldığı 461
Velîlik ibadetlere çalışarak kazanılabilir . 404
Velîlik ilminin aklın tavrının ötesinde olduğu 693
Velîlik makamının Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlıktan ibaret olduğu ve mertebeleri 399, 407-408
Velîlik yolunun Ehl-i Beyt aracılığı ile ilerlediği 432
Velînin alâmeti dörttür 452
Velînin âlim olmasının gerekli olmadığı .. 19
Vesîle aramayı emreden âyet-i kerîme 442
Vesvese ile şüpheciliğin farkı ve vesveseden kurtulma yolları 686-690
Vesvese ne itibarla hâlis iman sayılmıştır ... 687
Vesveseden kurtulmak için okunacak dualar 688
Vitirde kunut duasını imam sesli yapsa cemaat "Âmîn" der mi 625

- Y -

"Yâ Muhammed" denilerek vefatından sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den yardım istenir 164-166
Ya'kûb *(Aleyhisselâm)*ın, oğullarına İslâm üzere ölmelerini vasiyeti 534
Ya'kûb âilesi Mısır'a girdiğinde kaç kişiydi 584
Ya'ûk, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun ismidir 26
Yafes'in zürriyetinden Ye'cûc-Me'cûc, Slavlar ve Türklerin türediği 540
Yağlı şeyler yememek takvâlık sayılmaz 770-771
Yağma yapan kâmil mümin olamaz 459
Yağmur çorak araziye düşerse zayi olur . 245
Yağmur hakkında şirk ve tevhid itikadı nasıl olur 50
Yağmur ve bereketleri yıldızlardan bilen müşrikler 49
Yağmurların evliyâullah hürmetine yağdığı 414
Yağûs, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğlunun ismidir 26
Yahûdî ve Hristiyan olanların bildikleri halde inatları sebebi ile iman etmemeleri .. 233
Yahûdîler Sâm'ın zürriyetindendir 540
Yahûdîler, İsmail *(Aleyhisselâm)*ın soyundan diye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr etti 679
Yahûdîlerden bir taife Mekke'ye gelip Kur'ân dinlediler fakat iman etmediler 239
Yahûdîlere bu ümmetin tıpatıp uyacağı.. 677
Yahûdîlerin "Uzeyr Allah'ın oğludur" diyerek şirk koşmaları 510
Yahûdîlerin evvelce Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine dua ettikleri... 678-679
Yahûdîlerin Firavun'dan kurtulur kurtulmaz puta tapmaları 34
Yahûdîlerin hahamları ilâh edinmeleri 192-193
Yahûdîlerin kıblesi Mescid-i Aksâ'daki kaya idi 606
Yahûdîlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelmeden önce onun hürmetine dua ettikleri 679

Yahûdîlerin, ölümüne çok sevindikleri sahâbî 599
Yahyâ ibni Süleym *(Rahimehullâh)*ın Ebdâl'den sayıldığı 411
Yakîn ehli ile oturup kalkmak şüphesiz iman kazandırır 691
Yalan konuşanların rüyalarının doğru çıkmayacağı 483
Yalan yere şâhitliğin en büyük iftirâlardan olduğu 19
Yalancılıkta helâk vardır 672
Yanılma hâli mesuliyetten müstesnâ tutulmuştur 251-252
"Yaratma" hususunda Mûtezile Fırkası'nın sapık görüşleri 108
Yardım arayanın evliyâullahtan himmet istememesinin meşruiyyeti 440
Yardım etmek hakikatte ancak Allâh'a aittir, lâkin velileri vasıta yapar 442
Yazıcı melekler mahşerde şahitliklerini ortaya koyacaklar 278
Ye'cûc-Me'cûc Yâfes'in zürriyetindendir 540
Yed-i Beyzâ mûcizesi 551,613
Yedi iklimi koruyan veliler 412
"Yediler" diye anılan velilerin vasıfları 410-413, 423-424
"Yediler" tabirinin seçkin veliler hakkında kullanıldığı 166, 169, 424
Yedilerin her asırda bulunduğu 304
Yeis (ümit kesme) ânında imanın fayda vermeyeceği 705
Yemâme savaşında sahâbe "Yetiş yâ Muhammed" diye nidâ ettiler 164
Yemeğe bakıp tefekkür edilmesini emreden âyet-i celîleler 96
Yemeği az yemek Ebdâl'in sıfatlarındandır 435
Yemek yedirenin cennete gireceği 16
Yemen halkının Ka'be'ye çok tâzim edeceklerinin Tevrât'ta bildirilişi 209
Yemen'in velileri kırk kişidir 418
Yeminle verilen cevabın tesiri 303
Yerlerde ve göklerde bulunanların hepsinin Allâh-u Te'âlâ'nın kulu olduğu 511-512
Yerlerin ve göklerin dünyanın sınırları içinde sayıldığı 94
Yeryüzündeki âyetlere bakma emri 749-751
Yeryüzünün, peygamberlerin gitmesi ile bereket kalkmasından şikâyetlenmesi 423
Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* hürmetine belâların kalktığını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildirmesi 418
Yesrib arazisinin fazileti 676
"Yetmişler" diye anılan velilerin vasıfları 411, 423
Yetmişüç fırkadan tek bir fırkanın kurtulacağı 677
Yezîd'i veliaht tayin edince Muâviye *(Radıyallâhu Anh)*ın yaptığı konuşma 672
Yıldızlardan dolayı putlara tapanlar 25
Yıldızların ve gezegenlerin tesiri hakkında itikâdi hükümler 51-52
Yıldızların yağmur ve rızık yarattığını zannedenler 50
Yıldızların yağmura etkisi var mıdır 50-51
Yoktan var eden Allâh-u Te'âlâ'nın öldükten sonra da diriltmeye kâdir olduğu 318
Yöneticiler yönettiklerine iyilik düşünmez ve zulmederlerse cennetin kokusunu duyamazlar 79
Yöneticilerin ekseriyetle peygamberlere inanmamalarının sebepleri 561
Yöneticilerin iyi niyetli olması gerektiği 79
Yönetimin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 159, 163
Yumuşak huylu olmak velilerin sıfatlarındandır 426
Yûnus *(Aleyhisselâm)* rahat zamanda dua ettiği için zora düşünce kurtuldu 665
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın balığın karnında ne kadar kaldığı ve nasıl duâ ettiği 708-709
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavminden azabın kaldırılması kıssası 703-717
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın kavmini kurtaran dualar 712

Yûnus Emre gibi ümmî velîlere itikat 20
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan Müslüman olarak ölmeyi istemesi 535
Yûşa *(Aleyhisselâm)*a Kudüs ve Erîha fethinin nasip olduğu 676
Yuvâl ibni Nûtâl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Yüzlere Allâh-u Te'âlâ'nın nûru kalpten akseder 445-446
Yüzlerinde kıyâmet günü nur parlayan kimseler 393
Yüzlerinden iyi ve kötüler kıyâmet günü seçilecektir 133-134
Yüzü suyu hürmetine istemeyi inkâr .. 775-776
"Yüzünü dîne doğru tut!" emrinin îzâhı 768-771

- Z -

"Zâlim" tâbirinin tasavvufî mânâları 781
Zâlime beddua yapmanın câiz olduğu 630-631
Zâlime yardım edeni Allâh-u Te'âlâ o kimseye musallat eder 78
Zâlime yardım etmemek gerektiği 76
Zâlimlerin âkıbetinin feci olacağı 223, 230
Zâlimlerin azabına maruz kalmamak için İsrâîloğullarının duası 598-599, 601
Zâlimlerin halka musallat edilmesinin hikmeti 579-580, 601
Zâlimliğin en büyüğünün Allâh-u Te'âlâ'ya iftirâ atmak olduğu 14
Zâlimlikte helâk vardır 672
Zamanın bâzı anlarında Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet rüzgârları eser 332
Zan olan hiçbir şeyin hak olan hiçbir şeyin yerine geçmediği 541
Zan ve tahmine dayalı hiçbir şey hak olan ilim yerine geçemez 196-197
Zarlarla oynamanın hükmü 175
Zebîdî *(Rahimehullâh)*ın İbni Teymiyye hakkındaki tesbîti 412
Zebûr Kitâb'ında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdeleyen âyetler 210-211
Zehebî *(Rahimehullâh)*ın İbni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* hakkındaki müsbet görüşü 652
Zekâsı kıt olan, nefsine uyup hâlâ af bekleyendir 701
Zekât ve sadaka vermeyenlerin faydasız pişmanlığı 92
Zekâtı verilen malı kazanma hususunda teşvik vardır 92
Zekâtın maddî ve manevî faydaları 252
Zekâtını verene cennete gitmek kolaylaştırılır 100
Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelemesi 210
Zemahşerî'nin bâtıl itikadına reddiye 722
Zemahşerî'nin kerâmetleri reddetmesine reddiye 452
Zemzemden Âşûrâ gecesi diğer sulara hark açıldığı 711
Zenginlerle oturup kalkmanın kalp ölümüne sebebiyet vereceği 616-617
Zenginliğin hangi hallerde faydalı, ne durumda zararlı olduğu 85-86, 92-93, 95
Zenginliğin imtihan için verildiği 614
Zenginliğin kötü yönleri 85-86
Zenginlik bazılarının imanına faydalı olur 498
Zenginlik yüzünden kendini Allâh'a muhtaç sanmayana cehennem kolaylaştırılır 100-101
Zerre kadar bir amelin dahî Allâh-u Te'âlâ'dan gizli ve karşılıksız kalmayacağı 370, 379
Zevke düşkün olmamak Ebdâl'in sıfatlarındandır 433
Zikir ehli Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşlarıdır 384
Zikir hâli devam edecek olsa melekler alenen musâfaha ederler 409
Zikir meclisinde oturmanın fazileti .. 388-391
Zikir meclislerine devam etmek dünya ve ahiret hayırlarını kazandırır 400-401
Zikir velâyet sebeplerinin birincisidir 399
Zikirle meşgul olduğundan insanlardan uzak duranlar 773

Zikre vesile olması hasebiyle râbıta meşrudur 449
Zikreden kişi iki cihanda selâmete erişir 373
Zikri çok yapmanın velilerin âdetinden olduğu 387
Zikri rahat zamanda yapan dara düşünce kurtulur 666
Zikrin ruhların azığı olduğu 138
Zikrullahın kalplerin cilası olduğu 400
Zillet hali açıklamanın duâda önemi 628
Zinâ eden kâmil mümin olamaz 459
Zinâ, haddi aşmak olduğu için kalbin mühürlenmesine sebeptir 548
Zinânın yasaklanması zinâ yapanın hanımına yapılacak fenalığa da engeldir.... 252
"Ziyâde" kelimesinin mânâları 119-126
"Ziyâde" ve "Hüsnâ" kelimelerinin işâri mânâları 129-130
Ziyâretleşmenin mükâfatı ve fazileti 388, 400-401
Zorla günah işletileni Allâh-u Te'âlâ mesul tutmaz 251-252
Zorluğa düştüğünde Allah'tan gayrına umut bağlayanların hüsrânı 779
Zuhûrât ile şer'î bir hüküm sâbit olmaz.. 656
Zuhûratlar, şerîate muhalif olursa onlara uyulmaz..... 361
Zulme sevkeden hallerin Allâh-u Te'âlâ'dan uzak olduğu 102
Zulmeden vâli veya kadıya yardım edilmeyeceği 78
Zulmü Allâh-u Te'âlâ haram etmiştir 251
Zulmü ve azgınlığı men eden âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler 74-79
Zulmün cezası insanın kendi aleyhine döner 75, 78
Zulmün yıkım olduğu 77
Zulüm tabiri genel mânâda şirkle tefsir edilmiştir 230
Zulüm üzere ölen yöneticinin cennete giremeyeceği 79
Zulüm ve fesatların karşılığı âhirette görülecek 80
Zulüm ve haddi aşmanın insanı Allâh-u Te'âlâ'dan koparacağı..... 549
Zulüm yapan kişinin ırkında bozukluk olabileceği 76
Zulümden uzak durmak kurtuluşa vesile olan üç haslettendir 18
Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın cennetlik olduğu bildiren hadîs-i şerîf..... 467
Züheyr gibi Arabın en büyük şâirinin Kur'ân'ın mislini getirmekten âcizliği..... 222